Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 127 (12517) | 1984 чылдың июнь 1, пятница | 1925 чылда үдезилеттингеш | Өртээ 3 коп.

ШКОЛА РЕФОРМАЗЫ— БҮГҮ-НИИТИНИҢ ХЕРЭЭ

Ниити билиг болгаш профессионал школа реформазының кол угланыышкыннарын СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунга чүүлдүг деп көрген болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының бирги сессиязынга бадылаан.

Ниити билиг болгаш профессионал школаның амыдын шынар талазы-биле чаа чадазие реформа кодуроп, оон ажыл-чорудулгазында бар четпестерни чайладыр, эртемнерниң үндезиннерин өренинчилерниң ханызы-биле шиңгээзип алырын, оларны коммунистиг бызыг бүзүрелдерге, күш-ажылга ынак, ажы-чаң талазы-биле төлептиг черүнке, бистиң хөй национадлыг Төрээн чуртувуска ынак болгаш ону камгалаарынга белен болурунга, пролетарлы интернационализминиң ёзузунга киижилерин хандырар сорулгадыг деп, СЭКП ТК-ның апрель Пленумунуң доктаалында айтыкан. Реформаны амыдырапга боттандырары аныяк салгакчыларның өредилгезин болгаш киижизидилгезин үндезинии-биле эжиидер, бистиң ниитилелдиг экономиктиг база социал хөгжүлдезин дүргедиринге дузалаар.

Партия Тыва обкомунуң III пленуму чөвкта чаа болуп эртикен. СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунуң түңнелдеринге база СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш К. У. Черненконуң аңаа чугаазынга дүүштүр партияның область организациязының сорулгаларының дугайында айтырыгны чугаалашкан. Орта республиканың школаларында, училищелеринде, өредиигге черлеринде бүгү өредиигге киижизидиглиг ажылдың байдалын хандыр анализтээш, чамдык чедишиннерни демдеглеп, кол киичээнгейни чедир шиитпирлеттинээн айтырыгларже, школа реформазын боттандырарының хемчегларинче угландырган.

Чамдык школаларның башкылар коллективтери өредиигге чорудулгазының эрга-методун сайзырадгаймыдар, оон шынарын бедидер талазы-биле элээн дурмулгалыг болу бергеп, оон уламнадан школачылларның өредиигге деңнели бедээн. Ынчалза-даа чамдык школаларда, училищелерде болгаш өредиигге черлеринде өредигиниң деңнели чавыс болуп эртпышаан. Өредиигениң кол хевири болур киичээлдиң бар аргаларын долузу-биле ажыглавайн турар. Оон уламнадан школачылларның өредиигге программазында көрдүнген билигперниң хемчээлин долу шиңгээдип албайн келген. Дыка хөй школа доозукчулары орус дылга, математиканга, физиканга, химиягга, биологиягга кошкак билигпинии көргүсиен. Республиканың школаларында профугланыышкынның тодаргай системазы аңгыда тургустунмаан. Ону организастаарынга бүдүүлгелер, совхоздар, оларның специалистери, күш-ажылдың хөвүннары, мурнакчылар кошкак киришп турар. Өренинчилерни өредиринге белгаш киижизидеринге, оларны күш-ажылга белеткээринге профессионал-техниктиг училищелерниң бар аргаларын чедир ажыглавайн келгенин аңаа демдеглээн.

Школа реформазының кол-кол хемчегларин үе-чадаа аайы-биле, национал онзагай үүлдерни база тус черниң байдаларын өренип көрүп тургаш, он бирги, он ийиги беш чылдарда боттандырары көрдүнген. Орта дүүштүр СЭКП обкомунуң пленуму дөктаал хүлээп алган. Реформаны боттандырар талазы-биле тодаргай хемчегларни хөөрай, район бүрүзүнге ажылдап ыыгаш, тус-тус партия комитеттериниң пленумнарынга, улус депутаттарының Советтериниң сессиязынга чугаалашкаш, бадыпаарын база ону күүседир дээш организаиичы болгаш масса-политиктиг ажылды калбартырын СЭКП Кызыл хөөрномунга, райкомнарга, хөөррайүүскомнарга үк доктаалда дааскан. Өредиигге-киижизидилге ажылын, школачыларның күш-ажылга өредилгезин болгаш профессия шилип алырын сайзырадгаймыдар талазы-биле боттуг базыынарны бо чылдан эгелээш чорударының чугулазын айыткан. Ниити билигниң ортумак школаларын он бир чыл хуусаалыг өредиигеже шилчириниң белеткелин ханы болгаш бүгү талалыг чорударының, уругларны алды харлыындан эгелеп өредиринче чоорту шилчилгеге эки белеткениринии болгаш 1986 чылдан эгелеп өөче организастыг киреринии айтырыгларын партия комитеттери, организациялары, совет, ажыл-агый, улус өредиигезиниң органнары чедимишкинниг шиитпирлээр хүлээлгелиг.

Реформаны боттандырар талазы-биле бүгү совет, ажыл-агый, профзвилел, комсомол органнарының, школаларның, күш-ажылчы коллективтериниң бир демниг ажылдаарын партия комитеттери хандырар, өредиигге черлериниң партерганизацияларының удуртулгазының деңнелин бедидер, өредиигени сайзырадгаймыдарының үезин келген айтырыгларны билдиглиг шиитпирлээр ужуруг.

Аныяк салгалды өредиир болгаш киижизидер чаңгыс аай күрүне политиказын чорудар сорулга-биле республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, улус депутаттарының Кызыл хөөрай, районнар Советтериниң күүсконнарының чанында ведомстволар аразының улус өредиигезиниң талазы-биле комиссияларны тургузарын пленум дөктаатткан. Школаларның болгаш профтехучилищелериниң материалдыг базазын быжыглаары, оларның чаа тудугларының, септелгелериниң планын чогуур үезинде күүседирин чедип алыры, школаларны, өредиигге черлерин эргемчен чугула инвентарь, өредиигге-көргүзүлге пособиелер-биле хандырарын эжиидери чугула болуп турар.

Күш-ажыл өредиигезин, киижизидигезин, өренинчилерниң профессионал угланыышынын эки тургузар сорулга-биле школа болгаш профтехучилище бүрүзүнге базаа болур будүүлгени, организацияны, аябан черин быжыглаарын чедип алырын пленум шиитпирлээн. Школа реформазын боттандырарынга башкы улуг роольду ойнаар, ынчангаш оларның белеткээринче, мергежээин бедидеринче, ажылдаарынга, чурттаарынга таарымчалыг байдалдар тургузарынче улуг кичээнгейни салырын айыткан.

Школа реформазын күүседири чугле улус өредиигезиниң ажылдакчыларының херээ эвес, ол болаза бүгү партияның, улустуң херээ, нурунениң бирги чергелиг сорулгазы болур. Школаның чаартылгалары ниитилел амыдыралының бүгү талаларын хаара тудуп турар. Ынчангаш күш-ажылчы коллективтиң бүрүзү, ол-буле бүрүзүң киижизидилге ажылы дээш сагыш салырын негеп турар. Профзвилел, комсомол организацияларының, чогаадычы эвилелдериниң, спорт ниитилелдериниң, массалыг информациялың чепсек-хереклелдериниң бо талазы-биле сорулгалары улуг. Школаларның өөнүктери болгаш дузаламчылары бо кучүлүг күштү партия комитеттери, организациялары каттыштырар, оларның бүгү ажыл-чорудулгазын школа реформазын күүседиринче угландырар хүлээлгелиг.

Школа реформазын боттандырар талазы-биле салдынган сорулгаларны күүседир дээш хүн бүрү доктаамал, шудургу ажылдаары партия, совет, профзвилел, ажыл-агый болгаш хөй-комити организацияларындан негеттинип турар.

ТАЙБЫҢ КҮШ-АЖЫЛДЫҢ КАМГАЛАЛЫНДА

Аныяктарны Төрээн чуртка ынак болгаш ооң дайзыннарын көөр хөөн чок чоруктарга, политиктиг, аңгы талазы-биле бедик серемчилелдиг, маадырлыг чоруктукылырынга үргүлүг белен болурунга улам кызымаккай инижизидериниң сорулгазы СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненконуң комсомол организацияларының секретарьларының бүгү-армия чөвүлел хуралынга чугаазында айыттынган. Ону боттандырарының оруктарын чөвүлел хуралдың май 30-де Кремльдиң Улуг ордузунга болган пленарлыг хуралынга чугаалажып көрген.

Президиумда —СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң камгалал министри Совет Эвилелиниң Маршалы Д. Ф. Устинов. СЭКП ТК-ның харысаалгалыг ажылдакчылары, хөй-хөй министерстволарның болгаш ведомстволарының удуртукчулары, шериг начальниктери, политажылдакчылар, шериг кезээктериниң болгаш корабльдериниң комсомол организацияларының секретарьлары.

Пленарлыг хуралга илеткелдерни чугаалажып көөрү үргүлчүлээн.

Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың Чепсектиг Күштериниң мурнунга салганы сорулгаларны күүседиринге ВЛКСМ-ниң армия болгаш флот организацияларының ролюн удам күштелдирери-биле холбашкан хөй-хөй айтырыгларны санал берип, чүве чугаалаашнар сайгарган, социалистиг чарышка армияның болгаш флоттуң аныяктарының идепкейлиг киржиргезин калбартырының, мурнакчы каттыжышкынын болгаш кезек дээш демисселге комсомолчуларны болгаш аныяк дайынчыларны хаара тударының, дайынчы болгаш политиктиг белеткелге эң бедик көргүзүглерни чедип алырының эргежок чугулазын демдеглээн.

Комсомол организацияларының секретарьларының бүгү-армия чөвүлел хуралының сүмелерни түүлдүг деп көрген.

Чыылганнар СЭКП Төп Комитединге, эш К. У. Черненконга чагааны сорук киришкинниг хүлээп алган. Олар боттарының баштыңчызы болган башкызы болур партияның соо-биле моон соңгаар-даа чоруурунга, оон айытканы программалыг эчис сорулгаларны боттандырар дээш могат-шылаг чокка демисежиринге белениниң дугайын медеглээн. Бистерге партияның херээжиден. Төрээн чурттуң эрге-ажыктарындан артык чүве чок деп чагаада чугаалап турар. Бистериниң кыргап-ачаларывыстың болган адаларывыстың эрес-дидим болгаш маадырлыг чоруктарыны кылбышаан, ол дээш немисежиң чорааны ядеарын амыдырапга боттандырарындан артык ат-алдарлыг херек бисте чок.

Армияның комсомолуң Кызыл Тук орден-биле шанналаның армияның болгаш флоттуң комсомолчуларының оларның дайынчы ажыл-херээн бедии-биле үнелезиниң херечизин кылдыр көрүп турарлар. Ол шаңнал дайынчы ыдыктыг хүлээлгени күүседиринче — совет улустуң тайбың ажыл-иижиниң камгалалынга быжыы-биле турарынче, социалистиг Адачурттуң карак огу дег камгалаарынче сорук киирип турар.

Армияның болгаш флоттуң комсомолчулары, бүгү совет дайынчылар СЭКП-ниң XXVI съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин улам кызымаккайы-биле амыдырапга боттандырар. Чепсектиг Күштериниң дайынчы белеткелин быжыглаар, социализмниң улуг чаалап алышкынарын идегелдиг камгалаар дээрөги СЭКП ТК-га чөвүлел хүрал бүүжүреткен. Оон-биле комсомол организацияларының бүгү-армия чөвүлел хуралы ажылын дооскан.

(СЭТА).

К. У. ЧЕРНЕНКОНУҢ СИРИЯНЫҢ ОРАЛАКЧЫ ПРЕЗИДЕНТИЗИ Р. АСАДТЫ ХҮЛЭЭП АЛГАНЫ

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненко Араб социалистиг катан тургузуушкун партиязының (АСКП) үд гулгазының кежигүнү, Сирия Араб Республиканың оралакчы президентизи Р. Асадты хүлээп алган. Ол ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң чалаакы ёлугаар Совет Эвилелинде келген.

Оларның аразынга болган беседа совет-сирия харылзаларының ёзугу-биле пайыралдың болгаш үүректиг хамыыкыдан байдалга эртнеп.

(СЭТА).

Бөгүн—Делегейниң уруглар камгалалының хүнү

Аас-кежиктиг совет чаштар Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

«ПРОГРЕСС-22»-НИ ТУДУШТУРГАНЫ

СЭТА-ның дыңнадыы

1984 чылдың май 30-де Мосвианыы-биле 19 шак 47 минутада орбитада башкарымшынныг «Салют-7» — «Союз Т-11» комплекс-биле чүк чедиреринии «Прогресс-22» кораблиниң автоматтыг тудуштурулгазын кылган.

Космос аппараттарының бот-боттарын дилеп тыварын, чоокшулажып чедерин болгаш тутчурун корабльдериң автоматиказының дузазы-биле кылган. Ол бүгүнү үүдуушкун башкарар төп болгаш орбита комплекизиниң экипажы — космонавтылар Кизим, Соловьёв болгаш Атьков олар хынап, контрольдаан. Чүктүг кораблиң станциязының агрегат кезээнии талазынга тудуштурган.

«Прогресс-22» корабль станцияның каттышкан шимчедиктизинге оттулар үүлдүү. эртем-шинчилелдерии кылырынга болгаш экипажтың амыдыран-чурттаарынга херектиг дериглелерии, аппаратураны, материалдарны, а олышкаш почтаны чедиргеп.

Экипажтың дыцнадыгларын болгаш телеметрлиг информацияларны ёзугаар алырга, «Салют-7» —«Союз Т-11» — «Прогресс-22» эртем-шинчилел комплекизиниң системалары чогумчалыг ажылдап турар.

Космонавтылар Кизимниң, Соловьёвтуң болгаш Атьковтуң кадыының байдалы эки.

«РСФСР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты тыпсыр дугаймында

РСФСР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Совет культура талазы-биле ачы-хавыяазы дээш база хөй чылдарда үре-түңнелдиг ажылы дээш **«РСФСР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы»** хүндүлүг атты тыпсыры болза:

ТЫВА АССР-ДЕН

Иван Григорьевич **Миниге** — Кызылдың ураң чүүл училищезиниң башкызы.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. ЯСНОВ.
РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Х. НЕШКОВ.

Москва. 1984 чылдың май 30.

БЫЖЫКЧЫЛАР КОНКУРУЗУ

Кызылга Совет Тыванын 40 чылынга турасказадын эрткен бо конкурска национал хептерни киирген. Бо чылдың апрельде Бай-Хаакка, Чадаана хөөрайга деликкээр аайы-биле эрткен конкурстарга киирген 125 модельден шилиттиинген эң эки дээш модельдерии түүнел конкурска делгээн.

Районнарның амыдырал хандырыгга будүүлге эргелелдеринде даараныгга цехтеринде национал хептерии үеныц негелдезинге таарыштыр ураң-шевер бижар, даарар мастерлер эвээш эвес дээрзин конкурстуң түңнели база катап бадыткаан. Чижээ, Барыын-Хемчик Бин-Хем, Эрзин, Тес-Хем районнарның амыдырал хандырыгга будүүлге эргелелдеринең даараныкчыларының конкурска киирген модельдери жюрииниң бедик үнелелии алган.

Конкурсту түңнээн Барыын-Хемчик, Таа-Хем районнарның амыдырал хандырыгга будүүлге эргелелдериниң быжыкчылары А. Каражыкаай, Н. Дутлекова. Таңдыдан — В. Горинцына. «Тывашевбыт» будүүлге каттыжышкынының «Чечек» ательезиниң быжыкчызы В. Ростовцева олар конкурстуң бирги черлерин алдаан.

А. ДЫРТЫЙ-ООЛ.

Комсомолчу Рита Сарыглар В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың дузалал ажыл-агыйының могаа өстүрер теплицазында үш чыл ажылдап турар. Дуржулгалыг могаажылар Валентина Ворончихина, Чечекмаа Монгуш оларның арга-сүмези-биле од могаа өстүрииниң мергежилии багай эвес шиигээдии алган.

Оларның эрте чазын өстүргеи огурецтерии Ак-Довурак хөөрайның эмнелгезинде, профилакторийде болгаш уруглар албан черлеринде апрель айның эгезинден түрл. аъш-чемге ажыктлап эгелээн.

ЧУРУКТА: Рита Сарыглар.

Ш. КУУЛАРНЫҢ фотозу.

Көскү агитацияны хынап тур бис

ДЭЭШТИГ БОЛДУРАР

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның оон соонда Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга чедимишкиниг боттандырарынга масса-политиктиг ажыддың хөй янзы хевирлерии массаларның оргузунга дээштиг кылдыр ажыглаары чугула рольдуг. Ында көскү агитация чугула черии ээлээр.

Көскү агитация бистиң амыдыралывысче ханылап киргеп. Бо хүииерде кыйгырыг сөстер, плакаттар, лозунгнар, стендилер, көргүзүг, хүндүлел самбыралары чок, социалистиг чарыштың тиилекчилерии, чаартыкчыларны, мурнакчыларны көргүзээн заводтар, тудуглар, өредиигге черлери, Культура бажыңнары, клубтар, школалар ховар. Бистиң хөөрай, сугларывыска, кудумчу, шөлдериивске көскү агитацияны чедир кылбас болзувусса, ол черле чараш эвес көстүр.

Көскү агитация «плакаттың дылы-биле» кижилерниң угаан-медерелиигге марксисчи-ленинчи мировоззрениени, коммунистиг бүзүрелди хевирлээр, мурнакчы дүрзүлгелерни шилеп, чүвени чок деп чагаада чугаалап турар. Бистериниң кыргап-ачаларывыстың болган адаларывыстың эрес-дидим болгаш маадырлыг чоруктарыны кылбышаан, ол дээш немисежиң чорааны ядеарын амыдыралга боттандырарындан артык ат-алдарлыг херек бисте чок.

Армияның комсомолуң Кызыл Тук орден-биле шаннаакның армияның болгаш флоттуң комсомолчуларының оларның дайынчы ажыл-херээн бедии-биле үнелезиниң херечизин кылдыр көрүп турарлар. Ол шаңнал дайынчы ыдыктыг хүлээлгени күүседиринче — совет улустуң тайбың ажыл-иижиниң камгалалынга быжыы-биле турарынче, социалистиг Адачурттуң карак огу дег камгалаарынче сорук киирип турар.

Армияның болгаш флоттуң комсомолчулары, бүгү совет дайынчылар СЭКП-ниң XXVI съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин улам кызымаккайы-биле амыдыралга боттандырар. Чепсектиг Күштериниң дайынчы белеткелин быжыглаар, социализмниң улуг чаалап алышкынарын идегелдиг камгалаар дээрөги СЭКП ТК-га чөвүлел хүрал бүүжүреткен. Оон-биле комсомол организацияларының бүгү-армия чөвүлел хуралы ажылын дооскан.

(СЭТА).

Чөөн-Хемчик районнуң ажыл-агый, албан черлеринде, организацияларында кайчаар чорун турарыл?

СЭКП Чөөн-Хемчик райкому көскү агитацияның бүгү хевирлерин чаартып, эдектилир, оон дээштиниң, хөйге көскү болурун чедип алыр талазы-биле чамдык ажылдарны кылып чоруткан. Хөөрайның кол кудумчуларында стендилер, плакаттар, кыйгырыглар, панноолар, лозунгнар чаартынган, социалистиг чарыштың тиилекчилерии, ажыл-агыйларның, будүүлгелериниң мурнакчыларын көргүскен хүндүлел, көргүзүг самбыраларын эдектилип, оон-биле социалистиг чарыштың тиилекчилериниң хөйге көскүзүн чедип ап турар апарган. База ол ышкаш хөөрайның коммунал ажыл-агый эргелелиниң орук септелге-тудуг участогунуң, АТБ-ниң, хлеб заводунуң девискээрлериндеги турган эрги самбыраларны, шиттерии, плакат, лозунгнарны дүжүргүлээш, чаартып. Совет Тываның 40 чыл ооңга утпуштур көскү агитацияны дерип ыыгаллап эки.

Ындыг турбуже, «Искра» «Хөндергей». СЭКП-ниң XXII съездиин аттыг совхозтарда (партком секретарьлары Э. Куулар, П. Куулар, Ө. Сат) көскү агитацияның үеның негелдезинге дүүштүр тургустунмаан. Чижээ, «Искра» совхозтуң төп кудумчуларында, совхоз конторазының, клубтуң, садыг-магазиниериниң, школаның девискээринде көскү агитацияның янзыбүрү хевирлерии чедир ажыглавайн турар, ында киижилерниң кичээнгейни хаара тудуп, хей-аъдын көдүрүп, ажылче мөөнцепкя дег стенд, плакаттар, кыйгырыглар, лозунгнар чок. Ол девискээрлерде каракка илдигер, киижин хей-аът киириптер көскү чүү-дээ чок.

Суурнуң чурттакчыларының ортузунда корум-чурум үрекчилери, күш-ажылды, оскелерниң кылып каанын үнелиг үүлдерни хүндүлел көрбес, күш-ажылдың салгал-чурумун үреэн киижилерни, арагачыларны, содаачыларны көскү агитацияның янзы-бүрү хевирлерии, оон чидиг «дылын» ажыглап турган, оларны сойгалап, хей-ниитиниң кичээнгеии оларга удур болдурул, оларны долгандыр оларга шыдажыр аргажок байдалды чүге тургузуп болбас боор.

Көскү агитацияны хей кижилер чыглыр черлерге таарыштыр дерип тургузары чугула. Ындыг турбуже совхоз конторазының чанында көргүзүг самбыразы, хүндүлел, чарыш экраннары социалистиг хүлээлгелер үре чаартынмаан, будуу ажыкүл, күүрарып, элей берген, ында сан-түңнер эрги хевээр, киижилерии дораан сонуургадып, хаара тудупку дег чүүдээ чок. Ол совхозта ханы утка-шыпарлыг, эки дериттинген, чараш көстүр стендилер, плакаттар, фотовитриналар, солуи витриналары чок. Хүниүң маадырларын, социалистиг чарыштың тиилекчилерии, хейге мактап көргүспейи турарындан ангыда көскү агитацияның хевирлери болур ханы парлалгалыг— ханы солуннарны, дайынчы хүүдустарны, «чаңпыктарны», дүвүренгир медээлерни кончуг четпес ажыглап, а «Крокодил», «Шагар-Ары», «Тен», «Чараа-чечен» дээн ышнаш шүүгүмчүлелдиг болгаш шоодугаар үндүрүглерни аажок ховар үндүрүп турар.

«Хөндергей» совхозта көскү агитацияның дузазы-биле мурнакчы дуржулганы нептередир. шыдыгчыларны хейнүң мурнунга көргүзер, оларның чедишкиниерии ескелерге пропагандалаар талазы-биле негелдеер ыракта чедир күүсеттинмейн турар. Чижээ, ол совхозта күш-ажылдың алдар тутуш чоокку үеде кымга-даа алдаржыдып көдүрбээн. Совхоз төвүнде Совет Тываның 40 чылынга турасказаткан чараштыр бижээн көскү агитация чок. СЭКП-ниң XXII съездиин аттыг совхозта көскү агитация талазы-биле бо совхозтардан дээредээр чүве чок.

Моон алгаш көөрге, Чөөн-Хемчик районнуң ажыл-агыйлары СЭКП обкомунуң «Көскү агитацияны болгаш политиктиг плакатты улам эжиидериниң дугайында» доктаалын четпес күүседип турар. Парткомнар, партия организацияларды Совет Тываның 40 чылынга утпуштур чарлаан көскү агитацияның конкурс-көрүлдезинге идепкейлиг киржип, ону үениң негелдезинге дүүштүр тургузар ужуруг.

«Ленинчи орун» солуниуң корр. Б. Күжүгет, Чөөн-Хемчик райкүүскомунуң культуразә киидизиниң чурукчу-кавастакчызы К. Күүлар, «Шыпыыт» корр. Б. СЕДЕН-ХУУРАК.

Совет Тыванын 40 чылынга уткуштур

КӨДЭЭГЕ, ЧАА ТУДУГЛАРГА

Он бирги беш чылда болгаш оон үшкү чылында «Тыва көдээ тудуг» трестиң коллективиниң мурнунда соруглар улуг.

Оны боттандырар дээш трестиң коллективи, оон көжүп чоруур механизастаттыган колонналары социалистиг чарышты калбартып, Совет Тываның 40 чыл ойнга телептиг ужуражырынга белетиреп турар.

Амты уеде олар бүтү күжүн республиканың көдээ ажылчыларынга чурттаалга бажыңнарын, мал кажааларын тударынче, амылдың ажылгатыын болгаш шынарын бедидерипче моңкаеэн.

Беш чылдың үшкү чылында он беш миллион ажыг рубльдиг бараанның продукциязын бүдүрер тургаш, барык күүсеткен бис. Оон иштинде боттарывыстың күжүвүс-биле он үш миллион ажыг рубльдиг бараанныг продукциязын бүдүрдүвүс. Ол — беш чылдың ийиги чылынын түңнелинден 12,2 хуу хей. А тудуг-монтаж ажылдарының хемчээли ол-ла уениң дүнелинден база элээн хей болган.

Тудуг ажылын бо хире хемчээлдиг кылып чорударынга трестиң тудугжуларының ортузунга социалистиг чарышты организастааны, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынче утланган хемчеглерни ап чорутканы идигни берген.

Моон-биле чергелештир чайгы уезерде трестиң КМК-ларынга кээп турар студентилерниң тудугжу отрядтарының тудуг ажылдарынга салыышкыны бичe эвес. Олар көдээге күш-ажылчы шалыпчы эдэгчегерге киржип, чурттаалга бажыңнарын, кажааларны, өске-даа объектилерни тударынга боттарының билиг-мергежилин көргүзүп, хоочун тудугжуларның күш-ажылчы чаңчылдарын өөренип ап турарлар.

Чижээ, эрткен чылын Волгоградтың Кишинёвтун, Кызылдың педагогика, Күйбышевтиң план институттарының, Кызылдың автоорук техникумунуң, өске-даа өөредилге черлериниң төлээлекчилери биске келген. Ниитизи-биле студентилерниң тудугжу он дөрт отряды 300 ажыг кижи составтыг ажылдаан. 464,8 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылган. Шалыпчы киштиң түңнелинде Кызылдың автоорук техникумунуң, Күйбышевтиң план институдунуң тудугжу отрядтары эки шынарлыг ажылдап, мактатканнар.

Студентилерниң тудугжу отрядтары — улуг күш. Күрүне планнарын күүседиринге оолдар, кыстар биске улуг дузаны чедирип, тудуг коллективтеринден моральдыг болгаш материалдыг деткимчени ап келгеипер.

Беш чылдың дөртку чылында ажыглалга кирер чугула объектилерниң тудуунга киржири-биле 315 кижи составтыг студентилерниң тудугжу он бир отряды биске келир. Олар көдээ тудугларга үлүгүн киириштирер болгаш боттарының күжү-биле 800 муң рубльдиг тудуг-монтаж ажылдарын кылыр.

Студентилерниң тудугжу отрядтарын хүлээп алыр, оларның күш-ажылын болгаш амыдырал-чурттаалгазынга таарымчалыг байдалдарны тургузар талазы-биле штабты биске тургускан. Ону трестиң кол инженери В. П. Потокин удуртуп турар.

Үк штаб тудугжу отрядтарны хүлээп алырынга белеткел ажылдарын бо хүннерде доозар. Ол шынаар тудуг материалдарының болгаш конструкцияларының курлавырларын тургузар. Студентилерниң чурттаар оран-савазын, медицина болгаш амыдырал хандырылгазының талазы-биле түүлдерни белеткеп турар. Тудугжу отрядтар ажылдап турар үеде оларга эргежок чугула механизмнер болгаш транспорт, дериг-херекселдер-биле хандырар. Бо ажылга харыысалгалыг кижилерни томуйлаан.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш К. У. Черненко СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунга чугаазынга үлетпүр объектилерин тударынче болгаш чаартырынче, чурттаалга тудуунче база социал-амыдырал, культура объектилериниң тудуунче сагыш салырын айыткан.

Партияның айтыышкыннарын чеднишкинниг боттандырар дээш тудугжуларның ылаңгыя студентилер отрядтарының ортузунга инжинэндилге ажылын чорудар, камналгалыг болгаш хумагалыг чорукту күштелдирер сорулгалыг бис.

Дүржулгадан алгаш көөрге, бо талазы-биле четпестер хей. «Тыва көдээ тудуг» трестиң адырларынга ажылдап турган студентилерниң талазындан тудуг материалдарынга, электроэнергияга болгаш өске-даа материалдыг эт-хөреңгиге камналгалыг эвес болуп тургулаан. Ындыг фактыларны чайладырының бүгү хемчеглерин тресте партия, профэвилел организациялары, улусчу контролёрлар бо чылын ап чорудар.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн планнаттынганындан 1 хуу бедидер, продукцияның бот-үнезин 0,5 хуу немей чингедир деп партияның айтыышкыннарын трестиң адырларында боттандырып турар. Тудугжу отрядтарның дайынчылары — оолдар, кыстарга база ол даалганы тайылбырлап, материалдыг идиг бернишиннерин ажыглаарының бүтү хемчеглерин алыр бис.

Келир үениң специалистерин көдээ тудугларга ажылдавышаан, чугле план күүсединге үлүгүн киирер эвес, харын камналгалыг, хумагалыг, ажылга ээ-харыысалгалыг чорукка өөренирлер.

Х. СЕРЕН,
«Тыва көдээ тудуг» трестиң төлевилел-смета килдизиниң инженери.

БЕЛОРУС ССР. «Минск» дээр хевирниң амыдыралга ажыглаар соодукчуларын садыг алыкчылар калбаа-биле хереглеп турар. Минскиниң соодукчулар кылыр заводунга чылдың-на бир чаа хевирниң «соодулга фабриказын» кылып үндүрүп эгелеп турар. Оларны башкай эвээш самныг кылып үндүрер: оон тургузуунуң талазы-биле солуп идеяларны «ажылдап кылыр», ону эң бедик негелдеге дүүштүр кылырын оралдажыр, анаа хереглелдерни барымдаалап көөр. Ол чорук продукцияны массалыы-биле бүдүрүп үндүрериниче шилчиирин дыка чингедир.

ЧУРУКТА: «Минск-15» дээр ийи өрээлчигештиг аппаратты «дүрген» шуустуруулга-биле кылып турары. Ону аңаа келириниң мурнуида шенелде цегиинге «дадыктырган» болгаш оон дыка идегелдиг ажылдаарын хынаан. Оон соонда соодукчуларны «белеткел» черниге эптээр. Чээрби секунда болгаш-ла, аппарат белен болур.

В. ШУБАНЫҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ХАРЫЛЗАА: ачы-дуза культуразын бедидер

Редакциягa харылзаа ажылынга хамаарышкан хей шүгүмчүлелдиг чагаалар кээп турар. Оларның чамдыктарынга харыыны Тыва АССР-ниң Харылзаазының будүрүлге-техниктиг эргелелиниң начальниги В. Г. ЛЕВЧЕНКО берген.

— Дыка хей бижикчилер, ылаңгыя малчыннар, почта чедирилгезинде четпестер барын айтып турарлар. Бо талазы-биле эжижидилгелерни канчап чедип ап болуруу?

— Бо айтырыгны чогумчалыг шинтпирдээри бистен негеттинип турар. Почта салбырлары муң-муң чагааларны, солуннарны, посылкаларны ылгап чорудуп турар. Почта чедирилгезин колдуу агаар оруу-биле чорудуп турар ажылдың хемчээли өскен. 1944 чылда чүгле 12 салбыр турган болза, ам 144 почта бүдүрүлгелери бар. Чылда чоруттунуп турар солуннарның саны безин 6 миллион ажыг. Чагыкчы бүрүзүгге почтаны үезинде чедирери — бистиң хүлээлгевис.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаатканы ССРЭ-ниң Харылзаазының уставында «оок харылзаа бүдүрүлгелериниң чедер черниге чедир балыкчыларның ажылдап турар черинге, геология партыяларының ажылдакчыларынга болгаш ыраакы коданнарда турар малчыннарга база ниижилерге, арга-арыг ажылдакчыларынга почта чедирилгези адресаттың түрттап турар организациязының, албан черииң болгаш будүрүлгениң күжү-биле чорутунар» деп айтыкан.

Малчыннарны почтачы кадрлар-биле совхозтар хандырар ужурлуг. Почта салбырлары үезинде солунсеткүүлерни ылгап каардаа болза, ону почтачылар озалдап алыр, ап-даа алза чагыкчыга дораан чедирбес таварылгалар бар. Совхозтар директорлары почтачыларны, машина четпес черлерге суг болза, аът-биле хандырар хүлээлгелиг. Транспорт-биле хандырбаанының түңнелинде почтаны бир кижилер дамчыштыр чорударга чедирери-даа бар, чедирбези-даа бар. Суг сөөртүр машина чоннаачыларынга колдуу почта чедирилгезин бүзүрел турар. Малчынарже почта чедирилгезиниң айтырыынче парткомнар, көдээ Советтер күүскомнары кошкак кичээнгей салып турарын айтыр херек.

Үстүнде айыттынган уставка дүүштүр Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш Көдээ ажыл-агый министерствозунуң кады кылган доктаалы база бар. Ында малчынарже почта чедирилгезин неделяда дөрт удаа албан чорутқан турарын айтып турар. Доктаалдың күүселдевин хынаарын чер-черге күштелдирери негеттиниң турар.

Телеграмма чедирилгелиг база ажыл-агыйның бодунуң почтачызы харыылаар.

— Малчынарны радио точкалары шөйдүнмээн, олар приёмниктерден радио дыңнап турар. Ындыг болганда малчын коданга приёмник турарын чедип алза эки.

Чагаалар саарылгазы индексти шын эвес долдургандындан азы шуут айытпаанындан, ооң чедер кижизиниң ат-фамилиязын, адрезин меге бижээнинден база болуп турар.

Харылзаа ажылдакчыларының талазындан хандырылганың культуразын бедидери негеттинип турар. Келген кижилерге эптиг-ээлдек болуруу, оларның чагыгларын үезинде, эки кылыры харылзаачыларның хүлээлгези болур.

— Тес-Хем, Таңды болган өске-даа районнарның чурттакчылары телевидениемиң ийиги программазын каждан көрүп болур бис деп айтырып турарлар.

— Республиканың чоңкуң 91 хуузу бирги программаны, 47,4 хуузу өөнүт дамчыдылганы көрүп турар. А ийиги программаны чурттакчыларның чүгле 48 хуузу көөр аргалыг. Кызыл — Шагаал-Арыг — Кызыл-Мажалык, Чадаана — Хандагайты араазында радиорелелиг шугумнар шөйдүнген. «Экран» деп приёмниктиг 50 ретрансляторларны республика девискээринде тургускан. Сөөлгү ийи чыл хуусаада көргүзүп эгелээр. Амгы уеде Эрзин, Тес-Хем болган Таңды үүнда ажылдар кылдынып турар. Келир чылын Туранче шугумну шөөр, он ийиги беш чылда Каа-Хем, Тожу, Мөңгүн-Тайга районнарның чурттакчылары ийиги программаны көөр.

— Эң дүргеи харылзаачырының эптиг, бүзүрелдиг чепсээ телефон, телеграф харылзаазын экижидер талазы-биле кандыг хемчеглер алдынып турарыл?

— Бир эвес 1944 чылда 12 телефон станциялары турган болза, ам республика девискээринде 79,8 хуузун телефончуткан. 14 муң телефон точкалары бар, оларның 6 муңу көдээде. Почта салбырлары ам үүнде 1500 хире хоорайлар аразында чугаалажылышкынарны чорудуп турар. Чүс кижиге онаштыр

Бөгүн— Делегейниң уруглар камгалалыныңхүнү

ЧАШТАР—АМЫДЫРАЛДЫҢ ЧЕЧЕКТЕРИ

Чайның башкы айының баштайгы хүнү бисте өөрүшүүлүг байырлал — Делегейниң уруглар камгалалыныңхүнү кылдыр демдеглеттинип турар. Бистиң чаштарывыс шынап-ла кайгамчык, оларны кижи чайның айыраң-каас чечектери-биле дөмейлексээр. Совет уруглар — эң-не аас-кежиктиглер, оларның келир үези чырык, чаагай.

Кандыг-даа ада-не ажытөлүүнүң келир үези магалыг чаагай, амыр тайбың болзун дээш ажылдап, чурттап чоруур болгай. Ынчайтып буруңгаар дептилгедиг бүгү кижилер делегейге ядролуг дайын өртү өскүвезин дээш бүгү-ле салыышкынныры тайбың херээже бараан болдуруп турарының ужуру-даа ында.

Делегейниң бүгү-ле уругларынаас-кежиктиг, тайбың чаагай чурттап турар деп чугаалавайн турар бис, чүге дээрге капиталистиг делегейде бадүүн кижилериң чаш ажы-төлүүнүң амыдыралы аар-берге, олар келир үезинге бүзүрел чок, бичии чаштарның амыдыралынга даймын айыылы кыжаныптурар. Капиталистиг чурттарда 52 млн. бичии уруглар аар ажылдарны кылып, амыдыраарының арказын ынчаар тып турарлар. 300 млн. бичии кижилер аш-чутка таваржып, түрелгә байдалда чурттап турар. Африка чурттарында чаа төрүттүнгеп уругларның беш кижиниң бирөзин-ле беш харе чедир чурттавайн турар. Ливан, Сальвадор, Никарагуа болгаш Африканың муряуу талазында чурттарда бичии чаштар империализмниң өөскүдүп турары дайынга качыгдап, амы-тыныңдан-даа чарлып турарын бүгүнгү делегей билир.

Бистиң чуртувуска Октябрьның тинделгелиг баштайгы хүннеринден-не нечаш дээш сагыш салыышкын бирги чергенің айтырыы болу бергеп, «Бүгү-ле ажы чүүлдерни — уругларга» деп лозун амыдыралда доктаамал боттанып келген. Бисте бичии чаштар төрүттүнүп келген хүнүнден эгелеп бүгү-нимти хайгаарал-да. Уруглар кадык чаагай өссүн дээш оларга халас эмнелге дузалаамчызын организастаан. Оларның кадыының эмнелге албан черлери, медицина ажылдакчылары бараан болган.

Бистиң республикада дээди эртемниг 120 эмчи, чартык муң хире ортумак эртемниглер уругларның кадыын камгалаар албанда ажылдап чоруурлар. Нинти-зи-биле Кызылда болгаш районнарда 800 ажыг орунгут эмнелгелер уругларга ажыттынган. Коммунистиг субботникке чоңмуң ажылдаан акшазы-биле Ак-Довуракта уруглар поликлиниказын туткан, Кызыл хоорайда шак ындыг эмнелгени тудуп турар.

Хоорэйларда болгаш суурларда чаш уругларны иемелдэ чемгериглге продукциязы-биле хандырарын таарыштыр тургускан. Уруглардың сүт кухнялары ажылдап турар. Ол мшкаш чем магазиннеринден бичии кижилерге таарыштыр бүдүрген чүүлдерни садып ап болур. Чаштарның кедер хевш, ойнаар чүүлдери эптиг, боттарынга таарышкан, аяның маас болуруп база бистиң үлетпүрүвүс өөренип көрүп, эки шынарлыг кылыгларны үндүреринче кичээнгейни үзлаттырган.

Бичии чаштар төрүттүнүген баштайгы чылын өт-бүлеге авалары-биле кады эмчилерниң хайгааралынга эрттирип, өзүп доругарлар. Ол үеде иеге ай санында 50 рубльдиң пособиезны күрүне төлеп бээр. Уругларны чүгле ол-буле авазы тарыы хей-ниитиниң кижизидилге албан черлеринге хаара тудары бисте таарыштыр тургустунган. Амгы үеде бистиң республикада школа назыны четпээн уруглар албан черлеринде 19,5 муң уруглар туруп турар. Бичии чаштар толептиг, мөзүг-шынарлыг, культурлуг чараш, күш-ажылга ынак кижилер кылдыр өзеринче бисте онза кичээнгей салдынган. Уруглар албан черлериниң четкизи чыл келген тудум калбарып орар. Школага киреринге уругларны белеткээринче онза кичээнгей салдынган. Ылаңгыя ниити билиг болгаш профессионал школаның реформазын амыдыралга боттандырып киргизип амгы үеде ук айтырыг оң кескү черде турарды билдингир.

Бистиң республикада бичии чаштарны уруглар албан черлеринге чогумчалыг өөредип, кижизидер херекке идепкейлиг киржип, бараан болуп чоруурлар майы хөй. Кызылда №6 ясли-садтың эргелекчизи Т. В. Курочкина. Бии-Хемде Тарлагның ясли-садында Т. С. Тюлюш. Сарыг-Септе №2 ясли-садтың кижизидикчизи В. Ф. Голикова дээш өске-даа онон аттарны адап болур.

Уруглар бичезинден-не сонуургак, чаа чүүлдерни билип алыксаар чүткүлдүгеер. Ону чедип алырынга бисте бүгү оруктар ажык. Уругларның эчис күзел-чүтүүлдерин боттандырарынга школа улуг кижилер болуп кижизиттинип турарлар.

Уруглар күш-культурага болгаш спортка ынаптар. Яизы-бүрү бөлүгүмнерге олар киржип, бот-тывынгыр уран чүүлдү сонуургаарлар. Бичии кижилер бойдуста чараш чүүлдерни овааржып, оларны магадап билип ап чоруурунга кижизидер ужуруг бис. Уруглар —амыралдың чечектери, чуртувустуң келир үези.

Т. ДАВАА.
СЭКП обкомунуң херээженнер ортузунга ажыл чорудар секторунуң эргелекчизи.

Гайана—Мурнуу Американың сонгуһээн чүгүнде турар улуг эвес күрүне. Чуртуң чоңмуң хей чылдардагы надыр-берге демиселивиң түңнелинде Гайананың улузу хамаарышпас чорукту чаалап алган. Ынчан 1966 чыл тургай. 1970 чылда Гайананы республика кылдыр чарлаан. Оон бээр-ле чуртта чугула политиктиг болгаш социал-экономиктиг чаартылгалар болган.

ЧУРУКТА: «Бозинна» деп журналдан алган аас-кежиктиг не.

СЭТА-ның фотохрониказы.

«СВЕТЛЯЧОКТУҢ» ЭЭЛЕРИ

Ийи наът улуг ак бажыңның даштын долгандыр ногаан терептер. Херим иштинде янзы-бүрү өңнер-биле будаан сандайлар, аатыыштар, ойнаар шөлүүгештер. Ол бажыңның чоогунга келирге-ле, ында чаштарның чаптанчыг үнү, катыы-чугаазы чаңгыланы бээр. Бо болза В. И. Ленин аттыг «Тывэ даг-дүгү» комбинаттың ажылчынныңарының «Светлячок» ясли-садыдыр. Ында Постоянный суурда турар уругларның ажылдап турар коллективтиң амыдыралы-биле танышкарга мындыг.

Ясли-садта 175 уругларны алды бөлүкте чарган. Оларның ийизинде 1-3 харлыглар, артыкмарында 4-5 харлыг уруглар бар. Уруглар тускай программа ёзугаар өөренип турар. Оларны культурлуг аажы-чаңга, күш-ажылгыр чоруккакижизиндеринче ында кичээнгей улуг. Ясли назылыг чаштар колдуунда оюн-кичээлдерни эрттирип турарлар. Ук кичээлдерден уруглар хей чүүлдерни билип алырлар. Чижээлзөрге, ойнаар-кызын хепкерери, ону чумдурары, пластилинден, саазындан янзы-бүрү ойнаарактарны кылыры дээн чижектиг кичээлдер оларны чажындаа күш-ажылга кижизидер. Улуг бөлүктерниң уругларының кичээлдери чоорту программа ёзугаар нарыядап орар. Уруглар школа эртемнериниң математика, төрээн дыл, орус дыл кичээлдерин өөренип турар. Оларның бодалга бодап, домактар чогаадып турарын көргеш, кижи магадап, чаптавас арга чок. Ясли-садта уруглар музыка, күш-культура кичээлдерин аажок сонуургаар. «Светлячоктуң» чоогу-биле эрткен кижи музыка үдээлгези-биле зарядка кылып, марштап турар уругларны бо-ла эскерер.

Бөлүктер аразында чарлатыынган социалистиг чарыштың түңнелии ай санында үмдурүп турар. Анда бөлүк бүгү талалыг шыырыы хыналарданы эртер. Арыг-шеверни, документилер долдуруушкуну, камналгалыы, үстүнген хүн сайы дээш оон-да өске чүүлдер ук социалистиг чарыштың негелделеринде кирип турар. Нина Михайловна Илюшина удуртkан улуг бөлүктүң уруглары — социалистиг чарыштың мурнакчылары.

Удавас белеткел бөлүүнүң уругларыя ясли-сад байырлалдыы-биле школаже үдээр. Ол байырлыг хүнде башкыларынга, ада-иелериниге бараалгадыры-биле концертти уруглар белетеп эгелээн. Ынчангаш ясли-садтың коридорунга кылаштап ора, олбо бөлүктерде ырлаан, шүлүктээн, танцылаан уругларны иижи чаптал эртер.

Уруглар янзы-бүрү байырлалдарга тураскаатkан чыскаалдарны, байырлыг утреникгерни эрттирип чаңчыккан. Чоокта чаа В. И. Ленинниң төрүттүнгеп хүнүнге тураскаатkан болгаш «Ярмарка» деп утреникгерни эрттиргени солуя. Делегейниң уруглар камгалалыының хүнүнге тураскаатkан ясли-садтар командаларының аразында эртер эстафетага база шыңгыы белеткенип турар. Ук эстафетага анты-аңгы хевирлерниң маршылдаалары болур (чадаг-тергеге, чадаг чарышка, скакалкага, янзы-бүрү оюнларга). Ол-ла хүн ыры, шүлүк конкурузу база эртер. Ынчангаш бо хүннерде уруглар хостуг үе шуут чок.

«Светлячок» ясли-сад комбинаттың ясли-садтарының аразында чарышка удаа-дараа шаңналдыг черлерни эзлеп келген. Эрткен кварталда ук коллектив социалистиг чарыш түңнелиниге ийиги черни эзлээш, шилчип чоруур вымпел-биле шаңнаткан. Ында башкыларның болгаш ажылчынарның деминг коллективи ажылдап турар. Ук ясли-сад-ка район чергелиг ажык кичээлдер бо-ла эртип келгем. Анда уруглар салгарының ажылдакчылары, Чырыдыышкын министерствозунуң төлээлери, башкылар киржир. Чоокта чаа «Уруглар-ның күш-ажылы» деп ажык кичээлди эртиргеп. Ясли-садтың эргелекчизи Ольга Вениаминовна Ананьева — дээди эртемниг аныяк башкы. Ынчалза-даа уруглар-биле ээлээн ажылдап четтигиптеп болгаш дүржулгалы бедээн. Ол школа доосkан соонда пионер вожатыйлап, оон соонда уруглар садынга кижизидинчи башкы болуп ажылдаан. Институт доосkан соонда школага ажылдаар бодаан, ынчалза-да чаштар-биле ажылдап чаңчыккан ажылын ол каап шыдаваан. О. В. Ананьева нады ажылдап турары эмчи сестразы Р. Б. Бирюкованың, уруглар ажаакчылары Лиза Ооржактың, Айлана Куулардың ажылын мактап чугаалады.

Ясли-садтың материалдыг хандырылгазы, аың-чем айыыа база эки. Отурец, согуна дээш шыкаш могаа айыыан олар төплипадан ап эгелээн. Комбинаттың удуртукчулары чогуур дузаны чедирип келген. Уругларны болгаш ясли-садтың ажылдакчыларын хомудадып туруп бээр чүве— чайгы септелге. Чайгы септелге айыткан үезинден саадап, турчы бээри чаңгыс эвес удаа болган. Ынчангаш бо айтырыгларны комбинаттың удуртукчулары кичээнгейге алыры тугуда.

Ясли-садтың кижизидикчи башкылары, ажылчыннар школа, ада-иелер-биле доктаамал харылзажыл, төлептиг хамаатыларны кижизидер соруулгалыг ажылдап турарлар.

С. БАЛЧЫР.

Сүт-Хөл районда Алдан-Маадыр суурнуң «Хүнчүгеш» аттыг садикте хөй уруглар өзүп, доругун турар. Эртеиден кежээге чедир уругларның хөглүг үнү «Хүнчүгештен» үзүктелбес. Олар ында культурлуг аажы-чаңга болгаш ырлаарынга, танцылаарынга, шүлүк номчуурунга база оондаа өске эки чүүлдерге өөренип, ойнап, хөглеп, дыштанып турарлар. Кижизидикчи башкылар Сүт-Хөл район Советиниң депутады Линда Монгуш, аныяктар Мария Сарыглар, Елизавета Донгак садик эргелекчизи коммунист Балган Өктекооловна Ооржак болгаш оондаа өскелер чаштарны доруктуруп, кижизидерингe эвээш эвес үлүгн киприн турарлар.

Совет Тыванның 40 чылына уткуштур «Хүнчүгештен» 18 чаштар бир-ле дугаар школага өөренип эгелээр.

ЧУРУКТАРДА: садик дашында кылган демир-өгде уруглар ойнап турлар; кижизидикчи башкы Е. Донгак уругларга тоол номчуп олур.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

ПРАГА. Чехословакия совет агроүлетпүр комплексинге суттарылга техниказын, тускай элеваторларны, далган тырттырар дээрбелерни, виноград шөлүнге ажылдаар хөнаг тракторларны, мал эмнерин кылгаш чорудуп берип турар. Бо беш чылда бл бүгү чүүлдерни 1 млрд. 800 млн. рубльге чорудуп бээр.

БУДАПЕШТ. Венгрияның улам-на хөй күражыл-агыйлары болгаш кооперативтери түгле болбаазыраңгай тракторларны азы комбайнарны эвес, харын база электроннуг саналга машиналарын садып ап турар. Ол таварылга эвес. Аграр бүдүрүлгезинге электрониканы ажыглаарының ажыктыын чурттуң он-он ажыл-агыйлары херек кырында көргүскеп. Оларны ажыглааныңың түңнелинде чурттуң чеди областарынга кол төрөөгилерни, ажыл төлевирин, ажылчын күжүн болгаш сан-хөөнүң шын санап, хувааp арганы бергеп, ажыл-агыйны эргелеп башкарарын шыңгыы саналгага үндезилеп чорудуп турар.

ХОШИМИН. Вьетнамның мурнуу үүгүнде эрик чоогунда далайдан баштайгы нефтиин казып тыпкан. «Михаил Мирчинк» дээр совет шинчилел судновунуң өрүмнекчилери үш муң метр хире ханы чер иштинде нефтилиг каатка четкен.

Совет болгаш вьетнам нефтичилериниң ол чедишкини социалистиг Вьетнамга нефть казып тывар үлетпүрнү тургузарынга чаа-чаа аргаларны ажыдып турар. Ол чоок-кавыдан нефть болгаш газ-биле байлак черлерни шинчилеп тывары — совет-вьетнам экономиктиг кады ажылдажылганың чугула адырларының бирээзи.

ГАВАНА. Социалистиг Кубаның кара металлургиязының баштайгызы — «Хосе Марти» комбинатта бүдүрүлге баазазын калбартырының үшкү эзлчээ чоруп турар. Келир үениң цегинин болгаш прокат станының турар черинден чартык миллион кубометр довуракты чайлаткан, 60 муң тонна хире демир-дес кезектерни эптээн. Комбинатты калбартырының үшкү эзлчээн 1987 чылда доозар.

(СЭТА).

НАЙЫРАЛДЫҢ АЯН-ЧОРУУ

БЕРЛИН. (СЭТА). ГСЧП ТК-ның, ГДР-ниң Күрүне Чөвүлелиниң болгаш ГДР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чалаанын ёзугаар ККП ТК-ның Чиңгине секретары, КУДР-нуң Президентизи Ким Ир Сенге баштаткан КУДР-нуң партия-күрүне делегациязы ында чеде бергеп.

Делегацияны ГСЧП ТК-ның Чиңгине секретары, ГДР-ниң Күрүне Чөвүлелиниң Даргазы Эрих Хонеккер, өске-даа албан кижилери уткуп алган.

⊙

ПРЕМЬЕР-МИНИСТРИҢ МЕДЕГЛЕЛИ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Нашиөнал чаңгыс эп чазааның колкол соруулгалары болза чурттуң мурнуу талазын болгаш Бекаа оргулаажыкын барыын кезээн израиль эжелдерден хостаары, ниттики айыыл чок чорукту хандырары, ол ышкаш чуртта байдалды чогумчалыг болдурарынга хамаарышкап өскедаа хөй айтырыглар болур дээрзин Ливанның премьер-министри Р. Караме медеглээн. Ол соруулгаларны чедип алыры чогуур үени болгаш сонуургалдыг бүгү талаларның кады ажылдажылгазын пегээр апаарын Р. Караме демдеглээн.

ХИЛИНЧЕКТЕНИИШКИН ҮРГҮЛЧҮЛЕВИШААН

ПНОМПЕНЬ. (СЭТА). Таиландының девискээринде турар «дескеннер лагерьлери» дээр черлерде полпотчу ёзу-чурумнуң кижилерни хелбээзи-биле өлүрүп, үзүткаар талазы-биле араатанзыг үүлгеднишкиннери амдаа үргүлчүлеп турарын төрээн черинче чаныp кээр аргалыг болган Кампонгтхом можузунда тараачын херээжен кижи Мум Сопнеп чугаалаан. Оны беш чыл мурнунда Кампучияның улусчу революстуг шериниң согуундан дескен полпотчу өлүрүкчүлер күш-биле сүрүп апарган турган.

Бистер өрттендир чип турар хүн адаанга хүннүң бадыр-ла шериг тудугларына ажылдап турган бис деп Мум Сопнеп чугаалаан. Лагерьлерни эң-не шынгыы корум-чурумнуң шериг баазаларынга уткуштур «Хүнчүгештен» 18 чаштар бир-ле дугаар школага өөренип эгелээр.

ЧУРУКТАРДА: садик дашында кылган демир-өгде уруглар ойнап турлар; кижизидикчи башкы Е. Донгак уругларга тоол номчуп олур.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

БУРУУ ШАПКАН

ПНОМПЕНЬ. (СЭТА). КДР-ниң даштыкы херектер министерствозу Вьетнам-биле кызыгаарда нидат талапның боо-чепсектиг өөнүн-чөңгээлерин шиитпирлии-биле буруу шапкан медеглел кылган. Вьетнамның соңгу Хатуен можузунда хөй чурттакчылыг Хазинг дээр мурнуу-вьетнам хоорайны кыдат үгер-бооларның үзүк-соксаал чонка боолан турварының онза айыылдыын медеглелде айыткан. Он-он тайбың чурттакчылар бооласшкыны таваржып, амы-тыныдан чарылган. Кыдат солдаттар вьетнам девискээрде бедик черлерни эзлеп алырының ораладжышкыннарын чаңгыс эвес удаа кылган.

Ол чоок-кавыңың талазыбиле америк империализмниң эжеленчи даштыкы политиказы-биле хөлбаштырган кыдат эрге-чагыргаларның ындыг үүлгедишкиннерин ВСР-ниң тускайлаг болгаш девискээрниң бүдүн-бүрүн турар чоруун каразыы-биле үрээни ол боол турар. Пекин боо-чепсектиг өөнүн-чөңгээлерни кылыры-биле вьетнам улустуң тайбың ажыл-иижин сандарадыр, өске талазында, полпотчуларга болгаш өскедаа кижиден реакциялыг бөлүктерге дуза чедирер согуулгалыг боол турар деп медеглелде демдеглээн.

Израиль эжелекчилер мурнуу Ливанда эң-не кадыг-дошкун болгаш араатанзыг корум-чурумну тургускан. Сионисчи шаажылакчылар бүгү-ле черлерде кижилерни аглап-сүрүп, тудуп хоруудап турарлар.

«Ю. С. Ньюс энд Уорлд рипорт» деп журналдан алган бо чурукта Авали хемде израильдерниң контрольерттирилге черни көргүскен.

СЭТА-ның фотохрониказы.

БӨМБУРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

ТАЙБЫҢ ДЭЭШ ХАРЫЫСАЛГА

Делегейниң солун-сетүүлдери комсомол организацияларының секретарьларының Москвага болган бүгү-ариия човүлел хуралынга эш К. У. Черненконуң чугаазын болгаш ГФР-ниң хөй-ниити ажылдакчызы, «Ногааннар» партияның төлээлекчизи П. Келлинниң айтырыынга харыызын калбаа-биле чырыдын, тайылбырлап бижип турар.

Барыын Германияның **ДПП** агентилеля К. У. Черненконуң харыызын тодаргай тайылбырлаан, совет удуртукчу ГФР кажан-даа база кандыг-даа байдалдарда ССРЭ-ге болгаш оон социалистиг эвилелчилеринге удур агрессияны белеткээр болгаш чорудар шолу болу бербес ужурлуун сагындырып турарын демдеглээн. Ындыг таварылгада ГФР аңаа түү-даа кыжанмайн турарынга долузу-биле идегеп болур.

Совет Эвилели тайбыңны магадылалдыг камгалаарының ролюн быжыы-биле күүседип турар деп, барыын-герман «Вархайт» бижээн. Бир эвес кандыг-даа байдалдарның үезинде Барыын Германия ССРЭ-ге болгаш оон социалистиг эвилелчилеринге удур агрессияны белеткээр болгаш чорудар шолу болу бербес болза, оон харыы согуушкундан чайлаарын англи «Таймс» солун айыткан.

Совет Эвилелиниң баштайгы согуушкуннуң чепсээ кылдыр санап турары ядролуг ракеталарны бодунун девискээринде сайгара тургузуп турар ГФР болгаш оон өске кандыг-даа барыын-европа чурт боттарын харыы согуушкуннуң айыылынче чоокшуладып турарын совет удуртукчу билдингири-биле чугаалаан деп, америк **АП** информация агентилели дамчыткан.

Оларның девискээринде массалыг узуткаашкының чаа хевирлерин тургузарын эгелээн азы тургузар деп планнаан-даа барыын-европа күрүнелериниң боттарының-на улустарының салыы-хуузу дээш. Европага тайбың болгаш улустар аразының айыыл чок чоруу оонза харыысалгалыг боол турарын Совет Эвилели сагындырган деп оон өске **ЮПИ** информация агентилели дыңнатнан.

Кипрниң **«Харагин»** солуну янзы-бүрү социал системаларлыг күрүнелерниң аразында харылзаалар тайбың кожа-хелбээ догуиндаашкынның, деп чоруктуң харылзаалары кылдыр хөгжүүн дээш Совет Эвилелиниң бүгү чүүлдерни кылып турарын демдеглээн.

АКШ-ты барыын-европа эвилелчилеринің девискээрлеринге баштайгы согуушкуннуң америк ядролуг ракеталарын тургузарындан Совет чазак эргежок чутула харыы хемчеглерни алыр апаарын Сирияның **«Тишрин»** солуну демдеглээн.

Индий **«Нэшнл геральд»** солуннуң бижип турары болза: ядролуг чепсектиг күрүнелериниң боттарының харылзааларын тодаргай норма-чижектерге чагыртып, оларны боттарының политиказынга Совет Эвилелиниң кылып турары ышкаш, ыпчаар хажык чок барымдаалаар болза, принципиалдыг ужур-дузалыг болурун К. У. Черненконуң айытканын бижээн.

Совет Эвилели ядролуг чепсектиг кызырарының, кедизиинде баргаш, харын бүрүнү-биле узуткаарының калбак хемчээлдиг, боттанып болур программазын саналдаанын даштыкы информация чепсектери айтып турар. ГФР-ниң хөй-ниити ажылдакчызы П. Келлинин айтырыгларынга К. У. Черненконуң харыызы— ССРЭ-ниң тайбыңга ынакшылдыының, оон бүгү диптерде «дам-на» калбаа-биле, идепкейлиг деткимчени ап турар даштыкы политиказының чайгылыын чогунуң база бир херечизи болган.

ДАЙЫНЗЫРАК ЧЫЫШ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Ында НАТО човүлелиниң ол агрессчи болуктүң тургустунганының 35 чылынга холбаштырган даштыкы херектер деңнелинге эзлчеглиг сессиязы ажыттынган. Ол сессияның үезинде АКШ бөлүүтленнишкинде бодунуң эвилелчилеринден Барыын Европага чаа америк ядролуг ракеталарны тургузар талазы-биле хүлээлгелерин ыыт чокка бадыткаарын чедип алыр сорулга-биле оларже ыйыдыышкын кылыр соруулгалыы америк администрацияның албан кижилериниң болгаш солуннар дыңнадыгларының медээлеринден билдинип турар. Эң ылаңгыя чурттакчыларының хөй кезии, а ол ышкаш чамлык политиктиг ажылдакчылары чуртка баштайгы согуушкуннуң ракета-ядролуг чепсээн тургузарынга удурланып турар Голландияга онза мүштүг албадаашкынны кылыр.

ВЕНГРИЯ. Педтиң тускай эксперименталдыг уруглар садында 3—6 харлыгларның сонуургаар оюннарының бирээзи шыдыраа болу берген. Кижи төрелтеттиниң үе-шагдан бээр ойнап келген оюну шыдыраа түгле чалгаа чазар чүүл эвес, харын оларның угааның сайзырадыр, кичээнгейлиг болдурар, бодаларынга дузалаар болгаш шыдамыккан болурунга кижизиндер дээрзи шагда-ла билдингир.

МТИ—СЭТА-ның фотозу.

Бистиң календарывыс

АМЫДЫРАЛДЫҢ ӨӨРҮШКҮЗҮ СИҢНИККЕН

Михаил Иванович Глинканың чогаадылгазының канчаар-даа аажок улуг ужур-дузазының дугайын ПМА-ның корреспондентизи-биле беседага ССР Эвилелиниң Улуг театрының кол дирижёру Юрий Симонов чугаалап турар.

Орус музыканың төөгүзүнге чаа үе-чада Михаил Иванович Глинкадан эгелээн болгаш ол боду ук музыканың чаартыкчызы болуп турар. Орус классика музыказының эгезин ол салган, делегей культуразынга композитор көскү салыышкынын киирген.

Глинка бодунуң чогаадылгазынга дидим базымнар кылбышаан, музыка фольклорун ажыглап чораан. Композитор улустуң аялгаларын аңаа-ла ажыглаарындан аңгыда, музыка аянында эң-не эки чүүлдерни шүүп ап, улам тодараткан. Глинка улустуң аялгаларында хөй янзы талаларны (ыры, танцы болгаш музыканың янзы-бүрү хевирлерин, аянарын) чыып мөөцнээш, сеткил-сагышка профессионал бедик утка-шынарлыг чаа музыканы тургузуп чораан.

— Глинка музыкада чаа чүүлдүң ажыдыкчызы болган ышкажыл, але?

— Ийе, ындыг. Шынапла композиторнуң чогаал ажылын сайгара бодап, музыказын дыннай бээрингге, кижиниң сагыжынга Пушкинниң овур-хевирин чуруттуп кээр. Чүге дээрге музыкага Глинканың ужур-дузазы поэзияга Пушкин-биле деңнежир. Ийи орус гений нациянның, чонуң сеткилсагыжын эң-не ханы болгаш профессионал бедик деңнелге көргүскен.

Бодунуң үлузунуң сеткилсагыжын, күзел-бодалын аажы-чанын, оон төөгүзүн ханы илередип көргүзүп турганы-биле Глинка биске эргим, чоок, ол улусчу аллганы алдаржыткан болгаш оон, чогаалдары бот-тускайлаң орус музыка школазының үндезинин апаргылаан.

— ССР Эвилелиниң Улут театрында Глинканың чогаалдарын канчаар көргүскенил?

— Улуг театр — реалисчи операның театры. Ол утланыышкынның эгезинде Глинканың опера чогаалы кирип турар. «Иван Сусанин болгаш «Руслан биле Людмила» деп оон ийи операзын ам бо театрда ойнап турар. «Сусанин...» болгаш «Руслан...» ийи аңгы композитор бижээн дег, мырынай аңгы-аңгы опералар... «Русланны...» хөй-ле катап дирижёрлап келдим, оон музыказы кеззээде-ле улам чаа, чараш кылдыр сагындырар.

— «Руслан биле Людмиланы» Лейпцигке тургузуп турган болгай силер. Оон дугайын чугаалап көрүңнер.

— Ынчан меңээ дыка солуы болган. Ону 1989 чылда Лейпцигке опера болгаш балет театрының чаа бажыңының 20 чыл оюн таварыштыр көргүскен. Шии чедиишкинниг болган.

Операни Лейпцигке тургусканым меңээ улуг салдарлыг болган, өске чурттуң музыка культуразының үндезинингге орус классика чогаалының амыдыралчы күжүн улам эки билип алган мен. Орус музыканы күүседиринің чанчылдарын билбес-даа болза, немец музыкантылар болгаш ыраажылар хөгжүүмче шымныгып кире бергилээнин эскердим. Дыңнакчылар база сиңниге-ле бергеннер. Ол шынап-ла кайгамчык болган.

Глинканың чогаалдары Россияга болгаш даштыкыга бедик үнелелди ол дирит чорда-ла чедип алган. Глинканың чайынганчак гениниң шынчы өңнүктери болгаш мөгейикчилери Лист биле Берлиоз болуп турганнар.

— Композиторуң «Камаринскаязы» болгаш «Вальс фантазиязы», «Арагон хотазы» болгаш «Мадрид дүнезин» бот-боттарын катаптавас кайгамчык-ла...

— Ол дээрге симфония музыказының бүдүрүлгениниң эртинелери-дир. Ылангыя «Камаринская». Кайгамчык гениалдыг чоруу-биле оркестрге таарыштырганының дидимн-биле ук чогаалды Шостаковичиниң Бирги симфониязы-биле, ол ышкаш Прокофьевтиң Чедиги симфониязы-биле деңнеп болур.

— Бодунарның симфония оркестриңерде Глинканың кайдыг чогаалдарын репертуарда киирген силер?

— Шуптузу бар. Глинка оркестр репертуарынга бирги черден оскээр кайнаар-даа барбас. Ол дээрге мээң бүзүрелим-дир. Көрүкчүнүң эстетиктиг кижиндилгезинге Глинканың музыказы ышкаш музыканы билип алырынга эки салдарлыг музыка чок. Кайгамчык музыкантының чогаадылгазында кижите ынанчыл болгаш бүзүрел, амыдыралдың өөрүшкүзү сиңниккен.

Ирина МАКАРЕВИЧ,
беседаны чоруткан.

(ПМА).

АНЫЯК ЧОГААДЫКЧЫЛАР

Улуг-Хем районнуң школачыларының үжем ийи дугаар техниктиг чогаадылга делгелгезин сонуургап көрдүм. Аңаа районнуң аңгы-аңгы школаларындан аныяк чогаадыкчылар киришкен. Бирги черни Ак-Туруг ортумак школазының өөреникчилери алган. Оларның чогаатkан ажылдарында солуы үүлдер хөй. Ылаңгыя секунда иштинде ужуткаш, парашюту часты бээрге черге хонуптар ракетаны кижи сонуургавас арга чок. Ону чогаадырынга идепкейлиг киришкен өөреникчилерге Сергей Седипей (9 кл), Аяс Кандан (7 кл) олар хамааржыр. Ол өөреникчилерни РСФСР-ниң школаларының алдарлыг башкызы В. О. Өлчей удуртуп турар.

Ук школа чогаадыкчы делгелгелерге доктаамал киржип, эки түңнелдерни чедип ап келген 6-гы классчы Мерген Седипей, 5-кы классчы Дадик Кандан олар чарыш машиназын чогаатканнар.

Я. БҮРБҮ.

Чукоткада Ападырның Пионерлер болгаш школачылар ордузунга уругларның национал ансамбльдериниң чаңчыл болган көрүлдези эрткен. Көрүлдениң киржикчилери Чукотканың шупту районнарындан келгилээн.

ЧУРУКТА: «Цитутухкак» («Чечекчигеш») деп уругларның национал ансамблиниң киржикчизин Валя Максимова. Ол Провиден районнуң Сиреники суурдан келген.

Р. ДЕНИСОВ биле Ю. ИЛЬЕНКОНУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ДИСПУТ ЭРТКЕН

Суг-Бажы суурнуң Культура бажыңынга «Совет кижиниң аажы-чаңы кандыг болур ужурлутул?» деп диспут болуп эрткен. Ону клуб, библиотека човулелдериниң ажылдакчылары организастаан. Диспут кежээзинде Культура бажыңынга чон хөй чыылган. Орус чогаалчы А. П. Чеховтуң «Кижиде бүгү-ле үүл чараш болур ужурлут: арыи-шырайы-даа, хеп-сыны-даа, сагыш-сеткили-даа» деп сөстерин чараштыр бижээш хаанада аскан. Диспутка районнуң библиотеказының улуг библиотекары Александра Ондар совет кижиниң овур-хевири, мөзүү-шынары кандыг болур ужурлугул дээрзиниң дугайында солуы лекцияны кылган. Клуб директору Валерий Ооржак салдынган айтырыгларга тодаргай чижектерлиг солуун харыыларны берген болгаш өскелер-даа диспутка идепкейлиг киришкеннер.

Б. ОНДАР.

СОНУУРГАДЫВЫС

«Кара-Хөл» совхоз —Тываның ырак булуңнарының бирээзи, төптен оюн-концерттер аңаа чылдың ужуында-бажында келгилээр. Бо удаада хөгжүм-шии театрының артистери «Аңчы-Кара биле Аңгыр-Чечек» деп шинни көргүстүлер. Театрның артизи Роза Серен-оолдуң удуртканы бо бөлүүнүң артистеринге солуун шии дээш өөрүп четтиргенивисти илереттивис.

Х. САМДАНЧАП.

Бай-Тайга район.

БООДАЛГА СООНДА

—Ой, орланыңны, кайгалым —дээш, аңаа дайынчы Печёрский, бедик сыныт, шилиндек, ынчалза-даа шала адаа аар көстүр, педегер семис солдат Ай-оолдуң эктинче иде каапкаш, баштак хүлүмзүрүп, оон туружунуң быжыын шенээн.

Түлүш сырбаш дээш, турган черинден шелеш кылынза-даа, ол дораан быжыглаңып, чайлай дүшкеш, чайганып-чайганып, маңнап келгеш, Фёдорну ужур эгиннептер дээрге, оозу кажар чайлай дүшкеш, оон бодун чымчак, үлдүргей, тайгыр хар кырынга тайып ужуруп каар часкан.

— Хоп-па! —дээш, Борис Бурдюг ону сегирип алгаш, долгандыр тургулашкан дайынчыларның ортузунче киир идиптерге, олар хөк бодап, аныяк дайынчыны кезек долгандыра берзе-даа. Ай-оол каттырбышаан, өске бир ажын бодунуң орнунче киир идипкеш, кашпагай үне халаан.

Хар октажып, борбактаан харлар-биле соккулажып, хүрежип, күжүн шепежип, иткилежип ойнаан дайынчыларның каткы-иткизи аажок турган. Олар ынчап турда, өөредилге шөлүнүң үстүү ужундан застава начальнигиниң политика талазы-биле оралакчызы лейтенант Белов кылаштап бадып орган. Оолдар ооңгурган, идик-хевин аде кеттинге бергилээн.

— Застава, томаанныг! Бөлүк дайынчылар дайынчы белеткел кичээли арттиргеш, кыска чапсар кылып тур бис, лейтенант —деп, сержант илеткээн.

— Суладаңар — дээш, офицер чугаазын уламчылаан. —Ол-ла болгай харын, оолдар. Солдат ююн кыска дышта-даа ойнап, хөглеп билир ужурлуг. Ынчаарда албан аңаа чиик эртер. Кым кежээлеп тур?

— Аңаа дайынчы Түлүш ыйнаан, эш лейтенант —деп, Фёдор Печёрский чугааны хөрлээлеткен.

— Эр-хей!

— Аңаа-ла ынчап иткилежип, чаш хар-биле соккулажып. бичии оолдар дег, тенектенип турдувус ыйнаан, эш командир —деп. Ай-оол топтуг чугаалааш, противогаз сумказын, саадаан астып, чоруурунга белеткенген.

Офицер өлче карак баскаш:

— Эге—эй. Ам канчаар деп. а? Кайгал сам теп көргүзейн деп бе? —дээш, ону улам өөскүткен.

— Чок, чок, эш лейтенант. Аңаа-даа пат кижи мен ийин.

— Че-че! Будулдура бербе-даан, «пат кижи мен ийин» деп чүүл — дээш, командири оон мырынай ыйыда бээрге, ам биябес өөрүшүн аразынга ам-даа хөнүгелек Ай-оол мырынай аймаарай берген.

— Ажырбас, ажырбас, солдат. Сагыш сырава —деп, командири оон хөнүнүн чаваан. —Кантемир кайда бардың, бээр үн, кайгалым. Кавказ оглу эрес самны кезек долганы ыаавыдам.

Солдаттар командиринге каттыжып, чирттилеп адыш часкап, сыгыргылай үнүп келгеш, узун суук кара-кара кирбиктерлиг, хүрелдир борбак-борбак характарын өөрүнче кайгалзымаар баскылап, чолдак чоон салаалар-лыг ийи холуун кожалаштыр бурунгаар сунуп, ылгын аттың муңгаш дылын шеле тырткылаан дег, лезгинка танцылай берген.

— Ол-ла болгай, Кантемир, эр-ле болгай. Чаа эштериңге база өөредип каар сен —дигеш, офицер солдаттарны эргий көрүп, олардың демин каттыштырган.— Аныяк эштериң база кайыын аңаа боор дээр сен. Эрес эрлер-дир. Оларның база чараш национал тыңцылары, ыр, кожамыктары бар болгай аан. Олардан өөренип алыр. Чер-чуртунче халажып чана бергеш, чангыс чуртташтарыңга көргүзүп, ырлап бергей сен.

Кубань казаа эжиниң чараш самын көрүп турган, Ай-оол аңаа адаарган-даа, өөрүп-даа, оон шимчээшкин бүргүзүн сактып ап турган. Оон танцызын өөренип алыксаан. Эштери-биле чаржалажып, сыгыргылап, адыш часкан турган. Ай-оолдуң демин чаа-ла эрги, чаа эштеринден оспаксыраң, эгеннексеп турган кенеп сеткили чазыгып, найыралдыг, бир демниг ююн-хөгге алзы берген.

Ол бир көөрге, лейтенант мен чоонган мен дээнзиг, танцылап хөглээн дайынчыларын «хоп-па, хоп» деп хейаът киргилеп, марий танцызын теве бергеш, эрестиг олура дүжүп, тура халып, кашпагай танцылап турган. Кайгал самны баштаан Кантемир изиригген дерии чодуп, эштериниң хөөнүн эдерип, аажок хөглүг каттырганнаан.

— Силер база ёзулуг-ла казак-тыр силер, эш лейтенант. Мен чооган мен, базала калбак делгем Дон хем эрии чурттуг оол эвейик мен бе —дээш, ефрейтор Николай Кузнецов эгиннерни чайнадыр танцылап үнүп келгеш, командири-биле чаржалажып ойнай берген.

Эштери ону:

— Шын-дыр, шын-дыр. Коля, эки тен! —дээш, ону улам дидимнендиргеп.

Эштерниге эргелендирген, оларның демниг дүгээзинге өнемчээн дег. Николай чоонта чаа чатган үлдүргей харны буруладыр тепсенгилээн.

Лейтенант Герман Белов эрткен чайын чаа кызыгаар училищезин дооскан, боду марий кижи. Кызыгаар алганынга келдирткен чаа-ла он тос, чээрби хар үезинде дайынчыларындан чүтле ийи-үш-ле хар улуг, аныяк командир. Ону өг-бүлези-биле кады бо ырак ортулукче чоруудукан. Оон кадайы башкы тускай эртемниг, ынчалза-даа ында хамаатты чүрттакчылар, школа чок болганындан кызыгааржылар клубунда массовиктедип каан. Аныяктар үе-чергезин эки билчир, оларның сеткил-сагыжы чоок, ынчангаш кызыгааржы дайынчылар аныяк офицер өг-бүленин идегелдиг өңнүктери апаргылаан.

Герман бурулаан дерлинг бажын сериптендирип, кышкы бөргүнүң алдын сылдызын хүн карааңга кыланнадыр коваңнаткылаап, доктаай берген:

— Ол боор. Шору-ла танцыладым ышкаш. Хөглүг ыры, баштак танцы хөөн чаваар чүве болдур ийин бо. Олар чокка дүйлеп бээр мен. Ам канчаядыңар, кайгалдар, хөөнүүлер чазалды бе?

— Эки-эки, эш лейтенант. Кыска чапсар билдиртпейн эрте берди —деп, сержант Бак хөглүг харыылаан.

Солдаттар хевин эдс кеттинген.

Командир шагынче көргеш, чыскаалырын дужааган.

— Застава, чыскаалыңар! — дээш сержантының өткүүнүң база катап агаарга чаңгыланган.

Солдаттар чыскаалыпкан.

— Застава, томаанныг! Эш лейтенант, застава чыскаалыпкан, чоруурунга белен тур —деп, биче командир улууна илеткээн.

— Ам политиктиг белеткел кичээли болур. Дайынчыларны Ленинчи өрээлге барып олургунар.

— Дыңнадым, эш лейтенант. Застава, солагай талаже эргилиңер. Кылаш-биле, марш! Аңаа дайынчы Набоков ырдан эгелептиңер.

Долу шериг чүктешкилиг дайынчылар дески марштап, заставазынчеээптериңге, дайынчы ыр эртени соок агаарга улам өткүт. тода кыңгырткайдыр чаңгылаңып, хову-шөлдерже, ырак дагларже ужугулкан.

Совет чурттуң тайбың
ижин
Кызыгааржы заставалар
Кыш, чай чок, кезээ
шагда
Сорук күштүг камгалаар
бис. . .

А. БУЛАК.

ӨӨРЕНИРИНЧЕ ЧАЛАП ТУР

НОВОСИБИРСКИНИҢ СОВЕТ КООПЕРАЦИЯ САДЫНЫҢ ИНСТИТУДУ

Тыва респотребсоюз Новосибирскиниң совет кооперация садыныңың институдунуң очное болгаш заочное салбырларының бирги курстарынга, а ол ышкаш үндезин националдыг кижилерге конкурстан дашкаар черлерге 1984-1985 өөредилге чылында дараазында мергежилдерге хүлээп алыышкынны чарлап турар:

— товароведение болгаш үлетпүр барааннарының садыын организастаары;

— товароведение болгаш аъш-чем барааннарының садыын организастаары;

— нпитниң чемненилгезиниң технологиязы болгаш ону организастаары;

—садыг экономиказы («Садыгның экономист-организакчызы» деп квалификация тыпсыр);

— бухгалтер учёду («Экономист» деп квалификацияны тыпсыр);

Билдиринишкиннер хүлээп алыр хуусаалары:

— очное салбырга нпитн чурум ёзугаар кирип турардар бүтү мергежилдер талазы-биле 1984 чылдың июль 31-ге чедир; адрези— 630087, Новосибирск хоорай, Карл Маркс пр. 26; киреринің шылгалдаларын августуң 1-ден 20-ге чедир Новосибирск хоорайга чорудар:

—мергежилдер аайы-биле конкурстан дашкаар кирип турарларга адреэи—667000, Кызыл хоорай, Щетинкин-Кравченко кудумчузунда № 31 бажың, Тыва респотребсоюз, кадрлар килдизи, телефон № 2-27-24; киреринің шылгалдаларын июль 10-дан 25-ке чедир Кызыл хоорайга чорудар.

— ажыл-агый стипендиязының болгаш тускай чылда негелделери-биле киреллерге июль 10-га чедир; адрези —667000, Кызыл хоорай, Щетинкин-Кравченко кудумчузунда № 31 бажың. Тыва респотребсоюз, кадрлар килдизи.

Кооперация организацияларындан чоруткан, хереглекчилер кооперациязынга ажыяының стажы 2 чылдан эвээш эвес болгаш амгы үеде Тыва респотребсоюзтуң системазында ажылдап турар кижилерни ажыл-агый стипендиязының негелдезибиле хүлээп алыр.

Хереглекчилер кооперациязынга ажылдаан стажы алды айдан эвээш эвес кижилерни, ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштеринден халашкан шериг албанныгларны болгаш кооператив техникумун болгаш училищезин дооскаш, тергиин дипломнарны алган, чогуур мергежилиниң аайыбиле дээди өөредилге черлериниге өөренири-биле педсоветтериниң сүмелээни кижилерни тускай чылдага хүлээп алыр.

Заочное салбырга июль 1-ге чедир документилер хүлээп алыр адреэи. Кызыл хоорай, Тыва респотребсоюз, кадрлар килдизи. Киреринің шылгалдаларын Кызыл хоорайга июль 24-тен августуң 10-га чедир чорудар.

Заочное салбырга киреллерге июль 4-тен эгелеп белеткел курстарын организастаар.

Институтка кирер дээш кижилер дараазында эртемнерге шылгалдаларны дужаар:

— «Товароведение» мергежилиниге — математиканга (бижимел-биле), химияга (аас-биле), географияга (аас-биле), орус дылга болгаш литературага (бижимел-биле);

— «Нпитниң чемненилгезиниң технологиязы болгаш ону организастаары»— физиканга (аас-биле), математиканга (бижимел-биле), химияга (аас-биле), орус дылга болгаш литературага (бижимел-биле);

— «Садыгның экономиказы» болгаш «Бухгалтер учёду база ажыл-агый чорудулгазының аналиэи» мергежилге — математиканга (бижимел-биле), географияга (аас-биле), ССРЭ төөгүзүнге (аас-биле), орус дылга болгаш литературага (бижимел-биле).

Ортумак өөредилге черлериниге национал дыл программазын өзугаар национал дыл өөренип турган кижилер сочинение орнунга изложение азы диктантыны бижип болур.

Техникумну шылгаралбиле дооскап кижилер бирбир шылгалданы тудар:

—«Садыг экономизи» болгаш «Бухгалтер учёду» мергежилдерге —географияга. «товароведение-технология» мергежилге— химияга дужаар.

Билдириишкинге кожар документилер:

1. Будурулге черниң удуртукчузунуң, профком даргазының, партия азы комсомол организациязының секретарының ат салгаш совлгу ажылдап азы өөренип турган черинден характеристика-суме.

2. Күш-ажыл дептеринден ушта бижилге.

3. Ортумак билиг дугайында документ (боду), дипломга зачёт дептеринден ушта бижилгени капсырлаштырар.

4. 3х4 см хемчээлдиг 6 фото-чурук.

5. Эмчи шынзылгазы (№ 286 майык).

6. Ажылдап турар черинден шынзылга (заочное салбырга киреллерден).

7. Чурттап турар черинден шынзылга.

Тыва АССР-ниң Культура министерствозунуң уран чүүл школа-интернадыпга 1984—1985 өөредилге чылында тыва националдыг уругларын хүлээп алырын чарлап турар.

Фортепиано, хылдыг хөгжүм салбырларынга (скрипка, виолончель) 7 харлыг уругларны, улустуң болгаш үрер хөгжүмүнүң салбырынга (домра, баян, аккордеон, лимби, гобой, труба, кларнет) — нпитн билиг школазының 3 классын дооскан уругларны хүлээп алыр.

Школага киреллерниң музыкага мергежилиниэ кыпсаар.

1984 чылдың май 25-тен 31-ге чедир 9-тан 14 шактарда ада-иелер-биле консультацияны кылыр.

Киреринин конкурузу 1984 чылдың июнь 1-деп 6-га чедир Кызыл хоорайның Ленин кудумчузунун 2 дугаар бажыңда уран чүүлдер училищезинге болур, өрээл № 20.

Нпитниң чемненилге чергелериниң трези практикалап өөренир официантыларга үндезин националдыг аныяк оолдар, кыстарны чыып турар. Өөредилге үезин ажыл стажынга киир санаар. Айда төлевиэри 54 рубль. Өөренир хуусаазы 6 ай.

Кызыл хоорайда чурттап турар, 10 классты дооскан билиглиг болгаш 18 хар назы четкен кижилерни хүлээп алыр.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ИЮНЬ 1-ДЕ БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55—«Хүнаарек дээрбек». 9.25 — «Дириглер болгаш өлүглер». Уранчечен фильмниң 2-ги сериязы. 10.55—«Вук». Мультфильм. Венгрия. 1-ги сериязы. 11.35—Кировоград хоорайның «Весна» ыры болгаш танцы ансамблиниң концерти. 11.55 — Медээлер. 12.00—14.15 — Чапсар. 14.15 — Медээлер. 14.35 — Уруглар камгалалының делегей хүнүнде. Документалдыг фильмнер. 15.20 Волгоградтың музыка училищезиниң орус улустуң хөгжүм херекселдериниң оркестриниң концерти. 15.40—Орус чугаа. 16.15—Уругларга уран-чечен фильмниң баштайгы көргүзүү. 1-ги, 2-ги сериалары. 18.30 —«Тельпоситтин элементириде». Документалдыг телефильм. 18.45— Бөгүн делегейде. 19.00 — Бүгү-россиянын ийиги улусчу хору. Владимир хоорайның «Русь» ыры-инструменталдыг хореография ансамблиниң концерти. 19.40 — «Ырлаксап тур мен». Уран-чечен фильм. 21.00— «Үе». 21.30 —Оперетта артистериниң концерти. 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00—00.05 — Концерттиң уланчызы.

ЧИГИНИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Эртем-шептерелдиг фильмнер: «Келир үениң заводтары». «Ойкуменниң ыглармында». 9.00 — УССР-ниң Күрүне шаңналының лауреады вогаалчы Т. Коротич-биле школачыларның ужуражылгазы. 9.35—Хөглүг нотала. 10.35 — «Сакты-дыр сен бе, эш». 11.35 — Англи дыл. Өөредилгениң бирги чылы. 12.05 — «Невозможные дети». Уран-чечен фильм. 13.10 — Ырнын болгаш инструменталдыг музыканың концерти. 13.55 — Медээлер. 14.00—18.00 Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — Киножурнал. 18.10— Көк-Тейниң уран чүүл школазының өөреникчилериниң Уруглар камгалалының хүнүнге тураскаадыкан концерти. 18.45 — Телемедээлер. 18.55 «Чогаалчы болгаш үе». 19.25 — Чарлаалдар. 19.30 «Азия төвү». Программада: Мелиоратор хүнүнге. Тыва АССР-ниин мелиорация болгаш сут ажыл-агыйының министри Н. А. Жогольдуң чугаазы: Уруглар камгалалының хүнү. Кызыл хоорайның дээргазының оралакчызы Н. Л. Верхотуровадың чугаазы: Медээлер.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Цирк-биле ужуражылга». 20.15 — Дириже Ш. Брюк (Франция). Программада: Ц. Франк. Симфония ре минор. 21.00 — «Үе». 21.30 — «Звүкн города». Чедиг сериялыг уран-чечен фильмниң 6-гы, 7-ги сериялары. 23.10 — 00.40 — Футболга Европа чемпионалы. Элээдеп солдар. Чартык финал.

КИНО

ИЮНЬ 1-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Не хочу быть взрослым» 9.30, «Последняя охота» 16.30, «Мертвые бросают день» 11.20, 13.10, 15.00, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Единица с обманом» 9.30, 13.10, «Принц и нищий» 11.10, 14.50, «Приказано взять живым» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Признать виновным» 15.00, 17.40, 19.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Этот негодяй Сидоров» 11.00, 13.30, Киносборник 10.00, «Владычка судьбы» 15.00, 17.30, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Волчья яма» 17.30, 20.00 шактарда.

«ЧАЙГЫ» кинотеатр: «Внезапный выброс» 15.00, 17.00, 19.00 шактарда.

АГААР

Республиканга булуттаар, биче чаъстаар. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 9—14 метр. Районнарга 13—18 градуе чылыыр.

Кызылга булуттаар, улуг авес чаъстаар. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 9—14 метр. Агаарның температуразы 14—16 градус чылыг болур.

Редакциянын адреэи: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнун 2-24-63, редакторнун оралакчыларының 2-35-24, 2-25-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретарыатның 2-23-35, партийжи ажыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузут килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60 культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солун келбейи баргында 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 1976.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садының херектериниң талазы-биле күруне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1; ТС — 00761.

Тувинская республиканская библиотека им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 128 (12518) | 1984 чылдың июнь 2, суббота | 1925 чылда үндезилеттингеш | Өртээ 3 көп.

К. У. ЧЕРНЕНКОНУҢ Т. ЖИВКОВ-биле ужуражыышкыны

СЭКП ТК-ның Чиргиже секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненконуң БКП ТК-ның Чиргиже секретары, БУР-нуң Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Т. Живков-биле ужуражыышкыны май 31-де болган.

Беседа үезинде ийи партияның болгаш күрүнениң удуртукчулары совет-болгар харылзаалар-ның бүгү адырлар талазы-биле калбак болгаш шапкын хөгжүлдезин чаагай сеткил ханыышкынбизе демдеглээн. Шиитпирлээри СЭКП биле БУР-нуң, Совет Эвилели биле Болгарияның арасында бүгү талалыг кадыл-адыылдажылганы улам ынай өстүрер болгаш ханыладыр аргаты бээр чамдык айтырыгларны чугаалашкан.

ССРЭ биле БУР-нуң социалистиг дем каттыжылгазының чаңгыс авин болгаш сырый каттыжыышкының улам ынай быжыглаарынга, социализмниң адыг-дыма чурттарының хөделиишкиннерин дүшүттүрерин эки-дерингеге бүгү хемчет-биле ыяш бээр дээш чайгаалыш чон чүткүлүн К. У. Черненко биле Т. Живков олар илергейлээнзер. Алаа холбаштыр ЭДЧ кежигүннери чурттарның дээди деңнелге удавас болуур экономиктиг чөвүлел хуралының улуг ужур-дузалыг болуурун онза-лай демдеглээн.

Социалистиг еске-даа чурттар-биле сырый демнег хөделбишаан, термоядролуг дайынның айыылдың чайладыр дээш, тайбиңны болгаш улустар арасында бичии-шиктиг-ниң быжыглаар дээш демисселдя уламчылаарынга ССРЭ биле БУР-нуң чайгылыш чок шиитпирлиишкиннерин дугайын ужуражыышкының кирээнчилерин медеглээн.

Ужураажыышкының чүректи-ң ханызындан аңы-дыдыма найыралдың болгаш үзел-бодалдарының бүгүн чаңгыс авиинең байдалынга эрткен.

(СЭТА).

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

СЭКП ТК-ның Политбюрозу эдлечглиг хуралынга чурттуң он ийиги беш чылда болгаш 2000 чылга чедир экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң кол угланыышкынарын ажылдап кылып турарының дугайында айтырыгны чугаалашкан. Ол документиге партияның экономиктиг стратегиязын көргүзүп, тодарадыры, келир үедеги зң чугула айтырыгларны, оларны шиитпирлээриниң таарымчалыг оруктарын айтыры, ажыл-агыйны чорударының социалистиг системазының артык чүүлдерин долузу-биле ажыглаарының аргазын бээр хемчеглерни ажылдап кылыры чугула деп, хуралга демдеглээн.

Келир үеде бистиң планжарывыстың кол-ла черин ижки дугайында, ооң өзүп турар материалдыг болгаш культура талазы-биле хереглел-негелделериниң дугайында сагыш салыышкыны көлээр ужурлуг деп, эш К. У. Черненко демдеглээн. Ынды партийжи айтыышкыны чурттуң бүгү экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң перспективазын белеткээринге, ооң камгаланыр аргазын быжыглаарынга кол угланыышкын болур ужурлуг. Улустуң чаагай чорууун шынар талазы-биле чаа чадаже көдүрери, совет кижилерниң амыдыралчуртталгазының бүгү талаларын — бараанарны болгаш ачы-дузаны алырын, чурттаар оран-бажың-биле хандырылгазын, эртем-билиин, кадык камгалалын, ажылдаар байдалын, пенсия хандырылгазын, угаан-бодал сайзыралын улам эжиидири негеттиишкин турар. Аңаа нинтилел бүдүрүлгезин көдүрер болгаш интенсификастаар, эртем-техниктиг депшилгени шапчынчыдар, улус ажыл-агыйының адырларын чаартыр, эргелеп - башкарылганың планнаашкыныың, ажылчы чоннарга материалдыг болгаш моральдыг идиг берииишкиннің системазын сайзыраңгайжыдар талазы-биле бүгү ажылдар, партияның бүгү-ле организакчы болгаш политиктиг ажыл-чорудулгазы чагыртқан түкар ужурлуг.

СЭКП ТК-ның Политбюрозу эш К. У. Черненконуң түңнелдерин бүрүңү-биле деткээн болгаш оларны партия, совет база ажыл-агый органнарының, хөй-ниити организацияларының төпке болгаш чер-черге ылаңгыя он бирги беш чылды эки доозар. экономиканы хөгжүдеринге чаа-чаа чедиишкиннерни чедип алырының быжыг үндезинин салыр дээш практиктиг ажылынга удуртулга болдурары эргежок чугула деп көрген. СЭКП ТК-ның Секретариадынга, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге, ССРЭ-ниң Күрпланының, министерстволарның, ведомстволарның болгаш эртем албан чергелериниң удуртукчуларынга чурттуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң перспективтиг планның белеткээри-биле холбашкап чогуур айтыышкыннарны берген.

СЭКП ТК-ның Политбюрозу 1941—1945 чылдарда Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чыл оюнга белеткел дугайында доктаалды хүлээп алган. Партия, совет, профэвилел, комсомол болгаш өске-даа организацияларның совет кижилерниң политиктиг болгаш күш-ажылчы идепкейин бедидиринче угланган, улуг Тиилелгеге алдар болдурган социалистиг чарыштың кап-дакпыр тиилекчизи бригада Совет Тываның 40 чыл оюн бүдүрүлгечи эки көргүзүглерлиг уткуурунга белеткеп, ажыл-херээ-биле бадыткап келген.

Арматурщиктер бо чылдың беш айларының планын 160 ажыг хуу күүседип, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 25 хуу өстүрген. Бригада кежигүннери ажылдың шынарын экижидип, организастыг чорукту бедитпишаан, ажыл шагың шыңгыы барымдаалап турарындан эки ажылдап турар. База ол ышкаш социалистиг чарышка дээре көргүзүглерни П. И. Каратаев биле В. Т. Күжүтет удурткан дарганнар звеноларының чедип ап турар.

Ук бүдүрүлгеле «КамАЗтарга» ажыглаар резинатехниктиг кыдыгларны бүдүрүп үндүрериниң шиңгээдип эгелээн. Оларны эптеп куткаш, аде салырынга слесарь С. С. Дрыгин төлептиг салыышкынын киирип турар.

Д. САЛЧАК.

ЧАА БАЖЫҢНАР

Суг-Аксында албан черлериниң, чурттаалга бажыңнарының тудулгары немежип, ажыглалга кирип турар. Суурдуңнелеп дудум чараш аяа-шинчи кирип бар чыдар. «Тыва» кодээ тудуг» трестиң Кызыл-Мажалыкта № 741 КМК-зының Күш-оол Чамыяңга удуртқан 15 кижи составтыг тудугжулар бригадазы база мында ажылдап турар. Олар үш чурттаалга бажыңнарын ажыглалга киргеннер. Ында албан-хаакчыларның ог-бүлелери чурттап эгелей бергеннер. Бригада Советская кудумчузунга ам-даа үш чурттаалга бажыңын тударлар.

Тудугжулар бир бажыңның тудуун шуудады бергеннер. Бригадада Доржу Саая, Ууртак Монгуш эшоөрүнге үлегерлиг, эки ажылдап турарлар.

Б. ОНДАР.

Суг-Хөл район.

КУРЛАВЫРЛАРЛЫГ

Тываның автосептелге заводунуң ажылчыннары республиканың 40 чылынга алдар болдурган күш-ажылчы зөлчегде бедик көдүрлүүшүнүг ажылдап турар. Продукция сайгарарының хемчээлиниң талазы-биле план беш айлар дургузунда чүс ажыг хуу күүсеттинген болгаш эрткен чылдың бо үезин-биле деңнээрге ооң өзүлдези 2,6 хуу болган.

Автосептелге заводунуң коллективи бо чылын 1983 чылдыңдан 24 мүң рубльдиң продукциязын хөйнү бүдүрерин хүлээнген. Чыл эгезинден бээр ажылдап келген түңнелдер-биле алырга, ол даалганы ажыр күүседип болурунуң таарымчалыг бүгү арга-курлавырлары тургустунган.

Ында амгы хүннерде автобустарның капитал септелгезин кылып турар К. Т. Кукариниң бригадазы өскелерден эки ажылдап турар. База ол ышкаш социалистиг чарышка дээре көргүзүглерни П. И. Каратаев биле В. Т. Күжүтет удурткан дарганнар звенолары чедип ап турар.

Ук бүдүрүлгеле «КамАЗтарга» ажыглаар резинатехниктиг кыдыгларны бүдүрүп үндүрерин шиңгээдип эгелээн. Оларны эптеп куткаш, аде салырынга слесарь С. С. Дрыгин төлептиг салыышкынын киирип турар.

Д. САЛЧАК.

БҮДҮРҮКЧҮЛҮҮ-БИЛЕ

В. Е. Шебалин удурткан арматурщиктер бригадазы Кызылдың төп электростанциязының тудуг эргелелинде мурнакчыларның одуруунда саналтырып турар. Социалистиг чарыштың кап дакпыр тиилекчизи бригада Совет Тываның 40 чыл оюн бүдүрүлгечи эки көргүзүглерлиг уткуурунга белеткеп, ажыл-херээ-биле бадыткап келген.

Арматурщиктер бо чылдың беш айларының планын 160 ажыг хуу күүседип, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 25 хуу өстүрген. Бригада кежигүннери ажылдың шынарын экижидип, организастыг чорукту бедитпишаан, ажыл шагың шыңгыы барымдаалап турарындан өскелерни мурнап, чарыштыбаштап турарларның санынче киргеннер.

В. Шебалиниң бригадазы бо хүннерде Кызылдың күш фермазында 72 мүң дагаа турар черни тудуп, үлүтюрмазын 130 хуудан кудулатпайн, хүн бүрү күжениишкиниг ажылдап турар.

С. ДАНЗЫ.

РСФСР-де чурттап турар хөй уругларлыг иелерге «Маадыр-ие» атты тыпсыр дугайында

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Ооң болгаш ооң-даа хөй уругларны божаан болгаш киженитмен иелерге «Маадыр-ие» атты тывыспышаан, «Маадыр-ие» орден-биле **шаңнаары болза:**

ТЫВА АССР-ДЕН

Хилераа Агбааповна **Донгак** — Барыын-Хемчик районнуң «Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Бичe-оол Ооржаковна **Күжүгет** — Барыын-Хемчик районнуң «Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Кара-кыс Өктек-ооловна **Куулар** — Барыын-Хемчик районнуң «Шекпээр» совхозтуң ажылчыны.

Имиргей Содупамовна **Сава** — Барыын-Хемчик районнуң «Шекпээр» совхозтуң ажылчыны.

Өшкү-Саар Нанзалмаевна **Севилбаа** — Эрзин районда албан-хаакчы.

Улумзо Кыргысовна **Сенгин** — Эрзин районда албан-хаакчы.

Зоя Донгаковна **Эртине** — Улуг-Хем район-ның Жданов аттыг совхозтуң ажылчыны.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. ЧЕРНЕНКО.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Т. МЕНТЕШАШВИЛИ.

Москва, Кремль. 1984 чылдың май 21.

ЮБИЛЕЙ МЕДАЛЬДАРЫН ТЫВЫСКАНЫ

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнериниң, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнериниң каяндаттарның болгаш СЭКП ТК-ның секретарьларының шаңнатканы «Георгий Димитровтуң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чылы» деп юбилей медальдарын совет удурткучуларга эш Тодор Живков май 31-де тывыскан.

Юбилей медальдарын эштер К. У. Черненко, Г. А. Алиев, В. И. Воротников, М. С. Горбачёв, В. В. Гришин, А. А. Громыко, Г. В. Романов, М. С. Соломенцев, Н. А. Тихонов, Д. Ф. Устинов, П. Н. Демичев, В. И. Долгих, В. В. Кузнецов, Б. Н. Пономарёв, В. М. Чебриков, И. В. Капитонов, Е. К. Лигачёв, К. В. Русаков, Н. И. Рыжков оларга тывыскан.

Эш Т. Живков шаңнатканнарга байыр чедирип, кыска түвө чугаалаан.

Эш Т. Живковтуң совет удурткучуларга тывысканы бедик шаңналы дээш Болгарияның Коммунистиг партиязының Төп Комитединге, БУР-нуң Күрүне чөвүлелинге эш К. У. Черненко СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң, СЭКП Төп Комитединиң омуразындан үректи-ң ханызындан өөрүп четтирииишкинин илергейлээн.

Юбилей медальдарын тыпсын турда СЭКП ТК-ның килдис эргелекчизи К. М. Боголюбов, СЭКП ТК-ның килдис эргелекчизиниң бирги оралакчызы А. И. Лукьянов, СЭКП ТК-ның Чиргиже секретарының дузалакчызы В. В. Шарапов, ССРЭ-ниң БУР-да элчиниң Л. И. Греков, а ол ышкаш БУР-нуң ССРЭ-де элчини Д. Жулев олар турган.

(СЭТА).

В. И. ЛЕНИННИҢ ТӨП МУЗЕЙИ 60 ХАРЛААН

Ленинчи идеяларны пропагандалаарынга, башкылыкның амыдыралының болгаш ажыл-чорудулгазының үлегер-чижектеринге, СЭКП-ниң болгаш совет улустуң революшчу, дайынчы болгаш күш-ажылчы чаңчылдарынга ажылчы чоннарны кижизидеринге В. И. Ленинниң Төп музейи чугула роль-дуг болуур турар. Ону үндезилеп тургусканыдан бээр 60 чыл болган.

Ол алдарлыг хүнге холбаштыр май 31-де Москвага, Эвилелдер бажыңының Октябрь залынга байырлыг хурал болган.

Музейниң директору О. С. Кривошеина клеткеп ыллаан. Совет эрге-чатырганың башкайгы хүннеринден эгелээнзиле, Коммунистиг партия Ленинниң чогаалдарын чыыр болгаш кадагалап арттырар, ону бүгү чоннуң байлаа болдурар деп сорулганы салган. Ленинизмни пропагандалаарынга музейлер улуг роль-дуг болурун демдеглээн. В. И. Ленинниң Төп музейи РКП(б)-ниң XII съездиниң 1924 чылдың май 31-де шиитпирин ёзугаар үндезилеттинген.

Ам музейниң фондуларында 800 мүң ажыг чүүлдер бар. Оларның арасында Ленинниң ажылдарының башкайгы үндүрүлгелери, ооң чүүлдерин парлаан солун, сеткүүлдер, ховар фото-чуруктар, ооң хууда эттери, уран чүүл Ленинианазының чогаалдары.

Канчаар-даа ажок байлак чыылда музейге эртем-делгелиг улуг ажылды чорудар арганы берип турар деп, оратор демдеглээн. Ам 34 залда 12 мүң ажыг экспонаттар бар. Олар В. И. Ленинниң деңнээр чүүл чок канчаар-даа ажок улуг ажылын, ленинизмниң бүгү делегейге төөгүлүг ужур-дузазын, СЭКП-ниң тургузукчу ажыл-чорудулгазын долу документалдыг үндезинге, ханы болгаш бүгү талалыг көргүзүп турар.

Музейниң ажыл-чорудулгазы ажылчын болгаш тараачын массаларга музейлер чедингир болур ужурлуг деп партияның айтыышкынынга дүүштүр чоруттунуп турар. Кижилер боже үүктел чок агым-биле шуужуп турар. Алдан чылдар иштинде музейни 54 миллион кижи көрген. Музейниң коллективи ленинизмниң идеяларын моон соңгаар-даа могаг чок пропагандалаар деп, О. С. Кривошеина чугаалаан.

Москваның партия организацияларының, күш-ажылчы коллективтериниң, хөй-ниитизиниң телээлекчилери музейниң ажылдакчыларынга чүректиң ханызындан ыяш байыр чедирген.

(СЭТА).

БАШТАЙГЫ ЭКЗАМЕННЕР

Чурттуң бүгү школаларында дег, дүүн Кызылдың школаларының 10 класстарының доозукчулары баштайгы күрүне шылгалдаларын дужааган.

Эртенгиниң 9 шакта 4-кү микрорайонда № 3 ортумак школага чеде бердим. Адакы каътта дежурныйдан аңгы көстүр кижи-даа чок, шип-шимээн.

— Экзаменнер кайда чоруп тур?—деп айтырдым.

— Үшкү каътта — деп, мыткыр эвес кыска харыы алдым.

Кылайтыр чүлгээн чаңгыс каът соңгаларының баарында янзы-бүрү өөңүт чечектер салган делгем залда чараштыр кеттингилээн, онгу класс доозар аныяктар чай чок бижиттингеп олурлар (**чурукта, оң талазында**). Ында үш он класстың доозукчуларын хары угда олуртупкан, шупту 75 кижи. Оларның хөй кезии орус, тыва ооллар, кыстар болду.

Шылгалда хүлээп алыр башкылар шимээн чок кылаштажып, ийи-чаңгыс билдинмейн барган айтырыгларга ында-хаая харыылап турлар.

— Бо чылын силерниң школаларыңарны каш кижи доозарыл?— деп, директорга ужуражы бергеш, сонуургап айтырдым.

— Бо чылын 245 өөреникчи 8 болгаш 10 класстың күрүне шылгалдаларын дужаап турарлар. Оларның 170-н сеси классчылар. 8-ки классты доозуп турар ийи тыва класстың школачылары төрээн дылга күрүне экзаменнерин эки дужаганнар деп, директор кысказыбиле чугаалады.

Кызылдың № 2 школазында (**чурукта**) база-ла байдал ыңдыг. Шылгалдада 110 өөреникчи киржип турар. Оларның 43-ү онгу классты доозар. А сеси классчыларның чартык кезии төрээн дылга экзаменин 4—5 демдектерге дужаагаан. школаның директору З. С. Куулар дыңнатты.

Амыдыралдың делгем оруунче баштайгы базыыны ыдып турар аныяктарга чедиишкиннерни күзээлицер!

В. КАРА-САЛ.
Авторнуң фотолары.

«Тывада музыка чайы» фестиваль чоруп тур

УЛУГ ХӨГЖҮМ-БИЛЕ АЯН ТУДУП...

Бо хүннерде Тываның районнарында улуг музыка-биле таныжылга чоруп турар. «Тывада музыка чайыңы» аалчылары композиторлар, күүседикчилер чон мурнунга ооң көргүзүп, ужураажыышкыннарыны эрттирип турарлар.

Барыын-Хемчиктиң ажылчы чоннары музыка фестивалының киржикчилери композиторларның күүселделерин сеткил ханыышкынбиле хүлээп алганнар. Оларга композитор В. Г. Газарян аалдап чеде берген. Кызыл-Мажалыктың Культура бажыңынга болган ужураажыышкынга чон хөй чыылган. Композиторүң чогаадыкчы ажыл-чорудулгазының дугайында тамыштырылга болган. Ооң ырлары бүгү чүртке сураглаан, олар колдуунда лириктиг аянга бижиттинген. Сураглыг ыраажылар Лев Лещенко, Валентина Толкунова, Роза Рымбаева болгаш София Ротару композиторүң ырларын күүседип турарын бүгү чүртте билир.

Ол кежээки ужураажыышкынга солун ырларны кызыл-мажалыкчылар хейүле дыңнаашнар. Композитор В. Газарян боду база ырлавышаан, аян тутkан. Бо болук-биле солун ужураажыышкыннар Ак-Довуракка, Барлыкка дээш өске-даа черлерге артылгаан. Бай-Тайганың ажылчы чонунга солун концерттер база болган.

• • •

Ыраккы Тожуга музыка байырлалы болуп эрткен. Районнуң Культура бажыңынга баштайгы концертке хөй кижи чыылган. РСФСР-ниң, Тыва болгаш Бурят АССР-лериң уран чүүлүнүң алдарлыг ажылдакчызы Л. И. Израйлевич чыылганнарга байыр чедирип, ажыл-ишке көскү чедиишкиннерни күзээн. Ужураажыышкын соонда Л. Израйлевичиниң болгаш тыва композиторларының чогаалдарындан тургустунган концертти сеткил ханыышкынбиле хүлээп алганнар. Концерт соонда аалчыларга чаагай күзээшкиннерин район организацияларының удурткучулары сөглээннер.

Концерттер, чылыг ужураажыышкынар район төвүнге өске-даа суурларга эрткен.

Л. И. Израйлевич удурткан бөлүк Тожуга чораанының соонда Бии-Хемге ооң көргүскеннер. «Тывада музыка чайыпың» киржикчилери композиторлар болгаш күүседикчилериниң концерттерин туранчылар болгаш өске-даа көрүкчүлер магадал көргеннер.

• • •

Совет Тыванын 40 чылынга тураскаатkан «Тывада музыка чайы» фестивальдың концертин Эрзинге Күртелерадионуң симфония оркестри ажыткан. Тываның улуг хөгжүмүнүң ол коллективи республиканың мурнуу талазынче эң баштай чоруп турары ол.

Эрзин районга баргаш баштайгы хүнде олар үш концерт көргүскен. Баштай «Чаа орук» совхозка болгаш дүште «Нарын» совхозка, а түнел концертти район төвүнде Культура бажыңынга ойнааннар.

Дирижёрүнүң айтыкчы согуну көдүрүлген соон дарый хөгжүм үнү лицмирел-ле үнген. Композиторлар А. Чыргал-оолдуң, Р. Кенденбилдиң, Б. Нуховтуң, Х. Дамбаның болгаш Владимир Тока оларның бижээн аялгалары чоргаар чаңгыланып, аян тудуп турган. Хөй-хөй көрүкчүлерниң сагыш-сеткилин ол аялгалар доюлдуруп, хей-аъдын көдүрген.

Эрзинге болуп эрткен музыка фестивалы чүгле эрзинчилерге эвес, а республиканың музыка культуразынга чаа арын болур.

• • •

Совет Тыванын 40 чылынга тураскаатkан музыка бырлалы доостур чоокшулаан. Республиканың районнарынга аалдап чораан композиторлар бөлүктери оюн-коргүзүглерин, найыралчы, сеткил ханыышкынныг ужураажыышкынарын доосшаш, найысылалда эш келгеннер. Ыраккы Тожута, үлетпүрлүг Ак-Довуракка, тараалаң Таңдыга, дээш — ында-даа оларны өөрүшкүбиле хүлээп алган болгаш солун концерттер, сеткилдиң ханызындан чугаалар дээш көрүкчүлер, дыңнакчылар өөрүп четтиргенин илередил турганнар.

«Тывада музыка чайы» фестивальдың планын ёзугаар Улуг-Хем болгаш Таңды районнарга Белорус ССР-ниң уран чүүлүнүң алдарлыг ажылдакчызы Эдуард Ханок концерттер көргүзүп, чон-биле ужураажы чораан. Композиторнуң баштайгы концерти Чаа Шагаан-Арыгга болган. Ужураажыышкынга комсомолчу шилипчы тудугнуң тудугжулары, чурттакчы чон чыглып келген.

Композитор чон-биле ужураажыышкының музыка дугайында чугаа-биле эгелээн. Бодунуң композитор ажылчорудулгазының дугайын база чыылганнарга танышгырган. Э. Ханок бодумун ырларын боду үдевишаан, боду ырлаан.

Сеткил ханар ырлар, ажык чугаа аныяк тудугжуларны шынап-ла кайгадыпкан. Ынчангаш олар айтырыгларны салып, солун харыыларны алганнар.

Композитор-биле ужураажыышкынга үстүкү классчылар база тускай чыглып келгеннер. Э. Ханок бо аудиторнята база чугааны бир янзы чорудуп, күүседир ырлары база онаагай болгулаан. Уругларга аңаа сеткилиханың музыка дугайында шыктаг, солун чүүлдерин биилип алганнар.

Э. Ханок баштаан бөлүк Хоову-Аксыга, Бай-Хаакка ужураажыышкыннарны база эрттирген.

Бистиң корр.

Экономика камналгалыг болур ужурлуг

ШЫНАРЫН ЭКИЖИДИП ТУРГАШ

Он бирги беш чылдың дөрткү чылының бирги кварталында Каа-Хем районнуң кодэ аныл-ачылдери СЭКП-ниң XXVI съездиниң болган СЭКП ТК-ның оон соонгаары Пленумнарының шиитиирлелерин аңмыраала боттандырар талазы-биле чамдык чедиишкиннерни чедип алган. Районнуң сааичылары бирги кварталда күрүнеге сүт садар планның 116 хуу күүседип, пландан ажыр күрүнеге 112 тонна сүттү саткан. СЭКП-ниң XXV съездиниң аттыг болган «Совет Тыва» совхозтер күрүнеге сүт садар планын ажыр күүсеткеннер.

Районнуң совхозтары бирги кварталда күрүнеге ыт садар планның 120 хуу күүсеткен кижилге, квартал планындан ажыр 55 тонна эттии дужаган. СЭКП-ниң XXV съездиэ аттыг совхоз күрүнеге ыт садар планын оранчок ажыр күүсеткен, саткан бода малының ортумак денгээ 42 кг болган. Күрүнеге дужаар бода малдың семиртилгеин «Енисей» совхозта база багай эвес, саткан бода малының ортумак денгээ 40 кг болган.

Бирги кварталда районнуң мал ажылынга ак сеткилдиг, чедиишкиннерлиг ажылдан түрер мал ажылдыларының саны көвүдээн. Сааичылар ортузунда халбарган социалистиг чарыштың бирги одуруунда «Улуг Октябрь» совхозта сааичы Өшкү-Саар Балгановна Иргит чоруп турар. Ол саар инектен ортумаа-биле 702 кг сүттү саап алган. СЭКП-ниң XXV съездиэ аттыг совхозта сааичылар Раиса Оюнгина, Нина Русских олар база-ла эки көргүзүглерин чедип алганнар. «Улуг Октябрь» совхозта бызаа ажаакчылары Ольга Мандыт, Чечек Чавырал олардың бызаларының хонукта немелде денгээн 800-810 грамм чедип турар. Ол совхозта хойжулар Тырыш Күжүгет, Дээк-оол Күжүгет 100 баш хойга шаанттыр 95-100 чедир хураганнарны мендп камгалап алганнар.

Эртиел чылдың ол үеэнииниле деңнээрге, бо чылдың бирги кварталында районда ыт будуреги элээн ескен, хойдан алган хураган көвүдээн. Чамдык ажыл-агыйларда малдың алуп хораар чоруу кызырылган. Мал кыштаглаашкынын «Совет Тыва» совхозта алзын организастыг эртип турар. Совхоз төрүүр 100 баш хойга онааштыр 91 хураганны мендп камгалап алган. Сөөлгү үеде малчыннар-биле ажылды шыда кескүзү-биле экижиткен. Кодэ ажыл-агый продуктуларын күрүнеге садар талазы-биле эки көргүзүглерни чедип алган СЭКП-ниң XXV съездиэн аттыг совхозка СЭКП райкомунуң болган райкүүсекомнуң совхозтар арааныга шилчиир Кызыл тутун болган акша шаңналын тывыскан.

Кодэ ажыл-агый продуктуларын күрүнеге садарының болган шынарының талазыбиле районнуң күрүне инспекциязы райкүүсекомнуң кодэ ажыл-агый эрнелели-биле сеолгу үеде чамдык ажылдарны кылып чоруткан. Оон түнелиндэ районнуң чамдык ажыл-агыларын күрүнеге сүт садарының шынарын элээн экижиткен. СЭКП-ниң XXV съездиэн аттыг совхозтуң бирги кварталда күрүнеге саткан сүдүнүң 73,6 хуузу бирги сорткa хүлээп алдыгган. Ол шынкаш «Совет Тыва» совхозтуң күрүнеге саткан сүдүнүң 65 хуузу бирги сорттуң болган. Күрүнеге сүт садарының шынарын «Енисей» совхоз база экижиткен. СЭКП-ниң XXV съездиэн аттыг совхозта сүт лабораториязын дерип тургускан.

Партия райкомунуң бюроазунуң шиитиирин ээлгээр күрүне инспекциязының удуртулгазы-биле ажылдаар шынар талазы-биле район чөвүделин тургускан. Оон составында агроүлетпүр каттыжышкынының түсэй эртемнилери — районнуң улуг мал эмчизи, ветпредстанциянның удуг эмчизи болган эске-даа ажылдакчылар кирип түрер. Чөвүделдиң хүралдарында ферма эргелекчилериниң түскай эртемнилерниң илеткелдерип дыңнап, четпестерин узуткаар талазы-биле практиктиг хомчегедерни ап чорудуп турар. Чижээлээрге, районнуң ажыл-агыларында алгы-кештн күрүнеге дужаап турарының дугайында айтырыгны чугаалажып көргенинин түнелинде ол ажыл экижип орар.

Районнуң совхозтары эртиел чылын күрүнеге кодэ ажыл-агый продуктуларын сатканындан 11 млн. арыг орулганы алганнар. Ынчалза-даа чамдык ажыл-агыларның удуртукчулары күрүнеге садар кодэ ажыл-агый продуктуларының шынарын экижидеринче четпес кичээнгейни салып, шынары куду продукцияны дужаагаш, дыка хөй орулганы чедир албайн турар. Бирги кварталда районнуң күрүнеге саткан сүдүнүң чүгле 44,3 хуузу бирги сорткa хүлээп алдыганыбиле районнуң ажыл-агыларын 15 мун ажыг рубльди, чедир албаан. «Ленинчи орук» совхозтуң саткан сүдүнүң чүгле 17 хуузу, а «Бүрен» совхозтуң 22 хуузу бирги сорткa хүлээп алдыгган.

Совет Тывазының 40 чыл оюнга чедиишкиннер ужуражып, күрүнеге садар кодэ ажыл-агый продуктуларын көвүдедип, оларның шынарын экижидип, планныг онаалгаларны чедиишкиннер күүседири — районнуң кодэ ажыл-ашчыларының хүлээлгези.

К. ОЧУР-ООЛ,
районнуң кодэ ажыл-агый продуктуларын күрүнеге садарының болган шынарлыг талазы-биле кол инспекторуу.

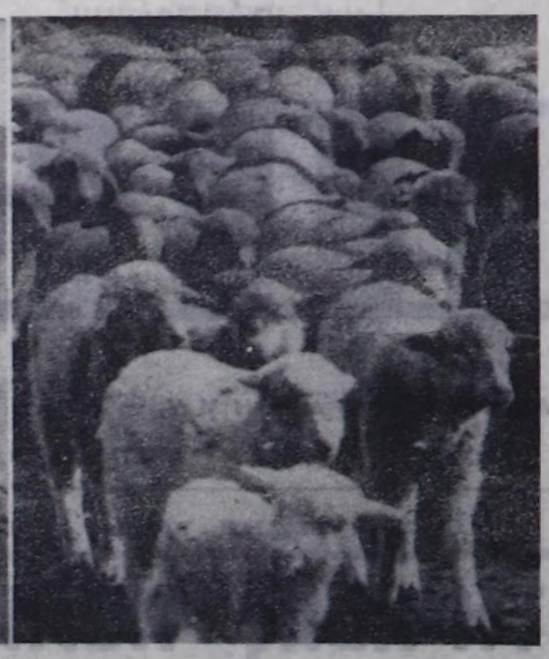

Бии-Хемниң «Кызыл тараачын» совхозунуң Ээрбек салбырының хойжузу Ооржак Маадыр-оол бо ажыл-агыйда он ажыг чылда малчыннап келген. Эртиел 1983 чылда ол чүс баш хойга онааштыр 104 хураганны мендп алган. Дүктү бир хойга онааштыр 3 кг чедир кыргаан.

Күш-ажылчы чедиишкиннерлиг хойжу бо чылды база бедик көргүзүглерлиг үргүлчүлеп турар. Ол оонуң ээзин-биле төрүүр чүс хойдан-на 95 хураганны мендп доруктурган. Мурнакчы хойжу Совет Тываның 40 чылынга күш-ажылчы белектерлиг ужуражыр дээш, салбырда малчыннарның социалистиг чарыжының мурнуу одуруунда чоруп турар.

ЧУРУКТАРДА: Бии-Хем районда «Кызыл тараачын» совхозтуң мурнакчы хойжузу Маадыр-оол Ооржак.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

КЕДИЛИГ «ЧУГАА»

Бо номчуп орарыңар медээни авторучка-биле-даа, карандаш-биледа биживээн, машинкага-даа нарлаттынаан. Бо одуруглар эң баштай дисплей дээр тускай хереке.лдиң экранынга көстүп келген.

Дисплей дээрге кижи-биле медээ солчуп шыдаар аргалыг хереке.лдир. Ол сөстү очулдурарга «көргүзер» дээн. Кижи-биле «чугаа» экран (ол телевизорнуу ыпкашу болгаш баскыныштар дузазы-биле болур. Үжүк саанныг азы чуруктуг медээ эвранга, телевизорга ыпкаш, көстүп келер.

Дисплей дыка хөй янзы-бүрү мергежилдиг кижилерге дузалакчы апарган. Оон-биле эң баштай «хөөрешкенверге» литературa редакторлары кирер.

«Бо хүн дургузумда» келген бүгү медээлерни менээ көргүзүгерем» — деп, редакция ажылдакчызы тускай код-биле оон айтырар. Секунда хире болгаш, экранга медээниң баштайгы одуруглары көстүп көрер. Олар чоорту, мудулал бадып чыдар, оларның орнуна чаа одуруглар тыптыр.

«Адыр» дээн команда. Редактор медээлерниң бираазын сонуургай берген. «Ону шуптузун көргүзүңер». Хуулгазын-биле дөмей одуруглар уруксууруктап үнүп эгелээр. Бир эвес херек болза, ун медээни эде кылып болур. Дисплейге сөстерни, демдектерни солуп, немелде медээни оон «угаанындан» ап, медээни херек черинче чорудуп болур. Баскыып дузазы-биле кодтуң «очрд» (дараазындагы) деп дөрт үжүүн баскаш, дараазындагы чаа медээни ап болур силер.

Медээлер делегейде улам-на көвүдеп турар, ынчангаш-ааа дисплей бир онзагай рольдуг. Бөгүн бүгү делегейде 25 мун хире радиостанция ажылдал, оон дамчыдылгаларын миллиард ажыг радиоприемниктер хүлээп ап турар. Бистиң чуртувуста ийи миллион кезек тиражтыг 80 муң ном чылдың-на үнүп турар. Мындыг эмге-тикчок медээлер аразындан херек чүүлдү канчап тып алырыл? Кижи бодуның бүгү чуртталгазының дургузунда 2—3 мунда хөй ном номчуп шыдавас болгай. Ылангыя эртем ажылдакчыларынга дыка берге. Бир эвес оларның кижи бүрүзү оны сонуургадып турар темага номнарны удуурундан аңгы үеде үргүлчү номчуур-даа болза, ол талазы-биле бижиттинген номнарның чүгле он-на хире хүузүн номчуп четтигер. Чогум-на харын ынчангаш кайда-ла-бир бар чүүлдү катап чогаадыры чыл санында өзүп турар.

Тургустунуп келген ынды байдалдан үнер аргаңы кижи дилеп турар. Ол билиглериң янзы-бүрү адырларының талазы-биле медээлерни чыып эгелээн, ол чылдагларны банкылар деп адаан. Чижээ, атомнуг энергия талазы-биле делегей агентствозунда ядролуг информациянын делегей системазы тургустунган, ында 70 чурт киржип турар.

Өске айтырыг база тургустуунуп келген: электромнуг саналга машиназының дузазы-биле бижидип каан, ам дорааи херек апарган медээни канчап алырыл? Ынчан дисплей дузалаар. Билиглер шыгжамырынга улап каар ол машина каш-ла секунда иштинде кандыг-даа медээни силерге тып берип шыдаар.

Кижи биле машина аразында «чугаа» эгелээн ол-дур. Ол чугаа хүн келген тудум-на улам «көвүдеп» орар, оон темазы улам-на янзы-бүрү апар чыдар.

Н. ЦАРАПКИН,
СЭТА-ның корр.
Москва.

ЧАЙЛАГЛААР БЕТИНДЕ

1983—84 чылдарның мал ыыштаглаашкыны ам адактарының кырында келген. Күзү хүр, кыжы соок, чазы база-ла хат-когурумнуг чыл эртиен болзажок. Сүт-Хөл районда Карл Маркс аттыг совхозтуң мал ажылдакчылары багай эвес түңнелдерни чедип алган.

Хараганнуг-Хову биле Сесегениң түс-түс хойжу бригадаларындан хоочун хойжулар Дадар-оол Ховалыг, Байлак Сат, Шуңмак Монгуш болгаш аныяк малчын Владимир Ондар олар үс хойдан-на 80—92 хураганны алган. Ол коданнардан сакманчылар Наталья Ондар, Сереңмаа Сат, Полина Ондар, Сыгыртаа Монгуш, Ольга Сат болгаш бо ажылагыйның сакманчыларының аразында социалистиг чарыштың каш дакпыр тинлекчизи, эртиен чылын бистиң Төрээн чуртувустуң үүрээ Москвада УАЧД-ге чораан комсомолчу сакманчы Виктория Монгуштуң ажылажын эки деп санаап. Оларның кижи бүрүзү-ле 120—130 хураганны доруктуруп алган.

Оон-биле кады өшкү, сарлык болгаш чылгы мал коданнарында малдың чаш төлүге база арбыдап турар. Өшкү кадарчыларындан Декей-оол Сат өшкү бүрүзүнден-не анайны алган, а Делгер-оол Сат биле Сарыг-оол Монгуш оларның өшкүлери ам-даа оолдавышаан, олар ам дээрезинде 100 баш өшкүден-не 70—75 анайны ап турар. Өшкү коданнарында сакманчылардан Светлана Монгуш, Аля Доваадыр болгаш Лина Монгуш олар түс-түзүнде 70—90 анайны доруктуруп алган.

Сарлык коданында 240 баш сарлык бар. Оларның 101-и оолдаар. Бо хүннерге чедир 60 сарлык оолдаан, ынча бызаа онча-менди алдынган. Ол коданнарда мурнакчы кадарчылар Николай биле Сонгуур-оол Монгуштарның болгаш өскелериндаа доктаамал хайгаарапында турар. Олар одарда сарлыктарны эдлечиип хайгаарапышаан, Хөр-Тайга сыныңдан эгезин ап бадып келген каас-чараш бойдусчурумалдыг Теректиг хемниң аксында кажаада төрүүр четкен сарлыктарны ажаал карактап турарлар. Сарлыкчылар боттары совхоз төвүнде чурттап, эдлечиг үезинде барып кадарып турарлар.

Ат чылгы малдың 2 коданында бо хүннерге чедир 15 бе төрээн, төрүттүнген кулун бүрүзү менди алдынган. Чылгычыларның кол соруглазы — 100 беден-не 95 кулунуң алыры. Төрүүр белерге тускай кажааларны кылган.

Мал ажылында чедиишкиннер-биле чергелештир четпестерни база чок деп болбас. Малдың чаш төлүге хөрек эки шынарлыг мал чеми-биле ажыл-агый чылдың-на чедир хандыртынмайн келген. Оны белеткеп алыр чайгаар бүткен сиген шөлү чок. Эвээш эвес хемчээлдиг хөй чылдыг сигенни тарыза-даа, ол сигенни чогуга өйүнде кезип ап шыдаавайн келген. Ажыл-агый деиискээриниң шынаа-шыктарында сиген үнүп туроа-даа, кезип алдыган сигенниң хөй кезии маргаа-биле холдушаа болур. Сесеге ховуунга эрткен чылын үнген тараны мал чаза базып каапкан. Ынчангаш ажылагый оон оода-ла мал чеми кылдыр безин чүү-даа албайн барган. Бо чылын ажыл-агыйның мал ажылының специалистери «Сүт-Хөл» совхозтуң девискээринде Ак-Аксының шынаашыктарындан ики шымарлыг чайгаар үнген шык сигенин кезип, белеткеп алырын планнаан. Олче малчынарның тускайлаттынган суггатчы эвенозун аътказган.

Ниитиниң малының баш саны чидириглиг: ара салыр, өлүг төрүүр, өлүр чоруу хөй. Ол чоруктар үзүткаттынмайн келген. Төрүүр малдың баш санының денгиүүрү бүгү малдың 60—65 хуузу турар ужурлуг турда-ла, ол дезингүүр чүгле 42 хуудан ашпайн турар. Оон кол чылдагаанары чүдел? Бирээде, малчыннарның хуу кошкарларын ниитиниң малынан үспейн келген. Ийиде, малдың брусельөзтап аарыгы ам-даа бар болуп турар. Бо ажылдарны чогуур негелдеге тургузуп, хуу кошкарларны үскеш, чүгле үксаалыг кошкарларны ажыглап, хойнуң тарып бооздылгазын өй-шаанда чорудуп, селекция ажылын экижидер болза, мал ажылы экижип болур. Боттуг хемчегларин өй-шаанда ап чорудар болза, ниитиниң малының баш саны харындаа өзүп, оон үксаазы экижиир, продуктулуг бедиир ужурлуг. Он дугайын Карл Маркс аттыг совхозтуң мал ажылының спецнализтери угаза чогуур. Ынчангаш чайлаглаар бетинде дээштиг хемчеглерни алыр херек.

А. МОНГУШ.

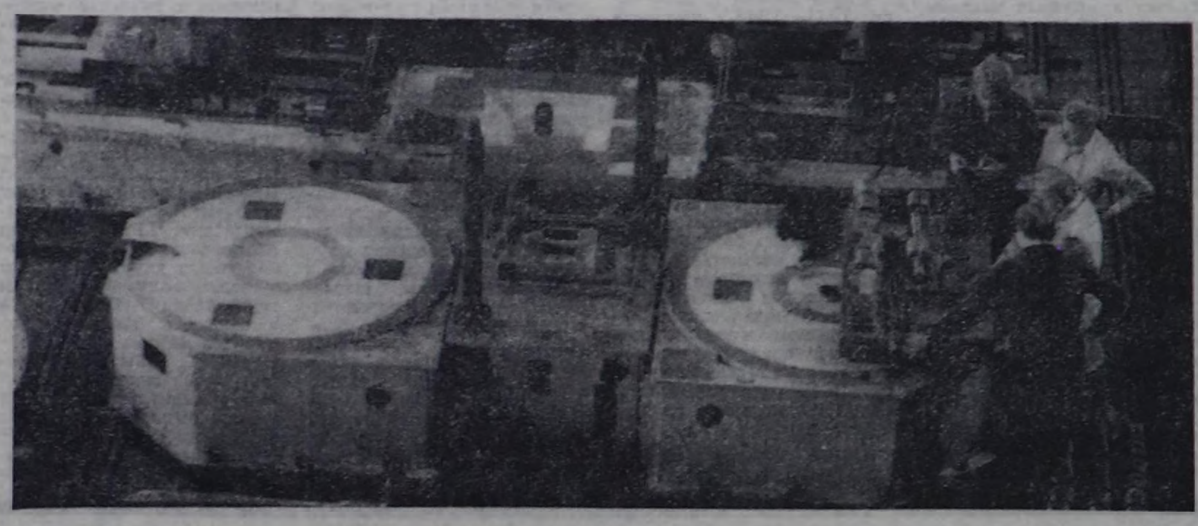

МОСКВА. Серго Орджоникидзе аттыг заводтуң станок кылыр ажылчыннары шалыпчы өзүг-биле амылдап турар. Бо чылын продукция сайгарарының планнаттынган даалгазы бүдүп-чартык миллион рубль ажыг кыадыр күүсеттинген. Чурттуң бүдүрүлгелеринге ол завод бедик бүдүрүнчүлүг деталгелерни чүс хуу чорудуп берип турар. Ол дээрге, санныг программа-биле башкарар станоктар болгаш автоматтыг шугумнар-дыр. Амгы үеде колдуунда-ва «Дон 1500» дээр комбайннарга моторлар кылыры-биле Харьковтуң «Кадыыр бирээш Масна» бүдүрүлге каттыжышкынынче чорудуп турар.

ЧУРУКТА: Серго Орджоникидзе аттыг станок кылыр заводтуң № 17 эптелге цегинде. Ында автоматтыг шугумнарны эптеп турар.

А. СЕНЦОВТУҢ фотозуу.
СЭТА-ның фотохрониказы

БИЧИИЗИНДЕН-НЕ

Андрей Баян-Кол ортумак школазының сескн клазынга өөренип тургаш-ла, дыштанылга үезинде аалынга барып, хойжу ада-иезинге мал өстүрүнүге дузалажыр турган. Чайын ада-иезиниң хоюн кадарар, кыргыжар турган.

Андрейниң мал ажылынга кежээ, сундулуун, эптиг-ээлдээн кожалары эскерер турган. «Бүгү амыдыралын мал ажылынга бараалгатакан Байкара ашактың оглу Андрей ук шаа барып шырак малчын болур-дур. Эрес-шоваавын, ажылгырын көөрге, адазы-ла олчаан. Сураглыг хойжу оон үнер эвеспе» — деп олар чугаалажыр турган.

Оларның сөглээн сөстери, шынап-ла, шак ынчаар бүткен-даа. Андрей Содунам сескн классты дооскаш, адазының дузалакчы кадарчызы болу берген. Элээн каш чыл иштинде хойжулап, ада-иезинге, чонунга макталдыг ажылдан турган. Совет Армияның хүрээлеңинге тургаш-ла Андрей Содунам хойжулаар кылдыр бажыы-биле шиитпирлеп алган.

Аал-чуртунга келгеш, ол хойжулаар күзелин илереткен. Ада-иези, төрелдери уктут малчыннар боорга, колхоз даргазы бичии-даа дадагаллал чокка Андрей Содунамның малчыннаар дээш күзелин деткип, дараазында чылын бир дугаар төрүүр кодан хойну хүлээдип берген. Мал ажылынга ажылдаар күзелдиг аныяк оол кыштаглаашкынга белеткелди шыдгыы чоруткаш, шыдаар шаа-биле сиген-ширбиишти белеткеп ап, холу дыңзыг, сеткили өөрүшкүлүг ажылдап кирипкен. Хой оолдаашкыны-даа эгелээн. Андрей кадайы Кара-биле болгаш сакманчылар-биле кады чаңгыс баш-даа мал хоратпас дээш, күжениишкинниг ажылдаан. Чымыштыг ажылдың түңнели өөрүнчүг болган — чүс хойга онааштыр 102 хураган олчалыг болганнар.

— Хой малдаар, чаш хураган өстүрер дугайында ачамның дуржулгазын шиңгээдип алганым меңээ улут ужур-дузалыг болган. Ынчангаш колдуунда оларның чагыг-сүмезин ёзугаар кызымаккай, шиитиниң малы дээш ээ-харыысалгалыг ажылдап чор мен. Кол-ла чүве — мал чеми. Ынчангаш хой, хураганны чогуур өйшаанда хынамчалыг ажаап, чемгереринче кол кичээнгейни салыры чугула— деп, ол чугаалады.

Аныяк малчын чыл келген тудум ыяк ажыл-ажинге удам мергежип, көргүзүглери бедип орган. 1973 чылда Андрей Байкараевич чүс хойга онааштыр чүс он беш хураганны, бир хойдан-на 2 килограмм 500 грамм дукту кыргаан, районнуң хойжуларының арасында социалистиг чарышка тинлекчи болган.

Андрей Байкараевич чедиишкиннерге меңээргемээн. Бүгү сеткил-сагыжыбиле мал ажылынга бердинген болгаш, күзел-соруу улам хайныгып, ол сөглээн сөзүн ажыл-херек-биле бадыткап, чайын малын одарладып семиртпишаан, мал кыштаглаашкынынга белеткелдерни чедимчелиг чорудуп, элбек сигенни кезип ап, хойнуң тарып-боозадылгазын өй-шаанда чорудуп ап турган. Дараазында чылда элээн берге кыш болуп эртсе-даа, Андрей Байкараевич бile Кара Байкараевна Содунамнар кышкы, часкы үелерде малды эки ажаап чемгерип, сакманчыларның ажылын шын башкарып турган, үүс хойга онааштыр үүс чээрби хураганны ап, бир хойдан-на 2 кг 600 грамм дүктү кыргааш, республиканың тиилекчи хойжуларының бираазын болган.

Андрей Байкараевич Содунам көдээ, район Советтерниң депутадынга каш удаа соңгуулга келген. Эртиен чер-чер Советтериниң соңгуулдаларында ону Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутадынга соңгаан. Андрей Байкараевич чаңгыс чер чурттугларының көргүскен идегелин ак сеткилдиг шынчызы-биле күүседип, соңгукчуларның киирген чагыгларын боттандырар дээш бүгү-ле болдунар чүүлдерни кылып турар. Кажан ол соңгукчулар-биле ужуражыр турда, Баян-Кол суурга чаа школаны машиналар гаражын болгаш Оттүк-Даш сүтбарааи фермазынга ийи үүс баш инек кирер кажааны тудар дугайында чагыгны киирген. Андрей Байкараевич чогуур черлерге айтырыгны тургузуп турган, чагыгларны күүседир кылдыр шиитпирлеп алган. Школа тудуу бо чылын ажыглалга кирер ужурлуг. Баян-Кол суурда участок эмнелгезиниң коллективи микроавтобус чагыын киирген. Ону депутат бола күүседип берген. Депутат А. Содунам Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң сессияларының шиитпирлерин хойжулар ортузунга тайылбырлап, таныштырып турар.

Бергедээшкиннер турааа-даа. Андрей Байкараевич кызымаккай ажылдап, бүгү арга-курлавырларны чеп ажыглап тургаш, малын кыштан хүр-менди ажырып, төрүүр үүс хойга онааштыр үүс он беш хураганны алган. Оон коданында мал-магазының байдалы эки. Хураганнары семис-шыырак өзүп, доругуп турар.

Кызыл районда «Х Улуг хурал» совхозтуң мурнакчы хойжузу, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутадыы Андрей Байкараевич Содунам он дөрт чыл дургузунда бедик көргүзүглерлиг ажылдап келген. Оон үре-түңнелдиг ижин Төрээн чурт бедиңбиле үнелеп көргеш, ону «Хүндүлелдиң Демдээ» орден болгаш Күш-ажылчы Алдар орденниң үшкү чергези-биле шаңнаан. Совхозунудан, районундан хүндүлел бижиктер, өртектиг белектер-биле ол каш удаа шаңнаткан. Андрей Байкараевич ам-даа аныяк, оон ажылынга улуг чедиишкиннер улам немежип, ам-даа хөй болуру чигиниг чок.

К. ХЕРТЕК.

КАЙЫЗЫ-ДАА МАКТАЛДЫГ

Автобус чоланчызы Василий Семенович Степанейкин биле краи башкарыкчызы Сослан Григорьевич Цховребов «Тива автотранс» каттыжышкынының көжүп чоруур механизастатгынган колонназында шалыпчы ажылдап турарлар. Олар мынга бо организацияның тургустуунган хүнүнден бээр эгин кожа турупкаш, иженип келген будуруглеринге мурнакчылары.

Күш-ажылдың хоочуннары «Он бирги беш чылдың шалыпчылары» деп хөрек чемдектериниң эдилекчилери болбушаан, коллектив кежигүннериниң хүндүтселин чаалап алган. Оларның кайызы-даа бодуның дерээнии ёзулуг мастери.

Сослан Цховребов ажыл нормазын доктаамал ажыр күүседип чанчыккан. Оон ажылы бедик шынарлыы-биле ылгалыг.

Чоланчы В. С. Степанейкин хамык улустуң мурнан гаражынга чедип келир. Чүге дээрге ажылчыннарны бажыңнарындан эртен бөлөр, эргежок чугула эткерекселдерни чүүрүжүр-даа ужурга таварыжыр. Оон башкарган албан автобузу монтажниктер, шеверлекчилер, электриктер бригадалары-биле Шагаан-Арыгже, Хөвү-Аксыиче азы республиканың өске-даа районнарыиче халыы бар чоруурун бо-ла көрүп болур.

В. С. Степанейкин бодунга быжыглаан машинаны эки байдалга тургузуп, өйшаанда септеп ап, аңаа турушкун болгудурбас дээш ажылдап чоруур.

Будурулгенин мурнакчылары чоланчы В. Степанейкин-даа, крановшик С. Цховребов-даа ниити чедиишкинге төлептиг салыышкынны киирбишаан, ону Совет Тываның 40 чыл оюнга бараалгадып турар.

С. ДАНЗЫ.

ОДАКЧЫ

Бечилгээл Монгушевич Сундуй он дөрт чыл улаштыр одакчы болуп ажылдап турар. «Ак-Туруг» совхозтуң төп салбырында чунар-бажын үзүктелиишкин чок ажылдап турар. Ол база одакчының кызымак ажылының төрээни болур.

Сууруну чурттакчылары неделяда ийи удаа чунар. Мергежилдиг одакчы температураны кандыг деңнелге тударын, печкаиы канчаар оттаарын эки билир.

Эдээнии четкен печкаларны солуур айтырыгны ол ажыл-агый удуртукчуларының мурнунга тургускан. Ам чунар-бажында чаа печканы садгаи. Ажылынга бердингеи одакчыны совхозтуң дирекциязы каш узаа хүндүлел бижиктер-биле болгаш өртектиг белектер-биле шаңнап келген.

С. СОТНАМ.

УГБАШКЫЛАР

Александра Шивит-оол 1957 чылдан бээр тараажы, сигенчи ажыл-ишчилерге амданныг аъш-чемин белеткеп берип келген, көжүп чоруур столовоиының, ховунуң хоочуи повары. Оон дузалакчызы повар, комсомолчу кыс Ганна Бичe-оол ам ийи чыл улаштыр ажылдап турар. Амданныг ниит чемнерин белеткээринге Ганна угбазы Александрадан дузак чок.

Угбашкы повардар Совет Тываның 40 чыл байырлалынга күш-ажылчы чедиишкиннерлиг ужуражыр дээш часкы ховуажылы эгелээри билек. Арысканның механизаторлары-биле кады ховуларда ажылдап чоруп турарлар.

Т. ОЧУР-ООЛ.

Улуг-Хем район.

КАМНЫГЛАРНЫҢ ДУРЖУЛГАЗЫН — БҮГҮДЕГЕ

Марий АССР-де «Восход» совхозтуң дыка хөй механизаторлары часкы хову ажылдарының хүннеринде боттарының машиналарын камнаттынган кывар-чаар материалдар-биле шимчедип чоруп турар. Ол дээрге материалдарны камныг чарыгдаар дээш хүн бүрүде чоруттунган демисселдиң түңнелиидир.

Көдээ ишчилерни ээ ёзугга кижизидеринин дугайында хүн айтырыын чугаалажып көргеи партхүралдан хамык чүве эгелээн. Аиаа чугаа солуп болгаш чидиг болуп эрткен. Чүве камнавас төтчегларр чаңныгларның аттарын коммунистер адап, бир машинаның кывар-чаар материалдар чорудар системазы үредилкте чүү хире чарыгдал үнерии шуут санап турган. Бир эвес кывар-чаар материалдар дамдылап турар болза, хонукта дөрт литр чедир черже ол хилис ага бээр. Шимчедиичи моторларны өй-шаанда ожурбейн турарга? Чүүк чок аиаа туруушкуннар, курут-ай-дедир маңнаашкыннар. Ол чоруктар база эвээш эвес болгай.

Кывар-чаар курлавырларны камныг, ээ ёзу-биле чарыгдаарын чедип алырын колхозтуң партбюрозунга хурал даскан. Улусчу контролёрларны, комсомолчу «прожекторларны» ол ажылче хаара тутkан.

Кывар-чаар материалдарның төтчеглелдериниң оруктарын тодарадырынга чолаачылар Альберт Егошин, Валерий Смоленцев, трактористер Филипп Иванов олар дузалажып, оиу болдурбазының боттуг хемчеглерни дайтыкан. Кывар-чаар материалдарның таарымчалыг учёдуи кылган кывар-чаар материалдар кудул алыр пунктуларга камналгалыг байдалды тургускан. Кайы хире хемчээлдиг бензинии база ус-маслоиу бир чолаачы хереглээриниң саналгазын тургускан. Хумагалал камналга дээш походче бүгү механизаторларны, механиктерни, өске-даа специалистерни колхозтуң коммунистери удатпайи хаара тудуп алган. Кывар-чаар материалдарның камналгазы дээш чарышты чолаачыларның болгаш трактористериң аразында организастаан. Эрттир чарыгдалы дээш рубль-биле торгаар камналгалыы дээш шаңнаар чанчылды тургускан. Партбюронуң сүмелээнии ёзугаар ажыл-агый машина-трактор парыгының бүгү черлериие камналгалыг болурунуң хемчеглерин боттандырган. Ур-даа болбаан, байдал доргаи оскеризгеп.

Чижээ, ырак участоктардан бодунуң тракторун муиуп алгаш, дүштеп кел чыдар трактористер көзүлбестээн, тускай машина-биле оларны сөөртүп ап турар. Белюбактарга кывар-чаар материалдар кудуп алыр дээш, ховудан суурже халас халдып эрар чолаачы база көзүлбестээн. Тургустунган графин ёзугаар оларже бензии кудар тускай машиналар үнүп турар.

В. САКЛАКОВ,
СЭТА-ның корр.

Делегейниң ийиги музыка фестивалында

МУЗЫКА ТАЙБЫҢГА БАРААН БОЛУР

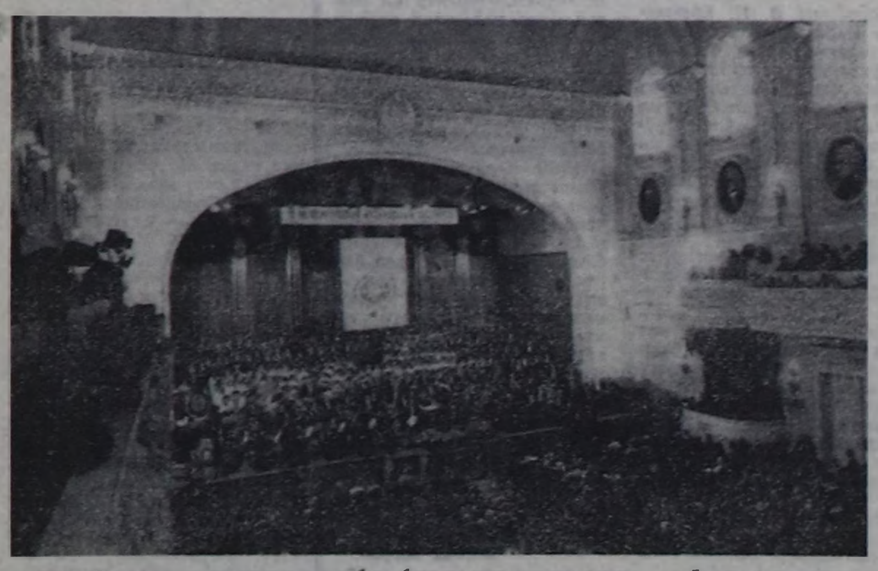

«Музыка гуманизм дээш, тайбың болгаш улустар аразынга найырал дээш» деп буянныг-чаагай кыйгырыг-биле Москвада эртип турар Делегейниң ийиги музыка фестивалы бежен амыг чурттардан бурунгаар депшилгеллиг мастерлерни совет майысылалда чыгган.

Музыканың хамаатты болгаш ниитилел ролю аажок бедик кодурулген. музыка культуразы улустуг амыдыралының чарылбас неззэ апарган чурт—Совет Эвилелинге оя хой киржикчилиг чыышты эрттирери чаңчыл апарганы онзагай бээп турар.

ЧУРУКТА: Москва консерваториязының Улуг залында делегейниң дыка хой чурттарындан келген амгы үениң композиторларының музыка чогаалдары чаңгыланып турар.

ЧУРУКТА: көрүкчүлер аразында совет композитор Александра Пахмутова-биле шүлүкчү Николай Добронравов олурлар.

А. ЧУМИЧЕВ биле А. МОРКОВКИННИҢ фотолары.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ТАЙБЫҢНЫ БЫЖЫГЛААР

Делегейде дүшкүүрүг чорукту чавырыдырар, тайбыңны быжыглаар, күрүнелер аразында харылзаалар оларның социал тургузуунда хамаарылга чокка, тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынының, чаагай кожа-хелбээ турарының болгаш дең эргенің харылзаалары болган турзун дээш Совет Эвиледи бүгү чүүлдерни кылып турар болгаш кылыр-даа. Комсомол организацияларының секретарьларының Москвага болган бүгү-армия чөвүлел хуралынга эш К. У. Черненконуң чугаазын тайылбырлавышаан, ол бодалды иассалыг информацияның даштыкы чепсектери онзалап демдеглеп турар.

Совет Эвилелиниң комсомолунуң болгаш аныяктарының делегейде чарын байдалы үезинде, дайын тыптып келгенинең айыыты көскүзү-биле түштелген, аң чидиг идеологтуг демиселдиң байдалдарында шиитпирлээр апаар улуг болгаш чүгула сорулгаларының дугайын совет удуртукчу бодунуң чырыткыланчак чугаазынга айыткан деп, Чехословакияның «Руде право» солуну бижээн. Реаксылыг империалистиг бөлүктер амгы үениң делегей хөгжүлдезиниң кол угланыышкынызыбиле эптежир хөөн чоктар. Төөгүүнүң дутую бодунуң дүрүм езугаар шимчээшкинингге социализмге ажыктыг кылдыр ажылдап турарын олар билип турарлар. Ынчангаш харын олар делегей херектерин күш дөгээрининг туружундан чорударынче чүткүл салып, төөгүүнүң дүрүм езугаар чорудулгазын үрээрин кызыдып, чепсегленириниң программазын туруп көрбээн хемчээлге калбартып, шериг-стратегтиг дең байдалды үрээрин оралдажып турарлар. Совет киитилел социализм дугайында аң бедик, аң-не негелде-харылысалгалыг билиишкинерге таварышкан турузун дээш ажылдаарынче СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнеэнің удуртукчузу аныяктарны кыйгырган.

Совет удуртукчу ССРЭ-ниң, социалистиг дем каттыштырылга чурттарының улустар аразында дүшкүүрлүг чорукту кошкадырынче, тайбыңчы быжыглаарынче угланган инициативаларының дугайын сагындырган деп, ГДР-ниң «Нойес дойчланд» солуну бижээн. Делегей аремазында чаагай тускорунту херексевес болгаш угаан-сарыылдыг үезерни дыңнаар хөөн чок политиктиг күштер бар болганда, Совет Эвилелиниң камгалал күчүзүү кичээндирикчи өскерлиш чок рольду ойнап турар. Ам ол түгле совет улустуң тургузукчу ажылыкшының магадылалы эвес, харын Чер кырынга бүгүнниити тайбыңның база магадылалы болуп турар. Варшава Черээзиниң киржикчилери аку-дуңма чурттарның армияларының дайынчыларыбиле харылзаалаарны бүгү хемчег-биле хумагалап, калбартырыкче совет удуртукчу кыйгырган.

СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнеэнің удуртукчузу комсомолду, совет аныяктарны сайзырангай социализмниң болбаазырангайындырының, бүдүрүлгени интенсификастаарының, езуп орар салгакчыларның коммунистиг кижизидилгезиниң сорулгаларын шиитпирлээрингге инициативазын база идепкейлиг чорууп улам ыцай калбартып хөгжүдерингче угландырган деп, Полыпаның «Трибуна люду» солуну айыткан. Совет Эвилели социалистиг тургузуушкуунуң аажок улуг дүржүлгазын чедип алган болгаш даюди эчис сорулганы боттандырарынче —коммунизмче бүдүрелдиг болгаш шынчы езу-биле бар чорууп.

Барыын-герман ДПА агентилел Кремльге чугаанаң тодаргай доңчулалын дамчыткан. Күрүнелер аразынга харылзаалар оларның социал тургузуудан хамаарылга чокка, тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынының, чаагай хелбээ турарының болгаш дең эргенің харылзаалары болзун дээш СЭКП, Совет Эвилели бүгү чүүлдерни кылып турар болгаш кылыр-даа деп, Москваның онзалап демдеглээнин ук агентство демдеглээн. Совет Чепсектиг Күштерниң даянчы күчүзүү, оларның дайынчыларының өөредилгезин, мергежилгин, идеологтуг деннелии болгаш моральполитиктиг угаан-бодалын бедидериниң эргежок чугулазын Москва айыткан деп, Японияның «Асахи» солуну демдеглээн. Камгалал күчүзүн тургузарынче болгаш быжыглаарынче улут кичээнгей империалистиг бөлүктерниң чорудуп турары күчү түрүүр политиканың түнелинде ядролуг дайын кыканының улгадып турары-биле холбаалыг. Совет Эвилели дайынның болгаш тайбыңның айтырыгларынга хамаарыштыр принципиалдыг турушту өзеп турар деп, ол солун демдеглээн.

(СЭТА).

Индияда орус дылга сонуургал үргүлчү улгадып турар. Амгы үеде оны 50 ажыг дээди өөредилге черлеринде, дыка хой колледжилерде өөренип турар. Оны хой-хой ортумак школаларда база чедишкинниг өөредип турар. Индийлерниң орус дылды өөренип алырынга бедик мергежилдиг совет педагогтар дузалап турар.

ЧУРУКТА: Осман университединиң орус дыл кафедразында индий болгаш совет башкылар чайгы шылгалдаларны эрттирерининг планнарын чүүлаажып турлар.

С. КАРМАЛИТОНУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

КҮШТЕРНИ КАТТЫШТЫРБЫШААН

АЛЖИР. (СЭТА). Азия болгаш Африка улустарының эп-сеткил каттыштырылгазының организациязының VI конгрези алжир найысылалдың нациялар ордузунда ажылдал турар. Африка-Азия эп-сеткил каттыштырылгазының национал комитеттерии, национал-хосталгалыг шимчээшкиннерии, ол ышкаш делегей организацияларын төлээлээн 100 ажыг делегациялар ооң ажылында киржип турар.

Совет делегацияны СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүге кандидат, Грузияның Компартиязының ТК-зының бирги секретары Э. А. Шеварднадзе ында баштап барган болгаш ооң чугаазын конгресстиң делегаттары база аалчылары чылыыбиле уткаан.

Азия болгаш Африка улустарының эп-сеткил каттыштырылгазының организациязының VI конгрезинiң киржикчилери ук организациязының ажыл-чорудулгазының дугайында ооң чиңгине секретары Н. Абдель Раззактың отчет клеткелин чугаалажып турар.

Ливияның, Ливанның, Кубаның, ГДР-ниң, Египеттиң, Марокконуң, Сальвадорнуң өске-даа чурттарның делегацияларының баштынары пленарлыг ниити хуралга чүве чугаалаан.

Ядролуг халапты болдурбазының, боо-чепсекти эңдере бүдүрериң соксадырының, улустар аразынга тайбыкты болгаш айыыл чок чорукту быжыглаарының айтырыгларынче шүүлганда бирги чергениң кичээнгейин салып турар. АКШ-тың империалистиг бөлүктериниң делегейде дүшкүүрлүг чорукту чидиглендирип турары-биле, маргылдаалыг айтырыгларны шиитпирлээрингге шериг күжүн ажыглаар дээр оларның утланыышкынының уржуубиле холбаштыр тайбыңның салым-хуузу дээш ханы дүвүрээзин бүгү ораторларының чугааларында билдиип турар. Азия болгаш Африка улустарның эп-сеткил каттыштырылгазының организациязының амгы конгрези амгы үениң ойу келген чугула айтырыгларынга, бирги эзлчегде дайынны болдурбазының, Чер кырынга амыдыралды камгалап арттыралының эргежок чугулазын билиндиреринин дугайында айтырыгларга хамаарыштыр янзы-бүрү диптериң улустарының үзел-бодалдарының чаңгыс эптиниң дутайын хереченлеп турар.

Азия болгаш Африка чурттарының эп-сеткил каттыштырылгазының Совет комитединиң даргазы М. А. Ибрагимов делегейде дүшкүүрлүг чорукту чавырыдырар дээш демиселге совет хой-ниитининң киржилгезинiң дугайын, тайбыгга янакшылдыг бүгү улустарның боо-чепсектерни улам эңдере бүдүрерин болдурбазынче болгаш дайын кыканының чайладырынче утланган күженнишкиннерни деткип турарының дугайында бодунуң чугаазынга айтып демдеглээн.

Азия дипте дүшкүүрелдиг чорукту одагларын чайладыр дээш демиселдиң, Азияга болгаш бүгү делегейге тайбыны база айыыл чок чорукту быжыглаарының эргеажыктарыга таарыштыр чаңгыс аай дугуржуттуунган хөделинишкиннерни дилеп тыварының лозуңунуң адаабиле ниитилел-политиктиг күштериң Бүгү-азия конференциязын чыылдырар дугайында Азия болгаш Африка улустарының эп-сеткил каттыштырылгазының организациязының инициативазын М. А. Ибрагимов деткээн. Ындыг инициатива Азия улустарының ан чугула сорулгаларын совет киижилериң канчаар көрүп турарынга таарыжыр болгаш кайдаа каттышпас чурттарның күрүнелер база казактар баштыңнарының делиге болган VII конференциязының хүлээп алганы шиитпирлериниң алыс утказынга дүжүүп турар.

Азия болгаш Африка улустарының эп-сеткил каттыштырылгазының организациязының конгрезиниң ажылы Чоокку Чөөн чүк, Африка, Азия, Латин Америка талазы-биле, дайын чепсээн дүжүреринiң, кайа-даа каттышпастар шимчээшкиннiң, экономиктиг хөгжүлдениң, информация айтырыгларының болгаш организастыг айтырыгларның талазы-биле комиссияларда база уламчылап турар.

АЛЖИР. (СЭТА). Азия болгаш Африка улустарының эп-сеткил каттыштырылгазының организациязының VI конгрезинiң киржикчилери империализмниң дерзии стратегиязынга удур демиселге Африка-Азияның эп-сеткил каттыштырылгазын быжыглаарының оруктарын болгаш арганарын база чугаалажып турар.

Алжир делегациязының баштыңы, Национал хосталга фронтузуң партиязының ТК-зының Доктаамал секретариадының кежигүнү А. Бухара пленарлыг хуралга чүве чугаалап тура, организациязының амгы конгрезинде Европаның социалистиг чурттарының, Латин Американың болгаш делегейниң өске-даа районнарының депшилгелиг болгаш демократтыг күштериниң төлээлекчилериниң киржип турары Азия болгаш Африка улустарының эп-сеткил каттыштырылгазының организациязының бүгү талалыг бүдүштүг болдуруп, ооң алыктының беддидил турар-дыр деп медеглээн. Ам делегейниң хөй-хөй улустары мөлчүдүүшкүнге болгаш дарладыышкынга таваржып, империализмниң агрессчи политиказы хогжүп орар чурттарның чаңгыс эвинге, айыыл чок чоруунга, доктаамал быжыг туруштут болурунга болгаш хамаарышпас чоруунга кыжанышкынны тургузуп турар мындыг байдалдарда улустарның эп-сеткил каттыштырылгазының ужур-дузазы кажангыындан-даа улам өзүп орар деп ол айыткан.

Вьетнам делегациязының баштыңы, ВСР-ниң чыргыышкын министри Нгуен Тхи Бинь Азия болгаш Африка чурттарында хосталгалыг демиселдиң өзүддезивиле кады, социал-экономиктиг депшилге дээш, империализмге удур демиселдиң тугун бүзүредиг тудуп турар Азия болгаш Африка улустарының эп-сеткил каттыштырылгазының организациязы өзүп, быжыгып турар дээн. Ол организация улустарның күженнишкиннерни оларның ниити дайзыны — АКШ баштаан делегей реакциязынга болгаш империализмге удур демиселге каттыштырып турар. Бодунуң тура-соруун империализмниң улустарга албадал турган үе-шаг эрткен. Тайбыңның болгаш депшилгениң күчүлүг чөленгизи ССРЭ болгаш социализмниң өске-даа чурттары болуп турар.

Апрель революциязының чаалап алышкынарын камгалаар дээш афган улустуң демиселиниң дугайын Афганистанның Улусчу-демократтыг партиязының ТК-зының Политбюро кежигүнү, Азия болгаш Африка улустарының эп-сеткил каттыштырылгазының организациязының оразакчы президентизи А. Ратебзад чугаалаан.

Хандырылгаңар кандыгыл?

ТУРАР ЧЕРИ ЧАҢГЫС, А КӨРГҮЗҮҮ АҢГЫ

Ниитиниң чемненилге черлериниң ажылы чонуң хандырылгазының база бир чугула адыры болур. Өске черден келген кижилергедаа, тус черниң чурттакчыларынга-даа столоваялар, кафелер дыка эптиг. Чурттакчылыг черге келген кижи бүгүү дирги эзлчегде столоваяларның ажылындаи ук суурнуң, хоорайның дугайында бодунуң үнелелин бээр дээрзи биядингир болгай.

Маңаа бистиң районда столоваялларның ажыл-ижин кысказы-биле таныштырып көрейн. Шагаан-Арыг хоорайда столовая шынап-ла «тос оруктуң белдиринде» турар диже частырыг чок. Ооң уламындаи чон аңаа үзүктелбес. Ындыг турбуже, ук столоваяның чемининг ассортиментизи чегеп шыңары дыка куду. Щининг рассольниктиң дузу чамдыкта чок, амданы багай болгулаар. Ийи дугаар блюдаларның норма зуттериниң деңзизи чигзинчиг. Гарнирбиле кады каш борбак зутти каап бээр. Чоокта чаа бир малчын кижи гуляш садып алгаш гарнириниң кырында салып каан зутти көргеш элдепсинди:

— Па, уруум. Эъди олла чүве бе? Мооң деңзизи чүү хире ирги?

Үлекчи кыс ужур-чөвүн тайылбырлаар туржук, хыйланы-дыр:

— Албас болзуңза, салып каг! Нормазы черле олла хире болур чүве.

Ырак черден келген кижи ам канчаар, өскээртен чемненир чери бар эвес, эпчоксуна-эпчоксуна кассирге келди.

Хар-назыны догуй берген, дуржулгазы улуг болгу дег кассир самбыдыныр «сөөктерин» дүрген чугаа:

— 2 рубль 20 көпеек-тир. Дүрген санаш!— деп. хертбурт далаштырды. Садып алыкчы чемининг өртээнин аарын эскерип кагды.

— Ойт, канчап ол хире чеде бээр боор. Катап санап көрүңер — деп. малчын өөрешти. Кассир база-ла хыйланы-хыйланы чеминиң өртээн катап санаан. 50 көпеекти ол артынга санапкан болган.

— Бууулуг болдум. Чамдыкта далашкаш, чазыптар кижи-дир мен — дээш, кассир безин тоовады. Ол дээрге садып алыкчыларны карак ажыттаар, шынчы эвес чорук дээрзи илдең.

Шагаан-Арыгның столоваязынга суттуг шай хамаан чок, чигирлиг кара шай безин үзүктелиишкинниг көстүр. Столоваяның ажылдакчылары кылып турар чеминиң шынарынче, кижилериниң негелдезинiң хандыраарынче кичээнгейин сулатканнар. Ону райпонуң удуртукчулары билип турза-даа хемчег албазы алдептиг.

Чаа Шагаан-Арыгның столоваязының коллективи чеминиң шынарын экижидеп дээш харын кызып ажылдап турарлар. Мында байдал демгизинден дээре. Коллектив ай, квартал планнарын база күүседип турар. Маңаа келген кижи суттуг, суттуг шайны, компотту ижип ап болур.

Адаанывыс ийи столоваядан аңгыда. Чаа Шагаан-Арыг девискээринде үлеттүр баазазында столоваяның ажылчыннарының дажылжижин мактаары күзенчиг. Поварлар чемни хөлчок шынарлыг белеткеп турар. Щининг, макароннарның, котлетаның чыды безин тааланчыг, чаагай. Ажылчыннар поварларга сеткил-сагыштың ханызындан өөрүп четтиришкинни бо-ла илередирлер. Столовая ажылдакчылары ай санында-ла планныг онаалдаларны ажыр күүседип турарлар. Ынчангаш Шагаан-Арыгның хожудангай столоваязының ажылдакчылары амданныг чемни белеткээрин олардан өөренири. мурнакчыларның дуржулгазынга даянгыры күзенчиг-дир.

Т. НУРСАТ.

НХСФ-ТИҢ ШИИТПИРИ

МАНАГУА. СЭТА-ның корреспондентизи А. Трушининиң дамчыткамы болза: Бо чылын Никарагуага болур бүгү-ниити соңгулдаларга бодунуң киржир дээнин албан хуузу-биле бадыткаш, Национал хосталганың Сандиночу фронтузу (НХСФ) аңаа политиктиг партия кылдыр бүрүткедир дээн шиитпирни хүлээп алган. Ол сорулга-биле фронтунуң төлээлекчилери бүрүткединге эргежок чугула бодунуң уставын, удуртур органнарының данзызын болгаш өске-даа документилерни политиктиг партиялариның национал чөвүлелинге киирген.

Бо дээрге Никарагуаның революстут шимчээшкинниге төөгүүлүг ужур-дузалыг болуушкун-дур деп, НХСФтиң Национал удуртулгазының секретары Рене Нуньес ол документилерни тыпсып тура медеглээн. Ажылчы чоннарның эрге-ажыктарын камгалаар, чурттуң амыдыралынга авангардчы рольду ойнаар бодунуң эргезин Сандиночу организация америк империализмниң болгаш АКШ-тың чалчазы — диктатор Сомосаның тергиндилинге удур шудургу болгаш үр демиселдиң үезинде бадыткаан. Ам НХСФ Никарагуаның бүгү депшилгеллиг күштериниң партиязы кылдыр албан хуузу доктаап кел чыдар.

Чер быдаргай партизан болуктериниң баазазыныга 1961 чылдың июль 23-те тургустунган НХСФ доктаап тургустунуп келиринiң нарын оруун эртмен. Чонга удур дерзин езу-чурумну дүжүреринi бодунуң кол сорулгазы кылдыр тургускан шериг-политиктиг организация болур бодунуң дугайын бир дутаарында ол 1969 чылда медеглээн. Чепсектиг демиселдиң он чылдарын таварты ук фронт «Фиал» дээр операцияны чедишкинниг эрттирген болгаш салдынган сорулгаларыны күүсеткен.

1979 чылдың июльда никарагуа революциянның тиилээнинiң соонда НХСФ-не дыш алышкынының чаңгыс-даа хүнү болбаан. Диктатор Сомосаны дүжүр октаап, ол фронт аграр реформазын чорудуп эгелээн, бижик билбес чорукка удур демиселди калбарткан, кадык камгалал системазын тургузары-биле ажылдаан, калбак чуртталга тудуунче кирген.

Улус массаларның эргеажыктарынга таарыштыр Никарагуаны чаарты төрүттүндүрериниң болгаш социал-экономиктиг хаяа чаартылгаларның беш чыл мурнунда эгелээн чорудулгазы Каттышкан Штаттарның өөскүдүп үндүрген агрессиязының нарын байдалдарында чоруп турар. Бодунуң хөлезиленикчилериниң — чедир соктунмайн барган сомосачыларның болгаш никарагуа улустуң өскерликчилериниң, саттыныкчыларының дузазы-биле америк империализм Сандиночу революцияны чок кылырын кызыдып турар.

Ынчалзажок бодунуң дайынчы авангарды — Национал хосталганың Сандиночу фронтузуң долгандыр сырый каттышкан Никарагуаның чепсектиг улузу үстүнде кара сагыштыг бодалдарны чогуур үезинде илередип, никарагуа улустуң революстут чаалап алышкынарынче кандыг-даа халдаашкыннарга шиитпирлиг ойтур шавышкыны берип турар.

ДОРАМЧЫЛАЛ

НАЙРОБИ. (СЭТА). Империалистиг күрүнелерден Африканың хамаарылгалыг болуп артышааны түгле ол диптиң экономиказынга улуг каражаны таварыштырып турар эвес, харын оларның политика талазы-биле хамаарышпас чоруун база куду көрүп, дорамчылап турар деп, Кенияның төп банкызының даргазы Ф. Ндегва медеглээн.

Өртке удур албанның кижилери

ЭГЕ ОРГАНИЗАЦИЯНЫ БЫЖЫГЛААР

РЕСПУБЛИКАНЫҢ бүдүрүгелеринде, албан, өөредилге черлеринде, организацияларда болгаш ажыл-агыйларда шупту 9300 кежигүнүүр Бүгү-россияның өртке удур эки тура ниитилелиниң 250 эге организациялары ажылдап турар. Ол эге организация тургустунган черинде ажылдап азы өөренип турар кижилерден тургустунар. Ооң ажылы көрдүнген дүрүм езугаар чер-чер Советтери-биле, профэвилел, комсомол болгаш өске-даа хой-ниити организациялары-биле бижик харылзаалыг болуп, удуртучуларын, совхоз директорларының өртке удур хемчеглерни баш удур ап чорударын хандырып, идиг бээр соруглалыг.

Бүгү-россияның өртке удур эки тура ниитилелиниң мурнунда салдынган соруглазын күүседир талазыбиле ниитилел, ооң эге организациялары мооң адаанда ажылдарны кылып чорудар.

Өртке удур ниитилелдиң эрге-хүлээлгезин, социалистиг өнүү-хөрениниң, хамаатыларның хууда өнүүзүн өрт айыылындан камгалаар талазы-биле ажылын чонга калбаа-биле тайылбырлаар. Ниитилелдиң кежигүннери өрт айыылын болдурбазыбиле профилактиктиг хемчеглерни чорудар. Өрт-техниктиг кабинеттерни, өрээлдерни, булуңнарны тургузар, дериир. Ооң-биле кады өрт херээн өөренир болгүмнерни тургузуп, ооң ажылын удуртурунга олар киржирлер.

Өрт айыылын болдурбас дээш, ажылчыннарны, албан-хаакчыларны билиглер-биле чепсеглээр, оларга дүрүмнерни өөредир техникумнарны дужаадыр. Ол ышкаш дайынчы бөлүктерни тургузар талазы-биле ажылды тус-тус коллективтерге тургузарынга ниитилел улуг дузаны көргүзер. Өртке удур эки тура дружиналар, ол бөлүктерге үстүп алгаш, дежурныйлаашкынче үнүп, тудут-суурларны, фермаларны болгаш өске-даа черлерни өрт айыылындан камгалаар.

Өрт айыылы кажан-даа өөскүп болур. Ооң чылдагааннары янзы-бүрү. Бичии уруглар-даа оюу үндүрүптер, улуг улустуң серемчилел чогундан-даа болу бээр. Ынчангаш эки тура улусчу дружиналарның кежигүннерини кудумчу, кварталдар аайы-биле бажыңнар комитеттери-биле кады профилактика ажылын кылып чорудар. Ылаңгыя серецги, от аймаан чаштар турар черге ажык каап болбас, дээрзин тайылбырлаар.

Өртке удур эки тура дружиналарның кежигүннериниң билиг-мергежилин бедидериниң маргылдааларны, конкурстарны эрттирип турар. Дружинниктер аңаа идепкейлиг киржир болгаш боттарының мергежилин көргүзер. Ындыг хемчеглер үезинде болгулаан частырыгларны кежигүннери илередип, ол дугайында маргылдаанның киржикчилеринге дыңнадыр.

Бүгү-россияның өртке удур эки тура ниитилелиниң эге организациязы 10-дан эвээш эвес кежигүнлиг кылдыр тургустунар. Ооң удуртукчу органы — кежигүннериң ниити хуралы.

Россия Федерациязынга өртке удур эки тура ниитилелди тургусканындан бээр 60 чыл болур. Ол үениң дургузунда социалистиг болгаш хамаатыларның хууда эдин камгалаар талазыбиле улуг үжүр-дузалыг ажылдарны кылган. А бистиң республикада эки тура ниитилелдиң төп өөвүлелиниң президиумуу ажылдап турар. Ооң чөвүлелдери Кызыл хоорайда болгаш чамдык районнарда тургустунган.

Өртке удур бо албанның ажылдакчылары түгле профилактика ажылы-биле кызыгаарлаттынмайн турар. Олар чамдык баазаларны, складтарны, мал фермаларын, гаражтарны болгаш өске-даа чугула тудутларны чагыг езутаар өрттевмес чүүлдер-биле болбаазырадып турар. Ол ышкаш өрт өжүрер херекселдерни солуурун, чаартыры база оларның хүлээлгези.

Бүгү-россияның өртке удур эки тура ниитилелиниң чер-черлерде эге организацияларын дарый четчелээри чугула. оларның өрт айыылын болдурбас дээш кылып чорудуп турар хемчеглери хөй. Ынчангаш моон ажылынче кичээнгей салырының чугулазын үстүнде фактылар айтып турар. Ынчангаш бо ниитилелдиң чер-черде эге организацияларын бижыттаары чугула.

С. КУУЛАР.

Бүгү-россияның өртке удур эки тура ниитилелиниң Тыва республика чөвүлелиниң инструктору.

ӨРГҮН ЧОННУҢ КҮЗЕЛИ-ДИР

Дайын тайбың — ийи сөстер аразында
Дазылдаашпас, уткалары ийи аңы —
Дайын дээрге, уязукакчы үүлгедиг-дир,
Тайбың дээрге, аас-кежик чыргалан-дыр.
Хамыс чонну ылгал чокка, бүдүн чуртту
Кара хүүк, ыйба кылдыр хуулдуруп боор
Халап чепсээн хемчээл чокка бүдурер дээр
Кандыг кончуг дерзилентеен сарыыл боор ол...
Салым-чолу ажыл-биле доңнаттынган
Чамбы-диште сая-сая өөрлүг болгаш,
Ядролуг чепсектерни чыганнарга
Яла онаан, киленимни сөглеп тур мен.
Дайын, тайбың — ийи сөстү сеткилимге
Дамырлаштыр холбаа бодап шыдавас мен.
Дайын дээрге, орте-ичейге кыжаныг-дыр,
Тайбың дээрге, өргүн чонуң күзели-дир.

В. САГААН-ООЛ.

БАЙ-ЧЫРАА

Чазын маңаа өөр куштар
«Шайлалгаже»
чалашканзыг.
Үннер солчуп ырлажы
бээр,
Үгү күжүр кылыктаныр.
Дүне ол-бо хайдынар
дээш,
Дүжүп чедир көрбээн үгү
Келир дүне адырам —
дээш,
Херел уунче чылып
алыр...
Аядайгыны, Успа-Хөлдү
Аал кылып алган куштар
Хөлдерге кээп, эштип,
чунар
Хөңнүң ажып
хөөрежирлер.
Куштар дылын билбес-даа
бол,
Кудайда хүн олардыва,
Хүлүмзүрүүн чажыпканын
Хүлер даглар көрүп турар.
Оттар чайнаан совхоз
сууру
Оюн-хөгже углашканзыг,
Аялгага үдеттиргеш,
Ажыл-ишче шуужүп үнер.
Ак деп сөстен дазыл
тыпкан
Арат чонуң өө болган
Совхоз сууру хайымныг-
ла,
Солун ырга алгаттырган.
Борта чорааш
шынзыкканым
Бодум хуумда саналым
бар:
Байлак, ишчи мындыг
черни
Бай-Чыраа дизе-даа үү?

М. ДОРЖУ.

САНДА КИРБЭЭН ЧУРУКТАР

Надя он муң ажыг чуруктарын арттырган

Кайгамчык таланттыг Надя Рушева он чедиҥ чыл чурттааш, он муң ажыг чуруктарны арттырып каан. Бо сан моон хөй-даа боол болур. Чүге дизе Надяның шыгжаттынмаан, белекке берипкени, чагааларда чуруп каан чуруктары мында кирбейн барган. Ачазы Николай Константинович урунуң чуруктарын чүс альбомда чыган. Альбом бүрүзүндө чүс чурук бар. Оларның аразында делгеттинмээн, парлаттынмаан чуруктар аажок аас.

Черле ынчаш оон чураан чуруктарының долу дандызы тургустунмаан. Кажан-бир ону кылыр-даа алза, шупту-зуун бүрүткээри черле берге. Сан-на кирбээннерин үш бөлүккө чарып болур: чагаалардан чураан чуруктар, шүүт читкениери, белекке бергеннери.

Надя эш-өөрү-биле, төрелдери-биле чагаалажырынга ынак чораан. Артекке таныышкан эштери-биле ол доктаамал чагаалажып турган. Чагааларга төиген уткалыг композицияларны чуруп каар чаңчылдыг турган. Кыдырааш саазының долдуряызы-бүрү темаларга чуруттунган чамдыкта дөрт-беш хире ёзулуг чогаалдарны оон эштери ап турган. Оларның кадагалаттынганы-даа бар, чамдыызын кижи уктап тывар аргажок.

Артекчи өөнүү Олег Сафаралиевке Надя чүс чыгыы ындыг композицияларны чүгле чагааларынга чуруп чоруткан Оон бирээзи бо (чуруктa). Ону чурукчу 1968 чылда декабрь 26-да бижээн чагаазында чураан.

Чурукчунуң адазы читкен чуруктарны хомудал-биле чутаалаар турган. Делгелгеже чоруткан чуруктарның чамдыызы дедир эгиттинмейн баар тараылгалар-даа турган. Дыка хөй чогаалдар ынчангаш дандылаттынмаан.

Чогаалчы В. П. Ермолаевке Надя бүдүн коллекцияны белекке берген. Ол ховар чуруктарны республиканың Алдан-Маадыр аттыг музейинге белекке берген. Чуруяга чогаалының байлак үүжезин чүгле белек алган кижи эвес, бүтүү чон сонуургап көөр арганыг. Шак ындыг белек чуруктарны чурукчу Г. В. Панфиловка, Н. А. Дёминага, академик Б. Н. Алпатовка, ССРЭ-ниң улустуң чурукчузу Н. Н. Жуковка болгаш өскелерге-даа берген.

Ленинград хоорайга ол каш удаа чораан. Оон баар черн — Пушкиниң сөөлгү бажыңы. Мойка 12. Ук музейге ажылдап турган Е. С. Шалина 1968 чылдың чазында Выборгтуң Культура ордузунга Надяның «Пушкин-наназының» делгелгези болуп турда, орта «Найырал» ансамбльдиң концерти болуп турган деп, сактып чугаалап олурар. Ынчан ол концертке Эдита Пьеха ырлап турган. Ынак ыраажызының ырын таалап дыңнап олурда, Надя ону чуруй шаавкан. Концерт соонда ол чурууп Е. С. Шалинага белекке берген. Чурукту ол камныг-биле кадагалап чоруур.

Артекке дыштанып турган үезинде та чеже эштеринге бодунуң чуруктарын белекке берген. Олар ам диптер санында бар чыгыы. Чурукчуң эки чогаалдарын белекке берип турганы чугаажок.

1969 чылдың март 6-да Ленинградка киногa тырттырып чораашн чедип келгеш, чаңгыс партада кады олурар ожи Лена Григорьеваның сажыныңга Надя кежээ барган. Стол кырында чыткан ак саазыннарга ол элээн каш чуруктарны чуруп орган. Ол белекке берген чуруунуң эң сөөлгүзү болган. Уруг эртенинде хенертен мөчээн.

Санта кирбээн чуруктарының тыңын кижи тыппас. Аргалыг-ла болза оларны чыып дандылаары әрегжок чүгүлә. Бо ажыл чурукчунуң чогаадыкчы ажылын өөренип көөрүнге дүмалаар ужурлуг.

В. КИСЕЛЕВ.
Москва хоорай.

Рассказ

ТЫНЫН АЛГАН

Көшкелигниң те, чуңмазының хойу ана хая-даш казыраар чүве боор! Ёзулуг-ла те, чуңманың ораны чер. Кыжын чеже-даа улут хар чаарга, Көшкелиг дөмей-ле кара чыдар: кадыр болгаш хар хат хадыырга, көшкелевип бады баар. Кадыр-берт, чуук болган ужурунда, кыжын хамаанчок, чайын безин ынаар кижи үнери берге.

Бир-ле катап күзүн, башкы хар чаапканда. Көшкелигниң эдээн одурту бадып олур мен. Кежээ аларган, имиртинизэр четкен. Чаш хар кырында ийи пс мээстиҥ куду чара теп баткан мындыг. Топтап көөрге: телер изи. Олар чамдык черлерге сөөртүнчүп-даа чоргулаан. Черле сезинигеш, истеп бадыптым. Элээн кудулаарга ийниң кадыры чүгээртеп, чоорту оргулааш апарган. А дагдан баткан чиңге чирим чоога эдекке кээп, делгемзээш читкен.

«Канчап барган телер боор бо? —деп кайгап чор мен. Көшкелигден бээр чер оргузунче, хем эриинче, чүге кирди болар? Ол үеде те, чуңма соруглавас болгай. Чайын болза, хемден суг ижер, соруглаар дээш келген деп болур. Биезги телер анаа база кылаштаапаан: бирде бирээзи доораланып алгаш, ийни куду бадар, а чамдыкта өскези кээп дүшкенин сөөрткеш, чоруп каар. Мырыңай элдептиг чүве! Черле ужурун билип чададым. Аъдымны четкеш, ийни куду ыймактажып баткан телерни истеп чоруп олурумда, имир дүжүп келди.

Ой аксынга келгенимде, хенертен аъдым тура дүшкеш, куду бир-ле чүвени кайгай берди. Ол үгже топтап көрдүм. Дөө ол куду, адаамда чер оргузунда кара бараан көстүр мындыг. Баштарын дэрштирип алган ийи ыргак кара чүвелер тур. Имиртиңней бергенинден, орта көзүлбес. Ол-бо эленейнип, шимчеп турарын бодаарга, ылап-ла дириг амытаннар. Демги телер ол болбайн аан.

Аъдым арай чаарныгар, хаайын карлыгадыр, дээригзээр. Ооң дыныл дыңзыг тутказ, кара бараанче шиглей бадыптым. Удаваанда сөөртүшкеп телерге чоок чедип келдим. Олар менден дезер байтыгай, баштарын үскүлештирип алгаш турбушаан! Ана кара хөктүг чүве. Кадыр-берт, даг-сын элээн черлик амытаннар кижини канчап тоовастааны ол?

Ийи тениң дагдан четтинчип, сөөртүнчүп, чокшуп баткаш, мында чер оргузунда кээп доктаал турупканының чажыды мындыг чүве боол-тур. Те, чуңма күзүн октябрь, ноябрь айларда эдержилгеге кирер. Хевирин бодаарга, бо ийи те кодан чуңмаларны былаашкаш, ачыр-дачыр сегиржип алышкын үезинде чыккыладыр үскүлежип турда, арай аныяк тениң мыйызы кырган тениң чатпагар мыйызының аразынче хептелип кире берген. Оон кайызы-даа дедир чүткээш, адырылбас кылдыр кагылдыр тырттыпкан. Ынчангаш телериҥ кайызының-даа шаг-шинээ төнген удур-дедир тырттышкаш, чүгле кудургайны куду чуукталып бадыпкан.

Боттары адырлып алыр ужур чок. Бир эвес мен таварышпаан болзуумза, олар чайлаш чок өлүр ийик. Аъдымны хараганга баглап каапп, сөөртүшкен ийи тениң чанынга бардым. Олар менден-даа дезер харык чок. Улуг те мыйызын казырадыр тырткылап, элээн чүткүду, ынчаарга мыйызы ылдыртыпган эжи барып дүштү. Оозун улуг те кезек сөөртүп чоруй, дылын үштупкан, быктын дөгденедир эгиштеп тур.

Телерни долгандыр кылаштап, ол-бо талазындан топтап көрүп, адырарын ораллаштым. Амыр адырлы бээр чүве кайда боор! Адырлы бээр болза, боттары шагда-ла адыра тыртып алгай.

Адаанда хем унунда ындыг-ла ырак эвесте кыштаг барын сактып келгеш, дүвүдалаш-биле олче хаптым. Оон барып улус эдертип, балды, аргамчы алгаш, демги телерге катап кээп, караңгы дүне фонарь-биле чырыдып, оларны шалбалаш ужур тыртып. даванарын тепкилеммес кылдыр шараш, баштарында кагыла берген мыйыстарның кертик хавактарын чоңуп, кагып тургаш, арай боорда адырдывыс. Чылчин үзүлген, елүр чыгыы моган тургушкан, хилинчектенген хөөкүй телер бистен дезер-даа харык чок тургулаар болду.

Ам ажырбас. Тыны алдыган. Дыштанып, сегил алгаш, Көшкелинияче кылаштажып үне бээрлер оң — дишкеш, чорупкан бис. Эртенинде барып көөрүвүсче, шынап-ла ийи тевис Көшкелигже эдержип алгаш, оттап үне берген болгон.

К. АРАКЧАА.

СОНУУРГАКТАРГА

Даараныр машина

Даараныр баштайгы машинаның телевилелин Леонардо да Винчи 1946 чылда чогаалткаан. Даараныр машинага баштайгы патентиниң 1790 чылда англи Т. Сентага берген. Ынчалза-даа оон тургузуу ындыг-ла конуут сайзыраңгай эвес, бөдүүн турган. Дааранырлыңаң технологиязыл сапык кылыр кижилерден үлегераеп алган.

Эртээн үүе чылдың үжен болгаш бежен чылдарда Англияга болгаш АКШ-ка дааранырмашиналарга колдуунда үжен патентиниң берген. Ол үеде дааранырмашиналар элээн сайзыраңгай болу бергеп, постуу бүрүлгээр шимчеди идер дишгелээн херекселди кылган. Оларның аразында механик болгаш үлегүүр аазы Зингерниң хол-биле дааранырмашиназы онза чедиишкинниг болган. «Зингерниң» машиназын делегейниң дыка хөй чуртларынче экспортаа үндүрген. оон иштинде Россия база бар. Москва чанында Подольск хоорайга бо машинаны кылыр мастерскаяны тутkан турган.

Бөдүүн дааранырмашиналар чоорту сайзырап, чаартынган, ам олар дыка хөй чүүлдерни дааран, хээлеп турар

«Дириг микроскоп»

Барыын Германияның Людвигсбург хоорайының чурттакчызы үжен үш харлыг Вероника Зейдерниң караан Мюнхенниң медицина оптиказының институдунуң доктору Руди Хилц шинчип көргеш, «дириг микроскоп» деп адаан. Шынап-ла, кончуг коску, чүвени улгаттыр көөр кайгамчык характыг кижи болган. Бөдүүн чаңгыс почта открытказынга 327 муң үжүктүг текстти бижиптерин ол көргүскен. Гётениң «Арыг хаанын» деп шүлүглелин дооразы 7, узуну 8 миллиметр хемчээлдиг бичии номчуп үш саазынынга бижипкен. Шак ындыг бичии номнарны белеткээринге Зейдер хостуг үезин чарыгдап турар. Текстти кадыг өөектиг бөдүүн карандаш-биле бижиир, чаңгыс саазын бижиринге үш хүнүү чарыгдаар. Зейдерниң мергежилги дүш эмчизи, оон ховар дээн кончуг көскү караа ажылынга дузалап турар.

Ынчалза-даа оон караа амыдыралга шаптыктай бээр. Солуунар номчуурга саазын дуктейип үнүп каар, өөнүү телевизор көөрге дыка хөй өөнүү точкалар көстүр болуп турар.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ИЮНЬ 2-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ут». — 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Бир эвес кадык болурун күзедиҥээ. 9.05 — Совет ырның концерти. 9.20 — «Спорт-лотоның 22-ги тиражы. 9.30 — Калуганың архитектуразы. 10.00 — Круг чтения. 10.45 — Уныштер делегейи. 11.30 — «Тиилекчилер». Фронтучу өөнүктер клубу. 12.45 — «Товарищ песня». Бүгү-эвилелдиң телеконкурзу. 13.20 — Оңу кылын шылаар салгар. 14.05 — Өг-бүле болгаш школа». Тележурнал. 14.35 — Бөгүн делегейде. 14.50 — «Ылаптыг-даа болза, бүрүлеңиг эвес». 15.45 — Өөлүктерниң арынары. 16.30 — Политиктиг тайылбырлакчы В. П. Бекетовтуң беседазы. 17.00 — А. С. Пушкин. «Метель». Телеспектакльтың баштайгы көргүзүү. 18.15 — Документалдыг фильмнер. 19.45 — Төп телевидениениң болгаш Бүгүэвилел радиозунуң Улуг симфониктиг оркестриниң күүселдезинде М. Глинканың симфониктиг миниатюралары. 20.20 — Цирк ареназынла. 21.00 — «Ут». 21.30 — «Дилярфуз Джаббарова тапшылап тур». Фильм-концерттиң баштайгы көргүзүү. 22.00 — Футбол маргылдаазы. Англия биле ССРЭ-ниң чыыжы командалары ойнаар. Англиядан репортаж. 23.45—00.00 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Бир эвес кадык болурун күзедиҥээ. 8.35 — Документалдыг телефильмнер: «Я б в рабочие пошёл». «В ритме времени». 9.20 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 9.50 — «Путёвка в жизнь». 10.50 — Грузиниң телевидение студиязының программазы. 12.10 — В. Короленко. «Хем чалгыг чыдыр». 12.50 — «Золотая лихорадка». Документалдыг фильм. 13.10 — «Аян-чоруккучулар клубу». 14.10 — Н. Д. Шпиллер чутаалап тур. Музыкалыг дамчыдылга. 15.10 — «Сен бала дээрии көрс бээр сен». Уругларга телефильм. 16.15 Мультфильм: «Чучело-мяучело», «Приключения на плоду». «Как-будто». 16.45 — «Музыкалыг киоск». 17.15 — «Вираж». Спортчу дамчыдылга. 19.00 — «Кадыкшыл». 20.00 — «Тамчыктыг улуглар, чаштар!». «Футбол ойнап билбес өдүрекчигеш». Мультфильм. 20.15 — Делегей амыдыралының тайылбыры. 20.30 — Спортчу дамчыдылга. 21.00 — «Ут». 21.30—22.50 — Москва спектаклиниң мастерлери, РСФСР-ниң улустуң артизи Ю. Соломин.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

АГААР

Республикага шокар булуттаар, чамдык черлерге чаъстаар, соңгу-барыын чүктен хаттың күжү секундада 7—12, күштелгенде 18—23 метр. Дүне агаарның температуразы 3—8 градус чылыг, чамдык черлерге 0—5 градус соок болур. Хүндүс 15—20, чамдык черлерге 6—11 градус чылыг болур.

Кызылга чүге булуттаар. Дүне агаарның температуразы 6—8, хүндүс 18—20 градус чылыг болур.

КИНО

ИЮНЬ 2-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «**Последняя охота**» 15.00, «**Мертвые бросают тень**» 9.30, 11.20, 13.10, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «**Единица с обманом**» 9.30, 13.10, «**Принц и нищий**» 11.10, 14.50, «**Приказано взять живым**» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «**Владыка судьбы**» 15.00, 17.30, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «**Признать виновным**» 14.00, 19.30, «**Мужики**» 15.50, «**Какие наши годы**» 17.40 шактарда.

«ЧАЙГЫ» кинотеатр: «**Москва слезам не верит**» 14.00, 18.00, «**След россомахи**» 16.30 шактарда.

Төрээн чериң билир сен бе?

КАРА-ЧОДА

Оскен черим Хемчик бажында эң-не чараш, көрүштүг болгаш байлак булуңнарның бирээзи — Кара-Чода деп дорт чугаалаар мен. Ол даг-хая кайы ыяктанна кашпалда өске хая-даглардың аразындан ылгалдыг, бажы барып-барып эглип келгеш, Хемчикче хереп алган, улут күүүтөп дег көстүр.

Кара-Чода! Кайгамчык чараш хая. Хөй чылда бойдустуң туруп келген тураскаалы. Ооң баары-биле аътты-чадаг та чеже катап эрткен мен.

Назынымда ол-бо черлерге — Кавказка, Балкарга, Тянь-Шаньга-даа чордум. Ынчалза-даа Кара-Чода дег дагны көрбедим.

Бо даг Бай-Тайганың Бай-Тал суурдан 18—20 километр ыракта, шапкын Хемчиктиң унунда турар.

...Шаг-шаанда маңаа, бо дагта, аажок улуг болгаш күштүг черлик кижи чурттап турган дижир чүве. Молдурганы колдуктапкаш, дагны өрү таваар кылаштап үне бээр, ол чорда көөрге, чодазының дүгү хадып чоруур, ол кижиниң ады-биле бо дагны Кара-Чода деп адаанын кырган-авам бир күүүн Кара-Чода баары-биле хой сүрүп алган кел чоруувуста тайылбырлап берген.

Шынап-ла, ол хая-дагның адының дугайын улус ынчалдыр чугаалажыр чүве. Ам кээп, эртемденнериҥ «Хар кижизи» деп турар кижизи ол ирги бе деп-даа бодаар-дыр мен.

Кырган-авам Кара-Чоданың салым-чолунуң дугайын улаштыр менээ тайылырлаанын үтпаан мен. Бир-ле катап хөй улус чыглып, бөлүглежип алгаш, ол кижини ча-согун, чактыр бөө-биле боолап тургаш, Хемчик бажында ол дагдан сывырыпкан. Чаңгыс-чүгүүс согуунну ымыраа ызырганыда-даа дег бодавас турган. Ынчангаш хөй кижи демнежип алгаш сывырарга. Кара-Хөлче дезе берген. Ында Кара-Чода дээр куй бар. Аңаа чурттап турган дээр чораан.

Хемчик бажындан ырак эвес чер, чайын болза бир хонгаш чеде бээр. Аңаа та чеже чыл чурттаан Кара-Чода ол, аңаа сөөгүн салган дижир чүве.

Мээң төрээн черимде, Хемчик бажында, Кара-Чода деп хая-дагның адының төөгүзүнүң дугайында кырган-авамның допчу тайылбыры ындыг чүве ийин. Оон сосында бичии кижиниң угаалык улам юрип, чоорту-ла Кара-Чода-биле холбашкан. Ындыг кижи чурттаан турган дээр дугайында улустуң шыпкыктырып бадыткаары чүүлдерни билип, чамдыызын караам-биле көргүлээн мен. Кара-Чода деп шораанның баарында Хемчикти кежилдир Чыварлыг-Кыйыг деп черде, чоогада, хунан хой дег көк даш бар. Кара-Чода даг бажыңга туруп алгаш, ол даш-биле бөрүнү чандыр соккан дижир. Хемчик бажы чурттуг малчыннардан ол дашты айтырар болзуңарза, ону силерге ыяап-ла көргүзер эвеспе.

Оон ыңай база-ла Хемчик бажында Кара-Чодадан хем өрү 9—10 километр хире черде, шивилиг арыг кыдыында, даг баарында, Көдүрер-Даш деп даш бар. Ону база-ла Кара-Чоданың көдүрүп чораан дажы дижир. Элдеп даш боор. Инек дег даштың кырында база ол хире даштың дерт-беш хире даштарның кырында салып каан. Дагдан чуулган бе дээрге, чуулган даш кижи сагыжы ышкаш, чаңгыс-ла чыткан даштың кырында канчап доктаай бээр чүвел? Хөй улус аргашкаш ында салган бе дээрге, база ынчал шыдавас ужурлуг. Черле элдеп чоор.

Кара-Чоданың бажында оңгу-уя бар, ону улуг-улуг даштар, чудуктар-биле чыырыктап каан. Ол чоокта, Кара-Чоданың бажында, ыяш чок, шораанның адаа талазында эктинде кезек-тыдыг, пөштүг аргажыгаш бар. Ол аргадан даг бажынче чудуктарны хол-биле кижилер үндүре бээр деп ужур-даа турбас.

Хемчик бажында Кара-Чода деп даг-хаяның ады-биле холбашкан, салгал дамчып келген тоолчургу чугаа болгаш аңаа, шынап-ла черлик улут ында турган дээри-биле холбашкан хевирлиг чүүлдер дугайын допчулаарга ындыг-дыр.

Кара-Чода чурумал талазы-биле онзагай даг. Шораанның дал ортузун куду көк көшке бады келген. Өйлеп-өйлеп-ле ол көжүп каап турар. Мен оон көшкенин бодум дугайты көрбээн мен. Көргеннериҥ чугаазындан алырга көргүнчүг-ла дээр. Кара-Чодадан баткан көшке дагның шуут баарында деспек хорумга келгеш, кайнаар-даа барбас, даштарның чуурлуру чуурлуп, шаг-шинээ төнгеш, доктаай бээр.

Кара-Чода — те-чуңма ораны чер. Хая-дагның, шораанның, ёзулуг ээзи — те, чуңманың Хемчик бажында турар чери оон эгелээн.

Кара-Чода баарында Хемчик шапкын, саарыгларлыг. Улуг-улуг даштар баарында өөремнерде кадыргылар кара шаар апарган, сарыг-кудуруктар мойтулдыр чемнеп, ойнап турар. Сөөлгү үеде ол балык аввэжээн. Эөремнериҥ дувүнде чутай артыы, шилдер-даа көстүр, чазылдырып турганы илден. Суурлардан төтчеглекчилер келгеш, балыкты кам-хайыра чокка үзуткап каапкан. Хемчик бажының малчыннары төрээн черииң байлаан камгалап, өстүрери-биле сөөлгү каш чылда шинтпирлиг хемчеглерни ап, аңаа келген кижилер-биле бесседалажып, чөпшээрел чок аңнаар, балыктаарларны дедир бадырып турар апарганы эки-дир.

Кара-Чода! Төрээн черимниң онзагай шинжи будуу. Чоокта чаа аңаа баргаш, бир-ле дугаарында көрүп каанын дег, бар-ла шаам-биле магададым, чарашсындым. Бедик бажында тумай селгүүстеп турду. Оң талазы белинде Хемчик бажының сураглыг кижилериниң бирээзи, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң депутады чораан Серик-оол Эрегенің кадарган амгар ашкудери чаттыла берипкен, таваар оттап чоруулы караанда ам-даа көстүп тур.

Черге ымыжылывыс, улуг Төрээн чуртка ынаныылывыстың бир суулгазы ол.

С. ХЕРТЕК,
журналист.

В. КАРА-САЛДЫҢ «Тывавыстың делгемнеринде» деп фотоэтюду.

Редакциияның адресизи: 667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-25-54, партсалгалы секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетүүр киллистериниң 2-31-75, провагында болгаш совет тургузуу киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солуп келбейн баргында 2-32-75 телефонче долгаар.

Солуп келеллээ 6 катап үнер.

Чагыг № 1977.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының керектериниң талазы-биле күүүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00763

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 129 (12519) | 1984 чылдың июнь 3, воскресенье | 1925 чылда үдезиглеттингеш | Өртээ 3 коп.

БУР-НУҢ НАЦИОНАЛ ДЕЛГЕЛГЕЗИН МОСКВАГА АЖЫТКАНЫ

Ак-дүмма Болгария алдарлыг юбилейни — социалистиг революцияның дөрт чылын демделээриниге белеткеп турар. Ол алдарлыг хүнге «Болгария Улус Республиказы — социалистиг хаяның орууда 40 чыл» деп национал делгелгени тураскаадыкал. Ону ажыдарының байырлыг бүзулазы июнь 1-де, Москвага, ССРЭ-ниң УАЧД-зинге болгаш.

Чүтер Н. А. Тихонов, В. И. Воротников, М. С. Горбачев, К. В. Русаков, Н. И. Рыжков, БКП ТК-ның Чиңгине секретары, БУР-нуң Күрүне Чөвүлелиниң Даргазы Т. Живков оларны чылгаар адыш часкаашкыны-биле үткаанчар.

Делгелгениң ажыдыышкынынга СЭКП ТК-ниң Политбюро кежигүвү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. А. Тихонов болгаш БКП ТК-ның Чиңгине секретары, БУР-нуң Күрүне Чөвүлелиниң Даргазы Т. Живков чүве чугаалааннар.

Болгар ажылчы хонналарның чедишкиннерин бистерге, совет кижилерге, чоок болгаш үнелиг-даа деп, Н. А. Тихонов чугаалаан.

Совет Эвилели биле Болгарияның бүгү талалыг кады ажылдажылгазының чайгылыш чок хөгжүп, быжыглаарының шимчедикчи күжү бүгү үе-чадаларда СЭКП биле БКП-ниң аразында бүзүлбес эвилел болуп. Бистиң сырый кады ажылдажылгавыс бүгү социалистиг дем каттыжылгазын быжыглаарынга база ниити салыышкынывыс боон турар. Социализмниң ак-дүмма чурттары амгы үеде чаа харыысалгалыг үеже кирип турар деп, оратор уламчылаан. Хүн айтырыында — экономиктиг хөгжүдениң каттышкан стратегизиин ажылдап кылыры боон турар. Бөгүн ак-дүмма социалистиг чурттарның улустары боттарының соруглаларын делегейниң дыка шыңгыы апарган байдалында шинтирлээр ужурга таварыжып турар. Мындыг байдалдарда бистиң чаңгыс үивистик, бистиң даштыкы политика талазы-биле бот-боттарывысты билчиривистиң ужур-дузазы улам улгадып турар.

Т. Живков социалистиг тургузуушкунуң, кызыл-маңнай күш-ажылдың эртемнейн чедип, бистиң Төрээн чурттувустуң күрүне боон келгенининг 65 дүгү 13 вегинде эң-не чаагай үреттүнелдиг чада болуп чугаалаан. Хостуг амыдырал-чуртталганың ол дөртен чылдары бистиң улуглуувустуң соруктуг күзү-ажылынга калбак оруктуң ажыктаан.

Социалистиг дем каттыжылгазының амгы даштыкы политиказы билдингир: бистер тайбың, чаңыртыышкын дээш, бот-боттарын билчири болгаш кадыг ажыддажылга дээш бүгүнү-биле деминсежип турар бис деп, оратор үргүлчүлээн. Т. Живков делегей байдалының айтырыгларынга доктаагаш, Барыын Европага чаа америк ракеталарны тургузуп турары онза айтыылдыг, өнүк-чөнгээлиг фактор боон турарын демделээн. Чогум-на ындыг байдал Совет Эвилелин болгаш Варшава Керээзиниң киржикчизи чурттарны боттарының айтыыл чок чөрүүн хандырары-биле харыы хемчеглерни адырынче албадаан.

Т. Живков делегелгени ажыттынган деп чарлаан. БУР-нуң болгаш ССРЭ-ниң күрүне гиминерин күүсеткен.

* * *

Т. Живков ол-ла хүн Москвадан Софияже чөрүпкен.

Ону аэродромдан В. И. Воротников, М. С. Горбачев, К. В. Русаков, Н. И. Рыжков өске-даа албан кижилери барып үдээн.

(СЭТА).

ЧӨП, КАМНАЛГАЛЫГ АЖЫГЛААР

— Бөгүн — Мелиораторнуң хүнү —

Мелиораторлар хүнүн таварыштыр Тыва АССР-ниң мелиорация болгаш суг ажыл-агый министри Н. А. Жоголь-биле интервьюну бистиң корреспондентивис Л. Монгуш кылган.

— СЭКП ТК-ның май (1966 ч.) Пленуму болгандан бээр алээн үе эрткен. Бистиң республикада мелиорация ажылдарының талазы-биле оон бээр кандыг ажылдар кылдынганыл?

— Бүгү-эвилелдиг мелиораторлар хүнүн тургускары СЭКП ТК-ның, Совет чазактың черлерни мелирастаарын хөгжүдер ажылды көдээ ажыл-агыйны моон-даа соңгаар сайзыраңгайжыдарының херээже чугула хемчеглериң бирээзи кылдыр көрүп, олче доктаамал кичээнгейни салып турарын хереченилеп турар. Бөгүн бистиң республиканың суг ажыл-агый организацияларының ажылдакчылары бодунуң байырлалын Совет Тываның 40 чыл оюн күш-ажылчы белектер-биле үткүүр дээн чүткүлдүг ажылыжының үезинде демделеп турар.

Республиканың суг ажыл-агый тургузуушкуну СЭКП ТК-ның май (1966 ч.) Пленумунуң үезинге чедир оожум хөгжүп, суггатчылар колдуунда чүгле хол-биле кылыр ажылдарны күүседип турганнар. Үк Пленумнуң соонда мелиорация ажылдарының темпизи көскүзүү-биле шапкыныпаан. «Тыва суг түдүг» трест тургустуунуп, улуг хемчээлдерге суггарылга системалары дүргени-биле туттунуп эгелээн. Трестиң составында алээн каш механизастаттынган колонналар, суггарылга системаларының эргелелдери кирип турар. Ол ышкаш демир-бетон кылыглар заводунуң ажыглалга киргени-биле магистральдыг каналдарны бетон-биле шывар, гидротехниктиг тудугларны тударынга чылда конструкцияларны калбаа-биле ажыглаар аргалар бисте тургустунган.

Чаа суггарылга системаларын тударыбыле чергелештир, эргижиргээн системаларның эде кылыышкынының талазы-биле улуг ажылдар чоруттунуп турар. Оларны суг чаашкынналдырар техниканы ажыглап болур кылдыр эде кылып турар. Амгы үеде суг чаашкынналдырар машиналар-биле суггарар шөлдериң хемчээли ниити суггаттыг черлериң 20 хуузу чедип турар. Республикада бар суг чаашкынналдырар янзы-бүрү машиналарның саны 243 чедир көвүдээн. Суггарылгада «ДДА-100 М», «ДДН-100» болгаш өске-даа марканың машиналарын ажыглап турар.

Көжүп чоруур дизельдиг насос станцияларындан аңгыда, сөөлгү үеде электрижиктен насос станцияларын ажыглап турар апарган. Эң баштайгы электрижиктен насос станциязы «Совет Тыва» совхозтуң Чеди-Баш суггарылга системазында тургустунган. Ам шак ындыг станцияларны «Бурунгаар» болгаш «ССРЭ-ниң 50 чылы» совхозтар. Торгалыг болгаш Сенек суггарылга системаларын тургузуп алган.

«Тыва суг түдүг» трестиң ТМЭ-зи одар-белчиирлерге кудуктарны орүмнеп казып турар, а оларның септелгезин болгаш техниктиг хайгааралын «Ремсельбурвод» трестиң КМК-зы чорудуп турар. Ол чорук мал ажыл-агыйының мал чеми баазазын элбекшидириниң база бир чугула барымдаазы болур.

Барыын-Хемчик болгаш Таңды районнарда «Суггат» будурулге каттыжыышкынарын тургускан. Суггатчылар ниитизи-биле 280 звеноларда үстүп алган ажылдап турар. Таңды болгаш Бии-Хем районнарда чамдык бригадалар бригада керээзинче шилчээн. Республикада 52,5 муң гектар шөлдүг 100 хире суггат системалары бар. Ол болза республиканың ниити тарылга шөлүнүң 10 хуузу-дур.

— Чаа суггарылга системаларын немей тудар болгаш эрги системаларны чаартыр талазы-биле кандыг ажылдар кылдынып турарыл? База ажыл-агыйларда мелиорастаан шөлдериң ажыглалы кандыгыл?

— Бо чылын 130 гектар суггаттыг черлерни ажыглалга киирер, 500 гектар одар-белчиирлерни суггатчыдар, 90 гектар суггатчыттынган эрги одар-белчиирлерни чаартыр болгаш 4 муң дөрбелчин метр шөлдүг чуртталга тудугларын ажыглалга киирер ужурлуг бис. «Кызыл тараачын» совхозтуң болгаш Балгазының девискээринде чаа суггарылга системалары туттунуп турар. Эрзин районда Тал суггарылга системазын бо чылдың үшкү кварталында ажыглалга киирерни көрдүнген. Барлык, Алаш, Тес-Хем, Элегес, Терезин болгаш Аймырлыг суггарылга системаларынга эде кылыышкынарны моон мурнундаа чылдарда чорудуп турган болгаш оларны чаартыр ажылдар ам-даа уламчылап турар.

Республиканың чамдык совхозтары суггаттыг черлерни бедик будурүкчүлүг ажыглап турар. Чижээлээрге, «Алдан-Маадыр» совхозтуң хову ажылдакчылары боттарының суггаттыг 1760 гектар шөлүнүң гектар бүрүзүнден-не чылдың-на 12-ден 16 центнер чедир тараа культураларын ажаап ап турарлар. «Барлык» совхоз эрткен чылын гектар шөл бүрүзүнден-не 235 центнер картофель дүжүдүн алган. Алды ажыл-агыйлар 1983 чылда бир гектардан-на 105-тен 177 центнер чедир ногаа аймаан ажаап алган. Арткан районнарның удуртукчулары суггарылга системаларын шын болгаш бидилиг ажыглаарынче кичээнгей салбайн турарындан оларда суггаттыг шөлдериң продуктулуу чавыс болуп артпышаан. Оон кол-ла чылдагааны ында партия болгаш совет органнарның суг болгаш кодээ ажыл-агый организацияларының удуртукчуларынга четпес негелделиинде деп тайылбырлаар апаар.

Бистиң республиканың девискээри кандаашкынныг агаар-бойдустуг болганда, суггаттыг шөлдерни чөп болгаш камналгалыг ажыглаары чугула дээрэни утпаза эки.

Бо хүннерге чедир республикада 31 муң гектар чер суггартынган. Суггат ажылдары дараазында районнарда артканнарыныңдан дээре организастаттынган: Улуг-Хем районда 5 муң, Барыын-Хемчик районда 4 муң, Бии-Хем районда 3 муң хире гектар шөлдер суггартынган.

— Партия болгаш чазак мелиораторларның ажылнжин бедии-биле үнелеп турар болгай. Күш-ажылчы бедик сагылга-чуруунуу-биле, ажылынга кызымаа-биле коллективиниң хүндүткелин чаалап алган мурнакчы мелиораторларга кымнар хамаарыр ирги, Николай Авамович?

— Совет Тываның 40 чыл оюнга уткуштур республиканың 2 муң ажыг мелираторлары ак сеткилдиг ажылдааш, чамдык тодаргай чедишкиннерни чедип ап турар. Оларның аразында бүдүрүлге планын үргүлчү ажыр күүседип келген болгаш эш-оорүнүң хүндүткелин чаалап алган, бодунуң мергежилиниң ёзулуг мастерлеря болу бергеннер хөй. Чижээлээрге, үр чылдарда кызымак күш-ажылы дээш Чадаананың суггарылга системазында экскаваторжу Каадыр-оол Бюрбюевич Ондар, Кек-Тейниң суггарылга системазында крановщик Геннадий Алексеевич Елизаров, Каа-Хем суггарылга система-ргелелиниң начальнигы Петр Васильевич Лузянин болгаш оон-даа өскелер «Тыва АССР-ниң алдарлыг мелиораторуу» деп хүндүлүг аттың төлептиг эдилекчилери болуп турарлар. Ол ышкаш демир-бетоннар кылыглар заводунуң арматурщиги О. И. Рогалева, № 5 КМК-да участок начальнигы, аныяк инженер Василий Николаевич Хамин, төлевилел институдунуң инженери Ольга Павловна Бабкина болгаш өскелер-даа боттарының байырлалын бедик күш-ажылчы чедишкиннерлиг ут-кааннар.

Совет Тываның 40 чыл болуп оюнга уткуштур республиканың мелиоротарлары кылыр ажылдарының темпизин болгаш хемчээлин улам бедидип, мелиорастаан черлер ажыглалының ажыктыын улгаттырарын чедип алыр дээш, тодаргай хемчеглерни ап, ону боттандырып турарлар.

АЛДАР БОЛДУРУП

Мелиораторлуң хүнүнге тураскааткан байырлыг хураалга көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң интенсификастаарынга мелиорацияның улам улгаткан ролюнуң дугайында чугаа болган. Ол хурал Москвага июнь бирде болган.

ССРЭ-ниң мелиорация болгаш суг ажыл-агый министри Н. Ф. Васильев илеткел кылган. Чурттуң Аъш-чем программазын боттандырарынга адырның ажылчыннарының болгаш албан-хаакчыларының киирип турар үлүшүнүң дугайын ол чугаалаан. Амгы үеде тарылга шөлүнүң 11 хуузун эдээп турар суггаттыг болгаш кургаттынган шөлдер үнүш ажыл-агыйының продукциязының үштүн бириниден хөйүн берип турар. Мелиорацияны улам хөгжүдериниң программазында чурттуң кандаашкынныг зоназынга суггаттыг чер ажылын калбартыр, магадылалдыг аъш-чем фондузун тургузар соруга-биле чаагайжыткан черлериң ажыглалының түңнелдерин бедидер талазы-биле хөй талалыг хемчеглерни ап турар. Ооң кол-кол угланышкынарын СЭКП ТК-ның Политбюрозунга көргеш, бадылаан.

Хуралдың киржикчилери боттарының мурнунда салдынган улуг соруглаларны алдарлыы-биле күүседиринден бүзүреткеннер.

(СЭТА-ның корр.).

Совет чазактың мелеглели

Делегейде байдалдың айыылдыг хөгжүлдези улустарының дүрүм ёзугаар сеткил дүвүрээшкинин болгашсагышсыраашкынын болдуруп турар. Боо-чепсектиң эдерее бүдүрүүшкүнүүнүң улам дүргедээн темпизи, чаа черлерже ооң неитерээринин болгаш контрольдан үштүнарының боттуг айыылы ядролуг дайынның кыптыгарының кыжаныышкынын дыка күштедиргип турар. Улуг халапче чүглуп киришкинни доктаадыр дээш дүрген хемчеглерни алырының эртежок чугудазын медереп билир чорук делегейде күштелип турар.

Ядролуг чепсектиг бүгү күрүнелерге кыйгырыг үндүрген Аргентинаның, Грециянның, Индияның, Мексиканың, Танзаниянның болгаш Швециянның күрүнелер болгаш чазактың башкыларының кады чарлаан декларациязы ядролуг хадаттың кыжаныышкынындан делегейни камгалаар дээш бүгү күрүнелериниң харыысалгазын медереп билир чорук-биле сиңиикем. Ядролуг чепсекти улам ыцай эдерее бүдүрерин соксадырынче, ядролуг боо-чепсектерни немей көвүдетпезинче болгаш ол боо-чепсектерни боттуг кызырарынче дең-дораан эгелеп киреринче кыйгырыг — ук декларацияның төвүнде тургустунган.

Боо-чепсектерни эдерее бүдүрерин соксадырынче, ол эдерее бүдүрүүшкүнүү чавызадыр бадырарынче, дайын кыжаныышкыныңдан кижи төрелгетенин камгалаарынче — бүгү күрүнелериниң амгы үеде күжениишкиннери оларның социал, политиктиг, шериг тургузуундан хамаарылга чоокка угландыр мөөнелген турар ужурлуг. Амгы үеде айтырыг чогум-на шак ынчаар тургустунуп турар.

Совет Эвилели ол соруглганы барымдаалаан, ядролуг боо-чепсектерни немей бүдүрбес талазы-биле хемчеглериниң тодаргай программазын ажылдап кылган. Ботботтарынга немелделиг дээштиг базымнарның бүдүн комплекизи ол программада киргеи. Ядролуг боо-чепсектериниң бүгү кезектерин, ооң иштинде ядролуг чепсекти чедирериниң херекселдериниң болгаш оларга дайынчы артык кезектериниң бүгү хевирлерин сан, талазы-биле эдерее бүдүрерин соксадыр дугайында дугуржуп алыр, ядролуг боо-чепсектериниң бүгү хевирлерин көвүдедир бүдүрериниң ойталаар, ядролуг боо-чепсектерниң бүгү шенелделерин болдурбас, ядролуг боо-чепсектерни тургузар соруглаларга ажыглаттынар материалдарны бүдүрерин соксадыр дугайында чугаа болуп турар. Совет саналдарны КНО-нуң кежигүннериниң хөй нуруузу медереп билиишкин болгаш деткимчебиле уткаан.

Бо утланыышкында бодалдар чер бөмбүрзээнин янзы-бүрү районнарын төлээлээн алды күрүнелериниң кады кылган декларациязында киргеи болуп турар. Ындыг хемчеглерни алырының үези келгенин, ону бүгү кижилериниң билип турарын бо бүгү хереченип турар-дыр.

Декларация чоруткан чурттар биле бир демей, Совет Эвилели ядролуг боо-чепсектерин немей бүдүрерин соксадырын бот-хуунуң ыяшы соруглазы кылыдыр сакавайн турар дээрэи чөрже билдингир. Ол дээрге ядролуг боо-чепсектерни бүрүн узуткаарынга чедир ук боо-чепсектерни кызырарынче чүгле баштайгы базым болур. Ядролуг удур туржуушкуну — делегей хемчээлинге-даа, Европага-даа — дең эргеянң болгаш бир дөмей айыыл чок болурунуң принцивинге бүрүн дүүштүр боттуг чавызадыр талазыбиле эчис соруглалыг, тодаргай саналдарны Совет Эвилели киирген. Ол саналдар эки билдингир. Ук саналдарны чугаалажып көөрүнге Вашингтонның өжегерээн тургускан моондактары чайлаттынар билек-ле, ол саналдар тодаргай дугуржуп алышкынарның дылынче соңгаарладышкын чоокка шилчиттинген туруп болур ийик, ыңчаарга Вашингтон шерит күчүзүнүң талазы-биле артык күштүг болур чорукту чедип алыр дээш бодунуң баштайгы согуушкун кылыр ядролуг чепсектерин Барыын Европада тургузуп турар.

Декларацияның авторларының: ядролуг дайынны кандыг-даа хевирге болдурул болбас дээн бодалты-биле дөмей бодалды совет удуртулга чугаажок барымдаалап турар. Совет Эвилелиниң даштыкы политиказы болгаш ооң шериг доктриназы олче угланган. Ядролуг дайынны болдурбазы ядролуг чепсектиг бүгү күрүнелерниң ядролуг боо-чепсектериниң хемчээлдериниден хамаарылга чоокка оларның кол соруглазы, хөделиишкиннериниң норма-чижээ болган турар ужурлуг.

Ядролуг чепсектиг бүгү күрүнелер ол чепсекти мурнай ажыглаарындан ойталаар ужурлуг. Совет Эвилелиниң даштыкы политиказы ядролуг чепсектиг бүгү күрүнелерниң ядролуг боо-чепсектерин соксадыр дугайында чугаа болуп турар.

Ядролуг чепсектиң бүгү күрүнелерге кыйгырыг үндүрген Аргентинаның, Грециянның, Индияның, Мексиканың, Танзаниянның болгаш Швециянның күрүнелер болгаш чазактың башкыларының кады чарлаан декларациязы ядролуг хадаттың кыжаныышкынындан делегейни камгалаар дээш бүгү күрүнелериниң харыысалгазын медереп билир чорук-биле сиңиикем. Ядролуг чепсекти улам ыцай эдерее бүдүрерин соксадырынче, ядролуг боо-чепсектерни немей көвүдетпезинче болгаш ол боо-чепсектерни боттуг кызырарынче дең-дораан эгелеп киреринче кыйгырыг — ук декларацияның төвүнде тургустунган.

Боо-чепсектерни эдерее бүдүрерин соксадырынче, ол эдерее бүдүрүүшкүнүү чавызадыр бадырарынче, дайын кыжаныышкыныңдан кижи төрелгетенин камгалаарынче — бүгү күрүнелериниң амгы үеде күжениишкиннери оларның социал, политиктиг, шериг тургузуундан хамаарылга чоокка угландыр мөөнелген турар ужурлуг. Амгы үеде айтырыг чогум-на шак ынчаар тургустунуп турар.

Совет Эвилели ол соруглганы барымдаалаан, ядролуг боо-чепсектерни немей бүдүрбес талазы-биле хемчеглериниң тодаргай программазын ажылдап кылган. Ботботтарынга немелделиг дээштиг базымнарның бүдүн комплекизи ол программада киргеи. Ядролуг боо-чепсектериниң бүгү кезектерин, ооң иштинде ядролуг чепсекти чедирериниң хереселдериниң болгаш оларга дайынчы артык кезектериниң бүгү хевирлерин сан, талазы-биле эдерее бүдүрерин соксадыр дугайында дугуржуп алыр, ядролуг боо-чепсектериниң бүгү хевирлерин көвүдедир бүдүрериниң ойталаар, ядролуг боо-чепсектерниң бүгү шенелделерин

Ядролуг чепсектиг бүгү күрүнелерге кыйгырыг үндүрген Аргентинаның, Грециянның, Индияның, Мексиканың, Танзаниянның болгаш Швециянның күрүнелер болгаш чазактың башкыларының кады чарлаан декларациязы ядролуг хадаттың кыжаныышкынындан делегейни камгалаар дээш бүгү күрүнелериниң харыысалгазын медереп билир чорук-биле сиңиикем. Ядролуг чепсекти улам ыцай эдерее бүдүрерин соксадырынче, ядролуг боо-чепсектерни немей көвүдетпезинче болгаш ол боо-чепсектерни боттуг кызырарынче дең-дораан эгелеп киреринче кыйгырыг — ук декларацияның төвүнде тургустунган.

Боо-чепсектерни эдерее бүдүрерин соксадырынче, ол эдерее бүдүрүүшкүнүү чавызадыр бадырарынче, дайын кыжаныышкыныңдан кижи төрелгетенин камгалаарынче — бүгү күрүнелериниң амгы үеде күжениишкиннери оларның социал, политиктиг, шериг тургузуундан хамаарылга чоокка угландыр мөөнелген турар ужурлуг. Амгы үеде айтырыг чогум-на шак ынчаар тургустунуп турар.

Совет Эвилели ол соруглганы барымдаалаан, ядролуг боо-чепсектерни немей бүдүрбес талазы-биле хемчеглериниң тодаргай программазын ажылдап кылган. Ботботтарынга немелделиг дээштиг базымнарның бүдүн комплекизи ол программада киргеи. Ядролуг боо-чепсектериниң бүгү кезектерин, ооң иштинде ядролуг чепсекти чедирериниң хереселдериниң болгаш оларга дайынчы артык кезектериниң бүгү хевирлерин сан, талазы-биле эдерее бүдүрерин соксадыр дугайында дугуржуп алыр, ядролуг боо-чепсектериниң бүгү хевирлерин көвүдедир бүдүрериниң ойталаар, ядролуг боо-чепсектерниң бүгү шенелделерин

Делегейде байдалдың айыылдыг хөгжүлдези улустарының дүрүм ёзугаар сеткил дүвүрээшкинин болгашсагышсыраашкынын болдуруп турар. Боо-чепсектиң эдерее бүдүрүүшкүнүүнүң улам дүргедээн темпизи, чаа черлерже ооң неитерээринин болгаш контрольдан үштүнарының боттуг айыылы ядролуг дайынның кыптыгарының кыжаныышкынын дыка күштедиргип турар. Улуг халапче чүглуп киришкинни доктаадыр дээш дүрген хемчеглерни алырының эртежок чугудазын медереп билир чорук делегейде күштелип турар.

Совет Тыва 40 чыл

Барыын-Хемчиктиң амыдырал-хандырылга бүдүрүлгеге эргелели — районда нурлаачы ажылдыг коллективтерниң бирээзи. Чүгле эрткен дөрт айларда безин инитизи-биле 83,4 муң рубльчонга чедирер тургаш, херек кырында 85,6 муң рубльдиң ачы-дузазын чедиргеш, планын 102,2 хуу кылдыр күүсеткен.

Апрельдиң планныг онаалдаварын, ылаңгыя идик даараар болгаш сентээр, хуудаа чагытлар, сээтээр хеп даараар, радиотелеаппаратуралар сентээр цехтер, планын эрткен дөрт айларда безин инитизи-биле 83,4 муң рубльчонга чедирер тургаш, херек кырында 85,6 муң рубльдиң ачы-дузазын чедиргеш, планын 102,2 хуу кылдыр күүсеткен.

«Совет Тываның 40 чыл оюнга — шалыпчы 40 неделя» деп кыйгырыгның адаа-биле калбарган социалистиг чарышка эргелелдиң Кызыл-Мажалык салбырында аныяк коммунист, район Советиниң депутады Ирина Чүлеевна удуртканы даараныкчылар бригадазы тиилекчи болган. Бо коллектив апрельдиң планын 126.4 хуу кылдыр күүсеткен.

Терең болгаш шапкын суглуг Хемчиктиң унунга чаа-чаа хоорайлар, суурлар Совет Тываның дөртен чылдарының дургузунда шапкын хөгжүлдени алган. Оларның бирээзинге Кызыл-Мажалык суур хамааржыр. Барыын-Хемчик районнуң төвүнүң, ол черде ажылдан турар кижилерниң ажыл-амыдыралының дугайында чуруктарлыг болук материалдарны солуннуң иинги, үшкү, дөрткү арыннарында парладывыс.

БӨГҮНГҮ ХҮНҮВҮС

Барыын-Хемчик районнуң административтиг төвү Кызыл-Мажалык болуп сайзыраан, оон экономиказында, социал-культура амыдыралында улуг чаартылгалар болгулаан. Бо суурга 60 кидис өгге, бир каш чавыт бажыңнарга 300 кижи 1940 чылдарның эгезинде чурттап турган. Идик кылыр артель, эге чада школа, бир маш албан черинден өске чүү-даа ж

Бөгүнгү Кызыл-Ма та 5200 ажыг чурттакчы бар. Суурну үлеп турар, көдээ ажыл-агый, а ан черлерининг, орг изациялардың чурттакчы оннуң бажыңнары удам гей. Ч каас шинчи кирген. чүгле сөөлгү беш чылдың дургузунда безин 7517 дээлчин метр чурттага болуп ажыглалга кирген. Мында ийи школа бар. Өөредилгеде 1513 школачылар хаара туттунган, оларны тускай эртемниг 81 башкы өөредип турар.

Суурнуң улуг бүдүрүлгелериниң бирээзи — эът комбинады. Ол хүнде 30 тонна эътти, 3 тонна колбасаны бүдүрер күчүлүг. Оон продукциязын бистиң республиканың барыын районнары, Ак-Довурак хоорай, Иркутск, Норильск, Улан-Удэ ап турар. Бодунуң башгайгы продукциязын сүт заводу удавас берип эглээр. 18 кижи ажылдаар садыгының, ажаалга ка азының, районнуң төп К льтура бажыңының, «Хе чиктиң сылдызы» солунуң редакция болгаш ипографиязының, райпонуң улус судунуң, коммун ажыл-агыйының, ос даа будүрүлгелериниң, албан черлериниң, организацияларның тудутларын ажыглалга иннирген.

Чаа бажыңнарны тударыдан аңгида, эргилерин чаартып, эде кылырынга база сагыш салып турар бис. Кызыл-Мажалыктың тудугжулары аэропорттуң, Совет Эвилелиниң Маадыры Хомушку Чүргүй-оол аттыг Культураның болгаш дыштанылганың парыгын, чүнар болгаш хеп чүүр комбинаты эде кылган. А бо чылын спортзалды өкпе аарыгларынга удур эмнелгениң корпузун, эът комбинадының 18 аал иштң чурттаар бажыңын ажыглалга киирер. «Тыва көдээ тудуг» трезинин Кызыл-Мажалыкта № 741 көжүп чоруур механизастаттынган колонназы 400 олуттуг Культура бажыңын, бот-орулга-чарылгалыг тудуг-септелге участогу 18 аал иштң чурттаар бажыңны тудуп эгелээр.

Бистиң суурувусту тавариштыр барыын талаиы районнарыны кожавыс Хакас автономнуг область-биле харылзаштырып турар ол чагаглыг орук эрткен болгаш өске республикалар-биле агаар харылзаазы улам калбарган. Кызыл-Мажалыктың аэропорту Красноярск Абакан тавартыр чурттуң улуг-улуг т хоорайларыбиле харыл аны тудуп турар. Би е чүгле чурттуң иштинд аалчылар келириннден а ыда, өске, даштыкы социалистиг база капиталистиг чурттардан безин турисер, чогаалчылар, журналистер кээп турар апарган.

Кызыл-Мажалык суурнуң чурттакчыларының социал-культура хандырылгазы хүн келген тудум-на бедип орар. Амгы үеде бисте ажылдап турар ажылчыннарның айда ортумак шалыңы 160 турганындан 182 чедир өскен. Хөй ажы-төлдүг өг-бүлелерге күрүнеден дузаламчыны көргүзүп, эге класстарның школачыларынга халас номнарны берип турар. Районнуң төпчүткен библиотеказының ном фондузу 18 муң экземпляр ном болуп турар, номчукчуларның саны чыл келген тудум-на өзүп орар.

Суурнуң социал-культура хөгжүлдезиниң үр үеде көрдүнген планын ёлутаар чаа-чаа чурттарга бажыңнары, уруглар албан черлери, эмнелгелер, культура албан черлери биске немей туттунар. Суурнуң төвүн архитектура талазы-биле чараш аян-хевирлиг район база суур ужур-дузалыг албан черлери каастап турар. Оларны моон-даа соңгаар чаартыр болгаш эде тудар бис. Суурнуң чурттарга девискээри ийи аңгы кезекке чарлыр. Оларның бирээзинге чаагайжыды туттунган бажыңнар, өскезинге дузалал ажыл-агый тудуп турар бажыңнар хамааржыр. Чаагайжыды туттунган бажыңнарны колдуу-ла төпке тудар болзувусса, дузалал ажылагыйлыг бажыңнарны суурнуң кыдыынга, ыт азыраарыга таарымчалыг черлерге тудар бис. Сөөлгү үеде суурда хөй аал иштң чурттаар ийи каът бажыңнарны тударын практиклап эгелээн, ону моон соңгаар-даа сайзырадыр, хөгжүдер бис.

Ажылчын суур — Кызыл-Мажалыкта мурнакчы будүрүлгелер, күш-ажылдың шалыпчылары хөй. Оларның дыка хөйү он бирги беш чылдың эрткен үш чылының планын чедиишкинниг күүсеткеш, чаа ажыл-агый чылын шалыпчы ёзу-биле эгелээн. «Тыва көдээ тудуг» трезинин Кызыл-Мажалыкта № 741 көжүп чоруур механизастаттынган колонназы, бот-орулга-чарылгалыг тудуг-септелге участогу, ыяш ажыл-агый чери Совет Тываның 40 чыл оюнга тураскаатказын социалистиг чарышты мурнуку одуруунда чоруп турар. Мурнакчы тудугжуларывыс Шойдар-оол Күжүгетке, Куш-оол Чамыяңга, Кок-Хуна Ооржакка, хоочун башкыларывыс Хомушку Самбуевич Бичеоолга, Татьяна Фёдоровна Куулярга, эмчилеривис Галина Доймуровна Ходуй-оолга, Татьяна Сатовна Куулярга чоргаарланыр бис.

Амгы үеде Кызыл-Мажалыктың күш-ажылчы коллективтериниң бүгү ажылчы чонунуң ортузунда «Совет Тываның 40 чыл оюнга — шалыпчы 40 неделя» деп кыйгырыгның адаа-биле социалистиг чарыш калбарган. Ажылчын суурнуң чурттакчылары ол чарышка идепкейлиг киржип, суурун ногаанчыдып, чаагайжыдып, бо юбилейни төлептиг күш-ажылчы белектер-биле утнуурунга белеп.

Ч. ООРЖАК.

Кызыл-Мажалык суур Совединиң күүскомунуң даргазы.

ДЕПШИЛГЕЛИГ АРГА-БИЛЕ

Май ортанда В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглаг фабриказынга өөрүнчүг медээ тарай берген: үүрмектеп-сорттаар комплекстен Нина Константиновна Теплыхтың удурткаңы № 2 ээлчег алды шак дургузунда 4702 тонна руданы болбаазыраткан. Бо дээрге сөөлгү он чылдарның дургузунда фабрикага туруп көрбээн бедик көргүзүг болган. Кежээжиниң алды шакта Н. К. Теплыхтың ээлчээн Сарыг-оол Дамбаевич Куулар удурткан № 4 ээлчег солаан. Олар ажылды хүлээп ап турда. Н. К. Теплыхтың ээлчээниң тургусканы рекордун ажар деп шиитпирлээнер. Ажыл шагы эгелээриниң мурнунда бичии хуралчыгаш кыла каапкаш, улуг мастер Сарыг-оол Дамбаевич Куулар кымның каяа турарын, чүнү кылырын хуваапкан.

Кежээки ээлчегге ажылдаарга хүндүс ажылдаанындан көңгүс ылгалдыг. Чоорту карактылап, серилдеп келир. Хүндүскү ышкаш хөй шимчээшкин чок, чүгле ажылчыннарның цехке хүнүн-даның дыңнап өөренип калганы «хөгжүмү» — дериг-хереселдериң даажы дыңналыр. Ол ээлчег ажылчынарга уттундурбас бооп артканын. Дериг-хереселдер чаңгыс-даа үрелбээн. Цехтерже багай шынарлыг руда барбаан. Алды шак дургузунда ээлчег 4705 тонна руданы болбаазыраткаш, Н. К. Теплыхтың ээлчээниң тургускаңы рекордуидан ажыр кылган.

С. Д. Куулярга рекорд тургускан хүнүнүң соонда ужурашкан хонганда ужурашкан мен. Бодунуң ээлчээниң дуразында, мөдү ажылдап турар ээлчеерүнүң дугайында од чугаалады. Оларның ээлчээнде ажылчыннар эп-наяырадыг, бот-боттарын эки билчир, деткижер, хөй кезии барыкла 9—10 чыл ажылдап турар кижилер болду. Мастериң чугаазындан алырга, коллективтиң бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга күш-ажылды организастаарының бригада аргазын ажыглап эгелээнин улуг идигни берген. Ээлчег бо депшилгелиг арганы Т. П. Баранова удурткан ээлчегинин соонда, ийи дугаарында, эрткен чылдың январьдан эгелеп ажыглап эгелээн. Баштайгы дээреде чаа дургузулгаңы шиңгээдип алырынга элээн бергедээшкиннер турган. Ынчан С. Д. Куулар бригада аргазы-биле ажылдаарының арга-дургузулгазын бижээн литератураны юмчуп, ээлчегниң экономиктиг өөредилге кичээлдеринге ажылчыннарга бо депшилгелиг арга дугайында тайылбырлап берип турган. Ажылдың хөнүүрүнге бригада чөвүлелиниң кежигүннери — дериг-хереселдер машинакчызы Зинаида Сарыглар, регулировщик Биктор Монгуш, руда кургадыр одакчы Маадыр-оол Ховалыг, улуг слесарь Иван Монгуш олар улуг идигни бергеннер.

Ажылга оозалдап келген кижини, чылдагаан чок ажыл шагы ускеннерни, кымның буруузу-биле дериг-хереселдер үрелгенин улуг мастер демдеглеп ап чоруп турар. Айның түнелинде бригада чөвүлелиниң кежигүнмери шаңнал акшаны ажылчын бүрүзүнге кайы хирени төлээрин боттары шиитпирлеп турар. Ынчангаш ажылчыннарның ажылга харыысалгазы, күш-ажылдың сагылга-чүрүмү мурнуида турганынга бодаарга эжиктээн. Бригада аргазы-биле ажылдап эгелээриниң мурнунда чүгле план күүселдези дээш шаңнал акша берип турган болза, ажылдап турар черинин арыг-шевери дээш бөга немелде төлевирни доктаатказын. Ынчангаш ажылчыннарның ажылга харыысалгазы, күш-ажылдың сагылга-чүрүмү мурнуида турганынга бодаарга эжиктээн. Бригада аргазы-биле ажылдап эгелээриниң мурнунда чүгле план күүселдези дээш шаңнал акша берип турган болза, ажылдап турар черинин арыг-шевери дээш бөга немелде төлевирни доктаатказын. Ынчангаш цехте каш чылдар мурнунда ышкаш ооаланы берген чыдар төгүлген, чайыган чыдар руда ам долузу-биле арыглаттынган турар апарган.

С. Д. Куулардың удурткан ээлчээ үүрмектеп-сорттаар комплекстен бир-ле дугаарында эрткен чылдың планын октябрь 22-де күүсеткеш, рапорттаан. Бо чылдың бирги кварталында коллектив база бедик көргүзүгүнү чедип алгаш, цехтиң ээлчегжер аразында социалистиг чарыжының тиилекчизи болган. Эрткен беш айларның планын ээлчег майның 25-те күүседир дээн сөзүнге ээ болуп, 40200 тонна руданы болбаазыраткан. Мурнакчы ээлчег бо хүннерде «Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя!» деп кыйгырыгның адаа-биле калбарган социалистиг чарышка идепкейлиг киржип, ук байырлалдыг күш-ажылчы чедиишкиннер-биле үткүүр дээш кызымаккай ажылдап турар.

А. БЕГЗИН-ООЛ.

ИШКИННИҢ ШӨЛДЕРИНДЕ

СУГГАТЧЫ ЗВЕНОЛАР

«Сүт-Хөл» совхозтуң Ишкин салбырының шөлдеринде ажыл хайныккан. Үш звенода 17 кижи тараа, сиген шөлдериниң суггарылгазын чорудуп турар. Олар ниитизи-биле 600 га черни суггарар. Бо хүннерде суггарылганы доозуп турарлар. Чечен-оол Сат удуртқан боторулга-чарылгалыг звено болгаш Сүүр-оол Монгуштуң звенозу хүлээген шөлдерин шалыпкын суггарып, өске звеноларны мурнап турар. Оон аңгыда суггатчылар чайгаар үнген 200 га сиген шөлүнүң, 70 га люцернаның баштайгы суггадын доосканнар. Суггатчылар кызыл-тастың, арбайның га бүрүзүндеи 16 центнер, мал чеми сигеннерден га саныидан 22—25 центнер дужуттуг алыр дээш ажылдап турарлар. Олар удатпас ийиги суггатче кирер.

КЫСКА ХУУСААДА

Ишкин салбырда мурнакчы механизатор Эрес-оол Монгуш «МТЗ-50» даэр трактору-биле Ийи-Ишкинараазы деп черде 165 га арбайны чаштырган. Ол агрегаттың сельщиктери Владимир Сат, Каң Түлүш, Александр Ооржак олар хүн үлүүн 120 хуудан кудулатпайн турарлар, механизатор Э. Монгуш 250 гектар черниң чаштырылгазын кыска хуусаада доозар дээш кызымаккай ажылдап турар.

ЧЕР АҢДАРЫЛГАЗЫ

Салбырда үш трактор чер аңдарылгазын чорудуп турар. Ниитизи-биле 308 га черни чарар. Бо хүнгерге чедир 190 гектар чер аңдартынган. Кызыл-тас, арбай, сула тарыыр шөлдериниң аңдарылгазы түлүктээн. Ында аныяк тракторист Арион Монгуш чер аңдарылгазын чедиишкиниинг чорудуп турар.

ИЛИИРТЭЭШКИН

Бо-ла салбырда аныяк механизатор Н. Монгуш чарган черлерни «ДТ-75» деп трактор-биле удур-ла илииртеп, хоюглап турар. 300 га черниң илииртээшкинин агротехниктиг хемчеглер ёзугаар ийи катап ол чоруткай. Илииртээшкин уламчылап турар. Салбырның тараажылары, механизаторлары часкы тарылганы бедик агротехниктиг байдал-биле, кыска хуусаада доозар дээш ажылдың темпизин кошкатпайн турарлар.

Б. ОНДАР.

Сүт-Хөл район.

ЧУРУКТАРДА: Ирина Чүлеениң удуртканы даараныкчылар бригадазы; Кызыл-Мажалыкта чаа универмаг; аэропортта чаа хонупкан самолёт.

Ш. КУУЛАРНЫҢ фотолары.

САГЫШ САЛЫР

Бистиң «Хадың» совхозтуң девискээринде Азют биле Хадың аразында алаак кежилдир шөйген сывырынгак демирниң адагаштары ынаар-мынаар ийлени бергилээн чыткылаар. Бо дугайында айтырыгны тургузарга, «ону харыылап турар организация аңгы чүве» дээрден өске, эки дуза бериптер кижи чок бооп турар. Тывaның электри четкилериниң Бии-Хемде салбырының удуртукчулары маңаа кайдыг харыы бээр ирги?

С. ДАНГАА.

Бии-Хем район.

Бөгүн — Мелиораторнуң хүнү

БЕДИК ДҮЖҮТ ДЭЭШ

Чаартынган черлериң ажыглалының ажыктыын бедидери, продукция бүдүреринің магадылаттынган зонаның тургузары — чурттуң мелиораторларының бүдүн чартык миллион отрядының чер ажылдыгтар-биле кады шиитпирлеп турар кол айтырыы ол.

Амгы үеде суггаттыг болгаш кургаткан черлериң он бир хуузу тарылга шөлдери. Үнүш-дүжүттүң 34 хуузун ол черлер берип турар, оон иштинде бүгү хөвең болгаш рис, ногаанның үштүң бир кезии, чимистериң база виноградтың чартыы, мал чеминиң эвээш эвес незин оон алдыныр турар.

Чер ажылын улам ыдай интенсификастарының ужурдузазын өөренип көргеш, СЭКП ТК-ның Политбюрозу аъш-чемниң мадагылаттынган фондузун тургузар соруулга-биле мелиорацияның бөга суггаттыг черлериниң ажыглалының улаа ыңайгы хөгжүлдезинин кол угланыышкынкарының программазын өөренип көрген болгаш детпээн.

Мелиораторлар боттарының профессионал байырлалын канчаар уткуп турарын СЭТА-ның корреспондентилери дыңнадып турар. Олардың медээлеринге тайылбырыы ССРЭ-ниң мелиорация болгаш суг ажыл-агый министиринің бирги оралакчызы П. Полад-заде берип турар.

Приазарпатьеның мелиораторлары суггат ажылын холда алганнар. Гидротехниктиг тудутларны тускай адырлар хайгаарал турар. Коллективтиг керээни олар шиңгээдип алган болгаш чер ажылдакчылары-биле кады 450 муң гектар черге тараазы тарыырын, оон гектар бүрүүзүндеи 40 центнер дужүттү алырын планнап турар.

Мелиорация дээрге агаар-бойдустуң ажызын барымдаалавайн, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин бир дескиарга-биле хөгжүдери-дир деп, П. Полад-заде демдеглээн. Ынчангаш бо эң аныяк адырже партия болгаш чазак улут кичээнгейни салып турар. СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң дээскээныи ёзугаар ССРЭ-ниң чазаа, эвилел база республика министерстволары болгаш ведомстволары эртем албан черлериниң, көдээ болгаш сут ажыл-агыйының специалистери-биле кады келир үеде ги ажылдарның калбак программазын кылып турар.

Агроүлетпүр комплекизинде кады кирип турар өөрүбиле бистиң специалистериивис бир демнинг ажылдап турар. Оларның демнинг хаглаалыңда алган, тарылга шөлдерин суггарарын колхозтар болгаш совхозтар-биле чардынган керээ ёзугаар боттандырып турар. материалдыг идиг беришкининиң болгаш бот-боттарының аразында санажылганың чаа хевирлерин ажыглап эгелээни. Бир демнинг ыңдыг ажылдың түнелин эки дээрзин практика көргүскен.

Саратов областың «Лебедевский» совхозу хову-шөлдериниң дүжүттүр чоруун чедип алган. Ында суггарылганың бөлүк системазы тургустунган. «Кубань» дээр автоматтыг суггарылга машиналарын ажыглап турар. Ыңдыг установка 200 гектар черни хары угда суггарып болур. Ажыл-агыйга тускайжыттынган бригадаларның составында кирип турар мелиораторлар суггарылганы чорутпушаан, ховуларда чаштынган тараанны хайгаравышаан, чаа техниканы ажыглаар талазы-биле улут дузаны чедирип турар.

Ажылдап турар системаларны сайзырақгайжыдарынче — хөрзүннүң шыгын хынаар автоматиканы, үүрмек хемчээлдиг ажыл кылыр дерилгелерни, блок-комплект насос станцияларын, энергия шоолуг чарыгдавас, бүдүрүкчүлүү улут чаашкынадыышкын станцияларын, хаглыг дренажка ажыглаар полимерлиг кылыгларны шиңгээдип алырынче — адыр улуг сагышты салып турар деп. П. Полад-заде демдеглээн. Чижээ. «Кубань» деп чаашкынналышкын машиналын ажыктыг ажыглаар талазы-биле ажылды Саратовта «Лебедевский» совхоз кылып чоруткан, ук машиналар күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү суггарылгага 3—4 катап бедидер, өл-шыкты ажыктыг ажыглаар арганы берип турар.

Кандаашкынга тараажыларга хенертен таваржып болуруи барымдаалаш, бүгү системаларны кезээде белеп тургузар херек. Агроүлетпүр комплекстериниң эргелеп башкарылгазының чаа органнарын тургускан чорук ында кирип турар черлериниң эрге-ажыктарын чоокшулаштырган: шөл кайылынгада-даа хамааржыр болгай, ынчангаш ону чогумчалыг тургузар херек. Агроүлетпүр комплекизинниң айтырыглаының талазы-биле болган Бүгү-эвилелдиг экономиктиг чөвүлел хуралынга көдээ ажыл-агыйда болгаш өскеда адырларда бо талазыбиле кайгамчык улуг дуржулга мөөңнеттинген, ынчангаш, бүтү бар күчүлерни болгаш курлавырларны ажыглаарын эжиктээр деп демдеглээн.

Кукурузаны тарып өстүреринің чаа зоназын Андижан областың Сарсанкумнуң элезининг черинде тургускан. Чоокта чаа-ла элезининг чытнан черлерни үнүшдүжүткүр плантациялар кылдыр сайзырадырынга чаа тургустунган «Андижан» совхозка мелиораторлар дузалашкан. Кур черни болбаазыраткаш, ыт азыраарыга таарымчалыг черлерге тудар бис. Сөөлгү үеде суурда хөй аал иштң чурттаар ийи каът бажыңнарны тударын практиклап эгелээн, ону моон соңгаар-даа сайзырадыр, хөгжүдер бис.

Ажылчын суур — Кызыл-Мажалыкта мурнакчы будүрүлгелер, күш-ажылдың шалыпчылары хөй. Оларның дыка хөйү он бирги беш чылдың эрткен үш чылының планын чедиишкиннер күүсеткеш, чаа ажыл-агый чылын шалыпчы ёзу-биле эгелээн. «Тыва көдээ тудуг» трезинин Кызыл-Мажалыкта № 741 көжүп чоруур механизастаттынган колонназы, бот-орулга-чарылгалыг тудуг-септелге участогу, ыяш ажыл-агый чери Совет Тываның 40 чыл оюнга тураскаатказын социалистиг чарышты мурнуку одуруунда чоруп турар. Мурнакчы тудугжуларывыс Шойдар-оол Күжүгетке, Куш-оол Чамыяңга, Кок-Хуна Ооржакка, хоочун башкыларывыс Хомушку Самбуевич Биче-оолга, Татьяна Фёдоровна Куулярга, эмчилеривис Галина Доймуровна Ходуй-оолга, Татьяна Сатовна Куулярга чоргаарланыр бис.

Амгы үеде Кызыл-Мажалыктың күш-ажылчы коллективтериниң бүгү ажылчы чонунуң ортузунда «Совет Тываның 40 чыл оюнга — шалыпчы 40 неделя» деп кыйгырыгның адаа-биле социалистиг чарыш калбарган. Ажылчын суурнуң чурттакчылары ол чарышка идепкейлиг киржип, суурун ногаанчыдып, чаагайжыдып, бо юбилейни төлептиг күш-ажылчы белектер-биле утнуурунга белеп.

Ч. ООРЖАК.

Кызыл-Мажалык суур Совединиң күүскомунуң даргазы.

СУГГАТ—ДҮЖҮТТҮҢ ҮНДЕЗИНИ

СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1981 чылда «Тыва АССР-ге черлерни 1981—1985 чылдарда комплекстиг мелиорастаарын хөгжүдериниң комплекстиг программазының дугайында» доктаалынга суггаттыг черлерден алыр дүжүттү улам улгаттырарының чугулазын айыткан. Чижээлээрге, ол үениң иштинде гектардан-на ногааларның дүжүдүн 154.3 центнер, картофельди — 98,7, мал чеми культураларны — 24,3 центнер чедир бедидер ужурлуг. Ол хире бедик түңнелдерни чүгле суггаттыг черлерни таарымчалыг ажыглап турган чедип ап болуру билдингир.

Бистиң республикада ногаа культураларының дүжүдү ам-даа куду бооп турар. Ооң чылдагаанналарының бирызээн — шөлдерни суггарарының талазы-биле әртемге үндезилеттинген аргаларының чок бооп турары болур. Суггарылганы ажыглап турар-даа болза, ону кандыгдаа система чокка, чогуур технологтуг аргаларны ажыглавайн турар. Бо бүгү талазы-биле айтырыгларны шиитпирлээр, республиканың суггаттыг шөлдеринге таарыштыр суггарылга корум-чүрүмүн ажылдап кылыр болгаш сүмелээр соруулга-биле Тыва АССР-нин Министрлер Чөвүлелиниң 1979 чылда хүлээп алган доктаалын ёзугаар Тыва дуржулга-мелиорация станциязын организастап тургускан. Ооң соонда эрткен үениң иштинде Тыва дуржулга-мелиорация станциязының ажылдакчылары чамдык ажылдарны кылып чоруткының демдеглээр херек.

Тыва АССР-ниң байдалдарында картофельди, ногааларны болгаш мал чеми культураларны тарыыр черлерни суггарарының корум-чүрүмүн кошкак шинчилеп, тодаратқан турган. Моон мурнунда Сибирьниң гидротехника болгаш мелиорацияның эртем-шинчилел институдунуң ажылдакчылары Тываның чамдык районнарынга суггарылганың таарымчалыг корум-чүрүмун доктаадырының, ылаңгыя кукурузаның, люцернаның кайы хире хемчээлдиг сугну хереглээринге, суггарылганың нормаларын болгаш хуусааларын доктаадырынга хамаарышкан ажылдарны кылган турган.

Бо бүгүнү барымдаалааш, янзы-бүрү хөрзүн болгаш агаар-бойдус байдалдарлыг зоналарга таарышкан, эртемге үндезилеттиниген суггарылга корум-чүрүмун ажылдап кылаш, ажыглаары хүнүнүң айтырыы бооп турар. Кедээ ажыл-агыйның кол-кол культураларының шөлдерин суггарарынга эң таарымчалыг корум-чүрүмун тодарадыр соруулга-биле хөй талалыг ажылдарны кылыры негеттинип турар. Культураларның өзүп унеринің түс-түс үелеринде болгаш бүгү вегетация-даа үезинде олардың сугну хереглээринің хемчегларин илередир: суггарылгалыг чер ажылының байдалдарында үнүштерниң өзүлдезинге болгаш хөгжүүрүнге агаар-бойдус факторларының салдарын шинчилээр; суггарылганың экономиктиг үндезинлерин тургузары болгаш культура бүрүзүнге таарымчалыг аргаларны тывары дээш, өске-даа шинчилел ажылдарын бистиң станцияның ажылдакчылары кылып турар. Ол соруулга-биле Кара-Хаактың суггарылга системазында, Кызыл хоорай чоогунуң зоназында болгаш Кызыл районнуң суггаттыг черлеринде дуржулгаларны кылып, шинчилел ажылдарын чорудуп турар. Ол черлерде шөлдерни «ДДА-100М» даэр суг чаашкынналдырар машиналар-биле суггарып турар. Культураларны суггарарының талазы-биле эртем-дуржулга ажылдарын тарылганың беш шелдүг ээлчештирилгезин-биле кылып турар. Тодаргайлаарга, шөлдерге баштай томаттарны, ооң соонда чылда капустаны, картофельди, кукурузаны болгаш беш дугаарында — хөй чылда үнер сигеннерни, люцернаны тарып, тарылга ээлчештирилгезин кылып турар.

Тываның дуржулга-мелиорация станциязының ажылдакчылары 1982—1983 чылларда стационар дуржулга ажылдарының талазы-биле багай эвес түнелдерни алган. Ол түңнелдер келир үеде суггаттыг черлерден амгыыдан бедик дүжүттерни ап болурунга идегелди болдуруп турар. Чижээлээрге, суггарылганың болгаш чемишчидилгенниг-даа аңгы-аңгы хемчээлдеринге томаттарны гектардан-на 37,4 тоннадан 80—85 тонна чедир ажаап ап болур. Капустаны бистиң республиканың суггаттыг шөлдеринге гектардан-на 43,1 тоннадан 62,6 тонна чедир өстүрүп ап болурун станцияның стационар шенелделери көргүзүп турар. Өске-даа, ыланғыя мал чеми культураларның суггарылга үезинде бээр дүжүттеринің талазы-биле шенелделерни кылып турар бис.

Станцияның кылган шенелделериниң алгаш көөрге, шөлдерге эң эвээш денелдиг өл-шыкты сиңирип, суггарып тургаш, дүжүттерни үстүнде дуржулгада четкен хемчээлинге чедир бистиң республикага бедидип ап болур-дур. Бо чылын ыңдыг дуржулгаларны үргүлчүлээр болгаш чоокку үеде оларның түңнелдерин үндүргеш, республиканың совхозтарынга херек кырында ажылагый специалистерингге сүмелээр апаар.

М. ХАЗБУЛАТОВ.

Тыва дуржулга-мелиорация станциязының лабораторияэргелекчизи.

Совет Тыва чыл 40

СУУРНУҢ ХООЧУННАРЫ

Олар Кызыл-Мажалыктың хоочуннары. Суурнуң хүндүлүг кижилериниң дугайында чугаалаары дээрге — ол черниң дугайында чугаалааны ол болуп турар.

Ленинград хоорайның мал эмчилериниң институдун дооскан аныяк оол Николай Гондин Кызыл-Мажалыкка ажылдап кээп турар үеден бээр' элээн үе эрткен. Ооң кадайы Людмиланы санаваска, ынчан барык чаңгыс-ла дээди эртемниг мал эмчизиниң харыылаар девискээри делгем-не турган: Барыын-Хемчик, Бай-Тайга, Моңгун-Тайга.

— Таптыг-ла 1950 чылдың август айда бо үш районнуң улуг мал эмчизи кылдыр ажылдап турдум. Ынчан амгы шаг ышкаш машина-техника бар эвес, аъттанып-каш, колхоттар кезип чоруткаш, 20 хонгаш суг иээр турдум. Дыл-домак билбес, мал ажылының тускай эртемниглери чок, берге-ле үе турган болдур ййин — деп, Николай Васильевич ам сактып чугаалап олурар.

Керээ ёзугаар келген үш чылын төндүр ажылдап кааш, дедир ээп чана берип болур турган. Ынчалза-даа Николай Васильевич Тывага артып калган. Ажылдың бергези ону ундаратпайн, харын-даа хандыкшыдып турган. Ол дугайын бис мал эмчизиниң хөй чылдар иштинде кылып келген демдеглелдеринден билип ап болур бис. Чижээ, 1951 чылда кылган демдеглелде мынча деп бижээн: «Бо чылдың дургузунда Аяңгатыга 62 инек ара салгал. Малдың аскактаар аарыынга удур аңгылаан кажааларны тургузар ужурга таварыштым. Бүгү мыйыстыг бода малга аскак аарыын болдурбас камгалал эмнерни сыкыртым».

1954 чылдан эгелеп байдал экижип эгелээн. Кызыл-Мажалыкка мал эмнелгезин туткан. Барыын-Хемчик, Бай-Тайга районнарның колхозтарынга эмнелге пунктуларының тудуу эгелээн. Көдээ ажыл-агый специалистери — мал эмчилери, зоотехниктер, агрономнар, фельдшерлер немежип эгелээн. Николай Васильевичиниң чымыжы эвээжеле-даа, ажылдаарынга чиик апарган. Мал эмнелгезиниң лабораториязынга 1958 чылда Николай Васильевичиниң удуртулгазы-биле ижин-шөйүндүнүң аарыгларынга удур АБК деп эмни, ылаңгыя малдың чаш төлүнге ижиртирге түннели эки болган. Бо эрткен чылдарда районнуң болгаш Гондинниң амыдыралынга дыка улуг өскерлиишкиннер болгулаан. Бо хүннерде Барыын-Хемчиктиң совхозтарында, районнуң мал аарыгларынга удур ажылдар чорудар станцизында, лабораторияда он-он дээди, тускай ортумак эртемниг специалистер ажылдап турар. Хоочун коммунист, Тыва АССР-ниң алдарлыг мал эмчизи Николай Васильевич Гондин пенсиялаза-даа, ам-даа ынак ажылын кагбаан, ажылдавышаан.

Эге класстарга өөренип чорааш, эң-не хандыкшып номчаан баштайгы чогаалым — «Нина Салчак каникулда» деп тооржу. Ынчан ук чогаалдың автору кымыл, кайда чурттап, чүнү ажылдап чоруур кижил деп чүвени сонуургаар эвес, сөөлүнде кээп, ооң автору Феликс Шажан-Хөевич Сегленмей деп билген мен.

Ол барык 50 чыл бурунгаар Тыва Арат Республика үезинде Ойрот-Турага (амгы Горно-Алтайск) көдээ ажылагый специалистериниң үш чылдыг школазын дооскаш, тускай ортумак эртемниг зоотехник болуп чаныш келген. Феликс Шажан-Хөевич Тожу, Бин-Хем, Каа-Хем районнарга каш чылдар улаштыр ажылдап, малдың уксаажыдылгазын экижидер, ооң продуктулуг чоруун көдурер дээш хөй ажылдарны кылып келген.

— Совет Эвилелиниң ачызында эртем-билиг чедия алган баштайгы тыва специалистер бистерге эге дээрезинде ажылдаары дыка берге турган. Арга-дружулга чок, сумележир кижилер база ховар болганда, боттарывыс удур өөренип турган бис. Республиканың мал ажылы кандыг угланыышкынныг хөгжүүр ужурлугул, тус черниң агаар-бойдузунга тааржыр кандыг уксааның малын өстүрерил дээрезиниң дутайында изиг маргылдаалар тургулаан. Биске совет специалистер дузаны көргүзүп, бистиңбиле кады ажылдап, чүнү кылырын олар херек кырында көргүзүп турган — деп. Феликс Шажан-Хөевич сактып олурар.

Тыва Совет Эвилелинге каттышканының соонда 1946 чылда Сегленмей Новосибирскиниң көдээ ажыл-агый институдунга өөренип кирген, ону дооскан соонда Сүт-Хөл, ооң соонда Бай-Тайга райкүүскомнуң көдээ ажылагый эргелелиниң кол зоотехнигинге ажылдап чораан. Амгы үеде бистиң республиканың мал ажылының кол үндезини апарган симменталь уксаалыг инектерни, меринос хойларны, ангор өшкүлерни өстүрериңге ол үлүүн киирген. Шаандагы ыяш кажааларның орнунга механизастаттынган фермалар, чунар-бажыңнарлыг, кызыл-булуңнарлыг, электри шугумун дамчыткан, телевизорлар көрүп орар малчыннар бажыңнары ооң нараанга көзүлдүрле туттунуп, хөгжүп келген.

Кызыл-Мажалыктың хоочун чурттакчыларының бирээзи Ф. Ш-Х. Сегленмей ам 67 харлаза-даа, аныяксыг, хөглүг, баштан чаңын салбаан. Ооң ургуларының ургулары безин институтта өөренип турар. Назы-харыгүм-на мында.

дөгүп, пенсиялай берзе-даа Феликс Шажан-Хөевич ажылдавышаан, ол көдээ ажыл-агый продуктуларын садарының болгаш шыларының талазы-биле район инспекциязының инспектору.

Бо-ла чорааш, Моңгуш Намчылович Чүльдүмүң чүве үлүзын кайгаар мен. Шагда-ла эрте берген болуушкуннарның ай-хүнүн, аңаа кириишеннериң аттарын ылап сактып чоруур. Ооң төөгү чугаалаары база солун. Аяңгаты МЧАЭ тургусчүп тургының чугаалай бээрге, хүнзедир-даа дыңнап оруксанчыг. Бир катап шаанда, МЧАЭ үезинде, тараа бастырар дээш, та чүү деп машинаны чүве, дугурук дугуйларлыг аар шойну каш аътка төрепчилээш, черни кара тевис кылдыр хүнзедир сөөртүп чедирип турганын сактып чугаалаан.

Күш-ажылчы базымнарын ол бичизинде, ри үш харлыг оолак тургаш, эгелээн. Шары бажы мүнүп, хол-биле тараа кезип, шаг болган. Кандыг-даа аар-саар ажылдарны кылып түргулаан. Совет чурттуң, ССРЭ-ниң амы-тынында фашистиг Германия халдап кээрге, ТАР-ның рев. шеринге шериг албанын арттырип турган.

Бодунуң политбилиин бедидер, эртем-билиг чедип алыр дээш кызымак чоруун көргүзүп чораан. Көшкүн араттың оглунга чаа амыдыралды, чаа шаг-үениң негелдезинге дүүштүр ажылдап, өөреняри белен эвес херек турганы билдингир. Ацаа албан черлери, организациялар идегеп, ону кижизидип, харыысалгалыг участоктарга ажылдадып турган. Прокурорлап, колхоз башлаар черин, райпланны даргалап чораан.

— Бо Кызыл-Мажалык суур мээң караамга көзүлдүр өзүп, хөгжүп келди. Үжен чылдарга чедир ооң тургустунган шөлүнге түгле тогудуктар оттап чоруур дазыр хову турган. Ооң соонда ийи-чаңгыс ыяш бажыңнар көстүп келген. Тываның Совет Эвилелиниң составынга кирген соонда, суур калбак сайзыралды алган. Ам мында кандыг бажыңнарны, кудумчуларны чок дээр — деп, Моңгуш Намчылович чугаалап олурар.

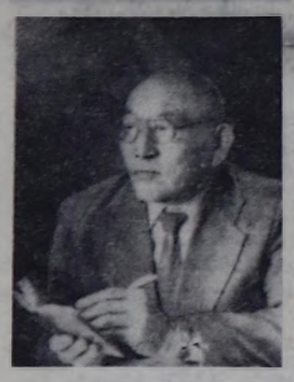

Коммунист, ап персоналдыг пенсионер М. Н. Чүльдүм 1971—1984 чылдарда Кызыл-Мажалык суур Советиниң күүском даргазы турган. Суурнуң, ылаңгыя Культура бажыңын тутчурунга, кудумчуларын чаагайжыдарынга ол идепкейлиг кириишкен. Ам бөгүн ооң чаагайжыдылгазынга үлүүн киирип турганы Культура, Октябрьская, Мир кудумчуларын улам каас-шиник апарган.

Кижини күш-ажыл хүндүлелге чедирер, суурнуң чурттакчы чонунуң хуралынга Моңгуш Намчылович Чүльдүмге Кызыл-Мажалыктың хүндүлүг хамаатызы деп атты тывыскан. Хоочун ишчи пенсиняже үнзе-даа, «Барлык» совхозтуң тараа, мал чеми ажаап, остүрер шөлдерин суттарып ажаап турар.

А. БЕГЗИН-ООЛ.

ЭҢ ЧУГУЛА СОРУЛГА

Бүгү делегейде миллер база катап бистиң чуртувусче көрүп турар. Боттарының үзел-бодалдарының талазы-биле бистен дыка ырак кижилер безин СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненконуң делегейде байдалдың дугайында чоокта чаа кылган чугааларын кичээнгейлиг иомчуп турар апарганнар. Ооң ол чугааларында амгы үениң эң чугула соруулгаларын — тайбыңны болгаш улустар аразының айыыл чок чоруун чогумчударынче эргилдени канчап чедип алырының, ону чедип алырының тодаргай орулгарының айтырыгларын прициналдыг көрүп турар. Комсомол организацияларының секретарьларының Москвага болган бүгү-ариия чөвүлел хуралынга эш. К. У. Черненконуң чугаазынга болгаш ГФР-ниң хөй-ниити ажылдакчызы, «Ногаанкар» партизының төлөөлекчизи П. Келлиниң айтырыынга ооң харыызынга хөй саимыг үнелелдерде улустар боттарын ядролуг ранеден тургустунган хеталарының аразындан коор, риминерин чигзинимишкинина делегейниң месилдежиишкиниң болгаш туттунар кижиниң дузаанга туттунар чорукка совет удурлаш шинтпирлин-биле удурланыр деп демдеглеп турар.

«Совет Эвилели янзыбүрү социал системаларлыг күрүнелер аразының харылзаалары кылдыр налбәрзын дээш бүгү чүүлдерни ынаныр турар» — деп. Киприниң «Харагыр» солуну бижээн. Ол сорулгаларны чедип алырының эрге-ажыктары дээш Москва улустар аразының дүшкүүрлүг чоруун кошкадырынче болгаш тайбыңны бьянгыларынче угланган хөй-хөй даштыкы политиктиг инициативаларны эгелээн. ССРЭ-ниң камгалакыр иүжү — шынныг үгаан-бодалдың кыйгырыгларын дүлей ышкаш, дыңнавайн турарларны кыңчыктырбайн тудуп турар күүүлүг иүш-дүр».

Ядролуг чепсекти кылып үндүреринден болгаш ыңдыг чепсекти садып алырындан ойталаан база бодунуң девискээринде ооң чок бооп турары чурттарга удур ядролуг чепсекти кажан-даа ажыглаваазының дугайын бистиң чуртувус шагда-ла байырлыг-бадылгалыы-биле тускай чарлаан деп, К. У. Черненко чугаалаан.

ССРЭ Варшава Керээзин ёзугаар бодунуң эвилелчилери-биле кады аңаа-даа боопсекти, иниги шериг-даа чөвүлүн баштай ажыглаваазынуң дугайын дугуржуп алының дээрбээн шыңгырадыр чөлзип келген. — Тыва чонуң чанчылы ындыг чүве. Аалга келген кижи аяк эрии ызырар деп аан. Аалга кире дүжүптүңер. А силер дээрге камгалал министерствозунга берген директивиларда азы «Хосталга болгаш демократия» деп адаарыңар марыжыңарда социализм иниттилел-политиктиг снетема болганда ону узуткаар деп кыжанган болгай силер. Частырыыларны кажан бир шагда миниир боор силер деп идеген туру мен. Ам бистиң аалывысче моорлап көрүңер — дээш аъдының дынын тутсупкан.

Сылдыс шокарлыг аът савай кагылаптарга, шулу моңгун чүген, чулары аянпы аажок шыңгыртказыны берген. Президент аътка олурга каапкан. Чымчак сиген чүзүсый баспас кулун болган. Ол ракета ышкаш сылдыстар аразынче сыладыр ужугуп, мөөп-мөөп дүжүр октапкан.

Рейган дуза дилеп алгырган. Чүнү-даа мурнай Уайбергерни кыйгырган. Оозу тамы түвүнде өлүмзүк үнбиле тарылаан.

Оттуп келирге, орундан чайлып барып упкан чыдыптыр.

— Тфук! Ону чүге сагындым — деп, ийи чыл бурунгаар үнген «Вашингтон пост» солунга Барыын чүктүң политиктиг тайылбырлакчыларының республиканчылар «Тамы бизеңиниң кырында турупту алгаш тамдырлап турар» деп бижээнин шугулдап сагындыгаш буруудаткан.

Хайлыг шам-ла ынчан политологтар-биле чажыт чугаа ыллганы база сагыштан ыраваан. «Коммунизмниң сүлде-сүнезинин Европадан Мурнуу Америкада чедип келген. Ук сүнезин ам Соңгу Америкада база салдарын чедирип турар. Дириг сүнезиннер Пентагоннуң политиказын дүжүр октаптар дээш хөделип чоруп турарлар» — деп, политологтар ынчан эң чажыды-биле чугаалааннар.

— Чок! Өлүг сүнезиннер-дир. Коммунизмниерниң сүнезиннери маңаа турбас ужурлуг — деп, президент чугаалаанган.

Рейган соңгаже харапкан. Лозун, плакаттарлыг бөдүүн американчылар кудумчуда чыскаалыпкан: «Дайын белеткелин соксадыңар!», «Социал амыдыралывысты экижидиңер!» — деп алгырышкан.

Алгы-кышкы намдаардан дам барган.

«Никарагуа, Сальвадориуң чону салым-хуузун боттары шинтпирлезиннер!», «Ливанда хан төгүүшкүнү соксазын!», «Европа чурттарында «першингтерни» мрадыңар!», «Биске тайбың херек, президент!»

Рейган мөзеңзин хаай идипнеп, Келергей дүвүренчиг эртен. Дүжүнде дүже бер часкап тамыры, чем-даа дүжү дириен ышкаш сүрүп турул берген. Чүгле эң-не дузаалаар боор.

Э. ДОҢГАК.

ЛИВАНДА БАЙДАЛ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Ливанның Р. Караме баштаан национал чаңгыс эптиң чазаа чуртка тайбыңны болгаш чөпшээрежилгенни чедип алыр сорулга-биле бүгү күштү салып турар. Министрлер кабинеди парламентиге чугаалажын көрүүн дээш программныг документинни дамчыдып берген. Ол документиде чазактың ажыл-чорудулгазының кол угланыышкының тодаратказ. Амгы үеде ең чутула сорулга болза, Ливанның израиль шериглериниң эжелеп алган районнарын хостаары, оларга төп эрге-чагыргаларын долу суверенитедин катап тургулары, бүгү ливан улустуң эрге-ажыктарына дүүштүр социал-политиктиг калбак чаартылгаларны кылыры, шеригни эде организастары, ол ышкаш чуртка тайбыңны айыыл чок чорукту тургузарына шаптыктаар өске-даа бүгү айтырыгларны шинтпирлээри болур.

БАЗА БИР ҮҮЛГЕДИИШКИН

ДЕЛИ. (СЭТА). Барыынындий штат Пиеджабта кедерең турар экстремист идегеттер база бир кем-бурууллуг үүлгедиишкинни кылганнар. Олар Бхатинда болгаш Амбала дээр станцияларның аразында демир-орук нөвүрүүн оолап почта экспрезиниң эртериниң каш-ла минута мурнунда буза девискем. Чүгле демир-оруктар камгалаар күштериниң шинтпирлиг серемчиледдиг хөделиишкиниериниң ачызында өлүмнүг айыыл чайлаттынган. Дээрбечилер ол ышкаш Кхадур Сахиб хоорайның почта базыңын өрттетиен, полициябиле удур-дедир аткылажыышкынны болдурул, ооң түнелинде өлүртиен болгаш балыгланган кижилер бар болган. Ферозпурда Джаграонда болгаш Мансада комендант шагын узаткан.

ИРАН-ИРАК ФРОНТУДА

БАГДАД. (СЭТА). Иран-ирак фронтуда дайындажыышкынар үргүлчүлеп турар. Иракның кол шериг командылалының дыңнаткаыны-биле алырга, сөөлгү хүнмерде «болгаш ның дириг күүнүге ширигтехниказынга улуг чи ии таварыштырган. Иагаар болгаш далай шеринериниң күштери Иранның алды судиоларын узуткаан, ийи корабль минага часты берген.

Шериг медээзин ёзугаар алырга, иран үтөр-боолар Иракның хоорайларын боолаарын сонсатпайн турар. Хамааты чонуң иштинде иелеңнер, үрелиишкиннер бар.

НИКОСИЯ. (СЭТА). ИРНА (Иран) информация агентилелиниң дыннадып турары болза, иран шериглер фронтувуң сонгу-барыын кезээнге дайзынга согуушкунну таварыштырган. Дайылдажыышкын үезинде элээн каш боо-чепсек туруштары, штабтар, артиллерия одаглары болгаш өске-даа камгалалдыг черлер узуткаттынган.

УТБХ-НИҢ СЕССИЯЗЫНДА

ПЕКИН. (СЭТА). Улус төлээлекчилериниң Бүгү-кыдат Хуралының (УТБХ) сессиязынга «Национал районнарның автономиязының дугайында КУР-нуң «хоойлуузунуң» төлевилелин чугаалаш-

дакчызы, ГФР-ниң бундестагының депутады Отто Шили ол бүгү санааларны детківиннаан. «Ядролуг химинтит-даа азы өске кандыгда бөп-чепсектен Европаны хыстаарынга идиг ылыырыкга бодуңуң шүүлгезиниң, белеңнии совет удуртулгуңуң П. Келлиге харылзыыга шынныдып, бадыткаанынга байыр чиирер ужурдуг» деп, сөзлээн демдеглээн.

Амгы үениң ол-ла чугула сорулгазын үзе шинтпирлээр талазы-биле Совет Эвилели карачаңгыс шын турушкуу бөлүмү-биле барымдаалап, талаларның дең чоруунуң болгаш бир демей айыыл чок болурунуң принципиаль шинтпирлин-биле хамгалап турар. Бир эвес АКШ болгаш ооң соонда эдерип турар НАТО-нуң өске-даа чурттары ол үндезин саналды хүлээп алырынга. Барыын Европага чаа америки ракеталарны тургузарының мурнунда байдалды катап тургузарынга белен болур болза, ядролуг чепсеглеништиккиннер талазы-биле чугаалажышкынынарны хатап эгелээр арга амыттынар, делегей байдалын жижидериниң оруу ажыттынар апаар.

КЕЛЬН. Барыын-герман хөй-ниитиниң ачаа болган үлүг митингизинге (чурукта) 250 муң хире кижи киришкен. Ол митинг чанчыл ёзугаар эрттирер часкы «тайбың марыжының» кол хемчегериниң бирээзи бооп турар.

Массалыг хөй-ниити организацияларының, политиктиг партияларның, дайынга удур шимчээшкиннериниң төлээлекчилери ол «Ядролуг ракеталар — турбазын!» деп, кыйгырыгның адаа-биле бооп эрткен митингиге келгеш, ГФР-ниң девизизэрии ортумак ыракшылдың ядролуг чаа америк ракеталарын салып үндүрер шөл болдурар дээн АКШ-тың болгаш НАТО-нуң айыылдыг планнарын шинтпирлин-биле буруу шапкаанар.

В. ГЛУХОВТУҢ телефотозу.

(СЭТА).

ДҮНЕКИ ДИИРЕҢ

Политиктиг памфлет

Вашингтонуң кырында кедергей айдың дүн дүшкен. Капитолия бедигээжи чүден артык тода көзүлген. Бичии чаштарның дартайты үргеш, дээрже салып үндүрүпкен шарыгга дөмейи аажок, боп-борбак ай дипте база бир эрте-бурунгу хоорайның дээр шаар дүндүүштелген бажыңнарының кырында азып каан чүве дег, оожуму аажок салдап бар чораан. Сагыш човаар чүвези чок миллиардерлер айдың дүнүң өпейнге улам таалап удуп чытканнар. А президент Рональд Рейганиың, чүге-ле чүве ийик, уйгузу келбес. Соңгулдаларга чедир ам каш-ла ай арткан. Демократтарның төлээлерия Гэри Харт биле Мондейлиниң ат-алдары алгып олурган.

Рональд ол дээш улут-ла ундараваан. Чүгле ооң сагыжын өйүп турар чүве бар: ол дээрге Кейси биле Бейкериниң аразында анаа эвес демисели. Ол дугайын «Дейли телеграф» деп англи солунуның бижээн чүүлү хөрек иштинде суп каан аар даш дег өйүп келир.

Капитолия бедигээжиниде хөлээзээннер удуур уйгу бербестээн. Соңгулдалар чылының бүдүүзүнде төлээлер палатазының чеди кежигүнү конгресстиң судун чыылдырар деп негелде салып турганын сактып келгеш, чүрек эмин ижер ужурга таварышкан.

Ынчанмайн канчаар. Шынап-ла конгресстиң суду чыылган болза, президентиин дүжүлгезинден халаар болгай. «Вашингтон пост» солунуның кол редактору Бендижамин Бредлиниң чүнү-даа билбес бис деп кортук чугаазын сактып келирге, хөрек көзүрүп сый теп-төр чазып турган чүрек ооруп жүргаан.

«Уотергейтчилер» дугайында америк парлалга чеже-даа шуугаза ооң дорт киржикчилериниң ат-бажы безин билдинмейн барган. Ынчап көрде Ак бажыңның политиктиг документилер оорлары кеземче чок артып калган болгаш ам-даа артары чугаажок. Американың күрүне эргелелинде олурупторар эрге-дужаалдыглар чүнү-даа үүлгедип болур ышкажыл!

Президент турган Картерниң национал айыыл чок чорук талазы-биле дузалакчызы Бжезинский күрүне ужур-дузалыг документилериниң элдептит чидип турарының дугайында илеткеп пат болган. А рейганныг командалыының төлээлерия Гэри Харт биле Мондейлиниң ат-алдары алгып олурган.

Рональд ол дээш улут-ла ундараваан. Чүгле ооң сагыжын өйүп турар чүве ийик, уйгузу келбес. Соңгулдаларга чедир ам каш-ла ай арткан. Демократтарның төлээлерия Гэри Харт биле Мондейлиниң ат-алдары алгып олурган.

Рональд ол дээш улут-ла ундараваан. Чүгле ооң сагыжын өйүп турар чүве ийик, уйгузу келбес. Соңгулдаларга чедир ам каш-ла ай арткан. Демократтарның төлээлерия Гэри Харт биле Мондейлиниң ат-алдары алгып олурган.

Президент бо бүгү чүүлдү бажыңдан үндүр шывадапкаш, тамчыктыг удуп чыдып алыр дээш чадашкан. Ынчалза-даа ол үр муңчулуушкунга алыспаан.

Чартык шак хире четкелек чыдырда, күштүг таблеткаларның дээжи дээп, делгем өрээлге хаарыктаашкын дыңналган. Тамчыктыг уйгу ыяп-ла дүшбиле холбаалыг. Удаа-ла бир шаи ажыл бар чыдырда үендээп дүштер чоорту көвүдеп-ле кел чыткан. Хүндүскү ажыл чорудулгазының ужу-кыдыы шокар-шакар сагындырган болза, ам тодазы коичуг болу берген. Мырыңай херек кырында амыдыралда болуушкун ышкаш апарган.

Бир-ле дугаарында «Вашингтон пост» солунуның ийи чыл бурунгаар үнген номери дем чаагы ышкаш катап эргип келген. Ук номерге күрүне секретары тур-ган Александр Хейгтиң чугаазын парлаан чүве-дир ийин. Сактырга-ла ук чүүлдү бир кижи дыңналдыр номчуп турар апарган. Өске-даа эвес, генералдың чу чарт дыңналган.

«Мында мен эң-не бижыг тепкинште мен. Бистиң чаавыс куруг досшаар-биле дөмей болу берген-дир. Камгалал министри дээрги Уайнбергер кандыг-даа ниитти стратегия чокка камгалал дээш хоозун чарыгдал үндүрүп турар-дыр» — дээш, күрүне секретары диштерин шаарартып, бо чеде хонуп келген.

Таптыг чугаалажыр бодап, чаныпга баарга, оозу көзүлбейн баар.

Генералының «Дээрги президент!» — дээн үнүнден ооң эът-кежи чаңгыс черге келген. — Ха-ха! Филадельфияга силерниң чугааңарны дыңнадым. Бодуңарны эмин эрттир улуг көрдүнүп турар чордунар!»

— Бистерже чүге халдап турарыңарның ужурун билип чадаштым — деп. дээрги ынчангы номерни номчуп олура, бодунга чугаалаттынып турганын ам дембээрел-биле дамчыдып чыткан. А Хейг ыракта кый деп турган:

«Эң чоок дузалакчыларда өөделиг кижи бар бе, дээрги президент. Черле Ак бажыңда будулгаазынар көвүдээндир».

Рональдың тос өкпези тобалаа туруп келген.

— Оон ыңай? — деп. ол удур айтырган. Артында дижи безин кыжырт диген.

«Чугаалаар болза чүве-ле той. Европада бистиң өөнүктеривис коргуп турарлар ышкажыл. Англичаннар ыяпыр арын чок мегелеп турар. Немецтер тенек аарый берген ышкаш-тыр. Польшага байдалга хамаарыштыг Шмидт-биле шыңгыы чугаалажыр уе келбээн чүве бе дээрги?»

— Дээрги генерал! Ол дугайын чүгле бодунар бодап чорунар. Эң чоок кижилериңерге безин ыыттавакар! Силериниң шүгүмчүлелдериңерни хүлээп алдым.

«Кандыг хемчег алыр силер?»

— Бир дугаарында нейтроннуг бомбаны шенелдеже киирдим.

«Шын-дыр дээрги! Оон башка чазак баштал олурган дүжүүнер чүл? Хи-хи!

— Оон бээр ийи чыл болду. Ам удавас соңгулдалар... — деп. Рейган чүрээ одуг чугаалаңган. Орундан бир аңдарлыг часкаш, катап удуй берген. Хайлыг дүш бала-ла Хейг дугайында. Сураглаарга оозу тывылбас. Уайнбергерден айтыырга бала билбес. Ол Ак бажыңда башкарылга пультулуг өрээлге кире маңнап келген. Бир кызыл кнопканы базыпкан. Дузалакчыларының бирээзиниң үнү дыңналган:

«Нейтроннуг бомбалар Совет Эвилелиниң төп районнарында барып дүштү. Эң дүрген ужугар ракетага олурупторар деэрги! Амылыг чүве чок. А эт-хөреңги шупту мейди. Дүргеденер, ракета маңай бердиң»

Ам президент Хейгтен чажок чаштының турар болу берген Өрү-кудуу мөөрүнеге оозу сураг. Нейтроннуг бомба дүшкен черде. Хейгну мурнал чеде берген боопторга төп сөөгүлдээп.

Бистеги ракетага олурупкан. Чүгле сыг дээн ышкаш болганда ол бир-ле улуг хоорайның төп кудумчузунда хонупкан.

«Канчап бардыңар, дээрги! Силерниң нейтроннуг бомбалар чүктээн ракеталарыңар чер ара туттурган. Оларны мында узуткап каапкывыс. Угаанчаар орталандырыңар, дээрги! Бистер кажан-даа дайын күзевейн турар бис. Бодуңарның чонуңарны чүге мегелеп турар силер?— дээш. Донбасстың шахтёру ооң оруун дуй турупкан.

Рейган дегийт үне халаан. Ракетазынга олурупкаш, Аляска таварты дедир чанарын дужааган.

Дүрген ужар ракета сыг кылынган. Таакпы тыртым хире болганда. кызаалар аразында көвүктелип чыдар ак-көк хемнерлиг, көк зооннерлиг тайгаларның сынналары, тараалаң хөвүларлыг оранга хонупкан. Чоогунда амгы үениң төлевилели-биле түткан ажылчын хоорай бар. Хоорайның кедезинде кадар оттуг дагда хоюн чалаан. торгу тоннут. дордум төрепчилиг, балыткыыштары шуду моңгун сыын мыйызы кыраалыг кызыл чүнгу эзер үодуган тыва кижи чыланыладып чыраладып келген.

«Дээрги Рейган! Чаярбеңте база бир сайлыңангай чуруттун бөлүтыңы-дыр силер. Шазила шагда болза кижи одун одура маңаан кижи кезээ кезе маңаан ул-

дым — деп. ийи чыл бурунгаар үнген «Вашингтон пост» солунга Барыын чүктүң политиктиг тайылбырлакчыларының республиканчылар «Тамы бизеңиниң кырында турупту алгаш тамдырлап турар» деп бижээнин шугулдап сагындыгаш буруудаткан.

Хайлыг шам-ла ынчан политологтар-биле чажыт чугаа ыллганы база сагыштан ыраваан. «Коммунизмниң сүлде-сүнезинин Европадан Мурнуу Америкада чедип келген. Ук сүнезин ам Соңгу Америкада база салдарын чедирип турар. Дириг сүнезиннер Пентагоннуң политиказын дүжүр октаптар дээш хөделип чоруп турарлар» — деп, политологтар ынчан эң чажыды-биле чугаалааннар.

— Чок! Өлүг сүнезиннер-дир. Коммунизмниерниң сүнезиннери маңаа турбас ужурлуг — деп, президент чугаалаанган.

Рейган соңгаже харапкан. Лозун, плакаттарлыг бөдүүн американчылар кудумчуда чыскаалыпкан: «Дайын белеткелин соксадыңар!», «Социал амыдыралывысты экижидиңер!» — деп алгырышкан.

Алгы-кышкы намдаардан дам барган.

«Никарагуа, Сальвадориуң чону салым-хуузун боттары шинтпирлезиннер!», «Ливанда хан төгүүшкүнү соксазын!», «Европа чурттарында «першингтерни» мрадыңар!», «Биске тайбың херек, президент!»

Рейган мөзеңзин хаай идипнеп, Келергей дүвүренчиг эртен. Дүжүнде дүже бер часкап тамыры, чем-даа дүжү дириен ышкаш сүрүп турул берген. Чүгле эң-не дузаалаар боор.

Э. ДОҢГАК.

Совет Тыва 40 чыл

Культура амыдыралы

ЧОГААДЫП, ОЙНАП ТУРАР

Кызыл-Мажалыктың төп Культура бажыңының ыры болгаш танцының «Хемчик» улусчу ансамбли тургустунгандан бээр чаа-ла алды чыл ажып чоруур. Чогаадыкчы коллективте аңгы-аңгы мергежилдиң аныяктары кирип турар.

Бо эртем чылдарның дургузунда оон концерт программазы дыка байлак апарган, бот-тывынгыр артистериң арга-мергежили көскүзүг-биле өскен. Күүселдеде — орус, тыва композиторларның, ажы-дүмэ өвилелдештирген республикаларның ырылары, танылар. Чижээ, тыва улустуң «Тандым турда» деп ырызын дөрт аңгы үнге ыраажылар бадырыптар.

Ылаңгыя танцы бөлүүнүң удуртукчулары солун, чараш оюннарны боттары чогаадып турар. Танцы башкызы Оюмаа Седейниң тыва улустуң шаандагы оюнунга үнделилээн «Ак ыяш», Валентина Куулар «Дыңгылдай», Мэ[illegible]ларның Монгуштуң «Хаа[illegible]арта Монгуштуң «Хаа[illegible]», Ольга Амырбиттиң «Лимбилиг кыс» деп [illegible] «Лимбилиг кыс» деп [illegible]ң танцыларын тургускаңы [illegible] солун. Танцылаа-рынга [illegible] Оң[illegible] ынактар хөй. Оларга [illegible]га Амырбит, Лариса Сарыглар, Анатолий Монгуш, Амир Саая, Владимир Сарыг-оол болгаш өскелер-даа хамаарыжыр. Ансамбльдиң танцы бөлүү Совет Тываның 40 чыл оюнга тураскаатказын республика конкурузунга чедиишкинниг киришкен.

Ансамбль Совет Тываның 40 чыл оюнга тураскаатказын чаа программаны тургускан. Ында совет улустуң бузулбас найыралын, оларның интернационалчы харылзааларын көргүскен ырылар, шулүктер, танцылар хөй. Бай-Тайга, Чөөн-Хемчик районнарынга болгаш чаржык турарывыс Хакасиянның Таштып районга чогаадыкчы коллектив аалдап чораан. Эрес-оол Ооржак, Оюмаа Седей, Валентина Куулар, Дөңгур-оол Ховалыг, Михаил Хомушку, Анатолий Сарыглар олар концерт программазының шынарын зиижидер дээш чаа, солун номерлерни чогаадыкчы ёзугбиле белеткеп турар.

Ансамбльдиң удуртукчулары Тываның Совет Эвилелинге эки тура-биле каттышканының 40 чыл оюнга тураскаатказын чаа программаны тургузуп тура, культураның национал хевирин хөгжүдеринче эвээш эвес кичээнгей алган. Сыгыт, хомус, тыва аялга бир онзагай кылдыр көргүкчүлерге чедип турар.

Кызыл-Мажалыктың төп Культура бажыңының чанында улусчу театр коллективиниң ажылы база эки. Бодунуң тургустунуп келген үезинде дургузунда бот-тывынгыр чогаадыкчы коллектив чаңгыс болгаш хөй көжегелиг дыка хөй шинилерни ойнаан. Чижээ, «Кажар Будамшу», «Оттуушкун», «Ай туттурган дүне», «Дургуннар», «Кожалар», «Ачылыг салчаашкын» дээш ышкаш өске-даа шинилерни бот-тывынгыр артистер белеткээш, чонга бараалгаткан. Совет Тываның 40 чыл оюнга тураскаатказын республика конкурузунга шин коллективи В. Кек-оолдуң болгаш Сергей Пюрбюнүң «Найырал» деп үш көжегелиг шинизин көргускеш, багай эвес үнелелди алган. Шин ойнаарынга салым-чаяныыг Курут-оол Күжүгет, Алдын-оол Сагды, Иван Хомушку, Александр Сарыглар, Валентина Шойсюрюн олар ышкаш бот-тывынгыр артистер коллективте бар.

М. ДЫРЫШПАН.

ЧУРУКТАРДА: «Хемчиктиң» ыраажылары, танцычылары.

Танцы уран түүлүн сайзырадырынче кичээнгей кошкак болуп келген дээрзин моон мурнунда демдеглеп турганын билир бис. Бо бүгүнү кичээнгейге алгаш, сөөлгү үеде чамдык ажылдарны улусчу чогаадылга болгаш культура чырыдыышкыл ажылының эртем-методиктиг төвү чорудуп турар.

Чүүүн-даа мурнунда, танцы бөлүмнериниң удуртукчуларының билиин бедиреринче кичээнгей салдынган. Эрткен чылын болган бир семинарга балетмейстерниң танцы тургузары, ажыг үениң бал танцызының кижизидикчи утказы, фольклор материалын ажыглаары дээш чергелиг чүүлүл айтырыгларны сайгарган. Оон аңгыда ССРЭ-ниң улустарының, социалистиг чурттарның танцыларын база өөреткилээн. Тускай методиктиг сүмелерде аңгы-аңгы танцыларны тайылбырлап бижип каан болур, ону канчаар номчуп, билип алыры-биле танцы удуртукчулары база танышкан. Ажыг үениң бал танцызының кижизидикчи утказының дугайында чугаалаан чорутkан. Семинарга профессионал балетмейстерлер А. Леоненко (Улан-Удэ), С. Доңгак база киришкеннер.

Танцы бөлүктеринге методиктиг дуза кылдыр тускай сүмелерни чорудуп берип турар бис. Танцы бөлүмнериниң удуртукчуларыбиле ажылдаарындан аңгыда, чер-черге барып, боттуг дузаны көргүзүп турар. Балетмейстер Елена Сталедзина районнарга барып турар. Чоокта чаа Каа-Хем райкүскомунүң культура киздизиниң дилээн ёзугаар аңаа барып чораан. Чөөн-Хемчикке барып, дуза чедирери планнаттынган. Черле эртем-методиктиг төптүң спецмалистери район фестивальдарын эрттиреринге дузалап келгенивер.

Бо чылдың мартта Кызылга эртикен хореография көрүлдезиниң дутайында сайгарып көрээлиңер. Аңаа шупту районнарның танцычылары 300 кижи киришкей. Олар янитизи-биле ССРЭ-ниң улустарының, тыва болгаш бал танцыларын көргүскен. Танцы коллективтеринден Тес-Хем, Барыын-Хемчик районнарның төлээлери эки белеткенгени илерээн. Ылаңгыя Тес-Хеминиң танцы бөлүү (удуртукчузу Донгак Орланмай) элээн каш эки танцыларны көрүштүг, чараш кылдыр күүсеткенин билир бис.

Моон мурнунда-да билдингир балетмейстер Седей Оюмаа бо удаада база-ла тединишкинниг ажылдап, республика көрүлдезинге «Ак ыяш» деп чаа танцыны чогаадып, көрүкчүлерге бараалгаткан. Үстүнде ийи коллектив республика фестивалының лауреаттары деп бедик атты чедип алгылаан. Седей Оюмаанның чогаадыл тургускаңы «Мазурка» деп вальзын эки деп демдеглээн. Лауреаттарның танцы бөлүктери хеп-сынын чараш кеттинген, хөгжүм талазы-биле эки каастаттынган.

ССРЭ-ниң улустарының танцыларындан татар улустуң танцызы (Тес-Хем), якут улустуң танцызы (Улуг-Хем) өскелерден эки деп үнелеткен болгаш тускай шаңналдарга четкен.

Кайы-даа улустуң танцызы тургузарда оларның тус бүргүзүге хамаарыжыр онзагай түүлдери бар. Тыва танцыларны алыр болза, оларның шимчээшкиннеринде онзагай түүлдерлиг. Харын танцы тургузукчулары оны эки өөренип көрбейн баарын жюри комиссиязы демдеглеп турганы тавырылта эвес. Аңгы-аңгы танцыларда демей шимчээшкиннер, харын-даа бир кезек шимчээшкин аймаа мырыңай ол хевээр болгулаар.

Ийи-чаңгыс кижилерниң танцызын тургузарынче сагыш салза чогуур. Танцыларның хөгжүм үделгезин тааристыр шилип алыры, ону кайы хамаан чок көрбези чугула. Күүселде үезинде кедер хеп-сынынче сагыш салып, танцы бөлүктериниң удуртукчуларын чурукчулар болгаш модельер-биле харылзаалыг ажылдаар болза эки.

Бистиң республикада бал танцызы хирези-биле хөгжүп эгелээн-даа болза, ССРЭниң улустарының танцызынче сагыш салышкын кошкак болган. Ындыг танцыларны тургузарда бөлүктүң шыдаар хирезин барымдаалавышаан, тускай литература-биле таныжып, тус-тус аайы-биле национал онзагай талаларын ыяш-ла өөренип көөр апаар.

Көрүлде үезинде илерээн үстүнде четпестерни чайладыры-биле жюриниң сүмелээнин ёлугаар эртем-методиктиг төп тускай хемчегларни ажылдан кылган. Ында айыттынганы болза: ийи чыл дургузунда бир удаа аныяк балетмейстерлериниң тургускан танцыларының көрүлдезин эрттирер, чылда ийи удаа танцы удуртукчуларының семинарын организастаар. Бо чыл төнчүзүге чедир Тес-Хем, Улуг-Хем, Барыын-Хемчик, Кызыл районнарга бөлүктээн семинарларны эрттирер. Хореографияны хөгжүдер талазы-биле өске-даа чамдык айтырыгларны шинтпирлээри негеттинип турар.

1990 чылга чедир районнуң Культура бажыңнарынга дээди артеминг, көдээ Культура бажыңдарынга ортумак тускай эртеминг танцы удуртукчуларын өөредип алыры планнаттынган. Кызылдың уран түүл училищезинин сургуулдарынга ССРЭ-ниң улустарының болгаш бал танцыларының талазы-биле быжыг бидигни бээринче сагыш салырын база сүмелеп турар.

Ам удавас (июнь төнчүзүде болгаш июль эгезинде) улусчу чогаадылга фестивалының түңнел көргүзүтлери Кызылга эртер. Танцы талазы-биле чамдык бодалдарны, арга-сүмелерни моон соңгаар-даа өөренип көөрү черле артык эвес болуру чугаа чок.

Д. МОНГУШ.
эртем-методиктиг төптүң улусчу чогаадылга кылдыныңың эргелекчизи.

КЕДИЗИН БОДАП

ЭКИ ЭГЕЛЭЭШКИН

Совет Тываның 40 чылынга төлептиг ужуражыр талазы-биле хемчегларни ажылдап кылып тургаш, Бай-Тайгада «Тээли» совхозтуң Кызыл-Даг салбырының партия организациязы, улус депутаттарының көдээ Советиниң күүскому Кызыл-Даг суурже кирер «хаалганы» кылырын айыткан. Ону суурнуң чанында Доора-Тейниң чанында чаа көвүрүг чанынга түдар шинтпирни үндүрген.

Адрести кылырының төлевилелин Кызылдың уран түүл школазының доозукчузу Ойдуп Орлан кылган. Салбырның кол ажылы ангор өшкүнү өстүрер, орта тураскаадып, бедик хая кырынга өшкү кылырын, бо чер сураглыг уран шеверлерниң чурту болуруң бадыткал көргүзер өске-даа чараш чурумалдарны аңаа кылырын төлевилелде айыткан. Бо бичe эвес хемчээлдиг ажылды ССРЭ-ниң Чурукчулар эвилелиниң кежигүннери, бо чер чурттуг уран шевер мастерлер Саая Көгел, Владимир Салчак, Сергей Кочаа олар халаска кылып бээр эгелээшкинни үндүргеш, ону кыска хуусаада эки шынарлыг кылып доозкан.

Оон байырлыг ажыдыышкыны болган. Аңаа СЭКП райкомунуң бирги секретары А. С. Дембирел түвe чугаалаан, районнуң ажылчы чоннары Совет Тываның юбилейинге хынамчалыг белеткенип турарын демдеглээш, оон бадыткалы кылдыр Кызыл-Даг суурже кирер адрести шынарлыг кылганын демдеглеп чугаалаан. Ону кылган мастерлерге байыр чедирген. Чурукчу К. М. Саая, суурнуң хоочун чурттакчызы «Хүндүледдиг Демдээ» орденниң эдилекчизи повар С. А. Очур-оол олар база түвe чугаалаан.

Адрести кылган мастерлерге белекти тывыскан.

Бот-тывынгыр артистер чыылганнарга концерт көргүскен.

И. СЕДИП.

Бай-Тайга район.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

АНСАМБЛЬ — ЧУРУМАЛДЫГ ТОЖУГА

Кызыл хоорайның ыры болгаш танцы ансамблиниң ыраккы районнарже үнүүшкүнүң Совет Тываның 40 чыл оюнга тураскаатказын. Чурумалдыг Тожуже концерттиг үнүүшкүнге ансамбльдиң коллективи онзагай кодургуушкүнүг белеткенген.

Бүгү чүвени белеткеп, билет алдынган. 30 кижи составтыг ансамбль май айның сөөлүүредир солун аян-чорукче үнүп, катыы-хөглүг, оюн-баштак-биле теплоходка олурупканнар. Медээ эткен соонда, шупту шыпшын байдалче кирип, кижи бүргүзүнүң бодалдары талыгырда барган. Экиндиригишкинниң оң бир шагы билдиртпейн эрткен. Чалгыгларлан ынай-бээр октадып чорган теплоход баштайгы ужарны эрткеш, мурнувуста оон-даа күштүг-биле мөөреп чыдар улуг ужарның барып сагындырып чораан ышкаш болду.

Бүгүдевиске аажок солун аян-чоруувусту уламчылап. Төрээн Тывавыстың бир ырак булуңу —Тожуга чеде бердивис.

Ансамбль аңаа бодунуң гастрольдарының үезинде беш удаа концерт көргүзүп, заддарны долдур олурупкан көрүкчүлерниң чылыг үнелелип алган. Орус, тыва ырларны, танцыларны олар сонуургал-биле көргеннер. Бо чорук артистериң хей-аъдын улам көдүргеп.

«Тоора-Хем» совхозтуң тараажыларынга база аалдап четкеш, ында хову турлаанга дүштеки чапсар үезинде концерт үндүрдүвүс. Ол-да совхозтуң ажыл-ишчилериге кежээ база ийи концертти бараалгаттывыс.

Концерт соонда совхозтуң удуртукчулары артистерге байыр чедирип, суй-белекти тудускан.

С. ЛЕБЕДЕВА.

ансамбльдиң удуртукчузу.

Г. МАКАРОВТУҢ «Балыкчының олчазы» деп фотоэтюду.

КЫЗЫЛДЫҢ МЕДИЦИНА УЧИЛИЩЕЗИ

1984-85 өөредилге чылында 10 классты доосканнарны дараазында мергежилдериниң хүндүскү салбырынга сургуулдар хүлээп алырын чарлап турар:

1. **Фельдшерниң** — өөренир хуусаазы 2 чыл 6 ай.
2. **Медицина сестразының** — өөренир хуусаазы 1 чыл 10 ай.

Билдириишкиннерни июнь 1-ден августуң 14-ке чедир хүлээп алыр. Документилерни кошкан билдириишкинни директорнуң адынга киирер:

1. Ортумак билииниң дугайында аттестат (боду-биле).
2. № 286 эмчи шынзылгазы.
3. Өг-бүледе азырадыкчылар дугайында шынзылга.
4. Ада-иезиниң ажыл төлевириниң дугайында шынзылга.
5. Ажылдап турар черинден шынзыткан күш-ажыл дептеринден ушта бижилге (практиктиг ажыл стажтыглар).
6. 3Х4 см. хемчээлдиг 6 фото-чурук.
7. Характеристика.

Киреринниң шылгалдалары августуң 1-ден 20-ге чедир— химияга (аас-биле), орус дылга болгаш литературага (бижимел-биле) болур.

Училищеге киир санаанарга стипендия бээр болгаш ниитти чурумнуң күрүне хандырылгазынга алыр. Чугула хереглээн кижилерни общежитие-биле хандырар.

Училищениң адреви: 667003, Кызыл хоорайның Кечил-оол кудумчузунда № 2 «а» бажың, хүлээп алыр комиссия, телефон №№ 2-41-19, 2-10-28.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —Эртенги гимнастика. 8.20 — «Хөгжүм-ырлыг Красноярск». Красноярскиден дамчыдылга. 9.00 — Орус чугаа. 9.30 — Ниити ырның болгаш симфониктиг музыканың концерти. 10.30 — Документалдыг фильмнер. 11.00 — «Дириг амытаннар делегейин». 12.00 — Шылгаракай совет күүседикчилер — Ленинчи шаңналдың лауреаттары. Геннадий Рождественскийниң концерттери. 12.50 — Шуптуруска стадион. 13.20 —Бистиң корреспондентилеривис чугаалап тур. 13.50 —«Советская культура» солуннуң шаңналы дээш уран гимнастикага делегей маргылдаазы. 14.20 —«Дирижабльдиң ээп келгени». Документалдыг фильм. 12.35 — Спортчу дамчыдылга. 15.05 — «Ийи капитан». Алды сериялыг уран-чечен фильм. 3-кү сериязы. 16.40 —Күргүнеш Орус музейи. «Октябрьдан төрүттүнген уран түүл». 17.00 — Футболга Европа чемпионады. Элээди оолдар. 3-кү чер дээш ужуражылга. 18.35 —Мультфильм. 18.50 — Документалдыг фильм. 19.00 — «9-кү студия». Дамчыдылганы политиктиг тайылбырлакчы В. Зорин чорудар. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Палочка-выручалочка». 20.15 — «Кино көрүкчүзүнүң эдеринчизи». 21.00 — «Ye». 21.35 — «Качыгдаанның очүүр». Уран-чечен фильм. ГДР. 23.00—23.35 — «Советская культура» солуннуң шаңналы дээш уран гимнастикага делегей маргылдаазы.

ИЮНЬ 3-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Мелиоратор хүнүнге. Документалдыг фильмнер: «Китап төрүттүнген черлерде». «Бирги чергелиг сагыш салышкыны», «Чаңгыс дамдының үнези». 9.50 —«Оттуруккуу». 10.20—«Совет Эвилелинге бараан болуп тур мен!». 11.20 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 11.50 — «Кадыкшыл». 12.35—«Тудуг болгаш архитектура». Киножурнал. 12.45 —«Кедээниң шагы». 13.45 — «Музыкалыг киоск». 14.15 —«Рим». Документалдыг фильм. 14.50 —Л. Берте (Италия) ырлап тур. 15.00 — Мультфильм. 15.15 — Бөгүн —Мелиоратор хүнү. ССРЭ-ниң Мелиорация болгаш сут ажыл-агыйының министри Н. Ф. Васильев дамчыдылгага киржир. 15.45 — Улустуң аялгалары. 16.00 —«Международная панорама». 16.45— «Вук». (Венгрия) Мультфильм. 2-ги сериязы. 17.20 —«Силерниң чагааларыңар өзугаар». Мелиоратор хүнүнге тураскаатказын музыкалыг дамчыдылга. 18.00 —«Аяш-чорукчулар клуву». 19.00— —Футболга Европа чемпионады. Элээди оолдар. Түңнел оюн. Чапсарда—(19.40) —Бир эвес кадык болурун кузевизе. 20.35 —Концерт. 21.00 —«Ye». 21.35—Дашты-кы эстрадының аялгалары. 22.35—22.45 — Медээлер.

ИЮНЬ 4-ТЕ.
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Ye». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — «Вук». Мультфильм. (ВУР). 9.30—Футбол спортүнүң тайылбыры. 10.00 —«Билдингир-даа болза — алдептиг». 10.55 — Сөөлгү медээлер. 11.00—14.50 —Чапсар. 14.15 —Сөөлгү медээлер. 14.30 —«Запорожье». Документалдыг телефильм. 14.50 — Мурнуу-Сахалинск хоорайның Академиктиг ыр концерти. 15.15 —Сээн Ленинчи библиотекаң. В. И. Ленин —«Америк ажылчыннарта чагаа». 15.45 —Авамның школазы. 16.20—«Мен—бөгүн болгаш даарта». Школачыларның профессия шилип алырының дугайында. 16.50 — Бичии концерт. 17.05 — «Сиинчикиниң календары. Чай». Мультфильм. 17.15— Бүгүдеге стадион. 17.45 — Бойдус камгалалының Бүгүдеге делегей хүнүнге. «Бойдус айыылда» деп эртем-нептереңгей фильмниң баштайгы көргүзүү. 18.30 —Арно Бабаджанянның фортепианозунда алды шии. 18.45 —Бөгүн делегейде. 19.00 — «Ажыл-херектер болгаш кижилер». Сибирьниң чери. 19.30 — М. Гликаның «Иван Сусанин» деп операзы. Белорус ССР-ниң Опера-ның болгаш балеттиң академиктиг Күрүне улуг театрының шинзиниң баштайгы көргүзүү. Минск хоорайдан дамчыдар. Алдарлыг композиторнуң төрүттүнген хүнүнден бээр 180 чылынга үүкүштүр. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Иван Сусанин» деп шиниң уламчылаашкызы. 23.10 —Футбол спорттуң тайылбыры. 23.40 — 00.00 —Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —Эртенги гимнастика. 8.20 —«Гелийниң ийиги ажыдыышкыны. Эртем-нептереңгей фильм. 8.35 — «Я хочу петь». Уран-чечен фильм. 9.55 —«Будильник». 10.25—Австралияның үнүш болгаш дириг амытаннар бойдузу. 10.55 — «Кайгамчыктыг Гоша». Мультфильм. 11.05 —Эртем болгаш амыдырал. 11.35 —«Приключения в каникулы» деп дөрт сериялыг уран-чечен кинофильмниң баштайгы көргүзүү (ЧССР). 1-ги сериязы. 12.45 —Орус дыл кырынга чугаа. 13.15— Новосибирск филармониязының Академиктиг симфония оркестриниң концерти. 14.10 — «Шии чогаалдары болгаш театр». Бернард Шоу. 1-ги кезээ. 14.55 —Бистиң садывыс. 15.25 —Сөөлгү медээлер. 15.30 —18.00 — Чапсар. 18.00— Сөөлгү медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 —«Челээш» Балгазының көдээ профтехучилищезинден дамчыдылга. 19.00 — Киножурнал. 19.10 — «Азия төвү». Программада: хову ажылдарының хүн демдеглери; «Күш-ажылды бүгүлээр алдаржыдыр хүндүлээр болгаш мактаар». Тывакоммунэнергонуң» партия организациязының секретары Ю. Н. Ватулинаның чугаазы: «КАИ экраны». Чоланы болгаш чадаг кижи. Сөөлгү медээлер. 19.35 — Телемедээлер. 19.45 —Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Валя үгбай чугаалап тур». 20.15 —«Делегейде болуушкуннар көргүзүү». 21.00 —«Ye». 21.35 — «Заноза». Уран-чечен фильм. 23.00 —23.35 — «Тураскаалдың коңгазы». Документалдыг телефильм.

Тыва АССР-ниң Кадык камгалал министерствозу

Красноярскиниң, Алтайның, Кемеровоның медицина институттарының санитария-гигиена, педиатрия, эмнелге факультеттеринге өөренирин күзээн кижилер-биле беседа-таныжылга ажылын кылып турар. Бодунга алгаш келир документилер: ортумак билиг дугайында аттестат, характеристика, № 286 эмчи шынзылгазы, 3Х4 см. хемчээлдиг дөрт фото-чурук, ажылдап турар аныяктар болза, будүүрүлге баштаар черииниң шынзытканы күш-ажыл дептеринден ушта бижилге.

Беседа-таныжылганы хүнүң-не Кадык камгалал министерствозунга кылып турар. Адрези: Кызыл хоорайның Ленин кудумчузунуң № 12 бажың.

Свердловскиниң Харьковтуң юридиктиг институттары болгаш Томскиниң күрүне университеди (юридиктиг факультетке) чаа өөредилге чылында 1 курстарга студентилер хүлээп алырын чарлап турар.

Бо өөредилге черлериниге 35 хар чедир назылыг, ортумак билиглиг, 2 чылдан эвээш эвес ажыл стажтыг, партия, совет азы хөй-ниитя ажылдар талазы-биле дуржулгалыг кижилерни хүлээп алыр.

Өөредилге-биле холбашкан айтырыгларны Тыва АССР-ниң прокуратуразының кадрдар киздизиниден тодарадып ап болур.

АДРЕЗИ: Кызыл хоорайның Щетинкин-Кравченко кудумчузунда № 57 бажың, телефон № 2-15-14.

ХУУ ТРАНСПОРТТУГЛАРГА

Кызылдың нефть базазы 1984 чылдың июль 1-ге чедир күштүг рынок фондузунуң талоннарын ёзугаар хуу транспорттуг кижилерге кывар-чаар материалдарны бээрин 1984 чылдың июнь 1-ден эгелеп № 2 бензин станциязынга (хем ол чарыында) организастаанын дыңнадып тур.

1978 чылдың июнь 30-де Кызылдың педучилищезиниң Галина Тыртыковна Сааянның адынга тывысканы «Я» сериялыг № 699579 дипломнуң читкенин барымдаалааш, ону күш чок деп санаар.

ДОСААФ-тың Кызылда техниктиг школазы секретарь-машинакчыларның, 1-ги, 2-ги болгаш 3-кү класстың чолаачыларының, соңуургакчы - чолаачыларның, мотоциклчилериниң курстарынга өөренирин күзээн кижилерни чалап турар.

ШКОЛАНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл хоорай, Интернациональная кудумчузунуң № 49 бажында, телефон № 2-25-28.

Оттулар түүл сайгарарының республика конторазы будүүрүлгелериниң болгаш организацияларның 1984 чылга тускайлаан талоннарын эде демдеглеп турарын чарлаан.

Эде демдеглээшкинни 1984 чылдың июнь 1-ден 15-ке чедир оттулар түүл сайгарарының республика конторазы болгаш Чадаананың оттулар түүл сайгарар конторазы шынзылга ёзугаар кылып турар.

1980 чылдың мартта Тываның кодээ ажыл-агый техникумунуң Наталья Хунан-Караевна Ондарның адынга тывысканы АТ сериялыг 233547 дипломнуң читкенин барымдаалааш, ону күш чок деп санаар.

КИНО

ИЮНЬ 3-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Мария, мирабела» 10.00, **«Мёртвые бросают день»** 11.40, 13.20, 15.10, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Единица с обманом» 9.30, 13.10, **«Принц и нищий»** 11.10, 14.50, **«Приказано взять живым»** 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Этот негодяй Сидоров» 11.00, **«Владыка судьбы»** 12.30, 15.00, 20.00 шактарда.

«ЧАЙГЫ» кинотеатр: «Королевство кривых зеркал» 11.00, **«Тутси»** (Малашка) 12.30, 14.20, 16.10, 18.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Киносборник» 15.00, **«Внезапный выброс»** 16.10, 18.00 шактарда.

ИЮНЬ 4-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Дублёр начинает действовать» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Магия чёрная и белая» 9.40, 13.10, **«Последняя охота»** 11.20, 15.00, **«Волчья яма»** 17.00, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Владыка судьбы» 15.00, 17.40, 20.20 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Приказано взять живым» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Признать виновным» 18.00, 20.00 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: кинотеатр: «Тутси» 14.00, 15.50, 17.40, 19.30 шактарда.

АГААР

Республикага шокар булуттаар, чамдык черлерге чаъстаар, соңгу-барыын чүктеп хаттың күжү секундада 7—12, күштелгенде 18—23 метр. Дүне агаарның температуразы 3—8 градус чыдыг, чамдык черлерге 0—5 градус соок болур. Хүндүс 15—20, чамдык черлерге 6—11 градус чылыг болур.

Кызылга чута булуттаар. Дүне агаарның температуразы 6—3, хүндүс 18—20 градус чылыг болур.

Редакциянның адреви: 667000 Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-25-54, карылсалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи ажыдырал болгаш үлетпүр киздиктериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузу киздиктериниң 2-37-13, чагаа киздизиниң 2-41-27, информация киздизиниң 2-20-60, культура киздизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый киздизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериязының 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 1978.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыгының керектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1; ТС—00767.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 130 (12520) | 1984 чылдың июнь 5, вторник | 1925 чылда үндезилеттингеи | Өртээ 3 нөм.

СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 40 ЧЫЛЫН ТӨЛЕПТИГ УТКУУЛ

Бригадирге сөс

ЧАА АРГАНЫҢ ҮНЕЗИ

Он бирги беш чылдың дөртку чылының баштайгы беш айы доозулду. Чыл эгезинден бээр эвээш эвес үе эрткен болганда, ажылывыс түнеп, ол дугайын чугаалап көрейн. Кызылдың хлеб заводунда ажылдап турар мен. Бригадамда он кижи бар. Бистер бо чылдың планныг даалгаларын декабрь 28-те күүседир соруглга салып, ону социалистиг хүлээлгевисте айтып алган бис. Ону чеднишкиннер күүседири-биле Кызылдың мурнакчы бүдүүлгелериниң «Совет Тываның 40 чылынга—шалыпчы 40 неделя» деп эгелекчи саналын деткээн бис. Ынчангаш күш-ажылчы шалыпчы ээлчеге кирдивис.

Заводтуң хлеб быжырар печинде 4 бригада ээлчеп ёлугаар ажылдап турар. Бригада бүрүзүнде ажылчыннар саны четчир. Күш-ажылдың сагылга-чуруму моон мурнунда чылдарга деңнээрге алгын экижий берген. Бодум хуумда мында чаңгыс кол чылдагаан бар деп бодалдыг мен. Бригадаларны чаңгыс аай нарядче шилчиткеш, оларның аразынга күш-ажылчы керээни чаргаш, коллектив бүрүзүнүң толээлери ат салгаш, ону ажыл-херек кырынга күүседип эгелей бергенинде. Чаа ёзу-биле, бригада керээзи-биле, ажылдаар деп чүвениң ажыктыын ажылчын бүрүзү ханы медереп биле бергеи. Ынчангаш чурум үрээр, ажыл шагындан озалдаар кижилериниң чок болу бергени ында. Маңаа деннелге кылдыр чаңгыс чижектен кинрейн. 1983 чылдың бирги кварталында мээң бригадамдан 6 кижи прогул кылган болза, бо чылдың бирги кварталында ыңдыг ажылчыннар чок болган.

Күш-ажылчы керээ ёзугаар социалистиг чарыштың түнелнин ай санында үндүрүп турар. Бо ажылды ынчаар чорударынга заводта профэвилел комитединиң башкарыкчы ролю улуг болган. Мээң бригадам кежигүнеря В. М. Кочаанын удуртқан коллективи-биле чарыштыг ажылдап турар. Чыл эгезинден ол болгаш еске-даа бригадаларга аштырбайн, доктаамал бирги черни ээлеп келдивис. Бо бедик темпини чыл төнчүзүнге чедир кошкатпас деп шинтирлээп бис. Май айда 205 тонна хлеб быжырар планывысты 215 тоннага боттандырдывыс. Ынчалзадаа чамдык бригадалар планныг онаалдазын күүсетпейн баарындан заводтуң хлеб быжырар пеги чамдык айларда хожудай бээр таварылгалар бар. Май айда цех 797 тонна хлеб быжырар планныг турган. Ай төнчүзүнге чедир ол коргүзүтте 20 тонна хирени чедир бүдүрбейн барган. Шынында, эрткен айда Кызыл хоорайның чурттакчыларынга хлеб чедишпейн баар чүүлдер элээн каш катап болгулаанын бистер билир бис.

Аңаа хамаарыштыр маңаа чүнү чугаалап болурул? Кандыг-бир чылдагаан-биле хүнде кылза чогуур ажыл күүсеттинмейн баарга, сагышка дыка-ла эпчок боор чүве. Ындыг чүүлдер болбазын күзеп турар бис. Ол бүгү бистиң бодап турарывыс ышкаш эвес боор-дур. Хлеб быжырып турган үеде, өштүг чүве дег, печканың бирээзи үрелп бээр-дир. Түнелинде хлеб бир болза ортең болур, а чамдыкта чиг-даа болу бээр. Бо чижектиг фактылар продукциянның шынарын баксырадыр, оон үнезин кудуладыр чүве-дир. Ынчангаш хонукта 30 тонна хлеб быжырар турган, чамдыкта цехтиң ажылчыннары дүне 15, а хүндүс 12 тоннаны бүдүрүп үндүрер ужурга таваржып турарлар. Оон кезик-чамдыызы ажыглаттынмайн баар. Тодаргайлаарга, ажылга брак ыпчаар-ла ала чайгаар тургустунуп келирдир ийин.

Заводта дерилгелерни, ылаңгыя оларның чаазын шинчээдип алыр, ону эптеп, салырын инженер-техниктиг ажылдакчылар, септелге албаны чогуур деңнелге чедир хандырбайн турар деп бодаар мен. Оон уламыдан үрелишкиннер болу бээр чылдагаан ында. Ынчангаш хоорайның чурттакчыларынга хлеб чедишпейн баар шинче, азы шынары куду — ортең азы чиг продукция садыгга кире бээр чоруктар оон үнүп турар. Түнелинде Кызылдың аъш-чем садыының удуртукчулары дедир эгидишкин документилерни заводче чорудуп турарлар. Кандыг-бир чылдагаанбиле хлебтиң шынары баксырай бергенде, заводтуң бодунга аңаа хамаарышкан хемчеглерни албайн турар дээр болза, шын эвес. Бо ажылды болдурбас дээш лабораторияга ажылдакчылары, улусчу контролёрлар хемчеглерни ап, ону эдип алырының дугайында айтырыгларны заводтуң администрациязынга тургузуп турар.

Кижи бүрүзү бот-боттарын эки билчир, коллективтиң ады дээш кыымак болгаш чүткүлдүг, бедик харыысалгалыг турда, ажыл бүдүүгүр, уре-түнелдиг болурун бистиң бригадавыстың бегүүнгү ажыл-херээ көргүзүп турар. Бригадам кежигүннери эп-найыралдыг, ажыл дээнде амыр-дыжын билбес чыгыы улус. Оларның аразында бүдүүлгенин мурнакчылары база бар. Бистер ажытыы белеткекчизи Валентина Дружинкина, хлеб быжырыкчызы Саяна Куулар, хептекчи Нелли Кара-Сал оларга чоргаарланып турар бис.

Совет Тыванның 40 чыл оюнга үткүштүр күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн немей 1 хуу өстүрерин, пландан ажыр 5 тонна хлебти бүдүрерин үлээнген бис. Ону амыдыралга боттандырар дээш бригада кежигүннери бир деминг ажылдап турарлар.

К. ХОМУШКУ,
Кызылдың хлеб заводунда бригадир, Күш-ажылчы Алдар орденниң үшкү чергелиниң эдилекчизи, хоорай Совединиң депутады.

ЧАЙЛАГЛАП ҮНҮПКЕН

Чөөн-Хемчик районда «Большевик» совхоз Совет Тыванның 40 чыл оюн күш-ажылчы чеднишкиннерлиг үткүүр дээш мал болгаш чер ажылынган алыр продукциязының шынарын экижидер, саның көвүдедир дээш болдунар-ла аргаларны ажыглап турар.

Совхозтуң директизязы, мал ажылының болгаш чер ажылының түскай эртемнигнери сүмележии көргеш, чазын чажар тараа болгаш мал чемин культураларының баштайгы өзүмнери көстүп келгенин барымдаалаш, хойжу коданнарны көжүрүп эгелээн. Ийи хойжу бригадаларның дыка хөй коданнары чазаглаш үнгүлээн. Хадың хойжу бригадазының хоочун хойжузу Куулар Тас-оол кыштагның үүрмек септелгезин кылын дооскаш, 10 ажыг тонна өдекти бөлүп белеткээш, Шеми-Бажының Алдыы-Ажыкта чайлаанче көжүп алган. Чайлагда баштай келген малчыннарның хоюнуң деңгели, бо чылгы хураганнарның байдалы эки. Тайга оъду үнүп эгелээн. Арыг агаар, чайлагның чаш үнүжү малга чаагай салдарны чедирип турар. Малчын немелде чемин база хоюнга берип турар.

Амгы үеде хойжулар М. Монгуш, Д. Куулар болгаш өскелер-даа кыштагларын септээш, чайлаглап үнүшкен. Олар хоюн кыргыдарынга болгаш чуурунга белеткеннп турар.

К. МОНГУШ.

«Тыва кобальт» комбинатта Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниң эдилекчизи бригадир Анатолий Фёдорович Семыкинге удуртқан даргалыг бригадазы эрткен үш чылдың планныг онаалдаларын чедишкиннер күүсеткеш, бо чылын бедиткен социалистиг хүлээлгезин алган. Ол коллектив чыл планын декабрь 28-те күүседир деп шинтирлээн.

Бригада кежигүннери пландан ажыр 30 метр даг ажылдарын кылырын, 80 метр черни өрүмнээрин хүлээнгеш, беш муң рубльди камнап алырын аазааннар.

ЧУРУКТА: А. Семыкин.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

САЙГАРЫП ЧУГААЛАШКАН

Совет Тыванның 40 чыл оюнга бедик күш-ажылчы чеднишкиннерлиг үжураажыр, малдың баш санын өстүрер, оон продуктулуг чорууп бедидер дээш Сүт-Хөл районнуң ажыл-ишчилери, мал ажылының түскай эртемнигнери дээштиг хемчеглерни ап чорудуп турар.

1984 чылдың ийнги кварталында көдээ ажыл-агый продуктуларын күрүнеге садар талазы-биле планныг онаалдаларның күүселдезиниң дугайында районнуң агроүлетпүр каттыжышкынының төвүлелиниң хуралынга сайгарып чугаалашкан.

Күрүнеге өшкү дүгүн дужаар планын «Сүт-Хөл» совхоз чедир күүседип шыдаваан. Малдың ажаалда-чемгерилгезин чогуур деңнелге чедир тургуспаанындан, оон күш-деңгели куду болганындан, ол ышкаш өшкү малдың баш санының өзүлдези чавыс боон турары-биле ону тайылбырлап болур.

Амгы үеде бир ергаларны болгаш бүгү күштү чартык чылда күрүнеге садар мал продуктуларын бүдүреринче мөөнизен. Районнуң ажыл-агыйлары ниитизи-биле 3000 баш шээр малды тускайлап ускеш, семиртп азыраарыбиле чазагларда тургускан. Оларның немелде чемгерилгезин организастаан. Оон-биле кады ажыл-агыйларда күрүнеге дужаар бода малды тускайлааш ажаалда, чемгерилгезиң күштелдиргеп. Ол чорук күрүнеге өзүп садарының чартык чыл планын күүседиринге идигнк бээри чугаажок.

«Октябрь 30 чылы», Карл Маркс аттыг совхозтар бо хүнперде хүнде сүт бүдүрерин 200-300 кг чедир көвүдеткеп. Күрүнеге сүт садарының планын район чедир болгаш ажыр күүседир дээш чогуур хемчеглерни ап эгелээн.

Бистиң корр.

ТУДУГЛАР НЕМЕШКЕН

«Тыва совхоз тудуг» каттыжышкынының Чадаамада бот-оруунга-чарылгалыг оруң-септелге-тудуг участогунуң Николай Куулярга удурткан бригадазы Чыраа-Бажы — Чыргаңы аразының оруун кылып эгелээн. Орукту ажыглалга киирген соонда, аргыжыларга эжиижир. Тудугчулар оруктуң хуусаа бетинде, эки шынарлыг доозарын хүлээнген.

Бригадада Совет Тыванның 40 чыл оюн төлептиг үткүүр дээш социалистиг чарыштыг организастаай. Соонгу неделяның түнелиниле бульдозер башкарыкчызы Билер-оол Кара-Сал, трактерист Доңдай-оол Кара-Сал шылгараан.

Ол-ла участокта Сат Хеймер-ооллуң тудугчулар бригадазы чурттапга бажыңнарын, мал кажааларын тудуп турар. Бригада «Тыва» совхозка 300 баш мал киирер кажааны хүлээткеп. Амгы үеде Чадаана хоорайда ийи ааллурттаар бажыңның ханазын салып дооскан. Ону июнь 15-те хүлээлп көргүзер. Бызаңчылар Бедек-оол Түлүш, Суваң-Ойдуп Ооржак болгаш өскелерлээ кызымак ажыдын турарлар.

Көдээ тудугларның шынарын экижидери — чугула соруглганың бирээзи. Ынчангаш тудугчулар эде кылышкын чокка ажыглаш, хуусаа бетинде тудугну ажыглалга киирер соруглапы салган. Чыл санында совхоз төптеринде болгаш малчын коданнарда чаа түүглар немежип турар. Бо дээрге көдээниң ажыл-ишчилериниң амыдырал байдалын экижидериниче угланган хемчеглер болур.

К. МОНГУШ,
«Шынның» корр.

АЖЫЛЧЫ АЯН-ЧОРУК-БИЛЕ

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң чаагайын соңгаар РКП-ниң Чиигине секретары, РСР-ниң Президентизи Н. Чаушеску июнь 4-те Бухарестиден Москвада келген.

СЭКП ТК-ның Политбюро вежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги ораалчызы, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары Г. В. Романов, СЭКП ТК-ның секретары К. В. Русаков, албанның өске-даа кижилери ону аэродромдан барып уткаан. (СЭТА).

КОММУНИСТЕРГЕ ДАЯНГАШ

Бурятияның Таксимо суурузуң коммунистери БАМ-ның Барыын участогунуң сөөлгү километрин тудары-биле эң дээре төлээлекчилерни чорутқан. Тудугчуларның, чазылдырыкчыларның, механизаторларның, ковбурут тудукчуларының мында партия комитеттериниң секретарьларының чөвүдели ындыг шинтирлиг үндүрген.

БАМ-ның барыын талазындан төп участоктуң араазында Витимге чедир арткан үдеп километрде ацгы-ацгы ведомстволарга чагыртыр тудугдуң сонуургалы каттыжып, ларының ажылдан турарбөр дээрде «Нижнеангарск-дар. Мында база «Забаистройтрансстрой», «Москва тумеханизированная трашзарывпромдуг—9», «Бамтрансэлектро» трестериниң коллективтери ажыйыралдыг, бир дедүүн күшдан турарлар. Оларның Бажылын магистральдың километрының участогунуң сөөлгү үнде метрлерин, хуусаа бетке ажыглалга киирер талазы-биммында тургустугаан оперативтиг штаб удуртуп турар.

ИНДУСТРИЯНЫ — АНЫЯКТАРГА

Элээди уруглар болгаш аныяктар идик-хевиниң бирги ярмарка көрүлдээн Минскиге болуп эрткен. Республиканың чиик үлетпүрүнүң бүдүүлгелериниң кылган хевин, идиктерин, трикотажын ацаа деңгээн.

БССР-ниң Чиик үлетпүр министерствозунуң специалистери бүдүрген бараанарын ярмаркага делгеп, көргүскенниден ангыда, садып алыкчыларның негелделерин, хереглелдерин база өөренип, билип алган, ам кандыг идик-хептиң бүдүүлгезин көвүдеприн олар тодарадып алган. Ону дүрген бот-тандырарының аразы база бар. Аныяктарның идик-хевин бүдүрер элээн цехтерин, бүдүн бүдүүлгелерин эде дериирин дооскан, он-он эксперимент участоктарын тургускан.

КҮШ-АЖЫЛ-ДАА, ДЫШТАНЫЛГА-ДАА

Көдээ школачыларның күзээжил болгаш дыштанылганың республикада бирги комплекзин Пашевеке районда ажыткан. Левуонуң чараш бойдус чурумалдыг эриинде чурттарга корпузун, столованы, клубтуң, мастерскаяларын, спорт-кадыкшылга хоорайжагжыл тургаш.

Районнуң агроүлетпүрүнде ниржип турар бүдүүлгелер

урутларның цехтерин стаюлтар, дерит-херекселдер-биле дерээш, дыштанылга үезинде будуруше өредилгезиниң мастерлери болуп ажылдаары-биле специалистерни бергеннер.

Мастерскаялар кыжын база курутлавас, маңаа күш-ажыл кичээлдерин чорудар.

Комплектиг девискээрниде «Палөөнишкөс» колхозтуң баштаар чери үстүкү классчыларга теплицаны, өреннекчилерниң будуруше бригадазынга черни бергеп.

РАУК-тун дузазы-биле уруглариың дыштанылгазын, күш-ажылын организастаар кыдыг комплекстерни республиканың өске-даа районнарында тургуулуп эгелээн.

ҮЛЕТПҮРДЕ АГРОҮЛЕТПҮР ЧАА ЧУ... РАУК-биле ду-

Авиахимиктер Р... ...ар бок курушкан керээлер ёзугаар ...үштерни, тарылганың ...дакчыларын узуткаар ажыл кирипкен. Моон мурнунда самолёттарны чүгле экономиказы шырак ажыл-агыйлар ажыглап турган болза, агроүлетпүр каттыжышкынналарының көвүдедери ам көдээ ажыл-агый авиацназының маршрудун боттары тодарадып, баштай эң-не чугула хереглер черлерже чорудуп турар.

Улуг эвес шөлдерже вертолёттарны чорудуп, теп улуг шөлдерни ажаары-биле агроүлетпүр каттыжышкынары самолёт хомар эрги шөлдерни эде кылын, чаа шөлдерни дерип, химикаттар складтарын алгыткан. Оларның төлевилелин көдээ ажыл-агыйның механизастаар база электрижидер талазы-биле Латвияның эртем-шинчилел институту РАУК-тун чагыы-биле кылган.

Бо чылын көдээ ажыл-агый авиацназының экипаштары эртеп чыгга бодаарга будун чартыктан хөй колхоз, совхозтарның тарылга шөлдерни болбаазырадыр.

(СЭТА-ның корр.).

КҮШ-АЖЫЛЧЫ КӨДУРЛҮҮШКҮН

Комсомол организацияларының секретарьларының бүгү-армия чөвүлел хуралынга СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш К. У. Черненконуң чугаазын Барыын-Хемчик районнуң бүдүүлгелериңде, совхоттарында, албан организацияларында, өредилге черлериңде комсомолчулар болгаш аныяктар улуг сонуургал-биле танышкан, ында айытқан сорулгаларны бир эп-сеткилдиг чүүлдүзүнүп деткип, ону күүседири-биле хүлээлгелерни ап турарлар. Ол аныяк ажыл-ишчилерниң күш-ажылчы көдүрлүүшкүнүн болдурган.

Кызыл-Мажалыкта «Колос» аъш-чем садыында Айдың-оол Сайлык удуртқан комсомолчу-аныяктар коллективи эш К. У. Черненконуң чугаазын танышкан, чурттуп көжүүлдезиниге комсомолчуларның база аныяктарның салыышкынын өстүрүп, көвүдедир талазы-биле ында айытқан сорулгаларны чүүлдүзүнүп деткээн, орта хөрээ кылдыр ажылчы чоннарның негелде-хереглелдерин ам хандырар дээш сагыш чованғыр ажылдаарын, хөй-ниитилиң херээнге идепкейлиг киржирин хүлээнгеннер.

Бо садыгның коллективи бо чылдың эрткен беш айларында 263 муң рубльдиң аъш-чем продуктуларын сайгарар тургаш, 21 муң рубльге ажыр күүсеткеп. Ында комсомолчуларның болгаш аныяктарның киирген үлүг эвээш эвес. Аныяк садыгчылар А. Хомушку, З. Соян, Т. Ооржак болгаш оскелер-даа хереглекчилерге төлептиг бараан болуп турар.

Совет Тыванның 40 чылынга төлептиг ужураажыры-биле алган социалистиг хүлээлгелерни комсомолчу-аныяктар коллективи күүседир дээш бо хүнперде күш-ажылчы маргылдаада идепкейлиг киржип турар.

С. МОНГУШ.
ВЛКСМ Барыын-Хемчик райкомунуң инструктору.

ИДЕПКЕЙЛИГ КИРЖИП ТУРАР

Бай-Тайга районда «Мурнакчы» совхозта ниитизи-биле 2174 баш сарлык бар, оон иштинден төрүүру 982 баш. Амгы үеде сарлык бригадазының малчыннары 14 коданнарда чазаглап кирип келгеннер. Олар иштик черлер Ак-Хем, Шуй-Ишти, Бавыдай, Чаңгыс-Терек деп черлерде чазаглап турарлар. Коданнарда сарлыктар ээлдап эгелээн. Дуржулгалыг сарлык кадарчызы, район Совединиң депутады Сайын-оол Хертектиң коданында 65 сарлыктар ээлдапкан. Андрей Салчактың, Налдар Хертектиң, Дашка Ооланның, Күжүгет Бадакайның болгаш оон-даа өскелерниң коданнарында сарлыктар массалыы-биле ээлдап турар.

Сарлык бригадазының малчыннары чүс баштан төзээдэн өрү бызааларны менди дөруктуруп алыр, Совет Тыванның 40 чылынга чедишкиннерлиг ужураажыр аазап социалистиг чарышта идепкейлиг киржип турарлар.

А. КАНЧЫЫР

БЕЛЕТКЕЛ ХУУСААЗЫН УЗАМДЫКТЫРБАС

Рейд

Көдээниң ажыл-ишчилериниң мурнунда база бир чымыштыг болгаш харыысалгалыг ажыл — хөй кыргылдазының үезин келген. Бо чылын республиканың совхозтары 885 муң хире хойну, 116 муң ошкуну болгаш 1500 ажыг тевени кыргыыр. Тева болгаш өшкү кыргылдазы чогуур үезинде доозулган, хөй кыргылдазы эгелеп турар. Бо кампанияга белеткел чер-черде чаңгыс аай эвес. Тыва радионуң болгаш «Шын» солунның каттышкан рейд бригадазы Тес-Хем районнуң ажыл-агыйларының хөй кыргылдазынга белеткелин хынаан.

Тес-Хем — эрткен чылын күрүнеге дүк садар талазыбиле онаалдазын күүсетпээн алды районнуң бирээзи. Ук район планын 98 хуу чедирген болгаш, чуртаал дүк-биле алырга, оон мурнундагы чылдагы деңнелден барыкла беш тонна хире дүктү күрүнеге чедир бербээн. Районнуң дөрт ажыл-агыйының түгле чаңгызы — «Тес-Хем» совхоз планын күүседип шыдаан. Районнуң бир хойга онаалтыр кыргаан дүгү бурукгу чылын 210 грамм турганындан 176 грамм чедир эвээжээн.

Он бирги беш чылдың дөртку чылында — Совет Тыванның 40 чыл оюнуң чылында —ук район оон дээре көргүзүглерни чедип ап шыдаар бе?

Районнуң ажыл-агыйларының удуртукчулары, мал ажылының түскай эртемнигнери чер-черде партия организацияларының удуртулгазы-биле кыргылдага белеткелди мурнуку чылдардан багай эвес чорудуп турары рейд бригадазының хынаалдазындан илерээн. Бо ажыл шилаңгыя «О. Шынаа» совхозта элээн организастыг. Ук совхоз моон мурнунда хоюн дөрт кезек черге кыргып, машина-техника болгаш кижи күжүн чардыктырып, хөй чарыгдалды үндүрүп турган. Хойжу бригадаларда кыргылда пунктуларынга совхоз төвүнден кыргынчылар чедирери безин белен эвес. Ынчангаш бо чылын совхоз төвүнде чаа кыргылда пунктузун төлевилел бөлүгаар тутқан. Совхоз аңаа он тос муң хөй кыргыыр. Кыргылданы июнь бештен июнь он бешке чедир он хонук дургузунда доозарын планнаан.

Совхозтуң кол зоотехниги Сергей Эрендей кыргылдаял ажыл-планын болгаш кыргынчыларның дандыын тургускан Хойжу аалдар совхоз төвүнүң чоогунче шынаа дургаар хонгулапкан. Кыргынчыларның аъш-чеминден эгелээш хөй чуур эмге чедир бүгү херектиг чүүлдер белеткеттинген. Рейд бригадазы чоруп турар хүн чаа пунктунуң дээвирн чедир кылдынмаан турган. Совхоз директору Эртине Мөңгүн-ооллуң чугаазы-биле алырга, ук ажыл кыргылда желөзөже бүде бээр. Ынчангаш алдан хачылыг бо пунктуга чеди муң хураганны база немей кыргып алган бо чылын күрүнеге чээрби ийи тонна дүк садар онаалданы боттандырыптар арга бар. Маңаа кол рольду Совет Тыванның 40 чыл оюнга тураскаатқан социалистиг чарыш ойнаар. Ук чарыштың негелделери, лозуң болгаш көргүзүглер сам. Бырааы чаа пунктуда астынган.

«О. Шынаа» совхозта эң кол четпес чүве — кыргылда пунктузунда хөй чуур чер чогу. Ынча хөй хөй кыргыыр улут пунктуга хөй чуур черни дораан кылыр турган. Ам кадарчылар хоюн пунктуже бала сүргеш, бригадада хөй чуур черже база сүрөөр бе? Бо айтырыгны дарый өөренип көөрү чүгүлээ.

«Чодураа» совхозтуң хоюнчиңге-нарын дүктүг, кыргылда аңаа июнь 20-25 үезинде эгелээр. Ынчангаш үе четчир дээн хөөнге алдып, ук совхоз кыргылдага белеткелди оожумнадып турар. Шуурмакта кыргылда пунктузунга бо чылын кандыгдаа септелге кылбаан, ээн турбушаан. Совхоз төвүнде кыргылда пунктузу база-ла эртеп чылдагы олчаан, херими безин ниек кире бээр кире ойбактарлыг. Дүк шыгжаар өрээлдери шаараш, довурак-доолун кайыын-даа кире бээр. Эрткен чылгы дүк артыы болгаш еске-даа бок ашаттынмаан. Лозуң болгаш еске-даа көскү агитация аймаа чаңгыс-даа чок. Чаъс-чаашыныңгыга хөй тургузар кажаа тудар дээн, оон материалы безин дужуртунмаан. Чаңгыс-даа өрээл чугайлаттынмаан. Электри шугумун база септээри негеттинип турар.

«Чодураа» совхоз эрткен чылын күрүнеге дүк садар планын деңгүп-ле чеден сес хуу чедирген. Бо чылын хөй бажың эвээжеткенинден, миңгыя чаш толду кончуг эвээш алганындан планын күүседири бергедеп турар. Совхозта хоочун, шадыпкын кыргынчылар бар-даа болза, кыргылданың болгаш дүктүң шынары чылдың-на чавыс болуп келген. Дүктү ылгап, класстап, сорттап турарында база четпестер хөй, оон уламындан совхоз чүгле эрткен чылын дүктен чээрби ажыг муң рубльди ышкынган. Ам ындыг таварылгадан чайлаар талазыбиле хемчеглер алдының турза-даа, кадрлар өөреттирээн, семинар эрттирбээн болганда, оон шуут чайлаары берге.

«Ак-Эрик» совхоз күрүнеге шынар чок дүк сатканындан база хөй акшаны мурнуку чылдарда чидирип келген. Ону болдурбас талазы-биле элээн хемчеглерни совхозтуң директизязы алган. Чижээлээрге, кыргылда пунктуларының деңгээлчизерине бухгалтерлер ажылдаар. Оон ындай кыргынчыларга ажыл төлевирни хүнүүн-не туда бээрни чурумчударын көрген. Кыргылданың шынарын хынаар тускай кижини база тургузар. Ол кижи кыргаан хөй бүрүзүн шүүп көөр. Бир эвес шынар чок кыргыттынган болза, хойда дугаарны дүк дужаагаан даңзында дугаарбиле шүүштүрүп, кымның кыргаанын тып алыр. Хойну шынар чок кыргаан кыргынчының төлевирн эвээш болуп болгаш шаанал, макпал албас. Бо болгаш еске-даа хемчеглерни ап турган, совхоз бо чылын хөй ажылынга күш-ажылдың будуруккүлүүн планда көрүнгенинден бир хуу ажыр бедиткенинден 3221 рубльди, а бот-үнеин көрдүнгенинден чартык хуу кызырганындан 2755 рубльди алырын шинтирлээн.

Совхозтуң тускай эртемнигнери кыргылда пунктуларында аскан болгаш электрнии улап, хачыларның ажылдаарын хынап көрген. Илереттинген четпестерни чайладып турар. Совхоз төвүнде кыргылда пунктузунуң столованың печказы бузук, оон кырында демирлери чедишпес. Кажаа иштинде эртеп чыгга бок ам-даа чытпышаан. Лозуң болгаш еске-даа көскү агитация аймаа чок.

Тес-Хем район он бирги беш чылдың дөртку чылында үжен ийи муң хөй кыргыыр. Кыргылдага белеткел дооступ турар. Ынчалзажок илереттинген четпестерни дарый чайлатпас болза, ук ажыл үзамдытып болур.

Рейд бригадазының кежигүннери:

Ч. ЧАШТЫГБАЙ — «Чодураа» совхозтуң кыргынчызы, дүрген кыргынырынга райдаа чемпионну. **К. ХЕРТЕК** — Тыва радионуң корреспондентизи. **К. ЧООДУ** — «Шынның» түскай корр.

Партийжи амыдырал

КОММУНИСТЕРНИҢ БҮДҮРҮЛГЕГЕ КИРЖИЛГЕЗИ

Барыын-Хемчикте «Шелээр» совхозтуң парткому коммунистериниң авангардчы ролюн бедидер, оларны ажыл-агыйның эң-не харыысалгалыг участоктарынга быжыглаар дээш элээн ажылдарны чорутқан. Парткомнуң, эге организацияларының партия бөлүктериниң хуралдарынга бо айтырыгны чаңгыс эвес удаа чугаалажып, аңаа хамаарыштыр чогуур шиитпирлерни үндүрүп, ооң күүселдезин доктаамал контрольга ап келген бис. Коммунистерниң партия кежигүнеринге кандидаттарның отчеттарын дыңнаарын партком калбаабиле практиктеп турар.

Бистиң совхозтуң партия организациязының үчёдунда 122 коммунист бактаап турар. Оларның эң-не хөй совхозтуң экономиказының кол адыры болур мал болгаш чер ажылында хаара туттунган. Совхозта партияның 4 эге организациязы, беш партия бөлүү бар. Партком оларның арааныда харылзааны тудуп, эң-не дээре ажылдыг эге организацияларның партия бөлүктериниң арга-дүрүкүлгезиин нептередирип оралдажып турар.

Комсомолчу-аныяктарның Суг-Кажаа сүт-бараан фермазында быжаа ажаалчызы Т. Д. Сааның удуртканы партия бөлүүнүң ажыл-ишти деп санап тудуп Партбөлүктү

Бөгүн—Делегейниң бойдус камгалалыңың хүнү

«Бүдүрүкчү күштернин хөгжүлдезининң амгы хемчээлдери болгаш темпилери долгандыр турар чүүлдерни камгалаары, бойдус курлавырларын чөптүг ажыглаары-биле холбашкан айтырыгларга хамаарылганы өскертирин негеп турар.

...бойдус камгалалыңың талазы-биле ажыдарны улам шудургу болгаш тодарай чорудар херек».

(СЭКП ТК-нын декабрь (1983 ч.) Пленумунуң материалдарындан).

ЧЕР БАЙЛАК, КААС-ЧАРАШ БОЛЗУН

Делегейниң долгандыр турар бойдус камгалалыңың хүнүн КНО-нуң ол талазы-биле 1972 чылда Стокгольмга эрткен Конференциязының саналы-биле эрттирип турар.

11-ги бең чылда бистиң чуртувуска бойдус камгалалынга күрүшемниң капитал салымышкыннарының 10,3 миллиард рубльди чарыгдаарын көрген. Ол дээрге оон мурнунда 5-6 чыл аразында 11 хуу дең.

Кодээ болгаш арга-арыг ашыл-агыйларынга, а ол ышкаш суг хөлбеңкетерин, дыштанылга черлерин болгаш өскедаа хереглеңге оон мурнунда ажыглалдың үнген, үреэген 155 муң гектар черлерни катап ажыглаар чорударын 1984 чылда болгандыр ара.

Саннар болгаш фактылар

Суг курлавырларын камгалаар талазы-биле ажылдар Совет Эвилелинде доктаамал чоруп турар. Оон түнелинде үлетпүрге болгаш кодээ ажылагыйга арыг, чаа сугну ажыглаары 4 хуу кызырылган, сугну катап ажыглаары 7 хуу өскен, бокталган сугну үндүр аксыры 25 хуу өвээжээн.

Делегейниң кадык камгалал организациязының саптүлериниден алгаш көөрге, ижер суг кылдыр багай сугну ажыглаанындан чыл бүрүде 500 муң хире кижи өлүп турар.

Калифорнияның (АКШ) Лос-Пасеос суурнуң ижер суган турган хөлбөзүге тус черде бир будүрүлгениң артынчылары бар болганы тодаратынган. Ол-ла үеде суурга бертик-бежел уруглар төрүттүнүп эгелээн. Суурнуң чурттакчылары будүрүлге черин болгаш суг даңчымдар компаниязы судка берген. Ында оларны он үш уругнуң ааразы мочээнге база 117 чаштарының төрүттүнерделе аарыг болганы дээш буруудадып турар.

Швейцариянның бойдус камгалалының национал албаны агаар хынаанының саннарын чоокта чаа дамчыткан: чурттуң чамдык черлеринде агаарның бокталганы кандыгдаа норма-чижектерни ажып, чурттаарынга хора чедирип турар болган.

Бистиң чуртувуста агаар арыглаар чаа тургузугларның нимти күүчүзү 1983 чылда бир шакта 40 миллион кубометр газ четкен. Будүрүлге бүрүзүнге агааржe бокталган газты үндүреринің оон эртпес турар үзүрлүг нормаларын ажылхап кылган. Каш чыл болгашла ону чаартып, бокту болурун үлам өвээжедип, шуут чок болдурарынга чедирерни көрүп турар.

Черни ажыглал чок болдурбазынга, үреликиниге удур бисте чыл бүрүде 200 хире миллион рубль капитал салымышкыннарын тускайлап турар. Чыл бүрүде 100 муң га черни ажыглалга эгидип турар.

Ажыктыг казымалдар алыр дээш АКШ-та чыл бүрүде 500 муң га черлерни үнүшдүүр чок болдуруп турар.

Сөөлгү 20 чылдарның дургузунда бистиң чуртувуста арга-арыгларның шөлү 50 ажыг миллион гектарга улгаткан.

Бүгү чер кырынга кижилер чүгле арыг суг ишсин дээр болза, азы суг арыглаар тургузуглар-биле бүгү чурттарны хандырар дизе, кижи төрелгетен чыл санында 300 миллиард доллары чарыгдаар ужурлуг.

Чер кырында нургаг хөвуларның хемчээлиниң өзүлдезин болдурбас дээр болза, 20 чыл дургузунда чыл санында 1,8 миллиард доллары чарыгдаар алдар.

Делегейде боо-чепсек бүдүреринге чылда 600 миллиард хире долларны чарыгдап турар. КНО-нуң Программазын ёзугаар долгандыр турар бойдус камгалалынга үндүрүп турар хөреңгилер шериг чарыгдалдарының бир шакта негелдезинге безин четпес. Шериг чарыгдалларын өөда-ла бир хуугаа кызырар болза, ол нургаг хөвуларны сугландырарынга, арга-арыгны катап тургузарынга, кижи төрелгетенин дыка хөй аарыглардан чарып алырынга четчир.

Сеңбер пөштө диңиңчигаш,
Чемненирин нүзедиң бе?
Куруг моңгул дүвүн хөрап,
Хүгбаңарап турган канчаар.
Орган пөшүң умун дургаар
Өөрүп чылып бадып келем,
Аңаа кым-даа келир болза
Амырбас сен: чемгерип
каар.

БОДАНГАНЫ БОТКА ХЕРЕК

Бистиң чуртувус күш-ажылчы кижилериниң чурту. Ажылчыннарның, колхозчуларның, албан-халкчыларның хөй кезии ак сеткилдиг ажылдап, боттарының күш-ажылчы салышкынын Төрээн чуртунуң чаагай-бүдүрүлгезинге, бараалгадып турар.

Бистиң республиказывыста сөөлгү база чылдыңдыр. Будүрүлгениң, күш-ажылдың мурнакчылары хөй, дагдыныкчылар, үдегедиг ажылчыннар, социалистиг чарыштың типлекчилери — чүс-чүс.

Ынчалза-даа күш-ажыл кылыксас азы кандыг-бир албан черинде ажылдап турар деп чанаттынмыл турза-даа, даваргаа ишкинге харысалга чок, арагалаар кижилер база бар. Ылангыя арагалаашкын дег хоралыг чанчыл чок. Экономиктиг болгаш социал айтырыгларны шиитпирлээринге ол дыка ыяштыктап турар. Ол ышкаш арагачы кижи ог-бүлезинге, коллаларынга, чаңгыс коллективте эш-өөрүңге дыка-ла халдалдыг дээрзи бөлдинигир.

Коллектив ажыглуунуңге киряп турза-даа, арагалаар чаңын салбаанчыр-биле демисежир дээш күш-ажылчы коллективтер дээштинг хемчеглеринден ап чорудуп турар. Шынаада оларда улуг эргелер бар. Оларны Күш-ажылчы коллективтер дугайында хоойлуда база тодаргай айыткан.

Арагалаашкынның уржуу улуг, ол дээш ажыл-агыйдан үндүртүп, шаңнал акшазын казыдып, бажың-балгат алыр эвлүүн аткаар чылдырын болур. Ол бүгү эргелерни администрация бүрүүнге бергеп. Ону Кызыл хоорайның будүрүлгелери, албан черлери долузу-биле ажыглап турар.

Эзириктер сергедир черге хонган дээш администрацияның, хөй-нийтиг организацияларының көргүүлүп турар хемчээ база шынгыы. Эзириктер сергедир черге хонгайы дээрге, нийтиниң корум-чурумун хажыгы-биле хажыдып чоразының түнели болур.

Кыызылың эзириктер сергедир черинге мындыг чүүлдү болганчок эскерип болур. Хөйниити черинге эзирик чораан кижини аңаа экээрге дыка-ла «хөделир». Оон ажылдакчыларынга кыжанып, аңаа хондурганы дээш шагдаалариның буруудаарын «сагындырып», оон кедерезе ажылдан безин үндүрүптер эргезинің барып шыпзыдарын ораалдажыр. Ажыртеминде, эзирик сергээнде, түүнгү «маадырның» бажы халайып, бүрүүзүн минип, ажылдап турар черинге дынтпазын дилеп эгелээр. Оон башка «Он үш дүгаар шалыйның ка-

Үлегерлиг корум - чурум дээш

ажылдаар черинге дыңнадыры —бистиң хүлээлгевис болур. Ол дээрге күш-ажылчы коллективтериниң шагдаа организары-биле кады кижизидилге ажылын чорударының база бир хевири болгай. Анаа-ла дуң чарып хонуп алырга кымга-даа ажык чок. Ынчангаш, хонган кижилериниң ажылдап турар черлериниче бижиктер чорудуп, кандыг хемчег алганын дыңнаныын дилеп турар бис.

Бистиң дилээвиске албан черлериниң, будүрүлгелериниң, ажыл-агыйларның удуртукчулары, хөй-нийтиг организациялары харылап, нийтиниң корум-чурумун хажыткан кижилерге хамаарыштыр шынгы хемчегиң ап турары өөрүүг. Ынчалза-даа чамдык организациялар оңу херекке албас боор-дур. Ол чорук чүүн көргүзүп турарын дээрге, ук коллективте кижизидилге ажылының чорбайн, арагачылар-биле эптежип турарының бадыткалы болур.

Бо чылдың эрткен айларында эзириктер сергедир черлерге хонганы дээш чоруткан дыңнадыгларывыстың чүгле дөртен хире хүүзүнга харыы келгеп. Республиканы садыг базазында бо чылдың апрельде чоруткашывыс 7 бижиктиң чаңгызында-даа харыы келбээн. Чоонуң амыдырал хандырылга министерствозунуң сентелге-тудуг участогунуң удуртукчуларынче январь — апрель айларда 11 дыңнадыг чоруткан бис. База харыы суураг. Дашкага сундулуглар-биле ында канчаар ажылдап турарын солуун дамчыштыр харыылаар боор.

Арагалаашкын-биле демисеңдя чамдык организациялар, албан черлери кошкак чорудуп турар дээрзин дараазында фактылар база бадыткаар.

Эзирик кижилерни сергедир черге ажылдап турар черинден экээр таварылгаар — оон бир хереченин-дир. Бо чылдың эрткен дөрт айында шагдаа ажылдакчылары 83 кижини боттарының ажылдап турар черинден экилеген. Оон чылдагаанын сайгарып көөрге, шалын «чугганы», шаңнал акша «демделээнин», шөлээже «үлээшкин»... болгулаар. Ындыг «хамчыктар» пиво, үлеб заводтарында, Садыг министерствозунуң садыг базазында болгаш өске-даа черлерде бар. Ажылдап турар черинге арагалап турарларның хөй кезии харысалгалыг ажылдакчылар — одакчылар, таныышылдар болуру база элдептиг.

Ажылдап турар черинге арага ижери дээрге, күш-ажылдың сагылга-чурумун каржызы-биле хажыткыны деп сананар апаар. Ынчангаш боже кол кичээнгейни коллектив бүрүзү салыр болгаш ындыг чорукларны болдурбазының бүгү талалыг хемчеглерин алыр үлээлгелиг.

Арагалаашкынга удур демисеңдя күш-ажылчы коллектив канчаар чорудар ужурлугул? Маңаа чаңгыс ай, тодаргай харыы бээри берге. Кол-ла хемчег — арагалаашкынның үүн турар дээрзи илередип тывары болуп. Аңаа кижизидилге ажылы кол рольду ойнаар.

Кайы-бир ажылдакчы эзириктер сергедир черге хонган, азы өске-даа нийтиниң корум-чурумун үрээн дугайында медээлерни дораан кичээнгейге ап, бүрүүлүг кижини коллективтиң мурнунга тургузуп, оон дугайында эш-өөрүүн саналын дыннап, чугаалажыры чүүл. Аңаа алган хемчегни көскү черге азып, коллективтиң бүгү кежигүнериниге дыңнадыр. Шак ынчаар ажылдап турар коллективтериниң дуржулгазын көөрге, арагалаашкын ында көскүү-биле эвээжеп турар. Оны коллектив буруунге неперединг чүүл. Чүге дээрге коллектив — кижизидикчи күш.

Г. ДАВЫДЕНКОВА.
Кызылдың эзириктер сергедир черинин начальниги.

ШИИТПИРЛИГ ЧОРУК

Барыын Германияның **«Унзере цайт»** солуну ядролуг болгаш химиктиг-даа чепсекти ГФР-ге удур ажыглаар арганы болдурбазынга чаңгыс-ла негелде херек деп бижээн. Ол болза, ГФР кажан-даа, кандыг-даа байдалдарда ССРЭ-ге болгаш оон социалистиг эвилелчилеринге удур агрессияны белеткээриниң болгаш өөскүдериниң-даа шөлү апарбас ужурлуг.

Француз **«Монд»** солунунуң бижээни болза: Ким-на бодунуң чурттунга баштайгы согуушкуннуң чепсээн тургузар болдур, ол харыы согуушкуннуң айыылынга бодун таварыштырып турар. Москваның бодап турарыбиле алырга. ГФР бодунуң девискээринден америк «Першинг-2»-лерни үнүреринге чедип алыр ужурлуг— чүгле ындыг таварылгада ол харыы согуушкундан чайлаарынга магадылаттынган турар.

ССРЭ болгаш социалистиг дем каттыштырылгазының чурттары делегей байдалын экижидеринче, тайбыңны быжыглаарынче үлганган хөй эгелекчи саладдарны үргүлүг кылып турар деп, Финляндияның парламентизиниң депутады **С. Седерстрея** чугаалаан. Ядролуг чепсектиг баштай ажылдавас дугайында үлээлгениң ядролуг чепсектиг күрүнелерниң алырынын дугайында Совет Эвилелиниң саналын бистерниң детпип турарывысты демделеп кааргы күзел тур мен. Тайбың талалакчыларының мурнунда тайбың болгаш боо-чепсектиг дүжүрери дээш демиселге күжениишкинни ийи болгаш үшдаа катап улгаттырарының чүүлә сорулгазы туруп турар.

АКШ-та кымга-ла тайбын херээ үнелигил, олар шуптузу К. У. Черненконуң харыызын тайбыңны камгалап, быжыглаарынче ССРЭ-ниң ылап шыңныг түткүлүнүң бүзүрелдиг херечизин кылдыр үлээн көргенин АКШ-тың тайбың чөвүлелиниң күүсекчи директору **М. Майерсон** медеглээн. Чогум-на Совет Эвилели ядролуг чепсектиң курлавырларын кызырарының болгаш өөскүдеринде барып үзүткаарының программазын саналдаан болгай.

Бодунуң девискээринге баштайгы согуушкуннуң номазы күрүнелерже шыгаагаан чепсээн тургузар кандыг-даа чүрт, харыы согуушкуннуң кылып чер аваарын совет удуртукчу саттыдырган деп. **«Таймс оф Индиа»** солун бижээн.

К. У. Черненконуң харыызы — ядролуг болгаш химиктиг-даа чепсекти узуткаарын Совет Эвилелиниң спекторлары тотчеглекчилер-биле демисежир, бойдус камгалалының талазы-биле негелделерни күүсеңнип турарын хынаан турарлар.

Республиканың школаларында бойдуска ынак болгуңуң кижизидилге ажылы калбаргаң, шогаан натуралдарның 186 отрядтары, 26 суг патрульзары бар, оларда 7300 ажыг солдар, үрүлгер хаара түүтүнгаң. Школачыларның 27 лесничестволарында 1200 кижи бар. Олар чыл бүрүле 400 гектар хире черлерге ыяштарны олуртуруп. 30 га черге тарылга шөлдерининң камгалал ыяш олуртулгазынга киржип, куштарга уялар, чемгерер черлер кылып, эң үнүштерни чыырынга идепкейлиг киржип турар. Бойдус камгалалының «Куштар хүнү», «Арга-арыг хүнү» ышкаш байырлалдарын арттирерп аңаах натуралистер станциязында болгаш школаларда чаңчыл болган.

Бойдуска хөра чедирер, тотчеглекчи чоруктарны кылып турар кижилер ам-даа чок болбаан. Чыл бүрүле бойдус камгалалының чүрүмүн үзээн муң хире таварылгалар илереттининп турар, ол дээрге колдуунда аңмыр болган балыктарының дүрүмнериниң үрекчилери, кайы-хамаан чок арга-арыг кирии, ыяш сыы, харын орт үндүрүп турарлар-дыр. Ындыгларга чыяда барык 12 муң хире рубль түңнүг тергаалды онаап турар. Бойдуска ынактарының, хамааты бүрүзүнүң хүжээгеен болза бойдустуң байлаан, каас-чарашын камгалаары, ону келир салгалдарга памыт, хүжүлгалыг хамчыдып бээри болгу. Бо шээ бойдус камгалалының шиитпирлиниң кежигүнери түржүп турар.

О. ЧУЕВА.
Бойдус камгалалының Бүгү-россия шиитпирлиниң Тыва область чөвүлелиниң харыысалгалыг секретары.

ХОРАЛАКЧЫ ҮҮЛГЕДИГЛЕР

ВАРШАВА. (СЭТА). АКШ-тың болгаш НАТО-нуң диверсия-разведка черлери ПУР-га удур хоралакчы үүлгедишкинниерни күштелдирип турарын ПАП агентилел дыңнаткан. Эң ылаңгыя АКШ-тың төп разведка эргелели күштүг хөделиг турар. Ол түскай албан черинің ийи шивишкиннерин Варшавага судтап турганының үезинде Польшага удур ТРЭ-ниң ажылының хоралакчы аргалары долузу-биле илереттинген. АКШ-тың администрациязы өске күрүнелериниң херектеринге холгаарлаарда чогум кандыг «кадрларга» идеген турарыны дириг херечилерни ол болган.

ТРЭ-ниң хоралакчы үүлгедиишкиннерни Польшада социалистиг тургузугну узуткаарынче утланган. Ол дугайын сөөлгү чылдарда Польшага туттурган бүгү шивишкиннер херечилеп турар. ПУР-нуң ийлеп чөр органнары 83 шивишкиннерни болгаш өскерликчилерни туткан. ПУР-га удур Бармын чүктүг түскай албан черлериниң диверсиялары болгаш хоралыг үүлгедишкиннери Вашингтонуң социализмге удур чарлаан «ыдыктыг походунуң» чарылбас кезээ болуруп ПАП демделээн.

НИКАРАГУАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

МАНАГУА. (СЭТА). Рейганның администрациязы Төп Америкада чидиглеңген байдалды улам-на күштелдирип, ылаңгыяда никарагуа-коста-рика мөсилдежиишкинин шиитпирлээр үжүлүг политиктиг чугаалажыышкыннарны үзеринче чүткүп турар. Никарагуаның национал катап тургузуушкун чазаанның медеглелинде ол дугайын чугаалап турар.

Ийи чурттуң аразында ыяштаалдарга чепсектиг өңчүү-чөңгээлерни оргамаастап, контрреволюстуг идегтерни деткинря-биле АКШ никарагуа-коста-рика харылзааларының экижиринге шаптыктап турарын ол доңументинде айыткан. ТРЭ бодунуң хөделээлеп алган кижилерин Коста-Риканың нейтралитединг узуткаарынга, Никарагуа-биле мурнуу кызыгаарга чепсектиг агрессияны өөскүдеринге ажыглап турар.

●

ШЫҢГЫЫРАП ТУРАР

БЕЙРУТ. (СЭТА). Израиль шериглериң өңчүү-чөңгээлиг үүлгедишкиннериниң түңнелинде Бекаа оргулаашында байдал шыңгыыран. Сөөлгү хүннерде агрессорнуң үгер-боолары сирия шериглериң Блиу Кубб-Ильяс деп черлерде туруштарын болгаш Баваридж деп бедигээштэ чаңгыс эвес удаа боолап турган. Сирия тала харыы от ажыткан.

Израиль шериглер командылалы Бекааже немелде күштерни чорудуп турар. «Ас-Сафир» солуның дыңнаткалы-биле алырга. **он-он** таныкларны болгаш куяктыг транспортёрларны Хаобат-Руха болгаш Бака дээр чурттанчылыг черлерде моолнээн.

Июнь эгезинде ливан пайысылалда байдал база катап дүшкүүрлүг апарган. Хоорайны барыын болгаш чеен кезектерге чарган шугумну дургаар удур-дедир аткылажыышкынар болгулаан. Хамааты чурттакчылар аразында өлүрткеннер болгаш балыглангаңнар бар.

САЛЬВАДОРДА БАЙДАЛ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). АКШ-тың күрүне секретары Дж. Шульц Сальвадорже чорупкан. Оон албан ужурунда сылдаа — Вашингтонуң «сонгулдалар» дээр көөрегеттинпишкинниг бадылаашкынының үезинде «сонгуттурган» чаа «президент» Дуартенің даңгырак бээринге холбаштырган өзулалга киржири бооп турар. Ынчалза-даа Шульц херек кырында аңаа улуска удур баарын арге-чагыргаларның баштың-нары-биле чуртта тура халыышкын чоннуң шимчээшкинин базарының дугайында чугаалажырынга ажыглаар сорулгалыг.

САН-ХОСЕ. (СЭТА). Салпресс агентилелдиң дыңнаткаңы-биле алырга, Национал хосталганың Фарабундо Марти аттыг фронтузунуң дайынчылары Сальвадорга сөөлгү хүннерде элээн наш дайынчы хөделиишкиннерни чедиишкиниг чоруткан. Оон түңнелинде дайзын дириг күжүнге болгаш техниказынга-даа улуг чидиргиге таварышкан. Сан-Висента департиментиге кылыр деп планнаалым шаажылдакчы үүлүшкүнден ойталаар ужурга таварышкан.

ШЫН

4-кү арын 1984 ч. июнь 5

„Тывага музыка чайының" хагдыныышкыны

НАЙЫРАЛДЫҢ АЯЛГАЛАРЫ

Совет Тываның 40 чылынга тураскаатkан музыка фестивалы совет ырының үзулуг-ла байырлалы болуп доозулган. Фестивальдың түңнел ийи концерти эрткен воскресеньеде найысылал Кызылга болган. «Тывада музыка чайынга» киржип келген композиторлар республиканың районнарын эргилдир кезээш келгеннер, оларны каяа-даа чылыг уткуп, өөрүшкү-биле хүлээп алганын композиторлар демдеглеп турганнар.

Найыралдың аялгалары өөрээ дургу чаңгыланган. Шынап-ла көрүүлер даан: РСФСР-ниң уран чүүлүнүң алдарлыг ажылдакчызы, Тыва АССР-ниң улустуң артизи Алексей Чыргал-оолдуң «Ленинчи партия» деп ырызын делегей болгаш бүгү-эвилел конкурстарының лауреады, Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи, Москонцерттиң ыраажызы Евгений Поликанин тыва дылда бадырып турар. Бодунуң чогаадылгазын хөй чылдар дургузунда Тыва-биле холбаштырып келген РСФСР-ниң уран чүүлүнүң алдарлыг ажылдакчызы, Бурят болгаш Тыва АССР-лериниң алдарлыг артизи Леонид Израйлевичиниң Ростовтан кады келген күүседикчилери Александр Милейковский «Межегейимни» скрипкага ойнаан, а ыраажы Владимир Васильевтиң узун хоюг таалынчыг күүселдезинде «Коңгургай» чаңгыланып турар. Хүннээректиң Дагестандан изиг байыр чедирбишаан, даг чурттугларның сеткил ханар аян ырын Дагестан АССР-ниң улустуң артизи Ширвани Чалаев боду үдеп, боду ырлап турар.

Белорус ССР-ниң уран чүүлүнүң алдарлыг ажылдакчызы композитор Эдуард Ханюк, Ленинчи комсомол шаңналының лауреады Георгий Мовсесян, РСФСР-ниң алдарлыг артизи Владимир Газарян, Москва композиторлуг Владислав Казенин... Үстүнде адаанывыс композиторларның болгаш ыраажыларның хөй кезии мооң мурнунда Тывага эрткилээн музыка байырлалдарынга киржип чоргулааннар.

Кожавык Красноярск крайның композиторлар организациязының баштаар черинiң даргазы Олег Меремкуловтуң байыр чедиришкинин, виолончельге Михаил Курицкийниң ойнаанын кызылчылар өөрүшкү-биле хүлээп алганнар.

Ыры кижиниң сеткил-сагыжының, күзел-чүткүлүнүң илередикчизи, эки ыры кижини чалгынандырып, чайгаар-ла сорук киргип, ыйгыра бээр болгай. Ол хүн база шынап-ла ындыг болган. Бир чамдык ырларны күүседирге, зал күүседикчилер-биле кады аянаштыр адыш часкап, изин-биле деткип турганнар. Амыдырал, аас-кежик, ынакшыл, тайбың дугайында ырлар композиторларның кол темазы болганындаа таварылга эвес. Композитор Эдуард Ханюк Москва чурттуг алдыгы классчы Оля Полякованың «Пионерская правда» солунга үнген шүлүүнге музыка бижип каан. Бичии Оля тайбың амыдыралдың чурумалдарынга ынак. Ол дайын күзевейн турар. Ук ырны композитор боду ырлаган.

Композитор Владимир Газарянның шүлүкчү Ю. Разумовскийниң состеринге бижээн ырларының утказы бала-ла ындыг: аас-кежик, ынакшыл, тайбың. «Дебют» деп херээжен ыраажылар триозунуң составында Москвадан келген ыраажылар Зоя Сабгир, Ирина Иванова, Татьяна Старикова олар кирип турар. Кыстарның аян ырын көрүкчүлер адыш часкаашкынары-биле хүлээп алганнар.

Москонцерттиң инструменталдыг ансамбли «Ритмнiң» үделгези-биле В. Казенинниң бөлүк ырларын тыва көрүкчүлерге мооң мурнунда-ла билдингир апарган ыраажылар Евгений Поликанин, Светлана Лукашова күүседип турар.

«Тывада музыка чайы» фестивальдың түңнел концерттери доозулган. Чаагай күзээшкиннериңиң эргим, тылыг состери аалчыларга сеглеттинген болгаш олар-биле «База катап ужурашкыже» деп байырлашканнар.

Б. ДИРЧИН.

ЧУРУКТАРДА: РСФСР-ниң уран чүүлүнүң алдарлыг ажылдакчызы В. Казенин көрүкчүлерге байыр чедирип турары (солагай талазында чурукта), оң талазы чурукта — РСФСР-ниң алдарлыг артизи Х. Конгар, Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Е. Поликанин, Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Е. Кенденбиль, ыраажы С. Лукашова, Ростов филармониязының ыраажызы В. Васильев болгаш РСФСР-ниң уран чүүлүнүң алдарлыг ажылдакчызы Л. Израйлевич олар чугаалажып орлар.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотолары.

ЧҮТКҮЛДҮГ

Бистиң эмнелге коллективи чонуңуң кадыкшылын быжыглаар, кижилерге чаагай бараан болур дээш чүткүлдүг ажылдап турар. Өске бүдүрүлгелер, албан черлери, организациялар-биле бир дөмей, Тываның Совет Эвилелиниң бүзүлбас быжыг найыралдыг өг-бүлезинге каттышканындан бээр 40 чыл болур оонга төлептиг ужуражыр дээш оон кежигүнериниң ажылдап турары мактадыг. Коллууда аныяк салгалдың кижилери эмнелгеде ажылдап турар.

Ылангыя уруглар салбырының эмчизи Зоя Шомбуловна Донгактың кызымаа аажок. Дүне-хүндүс-даа, хат-шуурганныгда-даа чалаагаже аът-чаныптар. Ол бодунуң дыжын черле харавас, өскенин кадыкшылы, эрге-ажыы дээш ажыл-херектерин бүдүрүп чоруп турар.

— Мен санитаркалап ажылдап турар мен. Кижилериниң ами-тынын камгалаар, олар кадык турзун дээш бедик тура-соруктуг ажылдап турар эмнелге ажылдакчыларын ам-даа адап, оларның дугайында чаагай сестерни согледим. Сестралар Лариса Идам-Сюрюн, Люба Донгак болгаш өскелер-даа уругларның кадыкшылын камгалаар ажылга дыка мергежий бергей.

Комсомолчуларга, аныяктарга боттарының чаагай үлегерин хоочуннар Сенден Самдан, Динзимаа Самдан, Татьяна Хомушку, Успун Ковеймаа болгаш өске-даа аштер көргүзүп чоруурлар. Олар эң бүзүнниг мергежиддин кижилери-дир. Ындыгларны чон хүндүлээр, оларга чоргаарланыр.

К. КАРА-ООЛ.

КУРОСАВА: «Ранны» тырттырар мен»

Совет кинематографистер-биле кады «Дерсу Узала» деп кинону турусканыыс соонда улуг чейиннiннерлиг болуп, 1976 чылда-ла «Ран» деп киноүн сценарийин бижип эгелээн мен.

Бо кино — төрт талазы-биле болуушкуннарны көргүзүп, ортаакы үе чылдың Японизы-биле бичи танышгырар. Күүш-шыдалдыг феодал Хидэтор бодуңа эзелеп алган ынчаларын өңдарынга үлеп бээр бодалдыг Ынчангаш ол улуг ийи оглунга хей черни берип, оларның мегеынакшылынга, аңгызынга алзып турар. А газынга өзулуг бердинген бичи оглуңга үлештен колдунда-ла үүре артпаан. Бо өөгүлүг трагедия Хидэторну өлүүлүүбиле доостур.

Бо фильм менээ дыка ужур-дузалыг, ынчангаш, ону 1985 чылдың апрельде доозарын бодап турар мен. Чүге? Кажан кино экраннарже үнүп эгелей бээрге, билдине бээр.

Акша талазы-биле чамдык бергелерге таваржып турмен. Ынчалза-даа «Гринвич» деп француз кинокомпаниязыбиле дугуржуп алдым.

Ол кинону Хоккайдога колдуунда-ла найыраан декабрьга чедир тырттырып доозар бис. Фудзи дагның чоогунга Хидэторлуң хүрээзин тудуп тургускаш, киноның төнчүзүнде ону өртедир аажар бис. Ол сценаларга киришткерлери-биле чеди муң аътты хөлезилеп алдыр ужурлуг бис.

Актерларны ам-даа хуваары доозулбаан. Анаа Тацуя Накадаини. Дайскэ Рюиу, Дзимпати Мэдзуку чалвар мен.

М. ЕФИМОВ,
ПМА-ның корр.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ИЮНЬ

5. ВТОРНИК

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — М. Глинкиниң «Иван Сусанин» деп операзы. Шин. 12.00 — Сөөлгү медээлер. 12.05 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Сөөлгү медээлер. 14.35 — «Кодээниң ажыл-херектери». Документалдыг телефильмнер: «Хыналда кезээ», «Вилия», «Кым чедишкинниг болгаңыл». 15.35 — Ленинчи шаңналдың лауреады, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, СССРЭ-ниң Медицина эртемнериниң академиязының академиги Е. Н. Мешалкин-биле школачылардың ужуражышкыны. 16.20 — И. Брамс. Хөгжүмүн беш хереклерлери-биле ойнап күүседир аңгылар. 17.10 — «Буратино делгелгези. 17.40 — «Бойдус камгалалының Бүгүделгей хүнүнге. «Кижи болгаш бойдус» деп эртем-нептерeнгей фильмниң баштайгы көргүзүү. 18.30 — Калинин хоорайда «Химволокно» бүдүрүлге каттыжышкынының Культура ордузуңуң улусчу академитинг ырның концерти. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Ийиги фронт: немезге чок шынныг чорук». 19.50 — «Профессия — следователь» деп дөрт сериялыг уран-чечен кинофильмниң баштайгы көргүзүү. 1-ги серия. 21.00 — «Ye». 21.35 — ССРЭ-ниң улустуң гергии Н. Бессмертноваңың чогаадыкчы ажылының кежээни. 23.10 — «Фазаннар». Документалдыг телефильм. 23.20 — 23.40 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Аът дээш хазы эргезинин чартымын бергең». Документалдыг фильм. 8.35 — «Заноза». Уран-чечен фильм. 10.00 — «Ак ооллардың дугайында ургуларга». 10.30 — Француз дыл. Өөредилгениң 1-ги чылы. 11.00 — «Кушеяковаже орук». Документалдыг телефильм. 12.00 — «Приключения в каникулы» деп ургуларга дөрт сериялыг уран-чечен фильмниң баштайгы көргүзүү (ЧССР) 2-ги серия. 13.10 — «Шин чогаалдары болгаш театр». Бернард Шоу. 2-ги кезээ. 14.00 — «Тинлекчилер». Фронтуну өөнүктеринiң клубу. 15.15 — Сөөлгү медээлер. 15.20 — 18.00 — Чапсар. 18.00 — Сөөлгү медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Шыяанам». «Кангывай-Мерген» деп тоолдуң уланчызы. 18.30 — Уругларга фильм. 18.45 — «Азия төвү». Программада: «Совет Тываның 40 чылынга—шалыпчы 40 неделя!». Улус депутаттарының Эрзин район Советиниң күүскомунун даргазы Н. В. Чыдыгыр киржир. Сөөлгү медээлер. 19.10 — Телемедээлер. 19.20 — «Пушкин болгаш тыва литература». Улуг орус шүлүкчү А. С. Пушкинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 185 чылынга. 19.50 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Мартышкага байыр!» Мультфильм. 20.20 — Школа реформазы. ССРЭ-ниң Педагогика эртемнериниң академиязының президентизин М. И. Кондаковтуң чугаазы. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Время, когда запускали воздушного змея» деп ураң-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү (Югославия). 22.40 — 23.05 — «Тураскаал дугайында ийи рассказ». Эртем-нептерeнгей фильм.

6. СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Буратиноңуң делгелгези. 9.25 — РСФСР-ниң уран чүүлдериниң алдарлыг ажылдакчызы Н. Сергеевтиң удуртулгазы-биле РСФСР-ниң үрер хөгжүм оркестриниң концерти. 9.55 — «Профессия — следователь». Дөрт сериялыг уран-чечен фильм. 1-ги серия. 11.00 — «Кино аяи-чорукчуларының клубу». 12.00 — Сөөлгү медээлер. 12.05 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Сөөлгү медээлер. 14.35 — «Тургузуушкун» деп документалдыг телефильмниң баштайгы көргүзүү. 15.05 — Ургуларга фильм. «Улуг удур туржуушкун». 1-ги серия. 16.15 — Неделяда спорт. 16.45 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап тур. 17.15 — «Концерт валында — школачылар». 18.00 — Тайбың болгаш аныяктар. 18.30 — Совет ырлар концерти. 18.45 — Бөгүн делегейде. «Пушкинде бажыңнар» деп документалдыг телефильмниң баштайгы көргүзүү. 19.50 — «Профессия — следователь» деп дөрт сериялыг уран-чечен фильмниң баштайгы көргүзүү. 2-ги серия. 21.00 — «Ye». 21.30 — А. С. Пушкин — «Боолаашкын». Телешин. 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00 — 00.45 — Футбол талазы-биле ССРЭ-ниң кубогу. «Зенит» (Ленинград) — «Факел» (Воронеж).

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Кодээ ажыл-агый». Киножурнал. 8.35 — «Время, когда запускали воздушного змея» деп ураң-чечен фильм (Югославия). 9.40 — Ураншевер холдар. 10.10 — «Сээн ленинчи библиотекан». В. И. Ленин дайын болгаш тайбың дугайында. 10.45 — «...Ол алды харга чедир болгаш оонда-даа улуг назыга» 11.30 — «Тудуг болгаш архитектура». Киножурнал. 11.40 — «Приключения в каникулы» деп уругларга дөрт сериялыг ураң-чечен фильмниң баштайгы көргүзүү. 8.40 — «Сергеев ищет Сергеева». Ураң-чечен фильм (ЧССР). 3-кү серия. 13.00 — Авамның школазы. 14.00 — «Леваневскийниң билдинмеес дөрбелчини». Документалдыг фильм. 14.20 — «Былырга артып калыр бис». Концерт. 14.50 — Сөөлгү медээлер. 14.55 — 18.00 — Чапсар. 18.00 — Сөөлгү медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Кызылдың № 14 школазының өөреникчилериниң бот-тывынгыр ураң чүүлүнүң концерти. 18.45 — Документалдыг фильм. 19.05 — «Делегей байдалының допчуралы». 19.15 — «Азия төвү». Программада: «Совет Тываның 40 чылынга—шалыпчы 40 неделя!»: Ажылчы чонларның марксизм-ленинни өөредилгезинiң системазынга өөредилге чылының түңнелдери. Политиктиг чыдыымшкын бажыңының консультантызы Л. С. Зориналың чугаазы; Сөөлгү медээлер. 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» «Элчиген оглуңуң аас-кежик дилеп чораапы». 20.15 — «Оңу кылып шыдаар силер». 21.00 — «Ye». 21.30 — «Сергеев ищет Сергеева». Ураң-чечен телефильм. 22.35—23.20 — ССРЭ-ге болган Делегейниң 2-ги музыка фестивалының концерти.

7. ЧЕТВЕРГ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Закарпатьениң угулзалары». Концерт. 9.15 — Документалдыг телефильмнер. 10.00 — «Профессия — следователь». Ураң-чечен фильм. 2-ги сериязы. 11.05 — Сөөлгү медээлер. 11.10 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Сөөлгү медээлер. 14.30 — «Бүгү назыда сагышка артар», Документалдыг фильм. 14.45 — Ургуларга фильм. «Улуг удур туржуушкун». 2-ги серия. 15.50 — В. А. Моцарт. Концерт. 16.25 — Шыдыраа школазы. 16.55 — «...Ол алды харга чедир болгаш оон-даа улуг назыга». 17.40 — Чурук бүрүзүнде — хүн. 17.55 — «Миллионнарның ленинчи университеди. Социалистиг экономиканы эргелеп башкарары. 18.30 — Бистиң бажыңывыста чечектер. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Футбол талазы-биле ССРЭ-ниң кубогу. «Динамо» (Минск) — «Динамо» (Москва). 19.45 — «Профессия — следователь» деп ураң-чечен дөрт сериялыг фильмниң баштайгы көргүзүү. 3-кү серия. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Пушкинге тураскаадыр туларар». «Шүлүглелдиң» альманахы. 22.25 — Концерт. 22.45 — 23.05 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Эрес-дидим чоруктуң кичээлдери» деп документалдыг телефильмниң баштайгы көргүзүү. 8.40 — «Сергеев ищет Сергеева». Ураң-чечен фильм (ЧССР). 3-кү серия. 13.00 — Авамның школазы. 14.00 — «Леваневскийниң билдинмеес дөрбелчини». Документалдыг фильм. 14.20 — «Былырга артып калыр бис». Концерт. 14.50 — Сөөлгү медээлер. 14.55 — 18.00 — Чапсар. 18.00 — Сөөлгү медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Кызылдың № 14 школазының өөреникчилериниң бот-тывынгыр ураң чүүлүнүң концерти. 18.45 — Документалдыг фильм. 19.05 — «Делегей байдалының допчуралы». 19.15 — «Азия төвү». Программада: «Совет Тываның 40 чылынга—шалыпчы 40 неделя!»: Ажылчы чонларның марксизм-ленинни өөредилгезинiң системазынга өөредилге чылының түңнелдери. Политиктиг чыдыымшкын бажыңының консультантызы Л. С. Зориналың чугаазы; Сөөлгү медээлер. 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» «Оолчуташ-холчуташ» деп мультфильм. 20.15 — Футбол талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. «Спартак» — «Кайрат». Ойнаарының ийиги үези. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Оазис в огне». Ураң-чечен фильм. 22.40 — 23.05 — Автомобиль транспортуңуң талазы-биле делегей маргылдаазы.

8. ПЯТНИЦА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Мультфильмнер: «Проделкин школада», «Бүгү чүве сыр дедир», «Өшкүжүгеш серии канчап туруп турганыл». 9.25 — «Эртем болгаш дүжүт». Документалдыг телефильм. 9.55 — «Профессия — следователь». Дөрт сериялыг уран-чечен фильм. 3-кү сериязы. 11.05 — Сөөлгү медээлер. 11.10 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Сөөлгү медээлер. 14.30 — «Өг-бүле болгаш школа». Тележурнал. 15.20 — Делегей конкурузунуң лауреады Е. Школьникова ырлаар. 15.35 — «Дем каттыжылгазы». Тележурнал. 16.05 — «Эш ыр» деп Бүгүэвилелдиң телевидение конкурузу. 16.55 — Политиктиг тайылбырлакчы Л. А. Вознесенскийниң беседазы. 17.25 — Мультфильмнер. 17.55 — «ССРЭ-ниң улустуң артизи Б. Ливанов» деп документалдыг телефильмниң баштайгы көргүзүү. 18.55 — «Дирит амытаннар делегейинде». 19.55 — «Соломенная шляпа». Ураң-чечен телефильм. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Соломенная шляпа». Ураң-чечен телефильмниң 2-ги сериязы. 22.40 — 22.50 — Сөөлгү медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Кадык болуруң күзээр болзунза. (Күш-культуржуларга сүмелер). 8.30 — Чиик үлетпүр ажылдакчыларының хүнүнге. Документалдыг телефильмнер: «Шахтаның чедээжи», «Дулевтиң фарфору». 9.10 — «Эртенги почта» деп хөгжүмүнүт дамчыдылга. 9.40 — Горькийниң телевидение студиязының программазы. 10.35 — Скрипач Генрик Шерингиниң (Мексика) күүселдези. 11.10 — «Делегейниң студентилеринде бар» деп документалдыг телефильмниң баштайгы көргүзүү. 11.40 — Сүтта эштир спорт талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. 12.10 — Д. Кабалевскийниң чогаалдарындан концерт. 13.25 — ПТУда чүү үүнеге канчаар өөредип турары. 13.55 — «Документалдыг экран». 14.55 — «Эрес-дидим чоруктуң хоойлузуң ёзугаар». Совет Эвилелиниң Маадыры Л. Е. Маневичниң дугайында телеочерк. 15.20 — Ургуларга фильм. «Всмотритесь в это лицо». Ураң-чечен телефильм. 1-ги болгаш 2-ги сериялары. 17.10 — «Делегейниң садтарын болгаш парктарын». Документалдыг фильм. 17.40 — «Маадырлыг чоруктуң адрези: «Газля». «Коллектив чүүл-даа кылып шыдаар» дамчыдылгаларның уламчылалы. Узбекистанның Компартиязының ТК-зының бирги секретары И. Б. Усманходжаев дамчыдылгага киржир. 18.30 — «А цирк база». Фильм-концерт. 19.15 — «Хөгжүмүт киоск». 19.45 — Делегейде болуушкуннар тайылбырлыг. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар». «Ийи ыт дугайында». Мультфильм. 20.15 — «Кадыкшыл». 21.00 — «Ye». 21.35 — Документалдыг телефильмнериниң баштайгы көргүзүү: «Солчуушкуннар ыдыында ортудуктар», «Россия девискээриниң чери». «Улуг ажыдыышкынарның изи-биле» деп документалдыг телефильмниң баштайгы көргүзүү. 18.55 — «Дирит амытаннар делегейинде». 19.55 — «Соломенная шляпа». Ураң-чечен телефильм. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Соломенная шляпа». Ураң-чечен телефильмниң 2-ги сериязы. 22.40 — 22.50 — Сөөлгү медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.35 — «Чемпионуң школазы». Документалдыг телефильм. 9.10 — «Будильник». 9.40 — «Совет Эвилелиниң бараан боон тур мен!». 10.40 — «Казыкшыл». 11.25 — «Эртенги почта» деп хөгжүмүнүт дамчыдылга. 11.55 — Чиик атлетика талазы-биле делегей маргылдаазы. 12.40 — «Кодээниң үе-шагы». 13.40 — «Хөгжүмүнүт киоск». 14.10 — «Король гор и другие». Ураң-чечен фильм. 15.25 — Документалдыг телефильмниң баштайгы көргүзүү. 16.15 — 40—50 чылдарның аялгалары. Төп телевидениениң болгаш Бүгү-эвилел радиозуңуң хөгжүм хереклерлер ансамблиниң концерти. 16.45 — Бөгүн — Чиик үлетпүр ажылдакчыларының хүнү. 17.15 — «Силерниң чагаалаарыңар ёзугаар». Хөгжүмүнүт дамчыдылга. 18.00 — «Делегейде болуушкуннар тайылбыры». 18.45 — Мультфильмнер. 19.15 — «Улустуң ырларының ийиги Бүгү-эвилел көргүзүүү. Дон казактарының ыр болгаш танцының күүнге ансамблиниң концерти. 20.00 — «Кино аяи-чорукчуларының клубу». 21.00 — «Ye». 21.30 — Гиссарских аттыг Күүнеминиң музыка-педагогика институдуңун студентилериниң болгаш башкыларының концерти. 22.00 — Футбол талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. «Спартак» — СКА. 2-ги аяшкыны. 22.45 — 22.50 — Сөөлгү медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Гимнастика кылыырынче, туруңар! 8.20 — «Хоорай садында үрер хөгжүм ойнап турар». Концерт. 8.40 — Орус дыл кырынга чугаа. 9.10 — «Мээңги өөнүктеним». Документалдыг телефильм. 9.35 — «Хөгжүмүт Ростов». Концерт-очерк. 10.05 — Эртем-нептерeнгей фильмнер: «Бир автомобильдиң төөгүзү», «Төөгүниң угулзалары». 10.45 — Бүгүэвилелдиң болгаш делегей конкурстарының лауреады А. Цыганков ойнаар (домра). 11.10 — Сүтта эштир спорт талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. 11.40 — «Билдингирдаа болза — эң-дептиг». 12.35 — Ураң-чүүлүнүң мастерлери. ССРЭ-ниң улустуң артизи Е. Шатрова. 14.05 — «Сагыш-сеткилдиң ханызындаң». Мурину-Уралдың демир-сорук ажылдакчыларының коллективиниң-биле ураңгыяшкын. 16.05 — «Музейлер болгаш делегелиг залдары-биле». Орустуң күүнге музейи Совет графика чуруктары. 16.35 — «Два капитана». Алды сериялыг ураң-чечен фильм. 4-кү серия. 17.50 — Документалдыг телефильмнер. 18.45 — Украин ССР-ниң улустуң артизи В. Буймистрлавар. 18.45 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап тур. 19.15 — Өөнүктеривистиң ырын-нүүрү. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» «Ийи ыт дугайында». Мультфильм. 20.15 — Шынгарагай совет күүседикчилер—Ленинчи шаңналдың лауреаттары. А. Бернер. 21.00 — «Ye». 21.30 — «Сүт в огне». Ураңчечен телефильм. 22.45 — С. Рахманиновтуң этюд-картиналары делегей конкурстарының лауреады пианист С. Иголинскийниң күүселезинде. 23.00 — Футбол талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. «Днепр» — «Торпедо». 00.45 — 01.05 — Сүтта эштир спорт талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады.

9. СУББОТА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Георгий Замфириниң күүселдези. (Румыния). 8.55 — «Спортлотолучи» 23-кү тиражы. 9.05 — «АБВГДейка». 9.35 — «Профессия — следователь» деп ураң-чечен кинофильмниң 4-кү сериязы. 1-ги болгаш 2-ги кезээ. 11.30 — Экзай барааннарны бүдүрер. 12.00 — Чоңгун аялгалары. 12.15 — «Москвичка». Телевидение клуву. 13.35 — «Сактыр тур сен бе, эш...» 14.35 — Бөгүн делегейде. 14.50 — «Өг-бүле болгаш школа». Тележурнал. 15.20 — Делегей конкурузунуң лауреады Е. Школьникова ырлаар. 15.35 — «Дем каттыжылгазы». Тележурнал. 16.05 — «Эш ыр» деп Бүгүэвилелдиң телевидение конкурузу. 16.55 — Политиктиг тайылбырлакчы Л. А. Вознесенскийниң беседазы. 17.25 — Мультфильмнер. 17.55 — «ССРЭ-ниң улустуң артизи Б. Ливанов» деп документалдыг телефильмниң баштайгы көргүзүү. 18.55 — «Дирит амытаннар делегейинде». 19.55 — «Соломенная шляпа». Ураңчечен телефильм. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Соломенная шляпа». Ураңчечен телефильмниң 2-ги сериязы. 22.40 — 22.50 — Сөөлгү медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Спортлотолучи» 23-кү тиражы. 9.05 — «АБВГДейка». 9.35 — «Профессия — следователь» деп ураң-чечен кинофильмниң 4-кү сериязы. 1-ги болгаш 2-ги кезээ. 11.30 — Экзай барааннарны бүдүрер. 12.00 — Чоңгун аялгалары. 12.15 — «Москвичка». Телевидение клуву. 13.35 — «Сактыр тур сен бе, эш...» 14.35 — Бөгүн делегейде. 19.05 — «Эртем болгаш амыдырал». 19.35 — Арфа-биле үш үнге ойнаары. 19.55 — «Профессия — следователь» деп дөрт сериялыг ураң-чечен кинофильмниң баштайгы көргүзүү. 4-кү серия. 1-ги кезээ. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Профессия — следователь». 4-кү серия. 2-ги кезээ. 22.25 — «Ye, делгемнер, базым». Шимчээшкин хоойлуларын шинчилээн дугайында эртем-нептерeнгей фильм. 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00—23.40 — «Делегей аялгалары». Музыкалыг дамчыдылга.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Конкурс». Документалдыг телефильм. 8.30 — «Оазис в огне». Ураң-чечен фильм. 9.35 — «Билип алгаш, ажыглап шыдаар бол». Школачыларга эртем-биинг бээр дамчыдылга. 10.20 — Д. Кедринниң шүлүглел чогаалдары. 10.55 — Шыдыраа школазы. 11.25 — «Приключения в каникулы» деп уругларга ураң-чечен кинофильмниң баштайгы көргүзүү (ЧССР). 4-кү серия. 12.55 — Англи дыл. 13.25 — «Ю. Бондарев». Документалдыг фильмиерниң программазы. 19.15 — «Азия төвү». Программада: июнь 10 — Чиик үлетпүр ажылдакчыларының хүнү. СЭКП обкомунуң инструктору Ч. Д. Сат дамчыдылгага киржир; Сөөлгү медээлер. 19.40 — Телемедээлер. 19.50 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар! «Балыкчы моортай». Мультфильм. 20.20 — И.-С. Бах. «Кофениң байырлал ыры». 21.00 — «Ye». 21.35 — Совет ырларның концерти. Күүседикчизи—РСФСР-ниң улустуң артизи И. Кобзон. 22.55 — Сүтта эштир спорт талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. 23.55—00.50 — Хемелерге эжиндирер талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады.

10. ВОСКРЕСЕНЬЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.35 — «Чемпионуң школазы». Документалдыг телефильм. 9.10 — «Будильник». 9.40 — «Совет Эвилелиниң бараан боон тур мен!». 10.40 — «Казыкшыл». 11.25 — «Эртенги почта» деп хөгжүмүнүт дамчыдылга. 11.55 — Чиик атлетика талазы-биле делегей маргылдаазы. 12.40 — «Кодээниң үе-шагы». 13.40 — «Хөгжүмүнүт киоск». 14.10 — «Король гор и другие». Ураңчечен фильм. 15.25 — Документалдыг телефильмниң баштайгы көргүзүү. 16.15 — 40—50 чылдарның аялгалары. Төп телевидениениң болгаш Бүгү-эвилел радиозуңуң хөгжүм хереклерлер ансамблиниң концерти. 16.45 — Бөгүн — Чиик үлетпүр ажылдакчыларының хүнү. 17.15 — «Силерниң чагаалаарыңар ёзугаар». Хөгжүмүнүт дамчыдылга. 18.00 — «Делегейде болуушкуннар тайылбыры». 18.45 — Мультфильмнер. 19.15 — «Улустуң ырларының ийиги Бүгү-эвилел көргүзүүү. Дон казактарының ыр болгаш танцының күүнге ансамблиниң концерти. 20.00 — «Кино аяи-чорукчуларының клубу». 21.00 — «Ye». 21.30 — Гиссарских аттыг Күүнеминиң музыка-педагогика институдуңун студентилериниң болгаш башкыларының концерти. 22.00 — Футбол талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. «Днепр» — «Торпедо». 00.45 — 01.05 — Сүтта эштир спорт талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады.

АГААР

Республикага шокар булуттаар, чагбас. Сонгу-барының чүктен хаттың дүргенин секундада 5—10 метр. Дүне агаарның температуразы 2—7, чамдык черлерге 0—5 градус соок болур. Хүндүс 18—23, чамдык черлерге 7—12 градус чылыыр.

Кызылга биче булуттаар, чагбас. Дүне агаарның температуразы 2—4, хүндүс 21—23 градус чылыг болур.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

КИНО

ИЮНЬ 5-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Дублёр начинает действовать» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Магия чёрная и белая» 9.40, 13.10 «Последняя охота» 11.20, 15.00, «Волчья яма» 17.00, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Владыка судьбы» 17.00, 17.40, 20.20 шактарда.

«ЦАА-ХЕМ»: «Армия трясогузки» 15.00, «Приказано взять живым» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЭНИСЕЙ»: «След росомахи» 18.00, 20.00 шактарда.

«САЯНЫ» кинотеатр: «Уколзонтиком» 14.00, 15.50, 17.40, 19.20 шактарда.

Редакциянын адреези: 667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3 Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-25-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретарларның 2-23-35, партийжи аймыдырал болгаш үлетпүр илдиселериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг илдиселериниң 2-37-13, чагаа илдиселериниң 2-41-27, информация илдиселиниң 2-20-60, культура илдиселиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый илдиселиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейи баргында 2-32-75 телефоннер долгаар.

Сээн неделяда 6 катап үнер.

Чагыт № 1978

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күүнге комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1.

—00430.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 131 (12521) | 1984 чылдың июнь 6, среда | 1925 чылда үдезилеттингеи | Өртээ 3 кеп

Кремльге чугаалажыышкынналар

Июнь 4-те Кремльге СЭКП ТК-ниң Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненконуң болгаш РКП-ниң Чиңгине секретары, РСР-ниң Президентизи Н. Чаушескунуң чугаалажыышкынары болган, аңаа киришкеннер болза:

совет таладан — СЭКП ТК-ниң Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. А. Тихонов, СЭКП ТК-ниң Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко, СЭКП ТК-ниң Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң камгалал министри Д. Ф. Устинов, СЭКП ТК-ниң секретары К. В. Русаков, СЭКП ТК-ниң секретары Н. И. Рыжков, СЭКП ТК-ниң кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы Н. В. Талызин;

румын таладан — РКП ТК-ниң Политкомиссиязының кежигүнү, РСР-ниң чаагай премьер-министри К. Дэскэлеску, РКП ТК-ниң Политкомиссиязының кежигүнү, РКП ТК-ниң секретары Э. Бобу, РКП ТК-ниң Политкомиссиязының кежигүнү, РКП ТК-ниң секретары И. Вердец, РКП ТК-ниң Политкомиссиязының кежигүнүнге кандидат, РКП ТК-ниң секретары И. Стоян, РКП ТК-ниң Политкомиссиязының кежигүнүнге кандидат, РСР-ниң чаагайның премьер-министриниң оралакчызы И. Тоту, РКП ТК-ниң Политкомиссиязының кежигүнүнге кандидат, РСР-ниң даштыкы херектер министри Ш. Андрей.

Экономиканың ажыктыг болурун бедидер, эргелеп башкарарының системазын сайзырангайжыдар, чонуң чаагай байдалын улам ыңай көдүрер талазы-биле хемчегленнің үжүр-дузазын демдеглээш, СЭКП-ниң XXVI съездиниң болгаш СЭКП ТК-ниң ооң дараазындагы Пленумнарының шиитпирлерин канчаар боттандырып турарының дугайын К. У. Черненко румын эштерге дыңнаткан.

РКП-ниң XII съездиниң шиитпирлерин РСР-ниң ажылчы чоннарының күүседип турарының дугайын, кайгамчыктыг хүнге — чуртту фашистиг даралдан хостаныңның 40 чылынга болгаш Румын коммунистиг партияның бо чылын болур XIII съездизинге белеткелдің дугайын Н. Чаушеску чугаалаан.

СЭКП-ниң болгаш РКП-ниң, ССРЭ-ниң болгаш РСР-ниң аразында харылзааларны улам ыңай көжүдеринің болгаш ханыладырының кол угланыышкынарын чугаалажыышкынар үезинде чугаалажып көргеп. Найырал, кады ажылдажылга болгаш дузалажылга дугайында 1970 чылдың июль 7-деги керээнің, 1976 чылдың ноябрь 24-теги Кады кылган совет-румын медеглелдиң ол талазы-биле үжүр-дузазын демдеглээп. Эвилелчи харылзааларны быжыглаар, кайы-даа талага ажыктыг экономиктиг болгаш эртем-техниктиг бүгү талалыг кады ажылдажылганы мөзүлеп, ооң хевирлериниң аргаларын, ооң иштинде Политиктиг, идеологтуг, культурлуг болгаш оске-даа талаларга харылзааларны идепкейжидер деп чүүкүл бадыткаттынган. ЭДЧ кежигүннери чурттарның дээди дедиелге ам болур экономиктиг чөвүлел хуралының чугула үжүр-дузалының чугаалажыышкынарның киржикчилери онзалап демдеглээн.

Делегейниң өйү келген чугула айтырыгларын чугаалажып турарының үезинде делегейде байдалдың улам ыңай чидигленгени-биле холбаштыр сагыш човаашкыны илергейлеттинген, дүшкүүрлүг чоруктуң өзүлдезиниң үнүп кээп турар кол дөзү империализмнин, бирги аалчегде АКШ-тың, ең агрессив күштеринің шериг талазы-биле тергиндеңгей чоруктуң чедип алырынче, шериг-стратеттиг барык деп кылдыр тургустуңган байдалды үрээриниче угланган политиказы болуп турар-дыр. Совет Армияның тилекчи шаап халдаашкынының болгаш Румынияда патриотчу күштерниң чепсектиг тура халыышкынының түңнелинде шериг-фашисчи диктатура дүжүр октаткан, румын улустуң мурнунга чаа чырык амыдыралче орук ажыттынган тураскаадыг 1944 чылдың ол хүнүнден бээр удавас 40 чыл болур.

Дайын соолуунде чылдарда румын ажылчы чоннар Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле бодунуң чуртун хожудангай, аграр турганындан хөй адырлыг, хөгжүп турар экономикалыг социалистиг күрүне кылып алган. Ол дээш бис ханызы-биле сеткил ханып турар бис.

Совет-румын кады ажылдажылга турум хөгжүп турар деп чугаалазымза шуптувустуң ниити бодалывысты илергейлээним ол болур боор. Ол эки үндезининг: Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң болгаш Румыниң Социалистиг Республиканың аразында найырал, кады ажылдажылга болгаш бот-боттарынга дузалажылга дугайында Керээ, 1976 чылдагы совет-румын кады Медеглел, бистиң чурттарывыстың удуртукчу партия болгаш күрүне ажылдакчыларының үжүражыышкынарының түңнелинде чедип алган дутуржулгалар ол. Бистиң амгы үжүражыышкынывыс база аңаа чаа идиг болуру чугаажок.

Бөгүн болган чугаалажыышкыннар политика, идеология, экономика, культура болгаш оске-даа адырларга совет-румын харылзааларның улам ыңай хөгжүлдезинге ам-даа эвээш эвес артыкларлыг дээрбистии көргүскен деп шуут тодаргай чугаалап болур бис.

Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүнү чурттарның дээди дедиелге ам болур экономиктиг чөвүлел хуралын көскү түңнелдерлиг болур деп бодап турар бис. Социалистиг экономика интеграциязының улам ыңай ханылаашкынының, ЭДЧ киржикчилериниң экономиктиг күчүзүүнүң улам улгатгырарының аргаларын аңаа дөлевилээр.

Бодунуң тайбың тургузукчу планнарын социалистиг чурттар делегейниң нарын, дүшкүүрлүг байдалында боттандырар үжүрга таварыжып турар. Ол дүшкүүрлүгди кедередиң турарының бурузу АКШ-тың чагырыкчы болуктеринге омаажып турар, олар делегейге тергиндээр деп сорулга салып алган. Олар Совет Эвилелиниден, социалистиг чурттардан шериг күжүнүң талазы-биле артык болурун чедип алыр шугумну чоруудуп, дайын чепсээниң уламна чаа, бир дугаарында ядролуг, хевирлерин бүдүрериниң калбак хемчелдиг программаларын боттандырарынче далажып турар. Каттышкан Штаттар космосту база шериг талазы-биле удур-дедир тутчурунуң шөлү кылып алырын күзеп турар.

Совет Эвилелиниче, оскеда социалистиг чурттарже шыгааган баштайгы согуушкунуң америк ядролуг ракеталарын Барыын Европада тургузары уламчылап турары-биле дайын кыжанып улам өзүп турар.

Мындыг байдалдарда Совет Эвилела бодунуң эвилелчилери-биле кады эргежок чугула харыы хемчелерни алыр үжүрга таварышкан. Шериг күштериниң деп чоруун үрээри, шериг күжүнүң талазы-биле социализм делегейниңден АКШ-тың болгаш НАТО-нуң артык болуру чедип алдын-ноптишаан хевээр тергиндеже чүткүлдү узуткаар керек.

Совет Эвилелинге хамаарыштыр алыр болза, бис тергиндээрин күзевейн-даа турар бис. Ынчангаш бир эвес шайы-даа талага ажыктыг шиитпирлерни чедип алырынга өлүлүг сонуургалдыын америк тала биске көрүүзер болза, бис белен бис.

АКШ-тың болгаш НАТО-нуң милитаристчи углакыышкынынга удурланыштыр Совет Эвилели, Варшава Керээзиниң өске-даа чурттар Европага болгаш бүгү делегейге байдалды чогумчалыг болдурарынче угланган, тодаргай тайбың инициативаларын калбак программазын тургускан. Ол программа — акыдүмалышкы чурттарның коллективтиг күжениишкинкининг үре-түңнелдеридир. Ол **программа** болза ядролуг дайынның айыылыдан кижи терелгетелиин чайладырымче угланган, бүг боттарынга ажыктыг чугаалажыышкынынарны чедип алырының боттуг үдезинни болуп турар.

Варшава Керээзиниң киржикчилери чурттарның тайбыңга ынакшылдыг түткүлүнүң көскү хереңизин болза, кайы-кайызы-даа шериг күжүү ажыглавазының болгаш тайбың харылзааларны тургузарының дугайында керээни чарар дугайында НАТО чурттарынга оларның үоокта чаа кыйгырыы болуп турар. Амдыызында барыын тала ол дугайында чүүү-даа ыыттавайн турар, а ындыг керээни чарар чорук делегейге байдалды эки талаже эргилдиреринге идигни бээр ийик. Бүзүрежир чоруктуу быжыглаарынга. Европаның болгаш делегейниң айыыл чок чоруун хандырарынга идиг бээр санаалдарны Стокгольмга СССР бодунуң эвилелчилеринге киирген.

Оон-даа өске чугула саналдар: Европадан химиктиг чепсекти чайладыр дугайында, шериг чарыгдалдарын көвүлептес болгаш кызырар дугайында саналдар НАТО чурттарының үзаскатарының столдарының кырында чыпшаан. Бо талазы-биле угаан-сарыылдыг харыыны НАТО чурттарындан амга чедир дыңнавайн келдивис. Оон турүүк, дайын белеткелиге улам хөй чарыгдалдарны Вашингтон бодунуң эвилелчилериндең негеп турар.

Делегейниң амгы байдалында марксизм-ленинизмниң болгаш социалистиг интернационализмниң принциптериге үндезилээш социалистиг чурттарның чайгыс эвин болгаш сырый каттыжышкынын бүгү талалыг быжыглаары, делегейге оларның улам сырый кады ажылдажылгазы онза ужур-дузалыг болуп турар.

Социалистиг чурттарның камгалалының эвилели — Варшава Керээзиниң организациязы тайбыңны быжыглаарының эрге-ажыынга идегелдиг бараан болуп турар. Ол эвилел ам барык үжен чыл иштинде бистиң улустарывыстың болгаш оске-даа эвилелчи чурттарның үлустарының төөгүлүг чаалап алышкынарын быжы-биле камгалап, делегейге болуушкуннарга үр-түңнелдерлиг салдарны чедирип турар. Оны думагалаар болгаш быжыглаар керек.

Москвага силерниң аян-чоруунар болгаш бистиң аравыска болган чугаалажыышкынар бистиң чурттарывыстың болгаш үлустарывыстың аразында найыралды болгаш кады ажылдажылганы быжыглаарынга идигни бээр санаалдарны Стокгольмга СССР бодунуң эвилелчилери-биле киирген.

Оон-даа өске чугула саналдар: Европадан химиктиг чепсекти чайладыр дугайында, шериг чарыгдалдарын көвүлептес болгаш кызырар дугайында саналдар НАТО чурттарының үзаскатарының столдарының кырында чыпшаан. Бо талазы-биле угаан-сарыылдыг харыыны НАТО чурттарындан амга чедир дыңнавайн келдивис. Оон турүүк, дайын белеткелиге улам хөй чарыгдалдарны Вашингтон бодунуң эвилелчилериндең негеп турар.

Делегейниң амгы байдалында марксизм-ленинизмниң болгаш социалистиг интернационализмниң принциптериге үндезилээш социалистиг чурттарның чайгыс эвин болгаш сырый каттыжышкынын бүгү талалыг быжыглаары, делегейге оларның улам сырый кады ажылдажылгазы онза ужур-дузалыг болуп турар.

Социалистиг чурттарның камгалалының эвилели — Варшава Керээзиниң организациязы тайбыңны быжыглаарының эрге-ажыынга идегелдиг бараан болуп турар. Ол эвилел ам барык үжен чыл иштинде бистиң улустарывыстың болгаш оске-даа эвилелчи чурттарның үлустарының төөгүлүг чаалап алышкынарын быжы-биле камгалап, делегейге болуушкуннарга үр-түңнелдерлиг салдарны чедирип турар. Оны думагалаар болгаш быжыглаар керек.

Москвага силерниң аян-чоруунар болгаш бистиң аравыска болган чугаалажыышкынар бистиң чурттарывыстың болгаш үлустарывыстың аразында найыралды болгаш кады ажылдажылганың харылзааларының берк бир илереңи болур. Ол харылзаалар төөгүден хамаа үнделип даналадыг.

(Төнчүзү 3-нү арыында).

НАЙЫРАЛДЫГ БАЙДАЛГА

СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумуну июнь 4-те Кремльдиң Улуг ордузунга РКП-ниң Чиңгине секретары, РСР-ниң Президентизи Н. Чаушескуның алдары дээш дүштеки шайлалга тургускан.

Н. Чаушеску-биле кады аңаа ону аян-чорук үезинде үдеп чоруур румын партия болгаш күрүне ажылдакчылары турган.

Совет таладан шайлалгага эштер К. У. Черненко, В. И. Воротников, М. С. Горбачев, В. В. Гришин, А. А. Громыко, Г. В. Романов, М. С. Соломенцев, Н. А. Тихонов, Д. Ф. Устинов, П. Н. Демичев, В. И. Долгих, В. В. Кузнецов, Б. Н. Пономарев, В. М. Чебриков, И. В. Капитонов, Е. К. Лигачев, К. В. Русаков, Н. И. Рыжков, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчылары, ССРЭ-ниң министрлери, ССРЭ-ниң күрүне комитеттериниң даргалары, албанның өске-даа кижилери турган.

СЭКП ТК-ниң Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненко шайлалгага чүве чугаалаан.

Эш К. У. ЧЕРНЕНКОНУҢ чугаазы

Хүндүлүг эш Чаушеску!

Хүндүлүг эштер, өөнүктер!

СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өөнүүзүнден Румыниянның Коммунистиг партиязының Чиңгине секретары, Румыния Социалистиг Республиканың Президентизи эш Николае Чаушескуга, мында келген бүгү румын эштерге бөза катап байыр чедирерин чөпшээрел көрүүкер.

Силерниң Совет Эвилелиниге аян-чоруунар ажыктыг болуп турар-дыр. Совет Армияның тилекчи шаап халдаашкынының болгаш Румынияда патриотчу күштерниң чепсектиг тура халыышкынының түңнелинде шериг-фашисчи диктатура дүжүр октаткан, румын улустуң мурнунга чаа чырык амыдыралче орук ажыттынган тураскаадыг 1944 чылдың ол хүнүнден бээр удавас 40 чыл болур.

Дайын соолуунде чылдарда румын ажылчы чоннар Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле бодунуң чуртун хожудангай, аграр турганындан хөй адырлыг, хөгжүп турар экономикалыг социалистиг күрүне кылып алган. Ол дээш бис ханызы-биле сеткил ханып турар бис.

Совет-румын кады ажылдажылга турум хөгжүп турар деп чугаалазымза шуптувустуң ниити бодалывысты илергейлээним ол болур боор. Ол эки үндезининг: Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң болгаш Румыниң Социалистиг Республиканың аразында найырал, кады ажылдажылга болгаш бот-боттарынга дузалажылга дугайында Керээ, 1976 чылдагы совет-румын кады Медеглел, бистиң чурттарывыстың удуртукчу партия болгаш күрүне ажылдакчыларының үжүражыышкынарының түңнелинде чедип алган дутуржулгалар ол. Бистиң амгы үжүражыышкынывыс база аңаа чаа идиг болуру чугаажок.

Бөгүн болган чугаалажыышкыннар политика, идеология, экономика, культура болгаш оске-даа адырларга совет-румын харылзааларның улам ыңай хөгжүлдезинге ам-даа эвээш эвес артыкларлыг дээрбистии көргүскен деп шуут тодаргай чугаалап болур бис.

Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүнү чурттарның дээди дедиелге ам болур экономиктиг чөвүлел хуралын көскү түңнелдерлиг болур деп бодап турар бис. Социалистиг экономика интеграциязының улам ыңай ханылаашкынының, ЭДЧ киржикчилериниң экономиктиг күчүзүүнүң улам улгатгырарының аргаларын аңаа дөлевилээр.

Бодунуң тайбың тургузукчу планнарын социалистиг чурттар делегейниң нарын, дүшкүүрлүг байдалында боттандырар үжүрга таварыжып турар. Ол дүшкүүрлүгди кедередиң турарының бурузу АКШ-тың чагырыкчы болуктеринге омаажып турар, олар делегейге тергиндээр деп сорулга салып алган. Олар Совет Эвилелиниден, социалистиг чурттардан шериг күжүнүң талазы-биле артык болурун чедип алыр шугумну чоруудуп, дайын чепсээниң уламна чаа, бир дугаарында ядролуг, хевирлерин бүдүрериниң калбак хемчелдиг программаларын боттандырарынче далажып турар. Каттышкан Штаттар космосту база шериг талазы-биле удур-дедир тутчурунуң шөлү кылып алырын күзеп турар.

Совет Эвилелиниче, оскеда социалистиг чурттарже шыгааган баштайгы согуушкунуң америк ядролуг ракеталарын Барыын Европада тургузары уламчылап турары-биле дайын кыжанып улам өзүп турар.

Мындыг байдалдарда Совет Эвилела бодунуң эвилелчилери-биле кады эргежок чугула харыы хемчелерни алыр үжүрга таварышкан. Шериг күштериниң деп чоруун үрээри, шериг күжүнүң талазы-биле социализм делегейниңден АКШ-тың болгаш НАТО-нуң артык болуру чедип алдын-ноптишаан хевээр тергиндеже чүткүлдү узуткаар керек.

Совет Эвилелинге хамаарыштыр алыр болза, бис тергиндээрин күзевейн-даа турар бис. Ынчангаш бир эвес шайы-даа талага ажыктыг шиитпирлерни чедип алырынга өлүлүг сонуургалдыын америк тала биске көрүүзер болза, бис белен бис.

АКШ-тың болгаш НАТО-нуң милитаристчи углакыышкынынга удурланыштыр Совет Эвилели, Варшава Керээзиниң өске-даа чурттар Европага болгаш бүгү делегейге байдалды чогумчалыг болдурарынче угланган, тодаргай тайбың инициативаларын калбак программазын тургускан. Ол программа — акыдүмалышкы чурттарның коллективтиг күжениишкинкининг үре-түңнелдеридир. Ол **программа** болза ядролуг дайынның айыылыдан кижи терелгетелиин чайладырымче угланган, бүг боттарынга ажыктыг чугаалажыышкынынарны чедип алырының боттуг үдезинни болуп турар.

Варшава Керээзиниң киржикчилери чурттарның тайбыңга ынакшылдыг түткүлүнүң көскү хереңизин болза, кайы-кайызы-даа шериг күжүү ажыглавазының болгаш тайбың харылзааларны тургузарының дугайында керээни чарар дугайында НАТО чурттарынга оларның үоокта чаа кыйгырыы болуп турар. Амдыызында барыын тала ол дугайында чүүү-даа ыыттавайн турар, а ындыг керээни чарар чорук делегейге байдалды эки талаже эргилдиреринге идигни бээр ийик. Бүзүрежир чоруктуу быжыглаарынга. Европаның болгаш делегейниң айыыл чок чоруун хандырарынга идиг бээр санаалдарны Стокгольмга СССР бодунуң эвилелчилери-биле киирген.

Оон-даа өске чугула саналдар: Европадан химиктиг чепсекти чайладыр дугайында, шериг чарыгдалдарын көвүлептес болгаш кызырар дугайында саналдар НАТО чурттарының үзаскатарының столдарының кырында чыпшаан. Бо талазы-биле угаан-сарыылдыг харыыны НАТО чурттарындан амга чедир дыңнавайн келдивис. Оон турүүк, дайын белеткелиге улам хөй чарыгдалдарны Вашингтон бодунуң эвилелчилериндең негеп турар.

Эш Чаушескуның болгаш өске-даа румын удуртукчуларының кадыы дээш!

Акы-дүмалышкы румын улустуң чечектелишкинии дээш!

Тайбыңның хереэ болгаш коммунизм дээш демиселге СЭКП биле РКП-ниң, ССРЭ биле Румыния Социалистиг Республиканың сырый каттыжышкынын дээш дашкаланы көдүрерин чөпшээрел көрүүкер.

• • •

Н. Чаушеску харыы сөс ап, чүве чугаалаан.

Эш Н. ЧАУШЕСКУНУҢ чугаазы

Хүндүлүг эш Черненко!

Хүндүлүг эштер!

Мээң 65 харлааным-биле холбаштыр румын-совет найыралды болгаш кады ажылдажылганы быжыглаарыңа мээң салыышкыным дээш Совет Эвилелиниң Дээди Совединиң Президиумунуң мени шаңнааны бедик шаңналды — Октябрь Революциязы орденин тывысканы дээш изин-биле өөрүп четтиргенимни илередип тур мен. Оон-биле кады эп-найыралчы состери болгаш мээң адымга, партияның болгаш румын улустуң адынга улуг үнелээшкин дээш, эш К. У. Черненкога бодумнуң чүрээмниң ханызындан өөрүп четтиришкинии база илередип тур мен.

Бо бүгү дээрге, румын болгаш совет улустарның бот-боттарының аразында чаагай харылзааларның, эптиг-эвилең чоруктуң болгаш хүндүлежилгениң илерединшкини бооп, ооң-биле кады Румыниянның социалистиг тургузуушкунуун, Румын коммунистиг партия-биле Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының аразынга, Румыния Социалистиг Республика-биле Совет Эвилелиниң аразынга, бистиң ийи чуртувустуң аразынга найыралды болгаш кады ажылдажылганы быжыглаарының эрге-ажыктары дээп мээң ажыл-чоруудулганы үнелеп көргени ол-дур деп, санап тур мен. Бистеө бистиң улуг кожавыс болгаш өңнүүвүс Совет Эвилели-биле харылзааларны бедик-биле үнелеп көрүп турар бис.

Социалистиг Румыния. Румын коммунистиг партия база бистиң бүгү партиявыс болгаш улузувус-биле кадымен бодум-даа румын-совет кады ажылдажылганы болгаш дем-каттыжылгазын ийи талага ажыктыг кылдыр. ЭДЧ-ниң шугуму-биле база делегей ареназынга-даа доктаамал быжыглаар дээш, моон соңгаар-даа бүгү чүүлдерни кылыр дээрзин силерге бүзүредип тур бис. эргим эштер. Чаагай кожа-келбээ догуннаашкынның болгаш хосталга база депшилге дээш, социализм дээш кады демиселдиң шагдан бээр, төөгүде үргүлүчүлелдиг чаңчылдыг румын-совет харылзаалар бистиң улустарывыстың чаагай чоруунга, социализмниң болгаш тайбынның эрге-ажыктарыга улам күштүг хөгжүүн дээш бүгү чүүлдерни кылыр апаар бис.

Түңнелинде Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединге, Совет Эвилелиниң Дээди Совединиң Президиумунга, эш Черненко Силерниң бодунгарга, меңээ шаңналды тывысканы дээш, байыр чедиргеннер дээш, байыр чедиргеннер дээш база катап өөрүп четтиришкинии илередирин күзеп тур мен, ооң-биле кады Совет Эвилелиниң бүгү партия болгаш күрүне удуртукчуларынга, ийи партияларның харылзааларын улам калбарттырының, совет болгаш румын улустарның аразынга найыралды болгаш кады ажылдажылганы быжыглаарының Европага болгаш бүгү делегейге тайбының чаагай чоруунга чаа-чаа чедишкинерлиг болурун күзээннер.

(СЭТА).

ШАҢНАЛДЫ ТЫВЫСКАНЫ

Люциязы ордекни июнь 4-те Кремльге тывыскан.

Эштер В. И. Воротников, М. С. Горбачев, В. В. Гришин, А. А. Громыко, Г. В. Романов, М. С. Соломенцев, Н. А. Тихонов, Д. Ф. Устинов, П. Н. Демичев, В. И. Долгих, В. В. Кузнецов, Б. Н. Пономарёв, В. М. Чебриков, И. В. Капитонов, Е. К. Лигачёв, К. В. Русаков, Н. И. Рыжков, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазыкын, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының орлакчылары ССРЭ-ниң министрлери, ССРЭ-ниң күүркомитеттер даргалары болгаш алтанның өске-даа кижилери шаңналды тыпсып турда аңаа турган.

Шаңнал тыпсыышкынының үезинде эш К. У. Черненко чүве чугаалаан.

Эш К. У. ЧЕРНЕНКОНУҢ чугаазы

Меңээ хүндүлүг болгаш өөрүүчүг даалганы күүседир хүлээлге таварыштым.

Совет-румын харылзааларны хөгжүдеринің херээге ачы-хавыязы дээш база алдан беш харлааныбиле холбаштыр Румын коммунистиг партияның Чиңгине секретары, Румыния Социалистиг Республиканың Президентизи эш Николае Чаушеску ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы-биле Октябрь Революциязы орден-биле шаңнаткан.

Бедик шаңнал — Октябрь Революциязы орденин бөгүн Силерге тыпсып тура, ол шаңнал болза партияга Улуг Октябрьның херээн уламчылаар, социалистиг болгаш коммунистиг ниитилелди тургузары, чер кырынга быжыг тайбыңны хандырары дээш бистин кады демиселивиске чаагай сеткилиивисти, ханы хүндүткелиивисти силерге. Румын Коммунистиг партияга, бистиң соратнигивис — румын улуска илергейлеп турар дээрзин демдеглээрин күзеп тур мен. Совет улус румын өөнүктериниң чедишкиннерин бедин-биле үнелеп турар база оларга чаа-чаа үүле-херекти күзеп турар.

Найыралдың болгаш бүгү таланың харылзаалары, бистиң партияларывыстың, чурттарывыстың болгаш улустарывыстың аразында эвилелчи харылзаалар маркизм-ленинизмниң болгаш социалистиг интернационализмниң чайгылыш чок принциптеринге, социализмниң болгаш тайбыңның чаагай херээнге үндезилеп быжыглаар болгаш хөгжүп турзун дээш бүгү-ле үүлдерни моон соңгаар-даа кылыр бис.

Хүндүлүг эш Чаушеску, бедик шаңнал-биле холбаштыр бистиң чүректиң ханыңдан байыр чедириишкинерни хүлээп ап корүнер.

Эш Н. Чаушеску харыы сөс ап, чүве чугаалаан.

Эш Н. ЧАУШЕСКУНУҢ чугаазы

Хүндүлүг эш Черненко!

Хүндүлүг эштер!

Мээң 65 харлааным-биле холбаштыр румын-совет найыралды болгаш кады ажылдажылганы быжыглаарыңа мээң салыышкыным дээш Совет Эвилелиниң Дээди Совединиң Президиумунуң мени шаңнааны бедик шаңналды — Октябрь Революциязы орденин тывысканы дээш изин-биле өөрүп четтиргенимни илередип тур мен. Оон-биле кады эп-найыралчы состери болгаш мээң адымга, партияның болгаш румын улустуң адынга улуг үнелээшкин дээш, эш К. У. Черненкога бодумнуң чүрээмниң ханызындан өөрүп четтиришкинии база илередип тур мен.

Бо бүгү дээрге, румын болгаш совет улустарның бот-боттарының аразында чаагай харылзааларның, эптиг-эвилең чоруктуң болгаш хүндүлежилгениң илерединшкини бооп, ооң-биле кады Румыниянның социалистиг тургузуушкунуун, Румын коммунистиг партия-биле Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының аразынга, Румыния Социалистиг Республика-биле Совет Эвилелиниң аразынга, бистиң ийи чуртувустуң аразынга найыралды болгаш кады ажылдажылганы быжыглаарының эрге-ажыктары дээп мээң ажыл-чоруудулганы үнелеп көргени ол-дур деп, санап тур мен. Бистеө бистиң улуг кожавыс болгаш өңнүүвүс Совет Эвилели-биле харылзааларны бедин-биле үнелеп көрүп турар бис.

Социалистиг Румыния. Румын коммунистиг партия база бистиң бүгү партиявыс болгаш улузувус-биле кадымен бодум-даа румын-совет кады ажылдажылганы болгаш дем-каттыжылгазын ийи талага ажыктыг кылдыр. ЭДЧ-ниң шугуму-биле база делегей ареназынга-даа доктаамал быжыглаар дээш, моон соңгаар-даа бүгү чүүлдерни кылыр дээрзин силерге бүзүредип тур бис. эргим эштер. Чаагай кожа-келбээ догуннаашкынның болгаш хосталга база депшилге дээш, социализм дээш кады демиселдиң шагдан бээр, төөгүде үргүлүчүлелдиг чаңчылдыг румын-совет харылзаалар бистиң улустарывыстың чаагай чоруунга, социализмниң болгаш тайбынның эрге-ажыктарыга улам күштүг хөгжүүн дээш бүгү чүүлдерни кылыр апаар бис.

Түңнелинде Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединге, Совет Эвилелиниң Дээди Совединиң Президиумунга, эш Черненко Силерниң бодунгарга, меңээ шаңналды тывысканы дээш, байыр чедиргеннер дээш, байыр чедиргеннер дээш база катап өөрүп четтиришкинии илередирин күзеп тур мен, ооң-биле кады Совет Эвилелиниң бүгү партия болгаш күрүне удуртукчуларынга, ийи партияларның харылзааларын улам калбарттырының, совет болгаш румын улустарның аразынга найыралды болгаш кады ажылдажылганы быжыглаарының Европага болгаш бүгү делегейге тайбының чаагай чоруунга чаа-чаа чедишкинерлиг болурун күзээннер.

(СЭТА).

Экономика камналгалыг болур ужурлуг

МИНЕРАЛДЫГ ЧЕМИШЧИДИЛГЕНИ ЧӨП АЖЫГЛААР

Бистиң чуртта минералдыг чемишчидилгени бүдүрерн чылдың-на улам көвүдеп турар. Эртем ажылагыйлары оларның дээштиин база улгаттырып турар. Ынчангаш минералдыг чемишчидилгени кадагалап турар үеде ооң шынарын баксыратпазының дугайында айтырыг кол черни эзлеп турар.

Көдээ ажыл-агый культураларының дүжүдү чүгле минералдыг чемишчидилгениң шынары бедик турда хөй болуру кымга-даа билдингир. Ыкдыг турбутке республиканың дыка хөй совхозтарының агрономнары минералдыг чемишчидилгениң кадагалалын чогумчалыг деңнелге тургуспайн турар. Ооң уламындан чемишчидилге чүгле төктүп-чайлып турар эвес, харын бодунуң шынарын база чидирип турар. Чадагай чыткан чемишчидилгениң чемижин чаъсчаашкын шүүрей шаап каапкан.

Республиканың ажыл-агыйларында минералдыг чемишчидилге шыгжаар тускай черлерни шуптузунда тутканы. Ынчалзажок ол черлерниң эдилели чогумчалыг неелдге оранчок четпес чамдыктарының дээвиринден чамдылаар, оскелериниң хаалгалары-даа чок болур. Минералдыг чемишчидилгени эмгелеп турары база багай, ыпда-мында тарадыр эктагылапкан чыткылаар.

Минералдыг чемишчидилге бүрүзүнүң физиктиг болгаш химиктиг байдалдары кадагалаал үезинде өскерлип турар. Ынчангаш ону кадагалаарының дүрүмнерни шыңгыы сагыыр херек. Ылаңгыя аммиак селитралы, карбамид ышкаш азоттуг чемишчидилгелер, хлорлуг калий чергелиг калийлиг чемишчидилгелер эстизчел болгаш бусталыычал болганындан ажык черге хораар. Багай кадагалалдың чемишчидилгениң борбаандылары үрелип, чамдыктары чыпшыынып, борбактажыыр калыр. Ынчаар даштадган чемишчидилгени бузарында улуг күш болгаш хөй үе чарыдаттынар.

Бир эвес 90 тонга аммиак селитралы ажык черге шывыг чок кадагалаар болза, ооң шыгы чогуур деңнелинден дыка улгадыр. Үш-дөрт ай эрткенде ооң он алды хуузу эстип калыр аза 90 тонна чемишчидилгеден чеден беш тонна артар. Бо дээрге 915 рубль түңнүг караажа-дыр. А бир эвес ол селитраны кызыл-тас шөлүге чашкан болза, ооң тонна бүрүзү ийи тоннадан эвээш эвес немелде тарааны берип болур турган.

Нитроаммофос, нитрофос, суперфосфат чергелиг чемишчидилгелерни шыгы улуг черге шыгжаарга, оларның фосфору шуптузу эстип калыр. Ооң соонда ол чемишчидилгелерниң дээштии чидер.

Химизондилге станциязы 1983 чылда республикага келген минералдыг чемишчидилгениң 4300 тонназының шынарын хынап көргеп. Хынаан чемишчидилгениң 130 тонназы дүжүт эстүрер шинээн чидирген болган. Бо чижек ажыл-агыйларда минералдыг чемишчидилгениң кадагалалынче чогуур кичээнгейниң салдынмайн турарын херечилеп турар. Ынчангаш минералдыг чемишчидилгелерни дүрүм аңгаар кадагалаар талазыбиле дээштиг хемчелдиг ажыл-агыйларның чдуртукчуларындан болгаш чер ажылының тускай эртемниглеринден шегеттинип турар.

Т. ФУНТИКОВА.

көдээ ажыл-агыйны химизациялерниң төлевилел-шинчилел станциязында улуг агрохимик.

Эш Н. ЧАУШЕСКУНУҢ чугаазы

Хүндүлүг эш Черненко!

Хүндүлүг эш Тихонов!

Эрэим эштер болгаш өөнүктер!

Бо таварылганы холбаштыр биске көргүскен хүлээп алыышкыны дээш, бистиң партиявыстың, бистиң үлүзувустуң болгаш румын-совет найыралдын алдынга күлээшкиннер болгаш үнелеэшкиннер дээш бистин өөрүп четтиргенивисти илергейлеп тур мен.

Эрэим эш Черненкога, партиянның база совет күрүненің удуртулгазында өске-даа эштерге, коммунистерге болгаш совет үлүска РКП ТК-ниң, Күрүне чөвүлелиниң болгаш румын чоннар-тың, бистиң үлүзувустуң болгаш румын-совет найыралдын алдынга күлээшкиннер болгаш үнелеэшкиннер дээш бистин өөрүп четтиргенивисти илергейлеп тур мен.

Эш Чаушескуның болгаш өске-даа румын удуртукчуларның кадыы дээш!

Акы-дүмалышкы румын улустуң чечектелишкинии дээш!

Тайбыңның хереэ болгаш коммунизм дээш демиселге СЭКП биле РКП-ниң, ССРЭ биле Румыния Социалистиг Республиканың сырый каттыжышкынын дээш дашкаланы көдүрерин чөпшээрел көрүүкер.

• • •

Н. Чаушеску харыы сөс ап, чүве чугаалаан.

Эш Н. ЧАУШЕСКУНУҢ чугаазы

Хүндүлүг эш Черненко!

Хүндүлүг эш Тихонов!

Эрэим эштер болгаш өөнүктер!

Бо таварылганы холбаштыр биске көргүскен хүлээп алыышкыны дээш, бистиң партиявыстың, бистиң үлүзувустуң болгаш румын-совет найыралдын алдынга күлээшкиннер болгаш үнелеэшкиннер дээш бистин өөрүп четтиргенивисти илергейлеп тур мен.

Эш Чаушескуның болгаш өске-даа румын удуртукчуларның кадыы дээш!

Акы-дүмалышкы румын улустуң чечектелишкинии дээш!

Тайбыңның хереэ болгаш коммунизм дээш демиселге СЭКП биле РКП-ниң, ССРЭ биле Румыния Социалистиг Республиканың сырый каттыжышкынын дээш дашкаланы көдүрерин чөпшээрел көрүүкер.

• • •

Н. Чаушеску харыы сөс ап, чүве чугаалаан.

Эш Н. ЧАУШЕСКУНУҢ чугаазы

Хүндүлүг эш Черненко!

Хүндүлүг эш Тихонов!

Эрэим эштер болгаш өөнүктер!

Бо таварылганы холбаштыр биске көргүскен хүлээп алыышкыны дээш, бистиң партиявыстың, бистиң үлүзувустуң болгаш румын-совет найыралдын алдынга күлээшкиннер болгаш үнелеэшкиннер дээш бистин өөрүп четтиргенивисти илергейлеп тур мен.

Эрэим

Партийжи амыдырал

АЖЫЛЫВЫСТЫҢ КОЛ ӨЗЭЭ

СЭКП ТК-ныҢ, ССРЭ-ниҢ Министрлер ЧөвүлелиниҢ болгаш ВЦСПС-тиҢ «Күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле ажылды күш-телдирер дугайында» долтаалында айыткан сорулгаларны күүседир дээш бистиҢ автосептелге заводувыста партия организациязы бо талазы-биле организаторлар болгаш идей-кижизидилгелиг ажылче кол кичээнгей салып турар.

КоллективтиҢ, организастыг болгаш бот-боттарынга негелделиг чоруктуруглузарынга бригадаларда кижизидилге ажылы коскуу ушуг-дузалыг. Ынчангаш ажаа партийжи салдарны күштелдирип, оларныҢ күженишкинин коллективниг моральпсихологтуг эки байдалды тургузарынче, планныг даалгаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседиримче угланыдырып келдивис. Бо ажылга кол күш — коммунистерниҢ аргадуржулгазы, хүүда үлегери болур.

Заводтуң хоочуу, Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниг эдилекчизи Константин Тимофеевич КукариниҢ бригадазы ажылдың алыс түнелдерин барымдаалап төлээр чаңгыс аай наряд-биле ажылдап турар. Коммунистиг күш-ажылдың бо бригадазында ажыл шагы үзер, корум-чурум үрээр кижилер чок. Кайы хире ажылдаар сен, ол хире төлевирни алыр сен дээрзин олар эки билир. Бүгү айтырыгларны бригада бодуу шиитпирлээр. Константин Тимофеевич бодуныҢ херээниҢ ёдулуг мастери, бүзүрелдиг, кызымаккай кижи. Оон удуртқан бригадазы бо чылдың дөрт айларында беш автобус септээр планын чеди кылдыр ажыр күүсеткен. Ында ажылдың шынары эки.

Ол ышкаш заводтуң хоочуму В. Ю. ФурсиниҢ удуртқаны чазаныкчылар бригадазы база беш айлар планын ажыр күүсеткен. Электроканначы А. И. Попов, моторист А. П. Аржанов, чазаныкчы К. Ф. Грехов, дарган В. Д. Күжүгет, ваграншик А. Н. Смородников олар, ооскедаа мурнайчылар хүүда беш чыл планын күүсеткенин рапорттаамнар. Завод продукция бүдүрелиниҢ беш айлар планын база ажыр күүсеткен.

Амты теде күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаары —шыңгыы айтырыг. Ол дээрге коллективтиҢ үүгле иштики сагылга-чурумун быжыг тудары эвес, харын ажыл-агыйжы, хумагалыг чоруктуу күштелдирери, ажылды эки шынарлыг кылыры, планнар болгаш социалистиг хүлээлгелер күүселдеги дээш демиселге идепкейлиг киржири болур.

Быжыг сагылга-чурум — бүдүрүлгениҢ ажыктыын бедидериниҢ чугула негелдези.

СЭКП ТК-ныҢ ноябрь (1982 ч.) болгаш июнь (1983 ч.) ПленумнарыныҢ шиитпирлериҢе дүүштүр заводта күш-ажылдың сагылга-чурумунуҢ байдалын партияның ажык хуралынга май айда чугаалажып көрдүвүс. Бо талазы-биле элээн хемчеглер алдынга-даа, четпестер бисте ам-даа хөй. Ону чайладырының сорулгаларын дугуруштувус.

Чижээ, эрткен чылдың дөрт айларында ажыл шынының үстүнгени 150 кижиҢ турган болза, бо чылдың дөрт айларында 145 кижи-хүн болган. Администрацияның чөпшээрели-биле төлевир чок шөлээ саны — 81 хүн. Үк көргүзүг эрткен чылдыңдан барык ийи катап хөй. БүдүрүлгениҢ эптелге болгаш мотор участоктары ышкаш чугула адырларында чамдык кижилерниҢ талазындан ажыл шагы үзе бээр чоруктар турган.

Ниитизи-биле заводта күш-ажылдың сагылга-чурумунуҢ байдалы эки-жиҢ турар. Ынчалза-даа ону хамыктан кижилериҢ санына чамдык мурнакчылар, хоочун эштер безин кире бергилээри чажыт эвес. Ындыг фактыларны чамдыкта осцет ёнокка эрттириптер чоруктар бар. Ынчангаш коммунистерден, удуртукчулардан, килдистер начальниктеринден, мастерлерден, албан-хаакчылардан негелдени бир деңге күштелдирип турар бис.

Заводта организастаан социалистиг чарыштың түнелдерин үндүрерде күш-ажылдың сагылга-чурумунуң байдалын бирги эвчигеде барымдаалап көрүп, мастерлерден негелдени, улгатыгран. Ажыл шагы үскен кижилерге кандыг хемчеглер хүлээткенил? Бо чылдың дөрт айларында түнелдер-биле алырга ажыл шагы үскен он кижиниҢ шөлээлээр хуусаатын кызырган, ажыл шагы үскен кижилерге хамаарыштыр 930 рубль түңнүг шаңнал ажыглын каазан. Үзерби ажыл кижиниҢ профэвилел комитединиҢ профилактика болгаш херээженнер чөвүлелдериниҢ хуралдарынга сайгарып чугаалашкан. Ол ышкаш корум-чурум үремчилериниҢ башыңнарынга баргаш беседалашканының учёдун кылып, харыысалгалыг ажылдакчыларны корум-чурум үремчилери-биле кижизидилге ажылы чорудар кылдыр хүвааган.

Оон аңгыда нарколог эмчилер болгаш хоорайның профилактика чөвүлелиниҢбиле харылзаалыг ажылдап, арагадан эмнедири-биле беш кижини чоруткан.

Ынчалза-даа бисте күш-ажылдың сагылга-чурумунуң дугайында айтырыг амдаа чогуур деңнелге шиитпирлеттинмейн турар. Тайылбыр-массалыг ажылывыстың дээштин ам-даа чавыс. Ылаңгыя эш хүүзунуҢ судунуҢ ажылын партияның, чазактың айтыышкынарынга дүүштүр тургузары негеттинип турар. Бо ажылга коммунист А. Томилин удуртман улусчу контроль болуу идепкейлиг дузаны чедирип келген.

Бир чугула айтырыг — заводка сагылга-чурум талазы-биле комиссияны тургузары чугула боол турар. Оон составынга профэвилел комитединиҢ, партия, комсомол организацияларыныҢ төлээлекчилерин, мастерлерни, бригадирлерни, звено удуртумчуларын киирип, ажылды участок бүрүзүнге күштелдирер. Оон аңгыда заводту радиожудуп, хүн бүрүде коллективте болуушкуннарны ажыл-ишчилерге дыңнадып, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаары мастерлериниҢ, бригадирлериҢ, звено удуртукчуларының отчёттарын дыңнап, сагылга-чурум, корум-чурум үрээн таварылга бүрүзүн анаа эртирбес. Аңаа кандыг хемчег хүлээткенин хөйге чарлап, дыңнадыр.

Күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарының бир дээштиг хевири күш-ажылды организастаарының болгаш төлевирниҢ бригада аргазын ажыглаары. Амыдыралчы ол чугула айтырыг бисте оожум шиитпирлеттинип келгенин чугаалаза эки. Ону шуткулга участогунга нептередир деп шиитпирлээш, тайылбыр ажылын эчизинге чедирип шыдаваны кошкак ажылывыстың түңнели. Бо ажылды нептередирин заводтуң бүгү ишчилериннден, хөй-ниити организацияларындан хамааржыр. Сагылга-чурумну быжыглаары — бүгүдевистиң херээвис.

Е. БАЛАБАНОВА.
Кызылдың автосептелге заводунда партия организациязының секретары.

К. АРАКЧАА

ШОЛБАН

ОЧЕРК

ХАМЫК хөйжуларны бир кылдыр эргээш, Тоора-Хемге чоокшулап орувуста, часкы хүн дүдүскек-биле дүй тыртынып чорүй, кылыдың каан кедергей улуг күзүүгү болуп авгаш, сиртиндеги ыяштары адыгыр баш дүктери ышкаш апарган тургулаар кара сыын артыиче союп кире берди. Кежээ дүшкени ол. Ам артында сырын сооксумаар кылдыр үруп эгеледи. «Демги мурнакчы хөйжүүнүң аалынга кирбейн баарывыс ол ирги бе?» деп, мен бүдүү иштимде арай дувүрексеп чор мен. Мээң оомну билген-даа чүве дег. Кара-оол Сереновиҥ чугаалай-дыр:

— Виктор Ак сугга амдораан баар бис. Мырыкай ырак эвес. Эргиишкин оонбиле доостур.

«УАЗ» оң талазынче эзэй тырткаш, арга кыдыын кудуп хиртилетти. Хенертен-не хавак кырынга келдивис. Баарывыста бо кыштаг тур.

«Тоора-Хем» совхозтуң хойжузу Виктор Орайбанович Актың коданы ол болду. Ортумак сынныг, сырынга додуга берген хүрең арынныг, орлан-шоваа карактарлыг, чазык ыырайлыг, күдер-шыырак эр. Оон кадайы Чечекмаа Коловна Ак база-ла демгизи-биле удаалаш, долбанныг кызыл чаактарлыг, дозураш кара карактарлыг, чазык чаагай кижи болду. Оларныҥ хоюнуң, хураганының кажаазын көргеш, чурттап орар бажыңынга барып, ажыл-ижинин дугайын соңуургап, орай дүн дүшкүжеге хөөрештинис.

ВИКТОР ойталап алгаш, орү дээрже көрүп чыткан. Үгжегер ак-ак булуттар. Олар бирде кедергей улуг орду-бажын-даа чамдыкта кандыг-бир дириг амытан дүрзү-хевири-даа апаргылаар. Кезек булуттар мырыңай эстип-хайлып, көңгүс чиде бергилээр. Чаныңда оттаан хойларның аастары чазыраар, думчуктары мижилээр. Күскү хүн чигтааладып, чылдың кээр орта, чыткан кадарчы күн кыыны берген. Диртилээн аът даванының даажиндан оттуу чаштап келген. Бажын ковайтпайн, кезек дыңнаалап чыткан: мырыңай чанында хевирлиг аът-даа аялар былгырар, үүген суглуу-даа кыңгыраар. Виктор ам-на ковайып келген. Караанга бүзүревейн барган! Дүжүм бе, түлүм бе кылдыр бодааш, арның чода туткаш, ылавылап көрген. Долбанныг кызыл чаактарын хүүге чайнадыр хүлүмзүрүп, дозураш кара карактарын хере көрүп алган Чечекмаазы бо турган. Кайгаанындан Виктор кезек када аазады берген олурган. Кадайы аъдындан аваангыр кашпагайы аажок дүже халааш, Викторну кочуулаан:

— Кончуүүнү, Виктор, хөй кадартып чорудуптарга, чоп удуп калганың ол?! Орта сен бе?

— Бичии када күм кынны берип-тир мен, Чечек — деп демгизи агартынган.— Хойлар бо оттаан чораан чүл. Бээр канчап чедип келдиң?

— Аалга кээримге, сени мында хөй чанында дээрге, чедип келдим. Хойжулап чедип келгенин бо ышкажыл, Витя!— дээш, Чечекмаа хөглүг каттырган.

— Шынап бе, Чечек?

— Ынчанмайн канчаар! Аваң аарып турар ышкажыл. Ачаң сугнуң бо кадарып турар хоюн хүлээп алгай бис. Кодан хойну силерге хүлээдирден башка деп, аваң ынчап олур.

— Даргалар кодан хойну биске бүзүрээр бе ынчаш? Арга-дуржулгазы чок дээш, хожок ыйнаан...

ООҢ СООНДА Виктор Ак совхоз конторазынга чеде берген. Кол зоотехник Кара-оол Сереновиҥ Оюн ону көрүп каап, дораан-на хөөреп үнген.

— Чыткан тевес аксыңга камгыыл кирген деп чүве бо-дыр аа, Виктор! Сени сураглаар деп бодап ордум, чедип келгениң эки боотур. Дораан директорга бараалы. Ынча дээш, Викторнуң эктинге холун салган.

Демгизи чүвениҥ үжүрүн билбейн барган.

— Директорга чүге баар чүвел, даргам? Меи аңаа чор ышкажыл мен...

Директориҥ кабинединге Викторну эдертип киире бергеш, Кара-оол Сереновиҥ чугаалаан:

— Чогум-на хойжуладыр кижи бо-дур, дарга. Дүүн силерге ол дугайын чугаалап олурдум. Виктор боду бөгүн чедип кээп-тир.

Совхозтуң директору Эренчин кол зоотехникти детнип, амырай берген:

— Шынап-ла чүве аайлашкан-дыр, дом. Ачаҥның кадарып орар бир кодан хоюн сен хүлээп ал. Аваң аарааң, ынчангаш олар малчыныап шыдавас-тыр.

— Мээң кадайым ферма-да саанчы кижи болгай. Мен кодан хой хүлээп алгаш, чааскаан канчаар мен, даргам?— деп, Виктор ойталаарын орааддашкан.

— Сен ол коданга дузалакчылап келдиң чоп?— деп, директор мыңдыг.— А Чечекмаада чүү боор! Сээң ынаар фермаже күдээлеп шаап турган херээң чок. Чечекмаа Коловнаны ол ажылындан хостаалы. Силер ийилээп кодан хойну кадарыңар. Аныяк улус кайын ажырар. Чоорту чаңчыгып, өөренип бээр болгай. Хойну канчаар кадарарын, ажаарын бо Кара-оол Сереновиҥнеен айтырып алыр силер.

ВИКТОР биле Чечекмаа 1976 чылдың төнчүзүнде ынчаар хойжуулай бергеннер. Мал кадарып чорбаан улуска баштайгы удаазында берге болган. Ынчалзажок кежээ, ыңгымак болгаш, олар бергелерни ажып эртип шыдаан. Аныяк хойжуларга баштайгы чылында 400 баш эр хураганны хүлээдип бергеш, ажыл-агыйның кол зоотехниги Кара-оол Сереновиҥ ыяк чатаан.

— Ча, көрдүңер бе, хөйүң хөй малын хүлээдип бергеним ол. Оларның онча-менди үүгле силерден, бодунарның кежээ, кызымаактардан хамаараҗыр. Кол-ла чүве мындыг: чайгы үеде чаа семиртип алыр. Семис малга ыыш коргунчут эвес. Шыырак демгелдиг хой адержилгеге эрте кирер, ийистээри хөй, оглу улуг шыырак, боду сүткүр болур. Ындыг хураган аарыг-хамчыкка белеи алыспас, дүргеи өзүп дорутар. Ону утпанар!..

Хөй чыл ажылдап келген улуг арга-дуржулгалыг эртемден-зоотехник чүвениң кара шыныг чугаалаан. Виктор Орайбановичиниҥ каш чыл улаштыр бедик көргүзүглиг болуп келгениниҥ байты-ла чажыды — малдың семиртилгезинде. Ол чылдың-на кодан хоюн Бос-Хаакка барып чайладыр. Оон одары делгем, от-сигени эки. Виктор Ак чалгаа, олутпай малчыннар ышкаш, чаңгыс хоналжка олура чайлаваспайн үргүлүү одар солуп кежер, хоюн хүниҥ-не чүм оттуг черге кадарар. Кожерде совхозтан машина, трактор негеп турбас, аъдыңга тергеленгеш чоруптар. Чайын майгынга чурттаар.

Дүңгужүн төрүүр тогду хойларны Виктор биле Чечекмаа 1979 чылдың чазынында хүлээп алган. Тогдуларын чайын одар солуп турган, түлдүр семиртиен, күзүн тараа хоорзунунга кээп одарлаткан. Кыжын чиртир сигеттиг база бодуныҥ кужу-биле белеткеп алган.

Каът-Чар кыштаа. Дунгуш тогдуларыны ооллдарынга ыяк-ла белеткеннер. Хураган кажаазын сыскып чылыглаан, иштинге курган одекти сүзүп чыдар кылдыр төкнеп. Чылдыр от салыр печкаларны тургускулаан. Ынчалзажок коданның ээлериниҥ сеткили дүвүревишаан турган. Олар оон мурнунда чаш хураган хүлээп ап, ону азырап өстүрүп чораан эвес.

— Ой, баштайгы чыл берге-ле болчук!— деп, Чечекмаа Коловна ам сактып чугаалап орар. — Артында дүңгужүн төрүүр төгду хойлар. Оглуң орта эмзирбес, чамдыктары хозар-даа. Оон мурнунда хөй ооллдадып, чаш хураган ажаап азырап чораан эвес. Чаш чүвелерни канчап-ла онча-менди өстүрүп алырыл дээш, коргуп-иргип пат болган бис. Коля зоотехник хүниҥ чыгыы кээп, бисне сагыш човап, арга-сүмезин берип тургайы эки болган. Сакманчылар база улуг дузаны көргүскен. Оон түңнелинде төрүүр чүс хойга онааштыр 80 хураганны баштайгы чылда доруктурган бис. Ынчан бир хойдан кыргып алган дүгүвүс 2,5 кг болган.

АНЫЯК малчыннарның баштайгы идек-дадак базымы ол. Оон соонда ол базым улам-на бүзүрелдиг болуп бар чораан. Виктор биле Чечекмаа ийиги чылында төрүүр чүс хойга онааштыр 84 хураганны, хойдан-на 2,6 кг дүктү, үшку чылында — 87 хураганны, 2,8 кг дүктү, а арткен чылын — 103 хураганны, 2,4 кг дүктү алган. Тожу районнуң кадыг-дошкун агаар-бойдузунуң байдалынга ындыг түңнелдерни доктаамал чедип алыры берге херек. А Виктор биле Чечекмаанның көргүзүү чылдан чылче улам бедип келген. Ону таварылга деп болбас. Оларның чедишкинишкинин чажыдын совхозтуң кол зоотехниги Кара-оол Сереновиҥ Оюн мынчаар тайылбырлады:

— Виктор биле Чечекмааның чедишкинишкинин кол чажыды — оларның кежээ, кызымаа. Болар мал дээнде мырыңай амыр-дыжын бодавас улус. Ынчангаш малы кезээде семис, күштүг болур. Чемин белеткеп, одеккыштаан ыяк септеп алыр.

Совет Тываның 40 чыл оюн төлептиг үткүүр дээш, бо чылын төрүүр чүс хойга онааштыр 90 хураганны камгалап алырын хүлээзинеген. Ам херек кырында 95 хураган менди доруглуг тур. Кежээнин мурбунда хүндү деп, улустуң үлегер чугаазы бар. Олар төлептиг макталды кызымак күш-ажылыбиле чедип алган. Виктордаа, Чечекмаа-даа «Социалистиг чарыштың тиилекчизи» деп демдекти каш чыл улаштыр ап келген. А Виктор Орайбанович 1983 чылда Алдар орденниг үшкү чегиген-биле шаңнаткан.

Коданны-даа, кожазында ариг иштинде амдыгызында шимээн чок Тоора-Хемниглаа дүңгүң карагызы шугланып алган. Дээрде чайнаан чырык шолбан «Тоора-Хемниң» шолбаны малчынга бәйыр чедиргизиг улам-на чырык чиргизиглиг хөп.

К. АРАКЧАА.
Тожу район.

СЕПТЕЛГЕ СТАНЦИЯЗЫ

ХАРЬКОВ. Харьков области көдээ техниктиг септелге станциязын төпчүдүп тургускан. Оон кол кезээ Волчанск хоорайда мал чемнери белеткээр дериг-херекселдерни септээр станция боол турар.

(СЭТА).

КИНЕМАТОГРАФ: тайбың болгаш депшилге дээш демиселде

ТАШКЕНТ. (СЭТА-ныҢ корр. Л. Бернаскони, О. Осипов). Социал чөптүг чоруктүп, гуманизминиҥ, тайбыңның болгаш улустарның найыралының идеяларын бот-тарының үрай үүлүнге көргүзер чүткүлдүүн Азия, Африка болгаш Латин Америка чурттарының Узбекистанның найысылалынга доозулаган кинофестивалынга экранның депшилгелиг мастерлери илереткен. Ол төөгүлүг шуулганга барык үүс хире чурттарның, делегей болгаш национал организацияларның төлээлери киришкен.

— Эш К. У. Черненконуң фестивальдың киржикчилеринге болгаш аалчыларыга чедирген байырында Азияның, Африканың болгаш Латин Американың кинематографистериниҥ эң тергиин чогаалдарында бистиҥ бо дүвүренниг үевисти, сарыыл чок болгаш үреп тонаашкынның күштеринге удур медерелдиг болгаш тургузуушкуннуң күштерииң демисели чоруп турар үени эң-не шынчы-биле көргүскен деп чугаазын үш диптин кино уран түүлүнүң көрүлдезиниҥ чедишкиннерни бадыткаан — деп, ооң оргкомитединиҥ даргазы, Узбек ССР-ниҥ Министрлер Чөвүлелиниҥ Даргазының орлакчызы С. У. Султанова фестивальдың түңнелин үндүрүп тура, чугаалаан.

Түскай болгаш информастыг көрүүлелериниҥ программазында уран-чечен болгаш документалдыг 240 фильмнер кирген. Олар улустарның амыдыралын делгемби-биле көргүзүп, оларның ажыл-херектерин болгаш күзел-чүткүлүн, идегелиг болгаш дүвүрелин калбаабиле чырытқан.

Ядролуг дайының айылынга удур идепкейлиг хөделишкиннериниҥ айы-биле капсырлаштыр Ташкентиге болган кино шуулганы тайбың талалакчыларының ниити шимчээшкининге каттышкан. Империализминиҥ чимэнишкиннеринге, неоколониализмге, базымчаар болгаш сөөк-язы ылгаар чоруктарга удур демисежип турар улустар-биле эп-сеткил каттыштырылгазының митингилеринге үш диптиҥ кинематографистери идепкейлиг киришкеннер.

«Тайбың, социал депшилге болгаш улустарның хосталгазы дээш!» деп бүлиниг кыйгырыглыг кинофестиваль миллион-миллион кижилериниҥ сеткил-чүректеринге чоок болган, ооң адрезинге ааңгы-ааңгы чурттарның күүне болгаш хөй-ниити ажылдакчылары, улустар аразының база национал организацияларның удуртумчулары байыр чедиришкиннерни чорутканнар.

Ташкентиге болган кинофестивальдың дугайында боттарының бодалдарык даштыкы аалчылар база илереткеннер.

Марио Сантос, кинематографияның национал институдунуң чиңгине директору. (Никарагуа): раволюциядан торуттуунгеш бистиҥ аныяк кинематографиявыстың Ташкент ужуралгазынга киришкени — Ак бажыңның агрессчи политиказынга удур национал хамаарышлас чорук дээш, бодүүн кижилериниҥ аас-кежиниин социал чаартылгалары дээш демисежип турар чурттуң болгаш улустуң дугайында ышкыы экрандан чугаалап баэр кайгамчык арганың тургустуунганы болур. Янзы-бүрү чурттарның кинематографистериниҥ бистин ажылывыска сонуургалы бо чиик эвес болгаш эргежок чугула ажылга чаа күштү немеп берип турар-дыр.

Шарма Лакшминатх, кинорежиссёр (Непал): «Ташкентиниҥ сагыш-сеткили» деп адаарывыс чылыг күзелиниҥ үүгле силерден, бодунарның кежээ, кызымаактардан хамаараҗыр. Кол-ла чүве мындыг: чайгы үеде чаа семиртип алыр. Семис малга ыыш коргунчут эвес. Шыырак демгелдиг хой адержилгеге эрте кирер, ийистээри хөй, оглу улуг шыырак, боду сүткүр болур. Ындыг хураган аарыг-хамчыкка белеи алыспас, дүргеи өзүп дорутар. Ону утпанар!..

Хөй чыл ажылдап келген улуг арга-дуржулгалыг эртемден-зоотехник чүвениң кара шыныг чугаалаан. Виктор Орайбановичиниҥ каш чыл улаштыр бедик көргүзүглиг болуп келгениниҥ байты-ла чажыды — малдың семиртилгезинде. Ол чылдың-на кодан хоюн Бос-Хаакка барып чайладыр. Оон одары делгем, от-сигени эки. Виктор Ак чалгаа, олутпай малчыннар ышкаш, чаңгыс хоналжка олура чайлаваспайн үргүлүү одар солуп кежер, хоюн хүниҥ-не чүм оттуг черге кадарар. Кожерде совхозтан машина, трактор негеп турбас, аъдыңга тергеленгеш чоруптар. Чайын майгынга чурттаар.

Дүңгужүн төрүүр тогду хойларны Виктор биле Чечекмаа 1979 чылдың чазынында хүлээп алган. Тогдуларын чайын одар солуп турган, түлдүр семиртиен, күзүн тараа хоорзунунга кээп одарлаткан. Кыжын чиртир сигеттиг база бодуныҥ кужу-биле белеткеп алган.

Каът-Чар кыштаа. Дунгуш тогдуларыны ооллдарынга ыяк-ла белеткеннер. Хураган кажаазын сыскып чылыглаан, иштинге курган одекти сүзүп чыдар кылдыр төкнеп. Чылдыр от салыр печкаларны тургускулаан. Ынчалзажок коданның ээлериниҥ сеткили дүвүревишаан турган. Олар оон мурнунда чаш хураган хүлээп ап, ону азырап өстүрүп чораан эвес.

— Ой, баштайгы чыл берге-ле болчук!— деп, Чечекмаа Коловна ам сактып чугаалап орар. — Артында дүңгужүн төрүүр төгду хойлар. Оглуң орта эмзирбес, чамдыктары хозар-даа. Оон мурнунда хөй ооллдадып, чаш хураган ажаап азырап чораан эвес. Чаш чүвелерни канчап-ла онча-менди өстүрүп алырыл дээш, коргуп-иргип пат болган бис. Коля зоотехник хүниҥ чыгыы кээп, бисне сагыш човап, арга-сүмезин берип тургайы эки болган. Сакманчылар база улуг дузаны көргүскен. Оон түңнелинде төрүүр чүс хойга онааштыр 80 хураганны баштайгы чылда доруктурган бис. Ынчан бир хойдан кыргып алган дүгүвүс 2,5 кг болган.

АНЫЯК малчыннарның баштайгы идек-дадак базымы ол. Оон соонда ол базым улам-на бүзүрелдиг болуп бар чораан. Виктор биле Чечекмаа ийиги чылында төрүүр чүс хойга онааштыр 84 хураганны, хойдан-на 2,6 кг дүктү, үшку чылында — 87 хураганны, 2,8 кг дүктү, а арткен чылын — 103 хураганны, 2,4 кг дүктү алган. Тожу районнуң кадыг-дошкун агаар-бойдузунуң байдалынга ындыг түңнелдерни доктаамал чедип алыры берге херек. А Виктор биле Чечекмаанның көргүзүү чылдан чылче улам бедип келген. Ону таварылга деп болбас. Оларның чедишкинишкинин чажыдын совхозтуң кол зоотехниги Кара-оол Сереновиҥ Оюн мынчаар тайылбырлады:

— Виктор биле Чечекмааның чедишкинишкинин кол чажыды — оларның кежээ, кызымаа. Болар мал дээнде мырыңай амыр-дыжын бодавас улус. Ынчангаш малы кезээде семис, күштүг болур. Чемин белеткеп, одеккыштаан ыяк септеп алыр.

Совет Тываның 40 чыл оюн төлептиг үткүүр дээш, бо чылын төрүүр чүс хойга онааштыр 90 хураганны камгалап алырын хүлээзинеген. Ам херек кырында 95 хураган менди доруглуг тур. Кежээнин мурбунда хүндү деп, улустуң үлегер чугаазы бар. Олар төлептиг макталды кызымак күш-ажылыбиле чедип алган. Виктордаа, Чечекмаа-даа «Социалистиг чарыштың тиилекчизи» деп демдекти каш чыл улаштыр ап келген. А Виктор Орайбанович 1983 чылда Алдар орденниг үшкү чегиген-биле шаңнаткан.

Коданны-даа, кожазында ариг иштинде амдыгызында шимээн чок Тоора-Хемниглаа дүңгүң карагызы шугланып алган. Дээрде чайнаан чырык шолбан «Тоора-Хемниң» шолбаны малчынга бәйыр чедиргизиг улам-на чырык чиргизиглиг хөп.

К. АРАКЧАА.
Тожу район.

Үлегерлиг корум-чурум дээш

ДРУЖИННИКТЕР СЛЁДУ

Сүт-Хөлдүң эки тура улусчу дружиналарының бирги район слёду чоокта чаа болуп эрткен. Оон киржикчилер ниитиниҥ корум-чурумун быжыглаар талазы-биле кылып чорутқан ажылдарын түңневишаан, чаа сорулгаларны тодаратқан.

Районда ниитизи-биле эки тура улусчу дружиналарның 72 штавы бар, ында 582 дружинник хаара түттүгеи. Олар чурттакчыларың аңыр-дыжын камгалап, дежурныйлаашкынны ол-бо участоктарга организастап турарлар. Ол ышкаш комсомолчу отрядтар үүүшкүннерни ылып, корум-чурум хажыдыышкыны илередип келгеннер.

Районуң Ак-Даш, Бора-Тайга, Алдан-Маадыр суурларда эки тура улусчу дружиналарының эки ажылын слётка демдеглээн. Оон штабтары түскай план, график үзүгаар ажылдап, ниитиниҥ корум-чурумуның хажыдыышкыныиың илередип келгеннер.

Ынчалза-даа үлегерлиг корум-чурумну район девискээринге тургулар талазыбиле ажыл ам-даа ношкак дээрзин слёттуң киржикчилери айытқаннар. Бо чылдың эрткен айларында белин янзы-бүрү каш-даа үүлегедишкин болган. Ону волдуунда эзирик кижилер кылып турган. Мындыг хажыдыышкынар дружинниктерниҥ дежурныйлаашкынын үзүптер тавариглаларындан база болуп турар. Ындыг ишкин суурда график үстүүл турар.

Ниитизи-биле районда эш хүү сударлы, комсомолчу оперативтиг отрядтар, профилактика чөвүлелдерни дээштиг ажыл чорутпайн турарындан өөрлаар, хүлиганнаар, арагалаар чоруктар кызырылбайн турар.

Бо талазы-биле ажылды ТК-ныҥ ноябрь (1982 ч.) Пленумунуҥ мегелдезинге үүштүр чорударын, күш-ажылдың, күрүшенин сагылга-чурумун быжыглаарыбиле чергелештир ниитиниҥ корум-чурумун үлегерлиг тударын чедип алыры чугула дээрзин слёттуң киржикчилерге демдеглээннер. Оон киржикчилерни ниитиниҥ корум-чурумун быжыглаар талазы-биле кылып чорутман ажылдарын түңневишаам, чаа сорулгаларны тодаратқан.

Районда ниитизи-биле эки тура улусчу дружиналарның 72 штавы бар, ында 582 дружинник хаара түттүгеи. Олар чурттакчыларың аңыр-дыжын камгалап, дежурныйлаашкынны ол-бо участоктарга организастап турарлар. Ол ышкаш комсомолчу отрядтар үүүшкүннерни ылып, корум-чурум хажыдыышкыны илередип келгеннер.

Районуң Ак-Даш, Бора-Тайга, Алдан-Маадыр суурларда эки тура улусчу дружиналарының эки ажылын слётка демдеглээн. Оон штабтары түскай план, график үзүгаар ажылдап, ниитиниҥ корум-чурумуның хажыдыышкыларыбиле демиселди үштелдирип турарлар.

Ынчалза-даа үлегерлиг корум-чурумну район девискээринге тургулар талазыбиле ажыл ам-даа ношкак дээрзин слёттуң киржикчилери айытқаннар. Бо чылдың эрткен айларында белин янзы-бүрү каш-даа үүлегедишкин болган. Ону волдуунда эзирик кижилер кылып турган. Мындыг хажыдыышкынар дружинниктерниҥ дежурныйлаашкынын үзүптер тавариглаларындан база болуп турар. Ындыг ишкин суурда график үстүүл турар.

Ниитизи-биле районда эш хүү сударлы, комсомолчу оперативтиг отрядтар, профилактика чөвүлелдерни дээштиг ажыл чорутпайн турарындан өөрлаар, хүлиганнаар, арагалаар чоруктар кызырылбайн турар.

Бо талазы-биле ажылды ТК-ныҥ ноябрь (1982 ч.) Пленумунуҥ мегелдезинге үүштүр чорударын, күш-ажылдың, күрүшенин сагылга-чурумун быжыглаары-би

НАЙЫРАЛДЫГ БАЙДАЛГА

(Төсчүзү. Эгези 1-гы арыында).

хостлага болгаш деңнелге дээш кады демисел-биле холбашкан. Бо аян-чорук чогумма Румынга биле ССРЭ-ниң аразында дипломаттыг харылзааларны тургускаанының 50 чыл болуп турар хүнүнде товарышкан-дыр. Социалистиг тургузуушкунуң чылдарында ол харылзаалар чаа утказыг болуп, 1970 чылдагы Найырал, кады ажылдажылга болгаш бот-боттарыга дузалажылга дугайында керээге болгаш дээди деңнелге ужуражылгалар үезинде ат салынган кады кылдынган медегледерге дүүштүр бүрүн деп эртенин, болгаш бот-боттарын дүндүлежириниң үндезинниге улам дээди деңнелге хөгжүп келген.

Бистиң чурттарывыста бар улуг курлавырларны улам калбаа-биле дилеп, тыппышаан, политиктиг, экономиктиг, эртем-техниктиг, культура болгаш өске-даа адырларга румын-совет кады ажылдажылганы улам бедик чадазе көдүрериниң талазы-биле бис бөгүнгү чугаалажышкыннарның үезинде ниити түнелге келдивис. Ынчангаш чаа тургузугну тургузарының херээнге бүгү талалыг кады ажылдажылгалыг кожа-делбээ болгаш найыралдыг социалистиг чурттарның аразында харылзаалар бүгү талазы-биле кандыг болурунуң үлегер-чижээ ышдыг болурун чедип алыр деп дугурушкан бис. Хүндүлүг эш Черненко, чогум-на ынчангаш бо аян-чоруктуң болгаш чедип алдынган дугуржулгаларны румын-совет найыралды болгаш кады ажылдажылганы быжыглаарыга чаа онзагай ужур-утказыг болуушкуннар кылдыр бүрүн үндезинелдинг чугаалап болур-дур.

Совет Эвилелин кайгамчык улуг экономиктиг, техниктиг болгаш эртем арганарлыг, делегей амыдыралынга онза чугула рольду ойнап турар күчүг-шыдалдыг амгы үениң социалистиг күрүезин болдурган совет кижилерниң кайгамчык улуг чеднишкиннерин бистиң партиявыс, бистиң улузувус бедин-биле үнелеп турар.

Партияның удуртулгазы-биле сырый каттышкан румын улус бо чылдың улуг болуушкуннарын — фашизмге болгаш империализмге удур революцияның тиилелгезинин социал болгаш национал хостаганың 40 чыл ююн болгаш партияның XIII съездизин чаа-чаа чеднишкиннерлиг үткүүр дээш шудургу ажылдап турар.

Социалистиг тургузуушкунуң программазының чайгылыш чок күүселдези дээш сагыш салбышаан, бис тайбыңның болгаш кады ажылдажылганың "политиказы дээш шинтпирлиг туржуп турар бис, чугле тайбың болгаш кадм ажылдажылганың байдалынга бистиң улузувус, делегейниң бүгү улустары база хөгжүдениң болгаш депшилгениң планнарын боттандырып болур.

Социалистиг чурттар-биле, бир-ле дугаарында, кожа турар чурттар-биле найыралдың болгаш кады ажылдажылганың харылзааларын хөгжүдерии бирги чергенниг сорулгазы кылдыр салып турар бис. Совет Эвилеля-биле идепкейлиг, бүгү талалыг кады ажылдажылганы улуг ужур-дузалыг деп көрүп турар бис. ЭДЧ айны-биле кады ажылдажылганы хөгжүдеря дээш Румыния хажык чок туржуп турар бөлгаш ооң кежигүннери күрүнелериниң дээди деңнелге эртер ужуражышкыны бо талазыбиле ажыл-чорудулганың экижириңге чедирер деп санап турар бис. Европага болгаш бүгү делегейге тайбың, боочепсектерии дүжүрери, айыыл чок чорук болгаш чавырлышкыны дээш демиселге бис Варшава Керээзиниң социалистиг чурттары-биле кады ажылдажылганы быжыглаар дээш туржуп турар бис.

Ооң-биле кады бис хөгжүп орар болгаш кажа-даа каттышпаан чурттар-биле, а ол ышкаш бедик хөгжүлделиг капиталистиг чурттар-биле социал тургузуу хамаарылга чокка делегейниң бүгү чурттары-биле кады ажылдажылганы калбартып улустар аразының күш-ажыл хуваалдазынга идепкейлиг киржип турар бис. Өске күрүнелер-биле бүгү харылзааларывыстың үндезини кылдыр бүрүн деп эртенин, национал хамаарышпас болгаш бот-тускайлаң чоруктуң, иштики херектеринге холбаарлавазының болгаш бот-боттарынга ажыктыг болуруның принциптериг хажык чок бижыг тургускан бис.

Күүш ажылгаарының болгаш албадаашкының империалистиг политиказының, өске күрүнелерниң иштики херектеринге холбаарлаар чоруктуң түңнелинде Европа дипте тургустунган байдалга бистер онза сагышсырап турар бис. Ортумак ыракшылдың ракеталарын Европага болгаш бүгү делегейге-даа долузу-биле узуткаар дугуржулганы чедип алыр дээш совет-америк чугаалажышкыннарны сонгаарладышкын чокка катап эгелээрибиле бүгү чүүлдерни кылыр херек.

Бистер Балканының ядролуг чепсек чок болгаш дашты-ны шериг баазалары чок тайбыңның болгаш кады ажылдажылганың зоназы болдурар дээш демисежип турар бис. Ооң-биле кады бистер Европаның болгаш бүгү делегейниң база-ла ындыг ядролуг чепсек чок зоналарын тургузарын деткип турар бис.

Ужуражышкыннарны үргүлчүлээринге болгаш Европага айыыл чок болгаш бүзүрежир чоруктуң бижыглаар, боо-чепсекти дүжүрериниң, ооң-биле кады ядролуг чепсектиң айтырыгларының талазы-биле хемчегларни боттандырарының аргаларын чугаалажып, шинтпирлээринге чүтүлүп үетпболур Стокгольм конференциязының улуг ужур-дузазын улуу-биле үнелеп көрүп турар бис.

Бооп турар месилдежишкиннерни соксадыр болгаш айтырыгларны чүтле чугаалажышкыннарның аргазыбиле шинтпирлээр дээш бүгү чүүлдерни кылыры эргежок чүгүлә деп санап турар бис. Аңаа хамаарыштыр Румыния, Чооккү Чөөн чүктүң айтырыгларын тайбың ёзулбиле шинтпирлээри дээш ол районга бүгү талазы-биле бижыг болгаш шынчы тайбыңны тургузары дээш шынгыы туржуп турар. Бистер Иран биле Ирактың аразында дайынны соксадыры дээш, ол чурттарның аразында тургустунган айтырыгларны чугаалажышкыннарның аргазы-биле шинтпирлээри дээш туржуп турар бис.

Бистер КНО-нуң болгаш өске-даа делегей организацияларының бүгү айтырыгларны демократтыг ёзу-биле шинтпирлээринге тайбыңны, бурунгаар депшилгени болгаш улустарның хостут чоруун хандырарынга ролюн бедидери чугула деп санап турар бис.

Делегей байдалының айтырыгларга дыка шыңгыы боор турар-даа болза, бистер улустар бурунгаар депшилгелиг бүгү күштер чаңгыс эп-сеткил-биле хөделбишаан, болуушкуннарның айыылдыг угланышкының соксадып шыдаар, кады ажылдажылганың, боо-чепсекти дүжүрериниң, айыыл чок чоруктуң болгаш тайбыңның политиказының тиилелгезин хандырып шыдаарынга быжыы-биле бүзүреп турар бис.

Хүндүлүг эш Черненко!

Бистиң аян-чоруувус болгаш болган чугаалажышкыннар, бистиң чедип алган дугуржулгаларывыс бистиң улустарывыстың болгаш чурттарывыстың эрте-ажыктарынга, бүгү делегейге сопиализмниң болгаш тайбыңның херээнге дүүштүр румын-совет найыралды уламна быжыглаарынга ндигдиг болур дээринге бодумнуң идегелимни илеретпишаан, дашканы:

эш К. У. Черненконуң кадыы дээш.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүннериниң, мында олуруп турар өске-даа партия болгаш күрүне удуртукчуларының кадыы дээш!

Совет Эвилелиниң улустарының чаагай чоруу болгаш аксының кежии дээш!

Румын Коммунистиг партия биле Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының аразында Румынга Социалистиг Республика биле Совет Эвилелиниң аразында, бистиң улустарывыстың аразында найырал болгаш эпсеткил каттыштырылгазы дээш!

Мында олуруп турар бүгү кижилерниң кадыы дээш! көдүрерии күзеп тур мен.

• • •

Эштер К. У. Черненко болгаш Н. Чаушеску олардың чугааларын улуг кичээнгей болгаш үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыннарывыбле уткаан.

Дүштеки шайлалга чылыг, найыралчы байдалга арткен.

(СЭТА).

Идеологтуг демисел фронтуларында

ИЙИГИ ФРОНТ: фактылар болгаш мегелээшкиннер

40 чыл мурнунда, 1944 чылдың июнь 6-да, Барының Европага ийиги фронт ажыттынган. АКШ-тың болгаш Англияның шериглериниң каттышкан күштери Ла-Манштың кешкеш, «Оверлорд» операциязы эгелээн.

Үк шериглерге удур турган фашистериниң хууда составы база таныларын 3 катап, самолёттары алдан катап эвээш турган, ынчангаш ыпчаардагы эвилелчилериве элзеп каш чеднишкиниг операцияларны кылган. ССРЭ-ниң мурнунга АКШ-тың болгаш Англияның алган хүлээлгелериниде көрдүнгенинден ийи чыл орайтап ийиги фронтуның ажыттынганы ол.

Ол үеде совет Чепсектиг Күштериң чеднишкиниериниң ачызында дайынның салым-хуузу билдинге берген турган. Ооң-биле кады үк шериглериң фашистиг Германияга болгаш ооң өмээржикчилеринге удур үлүүн база демдеглээр херек. Ону совет үлус төлептин-биле үнелеп көрүп турар.

Аңы-аңгы социал тургузуглуг күрүнелериниң германан фашизмге удур кады демиселиниң дуржулгазы улуг ужур-дузалыг. Удурлашкак иделел системалыг күрүнелер тайбың болгаш улустарының айыыл чок чоруу дээш кады ажылдап болуушкын бөгүдүр аргаларының Сарын ол хереченлеп турар. Ол дуржулга ооң ынай хөжүрээн багланында бистиң чуртувустуң буруузу чок. Делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырарынче угланган Совет Эвилелиниң күженишкиннерин империалистиг күрүнелериниң башкарыкчы бөлүктери деткивейн турар.

Рейганның администрациязы шериг күжүнге ынанып турар. Ядролуг чепсекти эңдере бүдүрүп турар байдалдарда удур туржуушкун оруу. Барының Европаны америк «першингилерим» болгаш чалгыныыг ракеталарны салып үндүрер чер болдуруп турары улуг үнеби-ле чаалап алган тайбыңга кыжаныг болуп турар. Башгайгы согуушкуннуң ол чепсээн Вашингтон антигитлерчи коалиция талазы-биле мурнундагы эвилелчилеринче шыгаап турар.

Ындыг угланышкыны агартырын ораддашкаш, АКШ-тың чагырыкчы бөлүктери болгаш оларның НАТО талазы-биле эвилелчилери антисоветчи калчаараалды өскүдүп, янзы-бүрү хоозун нүтүл-мегени тарадып, делегейниң ийиги дайынының төөгүзүн хажыды тайылбырлап туруп берген. А дайын чылдарында эвилелчи күрүнелериниң удургумчулары Совет Эвилелинден чаңгыс эвес удаа дуза дилеп турган болгаш ийиги фронтуну кол авес деп көрүп турган болгай. 1944 чылдың сентябрь 28-те парламентиге чүве чугаалап тургаш, У. Черчилль мынча деп билинген: «Барының чүкте эвилелчилерге удур туржуп турар күштерден дыка улуг күштерни Россия хүлүй тудуп, соп турар».

Ынчалза-даа удаваанда ындыг хевирлиг мининишкиннерни Барыын чүкте уткан. Атлантика океанының ийи талазында ындыг-бүрү идеологтар фашизмни тиилээринге англи-америк шеригнер шинтпирлиг салыышкынны киирген деп бадыткаарын ораддажып турар апарган, 1982 чылда Нью-Йоркта Д. Китеминиң «Нормандияда алды армия» деп номну үнеген. Автор ийиги фронтуның ролюн үрдүрүп, АКШ-тың болгаш Англияның ачы-хавыязын аажок мактап турар. «Ла-Манштың кешкеши Гитлерни чылча шавар ужурлуг үндезин операция» болган деп, ол бижээн.

Англи төөгүчү П. Янг ийиги фронт «Европага кол фронт апарган» деп дүш чок медегледээн, а ооң америк эжи М. Гойль мырыңай-да нацисчи Германияның чугааажок дужуп бергенинің колла чылдагааны болза эвилелчилериң Францияга кээп дүжүрүгүнеги болур деп «түңнелге» келген.

Ындыг хевирлиг бадыткаашкыннарда кандыг-даа үндезин чок. Совет-герман фронт эвилелчилер Нормандияга келгенде-даа, кол фронт болуп артканын фактылар маргыжар арга чок кылдыр хереченлеп турар. Немецтериң кол күштери бүгү дайынның дургузунда совет шериглерге удур туржуп турган. 1944 чылдың эгезинде аңаа 235 фашист дивизия дайылдажып турган, а Барының фронтуга — дөңгүп-ле 65 Кедергей тодаргай санныр. Ооң ынай тайылбырның-даа хереэ чок.

Фронтуларның девискээр талазы-биле делгемининг болгаш бурунгаарлаашкының темпилериниң дугайын чугаалавайн барып болбас. 1944 чылдың чайгы-нүскү кампаниязының үезинде Кызыл Шериг 4250 километр фронтуга шаап халдап турган, эвилелчилерниң шериглери — 600—800, Италияга — 300 километрге. Алды ай иштинде бурунгаарлаашкының түңнелинде совет шериглер чамдык утланыышкыннарга 1200 километр чедир ханылаан, а эвилелчилериң 1944 чыл дургузунда бурунгаарлааны 260—450 километр.

Нормандияга плацдарм дээш АКШ-тың болгаш Англияның экспедиция корпузунуң шериглериниң тулчушкуннарының кидин түүк үезинде. Кызыл Шериг совет-герман фронтуга улуг шаап халдаашкын кылгаш дузалаан. Июнь 10-да Ленинград фронтузунуң шериглери Карелия девискээримге операцияны эгелээн, июнь 21-де Карелия фронтузу бурунгаарлап киргеп, а июнь 23—делегейниң ийиги дайынының аң-ие улут дээн операциязы «Багратионнуң» (Совет Белоруссияны хостаары дээш) эгелээн хүнү. Ооң түңнелинде «Центр» деп бөлүк—гитлержи армияның кол күштерн чылча шаптырган. Ол бүгү «Оверлорд» операцияны чеднишкиниг хөгжүдеринге таарымчалыг байдалдарны тургускан: эвилелчилерге удур четчир санныг-шериглерни ынчаар чардыпырар арга чок болган.

Ноябрь ай чооишулап турда, эвилелчилерниң Барының Европага бурунгаарлаашкыны илейп-ле кошкаан, а ооң соонда ыыры-най соксаан. Декабрьның ийиги чартыынга харын гитлержилер боттары Ардениыга шаап халдап киргенинден, англи-америк шериглер дыка берге байдалче кире берген. 1945 чылдың январь 6-да У. Черчилль Сталинден Чөөн фронтуга шаап халдаашкыны дүүтедирии дилээн. Бодунуң эвилелчи түлээлгелиниг шынчы бистиң чүртүвус англи-америк шериглерге дуза көргүскен.

Январь 12-де Кызыл Шериг, көрдүнгем хуусаадан эрте, Балтыкадан Карпаты чедир күүлүг шаап халдаашкыны эгелээн. Совет шериглериниң Одерже дүргей бурунгаарлаашкыны гитлержи командылалдың Барының түүке планнарын үезин. Ардеммыга шаап халдаашкының фашистер соксаткан. 1945 чылдың кышкы кампаниязының үезинде Кызыл Шериниң тиилелгелери эвилелчилерге фашистиг Германияның девисизорияче хынылап кирер арганы бергеп.

Ынчангаш, совет-герман фронт бүгү көргүзүглер талазы-биле дайынның бүгү дургузуунда кол, шинтпирлеичи фронт болуп турганың фактылар хереченлеп турар-дыр. Чогум-на харын аңаа үшкү рейхтиң болгаш ооң өмээржикчилериниң 607 дивизияны үзүткаттынган, чогум-на аңаа гитлержи шериг болгаш күрүне машиназы долу буураашкынга таварышкан. Эвилелчилер дайынның 176 дивизиязын чем кылган.

Делегейде ең баштайгы социалистиг күрүне дайынның кол берге үргезинн түзетел үнген, ол бодуңуң интернационалчы болгаш эвилелчи хүлээлгезин түүдүнга чедир күүсеткен. Өөрүн четтиргеп кижи төрелгеген ол өйдур улуг маадырлыг чорукту кажан-даа үтпас. Төөгүнүң шыны ындыг-дыр.

Н. КОМАРОВ,
төөгү эртемнериниң кандидады.

(СЭТА).

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

ЛКП ТК-НЫҢ ПЛЕНУМУ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Ливан коммунистиг партияның ТК-зының ааа болган пленумунга ЛКП ТК-ның Чиигине секретары Ж. Хаун чурттуң иштики байдалының болгаш даштыкы политиктиг айтырыгның талазы-биле илеткел кылган. Ол Каттышкан штаттарның Ливанга албадап чардырганы Израиль-биле кулданыглыг дугуржулганы күш чок болдурарын чедип алган национал-патриотчу күштериң чеднишкиннерин демдеглээн.

Патриотчу болгаш бурунгаар депшилгелиг бүгү күштериң сорулгазы Ливанның израильдерге ажелеткен черлерип чутаа чокка, бүрүнүбиле хостаары дээш демиселди үргүлчүлээри, чурттуң чаңгыс эвин хандырары, Ливанның хамаарышпас, тускай догуннаар чоруун камгалаары болур.

КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГА КАЛБАРГАН

Аку-дүүма чурттарның ЭДЧ шугуму-биле кады ажылдажылгазын улам-на калбартып, көгжүдүүшаан, Совет Эвилели биле Венгрия бүгү социалистиг дем каттыжышкыныының болгаш ооң киржикчизи чурт бүрүзүнүң эрге-ажыктарын ёзулаар экономиктиг башкарылганы улам хамыладырын чедип ап турар.

ССРЭ ийи талалыг дугуржулгага үндезилээш, ол республиканың алюминийни бүдүрүп үндүрериниң дузалаварыбиле венгр чиг-этти металл кылдыр болбаазырадын берип турар.

ЧУРУКТА: Секциялерларда комбинаттың үнүк азындириг кылыр чаа цехтериниң бирээзи. Ында алюминийден кылыгларны бүдүрерии улам көвүдеткен.

МТИ—СЭТА-ның фотозу.

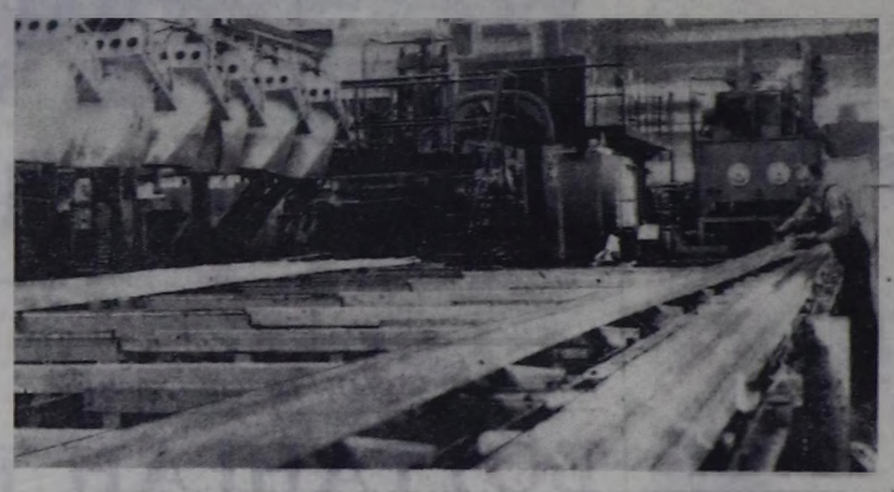

РЕЙГАНГА КИЛЕҢНИГ УДУРЛАНЫЫШКЫН

ДУБЛИН. (СЭТА). АКШ-тың президентизи Р. Рейган Ирландияга чеде бээрге, ооң демократтыг хөй-нииттизи килеңнээшкинниг удурланыышкын-биле уткаан. Ол Барының Европаның чамдык чурттарынга баар сорулгалыг, Шэннон дээр аэропорттан ырак эвеске чүс-чүс кижилер — дайынга удур организациялариның активчилери, студентилер, шажын-чүдүлге ажылдакчылары чыылган. Олар Вашингтонуун администрациязының агрессчи, дайынзырак политиказынга удур чорук-туң демдээ кылдыр америк туктуң орттедиишкиннер.

Океан ыңдыңдан келген кижиниң самолёдунуң хоңуттарының ээзээ каш шак мурнунда-ла 1.000 ажыг полицейлер болгаш солдаттар, а ол ышкаш чыскаал-дар тарады сывырып, базарынга тускай өөредип ийин шериг кезектерии аэропортче баар бүгү оруктарны дуглай туруунган.

ТӨРЭЭН ЧУРТ АЙЫЫЛДА ТУРДА

Никарагуаның найысылалыының төп кудумчузу — Карретера Массаяда тургусқан улуг панио-чуруктa Сандиночу улусчу армияның дайынчызын чүрүп көргүскен, ол дайынчы: «Бүгү күштү төрээн чурттуң камгалаарынче!» деп кыйгырып турар. Автоматты холдарында дыңзыг тутқан дайынчының чаны-биле шеригниң солдаттарлыг чүүк машиналары кызыгаар талазынче эртип, бөлүк ополченнер чоруп турар. Кофе ажаап алырда тараачыннарга дузалажыгы-биле эки тура ёзугаар барып турар студентилериниң колонналары ол чуруктуң баары-биле Сандиночу каракызыл туктар-биле шинеттинген эртер. Олар база автоматтар тутқулаан, чүге дээрге Сомосачы дээрбечилер кофелиг плантацияже кандыг-даа үеде халдап болурлар.

Сандиночу революцияга удур Каттышкан Штаттарның чарлаашкын чокка өөскүдүп үндүрген дайынында удур Никарагуаның барык үш миллион улузу удурланыштыр туржуп турар. 1979 чылдың июльда Сомосаның ханныг өлүрүкчү ёзу-чурумун дүжүр октаанының соонда хосталгалыг дайын үезинде үрелген улус ажылагыйын катап тургузарынга, тараачыннарны болгаш ип-дейлерни үжүк-бижикке өөредиринге чүмү-биле турасқаадып болгу дег чаңгыс-даа хүн никарагуаларга болбаан.

Ол-ла бүгү чүүлдерни олар АКШ-тың империализминиң талазындан политиктиг, шериг болгаш экономиктиг ыйыышкынның, АКШ-тың төп разведка эргелелиниң тежээлинде турар контрреволюстуг четкерлериниң үргүлчү болуп турар контрреволюстуг күштер боттарының чепсектиг халдаашкыннарын аайлаштыр башкарып турар. Американнар болгаш Гондурастың дайынзырак идегеттери оларны боо-чепсек, ок-чемелек, аъш-чем-биле агаар оруктал хандырып турар.

Америк чөвүлекчилерниң дээрбечилерге берген онаалдары даалгалары биеэки хеевээр арткан көвүрүглерни болгаш оруктарны чаза тепсир, тараачыннар кооперативтериниче халдаар, хамаатты болгаш шериг объектилерин үзүткаар, а эң ол онаалда — Никарагуаның девискээринің чамдыызын эжелеп алырын орайдажыр, ынчангаш ацаа «демократтыг чазак» дижир чүвени тургузарын кызыдар.

Никарагуага экономика талазы-биле улам улуг каражаны чедирерин кызыттыышаан, Рейганның администрациязы Никарагуаның далай порттарын минаалаар дугайында кем-бурүүлүг дужаалды берген. Сандиночу ассамблеязының болгаш республиканың Дээди судунуң кежигүнү Альваро Рамирести мецээ чугаалааны-биле алырга, ол дерзин дужаал чурттар аразынга далайлап аргыжарының норма-чижектерин шуут үрээнии болуп турар, ынчангаш ону делегейниң бүгү иниитилежилгелер шинтпирлиг бүрүү шапкан.

Өнчүк-чөңгээлерни организаставышаан, АКШ-тың төп разведка эргелели кожазында чурттар-биле республиканың харылзааларын чидиглендирерии, ол харылзааларны үзеринге политиктиг болгаш юридиктиг байлдарны тургузарын кызыдып турар. Никарагуаның Тегусигальпеде алчинии үндүр шөлүптеринче Гондурастың эрте-чагыргаларын чыгапкаш, АКШ ол угланышкынга база бир айыылдыг базымны кылган. Ак бажыңның бүрүүзу-биле Никарагуаның болгаш Коста-Риканың аразында харылзаалар майның ортан үезинде база чидигленген.

1800 ажыг никарагуаларның амы-тынынга четкен контрреволюцияның чепсектиг үүлгедиишкиннерии частыышкынарының түңнелинде даштыкы каш-даа садыг суднолары болгаш тус черниң балыкчы хемелеон каражадаан миналаашкынарны, АКШ-тың экономиктиг болгаш сан-хөө кызамдаашкыннарын политиктиг ыйыышкын болгаш идеологтуг хораашкынар-биле демнештир чорудуп турар.

Никарагуага хамаарыштыр АКШ-тың авантюристиг политиказын Никарагуаның революциязын дерзии ёзубиле шүүлдеп, Сандинонуң төрээн чуртун «агрессчи» болгаш «революциязын дашкаар үндүр садыгдап» турар деп барымдаа чок черге буруудадырын оралдажып турар америк президент шуут боду күүкүп үндүрүп турар. Май тоста Рейганиың енчүк-чөңгээлиг чугаазы Никарагуа кижилериң киленииг буруу шавыышкынын хайыктырып үндүрген. Никарагуа улустуң өлүрүкчүлерин акша-мөңгүн-биле чандырып уламчылаар. Никарагуаны «кезедир» төлээде, мырыңай шериг күжүн ажыгларынга чедир кандыг-даа чепсекти ажыглаар дээр Ак бажыңның бодалыының дугайын ол ынчаар ажыы-биле медеглээн.

Сандиночу улусчу революция берге үелерин чурттап эрттирип турар. Барының үзелдиг политиктиг партияларны долгандыр бөлүглешкен иштики реакция, католиктиг хүрээ-хиттиин, хүү улуг кагатлардың картаачыларын Вашингтонуун күүкүү-биле баштарын кошкаар алырга, чазак социал-экономиктиг чамдык төлевилелдерни боттандырарын ара соксадыр ужурга таварышкан. Ынчалзажок олдаа берге байдалдарда революция чурттакчы чонуун эң ядыы кезектериниң негелде-хереглелдериниң дугайында сагыш салып турар. Аграр реформазы уламчылап, тараачыннар черни ап турар, мырыңай эргежок чүгүлә барааннарны садып алыр өртектерии таарыштыр чорударынга күрүне дыка хөй акша-хөрөнгилерни тускайлаан.

Америк агрессияның кыжаныын барымдаалааш, ажылчыннар, тараачыннар, депшилгелиг - интеллигенцияның төлөөлекчилери Национал хостаганың Сандиночу фронтузуун долгандыр сырый каттыжып турар. «Патриотчу шериг албаның дугайында» чоокта чаа хүлээп алдынган хоойлуга дүүштүр Сандиночу улусчу армияга албан эрттирери-биле аныяктарың бижидишкиннери чурттa чеяишкиниг чорун турар. Эки-турачыларның аразындан чаа курлавыр адыгжы кезектерни тургузуп турар апарган. Хамааты камгалал комитеттеря болгаш америк хөлөзнлекчилерниң сөгүүшкунуунга бүө дугаарында ыпаак хамыында шериг объектилерии мүштүү-биле аткан. Штабтар, дайынчы туруттар, складтар, а ол ышкаш оруктар бооваашкынга таварышкан.

Managua. А. ТРУШИН,
СЭТА-ның корр.

ПКАП ТК-НЫҢ ПЛЕНУМУ

ВАРШАВА. (СЭТА). ПКАП ТК-ның Бирги секретары В. Ярузельскийиң даргалааны-биле Лодзиге Польшаның Каттышкан ажылчын партиязының Төп Комитединиң пленуму болган. ПАП агентилелдиң дыңнадын туразы-биле алырга, ПКАП ТК-ның, «Польшага социализм тургузуушкунуунга ажылчын ады-ның ээл ролюн улам быжыглаарының дугайында» илеткелиг, а ол ышкаш ПУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң «Ажылагый сорулгаларын күүседиринге завод коллективтериниң ролюнуң дугайында» илеткелиг дыңнап, чугаалашкан.

Кол моондак — Сирия

ДАМАСК. (СЭТА). Чоокку Чөөн чүктүң баттарының тергиндээшкинин калбартып, быжыглаар дээш бүгү-ле күжүн салып турар империализмниң болгаш сионизмниң күштери Сирияны боттарының гегемончу планнарын боттандырарының оруунда кол моондак кылдыр көрүп турар. Олар Сирияның удуртукчуларын боттарының шилип алган оруундан ойталаар кылдыр бүгү-ле ораддажышкынарны кылып турар. САР-ның Улусчу чөвүлелиниң даргазы Махмуд Аз-Зуаби аңаа ол дугайын чугаалаан.

Чоокку Чөөн чүктүң талазы-биле Сирияның политиказы аңаа ыыныг болгаш быжыг тайбыңны тургузарыиче угланган деп ол айыткан. Сирия моон-даа социал ол девискээрде америк империализмниң болгаш сионизмниң сүлчээлериие удур шинтпирлээри-биле демнеежир апаарын М. Аз-Зуаби чугаалаан.

ИРАН-ИРАК ФРОНТУДА

БАГДАД. (СЭТА). Иран-Ирак фронтузунда дайын чорудулгалары база катап күштелген. Эртиен неделяда ирак үмар-хемелер Хорремабад районунда нефть сордурар станциязы болгаш Тебризада нефть арыглаар заводту бомбалаан, удуг материалдыг коғаралды болдурган. Агаардан халдаашкыны үезинде Иранның бир самолёду дүжүр аттырган.

НИКОСИЯ. (СЭТА). Ирпа (Иран) информация агентилелиниң дамчыткаиы болза, фронтуның сөңгү кезээинге иран үгер-боолар дайынының камгалалыыкын ырак хамыында шериг объектилерии мүштүү-биле аткан. Штабтар, дайынчы туруттар, складтар, а ол ышкаш оруктар бооваашкынга таварышкан.

Бөгүн – А. С. Пушкинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 185 чыл

ПУШКИН ТЫВАДА

Бистиң чуртувуста май 24-тен июнь 12-ге чедир Бүгү-авилелдиң Пушкинге турасканнаан шүлүк байырлалын эртирип турар. Ол байырлал —бо чылдың июнь 6-да А. С. Пушкинниң төрүттүнге-ле 185 харлаарыбиле холбашкан — ам он сес удаа болуп турары бо.

Александр Сергеевич Пушкин — орус чогаалдың хүнү, ооң ады делегейде мөңге алдарлыг болган ооң чогаалдарын өөренмээн, оларны билбес кижи бистиң чуртувуста барык чок. Пушкинниң кайгамчыктыг чогаалдары ылаңгыя Октябрьның социалистиг Улуг революциязы тиилээн соонда чонга калбаа-биле нептерээн. Ону бадыткаарда, чүгле Совет Эвилелинде безин 77 удыстарның болгаш аймактарның дылдарында очулдуртунганын безин чугаалаарга четчир.

Улуг шүлүкчүүң кол бодалы —кижиниң салымының дугайында бодал болур. Кыскажак лириктиг шүлүкке-даа, тоожулал шүлүглелдерге-даа база улуг хемчээлдиг проза чогаалларга-даа Пушкин төөгүнүң нарын болгаш дүшкүүрлүг болуушкуннарының үезинде кижилерниң салымын тодарадып бижээн. I Петриүң чаартылгалары болгаш далайның үер-халап бо-ла хөме аптар эринге Петербургту үндезилээни («Хүлер аътты»), бояр-ларның үймээни («Борис Годунов»). Пугачёвтуң баштааны улустуң тура халыышкыны («Капитан уруу»), Полтава тулчуушкуну («Полтава»), декабристериң салымы («Сибирьже», «Арион») дээн ышкаш орус күрүнениң төөгүзүнде чугула болуушкуннар шүлүкчүүң чогаалдарында илереттинген.

Чурттуң салымынга хамаарышкан төөгүлүг болуушкуннарны ол чогаалдарда бижиниң хууда салымыбиле, ылаңгыя херээжен кижиниң овур-хевири-биле, холбаштырып турар. Алдарзырак Марина Мнишек, бөдүүш уруг Параша, соруктуг болгаш маадырларга деңнеп болур Маша Миронова, кырган, өскерликчи гетман Мазепага ынакшыл берген Мария Кочубей ыңдыг овур-хевирлерге хамааржыр. Олар шупту-ла аас-кежик дээш оралдажып чоруур, ынчалза-даа оларның чүгле чаңгызы— Маша Миронова бодунуң салымын ынакшаан Гринёв-биле кадып шыдаан, чүге дизе капитан уруу ак сеткилдиг, кижизиг болгаш угаанныг кижиге дүшкан.

Дээди литература курстарында Пушкинниң чогаалдарының дугайында семинарга профессор Сергей Михайлович Бондиниң чугаазын утпайн чоруур мен:

— Александр Сергеевич Пушкин улуг шүлүкчү кижи. Ол чогаалга хандыкшываан болза, төөгү эртеминге шылгарангай салыышкыны киирер ийик. Бодап көрүкерден. Улуг Пётр, Пугачёв, Лжедмитрий ышкаш овур-хевирлерни мерген тода көргүскен-дир! Россияның төөгүзүнде өзек болуушкуннарны Карамзинниң ажылында бижээнинден-даа артык илередип бижээн. Ындыг болбаан-даа, дижик, төөгүчү болу бербээн таварылгада Пушкин тергиин критик. чогаал шинчээчизи апаар турган ийик. Чогаал сайгарылгазының талазы-биле ооң ажылдарын эки коптарып номчуп чоруңар. В. Г. Белинский дээрге. Пушкинниң ачызында улуг критик апарган болгай. . .

А. С. Пушкинниң ажылчорудулгазының хөй талалын бистиң башкывыс ынчаар тодараткан.

Улуг орус чогаалчының шүлүктери-биле тыва номчукчу 1937 чылда танышкан. Ынчаарда А. С. Пушкинниң өлүртке-ле 100 чыл болганын Кызылдың интеллигенциязы калбаа-биле демдеглээн. Ол хүнмерде Пушкинниң чогаал ажылынга хамаарышкан илеткелдерни дыңнап, хоорайның чонунуң тускай хуралын чыылдырган. Хуралдың шүлүктел бижээн протоколун «Шын» солунга парлаан. «Шын», «Аревэ шыны» солуннарга А. С. Пушкинниң «Тураскаал», «Сибирьже», «Чаадаевкэ», «Кундага ыры» деп шүлүктерин база Одоевскийниң «Пушкинге декабристерниң харыызы» деп шүлүүн тыва дылга эң-не баштай очулдуруп парлаан. Ол —Тывага очулга ажылының эгези болган.

Ооң дараазында чылдарда «Көдээ суур» деп шүлүктүң очулгазы көстүп келген. Пушкинниң чогаалдарының баштайгы очулдурукчулары С. К. Тока, С. Б. Пюрбю, С. А. Сарыг-оол, А. М. Чымба, С. С. Лопсан болган. Удатпаанда «Тоолдар» деп нюмга «Балыкчы болгаш балык дугайында тоол», «Лама болгаш ооң ажылчыны Балда дугайында тоол» деп чогаалдарның проза очулгалары парлаттынган. Оларны сөөлүнде шүлүктел бала очулдургулаан.

1939 чылда «Капитан уруу» деп роман бөлүк авторларның очулгазы-биле тускай ном кылдыр парлаттынып үнген. Ол чогаалды 1940-1950 чылдарда С. К. Самба-Люндуп. Ш. Ч. Сат олар бала ийи янзы очулдурган. Тыва дылга А. С. Пушкинниң «Олег мерген дугайында ыры», «Алдын дагаа дугайында тоол», «Өлүг даңгына болгаш чедиманадыр дугайында тоол» деп чогаалдарын, ооң элээн хөй шүлүктерин очулдургаш, «Шүлүктер», «Тураскаал», деп аттар-биле тускай номнар кылдыр парлап үндүргеп.

1950 чылдарда А. С. Пушкинниң «Белкинниң тоожулары», «Калбак-кара кадыны», «Горюхино суур» деп тоожу чогаалдарының очулгалары көстүп келген. Ол-ла үеде «Евгений Онегин» деп шүлүктээн романы С. Б. Пюрбюнүң очулдурганы бистиң республиканың литература амыдыралынга чугула болуушкун болган. Ынчангаш ол очулга дээш база «Чарылбазым чалыы назын» деп ному дээш С. Б. Пюрбюге Тыва АССР-ниң Күрүне шаңналын тывысканы таварылга эвес.

А. С. Пушкин «очулдурукчулар— чырыдыышкының улаглаар почта аътары-дыр» деп чугаалаан болгай. Ынчаарга А. С. Пушкинниң чогаалдарын М. Ю. Лермонтов, А. М. Горький, В. В. Маяковский оларның чогаалдары-биле чергелештир тыва дылга эң-не хөй-биле очулдурган. Ынчангаш тыва дылдың болгаш литератураның хөгжүлдезинге Пушкинниң улуг салдарлыг болганының дугайында тускай шинчилел ажылын безин бижип болур.

1937 чылда Тывага эртирген Пушкин хүннерин аныяк тыва литератураның хөгжүлдезинге улуг идиг болганын «Тыва литератураның төөгүзүнде» дорт айтып турар. Ол дугайын «бистер тыва чогаалчылар Пушкинден болгаш улустуң аас-чогаалындан депшигип үнген бис» деп С. К. Тока үлегерлеп чугаалаан. Совет Тыва литератураның үндезилекчилери С. Б. Пюрбю, Б. Д. Хөвеңмей, С. А. Сарыг-оолдуң боттарының шүлүктерине, О. К. Сагаан-оол бижээн шүлүдеринге А. С. Пушкинниң Тывага бижимел чогаалдың тыптырынга болгаш шапкын хөгжүүрүнге чедирген салдарлык үргүлчү демдеглеп чораан.

1929 чылда С. Б. Пюрбю Нева хемниң арнинге кичээлдеп олура, Пушкинниң шүлүктерин магадап, ооң чечен-мергенинге, аянныг чаражынга таалап, «тыва бижик турган болза база мынчаар шүлүктеп бижиптей эртик» деп бодаинганын 1937 чылда «Аревэ шыны» солунга сактып бижээн. Сургуул чораан чылдарында-ла Пушкинниң буянныг салдары-биле чогаадыкчы орукче киргеш, ооң очулдурукчузу, салгакчызы болу бергенин, баштайгы тыва шүлүглел— «Чечекти», «Евгений Онегинниң» ачызында хевирлеп тургусканын С. Б. Пюрбю чоргаарал-биле чугаалап чораан.

1930 чылдарның ортан үезинге чедир тыва шүлүк улустуң ыр, кожамыктарындан барык-ла ылгалбас турган. «Шүлүк» деп термин безин чок — шүүлүктүү-даа, ырны-даа чаңгыс «ыр» деп адап турган. А. С. Пушкинниң, Т. Г. Шевченконуң, М. Ю. Лермонтовтуң шүлүктерин очулдурган соонда тыва шүлүктүң формазы чаартынып, ооң аянажылгазы, строфаларның тургузуу база ритмиказы байып, янзы-бүрү хевирлерлиг апарган. Шүлүктүң публицистика болгаш лирика хевирлериниң тыптырынга улуг шүлүкчүүң салдары бар деп литература шинчилекчилери тодаргай айыткан.

Пушкинниң чогаадыкчы дуржулгазы, ооң сес дээш кылымак ажылы, ооң чогаалдарының янзы-бүрү жанрларлыы бистиң тыва чогаалчыларга кезээде үлегер боор артар.

Юрий КЮНЗЕГЕШ.

А. С. Пушкинниң Михайловскоеде музей-бажыңы СЭТА-ның фотохрониказы.

Пушкинниң 1812 чылда лицейге шылгалда дужаан турганы. И. Е. Репинниң чуруунда тырттырган.

Александр ПУШКИН.

КАВКАЗ

Харлыг баштыг Кавказтың даа адаамда тур.
Кадыр дагның сүвүрүнде чаасканнаан тур мен:
Менден ырак кожагардан элир ушкаш,
Мээң-биле дужаажыкпан кылыйтып тур.

Оортам тура шапкын хемнер тывылганын,
Оваа харлар көшкелерин көрүп тур мен.
Оожум будут менден чавыс көжүп турда,
Оны өттүр капшалдардан чалымнарны

Ажыр шуран баткан суглар дагжап чыдыр:
Ногаан чилгис, сөөскен үнген черден куду
Аңнар маңнаан, куштар эткен чавыс черде
Ногаарарган бөлүк ыяштар чаптып турар.

Ол-ла черде кижилер-даа дагда чурттап,
Хөөкүй ядыы кашпалдарда хоргастанган,
Одарларлыг кадыр йиде хойлар оттаан,
Хөлегелиг эриктерлиг Арагваның

Шыжыккан дег, каржы хөглээн Терек хемнии
Шынаазынче кадарчылар кирип турар. —
Демирлеп каан кажаа өттүр чемче чүткээн
Дезиг аңның аныяа дег, ойнап, эдип.

Ажык чокка өжү хайның, эриин үзүп,
Аш соок чалгыг дылы-биле хая чылгаан...
Оозу хей! Чем-даа, дыш-даа күзевээн ол
Оңу үн чок улуг даглар кызып турар.

Хосталганы хоойлу ынчаар шындалашкан,
Хожудаңгай аймак ынчаар муңгарап тур.
Өндүр бедик Кавказ ынчаар килеңнеп тур,
Өске күштер ону ынчаар бастып турар.

Очулдурган Б. ХӨВЕҢМЕЙ.

Амыдыралдың совет хевири

БОТТАНГАН КҮЗЕЛ

Сахалинде болгаш Амур хемниң аксында чурттап турар биче улус—нивхилерниң дылында улуг Пушкинниң чогаалдары бала чаңгыланы берген. Баштайгы нивх чогаалчы Владимир Санги «Балыкчы болгаш балык дугайында» тоолду төрөэн дылынче очулдурган.

— Ак-көк далай кыдыынга чурттап чораан,— деп, чогаалчы бир янзы аян-биле чугаалаай немээн — Мында бистиң дугайывыста бижээн эвес ыйнаан?

Чурук кааспалгазы чараш номну көрүп ор мен. Нивх уруглар шынап-ла чараш белекти алганнар-дыр! Россияның база бир сураглыг оглуңуң чугаалаанын сактып келдим: улуг эвес төрел бөлүктүң чөгенчиг байдалын кайгап көрген чогаалчы А. П. Чехов оларны кымдаа-чүү-даа амыдыралга эгидип шыдавас боор деп чүс чыл мурнунда бижээн.

— Улуг Октябрь Совет эрге-чагырга биске чүгле амыдыралды тыпсып берген эвес, харын акы-дүшма улустарның чаңгыс эптиг өг-бүлезинге аас-кежикти, деп эргени биске берген — деп, чогаалчы уламчылады. Ооң романнарында, тоожуларында болгаш чечен чугааларында бо бүгүнүң дугайын чугаалап турар. Ук чогаалдар номчукчуларга билдингир апарган. Ада-өгбелериниң черинде чаа амыдыралды тургузуп турар бодунуң чаңгыс чер чурттуглары — балыкчылар болгаш анчылар дугайын чогаалдарда онзагай кылдыр чуруп көргүскен.

— Бистер нивхилер хой эвес улус бис — дөрт муң дөрт чүс-ле кижи—деп, чогаалчы чугаалап ор.— Бистиң чуртувуста биче улустарның, олар мырыңай эвээш санныг-даа болза, байдалын сан-түңү тодаратпас. Бисте боттарывыстыңэртемденнеривис болгаш ажылчыннарывыс, чогаалчылар, эмчилер, башкылар болгаш оске-даа мергежилдиң кижилери бар. Культураның байлакшылдарынче бисте орук ажык.

Бодунуң чонунуң чечен чогаал эртинезинче ханылап киреринге нивх алфавиттиң тургузукчузу — Санги боду онза ужур-дузалыг болган.

Санги боду школачы чылдарында-ла шүлүктерни, чечен чугааларны бодунуң төрөэн дылынга орус үжүктер-биле бижип турган, ол үннерни бижириниң тускай системазын тургузуп алган. Боду чогаалчы апарган, лингвистиканың үндезиннерин өөренип эгелээн. Дыл эртемдени Галина Отаина-биле кады төрөэн дылының үннерин шинчилеп, орус бижилгеге үндезилээш ону канчаар бижиринииң аргазын дилеп турганнар. Бо бүгүнүң түңнелинде 46 үжүктүг нивх алфавит тургустунган.

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязы, ССРЭ-ниң Чырыдыышкын министерствозу кады түүлдүг деп корген нивх алфавитти чазак бадылаан. Национал школаның бирги классчыларының өөренип эгелээни баштайгы букварыны ооң соонда тургускан. Номчулга ному база белеп. Ында чогаалчы бодунуң очулдурганы В. И. Ленин дугайында Н. К. Крупскаяның сактыышкыннарын, орус болгаш совет уругларчогаалчыларының чогаалдарын киирген. Нивх улус түң тоолдары, тоолчургу чугаалары, мерген сөстери база номга кирери чугаажок.

Бодунуң чаңгыс чер чурттугларының өөредилгезинге, кижизидилгезинге, билиг-мергежилин бедиреринге киржилгелиг болуруп ол чогаалчы болгаш хамаатты хүлээлгези кылдыр санап турар.

— Оны чедип алырын школа реформазы биске даандырып турар— деп, чогаалчы чугаалап орар.— Реформада ону тодаргай мынчаар бижээн: «Национал өөредилге чергелиниң онзагай түүлдерин барымдаалавышаан, өөредилгениң болгаш кижизидилгениң шыңгыы салгашкак, иниити билиг талазы-биле белеткелдиң чаңгыс аай чоруун хандырарын» айыткан. Ылаңгыя биче улустарның төлээлекчилери чогаалчылар бистерге өзүп орар салгалдың угаан-бодал болгаш мөзү-шынар сайзыралының дугайында сагыш салыышкын эң кол сорулгаларның бирээзи болур. Өөредилге номнарын тургузарынга, төрөэн дылга болгаш литературага программаларны ажылдап кылырынга башкылар-биле чогаадыкчы салыышкыныбысты киирер үжурлуг бис. Классика чогаалдарын база амгы үениң авторларының эң эки ажылдарын бистиң чогаалчыларга кезээде үлегер боор артар.

Е. ХОРЕВА,
СЭТА-ның корр.

ФЕСТИВАЛЬ ДООЗУЛГАН

ВОЛГОГРАД (СЭТА-ның корр.). ССРЭ-ниң болгаш ЧССР-ниң аймактарының III фестивалы Волга эриниде маадыр хоорайга эрткен. Фестивальдың киржикчилери ол хаттыкып турда аку-дүшма эвилелге, тайбың херээнге шынчылыының даңгыраан берген. Волгоградтың маадырлыг черинге эрткен ол фестиваль 4 хүн үргүлүүлээн. Хүн бүрүзү солун ужуражымышкыннар болгаш болуушкуннар-биле долдуунган турган.

Хагдынар хүнде Солдат шөлүнге даймына үдурланыышкынның митингизи болган. Солдаттарның 1942 чылда маадырлыы-биле камгалап турганы бо ыдыктыг черге акыдүкма чурттарның аныяк назыныының төлээлекчилери бөмбүрзектиг оолдар, кыстарын боо-чепсектерин эвдере бүдүрерин совсадыры база тайбың дээш демиселге аныяктарның пролетаржы эп-сеткил каттыштырылгазын быжыглаарыынче кыйгырган.

Ол хүн кежээ Волга эриниге болган хөй муң кижилиг митингиге түве чугаалааннар найырал байырлалы аку-дүнма кады ажылдажылганы улам быжыглаарынга улуг салымышкынны киирген деп демдеглээннер.

СЕНТЯБРЬ — ШЫДЫРАА АЙЫ

Совет гроссмейстерлер делегей чемпиону А. Карпов биле ат дээш кордакчы Г. Каспаров-тун аразында маргылдаа сентябрь 9-та Москвага өгелээр. Бирги салыг сентябрь 10-да болур. Ол маргылдааларын дүрүмүн ёзугаар делегей чемпиону атты удурланыкчызын алды улай мурнан уткан кижи чедип алыр. Хаймынарны сангага хүлээвес.

Маргылдаавың кол судьязынга С. Глигоричиин (Югославия) томуйлаан.

Херээжеңнер аразынга делегей чемпиону ат дээш база-ла совет гроссмейстерлер делегей чемпиону М. Чибурданидзе болгаш кордакчы И. Левитина оларның аразында ыңдыг маргылдаа сентябрь 10-да Волгоградка эгелээр. Баштайгы салыгны олар сентябрь 11-де кылыр. Аңаа дүрүмүткенни ёзугаар 16 салыг салыр. Ол маргылдаага И. Шайдар (Чехословакия) судьялаар.

Ол дугайын Делегейниң шыдыраа федерациязының күүскомунуң хуралынга чарлаан.

(СЭТА).

СОЦИАЛИСТИГ ТОС ЧУРТКА

1984 чылдың чайгы Олимпиадазынга улуг белеткелди эрттирген социалистиг чурттарның спортчулары АКШ-ка эгелээн антисоциалистиг кампаниязының хайы-биле Лос-Анджелеске баар аргазы чок апаргаңы билдингир. Олимпиада үезинде эвес-даа болза, колдуунда августуң ийиги чартында эртер улуг делегей маргылдааларынга олар киржир. Ол маргылдаалар социалистиг тос чуртка — Болгарияга, Венгрияга, ГДР-ге, КУДР-ге, Кубага, Моолга, Польшага, ССРЭ-ге болгаш Чехословакияга эртер. Маргылдааларының программазында спорттуң олимпийжи хевирлеринден өске-даа хевирлер кирген.

Ол дугайын социалистиг чурттарның спорт комитеттеринең болгаш олимпийжи национал комитеттериниң удурткучуларының Прагага чоокта чаа болуп эрткен хуралынга шийтпирлээн деп, СЭТА-ның корреспондентизинге ССРЭ-ниң Спорт комитединге дыңнаткан. Хуралга ол маргылдааларның кол принциптерин база дугурушкан. Чаңчылчаанын ёзугаар социалистиг чурттарга эртип турар ол маргылдаалар XXIII Олимпий маргылдааларын солуп турар эвес деп аңаа база демдеглээн. Оларның хуусаалары спортчуларның эң эки белеткелдиг турар үезинбиле тодаратказын. Маргылдааларга аңгы-аңгы чурттарның спортчулары, даштыкы судьялар киржип болур. Аңаа Делегейниң олимпийжи комитединиң делегейниң спортчу кагтыжышкыннарының болгаш национал олимпий комитеттеринең удурткучуларын, даштыкы журналистерни база чалаар. Ол маргылдаалар найырадын, хүндүлежилгениг байдалынга эртер.

Москваның олимпийжи тудугларынга чиик атлетикага (эр улус), баскетболга, хемелиг болгаш аңаа эштирине, боодалганың янзы-бүрү хевирлеринге, шыкка хоккей ойнарынга, а Таллинде олимпийжи парус төвүнге яхтсмен-нериң маргылдааларын эртирерин планнаан.

Болгарияга эртер хостуг хүреш, аар атлетика болгаш ураи гимнастика талазы-биле маргылдаалар, Венгрияга —классиктиг хүреш, гимнастика, ГДР-ге—хол мячызынга, байдаркаларга болгаш каноэге эжиндиреринге, Кубага—бокска болгаш суг полозунга, волейболга, Чехословакияга — чиик атлетикага (хереэженнер) болгаш спортчу гимнастикага маргылдаалар сонуургалды болдурары билдингир. Спорттуң бо адаттынган хевирлеринге социалистиг чурттарның спортчулары делегейге эң шыырак болуп турар болгай.

(СЭТА).

ТЛВ

ИЮНЬ 6-ДА
БИЧГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Буратиноның делегелгези. 9.25 — РСФСР-ниң ураи чүүлдериниң алдарлыг ажылдакчызы Н. Сергеевтиң удурулгазы-биле РСФСР-ниң үрер хөгжүм оркестриниң концерти. 9.55 — «Профессия — следователь». Дөрт сериялыг ураи-чечен фильм. 1-ги серия. 11.00 — «Кино аян-чорукчуларының клуву». 12.00 — Сөөлгү медээлер. 12.05 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Сөөлгү медээлер. 14.35 — «Тургузуушкун» деп документалдыг телефильмниң баштайгы көргүзүү. 15.05 — Уругларга фильм. «Улуг улур туржуушкун». 1-ги серия. 16.15 — Неделяда спорт. 16.45 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап тур. 17.15 — «Ковцерт валында — школачылар». 18.00 — Тайбың болгаш аныяктар. 18.30 — Совет ырлар концерти. 18.45 — Бөгүн делегейде. «Пушкинде бажыннар» деп документалдыг телефильмниң баштайгы көргүзүү. 19.50 — «Профессия — следователь» деп дөрт сериялыг ураи-чечен фильмниң баштайгы көргүзүү. 2-ги серия. 21.00 — «Ye». 21.30 — А. С. Пушкин — «Боолаашкын». Телешин. 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00 — 00.45 — Футбол талазы-биле ССРЭ-ниң кубогу. «Зенит» (Ленинград) — «Факел» (Воронеж).

ИЛИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Кодээ ажыл-агый». Киножурнал. 8.35 — «Время, когда запускали воздушного змея» деп ураи-чечен фильм (Югославия). 9.40 — Ураншевер холдар. 10.10 — «Сээн ленинчи библиотекам». В. И. Ленин дайын болгаш тайбың дүтайында. 10.45 — «...Он алды харга чедир болгаш ооидаа улуг назыга» 11.30 — «Тудут болгаш архитектура». Киножурнал. 11.40 — «Приключения в каникулы» деп уруглар-га дөрт сериялыг ураи-чечен фильмниң баштайгы көргүзүү (ЧССР). 3-кү серия. 13.00 — Авамның школазы. 14.00 — «Левшиевскийниң билдинмес дөрбелчини». Документалдыг фильм. 14.20 — «Ырларга артып калыр бис». Концерт. 14.50 — Сөөлгү медээлер. 14.55 — 18.00 — Чапсар. 18.00 —Сөөлгү медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Кызылдың № 14 школазының өөренүкчилериниң бот-тывынгыр ураи чүүлүүн концерти. 18.45 — Документалдыг фильм. 19.05 — «Делегей байдалының допчулалы». 19.15 — «Азия төвү». Программада: «Совет Тываның 40 чылынга—шалыычы 40 неделя!»; Ажылчы чоннарның марксизм-ленинчи өөредилгезиниң системазынга өөредилге чылының түңнелдерп. Политиктиг чыры-дыышкының бажыңының консультантызы Л. С. Зориманың чугаазы; Сөөлгү медээлер. 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» «Элчиген оглуңуң аас-кежик дилеп чораанын». 20.15—«Оңу кылып шыдаар силер». 21.00—«Ye». 21.30 — «Сергеев ишет Сергеева». Ураи-чечен телефильм. 22.35—23.20—ССРЭ-ге болган Делегейниң 2-ги музыка фестивалының концерти.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

ИЮНЬ 6-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Дублёр начинает действовать» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Владыка судьбы» 15.00, 17.30, 20.10, шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Шестой» 13.30, «Мертвые бросают тень» 15.00, 16.50, 18.40 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Магия чёрная и белая» 10.20 13.5 «Последняя охота» 12.00 15.30. Если заменит удача» 17.20, 19.10, 21.00 шактарда.

«ЧАЙГЫ» кинотеатр: «Приказано взять живым» 14.00, 15.50, 17.40, 19.30 шактарда.

ДОСААФ-тың Кызылда техниктиг школазы секретарь-машинакчыларның. 1-ги, 2-ги болгаш 3-кү класстың чолаачыларының, сонуургакчы - чолаачыларның, мотоциклчилерниң курстарынга өөренирин күзээн кижилерни чалап тутпаа.

ШКОЛАНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл хоорай, Интернациональная күдүмчүзүнүң № 49 бажында, телефон № 2-25-28.

Свердловскиниң, Харьковтуң юридиктиг институттары болгаш Томскиниң күрүне университедиң (юридиктиг факультетке) чаа өөредилге чылында 1 курстарга студентилер хүлээп алырын чарлап турар.

Бо өөредилге черлериниге 35 хар чедир назылыг, ортумак билиглиг, 2 чылдан эвээш эвес ажыл стажтыг, партия, совет азы хөй-иниити ажылдар талазы-биле дуржулгалыг кижилерни хүлээп алыр.

Өөредилге-биле холбашкан айтырыгларны Тыва АССР-ниң прокуратуразының кадрлар килдизинден тодарадып ап болур.

АДРЕЗИ: Кызыл хоорайның Щетинкин-Кравченко күдүмчүзүнде № 57 бажың, телефон № 2-15-14.

АГААР

Бөгүн республикага көжер булуттарлыг, чамдык черлерге дымырааш чаъстаар, дыңмиреглээр агаар болур. Агаарның температуразы 22—27 градус чылыыр.

Кызылга бала-ла улуг өскерилге чок агаар болур. Агаарның температуразы найысылалга 25—27 градус чылыыр.

ХУУ ТРАНСПОРТТУГ-ЛАРГА

Кызылдың нефть базазы 1984 чылдың июль 1-ге чедир күштүг рынок фондузунуң талоннарын ёзугаар хуу транспорттуг күүлелерге кывар-чаар материалдарны бээрин 1984 чылдың июнь 1-ден эгелеп № 2 бензин станцилязынга (хем ол чарыында) организастаанын ыңнадып тур.

Тыва АССР-ниң Кадык камгалал министерствозу

Красноярскиниң, Алтайның, Кемеровонуң медицина институттарының санитария-гигиена, педиатрия, эмнелге факультеттеринге өөренирин күзээн кижилер-биле беседа-таныжылга ажылын кылып турар. Бодунга алгаш келир документилер: ортумак билиг дугайында аттестат, характеристика, № 286 эмчи шынызылгазы, 3Х4 см. хемчээлдиг дөрт фото-чуруун, ажылдап турар аныяктар болза, будүрүлге баштаар черинин шынызытканы күшаажыл дептеринден ушта бижилге.

Беседа-таныжылганы хүнүн-не Кадык камгалал министерствозунга кылып турар. **Адрезин: Кызыл хоорайның Ленин кудумчузунуң № 12 бажын.**

Редакциянның адрези: 667000 Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3 Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-25-54, карылсалгалыг секретарының 2-23-35, секретарваттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш удетпур килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуу килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информациянга килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефоннче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 1979.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1; ТС—00435

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 132 (12522) | 1984 чылдың июнь 7, четверг | 1925 чылда үдезилеттингеш | Өртээ 3 көп

АЖЫЛЫНГА МЕРГЕЖЭЭН

«Тыва көдээ тудуг» трестиң № 463 көжүп чоруур механизастаттынган колонназының Чадаанада Д. Д. Донгакка удуртқан бригадазы тудуг объектилерин хуусаа бетинде, эки шынарлыг дужаап турар. Өвүр. Сүт-Хөл. Чөөн-Хемчик районнарда дыка хөй бажыңнарны, социал-культура объектилерин бригаданың тудугжулары тудушкан. Сөөлгү үеде Чыраа-Бажы суурда дузалал ажыл-агый сайзырадырынга таарымчалыг кылдыр туттуинган ийи аал чүрттаар бажыңнарны олар дужааган...

Тудуг ажылын шалыпкын организастаарынга бригадирниң үлүг улуг. Бригада кежигүннериниң мергежилин бедидер ажылче ол кичээнгейни угландырып келген. Хоочун тудугжулар Кызыл Куулар, Допчаа Сат, Марат Чүлүм болгаш өскелер-даа коллективтиң өзээ болуп, аныяктарга арга-сүмелерни берип турарлар. Чоокта чаа ажылдап кирген Чолаачы Монгуш, Алексей Аагара олар ам бедик мергежилдиг ажылчыннар болган.

Бригадирни даштындан көөрге, ортумак дурт-сынныг, чутаазы оожум, топтуг. Тудутжулар ону адазы дег хүндүлээр, ооң сөзүн дыңнаар. Үжен ажыг чыл тудугжулап турар дуржулгалыг дагдыныкчы та каш бажың тудушкан, та чеже кижини өөреткен. Хөй чылдарда үре-түңнедгиг ажылды дээш юбилейлиг медальдар-биле, хүндүлел бижиктер-биле шаңнаткан. Каш чыл улаштыр чыл түңнелиби-биле социалистиг чарыштың тиилекчизи болуп келген.

Дуран-оол Достай-ооловичиниң адазы шевер кижи чорааан. Ол доскаар аптара, өг херекселдерни чазаар турган. Бичии турда-ла, ону адазы чазанырынга өөредип каан. Шериг албаны эрттирип тургаш, ол база тудугга ажылдап турган. Ооң тудушкан бажыңнары Ортаа Азияның хоорайларында база бар. А төрээн суурду Чыраа-Бажында бажың бүрүзүн ол тудушкан. Школа, клуб, садыг болгаш өске-даа объектилер — ооң кылышканы тудуглары.

— Бригаданың чедиишкинниң үндезини — иштики чүрүм. «Ажылдап турар чериң — сээң өг-бүлең» деп дүрүмге бис чагыртып турар бис. Кижи бүрүзү бригада дээш сагыжы аарып турар. Ол кончуг эки. Тудугну ылаптыг, эки шынарлыг болгаш хөй чылдарда ажыглаттынар кылдыр кылыры чугула — деп, ол чугаалады.

Он хар ажып тургаш-ла чазанып эгелээн тудугжу ам-даа балдызын холдан салбаан. Чеже бажың тутунганын чүгле чидиг балды билир. Буянныг, тайбың мергежилдиг кижилериниң ажыл-ижинге чаңгыс чер чурттуглары чоргаарланыр. «Шевер Донгак» деп чоңнуң адай бергени база аналар эвес. Шак мындыг кижилер эскет чок күш-ажылчы маадырлыг чоруктуң эзлери дизе чазыг болбас.

А. ШАГЖЫ.

ИЮЛЬДУҢ ҮЛҮҮНДЕ

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ажыл-ишчилери Совет Тыванып 40 чыл оюнга уткуштур чарлаан республикада бүдүрүлгелер аразында социалистиг чарышка идепкейлиг киржип, май айның планныг онаалдазын хуусаадан эрте күүсеткен. Пландан ажыр 760 тонна бедик сорттуг даг-дүгүн үндүрүп, 52 муң рубльдиң ырыг продукциязын берген.

Цехтер аразында социалистиг чарышка бөдүүн сорттуг рудадан даг-дүгү арыглаар цехтиң коллективи мурнап турар. Ол 4440 тонна даг-дүгүн бүдүргеш, пландан ажыр 90 тонна продукцияны берген.

Сергей Куулардың удуртканы № 4 эзлчегиниң кежигүннери арткен айда тергиин эки ажылдаап, эзлчегнер аразында шилчип чоруур вымпелдин чаалап алган. Беш ай дургузунда олар 4800 ажыг тонна продукцияны бүдүргеш, ам июль айның эзлчээнде ажылдап турар. Ында ажылчын Е. Захаренко, регулировщиктер Ч. Өлзей, С. Хомушку, машинакчылар Г. Ломба, И. Күжүгет оларның күш-ажылчы чедиишкинниг тураскаадып, цехте күш-ажылчы алдар түгүн көдүргел.

Фабриканың профэвилел комитеди мурнакчыларны хүндүлел бижиктер болгаш акша-биле шаңнаан.

А. БЕГЗИН-ООЛ.

МУРНАЙ ШИҢГЭЭТКЕН

«Чыраа-Бажы» совхоз яңзы-бүрү адырларга бригада керээзи-биле ажылдарын Чөөн-Хемчик районнуң өске ажыл-агыйларын мурнай шиңгээдип ап эгелээн.

Ам ол совхозта чер ажылының талазы-биле коллективтиг керээ ёзугаар элээп каш бригадалар болгаш звенолар ажылдап турар. Майның сөөлгү хүннериниң бирээзинде Хорум-Даг салбырда Геннадий Шогбан-ооловичи Монгуштуң 9 кижи составтыг звенозунуң ажылынжин сонуурган чеде бердивис.

Бо чылын Г. Монгуштуң звенозу 300 гектар суланы, 150 гектар шөлге кукуруузаны остүрер. Часкы суггарылганы звено кежигүннери чедиишкинниг чоруткан. Амгы үеде суланың өзүмү чаагай үнүп чыдар. Бис чеде бээривиске, суггатчылар Калдар-оол Куулар, Калдар-оол Монгуш, Каадыр-оол Куулар кукуруза шөлүн суггарып турлар.

Звенода ийи «Беларусь» тракторну быжыглап берген. Хорум-Даг суурнуң үстүнде, карак четпес алаакта сула ногаан шык болу берген чаттылып чоруй барган. Бот-оруглга-чарылгалыг звенонуң кежигүннери керээ ёзугаар суланың болгаш кукурузаның ногаан массазын бүдүргеш, ажыл-агыйга хүлээдир. Олар кукурузаның ногаан массазының гектар бүрүзүнден 150 центнерден өрү дүжүттү өстүрер база гектар бүрүзүнден 12—15 центнер суланы алыр хүлээлгелиглер.

Сула болгаш кукуруза шөлүн багай эвес ажылдап кылган. Бок үнүштерни болгаш дашты аштаап. Черниң агротехниктиг болбаазырадыышкынын чогуур негелдеге чедирген. Бо шөлдерде органиктиг болгаш минералдыг чемишчидилгелерни төккен. Звено шөлдерни дескилеп, суггатты бедик деңнелге чорудуп турар. Эрткен күзүн олар Чыргакы хемниң адырындан сумун үндүрүп, дыка хөй шөлдү булукталдырган. Тараа шөлдерининг кыдыында чайгаар үнген сиген шөлүн база суггарып турар. Сиген четчи бээрге, ол-ла звено мал чеми белеткелинче база кирер.

Коллективтиг керээ ёзугаар ук звено алган социалистиг хүлээлгезин ажыр күүседир аргалыг. Ол дугайын звеньевой Г. Монгуш эш-өөрүүнүң мурнундан бүдүретти. Ам удавас олар ийиги суггарылганы эгелээрлер.

К. МОНГУШ.

КЫСКА ХУУСААДА

Бай-Тайга районда «Кара-Хөл» совхоз кыргыыр 5533 баш өшкүзүнден 4427 килограмм эки шынарлыг дүктү кыргып алгаш, арыглап пресстеп турар. Бо хүнерде 2035 килограмм дүктү күрүнеге дужааган.

Часкы агаар-бойдустуң байдалы шириндеп, соок хаттыг боол турганы-биле кыргылда орайтап эгелезе-даа, кыргылданы шалыпкын чоруткаш, кыска хуусаада дооскан. Хунан серге кадар-чызы Буянды Хертек өшкү бүрүзүнден 1 килограмм. Даспыда торуүр өшкү кадарчызы Санчы Салчак 0,850 килограмм дүктү алганнар. Өшкү кыргыкчыдары Малчын-кыс Күжүгет. Чылбак Салчак мурнакчы боол, хүн нормазын ажыр күүседип турганнар.

Ам сорулга складта дүктү эки шынарлыг арыглап, пресстээш, чоокку хүннерде күрүнеге дужаары боол турар. Оон-биле чергелештир хой кыргылдазынга эки белеткенгеш, дүк хозалып чунгакталырын көрүп тургаш, үе-шаан эрттирбейн чидириг чок кыргып алыры база чугула. Хой кыргыыр пунктуларны дерип, электри хачыларын болгаш бис чидидер дочуулаларны белеткээр, оны башкарар эдиктимеханиктерни амдан эгелеп четчелээр ажылдарыны эгелээн.

Х. САМДАНЧАП.

ТИИЛЕКЧИ ЗВЕНОЛАР

Бай-Тайга районда «Бай-Тал» совхозтуң тараажылары, механизаторлары, суггатчылары, комбайнерлери Совет Тываның 40 чыл оюнга күш-ажылчы белектерлиг ужуражыры-биле часкы тарылганы кыска хуусаада дооскан.

Совхоз бо чазып хову ажылдарынче бригада керээзи-биле ажылдап киргеп. Бай-Талдың шөлдеринде үш звено ажылдап турар, олар суггатчыг шөлдерге тараа болгаш мал чемин тараап, бедик дүжүттү ажаап алырлар. Бригада керээзи-биле ажылдап турар звенолар боттары аразында чарышгыг.

Чоокта чаа совхозтуң дирекция чери часкы хову ажылдарының үезинде № 1 болгаш № 2 звеноларның кылып чоруткан ажылдарының түңнелин үндүрген. Суггарып алган черниң хемчээлин, шынарын барымдаалаап, тиилекчи звенону тодаратқан. Совхозтуң хоочун суггатчызы, коммунист Тарын-Базыр Мөңгүн-ооллуң удуртканы № 1 звено 310 га черни суггарып дооскан болгаш 121 га тараа культураларын, 163 га хөй чылдыг сигенни, 26 га чаңгыс чылдыг сигенни тараан. Ол звено бирги черни эзлээш, 150 рубль-биле шаңнаткан. Бодунат Кундус-ооллуң удуртканы № 2 звено 197 га черни суггарган, 119 га тараа культураларын, 78 га хөй чылдыг сигенни тараан. Ынчангаш бо звено ийиги черни эзлээн болгаш 100 рубль-биле шаңнаткан. Ук звеноларның кежигүннери моон соңгаар улам холу дыңзыг ажылдаарын хүлээнгеннер.

Суггаттыг шөлдерде 25 суггатчы ажылдап, суггарылганы доозуп турарлар. Суггатчылар Натпит Ооржак, Салчак Чылбак-оол болгаш хову ажылдакчыларынга амданныг аъш-чемнерни кылып белеткеп турар дуржулгалыг повар Кушкаштаар Хомушку ак сеткилдиг, кызымак ажылдап турар. Хову турлаанда лозуң, плакаттарны, көргүзүг материалдарын көскүзүбиле аскан, механизаторларга таарымчалыг байдалдарны тургускан.

Х. КАРА-ООЛ.

Вера Антоновна Правоторова — «Тыва кобальт» комбинатта автоматиканың болгаш контрольдуг-төп лабораториязында мурнакчы, хоочун слесарьларның бирээзи. Ол ында он чыл ажыг үеде ажылдап, бодунуң бәйлак дуржулгазын аныяктарга дамчыдып, дагдыныкчы хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип келген.

ЧУРУКТА: слесарь В. А. Правоторова комсомолчу Олег Трофимкин-биле.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

ТАЙБЫҢ ФОНДУЗУНГА

«Сүт-Хөл» совхозтуң Ишкин салбырда Доора-Талдың трактор-хову бригадазының кежигүннери кызыл-булуңга чыглып келгеннер. Аңаа олар Каа-Хем районда СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозтуң механизатору, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Дойбан Дапьянович Давааның Тыванып бүгү механизаторларынга кыйгырыыы-биле таныжып чугаалашканнар.

Совхозтуң 1970 чылдан бээр механизатору Монгуш Эрес-оол Дыртык-ооловичмынчаар чугаалаан:

— Мен 6 уругларның адазы кижи-дир мен. Бир эвес биске тайбың турбаан чүве болза, мындыг чаагай үени көрүп, тодуг-догаа чүрттап олурбас ийик бис. Бистиң Коммунистиг партиявыстың болгаш Совет чазаавыстың чорудуп келгени болгаш чорудуп турары тайбың политиказын деткиир мен. Ол шыкаш Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, механизатор Дойбан Даваанын бүгү механизаторларга кыйгырыын чүүлдүзүнүп хүлээп ап, бир хүнүүн акшазын Тайбың фондузунче шилчидер мен.

Совхозка 2 удаа ийиги черни алгаш, сөөлгү чылдарда ийи улай механизаторларның чемпион лентазын алдым. 1983 чылда 1900 эталлон га социалистиг хүлээлгемни 2450 га кылдыр күүсеттим. Ол база-ла мээң Тайбың херээнге киирген үлүг-хуум деп чоргаарланып чоруур мен. Артыкан механизаторлар кыйгырыгны бир үн-биле деткип, бир хүнүүн ажыл нормазын тайбың фондузунче шилчидерин хүлээнип алганнар.

О. КАҢ-ООЛ.
Сүт-Хөл район.

ЧААГАЙ ДҮЖҮТ ДЭЭШ

Эрзин мал ажыл-агыйлыг район-на болгай. Ынчалзаада ооң ажыл-агыйлары мал чеминге суланы, көк-тараанны, арбайны болгаш кызылтасты база картофельди, согуланы тарып, багай эвес дүжүттү өстүрүп турар.

Бистиң «Мөрен» совхоз бо чылын 2021 га черге 900 га суланы, 300 га кызылтасты, 421 га көк-тараанны тараан. База 40 га черге кукурузаны чаштырган.

Эрткен чылын совхозтуң хову бригадазы тарып алганы кызыл-тас, көк-тараа, суладан мал чеми ногаан масса хамаанчок, эки сорттуг кызыл-тасты, көк-тараанны, суланы ажаап алгаш, Кызылдың сайгарылга базазынга дужаааган. Оруңга 20 тонна комбикорму, үрезинге эки чеминиттиг кызылтасты шыгжап алган. Ол дээрге механизатор кадрларның ак сеткилдиг, шудургу ажылының түңнели болуур. Бо чылын олар базала часкы тарылганы шалыпкын доосканнар. Совхозта кол агроном Александр Сан-Хөө онаашкан ажылынга ээ-харыысалгалыг чоруун көргүзүп турар.

Механизаторларның социалистиг чарыжының түңнелдерин 10 хонуктан үндүрүп, мурнакчыларны совхозтуң директизязындан каш удаа шаңнаан. Мурнакчыларга совхозтуң хоочун механизатору, аныяк механизаторларның дагдыныкчызы Маадыр-оол Оюгуда, механизаторлар Иван Лаажап, Иван Идам болгаш өскелерни-даа хамаарыштырып болур. Учётчик Сандак Тамара база багай эвес ажылдаан. Шаң ажылчыннары Григорий Бөөжей, Агидаа Аракчаа тараанны арыглаар, хораннаар ажылды эки чорутканнар.

Бо хүннерде механизаторлар Баян-Кол деп черге 100 га сула тарылгазынга киришкеннер. Совхозтуң хову бригадазының повары Лида Серээдар мооң-биле 4 дугаар чыл поварлап турар. Ол амданныг, эки шынарлыг чемнерни механизаторларга кылып берип, каш удаа шаңнаткан.

К. ХАНГАЙ.

МИХАИЛ АЛЕКСАНДРОВИЧ ШОЛОХОВТУҢ ТУРАСКААЛЫН МӨҢГЕЖИДЕР ДУГАЙЫНДА

Улуг совет чогаалчы болгаш хөй-ниитиг ажылдакчы. Социалистиг Күш-ажылдың ийи дакпыр Маадыры, Ленинчи болгаш Күрүне шаңналдарының лауреады Михаил Александрович Шолоховтуң тураскаалын мөңгежидер дугайында доктаалды СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели хүлээп алган.

Доктаалда көрдүнген түүлдер болза:

М. А. Шолоховка тураскаалды Москва хоорайга тургузар.

М. А. Шолоховтуң адын тыпсыры болза:

Москва болгаш Донда-Ростов хоорайларның чаа кудумчуларының бирээзинге:

Вешенскиниң башкы училишезинге;

Москва, Ленинград болгаш Донда-Ростов хоорайларның библиотекаларының бирээзинге:

Казах ССР-ниң совхозунга:

Далай флодунуң министерствозунуң судноларының бирээзинге.

Ростов областың Вешенск районун Вешенская станица төптүг кылдыр Шолохов район кылдыр эде адаан.

Ростов областың Шолохов районунга М. А. Шолоховтуң музей-заповеднигин тургузар. Музей-заповедниктиң составынга кирер черлер болза: чогаалчының Вешенская станицазында чурттап турган бажыңы болгаш кодан девискээри. Кружилинск хуторда боң төрүттүнген бажыңы. Боковск районнуң Каргинск станицада М. А. Шолоховтуң чаш болгаш аныяк чылдарының эрткени бажын. Вешенская станицаның Шолохов кудумчузунда «Тихий Дон» романны бижээни бажың, ол ышкаш Шолохов районнуң бойдус камгалалдыг черлери.

М. А. Шолоховтуң музей-заповеднигин бүгү-эвилелдиг туристчи маршрудунга киирер. Оон-биле холбаштыр Вешенская станицага аалчылар бажыңын болгаш инниниң чемненилге черлериниң бүдүүлгелерин тудары көрдүнген.

М. А. Шолоховтуң тураскаалын мөңгежидер дугайында СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалында көрдүнген түүлдер болза:

Москваның М. В. Ломоносов аттыг күрүне университединге, Ростовтуң М. А. Суслов аттыг күрүне университединге, А. М. Горький аттыг Литература институдунга М. А. Шолохов аттыг ийи-ийи стипендияны тургузар:

Москвада М. А. Шолоховтуң хөй чылдарда чурттап болгаш ажылдап келгени Сивцев Вражек кудумчузунда № 33 бажыңга мемориалдыг самбыраны тургузар:

Ростов областың Вешенская станицада М. А. Шолоховтуң чевээнин кырынга боң тураскаалын тургузар.

Аныяк авторларның эң дөре чогаалдарынга чыл санында тыпсыр М. А. Шолохов аттыг ийи шаңналды тургузарын, ол ышкаш М. А. Шолоховтуң литературлуг чогаал салгалының талазы-биле комиссияны тургузарын ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелинге чөпшээрээн.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде

ЧААГАЙЖЫДЫЛГА—КИЖИ БҮРҮЗҮНҮҢ ХЕРЭЭ

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Президимумунуң эзлчеглиг хуралынга «Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1982 чылдың январь 19-та хүлээп алганы «Тыва АССР-ге чаагайжыдылганы, ногаанчыдылганы болгаш чечек тарып өстүрериң улам ынай хөгжүдер талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаалының күүсеттиниң турарының дугайында» айтырыгны чугаалашкан.

Кызыл хоорайны, республиканың районнар төптерин, чурттакчылыг суурларны чаагайжыдар талазы-биле улус депутаттарының Кызыл хоорай, районнарның чер-чер Советтерин чамдык ажылдарны кылып турар дээрзин ук хуралга демдеглээш, бо айтырыгны Советтерниң күүскомнарынга чугаалажып, ук доктаалды күүседир дээш арга-курлавырларны эзлээн долу ажыглап турар черлер эвээш эвес. 1982—1985 чылдарда чурттакчылыг черлерни чаагайжыдар болгаш ногаанчыдар талазы-биле пергспективтиг планнарны күүскомнар ажылдап кылган болгаш бадылаан, хоорай, суурлар аразында социалистиг чарыш организастаттынган.

Үстүнде адаттынган доктаалды хүлээп алгандан бээр ийи чыл эрткен. Бо үениң дургузунда хоорайларга болгаш суурларга 5,5 гектар газоннарны база скверлерни тарып олуртқан, 76 муң дес ыяш аймаа ында үнүп турар. Бо ажыл Каа-Хем, Танды районнарда, Кызыл хоорайда эзлээн организастыг чоруп турар.

Эрткен ийи чылдың дургузунда чаагайжыдылгага чарыдаары-биле 10,6 миллион рубльди тускайлаан, ол бүрүү-биле ажыглаттынган. Кызыл хоорайга Кочетов, Топографическая, Краснозармейская, Дружба, Каа-Хем кудумчуларын чаартып кылган. 378 муң дөрбелчин метр оруктарны болгаш тротуарларны септээн, бордюр кылыр 30,6 муң погон-метр дашты салган. Ол ышкаш Туран, Чадаана хоорайларның, Кызыл-Мажалык, Сарыг-Сеп, Бай-Хаак суурларның төп кудумчуларынга капитал септелгени кыска чоруткан.

Совет Эвилелиниң составында Тываның эки тура-биле каттышкынының 40 чыл-ыга уткуштур чаагайжыдылга болгаш ногаанчыдылга ажылын улам экижидер талазы-биле хоорай, район Советтериниң күүскомнары дээштиг хемчеглерни ап турар дээрзин хуралдың кирижикчилери демдеглээн. Ылангыя Тожу, Өвүр, Каа-Хем, Эрзин районнарда бо талазы-биле ажыл чедиишкинниг. Албан черлеринин адрестерни ында чаартқан, көскү агитация көрүштүг апарган, республиканың юбилейин төлептиг уткуурунче кыйгырыглар көвүдээн.

Чаагайжыдылга болгаш ногаанчыдылга ажылын чорудар талазы-биле эң-не харыысалгалыг болуур Чурттаалга-коммунал ажыл-агый министерствозунуң ажылында чамдык чедиишкиннер бар-даа болза, четпестер база хөй дээрзин хуралга айыткан. Ук министерство үстүнде адаттынган доктаалдың күүселдезин кошкак контрольдап турар, ооң түңнелинде чамдык хоорай болгаш райсоветтер хоорайларны, суурларны чаагайжыдар база ногаанчыдар талазы-биле ажылын сураткаш.

Ыяш олуртур даалганы республика ниитизи-биле 94,1 хуу күүсеткен Оон-биле чергелештир Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик, Кызыл, Улуг-Хем, Тес-Хем, Бии-Хем районнарда тарыттынган ныштарны багай ажаап, суггарбайн турарындан олар күргап турар. Сөөлгү ийи чылдың дургузунда Каа-Хем суурга тараан ыяштың үштүн бир кезии кадып калган. Кызыл хоорайның чөөп болгаш мурнуу чүктеринде кудумчулар ногаанчыттынмайн турар.

Чаагайжыдылгага көрдүнген акша-хөрецгинин чамдык районнар Советтери өскээр чарыгдап турар дээрзин база ук хуралга айыткан. 1982—1983 чылдарда Барыын-Хемчик, Таңды, Тес-Хем, Мөңгүн-Тайга болгаш өске-даа райкүүскомнар 256 муң рубльди өскээр чарыгдаан.

Райкүүскомнарның, Кызыл хооркүүскомнуң чурттаалга-коммунал албаны чурттакчылыг черлерниң сапитарлыг байдалынче кошкак кичээнгей салып турарын Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Президиум кежигүннери шүгүмчүлээннер. Хоорайда кайы хамаан чок бок төгер чурттакчылар ам-даа бар, ол ышкаш районнар төптеринде ыңдыглар база эвээш эвес. Кызыл, Улуг-Хем, Бии-Хем, Чөөп-Хемчик, Барыын-Хемчик районнарның суурларында девискээри чударгай кудумчулар кайы хөй.

Чечек тарып өстүрер талазы-биле чүгула ажылче кичээнгей кошкак деп, хуралга айыткан. Кызылда, Ак-Довуракта, Хову-Аксында, Каа-Хем суурда чечек өстүрер теплицалар долу күүзү-биле ажылдавайн турар.

Совет Тываның 40 чылының байырлалы хүн эрткен түдүм чоокшулап орар. Аңаа уткуштур чурттакчылыг черлерни чаагайжыдары, ногаанчыдары кижи бүрүзүнүң хүлээлгеэн болур. Ол ажылга көрдүнген акшаның түңү безин бо чылын кажангызындан-даа хөй болуп турар. Ону чөп ажыглавары чугула.

Республиканың чурттаалга-коммунал ажыл-агый министерствозунга хамаарыштыр шүгүмчүлел улуг болган. Ооң ажылдакчылары суурларга хөвар баар, чаагайжыдылганы болгаш ногаанчыдылганы сонуургавас. Дыка хөй суурларда штакетник-керимнер чогуудан тарыттынган ыяштарны мал-маган үрей базып турар. А республиканың Ыяш ажыл-агый министерствозунуң Туранда участогу штакетниктерни дыка хөйну бүдүрүп турар, ону өске районнар чагыдып албайн турар.

Чаа туттунган чурттаалга бажыңнарын ажыглалга хүлээп алырда болдуруп турар бир кол четпес чүүл болза, ооң чанында тудуг богун арыглаваанда-ла хүлээп ап турары болур дээрзин хуралдың кирижикчилери айытканнар. Ол бок аңаа ай-айы-биле чыдып кээр таварылгалар безин бар.

Республиканың юбилейинге уткуштур чаагайжыдылга болгаш ногаанчыдылга ажылын бедик деңнелге тургузар талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылган доктаалды ук турлага хүлээп алган.

ШКОЛА, КҮШ-АЖЫЛ, ХӨЙ-НИИТИ

«КИЖИЗИДИЛГЕНИҢ АЖЫКТЫГЧОРУУН БЕДИДЕРИ ӨГ-БҮЛЕНИҢ, ШКОЛАНЫҢ, ХӨЙ-НИИТИНИҢ БОЛГАШ КҮШ-АЖЫЛЧЫ КОЛЛЕКТИВТЕРНИҢ КҮШТЕРИН ДҮҮШТҮР КАТТЫШТЫРГАНЫН-ДАН БАЗА НЕГЕЛДЕЛЕРНИ ЧАҢГЫС ААЙ КЫЛДЫР ТУРГУСКАНЫНДАН УЛУУ-БИЛЕ ХАМААРЖЫР...»

(Ниити билиг болгаш профессионал школаның реформазындан).

ИШЧИ САЛГАЛ ДЭЭШ

Ниити билиг болгаш профессионал школаның реформазы шын тургустунган күш-ажыл кижизидилгезин школачылардың күш-ажылга ынак болурунга, күш-ажылдың кижилерин хүндүлээр чорукка болгаш келир үеде боттарынга профессияны мелередиг шилип алырынга улуг салдарлыг дээрзин демдеглээн. Бистиң Барлык ортумак школазының башкылар, ажылчыннар коллективи өөреникчилерни күш-ажылга кижизидиргенче кичээнгейни уландырып келген болгаш моон соңгаар ол ажыдыг улам сайыраадыр сорулгалыг ажылдап турар. Ук айтырыгга хамаарыштыр коллективже тускай хуралды эрттирген болгаш чорутса чогуур хемчеглерни сайгарып чугаалашкан.

Уруглар күш-ажылга бичезинден эгелеп өөренип, чанчыксын дээш күш-ажыл кичээлдеринде уругларны янзы-бүрү ажыктыг ажылдар-биле эге класстарга-ла тамыштырып турар. Чижээлерге, өөренип турары класстарын арыг тударынга, аңаа бажың чечектерин экеп, оларны остүрерине, өөредилге номнарын дашпаан, аңаа камның болурунга дээш оон-даа, оскө. Ол ышкаш көдээ ажыл-агыйның хөй-хөй мергежилдерикиң болгаш оларның ажык-дузазының дугайында билигни бээрин эге класстардан эгелеп чорудар апаар. Ынчангаш школа реформазында салдынган сорулгаларны үдуртулга болдургаш, ол ажылды улам хыналадырын көргем бис. Оок аңгыда келир өөредилге чылында күш-ажыл кичээлдерине ажыттаар дериг-херекселдер болгаш материалдар-биле хандырылганы долузу-биле чедип алыр сорулга салдынган.

Уругларны бот-башкарыр чорукка кижизидер талазыбиле ажыл база бистиң школада бигай эвес чоруп турар. Неделя санында өөреникчилер боттарының класстарынга аштап-арыглаашкынны чорудуп, а үүрмек ашталганы хүнүүн-не узун чапсарларда чорудуп турар. Ол чорук өөреникчилерни арыг-шевергин болурунга, камныг чорукка, боттарының күш-ажылын үнелеп көөрүнге өөредип турар. Оок аңгыда школа девискээрин арыг-силиг тударынга, ында ыяштарны хайгаарап остүрериңге бистиң өөреникчилеривис идепкейлиг болуп келген. Бо чазын школа девискээринде участокка чыжыргана, долаананы немей олурткан. Күзүн чодураакы болгаш өскө-даа ыяштарны олуртур. Школа девискээринің участогун көрүштүг кылдыр иогаанчыдар планныглар. Класстарның чайгы септелгезин база уруглар боттары (эге класстарның өөреникчилери ада-иелериниң дузазы-биле) кылып турар. Чанчыл болган субботник, воскресниктерге доктаамал киржип, шефке алган Бижиктиг-Хая, Адыр-Мажалык сүт-бараан фермаларынга доктаамал барып дузалажып турарлар. Кышкы үеде мал кыштаглаашкынынга база боттарының үлүүн киирип келгеннер.

Класс бүрүзүнде бүдүрүлге вожатыйы быжыглааны уругларны күш-ажылга кижизидеринге улуг деткимче болгак. Бүдүрүлге вожатыйлары — совхозтуң специалистери. Вожатыйлар хамаарышкан класстарынга боттарының мергежилиниң дугайында лекция, беседаларны чорудар хүлээлгелиг. Оон аңгыда ниити школаның темалыг шугум чыскаалынга совхозтан чалаткан тускай эртемнигер уругларны совхозтуң ажыл-ижинбиле, план күүселдези-биле болгаш сезокнуг ажылдарының байдалы-биле таныштырып, кыска медээлерни берип турар. Ынчангаш уруглар совхозтуң амыдыралындан чыдып калбайн турар. Чаа өөредилге чылында совхозта саанчы азы чолаачы бүрүзүнге бодунуң мергежилинге бир өөреникчини практика кырында өөредир кылдыр быжыглаар бис. Ол школа биле совхозтуң харылзаазын быжыглаарынга улуг идиг болур.

Өөреникчиниң кайы-бир мергежилге сонуургалын көдүрери-биле, келир үеде профессиязын шын, медерелдиг шилип алырын чедип алыры-биле «Көдээ ажыл-агыйның мергежилдери» деп кежээни эрттирген. Ук кежээге класс бүрүзүң кандыг-бир мергежилдин шилип алган, олче эш-өөрүн кыйгырарыбиле ол эң-не чүтүл, солуун мергежил дээрзин шынзыдып, камгалал кылыр. Ынчангаш боттарынга хамаарышкан мергежилдиң дугайында камгалал-реферат бижип, тускай альбом долдуруп, ол мергежилдиң тергиннеринге чоргаарланып, оларны кежээге чалап ужурашканнар. Ол уругларның мергежилди медерелдиг шилип алырынга улуг салдарлыг болуп дээрзи билдингир. Ол кежээге чолаачының мергежилин эки камгалааны дээш 8 «а» класс, тудугжуунуң мергежилин эки камгалааны дээш 9 «б» класс мактаткан. Ол-ла темага өөреникчи бүрүзү чогаадыг бижээн болгаш эң-не ханы уткалыг чогаадыгларны чалаткан аалчылар, адаиелер, башкылар, кежээниң киржикчилери сонуургап дыңнаан. Ук кежээни школада класстан дашкаар кижизидилге ажылының организатору И. А. Күжүтет эки удуртуп эрттирген.

Школаның бүдүрүлге бригадазынга ажылдааш, уруглар ёзулут-ла күш-ажылчы дадыгыышкынны ап турарлар. Эрткен чылын «Монолит» бүдүрүлге бригадазынга ажылдаан: уруглар капустаның, согунаның, морковтуң эки дүжүдүн алган. Бо чылын база бүдүрүлге практиказын тоску класстың өөреникчилери эртирер. Олар 5 гектар черге ногаа аймаан, 5 гектар черге картофельди остүрер сорулгалыглар. Ниити билиг болгаш профессионал школаның реформазында салдынган сорулгалар бистиң школада хире чергези-биле боттанып турар. Бригада турлаанда уруглар телевизорлут, «Украина» деп кино үндүрер аппараттыг болгаш теннис столу, волейбол, баскетбол шөлдери оларның эргезинде.

Бистиң коллектив күш-ажылга ынак, сагылга-чурумнуг, бедик культурлуг, ишчи салгалды кижизидер дээш бар күжүн, арга-дуржулгазын салып ажылдаар сорулгалыг.

К. ХЕВЕК,
школаның директору.

ЧУРУКТАРДА: өөреникчилер ажылче үнүп турлар; оолдар хостуг үеде.

В. МОНГУШТУҢ фотолары.

1983 чылда өөреникчилерниң бүдүрүлге бригадаларының аразында социалистиг чарыштың тиилекчизи болганы дээш база күш-ажыл кижизидилгезиниң талазы-биле чедиишкиннери дээш Барыын-Хемчик район РСФСР-ниң Чырыдыышкын министерствозунуң Кызыл тугу-биле чоокта чаа шаннатканын. Районнуң ол бедик шанналга төлептиг болганынга Барлык ортумак школазының башкыларының болгаш өөреникчилериниң, ук совхозтуң удуртукчуларының болгаш ажылчыннарының киирген үлүү эвээш эвес.

Барлык ортумак школазында өөреникчилерниң күш-ажыл кижизидилгезин организастаарынга школаның башкылар коллективи биле «Барлык» совхозтуң дирекциязының харылзаалыг ажылының база уругларның чурттап турар черииниң аайы-биле кижизидилге ажылынга хөй-ниитиниң киржилгезиниң дугайында бөлүк материалдарны солуннуң бөгүнгү номеринде парладывыс.

КИЖИЗИДИКЧИ МИКРОКЛИМАТ

Барлык көдээ Советиниң депутады О. Д. КАНДИТ-ООЛ:

— Көдээ Совет биле школа коллективи ажыл-херекчи харылзаалыг. Школаның хөй талалыг ажыл-чорудулгазынга түс черииң арге-чагырга органының, ылангыы депутаттарның, бистериниң, дузавыс албан херек, Советтиң сессияларынга, доктаамал комиссиялар хуралдарынга Советтиң девискээринде ортумак школаның өөредилге-кижизидилге ажылы-биле холбашкан айтырыгларны чугаалажып турар бис. Уруглар кижизидилгезиниң айтыры көдээ Советтиң кичээнгейинде.

Округум дугаары — алды. Оок девискээринде «Чадаган» агитквартира турар. О. Д. Сылчак удурткан бо агитквартира депутаттыг, агитаторлуг, пропагандистиг, активтериг. Ажыл планывыс чаңгыс ай, ону сүмележип тургузуп турар бис. Агитквартыладың девискээрине ажылмысты хөй талалыг болдурарынче улуг кичээнгейин утландырып келдивис. Оок кижизидикчи талазын чедип алыры-биле хемчег бүрүзүн дээштиг, ханы утка-шынарлыг эрттирерин чедип алырын кызар бис.

Чугаа бо удаада уругларның чурттап турар черииң аайыбиле кижизидилге ажылының дугайында болганда, аңаа доктаап көрейн. Агитквартыладың девискээринде бежен хире школачы бар. Агитквартыладың ажыл-амыдыралын көргүскен булуңда назы четпээн уруглар ортузунга кижизидилге ажылының планын база тургускан. Ол — хөй талалыг, ону тургузарда, уруглариың боттарыбиле сүмелешкен бис. Ында көрдүнгени-биле агитквартирага уруглар номнарының делгелгезин доктаамал организастап келген. Номчуксаан номун уруглар аңаа бижиттирип алыр ийикпе, азы боттары аразында солчуп номчужурлар. Школа библиотеказында ажылдап турар болгаш, чаа ном келиргеле, уругларга ону дарый дыңнадып турар мен. Ном номчуурундан аңгыда, хостуг үезинде агитквартирага уруглар чыглып келгеш, даараарының, аргыарының, чем белеткээриниң бүдүн арга-хевирлериге өөренип турарлар.

Суурда херээженнер чөвүлелиниң кежигүннериниң киржилгези-биле агитквартираларга уруглар, оолдар-биле чорудун турарывыс дараазында өөредиглиг чугаалы ажыктыг деп санап турар бис. Үстүкү класстарның өөреникчилери чыглып келгеш, аваазы азы ачазы бажыңга чок таварылгада, бичии дуңмазын школаже, уруглар садыңче белеткеп чорудары, аъш-чемни белеткээри дээш чергелиг айтырыгларга харыыны, херек кырында көргүзүп турғаш, бээр.

Уругларны күш-ажылга өөредир, кижизидер сорулга-биле, кудумчу чаагайжыдыглазынга кириштирип турар бис. Ыяш олуртуп, чечек тарыыр ажылдарга олар ада-иелери-биле, кожалары-биле кады турупталар.

Суурнуң агитквартал бүрүзү спорт шөлүүгештерлиг болуруибиле футбол, волейбол, хоккей ойнаар шөлдерни дерип турар. Суурнуң, ылангыя Береговая, Мажалык кудумчуларында уругларның спорт шөлүүгештери эки дерттинген. Өскө кудумчуларның чурттакчылары кожаларындан чыдып калбазын бодаар. Бо ажылдарга уруглар боттары киржип турарлар.

Агитквартыладар аразында эртип турар «Аваң, ачам база мен — спортчу өг-биле бис» деп кыйгырыглыг изгылдаалар суурда нептерелдин алган.

Агитквартылда уругларның тимуржу командалары бар. Оок кежигүннери пионерлер. «Чадаганның» тимуржулары кудумчузунда чурттап турар кыргынарга шеф дузазын доктаамал чедирип келгеннер.

Өреге бүрүзүнүң девискээрининге огородтуг, мал-маганныг болуруи чедип алыр хемчегларни көдээ Советтиң җускомуу, депутаттар, херээженнер чөвүлели ап чорудуп турар. Дузалал ажыл-агыйының уругларны күш-ажылга кижизидерининге улуг салдарлыын өг-бүле бүрүзү ынак. Школаның, чечек тарыыр ажылдарга олар ада-иелери-биле, кожалары-биле кады турупталар.

Суурнуң агитквартал бүрүзү спорт шөлүүгештерлиг болуруибиле футбол, волейбол, хоккей ойнаар шөлдерни дерип турар. Суурнуң, ылангыя Береговая, Мажалык кудумчуларында уругларның спорт шөлүүгештери эки дерттинген. Өскө кудумчуларның чурттакчылары кожаларындан чыдып калбазын бодаар. Бо ажылдарга уруглар боттары киржип турарлар.

Агитквартылдар аразында эртип турар «Аваң, ачам база мен — спортчу өг-биле бис» деп кыйгырыглыг изгылдаалар суурда нептерелдин алган.

Агитквартылда уругларның тимуржу командалары бар. Оок кежигүннери пионерлер. «Чадаганның» тимуржулары кудумчузунда чурттап турар кыргынарга шеф дузазын доктаамал чедирип келгеннер.

Өреге бүрүзүнүң девискээрининге огородтуг, мал-маганныг болуруи чедип алыр хемчегларни көдээ Советтиң җускомуу, депутаттар, херээженнер чөвүлели ап чорудуп турар. Дузалал ажыл-агыйының уругларны күш-ажылга кижизидерининге улуг салдарлыын өг-бүле бүрүзү ынак. Школаның, чечек тарыыр ажылдарга олар ада-иелери-биле, кожалары-биле кады турупталар.

Суурнуң агитквартал бүрүзү спорт шөлүүгештерлиг болуруибиле футбол, волейбол, хоккей ойнаар шөлдерни дерип турар. Суурнуң, ылангыя Береговая, Мажалык кудумчуларында уругларның спорт шөлүүгештери эки дерттинген. Өскө кудумчуларның чурттакчылары кожаларындан чыдып калбазын бодаар. Бо ажылдарга уруглар боттары киржип турарлар.

Агитквартылдар аразында эртип турар «Аваң, ачам база мен — спортчу өг-биле бис» деп кыйгырыглыг изгылдаалар суурда нептерелдин алган.

Агитквартылда уругларның тимуржу командалары бар. Оок кежигүннери пионерлер. «Чадаганның» тимуржулары кудумчузунда чурттап турар кыргынарга шеф дузазын доктаамал чедирип келгеннер.

Өреге бүрүзүнүң девискээрининге огородтуг, мал-маганныг болуруи чедип алыр хемчегларни көдээ Советтиң җускомуу, депутаттар, херээженнер чөвүлели ап чорудуп турар. Дузалал ажыл-агыйының уругларны күш-ажылга кижизидерининге улуг салдарлыын өг-бүле бүрүзү ынак. Школаның, чечек тарыыр ажылдарга олар ада-иелери-биле, кожалары-биле кады турупталар.

Суурнуң агитквартал бүрүзү спорт шөлүүгештерлиг болуруибиле футбол, волейбол, хоккей ойнаар шөлдерни дерип турар. Суурнуң, ылангыя Береговая, Мажалык кудумчуларында уругларның спорт шөлүүгештери эки дерттинген. Өскө кудумчуларның чурттакчылары кожаларындан чыдып калбазын бодаар. Бо ажылдарга уруглар боттары киржип турарлар.

Агитквартылдар аразында эртип турар «Аваң, ачам база мен — спортчу өг-биле бис» деп кыйгырыглыг изгылдаалар суурда нептерелдин алган.

Агитквартылда уругларның тимуржу командалары бар. Оок кежигүннери пионерлер. «Чадаганның» тимуржулары кудумчузунда чурттап турар кыргынарга шеф дузазын доктаамал чедирип келгеннер.

Өреге бүрүзүнүң девискээрининге огородтуг, мал-маганныг болуруи чедип алыр хемчегларни көдээ Советтиң җускомуу, депутаттар, херээженнер чөвүлели ап чорудуп турар. Дузалал ажыл-агыйының уругларны күш-ажылга кижизидерининге улуг салдарлыын өг-бүле бүрүзү ынак. Школаның, чечек тарыыр ажылдарга олар ада-иелери-биле, кожалары-биле кады турупталар.

Суурнуң агитквартал бүрүзү спорт шөлүүгештерлиг болуруибиле футбол, волейбол, хоккей ойнаар шөлдерни дерип турар. Суурнуң, ылангыя Береговая, Мажалык кудумчуларында уругларның спорт шөлүүгештери эки дерттинген. Өскө кудумчуларның чурттакчылары кожаларындан чыдып калбазын бодаар. Бо ажылдарга уруглар боттары киржип турарлар.

Агитквартылдар аразында эртип турар «Аваң, ачам база мен — спортчу өг-биле бис» деп кыйгырыглыг изгылдаалар суурда нептерелдин алган.

Агитквартылда уругларның тимуржу командалары бар. Оок кежигүннери пионерлер. «Чадаганның» тимуржулары кудумчузунда чурттап турар кыргынарга шеф дузазын доктаамал чедирип келгеннер.

Өреге бүрүзүнүң девискээрининге огородтуг, мал-маганныг болуруи чедип алыр хемчегларни көдээ Советтиң җускомуу, депутаттар, херээженнер чөвүлели ап чорудуп турар. Дузалал ажыл-агыйының уругларны күш-ажылга кижизидерининге улуг салдарлыын өг-бүле бүрүзү ынак. Школаның, чечек тарыыр ажылдарга олар ада-иелери-биле, кожалары-биле кады турупталар.

Суурнуң агитквартал бүрүзү спорт шөлүүгештерлиг болуруибиле футбол, волейбол, хоккей ойнаар шөлдерни дерип турар. Суурнуң, ылангыя Береговая, Мажалык кудумчуларында уругларның спорт шөлүүгештери эки дерттинген. Өскө кудумчуларның чурттакчылары кожаларындан чыдып калбазын бодаар. Бо ажылдарга уруглар боттары киржип турарлар.

Агитквартылдар аразында эртип турар «Аваң, ачам база мен — спортчу өг-биле бис» деп кыйгырыглыг изгылдаалар суурда нептерелдин алган.

Агитквартылда уругларның тимуржу командалары бар. Оок кежигүннери пионерлер. «Чадаганның» тимуржулары кудумчузунда чурттап турар кыргынарга шеф дузазын доктаамал чедирип келгеннер.

Өреге бүрүзүнүң девискээрининге огородтуг, мал-маганныг болуруи чедип алыр хемчегларни көдээ Советтиң җускомуу, депутаттар, херээженнер чөвүлели ап чорудуп турар. Дузалал ажыл-агыйының уругларны күш-ажылга кижизидерининге улуг салдарлыын өг-бүле бүрүзү ынак. Школаның, чечек тарыыр ажылдарга олар ада-иелери-биле, кожалары-биле кады турупталар.

Суурнуң агитквартал бүрүзү спорт шөлүүгештерлиг болуруибиле футбол, волейбол, хоккей ойнаар шөлдерни дерип турар. Суурнуң, ылангыя Береговая, Мажалык кудумчуларында уругларның спорт шөлүүгештери эки дерттинген. Өскө кудумчуларның чурттакчылары кожаларындан чыдып калбазын бодаар. Бо ажылдарга уруглар боттары киржип турарлар.

Агитквартылдар аразында эртип турар «Аваң, ачам база мен — спортчу өг-биле бис» деп кыйгырыглыг изгылдаалар суурда нептерелдин алган.

Агитквартылда уругларның тимуржу командалары бар. Оок кежигүннери пионерлер. «Чадаганның» тимуржулары кудумчузунда чурттап турар кыргынарга шеф дузазын доктаамал чедирип келгеннер.

Өреге бүрүзүнүң девискээрининге огородтуг, мал-маганныг болуруи чедип алыр хемчегларни көдээ Советтиң җускомуу, депутаттар, херээженнер чөвүлели ап чорудуп турар. Дузалал ажыл-агыйының уругларны күш-ажылга кижизидерининге улуг салдарлыын өг-бүле бүрүзү ынак. Школаның, чечек тарыыр ажылдарга олар ада-иелери-биле, кожалары-биле кады турупталар.

Суурнуң агитквартал бүрүзү спорт шөлүүгештерлиг болуруибиле футбол, волейбол, хоккей ойнаар шөлдерни дерип турар. Суурнуң, ылангыя Береговая, Мажалык кудумчуларында уругларның спорт шөлүүгештери эки дерттинген. Өскө кудумчуларның чурттакчылары кожаларындан чыдып калбазын бодаар. Бо ажылдарга уруглар боттары киржип турарлар.

Агитквартылдар аразында эртип турар «Аваң, ачам база мен — спортчу өг-биле бис» деп кыйгырыглыг изгылдаалар суурда нептерелдин алган.

Агитквартылда уругларның тимуржу командалары бар. Оок кежигүннери пионерлер. «Чадаганның» тимуржулары кудумчузунда чурттап турар кыргынарга шеф дузазын доктаамал чедирип келгеннер.

АЖЫКТЫГ ДЫШТАНМЫШААН...

Өөреникчилер чайгы дыштанылгазын ажыктыг эрттирзин дээш Барлык ортумак школазының башкылар ажылынган, хөй ажылдарга киржирлер. 0-4 класстың өөреникчилериниң тургустунган кудумчу командаларын турғузар план бадылаттынган. Оок сорулгазы — ада-иезин ажылдан чоруй бааргa. хайгаарал чок артар уруглар-ны кудумчу аайы-биле бөлүктээш бир башкыга хүлээдир. Башкы уругларга янзы-бүрү оюннарны ойнадыр, тускай шагында интернатка кээп үдуруп, дыштанды-рар болгаш ажыктыг ажылдарны кылдырып өөредир. Ол сорулганы күүседирин-биле кудумчу бүрүзүнде уруглар-ойнаар спорт шөлдерин белеткеп турар.

5-6 класстың өөреникчилерин чайгы дыштанылгазының үезинде школа девискээринин ногаанчыдылгазынга ажылдаар. Оларның кол сорулгазы чаңгыс-даа чечек, ыяш кадырбайн, оларны остүрери. 5-6 класстың өөреникчилери Аянгаты лагеринге бирги сезонда 30 өөреникчи, «Байлакка» — 12 өөреникчи барып дыштанып. Оон аңгыда өөредилге чылының түңнели-биле социалистиг чарышка тинилекчи болган 6 «б» класс Шушенскоеже, 6 «а» класс Кызылче экскурсиялаар.

Үстүкү класстарның өөреникчилери эрткен чылгы дүжүттен эвээш эвес дүжүттү ажаар, эрткен чылдыындан хөй сигенни белеткежир сорулгалыглар.

Чайгы дыштанылга үезинде школаның библиотеказы тускай план ёзугаар ажылдаар. Уругларга тааржыр солуп, өөредилгиг кино-чуруктарны клуб ажылдакчылары доктаамал үндүрер. Ол ышкаш дыштанылга үезинде уруглар спортчу маргылдааларыны, аңгы-аңгы темаларга викторина, конкурстарны эрттирерлер.

Чайгы дыштанылга үезинде кызымак ажылдаан, эки түңнелдерлиг болган өөреникчилерни сентябрь 1-ниң байырлыг шугум чыскаалынга шаңнап, мактаар.

Барлык ортумак школазының өөреникчилери чайны хөлүг болгаш ажыктыг эрттирер дээрзи чигзинниг чок.

С. БАЛЧЫР.

АГИТКВАРТИРА ДАМЧЫШТЫР

Агитквартал — чоннуң чурттап турар черииниң аайы-биле кижизидилге ажылы чорудар төп. Барлык көдээ Советиниң девискээринде он агитквартира тургустунган. Уругларның талазындан хөй-ниитиниң көрүм-чурум үрээшкиннерин болдурбазынче угланган профилактиктиг хемчегларнында актив, суурда херээженнер чөвүлелиниң кежигүннери тускай ап чорудуп турар. Хөй-ниитиниң көрүм-чурумуун байдалын кудумчулар, чурттакчы чоннуң ниити хуралдарынга доктаамал чугаалажыры чанчыл апарган.

Суурнуң херээженнер чөвүлелиниң хөй талалыг ажылында ада-иелер болгаш өг-бүлелер-биле ажыл чугула черде. Агитквартираларга уруглар кижизидилгезинге хамаарышкан лекцияларны номчуп, беседаларны чорудуп турар. Ынчан кайы өг-бүленин уруунуң азы оглунуң канчаар өөренип турарын, хөй-ниитиң ажылынга киржилгезин башкылар чугаалаар.

СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунга чугаазынга СЭКП ТК-ның Чингине секретары Б. У. Черненко мынча дээн: «Школаның ролю чеже-даа улуг болза, одуп өрар кижиниң чүгле чанғыс ол кижизитпейн турар. Ажы-чанның үндезинниери, амыдыралга эге туруштар — бо бүгү өг-бүлеге хевирлеттинер...» Ол сөстерге хамаарыштыр чугаа биске база болган.

Пазы четпээн уругнуң ажы-чанынга, чурумунга хамаарыштыр сагындырыг, чөлээшкин үнүп келир болза, ада-иезинге актив дыңнадыр. Кандыг хемчег аңаа эки дээрзин олар-биле сүмележирУруглардың өөредилгезинче, кижизидилгезинче өг-бүле шоолуг сагыш салбайн турар болза, айтырыгны агитквартыладың чурттакчыларының ниити хуралынга чугаалажырынга чедир турғузуп турар. Ада-иe оон түңнел үндүрбес болза, суурнуң херээженнер чөвүлелинге келдирип чугаалажыр.

Доктаамал чорудуп турарывыс рейдилерге дружинниктерден, активтен аңгыда, совхозтуң парткомунуң төлээлекчилери, депутаттар киржип турар. Школада тургустунган аныяк дзержинчилерниин (9—10 класстарның өөреникчилери) назы четпээн уруглар, болдарның кичээлдерден хостуг үезин канчаар эртирип турарын хайгаараары болур. Дежурныйлаашкының түңнелин хуралынга чугаалажып турарлар.

Өөреникчи бүрүзү болуруи сонуургалы-биле кандыг-бир болгумге хаара туттунган турарын чугулалап турар бис. Школада фото-чурук болгумүзүде (удурткучузу Н. Н. Делгер-оол) өөреніп турар уруглар хөй. Спортчу оюннарга сонуургалдыг оолдар, уруглар хостуг хүреш, волейбол, баскетбол секцияларында. «Хозяюшка» болгумнуң ажылынга үстүкү класстарның уруглары күзелдин-биле келирлер. Ураншеверлер Р. М. Сааң, М. Д. Күжүгет олар уругларны аргыларынга, даараарының арга-хевирлеринге өөредип турарлар.

Кижизидилге ажылында чедир шинтпирлеттинмейн турар айтырыгларывыс база бар. Профилактиктиг хемчегларнын дээштиниин чавыс болуп, ону доктаамал чорутпайн турарындан «берге» кижизидилгелиг деп санаттынып турар ийи-чангыс уруглар бар. Школа реформазында уруглар кижизидилгезинге хөй-ниитиниң киржилгезин онзалаан. Ындыг болганда, уругларның чурттап турар черииниң аайы-биле кижизидилге ажылын улам күштелдирер ужурлуг бис.

Н. ХОМУШКУ,
херээженнер чөвүлелиниң даргазы.

ШКОЛАДАН—СОВХОЗ БҮДҮРҮЛГЕЗИНЧЕ

Барлык ортумак школазының өөреникчилери — колдуунда совхоз ажылчыннарының уруглары. Сов. хозтуң директору Ч. Х. Дожулаа-биле ужурашкаш, школачыларны күш-ажылчы чаагай чанчылдарга кижизидер талазы-биле ажыл-агыйның дирекциязының, специалистериниң талазындан кандыг хемчеглер ап турарын чугаалаштывыс. Ч. Х. Дожулаага сөс:

— Ниити билиг болгаш профессионал школаның реформазында өөредилгени күш-ажыл-биле сырый харылзаалыг болдурарын онаалаан. Өөреникчилериниң күш-ажылчы белеткелин болгаш кижизидилгезин организастаарынга идепкейлиг киржири — бүдүрүлге коллективтериниң чугула хүлээлгези болуруи ында айыткан.

Школага совхозтуң талазындан дуза чедирерин чугулалап турар бис. Ылаңгыя өөреникчилерни күш-ажылга өөредир, кижизидер айтырыгны школаның башкылар коллективи-биле сүмележип, кады шинтпирлеп турар бис. Ажылывыс шынап-ла харылзаалыг. Ындыг болбос арга чок. Школада бөгүн өөреніп турар оолдар, уруглар шупту совхоз бүдүрүлгезиниң янзы-бүрү адырларында ажылдап турар ажылчыларның, специалистерниң ажы-төлү болгай. Ынчангаш школа биле совхоз директориязының аразында быжыг, ажыл-херекчи харылзаа турар ужурлуг. Бир талазында ол. Ийиде, ажыл-агыйга кедизинде барып ажылдаар саанчыларывыс, хойжуларывыс, механизаторларывыс, специалистеривис база олар-ла болгай. Ынчангаш кадрларны бөгүнгү өөреникчилерниң аразындан белеткеп алырын чугулалап турарывыс таварылга эвес. Уруглар, оолдар төрээн совхозунга артып каап ажылдазын дээш, кандыг хемчеглер алдынып турарыл?

Өөреникчилерниң «Монолит» бүдүрүлге бригадазының материалдыг баазазы беш чыл дургузунда элээн быжыккан. Аңаа совхозтуң талазындан дуза биче эвес. Ногаа тарып остүрер шөлдү совхоз бригадага үзүп берген, сиген шөлү база бар. Оларга бир автомашинаны, тракторну болгаш өскө-даа чамдык дериг-херекселдерни быжыглаан.

Бригаданың турлаанда бажыңның шөлүн улгаттырып, ону чаарты тудар айтырыг тургустуурган турган. Совхозтуң тудугжулары ол бажыңны тудуп, ажыглалга чоокку хүннерде киирген.

Уруглар ногаа шөлүнде ак сеткилдиг ажылдап турарлар. Оларның күш-ажылын совхоз демдеглеп, шаңнап-мактап келген.

Бригадада механизатор дагдыныкчыны быжыглаан. Совхозтуң механизатору М. Н. Оюн чер ажылы-биле уругларны таныштырып, чанчыктырып турар. Ногааны тарыырынга, ону ажаапхайгааразырынга агроном А. А. Ооржак өөредип турар.

Бүдүрүлге бригадазының күш-ажылчы сезонунуң байырлыг ажыдыышкынынга шупту чыглып келир бис. Бригаданың кежигүннериниң социалистиг хүлээлгелерин аңаа хүлээп алыр.

Ылаңгыя чайгы дыштанылга үезинде сезонунуг ажылдарга өөреникчилер бистиң дузалакчыларывыс. Төрээн совхозунуң ажылынга киришкини уруглариың хей-аъдын көдүрер, оларның дузалы маңаа херек дээрзин билир апаар.

Көдээде чурттал турар болганывыста, уругларывыска арга-дуржулгавысты дамчыдар, ажылга оларны чаңчыктырып өөредир, саанчыны, механизаторну, хойжуну... белеткээр дээн янзылыг айтырыгларны хуралдарга бо-ла чугаалажы бээр бис. Ажыл-агыйның мурнакчылары, бүдүрүлгениң хоочуннары школага ужуражылгага киржирин-биле бо-ла келирлер. Ол-бо мергежилге хамаарыштыр чугаа солуп эртер. Бистиң уругларывыс төрээн совхозунуң мурнакчыларын билирлер, хоочуннарның ажыл-амыдыралы-биле таныш. Дыка хөй оолдар, уруглар ортумак школаны дооскаш, ада-иезиниң салгакчылары болуп, оларның мергежили-биле ажыл-амыдыралын холбаштырганнар. Чижээ, саанчылар, механизаторлар, бызва ажаакчылары чедишпес деп чугаа совхозта сөөлгү чылдарда дыңналбастаан. Чылда 20—25 оолдар механизаторнуң мергежилин чедип ап турар ийикпе, азы ол талазы-биле мергежилин бедидип ап турар. Саанчыларын күзээн уруглар школа соонда, фермага келир, чылда беш-алды саанчы бисте немежип турар. Чижээ, бо школаның доозукчузу В. Карыма авазының ээн-биле саанчы болган. Оок ажылы макталдыг. Эрткен чылда чедип алганы көргүзүглери дээш Валентина Москваже, УАЧД-же баар путёвка-биле шаңнаткан.

Аныяктарны мал ажылынга өөредирин, хаара туттарын чугулалап турар бис. Хойжулаар күзелдиг уруглардың ол мергежилге эге базымы сакманчыдан эгелээр. Оок соонда, дузалакчы малчыннаар. Малга ажылдап болуру ынчан бадыткаттынар, аныяктар бодун шынзыдар болза, оларга баштайгы дээредеге төрүвес хойну быжыглаар. Хойжу болур дээн ниити бодуңуң күжүн беш чыл хире шенеп көөр, дадыгыышкын алыр алаар-дыр. Ол шылгалданы чеднишкинниг турдуп турарлар бар. Оларның бирээзи — А. Күжүтет. Аныяк хойжу сөөлгү ийи чыл улаштыр төрүүр 100 баш хойдан 100 хураганны ап келген. База мактадып турар. Ындыг чижектерни уламчылап болур.

Чурттуң көдээ ажыл-агыйының дээди болгаш ортумак өөредилге черлеринде бистиң школаның доозукчулары чедип ниити өөренип турар. Олар шупту — совхозтуң стипендиаттары.

Аныяктар төрээн сууруннга күзелдин-биле ажылдап артсын дээр болза, оларның ажыл-амыдыралынга таарымчалыг байдалдарны тургузары чугула дээрзин билип турар бис. Суурувус чыл келген тудум чаартыныып, чаагайжыттыныр, тудуг-суур немежип турар. Аныяк өг-бүлелерни чурталга шөлүү-биле бирги ээлчегде хандырарының аргаларын дилеп турар бис. Ийи кат Культура бажыңының эжин оларга кезээде ажык. Совхоз төвүнде, салбырда катай чүс орунуг уруглар ясли-садиги бар.

Малчыннарның амыдырал байдалын экижидерибиле коданнарны бүрүн электрижидери көрдүнген.

Совхозка кадрлар белеткээр чугула бо айтырыгда чедир көөр чүүлдер ам-даа бар. Чижээ, хойжулар совхозта чедишпес. бо ажылче аныяктар шоолуттула кирбейн турар. Оок чылдагааны — оларны белеткеп турарывыстың кошкаанда, амыдырал байдалында шинтпирлеттинмейн турар чүүлдер база бар. Ол айтырыгны шинтпирлевишаан, өөреникчилерни күш-ажылга кижизидип, өөредип тура, социалистиг өөчүү-хөрениге хумагалыг болурунга, күш-ажылчы быжыг сагылга-чурумнуг, ажыл-агыйжы болурунга амдан эгелеп чаңчыктырарын көрүп турар бис. Үениң негелдези-даа ындыг.

Тайылбыр бүлүүкү

НИГЕРИЯ

Албан ёзуу-биле оңу Нигерия Федеративтиг Республика деп адаар. Оон шөлү 923,8 муң дөрбелчин километр. 1981 чылдың чизеэн ёзугаар 85,2 миллион чурттакчылыг. Чуртта 250 ажыг аңгы сөөк-язының улустары болгаш этникти белүктер чурттап турар. Оларның эң хөйү хаустар, йорубтар, иболар, ибибиолар, тивтер болгаш оон-даа өскелер.

Найысылалы — дөрт миллион ажыг чурттакчылыг Лагос хоорай, Албан ёзуузунуң дылы—англи дыл. Акша единицазы — найра.

1984 чылды Нигерия дүвүрээзиниг байдалга үткүп алган. Декабрь 30-ден 31-же дүне республикага күрүне эргилдези болган. Хамаатты администрация чепсектиг күштериң кол командылакчызы генерал-майор Мохамманду Бухари баштаан федералдыг шериг күрүне болуп солуттунган.

1960 чылда Нигерия хамаарышпас күрүне боон чарлаттынгандан бээр армия эрге-чагырганы бодунуң холунга каш-даа катап алган. Ынчалза-даа сөөлгү байдал хенертен болган. Мырыңай чаа, эрткен чайын чуртка президент соңгулдазы болуп эрткен. Аңаа Нигерияның Национал партиязы тинилелгелиг болза-даа, оон кандидазы Шеху Шагари күрүне баштыңы албан-дужаал эвлээр эргени амдаа ийи чыл болгаш алыр хуусаада арткан.

Нигерияның партиялары чуртта эң хөй дээн нациязының улустарының этниктиг үндезинниге даянып ажылдап турар. А трайбализм (аймак-сөөк ылгажыры) мында кончуг күштүг. Африка күрүнелериниң хөй кезии-биле бир дөмей: Нигерия аңгы-аңгы областар аразында политиктиг болгаш ажылагыйжы харылзааларның чоорту хөгжүлдезинден тургустунуп келбээн. Колониалдыг үеде ол англичаннарның девискээр кезээ кылдыр душ бооп «хырбаланы» берген. Ынчангаш чуртка чаңгыс аай национал чедиишкиннер айтырыын шинтпирлээри бергедээшкиннерлиг болуп келген.

Он чеди чыл бурунгаар кол аймактар аразында болган чөрүлдээ: соңгу таладан — хаустар биле фуланнар, барыын таладан — йорубтар, чөөн таладан —иболар — аразында кыптыкса-кыптыкса хан төгүүшкүнүүр хамааты дайыны кылдыр шилчээн. Даштыкы империалистиг күштер болгаш тус черниң реакциязы аныяк республиканы буурадып, оон күштүг күрүне кылдыр хөгжүүрүнге бар-ла шаа-биле моондактап келген. Үжен дүргүзүнде үргүлчүлээн өжээнниг дайын түс-түс муң кижилерни амы-тынындан чарган болгаш оң хоозуралын, үрээн түүлдерин катап тургузар дээш чурт хөй чылдарда түткүлдүг ажылдаан.

Чурттуң ажыл-агыйы шыңгыы кризиске таварышкан. Ол дээрге капиталистиг делегейде ниити бууразшкынның үржүү. Оон өске чылдагаанар бала бар, бир дугаарында, нигерий экономиканың бодуюң тургузуу — чаңгыс-ла бараан —нефтини үндүр сөөртүп турарында. Оон тывыжы-биле Нигерия Тропиктиг Африкада бирги черде турүп турар. Хонукта 2,2 миллион баррель (1 баррель 159 литрге дең) «кара алдыны» казып ап турар.

Нефтиниң ындыг элбек дүжүдү чурттуң экономиказын сөөлгү чылдарда шалыпкын көдүрүпкен. Нийти национал продукт чылда 6—8 хуу өскен. Найысылал Лагоста хөй каът бажыңнар, үлетпүр объектилери, оруктар дүрген темпилиг түзүлүп турар. Ында чеди автомобиль, сес цемент заводтары, электри хережелдери чыыр, холодильниктер кылыр заводтар, пөс-таавы, хевис кылып бүдүрер фабрикалар, аъш-чем үлетпүрүнүң бүдүрүлгелери ажылдап турар.

Ынчалза-даа кол күш нефть тывыжын моон-даа соңгаар улам сайзырангайжыдарынче утланган.

Нефть тывыжына ажылдааш, хөй акша-хөрөңгө тып алыр сорулга-биле, кижилер чүгле хоорайже дывыржаш турупканындан кедээ чүүлдер эвээшреэн. Оон улам-ындан 1965 чылга дең-нээрге, эрткен чылын аъш-чем продуктуларының бүдүрүлгези дөңгүй-ле 85 хуу болган. Ол үениң дургузунда чурттакчы чон бүдүн чартык катап өскен. Даштыкыдан аъш-чем садарынга чыл санында ийи миллиард хире доллары чарыгдап турза-даа. Нигерияны ол улуг-ла дүвүреппейн турар.

Капиталистиг делегейни хөмө алган бууразшкындан суук одаар чүүлге негелде кудулааныңдан чуртта бөйдал база өскерлип турар. Оон өртээ кудулаан: барельде 40 турган болза ам 30 доллар. Үнелиг нигерий нефть артыкшылдыгы эвээжеткен, оон тывыжы барып ийи катап эвээжээн...

Бууразшкыкның үржүү, бирги зөлчегде ажылчынарның эктин «аартаткан». Нефть акшазынга түс черниң буржуазиязы болгаш эрге-дужаалдыгларның көвей кезии улам «семиреэн» болгаш оларның алыксакчиксээ кедерээн. «...Чамдык бай кижилер боттарының чүү чүвеже чүткүп турарын безин ылгавастар. Олар оңбоо-биле чепсегленген үптекчилерге дөмейлер...» — деп, Лондонда үнүп турар «Уэст Африка» деп журнал бижип турар.

Нигерияда бижик-билиг чок чорук уламчылавышаан. Хоорайларда чурттаар оран-сава чедиштпес, аарыг-аржык көвүдээн, ылангыя малярия бөдүүн чонга улуг айбылды таварыштырып турар. Нигерияда кижиниң ортумак назыны — 48 хар.

Чуртта экономиктиг бууразшкылдың чүгүлә дээн аъш-чем барааннарының өртээ аартаан. Ажылчыннар, албан-хаанчылар каш ай улаштыр ажыл төлевирин албайын турар. Дыка хөй кижи чурттаар оран-сава, ажыл чок артып турар. Бо бүгү байдалга ажылчы чон таарзынмайн турар. Ынчангаш армия эрге-чагырганы холга алганы ол.

Чаа администрацияның мурнунда сорулга нарын: экономиканы утлап-баштаары, көдээ ажыл-агыйын сегидери дээн чижектиг айтырыгларны шинтпирлеп чадап, экономиктиг программаны тургузуп шыдавайн турар.

Амгы бо хүннерде байдал чүгээртээн. Эрге-чагырганың составында 19 кижи кирген, генерал М. Бухари баштаан Дээди шериг төвүлели ону долузу-биле тутқан. Өске бүгү күрүнелер-биле найыралдыг харылзаалар тударында белен. Африканың амыдыралынга хөй чурттакчылыг бо чурт улуг рольдуг болгаш бүгү делегейниң кичээнгейин хаара тудуп турар. Нигерия моон соңгаар кандыг оруктар чоруурул? Бо айтырыг дыка хөй кижилерниң сеткилин дүвүредип турар.

И. ТАРУТИН.

КОЛ СОРУЛГА — ТАЙБЫҢНЫ КАМГАЛААРЫ

Ядролуг дайынны кандыгдаа хевирлиг кылдыр өөскүп үнерин болдурбас болгаш Совет Эвилелиниң даштыкы политиказы база шериг талазыбиле туружу чогум-на олче угланган. Боо-чепсекти эдерe бүдүрерин соксадыры болгаш ядролуг чепсек курлавырларын чаңгыс деңнелге тургузар дээш демисежип турар алды күрүнеиниң удуртукчуларының угуулгазынга холбаштыр Совет чазактың медеглелин делегейниң хөй-инитизи ынчаар бедии-биле үнелеп көрүп турар.

Амгы үениң эң чугула сорулгазы боо-чепсекти эдерe бүдүрерин соксадыры, кижи төрелгетинии дайынның кыжаныышкынындан чайладырын барымдаалааш, Совет Эвилели ядролуг чепсегленишкинии чаңгыс деңнелге тургузуп, өстүрбезиниң талазы-биле хемчеглериң тодаргай программазын саналдаан — деп, «Таймс оф Индиа» солун бижээн. «Ол программада бот-боттарынга холбаалыг бүдүн комплектиг базымнарны айтып турар. Чугаа болза, ядролуг чепсектерии сан талазы-биле көвүдериин соксадырының дугайында сөөлдадымышкын чокка дугуржуп алырының, чаа хевирлериниң ядролуг чепсектерин сайгара тургузарындан ойталаарының, ядролуг чепсектерии тургузарынга ажыглаар сорулга-биле частыр материалдарны кылып үндүреринден ойталаарының дугайында чоруп турар-дыр.

Оон өске база бир **«Нэшнл геральд»** солун мынчаар бижээн: «ССРЭ ядролуг чепсегленишкинии чаңгыс деңнелге тударын бодуюң хуула сорулгазы кылдыр санавайн турар. Ол дээрге ядролуг чепсекти шуптузуп узуткаарынга чедир кызырарының оруунга чүгле баштайгы базым болур. ССРЭ ядролуг мөслдежишкинии болдурбазының талазы-биле эчис сорулгалыг тодаргай саналдарны киргеп... Ол саналдар оларны чугаалажып көрүнге Вашингтонниң өжегээр кылганы шаптыктаашкыныларны ажып эрткен соонда, дораан-на, тодаргай дугуржуушкынларның дылынче озалдадымышкын чокка шилчиткен туруп болур».

«Аргентинаның, Грецияның, Индияның, Мексиканың, Танзанияның, Швециянның чазактарының кады кылган декларациязын Москва деткээн—деп, грек **«Ризоспастис»** солун демдеглээн.— ССРЭ декларациязының авторларының: ядролуг дайынны кандыг-даа хевир-биле өөскүп үнерин болдуруп черле болбас дээн туружунга совет удуртукчулар бүрүнү-биле маттыжып турар».

Совет Эвилелиниң **«алды чурттуң декларациязын»** чүүдүзүүп деткээн чоруу дайын кыжаныышкынын эвээжедир, делегейниң термоядролуг айбылын баш удур болдурбазы дээш Москваның бүгү чүүлдерни кылырынга белениинин дугайында хереглеп турар-дыр—деп. Швециянның чөөн үзелдиг херээженнериниң эвилелиниң даргазы **Осе Банг** медеглээн.

Демегей херектеринде амгы үеде чогумчалыг өөс байдалды эжиктер, чавырлымышкыны чедип алыры болдунар болгаш ынчаар кылыр-даа үжүрлүг негелде боол турарын барыын-герман **«Штуттарттер найтунг»** солун демдеглээн.

Колумбияның Компартиязының ТК-зының Күүскөөнүүң кежигүүшү **Эрнандо Уртадо** Совет чазактың Медеглелин канчаар-даа аажок улуг үжүрлүг документ кылдыр үнелеп чугаалаан. Ол документтеде бүгү улустарны болгаш чазактарны ядролуг дайынның кыжаныышкынын чайладырынче, империализмниң реакцилыг болуктериниң өгелээнин боочепсекти өндере бүдүрер чорукту соксадырынче кийгырып турар.

«Алды күрүнеиниң декларациязында» киргеп тайбың саналдарны Совет Эвилелиниң детких турары тайбыны камгалаарынче үткүп турар делегейниң бүгү күштерин каттыштырарынга эң чугула болуруп Гайананың Улусчу демшилелиг партиязының делегей харылзааларының талазы-биле секретары **Клемент Рохи** чугаалаан. Совет чазактың Медеглели СЭКП-ниң болгаш ССРЭ-ниң улустарының делегейде дүшкүүрлүг ворукту күштелгеин-биле холбаштыр сагыш салып турарын илереткен.

Боо-чепсекти эдерe бүдүрерин соксадыры дээш демисежип турар алды күрүнеиниң удуртукчуларының кыйгырыын Москвага бүрүнү-биле биляп, деткээн турда-ла, Вашингтонда тоол көрбээн чоруктуң дугайын Португалияның «Аванти» солуну айыткан.

(СЭТА).

КЕЛЬН. Удурланыышкын чыскаалының киржикчилери бот-боттарының холдарындан ыяк түттүкчүп алгаш, хоорайның төп районнарын дээскиндир турушкаш, «ядролуг чепсек чок эртенги» бир ижзы хевир-биле ынчаар көргүскенер.

В. ГЛУХОВТУҢ фотозу. (СЭТА).

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

ЧАА МИНИ-ЭСМ БУДАПЕШТ.

Венгр специалистериниң чогаадыл кылганы мини-ЭСМ-ни (биче хемчеглиг алектрон-саналга машиназын) «Прима» деп адаан. Оон даштыкы хевирии өөрге, тудуп алгаш чоруур бижик машинаны сагышка кирер. Инженерлериниң, төлевилекчилериниң күш-ажылын, чаа ЭСМ чиигедип, эң нарын сорулгаларны шинтпирлээринге дузалаар.

Нарын сорулгаларны канчаар шинтпирлээнии көргүзерде, телевизорну, а эргелөк чугула сан-медээлерни кадагалаарда —магнитофонну чаа ЭСМ-ге кошуп ап болур. Ол машинаның кеертерин Вентриига болгаш Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң өске-даа чурттарынга массалыы-биле бүдүрүп турарының ачызында үк машинаның өртээ Барыын чүк чурттарында ындыг машинадан 4-5 катап чиик болуп турар.

Венгрия Улус Республиканың «Видеотон» бүдүрүлге каттыжышкынынга кылган амгы үениң электроника техниказын акыдүүмда социалистиг чурттарның 600 ажыг саналга төпторинде ажылап турар. Ону электроникага, геофизиктиг шинчилелдерге, нефть болгаш газ тывыжларына ажыглаары улам калбарган.

БҮДҮРҮЛГЕДЕ РОБОТ

БЕРЛИН. Герман Демократтыг Республиканың Галле хоорайында канналга техниказының шинчилел институдунуң коллективи чаа үлетүүр роводун чогаадып кылган. Ону машина тудуунуң бүдүрүлгелеринге калбаа-биле ажыглаар. Чүүк машиналарының кузовун болгаш кабиназын каңнап эптээр талазы-биле хөй ажылдарны робот күүседир. Институттуң конструкторлары, инженерлери, төлевилекчилери сөөлгү чылдарда каңналганың автоматтыг онон агрегаттарын чогаадып кылган. Агрегаттарны чогаадып кылырынга совет специалистер идепкейлиг киришкен болгаш боттарының өөдүктеринге — ГДР-ниң специалистеринге байлак дүржүлгазын дамчыдып берген.

Роботтарны ажыглаар черлер ГДР-де улам көвүдеп турэр. Үлетпүр роботтарын моон мурнунда химия болгаш металлургия бүдүрүлгелеринге, а ол ышкаш кижилерниң ажылынга хоралыг бүдүрүлгелерге колдуунда ажыглап турган. Амгы үеде роботтарны янзы-бүрү адырларның комбинаттарында болгаш фабрикаларында ажыглап турар апарган.

ПОЛИТИКА-ЭКОНОМИКТИГ ЧҮГҮЛА КАМПАНИЯ ХОШИМИН.

Чүүгүүң эң хөй рис дүжүдүн бээр кол тараалап черлери —Вьетнамның орту шөлдериг мурнуу можуларының социалистиг чаартылгаларының баштайгы ус-чадазы доозулган.

Минихай можуда 50 муң гектар хире тараа шөлдерин мурнуудан ядыы турган тараачыннарга дамчыдып берген. Черии тараачыннарга шак ынчаар хувааи берген редээге кижи күүгүн кижи мелчүүр чорукту болгаш хөлечиниктерниң күш-ажылын ажыглаарын улуткаан. Партия организацияларының болгаш улус-чу кедээ советтерниң чорукан калбак тайылбыр болгаш кижизидикчи ажылы социалистиг чаартылгаларны чедиишкинниг чорутканының үндезини болган. Кедээге социалистиг чаартылгалар ышкаш политика-экономиктиг чугула кампания Вьетнамның мурнуу талазы можуларының тараачыннарының амыдыралынга чаагай салдарны чедирип турар.

Кудан ажыл-агыйларны узуткааны кооператив шимчээшкинниниң улам ынай калбарарынга улуг ужур-дузалыг болган. Чүгле бо чылдың эгезинден бээр безин Вьетнам Социалистиг Республиканың мурнуу можуларының тараачыннарының амыдыралынга боттандырар дээш тайбыңга ынак бүгү күштериң демисежип улам-на идепкейжидериниң эргежок чугулазын МАР-ның ооддар, кыстары онзалап демдеглеп турар.

Фестиваль— моол аныяктарның күш-ажылга, өөредилгеге, уран түүлге болгаш спортка улуг чедиишкиннериниң чайынаачак көргүзүү болган. Бот-тывынгыр уран түүл коллективтериниң хөй санныг концерттери, политиктиг ырларның болгаш плакаттың конкурстары, спорттуу маргылдаалар чалыы назын байырлалының киржикчилериниң сагыш-сеткилинге кеэзээде артар. Өөреникчи аныяктарның техниктиг чогаадылгазының делгелгелерии, студентилерниң эртем ниитилелдериниң конференциязларын институттарта организастаан.

ЧЕДИИШКИННЕРНИҢ ТОДАРГАЙ КӨРГҮЗҮҮ

УЛАН-БАТОР. «Студенттилерниң чазы—84» деп республика фестивалы Моолдуң наймыылалынга болган. Моол Арат Республиканың аныяк салгакчыларының тайбыңче чайгылыш чок чүткүлүн болгаш ядролуг халапты болдурбалынга бүгү-ле түүлдерни кылырынга олардың шинтпирлиг тура-соруун фестиваль тодаргай бадыткап көргүскен.

Америк империализминиң АКШ-тың президентизин Рейган баштаан амгы америк администрацияның дайынзырак, эжелекчи болгаш тергиидекчи политиказын Моолдуң аныяктары массалыг митингилериниң болгаш чыскаалдарының үезинде шыңгыы бүрүү шапкан. Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг өске-даа чурттарның даштыкы политиктиг эң чугула инициативаларын амыдыралга боттандырар дээш тайбыңга ынак бүгү күштериң демисежип улам-на идепкейжидериниң эргежок чугулазын МАР-ның ооддар, кыстары онзалап демдеглеп турар.

Фестиваль— моол аныяктарның күш-ажылга, өөредилгеге, уран түүлге болгаш спортка улуг чедиишкиннериниң чайынаачак көргүзүү болган. Бот-тывынгыр уран түүл коллективтериниң хөй санныг концерттери, политиктиг ырларның болгаш плакаттың конкурстары, спорттуу маргылдаалар чалыы назын байырлалының киржикчилериниң сагыш-сеткилинге кеэзээде артар. Өөреникчи аныяктарның техниктиг чогаадылгазының делгелгелерии, студентилерниң эртем ниитилелдериниң конференциязларын институттарта организастаан.

КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГАНЫҢ КОЛ УГЛАНЫЫШКЫННАРЫ

БЕЛГРАД. Микропроцессор техниказын болгаш үлетпүр роботтарын бүдүрерии, эң-не камналгалыг технологияны чогаадыры, үлетпүр комплекизиниң талазыбиле дуржулганы солучүр — Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң чурттарыбиле Югославияның амгы беш чылда кады ажылдажылгазының код угланыышкыннары-дыр. Югославияның Федеративтиг Социалистиг Республиказының экономиказын чогумчалыг хөгжүдеринге улуг ужур-дузалыг ол кады ажылдажылганы моон соңгаар улам-на калбартыры көрдүүп турар.

ЭДЧ-ниң органнарының ажылынга ЮФСР-ниң киржилгезинии дугайында Югославияның чазааның болгаш Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң аразында дуржулгага ат салганындан бээр бо чылын 20 чыл болур.

(СЭТА).

ПКП ТК-НЫҢ ШИИТПИРИ

ЛИССАБОН. (СЭТА). Португалияның Компартиязының ТК-зының ада болган пленумунуң киржикчилери амгы чазактың иштики болгаш даштыкы-даа политиказы чурттуң национал эрге-ажыктарынга улам-на удур боон кел чыдарының дугайында түвелди кылганнар. Ол португал улустуң демократтыг чедип алышкынчарынга дорт халдаашкынче шилчээн, америк империализминиң албадаашкынныг айтышкынчарынга чагыртыр угланышкынны чорудуп турар. Ынчангаш социалистерниң болгаш социал-демократтарның чагырыкчы кабинединиң дүжерин дүрген чедип алыры, национал камгалалдың демократтыг чазаан тургузары эргежок чугула апарган.

АЙЫЫЛДЫГ УГЛАНЫЫШКЫН

ПРАГА. (СЭТА). ХДС/ХСС-ХДП-ниң консерватив-тиг чазак коалициязының ГФР-де эрге-чагырганы холга алганының соонда, өжээртек човук — реваншизм Барыын Германияда херек кырының албан ёзулуг түүлү болу бергенин неделя санынга үнер «Трибуна» солун бижээн. Герман рейхтиң 1937 чылдың кызыгаарларында юридиктиг эргелери-биле туруп турарының дугайында федералдыг чазактың меделээнии оон бадыткалы боол турар. Чогум-на оон үжурунда герман айтырыг моон-даа соңгаар ажыы-биле артар деп Бонида санап турар. Ындыг меделелди барыын-герман реваншистер сорук кирип үткүп-хүлээп ап турар.

ЯДРОЛУГ ЧЕПСЕКТИ ХОРУУР

САН - ФРАНЦИСКО. (СЭТА). Каттышкан Штаттарның улам күштелдирип турары ядролуг чепсекти өндере бүдүрер чорук болгаш чепсегленишкиннерге контроль тургузарының айтырыгларының талазы-биле Совет Эвилели-биле чугаалажыышкынар кылырындан Вашингтонның ойталаашкыны делегейниң дүшкүүрлүг чоруун улам чидиглендирип турар. Ол дутаайын Калифорнияның улуг салдарлыг «Лос-Анджелес таймс» солуну редакция үүлүнде бижээн. Рейганның администрациязының бодуюң күзел-соруун ССРЭ-ге «күш дөгээр арга-биле» албадаар дээн орландажыышкынчарын бууразшкындан чайлавас болгаш үүлге дайын айылының кыжаныышкынын улам күштелдирер деп солун айыткан.

ХОРАЛЫГ ПОЛИТИКА

ДАМАСК. (СЭТА). Израильдиң эжелеп алганы араб девискээрлеринде чорудуп турары экономиктиг политиказы палестин удустуң ортузунга кижилерни массалыы-биле ажыл чок болдурарынче утланганың кижиниң эрге-шөлөэзиниң талазы-биле комитеттиңында парлаттынган илеткелинде чугаалап турар. Тель-Авивтиң эрге-чагырганың үндезини чурттакчыларының амыдыран-чурттаар аргаларын кара өжегээр узуткаарын оралдажып, палестиннерниң боттарының продукциязын садарын хорудуп, ланғыы-садыгларны израиль эжелекчилериниң ындыг каржы-дошкун хемчеглериниң кол-ла сорулгазы — эжелеп алганы араб черлерии үүлге израиль продукцияны сайгарар рынок кылыры эвес, харын база палестиннерни боттарының төрээн черин кагаш чоруруунче албадаары база боол турар. Израильдиң эжелеп алган черлериие чурттап турар 1,3 млн. палестиннериниң үүлге 200 мүңдан бичии-ле хөйү ажылдап турарын моон мурнунда күш-ажылдың делегей организациязының айыткаиы билдингир.

ХОЛГААРЛААШКЫННЫ БЕЛЕТКЕП ТУРАР

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Каттышкан Штаттар «судно эжиндприишкиниинии хостуг чоруун» хандырарынга чылдагаанпап алгаш, Перси мугулдурунун девискээрииге дорт шериг холгаарлаашкынын планнап, ынаар база бир күштүг согуушкун кылыр аргалыг шериг-далай бөлүүн октап турар, АКШ-тың дөрт дайынчы кораблиигe үдеткеш, «Америка» дээр авиаиосецтин Араб далайдан ол районче далашбиле бар чоруурун Пентагонуун төлээлекчилери дыиаткан. Олар Суэц каналын эрткеш, ону таварааш, Индий океанче кирери-биле Кызыл далайже утлаш чорупкан.

Пентагонуун төлээлекчилери Перси мугулдурунун аксында чоруп турар «Китти Хөк» авиаиосецти «солуур» дээш «Американың» бар чыдарын бадыткап турарлар. Олар ынчалза-даа ол ийи авиаиосецтиң ук районга «кады хайгаараашкынны кылыр апаарын хөй уткалыг чугаалап турарлар.

ГФР-ДЕ ФАШИСТЕР

БОНН. (СЭТА). ГФР-де «кыстырганнар эвилели» дээр болукте каттыжып кирген янзы-бүрү өжээргек идеготтериң организацияларының болгаш бөлүтлениишкиннериниң үүлгединишкиннери күштелип турар.

Чоокта чаа Мюнстерге болгаш Хильдесхаймга «дүүнгү кижилериниң» шуугаазыныг чыштары боол, оларның киржикчилери «герман айтырыгның ам-даа күштүг боол турарынын» дугайында чылчуруушкуну кылып, 1937 чылдың кызыгаарларын ёзугаар «Германияны катап тургузарын күзеп турарын» илередип, ГФР-ниң кожалары болур социалистиг чурттарның девискээрлерин эгидип алыр дугайында айтырыгны тургузуп турган.

ЧЖАО ЦЗЫЯННЫҢ ЧУГААЗЫ

ПЕКИН. (СЭТА). Синьхуа агентилелдиң дыиатканы болза, КУР-нуң Күрчөвүлелиинин премьери Чжао Цзыян Франциягa аян-чоруунун үезинде президент Ф. Миттеран-биле чугаалажышкыннарны кылган. Чугаалажышкыннар үезинде «делегей байдалынче, ылангыяда боо-чепсек дүжүреринин айтырыынче киржээнгей салгам».

Француз национал хуралдың даргазының өргээзи — Лассэ ордуга чүве чугаалаан. КУРнуң Күрчөвүлелиинин премьери, Кыдат «гайбың кожа-хелбээ догушнаашкынның беш принциптеринге үндезилээш», бүгү чурттар-биле чогуур харылзааларны калбартырынче чүткүп турарын медеглээн. «Чжао Цзыян ол ышкаш Кыдаттың өмүнээзиниден кыдат-совет харылзааларның өкижиринге болгаш ийи чурттуң аразынга тайбың-шөлээн харылзаалардың тургустунарынга идеген турарын илереткен» — деп, Синьхуа айыткан. Оон-боле чергелештир ол «ССРЭ биле КУР-нуң аразында харылзааларда «бар шыңгыы чөрүлээлериниң» дугайында Кыдаттың мурнундэ-ла билдингир туружун катап чугаалаан.

Чжао Цзыян бодуюң чугаазында мурнундагы-ла «ийи дендии улуг күрүне» дээр кыдат чылчуруушкуиуу катаптааш, делегейде байдалдың чидиглеигеи дээш бүрүүнү ССРЭниң болгаш АКШ-тың кырынга бир ден онаап чугаалаан.

ТАНЮГ АГЕНТИЛЕЛДИҢ ДЫҢНАДЫЫ

БЕЛГРАД. (СЭТА). ТАНЮГ агентилелдиң дыңнадып турары болза, бо чылдың май иштинде болгаш июнь эгезинде Югославияның девискээриинии дыка хөй чөрлериие иштики херектер органнары кызыгаар даштындан күүгүүн иштинче меге америк долларларны, барыын герман марка-акшаны организастап киигеш, оларны садыглап турган элээн хөй чажыт болуктерни истеп тыпкан илереткен боол турар.

Допчу медээлер

СЕПАРАТИСТЕРГЕ УДУР

ДЕЛИ. (СЭТА). Сепаратистериниң терроргуг үүлгединишкиннериниң сөөлгү үеде күштелгеии Пенджаб штатта хөйлу-дүрүмну болгаш корум-чүрүүнүн быжыглаарының талазы-биле немелде «хемчеглер дугайында шинтпирнии Индияның чазаа хүлээп алган. Ында парлаан чарлыкты ёзугаар штатта чамдык административтиг хүлээлгелерии шериниң удуртулгазы-биле боттандырып чорудар дээн. Шериг кезектерии Армитсар хоорайже болгаш штаттың өскелээ районнарынче киигеп. Шериг хайгыылчылар автомобиль болгаш демир-орукларда шилчээшкиннерии хынап, көвүүртлерии, демир-орук станцияларын, тараа складтарын, күрүне албан черлерин камгалап, хайгаараап турар.

Индий чазак ол ышкаш Пенджабта экстремистерии чажыды-биле деткиир чорукка удур хемчеглерни база алган. Ол штатта дүшкүүрлүг чорукту күштелгеии Индияның иштики херектериие америк болгаш пакистан тускай албан черлериниң талазыындан холгаарлаашкын-биле дорт хелбээлыын ол черниң солуинары чаңгыс эвес удаа дыиадып турган.

ЯПОН СОЛУННУҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ТОКИО. (СЭТА). Японияның «Санкэй симбун» солуну «бүзүрел болур кижилерге» даянып алгаш, «Кыдатта дыка ырак ужугар баллистиктиг ракеталарны салып үндүрер 10 ажыг базаларны кидии-ле тудуп турарын» бижээн. Амдыгаа чедир индыг ракеталарны салып үндүрер үүлге ийи чер тургаиын дыиаткаиы билдингир. «Азияга ядролуг чепсектиң айтырыгларын Кыдатта бар ракеталарыны херекке албас болза, чугаалажып болбас апарганын» ол кижилер айткан деп, солун уламчылаан.

ЧЕДИМЧЕ ЧОК БОЛГАН

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Флорида штатта Канаверал шенектен Атлантика океанның районнарының бирээзиниң үүнче Вашингтонуң салып үндүргеи «Першинг-2» дээр ракетаның эвилчелиг шенелдээи чедимче чок боол төнгеи. Оон шыгааган черииче үнериниң мурнунда каш-ла секунда турда, ракетаны башкарар система үрелгеш, сугже кээп дүшкеи.

АКШ-тың армиязының ракета командылалының төлээлекчизиниң дыиатканы-биле алырга, ол чедимче чок чорукту чылдагаавиарын истеп эгелээн.

САЛЬВАДОРГА БОО-ЧЕПСЕК

МЕХИКО. (СЭТА). Бүгүиитиниң «соңгулдалары» дээр шуугаазының соонда, Сальвадорга шериг дузаламчызының шугуму-биле ол чурттуң чагырыкчы ёзуруумунга Вашингтонның бергеии боо-чепсекти болгаш ок-чемзекти сальвадор партизаннарга удур дайын чорудулгаларынга ажыглап эгелээн. Националь хосталганың Фарабундо Марти аттыг фронтузунуң албан ужурунда органы — «Венсеромос» радиостанциязының дамчыткаиы-биле алырга, сөөлгү каш хүннерии иштинде ёзу-чурумнуң шеригиниң төлээлекчилери Морасан болгаш Гуапса департаментилерде чурттакчылыг черлерии күштүү-биле бомбалаанының ийи таварылгазы болган. Ол бомбалаашкыиларга 500 фунт деңзилиг америк ужар чүүл бомбаларын ажыглаан боол турар. АКШ-тың дузазы-биле Сальвадорның «президентизиниң» дүжүлгезинде олуртуп каан Наполеон Дуартениң тайбың чонга удур шериг үүлгединишкиннерин кылбазының дугайында бүзүредии турза-даа, Сальвадорда хамааты чонну хелбээзи-биле узуткаарының политиказы үргүлчүлеп турар.

Англияның чазааның ажыл соксадыышкынчарын базар, оларны полицияның каржы-хажагай күжү-биле буза шавар, солуи-сеткүүлдерге хоозуи нүүл-мере үүлдер-биле бактаар дээш кылып турар оралдажыышкынчарынга Британияның күш-ажылчы кижилери ажыл соксаткан англи дагжыларны быжыы-биле деткиирии илереткен массалыг чыскаалдар болгаш митингилер-биле харыылап турар. «Консерваторларның чазаа бистиң эң-сеткил каттыштырарывыска шаптыктап шыдавас!», «Дагжыларың демисели дээрге, бүгү дөрт миллион британ ажыл чок кижилерниң эрге-ажыктары дээш демисел болур!» үзээн кыйгырыгларның адаа-биле Мансфилд хоорайга ажыл соксаткан шахтёрларны деткии турарын илереткен массалыг чыскаал болган. Кандыг-даа базынча-кызандаг британ ажылчы чонкарының хүрээлеңдерии буза шаан болгаш оларны боттарының эрге-шөлээзии дээш демиселеден ойталадыр черле шыдавазын ол чыскаал коргүскен.

ЧУРУКТА: полиция-биле сегиржип алышкынының үезинде.

Камера пресс — СЭТА-ның фотозу.

Новосибирскиниң ортумак музыка школазының бешки класының өөреникчизи, он ийи харлыг Вадим Репин бөмбүрзектиң бүгү булуңнарындан келген шылгарангай композиторларны болгаш музыкантыларны чыгган делегейниң ниити музыка фестивалының киржикчизи боон чораан. ССРЭ-ниң күрүне чыылдазындан бичии музыкантыга ооң талантызын үнелеп көргенинииң демдээ кылдыр берген Страдиварииниң чазап, кылганы скрипка ооң холдарында база катап чаңгыланып турар.

Италь мастериң сынлыбып тургаш, чазап кылганы ол ховар дээн скрипказы делегейниң алдарлыг музыка найысылалдарындан ырак-узак чер — Новосибирскиге бир.ле дугаарында келгени олдур. Вадим Репин ол ховар дээн музыка херекселин алыр эргени Польшага Генрик Вениявский аттыг делегей конкурузунга шаңнатканы алдын медаль-биле чедип алган.

Ол аныяк скрипкачының репертуарында Паганииниң болгаш Сарасатеиңң романтиказындан эгелээш, Бетховенниң патетиказынга болгаш Бахтың философиязынга чедир музыка чогаалдары кирип турар.

ЧУРУКТА: Москвага болган ийиги делегей фестивалының эң бичии күүседикчилери — Вадим Репин (скрипка) болгаш Евгений Кисин (фортепиано).

«Амгы үеде делегейде оларга деңнежирлер чок деп бүзүрелдин-биле чугаалап болур мен». Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, ССРЭ-ниң улустуң артизи, ССРЭ-ниң Композиторлар эвилелиниң баштаар черинииң бирги секретары Т. Н. Хренников бичии музыкантыларның бедик мергежилин ынчаар үнелеп чугаалаан.

А. МОРКОВКИН-биле А. ЧУМИ. ЧЕВТИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Чагаалар допчулалы

СЕТКИЛДИҢ ХАНЫЗЫНДАН

«Шынның» почтазы-биле редакцияга хүн бүрүде хөй чагаа кээп турар. Оларның арасында кадык камгалал шугумунда төлептиг ажылдап, чонуң кадыы дээш билиин, күжүн харам чокка бараалгадып чоруурларга сеткилдиң ханызындан өөрүп, четтиргенин илереткен чагаалары республиканың аңгы-аңгы булуңнарында чурттап турар, яжыбүрү мергежилдиң кижилери бижип турар. Олардың чамдыктарын мында парладывыс.

Мөңгүн-Тайга районда «Мөген-Бүрен» совхозтуң № 4 хойжу бригадазының малчыны, Маадыр не Сырбык Борбай-оол: «СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненконуң Москваның Күйбышев районунуң соңгукчулары-биле ужуражыышкынга чугаазынга, совет кижилериң амыдырал байдалын улам экижидериниң чугула айтырыгларының бирээзинге чонунуң, кадык камгалалың сайзыраңгайжыдары болуруп айтыкан. Сөөлгү чылдарда республиканың булуң бүрүзүнде кадык камгалалының материалдыг баазазы быжыгып, эмчи хандырылгазының шынары, эмчи кадрларның ажылынга харыысалгазы бедээн.

Маңаа чижек кылдыр Мугур-Аксы район эмнелгезиниң бөжудулга салбырын көрүп болүр. Бо чылдың январь—март айларга чедир ол эмнелгеге эмнедип. 13 дугаар кыс уруумну бөжудум. Эмнедип турган үемде, иелер бөжудар эмчилер Минчиир Моңгуш, Өпей Доржу, санитаркалар Мария Унчуур-оол, Сенден Балды, Зоя Өткек-оол болгаш өскедаа ажылдакчыларның чонуң кадыы дээш болдунарда күжүн, билиин салып ажылдап турарын көрдүм.

Амгы үеде бодумнуң болгаш бичии кызымның кадыы эки. Совет Тывамның 40 чылынга үткүштүр калбарган социалистиг чарышка эмнелге коллективи идепкейлиг киришпишаан, моон-даа соңгаар чаа-чаа арга-курлавырларны тып ажылдаар дээрзинге бүзүредим».

Сүт-Хөлде район эмнелгезиниң терапия салбырында Борис Николаевич Очур-оолду танывас кижи ховар. Ол терапевт эмчи болуп ажылдаан, он чыл ашкан. Ооң адазы кадык камгалал шугумунга 30 чыл ажыг ажылдаан.

Н. Б. Очур-оол мергежилинге хандыкшылдыг. Кижилерге элдек-эвилең, коллектив кежигүннери-биле демниг ажылдап турар. Бүдүштүг эмчи деп, терапияга эмнедип чыткан **Делег Ооржак, Чаш-оол Ондар, Хүреш-оол Моңгуш** олар бижээнинер.

Улуг-Хемде Чаа Чаа-Хөл суурда кижизидикчи башкы Зоя Маады: «Дүңмавыс Азиана Севээн бүүректериниге дегдирээш, эмнелгеге дыка аар байдалдыг келген Эмчилер Павел Суван, Раиса Моңгуш уйгу-чыдын чок хайгаарал-га ап, эмнээнинин соонда, уругнуң кадыы сегээн. Үстүнде адааным эмчилерге болгаш коллектив кежигүннериниге өөрүп четтирдивис».

Сүт-Хөлде суурда халдавырлыг аарыглар эмнээр салбырга **Тамара Ооржак** оглуң эмнедип чыткан. Оглу баштай берге байдалдыг турган. Эмчи Мерген Дава, эмчи сестралары Екатерина Сарыглар, Саяна Сат, Мария Донгак болгаш өскелериндаа эки эмнеп, тургашының ачызында оглум сегээн деп, ол бижээн.

Тандының Хову-Аксында эмнелге коллективиниге Манзырыкчыларның өг-бүлезиныңчаар өөрүшкүүнүн илереткен: «Бичии оглувус Виталийниң келир үеде аш-өөрүнүң аразынга омак-хөглүг чурттаарынга эмчи коллективи улуг дузаны чедиргилер. Совет кижилериниң кадыы дээш боттарының хүлээлгезин ханы билир кол эмчи П. Рымаревке, кезер эмчи В. Горбуловка, уругларр эмчизи Н. Рямовка база сестраларга, аарыг улус ажаакчыларынга өөрүп-четтирдивис. Оглувус кадыкшыырак өзүп турар».

Чонуң кадыы дээш эрес-шудургу ажылдап турарларга өөрүшкүлүг йөрээлдерин солуун дамчыштыр илерединдээн бижикчилериниң күзелчүткүлүн деткивишаан, моон соңгаар-даа редакция-биле харылзаазын уламчылаарын сүмелединис. Номчукчулар кандыг-бир чүүл бижээш мактап турар кижиниң фамилиязын, адын, адазының адын айытпаан болур. А ооске таварылгада автор бодунуң адрезин, фамилиязын, адын, адазының адын долу бижиивейн баары хаая эвес. Маңаа үстүнде айытканым бижикчи Манзырыкчыларны чижекке айтыксадым. Шак мындыг чагаалар утка-шынары, фактылары чеже-даа тодаргай болза, дүрген хемчег ап, шинтпирлээринге шаптыктыг. Редакцияже материал бижип ора, үстүнде айытты-нган негелделерни күүсетпейн баар болза, ол келген чагаа архивче кирер дээрзин номчукчуга сагындырдывыс.

ӨӨРЕНИРИН КҮЗЭЭННЕРГЕ

КЫЗЫЛДЫҢ ПЕДАГОГИКА УЧИЛИЩЕЗИ

1984—1985 өөредилге чылында дараазында салбырларга сургууллар хүлээп алырын чарлап турар:

1. **Школа салбыры.** Аңаа эге класстар башкыларын болгаш ниити билиг школазының улуг пионер вожатыйларын белеткээр. 8 классты доосканнарны хүлээп алыр. Өөренирииның хуусаазы — 3 чыл 10 ай. 10 класс доосканнарга — 2 чыл 10 ай.

Аңаа өөренип кирер кижилер орус дылга (диктант), математиканга (аас-биле) киреринииң шылгалдаларын дужаар. Орус национадыг, 10 классты доосканнар сочинение бижиир.

2. **Школа назыны четпестер салбыры.** Аңаа уруглар садтарыпың кижизидикчилерин белеткээр. Бо чылын чүгле 8 классты доосканнарны хүлээп алыр. Өөренир хуусаазы — 3 чыл 4 ай.

Өөренип кирер кижилер орус дылга (диктант), ССРЭ төөгүзүнге (аас-биле) шылгалдалар дужаар. Ол салбырга өөренип кирер кижилерниң музыкага хандыкшылдыын көөр.

3. **Күш-ажыл салбыры.** Аңаа чиитп билиг школаларының 4—8 класстарының күш-ажыл болгаш шыйышкын башкыларын белеткээр. Чүгле 10 класс доосканнар болгаш 30 хар чедир назылыг, чүгле ооң кижилерин хүлээп алыр. Өөренир хуусазы — 1 чыл 10 ай.

Өөренип кирер кижилер орус дылга (диктант), математиканга (аас-биле) шылгалдалар дужаар.

Билиниң дугайында документилерде «4», «5» демдектерлиг кижилерни училищеге киреринииң шылгалдалары чокка (хүлээп алышкын планының 60 хуузу) хүлээп алыр.

Өөредилге черинге билдириишкиннерни будүн чыл дургузунда, 1984 чылдың июль 30-га чедир хүлээп ап турар.

Киреринии шылгалдаларын дужаар хуусаазы 1984 чылдың августуң 1-ден 20-га чедер.

Училищеге өөренип киреринии кинр саналгазы — 1984 чылдың августуң 22-де.

Өөренирии күзээннер дараазында документилерни кинрер:

1. Билиниң дугайында документ (болу).

2. Кадыының байдалының дугайында № 286 майыктың шынзылгазы.

3. 3×4 см. хемчээлдиг 4 фото-чурук.

4. Доктаатқан хевириниң билдиримишкини.

5. Күш-ажыл дептериниң хоолгазы.

6. Совхозтан, райондан, районнан азы школадан чоруткан бижик.

7. Аңылдап азы өөренип турган черикден характеристика.

Училищениң адрези: Кызыл, Колхозная кудумчузу, бажың № 56, педучилище.

Училищеде ниити ыры бөлүү, вокалдыг болгаш танцы ансамбльдери, үлүстүң хөгжүм херекселдериниң ансамбли, хостуг күрешти, чиик атлетиканың, хаактың, хол бөмбүүнүң, баскетболдуң бөлүмнери доктазмал ажылдап турар.

ДИРЕКЦИЯ.

КРАСНОЯРСКИНИҢ ПОЛИТЕХНИКТИГ ИНСТИТУДУНУҢ КЫЗЫЛДА ФИЛИАЛЫ

хүндүскү кежээки болгаш бот-өөредилге салбырларының 1-ги курстарынга студентилер хүлээп алырын чарлап турар.

Автотранспорт факультези: мергежилии «Автомобильдер болгаш автомобиль ажылагыйы».

Тудуг факультеди: мергежилии «Үлетпүр болгаш хамааты тудуглар».

Өөредилгениң кежээки салбыры: мергежилии «Автомобильдер болгаш автомобиль ажыл-агыйы».

Бот-өөредилге салбыры: мергежилдери — «Автомобильдер болгаш автомобиль ажыл-агыйы», «Үлетпүр болгаш хамааты тудуглар».

Билдириишкиннерни хүлээп алыр болгаш киреринииң шылгалдаларын чорударының хуусаазы:

Хүндүскү салбырга — билдириишкиннерни июнь 20-ден июль 31-ге чедир хүлээп алыр; киреринииң шылгалдалары августуң 1-ден 20-ге чедер, институтка кинр саналгазы—августуң 21-ден 25-ке чедер.

Кежээки өөредилгеге — билдириишкиннерни августуң 20-ден 31-ге чедир хүлээп алыр; киреринииң шылгалдалары сентябрь 1-ден 10-га чедер.

Бот-өөредилгеге — билдириишкиннерни июнь 20-ден августуң 31-ге чедир хүлээп алыр; киреринииң шылгалдалары — сентябрь 1-ден 10-га чедер.

Институтка кирер кижилерниң дужаар шылгалдалары: физикага (аас-биле), математиканга (аас-биле болгаш бижимел-биле), орус дылга болгаш литературага .(сочинение бижиир).

Ортумак школаны доозарда алдын медаль-биле шаңнаткандар азы ортумак өөредилге черин шылгаралдың диплому-биле доосканнар эртемнерииң бирээзинге — физикага (аас-биле) киреринии шылгалдазын дужаар. Ол эртемге киреринии шылгалдазын «тергиин эки» демдекке дужаагаи болза, оларны оон ыпай киреринии шылгалдаларын дужаарындаи хостаар, ынчаарга «эки» азы «ортумак» демдектерии алган болза, арткан бүгү чогуур эртемнерге шылгалда дужаар апаар.

Институтка кирип турарларның конкурстуг шилилгезии киреринии шылгалдаларына алган демдектериниң балларының ниити санын болгаш ортумак билиг дугайында документинде айытқан бүгү эртемнерге алганы ортумак арифметиктиг демдектерия барымдаалап шиитпирлээр.

Сөөлгү ажылдап турган черинден, бүдүрүлге черикиз удуртукчузунуң, партия организациязының секретарының болгаш профэвилел организациязының даргазының, а ол ышкаш ниити билиг школазын доосканнар болза, школа директорумуң, класс удуртукчузунуң болгаш комсомол организациязының секретарының шынзыдып, ат салганы характеристика-сүмеин бошкан (ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштеринден халашкан кижилериң шериг кезектеринден берген характеристика-сүмеин албан өөрес) хүлээп алырының дугайында шилип алганы факультеттиң болгаш мергежилии айытқан билдириишкиниин институттуң ректорунуң адынга чорудар: ортумак школай өөредилге черии доозуп турарлар болза, дипломну (демдектерии ушта биижир); алды фото-чурукту (хемчээли 3×4 см., бөрт чок); күш-ажыл дептеринден ушта биижилгеи; эмчи шынзылгазын (№ 286 майыктың) билдириишкиниге кожар.

Паспортту болгаш шериг билетин боду көргүзер.

Документилерниг билдириишкиниин чорудар адрези: 667001, Кызыл хоорай, Тыва АССР, Рабочая кудумчу, бажың № 4.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

ТЛВ

ИЮНЬ 7-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Эрес-дидим чоруктуң кичээлдери» деп документалдыг телефильмниң баштайгы көргүүзү. 8.40 — «Сергеев ящет Сергеева». Уран-чечен фильм. 9.45 — «Өг-бүле болгаш школа». Тележурнал. 10.15 — Испан дыл. 10.45 — А. Линдгрен — «Дээвиир адаанда чурттап турар бичии оол болгаш Карлсон» деп фильмшин. 12.15 — «Эртем болгаш техника». Киножурнал. 12.25— «Последняя жертва». Адаанда бижимелдиг уран-чечен фильм. 14.00 — «Сирии куштарның чажыды». Эртем-нептеренгей фильм. 14.20 — «Ырак болгаш чоок ыр». 14.55 — Сөөлгү медээлер. 15.00 — 18.00 — Чапсар. 18.00 — Сөөлгү медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Аныяк оңнуң-биле ажык чугаа». Найырал дугайында чугаанын уламчызы. Дамчыдылганы чогаалчы Л. Б. Чадамба башкарар. 18.45 — Документалдыг фильмниңң программазы. 19.15 — «Азия төвү». Программада: июнь 10 — Чиик үлетпүр ажылдакчыларының хүнү. СЭКП обкомуның инструктору Ч. Д. Сат дамчыдылгага киржир; Сөөлгү медээлер. 19.40 — Телемедээлер. 19.50 — Чарлаалар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удупар, чаштар!». «Оолчугаш-холчугаш» деп мультфильм. 20.15— Футбол талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионазы. «Спартак» — «Кайрат». Ойнаарының ийиги үези. 21.00 — «Үе». 21.35— «Оазис в огне». Уран-чечен фильм. 22.40 — 23.05 — Автомобиль транспортунуң талазы-биле делегей маргылдазазы.

Эмчиниң сүмези

САРГЫ ААРЫЫ—ЭНЦЕФАЛИТ

Ол халдавырлыг аарыг кижиниң төп нерви системазын кемдеэр. Аарыгның өөскүдүкчүзү—бөлүк вирустарның эң бичии микроорганизмнери. Арга-арыгныы саргызынга ол вирустар 4—5 чыл чурттап чоруур. Ол аарыгның бойдуска кол тарадыкчызы — саргы. Ынчалзажок саргы бүрүзүнге вирус турбас. Аңаа саргы биле халдавырлыг вирустуг саргының даштыкы хевири ылгалышпас.

Энцефалит —сезоннуг аарыг, саргыларның идепкейлиг үглеп көвүдээни—дөрт харылзаалыг. Колдуунда калбак бүрүлериг болгаш холушкак арга-арыглыг черлерге саргылар нептерер көвүдээр. Терең оът-сигенниг черлерге, сырый үглеп чадаң ыыштарга база тургулаар. Кыжын арга-арыгның дөмектелчек черлериниге кыштаар. Апрельдиң ийиги чартында саргылар чем тып чиири-биле кургаг бүрүлер, будуктар кырынга үүгүлеп көөр. Оларның чыдыыргаар органы мурнуку буттарының ужунда туруп турар.

Кижиге азы дириг амытанларга саргы таварышкында, кешче үттеп киргеш, мага-ботче халдаар. Саргының үглеп көвүдээри апрельден октябрга чедир уламчылаар. Бажыңче саргыны идик-хеп, чечектер, шагбаннар дамчыштыр эккеп боор. Арга девискээринге оът-тан чораан мал-маган-биле саргылар тараар.

Кижи энцефалиттен хөлчок аарыычал. Саргы эът-кешче кадалып кирип турар үеде, ханче вирус дамчыыр. Аарыг 7—15 хонук эрткенде билдиинип көөр. Башты хаваа, чүлчүргайче дыңзыг аарып келир, кедергей хорадаачал апаар, хаая эвес кустурар болу бээр. Баштайгы хүннерде ыыгыннар суларап, карак шокқарацнаар, үгаан баксырза, дембөөрээр, тамдыкта курлур апаар. Аарыг кижи шаг чок, улус-биле харылзажыр хөөңү чоктаныр.

Аарыг чоорту улгадып, эът иизии 38—39 градус чедер. Саргының ызырган чери кызып, кежи ыжа бээр. Чамдык аарыг кижилериниң төп перви системазының ажыл-чорудулгазы аары-биле кемдээр. 2—3 хүн дургузунда аарыг улгадып, холдарының, моюнуң шыңганнары кошкап каар. Ооң чоорту ол шыңганнар арып, чамдык аарыг улустуң арының шыгганнары чидип, карактарының көөрү баксырап, дүлейлей бээр. Ындыг аарыг төп мээниң амыдыралчы чугула шинээзии үрегдептер, амытыңга эйиилды болдурар.

Саргы аарыын эрттирген соонда, ооң арттырар салдары хөлчок аар. Шагзыраачал, ажылдаар күжүү турум эвес болуп, шыгганнарның чамдыызы туналай бээр. Тодаргайлаарга, кижиниң мага-бодунуң чартыы билинместеп каар.

Саргы аары деп билдингенде, дораан эмчиге баар ужурлуг. Мынчаар аарый бергеш, боду эмнеиир болбас. Чүге дээрге аарыгны улам нарыыдадып ап болур. Энцефалиттен канчаар камгалаңырыл? Хууда болгаш хөй-ниити профилактиканы сагыыр апаар.

Саргы черден метр ашпас үүшке турар. Ынчангаш олар кижиниң буттарынга сырбактапы бээр. Аргаже кирерде, бөрттүг комбилезон, узун чеңниг хөйлең, сапык азы майыктаан кедип алза эки. Башты, моюнну аржыыл-биле эккиир шараап, моюндурукту тургузу көдүрүп алыр.

Бир өвөс ярга иштинге үр үеде чоруп келген болза, 2—3 шак болгаш-ла, бодун көрдүнүп, арыглаыр. Сорар органның курт-кымысхаяктарны өткештен адырарда, кырынче үе азы керосин дамдыладыпкаш, думчуу чидып калбазы-биле оваарымчалыг үштүр. Ызырган черии орнун йод азы спирт-биле чаап алыр. Аргаарыгдан бажыңче кел чораашаң, идик-хепти эки көрүп, арыглаып алыр. Бооцал чечектер, шагбаннар, шырбыкчер чыып алган болзуңарза, саргы чок бе дээрзин экидир хайгаараңар.

Арыг иштинге ажылдаар улуска саргы аарынга удур тарылганы чорудун турар. Тарылганы чазын азы күзүн кылыр. Сорар органнарлыг саргыга ызырткан кижилерге профилактика чорудары-биле гамма-глобулин деп эмни сыкыртыр. Ниити профилактиктиг хемчегларни чорударда, саргы нептерээн черлиг девискээринде оът-сигенни кезер ийикпе, өрттедир. Оң ышкаш хээкчилер-биле демнеелди кылыр.

Л. СИЗЫХ,
халдавырлыг аарыглар салбырының диагностика эргелекчизи.

ТЫВА АССР-НИҢ АЖААЛГА КАССАЛАРЫНЫҢ ЭРГЕЛЕЛИ Иркутскиниң учёт-кредит техникумунга 1984—1985 өөредилге чылында «Ажаалга кассаларының учёду» мергежилге өөренирин күзээн кижилерни хүлээп алыры-биле чыыт турар.

Хүндүскү салбырга ортумак школаны доосканнарны хүлээп алыр. Өөренирииның хуусаазы — 1 чыл 8 ай. Ниити чурттарга бажыңы-биле, стипендия-биле хандырар.

Бот-өөредилге салбырынга Күркүш-ажылчы ажаалга кассаларынга практиктиг ажылдап чораан, ортумак болгаш долу эвес ортумак школа доосканнар кижилерни хүлээп алыр.

Хүлээп алышкынга чугула херек документилер:

1. Директорнуң адынга бижээн чурттап турар черин айытқан билдириишкин.

2. № 286 майыктың эмчи шынзылгазы.

3. 3×4 см. хемчээлдиг дөрт фото-чурук.

4. Күш-ажыл дептеринден ушта биижилге (таңма каккан).

5. Сес чыл школазын доосканының азы ортумак билиг дугайында документилерни чурттап турар черииңң төп ажаалга кассазынга дужаап болур.

Хоорайдан аңгы черде чурттап турарлар документилерни чурттап турар черииңң төп ажаалга кассазынга дужаап болур.

Свердловскиниң, Харьковтуң юридиктиг институттары болгаш Томскиниң күрүне университединиң (юридиктиг факультетке) чаа өөредилге чылында студентилер хүлээп алырын чарлап турар.

Бо өөредилге черлеринге 35 хар чедир назылыг, ортумак билиглиг, 2 чылдан эвээш эвес ажыл стажтыг, партия, совет азы хөй-ниити ажылдар талазы-биле дужулгалыг кижилерни хүлээп алыр.

Өөредилге-биле холбашкан айтырыгларны Тыва АССР-ниң прокуратуразының кадрлар киллизинден тодарадып ап болур.

АДРЕЗИ: Кызыл хоорайның Щетинкин-Кравченко кудумчузунда № 57 бажың, телефон № 2-15-14.

КЫЗЫЛДЫҢ АЪШ-ЧЕМ САДЫЫ дараазында мергежилдиг кижилерни ажылче дүрген чалап турар: кассирлер, садыгжылар, экспедиторлар, улуг кассирлер.

Ажыл төлевиири кылганын барымдаалаар, чыл түңнелдери-биле шаңнал акша бээр.

Садыг черииңң адрези: Октябрь кудумчузу, бажың № 29, аъш-чем садыы, кадрлар киллизин, телефон № 2-54-36.

МИНУСИНСКИНИҢ БУХГАЛТЕР ШКОЛАЗЫ үлетпүр болгаш көдээ ажыл-агый будүрүлгелериниң бухгалтерлерин өөредип, белеткээриниң хүндүскү болгаш кежээки салбырларынга 1984-1985 өөредилге чылында сургууллдарны хүлээп алырын чарлап турар. Кичээлдериң эгелээр үелери: сентябрьниң 1-15, октябрьниң 1-15, ноябрьниң 1-15 хүннерде.

Школага өөренир кижилерни ажыл-агыйлардан чоруткан бүзүгаар база бодунуң күсели-биле шылгалда чокка хүлээп алыр.

Школаның турар черии: Минусинск хоорайның Кызыл партизан кудумчузунуң № 11 бажында, телефон № 2-06-08.

Дирекция.

ТЫВА ХЕРЕГЛЕКЧИЛЕР НИИТИЛЕЛИ дараазында техникумнарга өөренир сургууллдарны хүлээп ап турар:

КРАСНОЯРСКИНИҢ КООПЕРАЦИЯ ТЕХНИКУМУ

Өөредир мергежилдерии:

— товароведение болгаш аъш-чем аяс-бараанарының садыын организастаары;

— товароведение болгаш аъш-чем бараанарының садыын организастаары;

— товароведение болгаш үлетпүр болгаш аъш-чем бараанарының садыын организастаары;

— совет садыгны планнаары;

— бухгалтер учёду;

— кооперация садыын организастаары болгаш үглаңбашкарары.

НАЛЬЧИКТИҢ ТУДУГ ТЕХНИКУМУ

Өөредир мергежилии:

— үлетпүр болгаш хамааты тудуглары.

УЛАН-УДЭНИҢ КООПЕРАЦИЯ ТЕХНИКУМУ

Өөредир мергежилии:

— хлеб быжырар бүдүрилге.

ЧИТАНЫҢ КООПЕРАЦИЯ ТЕХНИКУМУ

Өөредир мергежилии:

— аъш-чемии белеткеп кыдырының технологиязы.

ИРКУТСКИНИҢ ӨЛҮКЧЕШ ТЕХНИКУМУ

Өөредир мергежилдерии:

— мал болгаш өлүк-кеш чыг-эдиниң товароведениези (очное болгаш заочное салбырларлыг);

— аңчыыр-тывыш болгаш аң өстүрери (очное өөредилге);

— көдээ ажыл-агый продуктуларының товароведениези (очное болгаш заочное салбырларлыг);

— правоведение (очное өөредилге)

Техникумнарга кирерде дараазында документилерни көргүзери чугула.

Билдириишкин. Биличиниң дугайында документ (боду). 3×4 см. хемчээлдиг 6 фото-чурук, күш-ажыл дептеринден ушта биижилге (ажылдап турарларга). № 286 майыктың эмчи шынзылгазы. кооператив организацияларының чоруткан биижии (заочное салбырга кирерлер).

Дужаар шылгалдалары:

— товароведение болгаш технологтуг мергежилдерге кирип турар кижилер—орус дылга болгаш литературага (бижимел-биле), химияга (аас-биле), арткан бүгү мергежилдерге —орус дыл болгаш литературага (бижимел-биле), математиканга (аас-биле)

Документилерни бо чылдың июнь 30-га чедир хүлээп ап турар адрези: Кызыл хоорайның Щетинкин-Кравченко кудумчузунда № 31 бажың. Тыва республикосоюз, кадрлар киллизин, телефон № 2-27-24.

АГААР

Республиканга шөкар булуттаар, чамдык черлерге биче чаъстаар. Соңгу-барыын үүктен хаттың күжү секундада 7—12 метр, күштелгенде 20 метр чедер. Дүне агаарның температуразы 5—10, чамдык черлерге 0—5 градус соор. Хүндүс 15—20, чамдык черлерге 8—13 градус чылыг болур.

Автоуруктарга көстүрүүжок.

Кызылга чуга булуттаар, чагбас. Дүне агаарның температуразы 0, хүндүс 12—14 градус чылыыр.

КИНО

ИЮНЬ 7-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Сесилия» 9.30, 12.10, 14.50, 17.30, 20.10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Роковое путешествие» 15.00, 17.30, 20.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Последняя охота» 15.00, «Мёртвые бросают тень» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Магия чёрная и белая» 9.30, 14.50, «Операция Ы и другие приключения Шурика» 11.10, 13.00, «Если изменит удача» 16.30, 18.20, «Дублёр начинает действовать» 20.10 шакта.

«ЕНИСЕЙ»: «Владыка судьбы» 17.00, 19.30 шактарда.

Редакциянын адрези: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-25-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретарлаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр киллизиниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллизиниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солуу келбейи барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыт № 1980.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының керектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—00439

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 133 (12523) | 1984 чылдың июнь 8, пятница | 1925 чылда үнелевлеттинген | Өртээ 3 коп.

Владимир Степанович Чичеров — Ленинградтың металлургия заводунда эртекчи-слесарьлар бригадазының бригадири. Социалистиг Күш-ажылдың ийи дакмыр Маадыры Чичеровтуң бригадазының кылган болгаш эртээн кезектерии, дериглерин атом база одалга-бile ажыддаар электростанцияларлан, күчүлүг гидрокомплекстерден көрүп болур. Оларны эртеп кылыры механизациянның амгы-даа байдалдарында вар, берге ажыл, ынчалзажок бригадир ол ажылды өөрүшкүүн херээ кылдыр организастан келген.

Владимир Степановичиниң участогунга оон усчок улуг дуржулгалыг мастерлер безин ажыдыг канчаар организастаанын өөренип чедип кээп турар. В. С. Чичеров РСФСР-ниң Дээди Совединиң депутады, партияның XXV, XXVI съездилериниң делегады, СЭКП ТК-ниң кежигүнү.

Чичеровтуң бүгү ажыдыралы эш-өөрүнүң, коллективтиң караанга кескү. Цехке ажыл, партийжи болгаш хөй-ниитичи хүзээлгелер бодундан бүгү бердинмишкинии неген турар. Коммунист Владимир Степанович Чичеров ышкаш ыдыг кижилерге бүзүреддир, оскелерии бодунче хаара туда бээрининг чажыды ында боон чадавас.

ЧУРУКТА: В. С. Чичеров.
С. СМОЛЬСКИНИНИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ЧАЙГЫ ЧЕР АҢДАРЫЛГАЗЫ

СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң тодаратканы ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырарынга кол черии чер ажылының продуктулары эзээр дээрэи билдингир. Агроүлетпүр комплекизининиң айтырыгларының талазы-биле Бүгү-эвилелдиң экономиктиг чөвүлел хураанына СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш К. У. Черненко «Бөгүн бистиң мурнувуста соруулга—тарааны, техниктиг культураларны бүдүрер талазы-биле мурнуну өдурүгше үнвери болгаш чонну аъш-чем продуктулары-биле, хамыктың мурнунда эът, сүт, чимис, ногаа-биле хамдырары болур» деп, чугаалаан. Көдээ ишчилерниң ажылынга удуртулга ол-

Чер ажылының дүмүдүн бедидерииге эң чугула чүүл, чаа зона системазын ёзугаар алырга, эки ажылдап кылдыгаи чайгы чер аңдарылгазы. Ындыг турбушке бо ажыльче ниичээнгей бистиң республиканга чүгле – совлгу чылдарда эмнээзин. Ынчалза-даа чогуур негелдеге ам-даа четпейн турар: чайгы чер аңдарылгазының планы үргүлүү күүсеттинмейн келген, ук черни ажылдап кылырының технологиязы сагыттынмайн турар. Ону болдурбас талазы-биле хемчеглерни ажыл-агыйларның удуртукчулары, чер ажылының түскай эртеминглери шыгыыратнан турарын чер-черде партия комитеттери чедип алыр үүрлүг.

Республиканың ажыл-агыйлары июнь бирге чедир 13,7 муң гектар черге чайгы чер аңдарылгазын чөрүткен. Бо көргүзүг эртиен чылдың деңнелиниден ийи катап эвээш. Чайгы чер аңдарар алдан бир ажыл-агыйның чүгле чээрби үшү ук ажыляче кирген. Хамык агрономнар олутпай болгаш боттарының ажыл-агыйының эвес чөрүүн агаар-бойдустуң таарымча чок байдалдарынче чүүй каап турар. Часкы хөвү ажылдарының эгезинде ындыг үе турганы шын, а бо хүннерде чер ажылынга шаптын болуур хире чылдагаан чок.

Чайгы чер аңдарылгазын чөрудэрикга күш-ажылды эргелеп башкарарының депшилгелиг аргаларын, эртеминиң чедишкиннерин болгаш мурнаичы дүржулганы ажыглаары эргемок чугула. Маңаа ыяңгыя бригада керээзии ёзугаар ажылдап турар коллективтер көскү түңнеларии чедип ап турар. Оиу «Кызыл тараачын», СЭКП-ниң XXV съездизи атты, «Революцияның чалбыыны», «Тиилелге» болгаш өске-даа ажыл-агыйлардан көрүп болур. Бедик дүмүттү чыл бүрүде ап келген ажыл-агыйлар ол. Оларның чайын аңдаргаш, эки ажылдап кылган шөлдери чүгле чаагай дүмүттү эвес, а арыг болгаш шынарлыг тарааны берип турар.

Кызыл районда «Тиилелге» совхозтуң Тыва АССР-ниң алдарлыг механизатөрү коммунист Моңгуш Хүреш-ооляа удуртнан бот-оруула-чарылгалыг бригадазы часкы тарылганың хөй кезиин чайын аңдарган черге чорудуп турар. Бригада кежигүннеринге чайын аңдарган шөлдү үш-дөрт катап болбаазырадып кыларының чаңчыл болган. Ынчангаш ол бригаданың шөлдери бөк үнүштерден арыг, деспи болгаш дүшүтүнүр. Эрткен чылын бир гектарга онааштыр дүмүт ортумаа-биле 9,6 центнер азы планда көрдүнгенинден 2,6 центнер хөй болган. Бригада керээзи-биле ажылдап турар бо коллектив чайгы чер аңдарарының онаалдазын алдан хуу чедире берген. Ол дээрге келир чылдың тарылгазынга багай эвес белетиеп, а дүмүдүнге эки магадылал. Чер ажылының чаа зона системазын шиңгээдиринге, чер ажылының культуразын бедидерииге бо бригада дег идепкейлиг киржип турар коллективтер республиканда хөй.

Чайгы чер аңдарылгазы—хөрзүннүү шык, үлдүргей болгаш бөк үнүштер чок тургузарының, хөрзүннүү сугдан болгаш хаттан үреливринден камгалаарының, хөрзүннүүң чеминии болгаш ириндиии көвүдедириниң чүнүң-биле-даа солуттунмас агротехниктиг аргазы. Ынчангаш өлче киичээнгейии улгаттырарын СЭКП-ниң XIX область конференциязы, агроүлетпүр комплекизининиң айтырыгларының талазы-биле республиканың экономиктиг чөвүлел хуралы тодарган айытнан болгаш чайын аңдарган черни ажылдап кылырының шынарын бедидерии шыңгызы негээн. Ол айтыышкынны хамык чок күүседири—чер ажылдытгарның соңгаарыадып болбас хүзээлгээи.

Бир-ле дугаарында чайгы чер аңдарылгазының хуусаазын сагыыры чугула. Бо чылын планда көрдүнген 111 муң гектар черниң деңгүп-ле 12 хуузунуң бо хүннерге чедир белен болганы ук ажылдың хөмүдап турарын херечилеп турар «Тыва АССР-ге көдээ ажыл-агыйлар культураларын өстүрериниң хөрзүн кампаалаар технологиязын» ёзугаар алырга, чайгы чер аңдарылгазының баштайгы ажылдап кылышкынын июньның онга чедир доозары көрдүнген. Ам республиканың совхозтарының хөй кезиинге ол хуусаанын сагыттынары берге.

Чайгы чер аңдырылгазының шынарын бедидери —чугула айтырыгларның бирээзи. Баштай кежазында дилиндектиг тараазы иогаарарып кээрге, культиватөр-плоскорезтер-биле 8—10 сантиметр ханы үлдүредир. Чоорту 16 сантиметр чедир ханыладыр болгаш июльдуң чаашкынының үезинде 10-12 сантиметр кыдыра чөрудар. Органиктиг чемишчидилгелерни хөрзүннүң кырынга-даа, хөрзүнче ханыладыр-даа чаштырып болуур. Бөк үнүшке удур хөраанны амнаан селитразы-биле кады чамарга, бөк үнүш үзүткаарынга, чемишчидилгеге болгаш шөлдү хөй катап тө тырттыр. базынга ажыктыг.

Чайын аңдарган черии болбаазырадып кылыры бөк үнүштерниң байдалындан улуг хамаарыыр. Бөк үнүш хөй болур болза, ажылдап кылышкынның санын дөрт-беш чедирер хереи. Кандыг-даа таварылгада лущильник ажыглап болбас.

«Совет Тываның 40 чылынга—шалыичы 40 неделя». Бо кыйгырыгның адаа-биле социалистиг чарышты чайгы чер аңдарылгазында механизатөрлер ортузунга калбартыры чугуу-ла Ынчангаш оларның ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузар. Бо ажылдарны эиижидери чер-черде партномнарның, совхозтар дирекцияларының, ылаңгыя чер ажылының түскай эртемниглериниң организакчы, чогаадыкчы болгаш хей-аъттыг чөрүүндан, башкарыкчы роюндан улуг хамаарыыр.

Совет Тываның 40 чылын төлептиг уткуур

КӨДЭЭ ИШЧИЛЕРГЕ

Он бирги беш чылдың дөртку чылында «Тыва көдээ тудут» трестиң коллективтери көдээ ишчилерге улуг хемчээлдиг тудутларны кылыр. Ону күүседир дээш шалыпчы ажылдан келгенинден бо чылдың эрткен айларында кол керээлиг ажылдарның планын 104 хуу күүсеткен, даалгадан ажыр 270 муң ажыг рубльди шиңгээдип алган.

Республиканың совхозтарының ажыл-ишчилерии 6553 дөрбелчии метр чурттарга бажыңнарын алган, ол болза бердинген онаалдадан 4 хуу ажыып турар. «Барлык», «Шекпээр», «Сүт-Хөл» совхозтарның бирээзинде-ле ийи квартиралыг үш бажыңны ажыглалда киирген. Чурттарга бажыңнарын тудар талазы-биле эки көргүзүгнү № 741 механолоина чедип алган, даалгазын колдуунда ийи катап ажыр күүсеткен.

Бүдүрүлге объектилерин трест хөйү-биле тудуп турар. Олар дөрт муң ажыг хой кирер кажааларны тутканн, ол планда көрдүнгенинден ажып турар.

Бо эки көргүзүглерии тудугжулар Совет Тываның 40 чылынга төлептиг ужуражыр дээш социалистиг чарышты дээштир организастаанының түңнелинде чедип алган.

Х. АЛАШ-ООЛ.

БРИГАДА КЕРЭЭЗИ

Барыын-Хемчик районда «Хемчик» совхозта Түңнеи Кара-Салга удурткан мал чеми белеткээр механизастаттынган звено каш чыл улаштыр гектар шөлден дүжүт алыр талазы-биле чүгле районда эвес, харын республиканың бедик көргүзүглүг звеноларының одуруунга чоруп келген. Звено амгы уеде бригада керээзи-биле ажылдап турар.

Звенонуң кежигүннери боттарына быжыглаан 331 гектар хөй чылдыг, 129 гектар чаңгыс чылдыг сигеннер шөлдеринде часкы суггатты чорудуп турар. Мал чеми белеткээр звенога чылдың-на доктаамал ажылдап турар, техниказынга камныг механизаторлар хөй. Ылаңгыя Вячеслав Саая, Борис Донгак, Борис Саая, Орлов Хертек, Көк Хомушку база керээжеи механизатор Очаа Донгак олар өскелерге үлегерлиг ажылдап турар.

Коллектив бо чылын керээ ёзугаар хөй чылдыг сиген шөлүнден 990 тонна сигенни белеткээр, 500 кг хөй чылдыг сиген үрезинии ажаап алыр, чаңгыс чылдыг сигеннерни муң тонна витаминниг сиген далганы будүреринге ажаап бөөр.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

ДЕПШИЛГЕЛИГ АРГА-БИЛЕ

«Совет Тываның 40 чылынга—шалыичы 40 неделя» деп кыйгырыглыг күш-ажылчы маргылдаада Кызылдың дээрбе комбинадының ажылчыннары, албан-хаакчылары идепкейлиг киржип турар. Юбилейге алдар кылдыр алган хүзээлгелерии олар чедишкинниг күүседип турар.

Далган дээрбедээр цехте Владимир Мельниковтуң удурткаиы бригада ай санында бердинген даалгаларны ажыр боттандырып келгеш, чарыштың тиилекчизи болуп келген. Ай бүргүзүнде планың ортумаа-биле 101 хуу күүседип турар. Күш-ажылдың будүрүкчүлүү бедик, продукциияның шынары эки. Күш-ажылды организастаарының депшилгелиг аргазы — бригада керээзиниче шилчээн соонда бригада көргүзүглерии экижиткен. күш-ажылдың сатылгачурумун үрээр кижилер колдуунда чок.

Мурнакчы бригаданың үлегериин будүрүлгениң өске бригадалары эдерген. Майда будүрүлге 2450 тонна далганы дээрбедээр тургаш, 2460 тонна чедирген. Комбикорм белеткээр даалганы күүсеткен. Комбинаттың ишчилери бо чылдың эрткен беш айларында бүгү көргүзүглер талазы-биле онаалдазын боттандырган, оиу үлам быжыглаар, көвүдедир соруулганы салган ажылдап турар.

Д. ИВАНОВ.

ЮБИЛЕЙГЕ ТУРАСКААТКАН

Совет Тываның 40 чылынга тураскаатКан күш-ажылчы ээлчегиниң чээрби ийиги неделязын Кызылдың үлетпүр садыы чаа чедиишкиннер-биле демдеглеп эртиргеи. Үүрмектеп садар бараан саарылгазының планын хуусаазындан эрте 101,9 хуу күүсеткен. Планда көрдүнгенинден ажыр 344 муң рубльдиң үлетпүр бараанарын чонга саткан.

Кызылдың үлетпүр садыының каттыжышкыннарының, магазиннериниң болгаш бригадаларының аразында чарыштың түңнелин үндүргеи. Оларның аразында мурнакчылар хөй болган. Ооң чижээнге «Саян» универмагтың херээжен хеп база ювелир кылыглар салбырлары чылдың беш айларының база ээлчеглиг шалыпчы неделяны бедик көргүзүглер-биле доосканнар. Ол ышкаш № 2 «Обувь» магазинииң садыгжылары күш-ажылчы ээлчегге идепкейлиг киржип, тиилекчилер болганнар. Г. Ф. Шестакова бригадирлээн бригада беш айларның планын 103,5 хуу күүсеткеш, пландан ажыр 27 муң рубльдиң бараанын саткан.

Садыг каттыжышкынналарының чарыжын база түңнээн. Г. А. Барыбина директорлаан № 6 каттыжышкынның магазиннер коллективи мурнунда чорун орар. № 16 магазинииң ажылдакчылары күш-ажылчы бедик көргүзүглерии чедип алганнар. Оларның чедишкиннинең бир үндезини күш-ажылды организастаарының бригада ажылынче шилчээни болур. Бо каттыжышкында Л. В. Булгакова удурткан № 15 магазин ең эки ажылдыг болган.

Юбилейге тураскаатКан күш-ажылчы ээлчег уламчылап турар. Коллективтер аразында чарыш улам калбарып турар.

АНИСЬЯ, ООҢ ӨӨРҮ

Барыын-Хемчик районга дөрт чыл мурнунда «Суггат» будүрүлге каттыжышкыны тургустунган. Бо чорук районнуң ажыл-агыйларында чер ажылын хөгжүдеринге ээлээн эки салдарлыг болган. Чүге дээрге суггатты чаңгыс чер харыылаар, бүгү техника болгаш кижи күжү база чаңгыс черде мөөнеттинген. Ооң уламынан ажылды контрольдаары эптиг апарган, ажылчыннарның харыысалгазы база бедээн.

«Суггат» каттыжышкыны сес чүс гектар черге мал чемнерии өстүрүп турар. Оон чыл бүрүде ап турар дүжүдү база багай эвес. Эрткен чылын К. Кувискаалчының звенозу бир гектар черге онааштыр кукурузаның 135 центнер дүжүдүн ажаап алган. Чаңгыс чылдыг сигеннер өстүрериигe М. Мировозбековтуң звенозу база чедиишкиннинг ажылдаан. Ол звено гектардан-на 25 центнер дүжүттү өстүргеи.

«Хемчик» совхозтуң хоочун суггатчызы Лама Кара-Салдың звеюзун мактаары чугула. Алды суггатчыдан тургустунган бо звенонуң кежигүннериниң дөрту — херээжен суггатчылар. Оларның бирээзи —звено удурукчузуиуң уруу Анисья Кара-Сал. Өскелери оон өөрү аныяк кыстар Донгак Борбалдыр, Хомушку Динмаа, Саая Көк-кыс. Олар шупту ер улус-биле деңге ажылдап турарлар. Ооң ачызында звено каш-даа катап социалистиг чарыштың тиилекчизи болган. Олар часкы суггат үезинде 115 гектар кукуруза болгаш 78 гектар сиген шөлүн шынарлыг суггарып доосканнар.

Мурнакчы звенонуң кежигүннери Совет Тываның дөртен чыл оюнуң чылында гектар бүргүзүнден-не 110 центнер кукуруза, 25 центнер сиген өстүрер онаалдаалгаш, юбилейге алдар болдурүп, 112 центнер кукурузаны болгаш 30 центнер сигении өстүрериң хүзээнгенер. Ынчангаш бо хүннерде ында кижи бүргүзү шудургу ажылдап турар.

Бистиң корр.

СИГЕН ШӨЛДЕРИНДЕ

БЕЛГОРОД. Ол областың ажыл-агыйларының суггаттыг шөлдеринде тараан сигеннерии дүжүдү багай эвес болгур кылдыр үмүп турар. Чижээ, «Россия» совхозта гектар саны-ла люцернаның 250 центнер иогаан массазын ол совхозтуң турары Шебекино районга берип турар. Дыка хөй ажыл-агыйлар бо чылын шөлдерии үштен эвээш эвес катап кезер.

ЕРЕВАН. Армениның Горис районунга социалистиг хүзээлгеде көргенинден ажыр он муң тонна сенажты курлавырааи. Ында мал чеми культураларның шөлдери колдуунда-ла дагдаштыг черлерде тургустуган. Ынчалза-даа чер ажылдыглар гектардан 100 центнер ажыг чулуктуг иогаан массаны ажаап ап турарлар.

Республиканың бедик даглыг районнарында шупгузунда частаашкын соонда терең-чазыг от-сиген үйген болгаш сиген кезилдезн кидия түлүк эгелей берген. Техниканың чедии, ажылдап шыдаваазы черлерде сигении хол-биле кезип, белеткен турар.

ВЛАДИМИР. Юрьевецкииниң дагаа азыраар фабриказының коммунист И. Чубуковтуң удурткаиы малга чеи белеткээр звенозунуң кежигүннери даң адыш, чер чырып кээргеле, шынаажке чоруттарлар. Олар ук областа бир-ле дугаарында сигеи далганын тырттырып эгелээш, ону эрткен чылдыиндан бүдүн-чартык катап хөйиу курлавырлап четтингилеп.

ШАМХОР. (Азербайджан ССР). Азербайджанның Шамхор районунда сигеи кезилдези дурген темпилиг чоруп турар. РАУК човүлелиниң суметээнии ёзугаар ында хөй күштүг, механизастаттынган комплекстерии тургускан. Олар бир черге сиген кезер ажылды доосхан дораан-на боттарының бүгү техниказы-биле өске черже шилчип турар. Сигении кезип алган шөлдерже суггатырылгаиын «Фрегат» болгаш «Волжанка» дээр машиналарны дораан-на үндүрүп турар. Ол участоктардан ам-даа ийи-ийи дүжүттү алырын планнаан.

ОРДЖОНИКИДЗЕ. Рапсты, көк-тарааны болгаш суданы тараан черлериҢ дүжүдүн ажаап алган черлерже мал чеми культураларны чаштырарры эгелээн. Моздоктуң човүшөлдериие ажыл-агыйларда ол ажылды эки организастаан. Ында кукурузаны соя, тарымал тоорук сорго, рапс-биле холуй тарыыр арганы калбаабиле ажылап турар. Суггатгыг черлерден олар 800 центнер чедир иогаан чулуктуг массаларны берип турар.

УЛЬЯНОВСК. «Краснооборский» совхозта Е. Семенычевтиң звенозу сигеи кезилдезинде бедик түңнелдерни чедип ап турар. Ол звенонуң бир чүс гектар шөлден сигеи кезерииге ажыл эвлчээнии чүгле чартык кезии кереглеттинген. Сигении кезип алган шөлдерже суггарылгаиын «Фрегат» болгаш «Волжанка» дээр машиналарны дораан-на үндүрүп турар. Ол участоктардан ам-даа ийи-ийи дүжүттү алырын планнаан.

(СЭТА).

ДҮЖҮТ БЫЖЫП ЭГЕЛЭЭН

БЕЛГОРОД. Белгород областың чигээ свёкланың тараан бүгү шөлдерде үнүштүң деңдески үнер чоруун хандырар талазы-биле ажылдарны бүрүн доозупкан. Ол культураны бо чылын колдуунда үлетпүр аргазы-биле өстүрүп үндүрер. Наряд чок механизастаттынган звеноларар өзүмнерии суук азот чемишчидилгелер-биле чемгербишаан, одуруглар аразын хандыр үлдүредир ажылче эгелеп кирген. Ындыг агрохемчег свёкланың эки өзериие дыка дузалаар болгаш гектардан-на немештир 50 центнер чедир свёкла дазылын алыр арганы бөөр.

СМОЛЕНСК. Смоленск областа долгулеи-хендир деңдески, чаагай үнүп турар. Тарылга шөлүи бок үнүштер «Сувдуп чивезии» дээш, хендир тараан шөлдерии ыяк ажыллаа, болбаазырадып турар. «Сельхозхимияның» механизастаттынган отрядтары хендир өстүрүкчүлериие дузалажып турар. Чүгле Красиии районунда безии хендир шөлдериниң 80 хуузу болур 4.000 ажыг гектарны болбаазырадып кылган.

МИНСК. Үнүштер камгалалының биологтуг аргазының республика лабораториязының чанында ажыттынган кехтиң кылып турар продукциязын садоводтарның болгаи огородчуларының идегелдиг дузалакчызы болуу бергеи. Ында ажыктыг пасекомнарны, оларның-биле кады садтарның болгаш огородтарның 250 ажыг хевирлиг хорлалакчыларын узуткаар аргалыг трихограммаиы өстүрүп турар. Трихограммаиы апларын пептереткеи черии ногаалары болгаш кат-чимистери олар чок шөлдерден 10—20 хуу хөй дүжүттү бөөр.

Бо чылын үнүштериҢ биологтуг камгалалының аргалары Белоруссияга эрткен чылдазыидан хөй — бир чүс муң гектар ажыг черге ажыглаарын көрген.

ГРОЗНЫЙ. Чечен-Ингушетияның «Гвардейжи» совхозунуң керээ ёзугаар ажылдаар мелиорация отряды ажылдыы графигии өскерткеи. Ол отряд тарылга шөлдериниң барык шупгузун хонуктуң өи-не тарымчалыг үезинде — хүи ажаарыдан эгелээш, ооң үнеринге чедир үеде суггарын турар апарган. Келир күстүң дүжүдүиге сутнуң дамды бүргүзү ажыктыг боон турар.

Ол автономнуг республиканың 160 муң гектар тарылга шөлүи мелнораторлар харыылап, суггарып турарлар. Амгы үеде күүлүг насос станциялырым болгаш сут чаштырын, честавдырар машиналарлыг 800 ажыг суггарыкчылар шөлдерии сут-биле хандырып турар. Олар техниканы таарыштыр, эки ажылгап турган, чүгле суггатгыг өвес, харын база мурнунда суггатгынмайн-даа турган черлерге өл-шыкты четчирии-биле берип турарлар.

БАРНАУЛ. Алтайның чер ажылының болгаш көдээ ажыл-агый культураларын хайнакташтырарының эртемшикчилел институдунуң эртемденнериниң тургускаиы «Алтайның-1» дээр чаа сорт культуразы куду деңнелдиг температураға шыдамның бадытпаан. Бо чылын Алтай крайда тараан күзүи чаагай бүгү сорттардан кызыл-тас-биле көк-тараанны хайнакташтырганындан үнген ол сорт кыштыы болгаш часкы донатты өскелерден эки шыдамзын эрттирген. «Алтайның-1» дээр сорттуң чоокку чылдарда бүгү Сибирьге тепперелип, тарылыр деп шинтирлээи.

(СЭТА).

ЭРТЕМДЕННЕР ХУРАЛЫ

Көдээ ажыл-агый эртемнериниң В. И. Ленин аттыг Бүгү-эвилел академиязының чыл санында болур ниити хуралынга июнь 6-да эртемденнер СЭКП ТК-ның февраль болгаш апрель Пленумнарының (1984 ч.) шинтирлериие, агроүлетпүр комплекизининиң айтырыгларының талазы-биле Бүгү-эвилелдиң экономиктиг човүлел хуралының сүмелериие дүүштүр эртем ажылдарының ажыддузазын улам улгаттырарының аргаларының дутайында тутаалашкан.

Академиякның президиумунуң, адырлар болгаи девискээрлер салбырларының, эртем-шинчилел албан черлериниң ажылында эки түңнелдер-биле чергелештир четпестериниң база барын аңаа айытkан.

Хүзээн алган доктаалда эртем шинчилелдериниң түңнелдерин экижидер, чурттуң Аъш-чем программазын боттандырарынга эртем албан черлериниң үлүүн улгаттырар, хемчеглерни тодаратkан.

(СЭТА).

Медээлер. Болуушкуннар. Фактылар.

...ДАШТЫКЫДАН СӨӨЛГҮ МЕДЭЭЛЕР...

БРЮССЕЛЬ. Бедик хөгжүделлиг индустриялыг чурт — Бельгияда амгы бо XX үүс чылдың төнчүзүнде бодунуң бодалын илередип билбезинден, чамдыкта харында-даа номчуп, бижип билбезинден тускай бижикчилерден дуза дилээр ужурга таварышып турар кижилер бар.

Чоокта чаа ындыг бижикчилер бельги найысылалга бодунуң каттыжылгазын тургузуп алган. Ооң чедирип турар ачы-дузазы дыка хөй иизы. «Чагыкчы» турда-ла ынакшылдың чагаазын азы «хорадаан» чагааны эдип-чазап бөөр, албан хүүзунуң саазыиларын долдурар, намдар бижижип бөөр. Клиент күзээр болза, бедик мергежилдиг машинакчы хол-биле бижээн түүлдү парлап каар, а дуржулгалыг очулдурукчулар кандыг-даа тексти голланд, англи, немец, испан, орус азы араб дылдарны очулдуруптар.

Амгы ол бижикчилер ажыл чок артпас, чүге дээрге капиталистиг ниитилелде ажыл тыплаан кижилер дилеглер. Билдириишкиннер бижидип алыр дээш үргүлүү келир. Оон аигыда бюократчы дылдың парыдаа-ны, хостуг үениң хөй кезиин «чип» турар телевидение ниеңиң калбаа-биле иеппеөөнии чоннуң билиин бедиделерииге дузалавайн турар деп, ук бижикчилер санап турар.

⊙ **ЛОНДОН.** Ада-иелериниң таакпылаар чоруу уругларның өкпе аарыыига чедирип болур. Великобританияга доктор А. Чарльтон баштаан болүк эмчилериниң кылган шинчилелдери ындыг түңнелди көргүскеи.

Англияның соңгу чүгүнде 65 школаның 15126 өөреникчизин олар айтырып шинчилээн: адазы азы иези таакпылаар оолдарның 42 хуузу, а ада-иези ийилээ таакпылаарларның 48 хуузу лыка чөдүрер болган. Уругларга хамаарыштыр ол хуу — 10 биле 50.

Шинчилелдерниң түңнелдериниң дугайында «Британш медикл джорнел» журналга чүүлүнге А. Чарльтон иеларниң таакпылаар чоруу уругларның кадыынга онза хоралыг деп бижээн. Ииги боду тыртпаан-да болза, ииир тынган таакпы ыяы бронхит, пиевмония, астма, рак дээн ышкаш аарыгларның өөскүүрүиге идиг болуп турар деп, ол демдеглээн.

⊙ **ИСЛАМАБАД.** Пакистан провинция Белуджистаның чурттакчы чонунуң 28 хуузу номчуп-даа, бижип-даа билбес деп, «Муслим» солун дыңнаткан. Ындыг турбуже эрге-чагыртталар белуджалар чурттап турар районнарның чүгула айтырыгларын шинтирлээр кандыг-даа хемчеглер албайн турар. Чурттуң ол хожуудагай провинциязында ажыл чок, ядарааңгай, бижиик билбес чоруктуң деңнели бедик, чурттаар оран-бажың болгаш эмнелгелер чедиишпес деп, солун демдеглээн.

⊙ **ТОКИО.** Японияда үлетпүр монополияларының бойдусту бокталдырып турарындан 86 муң кижи качыгдаан. Ол дугайын бойдусту бокталдыраринга удур демиселдиг мында ажыттынган иити-национал конференциязының кижикчилери чүгаалал турар. Олар үлетпүр монополияларының будуруузе артынчыларын агаарже, хөрзүнче, сугже контроль чок төп турарынга шинтирлиг удурланыышкынны илергейлээн. Ындыг хоранаиыышкынга таварышканнарга тодаргай дузаны көргүзериң олар чазактан негээн.

• • •

Япон хоорай Акитаның полициязы чолаачылаар эрге шынзылгаларын үр ие иштинде кылып садыы турган бөлүктү тудуп алган. Хорудаттырганнар аразында ук черниң полициязының транспорт киздизиниң улуг дужаалдыг элээн наш ажылдакчылары база бар. «Чүрүм тудукчуларының» кириишкелик эолчеглиг херек үүлгедиишкиниин япон парлалга дувураазын-биле дыңнаткан.

(СЭТА).

СОВЕТ ТЫВА 40 ЧЫЛ

ӨЗҮЛДЕНИҢ ОРУУ-БИЛЕ

Во чыгыы ийи дакмыр орденнит Тыва АССР бодунуң 40 чыл оюн үлетиүр, транспорт, тудуг болгаш улус ажыл-агыйының эске-даа адырларының бедик хөгжүлдези-биле, кодээ күш-ажылчыларының улуг-улуг чедиишкиннери-биле уткуп турар. Тывага суг ажыл-агай тургузуушкунуңуң дөртен чылда хөгжүлдезиниң оруктарын анализтеп көрде, республиканың мелиорастыг шолдеринде улуг өскерилгелерже, чаартылталарже кичээнгей салыры база артык эвес.

Тыва даглыг, кандаашкынныг черлерге хаваарыжыр, аяс-каад хүннериниң саны-биле ол Ортаа Азия болгаш Крым-биле деңнележип турар. Республиканың партия болгаш совет органнары ол байдалдарны кичээнгейге алыбышаан, республиканың кодээ ажыл-агыйының хөгжүлдезин мелиорастыг тургузуушкун-биле тудуш харылзаалыг кылдыр көрүп турар.

Совет Эвилелиниң составынга киргенинден соонда үр болбаанда Тывага областтың суг ажыл-агай эргелеп тургустунган болгаш үш районга эргелелдерни база бир үш районга гидротехника албан черлерни тургускан. Эрги суттарылга системаларын сеткитээр, чаартыр талазы-биле джылдарны эжиждеря-биле 1948 чылда үш МТС-ке мелиорация отряд-тарын тургускан. 1950 чылда шак мындыг отрядтарның саны тос четкен. Областтың суг ажыл-агай эргелеп төлевилел-шинчилел ажылдарын чорудуп, суттарылга системаларын сеңгеп, чаартырын болгаш тарылга шолдерин суттарарын организастаан, суттатгыг черлерни чөп ажылгаларының хенчеглерин ажыддан кылып турган. Төлевилел-шинчилел ажылдарының хенчээлиниң улгатканын барындаалаш, 1952 чылда «Росгипроводхоз» төлевилел институдунуң Абаканда филиалының экспедициязы Тывага кээп ажылдап эгелээн. 1950 чылдан эгелеп суттарылганың чаа системазынче шилчилге бистинге эгелээн, ховуажылдары калбаа-биле механизастаттынып, суттатгыг черлериниң ажыглалы элээн чогунчалыг апарган.

Сентелге-тудуг ажылдарын калбартыры болгаш бар суттарылга системаларын эде кылыры негеттинин келгени-биле 1952 чылда областтың суг ажыл-агай эргелиниң чанынга «Мелиоводстрой» конторазын организастаан. Тургустугганының башгайгы чылында-ла контора 278 мун рубльдиң, а 1953 чылда 416 мун рубльдиң ажылдарын кылып чоруткан. Дараазында чылын «Росгипровод» экспедициязының кежигүннерге одар-белчиңирлерни суттатгадырар сорулга-биле кудук казар ажылдарың болгаш казар кудуктарның төлевилелиниң талазы-биле баштайгы шелелделерни кылган. Бекен чылдар Тывага кодээ ажыл-агай будуүлгезиниң база суг ажыл-агай тургузуушкунуң организастаарының болгаш технологиязын эде тургузарыкын чылдары болган.

«Росгипроводхоз» экспедициязындан ангыда ол үеде шинчилел ажылдарын «Росгипроводхозводстрой» институдуң база чорудуп турган. 1954 чылдан эгелеп суттатгыг черлерин калбартырының аргаларын ССРЭ-ниң ЭА-зының будуруккуу күштер шинчилээр чөвүдел-линиң Тывага келген комплекстиг экспедициязы шинчилеп турган. Ол үеден эгелеп суттарылга чурумун өөренип көөрүнче улуг кичээнгейни салып эгелээн. Суттарылга чурумун баштай-ла Барлык ховузунуң суттарылга системаларын чаартыр ажылдарга ажыглаан. Ынчалза-даа суттарылга системаларының сеңгелгезинин болгаш техниктиг ажаалдазының талазыбиле ажылдарның хой иезинии колхозтарның болгаш совхозтарның күүү-биле кылып турган. Ынчан суттарылга системаларын суттатка белеткээри колдуунда чалып эгелээр болгаш ажылдарның хой нуруузуи холбиле кылыр турган.

50 чылдарның ийиги чартыынган чура суг ажыл-агай талазы-биле тускай эртемнитлер Тывага хөй-биле кээп эгелээн. 1965 чылда Воронежтиң гидромелиорация институдунуң доозукчузу В. П. Панкратова болган Иркутск университединиң доозукчузу В. Ланина, Алтайның кодээ ажыл-агай техникумунуң доозукчулары Н. Трусов, В. Есипов, Абаканның кодээ ажыл-агай техникумундан А. Шамрин, а 1958 чылда В. болгаш Т. Сургутановтар ажылдаарыбиле келгеннер. Олар шуптузу бо хүнге чедир республиканың Мелиорация болган суг ажыл-агай министерствозунуң системазында ажылдап чоруурлар. А. Шамринге 1983 чылда Тыва АССР-ниң алдарлыг мелиоратору атты тыпыскан. Механизатор Девек Шурку Шагаан-Арыгның суттарылга системаларының эргелелиңге 1958 чылдан бээр ажылдаан. Ол ам республиканың дээре мелиоратор-механизаторларының бирээзи.

Тарылга шолдериниң хенчээлин улгатканын тудуп, суттатгыг шолдермиң хенчээлин база өзүп орган. Бир эвес 1945 чылда республиканың бүгү тарылга шөлү 61 мун гектар турган болза, 1955 чылда чүгле суттатгыг черлериң безин хенчээлин 40 мун гектар чедир немешкен. Ынчалза-даа эң-не улуг чаартылгалар СЭКП ТК-ның ийи (1966 ч.) Пленуумунуң соонда болгулаан: «Тыва суг тудуг» трөст тургустунган. 1976 чылда демир-бетон кылыглар заводу ажыглалга киргеп. Заводту ажыглалга киргенин инженерлиг суттарылга системаларын 34 мун гектар чедир улгаттырарын болдурган.

Суг ажыл-агай организацияларының будуруулге баазазының улгатканы-биле мелиоративтиг тургузуушкунуң капитал салыышкынныр шинггээдири шапкынчын эгелээн. Бир эвес сескн беш чылда черлерни мелиорастаарының хөгжүлдезинге 14 мин. рубль капитал салыышкынныр шинггээттингеп болза, оңгу беш чылда 40,3 мин. рубль шинггээттингеп. 1979 чылда 15 мун гектар хире эргижирээн суттарылга системаларын ажыглалдап үндүрген. Ынчалза-даа чыл сайында 1000 гектар хире чаа суттарылга системаларын ажыглалга киргп турары суттатгыг шолдериң ниити көлүн камгалап арттырарын болдурган. Эрги суттарылга системаларын суг чаашкынналдырар техниканы ажыглаарынга таарыш. дицилязындан ангыда ол үеде шинчилел ажылдарын «Росгипроводхозводстрой» институдуң база чорудуп турган. 1954 чылдан эгелеп суттатгыг черлерин калбартырының аргаларын ССРЭ-ниң ЭА-зының будуруккуу күштер шинчилээр чөвүделиниң Тывага келген комплекстиг экспедициязы шинчилеп турган. Ол үеден эгелеп суттарылга чурумун өөренип көөрүнче улуг кичээнгейни салып эгелээн. Суттарылга чурумун баштай-ла Барлык ховузунуң суттарылга системаларын чаартыр ажылдарга ажыглаан. Ынчалза-даа суттарылга системаларының сеңгелгезинин болгаш техниктиг ажаалдазының талазыбиле ажылдарның хой иезинии колхозтарның болгаш совхозтарның күүү-биле кылып турган. Ынчан суттарылга системаларын суттатка белеткээри колдуунда чалып эгелээр болгаш ажылдарның хой нуруузуи холбиле кылыр турган.

50 чылдарның ийиги чартыынган чура суг ажыл-агай талазы-биле тускай эртемнитлер Тывага хөй-биле кээп эгелээн. 1965 чылда Воронежтиң гидромелиорация институдунуң доозукчузу В. П. Панкратова болган Иркутск университединиң доозукчузу В. Ланина, Алтайның кодээ ажыл-агай техникумунуң доозукчулары Н. Трусов, В. Есипов, Абаканның кодээ ажыл-агай техникумундан А. Шамрин, а 1958 чылда В. болгаш Т. Сургутановтар ажылдаарыбиле келгеннер. Олар шуптузу бо хүнге чедир республиканың Мелиорация болган суг ажыл-агай министерствозунуң системазында ажылдап чоруурлар. А. Шамринге 1983 чылда Тыва АССР-ниң алдарлыг мелиоратору атты тыпыскан. Механизатор Девек Шурку Шагаан-Арыгның суттарылга системаларының эргелелиңге 1958 чылдан бээр ажылдаан. Ол ам республиканың дээре мелиоратор-механизаторларының бирээзи.

Тарылга шолдериниң хенчээлин улгатканын тудуп, суттатгыг шолдермиң хенчээлин база өзүп орган. Бир эвес 1945 чылда республиканың бүгү тарылга шөлү 61 мун гектар турган болза, 1955 чылда чүгле суттатгыг черлериң безин хенчээлин 40 мун гектар чедир немешкен. Ынчалза-даа эң-не улуг чаартылгалар СЭКП ТК-ның ийи (1966 ч.) Пленуумунуң соонда болгулаан: «Тыва суг тудуг» трөст тургустунган. 1976 чылда демир-бетон кылыглар заводу ажыглалга киргеп. Заводту ажыглалга киргенин инженерлиг суттарылга системаларын 34 мун гектар чедир улгаттырарын болдурган.

Суг ажыл-агай организацияларының будуруулге баазазының улгатканы-биле мелиоративтиг тургузуушкунуң капитал салыышкынныр шинггээдири шапкынчын эгелээн. Бир эвес сескн беш чылда черлерни мелиорастаарының хөгжүлдезинге 14 мин. рубль капитал салыышкынныр шинггээттингеп болза, оңгу беш чылда 40,3 мин. рубль шинггээттингеп. 1979 чылда 15 мун гектар хире эргижирээн суттарылга системаларын ажыглалдап үндүрген. Ынчалза-даа чыл сайында 1000 гектар хире чаа суттарылга системаларын ажыглалга киргп турары суттатгыг шолдериң ниити көлүн камгалап арттырарын болдурган. Эрги суттарылга системаларын суг чаашкынналдырар техниканы ажыглаарынга таарыш. тыр эде тургузуп турар. 1981 чылда Баян-Колдуң суттарылга системазынга «Фрегат» деп баштайгы ийи чаашкынналдырар машиналарны ажыглап эгелээн. Ам мындыг машиналарны өскедаа черлерде тургускан. Эрткен чылын «Россия» совхозка «Сигма» деп чехословак чаашкынналдырар техниканы тургускан. Республиканың механизаторлары он бирги беш чылдың эрткен үш чылдарында 160 гектар одарларны суттатчытткан.

Кадрларны ажылга бэжыглаар болгаш ажылдакчыларның чурттаар бажын, садыг болгаш амыдырал хандырылгазын эжиждер сорулгалар-биле суг ажыл-агай организацияларының чылдың-на 3,5—4 мун дөрбелчин метр тудугларны ажыглалга киирип турар. Оларның эргезинде ам 5 уруглар сады, 6 столовая бар.

Амгы үеде республиканың мелиораторлары СЭКП область комитединиң болгаш республиканың Министрлер Чөвүлелиниң «1981—1985 чылдарда Тыва АССР-ге черлерни мелиорастаарын хөгжүдер дугайында» доктаалын амыдыралга боттандырар дээш күжениишкининг ажылдап турар. Бо беш чылдың эрткен үш чылдарының дургузуунда суттарылга системаларын чаартыр, одар-белчиңирлерни суттатчыдар, суттарылга системаларының техниктиг ажаалдазын чорудар талазы-биле эвээш эвес ажылдар кылдынган. Тыванын мелиораторлары Совет Тыванын 40 чыл оюн утказуурунга төлептиг үлүүн киирер база СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерни чедиишкининг күүседир дээш. соруктуг ажылдап турарлар.

В. САПРЫКИН,

Мелиорация болгаш суг ажыл-агай министерствозунда партия организациязының секретары.

ИЕНИҢ ҮЛҮҮ

Ажыл айыы-биле оон-биле чаңгыс эвес удаа ужуражып, чугаалашкан мен. Чүге дээрге оон ажылының айыы мындыг. Тудугжулар ышкаш, бир каът немежирге-ле, улам өрүлеп, бедии бар чытпас. Оон ажылдаар чери— хоюдут белдири. Ынчангаш оон ыравас. Эртен аңаа келир, кежээ оон чанар. Бичежек дурт-сынныг, топтуг-томаанныг, чазык шырайлыг херээжен кижиге тудуг шөлүнге бир дугаар дужа бээр болгаш оон кыынын кайда ажылдап турарын айтырар мен. Айтырыгга харылаарда чазык чаңын салбас: хүлүмзүрүг ыяап-ла оон арныңга ойнап каап турар.

Бистиң республикада алдарлыг апарган тудугжубригадир Чульдүм-оол Чылбай-оолович Доңгактың бригадазынга бо-ла чеде бээр түрзүмзе-даа, ажылымның айтырыглары аңаа, ол херээжен ажылчынга, хамаарылга чок хире боорга, оңу та чеже катап оюп эртим ыйнаан. Шыны херек, ол бригадага барганымда меңээ херек тудугжулар кайда, каш дугаар каъдында, чүнү кылып турарын оон айтырыпкаш-ла, чогум ол боду чүү кижил, кандыг ажыл кылып турарыл деп чаңгыс катаптаа сонуургап көрбээн мен.

Ие кижиниң үлүү канаадаа — ажылга-даа, амыдыралга-даа улуг. Ынчангаш оңу алгап, өөрээр чараш сөстерлиг деңнелгелерни чаидыкта тыппайн баргылаар бис. Эң эки, эң дээди сөстерге төлептиг кижилериниң бирээзи — бо материалдың эгезинден тура элдээрта ыдап келгениим тудугжу О. Доңгак ол. Оон кылып турар ажылынга хамаарыштыг чүнү чугаалап болуруу? Кызыладың тудугларынга ажылдаавыл, ол он беш чыл ашкан. Колдуунда-ла бодунуң ашаа Ч. Ч. Доңгактың бригадазынга ажылдап келгеп. Кол-ла ажылы — дашчыларга хоюдут белеткеп бээри. Бо база-ла белеп эвес ажыл. Аңаа бедик харымсалгалыг болгаш шалыпкыны, тудуигур чорук негеттинер. Аажы-чаңының мыдыг талалары Ончуңмаа Хомушкуевнада бар. Оон мыңай тудуг шөлүнге келген материалдарыны дүжүрерин, херек чок аңаргнарны чүдүрүп чорударын база ол харымлаар, углап-баштап турар. Бригада иежигүннери тудуг материалдарының шынарын хынап көөр комиссияда оңу киирип каан. Эш-өөрүнүң идегелин ол хоочун тудугжулар Ч. М. Хомушку, М. Д. Оюн суглар-биле бүзүреллиг күүседип, оңу ак сеткилдин, негелделии-биле кылып турар.

Хоюдут белеткээрнин чаидык кижилер чиик ажыл кылдыр көөр чадавас. Бир эвес ынчаар бодаар болза, ол частырыг-дыр. Хоюдут белеткээр машинаже элезин, цемент октап деп чүве мындыг амыр эвес. А оңу каидыг-бир механизм дузазыбиле эвес, а хүүрек-биле ажин оптвар болгай. Ылаңгыя херээжен улуска берге дээрзин кым-даа маргышпас боор. Ажылы ындыг чымыштыг-даа болза, хөй чылда ажылдаан дуржулгалыг ажылчын эки шынарлыг хоюдугну кады ажылдап турар ажы К. Д. Чалзан-биле хүнүүн-не белеткеп келген. Хоюдут саадаан, оон шынары багай болган дээш дашчыларның талазындан чемелел дыынап көрбээнер.

Ончуңмаа Хомушкуевка — коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы. Ындыг бедик атты ол бижиг тудуп, оңу ажылга, амыдыралга бадыткап чоруур. Өг-бүлеэнинге төлептиг не бөш уругларны божаап, доруктурун өстүрген. Олар ада-иезин дег ак сеткилдиг ажылдап, чурттап, өөренип чоруурлар. Улуг оглуу Борис Горький хоорайга милициянның дээди школазынын дооскан. Улуг лейтенант. Виктор «Кызыл тудуг» эргелелинде дашчы, бир оглуу—Совет Армиянын хүрээлеңинде шериг хүлээлгезин эрттирип турар. Юлиязы—студент. Айланмаа — чедиги классчы. Шупту-ла төлептиг, ажылга ынак кижилер болганнар. Урутларыэки, будуштуг кижилер болганында не кижиниң —Ончуңмаа Хомушкуевнаның үлүү улуг. Ада-иезин кандыг болдуо, ажы-төлү база ындыг болур деп чугаага харыы ол-дур.

Ш. ДОРЖУ.

ЧУРУКТА: О. Х. Дочгак. О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ЧОННУҢ КҮЗЭЭНИ-БИЛЕ

Тыва Арат Республиканы ССРЭ-ниң составынга киирер дугайында айтырыгны тыва улус сагыш-сеткилиниң ханызындан каш удаа илередип турган. Аңаа үндезилээш, Ада-чурттуң Улуг дайыны эгелээр мурнунда ТАРН Төп Комитеди болгаш ТАР-ның чазаа ВКП (б) ТК-га база Совет чазакка тускай дилегни тыва улустуң мурнундан тургускан. Ынчалза-даа ол дилегни херек кырынга боттайдырарынга немец-фашистиг экелекчилериң Совет Эвилелиниң оор ёзу-биле халдааны мооидак болган.

ТАРН-ның удуртулгазыбиле тыва улус Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында совет улуска, Кызыл шеритке үчүле мораль-политиктиг эвес, харын материалдыг дузаламчыны көргүзүп турган. Тыванын оолдары болгаш кыстары Ада-чурттуң Улуг дайынының фронтуларынга совет дайынчылар-биле кады маадырлыбиле тулчуп турган, ол дем каттыжыпшкынныг демисел совет улус-биле тыва улустуң эп-найыралын улам быжыктыргап.

Совет Эвилелиниң составынга Тываның эки тура-биле каттыжарының дугайында айтырыг ынчаар тургустунуп келген. ВКП(б) ТК-ның база Совет чазактың чугаалажып көргенин ёзугаар, 1944 чылдың август 7-де ТАРН-ның Политбюрозу ССРЭ-ниң составынга ТАР-ның каттыжып киреринин база ВКП (б)-ниң хүрээлеңинге ТАРН-ның кежигүннерин хүлээп алыры-ның дугайында айтырыгны чугаалажыкаш, Тываның түсхай догуннап келге-ле 23 чыл болган оюнуң улуг байырлалы эртери билек, 1944 чыдың август 15-те, ТАРН ТК-ның элчет чок IX пленумун чыылдырып, аңаа ук айтырыгны чугаалажып көөрүн докпаттаткан.

ТАРН ТК-ның элчет чок IX пленуму август 15—16 хүннеринде хөгжүм-шин театрынга (амгы музейге) чонну көрүшкүлүт. бедик көдүлүүшкүнүүт байдалынга эрткен. Пленумга Төп Комитеттиң кежигүннеринден (олар 43 кижи) ангыда намык 132 активчилери киришкен.

Ийи хүннүң дургузунда үргүлчүлээн пленумга 27 кижи санал бөрүп, ук айтырыгның шиитпирлээр өйү келгенин айтып, бүрүнү-биле деткип, боттарының күзелин илереткеннер.

Улуг-Хем кожуунуң чурттут Ондар Иргектиң чугаалааны болза: «Эштер, Төп Комитеттиң кежигүннери! Маңаа, пленумга, чугаалажып турар айтырыг болза, канчаар-даа аажок өөрүнүүт айтырыг-дыр... Улуг орус улус биске ада ёзунуң ак сеткилдиг дузаламчызын көргүзери-биле холуң сунуп турар-дыр. Дужувусте көрбезинге аас-кежиктиг, чаагай амыдыралды чурттап тур бис.

Ам тыва улус бодунуң ажыл-агыйын, культуразын болгаш бүгү амыдыралын хөгжүдериниң бедик чадавынче чаа базымны кылып турары бо-дур. Ол болза бистиң чуртувустуң кырында чаа хүн үнүп келгени бодур. Ындыг хүнүү ам тыва улус көрүп турары бо. Бистиң аныяктарывыс моон-даа артык аас-кежиктиг, чаагай амыдыралды көөрлер.

Мен ам назылап кыраан, 64 харлыг ирей мен. Ынчалза-даа мен бо өөрүшкүлүг медээни маңаа дыңнаш, сеткилим аажок өөрүп, аныяксыл катап кирип келдим».

Мындыг янзылыг саналонадларны, йөрээлдерни бүгү олурушканнар илерелип турган.

ТАРН ТК-ның IX пленуму улуг совет улустуң хөй национадлыг өг-бүлезинге каттыжып кирерин, бо күчүлүг өг-бүлеге чурттаары, ажылдаары тыва улустуң күзел-соруу болгаш ниити чүткүлү болур дээрзин илереткеннээн. Тыва Арат Республиканы ССРЭ-ниң составынга киирип алырын ВКП (б) ТК-дан, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң дилээн.

ТАРН ТК-ның IX пленуму революстуг намның кежигүннерин большевиктер партиязының хүрээлеңинге киирип алыр дугайында дилегни ВКП (б) ТК-га база киирген болгаш «Бистиң намның кежигүннерин ВКП (б)-ниң хүрээлеңинге хүлээп алыр чорук болза бистерге, ТАРН-ның кежигүннериңге, канчаар-даа аажок улуг соруулгаларны болгаш бедик хүлээлгелерин ондаап турары ол болур»— деп айткаш, большевиктер партиязының кежигүннериниң улуг адыш алдарлыы-биле бедик тудуп шыдаарын илергейлээн. Ооң-биле пленум ажылын дооскан.

Дараазында: август 17-де, ТАР-ның ажылчы хоннарының Биче Хуралының VII сессиязы ССРЭ-ниң составынга ТАР-ны хүлээп алыр дугайында дилег — Декларацияны улуг өөрүшкү-биле хүлээп алган.

Тыва улустуң хөй чылдарда бодап чораан күзелсоруу ындыг янзылыг боттаныр эгелээн. Пленум болгаш VII сессия доозулган соонда, намның активчилери болгаш ТАР Биче хуралының кежигүннери чурттуң мурнунда турар ажыл-агайның, культура тургузуушкунуң сорулгаларын амыдыралга күүседип боттандырары-биле база маадырлыг Кызыл шеритке дузаламчыны .күштелдирери-биле кожуунарже бедик көдүрүлүүшкүнүүт аъттаныпканнар. Олар бо төөгүлүг болуушкунга чедиишкининг ужуражыры-биле чон ортузунга организакчы ажылдарны калбартып чорутканнар.

ТАРН ТК-ның ол шиитпирлерин ВКП (б) ТК-га, а ТАР-ның Биче хуралының VII онза сессиязының Декларациязын ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунга чугаалажып көөрүнге киришсе чогуур Тыва Арат Республиканың төлээлериниң составын ТАРН ТК болгаш ТАР Биче Хурал Президиуму 1944 чылдың август 24-те бадылаан. Ол төлээлериниң составынга ТАРН ТК-ның Чиигине секретары С. К. Тока (төлээлериниң удуртукчузу), ТАРның Сайыттар Чөвүлелиниң даргазы А. М. Чыыба, Чөөн-Хемчик кожуунуң Баян-Тала сумузунуң даргазы, мурнакчы малчын арат О. Ч. Лопсаңчап олар кирген. Үстүнде айытkан төөгүлүг документилерни ВКП (б) ТК-га, Совет чазакка олар тыва улустуң мурнундан илеткеп чедиргеннер.

ВКП (б) Төп Комитеди болгаш Совет чазак тыва улустуң Декларациязынга илергейлээни күзел-соруун хандырып, оон дилээн боттандырган. ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиуму 1944 чылдың октябрь 11-де Чараныы-биле Тыва Арат Республиканы ССРЭ-ниң составынга автономнуг область эргелиг кылдыр хүлээп алган.

ВКП (б) Төп Комитеди ТАРН кежигүннерин болгаш кандидаттарын ВКП (б) кежигүнүнге чаңгыстап хүлээп алыр дугайында доктаалды 1944 чылдың октябрь 18-те хүлээп алган.

Оон бээр ам дөртен чыл чедип турар. Бо эрткен үеде Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың удуртулгазы-биле тыва улус экономика болгаш культура тургузуушкунунда көстүп көрбээн хөгжүлдени чедип ап, Совет Эвилелиниң хөй национадлыг улустары-биле бир дөмей. СЭКП-ниң эчис сорулгаларын боттандырарынга демниг улуг-хуузун киириштирип турар.

С. БАЯН,

СЭКП обкомунуң партия архивиниң эргелекчизи.

Редакцияның почтазындан

ХҮЛЭЭВЕЙН БААРГА...

Чыраа-Бажы суур чыл келген тудум чаартыныл, чаагайжыттынып турар. Тарымал үнүштер ылаңгыя чайын кудумчуларны улам аян-шинчилиг болдурар. Суурувус чараш-ла. Ындыгдаа болза сагышка четпес чүве бар. Шил бузундуларының кудумчуларда хөйү аажок, хүннге арта кылаңайнып чыткылаар. Арыг-шеверни базып чыдар.

Шил саваларкы магазинге хүлээп албаза-даа, бусланын, бир черге бөле чыыл кагза кандыг боор. Ол-бо октаптарга ындыг-дыр, элээди оолдар оңу кудумчуга бузуп каапкан. Хайыраан шил савалар ынчаар төтчеглеттинип турар. Магазинге оларны дужаары берге айтырыг. Хүлээп албазы шилдер база бар болгай, улус ону харын билир, ындыгдаа болза, магазинге дедир хүлээп ап турарларын безин албайн баарга, канчаар боор, октаттына бээр-дир. Оон-биле кады шил сава дужаарга, ону шоодуксаарлар база бар болгай. Ында багай чүве чок, саваны черле дедир эгидер ужурлуг бис. Ону будуруп үндүрерин бодап көрүнер даап. Чамдык кижилерниң ол бодалын шын эвес деп бодаар мен.

Ч. МОНГУШ.

Чөөн-Хемчик район.

СТОЛОВАЯ БОЛЗА

«Май 1» —районда улуг, хөй чурттакчылыг ажылагый. Совхоз төвү Ий суур улуг орук аксында чер. Ынчангаш чорук кижилери маңаа бо-ла келир. Суурда столовая чогу аңаа келген кижилерге дыка-ла таарымча чок.

Столовая оон мурнунда турган чүве, оран-суур чок дээш ону хаап каапкан. Оон бээр элээн-не үр уе эрткен, кыскан чүве болза, столовая бажыңы-даа тудуп ап болгу дег турду. Совхоз төвүнге столовая тудар, аңаа ажылдаар кижилерни өөредир дээн чижектиг айтырыгларны хуралдарга, көдээ Советтиң сессияларынга чугаламжып келген, ол —аңаа-ла чугаа болуп арткан. Чугаадан ажыл-херекче шилчээн болза, улуг ажыл-агай төвүнге столовая бажының чүге тудуп ап болбас деп? Ол айтырыгны чоннуң тургузуп турары чөптүг.

Д. АЙР-САНАА.

Тожу район.

ОВААРЫМЧАЛЫГ БОЛУР

Арга-арыг — чоннуң үпелиг байлаа. Ынчангаш ону үргедекчилерден камгалап, камнаары — кижи бүрүзүнүң херээ. Бо ажылга ыяш ажыл-агай ажылдакчыларынга чурттакчы чон девискээр айыы-биле дузалажыр ужурлуг.

Улуг-Хем районуңу ыяш ажыл-агай черинин Ак-Туруг салбырының ажылдакчылары арга-арыгга өрт айыылын болдурбазынын хемчеглерин ап, ону камгалаарының чугулазын чурттакчы чонга таймыбырлап турар. Арга-арыгның өрт айыылындан камгалалы мында эки тургустунган. Эки ажылы-биле коллектив Улуг-Хем ыяш ажыл-агай черинин үш салбырының аразында социалистиг чарышка чаңгыс эвес удаа тиилекчи болуп келген. Салбырның девискээри — бир гектар шөлге эрткен чылын чаңгыс өрт болган таварылга демделеттингеп. Ол харыысалгалыг чорук-тун, демниг ажылдың түңнелинде чедип алдынган.

Арга-арыгга чораан, оттуу серемчилел чок ажыглавар кижилер бар. Оон чижээн маңаа көргүзүп көрейн. Кара-Суг деп черге өрт үнген. Сингеннеп чораан кижиниң буруузу-биле ол үнген. Одаган от чалбыышталып эгелээрге (буруулуг кижиниң адын бо удаада адаваайн), ону өжүрер хамаан чок, дезипкен. Малчын С. Чаш-оол чалбыышты эскерип каап, ону дораан өжүрүп каан. Баштайгызында хамаарыштыр арын-нүүр дугайында чүнү чугаалаар боор.

К. КОМБУ.

КАДЫК ЧААГАЙ БОЛУҢАР, ЧАШТАРІ

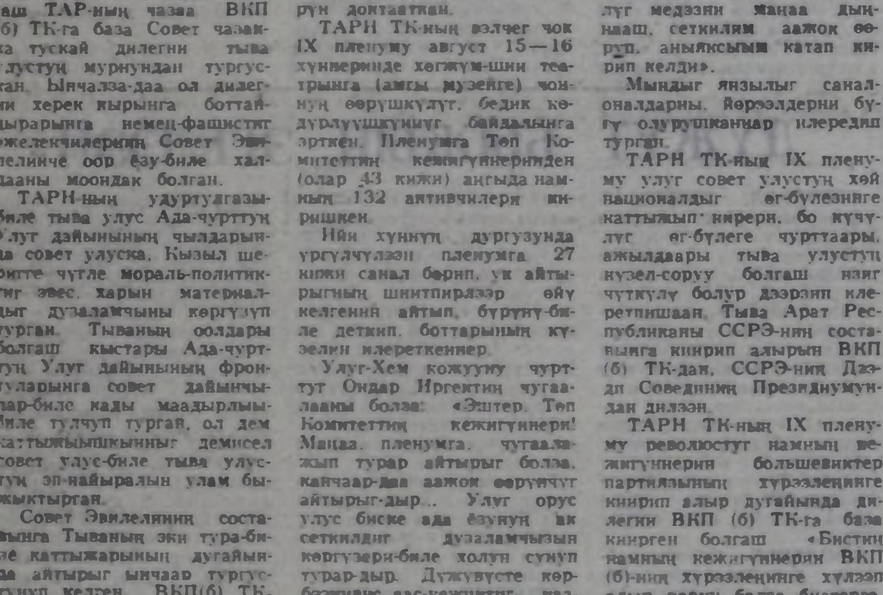

Казахстанның кайысылалының Алатау районуның № 2 поликлиниказында өшер уругларның сүтке эштиринин талазы-биле сүне бээр төп бар. Дуржулгалыг эмчилериниң болгаш методист-сестраларның хайгаралы-биле үш неделя иезилиг бичии чаштар дадыгымышкынның курузун эртип турар.

Ол төпке барып турар бичии уруглар дүрген өзүп, маңдыыр, өскелериниң мурнай кылаштап база чугаалап эгелээр болганын аңыдырал көргүскен. Эң кол чүүл болза, оларның өске өөрүнден эвээш аарыры боон турар.

ЧУРУКТА: дөрт айлыг Маша Туставова сүтке эжиниген соонда чемге онза хандыгышылыг боон турар.

В. ЗИНИННИҢ фотозу, СЭТА-ның фотохрониказы.

СҮТГАРЫЛГА НАСОСТАРЫ

ХАРЬКОВ. Бүдүрүлгениң жыышкыны кодан чоогунуң участоктарын сүтгарарынга ажыглаар насостарны кылып үндүрүп эгелээн. Ол улуг эвес аппарат чээрби метр чедир ханы чер иштинден сүтүү шакта-ла үш мун литр ажыгны сордуруп үндүрүп болур. Бо чылын садчыларга болгаш огородчуларга ындыг 180 мун бедик бүдүрүкчүлүг агрегаттарны чорудуп бээр ужурлуг. (СЭТА).

Лекция пропагандазы

МЫНЧААР КЫЛЗА ЧҮЛ?

Албан ажыл аайы-биле республиканың кайы-даа районнарынга, ырак-узак сүурларынга бо-ла чеде бээр мен. Ол чораан лекция номчуур, чон-биле чугаалажыр. оларның ажыл-херээн сонуургаар апаар чүве-дир. Лекция, беседа дээнде чоннуң сонуургалы аажок-тур, культура бажыңнарының, клубтарның залдарын долдур олуруптар, кызыл-булуңнарга, лекция болур дээн кандыг-бир класска, аудиторияга олут чедиштестээр... Лекция соонда айтырыглар улашкаш туруптар, олар боттарының бодалдарын, күзелдерин ажыт-чажыт чокка үлежирлер.

Лекция эрттирер дээн өрээлдериниң дерилгези кандыг эвес көрээл, культура бажыңнарының, клубтарның көвей келиниинде залдары кинофильм, диафильм көргүзериниге таарымчалыг кылдыр дериттинген, соңгаларны карақгыладыптар көжегелерлиг, электрижидилгениг бүгү херекселдери ажылдап турар. Чамдык албан черлеринде, организацияларда, фермалар, бригадалар төптеринде ындыг таарымчалыг байдал тургустунган. Ынчалза-даа чамдык район төптери, сүурларда, ортумак школалыг безин сүурларда бо талазы-биле байдал таарымча чок-ла боор-дур. Амгы, эртем-техниканың сайыраңгай бо үезинде чон, ылаңгыя аныяктар ортузунга кижизидилге, масса-политиктиг ажылдар чорударда, төөгүнүң, эртем-техниканың деп-шилгезин тайылбырларда көргүзүг материалдарын, кино-диафильмнерни ажыглаары эргежок чугула. Чамдык школаларга көргүзүглүг лекциялар номчуур, кинофильм ажыглаар арга чок болур-дур.

Каш-ла чыл бурунгаар школа бүрүзүнге бүрүн дерилгелиг физика кабинеттерни тургулаан. Оларга диаскоп, фильмоскоп дээш бүгү деригхерексел турган. Чамдык школаларда байдал сыр өскерилген. Чижээ, Чөөн-Хемчик районуң Хөндөргей школазынга «Тываның археологтуг шинчилелдери» деп лекцияны өөнүт дириг-чурук көргүзүп турган, кылыр турдум. Физика кабинедин ажыглаар арга чок болду. Ам канчаар бир класска чыылгаш, соңгаларын башкылар карталар-биле багайтыр дуглады. Ханада быжыглап каан черинден күш-биле тура соп каан розетканы кожуп турган, киновусту арай деп-ле көрдувус. Карақгы чедишпес черге фильм багай көзүлген.

Школага алыс шаанда физика кабинеди турган. Ол өрээлде пультбашкарылга турган хамыя дериг-херекселди со тыртып кааптаан. Физика дериг-херекселин бир хаарыкатта суккаш, азыгда шкафта шыгжап каан. Чогум физика кичээли та канчаар эртип турар чүве? Шак-ла ындыг байдалга Чадаананың № 2 школага база таварыштывыс. Соңга карақгыладыр дээш ханаларда стендилерни тура соккулаап дуглады. Экран чок боорга, база бир стендини тура тырткаш, оон орнунга, ханага фильмни көргүстүвүс.

— Физика кабинеди чок школа бе бо?— деп, лекция организастап турган аныяк башкыдан айтырдым.

— Чаа башкы чоокта келген, Ынчангаш кабинет эмгелеттинмейн турган — дидир.

Мөңгүн-Тайга, Каа-Хем, Тес-Хем, Кызыл районнарының школаларының хөй иезини база ындыг байдалдыг. Ону республиканың бүгү-ле школаларынга хамаарыштырып болбас. Амгы үениң негелдезинге дүүштүр дораан физика кабинеттерлиг, хүралдаар залдарлыг, хөрүн-даа тускай кинозалдыг школалар бар. Олэрга Бай-Хаактың № 1, 2, Кызылдың № 3, 15. Тураның № 1 ортумак школаларын, школа-интернатты хамаарыштырып болур.

Маңаа хамаарыштыр санал-сүмем мындыг: школа бүрүзү (кызыл-булуңнар, ферма, бригада төптерин адавааска) долу дерилгелиг физика кабинеттерлиг турары күзенчиг, ол чорук школаның өөредилге-кижизидилге ажылынга ажыктыг болур. Өөнүт диапозитивтер, диафильмнер үндүрер ак пөс экраннарны, соңга карақгыладыр көжегелерни черле утпаза эки. А көдээ черлерге дериляе-шихолдениң эң бөдүүн аргазын үүге ажыглавазыл? Күзээр болза көндыг-даа ажыл бүде бээр.

И. САМБУ,

төөгү эртемнериниң кандидады. Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалының башкызы.

ИЙИГИ ФРОНТ ДУГАЙЫНДА ШЫН

Англи-америк экспедиция шериглери Францияга экеп дужургенинден болгаш Европага ийиги фронтуну ажыткандан бээр 40 чыл болган. Антигитлерги коалициянын киржикчилери чурттарның делегацияларының киржилгези-биле ол 40 чылды тавары шыттыр Нормандияга аскан ёзуузунуң байырлалдары болган. Ол болуушкунду тайылбырлаттынмаан. Совет Эвилели бодунуң интернационалчы болгаш эвилелчи хүлээлгезин түзүлүшке чедир күүсеткеш, фашистиг Германияны чылча шапкаш улуг машинолоң шериг болгаш күрүне машиназын чылча шаварынга шиитпиргиг салыышкыйын киргенин делегей парлайгазы онзалап демдеглеп турар. Ынчалзажок массалыг информациянын чайдык буржуаз чепсектери совет-герман фронтунуң ужур-дузазын кудулаттырын. Нормандияга эвилелчилерниң дужуртунгенин делегейниң ийиги дайынының харын-даа кол болуушкуну чыгыы кылдыр көргүзерин бөгүн оралдажыы турар.

* * *

ПРАГА. Фашистиг Германияны болгаш ооң эвилелчилерин чылча шаварынга кол рольду совет улус болгаш ооң Чепсектиг Күштери ойнаан. Чепсектиг демиселдиң кол үүргезин Совет Эвилели чүктеп эрттиргей болгаш совет шериглериниң тинилелгелиг тулчуушкуннарынга келир үезин чогум-на харын совет-герман фронтуга шиитпирлеттинген. Социализми болгаш империалистиг реакция күштериниң аразынга ян кадыг-дошкун демисел чогум-на харын ол фронтуга эртикен. Ол демиселдиң эптеш чок бүдүжү Совет Эвилелиниң тинилелгезиниң төөгүлүг ужур-дузазын тодаратка.л.

СОФИЯ. Ийиги фронтуну ажыдарынга саддаашкын ССРЭ-ни улуу-биле хөөзурадырын чедип алыр дээн Англияның болгаш АКШ-тың чүткүлүнүң түнелеи болган. Ынчангаш харын олар боттарының чепсектиг күштерин камгалап арттырарын болгаш оларны Европага дайының түнел үе-чадазынга, а фашистиг Германияны чылча шапнанының соонда — Совет Эвилелинге хамаарыштыр «күш дөгээриниң» политиказын чорударынга ажыглаарын бодап турганнар деп. Болгарияның «Земедельско знаме» солуну бижээн.

Социализм-биле төөгүлүг маргылдааны бодунга ажыктыг кылдыр күштүң дузазы-биле шиитпирлеп турган, делегейге тергиндел чедип алыр дээр чаа кандыг-даа планнарда кеди чок дээрзин делегейниң ийиги дайынының кичээндиргилери бүзүрелдиг көргүзүп турар. ССРЭ-же болгаш социалистиг дем каттыжылгазының өске-даа чурттарынче халдаар дээр кандыг-даа оралдажыышкын өлүмүг ойтур шавыышкынны доп-дораан алыр деп, ол солун айыткан.

УЛАН-БАТОР. Барыын Европага ийиги фронтунуң ажыттынганының 40 чылын таварыштыр массалыг информацияның буржуаз чепсектериниң Барыын түкте нептереди берген шуугаазыынны, калбак кампаниязы херек кырында түл дээрге. Каттыскан Штаттарның бодун делегейниң ийиги дайынының түнел үе-чадазында шиитпирлиг рольду ойнаан чурт кылдыр хөй-янитиге көргүзер дээн оралдажыышкынын-дыр деп, Моолдуң «Үнэн» солуну бижээн. Бодун Европаның улустарының фашистиг кулданыгдан камгалакчызы кылдыр көргүзерин күзээш, АКШ бодунуң НАТО кежигүннери чурттарның аразынга сөөлгү үеде бакырааш ат-сураан катап тургузар сорулганы салып турар деп, ол солун онзалап демдеглээн.

КАБУЛ. Ийиги фронтунуң ажыттынганының 40 чыл оюн тайылбырлавышаан. Бахтар агентство фашизмни чылча шапкан улуг Совет Эвилели бөгүн тайбыңныг болгаш делегейде айыыл чок чоруктуң төлеңгинжи, чер бөмбүрзээнде оожургалдыг чоруктуң болгаш тайбыңның магадылалы. Черниң бүгү ажылчы чоннарының эргеажыктарының болгаш айыыл чок чоруунуң камгалакчызы болуп турарын онзалап демдеглээн.

ПАРИЖ. Барык бүгү Европаның курлавырларын ажыглаан гитлержи шериг машиназының үштүң ийи кезии дайынның мырыңай соонга чедир мөөнеттинген Европага кара чаңгыс фронтуга агрессор-биле Совет Эвилели үр үш чылдың дургузунда, мырыңай 1944 чылдың июнь 6-га чедир, часкаан тулчуп турган деп, Франциняның «Юманите» солуну демдеглээн.

Ийиги фронтунуң төөгүзүнөредиглиг деп, ол солун бижээн. Ол дугайында айтырыгны совет удурутулга 1941 чылда-ла тургускан. Ындыг турбуже англи-америк эвилелчилер чыл-чылы-биле аавааашкыннар кылып, ону күүседирин түүл-бүрү арга-биле соңгаварлаабыт турган. Ынчалза-даа 1943 чылдың төнчүзүнге чедир байдал дыка өскерилген. Сталинград чанынга, ооң соонда Курск эътпээнге аажок улуг тулчуушкуннарга Кызыл Армия делегейниң ийиги дайынының чорудулгазынга үндезин эргилдени чедип алган. 1944 чылда совет шериглериң стратегтиг шавар халдаашкыны чаңгыс чүгле совет шериглериң согуушкуннарының база аразынга ССРЭ-ни аажок улуг хүндүткел-биле көөр чөөн үзелдиг антифашистиг болгаш ажылчын организациялар рольду колдады ойнап турган Удурланыышкынның национал күштериниң хөделиишкиннериниң түнелиинде Европаны хостаарының перспективалары боттуг түүл болу бергенин бүгү тодазы-биле көргүскен.

НЬЮ-ЙОРК. Делегейниң ийиги дайынының алыс түнелинге болгаш гитлержи Германияны ашкан тинилелгеге шиитпирлиг рольду Барыын Европага ийиги фронтуну ажыттынганы эвес, харын Кызыл Армия гитлержи шериглерге өлүмүг аштырыышкынны Чөөн чүкке таварыштырган шак ындыг болуушкуннар ойнаан. Көскү америк юрист болгаш публицист-бижикчи Аллан Райан «Нью-Йорк таймс» солунга бижээн түүлүнге ындыг бодалды чугаалаан. Кызыл Армияның аажок улуг күштүг демисели турбаан болза, эвилелчилерни апларып дужуреринең болдунар аргазы чок турган ийик деп, ол бижээн. Бодунуң бүгү чидиргиниң дөрттүң үш кезиин гитлержилер чөөн фронтуга оскунганнар. Москва, Сталинград, Ленинград болгаш Курск чанынга тулчуушкуннар дугайында американнар барык түүү-даа дыңнаваннар, дайын 20 миллион совет кижилериң амы-тынын-га четкенин билбестер. Сөөлгү дайын ынчангаш ССРЭ-ниң улустарының сагыш-сеткилинден арлып чиптес деп, автор онзалап демдеглээн.

(СЭТА).

Совет Эвилели болгаш Варшава Керээзининг өскедда киржикчизи чурттар АКШ-тың болгаш НАТО-ның дайынзырак чүткүлүнге удур Европага база делегейге-да байдалды чогумчалыг болдурарынче угланган тодаргай тайбың инициативаларның калбак программазыи санолдап турар. Ындыг санаалдар ядролуг дайынның кыжаныышкынынын-дан кижи төрелгетенин чайладыр сорулгалыг дугуржулгаларны чедип алырынга боттуг үидезин боот турар. Советрумын чугаалажыышкыннарны, СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-нин Дээди Совединин Президиумунуң Даргазы К. У. Черненконуң болгаш РКП-нин Чиигине секретары, РСР-нин Президентизи Н. Чаушескунуң чугааларын делегейде каиччаар үнелеп көрүп турарының кол утказы ыыдыр.

ЯДРОЛУГ КЫЖАНЫЫШКЫННЫ ЧАЙЛАДЫР

Н. Чаушескунуң ССРЭ-ге ажылчы аян-чоруу. Эштер К. У. Черненконуң болгаш Н. Чаушескунуң чугаалары РСР-нин массалыг информация чепсектериниң киченгейиниң төөнде турупторар. Төп руиын солуннар ол чугааларны долузу-биле парлаан. чугаалажмышкынар үезинде РКП биле СЭКП-ниң аразынга, Румыния биле ССРЭ-нин аразынга харылзааларны улам-на быжыглап, ханыладырының кол утланыышкынарын көргенин «Скынтейя» солун бижээн. Бо талазы-биле Найырал. кады ажылдажылга болгаш бот-боттарынга дузалажылга дугаймда 1970 чылдың июль 7-нин көрээзиниң база 1976 чылдың ноябрь 24-тен румын-совет кады кылган меделеглдиң ужур-дузазын онзалап демдеглээн.

Социалистиг дем каттыжылга чурттарының чаңгыс эвин болгаш найыралын, акы-дуңма чурттарның камгалал эвилелин — Варшава Керээзининг организациязын улам быжыглаарынче Москвага онза кичээнгейин салган деп. болгар «Работническо дело» солун бижээн. Ол эвилелмоон-биле ам барык үжен чылдың иштинде социалистиг чурттарның төөгүлүг чедишкиннерин быжыы-биле камгалап, делегейде болуушкуннарга чаагай салдарны чедирип турар. Делегейде дүшкүүрүүг байдалдарның үржүүндан Совет Эвилели бодунуң эвилелчилери-биле кады эргежок чүгүл дарыы хемчеглерин алыр ужурга тайаржып турар.

Чаа америк ракета бүрүзүнүң Европага кестүп көөр чоруу-биле холбаштыр ядролуг айыыл бүгү кижилерге улам улгадырын К. У. Черненко онзалап айыткан деп, чехословак «Руде право» солун бижээн.

Улустар аразында харылзааларның дүшкүүрээни дээш бүгү буруулу совет удурутукчу АКШ-ка онаваан деп, Югославияның **ТАНЮГ** информация агентилели дамчыткан. АКШ Европага чаа ракеталарны түргускаш, социалистиг күрүнелерге удур агрессияны өөскүдүп үндүрер чериин барыын-европа девискээрге тургузарын күзеп турарын совет удурутукчу айыткан.

Америк **ЮПИ** информация агентилели Европага чаа америк ракеталарның тургустунары ядролуг дайынчыл аян-чоруу. Эштер К. У. Черненконуң болгаш Н. Чаушескунуң чугаалары РСР-нин массалыг информация чепсектериниң киченгейиниң төөнде турупторар. Төп руиын солуннар ол чугааларны долузу-биле парлаан. чугаалажмышкынар үезинде РКП биле СЭКП-ниң аразынга, Румыния биле ССРЭ-нин аразынга харылзааларны улам-на быжыглап, ханыладырының кол утланыышкынарын көргенин «Скынтейя» солун бижээн. Бо талазы-биле Найырал. кады ажылдажылга болгаш бот-боттарынга дузалажылга дугаймда 1970 чылдың июль 7-нин көрээзиниң база 1976 чылдың ноябрь 24-тен румын-совет кады кылган меделеглдиң ужур-дузазын онзалап демдеглээн.

Социалистиг дем каттыжылга чурттарының чаңгыс эвин болгаш найыралын, акы-дуңма чурттарның камгалал эвилелин — Варшава Керээзининг организациязын улам быжыглаарынче Москвага онза кичээн

В. И. ЛЕНИННИҢ ТӨП МУЗЕЙИНДЕ

МОСКВА. В. И. Ленинниң Төп музейи тургустунганындан бээр 60 чыл болган. Ленинчи идеяларны, Коммунистиг партия биле Совет күрүнениң төөгүзүн болгаш политиказын пропагандалаар талазы-биле ында улуг ажылды кылып турар.

Чүгле сөөлгү он чылдарда аңаа ийи муң ажыг массалыг хемчеглерни чорудуп, бир чүс хире делегелгелерни ажыттыр.

60 чылдың иштинде музейге бистиң чурттуң бүгү национальдарының төлээлекчилери — бежен миллион ажыг кижи, даштыкы 120 ажыг чурттан аалчылар чораан.

Чурттуң кол музейиниң төөгүзүнге, чалбыыштыг революсчуның үлегер-чижээнге ажылчы чоннарны кижизидеринге, баштыңчының идей-теоретиктиг номналдарын пропагандалаарынга музейниң ролюнуң дутайын «В. И. Ленинниң Төп музейи — 60 чыл болган» деп делгелге тодаргай көргүзүп турар.

ЧУРУКТА: В. И. Ленинниң Төп музейи.

Ю. ЛИЗУНОВ биле Б. КАВАШКИННИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

«ЛАПРИ» – БАМ-ДА ПИОНЕР ЛАГЕРИ

ТЫНДА (Амур область). (СЭТА-ның корр). Пионерлерниң Становой сыныарының чурумалдыг эдээнде туттунган «Лапри» деп лагерь-санаторийниң чайгы сезону эгелээн. Тускайжыттынган посад олче дыштаныкчылырның баштайгы болүүн — магистральдың тудуттарының болгаш демир-орукчуларның 600 уругларын аккелгей.

Ол кадыкшылга черинең шеви — «Центробамстрой» трестиң ажылдакчылары школачылар дыштанылгазын солун болгаш ажыктыг кылдыр эрттирзин дээш баш удур бүгү-ле чүүдерни кылганнар. Спорт болгаш концерт шөлдери ында туттунган, столовайны алгыткан, теплицаны тутканнар, аңаа уруглар ногаа, чечек аймаан тарып өстүрерлер. Солун маргылдааларны болгаш конкурстарны, туристиг походтарны организастаарынга БАМ организацияларының ажылдакчылары, Благовещенскиниң башкы студентилер отрядының дайынчылары киржирлер.

«Лапри» үш ээлчег-биле ажылдаар-даа болза, БАМ-да бүгү чаштарны — Тынданың болгаш магистральдың топ участогунуң трасса чоогунуң суурларының чурттакчыларын — хаара тудуп шыдавас. Ынчангаш пионер лагерьлерни школалар чанынга база турбускулаан. Ол улуг орукка үстүкү класстарның өөреникчилериниң лагерьлерин база бир дугаарында туткан. Ол ышкаш бичии БАМ-чыларга ВЦСПС дыка хөй путёвкаларны Кара далай кыдыында болгаш Прибалтикада, Москва болгаш Ленинград областарда, Примор крайда пионерлериң кадыкшылга лагерьлеринге дыштанып кылдыр берип турар. Сибирьниң эртинези Телец хөлче чоруур тускай маршрутту Бариаулдуң аян-чоруктар болгаш экскурсиялар бюрозу ажылдап ыяан. Олче БАМ-ның он муң ажыг школачылары бээр болгаш солун кылдыр дыштанып, кадыкшылын чайгы дыштанылга үезинде акылдер арганы чедип алыр.

ОЛУТ ЧЕДИШПЕСТЭЭН

Район төвү Мугур-Аксы суурда улуг эвес Культура бажыңы бар. Ону алдан чылдар үезинде туткан. Ынчангаш ам бичелээн. Оон-моон солун шин, концерттер келгенде, кижилер сыңышпас, бут кырынга тура көргүлээр.

М. ХЕРТЕК.

ТВ

ИЮНЬ 8-ТЕ БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Мультфильмнер: «Проделки школа-да», «Бүгү чүве сыр дедир», «Өшкүжүтеш чериң канчап тудуп турганыл». 9.25 — «Эртем болгаш дүжүт». Документалдыг телефильм. 9.35—«Профессия — следователь». Дөрт сериялыг уран-чечен фильм. 3-кү сериязы. 11.05 — Сөөлгү медээлер. 11.10 — 14.15 — Чаңсар. 14.15 — Сөөлгү медээлер. 14.35 — «Беш чыл — кижи бүрүзүнүң херээ». Документалдыг фильмнер: «Азот-стальдың сылдыс шактары», «Шуптузу чаңгыс-ла одуруг», «Улуг сорулга». 15.30 — Экологтуг хүн демдеглели. 15.55— Орус дыл кырынга чугаа. 16.25 — Москва чоогунуң суурларының амгы болгаш даартазы хүнү. 16.55—«Кадыг-пайыралдыг эр-бүле». 17.20 — «Тоолдуң аалчылары». «Чоон семис үш кижи». Мультфильм. 18.30 — «Жостоятүн мастерже-ри». Телесочерк. 18.55 — Бүгү делегейде. 19.05 — «Эртем болгаш амыдырал». 19.35 — Арфа-биле үш үнге ойнаарга. 19.55 — «Профессия — следователь» деп дөрт сериялыг уран-чечен фильмниң баштайгы көргүзүү. 4-кү серия. 1-ги кезээ. 21.00 — «Үе». 21.55 — «Профессия —следователь». 4-кү серия. 2-ги кезээ. 22.25— «Үе. делегелер, базым». Шимназиниң хоойлуларын шинчилээн дугайында эртем-неитерешгей фильм. 22.45 — Бүгүн делегейде. 23.00—23.40 — «Делегей аялгаларын». Музыкалыг дамчыдылга.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Конкурс». Документалдыг телефильм. 8.30 — «Оазис в огне». Уран-чечен фильм. 9.35 — «Билии алгаш, ажыглап шыдавр бол». Школачыларга эртем-билиг бээр дамчыдылга. 10.20 — Д. Кедринниң шулуглеп чогаалдары. 10.55 — Шыдырааа школазы. 11.25 — «Приключения в канникулы» деп уругларга уран-чечен кинофильмниң баштайгы көргүзүү (ЧССР). 4-кү серия. 12.55 — Англи дыл. 13.25 — «Ю. Бондарев». Документалдыг телефильм. 14.25 — Хлеб дугайында школачыларга беседа. Хлеб бистиң-биле кадыг. 14.55 — Сөөлгү медээлер. 15.00 — 18.00 — Чаңсар. 18.00 — Сөөлгү медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Уругларга фильм. 18.30—«Совет Тывазының 40 чылынга үүгүлүүр «Тывазының хөгжүм чайы» фестивальдың каржыкчыларының концерти. 19.00 — Телефильм. 19.15 — «Аяга төвү». Программада: Чөмөк үзеттүр ажылдакчыларының хүүгүне. СЭКП обкомунуң инструкторү С. Т. Макарюктуң чугаазы; Хоорайбыстың чаагайжыдааны; Сөөлгү медээлер. 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар! «Балыкчы көөрдәй». Мультфильм. 20.20 — И.-С. Бах. «Кофениң баймдал ыры». 21.00 — «Үе». 21.35 — Совет ырларының конкурси. Күүседикчиши—РСФСР-ниң улустуң артизи И. Кобзон. 22.55 — Сутка эштир спорт талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. 23.55—00.50 — Хемелевге эжидирер талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады.

ӨӨРЕНИРИНЧЕ ЧАЛАП ТУР

КЫЗЫЛДЫҢ ПЕДАГОГИКА УЧИЛИЩЕЗИ

1984—1985 өөредилге чылында дараазында салбырларга сургуулдар хүлээп алырын чарлап турар:

1. **Школа салбыры.** Аңаа эге класстар башкыларын болгаш иишти билиг школазының улуг пионер вожатыйларын белеткээр. 8 класстың дооскаанарын хүлээп алыр. Өөренирииң хуусаазы — 3 чыл 10 ай, 10 класс дооскаанарга — 2 чыл 10 ай.

Аңаа өөренип кирер кижилер орус дылга (диктант), математикага (аас-биле) киреринии шылгалдаларын дүжаар. Орус национальдыг. 10 класстың доосканнар сочинение бижиир.

2. **Школа назызы четпестер салбыры.** Аңаа уруглар садтарының кижизидикчилерин белеткээр. Бо чылын түгле 8 класстың дооскаанарны хүлээп алыр. Өөренин хуусаазы—3 чыл 4 ай.

Өөренип кирер кижилер орус дылга (диктант), ССРЭ төөгүзүнге (аас-биле) шылгалдалар дүжаар. Ол салбырга семис үш кижи. Мультфильм. 18.30 — «Жостоятүн мастерже-ри». Телесочерк. 18.55 — Бүгү делегейде. 19.05 — «Эртем болгаш амыдырал». 19.35 — Арфа-биле үш үнге ойнаарга. 19.55 — «Профессия — следователь» деп дөрт сериялыг уран-чечен фильмниң баштайгы көргүзүү. 4-кү серия. 1-ги кезээ. 21.00 — «Үе». 21.55 — «Профессия —следователь». 4-кү серия. 2-ги кезээ. 22.25— «Үе. делегелер, базым». Шимназиниң хоойлуларын шинчилээн дугайында эртем-неитерешгей фильм. 22.45 — Бүгүн делегейде. 23.00—23.40 — «Делегей аялгаларын». Музыкалыг дамчыдылга.

Өөренирин күзээнгер дараазында документилерни киирер:

1. Билииниң дугайында документ (болду).
2. Кадыминың байдалының дугайында № 286 майыктың шынаылгазы.
3. 3×4 см. хемчээлиг 4 фото-чурук.
4. Доктаатқан хевириниң бижиришкини.
5. Күш-ажыл дептериниң хоолгазы.
6. Совхоздан, райондан, районодан азы школаадан чорукан бижик.

Ажылдан азы өөренип турган черинден характеристика.

Училищениң адреси: Кызыл, Колхозная кудумчузу, бажың № 56, педучилище.

Үеделиишеде иишти ыры болуу, вокалдыг болгаш танцы ансамбльдери, улустуң хөгжүм херекселдериниң ансамбли, достуг хүрештиг, чиик атлетикалыг, хаактыг, хол бомбуулуг, баскетболдуг бөлүмнери доктаамал ажылдап турар.

ДИРЕКЦИЯ.

КРАСНОЯРСКИНИҢ ПОЛИТЕХНИКТИГ ИНСТИТУДУНУҢ КЫЗЫЛДА ФИЛИАЛЫ

хүндүскү, кежээки болгаш бот-өөредилге салбырларының 1-ги курстарынга студентилер хүлээп алырын чарлап турар.

Автотранспорт факультеди: мергежилии «Автомобильдер болгаш автомобиль ажылагыйы».

Тулуг факультеди: мергежилп «Үлетпүр болгаш хамааты тудуглар».

Өөредилгениң кежээки салбыры: мергежилии «Автомобильдер болгаш автомобиль ажыл-агыйы».

Бот-өөредилге салбыры: мергежилдерп — «Автомобильдер болгаш автомобиль ажылагыйы», «Үлетпүр болгаш хамааты тудуглар».

Билдиришкиннерни хүлээп алыр болгаш киреринии шылгалдаларын чорударының хуусаалары:

хүндүскү салбырга — билдиришкиннерни июнь 20-ден июль 31-ге чедир хүлээп алыр; киреринии шылгалдаларны августуң 1-ден 20-ге чедер, институтка кииp санаары—августуң 21-ден 25-ке чедер.

Кежээки өөредилгеге — билдиришкиннерни августуң 20-ден 31-ге чедир хүлээп алыр; киреринии шылгалдалары сентябрь 1-ден 10-га чедер.

Бот-өөредилгеге — билдиришкиннерни июнь 20-ден августуң 31-ге чедир хүлээп алыр; киреринии шылгалдалары — сентябрь 1-ден 10-га чедер.

Институтка кирер кижилерниң дүжаар шылгалдалары: физикага (аас-биле), математикага (аас-биле болгаш, бижимел-биле), орус дылга болгаш литературага (сочинение бижиир).

Ортумак школаны доозарда алдын медаль-биле шаңнаткандар азы ортумак өөредилге черии шылгалдалдың диплому-биле доосканнар эртемнериин бирээзинге — физикага (аас-биле) киреринии шылгалдазын дүжаар. Ол эртемге киреринии шылгалдазын «тергиин ёзу» демдекке дүжаагаи болза, оларны оон ыңай киреринии шылгалдаларын дүжаарындан хостаар, шынаарга «өзу» азы «ортумак» демдектерни алган болза, арткан бүгү чоруур эртемнерге шылгалда дүжаар аазар.

Институтка кирип турарларның конкурстуг шкалазынга киреринии шылгалдаларынга алган демдектериниң баллдарының цифр санын болгаш ортумак билиг дугайында документиде айтыкан бүгү эртемнерге алганы ортумак арифметиктиг демдектерни барымдаалап шиитпирлээр.

Өөредилге черлериниге 35 хар чедир назылыг, ортумак билиглиг, 2 чылдан эвээш эвес ажыл стажтуг, партия, совет азы хөй-ниити ажылдар талазы-биле дүүжүдүлүг кижилерни хүлээп алыр.

Өөредилге-биле холбаш-тырлар, улуг кассирлер.

Ажыл төлевири кылганын барымдаалаар, чыл түңнелдери-биле шаңнал акша баэр.

Сөөлгү ажылдан турган черинден, бүдүүлге черинии удуртукчузунуң, партия организациязының секретарының болгаш профэвилел организациязының даргазының, а ол ышкаш иишти билиг школазын доосканнар болза, школа директорунуң, класс удуртукчузунуң болгаш комсомол организациязының секретарының шынзиндип, ат салганы характеристика-сүмези кошкан (ССРЭ-ниң Чеченстиг Күштеринден халашкан кижилерниң шериг кезектеринден берген характеристика-сүмезин албан эвес) хүлээп алырының дугайында шилип алганы факультеттиң болгаш мергежилии айтыкан билдириишкинии институттуң ректорунуң адынга чорудар; ортумак тускай өөредилге черии доозуп турарлар болза, дипломну (демдектерни үшта бижиир); алды фото-чурукту (хемчээли 3×4 см., берт чок); күш-ажыл дептеринден үшта бижилгени; өөрии шынаылгазын (№ 286 майыктың) билдириишкинге кожар.

Паспортту болгаш шериг билелии боду көргүзер.

Документилерниг билдириишкинии чорудар адрези: 667001, Кызыл хоорай, Тыва АССР. Рабочая кудумчу, бажың № 4.

СВЕРДЛОВСКИНИҢ, ХАРЬКОВТУҢ ЮРИДИКТИГ ИНСТИТУТТАРЫ БОЛГАШ ТОМСКИНИҢ КҮРҮНЕ УНИВЕРСИТЕДИ

(юридиктиг факультетке) чаа өөредилге чылында студентилер хүлээп алырын чарлап турар.

Бо өөредилге черлериниге Тыва АССР-ниң прокуратуразының кадрлар килдизинден тодарадып ап болур.

АДРЕЗИ: Кызыл хоорайның Щетинкин-Кравченко кудумчузунда № 57 бажың, телефон № 2-15-14.

КЫЗЫЛДЫҢ АЪШ-ЧЕМ САДЫЫ

дараазында мергежилдиг кижилерни ажылче дүрген чалап турар: кассирлер, садыгжылар, экспедиторлар, улуг кассирлер.

Ажыл төлевири кылганын барымдаалаар, чыл түңнелдери-биле шаңнал акша баэр.

Садыг черииң адреси: Октябрь кудумчузу, бажың № 29, аъш-чем садыы, кадрлар килдизи, телефон № 2-54-36.

КИНО

ИЮНЬ 8-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Единица с обманом» 10.00, 14.10, 17.00, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Магия чёрная и белая» 9.30, 13.10. «Операция «Ы» и другие приключения Шурика» 11.20, 15.00. «Дублёр начинает действовать» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Василиса прекрасная» 10.00, 13.30. «Если имеешь удачу» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЧАНГЫ», кинотеатр: «Признать виновным» 14.00, 15.50, 17.40, 19.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Мёртвые бросают тень» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Владыка судьбы» 17.30, 19.30 шактарда.

АГААР

Бөгүн республикага көжүп турар булуттарлыг, чамдык черлерге чаъстаар агаар болур. Хаттың күжү секундада 9—14 метр чедер. Агаарның температуразы 17—22 чамдык черлерге 10—15 градус чылыыр.

Кызылга база-ла кожуп турар булуттарлыг, 20—22 градус чылыг агаар болур.

Бойдус — чоннуң байлаа

КАМГАЛАЛДЫГ ЧЕРДЕ КАНДЫГЫЛ?

«Тайга» станциязы — Кызыл хоорайның чонунуң дыштанылга зоназы.

Кат-чимистиг, оът-сигенниг, эзим-аргалыг, суг-сугтаттыг болгаш, «Тайга» станциязының девискээринде аңмең хөй. Буур-булан, сыным, ыйгак, элик-хүлбүс, тайга аъзы — адыг, чекпе, дырбактыг, бөрү бо-ла таваржы бергилээр. Чеминиг болгаш диниг элбек турар.

Аңаа күскү үеде дыштаныр чеде берген кызылчылар тайганың чаагай хайыралын четтирип турар. Дүжүткүр чылын кат аймаан оон савазырадыр чыып ап болур. Ол чеже-даа кижиге четчир. Харын-даа шупту алдынмаин, харга бастырып турээр.

Бойдустуң бо чайгаар бүткен каас-чурумалдыг, кат-чимистиг, арыг агаарлыг, дыштанылтага конгуг таарымчалыг булунуп хумагалыг камгалап, ону чоннуң кадыкшылынга бараан болдурары— чугула сорулга. Камгалалдыг зона кылдыр чарлаан соонда аңаа бо чүүктээн аңчы-даа көзүлбес, бо даажы-даа дыңналбас апарган. Оон ап көөрге, ында бүгү-ле тайбың-чаагай болгу дег. А камгалалдыг зонада херек кырында байдал кандыгыл?

Күзүн барып каттап, кыжын селгүүстеп, агаарлап, хаактап. Кызыл хоорайның чурттакчылары часка чедир аңаа дыштанылгазын эрттирип турар. Ол эки харың. Күжеишкининг күш-ажылчы неделяның соонда тайганың арыг агаарынга бир-ийи хүн селгүүстеп, шимээндааш чок черге шөлээн дыштанып алырга, даараазында неделяда ажыл будунгур. кижи тура-соруктуг болуур болгай. «Тайга» станциязынга барып турар кызылчыларның колдуг иируулаг чогумна ындыг сорулгалыг бооп турар. Ынчалзажок өске сорулгалыг кээп турар ийи-чаңгыс кижилериниң ам-даа бар болуп турары харааданчыг.

Төтчеглекчилерниң «кажарын» бир-ле катап «Тайга» станциязынга чорааш, бүзүреп көрдүм. Арга иштинге агаарлап кылашташкаш, шагзырап турупкаш, аянныг черге одаг кылып, аъш-чем белеткеп эгеледивис. Чаш шивилерлиг, хадыңнарлыг судакчыгашта коданнар көпалап алган. Аажок шыырап каапкан болду. Дүъштеп олурувуста, спортчу хептиг, эктинде шоодай салып алган бир кижи бистиң кырывыска келгеш, дедир ойта дүшкеш, коданнарлыг шыргай судакче шиилей арлы берди.

«Тайга» станциязынга кодан хөй турган. Ам олар иерегей-ле эвээжээп. Оон чылдагааны дыштанган кижи бооп чажыртының алгаш, кажар оп-биле коданны дузактааш, шоодайыпче киир каап ап чоруур бир янзының онзагай төтчеглекчизи бар апарганында чүве-дир. Ындыг төтчеглекчи оорлап дузактап алган коданы шоодайга шараащ, суп алган, көнгүс кем чок «дыштанычы» болуп, хөй-ниитиниң автобузунуң иштинге серте-даа чок олурар. Оон шоодайын үжеп. иштинде чүү барын көруп турар кижи бар эвес. Шыргай арга иштинде кижилериниң көкпа изи-биле чоруур болза, коданга салган дузакты ам-даа көруп болур. Ук төтчеглекчи сойгалатпаан болганда, бодунуң оор, бузутчу хереэн ам-даа үүлгетпишаан болбайн аан. Оон кедерээрге, ындыг кажар төтчеглекчилер диниин-даа даапп үндурбейин, какпалап өлүрүп турза хөнну-дур.

Дараазында чорааш, бараа бир мындыг таварылганы көрдүвүс. Ийи херээжен кижи арга иштинден хөй пош будуу, эмге хереглээр шаанак эңдере сып алган, оозун шоодайже теп-теп дыгаан турлар.

— Бо тайганың ыяжын сыкпас, үревес, камгалалдыг чер болгай. Ону чоп эңдере сып алганыңар ол? — деп кайгап айтырдывыс.

— Ол силерге хамаарышпас чүве-дир! — деп харыылаалдылар.

— Канчап хамаарышпас чүве! — деп, мен удурланыр-орааштыдым. — Кижи бүрүзү-ле шоодай-шоодай бук дукту сып ап турар болза, бо арга удавас кургап калбас бе!

— Чунар бүрү хандызы кылыр дээш, бичии чүве алдывыс. Оон тайга ядарай бээр эвес. Силер алгырбадар.

«Оон тайга ядарай бээр эвес...» Шак ындыг амыхуузун, алыр-чиирин бодаар кижилер тургулаар-дыр. Ындыгларның ырмазын сып, кедедир ой келбээн бе деп айтырыг чайгаар-ла тургустунуп келир.

«Тайга» станциязының чанында делгем шык бар. Оон агып бадып чыдар дамырак кара сугдан Баян-Хем бодунуң эгезин алган. Шыктың арга талазында кыдыгларындан сырый кара чыраа үнген. Ол черии кургатпайн, сутлуг, шыктыг болдуруп, чер кырын изиг хүнден камгалап турар үнүш — чыраа болгай. Ам ол чыраанын аразынга баргаш, топтап көөр болдуңарга ону тежектелдир кезип апарганын доозаан эскерип каар силер. Ол дээрге алыксак-чиксек кижилериниң кара чыраамы акша кылдыр хуулдурар ләэш кезип ап турары олдур. Чымчак чыраадан ширгиниш багласш. ону өртекке чедирип, садып турар.

Камгалалдыг зонаның девискээринде пош хөй үнүп турар. Ол пөштериниң аразынга барып, дезүн топтап көөр болза, оларны аар моң-биле чөвүрээзин соя соп каапканы илдең. Оон тооруктаары хоруглуг деп турзадаа, чылдың-на күзүн турааган кижи ол пөштериниң тоорууи чиир дээш, чаа «эттеп» каапгар. Харын чамдык пөштер оон уламындан аарып, кургап, чамдыктары тоорук чок болуп турар.

Мындыг чоруктар чыл бүрүде үргүлчүлевишаан турар. Камгалалдыг дыштанылга зоназынга кижилериниң дыштанырының корумчуруму кандыгыл. оон каттап, тооруктап, ыяш будуу сып, эм оттаар чулуп ап болур бе дээрзиниң дугайында тодаргай тайылбырлыг дүрүм чок хевирлиг. Аңаа барган кижилериниң сагыыр чүвезин чүл дээрзип, чүнү кылып болбазын үтаадып, тайылбыр ажылын чорудуп турар кижи база көзүлбес. Ындыг болганда, барган кижилер бодунуң хуузунда дачазында дег. чүнү канчаарын күзей-дир. ону кылып турар. Моон соңгаар дыштанылга зоназынга барган кижилер кандыг чуруминугул дээрзин ылап тодарадып, чонга солун, сетküүл, радио дамчыштыр чарлап дыңнадыр ийикпе, азы көскү черге бижээш азар болза чогуур. Камгалалдыг зонаны хумагалап, ону чоннуң кадыкшылынга дузалыг кылдыр ажыглаарын организастаары, оон чайгаар бүткен бойдус үнүүжүн, дириг амытаннарны элбедип, ковудедири— чугула сорулга.

З. ЧАДАМБА.

ЧАА НОМ

В. Моисеевтиң «XVIII векте Ииниң хаан күрүнезиниң болгаш Саян-Алтайның чоңу» деп номун Москвадың «Наука» ном үндүрер чери парлап үндүрген. Моон мурнунда үнүп турган Сибирь чонунуң дугайында эртем ажылдары тыва болгаш алтай улустарның социал-экономиктиг, этнографтыг талаларын чыдары-биле кызыгаарлаттынып, политиктиг талазынче кичээнгей салбайп баргының автор айыткан.

В. Моисеевтиң чаа ному 1727—1728 чылдарда Бурин болгаш Кяхта херээниң дугуржулгазының соонда Тыва Россияга азы Кыдатка кирер бе дээр дугайында тургустунуп келген черүлдээни. Цин империязының Саян-Алтайже шүргүшкүнүп, ол үеде янтилей-политиктиг байдалды, Тыва биле Алтайга хамаарыштыр Кыдат биле Россияның политиказын чырыткан.

З. МОНГУШ,
А. С. Пушкин аттыг библиотекада библиограф.

ТУРИСЧИ СЛЁТТАР

Районнуң башкыларының туристи слёду болуп эрткен. Баштайгы хүнде аян-чорук талазы-биле маргышканнар. Маңаа Торгалыг, Чаа-Суур, Хандагайты школаларының башкылары эки киришкен. Үш хүн үргүлчүлээн янзы-бүрү хевирлер аайы-биле маргылдааларга команда талазы-биле бирги черии Чаа-Суур, ийиги болгаш үшкү черлерии Хандагайты, Саглы школалары эзлээш, тус-туста дипломнар болгаш өртектиг белектер-биле шаңнатканнар.

У. КОМБУЙ.

ИЗИГ-ДАА, СООК-ДАА

Эрткен айның «хуулгаазыннары»

Орустуң оргулаажын кедергей изиг, чеди айда ышкаш хүн хаарып турган. Чодураалар чечектелип турда, кезек сооң каапкаш, май ай каш-ла хонук иштинде чайны «доктаадыпкан». Ол хуусаазындан үш неделя эрте дүшкен!

Москвага болгаш Москва чоогунга агаарның температуразы ол үеде аң-не чылыг турарының кызыгаарынга чеде берген — 29 градус. Ленинградка ол кызыгаар барык үш градус ажыг болуп, 30 градус четкен. Чылыг рекордун Мурманск, Таллин, Вологда, Тамбов... ажыын каапкан.

Белоруссияның, Украинаның, Россияның төп кезээниң чамдык черлеринге изиг хүнге шыдашпаан торф өртенгилээн. Арта-ыяшка кыжаныг улуг От-биле серемчилелдиг болбааже, халап үнүп болур. Кандаашкын болу бербес ирги бе? Бүзүреваэл.

Чаныктыг чаъстар харын аңаа удур «туржуп» турар. Майга чаныктыг ай дирткен июнь адаарган болур. Чаныктар Москваның дээрине кедереп турду. Брянщинаны хат, чаъс-чайык таварып эрткен. Хат күштелгенде, шуурган дег, секундада 30—40 метр чедип каал турган.

Чаныкта күзенчиг чаъстар бар болгай. Чамдык девискээрлерге кургап чыткан черни четчири-биле суттаргаш, чамдыктарынга изиглиг кошкадып, оът-сигенни сегеретткен. Ынчалзажок ховулуг кара хөрзүнүг девискээрлерде чаныс дамды-даа дүшпээн черлер база бар-дыр силер бе.

Кызаңаашкыннарны болгаш дидимирээшкиннерни бойдуска таарымчалыг деп шаг-шаандан бээр санап келген. Ол ындыг дээрзин эртем база бадыткаан. Чаныктар агаар-бойдустуң «холун эрттире бээр» чүүлдерин кызыгаарлап таарыштырып, атмосфера электризидилгезин, биосфераның электромагниттиг шөлдерин орталандырып турар. «Үргүлчү кызаңаарга, үнүш эки болур» деп орус үлегер чугаа бар.

А ол-ла үеде, майда, Урал артыгна соок дыка үр туттунуп келген, ол—ховар чүүл. Бомбүрзекте «орта эвес» чүүлдериниң дугайын, оон чылдагааннарын болгаш уржуктарын эртемденнер бүгү талалыг болгаш кызымак шинчилеп турар.

Агаар өскерлиш кынган. Чүге? Эки-ле билдинмес. Эль-Чичон вулкан чазылган соолунде, стратосферага канчаар-даа аажок доозун булутталдыр турупкан. Эрткен үеде оон-биле домей чүүл— «бичии дошталышкын» үези. «Элдептиг Эль-Ниньо» —Оожум океанда чылыг агым тыптып келген, я оон соон дарый Мурнуу Америкага, Африкага, Австралияга, Азияга бойдус халавыпның туруп көрбээн «калчаараашкыны»: коргүнчуг кандаашкын, шуургынар, үзүк-соксаал чок чайыктар...

Бүгү делегейге агаар-бойдустуң байдалының үнер дозу — атмосфера болгаш океан шимчээшкини баш бурунгаар билир арга чок кылдыр өскерлип турар. Амгы үеде бүгү-ле чүве «савазын ажып», мурнундагы нормаларының болгаш дең-дескии байдалының кызыгаарын эртип турар. Черниң агаары шиитпи-биле чылыыр деп эртем ажылдарында баш бурунгаар көрүп турар. Ынчалза-даа ол бүгү бөмбүрзек температуразы баштай келзек сооган соонда ынчап баар база чадавас.

«Орта эвес» янзы-бүрү чүүлдер дутайында чүүлбүрү теория мырыңай-ла эңдерик. Чаа чүүлдер хеп-хепертен билдинип кээп турар. Чижээ, чоокка чедир-ле ким-даа Черниң гидросферазы чыыглып, алгып турар деп билбээн. Ындыг хевирлиг болуушкуннарның ылап будужүн хандыр билип алыры ам-даа болдунмайн турар. Агаарның өскерилгелериниң чажыттарын бойдус биске «соглевейн» турары ол. Ынчалза-даа ол. Гётениң чугаалааны ышкаш, кезээде шын кылып турар, ол часпас, будалбас.

Эрткен май ай база-ла бойдустуң мерген хоойлузунга чагырганы ол. Кандыг болганыл, ынчаар болганы ол-дур: чылдагаанның болгаш уржуктуң удур-дедир харылзааларының кужу ындыг болган. Мынча деп болур бис: ол-шыктың курлавыры эвээш үүе болганда, ие-не шын «шиитпир» ол болган-дыр — оът-кокту чүгле улуг чылыг чаартып шыдаар.

Д. СМИРНОВ,
СЭТА-ның корр.
Москва.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

Редакциянның адреси: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-25-54, харылсалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш улетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет түргүзүү килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефоиче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 1981.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1: ТС—00441

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 134 (12524) | 1984 чылдың июнь 9, суббота | 1925 чылда үндезилеттингеи | Өртээ 3 нөп

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

СЭКП ТК-ның Политбюрозу эөлчеглиг хуралыңа ЭДЧ кежигүнү чурттарның дээди деңнелге экономиктиг чөвүлел хуралынга белеткел-биле холбашкан элээн айтырыгларны чугаалажып көрген. Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүнү күрүнелерниң улустарының чаагай чоруун чайгылыш чокка көдүрериниң болгаш экономиктиг күүшүндүлүг бедиңериниң эрге-ажыктарынга дүүштүр бүдүрүшкүнүнүң база күш-ажылды хуваарының социалистиг аргазының артык күштүг чоруун эң-не долузу-биле ажыглаарының сорулгаларын шинтпирлээринге Совет Эвилелиниң социализмниң ак-дүңма чурттары-биле кады ажылдажылгазын улам ханыладырының, оларның бот-боттары-биле харылзажылгазын күштелдирериниң оруктарын аңаа айыткан.

Делегейге бүдүрүлге болгаш эртем-бүдүрүлге талазы-биле иштики адырларны кооперастаарын хөгжүдеринге чугула таарымчалыг байдалдарны тургузарының талазы-биле болгаш Совет Эвилелиниң база өске-даа социалистиг чурттарның министерстволарының база бүдүрүлгелериниң аразынга дорт харылзаларны сайзырадырының талазы-биле ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң ажылдап кылган хемчегларын Политбюро чүүлдүг деп көрген.

Экономиктиг шенелде кылдыр «Кубань» дээр агропүлетпүр комбинадын организастаар дугайында РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң министерстволарының болгаш ведомстволарының саналдарын хүлээп алган. Краснодар крайның Тимашев районунга кылыр ол шенелдениң кол сорулгазы болза, амгы үениң техниказынга болгаш технологиязынга үндезилээш, көдээ ажыл-агый продукциязын болгаш бедик шынарлыг аъш-чем бараанарын бүдүрүп үндүрериң белеткээрин, болбаазырадыпкылырын база сайгарарын хандырар бүдүрүлге-экономиктиг комплексти тургузары болур. Комбинаттың составынга совхозтар, колхозтар болгаш көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин хандырып турар өске-даа кооперативтиг каттыжыышкыннар. чиг-эт болбаазырадыр бүдүрүлгелер, а ол ышкаш тускайжыттынган садыг организациялары кирер.

Бот-орулга-чарылгага болгаш бодуи боду хандыртынарынга үндезилеттинген ол комбинатка, агропүлетпүр кооперациязын боттандырып тургаш, эргежок чугула сан-хөө болгаш материал-техниктиг курлавырларны моөңнээрин көрүп турар. Ол арга депшилгелиг технологияларны ажыглаарынга, бүдүрүлге күүлерин болгаш курлавырларын ажыктыг кылдыр шинчээдиринге, күш-ажылдың толевирин организастаарының чаа хевирлерин ажыглаарынга, күш-ажылчы коллективтериниң инициативазын улгаттырарынга, бүдүрүлгениң алыс база экономиктиг түңнелдерин дээш харыысалгазын бедидеринге калбак аргаларны хандыраарынга идиглиг болурун хуралга демделээн.

Ашхабадтың хоорай ажылагыйын 1985—1990 чылдарда улам хөгжүдеринче угландырган Туркменистанның Компартиязының ТК-зының саналын ёзугаар ажылдап кылган хемчегларни Политбюро хуралынга чугаалажып көрген. СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң бо айтырыг талазы-биле хүлээп алган доктаалында хоорайның тудуг индустриязының баазазын улам быжыглаарын, чурттарга бажыңнарын, чырыдыышкынның, кадык камгалалының садыгның, коммунал ажыл-агыйының объектилериниң тудуун дүргедедирин, чоңнуң транспорт, амыдырал болгаш культура хандырылгазын экижидерин айтып турар.

СЭКП ТК-ның Политбюрозу эш К. У. Черненконуң болгаш өске-даа совет удуртукчуларның Румыниянның Коммунистиг партиязының Чиңгине секретары, Румыния Социалистиг Республиканың Президентизи Н. Чаушеску-биле чугаалажыышкыларының түңнелдерин көргеш, оны үүлүдүг деп санаан, чугаалажыышкынар үезинде СЭКП биле РКП-ниң аразынга харылзааларны улам калбартырының, политика, экономика болгаш культура амыдыралының янзы-бүрү адырларынга Совет Эвилелиниң болгаш Румыниянның кады ажылдажылгазын быжыглаарының чугула айтырыгларын, ол ышкаш делегей политиказының чамдык чугула айтырыгларын чугаалажып көрген.

Эш К. У. Черненконуң Болгарияның Коммунистиг партиязының ТК-зының Чиңгине секретары, Болгария Улус Республиканың Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Т. Живков-биле Москвага болган ужуражышкынының түңнелдерин үүлүдүг деп көрген. Найыралдың болгаш бот-боттарын ханызы-биле бирлериниң байдалынга болган саналгал солчуушкуну бистиң ак-дүңма чурттарывыстың үндезин арге-ажыктарынга, совет болгаш болгар улустарының күзел-чүткүлүнге дүгжүп турарын демделээн.

СЭКП ТК-ның Политбюрозу эш А. А. Громыконуң Австралияның дашпыкы херектер министри У. Хэйден-биле чугаалажыышкыларының дугайында информациязын, ол ышкаш эш Э. А. Шеварднадзениң Азия болгаш Африка улустарының эп-сеткил каттыштырылгазының организациязының Алжирге болган VI конгрезиниң ажылынга совет делегациязының киржилгезиниң дугайында информациязын дыңнаан, үүлүдүг деп көрген.

Политбюроның хуралынга бистиң партияның экономиктиг болгаш социал политиказының, социализмниң ак-дүңма чурттарывыс-биле кады ажылдажылганы ханыладырының, СЭКП-лиң болгаш Совет күрүнениң чорудуп турар угланыышкынын амыдыралга боттандырарының өске-даа чамдык айтырыгларын чугаалажып көргеш, ол талазы-биле шинтпирлерни хүлээп алган.

КҮҮСЕТТИНИП ТУРАР

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың энергия цегиниң коллективи Совет Тываның 40 чылын төспит күш-ажыл-биле утку дээш кызымак ажылдап турар. Бо чылдың арткен айларының планныг онаалдаларын цехтиң ажылдакчылары эки көргүзүтлерлиг күүсеткен. Электри энергиязы ажылдап үндүрериниң май айның планныг онаалдазы 133 хуу, чылыг энергиязы ажылдап үндүрериниң база капитал септелгениң планныг опаалдалары ажыр күүсеттингеп.

Энергетиктерниң чылда алган социалистиг хүлээлгелериниң кол негелдезиниң биразы — чиг-этке камбалга. Бо чылдың эгезинден туру, олар боттарының хереглелинге 52000 киловатт-шак электри энергиязын камнап алганнар.

Коллективтиң янити бүдүрүлге көргүзүглеринге күш-ажылчы төлептиг үлүүн киприштирип турар мурнакчылар мында эвээш эвес. Чижээ, коммунист Т. В. Крашенинникованың удурткаңы № 4 эдзчет коллективте социалистиг чарыштың мурнакчызы. Котёл машинизи Г. А. Акулич, башкарыгга кол щидиниң дежурныйы А. Н. Трифонова болгаш оон-даа өскелер хүүда илайныг опаалдаларын доктаамал ажыр күүседип келгеннер.

М. ООРЖАК.
Барыын-Хемчик район.

ОН ИЙИГИ БЕШ ЧЫЛДЫҢ ҮЛҮҮНДЕ

Ол-ла комбинаттың транспорт цегиниң хоочун чолаачыларының биразын В. М. Штыгашев Совет Тываның 40 чыл оюнга уткуштур цехте чолаачылар ортузунда социалистиг чарышка идевкейлиг киржип, он бирги беш чылдың планныг опаалдазын 1 чылдың үлүүнде ажылдан киргеп.

Бирги класстың чолаачызы В. М. Штыгашев бодуңуң бедик сагылга-чурумундан, үнеи болгаш техникадан камнап, оны ажыглап бичиринден беш чылдың эгезинден туру 606 муң тонна даг массазын совертыпшаан, оон күш-ажылчы чедишкинниңге турускаадып, коңбинаттың күш-ажылчы алдарның түгүн көдүргеп.

А. БЕГЗИН-ООЛ.

ХҮЛЭЭЛГЕЛЕР КҮҮСЕТТИНГЕН

Кызылдың эът комбинады беш айларның социалистиг хүлээлгелерин болгаш үткуштур планын ажыр күүсеткен. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү планга пемей 3 хуу оскен, продукциняның бот-үнезин чигзээн.

Беш айларда продукция сайгарарының планы 104,6 хуу күүсеткен. Бараанныг продукция бүдүрерин 108,1 хуу болган. Эът бүдүрерин 115,5, колбаса ва, колбаса пегинден Г. Н. Леонова чарышка тиилекчи болганнар. Бригадаларның болгаш ажылчыларның дыка хөй кезии чартык чыл планын хуусаа бетинде доозар хүлээлгеин алган ажылдап турар.

И. САГАН-ООЛ,
Кызылдың эът комбинадының план килдизиниң өргелекчизи.

ЭНЕРГИЯНЫ КАМНАП АЛГАН

Тываның электри четкилериниң коллективи беш айларның электри энергиязын ажылдап үндүрер планын 106,9 хуу, чылыг бээриниң — 101,9 хуу күүсеткен. Пландан ажыр 1 миллион 77 муң киловатт-шак электри, 7 муң 330 гигокалорий чылыг энергиязын ажылдап кылган.

Энергия камнадазын подстанцияларның шуптуузу чедип алган. Нигизин-биле 235 муң киловатт-шак электри энергиязын коллектив бодуңуң чаргыдалдарындан камнап алган.

Продукция сайгарарының планын четкилер 102,7 хуу боттандырган. Энергетиктер пландан ажыр 82 муң рубльлиг продукциязын сайгарган.

Күш-ажылчы коллективтерде Совет Тываның 40 чылын төлептиг үткуур дээш чарыш калбарган. Хүүда социалистиг хүлээлгелерин Кызылдың төп электри станциязының хоолайлар салбырының улуг мастери К. С. Шойгу, четкилер үлелегзиниң № 3 районунуң электриги Г. Л. Дежнев, Ак-Довурак подстанциязында дежурный электромонтёр А. П. Стрепкова, Торгалыг подстанциязының электромонтёру Д. Д. Тулуш болгаш өскелер-даа ажыр күүсеткен.

Т. ЩЕМЕЛЬ,
Тываның электри четкилериниң план килдизинде улуг инженер.

Бригадирге сөс

МЕРГЕЖИЛДЕН ХАМААРЖЫР

Бригадавыс комсомолчу-аныяктарлыг, чеди кижи ажылдап турар бис. Бо чылдагы ажылывысты Тываның байырлалынга тураскаадып, «Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя» деп кыйгырыглыг чарышка идепкейлиг киржип турар бис.

40 чылга үткуштур хүлээлгелер ап тура, он бирги беш чылдың дөрткү чылының планныг онаалдазын хуусаа бетинде, республикавыстың байырлалының бүдүүзүнде, күүседирин шинтпирледивис. Ындыг сорулга салдынган болганда, айның, кварталдың планныг онаалдазының ажыр күүселдезин чедип алыр дээш ажылдаарывысты билир бис.

Социалистиг чарышты, өске коллективтерде дег, районнуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң бригадаларында, цехтеркиде күш-ажылчы чеди хонуктуң түңнели-биле үндүрүп турар.

Даараныла цегиниң бригадаларының аразында чарышка күш-ажылчы багай эвес көргүзүглерлиг болуп келдивис. Бо чылдың бирги кварталының планныг онаалдазын 134 хуу күүсеттивис. Апрельдиң планныг онаалдазы 126,4 хуу күүсеттингеп, май айда база эки ажылдадывыс. Бо чылын деңдески ажылдап турарывыска эртекен чылгы көргүзүглериниз идиглиг болган. Чоңнуң амыдырал хандырылга министерстволуңуң шугумнида комсомолчу-аныяктар бригадаларының аразында бүдүрүлгечи эки көргүзүглериниз ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугу-биле демдеглеттингеп. ВЛКСМ Барыын-Хемчик райкомунуң вымпелин база алган бис. Ол шаңналдарны бо чылын база салбас сорулганы салган бис.

Бүдүрүлгениң бир чугула көргүзүү — планныг онаалданың күүселдезин чедип ап турар-дыр бис, а бүдүрген продукциявыстың шынары кандыгыл? Ол дугайны чугаалап көрейин.

Неделяның пятница хүнү Даараныла цегиниң даараан левиниң шынарын дөрт кижи кежигүннүг комиссия хынап турар. Оон түңнелин бригадир, быжыкчы бригадазынга дыңнадып, өөрү-биле сүмележир, чугаалажыр. Мээң удуртканым чиик хеп даараар бригаданың даараныкчыларының бүдүрген продукциязынга хамаарыштыр ол-бо дээн чемелээшкин эвээш. Ол — даараныкчыларның, быжыкчыларның мергежилиниң деңнелинден үлүг хамааржыр. Бригадавыс комсомолчу-аныяктарны, ынчангаш даараныкчыларывыс аныяктар. Олар колдуунда Кызылда өөредилгебүдүрүлге комбинадынга даараныкчының мергежилин чедип алганнар Аныяктарга дуржулгалыг эш-өөрү, бистериниң, дуазывыс, арга-сүмевис албан херек. Тываның чоңнуң амыдырал хандырылга министерстволуңуң, хоочун дараңныкчы А. Д. Каражыкпай — аныяктар дагдынныкчызы. Бригадавыстың кыстары хоочун үгбазының арга-дуржулгазындан хөйүү өөренип ап турарлар. Аныяктарны чүгле даараныларының ураң арга-хевирлериниз өөредиринден аңгыда, күш-ажылдың чаагай чапчылдарынга киживидер хүлээлге биске онаажып турар. Бригадавыстың бүдүрүлге хуралынга чыгыын келгеш, харыысалга дугайын доктаамал чугаалажып турар бис. Бүдүрүлгениң хоочунарыбиле ужуражылгаларга коллективтин-биле бо-ла чеде бээр бис.

Аныяк даараныкчылар Т. Сарыг, В. Ховалыг олар кызымак ажылы-биле мактадып турарлар. Оларга деңнештир ажылдап турарлар база бар.

Бригадавыс ёзулуг бижыг коллектив кылдыр тургустунган. Бригада аргазы-биле ажылдап турар болгаш, демивис чангыс. Күш-ажылдың сагылга-чуруму бижыг, чылдагаан чок ажыл шагы үзер чоруктар чок. Демнинг, сүмележип ажылдаарга, ажыл-херек бүдүүгүр боору билдингир, бистеишпдыг. Бистиң ажылывыс онзагай. Аңаа үнелелди чагыкчылар бээр. Ыпчангаш кирген чагыгны хүүсаазында, эки шынарлыг даараарын чугула сорулгавыс кылдыр көрүп турар бис.

И. ЧҮЛЕ,
бригадир.

ШАЛЫПЧЫ ЭЭЛЧЕГДЕ

Күрүне садыының бүдүрүлгелери. бригадалары «Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя» деп кыйгырыглыг күш-ажылчы эөлчегде идепкейлиг киржип, чылдың эртекен айларында багай эвес көргүзүглерни чедип алган. Күш-ажылчы ол эөлчегниң мурнакчылары-биле танышып көрөөлиңер.

Шалыпчы күш-ажылчы эөлчегниң чээрби ийи дугаар неделязында Кызылдың үлетпүр барааннар садыының коллективи эки ажылдап, үүрмектеп садар бараан саарылгазының планныг онаалдазын 101 хуу күүсеткен. Садыгның коллективтеринден — «Саян» универмагының (директору Л. Н. Корягина), № 13 магазин (директору А. Н. Бойкина) шалыпчы чээрби ийи неделяда эки ажылдааш, планныг онаалдазын тус-туста 101,4 хуу кылдыр күүсеткен. Күш-ажылчы эөлчегниң мурнакчыларының аразында садыгның № 1 5 магазининиң садыгжылары база бар.

Нинтиниң чемненилгезиниң трезинин коллективтери шалыпчы чээрби ийи неделяда бүдүрүлгечи эки көргүзүглерлиг ажылдаан. № 5, 6, 2 бот-орулга-чарылгалыг бүдүрүлгелер ол чарышка мурнаннар.

Кызылдың аъш-чем садыының коллективтери база Совет Тываның 40 чылынга тураскаатткан социалистиг чарышка эки көргүзүглерлиг киржип турар. К. К. Борисенко, Н. Н. Дмитриенко удурткан №6 15, 34 магазиннериниң садыгжылары чээрби ийи неделяның планныг онаалдазын 100,9 хуу күүсеткеннер. №№ 13, 50 магазиннериниң коллективтери база шалыпчы ажылдаан.

Г. СУХОВА,
күрүне садыының болгаш хереглекчилер кооперациязының ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң секретары.

ПЛАННААНЫНДАН АРТЫККА

Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжуу Шойдар-оол Күжүгетке удурткан бригада «Тыва көдээ тудут» треске бригада кержээнин баштай эгелээн коллектив болур. Бо депшилгелиг арганың ажыктыын, оон бедик бүдүрүкчүлүг чорууп, материалдыг болгаш моральдыг деткимчеңиг артык дузалыын олар ажыл-херек кырынга бадыткап турарлар. Ол дугайын үк бригаданың эртекен чылдарда көргүзүглериниден билип ап болур. Бо чылын ол коллектив база-ла үретүннелдиг ажылдаан.

Бригада бодуу трестиң Кызыл-Мажалыкта № 741 КМК-ныңа хамаарыкыр. Эрткен беш айларда тудугжулар 1269 дөрбелчин метр шөлдүг беш бажыңны тудар планныг турганнар. Ажылчыннар ортузунга социалистиг чарыштың дээштинин чедип ап, оон түңнелин айыткан хуусаазында үндүрүп турарының, тудут материалдары-биле хандырылганы үүктелдире бээр чоруктарны болдурбайн келгенинин түңнелинде, олар 2115 дөрбелчин метр шөлдүг ийи-ийи аал чурттаар тос бажыңны ажыглалга киирген. Ол-ла үе дургузуунда 1 миллион 147 муң рубльдиг тудуг-монтаж ажылдарын шинчээдип алган. Бо көргүзүг планнап турганындан ыракта ажыг.

Бригада чүгле май айда безин ийи бажыңның орнунга дөрт бажыңны ажыглалга киирген. Ажылды үлап-башкарарынга дуржулгалыг бригадир, район Совединиң депутады Ш. С. Күжүгеттиң киирген үлүү улуг болган.

Ш. ИРГИТ.

АРГЫШТЫРЫЛГА ШУУДААН

Өске айларга бодаарга, май айда Кызылдың пассажир АТБ-зиниң коллективи шудургу ажылдаан. Оон түңнелинде пассажирлер дажыырының хемчээлиниң планы 103,1, пассажир-километр 108,7 хуу болган. Бригада керээзин нептередип, шалыпчы күш-ажылга киржилгезиниң коэффициентизин барымдаалап толээрии чедип ап турган, АТБ коллективи күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң ай планын 110 хуу чедирген.

Ырак, узак маршруттарга чоруп турар рейстиң чолаачылары А. В. Романенко, В. В. Ячменов кыйыр-чаар үүлдерни камнап ап турарлар. Олар хүн нормазын бүдүп чартык хуу күүсеткеш, социалистиг чарыштың тиилекчилери болганнар.

Бистиң корр.

ЧАСКЫ ХОВУ АЖЫЛДАРЫН ДҮРГЕДЕДИР

(Июнь 4-түң медээзи)

Бо хүннерде республиканың хову ажылдакчылары Совет Эвилелиниң составынга Тываның эки тура-биле каттышканындан бээр 40 чыл болур оюн төлептиг үткуур дээш күжениишкинниг ажылдап турар. Юбилейлиг чылдың часкы хову ажылдарын кыска хуусаада шынарлыг чорудары-биле совхозтар техниканы, үрезиннерни баш удур белеткеп ап, механизаторларны быжыглап, минералдыг чемнишчидилгелерин болгаш хоран химикаттарны ой-шаанда сөөртүп алган. Амгы үеде кайы-даа ажыл-агыйда тараа культураларының, дазыл чемнештиг культураларны, картофельдиң тарылгазы дооступ, ногаа аймаанның тарылгазы түлүк чоруп турар.

Июнь 4-түң байдалы-биле алырга, республиканың ажыл-агыйлары чазын тарымыр тараларны 209 муң гектар шөлге тараан азы планның 85,8 хуузун күүсеткен. Оон иштинде тараа культураларын 149,3 муң гектар шөлге тарып, планның 99 хуузун күүседип алган. Тараа культураларының чаштырылгазын Кызыл, Танды, Эрзин, Каа-Хем, Улуг-Хем, Бай-Тайга болгаш Тес-Хем районнарның ажыл-агыйлары доозуп алган, а Сүт-Хөл, Бии-Хем болгаш Чөөн-Хемчик районнарның совхозтары доозарының кырында келген. Ыяалза-даа чамдык районнарның совхозтары тарылганың хуусаазын саздадып турарлар. Чижээлээрге, Барыын-Хемчик район тараа культураларын бо хүннерге чедир чүгле 3284 гектар шөлде тараан болгаш планны 88-ле хуу күүсеткен боол турар. Бир эвес республика шинтизи-биле чазын тарымыр культураларның планын 75 хуу чедир күүседип алган болза, а Бай-Тайга, Сүт-Хөл районнарның совхозтары тус-тузунда планың чүгле 48,7, 58,9 хуу күүседип алганы оларда удурткучу ажылдакчыларның, тускай эртемниглериниң ажылды чедир организаставайн турарын хереченлеп турар.

Мал чеми культураларың чаштырылгазының планы бо хүннерге чедир чүгле 70 хуу күүсеттингеп. Тожу, Эрзин, Каа-Хем районнарда мал чеминиң тарылгазы элээн шалыпкын чоруп турар, а арткан районнарда тарылга куду деңнелде. Кукуруза тарылгазын Тес-Хем, Өвүр болгаш Эрзин районнарының ажыл-агыйлары чав-ла эгелеп турары дүүрешчиг, ынчангаш өске-даа ажылагыйлардан ол культураны тарынырын болдунзр-ла шаа-биле дүргедедири негеттинип турар.

Республиканың совхозтары картофель тарылгазын чылдыына майның ийиги чартыында чорудуп келген. Ам июньиун баштайгы декадазы орту кирип турда бөзин республика картофель тарылгазын дооспаан. Каа-Хем, Бии-Хем болгаш Улуг-Хем районнарда картофель олуртурун организастыг чорудуп турза-даа, Сүт-Хөл, Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик районнар ол ажылды саздадып турарлар. Ук ажылагыйларның удурткучулары картофель олуртурунуң планын долузу-биле күүседиринин дээштиг хемчеглерин алыр ужурлуг. Картофельди олуртуп турда, ажылдың чүгле темпизинче эвес, үрезинни чежеин олуртурунуң, аразы кайы хире хемчээлдиг болурунуң чурумун сагыыр херек. Шөлүк улгаттырар дээш, картофель үрезинни эвээштеп салырын канчап-даа болдурбас херек. Бир гектар хемчээлдиг шөлге-ле 2,7—3 тоннадан эвээш эвес үрезинни олуртур ужурлуг. Үрезинни ол чижеглелден эвээштп олуртурга, картофельдиң дүжүдү эвээш болур.

Республика бо чылын ногаа аймаан нинтизи-биле 877 гектар шөлге тарыр. Июнь дөрткө чедир оон чүгле 26 хуузу тарыттынган. Танды, Кызыл, Каа-Хем, Бии-Хем болгаш Барыын-Хемчик районнар ногаа олуртуруи 20—40 хуу кылдыр күүсеткилээн, а Сүт-Хөл, Бай-Тайга, Өвүр районнар чангыс-даа гектар ногаа культуралары тарываан. Ук маңнавас болгай, оодa морковь, согуна, свёкла, редиска, укроп болгаш өске-даа чамдык ногааларның тарылгазын дүргедедири чугула. Эрте быжар капустаның тарыр үезин база келген, ол ыяш-каш аңаа капустаны болгаш помидорну тарыырын болу-ла сонгаарлатпаза эки Рассадалап тарыыр культураларны чогуур үезинден ээллеттирээн, норма ёзугаар чорудары чогумчалыг.

Бо чылын республикага часкы суггарылганы 29 муң гектар шөлге чорудары планнаттынган, а херек кырында суггартынганы 17,6 муң гектар азы планның 61 хуузу. Чүгле Бии-Хем, Сүт-Хөл болгаш Өвүр районнарның совхозтары часкы суггарылга ажылдарын доосканнар, Чөөн-Хемчик районнуң ажыл-агыйлары бо хүннерде доозуп турар. Барыын-Хемчик, Улуг-Хем, Кызыл районнар планның элээн күүседип алган, а Танды, Каа-Хем, Эрзин районнар ол талазы-биле орапчок хожудап турарлар. Республикада суггаттыг шөлдерде 211 звенода 1104 суггаттчы ажылдап турар. Суг чаашкынналдырар 42 машинаның дузазы-биле 3040 гектар шөл суггартынган. Бо көргүзүглер суггарылга ажылдарының ооңгумун көргүзүп турар. Чылыг хүннер суггарылгага ажыглаар сугну элээп ковүдедир аргазы берген. Ам ол сугну долузу-биле чеп ажыглаар дээш, суггаттчыларның ажылыг эртен эртеден эгелээш орай вежээге чедир чорудуп, бүдүн хүнүнү ажыл-ишчи ажыглаар ыяштыг суггаттчы звеноларның ажылын организастаары чугула.

Часкы хову ажылдарын дүргедедирининг талазы-биле бүгүле алдынган хемчеглер көлээнин ажыл-ишчилеринге он бирги беш чылдың дөрткү чылының соругаларын чедишкилиг боттандырарынга дүжээлээр.

Кызыл районда «Кара-Хаак» совхозтуң ногаажылары юбилейлиг чылда чоңну ногаа аймаа-биле четчир хандырар база кышкы үеде ооң курлавырларын тургузар дээш күжениишкинниг ажылдап турарлар.

Совхозтуң төп салбырындан ырак эвесте ногаа шөлдери чаттылган. Оңу долгандыр элбек суглуг бугаларны шагда-ла септеп, белеткээн. Ында суг четчир. «ДДА-100» болгаш «ДДН-70» агрегаттарда механизаторлар Владимир Чооду биле Сергей Ондар олар суггарылганы четчир шаа-биле дең-дески чорудуп, ажылының шынарынче кичээнгей салып турарлар.

Бо хүннерде «Кара-Хаактың» ногаажы звенолар ажылдап турарлар Оңу-рецтп, морковьту, редисканы болгаш редьканы долузу-биле тарып олурткан А кол культураларың бирээзин капустаны олуртурун ажыл-ишчилер доозуп турарлар.

Алефтина Ивановна Немцованың удурткаңы звеноңуң кежигүннери хүнде 1,5 гектарга ногаа олуртур планын ажыр күүседип, чарыштың мурнуку од рууп каш удаа ээлээн. Бирги класстың механизатору Виктор Сергеевич Самороковтуң трактору ажылга бичин-даа туруушкунну болдурбайн, эш-өөрүнге, коллективинге мактадып турар.

ЧУРУКТА: ногаа олуртулгазы.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

ДЕПШИЛГЕЛИГ АРГАНЫ УЛАМ НЕПТЕРЕДИР

Республиканың үлеттүр будурулгелеринде ажылаашный механизмин сайзыранныкшылар, күрүненин, күш-ажылдың сагыпга-чурумун быжыглаар. ажылчыларның, специалистерниң организастыг, ажылыгыр чорүүн, харысаалгазын бедидер талазы-биле ажылдар боттанын чорүп турар. Ол хемчегларниң эки салдарының дутаавын күрүне планнарының, социалистиг хүлээлгелерниң күүселдезинин түнелдеринден көрүп болур. Бо чылдың беш айларында үлеттүр будурулгелери продукция сайгарарының планын 103,6 хуу. будуреринің — 105,2, күш-ажылдың будурукчулуунүн — 105,6 хуу боттандырган. эрткен чылдың ол-ла үезин-биле деңнезирге, өзүлдеиің темпизи ол-ла даравалашпаа-биле 5,6, 6,0, 5,3 хуу болган.Пландан ажыр 2 мян. 869 мүң рубльдиң продукциязын будурген. Бараанныг продукцияны немей будургениниң 93 хуулун күш-ажылдың будурукчулуун өстүреринің күсели-биле алган. Ынчалза-даа бистиң чедиишкиннеривис бүгү курлавырларны, аргаларны чер болганга, будурулге бүрүзүнге долу ажыглаан болза, моондаа улуг бооп болур иймек.

СЭКП Төп Комитедя чедип алган темпилерин кошкаашын, салдынган сорулгаларын албан күүседирип негеп турар. Апаа чүгула курлавырларның биразын болза, күш-ажылды организастаарының, идиг бээрининд депшилгелиг аргазын — ажылдың бригада хевирин нептередир, ханы шиңгээдир болур. Ол эртем-техниктиг депшилгени дүргедедириниң, күш-ажылдың будурукчулуун бедидериниң, ажылчыларның медерелин, нинти болгаш профессионал-техниктиг деңнелин өстүреринің бүгү негелделеринге дүүжүп турар. Будурулге күүлерин, материал болгаш күш-ажыл курлавырларын эң долу ажыглаарынга идиг бээрин, күш-ажылды сагыпга-чурумун быжыглаарынга, ажылдан үнер-кирер чоруктарны кызырарычта, апаа үндезилээш продукцияның шинарын, бедидерининге улуг саңдарлыг.

Социалистиг ажыл-агый чорудулгазынга күш-ажылды кооперастаарынга бригада хевири кандыг-ла бир чаа чүүл эвес. Бригада хевири комплекстиг механизацияның болгаш автоматизацияның үезинде түс-түста башкаланчак ажыл байдалын каттыштырар, ынчаарга ажылчы чоокларның будурулгени башкарарынга киржиргезинин калбартып турар. Күш-ажылды организастаарының нарын, депшилгелиг, бышкан чадазынга чедирип болур. Соолгу чылдарда комплекстиг болган дараалашкак шуштуур ажылдыг бригадалар тургустуун турар. Оларның кежигүннери чаптыс аай наряд-биле ажылдың төнүч түнелин-биле ажыл төлевирин алыр. Ындыг бригадаларга күш-ажылдың будурукчулуу шапкын өтүп, ажыл шагының чидирин кызырлыг, курлавырлар камгыг чарыдаттынып турар, организакчы, политика-кижизидилгелиг ажылды улам бедидеринге, сагыпгачурумну быжыглаарынга, коллективизинин, бот-боттарынга негелделиг, эш хүүнүн дузалажылгазының байдалын тургузар.

«Тыва даг-дүгү» комбинатта, даараныпга фабриказында. Кызылдың эът комбинадында. «Тыва сентелстудуг» трестиң тудут кезектериниң болгаш конструкцияларының заводунда (ТККЗ) элээн хөй бригадалар чаа хевирни чогумчалыг шиңгээдип, эки ажылдап турар. Ынчалзажок хөй-хөй будурулгелерде бригада аргазын удуртукчулар организастыг. технологтуг болгаш социал-экономиктиг чедир белеткел чоока шиңгээдирин кызыдып турар. Ынчангаш бригадалар кандыгдаа экономиктиг үнделилел, технологтуг будун «илчнарбе» чокта чогуур хөңгүүдени албайн баар. Бригада хевириниң артык талалары илден-даа болза, мындыг байдалдыг чылдагаанналардан ол долу нептерелди албайн, ханы чаартылгаларга, депшилгеге чедирбейн турар. Будурулге ажылчыннарының 60 хуузу бригада хевиринче шилчизе-даа, оларның чүгле 16,3 хуузу шалының күш-ажылга киржилгезинин коэффициентизин барымдаалап хүваары, ботарулга-чарылгалыг бригада хевирин болгаш ажылчын бот-башкарылганың организастаарының — бригада база бригадирлер чөвүлелин тургузары-дыр. Үш дутаарында, бригада хевириниң социал-экономиктиг мөргүзүглерин бедидери-дир.

Бригада хевиринче шилчинирде чүнүн-даа мурнунда организастыг төлевилелди тургузар херек. Аңаа бригаданың ажылдаар черин, хүлээлгелерин, техника-экономиктиг деригезин, кандыг продукцияны, кайы хире хемчээлдиг будурерин, тодаргай айтырыг чугула. Экономиктиг болгаш будурулге чорудулгазының планнаашкынының бүгү системазын түнел көргүзүлерже үлүг кылдыр эде тургузары онза үжүр-дүзалыг.

Бригада хевириниң чедир шиңгээттинмейн турарының бир чылдагааны күш-ажылдың идиг беримишкинниң арталарын долу ажыглавайн турары болур. Материалдыг шаңнал-мантадлыг удут хемчээлдиг фондуларын удуртукчулар шимчегир, чаптыг ажыглап шыдавайн баар. Технологтарның, экономистерниң, мастерлерниң, күш-ажылдың организакчыларының шаңнал-мантал хевирлери будурулгелерде чок. Ынчангаш оларның чаа түүлдү нептередирине, чогаадыкчы, тывыңгыр ажылдаарынга сонуургалы чавыс. А ол специалистер бригада керээзин ажыглап киргеринге, тодаргай организастаарынга чүгула рольду ойнаар. Чижээ, планнаашкыны ап керээлинер. Бистеп бригадаларның ажылын планнары шиитп будурулгелериниң план-системазының чарылбас кезээ, үндезини кылдыр тургустуумаан. Бригада ай, квартталдарга хувааган чыл планын албас болза, бодунуң ажылының кандыг хемчээлдиин, чүү дээш ажылдарын билбес.

Бригада хевириниң ажыктыг бригадазының хевирин, кижи санын, оларның мергежилдерин шилиринден хамаарыжыр. Чижээ, аңгы-аңгы мергежилдиг ажылчыннарын хаара тутказ комплекстиг бригадалар эки түнелдерни чедип ап турар. Комплекстиг бригадалар «Тыва даг-дүгү» комбинатта элээн нептерээн. Ында 62 комплекстиг бригадада 1028 кижи хаара туттунган. «Тыва кобальт» комбинатта 16 бригадада 258 кижи, «Тудуг кезектери» комбинатта 8 бригадада 115 кижи хаара туттунган. Ээлчег аайы-биле специализастаан комплекстиг бригадаларны тургузары таарышпас будурулгелерже шуушкак мергежилдерни хаара тутказ комплекстиг бригадаларны тургузун турар. Ынчалзажок ындыг бригадалар хөй эвес, чүгле 22. «Тудуг кезектери» комбинатта 6, Кызылдың эът комбинадында 4, тараа продуктулар эргеленинде 2, даараныпга фабриказында 6 шуушкак бригада бар.

Бригада хевириниң чедир шиңгээттинмейн турарының бир чылдагааны күш-ажылдың идиг беримишкинниң артаарын долу ажыглавайн турары болур. Материалдыг шаңнал-мантадлыг удут хемчээлдиг фондуларын удуртукчулар шимчегир, чаптыг ажыглап шыдавайн баар. Технологтарның, экономистерниң, мастерлерниң, күш-ажылдың организакчыларының шаңнал-мантал хевирлери будурулгелерде чок. Ынчангаш оларның чаа түүлдү нептередирине, чогаадыкчы, тывыңгыр ажылдаарынга сонуургалы чавыс. А ол специалистер бригада керээзин ажыглап киргеринге, тодаргай организастаарынга чүгула рольду ойнаар. Чижээ, планнаашкыны ап керээлинер. Бистеп бригадаларның ажылын планнары шиитп будурулгелериниң план-системазының чарылбас кезээ, үндезини кылдыр тургустуумаан. Бригада ай, квартталдарга хувааган чыл планын албас болза, бодунуң ажылының кандыг хемчээлдиин, чүү дээш ажылдарын билбес.

Бригада хевириниң ажыктыг бригадазының хевирин, кижи санын, оларның мергежилдерин шилиринден хамаарыжыр. Чижээ, аңгы-аңгы мергежилдиг ажылчыннарын хаара тутказ комплекстиг бригадалар эки түнелдерни чедип ап турар. Комплекстиг бригадалар «Тыва даг-дүгү» комбинатта элээн нептерээн. Ында 62 комплекстиг бригадада 1028 кижи хаара туттунган. «Тыва кобальт» комбинатта 16 бригадада 258 кижи, «Тудуг кезектери» комбинатта 8 бригадада 115 кижи хаара туттунган. Ээлчег аайы-биле специализастаан комплекстиг бригадаларны тургузары таарышпас будурулгелерже шуушкак мергежилдерни хаара тутказ комплекстиг бригадаларны тургузун турар. Ынчалзажок ындыг бригадалар хөй эвес, чүгле 22. «Тудуг кезектери» комбинатта 6, Кызылдың эът комбинадында 4, тараа продуктулар эргеленинде 2, даараныпга фабриказында 6 шуушкак бригада бар.

Бригада хевириниң ажыктыг бригадазының хевирин, кижи санын, оларның мергежилдерин шилиринден хамаарыжыр. Чижээ, аңгы-аңгы мергежилдиг ажылчыннарын хаара тутказ комплекстиг бригадалар эки түнелдерни чедип ап турар. Комплекстиг бригадалар «Тыва даг-дүгү» комбинатта элээн нептерээн. Ында 62 комплекстиг бригадада 1028 кижи хаара туттунган. «Тыва кобальт» комбинатта 16 бригадада 258 кижи, «Тудуг кезектери» комбинатта 8 бригадада 115 кижи хаара туттунган. Ээлчег аайы-биле специализастаан комплекстиг бригадаларны тургузары таарышпас будурулгелерже шуушкак мергежилдерни хаара тутказ комплекстиг бригадаларны тургузун турар. Ынчалзажок ындыг бригадалар хөй эвес, чүгле 22. «Тудуг кезектери» комбинатта 6, Кызылдың эът комбинадында 4, тараа продуктулар эргеленинде 2, даараныпга фабриказында 6 шуушкак бригада бар.

Бригада хевириниче шилчилге күш-ажыл киржизиниң амыдыралчы эрге-ажыктарынга дүүжүп турар.

Республиканың үлеттүр будурулгелеринге күш-ажылды организастаарының болгаш идиг бээрининд бригада хевирин нептередирийн, оон-аажымтыын бедидеринин СЭКП обкомунуң бюрозунуң бадылаан планнын күүселдири дээш парткомнар, партий организациялары, ажыл-агый удуртукчулары чогуур хемчегларни керек кырында боттандырар, ажыл-чорудулганы ханы анализтеп көргеш, ол ажылды улам сайзырангайжыдарының, ханыладырының талазы-биле ажылды күштелдирер үжүрлүг. СЭКП Кызыл хооркому, райкомнар будурулгелериниң бригада керээзи-биле ажылынче ханылап кирип, ажыл-агый удуртукчуларының харысаалгазын бедидип, күш-ажылчы коллективтерге организаачы болгаш идеологтуг ажылдың деңнелин бедидер хүлээлгелиг.

В. КАЖИН-ООЛ.

СЭКП обкомунуң кылдыс эргелекчизи.

ДУРЖУЛГА СТАНЦИЯЗЫНДА ЧААРТЫКЧЫЛАР

Көдээ ажыл-агый дуржулга станциязының чаартыкчы үзелдиглери чогаадыкчыларның болгаш чаартыкчыларның Бүгү-авилел Чөвүлелиниң Тыва АССР-де коллективтериниң аразында 1983 чылдың түнелдерин-биле бирге черии алган. Ол станцииның үлүг чеднишкини болгаш.

Станцияның чаартыкчылары эрткен чылын 413 мүң рубль түңүт он алды чаартыкчы саналды киирген. Шак ындыг чеднишкинниң анаа-ла чедип келбээни билдингир. Ол болза коллективтиң чүткүлдүг, кызымаккай күш-ажылының түнелди болур.

Дуржулга станциязының чогаадыкчылар болгаш чаартыкчылар организациязының чөвүлели чылдың-на көдээ ажыл-агыйның хөвү, мал азырларының ажылын түнеп, сайгарып, оларның продуктулуг чорууп улгаттырар, шынарын бедидер, бүдүрген продукциязының ботүнезин чингедир, күш-ажылдың чорудалдарын эвээжедир дээш ажылдарның технологтеҥында өскертир үжүрлүг чорудулгаларын илередип тыварыпп хемчегларин ап турар. Чаартыкчылар ол ажылга идепкейлиг киржип, оларны эдериниң арталарын тодарадырынга дузалажып турар.

Амгы үеде Дуржулга станциязының чогаадыкчылар болгаш чаартыкчылар коллективи механизаторлар, хөвү ажылдакчылары, мал ажылчылар, түкий эртемниглер, эртем ажылдакчылары дээш оон-даа өскө мергежилдиг бежеен ажыг кежигүннерлиг. Оларның дыка хөйү ажыктыг, чогаадыкчы, чаартыкчы саналдарын киргеннер. Коллектив беш секцияга чарлып турар. Секция бүрүзүн ажыл-агыйның кол түскай эртемнигнери башкарып турар.

Чогаадыкчы чаартыкчыларның аразындан СЭКП Тыва обкомунуң кежиктүү, механизатор Иван Петрович Оглезнев бодунуң идепкейлии-биле өөрүдеп ылгалып турар. Ол бодунуң ажыл-херээнге ёзулуулга бердинген болгаш аныктарының ак сеткилдиг даглыныкчылам. Ол чаартыкчы беш сананы киирген. Чижээлзэрге, К-700 тракторларга бодунуң мал чемнерин болу чүүлдерлерээн сөөртүкчүзүн болгаш шөлдерден саваң, сиген ажыарда калбаа-биле алыр, идип чоруур бөлдүрүкчүнү чогаатkан.

№ 3 хөвү бригадазының бригадири Александр Федорович Горбанюк бодунуң ажылынын доктаамал чогаадыкчы чиликпинче үлгаңдырып турар. Ол ам хар доктаадымыш. кирын кылыр, шык бөзырымышкының шынарлыг, хөй талалыг чорудар агрегатты чогаадып кылып турар.

Өскө-даа хөй-хөй чаартыкчылар боттарының чогаадыкчы идепкейлиин көргүзүп турарлар. Ындыларга кол агроном Ю. М. Злыгостев, тракторист И. М. Силко болгаш оон-даа өскелер хамааржыр. Олар шупту ажылдап турар ажылдарының айы-биле ажылдың будурукчулуун бедидериниң курлавырларын чогаадып, оларны херек кырында ажыглаарының оруктарын дилеп тып турарлар.

Чогаадыкчыларның болгаш чаартыкчыларның бо коллективиниң ажыл-ижин оон даргазы, Тыва АССР-ниң алдарлыг рационализатору В. С. Фомия биилиг удуртып турар. Ол чогаадыкчы ажылга кончуг хандыкшылдыг. Оон 25 чыл дургузунда кииргеп чаартыкчы ажылдарының дээзында будурулгеде шиңгээттинген 150 санал бар. Оларның аразында болуун мал чемнерин белеткээр болгаш ажыглаар машиналар база сиген хомплектээр херекселдер хөй. Ол ышкаш мал чемгереринге таарымчалыг ойгарлар база бар. В. С. Фомин коллективтиң ажылын сес чыл удуртуп эгелээн. Ынчан организацияга чаа-ла тургустунуп эгелээн турган. Баштайгы чылда чогаадыкчы үзелдиг элээн каш кижилерни тып, эвилелдээн. Ийнги чылда станция республиканың көдээ ажыл-агый будурулгезинин мурнакчызы аларган, а оон соонда республиканың мурнакчы чаартыкчы коллективтериниң санынга киргеп.

Дуржулга станциязының чогаадыкчылар болгаш чаартыкчылар коллективиниң тургустуганындан бээр оон кежигүннери токарь Александр Портнягин, электрик Василий Бушманов дээш ышкаш чогаадыкчы идепкейлиг чаартыкчылар хөйү-биле кижизиттинген.

Он бирги беш чылдың дерткү чылында Тываның Совет Эвилелиниң составынга каттышканының юбилейиниң бүдүүнде Дуржулга станциязының чаартыкчылары мурнуларындагы чеднишкиннерни улам быжыглаа, болгаш республиканың көдээ ажыл-агый будурулгезинин кадрлыүшкүнүнүн орүү-биле боттарының ажыл-чорудулгаларын үлемчилаарлар.

Б. МАМЫКИН.

Дуржулга станциязында чаартыкчы шиңгээдиишкиннер кылдызының инженери.

«Кызыл тудуг» эргелекчиниң тудугжуларының хоорайның мурнуу талазында чаа тутунуп турар микрорайонда. Александр Иродовка удуртқан тудугжуларның комплекстиг бригадазы бирээзи-де 80 аал чурттаар калбак панельдиг 2 бажыңның тудуун дооскан. Эрткен айның түнелди-биле бригадалар аразында чарышка Николай Панюшиң бригадазы база эки ажылдаан. Бригада кежигүннери 160 аал чурттаар бажыңның тудуун чоокку үеде эгелезе-даа бо хүннерге чедир үзээш эвес ажылдарны күүселкеш, эргелелде бригадалар аразында социалистиг чарышка мурнаан.

ЧУРУКТАРДА: Н. Панюшиң бригадазы объектиде ажыл үезинде; калбак панельдиг бажыңнар тудуунче кезектерни чүдүүп чорудуп турары.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

КЫРГЫЛДАГА БЕЛЕҢ

Республиканың хөй хойлут совхозтарының бирээзи болур «Алдан-Маадыр» совхоз хой ажылындан кол орулганы ап турар. Ажылагый 1983 чылда хой ажылындан 371 мүң рубльди киирип алган.

Совхозтуң Ак-Даш салбыры күрүнеге 1984 чылда 4200 килограмм дүк дужаар планын дүлдүр болгаш ажыр күүседири-биле салбырның эртемниглери хой кыргыдазынга белеткел ажылдарын баш удур чорутkан. Кыргылда пуиктузуп салбырның төвү Ак-Даш суурда дерип белеткээн. Электрилиг он ийи хачы-биле болгаш он үш хол хачызы-биле кыргыыр кыргыкчыларны баш удур белеткеп. оларның эмчи шинчилгезин эрттирип, малдың халдавырлыг аарыы — бруцеллёзка удур тарылганы кылган.

Дүктүң учёт-отчёдун эки-жидери-биле дүк учётчигин белеткеп томуйлаан. Электрилиг хачыларны септел аизаарынга тускай механиктн быжыглаан. Кыргыкчыларның аразында чымчак алдынның дужулуи ажаап алырынга моон мурнунда чылдарда идепкейлиг киржип келген Кавай Союзпановна Донгак база бер.

Пуиктуга шупту 15 кодан хой кыргыыр.

КЫШКА БЕЛЕТКЕЛ ЭГЕЛЭЭН

Мурнунда чылдарның дуржулгазын өөренип көргеш, салбыр келир чылын мал кыштаглаашкынынга белеткелди амдан эгелеп организастап эгелээн. Малчын бүрүзү кыштаанда кажаазының нөрженин хооруп, үүрмек септелгезин кылган. Кышкы үеде оттулары-биле көржедин чыып, кургаткан. Часкы, чайгы ветеринарлыг профилактика ажылын чорутkан. Күрүнеге садар кырган хойларны акты кодаида үсиен. Хураган үзүлдезин майда эгелээн болгаш июльга чедир доозар деп турар.

Кышкы үеде кодан бүрүзүге четчир мал чемин белеткел алыр дээш чаңгыс чылдыг үңүштерни тарып өстүрери-биле малчыннар чер суггарылгазын чорутkан. Куртуг-Даг деп черде эрги сумун бутазын септеп, ону ажыглалга киирген. Ам 20 гектар черни суггаргаш, нөк-суланы тармыр деп турар. Ол черниң улуг кезии суггартынган.

К. ИРГИТ.

Сут-Хөл район.

ХАТТАН КАМГАЛАЛ

Шагаан-Арыг ыяш ажылагыйының ажылчыннары хөрзүнүү хаттан камгалаар соруига-биле чылдың-на чаш ыяштарны олуртуп турар. Оиар ам ол ажылды эгелей бергеннер.

Кара-Белдир чанында 80 гектар черде бир харлыг дытчыгаштарны олурткан. Ында дүржулгалыг ажылчыннар Константин Намчаоол, Таспан-оол Анай-оол хүн нормазын 105 хуу чедир күүседип, ак сеткилдиг ажылдап турарлар.

Арыг-Бажында тараа шөлдериниң кыдында 20 гектар хире дилиндекте терекчигештерни хоочун механизатор Михаил Радченко кыска хуусаада тарып олурткан. Бо чугула ажыл удавас доостур.

Т. НУРСАТ.

Улуг-Хем район.

Хандырылгацар кандыгыл?

«ЫЯШ ЧОК» ДИЖИР

Хлеб — чугула продукт. Шынап-ла, ол чок болза кандыг-даа чем чиртиннес болгай. Ынчангаш тараажымың ажылынын, хлеб быжырыкчызының белен эвес үүлеҥерээн алган, мактап-даа турар бис.

Хлебке, тараага камныг болур дугайында солуп, сеткүүлге пайы хире хөй чүүлдер парлаттынып турар-дыр. Оз болза хлеб быжырыкчызының, тараажының ажылынга бедик үнелел болур.

Ынчалза-даа бистиң Саглы суурда хлеб улуктелиишкиниг саттынып турар. Хүнүү-не хлеб чедиишпес. Эдтиг маиаан чурттакчыларның баштайгылары оиу айтар, а сөөлгулеринге ол чедиишпейн баар. Чүге экээшти быжырып турарын пекарияның ажылдакчылары Ш. Куулар, Ш. Кара-Сал олар «ялгай болгаи» «ыяш чок-тур» дээн чылдагааннар-биле тайылбырлап турар.

Байдал бо хевээр турар болза, Саглының чурттакчыларын хлеб-биле бүрүн хандырары кажан-даа боттанмас. Маңаа дарый хемчег алыры негеттиниг турар. Ажылды экижидерининд аргалары бар. Чижээ, хлеб быжырыкчыларын чүге ийи ээлчег-биле ажылдадып болбас деп!

Мурнуку чылдарда пекарииға быжырган хлеб суурнүн чоңуига четчип турган. Оон чылдагааны билдингир. Уе эрткен түдүм чурттакчылар олуп, көөдеп турар болгай. Быжыртыган хлебти чүгле чурттакчылар садып алыр эвес, интернат, уруглар сады, ниитиниң чемненилге черлери база алыр апарган. А пекарня бичии, күш четпес. Ынчангаш ону алгындарының, күкүн улгатгырарының дугайында айтырыны тургузса кайтыыл?

О. ДАЛБЫЙ.

ХАЙЫРААН СУГ

Сөөлгу каш чыл улаштыр улуг кандаашкынар болганы-биле бистиң районга сиген, тараа дүжүү багай болуп келген. Бо чылдың апрель, май айлар база-ла кандаашкынның кургаг хадыбиле эрте.

Аиаар-бойдустуң байдалы мындыг таарымча чок, берге турда, совхозтуң суггатчы звеноларының сөөлгу үеде суггарылга ажылын шуут сокпатканы-биле чер суггарып турган хайыраан суг Бичө-Тей суурну шыва алы берген. Суурнуң кудумчуларында кижи кылаштаар чер чок кылдыр холдеигеш, суг Хемчикке шимээ-ангыл чидар апарган.

Бо даярге агроном Эрес-оол Монгуш, суггатчы звеноларының удуртуучулары Дарган-оол Ооржак, Доидуп Ооржак оларның хүлээиген ажылынга ээ-харысаалга чогун ыскызу-биле хереченил турар факт-дыр. Ынчангаш совхозтуң директизиязы, районнуң «Суггат» будурулге каттыжылышкыны районнуң кодээ ажыл-агый эргедоли үстүнде айтыпганы ажыл-агыйны эвес чорукту дораан эдериниң хемчээн алыр херек.

Э-С. КҮЖҮГЕТ.

Барыын-Хемчик район.

Ш Ы Н

Коммунист дугайында чугаа

ХАНДЫКШЫЛ

Шапкын Хемчиктиң адырыктарын, чодур-чодур теректерлиг, бора талдарлыг, чыжыргаиаларлыг алаактарын Тээли суурнуң дужуидан кежип келирге, хонжуугаш чаттыла берген чидар. Оон соңгу түгүнче көөрге шоолуг бедик эвес ыллыг дагның баарында суур бараиы көстүр. Ону долгандыр Мөңгүлектиң, Бай-Тайганың, Сарыг-Хаяның бедик сыннары дээрже бедип үнгулей берген тургулаар. Оларның бойдус чурумалынга каастаткан Кызыл-Даг оиаланып көстүр.

Суурга келгеш, сөөлгу чаартыгаларны ижки дораан-на эскерип каар. Ийи ог-буле чурттаар бажыңнар немешкен, нудумчударны чаагайжыды кылып эгелээн чаа Культура бажыңын түдуп турар болгаш оон-даа өске.

Мында эң-не улуг болгаш чараш бажыңнар школага хамаарыжыр болду. Келир үениң аныяк салгакчыларының дугайында Коммунистиг партияның болгаш Совет чаражтың ада сагыш салышкынының көскү хереченил моон безии илдецин көрдүм.

Школа девискээринге чедип келгеш, столоваядап шиглиг кылештап орган өөреиичидеи хереглазиим повар Очур-оол Салчакты айтырдым.

— Аиаа Бортниковтарның оглу Иван-биле эжиш-килер болган бис. Оон аайы-биле бажыңчыга чеде бээримге, ада-иезинге танышгырып каан, тывалаар улус болган. Ол бажыңга үнүп-кирип чорүп турган Зина үтбайдап чем кылырынга хлеб быжырарынга өөренип алган мен. Эжимниң ачазы Николай акый печка салыр шевер кижилерниң бирээзи, оглу биле мени печка салырынга өөрсдип каан. Акыдүнма найыралдың ачызында чедип алган мергежилдерим чүве — деп, ол чугаалаалады.

Чиигге-Каът алдын уургайы хагдыиган соонда ада-иезиниң валынга ол чедип келген, удаваанда ангы ог-буле тудуп чурттай берген. Совет Эвилелиниң составынга Тываның эки тура-биле каттышканының каш-ла чылы эрткенде, Кызыл-Дагга колхоз тургустуган, анаа суурнуң амыдырал эгелээн. Школа, ампелге, магазин ажыттынган. Аиаа ажылдаар специалистер, механизаторлар, колхозчулар болгаш ескелер-даа чедип келгении ол чугаалай-дыр. Суурга хлеб быжырар кижи эргежок чугула апарган. Ынчан бо мергежилдиң кижилери кодээге ховар турган. Салчак Очур-оолдуң хлеб быжырып өөренип алганын билир бир колхозчу ол дутайында даргаларга дыңнадыпкан. Үжен дөрт чыл мурнунда бо суурга хлеб быжырып эгелээн. удаваанда школа столоваязынга поварлай берген. Оон бээр бо хүннерге чедир чоиуп ажы-төлүнге төлептиг бараан болбушаан. Янзы-бүрү амданныг чемнерни кылыр талазы-биле ховар дээн кижилерниң бирээзи.

Повар кижиниң ажылы берге. Эртен куш даң бажында турган, орай кежээге чедир ажылдаар. Салчак Ак-оолович чээрби ийи чылдың дургузунда чааскаан чем кылыр, аяк чуур, одакчы. аштакчы хүлээлгеин күүседип келген. «Удуур үйгузу, дыштаныр дыжы чок кижи-ле болгай» деп бо школаның башкылары, ада-иелери оиу мактаар болду. Дорту-биле чугаалаарга ажылынга сагыш-сеткилинден бердинген мергежиля бедик кижи-дир ийин. Чааскаан ажылдап турган чылдарында дыштаныр хүннерде ол дыштанып корбаан, оиу ниити херекке бараалгаткан. Сөөлгу чылдарда ийи кижи ажылдап турар болу берген. Амгы үеде столоваядан совхоз малчыннарының, ажылчыннарының 120 уруглары чемненип турар.

Кызыл-Даг школазы ажыттынганынлан бээр бо чылын үжен беш чыл болур. ол үенин дургузуидa дыка хөй оолдар, кыстар сес, он класстарны доопуп, улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларында чедиишкинниг ажылдап чоруурлар. Оларның уруглары безии бо школаны доосхаш, амыдыралдың делгем оруунче кирген. Школаның коллективи тургустунган хүнүнден бээр аныяк салгалды эртемнерниң үнделиннери-биле чепсеглээр, төлептиг ажы-чаига кижизиидер дээш кылымак ажылдап келген түнелинде мурнуида салдынган сорулгаларны багай эвес күүседип келген. Повар Салчак Ак-оловичиниң киирип турар үлүг база бар. Дыка хөй оолдар, кыстарны амданныг аъш-чем кылырынга хандыкшыдып өөреткен, амгы үеде ында өөренип турарларының чамдыызы чем кылырынга аиаа дузалажып турар.

Амданныг, сүүзүнүүт чем кылыкчызын, төлептиг кижизидикчини бо школага өөренип чораан өөреникчилер ам-даа утпаан, ону мактап чугаалажыр. Ол хүндүткелдиг акызын байырлалдарда, төрүттүнген хүннеринде кудаларын арттирерде бо-ла чалай бээрлер.

Коммунист С. А. Очуроол школаның амыдырал хандырылгазынга, арыг-шеверинге хамаарышкан бүгүле айтырыгларны харыылаар партийжи даалгалыг. Одаар ыяш хомүр-даш, аъш-чем хандырылгазы. школа, интернат, башкылар бажыңнарының септелгези, ында ажылдап турар техниктиг ажылчыннарының күш-ажылының сагыпга-чурумун быжыглаар, арыг-шеверни экижидер дээш ол хүн бүрү сагыш човаи чоруур. Эрткен чылын школаның септелгезин эки чоруткан, ынчангаш районга бирге черни ээлээш, шаңнаткан. Ажылга четпестер илеретгинерге дирекция, партия, профэвилел организациялары-биле кады эдип алырының хемчегларин ап, боду аиаа идепкейлиг киржип келген.

— Бистиң школаның повары онаашкан ажылынга ээ-харысаалгалыг, мергежилдиг, партийжи даалганы ак сеткилдиг күүседир, амыдыралга төлептиг, хөй-ниитиниң херээнге идепкейлиг коммунист — деп, школада партия эге организациязының секретары А. С. Сүүн чугаалап турар.

Агитквартиралар Культура бажыңынга бо-ла концерт көргүзер. Бодуиуң агиткварталының ээлээш келирге Салчак Ак-оолович аиаа уруглуг киржип келген. Сөөлгу көруидеге «Аъттар салбас» деп ырны ырлаанын, бодуиуң чогаатканы «Бай-Тайга» деп шулуктү чугаалаанын көрүкчүлер сонуургаан. Моон соңгаар-даа ынчаар коицерттерге бот-тывынгыр артист идепкейлиг киижир күрелин илередип турар.

Бөдүүн повариың күш-ажылчы ачы-хавыяазын база хөй-ниитиин ажыл-чорудулганың партия болгаи чаак бедиг-биле үнелеп көргеш, «Хүндүлелдиң Домазы» орден, Ленинчи юбилей медалы Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунун Хүндүлел бичиктери-биле шаңнаан.

Коммунист Салчак Ак-оловович Очур-оол ниити биилиг болгаш профессионал школаның реформазын боттандырар талазы-биле школа коллективиниң мурнуида харысаалгалыг болгаш хүндүлүг сорулга салдынганын эки билир, ынчангаш ону күүседирииге бодуиуң күш-ажылчы үлүүн киирер дээш бо хүннерде тура-соруктуг ажылдап турар.

Т. ХЕРТЕЙ.

Бай-Тайга район.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 135 (12525) | 1984 чылдың июнь 10, воскресенье | 1925 чылда үдезилеттингеш | Өртээ 3 коп.

СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 40 ЧЫЛЫН ТӨЛЕПТИГ УТКУУР

Көдээ ажыл-агый продуктуларын күрүнеге садарының чартык чыл планының күүселдези (хүү-биле)

Районнар	Эт	Сүт	Дүк
Республика	65,9	78,6	33
Бай-Тайга	51,8	57,9	72,2
Моңгун-Тайга	—	—	9
Барыын-Хемчик	62,7	77,7	56,4
Өвүр	71,2	63,7	33,4
Сүт-Хөл	51,3	75,1	62,1
Чөөн-Хемчик	42,5	84	34,4
Улуг-Хөл	62,1	78,9	20,5
Таңды	73,4	80,6	2,5
Бии-Хем	73	76,2	—
Тоора	99,7	67,4	—
Каа-Хем	71,2	85,5	16,7
Тес-Хем	65,8	70	21,6
Эрзин	27,5	56	8,7
Кызыл	88	81,7	13,4

Республиканың ашыл-агыйлары июнь бирге чедир 4600 тонна ашыг эттии күрүнеге дужааган. Ынчангаш чартык чыл онаалдазын күүседиринге чедир бо айда ангдаа 2400 хире тонна эттии дужаары негеттинип турар. Сес район эртикен чылдың деңнелиндеп хөй эттии сатканда болза, беш район оон эвээжеткен. Моңгун-Тайга эртикен чылдыңдан ийи катап хөй эът саткан. Тоора, Сүт-Хөл, Өвүр районнар багай эвес ажылдаан. Бии-Хем, Чөөн-Хемчик районнар эртикен чылдагысындан дыка эвээш эттии күрүнеге киирген.

Совхоздардан «Ак-Чыраа» күрүнеге эът садар онаалдазын барыңгыла ийи катап ашыр күүсетиеш, чартык чылда социалистиг чарыштың мурнуну одуруунда келген. «Күш-амыдың хөстуу», «Шивиниг», «Май 1», «О. Шыкаа», «Шамбалыг» совхоздар болгаш Кызылдың күш фабриказы чартык чыл планнарын ажыр күүсеткилээн. «Тээли» совхоз чартык чылда күрүнеге садар 110 тонна эъдиниң деңгүлне 10 тонназын дужаап шыдаан. «Чодураа», «Морен», «Чаа орук» совхоздар планының үшен хуузун безин күүсеткээн.

Республика күрүнеге сүттү эртикен чылдың деңнелинден ийи чүс ажыг тонна эвээштп саткан. Оон түңнелинде июнь айда ангдаа 2900 тонна хире сүттү дужаары негеттинип турар. Сес районнуң сатканы сүдү эртикен чылдагысындан эвээш болган. Чөөн-Хемчиите СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг, Каа-Хемде «Совет Тыва», СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхоздардан осие күрүне мурнунга чартык чыл онаалдазын күүсеткен ажыл-агый чөп. Социалистиг чарыштың мурнуну одуруунда «Коммунизмниң херели», «Бурунгаар», «Өөк» совхозтар чөрүп турар. А дөрт совхоз чартык чыл планының чартыын безин күүседип албаан.

Чугган дүк-биле санаарга, республика чартык чылда, күрүнеге 450 тонна дүк дужаар. Июнь бирге чедир дужааган дүктүң хемчээли 150 хире тонна четпеп. Кыргыдаже баштай бодүүн дүктүг хөлүг районнар киргеп, ынчангаш оларның дужааган дүгү эвээш хөй. Чижээлээрге, Бай-Тайга чартык чылда дужаар 50 тонна дүгүнүң 36 тонназын июнь бирге чедир дужаапкан. Чеди районнуң дужааган дүгү эртикен чылдың деңнелинден эвээш болган.

Мал ыштаглаашкыныңың болгаш планнар күүселдезиниң чартык чылда түңнелин үндүрер үеге чедир санныг хонуктар арткан. Ынчангаш бүгү күштү «Совет Тываның 40 чылынга —шалыпчы 40 неделя» деп кыйгырыгның адаа-биле планнар болгаш социалистиг хүлээлгелер күүседиринче мөөңнээри, социалистиг чарышты улам чидиглендирери чугула. Чүгле ынчан юбилейге чедишкиннерлиг ужураныр болур бис.

Кызылдың алгы заводунга ажылдаза Н. И. Сагидов тос чыл чеде берген. Бо үениң иштинде ол түгле эки талазарын — ажылга кызымаан, харыысалгалыын болгаш төлептиин көргүскен. Николай Иванович «Он бирги беш чылдың шалыпчызы» деп хөрек деңдээ-биле шаңнаткан. Дуржулгалыг ажылчыын ай, квартал планнарын доктаамал ажыр күүседип турар.

ЧУРУКТА: ажылчын Н. И. Сагидов. Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

Секретарьга сөс

ЧАЙЛАГЛААШКЫНЧЕ КИРИП ТУРА

Таңды районуң ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозуның хөйжулары Совет Тываның 40 чыл оюн төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышка киришпишаан, амгы үеде чайлаглаашкынче колдуунда кирген.

Совхозта 20 муң хойну чөөрби дөрт коданда хуваап, чайлаглаашкынче малчыннар колдуу кирген, оларның 8100 ажыы төрүүр хөйлар. Ажыл-агыйның төрүүр улуг хойлары бо кыжын декабрь, январь айларда оолдап эгелээн болгаш оларның чаш төлү онча-меңги камгалап алдынган. № 1 болгаш № 2 хойжу бригадзлар (бригадирлери коммунист Ю. М. Маңгай-оол, Н. Я. Алехин) төрүүр үе хойга онааштыр 85 хураганнын меңги камгалап ап, өстүргеннер. Амгы үеде хойжулар коданнарында улуг хойларның болгаш хураганнарның күш-дең гели эки.

Хойжулар ортузунда социалистиг чарышты организастаан болгаш оон түңнелдерин ай саныында үндүрүп, тиилекчилерни шаңнап, мактап турар бис. Кышкы үеде иштиниң малының ажаалда-хайгаралын экижидеринің бүгү хемчелдерин ап чоруткаш, төрүүр үе хойдан-на 90-дан 107 чедир хураганнарны камгалан алган мурнакчыларывыс хөй. Оларның иштинде коммунистер Калдар-оол Оюржак, Николай Өндүр, Калчак Ооржак, Александр Белекмаа болгаш өске-даа эштер бар. Олар сеглээш сөзүнге ээ болуп, ажыл-херекке кызымаккай, идепкейлиин көргүскеннер.

Хойжу бригадада партия же организациязында (секретарь-бригадир Ю. М. Маңгай-оол) беш коммунист бар. Оларны харыысалгалыг участоктарда хуваап, партийжи даалгаларны берген. Малчыннарның болгаш эге организациянның туралын ай саныында эрттирип, малдың баш санын өстүрүп, продуктулуун бедидер, күш-ажылдың сагылга-чуруумун быжыглаар, ажылга харыысалганы бедидер талазы-биле айтырыгларны чугаалажып келгеннер. Кышкы үеде мал чеминиң чарыгдалын, кадагалалын доктаамал контрольдаан. Ол ышкаш аза огу-биле демисел шыңгыы күжениишкинни негээн.

Бо хүннерде совхозтуң № 1 болгаш № 2 хойжу бригадаларының малчыннарының ниитя хуралын Сергей Ооржактың чайлаанга эрттирдинис. Малчыннар баштай Межегейниң Культура бажыңының Н. И.Ноговицкина удуртказн агитбригадазының солун концертин көргеп. Чайлаглаашкынның эгелээни-биле малчыннарга олар байыр чедирип, аян тутканнар. Ол хуралга малчыннарның ажыл-ижин түңнеп, мурнакчыларны шаңналдынис. Хойжулар малды чайгы үеде эки одарладып, семиртириниң сорулгаларын дугуржуп алганнар. Хойну үзүп, коданнарга хуваарын дарый доозар, кыргыдага бо айның он бештен ынай киреринге белеткелдер чоруп турар.

Совхозтуң директциязы, партия, профэвилел комитеттери малчыннарның амыдырал-чуртталгазынче кичээнгей салып, чамдык ажылларны кылып турар. Совет Тываның 40 чыл оюнга үткүштүр «Үлегерлиг ог» деп социалистиг чарышты чарлаан. Оон иегелдезе — оглери эки дериир, иниге күш-туразын бедидер талазы-биле ажылдарны организастап турар бис. Ол чарышты июль айда түңнээр.

Совхозтуң хойжулары Совет Тываның 40 чыл оюн төлептиг уткуур дээш чайлаглаашкынны организастыг чорудар, малды эки одарладып семиртир, мал чеминиң курлавырын тургузарынга киржир, бир хойдан-на 3,6 кг дүктү кыргыыр деп үлээнгеннер. Олар сөзүнге ээ болур дээрзинге бүзүрелдиг бис.

Б. БАЛЧИЯ-ООЛ,
ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозта партком секретары.

Ажыглалга кирер тудугда

Кижи бүрүзү киржилгелиг

Он бирги беш чылдың дөртки чылының бирги чартык чылы удавас доостур. Ажылдың түңнелин үндүрүп, арга-курлавырларның артыкшылын сайгарып көөр үе келген. Кызылда № 81 тудуг эргелелиниң Т. Т. Оюнга удуртказн комплекстиг тудуг бригадазының ажылчыннары амгы хүннерде ыңдыг бодал, күзел-биле ажылдап турарлар. Бригада ам 444 олуттуг ниити чуртталга бажыңының тудуунда ажылдап турар. Беш катлуг улуг тудугнуң бир талазын олар доозуп алганнар. Ам ийиги секциязының тудуун июль төнчүзүнде доозар сорулгазы салганнар. Ол коллективте кижилерниң күш-ажылының темпизи бедик. Ында колдуунда-ла чаңгыс аай назылыг, мөге-шыырак эрлер бар. «Бир эвес тудут материалдары-ла үзүктелбес болза, ыңдыг эрес, шалыпчы ажылчыннар чүнү дескедир боор» деп, оларның чанында бригадир-биле чугаалажып турдум. Ында кижи бүрүзү ходуштакак мергежилдиг: даштылап-даа, бетон салып-даа, бызаңнап-даа шыдаар. Мен аңаа барганымда олар бир улуг өрөөлди үзүктей салып эгелээннер. Удаткан чок аңаа аңгы-аңгы өрөөлдер чоорту «чуруттуна» берди.

Шынап-ла ыңдыг. Бо чылдың эгезинден бөөр бригадазы хандырып турарында четпестер чок. Кызылдың болгаш Элегес-Аксының тудуглар комбинаттарының продукциязы үзүктел чок бериш келгеннер. Хандырылга экижиргге, ажылдың темпизи ала-чайгаар-ла озуп кээр, ажылчыннарның тура-соруу көдүрүлүп, амыр-шөлээн орар үези чок болуу бээр. Бо бригада ынчангаш шалыпкын ажылдың байдалынга чоорту чагырты берген. Оон түңнелинде ажылчын бүрүзү хүнде кылыр нормазын күүсетпейн баар чоруктар барык чок апарган. Ылаңгыя оларның апрель айда көргүзүлгери кончуг шыырак болган. Бригада ол айда 15 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдары кылыр планын 188,7 хуу күүсеткен. Май айның планында көрдүнген кол көргүзүглерин олар база бо-тандырып алган.

Черле ынчаш чыл эгезинден бөөр оларның күш-ажылчы көргүзүглери «Тыва тудут» трестиң өске коллективтериниң аразынга эки болуп келген. Ынчангаш социалистиг чарышка айлар түңнели-биле көскү черни ээлеп келгени таварылга эвес. А бирги кварталдың түңнелинде ол бригада чарышка ийиги черде болган. Бо чедишкиннерде бригадада кол өзек болуп турар дуржулгалыг тудугжулар Кувискаал Ооржак, Николай Монгуш, Владимир Ондар, Василий Чыдыг-Эник болгаш өскелериниң-даа улуг үлүг киргенин бригадир Т. Т. Оюн чоргаарал-биле демдеглеп турар. Оларның чамдыктары түгле эки ажылдап турар эвес, а бригадага сагылга-чуруумну экижидер, ажылга кижи бүрүзүнүң бүрүн киржилгелиг болурун чедип алыр, чылдагаан чок черлерге прогул кылыр чоруктарны болдурбас талазы-биле бригадирге дузаны көргүзүп, боттары төлептиг болуп турарлар. Хөйүн сөзүге эвээжи черле чагырты бээр. Моон мурнунда чылдарда бригадага чүрүм үрээр ийи-чаңгыс тудугжулар турган болза, ам бо чылын ыңдыг кижилер шүүт чок болган. Онаагаан участоктунга ажылчын бүрүзүнүң харыысалгалыг апарганы — күрүне планын күүседиринде быжыг магадылалын тудускан.

Бригадир Т. Т. Оюнну бо хүннерде өөртүп турар түүдер-ле хөй. Тудуг шөлүнде туулбу четчир. Харын-даа 105 кубометр хирези артыкшылдыг кылдыр дужуртүнген. Өрөөлдер дээвирлери, перемычкалар, арматура бар, Үзүктел чок кээп турар. Тыртык-оол Таржаевичиниң сеткилинге дүүшпейн баар түүдер база бар. Ол болза чамдык тудуг материалдарының шынары. Ылаңгыя тудутнуң кол «хлеви» — түүйбүнүң шынары баскырай бээр таварылгалар эвээш-даа болза, чамдыкта тургулай бээр. Чоокта чаа Элегес-Аксыдан эккелген түүйбүнүң шынары багай боорга, тудугжулар ону хүлээп албаан.

Бригада керээзинге ажыктузазының, оон ажылчын кижиге эки салдар чедирип шыдаар «соруглазының» дугайында Тыртык-оол Таржаевич-биле чугаалашкан бис. Байдал ыңдыг болган. Ол арга-биле ажылдаар дугайында № 81 эргелелдиң төлээн чыл эгезинде келгеш, кандыг-даа таныштырылга кылбайн аңаа-ла чугаалап каапы чоруй барган. Оон соонда бо айтырыгны эргелелдиң талазындан кым-даа сонуургап көрбээн. Тудугжулар ол арга дүгүлгаар ажылдаар күзелин база илереттээн, ону амыдырала бот-тандырар талазы-биле чугаа хураалдарга-даа болбаан. Дорту-биле чугаалаарга, бригада керээзи-биле ажылдаарының дугайында айтырыг ийи таланың бурузузу-биле аңаа-ла чугаа болуп арткан. Ам ону диргизер дээр болза бир дугаарында бригада кежигүннери боттарының сонуургалыы илередири күзенчиг.

Бригаданың социалистиг хүлээлгезинде мынчаар бижээн: «Совет Тываның 40 чылынга —шалыпчы 40 неделя» деп эгелээшкинге киришпишаан, 10 айларның бүдүүлге планын юбилей бүдүүзүнде күүседир. Тудуг-монтаж ажылдарының шынарын 3,6 балл чедирер». Амгы хүннерниң байдалы-биле алырга, бригада аазаан сөзүнге ээ болуп шыдаар арталыг. Оларның бүдүргеп ажылының шынары социалистиг хүлээлгеде көрдүнгеш-биле барык дүгжүп, 3,5 балл чедип турар. Хүлээлгениң негелделерин долузу-биле күүседир дизе, бар арга-курлавырларны долу ажыглавышаан, моон-даа соңгаар бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаар, ажылды шынарлыг кылдыр дээш демисежир апаар. Чүгле бо таварылгада чедишкин келирин утпаза эки.

Ш. ИРГИТ.

ЧАҢГЫС ЭПТИГ ӨГ-БҮЛЕДЕ

Совет Тываның 40 чылынга тураскааткан эртем-практиктиг конференция

Дүүн Кызылга «Совет Тываның экономиказының болгаш культуразының чечектелишкини — СЭКП-ниң ленинчи национал политиказының тиилелгези» деп эртем-практиктиг конференция ажылын дооскан. Ону ССР Эвилелиниң улустарының найыралдыг өг-бүлезинге Тываның эки тура-биле бактаап киргенинiң 40 чылынга тураскааткан.

СЭКП обкомунуң Политиктиг чырыдыышкын бажыңында болган ол конференцияны СЭКП ТК-ниң кежигүнүге кандидат, партия обкомунуң бирги секретары **Г. Ч. Ширшин** ажыткан болгаш «Совет Тываның экономиказының болгаш культуразының чечектелишкини — СЭКП-ниң ленинчи национал политиказының тиилелгези» деп илеткелди кылган.

Тыва АССР-ниң ажылчы чоннары 1984 чылдың октябрьда Тываның ССРЭ-ниң составынга эки тура-биле бактаап киргенинiң 40 чыл оюн байырлап демдеглээр деп, илеткелчи чугаалаан. Совет Тываның юбилейин байырлаарынга белеткел сайзыраңгай социалистиг ниитилелди болбаазыраңгайжыдар талазы-биле Коммунистиг партияның болгаш совет улустуң хөй талалыг бүгү ажыл-чорудулгазы эртемге болгаш чогаадыкчы дилээшкиннерге үндезилеттинип чоруп турарының чезинде боол турар. Партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ниң Пленумнарының шиитпирлеринге од үндезилеттинген. Партияның политиктиг болгаш организачы улуг ажыл-чорудулгазының, совет кижилерниң кызымаккай күш-ажылының түңнелинде коммунистиг тургузуушкунуңуң планнары чедишкиннинг боттанып, социалистиг Төрээн чурттуң экономиктиг болгаш камгалал күүү-шидалы улам-на быжыглып, ажылчы чоннарның материалдыг чаагай чоруу, культура деңнели үргүлүү бедип турар.

Тыва улустуң хосталга болгаш хамаарышпас чорукче оруу үр база белен эвес болганын илеткелчи демдеглээн. Олар даштыкы эжелекчилериниң хөй үүс-үүс чылдагы дараалыңга, чурт иштиниң феодалдарының кадыг-дошкун мөлчүгделинге таваржып чораан. Олар аасжежиктиг амыдырал-чуртталганың дугайын күзеп-бодап, ол дээш демисежип турган. Ындыг амыдыралче ёзулуг, боттуг орук харын Октябрьның социалистиг Улуг революциязының тиилээни-биле ажыттынган. Ол революция Азияның төөнде турар эвээш-биче улусту, шаандан бээр хожуңгай болгаш мөлчүгделге таваржып чораан нациялар болгаш биче улустар-биле бир домей, каранғы-бүдүүлүк база эрге-шөлээ чок чоруктан хостаан.

Социал-экономиктиг болгаш культура хөгжүлдезинге республиканың чедишкиннериниң дугайын чугаалаваш. Тывада амыдыралда боттанган болгаш оон перспективалары» деп илеткелдерни ыңгайнар.

Оон соонда конференцияның кирижиглери. Тыва АССР-ниң чырыдыышкын министри **Н. С. Кенгарың** «10 чылдарда улус өөредилгези болгаш иштиг билиг школазының реформазының холбаштыр сорулгалар», ВАСХНИЛ-диң Сибирь салбырының эртем-шинчилел институдунуң Тывада комплекстиг салбырының эргелекчизи **Ю. Г. Полуляхтың** — «Республиканың ажыл-чочем программазы болгаш агроүлетпүр комплекизиниң сорулгалары», Тыва АССР-ниң кадык камгалал министри **Н. В. Сизыктың** — «Тываның кадык камгалалының хөгжүлдезү», Тыва АССР-ниң культура министри **А. С. Серенниң** — «Тыва АССР-ниң культуразының чедишкиннери болгаш оон хөгжүлдезиниң перспективалары» деп чугааларын дыңнаннар.

Оон соонда конференцияның кежигүннери Тыва АССР-ниң чырыдыышкын министри **Н. С. Кенгарың** «10 чылдарда улус өөредилгези болгаш иштиг билиг школазының реформазының холбаштыр сорулгалары», ВАСХНИЛ-диң Сибирь салбырының эртем-шинчилел институдунуң Тывада комплекстиг салбырының эргелекчизи **Ю. Г. Полуляхтың** — «Республиканың ажыл-чочем программазы болгаш агроүлетпүр комплекизиниң сорулгалары», Тыва АССР-ниң кадык камгалал министри **Н. В. Сизыктың** — «Тываның кадык камгалалының хөгжүлдезү», Тыва АССР-ниң культура министри **А. С. Серенниң** — «Тыва АССР-ниң культуразының чедишкиннери болгаш оон хөгжүлдезиниң перспективалары» деп чугааларын дыңнаннар.

Оон соонда эртем-техниктиг конференцияның ажылының түңнелдерин үндүрген. Пленумдуг хуралга ТДЛТЭШИ-ниң директору, төөгү эртемнериниң кандидады Ю. Л. Арапчынның секцияларның ажылының дугайында информациязын дыңнаан. Июнь 8-те пиитпизи-биле республика найысылалының эртем албан черлеринге, даады өөредилге черлеринге, министерстволарга болгаш ведомстволарга төөгүнүң, педагогиканың, биологияның болгаш химияның, математиканың, геологияның, литератураның, дылдарга болгаш литературага өөредишкинниң методиказының, көдээ ажыл-агыйның тос секцияларының болгаш дузалал секцияларының ажылдаан. Оларның ажылынга эртемнериң 70 ажыг кандидаттары база үш доктору киришкен. Оларга экономиканың, эртемниң болгаш культураның кол угланышкынарының дугайында 23 илеткелди болгаш 82 дыңнадыгны чугаалажып көргеш. Совет Тываның моон соңгаарғы социал-экономиктиг база культура хөгжүлдезинче утланган сүмелерни хүлээп алган.

Конференцияның ажылынга философия эртемнериниң доктору, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Сибирь салбырының төөгү, филология болгаш философия институдунуң директорунуң оралакчызы В. И. Бойко, ол-ла институттуң ажылдакчылары философия эртемнериниң доктору, профессор, философия кандидады, Ленинградтың эргелекчизи Е. И. Убрятова, улуг эртем ажылдакчызы, дүржулга фонетиказының лабораториязының эргелекчизи В. М. Наделяев, төөгү эртемнериниң кандидады, Дылдың, литератураның болгаш төөгүнүң хакас эртем-шинчилел институдунуң директору В. А. Асочаков, биология эртемнериниң доктору, профессор, Тыва АССР-ниң эртемниң алдарлыг ажылдакчызы, арга-арыгның болгаш ыяштың А. Н. Сукачев аттыг институдунуң микробиология лабораториязының эргелекчизи А. Б. Гукасян олар киришкен.

Бөгүн — Чиик үлетпүр ажылдакчыларының хүнү

Мосиваның Мода бажыңы чаа сезонга хептиң улуг коллекциязын белеткээн. Модельдерни кижилерниң сонуургалдарынга болгаш назы-харынга дүүштүр кылган, оларны чылдың кайы-даа үезинге, кандыг-даа байдалга таарыыр кылдыр чогаткан: ажылдаарда-даа болгаш дыштанырда-даа, спортчу оннар болгаш аңчуруп үезинде-даа кедип болур.

Чуртта кара чаңгыс Мода театры хеп чогаадылгазының болгаш чуруукчуның тывынгыр чоруунуң делегейинче шыңнып киреринге көрүүчүлерге дузалаар.

Мода театрының чараш көргүзүглерин чөөкта чаа Таллиннің чурттакчылары көрген. Мода хөгжүлдезиниң оруктарының дугайын база хептиң кижилерниң дуртсынынга таарыыр кылдыр чогаадырының дугайын уран чүүл удуртукчузу Вячеслав Зайцев чугаалаан.

ЧУРУКТА:: В. Зайцев Мода театрының көргүзүглериниң кижилекчилери-биле кады-

Ю. ВЕНДЕЛИН биле В. РУДЬКОНУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Бөгүн — Чиик үлетпүр ажылдакчыларының хүнү

ЧОНГА БАРААН БОЛУП...

Совет Тыва 40 чыл

Бөгүн бистиң чуртувуста Чиик үлетпүр ажылдакчыларының хүнүн демдеглеп турар. Бо адырның ажылдакчылары чонуң хереглел барааннарын — идик-хепти, постерин болгаш өске-даа чүүлдә кылыгларны бүдүрүп турар. Партияның XXVI съездизинде айыттынган чонуң хереглел барааннарын бүдүрер хемчээлин ковудедир, оон шынарын экижидер болгаш ассортиментизин чаартыр сорулгаларны, социал-экономиктиг программаны боттандырарынга чиик индустриниң ролюзунаалын улуг.

Бистиң республикада чиик үлетпүрге дааранылга болгаш алгы-кижис бүдүрүлгелери хамаарыжыр. Совет эрге-чагырга чылдарының үезинде, ылаңгыя сөөлгү чылдарда, үстүнде бүдүрүлелер иези хогжүлдени алган. Оларның материал-техниктиг базазы бүзүлүкпейн, ында турум коллективтер тургуеттүнген.

Амгы үеде Кызылдың дааранылга фабриказында 458 кижи ажылдап турар азы 1945 чылга деңнээрге, ажылчыннарының саны беш катап ковудээн. Бүдүрүлгениң материал-техниктиг базазы чаартынган. 1973 чылда Кызылга универсалдыг 70 маашина күүлүр фабриканы ажыглалга киирген. Беш чыл эртезинде фабриканың бир цеги болур бүдүрүлгенни Хову-Аксыга ажыглалга киирген.

Кызылдың дааранылга фабриказы шынар башкарарының комплекстиг системазының республикада бир дугаар ажылдап кылгаш ажыглап киирген, күрүменің Шынар демдээн тывыскан «Н» индекстиг продукцинны бүдүрүп эгелээн. Чыл саинында модельдериниң 80 хуузу чаартынып турар. Эрткен чылын модельдериниң 95 хуузу чаартынган, продукцинының 96,2 хуузу бирги сорттуу болган. А бо чылын Шынар демдектиг болгаш «Н» индекстиг даараттынган кылыгларының чартыкының аттестацивизим чоруткан.

Фабрика дериг-херекселдер ажыглалын экижиткен. Сөөлгү он чылдарда оларның шупгузун солаан. Ында ажылды организастаарымның мурнакчы аргаларын чедимчелиг ажыглап турар. Ажылчыннарның 92 хуузу чаңгыс аай нарад-биле ажылдап турар болгаш бригада кежигүннериниң шаңнал акшазын күш-ажылга киржилгезиниң коэффициентизин барымдаалап төлеп турар. Бо бүгү ажылдар күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеримге болгаш продукцияның ыпнарын экижидериге улуг ужур-дузалыг болуп турар.

Дааранықчылар аразында Совет Тыванын 40 чылын төлептиг утмуур дээш социалистиг чарыш калбарган. Юбилейге утмуштур 38 кижи дөрт чыл планын октябрь 11-ге чедир доозарын хүлээнгем. 14 кижи 4,5 чылдың, 5 кижи беш чылдың планныг онаалдаларын ол үеде боттандырар сорулганы ылган ажылдап турар. Социалистиг чарышты организастаар, оон кижизидикчи ролюн улгаттырар айтырыгже хөй-нинти организациялары эвээш эвес кичээнгейни мында угландырган. Чарыштың көскү чоруу, деңнелдин чедип алдынган.

1973 чылдан 1983 чылга чедир фабрика бараанның продукция бүдүрерин 3 катап ковудеткен, орулга 2,8 катап, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 1,4 катап өскен. Онгу беш чылда продукция бүдүрериниң болгаш сайгарарының планы 102,8 хуу четкен. Он бирги беш чылдың баштайгы үш чылының планы 101,9 хуу күүсеттингем. Фабрика коллективи республикага социалистиг чарышка тиилекчи болуп келген. Чиик үлетпүр бүдүрүлгелериниң аразында каш удаа Бүгү-россия чарыжынга бүдүрүлге үшкү черни эвлээн.

Республиканың чиик үлетпүрүнүң бир адыры — алгы заводу, 1945 чылда Кызылдың алгы заводунга 71 кижи ажылдап турган. Завод шинчан 10 муң эжеш хөм идиктерни, 8 муң эжеш кидис идиктерни бүдүрүп турган болза, үүле 1983 чылда бүдүрүлге 61 муң кидис, 79,1 муң алгы идиктерни кылган. Сөөлгү чылдарда кидис идик бүдүрериниң технологизын чаартқан, хол-биле кылыр ажылдарны кызырган. Оон түңнелинде күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедээн.

Боттарының профессионал байырлалын үстүнде ийи бүдүрүлгениң коллективтери бедик күш-ажылчы көргүзүглер-биле уткуп турарлар. Күш-ажылдың хоочуннары Р. Т. Сумба, А. Н. Хольшина, К.-К. Семис-оол, Н. А. Виденеева, аныяк дааранықчылар В. Дагба, Т. Карыма олар байырлал бүдүүзүнүң чарыжынга тиилекчи болганнар. Планныг онаалдаларын белеткел цегининг хемчээкчизи Г. Караченцева ажыр күүседкен.

Алгы заводунуң мурнакчылары Г. Н. Гавриченко, В. С. Бормотова, Н. Л. Чадамба, Н. И. Сагидов, А. В. Левченко болгаш өскелер-даа социалистиг чарыштың мурнуку одурүүмда чоруп турарлар.

Совет Тыванын чиик үлетпүрү моон соңгаар бар күүлерин долу ажыглап, оларны дерип-септээнинден, чаа цехтерниң туттунганындан хогжүлдени алыр. Кызылга алгы тон болгаш аргылга-трикотаж фабрикаларын, Ак-Довуракка дааранылга-трикотаж фабриказын тудары планнаттынган.

Реепубликаның чиик үлетпүр ажылдакчылары он бирги беш чылдың дөрткү чылының планныг онаалдаларын чедиишкиниг боттандырар дээш күжемишкининг ажылдап турар. Дыка хөй бригадалар, цехтер Совет Тыванын 40 чылын таварыштыр чыл планын доозарын хүлээнгем. Чонуң хереглел бараанын бедик шынарлыг бүдүрери — чиик үлетпүр ажылдакчыларының чугула сорулгаларының бирээзи.

КҮЖҮВҮС ҮНЕР ДӨЗҮ

Совет улустарның найыралдыг өг-бүлезининг бүзүлбас эвилели үе эрткен тудум-на быжыгып, сайзырап турар. Коммунистиг партия оларның демин кадып, өзүлүг сайзыралче болгаш акыдүүмә найыралче кара чаңгыс шын орукту айтып берген. Бистиң чуртувустуң улустарын ниити төөгүлүг салым-чол, делегей төөгүзүнде бир дугаар кандыг-даа дарлал чок ниитилелди тургузарының өндүр чагай хереэ төрелдештирген. Социалистиг тургузуушунуң бүгү-ле үе-чадаларында оон хогжүлдезининг кол факторларының бирээзи — бистиң улустарывыстың ленинчи найыралы болгаш бот-бодунга дузалажылгазы болур. Ол найырал Октябрьның хереэ дээш революциядан соңгаар бар күүлерин долу ажыглап, оларны дерип-септээнинден, чаа цехтерниң туттунганындан хогжүлдени алыр. Кызылга алгы тон болгаш аргылга-трикотаж фабрикаларын, Ак-Довуракка дааранылга-трикотаж фабриказын тудары планнаттынган.

Реепубликаның чиик үлетпүр ажылдакчылары он бирги беш чылдың дөрткү чылының планныг онаалдаларын чедиишкиниг боттандырар дээш күжемишкининг ажылдап турар. Дыка хөй бригадалар, цехтер Совет Тыванын 40 чылын таварыштыр чыл планын доозарын хүлээнгем. Чонуң хереглел бараанын бедик шынарлыг бүдүрери — чиик үлетпүр ажылдакчыларының чугула сорулгаларының бирээзи.

Найырал дээрге кады ажылдажылга, бот-бодунга дузалажылга, бот-бодун хүндүлежири болгаш ниити эчис сорулга дээш демиселдир.

Тыва-орус найырал ханы төөгүлүг. XVIII веттиң ортан үезинде-ле орустар тыва чуртунче кирип, садыглажып, чер ажылын кылырынга араттарны өөредип турган.

Ынчалзажок ёзулуг найырал, ниити эчис сорулга дээш демисел Октябрьдан төрүттүнген. 1921 чылда Тывага улусчу революция тиилээн соонда, Тыва Арат Республика тургустунган. Ядыы араттар шак ынчаар дарлалдан уштунуп, эрге-чагырганы холга алган.

Чаа амыдыралды тудуп, социализминиң үндезиннерин тургузарынга ССРЭ дузалажып турган. Делегейде социализмниң бир дугаар тиилээн чурту Тываже янзы-бүрү техниканы, барааннарны чорудуп, улус ажылагыйын кадрлар-биле хандырып, үндезин национал кадрларны өөредип турган. Ынчан-на Тыва хожудаңгай чоруктан чоорту уштунуп, социализминиң оруунче чиге баскан.

Ёзулуг өөнүк берге үелерде билдинер дең орус улус чугаалажыр. Фашистиг Германия Совет Эвилелинче оор ёзу-биле халдай бээрге, тыва кижи бүрүзүнүң сеткил-сагыжы хөлээп, кара сагыштыг дайзынга удур демиселче көдүрүлүп үнүп, ССРЭ-ге бүгү тала-биле дузалажып турган. Тывалар фронтуга чүгле материалдыг дуза көргускен эвес, а оон эки турачылары Ада-чурттуң Улуг дайынының тулчуушкуннарынга шуут киржип чоргаан. Тыва эки турачылар ады-дүмга найыралды амы-тынын өргүп, арыг ханын төп тургаш каннап, кажан-кезээде бүзүлбас кылдыр быжыглаан. Хожудаңгай чораан көшкүн амыдыралдыг Тыва ам сайзырагай индустриал-аграрлыг республика апарган. Үлетпүрүнүң янзы-бүрү чаа адырлары тыптып, сайзыраан. Таңды болгаш Кара-Даш дагларының эдектеринде кобальт болгаш даг-дүтү арыглаар бүгү-эвилел ужур-дузалыг комбинаттар, Терлиг-Хаяның моңгун-суу бүдүрүлгези, Кызылдың түдуг кезектериниң комбинады, дааранылга фабриказы, сүт заводтары болгаш өске-даа бүдүрүлгелер ажыглалга киргеи, он-он школалар, клубтар, культура бажыңнары, эмнелгелер туттунган, көшкүн чораан араттар сууржуң амыдыралче бүрүн шилчээн. Көдээ ажыл-агый механизастаттынган. Хову-шөлдерде муң-муң тракторлар, комбайннар «картыралап», көдээ ишчиниң күш-ажылы чиигеп, оон бүдүрүкчүлүү чүс-чүс катап улгаткан. Бисте янзы-бүрү маркалыг автомашиналарны, тракторларны, комбайннарны чурттуң янзы-бүрү хоорайларындан чорудуп турар.

Шаанда бижик-билиг чок, караңгы бүдүүлүк болгаш даглар, хемнер кезип чүрттан чораан араттарның ажылөлү ам эртем-билиглиг эмчилер, башкылар, инженерлер, ажылчыннар, механизаторлар, эртемденнер, зоотехниктер, үжүдүкчүлер апаргылаан.

Тыва АССР бодунуң ээлчээнде Төрээн чуртка даг-дүтүн, кобальтыны, моңгун-суун, көдээ ажыл-агый продуктуларын берип турар. Чижээлээрге, тыва даг-дүтү Москваже, Красноярскиже, Ыраажы Чоон чүкче, Ленинградче, Ярославльче, Куйбышевче, Шатураже, Барнаулче, Кемеровоже, Белгородче, Братскиже, Иркутскиже чоруп турар. Ол даг-дүтүнден дөрт муң ажыг янзы-бүрү чүүлдерни кылып болур. Ол чокта космиктиг корабльди кылыры берге дээрзин маңаа сагындырып каарга-ла четчир.

Черле ынчангаш Кызылда, Чаа Шагаан-Арыгда, Ак-Довуракта, Хову-Аксыда болгаш өске-даа черлерде янзы-бүрү нацияларның оолдар, кыстары кады ажылдап, өөренип, республиканың экономиказын, культуразын сайзырадырынга боттарының үлүгүн киириштирип турар. Маңаа чижек кылдыр Ак-Довуракты ап көрээликер. В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүтү» комбинаттың тудуун кылып, ону ажыглалга киирериңге чурттуң чүс-чүс бүдүрүлгелери үлүтхуузун киирип, дериг-херекселдерни чоруткан. Ол механизмнерни эптеп тургузарынга, алыс комбинатты тударынга он-он янзы-бүрү нацияның ажы-төлү киришкен. Амгы үеде Ак-Довуракта үжен ажыг нацияның оолдар, кыстары ажылдап турар. Оларның аразында тывалар, орустар, украиннер, белорустар, латыштар, татарлар, немецтер, узбектер, поляктар дээш черле кымнарны чок дээр. Олар шупту аразында эп-найыралдыг, бот-бодунга дузалажып, тыва чернин әртинезин Төрээн чурттуң эрге-ажыынга, төрел улустарның эрге-ажыынга, оларның чаагай чоруунга бараан болдурар дээш бир демниг ажылдап, чурттап чоруурлар.

Интернационалчы коллективтер кадык камгалалында, улус өөредилгезинде, культура - чырыдыыш кызының болгаш өске-даа албан черлеринде база хөй-биле ажылдап, чоннуң кадының камгалаарынга, эртем-билиин, культуразын бедиңерине киржип турар.

Тыва АССР-ниң Конституциязының 58 дугаар үүлүнде мынча дээн: «Өске хамаатыларның национал чоргааралын хүндүлээри, хей националдыг Совет күрүненің нацияларының болгаш биче улустарының найыралын быжыглаары — Тыва АССР-ниң хамааты бүрүзүнүң хүлээлгези». Ынчангаш улустарның ыдыктыг найыралын улам быжыглаары кижи бүрүзүнүң, күш-ажылчы коллектив бүрүзүнүң хүндүлүг хүлээлгези болур. Найырал — бистиң мүкүвүстүң үнер дезү, бистиң чедиишкинивистиң магадылалы.

М. БАЙЫР-ООЛ,
философия эртемнериниң кандидады.

Репортаж

АЯҢ-ШЫКТА ЧЕЧЕК-ЛЕ

Бо хүннерде Кызылдың дааранылга фабриказы күрүненің Шынар демдээн тывыскан чаа модельди даавап эгелээн. Оон хевирин цехте азып каан. Көк, кызыл оңнуг, үүрмек чечектиг үелеш сагыжы аралай кылгаш, ченнинің, эдээнің кыдыгларын ак кожаа-биле чараштың хаажылап каан уруглар платьели. Удавас бо барааннар садыгларже үнер. Дааранықчылар чаа операцияларга холуун чаңчыктырып чадап, бажын ушала доңгайтқылапкан марактиг-кинзыл шеңгеден олурлар. Оларның бүгү-ле кичээнгейн — кылган ижинде.

Фабрикада Совет Тываның 40 чылын төлептиг утмуур дээш социалистиг чарыш калбарган. Неделялап түңнеп турар чарышка В. Г. Шевченконуң № 2, А. Н. Тимашкованың № 3 бригадалары тиилекчи болуп турган. Май айда Н. С. Макарованың удуртқаны № 1 бригада мурнакчыларының одурүүнче үнген. Бригада продукция бүдүрериниң планын 104,3 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 110,1 хуу күүсеткен. Бирги сорттуң кылыгларын планнаттынганынган 1,4 хуу ажыр боттандырган. Продукцияның колдуу азы 95,5 хуузу эде кылыышкын чок даараттынган.

Коммунист Н. С. Макарованы хожудаңгай бригадаже чоруткан соонда, үр үе эртпээн. Кижи санын кызырган, күш-ажылды организастаарын экижидип турган, бригада сөөлгү айларның планын ажыр күүсеткен.

Оон бирги дузалакчызы — комсорг Люда Стародубцева. Бригадада 30 комсомолчу бар. Оларны ажыктыг ажыл-херектерже утлап-баштаар ажылды комсорг эки чорудуп турар. Ол бүгү операцияларны кылып өөренип алган. Чаа өөреникчилеп келгеннерге ол бо-ла дузалашкан турар деп, бригадир оны мактап чугаалады. Бис барганывыста ол чаа ажылдап эгелээн Ия Калзаңга суме каткан тур (үстүнде чурукта).

Бригада айда 12 муң кезек платьени бүдүрүп үндүрер. Май айда эки темп алдынган. Чартык чыл планын ажыр күүседир сорулга салдынган. Хүн нормазын Күш-ажылчы Алдар орденниң ийнги болгаш үшкү чергелериниң эдилекчизин Р. Т. Сумба, мурнакчы дааранықчы Лена Кара-Сал олар (чурукта) ийи катап ажыр күүседип келгеннер.

Беш чыл планын алды кижи, 4 чылдыын 63 кижи амгы үеде доозупкан. Беш айларның уткуштур планы ажыр күүсеттинген. Бо үеде күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү планга хамаарыштыр 105,2 хуу болган. А продукцияның бот-үнези 0,5 хуу чиигээн.

Май айның продукция сайгарарының планын фабрика 126 хуу, бараанның продукция сайгарарын 113 хуу боттандырган. Пландан ажыр 92 муң рубльдиг продукциязы сайгартынган. Күрүненің Шынар демдээн тывыскан продукция бүдүрер план күүсеттинген. «Н» индекстиг продукция бүдүрерин 134 хуу чедирген.

Даараныр машиналарның даажы үүктел чок бир деспи аянныг дыңналып турар. Шевер холдарның бүдүргеңя платьелер чаңгыс шакта-ла овааланы бээр. Он ажыг чылдар мурнунда ажыл механизастаттынмаан, бүдүрер продукцияның хемчээли эвээш турган. Эки кылган ажыл элеп читпес алдар дээр болгай. Чараш хеп кижини каастаар, сагыш-сеткилин көдүрер.

Цех иштинде кезек-кезек кылдыр быжып каан шокар постер аяң-шыкта чечек сагындырар. Ажылчыннарның кол кезни база аныяк урутлар. Оларның арынарында өөрүшкү чайнаан. Хүн нормазын күүседири чаа ажылдап келген кижиге амыранчыг болбас аргажок. Күш-ажылдан таалал алыры — аас-кежик.

А. ХОВАЛЫГ.

Ажылчынга сөс

ХАНДЫРЫЛГА ЭКИДЕ

Алгы заводунда ийи кол цех бар. Оон биразы бистиң. Ында бродия идиктер даавап турар. Бистиң бригадавыстың хоочуну ажылчын Г. Н. Гавриченко удуртуп турар. «Совет Тыванын 40 чылынга — шалынам 40 неделя» деп чарыштың эгелекчилерин детиксеп, бистер кидис идик кылыр цехтиң коллективиниң социалистиг чарышка киирген бис. Керээ ёзугаар чарыштың түңнелин ай санында үндүрбеш, тиилекчилерни илередир дээн.

Бир-төө, күш-ажылчы маргылдаанны эгелээн болганывыста, чарыштың негелдезин күүседир дээш ажылдап турар бис. Бо чыл эгезинден бээр материалдар хандырыла эки болганывыстан бистиң бригада планныг даалгаларын ай санында күүседип келген. А беш ай дургузунда 2,1 муң эжеш бродия идиктер даарап ылыр планывысты 2,2 муң эжеш кылдыр боттандырдывыс. Маңаа түс-түс кижилерниң киржилгези улуг болган.

Чарышка бистиң бригадавыс үргүлүү бирги черни эзелеп келген. Түңнел шилги эки болурунга идиглиг болган чүүлдер хөй. Бирээде, бистер күш-ажылдың сагыла-чурумун үрээр кижилер чок болган. Ийнде, ажылчыннарның мертежилиг бедик, дүржүлгезы улгатқан. Үште, идик даарап материалдар-биле хандырыла ажыжий бергеп. Ынчангаш кидис идик кылыр цехти чарышка тиилеп, ниити заводтуң көргүзүглерин чээли эвээш турган. Эки кылган ажыл элеп читпес алдар дээр болгай. Чараш хеп кижини каастаар, сагыш-сеткилин көдүрер.

Цех иштинде кезек-кезек кылдыр быжып каан шокар постер аяң-шыкта чечек сагындырар. Ажылчыннарның кол кезни база аныяк урутлар. Оларның арынарында өөрүшкү чайнаан. Хүн нормазын күүседири чаа ажылдап келген кижиге амыранчыг болбас аргажок. Күш-ажылдан таалал алыры — аас-кежик.

А. ХОВАЛЫГ.

ЗАВОДТУҢ БАЗЫМНАРЫ

Кызылдың алгы заводунуң төөгүзүн билип алыр дээш ол бүдүрүлгеге хөй чылдарда ажылдап чораан хоочуннар-биле ужуражып, чугаалашкан мен. Чамдык чижек-фактыларны тодарадып алыр дээш Тыва АССР-ниң Төп күрүне архивинге эрткен чылын кирип, эрги документилер-биле танышжар аргалыг болдум. Аңаа үндезилээш, ылаңгыя күш-ажылдың хоочуннары К. Хүрекпен биле Г. Гавриченко оларның сактыышкынарынга даянып алгаш, заводтуң эртип келген оруун, оон ажылчын коллективиниң дугайын номчукчуларга таныштырайн.

Үжен чылдар үезинде маңаа. Кызылга алгы-кеш эттеп, кылыр болгаш идикхеп даараар ийи мастерская турган. Бир кижиниң чогаадып кылганы чаңгыс ыяш машина бар. Аңаа үш кижи ажылдап турган. Ийнзи ону хол-биле долгап бээрге, үшкүзү аңаа дүк каап бээр. Хүнде 1, 5 идик кылып алыр. Кидис идиктерни өөрин база хөм идиктерни даараарын хол-биле кылыр болгаш ажылдың бүдүрүкчүлүү чер албайн баарын хоочун ажылчыннар ам-даа сактып орарлар.

Ынчан кайы-даа мастерскаяга интернационалчы коллективтиң өзээ тургустунган. Орустар, тывалар, хакастар, татарлар болгаш өске-даа нацияның төлээлекчилери бот-боттарын. чугае-дылын эки билишпеседаа болза, аразында быжыг эп-найыралдыг ажылдап, чурттап турганнар.

Каш чыл эрткенде инженер Юдин бир машинаны эптеп, ажылдаарынга белеткеп каан. Ол инженер кидис идиктер өөр ыяш машина база чогаатқан. Оон соонда дүн-хүнде үш аалчеглиг ажылдап тургаш, 75 хире эжеш кидис идикти бүдүрүп үндүрүптер апарган.

Дайын үезинде завод Кызыл Армияның солдаттарынга, офицерлеринге кидис, сапык идиктер, кышкы тонпар, хол хаптары бүдүреринче шилчээн. Ынчан дүн-хүнде 150 ширек, 500 хой, өшкү кежин эттеп кылгаш. Кызылдың идик-хеп даараар мастерскаязынче чорудуп турган.

Ол мастерская ынчан төп почта бажыңының (амгы Кочетов кудумчузунда) дужунга, аңаа эрги кинотеатр чанынга турган. 1944 чылда ол мастерскаяның ажыл-чорудулгазының дугайында Тыва АССР-ниң Төп күрүне архивинде мындыг одуруглар бар: «Мастерская бо чылын 434000 акшаның продукциязын бүдүрер планныг турган. Ону мастерская 371000 акшага, азы 86,5 хуу күүсеткен. Ынчан аңаа бир мастер турган. Ол кижи техниктиг хүлээлгезин катай харыылаар. Ол чылын завод (мастерская эвес — Ш. Д.) 40223 муң акшаның орулгазын киирип алыр турган, 77737 муң акша орулгалыг болган. Социалистиг чарыштың тиилекчилери Дарафеева, Сафронова, Сеңгин-оол, Черкащина болганнар». Мастерская коллективиниң чыл планын күүсетпейн барганының чылдагааны — бедик мергежилдиг кадрлар чедишпезинден, алгы заводунуң талазындан материал-биле хандырылганың үзүктелип турганындан болган дээрзин архив документизинде айыткан.

Дөртен чыл мурнунда хөм идиктерни хол-биле даараар турган болза, ам үш операцияны машина даарап турар. Харын-даа бежен чылдарның төнчүзүнге чедир бир кижи бир эжеш идикти хүнде кылыр, даараар турган. Ам бир кижи хүнде 6—7 эжеш идикти бүдүрүптер апарган. Алгы заводу ол чылдарда ортумаа-биле хүнде 10—15 эжеш идиктер кылыр турган болза, ам хүнде-ле 700 эжеш идикти бүдүрүп турар. База бир деңнелге. Үжен чыл эрткен соонда, 1974 чылда Кызылдың алгы заводу 58 муң эжеш хөм, 65 муң эжеш кидис, 5 муң үргүлер идиктерин бүдүрүп үндүрген. Бо сан-чурагайларны база-ла архив документилеринде бижээн. Ынчалза-даа алгы заводунуң баштайгы чылдарының ажыл-чорудулгазы архивинде чок болганындан заводтуң ол чылдарда бүдүрүп үндүрүп турган продукциязының 1974 чылдыы-биле деңнеп көргүзер арга чок болуп турар. Ындыг-даа болза, ол бүдүрүлгениң механизмнер, дерилгелер-биле чепсеглеттингенинин, бедик мергежилдиг ажылчын кадрлар-биле хандыртынганының түңнелинде алгы заводунда үлүг өскерлишкиннер болганын, оон бүдүрүп үндүрүп турар продукциязының хемчээлиниң өскенин үстүнде чижектер көргүзүп турар.

Алгы заводунуң хөгжүлдези-биле кады оон ажылчын кадрларының саны өзүп, оларның билиг, мергежили бедээн. Амгы үеде ол күүлүлүт механизмнер, дерилгелер-биле чепсегленген, бедик мергежилдиг кадрлардыр үлүг бүдүрүлге чери болу берген. Заводка Сундуй Ондар, Уваж Ховалыг, Хөлчүкпен Сат, Китаев, Лиханцов болгаш өскелер-даа хөй чылдарда ажылдаан. Олардан күш-ажылчы эстафетаны хүлээп алган кижилер бо хүннерде коллективтиң кол өзээ болуп, бүдүрүлгениң мурнакчылары апаргылаан. Николай Иванович Сагидов, Валентина Семёновна Бормотова беш чылдың бүдүрүлге планын күүсеткилээн. Заводта үеним ыракта мурнай берген ажылчыннар база бар. Чижээ, Лидия Николаевна Климова 1985 чылдың март. Антонина Петровна Гордеева ол-ла чылдың апрель. Анастасия Васильевна Левченко келир чылдың июль айларның үлүүнде ажылдап турарлар. Оларның үлегерин аныяк ажылчыннар эдерип, Совет Тываның 40 чыл оюнга уткуштур калбарган чарышка эки киржилгелиг болурун чедип ап, ажылдың чажыттарын билип албышаан, арга-дүржүлгезы байлак кижилер апар чыдар.

Кызылдың алгы заводу сөөлгү чылдарда хожудаңгай бүдүрүлгелериниң санындан үнмейн келген. Оларның амгы көргүзүглерин бо эрткен айларда база эки эвес болган. Ынчангаш ону чаңгыс-ла чылдагаанга — оларның чаңчыл болган байырлалынга сылдап алгаш, тодаргайы-биле санап, деңнеп көргүспедим. Коллектив амгы үеде уламчылавышаан бар турар бергедээшкиннерни ажып эртер, бүдүрүлге чорудулгазын үеним негелдезинге чедир көдүрер, планныг даалгаларны долдур болгаш ажыр күүседип турар апаар боор деп идегел бар. Чүге дээрге бурунгаар шимчээшкин, чаа чүүлче чүткүл бистиң амыдыралывыстың хоойлузу, негелдези болгай.

Ш. ДОРЖУ.

АЖЫКТЫГ КЫЛДЫР ЭРТТИРЗИН ДЭЭШ

Өөредилге чылы доозулган. Уругларның чайгы дыштанылгазы эгелээн. Ажы-төлүүнүң чедишкинниг өөренгеш дараазында классче шилчээнин ада-нелерге улуг өөрүшкү. Уругларның чедишкиннери, четпестери ада-иениң кичээнгейинден дашкаар турул болбас.

Бай-Тал суурда хөй ада-нелериниң уругларының эки өөредилгелиг болуп турарындан аңгыда, арыг-силиг, үлегерлиг сагылга-чурумнуг боор, мактадып турар. Ындыг уругларны кижизидип турар ада-нелерге Сара Куңгаа, Хеймер-оол Саяты, Эрес-оол Чүлдүм-оол, Дуюр Салчак, Крас Кызылбай, Допул Доңгак болгаш өске-даа он-он кижилер хамаарыжыр. Уруглары кошкак өөренип, кичээл үе бээр ада-нелер база турган. Олар уругларының кичээлдеринге доктаамал олуржуп турган, класс хуралдарынга кээп, башкылар-биле сүмележип, уругларының бот-кичээлдыларын хынап турар апаргының түңнелинде ол кошкак өөренип турган өөренікчилериниң өөредилгези экижээн. Ада-иениң хайгаараалы кайы хире чугулал дээрзин оон коскуудур.

Уругларның өөренирин эки-даа болза, оларның өөредилгезин сонуургап, школаже келбес, кичээлдерге олурушпас ада-нелер бары хомудаңчыг. Оон ангыда чамдык малчын ада-нелер уругларының өөредилгезин кээп сонуургавас боор чоруктар бар. Олар өөренікчилеринче эвээш кичээнгей салып, херек чүүлдер-биле чедир хандырбайн турар-даа таварылгаларыны чок деп болбас.

Уругларның келир үезинге, оларның төлептиг кижилер болурунга чүгле школаның эвес, ада-иениң солдары улуг. Ада-ие школа-биле, класс башкызы-биле сырый харылзаалыг болур болза, уругларның өөредилгезинге салдарлыг болур болгаш оларның аажы-чанын хевирлеп кижизидеринге бергедээшкиннер-даа турбас ужурлуг.

Бо хүннерде уругларның чайгы дыштанылгазы эгелээн. Уругларның дыштанылганы солуун, ажыктыг эрттирериңге ада-нелериниң киржилгези база хайгаараалы эргежок чүтүл.

З. САЛЧАК,
Бай-Тайга район.

«КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң

Чарлы

(Уланчызы. Эгези № 134 «Шында»).

Кызыл Мандааживовна **Канчыыр-оол** — улус депутаттарының район Совединиң күүскомунуң саң килдизиниң техажылчыны.

Дыртыыай Макыштаевна **Күдер-оол** — «Коммунизмче оруң» совхозтуң ажылчыны.

Степан Биче-оолович **Маадыр-оол** — СЭКП райкомунуң ажыл-агый эргелекчизи.

Очур-оол Лопсанович **Монгуш** — райпо ажылчыны.

Соскар Суворовна **Сундуй** — улус депутаттарының район Совединиң күүскомунуң социал хандырылга килдизиниң улуг бухгалтери.

Чудур Монгушовна **Ховалыг** — районнуң кино четкизиниң дирекциязының кол бухгалтери.

Долбаа Донгаковна **Хуурак** — Торгалыгның участок эмнелгезиниң ажылчыны.

Чооду Төгеровна **Шимиттаа** — СЭКП райкомунуң органиладыг эргелекчизиниң оралакчызы.

БИИ-ХЕМ РАЙОНДАН

Александр Егорович **Бычков** — Хадың ортумак школазының директору.

Вера Антоновна **Бычкова** — Хадың ортумак школазының башкызы.

Анна Григорьевна **Гончарова** — районуң повары.

Нина Александровна **Евтешина** — Туранның № 1 ортумак школазының башкызы.

Людмила Фадеевна **Маланникова** — Хадың ортумак школазының башкызы.

Анастасия Васильевна **Формова** — Хадың ортумак школазының башкызы.

Владимир Иванович **Чернышов** — «Новосибирскдорстрой» трестиң № 833 тудуг эргелелиниң бульдозер машинизи.

Мария Прохоровна **Чернышова** — «Новосибирскдорстрой» трестиң № 833 тудуг эргелелиниң кол бухгалтери.

ТЕС-ХЕМ РАЙОНДАН

Елизавета Бедиковна **Авыкаа** — райпо ажылчыны.

Негей Ажын-ооловна **Бадарчы** — «Чодураа» совхозтуң ажылчыны.

Мая Натпит-ооловна **Даваа** — «О. Шынаа» совхозтуң ажылчыны.

Прасковья Петровна **Казачкова** — районуң садыгжызы.

Евдокия Семёновна **Малышева** — Самагалдайның оруң-септелге-тудуг участогунуң ажылчыны.

Чумбу Комбуевич **Ондар** — «Тес-Хем» совхозтуң малчыны.

Долгар Ондаровна **Оюн-Бартан** — районнуң улус судунуң улус судьязы.

Чымдан Кара-оолович **Сат** — «Чодураа» совхозтуң ажылчыны.

Александра Фатеевна **Яковлева** — Шуурмак суурда пенсионер.

УЛУГ-ХЕМ РАЙОНДАН

Мария Васильевна **Анфалова** — Шагаан-Арыгның райүлетпүр комбинадының улуг бухгалтери.

Евдокия Григорьевна **Балуева** — райпо ажылчыны.

Пелагея Семёновна **Бирюкова** — райпо повары.

Лилия Владимировна **Бологова** — № 7456 төп ажаалга кассазының кол бухгалтери.

Иван Александрович **Верещагин** — Шагаан-Арыгның райүлетпүр комбинадының машинизи.

Чылбак Седеновна **Дембрель** — райпо садыгжызы.

Полина Васильевна **Дмитриченко** — «Шагонартяжстрой» трестиң № 42 тудуг эргелелиниң начальниги.

Мария Ховалыговна **Донгак** — Шагаан-Арыгның харылзаа белдириниң Ак-Туруг салбырының начальниги.

Монгуш Ойнааровна **Донгур-оол** — Ак-Туругның № 7 ортумак ПТУ-нуң ажылчыны.

Михаил Михайлович **Дюкарев** — райпо ажылчыны.

Любовь Николаевна **Козулина** — «Шагонартяжстрой» трестиң чуртталга-ажыглал эргелелиниң бухгалтери.

Ангелина Ивановна **Корнилова** — № 7456 ажаалга кассазының эргелекчизи.

Оолак Тюлюшовна **Монгуш** — Булуң-Терек ортумак школазының башкызы.

Хураган Монгушовна **Монгуш** — Булуң-Терек ортумак школазының техажылчыны.

Михаил Матвеевич **Мошарин** — «Шагонартяжстрой» трестиң № 42 тудуг эргелелиниң электрослесары.

Валентина Павловна **Подкопаева** — «Шагонартяжстрой» трестиң № 42 тудуг эргелелиниң шеверлекчизи.

Степан Николаевич **Рудь** — Шагаан-Арыгның харылзаа белдириниң электромонтёру.

Антонина Тихоновна **Сандан** — Булуң-Терек ортумак школазының интернадының техажылчыны.

Зоя Дадар-ооловна **Ховалыг** — Шагаан-Арыгның харылзаа белдириниң Арыг-Бажында салбырының начальниги.

Анастасия Васильевна **Чернышова** — Шагаан-Арыгның харылзаа белдириниң Арыг-Үзүүнде салбырының начальниги.

Трифон Тимофеевич **Шабалин** — «Шагонартяжстрой» трестиң чуртталга-ажыглал эргелелиниң начальниги.

КЫЗЫЛ ХООРАЙДАН

Дина Михайловна **Алеева** — үлетпүр барааннар садыының № 14 магазининиң экспедитору.

Любовь Кирилловна **Ахмова** — ростекстильторгтуң мөөңнеп садар бүдүрүлгезиниң кол бухгалтери.

Григорий Васильевич **Беспалов** — заводтуң кадрлар килдизиниң начальниги.

Людмила Александровна **Бузина** — Тываның хөгжүм-шии театрының режиссёру.

Иван Фёдорович **Буркут** — Тываның хөгжүм-шии театрының өрт албанының ажылчыны.

Зинаида Тимофеевна **Бурянова** — республиканың Чурт үлетпүрүнүң министерствозунуң чуруk-каасталга болгаш белектер бүдүрериниң талазы-биле шенелде бүдүрүлгезиниң продукция сайгарарының мастери.

Семён Лукич **Бухтуев** — уругларның музыка школазының башкызы.

(Уланчылыг).

АЛДАР БАЗЫРЫЫНЫҢ КЫРЫНДА ДӨРТ ЧЫДА

Төреллериниң мөчээни черлериниң улустуң эккелгени довураа-биле салдынган черде, Минск чоогунда. Алдарның базырыында бүлүңнадыр чоңдунган дөрт чыда бедип үне берген турар. 40 чыл мурнунда «Төп» деп гитлержи шеригниң бөлүүн узуткаарынга киришкен үшкү Белорус болгаш бирги Прибалтика фронтуларының дайынчы кады ажылдажылгазынга ол тураскааттынган.

Фронтуларның миллион ажыг бөлүглежиишкиннериниң чүгле дөрт солдадындан СЭТА-ның корреспондентизи кыска дөрт интервью алган.

— **С. Н. Кочнов**, гвардейжи минометтар батареязының командири чораан (1-ги Белорус фронт):

— Мен чээрби харлыг турган, Москваның «Компрессор» заводунга ажылдап турдум. Ынчан алдарлыг «Катюшаларны» аңаа кылып үндүрүп турган чүве. Ол бүдүрүлгениң комсомолчуларының дилээ-биле ол машиналарның полугун тургускан, аңаа мен эки турачы болуп кирдим. Сталинград, Курск дээрбээ, Белоруссия, Днепр болгаш Припяти хемнерниң үнгерлыг кадыг-берге тулчуушкуннар болгулаан. Белоруссия дээш тулчуушкуннар соонда, бистиң оруувус ам чүгле бурунгаар — чүгле Берлинче дээрзи билдине берген.

Н. И. Степанов, адыгжы батальонуң комсоругу чораан (2-ги Белорус фронт):

— Метротудугнуң «Электрозаводская» шахтазының комсоругу турган мен. Ачам — дедегейниң бирги дайынының Георгий орденнериниң бүрүн эдилекчизи — инвалид турган. Ынчангаш бистиң өг-бүлевистиң мурнундан гитлержилерге удур демиссежир деп шиитпирлеп алган мен.

Белоруссия дээш тулчуушкуннарның бирээзинге бистиң командиривис өлүрткен. Батальонуң дайынчыларын атакаже командылап кирдим. Ол тулчуушкуну дээш Ада-чурт Дайының орденинң ийиги чергези-биле шаңнаттым. Ынчалза-даа биске кол өөрүнчүг шаңнал болза, дарлалдан хостап алганывыс чоннуң арыннарында чайнаан өөрүшкү болган.

М. Обширин, старшина, чүък машиназының чолаачызы чораан (3-кү Белорус фронт):

— Бистиң автомобиль салбыры ынчан Тадеуш Костюшко аттыг бирги польша дивизиязын хандырып турган. Фронтуже чепсек-херекселдерни чедирип, оон — балыглатканнарны бээр дажыглап турдувус. Бир катап, балыглатканнарны алгаш, тыпче углапкан мен. Хенертен-не мурнувуска мотоциклдерлиг үш фашист кестүп келген. Канчаар-даа арга чок-ка оларның кырынче машинамны дорт тудупкаш, оларны узуткааш, санитар батальонунга келгеш, балыгладыпканымны ам эскерген мен. 1944 чылдың июнунда болган тулчуушкуннарны Ада-чурт Дайыны орденинң бирги чергези мендээ сагындырып кээр.

Е. В. Ярославцев, авиатехник чораан (1-ги Прибалтика фронтузу):

— Бистиң ужудукчуларывыс эрес-маадырлыг-ла тулчуушкаинар. Оларның аразында — мээң звено командирим, Совет Эвилелиниң Маадыры Василий Крючков база бар.

Белоруссияның дээринге бистиң ужар чүүлдүвүс бүдүн тергиидеп турган. Витебск чоогунда Бешенковичиге эвилелчи шериг теләзлериниң болгаш Барыын чүктүң журналистериниң теләэлери келгенин сактып тур мен. Гитлержи беш дивизияны чылча шапканывыс шөлге келгеш, оларның чамдыктары мынчаар айтырып турдулар: «Бо хире чылча шавышкынны чүгле беш хонукта кылганыңар ол бе? Бистиң Нормандияда демисежиривиле барган дайынчыларывыска дөрт мындыг хонук болза!».

Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры Армия генералы **П. И. Батовтуң** тайылбызы:

— Ынчан мен 65-ки арминың командылакчызы турдум. Ол армия 1-ги Белорус фронтузунуң составынга дайылдажып турган. Бистиң мурнувуста салдынган сорулгаларның демчээни дыка улуг. «Багратион» деп тулчуушкунну белетээриниң Совет командылалы чамдыг күш талазы-биле ийи катап, танкылар талазы-биле дөрт катап ажыг артык күштү тургускан. Артиллерия, ужар чүүл талазы-биле бистиң күжүвүс лыка артык турган.

Июнь айның эгезинде бистиң армияның командылал пунктузунга Кол командылал чериниң төлээзи Г. К. Жуков болгаш фронт командылакчызы К. К. Рокоссовский оларның келгенин сактыдыр мен. Улуг күштерниң ынаар эртип шыдавазы, ылаңгыя танкылар ынаар эртип шыдавас деп немецтерниң санап турганы малгаштыг черлерден кол согугну эгелээр деп бодап турарывысты илеткелим. Бистиң планывысты чүүлдүг деп бадылаан. Июнь 23-те дөрт фронтунуң дайынчылары дайзынче хенертен халдаан. Ол тулчуушкуннарга бистиң 65-ки армиявыс 17 муң фашист солдаттарны узуткаан болгаш 10 муң ажыг солдаттарны тудуп алган.

Белоруссия дээш тулчуушкуннар солдаттарның болгаш офицерлериниң массалыг маадырлыг чоруунуң үлегер-чижээн көргүскен. Ол — Ада-чурттуң Улуг дайынының эң улуг тулчуушкуннарының бирээзи болган.

В. ЛЕВИН,

СЭТА-ның корр.
Минск.

КАРЕЛ МОЙНАЛЫККА ТИИЛЕЛГЕ

40 чыл мурнунда—1944 чылдың июнь 10-дан 20-ге чедир совет шериглер Выборгтуң шаап халдаашкын операциязын кылган.

Дээди Кол командылалдың ставказы Ленинград болгаш Карелия фронтуларынга үзүк-соксаал чок согуушкуннар-биле Карел мойналыкта болгаш Мурнуу Карелияда дайзынны чылча шапкаш, түр үеде эжелеткен турган совет черлерни хостааш, ССРЭ-ниң күрүне кызыгаарынче үнүп кээрин дужааган.

Карель мойналыкка 3-кү болгаш 4-кү армия корпустары камгаланып турган, ол ышкаш аңаа ак финн арминың кол курлавырлары турган. Дайзын 120 километр хаңы кончуг быжыг камгалал черлерин тургускан. Финн мугулдурунга янзы-бүрү хевирлерниң 160 ажыг корабльдери турган.

Совет командылалдың бодалын ёзугаар Выборг операциязының үезинде 21-ги арминың шериглери кол согуушкунну Белоостров, Выборг талазынче кылыр, ол хоорайны операцияның 9-10-гу хүнүнде хостап алыр ужурлуг турган. Бистиң шериглеривистиң хөделиишкиннеринге Балтий флодунуң корабльдери дузалаар дээн.

Июнь 10-да Ленинград фронтузунуң 21-ги армиязы Карел мойналыкта күчүлүг камгалалдарны штурмнап эгелээн. Даразында хүн кожазында 23-кү армия база шаап халдап кирген.

Июнь 13-түң дүнезинде бистиң шериглеривис дайзынның камгалалының ийиги куржаанга чеде берген. Ол тулчуушкуннар үезинде улуг сержант Н. А. Залетовтуң эки дайылдажып турарының дугайында медээ бүгү фронтуга дыңналы бергенин сактып ор мен. Ротазының командири балыгланы бээрге, Залетов ону солаан болгаш кедергей быжыглаан бедикти эжелеп алыр дээш тулчуушкунну чедиишкинниг удурткан. Дидим болгаш биңдилиг хөделгени дээш, Залетов Алдар орденниң бирги чергези-биле шаңнаткан болгаш аңаа офицер атты тывыскан.

Ийиги куржаг дээш тулчуушкуннарга 1-ги гвардейжи танк бригадазы шылгараан, ол Кутерсельки дээр чүгла камгалал белдирин оюп эртер маневрны кылган.

Дайзынның командылалы Выборг чаныче база Вуокехемче 5-ки армия корпузун дүрүг-далаш октаан. Ынчалза-даа бистиң дайынчыларывыстың дүрген шаап халдаашкынын дайзын доктаадып шыдавайн барган. Июнь 20-де Выборгка совет туг кииский берген.

Маадырлыг чорук шуут массалыг турган. 69 муң ажыг дайынчыга чазак шаңналдарын тывыскан, 27 кижи, оон иштинде бо одуругларның автору, Совет Эвилелиниң Маадыры атка төлептиг болган. 48 каттышкышкынын болгаш кезек Выборгтуң болгаш Ленинградтың деп хүндүлүг аттарны алган.

Выборг операциязынга совет шериглер дайзынның улуг бөлүглежиишкинин чылча шапкан болгаш 110-130 километр бурунгаарлай берген. Финляндияның шериг-политиктиг байдалы дыка баксыраан, Свирь-Петрозаводск операциязы Карелия фронтузунуң чорударынга таарымчалыг байдалдар тургустунган.

Халашкан генерал-майор **А. Г. АФАНАСЬЕВ** — 63-кү гвардейжи адыгжы дивизияның 190-гы адыгжы полугунуң ынчаардагы командири.

(СЭТА).

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

ДЬЕНБЬЕНФУ — ВЬЕТНАМНЫҢ ЧОРГААРАЛЫ

Чурттуң соңгу-барыын талазында Дьенбьенфу шынаазының ады бөгүн Вьетнам Социалистиг Республиканың кижи бүрүзүнге билдингир. Демократтыг күрүнеге удур дайынны өскүдүп үндүргеш, ол черге улуг шериг баазазын тургускан болгаш 16 муң солдаттыг шериг бөлүглежиишкинин мөөңнээн француз колонизаторларның шериглерин ашкан шиитпирлиг тиилелгени аңаа үжен чыл мурнунда, 1954 чылдың май 7-де, Вьетнамның улусчу армиязы чедип алган. Ынчан вьетнам патриоттарының сүрлүг шавар халдаашкынын эжелекчилер ара доктаадып шыдаваан.

Чурттуң соңгу талазында Дьенбьенфу чаңынга тиилелгени чедип алганы-биле холбаштыр социализмни тургузарынга таарымчалыг байдалдар тургустунган. Дьенбьенфунуң маадырлыг чаңчылдары бөгүн ол девискээрниң чурттакчыларының эрес-шудургу тайбың ажыл-ижинде уламчылап турар. Ында чуртталга бажыңнарын, эмнелгелерни, стадионнарны тудуп, арга-ыяштыг чаа черлерни калбарты берген.

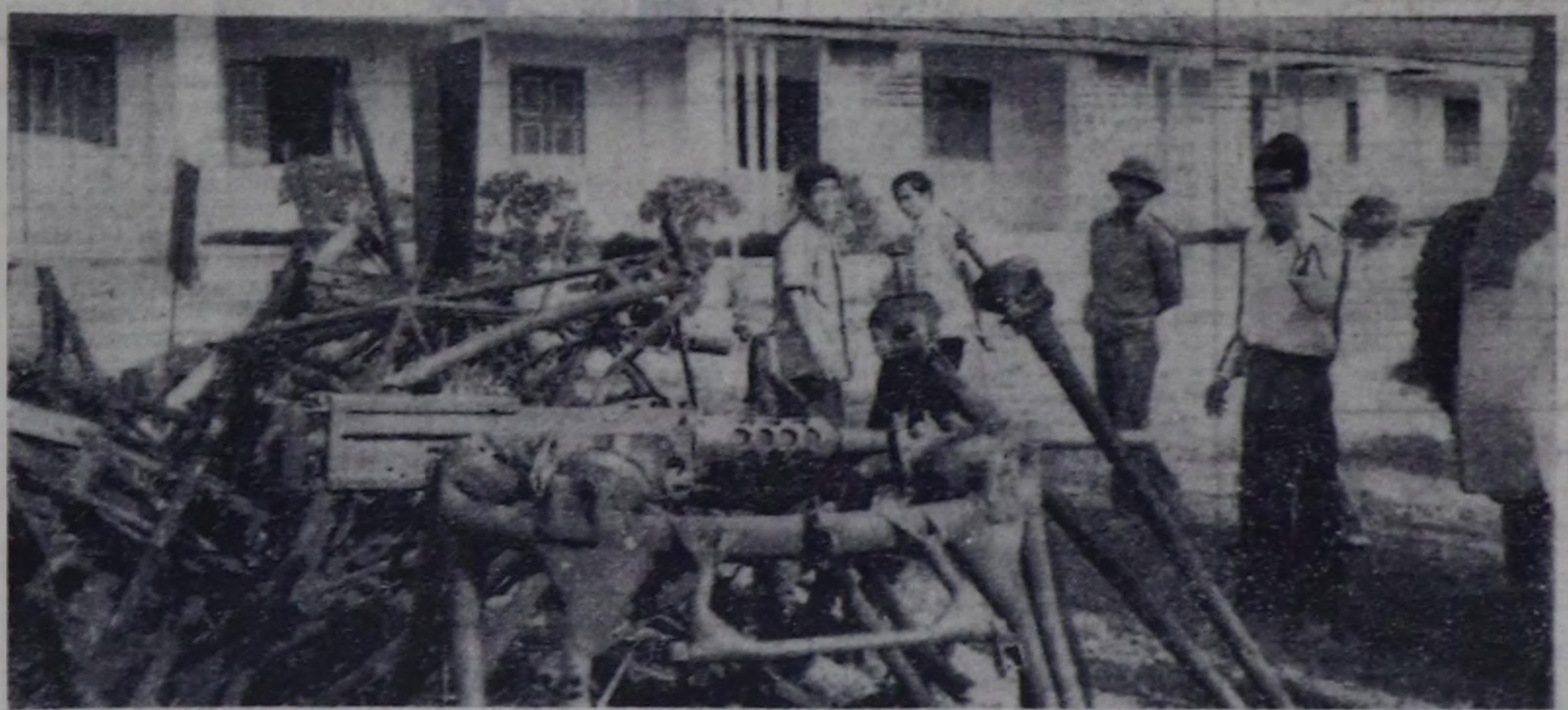

ЧУРУКТА: музей хериминиң иштинде, оон материалдары Дьенбьенфу шынаазынга тулчуушкунуң төөгүзү-биле таныштырар.

А. МИНЕЕВТИҢ фотозу.

СЭТА.

БУРУУ ШАПКАН

ДАМАСК. (СЭТА). Сирияның президентизи Х. Асад АКШ-тың болгаш Израильдиң чагырыкчы бөлүктериниң Чоокку Чөөн чүкке дайынны катап өскүдер дээн оралдажыышкыннарын шиитпирлиг буруу шапкан. Португалияның Коммунистиг партиязының Чиңгине секретары А. Куньялдың аңаа чораанының үезинде ооң-биле ужуражыышкынга Сирия америк империализм-биле Тель-Авивтиң сүлчээлеринге удурланып, арабтарның национал эргелерин камгалаар апаарын медеглээн.

А. Куньял итали ажылчы чоннарының Сирияның болгаш өске-даа араб чурттарының агрессияга удур шыңгыы демиселинге эп-сеткил каттыштырылгазын илергейлээн.

ЛИВАНДА БАЙДАЛ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Июньнуң баштайгы неделязында Бейрутта байдал база катап шыңгырап, мурнунда ында хала боор турган удур-дедир аткылажышкыннар дүнелерде кадыг-дошкун байдалче кирип, үгер-бооларның күштүг адышкыннары боор турар. Найысылалдың дыка хөй чурттаалга кварталдарын боолаан. Тайбың чурттакчыларның аразында өлген кижилер бар. Бейрутту Чөөн болгаш Барыын кезектерге чарган аңгылаашкын шугумунга снайперниң адыышкынындан дайылдажыышкын соксадыышкынының бир француз хайгааракчызы өлген, ийи француз шериг кижилер балыгланган.

ИРАН - ИРАК ФРОНТУДА

БАГДАД. (СЭТА). Иракты кол шериг командылалының иран-ирак фронтуда дайын чорудулгаларының дугайында ээлчеглиг медээзинде соңгу участокта дайзынның мөөңнелген черинче элээн каш согуушкуннарны кылгаш, ооң диригкүжүнге болгаш дайынчы техниказынга чидиригни таварыштырганын айыткан.

Июнь алдының дүнезинде ирак артиллерия Иранның Дизфуль, Месджеде-Солейман болгаш Нехавенд хоорайларында чамдык черлерни боолаашкынга таварыштырган.

Басрада, Мандалиде болгаш Зурбатияда иракка адар иран артиллериязының одуудан дыка хөй чурттаалга бажыңнары, административтиг бажыңнар, школалар болгаш өске-даа хамааты тудуглар үрелген. 140 хире кижи өлген болгаш балыглаган.

НИКОСИЯ. (СЭТА). Тегеран радиозунуң дыңнатканы-биле алырга, Иракты шериг-агаар күштериниң самолёттары июнь алдының дүнезинде иран Нехавенд хоорайже агаардан халдаан. Бомбалаашкын түңнелинде 270 ажыг кижи өлген болгаш балыгланган, дыка хөй үрелиишкиннер болган. Ооң мурнунда хүн ирак самолёттар Бане хоорайны согуушкунга база таварыштырган.

ЭВИЛЕЛДЕШКЕН РЕСПУБЛИКАЛАРДА

РСФСР

«Ростсельмашта» чоокта чаа ажыглалга кирген цех тараа ажаар комбайннарның шынарын хынаар хүлээлгелиг. Бүдүрүп үндүрген тараа ажаар машина бүрүзүнүң бүгү системазын шуптузунуң хыналда шенелдезин чорудар херексел-тургузугларны мында тургускан.

Цехтиң ийи конвейер шугумун дамчыштыр хонукта 300 ажыг комбайннар хыналданы эртип турар. Чаа «Нивааларны» одаар чүүл, суг-биле долдурган соонда, платформаларга көдүрүп, бүдүн шак дургузунда силгип, оларның гидросистемаларынче нарын шүүр өттүр үстү эрттирип, бүдүп, кургадыр камерага изидер.

— «Дон» сериялыг бедик бүдүрүкчүлүг комбайннар бүдүрүп үндүрериниге белеткенип тура, «Ростсельмаштың» коллективи «Ниваның» шынарын бедидер дээш улуг ажылды чорудуп турар. Механизаторларның саналдарын өөренмишаан, «Ростсельмаштың» коллективи комбайнның техниктиг характеристиказын экижидериниң комплекстиг программазын боттандырып кирипкен. Эптелге цегиниң конструкциязын чааркан, кезектер эптээриниң чаа технологтуг аргаларын ажыглалда кирген. База бир чаа цехтиң ажыглалга киргени-биле машиналарның шынары улам бедиир.

БЕЛОРУССИЯ

Минскиниң С. М. Киров аттыг станок-инструмент заводу бедик шынарлыг калдан кылган сөөртүп келген инструментилерге хереглели кызырылган. Ындыг херекселдерни хуусаазы эртип эгелей берген кезектерден заводтуң бодунда кылып турар апарган.

Металлды катап тургузарының экономиктиг бөдүүн аргазын шиңгээдип алырынга Украинаның Эртемнер академиязының Е. О. Патон аттыг электри-каңналга институдунуң эртемденнери дузалаан.

Камналгалыг чаа технологияларны чогаадып, ажыглалга кирери — бүдүрүлгениң эртемденнер-биле кады ажылдажылгазының кол угланыышкыны болур. Чижээ, ажыглаттынып каапкан демир кезиндизин катап тургузуп, констуң чарыгдалын ээзжедир арганы база тыпкан.

УЗБЕКИСТАН

Навои областың Кызыл-тепин районунуң «Москва» колхозунуң суурунуң төп кудумчузунче доктааттынган шагын ёзугаар ийи рефрижераторлар, оон соондан кооператорларның «Автомагазини» чедип кээр. Оларның келир үезинде бажыңнарның херим эжиктеринде капуста, редиска, чеснок-биле долдурган хааржактарны белеткеп каан болур. Машиналар чүъкту садыг четкилеринге дораан чедире бээр, ооң кезиин «Ан-2» деп самолётка чүдүргеш, ыраккы одарларда малчыннар турлагларынга чедирер.

— Бо чылдан эгелеп, чаа дүжүттү түскай керзэлер ёзугаар чурттакчы чоннуң бажыңнарындан барып сөөртүп алыр ыылдыр доктааткан. Бо дээрге чурттакчы чонга таарымчалыг болган — транспорт, сава дугайында сагыш човавас, саваны мастерскаяда кылып турар — деп, облпотребсоюзтуң баштаар чериниң даргазы М. Намазов чугаалаан.

Төпчүткен сөөртүлгениң ажыглаанының түңнелинде мээээ ажыл-агый продуктуларының артыкшылын чонндан садып алырының хемчээлин дораан өстүрген. Чоңдан ногаа, чимис, сүт, эът хүлээп алыры-биле чаа соодукчу камераларын тудуп, ооң мурнунда турган соодукчуларының күжүн улгаттырган.

ГРУЗИЯ

Грузияның бүгү ажыл-агыйларында сүт-бараан фермаларының дериг-херекселдерин септеп, ажаарын РАҮК-түң инженер-албаны долузу-биле хүлээнип алган.

Чүгле Цителцкарой районда 12 бригада тургустунган, бо дээрге херектиг артык кезектер-биле хандыртынган көжүп чоруур мастерскаялар-дыр. Төп диспетчер чери ажыл-агыйларның чагыгларын дүрген күүседип, дузаны адрестер ёзугаар чорудуп турар.

Ажылды ынчаар организастаан түңнелинде районда техниканың аңаа турар чоруу ийи катап эвээжээн, сүт саалдазы эрткен чылга деңнээрге бүдүн чартык катап өскен. Ам Грузияда алды чүс ажыг ындыг бригадалар ажылдап турар.

(СЭТА-ның корр.).

АЖЫГЛАЛГА ХУУСАА БЕТИНДЕ КИИРГЕН

ХАНОЙ. (СЭТА). Социалистиг Вьетнамның химия үлетпүрүнүң эң улуг бүдүрүлгези — Ламтхаонуң суперфосфат заводунуң ийиги эгелеэн ажыглалга төлевилеттинген хуусаазындан чартык чыл мурнады кирген.

Ламтхао заводу — совет-вьетнам экономиктиг кады ажылдажылганың баштайгы бүдүрүлгелериниң бирээзи. Бо бүдүрүлге чээрби ажыг чыл ажылдап турар. Ынчангаш ол бүгү чылдарның дургузунда чемишчидилгелер кылып үндүрер планныг оңаалдаларын коллектив үргүлчү ажыр күүседип келген. Вьетнамче Американың Каттышкан Штаттарының агрессиязының үезинде америк ужар чүүлдүң кадыг-дошкун бомбалаашкыннары безин заводтуң үзүк-соксаал чокка таарымчалыг ажылдаарын үреп шыдаваан.

Ийиги ээлчег улус ажыл-агыйынга кедергей чугула продукцияны кылып үндүрерин ийи катап көвүдедир болгаш чылда чемишкидилгелерин 300 муң тонна чедир бүдүрер арганы берген. А суперфосфаттарның тонна бүрүзү — республиканың кол ажыл-чем культуразы — рис дүжүдүнге улуг немелде болур.

Социалистиг тургузуушкун херээнге вьетнам улуска көргүзүп турар улуг дузаламчызы дээш СЭКП Төп Комитединге, ССРЭ-ниң чазаанга, бүгү совет улуска Вьетнам Социалистиг Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы сеткилдиң ханызындан өөрүп четтиргишкинни илергейлээн.

ХҮН ЧУРУМУНДА — КӨДЭЭНИҢ АЙТЫРЫГЛАРЫ

СОФИЯ. (СЭТА). Көдээниң болгаш көдээ чурттакчыларының социологиязының талазы-биле ажылчын бөлүктүң дөрткү хуралы Болгария Улус Республиканың Ловеч хоорайында ажыттынган. Европаның социалистиг чурттарының эртемнер академияларының «Социалистиг пиитилелде социал структураларның эволюциязы» дээр айтырыг комиссиязының чаңында ол бөлүк тургустунган. Ында Болгариядан, Венгриядан, ГДР-ден, Польшадан, ССРЭ-ден болгаш Чехословакиядан эртемден социологтар киржип турар.

Хуралдың киржикчилери теориктиг чамдык айтырыгларны чугаалажыр, «Социал-аңгы структуразын катап тургузарынга база көдээниң амыдыралының хевиринге ниити болгаш онзагай чүүлдер» деп темага илеткелдерни кылыр. Социалистиг чурттарда көдээниң болгаш көдээ чурттакчыларының амыдыралының социологтуг шинчилелдерин деңнеп көөр талазы-биле төлевилелди болгаш нормативтиг материалдарны база көрүп болгаш хүлээп алыр.

ОЛ КАТАПТАВАС УЖУРЛУГ

ФРАНЦИЯ. Верден хоорай шериг талазы-биле утаан-сарыыл чок болган чоруктуң демдээ болу берген. Делегейниң бирги дайынының чылдарында мээңаа калыг-дошкун тулчуушкуннар болуп, чартык миллион ажыг кижи өлүрткен. Шериг хөөрлер-биле хүрээлеттинген шивээ хоорай Верден аңаа болган ханныг өлүрүкчү чоруктуң коргунчуг байдалдарын, чүс-чүс муң кижилерниң хей черге өлүрткенинин дугайын сагындырып келир.

ЧУРУКТА: делегейниң ийи дайыннарының үезинде Верденге өлүрткен кижилерниң тураскаалы.

СЭТА-ның фотохроиказы.

МООЛДУҢ КЫЗЫ

Сөзү А. Аранчорнуу

Аялгазы М. Мунзуктуу.

Жавхлант тейниң кырын орта
Чайты кежээ таныштывыс —
Улластайны эргий көргеш,
Ужурлуг-ла хүлүмзүрдүп.
Серээжав, Серээжав —
Моолдуң кызы
Сеткилимге чырып артып калдың.

Чиңгир шыгын сүрүг шыкаш
Чигэстей хем моңгүнделген.
Хоюг үнүп уян арыг
Холуң туткаш ырлап бердиң.
Серээжав, Серээжав —
Моолдуң кызы
Сеткилимге чырып артып калдың.

Соңкай чүрек одуп хойлаашаш,
Соңгу түкче ырай бээр шен.
Кызыгаарлар үзе кирбес
Кыйгыржып кээр ырывыс бар.
Серээжав, Серээжав —
Моолдуң кызы
Сеткилимге чырып артып калдың.

Дээрде шашкан Отгонтэнгэр,
Делгеи хову ырак-даа бол,
Аяы-дүүма найыралдыг,
Аалдажып кээр кожалар бис.
Серээжав, Серээжав —
Моолдуң кызы
Сеткилимге чырып артып калдың.
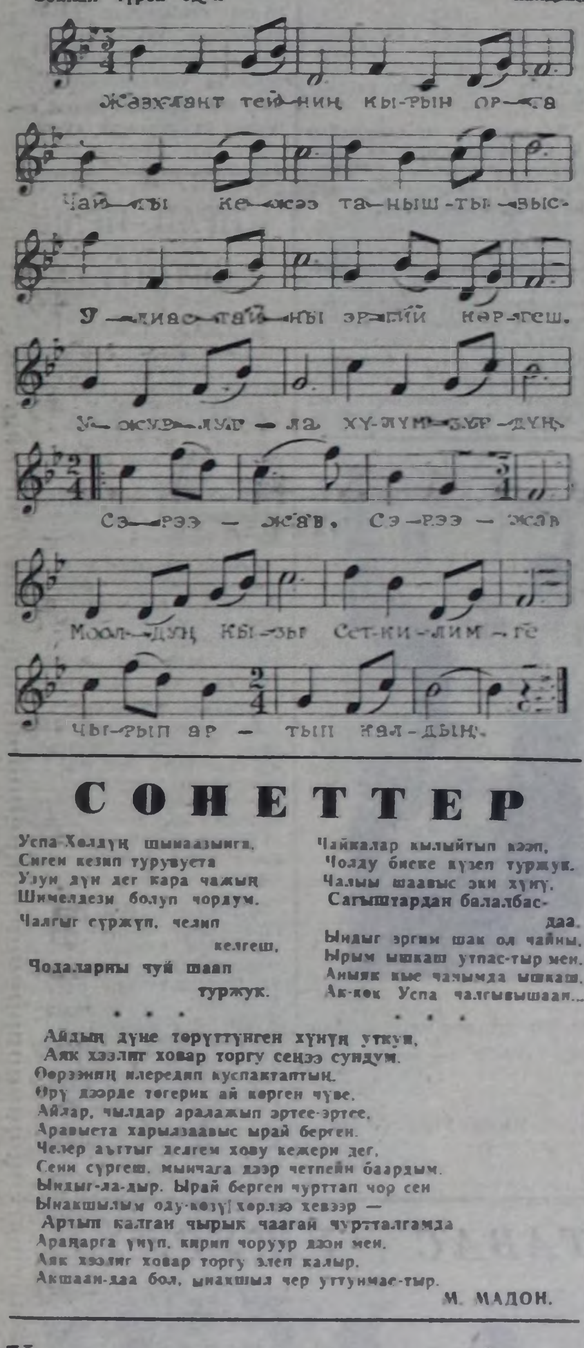
Тыбаның хөгжүм-шин театрының артистери Г. Хмелниктиң «А ол дөмей-де дескинип турар» деп фантастиктиг баштак шинзин уруглларга бараалгадып эгелээн. Шинии режиссёр Людмила Бузина тургускан, чурук каастагазы Николай Самданныы. Театрның орус болган тыва артистери ук шинде ойнап турар.

ЧУРУКТА: шиинден көрүнүр.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

СОНЕТТЕР

Успа-Хөлдүк шынаазынга,
Сиген кезип турувуста
Узун дүн дег кара чажың
Шимелдези болуп чордум.
Чалгыг сүржүп, чеңип келгеш,
Чодаларны чүй шаап туржук.

Чайкалар кылыйтып ээп,
Чолду биске күзеп туржук.
Чалыы шаавыс эки хүнү.
Сагыштардан балалбас-даа.
Ыңдыг эргим шак ол чайны,
Ырым шыкаш утпас-тыр мен.
Аныяк кыс чачымда шыкаш,
Ак-кок Успа чалгывышаан...

* * * * * *

Айдың дүне төрүттүнген хүнүң үткүп,
Аяк хээлиг ховар торгу сеңээ сундум.
Өөрээниң илередип хуспактаптың.
Өрү дээрде төгерик ай көрген чүве.
Айлар, чылдар аралажып эртее-эртее,
Аравыета харылзаавыс ырай берген.
Челер аътыг делгем хову кежери дег,
Сени сүргеш, мынчага дээр четпейн баардым.
Ыңдыг-ла-дыр. Ырай берген чурттап чор сен
Ынакшылым оду-көзүл хөрлээ хевээр —
Артып калган чырык чаагай чуртталгамда
Араңарга үнүп, кирип чоруур дээн мен.
Аяк хээлиг ховар торгу элеп калыр,
Акшаан-даа бол, ынакшыл чер үттүнмае-тыр.

М. МАДОН.

СИМФОНИЯ ОРКЕСТРИН ДЫҢНАП ОРА

Совет Тыванның 40 чылынга тураскаатказ совет ыры фестивалы чоокта чаа эртиниң билир бис. Бистиң Эрзинге симфония оркестри ойнап чораан. Тыва композиторларның сөөлгү чылдарда бижээн янзы-бүрү жанрларга чогаалдарын оркестр күүседип турар. Ол ышкаш классика музыказындан сураглыг композиторларның чогаалдарын симфония оркестри база күүседип турар болду. Оркестриң төөгүзүн, оон тургузукчуларын, дирижёрларын база композиторларының дугайын Тыва АССР-ниң Телевидение болган радио дамчыдылга талазы-биле күруне комитединиң даргазының оралакчыны Н. Б. Тыртык-Кара көдээ ишчилерге таныштырып, тайылбырлап турары база эки.

Симфония музыказын мынчаар тайылбырлап, чоңга нептередип, ону дыңнаарынга чонну чаңчыктырары эстетиктиг кижизидилгениң чугула айтырыгларының бирээзи болур-дур деп бодап тур бис. Чоныүн ниити культура деңнелип-даа бедидеринге ол улуг салдарлыгдыр.

Ук концертерге кол дирижёр Б. Нухов чогаалдарга тайылбырны кылбышаап, боду база дирижёрлап турган. Ыраажы Вероника Норбунуң күүселдерилери. Виктор Токеның оркестрге дирижёрлааны-даа эки болган. Сеткилге чоок, аяныг чаңгыс чаңчыктырарга көзүлбес боор-дур. Бедик культуралыг, үлегерлиг корум-чурумнуг сууд дээш чаныш чер-черде калбарып турда, чугула ол ажылды ынчаар сула чорударга таарышпас болгу дег. Саглыг көдээ Совединиң күүскому, суурда хөй-ниити организациялар ону кичээнгейге алыры чугула деп бодаар мен.

Д. ООРЖАК.
Өвүр район.

СИМФОНИЯ ОРКЕСТРИН ДЫҢНАП ОРА

Совет Тыванның 40 чылынга тураскаатказ совет ыры фестивалы чоокта чаа эртиниң билир бис. Бистиң Эрзинге симфония оркестри ойнап чораан. Тыва композиторларның сөөлгү чылдарда бижээн янзы-бүрү жанрларга чогаалдарын оркестр күүседип турар. Ол ышкаш классика музыказындан сураглыг композиторларның чогаалдарын симфония оркестри база күүседип турар болду. Оркестриң төөгүзүн, оон тургузукчуларын, дирижёрларын база композиторларының дугайын Тыва АССР-ниң Телевидение болган радио дамчыдылга талазы-биле күруне комитединиң даргазының оралакчыны Н. Б. Тыртык-Кара көдээ ишчилерге таныштырып, тайылбырлап турары база эки.

Симфония музыказын мынчаар тайылбырлап, чоңга нептередип, ону дыңнаарынга чонну чаңчыктырары эстетиктиг кижизидилгениң чугула айтырыгларының бирээзи болур-дур деп бодап тур бис. Чоныүн ниити культура деңнелип-даа бедидеринге ол улуг салдарлыгдыр.

Ук концертерге кол дирижёр Б. Нухов чогаалдарга тайылбырны кылбышаап, боду база дирижёрлап турган. Ыраажы Вероника Норбунуң күүселдерилери. Виктор Токеның оркестрге дирижёрлааны-даа эки болган. Сеткилге чоок, аяныг чаңгыс чаңчыктырарга көзүлбес боор-дур. Бедик культуралыг, үлегерлиг корум-чурумнуг сууд дээш чаныш чер-черде калбарып турда, чугула ол ажылды ынчаар сула чорударга таарышпас болгу дег. Саглыг көдээ Совединиң күүскому, суурда хөй-ниити организациялар ону кичээнгейге алыры чугула деп бодаар мен.

Д. ООРЖАК.
Өвүр район.

Улусчу чогаадылга фестивалы

УРАН НОМЧУЛГАГА ХАМААРЫШТЫР

Совет Тыванның 40 чыл оюнга тураскаатказ уран номчулга талазы-биле республика конкурузу солуп, чидиг маргылдаалыг байдалга болуп эрткен. Аңаа район бүрүзүнге тиилекчи болган үштен эвээш эвес номчуучулар киришкен болгаш оларның ниити саны бежен ажа берген.

Ук конкурс мооң мурнунда болуп эрткилээн республиканың бот-тывыңгыр уран чүүл фестивалының танцы, шин болгаш ыры хевирлеринбиле сыдыг холбаалыг, оонбиле тудуш болуп турар. Уран номчулганың конкурузунга, эрткен чылдарга бодаарга, киржиичилерниң ниити саны олуп олурар, ынчалза-даа мында эрткен көрүлделерге киржип келген идепкейлиг номчукчуларның колдап турарын база демделевес арга чок. Эрткен конкурска база-ла көдээниң клуб, культура бажыңнарының ажылдакчылары, башкылар колдап киришкен, а ажылчыннарның санындан кончуг эвээш кижилер киришкени хомуданыг. Ол ышкаш дээди болгаш тускай ортумак өөредилге черлериниң, профессионал-техниктиг училищелерден, шиити билиг школаларындан ким-даа сценаже үнмээн.

Көрүкчүлериниң мурнунга бараалгатказ чогаалдарның репертуары идей-политиктиг, күш-ажыл база эстетиктиг кижизидилгеже угланган болгаш Тываның чырыткылыг төөгүзүнден үзүндүлерни, тыва эки турачыларының фашистиг ажелекчилерге удур маадырлыг демиселин, чаа коммунистиг ниитилелди тургускуп турар ажыл-ишчи кижилериниң чедишкиннерин көргускен, черле ынчаш ниитизи-биле таарымчалыг болган.

Сценага баштай Бай-Тайганың төлээлери үнүп келген. Баштайгы чогаалды Т. Хемер-оол дыңнакчыларга бараалгаткан, ооң дараазында Т. Хураган-оол Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры С. К. Токаның «Чаа Тыва» деп чогаалынга үзүндүүну номчаан. Ук күүселдени дыңнакчылар сонуургаан. Мооң мурнунда эрткен конкурстарга байтайгажылар багай эвес түнелдерни чедип ап, харындаа тиилекчилер болуп турганнар. Бо удаада база Кызыл-Дагда тыва дыл башкызы Тулуш Хураган-оол оларның адын сыкпайн, бирги черже үнгеп.

Таңдыдан келген Хөвү-Аксында ажылдап турар П. Неволин шилип алган материалы-биле шудургу ажылдааның, текстн ханы шиңээдип алганын көргускен. О. Бергольцтуң шулуктеринден чыып тургускан ажылын дыңнакчыларга ол бараалгаткан.

Үшкү черге мооң мурнунда конкурстуң тиилекчизи А. Артаа (Эрзин) төлептиг болган. Оон номчаан чогаалды Т. Хураган-оол-биле кыпсылажы бертен. Ындыг болза-даа оларның кайызында-даа эки күүсеткенин айтыр херек.

Үстүнде проза чогаалындан аңгыда, шулук номчаан күүседикчилерниң деңнелин база тускай түңнеп үзүүрген. Аңаа бирги черни Улуг-Хем районунуң төлээзи Нина Моңгуш «Төрээн Тывам» деп шулуктуг эки номчаан, бүзүреллиг-биле чаалап алган. А ийги черни Кызыл райондан Март-оол Сүзүүмей «Мен Совет Эвилелиниң хамаатызы мен» деп бүгүдеге билдингир шулуктуг аянныг номчаан алган. Ол-да райондан Надежда Моңгуш үшкү черни алган.

Уран номчулгага белеткелди баштай-ла күүседир деп турар материалды бодамчалыг шилип алыры-биле эгелээр. Аңаа кол кичээнгейни чогаалдың идейлиг болгаш уран-чечен талазынче салыр херек. Материалдың утказы-биле холбаштыр чогаалчының адын, шилип алган кижиге ооң жанрының тааржыры дээш хевирлиг айтырыгларны база өөренип көөрү чугула. Бодунга тааржыр эки чогаалды шилип алырга, материал боду-ла номчуучуну «сөөртү» берип болур. Өске талазында, багай чогаал шилип алыр болза, ол шаптыктап, күүседикчи чеже-даа кызарга, эки эвес түнелге чедирип болур. Ол ышкаш чогаалдың хемчээлин база өөренип көөрү чугула.

Болуп эрткен конкурска келген кижилерниң белеткели ортумак байдалдыг болган. Оларның күүселдезинде режиссура талазы-биле тускай белеткел тода көзүлбээн. Чогаалды аас чугаанын хевири-биле чонга бараалгадырда баштай сазыңга каяа үнүп доктаадырын, белидерчавыздырын, аян аайы-биле өскертирин тускайлап демделеп алыр херек. Көрүлде чедиңде ындыг түүлдү эскербедивис, харын-даа номнарын чидирген, девидээн тургулаар боор-дур. Сценаже үнер талазын безин белеткеп, кылаштаарын база каяа туруп алырын ыяк боланып алыр херек.

Эки номчуур күүседикчилерниң караандан безин илдең болур, чугаалап турар түүлүн караа-биле көрүп турган шыкаш, ынчангаш ындыг түүлдү специалистер «иштики кинолента көрүлделя» дижирп кончуг шын. Ынчап баарга үнүп аяны безин янзы-бүрү «өңнерлиг» шыкаш сагындырар.

Черле ынчаш үн талазыбиле байдал ниитизи-биле алырга, ам-даа күдү деңнелде. Тускай белеткел, быжыглаашкын колдуунда чок. Чамдык кижилер аажок алгырып, бир чамдыктары сымыранып, азы аңаа-ла чаңгыс аай деңнел аянныга (монотонныг) чугаалап турар. Бо конкурска ыглаңнаап чоруг үнүүр, ол ышкаш дыка түнүн үнүүр кижилерниң база көстүп турганы таарымча чок болган. Эмин эрттир көргүзээш чоон үн база таарышпас, ону тускай мергежилгелерниң дузазыбиле шеверлеп, өөредип ап болур.

Кижиниң чугаазы дээрге эң нарын симфония болур, ында кижиниң сагыш-сеткилиниң аайы-биле кандыг-даа аян бар. Ол талазы-биле уран номчулгага белеткенир «Логика» деп тускай кезек бар. Сценага чугааның логиказын ханы сайгарып көөрү чугула. Ол үоорту үнүүр диапазонун улгаттырарынга, чугаа амплитудазын херип сайзырадырынга улуг ажыктузалыг. Логиканың дүрүмнерин сагывайн, дүрген чугаажe ийикпе кылымал аянче шилчий бээри частырыг апаар. Чамдык бот-тывыңгыр артистер чугаазы тода болзун дээш мырыңай-ла сөс бүрүзүн ылгап, «чаңгыстап» чугаалай бээрге база таарышпас.

Эрткен конкурстуң киржиичилериниң дикция болгаш орфоэпия талазы-биле хажыдыглары база хөй болган. Бот-тывыңгыр артистерниң чугаазында эң-не хөй таварыжын турар частырыглар — С. З, Ш дээн чижектиг сыгыт үнниериниң шын авес адаттыныл турары болур. Тода эвес адалга чугааның утказын билип алырынга шаптыктаар болгай, ынчангаш уран номчулгага белеткенип турар кижилер бо талавынче ынчээнгейниң салыры чугула. Сценага чугаа тода, шын, чараш, үлегерлиг болуп ужурлуг. Диалект адалганы хөйүг-биле болдурбайн, литературлуг адалганы сагыза чогуур.

Болуп эрткен конкурска болгаш оске-даа концерт программаларынга киргеш уран домчулгаларга күүседикчилерниң шимчээшкинин, ылаңгыя хол шимчээшкинин-конгуг хөй четпестерлиг болуп турар. Хол-биле тайылбыр шимчээшкиннер дээрге кижиниң ийи дутаар дылы болур болгай, ынчангаш ооң шимчээшкини чугаалап турар чүүлүнүң утказы-биле дорт харылзаалыг, аңаа немей дузаны чедирер ужурлуг. Ындыг турбуже дыка хөй кижилер холу-биле уткалыг, чараш шимчээшкинерни күүседип билбес болгулаар-дыр. Бир чамдыктары сөс бүрүзүнге холу-биле немей шимчээшкин кылгаш, холуң чайгаш туруп алыр ийикпе азы оскелери шимчээшкин херек черинге ажыглавас, холдарын хулуп каан түбе шыкаш, артында так туттунуптуруп алган тургулаар. Хол-биле шимчээшкин хостуг, хөй эвес, балыткалдыг болур ужурлуг болгаш темпо-ритм-биле сыгый харылзаалыг турар.

Сценага үнер мурнунда кижи бүрүзү хевиниң базын кичээнгей салыр ужурлуг. Ол чугаалап турар чүүлү-биле харылзаалыг аңаа дүүжүп турар болза эки.

Бо чүүлдүң түңнелинде, үстүнде чүгүрүү айыттырган чедер-четпестерни өөренип көргеш, моон соңгаар болур көрүлделерге катаптаазы күзенчит. Репертуар талазы-биле сатира болгаш юмордан, баспя хевирин база идепкейлиг ажыглала эки. Түс-түс черлерде культура ажылдакчылары бот-тывыңгыр артистерниң белеткелиппе идепкейлиг киржип, оларга доттуг дузаны чедирер апаар.

Б. БҮДҮП,
жюри кежигүнү.

КУБОК— КЫЗЫЛЧЫЛАРДА

Совет улустуң хөй национальдыг улуг өг-бүлезинге Тыванын бактаап киргенинден бээр 40 чыл оюнга тураскаатказ чайгы спартакиадаңың программазында киргеп хостуг хүрешке команда болгаш хууда бирги чер дээш ажык маргылдаа Кызылдың «Херел» спорт залынга үш хүн үргүлчүлээш, доозулган. Аңаа республика төвүнүң күш-культура коллективтериниң болгаш районнарның шилиндеж командалары киришкен. Бо удаада хевис кырынга ССРЭ-ниң спорт мастерлери 12 мастерге кандидат 15 мөгелер база бирги разряднылар күжүп, арга-мергежилгиниң хынашканнар.

Спортчу чидиг демиселдиң түңнелинде Кызыл хоорайның шилиндеж командалыының кежигүнери багай эвес белеткелдиниң көргүзүп, хөй санны алгаш тиилекчи болган. Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Күш-культура болгаш спорт комитединиң шилчип чоруур кубогун, вымпелди база бирги чергенин дипломун мөгелер чаалап алган. Тес-Хем, Улуг-Хем районнарның спортчулары ийиги, үшкү шаңналдарга төлептиг болган.

Тес-хемчилер бо маргылдаага идепкейлиг киржип, багай эвес белеткелдиг киришкеннер. Командаңың тренери, республикага билдингир чораан мөгелериниң бирээзи Александр Минчиир-оолдуң маңаа киирген үлүг бар дээрзин ооң өөреникчилери хүреш үезинде көргүскен. Оон мөгелеринде хостут хүрешке ССРЭ-ниң спорт мастери Василий Хурагандан өскелери республика чергелиг бо маргылдаага бир дугаар киришкеп-даа болза, чамдык экү түңнелдерни чедип алган. 48 килограмм чедир деңгилиг мөгелериниң аразында Төре Матпаргы ССРЭ чемпионадының киржиичизи, Красноярск хоорайның студентизи Роман Моңгушка таварышкаш, ийиги черни эзлээр аргалыг болган.

Дзю-до хүрешче ССРЭниң спорт мастерине кандидат Суктер Шимет перспективтиг аныяк мөге Орлан Кызыл-оолга таварышкаш, бо удаада бирги шаңналга четпээн.

Кызыл хоорайның мөгези Сарыг-оол Оюн ССРЭ-ниң спорт мастери Сергей Адыгжыны болгаш Моңгун-оол Ондар (48 кг) оларны финалда октааш, бодунуң деңзизинге Тыва АССР-ниң чемпиону атты чедип алган.

52 килограмм чедир деңгилиг мөгелериң түңнел салыында кызылчылар Владимир Түлүш биле Арапган Моңгуш ужурашканнар. Ийи мөге сан талазы-биле деңөбүп турган. Салгынныг тончуүүде конга эдер бичиле мурнунда В. Түлүш конгуг кашпага буттааш, удураныкчызын хевис кырынга октааш, бир артык санныг болуп, тиилээн.

Кызылдың педагогика институдунуң мөгези Александр Ойдуп, Чөөн-Хемчиктиң дуридугалыг спортчузу Долаан Доржукай олар база эки түңнелдиг хүрешкеннер.

Хууда бирги чер дээш хүрежиш келген мөгелер красноярскылар Радик Кавказ-жап, Владимир Седен-Хуурак олар боттарының удурлавыкчыларын шупгузун алыр октааш, тиилекчи болганнар.

Маргылдаа элээн организастыг байдалга эртсе-даа, чамдык четпес чүүлдер бар. Элээн каш районнарның мөгелери маңаа киришпээн. Республиканың спорт комитеди маргылдааны эрттирер дугайында медиаэлерни таратканы четпес болгаш харын-даа чамдык черлерже лыннатпааныңдан киржиичилерниң саны эвээш болган. Маргылдааны организастаар мурнунда ону чарлап, реклама кылбаан. Хүреш федерациязы судьяларны четчелеп, кым каяа, кажан турарын тодаргай айытпаан.

К. БИЛДЕЙ,
республика чергелиг судья.

ЧУРУКТА: маргылдаа үезинде.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

ҮЛЕГЕРЛИГ КОРУМ-ЧУРУМ ДЭЭШ

КИЧЭЭНЕЙГЕ АЛЫР

Саглыг көдээ Совединиң күүскому, суурда хөй-ниити организациялар корум-чурумну быжыглаарынче угланган хемчеглерни ап чорудуп турар. Ындыг-даа болза ол хемчеглерниң дээштиң амдаа чавыс. Ооң түңнелинде хөй-ниитиниң корум-чурумун хажыда бээр таварылгалар бар. Кодыр Советтиң девискээринде арагаже сундулуг, корум-чурум үрел болгу дег кижилер бар, олар үчётта. Эзиртир арага ишкеринден хөй-ниитиниң корум-чурумун үрээр чорудар база бар. Транспортту эзирик башкарары дыка айыылдыг. Ындыг турбуже, машинаны эзирик башкарып чоруур кижилерин бо-ла эскерип болур, аътты шаварлары база бар болгай. Улусчу дружиналарның хайгаараалдарже үнүп турары шоолугла көзүлбес боор-дур. Бедик культуралыг, үлегерлиг корум-чурумнуг сууд дээш чаныш чер-черде калбарып турда, чугула ол ажылды ынчаар сула чорударга таарышпас болгу дег. Саглыг көдээ Совединиң күүскому, суурда хөй-ниити организациялар ону кичээнгейге алыры чугула деп бодаар мен.

Д. ООРЖАК.
Өвүр район.

Нарын школазының башкылары.

ТВ

НЮНЬ 11-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Футбол талазы-биле тайылбыр. 9.25 — «Мөөгүлер чочам-тараа-биле канчаар демисежип турганыл». Мультфильм. 9.45 — «Суглуг черниң ырлары». 10.15 — «В добрый час». Уран-чечен фильм. 11.50 — Сөөлгү медээлер. 11.55 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Сөөлгү медээлер. 14.35 — «Лысенко болгаш өскелер-даа». Документалдыг телефильмниң баштайгы көргүзүү. 14.55 — «Үшкү күш-ажылчы». Студентилер отрядтарының киржиичилериниң Алма-Атага болган Бүгүзвилел слёдуюң дугайында чугаа. 15.20 — Уран чүүл мастерлериниң концерти. 15.55 — «Билиг — күштүр». Эртем-нептереңгей журнал. 16.40 — «ГДР — бистиң өөнүүдүп болгаш эвилелчивис» деп киноочерк. 17.05 — Камерлиг музыканың концерти. 17.30 — Знаменский алышкыларга тураскаткан чиик атлетика талазы-биле делегей маргылдаазы. 18.30 — «Сибирьниң чечээ». Документалдыг телефильм. 18.45 — Бүгүн делегейде. 19.00 — «Мишка өөрүүн сураглап турар». Мультфильм. 19.05 — Ажыл-херектер болгаш инженерлер. Сибирьниң чери. 19.35 — А. Корнейчук — «Платон Кречет». Фильмның. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Бо чоокта чаа болган». Музыкалыг дамчыдылга. 23.30 — 23.50 — Бүгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Бодунуң шенеп көр азы даарта кыш ажылчын болурул» деп документалдыг фильмниң башгайы көргүзүү. 8.40 — «Свет в окне». Уран-чечен телефильм. 10.00 — «Будильник». 10.30 — Эртем болгаш амыдырал. 11.00 — Сахалиниң Ыр ниитилелиниң академиктиг улусчу ыр концерти. 11.25 — «Путешествие по дорогам Севера». Бичии ургларга уран-чечен телефильм (ГДР). 12.35 — ССРЭ-ниң далайлары. 13.05 — Орус дыл кырынга чугаа. 13.35 — «Үн-биле чуруттунган портрет-чурук». Фильм-концерт. 14.35 — В. И. Ленинниң Тел музейи. 15.05 — Чурулга уран чүүлү. Тайылбыр. 15.45 — Сөөлгү медээлер. 15.50 — 18.00 — Чапсар. 18.00 — Сөөлгү медээлер.

КЫЗЫЛДАН

19.20 — Телефильм. 18.35 — «Чүректиң кыйгызы-биле». Ада-чурттуң Улут дайынының чылдарында Тываның араттарының Кызыл шеригге дузаламчылы — «Кызыл көзүң» дугайында дамчыдылга. 19.05 — Киножурнал. 19.15 — «Азия төвү». Программада: «Совет Тыванын 40 чылынга — шалычы 40 неделя». «Тыва нобальт» комбинатта Анатолий Глуховтуң тудугжулар бригадазының ажылының дүржүглээшиниң дугайында; «Улусчу контроль». Сөөлгү медээлер. 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Илбилиг экран». 20.15 — «Делегейде болуушкуннар дугайында». 21.00 — «Үе». 21.35 — «На ринг вызывается». Уран-чечен фильм. 23.00 — 00.50 — Футбол талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. «Динамо». (Москва) — «Черноморец».

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

КИНО

ИЮНЬ 10-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Единица с обманом». 10.00, «Сесилия» 11.30, 14.10, 17.00, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Кавказская пленница» 9.00, 14.00, «Магия чёрная и белая» 10.40, 12.20, 15.40, «Люби, люби, но не теряй головы» 17.20, «Тутси» 19.10, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Не будь этой девчонки» 11.00, «Трюкач» 12.30, 15.10, 17.40, 20.00 шактарда.

«ЧАЙГЫ» кинотеатр: «Максимка» 11.00, «Владыка судьбы» 12.30, 15.00, 17.30, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Бей барабан» 15.00, «Мёртвые бросают тень» 16.40, 18.30 шактарда.

ИЮНЬ 11-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Шкатулка из крепости» 9.40, 11.20, 13.00, «Руслан и Людмила» 14.40, «Сесилия» 17.30, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Ослиная шкура» 10.00, «Владыка судьбы» 15.00, 17.40, 20.20 шактарда.

Редакциянның адреси: 667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-25-54, карылысалгалыг секретарының 2-23-35, секретарлаттың 2-23-35, партийжи ажыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериянның 2-12-45, солун келбейн баргында 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 1983.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күруне комитединиң тшографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1; ТС—00447

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 136 (12526) | 1984 чылдың июнь 12, вторник | 1925 чылда үндезилеттингеш | Өртээ 3 коп.

ЧАЙ-84

Чайның башкы айында школачыларның чайгы дыштанылгазы эгелээн, ол күш-ажылдың, кадыкшылдың, дыштанылганың чайы болган турар ужуглуг. Бо чайның бир онзагай талазы — школа реформазының баштайгы чайы. Школачыларның күш-ажылчы дадыгыышкынының мурнакчы дуржулгазы тодараттынган, ол ышкаш үндезини-биле шиитпирлээри чугула айтырыглар тургустунган. Амдан эгелеп ол бүгүже кичээнгей салып, чаазы-биле ажылдаары негеттинип турар.

Өөредилге чылының соонда ажыктыг, солун дыштанылганың чугулазы билдингир, ынчан уруглар кадыкшылың бижыглаар, туруп шылапкан организминиң күжүн катап тургузар. Пионер лагери — организастыг дыштанылганың кол хевири. Эрткен чылда республиканың шупту пионер лагерьлеринге 13 муң ажыг уруглар дыштанып, кадыын экижиткеннер. Ылангыя Володя Дубинин, «Орленок» болгаш В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың «Таежный» пионер лагерьлеринге ургулариң дыштанылгазын экн организастаан.

Бо чайын республиканың пионер лагерьлеринге 15 муң хире уруглар дыштанар. Дыка хөй уруглар чайгы дыштанылга үезинде ниитиге ажыктыг ажылга киржирлер. Олар школаларның дуржулга участокторугнга, совхозтарның хову-шөлдеринге дүжүт өстүрериңге, мал чеми белеткээрнге, хөй кыргыздазынга, геология болгаш археология экспедицияларынга ажылдаарлар. Төрээн черин өөренириниң походтарынга уруглар киржир, чурт иштинге турисчи аян-чоруктарны олар кылырлар.

Бо айда өөреникчилерниң бүдүрүлге бригадаларының республика следу болгаш школачылар аразынга көдээ ажыл-агый талазы-биле профессияларга конкурс болуп турар. Аиаа бойдустуң аныяк өөнүктериниң, арга-арыг бөлүктериниң «ак-көк» база «ногаан» патрульдарының ажылын дыңнаар. Ниитиге ажыктыг ажыл-херектерге бүгү ургуларны киирнштирип, дыштанылганы күш-ажыл-биле чедиишкинниг холбаарын чедип алыры—кол соруглга.

Чайгы дыштанылга үезинде школачыларның идей-политиктиг, эстетиктиг болгаш күш-дамыр кижизидилгезинче кол кичээнгей салыры чугула. Школаларның бүдүрүлге бригадазының кежигүннери болгаш өске-даа пионер лагерьлеринде дыштанып турар уруглар чуртта болуп турар политиктиг хемчеглерге: «Тайбың дээш туржуп тур мен», «Мээң чуртум — ССРЭ» деп экспедицияларга, «Делегейни буза тепсирин болдурбас бис» деп митингилерге болгаш манифестацияларга, империализмниң агрессчи политиказын буруу шаап, дайынга удур кыйгырыглыг хол үжүүнүн чыылдазынга болгаш өске-даа политиктиг хемчеглерге эң идепкейлиг киржир ужурлуг.

Аку-дунма совет уруглариың улуг өг-бүлезинге каттышканындан бээр 40 чыл болуп байырлалга белеткенип тура, пионерлер болгаш школачылар республиканың эрткен болгаш амгы үезиниң дугайын тодаргай билип ап, төрээн суурунуң, совхозунуң, школазының төөгүзүн тургусчурунга, хоочуннарның сактышкынарын бижиринге киржирлер. Партияның болгаш күш-ажылдың хоочуннары-биле, Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилери-биле, күш-ажылдың мурнакчылары-биле ужуражышкынарның ажыктыг, солун болуун чедип алыр. Лагерьлериң бүгү хевирлеринге организастап чорудар хемчеглер идейлиг утка-шынарлыг, кижизидилге салдарлыг болур ужурлуг.

Ургуларның дыштанылгазын организастыг эртирериңге улус өөредилге органнары болгаш өскеда хөй-ниитн организацияларының дээштиг киржилгези негеттинер. Эрткен чылдарның дуржулгазындан алгаш көөрге, бо ажылга четпестер база илерен турган. Лагерьлерге ажылдаар кадрларны шилип алыры, оларны аайлап башкарары — кол чүүлдериниң бирээзи. Лагерьлер ажыттына бергенде безин чамдык отрядтар вожатыйлар чок, тускай мергежилдиг поварлар болгаш музыка ажылдакчылары чок болгулаар таварылгалар тургулаан.

База бир чугула айтырыг. Өөреникчилериниң дыштанылгазының үезинде ниитиге ажыктыг ажылдарга оларның киржилгезинче улус өөредилге органнары, комсомол комитеттери чогуур кичээнгей салбайн баары хаая эвес. Ылангыя пионер лагерьлеринге, школаның бүдүрүлге участокторынга бойдус камгалалының патрульдарын, чаагайжыдылга, септелге ажылдарынга киржир отрядтарны, кыргыннарга, инвалидтерге дузалаар бөлүктерни тургусса чогуур.

Чайгы үеде уруглар-биле ажылга киржип турар Кызылдың педагогика институдунуң, башкы училищезиниң болгаш өске-даа өөредилге черлериниң студентилери база сургуулдарының ажылын идепкейжидери, аиаа контрольду күштелдирери артык эвес. Черле ынчаш школачыларның дыштанылгазын, оларның ажылын башкарып турар кижилер, бирги ээлчегде, башкылар, аиаа бедик харысалгалыг болуп, өске ажылдакчыларны удуртуп, башкаржыры чугула.

Чай-84 — бистиң ургуларывыска кадыкшылдың, дыштанылганың болгаш күш-ажылдың чайы болзун дээш сагыш салышкын бирги ээлчегде улус өөредилге ажылдакчыларының болгаш партия, совет, профэвилел, комсомол база ажыл-агый, бүдүрүлге удуртукчуларының кичээнгейниң төвүнге турар ужурлуг.

АРГАЛАРЫВЫС БАР

Чөөн-Хемчикте «Чыраа-Бажы» совхозтуң Шык-Бажы сүт-бараан фермазының коллективи юбилейлиг чылдың бирги чартыынга 270 тонна сүттү күрүнеге садар ужурлуг. Эрткен айның төнчүзүнге чедир 190 тонна сүт дужааттынган. Моон алгаш көөрге, чартык чылда сүт садар планын совхозтуң күүседип аптарының бүгү аргалары бар бөөп турар. Чартык чылдың планныг онаалдазын күүседир дээш кандыг хемчеглерни боттандырып турарының дугайында интервьюну бистиң корреспондентивис К. Монгуш ол совхозтуң кол зоотехниги Олег Доңгакович Кызыл-оолдан алган.

— Силерниң совхозта сүт будүрер талазы-биле кол черни эзлеп турар ферма Шык-Бажы сүт-бараан фермазы болгай. Хорум-Даг салбырында Дөң-Терек сүт-бараан фермазын бо фермаиың биче салбыры дээш чугаалап болур. Планныг онаалдаларны чедиишкинниг күүседиринге Шык-Бажы сүт-бараан фермазының киирип турар үлүг-хуузу улут. Бирги чартык чыл доостурунуң кырында келген. Совет Тыванның 40 чыл оюнга уткуштур бо фермаларда чорудуп турар ажылдар кандыгыл? Черле ынчаш бай-дал кандыг боол турарыл, Олег Доңгакович?

— Бистиң совхоз 1984 чылдың бирги чартыынга 270 тонна сүттү күрүнеге садар планныг. Эрткен беш айларда 190 тонна сүттү күрүнеге дужаадывыс. Бирги кварталда сүт дужаар талазы-биле көргүзүглеривис черле шору болган. Бирги кварталда 126 тонна сүттү дүрүп турар бис.

— Ам саап турар 200 инектен хүнде чеже хире сүттү күрүнеге дужаап турарыл? Чартык чыл планын чедиишкинниг күүседир дизе, хүнде чеже килограмм сүттү будүрзе чогуурул? Бо хүннерге чедир чеже быжаа камгалап алдынганыл?

Интервью

— Сүт саалдазы, ону будүрери оожум темпилиг чоруп турар деп үстүнде чугаалаарым. Оон чылдагаанның мынчаар тайылбырлап болур. Малдың ажаалда, чемгерилгези ам-даа чогуур деңнелге чедир тургустуумаанында, саанчы бүрүзү бар арга-курлавырларны долу ажыглавайн турарында. Шык-Бажы, Дөң-Терек сүт-бараан фермаларының саанчылары хүнде шупту саап турар инектен 1400 литр сүттү саап, оон 1300-үн күрүнеге дужаап турар. План ёзугаар адыр болза, бо саап турар инектерден хүнде 1600—1700 литр сүттү саап, эң эвээш дээрге-ле 1600 литр сүттү күрүнеге дужаар ужуралут бис. Шык-Бажы сүт-бараан фермазында 127 быжаа доругуп турар. Торүүр инекке онаалтыр малдың чаш төлүүн баш санының планы чедир күүсеттинмейн турар.

— Сүт саалдазының темпизин бедидер, күрүнеге дужаар сүттүң шыпарын экидер, ону күрүнеге дужаарын көвүдедир талазы-биле кандыг хемчеглерни ап чорудар деп турарыл?

— Июнь 3-те фермаиың ажыл-ишчилери чайлаанда көжүп чеде берген. Чайлаглаар мурнунда саалда аппаратарын ында четчелеп тургускан. Сүт соодар чайгаар дүвүрээринин бүгү үндезиннери бар-даа бооп турар. Айтырыг ам: космосту милитаризастаарыл амдыгаалтан-на, баш удур болдурбас бе азы ол бүгү кижи төрелгетеннин кырынга диргелген өлүмнүг айыылдың үвер дөзү болу бээр бе? деп ынчаар салдыып турар-дыр.

Совет Эвилели аңаа хамаарыштыр кандыгыл дээрге, космос тайбың хевээр турзун дээш ол чайгылыш чокка чүткүп турар. Ол соруглганы шиитпирлээрнге идиг кылырынче түткүвүшаан. ССРЭ эрткен чылдала спутникке удур чепсекти космос делгеминче салып үндүрбезиниң хүлээлгезин чаңгыс талалыг чурум ёзугаар бодунга алган, өскээр чугаалаарга, еске күрүнелер, оларның-биле кады АКШ кандыг-даа хевирнинг спутникке удур чепсээн космосче үндүрериң амдыызында соксадын турары бүгү үениң иштинде ындыг салып үндүрүүшкүннерни кылбазының чаңгыс талалыг хорууштуунун кылган. Ол хүлээлгеде спутникке удур чепсектиң шенелдези үндүрүүшкүүнүн база кылбазын айтып турары билдингир.

Совет Эвилелиниң чарлаары ол кызыгаарлаашкыны күштүг бооп үргүлүүлеп турар. Оон-биле кады бистер ол хорууштуун бүгү талазы-биле аныктыг болза-даа, оны амгы үеде бар бооп турар ындыг системаларны хорууру-биле кады спутникке удур чепсектн бүрүн үзүткаарыпче чүгле башгайгы базым кылдыр санап турар бис. Бистер чогум-на оон ужурундан ол дугайында дугуржулганы чедил алырыбиле албан ужурунда тускай чугаалажышкынарже озалдадыышкын чокка эгелеп киреринн АКШ-ка саналдап турар бис.

Совет Эвилелиниң бо айтырыг талазы-биле тодаргай саналдары ави биилингир, оларны КНО кежигүнү күрүтелериниң хөй кезии деткип турар. Чүтле АКШ-тың чаза удурланып турар.

Антырыт. Спутникке удур чепсекти шенээрнн болдурбазын дээштин-биле контрольдап болур бе, бир эвес болур болза, канчаар кылырыл?

Харыы. Спутниктерге удур чепсектерниң шенелдезин соксадырын контрольдаары, бир-ле дугаарында талаларда бар турар национал техниктиг чепсектерниң дузалы-биле дээштиг контрольдаары болдунар деп чүвеге Совет Эвилели бүзүрел турар. Ындыг түннелдерниң болдунарының дугайын кёскү америк хөй экспертериниң медеглелдери безин бадыткап турар. Спутниктерге удур орбитага ужудар боо-чепсектерниң шенелдезин соксаткан дугайында талаларның дугуржулганының сагыттынып турарын чогумчалыг контрольдаарын талаларда бар болуп турар космос объектилерин хайгаараарының чепсек-херекселдерн хандырып болур. Спутниктерге удур орбитажже үнмес боо-чепсектерге хамаарыштыр алыр болза, үстүнде адаттынган чепсектерден аигыда. Каттышкан Штаттарның болгаш Совет Эвилелиниң кургаглаарга ажылчыннар-биле чугаалажып, оларның ажылдап, чурттап турар байдалдарын сонуургаан. Ажылчыннар болгаш спецналистер-биле ужуражышкынар үезинде онза кичээнгейни Улуг Октябрьның 67 чылынга уткуштур магистральдың бүгү орүнга поездилер шимчээшкинин ажыдар дээн БАМ-ның коллективтериниң харысалгалыг хүлээлгезин хандырары-биле тудуг ажылдарын шапкынчыдарының айтырыгларынче угландырган.

Г. А. Алиев ол ышкаш транспорт конвейерниң өске-даа кезектеринде ажыл-херектериң байдалы-биле танышкын. Лена хемде Осетрово болгаш Врангель мугулдурунда — Восточный порттарга. Владивостоктуң садыг портунга чораан.

Братск ГЭС-ке, ленинчи комсомол аттыг судно кылыр заводка, Амурда-Комсомольскиде Ю. А. Гагарин аттыг ужар чүүл заводунга болгаш ол кавынын өске-даа будүрүлгелериңе баргаш, эртем-техниктиг депшилгениң чедиишкиннерин көрген.

ПАРТИЙЖИ НЕГЕЛДЕНИҢ ЁЗУЗУ-БИЛЕ

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы Г. А. Алиевтиң июнь 3—10 хүнеринде Байкал-Амур магистралынга чорун тургаының үезинде оон ол девискээрнің ажыл-ишчилери-биле ужуражышкынарга кол кичээнгейни Чөөн Сибирьге болгаш Ыраккы Чөөн түкке транспорт харылзааларының көжүлдезиниң перспективалары, ол зонаның социал-экономиктиг көжүлдезинге, оон бойдус байлактарын комплекстиг ажыглаарынга оларның ролюнче угландырган.

Г. А. Алиев БАМ-ның оруу-биле Лена станциядан Амурда-Комсомольскиге чедир чорун, кол демир-орук шугумунуң сөөлгү километрлерин салып турар чер — Тамсимо-Витимниң шалыпчы тудуунга баргаи, орукту дургаар тывылган аныяк хоорейларны болгаш суурларны көрген. Соңгу-Мүйнүң чер иштининң оруун кылыр ажылдарның чорун турары-биле танышкан. Ол забойларга болгаш уургайларга ажылчыннар-биле чугаалажып, оларның ажылдап, чурттап турар байдалдарын сонуургаан. Ажылчыннар болгаш специалистер-биле ужуражышкынар үезинде онза кичээнгейни Улуг Октябрьның 67 чылынга уткуштур магистральдың бүгү орүнга поездилер шимчээшкинин ажыдар дээн БАМ-ның коллективтериниң харысалгалыг хүлээлгезин хандырары-биле тудуг ажылдарын шапкынчыдарының айтырыгларынче угландырган.

Г. А. Алиев ол ышкаш транспорт конвейерниң өске-даа кезектеринде ажыл-херектериң байдалы-биле танышкын. Лена хемде Осетрово болгаш Врангель мугулдурунда — Восточный порттарга. Владивостоктуң садыг портунга чораан.

Братск ГЭС-ке, ленинчи комсомол аттыг судно кылыр заводка, Амурда-Комсомольскиде Ю. А. Гагарин аттыг ужар чүүл заводунга болгаш ол кавынын өске-даа будүрүлгелериңе баргаш, эртем-техниктиг депшилгениң чедиишкиннерин көрген.

Ферманың коллективи Совет Тыванның 40 чылынга уткуштур күрүнеге эки шынарлыг элбек сүттү дужаар деп шиитпирлээш, деминг ажылдап турарлар.

Бо хүннерде ферма чайгы одарже үнген. Ол садыр төвүнден ырак эвесте. Межегей хемниң унунда көк оът-сигеннинг делгем алаактың баарында турар. Ында ам 300 ажыг инекти 15 саанчылар эртен, кежээ саап, бир инектен ортумаа-биле барык 15—18 килограмм сүттү саап ап турар, азы кышкы үеге деңнээрге оон элээн хөй болуп, саалда нешкен.

Фермада мурнакчыларның бирээзи Тамара Шуржмеевна Оюн түгле совхозта эвес, харын республикада сураглыг саанчыларның бирээзи. Ол ам бодунда быжыглаан 26 инектериниден хүнде 200 килограмм сүттү саап ап, эш-өөрүн мурнап турар. Дуржулгалыг дагдыныкчының өөреникчилери Нина Мартыненко, Светлана Ооржак оларның саптан сүдү база эвээш эвес. Саанчыларның ажыл-ишинге суурда 8 чыл школазының өөреникчилери улуг дузакы чедирип, бүгү ажылдарда киржип турарлар.

ЧУРУКТАРДА: аныяк саанчы Н. Мартыненко чаа сагган сүттү савазже кудуп турары; чайгы одарда инектер.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

Тандыда ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң Кара-Булуң сүт-бараан фермазының ажыл-ишчилери районда сүт-бараан фермаларының арасында социалистиг чарышка идепкейлиг киржип, аиаа каш удаа тимлекчи болуп келген.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиге соңгулдалар түннелиниң дугайында ДЫҢНАДЫГ

Кызыл хоорайның № 6 Мурнуу-чөөн болгаш № 14 Речной соңгулда округтарынга, Бай-Тайга районнуң № 34 Кара-Хөл соңгулда округунга, Чөөн-Хемчик районнуң № 68 Шеми соңгулда округунга, Кызыл районнуң № 82 Шынаа соңгулда округунга, Таңды районнуң № 95 Бай-Хаак соңгулда округунга Тыва АССР-ниң Дээди Совединиге соңгулдалар 1964 чылдың июнь 10-да болган.

Соңгулдаларны үнген депутаттарның орнунга чорутканы.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутаттарынга соңгутпаннар болза:

— Кызылдың № 6 Мурнуу-чөөн соңгулда округундан — **Михаил Николаевич ГОЛУБЬ** — Тыва АССР-ниң Күрүнениң айыыл чок чорук комитединиң даргазы;

— № 14 Речной соңгулда округундан — **Алексей Бактаевич ЧЫРГАЛ-ООЛ** — Тыва АССР-ниң Композиторлар эвилелиниң баштаар черинин даргазы;

— № 34 Кара-Хөл соңгулда округундан — **Кыяоол Иргитович ХЕРЕЛ-ООЛ** — Бай-Тайга районнуң «Кара-Хөл» совхозтуң сарлыкчызы;

— № 68 Шеми соңгулда округундан — **Сергей Сенди-маевич ОНДАР** — Чөөн-Хемчик районда «Большевик» совхозтуң хойжузу;

— № 82 Шынаа соңгулда округундан — **Валерия Ивановна ХОНАЙ** — Кызыл районда «Тере-Хөл» совхозтуң ынек кадарчызы;

— № 95 Бай-Хаак соңгулда округундан — **Виктор Дмитриевич КУРКУТОВ** — СЭКП Таңды райкомунуң бирги секретары.

...ДАШТЫКЫДАН СӨӨЛГҮ МЕДЭЭЛЕР...

● **БОНН.** ГСДП-ниң көскү ажылдакчызы Э. Бар бундестагка чүве чугаалааш, ортумак ыракшылдың америк ядролуг ракеталарны ГФР-ниң девискээрнинге тургузарын соксадырын негээн. Нидерландының чазаанның чуртка 48 америк чалгынныг ракеталарны тургузарын соңгаарладыр дээн шиитпири-биле холбаштыр «ногааннар» партиязының бөлүүнүң негээнин дауталр ол айтырыгны барыын-герман парламентиге чугаалашкан.

● **НЬЮ-ЙОРК.** «ТРЭ Топ Америкадан үүгүп чоргузуп», «Вьетнамга ышкаш үүлгедиишкинни катап болдурбас бис!», «Теп америк күрүнелериниң херектеринге АКШ-тың чепсектиг холгаарлаашкынын соксадыр!». ТРЭ-ниң, ИФБ-ниң болгаш Пентагонуң Нью-Йорктағы штаб-квартиралары турар бажыңның баарынга ындыг негелделерлиг кыйгырыглар туткан америк хөй-ниитиниң дайынга удур массалыг чыскаалы болган.

● **ЛУСАКА.** Замбия-даиң кызыгаарның Касумбалесе-дээр пунктузунда байдал дүшкүүрзээн. Июнь 5-тен 6-же дүне када дайыр солдаттар-биле Замбияның айыыл чок чорук көзектериниң аразынга удур-дедир аткылажыышкын өскүүн үнген болгаш аиаа даиыр тала таныларны, аар миномёттарны ажыглаан. Июнь 6-да Заирниң шериглери Замбияның девискээрни база катап боолал турганнар.

● **ЛОНДОН.** Барыын чүктүң эң улуг капиталистиг мүрүнелер болгаш чаактар баштыыларының ужуражышкыны экономиктиг болгаш политиктиг айтырыглар талазы-биле шыңгыы чөрүлдээлер-биле дооскан. Баш удур билдинип турганы ышкаш, Рейганның администрациязының сан хөө политиказынга холбаштыр шыңгыы маргыышкын болган. Оон уржуундан Барыын Европадан акша-хөреңги АКШ-че хөй шилчип, ол чокка-лаар байдалда киргеи барыын-европа экономикага соггуушкуну кылып турар.

(СЭТА).

Хүлээлгелерниң экономиктиг үндезинин экижидер, оларның боттаныышкынын доктаамал хынаар, сөстүң болгаш ажыл-херектиң карышпазын чедип алыр

(СЭКП ТК-ның чарыш дугайында үндүрген доктаалындан).

Кызылдың үлетпүр бараанар садыы — Совет Тыванын 40 чылынга уткуштур эгелээшкин үндүрген коллективтерниң бирээзи. Ооң садыгжылары эрткен чылдың үшкү, дөрткү кварталдарында чамдык бергедээшкиннерге таварышкаш, үүрмектеп садар бараан саарылгазының ниити планын күүседип шыдавайн барган.

Юбилейлиг чылдың эгезинден бээр үлетпүр бараанар садыының ажылдакчылары социалистиг чарышты улам дээштиг организастап, депшилгелиг аргаларны шиңгээдип ап эгелээн. Ол бүгү кандыг түннелдерни көргүскенин мооң адаанда материалдар чугаалап турар.

ӨЗҮЛДЕНИҢ БАЗЫМНАРЫ

● Кызылдың үлетпүр бараанарының садыынга 1976 чылда 446 кижи ажылдап турган болза, ам 580 хире кижи четкен.

● Ортумаа шалың төлевири сес чыл мурнунда кижи бүрүзүнге оналаштыр айда 139 рубль турганындан 157 рубль чедир өскен.

● Кижи санынга оналаштыр 1976 чылда 526 муң рубльдиң бараанын сатнан болза, эрткен чылын 630 муң рубльдиң бараанын сатнан (чурттакчылар санының өзүп турарын база барымдаалаар).

● Оңга чыл биле деңнээргe найысылалдың чурттакчылары хеп чуур машиналарны 78 муң рубльге, соодунчуларны 64 муң рублыге, автомашиналарны 645 муң рубльге, телевизорларны 490 муң рубльге хөйну садып алган. Ол ышкаш ук садыг кызылчыларга мотоциклдерни, даараныр машиналарны, радиоприёмниктерни, электрилиг пылесостарны ол чылдаазындан хөйну сатнам.

БҮЗҮРЕЛ — КИЖИЗИДИКЧИ КҮШ

◆ *Дагдыныкчы дагдынганнарының дугайында* ◆

КЫЗЫЛДЫҢ ҮЛЕТПҮР БАРААННАР садынга барык чээрби хире чыл ажылдап келдим. Бо үеним дургузунда чаартылгалар коллективте дыка хөй болгулаан.

«Саян» универмаг — кызылчыдарның чоргаараалы. Найысылалда эң улуг магазинивис бо. Мен ол ажытынары билек-де ажылдап кирдим. Садыгжылап эгелээн мен. Ооң хөй санныг интернационалчы коллективинде амда ажыллавышаан мен.

Садыглаашкынның культуразын бедидери-биле дилеп тып турарывыс чаа аргалар хөй дээрзин үстүнде чугааладым. Оларның чамдыктары ажыглаттынмазындан болун шынзыктырып шыдавайн-даа баргылаан. Соолгу, ам ажыглап турарывыс, ажыктыы көскүзүү-биле илдең арганын дугайында чугаалап көрейн. Ону ийи хире чыл мурнунда ажыглап эгелээн бис.

Ону «чүгле өлээн каш санныг кижиге материалдыг ээ-харыысалга» дээр. Ооң үжүрун тайылбырлаары-биле бистиң бригадавысты чижекке киририп көрейн.

Бистиң секциявыста (ол бир бригада кылыр ажылдап турар) 11 кижи бар. Оларның бежи материалдыг ээ-харыысалгалыг. Өске садыгжылар акша-малыңны бистиң-биле дөмей хемчээлге ап турардаа болза, дудагдал-самчыгдал дээш тодаесс.

Ол арганы шингээдип алыр деп турувуста бригаданың чамдык кежигүннери чөп-шөрешпейн турган. Дезипкен-даа кижилер бар. «Хөй түңнүг бараан-биле холбашкан ажылга шупту кижилер ээ-харыысалгалыг болур болгай. ооң херээ чүл, чамдык кижилер кичээнгей чогу-биле бараан чидирерге, өскелери төлөөр эвес» диишкен чугаалар-даа тургулаан.

Ону баштай бодаарга, шындаа ышкаш. Шынап-ла ындыг болгу дег. Материалдыг ээ-харыысалга чок кижиде чүү боор, самчыгдаза-даа төлөөр эвес, хүн эрттирип турза-ла ол ышкаш. Дескен кижилер база ындыг бодалган чорутканнар.

Шида өске тала барын кымдаа баштай экербээн. Кол чүүл акша-төгерикте эвес, кижинин, совет кижинин, арын-нүүрүнде. Кижиге бүүрел — кижизидикчи күш. Ук арганы шингээдип алганывыс баштайгы хонуктардан-на ону экерип каан бис. Мындыг чүве.

Биске бир садыгжы турган. Ол материалдыг ээ-харыысалгалыг турган, хайгаараар чеминче-даа шоолуг кичээнгей салбас кижи. Аңаа каш-даа чугаалап, өре-самчыгдал үүп болурун, кичээнгейлиг ажылдаарын сүмелеп пат болган бис. Бараанны садып алыкчы бодуу шилип алыр арга-биле ажылдап турар болгай бис, чүү-даа болгай-ла. Ол кыс бистиң сагындырывысты херекте албайн турган. «Дудагдал үнзе төлеп-ле бергей мен» дээр чүве.

Кажан бригаданың кежигүннериниң чамдыктарын материалдыг ээ-харыысалгаже шилчиткеш, өскелерин оон хостаанывыста, демги кыс база ээ-харыысалгадан хостаган. Бижи бодаарга, ол улам тоомча чок апаар ышкаш. А херек кырында ындыг эвес болган. Кичээнгейлиң, серемчилелдиң дам бараан. Ооң ынчаар иттингенинин чылдагаанын чамдык өөрү ылавылаан.

— Мээң хайымда өске кижилер самчыгдал төлөөр эвес. Материалдыг ээ-харыысалга чок кижиниң мен-не дээш сула салдынып болбас херек, кижи ээш-өөрүн бодаар чоор. Өскелерде кижилерге ону сүмелээрдир мен— деп, ол ширинин чугаалаан.

Ынчангаш бо арганы аныктарны ээш-өөрү дээш сагыш салыышкынга, медерелдиг моту-шынарга кижизидер арга деп ынчан ылап билген мен. Кижинин арын-нүүрүн акша-төгерик-биле эвес, ак сеткил-биле хемчээр ужурлуг бис.

Материалдыг ээ-харыысалгага болдуунда дуржулгалыг садыгжылар ажыллаары бистe чанчыл апарган. А өөредилге комбинады дооскан аныяктар оон хостаалыр. Ынчалза-даа садыг ажылынга хандыкшылдыг, мергежилиңге бердиинген кижилер дөмей-ле ак сеткиллиг ажылдап турар. Ындыглар мээң удуртканым херээженнер хевирлиг садар секцияда эвээш эвес. Татьяна Евсюкова, Рада Сат оларның ажылдап турарын мактаар апаар. Оларны чоорту материалдыг ээ-харыысалгаже шилчидер бис.

Ээ-харыысалга хүлээнмээн черге ажылдап тургаш, бодуңгуның канчаар ажылдаанын тодарадыр. Хүннүң болур «беш минута» хуралынга ук түңнелдиг дугайында бүгү коллективке дыңнадып. идепкейлиг, идепкей чок болганнарны адап, чарлаар. Ооң ниити түңнелин ай санында үндүрер.

Бо арганы ажыглаарга ооң ажыктыы маргылдаа чок. Ынчалза-даа ол эвээш. Ажылдакчы бүрүзүн боттарының хүлээлгезин эки билир, күш-ажылды чогаадыкчы ёзу-биле көөр. бараан саарылгазының өзүлдезинiң курлавырларын дилеп тывар, күш-ажылдың будуруккүлүүн бедидер дээш демисежир кылдыр өөредир ужурлуг бис.

Бисте, Кызылдың үлетпүр бараанар садыында, күш-ажылды бригада аргазы-биле организастаарын шупту магазиннер чедип албайн турар дээрзин айтыр херек. Дыка хөй коллективтер эрги ёзу-биле ажылдап турар. Ынчангаш бо чылдың тончузунге чедир бүгү магазиннерни ол аргаже шилчидер бис. Ынчан садыглаашкынның культуразы улам бедиир.

З. АРАКЧАА.

Кызылдың үлетпүр бараанар садында план кидизиниң начальныгы.

АЖЫЛЫВЫСТЫ УЛАМ ЭКИЖИДЕР ДЭЭШ

◆ *Профком болгаш чарыш* ◆

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы эш К. У. Черненко бо чылдың март 2-де сонгукчулар мурнунга чугаазынга чоңну хереглел барааннары-биле четчир санныг кылдыр хандырары дээрге кижилерниң чаагай байдалын бедидеринче утпангаш хемчеглер болур дээрзин айыткан. Ол сөстерни Кызылдың үлетпүр бараанар садыының ажылдакчылары боттарының күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиткенинiң күсели-биле чедип алдынган.

Мындыг чедишкиннер коллективте социалистиг чарыштың ачызында чедип алдынган. Нимтизи-биле Кызылдың үлетпүр бараанар садында бүгү ажылдап турарларның 90 ажыг хуузу бо түннерде социалистиг чарышче хаара туттунган. 60 хире хуузу күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрү дээш шимчээшкинде киржип турар. Социалистиг чарышка мүрнүкү одурүүнү коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары ээлеп турар. Оларның саны бистe 139 кижи, а ол ат дээш демисежип турарлар 112 кижи. Садыгга коммунистиг күш-ажылдың 6 бригадазы бар, комсомолчу-аныяктарның 10 коллективи күрүне планнарының күүселдезиниге идепкейлиг киржип турар.

Садытның бүгү ажылдакчыларын социалистиг чарышче 100 хуу хаара тударын профэвилелдерниң катгышкан комитеди бодуунуң дөрт хүлээлгезин деп санап турар. Ынчангаш профэвилел хуралдарынга, магазиннерге болгаш каттыжыышкыннарга болган чыыштарга күрүне планнарын, социалистиг хүлээлгелерин күүседиринге социалистиг чарыштың ролюнуң дугаларының конференцияларын 4 черге эрттиргең, ооң киржикчилериниң чедишкиннерин демдеглеп турар бис.

Чарышка кол быра — моральдыг болгаш материалдыг идиг бериишкини. Чарыштың түңнелин кварталдап, чартык чылдап, чылдап профэвилелдерниң катгышкан комитеди үндүрүп турар. Тиилекчилерниң дутайында бүгү ажылдакчыларга калбаа-биле дыңнадып, оларга материалдыг шаңналдарны тыпсыры чаңчылчаан.

Бо чылдың январьда садыг каттыжыышкыннарынга, магазиннерге коллективтерниң хуралдары болгулаан. Аңаа бо чылдың социалистиг хүлээлгелерин олар алгылаан. Ол ышкаш тус-тус бригадалардың болгаш ажылдакчыларның хүлээлгелерин база чугаалажып көргең. Хүлээлге бүрүзүнде «Совет Тыванын 40 чылын төлептиг үткүүр соругга-биле» деп домактар киргизээн. Оларны ужур барымдаалап эвес, бар аргакурлавырларны, күштү санап тургаш алгылаан. Юбилейже алдар кыдыр ажылдаган сес ажыл-херек-биле нарышпас ужурлут дээрзин хуралдың киржикчилериндээ чугаалап турааннар. Ол ышкаш-ла ындыг дээрзин бо чылдың эрткен айларында байдал бадыткап турар.

Бо чылдың бирги кварталының түңнели-биле № 4 садыг каттыжыышкыны (директору А. И. Бойкина) тиилекчи болуп үнтеп, шилчинир кызыл туктуг, акша шаңналын чаалап алган. «Эң тергиин бригада» деп атты № 3 магазинде «Суй-белек» салбырында Ч. Х. Сааның удуртказ коллективинге тывыскан бис. Ол ышкаш «Эң тергиин комсомолчу-аныяктар коллективи», «Эң тергиин секция эргелекчизи», «Эң тергиин садыгжы», «Эң тергиин аныяк садыгжы», «Эң тергиин кассир», «Эң тергиин ажылчын» деп аттарга дыка хөй ажылчыннар төлептиг болгулаан. Оларга тус-тус белектерни, акша шаңналдарын тывыскылаан.

Садыгжыларның ажылы бараанарның санындан, шынарындан база хамааржыр. Бир эвес баазада бар бараанар магазиннерниң делгүүрлеринде чок болза, ол бистиң буруувус болур. Ол дээш товароведтер болгаш өске-даа харыысалгалыг ажылдакчылар харылаар. Ынчангаш чарышта бир кол черни ол ээлеп турар. Бо талазы-биле ажылывыста четпес түүлдер база бар. Ол ышкаш садыгжыларның талазындан каржы-хажагай алаар чорук үндезинин-биле чайлаттынмаан. Садып алыкчыга түгле ээлдек-эвилең болур эвес, аңда тааржыр бараанны шилиишин бээр, сүмелээр дээш садыгжы бүрүзүнүң ажылдаан турарын чедип алыр деп турар бис.

Чурттуң профэвилелдериниң XVII съездизинге яко-чедип алыр деп турар бис. Ол кандыг аргал?

Магазинде бригадага чылда, кварталда, айда сайгарар бараанның талазы-биле даалгазын доктаадып каар. Коллектив бүрүзүнге ажылдаар кижилериниң санын, аңаа төлөөр шалыңның фондузун тодарадыр. Шалың төлевирин кылганын барымдаалап расценка ёзутаар-даа, доктаамал шалыңныгларга штат ёзутаар-даа төлеп турар.

Бригадаларны тускайлаттынган тодаргайлаарга, чаңгыс мергежилдиң кижилерин: контролёр-кассирлерни азы садыгжыларны тус-тус-даа тургузуп болур. Комплекстиг бригадаларга янзы-бүрү мергежилдиң кижилери киреллер.

Составында кижилериниң саны 10-дан өрү бригадаларга бригада чөвүлелиг тургузар. Кежигүн бүрүзүнүң ниити херекке күш-ажылчы киржилгезиниң коэффициентизин үк чөвүлел тодарадыр. Ажыглаттынып турган дуржулгалардан алгаш көөрге, кижи бүрүзүнүң киргең салыышкынын бригада чөвүлели эң-не шыны-биле үнелээр болган, ол түгле шаңнал акшаны эвес, ниити ажылдаан шалыңны безин дыка чөп хуваар.

Бригадага төлөөри-биле көрдүнген шалың фондузунуң хемчээлинге дүүштүр бригада чөвүлели күш-ажылчы киржилгениң коэффициентизин (ККК) барымдаалап, шаңнал акшаны идепкейлиг садыгжыга 200 хуу чедирдээ төлеп болур. Багай ажылдаан кижиден 100 хуудаа казып каапкар эргелиг.

Бригада кежигүнү бүрүзүнүң ажылын хүн бүрү санап, түңнээринге ажыглаарыы-биле күш-ажылдың шынарын эргелеп башкарарының болгаш күш-ажылдың шынарының коэффициентизиниң системаларының сүмелеп турар көргүзүглериин барымдаалаары чүгүла. Ынчан бригада кежигүннериниң түс-түстa чедишкиннерин-даа, чамдык кижилериниң кошкак ажылы-даа илереп келир. Кижи бүрүзүнге хамаарыштыр күш-ажылчы киржилгениң коэффициентизи ынчан эң-не шыны-биле тодараар.

Ажыл шагы эгелээлекте секция азы киидис эргелекчизи хандырылганың шынар талонун бригада кежигүннеринге санап тургаш, хүлээдип бээр. Бир эвес садыгжы контролёр садып алыкчыга бараан болуп тургаш эвилең-эзлдек, кичээнгейлиг, келген кижиниң хереглээн бараанын тыпчып, ажыктыг сүмени берип, черле садып алыкчының негелле-хереглелин хандырар дээш эң культурлуг ажылдаан болза, ынчан келген аалчы четтиргенин сеткилиниң ханызындаа илередир болгаш оон талонун дилээр. Ынчан садыгжы хандырылганың шынар талоннарының бирээзин аңаа берип каар. Ук талонну садып алыкчы секциянын кассазында тустайлаан черге суп каар.

Ажыл шагы төнгенде секция эргелекчизи азы оон ораалакчызы талоннарны санаар болган садыгжы бүрүзүнүң ажылдаанын тодарадыр. Ол ажылдың түңнелин ажылдап турар садыгжылар, секциялар, магазиннер аразында шиңгээдип алыр деп шиитпирлээн бис.

Ук магазинге хандырылганың шынар талонунуң аргазын ажыглап эгелээн бис. Ол кандыг аргал?

Магазинде бригадага чылда, кварталда, айда сайгарар бараанның талазы-биле даалгазын доктаадып каар. Коллектив бүрүзүнге ажылдаар кижилериниң санын, аңаа төлөөр шалыңның фондузун тодарадыр. Шалың төлевирин кылганын барымдаалап расценка ёзутаар-даа, доктаамал шалыңныгларга штат ёзутаар-даа төлеп турар.

Бригадаларны тускайлаттынган тодаргайлаарга, чаңгыс мергежилдиң кижилерин: контролёр-кассирлерни азы садыгжыларны тус-тус-даа тургузуп болур. Комплекстиг бригадаларга янзы-бүрү мергежилдиң кижилери киреллер.

Составында кижилериниң саны 10-дан өрү бригадаларга бригада чөвүлелиг тургузар. Кежигүн бүрүзүнүң ниити херекке күш-ажылчы киржилгезиниң коэффициентизин үк чөвүлел тодарадыр. Ажыглаттынып турган дуржулгалардан алгаш көөрге, кижи бүрүзүнүң кирген салыышкынын бригада чөвүлели эң-не шыны-биле үнелээр болган, ол түгле шаңнал акшаны эвес, ниити ажылдаан шалыңны безин дыка чөп хуваар.

Бригадага төлөөри-биле көрдүнген шалың фондузунуң хемчээлинге дүүштүр бригада чөвүлели күш-ажылчы киржилгениң коэффициентизин (ККК) барымдаалап, шаңнал акшаны идепкейлиг садыгжыга 200 хуу чедирдээ төлеп болур. Багай ажылдаан кижиден 100 хуудаа казып каапкар эргелиг.

Бригада кежигүнү бүрүзүнүң ажылын хүн бүрү санап, түңнээринге ажыглаарыы-биле күш-ажылдың шынарын эргелеп башкарарының болгаш күш-ажылдың шынарының коэффициентизиниң системаларының сүмелеп турар көргүзүглериин барымдаалаары чүгүла. Ынчан бригада кежигүннериниң түс-түстa чедишкиннерин-даа, чамдык кижилериниң кошкак ажылы-даа илереп келир. Кижи бүрүзүнге хамаарыштыр күш-ажылчы киржилгениң коэффициентизи ынчан эң-не шыны-биле тодараар.

Ажыл шагы эгелээлекте секция азы киидис эргелекчизи хандырылганың шынар талонун бригада кежигүннеринге санап тургаш, хүлээдип бээр. Бир эвес садыгжы контролёр садып алыкчыга бараан болуп тургаш эвилең-эзлдек, кичээнгейлиг, келген кижиниң хереглээн бараанын тыпчып, ажыктыг сүмени берип, черле садып алыкчының негелле-хереглелин хандырар дээш эң культурлуг ажылдаан болза, ынчан келген аалчы четтиргенин сеткилиниң ханызындаа илередир болгаш оон талонун дилээр. Ынчан садыгжы хандырылганың шынар талоннарының бирээзин аңаа берип каар. Ук талонну садып алыкчы секциянын кассазында тустайлаан черге суп каар.

Ажыл шагы төнгенде секция эргелекчизи азы оон ораалакчызы талоннарны санаар болган садыгжы бүрүзүнүң ажылдаанын тодарадыр. Хүннүң болур «беш минута» хуралынга ук түңнелдиг дугайында бүгү коллективке дыңнадып. идепкейлиг, идепкей чок болганнарны адап, чарлаар. Оон ниити түңнелин ай санында үндүрер.

Бо арганы ажыглаарга оон ажыктыы маргылдаа чок. Ынчалза-даа ол эвээш. Ажылдакчы бүрүзүн боттарының хүлээлгезин эки билир, күш-ажылды чогаадыкчы ёзу-биле көөр. бараан саарылгазының өзүлдезинiң курлавырларын дилеп тывар, күш-ажылдың будуруккүлүүн бедидер дээш демисежир кылдыр өөредир ужурлут бис.

Бисте, Кызылдың үлетпүр бараанар садыында, күш-ажылды бригада аргазы-биле организастаарын шупту магазиннер чедип албайн турар дээрзин айтыр херек. Дыка хөй коллективтер эрги ёзу-биле ажылдап турар. Ынчангаш бо чылдың тончузунге чедир бүгү магазиннерни ол аргаже шилчидер бис. Ынчан садыглаашкынның культуразы улам бедиир.

З. АРАКЧАА.

Кызылдың үлетпүр бараанар садында план кидизиниң начальныгы.

ЧУРУКТАРДА: № 16 магазинниң садыгжызы С. Чигжит садын алыкчы И. Сангайның хереглээн баранын негелде ёзутаар сүмелеп, тып бээрге садып алыкчы оон «Хандырылганың шынар талонун» алгаш, тускай маржакче суп турда тыртырган; № 16 магазинниң иштики хевири.

ХОВАР БАРААН ХЕРЕК БОЛЗА

Кызылдың үлетпүр бараанар садыының № 19 магазинге чедип кевиңер. Ында ийиги чергениң чиг-эдин дужааган дээш ховар бараан садар салбыр бар. Аңаа кээп, ында чүнү-чүнү, нашты дужаарын, оон кандыг бараанны кайы хире хемчээлге алырын көргүскен дакпы-биле танышып алыңар.

Ол бүгү-биле танышкаш, ук магазиндеп ырак эвесте ийиги чергениң чиг-эди —сөөндан пос, саазын аймаа хүлээп ап турар айбан чериниг бөлүкарның эрги идим-хевиңерни, херекселиңерни, ашыгаттынмас саазыңыларны дужаган, талон биижидип алыр сиңер. Ук талон-биле бистиң магазиннивиске иккар.

Бистиң магазиннивис бир айда 60 муң хире рубльдиң бараанын чонга садып турар. Ооң үжен хире хуузу ийиги чергениң чиг-эдин дужааган дээш садып турар бараанарның өртээ болур. Ажыглаардан үнген эп-сеевин дужааган хамаатылар даштыңы идик, хилиг, веньвет болгаш өске-даа бараанарны, сава аймаан садып ап болуо.

Т. ФЕДУРИНА,
№ 19 магазинниң садыгжызы.

САДЫП АЛЫКЧЫГА-ДАА, САДЫГЖЫГА-ДАА АЖЫКТЫГ

◆ *Дуржулга солчуушкунундан тывылган* ◆

КҮШ-АЖЫЛДЫ бригада аргазы-биле организастаары — ден-дески ажылдаарының болгаш садыглаашкынның культуразын бедидериниң чугула быразы. Ындыг арганы бистиң чүртүвүстүң чамдык адырларында, ол ышкаш садыгда база ажыглап турар.

Ылдаңгы садыг ажылында, материалдыг, ээ-харыысалга-биле холбашкан адырда бо ажыл онзагай талаларлыг дээрзин демдеглээри чугула. Салбырның, секцияның болгаш өске-даа адырларының ажылдакчылары түс-түс бригадалар болур.

Күш-ажылдың шынарын эргелеп башкарарының системазы Кызылдың үлетпүр бараанарының садыынга 1979 чылда тургустунган. Ук система күш-ажылдың болгаш будуруглениң сагыга-чүрүмүн быжыглаарынга улут идиглиг болган дээрзин демдеглээр херек.

Шынарны эргелеп башкарарының системазын ёзугаар бригада кежигүнү бүрүзүнүң ажылдап турар байдалын хүннүң-не өөредип көөр болгаш шаңнал акшаны оон киргиштирген үлүүн барымдаалап төлээр.

Ажылдың ажыктыын болгаш шынарын бедидер, күш-ажылчы курлавырларны долу ажыглаар соругга үлетпүр бараанар садыының ажылдакчыларының мурнунга доктаамал салдынып келген. Ол арганарның бирээзи-биле номчукчуларны таныштырып көрейн.

Бо чылдың январьда садыының бөлүк ажылдакчылары — экономистер, товароведтер, садыгжылар, бухгалтерлер Курск хоорайга арга-дуржулга солчуп чораан, ук хоорайның төп универмагының дуржулгазын өөренип көргеш, садыг бүрүзүлегелериңге чамдык чүүлдерин ажыглаар деп шиитпирлээн бис.

Ол саналды садыгның бүгү коллективтери деткээн. Хоорайның дөрткү микрорайонунга чоокта чаа туттунган № 16 магазинниң коллективи мурнакчыларының санынга кирип. Совет Тыванын 40 чылынга уткуштуп бедиткен социалистиг хүлээлгеин алган. Чаа аргаңы ол магазинге бир дугаар шиңгээдип алыр деп шиитпирлээн бис.

Ук магазинге хандырылганың шынар талонунуң аргазын ажыглап эгелээн бис. Ол кандыг аргал?

Магазинде бригадага чылда, кварталда, айда сайгарар бараанның талазы-биле даалгазын доктаадып каар. Коллектив бүрүзүнге ажылдаар кижилериниң санын, аңаа төлөөр шалыңның фондузун тодарадыр. Шалың төлевирин кылганын барымдаалап расценка ёзутаар-даа, доктаамал шалыңныгларга штат ёзутаар-даа төлеп турар.

Бригадаларны тускайлаттынган тодаргайлаарга, чаңгыс мергежилдиң кижилерин: контролёр-кассирлерни азы садыгжыларны тус-тус-даа тургузуп болур. Комплекстиг бригадаларга янзы-бүрү мергежилдиң кижилери киреллер.

Составында кижилериниң саны 10-дан өрү бригадаларга бригада чөвүлелиг тургузар. Кежигүн бүрүзүнүң ниити херекке күш-ажылчы киржилгезиниң коэффициентизин үк чөвүлел тодарадыр. Ажыглаттынып турган дуржулгалардан алгаш көөрге, кижи бүрүзүнүң кирген салыышкынын бригада чөвүлели эң-не шыны-биле үнелээр болган, ол түгле шаңнал акшаны эвес, ниити ажылдаан шалыңны безин дыка чөп хуваар.

Бригадага төлөөри-биле көрдүнген шалың фондузунуң хемчээлинге дүүштүр бригада чөвүлели күш-ажылчы киржилгениң коэффициентизин (ККК) барымдаалап, шаңнал акшаны идепкейлиг садыгжыга 200 хуу чедирдээ төлеп болур. Багай ажылдаан кижиден 100 хуудаа казып каапкар эргелиг.

Бригада кежигүнү бүрүзүнүң ажылын хүн бүрү санап, түңнээринге ажыглаарыы-биле күш-ажылдың шынарын эргелеп башкарарының болгаш күш-ажылдың шынарының коэффициентизиниң системаларының сүмелеп турар көргүзүглериин барымдаалаары чүгүла. Ынчан бригада кежигүннериниң түс-түстa чедишкиннерин-даа, чамдык кижилериниң кошкак ажылы-даа илереп келир. Кижи бүрүзүнге хамаарыштыр күш-ажылчы киржилгениң коэффициентизи ынчан эң-не шыны-биле тодараар.

Ажыл шагы эгелээлекте секция азы киидис эргелекчизи хандырылганың шынар талонун бригада кежигүннеринге санап тургаш, хүлээдип бээр. Бир эвес садыгжы контролёр садып алыкчыга бараан болуп тургаш эвилең-эзлдек, кичээнгейлиг, келген кижиниң хереглээн бараанын тыпчып, ажыктыг сүмени берип, черле садып алыкчының негелле-хереглелин хандырар дээш эң культурлуг ажылдаан болза, ынчан келген аалчы четтиргенин сеткилиниң ханызындаа илередир болгаш оон талонун дилээр. Ынчан садыгжы хандырылганың шынар талоннарының бирээзин аңаа берип каар. Ук талонну садып алыкчы секциянын кассазында тустайлаан черге суп каар.

Ажыл шагы төнгенде секция эргелекчизи азы оон ораалакчызы талоннарны санаар болган садыгжы бүрүзүнүң ажылдаанын тодарадыр. Хүннүң болур «беш минута» хуралынга ук түңнелдиг дугайында бүгү коллективке дыңнадып. идепкейлиг, идепкей чок болганнарны адап, чарлаар. Оон ниити түңнелин ай санында үндүрер.

Бо арганы ажыглаарга оон ажыктыы маргылдаа чок. Ынчалза-даа ол эвээш. Ажылдакчы бүрүзүн боттарының хүлээлгезин эки билир, күш-ажылды чогаадыкчы ёзу-биле көөр. бараан саарылгазының өзүлдезинiң курлавырларын дилеп тывар, күш-ажылдың будуруккүлүүн бедидер дээш демисежир кылдыр өөредир ужурлут бис.

Бисте, Кызылдың үлетпүр бараанар садыында, күш-ажылды бригада аргазы-биле организастаарын шупту магазиннер чедип албайн турар дээрзин айтыр херек. Дыка хөй коллективтер эрги ёзу-биле ажылдап турар. Ынчангаш бо чылдың тончузунге чедир бүгү магазиннерни ол аргаже шилчидер бис. Ынчан садыглаашкынның культуразы улам бедиир.

З. АРАКЧАА.

Кызылдың үлетпүр бараанар садында план кидизиниң начальныгы.

МАГАЗИН № 16

ТАЛОН

качества обслуживания

Вас обслужил продавец

Благодарим за покупку!

(Бо арыннын материалдарын «Шыныңың» корреспоидентилери Д. Чыдым биле В. Кара-Сал олар белеткээн).

«КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

Вера Игнатьевна Воротникова — республиканың ыяш ажыл-агый министерствозунуң материал-техниктиг хандырылга конторазының инженери.

Илья Алексеевич Гаврш — Харылзааның бүдүрүлге-техниктиг эргелелиниң планчы-хөө килдизиниң начальнигги.

Александр Антонович Гиро — Харылзааның бүдүрүлге-техниктиг эргелелиниң начальнигиниң орлакчызы.

Владимир Яковлевич Голубков — республика типографиязының цинкогравы.

Елизавета Фёдоровна Горлушкина — №7173 төп ажаалга кассазының кладовка эргелекчизи.

Валентин Павлович Дмитриев — уругларның спорт школазының аккомпаниатору.

Раида Ивановна Заворотная — республика типографиязының өруктүзүү.

Роза Васильевна Захарова — Сельхозтехкуркомнуң Кызылда садыг баазазының склад эргелекчизи.

Людмила Николаевна Кавинцева — Тываның кооперациязының ПТУ-нуң башкызы.

Александра Константиновна Калюкина — Харылзааның бүдүрүлге-техниктиг эргелелиниң бухгалтери.

Магдалина Константиновна Кожевникова — уругларның спорт школазының башкызы.

Галина Михайловна Козуля — Садыг министерствозунуң склад эргелекчизи.

Хүргүлек Байыскылановна Коңгар — Тываның хөгжүү-шыра театрының артизи.

Мария Васильевна Котельникова — Садыг министерствозунуң садыг баазазының склад эргелекчизи.

Вера Александровна Кузнецова — «Моңгүлек» гостиницаның ажылчыны.

Сонгжа Чамыяновна Куулар — Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң хүлээп алыышкын черинин эргелекчизи.

Борис Васильевич Лощенко — заводтуң салбыр командири.

Валентина Емельяновна Михайленко — садыглаашкынның болгаш бараанарның шыпарының талазы-биле шенелде бүдүрүлгенин күрнспектору.

Милянтина Степановна Моинд — республика типографиязының парлакчызы.

Анна Васильевна Москвина — Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң ажыл-агый эргелелиниң ажылчыны.

Нина Ивановна Николаева — үлетпүр бараанар садыының № 13 магазинининң килдис эргелекчизи.

Александра Ефимовна Паварина — «Кызыл» гостиницаның администратору.

Георгий Маркелович Пичугин — республиканың «Зооветснаб» каттыжыышкынының склад эргелекчизи.

Александра Ермиловна Попова — республиканың «Зооветснаб» каттыжыышкынының улуг бухгалтери.

Надежда Ивановна Потапова — Харылзааның бүдүрүлге-техниктиг эргелелиниң улуг бухгалтери.

Римма Михайловна Потылицына — улусчу чурулга болгаш суй-белектер бүдүрер шенелде бүдүрүлгенин кадр килдизиниң инспектору.

Наталья Егоровна Путинцева — эмчи үчилищезиниң лаборантызы.

Екатерина Емельяновна Пытель — «Тудуг кезектери» комбинаттың станочнициязы.

Георгий Иванович Раицкий — Сельхозтехкуркомнуң районнар аразының Кызылда каттыжыышкынызының инженери.

Валентина Ильинична Сергеева — республиканың туберкулёзка удур диспансериниң ажылчыны.

Валентина Иосифовна Скрышкина — № 7173 ажаалга кассазының хыналда начальнигги.

Мария Лаврентьевна Слесаренко — республиканың туберкулёзка удур диспансериниң ажылчыны.

Антонина Васильевна Спегирёва — үлетпүр бараанар садыының кол бухгалтериниң орлакчызы.

Надежда Ивановна Соколова — кооперацияның ПТУ-зунда методист.

Полина Ивановна Соколова — Тыва АССР-ниң Төп күрүне архивиниң ажылчыны.

Николай Кириллович Солдатов — Тыва АССР-ниң Статистика эргелелиниң кезикчи-гальванотипизи.

Идея Андреевна Титова — Статистика эргелелиниң улуг экономизи.

Анна Варфоломеевна Тулинова — «Тыва кодээ тудуг» трестиң бүдүрүлге-технологтуг четчелээшкин эргелелиниң инженер-диспетчери.

Зинаида Георгиевна Тутатчикова — садыглаашкының болгаш бараанарның шыпарының талазы-биле шенелде бүдүрүлгенин аргызыышы.

Анна Фёдоровна Трошина — кооперацияның ПТУ-зунуң техажыылчыны.

Зоя Александровна Трофимова — Тыва автоорук эргелелдиң төлевилел-смета бюрозунуң инженери.

Николай Иванович Утев — «Тыва кодээ тудуг» трестиң бүдүрүлге-технологтуг четчелээшкин эргелелиниң ажылчыны.

Хомушку Балчировна **Хертек** — Садыг министерствозунуң дузалал ажылагый ажылчыны.

Павел Иванович Чербаков — «Тыва тудуг» трестиң «Кызыл тудуг» эргелелиниң начальнигги.

Татьяна Андреевна Черемных — Күш-культура болгаш спорт талазы-биле комитеттиң общежитиезиниң администратору.

Евдокия Арсентьевна Чупрасова — Харылзааның бүдүрүлге - техниктиг эргелелиниң автобаазазының улуг экономизи.

Суван Чымыевна Шактаржик — республиканың туберкулёзка удур диспансериниң эмчизи.

Любовь Ивановна Шейкина — «Тудуг кезектери» комбинаттың ажылчыны.

Борис Николаевич Юневич — Харылзааның бүдүрүлге техниктиг эргелелиниң улуг инженери.

Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай.

1984 чылдың май 30.

ТУРГУЗУУШКУННУҢ ЧАҢГЫС ААЙ СТРАТЕГИЯЗЫ

ЭДЧ кежигүнү чурттарның дээди деңнелге экономиктиг чөвүлел хуралынга уткуштур

Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелинде каттышкан социалистиг чурттарның кады ажылдажылгазы үжен беш чыл дургузунда делегейниң экономиктиг хөгжүлдезиниң чугула фактору болу берген. Чер бөмбүрзээниң чурттакчы чонунуң түгле 9,8 хуузу чурттап болгаш ажылдан турар аки-дүңма күрүнелер делегейниң үлетпүр продукциязының үштүң бир кезээн бүдүрүп турар. Делегейниң национал орулгазының дөрттүң бир кезээ олардың үлүг-хуузунга оноажыр.

Социал-экономиктиг болгаш политиктиг тургузуунуң ниитилешкек чоруунга, социализмни болгаш коммунизмни тургузар деп эчис соруглазының чаңгыс аайынга үндезилээш, күрүнелериң дугуржуушкуннуг, шапкын хөгжүлдезиниң мындыг үлегер-чижектерин төөс бәлбес. Ол хөгжүлде призистер чок, дең эргенің күрүнелиниң бот-эргезин, хамаарышпас чорукту болгаш национал эргежыктарны хүндүлээриниң, кайы-каймызынга ажыктыг болуруңуң болгаш эш-езузу-биле дузалажырының принциптерииге үндезилеген бурунгаар деп-шилгелиг хөгжүлде-дир.

Бистиң кады ажылдажылгавыс политиктиг болгаш экономиктиг быжыг үндезинге даянган. ЭДЧ чурттары чаңгыс аай хевирлиг экономиктиг үндезиниг — бүдүрүлгениң чепсек-херекселдеөги ниитиниң өнчүлүг болгаш чаңгыс аай хевирлиг күрүне тургузуглуг — ажылчы аңгы баштаан чонуң эрге-чагыргалыг. Бистерии ниити идеология — марксизм-ленинизм каттыштырган. Ол бүгү түүлдер интеграция чорудулгаларын хөгжүдеринге, күш-ажылдың улустар аразынга социалистиг хуваалдазының чигзиниг чок ачызын ажылаарынга быжыг үндезин суурну тургузуп турар.

Ажыл-агыйжы деминг хөделаашкинии ханыладырынга ЭДЧ кежигүнери чурттарның дээди деңнелге экономиктиг чөвүлел хуралы чаа күүлүг идигни бээр. Дутуржуп алганынга дүүштүр ол хурал июньның ортан үезинде Москвага болур. Төөлүг чаа үечадада социалистиг экономиктиг интеграцияны ханыладырынче болгаш хөгжүдеринге дугуржуушкуниуг утланымышкыны чөвүлел хурал тодарадыр.

Хөгжүлденің чаңгыс аай стратегиязы дем каттыжылга чурттарының аразында деминг харылзааларының быжыг платформазы апырган. Ол болва, улус ажыл-агый планнарын айлашкыраашкыга, бүдүрүлгени специализастаарынга болгаш кооперастаарынга даянган. ЭДЧ-ниң дээди органы — оон сессиязының чыл бүрү болур хуралдарынга кады ажылдажылганың чугула утланымышкыннарын ниитилел бүдүрүлгезин интенсификастаарынга, өртем-техниктиг депшилгени дүргелеринге, национал экономикаларның структуразын сайзыранг-ыкларынга, ниитиин ажыл-агыйжы курлавырларны мобилизастарынга тааржытыр ажылдап кылып турар.

Перспективтиг хөгжүлденің кол чугула айтырыгларын дээш деңнелге чугаалашкаанындан бээр 15 чыл болган. Ынчан, 1969 чылда, коммунистиг болган ажылчы партиялар удуртукчуларының база чизиктер баштыңаарының деңнелинге эртеп ЭДЧ-ниң түскей сессиязынга үр үелиг кол барымдаалаар эчис соруглалар болгаш принциптер тодаргайлаттынган, ол түүлдер харын чугула документиниң — ЭДЧ-ниң Комплектиг программазының үндезини болган. Кады ажылдажылганы ханыладырынче болгаш сайзыраңгайжыдарынче утландыр кады ажылдан кылган утланымышкының ынынын. Чөвүлелиң ажыл-чорудулгазының кол принциптериниң, хевирлериниң болгаш арганың ажыдыралчы күштүүн төөгү бүрүнү-биле бадыткаан.

Ам ЭДЧ — Европаның, Азияның болгаш Латин Американың аки-дүңмалышкы тос күрүнезиин каттыштырган найыралчы, деп эргелиг ынды болуушкуннар бистерге кайчаддаа таарышпас болгаш турбаспаа.

Ынчаарга ынынг чорук ботгарының четпестерии өскелерден көөрүн күзээр кижилериң карактарын өйүп турар болгай. Ынчангаш харын буржуаз экономиктиг литературада «дезинтеграция» дижир түве дугайында, кады ажылдажылга Совет Эвилелиниге-даа, ЭДЧ-де оон эвилелчилериге-даа ажык чок болгулай бээр дээр ааның түве дугайында хоозун чүлчүрүүшкүннер кончуг хөй.

Шынында кады ажылдажылганы хөгжүлдеөвиге Совет Эвилели-даа, ЭДЧ-ниң өске бүгү чурттары-даа сонгуургалыг Бир эвес дем каттыжылга чурттарының ажылчы чоннары чүтле сөөлгү үеэрби беш чыл-да бизнес 75 миллион квартираны алгаарын сагындырбас болзо, статистика коргуулу доду эвес болганы ол болур ийик. А делегейниң эртем-техниктиг күүзүүнүң барык үштүү бир кезээ бистиң күрүнелеривистиң үлүг-хуузунга оноажын турары кайгамчыктыг эвес деп бе?

ЭДЧ чурттарында үлетпүр бүдүрүшкүнүүн хемчээли «ниити рынок» күрүнелериниңе бодаарга, бирык кйи катап улуг. А бисте үлетпүр продукциязы чурттакчы бүрүзүге онаавштыр делегейже ортумаа-биле бүдүрүп турарынга бодаарга, үш катап хөйүг бүдүрүп турар. Кризистиг салгынашкинивер, социал программаларны кызырары, ажылчы чоннарның амыдырал деңнелии кудуладыры чергелиг ынды болуушкуннар бистерге кайчаддаа таарышпас болгаш турбаспаа.

Ынчаарга шынныг чорук ботгарының четпестерии өскелерден көөрүн күзээр кижилериң карактарын өйүп турар болгай. Ынчангаш харын буржуаз экономиктиг литературада «дезинтеграция» дижир түве дугайында, кады ажылдажылга Совет Эвилелиниге-даа, ЭДЧ-де оон эвилелчилериге-даа ажык чок болгулай бээр дээр ааның түве дугайында хоозун чүлчүрүүшкүннер кончуг хөй.

Шынында кады ажылдажылганы хөгжүлдеөвиге Совет Эвилели-даа, ЭДЧ-ниң өске бүгү чурттары-даа сонгуургалыг болгай. ЭДЧ-де эвилелчилерааристи чиг-эт болгаш одаар чүүл шилип оларга ынды амыдыралчы чугула продукциин-биле хандырга турар бис. Оларга оны делегейдеги эртектерден чиик эртектер-биле садып турарывыс хөнүр эвес. Беш чылдың үш чыдынын дургузунда аки-дүңма күрүнелериниң экономиказынга улуг салышкынны — 264 миллион тонна совет нефтиин болгаш нефтепродуктуларын, 92 миллард кубометр газты, 128 миллион тонна демирлиг чиг-этти шиирген бис. Олардан бистиң ап турарывыс машиналар, аппарателер, химия продукциязы бистерге эргежок чугула. Чүгле чаңгыс факт безин мындыг: мындыг ниитиер берилдеринииң күзеели-биле далай болгаш хем судноларыга дегелелдеринииң 40 чедир хуузун хандырып ап турар бис, чурттуң иштинге үүрмектеп садыглаар бараан саврылгазының фондуларынга олардан ап турар никтер 20 хуунуг, мебель, безен хеп, консервалар 15 хуунуг эзлеп турар.

Мынчангаш кады ажылдажыры кайы-даа талага ажыктын моон көрдүвүс.

Кады ажылдажылганың дыка хөй чугула айтырыгларын, социалистиг дем каттыштырылга күрүнелериниң демниг хөделиишкинииниң үндезини болу бээр экономиктиг хөгжүлдениң перспективтиг соруглаларын аки-дүңма чурттарның удуртукчуларын совет наймыларга чугаалажыпдар.

В. ПЕТРУНЯ.

СЭТА-ның хайгаракчызы.

ЭДЧ-НИҢ ПРОГРАММАЗЫ — БОТТАНЫЫШКЫНДА

Болгар автокарларны чорудуп турар черлериниң аттары бо сөөлгү чылдарда дыка көвүдээн. Ол эттиг-зэлгир машиналарны 70 чурттуң порттарындан болгаш демир-орук станцияларындан, тудуг шөлдериниден болгаш склад-шыгжамыр тудулгарындан-даа көрүп болур. Амгы үеде БУР-да янзы-бүрү хевирииң 32 муң автокарларын кылып үндүрүп турар. Оларның хөй кезиин ЭДЧ кежигүнү чурттарже чорудуп турар.

Республикада ындыг машиналарның кол «тургузуучузу» Пловодивтиң «Рекорд» дээр комбикады боон турар. Ында агаар-бойдустуң нарын байдалдарында ажылдаарынга таарыштырган 2-ден 3,5 тонна чедир түүк көдүрер чүдүрүкчүлерни кылып үндүрүп турар.

ЧУРУКТА: «Рекорд» комбинаттың ажык шелчүгежинде Совет эксперт Н. Н. Одноусум болгаш болгар инженер М. Чардаков олар ССРЭ-же чүдүрүп чорудар дээн бөлүк автокарларны кылып көрүп турлар.

БТА-СЭТА-ның фотозу.

Социализмниң бүзүрелдиг базымнары

АКЫ-ДҮҢМА УЛУСТУҢ ЧЕДИИШКИННЕРИНИҢ КӨРҮЛДЕЗИ

Июнь 1-ден эгелээш 20-ге чедир Москвада ССРЭ-ниң Улус ажыл-агый чедиишкиннериниң делгелезиниң девискээринде Болгария Улус Республиканың национал садыг-үлетпүр делгелгези ажыттынган. 12 муң дөрбелчин метр шөлдү ол эзлеп турар. Болгарияга социалистиг революцияның тиилээнинден бээр бо чылын 40 чыл болур оюнга үк делгелгени тураскаатканы болгаш аки-дүңма улустуң экономикага, эртемге, культурага чедип алган чедиишкиннериниң көрүлдезин кылдыр ол болуп эртер.

Болгария Улус Республиканың даштыкы садыг министри Христо Христов-биле интервьюну парладывыс.

— Силериң болгаш ССРЭ-ниң даштыкы садыг министри Н. С. Патоличевтиң 1984 чылда бараан саарылгазының дугайында ат салганыңар протокол түгле Болгарияга эвес, харын-даа даштыкыга массалыг информация чепсектериниң кичээнгейин хаава тутказ болгай. Силерии-биле алырга, ол документиде онзагай түве үүй ирги?

— Чугаалаар болза, ол протоколда бүгү-ле адырлар талазы-биле онзагай үүлдер-ле хөй. Хамыктың мурнунда, бо чылда бот-боттарынга дужаалдаларның хемчээли-дир,— ол 11,66 миллиард рубль,— бистериниң чурттарывыс аразынга садыглаашкын талазы-биле кажан-даа туруп көрбээн сандыр. 1983 чылдынга деңнээрге ол 16 хуу өзер. Болгария биле ССРЭ-нии аразынга бараан солчуушкуну 460 миллион рубль турган, ам оны түгле бөш хүнде-ле сайгарып турар бис.

Бистиң чуртувуска хамаарыштыр алырга, эң кыска хуусаада канчаар-даа аажок улуг бүдүрүлге күүлдери ажыглалга кирген дээрзин үстүнде ол деңнелгелер көргүүп турар-дыр.

— Бараан солчуушкуниуң структуразында кандыг өскерилгелер болганы?

— Болгар экономиканың стратегтиг угланыышкынарынга дүүштүр ында болуп турар структура талазы-биле ханы өскерилгелер экспортна салдарын база чедирип турар. ССРЭ-ге садар кылдыр бүдүрген бүтү бараанарның 62 хуузу машина худуушкунуңуп, электрониканың болгаш электротехниканың үлетпүрүнүң кылыглары болуп турар. Ол дээрге көдүртүр-транспорт техниказы, склад дериг-херекселдери, металл кезер станоктар, үлетпүр манипуляторлары болгаш роботтар-дыр. Оонбиле чергелештир бүдүрүлгенииң көңгүс чаа хевирлериниң продукциязы — амгы үениң автоматтыг шугумнары, технологтуг комплекстер база бар. оларны кол-дуунда автомобиль үлетпүүнге болгаш көдээ ажылагыйның машина тудуушкунуңа ажыглаар.

— ЭДЧ-ге хамаарыштыр Болгарияның специализастаашкынынга ол талазы-биле кандыг салыышкын барыл?

— Даштыкыже үндүр садар ол кылыгларның хөй кезииниң талазы-биле Болгария ЭДЧ-ниң талазынга специализастаттынган. бо дээрге бир дугаар чылы эвес деп чүвени демдеглээр апаар. Ол болза социалистиг экономика интеграциязының калбак хемчээлдиг чорудулгаларының түңнели-дир. БУР —оон идепкейлиг киржикчилериниң бирээзи болгай., Специализастаттынган болгаш кооперастаттынган дужаалдалар Болгария биле Совет Эвилелиниң аразында бараан солчуушкунунда оон ниити хемчээлиниң 35—40 хуузун эзлеп турарын демдеглеэзи ийик мен.

— Социалистиг дем каттыжылга чурттары база Совет Эвилели-биле Болгарияның кады ажылдажылгазынга болгаш садыглажылышкынынга үндезилээш, кандыг кол түңнелдерни үндүрүп болур силер?

— Ол кады ажылдажылганың түңнелинде Болгария болза турум, быжыг экономикалыг, даштыкы садыы хөгжээн делегейниң күш-ажыл хуваалдазында улам өзүп турар киржилгелиг, чонгунуң амыдыралының деңнелдоктаамал бедип турар, амгы үениң үлетпүрлүг күрүнези болу берген.

Деңэргенің, бот-боттарынга ажыктыг болгаш акы-дүңма, ак сеткилдиг дузалажылганың принциптеринге үндезилеттинип тургустунган социалистиг күрүнелериниң аразында ап ажылагыйга экн түңнелдерни берип турарынга өөрүвес арга чок.

— Совет Эвилели-биле экономиктиг харылзаалар-ның келир үеде хөгжүлдезин канчаар көрүп турар силер?

— Перспектива канчаар-даа аажок улуг. Амгы үечадада стратегтиг кол соруглга болур улус ажыл-агыйын болур-чогуурулу-биле интенсификастаарын чедиишкинииг күүседип. национал экономика. эртем болгаш кадр потенциалый шын шиитпирлеп турган. Болгария болза. ЭДЧ талазынга. ылангыя Совет Эвилели-биле ийи талалыг үндезинге шапкын интеграция чорудулгаларынга улуг хемчээлии-биле болгаш идепкейли-биле моон сонгаар-даа киржир.

(ПМА).

София.

ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАРНЫ КАТАП ЭГЕЛЭЭР ДЭЭШ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). 40 америк сенаторлар, ол ышкаш демократтыг болгаш республикапчы партиялардан төлээлекчилер палатазының кежигүнериниң бөлүү ядролуг чепсекти шенээрин бүрүн болгаш бүгү-ниити хоруур дугайында ССРЭ-биле болгаш Великобританиябиле чугаалажыышкыларны доп-дораан катап эгелээрин президент Рейгандан негелдени айыткан хоойлужудулга эдилгезин хүлээп алырын чедип алыр күзелиниң дугайын чарлаан.

Ядролуг чепсектиң шенелеринде бүрүн болгаш бүгү-ниити хоруур дугайында керээни ажылдап кылыр соруглалыг чугаалажыышкынарны быжыглаарын сорулгаларга ядролуг чепсектиң шенелеринде бүрүн болгаш бүгү-ниити хоруур дугайында керээни ажылдап кылыр соруглалыг чугаалажыышкынар дугайында 1974 болгаш 1976 чылдарда ат салдыган керээларын күштүг болдуруп бадылаарындан ойталаар дугайында шиитпирни Вашингтон харыүгда база хүлээп алган. Ынчангаш Вашингтон ядролуг чепсекти эндере бүдүрериниң айыылдыг орунче кирген болгаш шериг күүзүүнүң талазы-биле ССРЭ-ден артык күштүг чорукту чедип алыр дээн дайымаарак, эжелекчи, терлиндекчи планкарын ботгандырар дээш бүгү чугаалажыышкынарны үскен.

1985 сан-хөө чылында АКШ-тың шериг чарыгдаадарының дугайында хоойлу төлевилелиниге эдилгени чоокку үннерде кинерии чарлаан. 1974 болгаш 1976 чылдарның керээлерии сенатка күштүг болдуруп бадылаар дугайында америк администрацияга негелдеми үк эдилгеге киирген.

Эдилгениң вол эгелекчилериниң бирээзи сенатор Э. Кеннеди (демократ, Массачусетс штаттан) парлалга конференциязынга түве чугаалаан болгаш ядролуг чепсектиң шенелделерии бүрүн болгаш бүгү-ниити хоруур дугайында керээни чарары ядролуг боо-чепсектерии немей бүдүрерин бүрүн сокпадырынче орукка чугула баштайгы базым болган турар ийик деп медеглээн. Ындыг керээ улам-на күштүг ядролуг октарны бүдүрерни кызыгаарлаарынга база ядролуг чепсектиң нептеэзарин шегдээринге идиглиг болур ийик деп. Э. Кеннеди медеглээн болгаш 1974 база 1976 чылдарның керээлерии күштүг болдуруп бадылаарының эргежок чугулазын онзалап айыткан.

АГРЕССИЯГА БЕЛЕТКЕЛ

ВАШИНГТОН (СЭТА). Гондурастың девискээринде үргулчулеп турар АКШ-тың Гондурастың болгаш Сальвадорнуң шериглериниң «Гренадеро-1» дээр даймычы өөредилгезиниң үезинде «оокку үннерде Никарагуа-биле кызыгаарга «партизаннарның күштүг шаап халдаашкынын ойтур шаварының» талазы-биле белеткелди эрттирер. Ол өнчүк-чөнгээлиг даймычы «өөредилгениң» планында Никарагуадан 30 км черде Хамастранга барык үш муң америк, гондурас болгаш сальвадор солдаттарны аппарып, дүжүрерии көргеп. Аар шериг-транспорт самолёттарын хүлээп алырынга Пентагонуң чоокта чаа эде тургускаиы аэродромларының бирээзин ында боол турар.

Эрткен воскресеньеде АКШ-тың болгаш оон Тоя Америкада чалча эрге-чагыргалаашкын шериглери Сальвадор-биле кызыгаарга «партизан чурулгаларын уруткаарынга» өөренип турганнар. Гондураста боол турар дайынзырак белеткелде үш чурттуң 6 муң ажыг солдаттары киржип турар.

ИЙИ САМОЛЁТТУ ДҮЖҮР АТКАН

НЬЮ-ЙОРК (ТЭТА). Эй-би-си телекомпаниязының дыпнатканы-биле алырга, «1—4 фантом» дээр ийи иран шүүргедекчи-бомбардировщиктиг сауд шүүргедекчилер Персид мугулдурунуң кырынга чорда дүжүр аткан. Ол девискээрде хайгыылдап чоруп турар радиолокация разведказының болгаш ыракган хайгаралдың АВАКС дээр америк самолёт ук самолёттарны дилеп тыпкаш, дүжүр адарын каидырганын ол телекомпания демдеглээн.

Үндезинниг дүвүрээшкин

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Барыыл чүк чурттарының чурттакчыларын ядролуг дайынның өөскүп болурунуң айыылы, АКШ-тың бүрүзүзубиле чепсегленишкинии эндере бүдүрериниң улам күштелгени дыка дүвүредип турар. Ол дугайын Луис Харристиң институдунуң АКШ-ка, Францияга, ГФР-ге, Англияга, Норвегияга, Испанияга, Италияга болгаш Японияга кижилериң санал-оналын айтырганының ында парлаттынган түңнелдери хевээчилеп турар.

Шынчиледдин авторлары ол чурттарның улустарының термоядролуг айыыл-халаптың кыжанышкынышкыныг өзүп турарынга дүвүрээшкинии онзалап айыткан.

Стратегтиг чепсегленишкиннеөни кызыгаарлаарының болгаш кызырарының дугайында тодаргай советамерик чугаалажыышкыннар кылырын барыын чүк чурттарында бомбүрзектиң келир үеде айыыл чок чоруунуң чугула кезээ кылдыр анаа холбаштыр көрүп турар» деп документиде демдеглээн.

Каржы холгаарлаашкын

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Си-би-эс америк телекомпаниянын корреспондентизиниң Персид мугулдурнуң районундан дыңнаткының өзүгаар алырга, америк шериг кораблъдери делегейниң ол районунга каржы холгаарлаашкынын кажаттыларындан-даа артык күштелдирген. АКШ-тың шериг кораблъдери Персид мугулдурнуң сонгу девискээринче хынылавышаан, дайынчы таныылдаашкынны улам калбарткан деп, корреспондент айыткан. Персид мугулдурунуң районунда турар америк шериг кораблъдериниң хүлээлгелерин улам калбарткан дугайын АКШ-тың күрдепартаментизиниң медээзинге үндезилиишкин. Си-би-эс дыңнаткан. Ук өскерилгелерни амыдыралга боттандырган таварылгада америк шериг кораблъдери ол чоокавыга чорааи кандыг-даа судноларже халдаашкыннарны кылыр соруглалыг болуп турган турар.

Персид мугулдурнуң районунуче кедергей хөй шериг корабльдерии болгаш америк далай чадаг шериглерин америк администрация, АКШ-тың президентизии Рейган ыдалавышаан, делегейниң ол девискээринде хамаарышпас чурттарның ниитики херектеринге каржызыбиле холгаарлаан, улустарының айыыл чок чоруунга, тайбыңның херээже улуг кыжанышкынын турузуп турар.

Сагындырыг

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Пентагон Персид мугулдурнуң чурттарынга улам-на каржы-доңгун сагындырыгларны кылып турар-аларган. Чижээ, АКШ Персид мугулдурда «америк эрге-ажыктарны камгалаары-биле болдунар-ла бүгү чепсектерии ажыглаарынга» белен боол турарын америк шериг ведомствозунуң түскей төлээлекчизи дорту-биле медеглээн. Оон чугаалааны-биле алырга, чогум-на ындыг соруглга-биле ол районче дөрт америк фрегатты болгаш эсминецтиг чоруткан боол турар. Олар ам ында түңдаа, хүн-даа дивейн, дайынчы хайгыылдаашкынны кылып турар.

Америк тукпут кандыг-бир судноиуң кандыг-даа таварылгазын АКШ-тың ыяпыг эрге-ажыктарынга «ыланыышкын» кылдыр Пентагонның көөр аппарын оон «ыланыышкын» дамчыткан.

Э. Берлингуэрниң ааарааны

РИМ. (СЭТА). Италияның Коммунистиг партиязының Чиңгине секретары Э. Берлингуэрниң кадыынын кайгыдыр дугайында түскай бюллетеньии ында парлап үндүрген. Эш Берлингуэрге баш мээзинче хан чугуруушкүү болганы-биле холбаштыр нейрохирургиялыг кезиниккинии ыланыын бюллетеньде айыткан.

Дыңнатканың өзүгаар алырга, оон Падуя хоорайга июнь 7-де болган митингиге түве чугаалап тургаиыын үезинде хан чугуруушкүү болган.

«Оруе Песковатское дээр суурда доң кырында турар хүлер бүдүштүг бичии оол бүгү делегейге алдарлыг... Боттарыңарның оглуңарның дугайында чүнүдээ арттырбайн биижириңерни тейлеп тургаш, диледим. Мен немец-фашистиг эжелекчилерге удур дайынга совет улустуң көргүскен маадырлыг чоруктарының дугайында номну биижип турар кижи мен. Силерниң Болгарияда өөнүүшиер Георгий Казанджиев, Толбухин хоорай».

Совет Эвилелиниң Маадыры Саша Чекалинниң ачазы Павел Николаевич Чекалининиң адынга Тула областың Песковатское суурунга чагаалар мооң-биле дөртен чыл иштинде чурттуң бүгү-ле булуңнарындан, даштыкыдан кээп турар.

Павел Николаевич ооң оглу — бичии партизан-разведчикти фашистерниң түдүп алгаш, араатанзыг ёзу-биле хилинчектел тургаш, партизаннарның чажыдын билип ап чадашкаш, өлүрүп шаажылааны черниң чанында чурттап турар. Ооң ачазы оглунуң тураскаалыпшы турар черинде чурттап турар. Оон ырак эвесте оглунуң адын здилээн хоорай, база-ла ооң ады-биле адаан школа, уруглар сады турар.

Павел Николаевич удавас 85 харлаар. Ооң амыдыралы — шуптузуг күш-ажыл-биле долдунган: ары азыракчызы, чылгычы, дарган, ферма эргелекчизи-даа боол чораан. Амгы үеде пенсиялаан-даа болза, ол бир-ле чүвени кылган турар. Ол школаларга бо-ла чеде берген, пионерлер болгаш комсомолчулар-биле ужурашкан турар. Чекалининиң чурттаан турганы, амгы үеде музей апарган бажыңга чурттуң бүгү ужу-кыдыындан кижилер кээп турар.

ЧУРУКТА: Песковатскоениң Совет Эвилелиниң Маадыры Чекалин аттыг сес чыл школазының комсомолчулары-биле Павел Николаевичиниң ужуражы турары.

Ю. НАБАТОВТУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ЧОГААЛДАРНЫ САЙГАРБЫШААН

«Тывада музыка чайы» деп фестивальдың бистиң республикада үш дугаар эргиш турары бо. Тываның композиторлары боттарының чогаадыкчы чедиишкиннери-биле дыңнакчыларының мурнунга бараалгаалнар.

Бо чайын тыва композиторларының IV пленуму хөгжүмшүн театрынга, ындыг янзылыг байырлал концерти-биле желээн. Концерттиң программазы чүгле хылдыг хөгжүмге ойнаар жанрлардан тургустунган. Баштайгы эвлчегде А. Чыргал-оолдуң «Бистиң Тыва» деп сюитазының үш кезээ, Р. Кенденбильдиң сюитазының ийи кезээ В. Токаның дирижёрлааны-биле чаңгыланып үнген болгаш Х. Дамбаның сюитазының төнчүзү, Б. Нуховтуң Ийиги симфониязындан ийи кезек (Б. Нухов дирижёрлаан) улашкан.

Ийиги эвлчээнде Новосибирскиниң күрүне консерваториязының хылдыг хөгжүм квартеди тыва композиторларның кварттеттеринден үзүндүлерни күүсеткен. Концертти фестивальдың аалчызы, музыковед, искусствоведение кандидады А. М. Цуккер тайылбырларны кылбышаан, башкарган.

РСФСР-ниң Композиторлар эвилелиниң баштавр черинiң даргазының оралакчызы В. И. Казенин хамаарышкан айтырыг талазы-биле бир-ле дугаарында сөс алган:

— Бистиң шуптувус силерниң хылдыг болгаш симфония музыкаңар-биле ужурашкаш, улуг таалалды алдывыс. Симфония оркестри бисти эң-ле өөртү. Чогаадыкчы өзүлдези бар-даа болза, ооң киржикчилерин арбыдадыр, шыырак хөгжүмүүлерни хаара тудар керек. Новосибирскиниң кварттединиң үре-түңнелдиг дуржулгазын өөренип көөр апаар. Маңаа дыңнаанывыс бүгү-ле аялгалар улустуң аас чогаадырын бодал дамчыштыр сингерининң оруун дээп турарының херечизи болду. Ооң чижээнге А. Чыргал-оолдуң үше бижиткен оркестрлиг сюитазын адап болур. Р. Кенденбильдиң база-ла эки-дир. В. Токаның чогаалы шөйүлчек-даа болза, музыкалыг дилээшкин талазы-биле солун-дур. Х. Дамбаның сюитазы чаңгыс-ла кезээн дамчыштыр ындыг-ындыг дээрн берге. Ынчалза-даа бо аялга солун дээрзи чүгаажок. Б. Нуховтуң музыказы өске планныг, ол бүгү совет симфония чогаалдары-биле тыва симфониязынерниң драмында үнешкен харылзаазын тыва бергеи. Ооң кварттеттери эки-дир.

— Ниитизи-биле Тываның Композиторлар эвилелиниң тургустунганындан бээр алды чыл дургузунда бурунгаар улуг базымнарны кылганын хайгаарап келдим — дээш, Дагестандан келген композитор Ш. Чалаев бодунуң саналын эгелээн. — Силерде бистиң композиторларның дугайын, чонувус дугайын, бүгү делегей дугайын чугаалаксаан хөй-ле нарын жанрлар бар-дыр. Кижи бүрүзүле бодунуң музыказын бижип турар, ыяс-кежиктиг үеде-дир силер. Кижи бүрүзүнүңне чогаадыкчы аяны аңгы, бар чүүлге хамаарылгазы янзы-бүрү болуп турар. Силерниң музыкаңар дамчыштыр мен силерниң чериңерни өске делегей кылдыр хүлээп көөр-дүр мен. Тываның каас-чараш бойдузун, ооң чойунуң сагыш-сеткилиниң чүүл-базын аялдарыңар дидим-биле чуруп көргүзериң күзедим—деп, ол чугаалаан.

— Мен Тывада бир-ле дугаар чоруп тур мен, ынчалзада силериниң музыкаңар-биле Ростовка Л. И. Израйлевичиниң ачызында шагда-ла таныскан бис — деп, музыковед А. Цуккер чугаалаан. Бөгүн силериниң музыкаңар мени өөртүдээ, кайгаттыг-дыр. Ылаңгыя Л. Чыргал-оолдуң чогаалдарын дамчыштыр, баштайгы дээреэнинде бөдүүн мышкаш сагындырар, аас чогаалының дугайында база билип алдым. Р. Кенденбильдиң музыказы меңээ бир янзы дыңналыр-дыр. Улустуң музыказынче бот дугайгы көргүшкүн кыллыр ааң. В. Токаның музыказында дидим эгелээшкин бар-дыр, ол бөлүглешкен музыка бижиринче чүткүп турар.

Кызылдың урак чүүл училищезиниң башкызы, музыковед В. Сибирцева:

— Новосибирскиниң квартеди болгаш симфония оркестриниң «күштелдиргеи» күүседикчилериг, шагда-ла таныш музыкавыс хенертен чаазы-биле, утказы улам тода, ханы кылдыр чаңгыланды. Биске аяныг, күзелсоруг-биле чүгленгеи Л. Чыргал-оолдуң, В. Токаның музыкалары ышкаш, шак ындыг музыка херек дээрзин чугаалаан.

СЭКП Тыва обкомунуң секретары Д. К. Ооржак: — Тыва музыканың сайгарылгазынга ийи дугаар киржип тур мен. Композиторларның чогаалдарының чүгле шынар талазы-биле өөрүлдезин эвес, олче шүгүмүлекчи ёзулуг, бедик деңнелдиг апарганын демдеглевес аргам чок тур. Бо чорук мени өөртүп тур. Ынчалзажок ыяктыгы ескерилгелер бар. Бистиң амыдыралывыстың хөгжүлдезиниң үндезини ырларга сингиттиниери билдингир болгай, бо чорук улуг хемчээлдиг музыка чогаалының чок боол тур. Амыдыралдан чыда калбас дээш, моны ыяап-ла шиңгээтсе чугула. Эртеи үеже-даа, бөгүнгү амыдыралче-даа, келир үеже-даа ылавылап көөрү тоң чугула. Уран чүүлдүң бистиң республикавыста хөгжүдүрүүшүн артыкаары тургустунган, улуг, чараш театр тургустунган. Шиңгызыз-биле боданыл көөр херек. Бо талазы-биле кожаларывыс-биле удаа-дараа харылзажыр ужуралуг бис, оларның дуржулгазы биске хөйүү бээр. Бо онзагай чыл болуур, күзүн Москвага чогаадыкчы отчёдувусту көргүзер бис, бистиң музыкавысты москвачылар болгаш найиемлалдың аалчылары дыңнаарлар. Бистиң тыва музыкавыс Совет Эвилелиниң бүгү-ле булуңнарынга чаңгыланып турарын күзээр-дир мен.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ч-Д. Б. Ондар бодуңуң эскерилгелерин киржикчилер-биле үлешкен:

— Мындыг хөй национал делегацииниң бистинде чедип келгени кончуг эки-дир. Силер биске, ылаңгыя районнарга, кончуг улуг дузаны чедирер силер. Шынап-ла, тыва музыка культуразының өзүлдези канчаар-даа аажок шаңкыл. Тывага үжен чыл мурнунда чүгле ыр турган болза, эм — квартеттер, симфониялар, оркестрлер бар апарган. Музыка чогаадыры — ең берге херек дээрзи билдингир. Музыкантыны, композиторну өстүрүп алыры кончуг берге. Ол музыканы дыңнакчыга чедирер база-ла нарын. Ынчангаш, чогумна эки музыка херек. Эки музыканы хүн бүрүзе-ле дыңнаазары күзенчиг. Бистиң композиторларывыстың музыказы дыңнакчыларга чараш, чазгай үзел-соруктуг кижизидер. Ол угаан-боданыл, совет кижиниң моральдыг мөзүг-шынарын байыдар болзун.

В. САПЕЛЬЦЕВ,
музыковед.

ТУРИСЧИ СЛЁТ

Каа-Хем районуң башкыларының X турисчи слёду чараш чурумалдыг Каа-Хемниң умунга эрткен. Слёттуң алдындынымынга эрткен чылгы тиилекчи команда — Бүрен-Хем ортумак школазының башкылары тукту кодургеи.

Туристер черниң уг-шиин тодарадырыгга, мооңдантарны эртеринге болгаш турвечи херекселдерни ажыглаарынга маргышканнар.

Черниң уг-шиин тодарадырыгга Ильинка ортумак школазының шилиндек командазы тиилээн. Турисчи херекселдерни ажыглаарынга Дерзиг-Аксы 8 чыл школазының төлээлери дээре болган. Сарыг-Сеңгил С. К. Тока аттыг школазының башкылары база эки белеткелдиг болган.

Айаа болган волейбол маргылдаазынга Дерзиг-Аксының туристери тиилээн, а уран чүүл коруудезинге Бүрен-Аксының төлээлери талантылыг болган.

Б. ДАПЫТ.

ЮБИЛЕЙГЕ ТУРАСКААТКАН.

Совет Тываның 40 чыл оюнга тураскаатказ хостуг хүрешке Кызыл хоорайның команда болгаш хууда бирги черге даамчы маргылдаа ийи хүн үргүлеп ээлээн.

Кызылдың № 2 ортумак школазының мөгези, алдыңгы классчың өөреникчизи Виталий Дембирел, 48,90 килограмм чедир деңзилиг мөгелерден № 4 профтехучилищениң төлээлери Моңгуш-оол Ондар, Олег Атюнин олар тиилээнер. Башкы институдуңун студентилери Мирон Чигжит, Виктор Кара-Сал, Александр Ойдуп база «Спартак» спорт ниитилелиниң мөгелери Хүлер-оол Моңгуш, Анатолий Кара-Сал, Андрей Бичө-оол олар бирги шаңналдарга төлептиг болганнар.

Х. ДАГБА.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ИЮНЬ

12. ВТОРНИК

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Концерт залында — школачылар». 9.40 — «Тургузуушкун». Документалдыг телефильм. 10.10 — А. Корнейчук — «Платон Кречет». Фильм-шин. 11.30 — Сөөлгу медээлер. 11.35—14.15 — Чапсар. 14.15 — Сөөлгу медээлер. 14.35 — «Беш чыл — кижи бүрүзүнүң херээ». Документалдыг фильмнер: «Партия хуралдарының бирээзинге», «Эжикти эртип кел». 15.05 — Делегей конкурузунуң лауреады С. Стадлер ойнаар. 15.55 — Уругларга фильм. «Кажан харын он ийи чедерге». 17.00 — «Камның чоруктуң түннелдери». Кемеровоның «Химволокно» каттыжышкынынга кампалга болгаш хумагалал талазы-биле ажылдың дүржулгазының дугайында. 17.25 — «Фиеста Филиппина» ансамбльдиң концерти. (Филиппинны). 17.55 — «Тудуг дугайында чугаа». Документалдыг фильм. 18.30 — С. Рахманиновтуң этюд-картиналары делегей конкурстарының лауреады пианист С. Иголинскийниң күүселдези-биле. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Мультфильмнер: «Ак ховаган», «Хартыга болгаш сылдыс дугайында шулуглел». 19.20 — Эртем болгаш амыдырал. 19.55 — «Жизнь Берлиоза». Алды серилыг уран-чечен фильмниң баштайгы көргүзүү. 1-ги серия. Бенгрияның болгаш Канаданың киржилгези-биле Франция болгаш ССРЭ будургел. 21.00 — «Ye». 21.45 — «Камера делегейже көрүп турар». 22.45 — «Балерина Кунакова» деп фильм-концерттиң баштайгы көргүзүү. 23.30—23.50 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Чүрек хайгаарал адаанда». Документалдыг телефильм. 8.40 — «Нарииг вызывается». Уран-чечен фильм. 10.10 — «Шүүдүглед». С. Городецкий. 11.10 — Француз дыл. Өөредилгениң 1-ги чылы. 11.40 — Бичии уругларга фильмнер фестивалы. «Сиген кырында эртенги чемненидге». 1-ги серия. 12.50 — «Кады — пайыралтыг ог-буле». 13.15 — «Школачыларга хлеб дүтайында». 2-ги көргүзүү. 2-ги серия. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Джаз көргүзүү». 22.25 — Неделяда спорт. 22.55 — Бүгү-эвилел болгаш делегей конкурстарының лауреады Ю. Дранга ойнаар (аккордеон). 23.15 — 23.35 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Загребной». Документалдыг телефильм. 8.50 — «Душечка». Уран-чечен телефильм. 10.05 — «...Он алды харга чедир болгаш оон-даа өрү». 10.50 — «Кыстар угулзалары». Мультфильм. 11.10 — «Өгбүле болгаш школа». Тележурнал. 11.40 — Уругларга телефильмнер фестивалы. «Сиген кырында эртенги чемненилге». 2-ги серия. 12.50 — Немец дыл. Өөредилгениң 1-ги чылы. 13.20 — Хоойлуну билир сен бе? Криминалистер канчаар ажылдап турарый? 14.05 — ССРЭ-ге болган делегейниң 2-ги музыка фестивалының концерти. 15.15 — «Н. Тихонов. Үелер болгаш оруктар». Телефильм. 15.55 — Сөөлгу медээлер. 16.00 — 19.00 — Чапсар. 18.00 — Сөөлгу медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Уругларга фильм. «Мактаныкчы моортайның ужуралдары». Ойнаарактар фильми. 19.00 — «Азия төвү». Программада: «Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя». Тес-Хем районда «Тес-Хем» совхозтуң директору Н. О. Чадамба дамчыдылгага киржир: «Быжыг сагылга-чурум дээш». «Тыва тудуг» трестиң тудугжулар бригадазының бригадири Д. Т. Оюн-биле интервью: Сөөлгу медээлер. 19.25 — Телефильм. 19.40 — Телемедээлер. 19.50 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар. чаштар!». «Ийи ыт дугайында». 20.15 — «Айдың дүнелериниң медээзи». Эртем-неперенгей фильм. 20.30 — Тайбың болгаш аныяктар. 21.00 — «Ye». 21.45 — 23.05 — «Душечка». Уран-чечен телефильм.

13. СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.50 — Эртенги гимнастика. 9.05 — Мультфильмнер: «Ростик болгаш Кеша»; «Ийи адыг оглу». 9.35 — Делегей конкурузунуң лауреады Е. Школьникова ырлаар. 9.50 — «Аян-чорукчулар клубу». 10.50 — «Жизнь Берлиоза». Уран-чечен телефильм. 1-ги серия. 11.45 — Сөөлгу медээлер. 11.50—14.15 — Чапсар. 14.15 — Документалдыг фильмнер: «Орджоникидзе», «Чалбыш-биле шылгалда», «Притять кырында анст күш». 15.30 — «Россияның аялгалары». Н. Осипов аттыг Күрүнеш академиктиг оруктуң улусчу оркестриниң концерти. 16.20 — Бистиң корреспондентилериивис чугаалап тур. 16.50 — «Ужуп үнүүшкүн». ВЛКСМ-ниң XIX съездизиниң делегады. Фрунзе хоорай Советиниң депутады. Киргизияның парашют спортунуң талазы-биле шилиндек командазының кежигүнү К. Токтогулованың дугайында очерк. 17.10 — Д. Шостакович. Оркестрлиг концерт. 17.40 — «Чүүрүк бурунде—хүн». 17.55 — Тайбың болгаш аныяктар. 18.30 — «Аът дээш хаан эргенин ортаа кезинде». Документалдыг фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Базилио моортай болгаш кусне оглу Пик». Мультфильм. 19.10 — «XX үүс чылдың крестоносецтери». Документалдыг телефильм. 20.15 — «Жизнь Берлиоза». деп уран-чечен алды серилыг фильмниң баштайгы көргүзүү. 15.20 — Г. Бакланов. Чогаалдарының арынарындан. 16.10 — Л. Бетховен. Фортепианога, ырга, оркестрге чогаалдар. 16.35 — «...Он алды харга чедир болгаш оон-даа өрү». 17.20 — Шыдыраа талазы-биле делегей чемпионы Анатолий Карпов-биле ужуражышкын. 18.00 — Миллионнарның ленинчи университединг. «Кижиниң угаан-бодал амыдыралы». 18.30 — «Гелийниң ийиги ажыдыышкыны». 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Бистиң садывыс. 19.30 — Кижи болгаш хоойлу. 20.05 — Алды серилыг уран-чечен «Жизнь Берлиоза» деп фильмниң баштайгы көргүзүү. 3-ку серия. 21.00 — «Ye». 21.45 — «Сээн тывыышкынарың, театр». В. И. Немирович-Данченконуң чогаалларын ССРЭ-ниң улустуң артизи М. А. Ульянов номчуур. 22.20 — «Танцы байырлалы». Москва чоогунуң уран-чүүлдер коллективтериниң концерти. 23.00—00.50 — Футбол талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады «Спартак» — «Динамо» (Минск). Чапсар үезинде. 23.45 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Эртем болгаш дүжүт». Документалдыг телефильм. 8.45 — «Сеанс одновременной игры». Уран-чечен телефильм. 9.50 — «М. Луконинниң шулуглел чогаалдары». 10.25 — Ленинчи шаңналдың лауреады, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры. ССРЭ-ниң Медицина эртемнериниң академиязының академиги Е. Н. Мешалкин-биле школачыларның ужуражышкыны. 11.05 — Испан ыл. 11.35 — «В клешнях «Чёрного рака». Уран-чечен фильм. 13.05 — «Горизонт». «Ачам, авам болгаш мен — спортчу ог-буле». 14.05 — «Севастополька байыр!» деп документалдыг фильмниң баштайгы көргүзүү. 14.25 — Төп телевидениениң болгаш Бүгүэвилел радиозуңуң академиктиг оруг ыр концерти. 15.10 — «Киев Русь деп өөредилге комунуң арынарындан. 15.40 — Сөөлгу медээлер. 15.45—18.00 — Чапсар. 18.00 — Сөөлгу медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Телефильм. 19.00 — «Азия төвү». Программада: июнь 17 — Медицина ажылдакчыларының хүнү. Тыва АССР-ниң кадык камгалал министриниң бирги оралакчызы Ч. Д. Таспаанчык дамчыдылгага киржир. Сөөлгу медээлер. 19.25 — Телемедээлер. 19.35 — «Бүгү ажылдар эки». Профессия шилип алыр дугайында. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар. чаштар!». 20.15 — «Лем каттыжылгазы». 20.45 — Концерт. 21.00 — «Ye». 21.45 — «Космический любовник, или Любовные затеи сера Джона Фальстафа» деп уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 22.55—23.30 — «Ялта» ансамбльдиң концерти.

15. ПЯТНИЦА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.50 — Эртенги гимнастика. 9.05 — «Элдептиг бо делегей». 10.35 — «Сууг кыдыындан эгелээр». Документалдыг телефильм. 11.05 — «Жизнь Берлиоза» деп алды серилыг уран-чечен фильм. 3-ку серия. 11.55 — Сөөлгу медээлер. 12.00—14.15 — Чапсар. 14.15 — Сөөлгу медээлер. 14.35 — «Эртемниң болгаш күш-ажылдың эвилели». Документалдыг телефильмнер: «Автор — Георгий Федосеев», «Лазерде профессия бар». 15.20 — Орус дыл кырында чугаа. 15.55 — Москва болгаш оон чурттакчылары. 16.25 — «Две улыбки». Уран-чечен фильм. 17.35 — «Бүгү амыдыралче орук» деп документалдыг фильмниң баштайгы көргүзүү. 18.30 — Л. Бетховен. «Эгмонт» деп музыкалыг концерт. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Цыганның тоолдары» деп фильм-концерттиң баштайгы көргүзүү. 19.50 — Уран чүүл мастерлери. ССРЭ-ниң улустуң артизи Д. Банзодис. 21.00 — «Ye». 21.35 — Пушкинниң 18-ки бүгү-эвилел шулуглел байырлалынан репортаж. 22.35 — «Танцы аялгаларында». Эстрада программазы. 23.20 — 23.40 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Хол бөмбүү». Документалдыг телефильм. 8.30 — Делегейниң улустарының чогаадылгазы. 9.05 — Вс. Иванов — «Бронепоезд 14—69». 9.50 — Документалдыг телефильмнер. 10.10 — «Назначаешься внучкой». Уран-чечен телефильм. 1-ги, 2-ги серилары. 12.25 — Англи дыл. Өөредилгениң 1-ги чылы. 12.55 — «Салют, пионерия». Ленинградтың А. А. Жданов аттыг Пионерлер ордузунуң ыр болгаш танцы ансамблиниң — Ленинчи комсомолдуң шаңналының лауреадының концерти. 13.55 — «Киштиң оңу кандыгыл?». Документалдыг телефильм. 15.25 — «Калуганың архитектуразы». 15.55 — «Силерниң чагааларыңар дээгаар». Музыкалыг дамчыдылга. 16.40 — Сөөлгу медээлер. 16.45 — 18.00 — Чапсар. 18.00 — Сөөлгу медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Уругларга фильм. «Алдарлыг олурек оглу Тим». 18.50 — Тыва АССР-ниң школазының алдарлыг башкызы К. С. Идамның дугайында киноочерк. 19.00 — Киножурнал. 19.10 — «Азия төвү». Программада: Медицина ажылдакчыларының хүнүнге. Тыва АССР-ниң кадык камгалал министриниң оралакчызы О. Х. Ондарның чугаазы. Сөөлгу медээлер. 19.40 — Телемедээлер. 19.50 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар. чаштар!». 20.15 — «Кижи болгаш бойдус». Эртем-неперенгей фильм. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Клещи» деп уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. «Майор Земанның 30 таварылгазы» деп телефильмниң уланчызы (ЧССР). 22.40 — «Киров кудумчузу». Документалдыг телефильм. 23.00 — 00.50 — Футбол талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. «Днепр» — «Черноморец».

16. СУББОТА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Кадык болуруң күзээр болзуңза. (Күш-культуржуларга сүмелер). 9.05 — Медицина ажылдакчызының хүнүнге. Документалдыг фильмнер. 9.50 — «Спортлотонуң» 24-ку тиражы. 10.00 — «Шимчээшкиниң айыыл чок болуру». 10.30 — Шаандакы ырларны болгаш романстарны РСФСР-ниң алдарлыг артизи В. Степанов күүседир. 10.55 — «Бистерниң боттарывыстан хамаарыжыр» деп документалдыг телефильмниң баштайгы көргүзүү. 11.25 — Концерт. 11.45 — «Тюлекчилер». Фронтучу өөнүктериниң клубу. 13.00 — «И. Сохадре ырдап тур». Фильм-концерт. 13.30 — «Өг-бүле болгаш школа». Тележурнал. 14.00 — Симфония болгаш эстрада музыкалыг оркестр концерти. 14.30 — Бөгүн делегейде. 14.45 — Бичии уругларга «Приключения маленького Мука» деп уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 16.00 — Политиктиг тайылбырлакчы Ю. А. Левтовтуң беседазы. 16.30 — И. Гайде — «Симфония № 101». 17.05 — «Билдингир-даа болза — эдептиг». 18.05 — Кубаньның Күрүнеш казак ыр концерти. 18.50 — Тайбың камгалалының совет комитединиң даргазы Ю. Жуковтуң беседазы. 19.20 — Мультфильмнер: «Коргунчуг теогу». «Илбилиг билзек». 19.50 — «Ночь председателя». Уран-чечен телефильм. 21.00 — «Ye». 21.35 — Болгарияның эстрада ырларының делегей фестивалының лауреаттарының концерти. 22.35—22.45 — Сөөлгу медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Кадык болурун күзээр болзуңза. (Күш-культуржуларга сүмелер). 8.30 — К. Паустовский — «Сагыышкынныар болгаш ужуражышкыннар». 9.15 — «Эртенги почта» деп музыкалыг программа» 9.45 — Документалдыг фильмнер. 10.30 — Арменияның телевидение программазы. 11.35 — «Садтар болгаш парктар». Документалдыг фильм. 12.00 — «Маргылдааларның хөглүг эгелээшкиннери». 12.45 — «Чүс смешрибь» деп документалдыг телефильмниң баштайгы көргүзүү. 13.05 — Мультфильмнер: «Эзимде кымның тооруктарыл». «Шокар чаан оглунуң дугайында». Чырыткы». 13.35 — Болгарияның опера ыраажыларының концерти. 13.55 — «Аян-чорукчулар клубу». 14.55 — И. Брамс. Концерт. 15.40 — «Кинолар тайылбыры». 17.15 — «Музыкалыг киоск». 17.45 — «Кадыкшыл». 18.30 — Цирк ареназында. 19.10 — К. Дебюсси. Аялгалар. 19.45 — Делегейде болуушкуннар тайылбыры. 20.00 — «Тамчыктыг удунар. чаштар!». «Валя үргай чугаалап тур». 20.15 — Теннис. Дэвистиң кубогу. ССРЭ-ниң шилиндек командазы — Монакоңуң шилиндек командазы. 21.00 — «Ye». 21.35 — 00.05 — «Мелодия на два голоса». Уран-чечен телефильм. 1-ги болгаш 2-ги серия.

17. ВОСКРЕСЕНЬЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Күш-культура гимнастиказы. 8.55 — Исландия дутайында документалдыг фильмнер. 9.45 — «Будильник». 10.15 — «Совет Эвилелиңге бараан бооп тур мен!». 11.15 — «Кадыкшылга». 12.00 — «Эртенги почта». деп музыкалыг дамчыдылга. 12.30 — «Кедээниң шагы». 13.30 — «Музыкалыг киоск». 14.00 — Бичии уругларга телефильмнер фестивалы. 15.05 — «Музейлерге болгаш делегелге ааладырыңга». Васнецовтуң музейи. 15.25 — Мультфильмнер: «Патрикеевнаның арыңнары». «Мээң өнүүм зонтик». «Бедокры». 15.55 — «Аян-чорукчулар клубу». 17.00 — Бөгүн — Медицина ажылдакчызының хүнү. ССРЭ-ниң кадык камгалал министри С. П. Буренков-биле беседа. 17.15 — Силерниң чагааларыңар ёзугаар. Медицина ажылдакчызының хүнүнге тураскаатказ музыкалыг дамчыдылга. 18.00 — «Делегейде болуушкуннар тайылбыры». 18.45 — «Гусар ырызы». Концерт. 19.25 — И. Шток — «Бургаи комедиязы». Фильм-шин. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Кежээкиниң аялгалары». 22.05 — ССРЭ-ниң акробатика талазы-биле кубогу. 22.50 — 23.00 — Сөөлгу медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Күш-культура гимнастиказы. 8.20 — Документалдыг телефильмнер: «Дарган». «Бурят гобелен». 8.40 — Концерт. 9.00 — Орус дыл кырында чугаа. 9.30 — «Будуттар кырында халап». Документалдыг телефильм. 10.00 — Москваның камерлиг ыр концерти. 10.40 — «Шуптуг чаңгыс одурут». Документалдыг телефильм. 11.00 — «Лепайтес» деп бичии уругларның ыр концерти. 11.30 — Бүгүдеге стадион. 12.00 — «Башкир ары чигири». Документалдыг телефильм. 12.15 — «Үш карта». Фильм-балет. К. Молчановтуң музыказы. 13.30 — «Дириг амытаннар делегейинде». 14.30 — Бистиң корреспонденгилериивис чугаалап тур. 15.00 — «Тывышкыннар бүрөзү» деп мультфильм. 2-ги серия. 15.15 — Шыгтаражгай совет күүседикчилер — Ленинчи шаңналдың лауреаттары. 16.45 — «Два капитана». Алды серилыг уран-чечен фильм. 18.00 — Бистиң өөнүктериивис концерти. 18.30 — «Сактып тур сен бе, эш...». 19.30 — Музейлерге болгаш делгелге ааладырыңга. Оруктуң күрүне музейи. Совет скульптура. 20.00 — «Тамчыктыг удунар. чаштар!». 20.20 — Теннис. Дэвистиң кубогу. ССРЭ-ниң шилиндек командазы — Монакоңуң шилиндек командазы. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Клятва Гиппократа». Уран-чечен фильм. 23.00 — 23.35 — Спидвей талазы-биле делегей чемпионады. Чартык финал.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

АГААР

Республикага шокар булуттаар, чамдык черлерге бичө чаъстаар, дыңмырээр. Сонгу-барыын чүктен хатты дүргени секундада 9—14 метр. Дүне агаарның температуразы 5—10, чамдык черлерге 2 градус соор. 3 градус чылыыр. Хүндүс 17—22, чамдык черлерге 8—13 градус чылыг болур.

Кызылга булуттаар, чагбас. Дүне агаарның температуразы 5—7, хүндүс 19—21 градус чылыг болур.

КИНО

ИЮНЬ 12-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Оборотень Том» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Шкатулка из крепости». 9.40, 11.20, 13.00, «Руслан и Людмила» 14.40, «Сесилия» 17.30, 20.20 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Пришло время любить» 15.00, 17.40, 20.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Шестой» 15.00, 18.40, 20.30, «Последняя охота» 16.50 шактарда.

«ЧАЙГЫ» кинотеатр: «Мёртвые бросают тень» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Хан Аспарух» 17.00, 20.00 шактарда.

Редакциянның адреси: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-25-54, карымсалдың секретарының 2-23-35, секретарыттың 2-23-35, партийжи аныдырал болгаш үлетөөр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуу киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54, коозэ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянның 2-12-45, солун келбейн баргавда 2-32-75 телефояче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 1984.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыңының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—09770

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭ·КП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 137 (12527) | 1984 чылдың июнь 13, среда | 1925 чылда үндезилеттингеш | Өртээ 3 коп.

ДЕПУТАТТАР ПОСТУЛАРЫ

«Тилелге» совхозтуң сүт-бараан фермазында район Совединиң депутады Девик Хыйнаар-ооловна Монгуш ажылдап турар. Ол бодунуң хүзээнтен ажылынга база хөй-нийги даалгазынга идепкейлиг кижи. Ону ферма депутаттар постузунуң удуртукчузунга соңгааны таварылга эвес. Коммунист саанчы ол даалганы сеткилиннң хамызындан үнелеп чоруур. Планныг даалгаларын коллективтиң канчаар күүседип турарын, мал чемининг чарыгдалынып база зоотехниктиг хемчеглерниң боттанымышкынын, ферма девискээриниң санитарлыг байдалын, кыштаглаашкынының эртип турарын постуның депутаттары план ёзугаар хынап, рейдилерни доктаамал организастап турар.

Постуның кежигүннериниң ыңдыг кызымак болган көскү ажылының түңелиниде бо коллектив 1984 чылдың эрткен беш айларында сүт бүдүрер планын ажыр боттандырган. Бир инектеи сагган сүдү эрткен чылдың ол үезинге деңнээрге 60 кг хөй. Ол шыкаш малдың олүн хораар чоруу дыка кызыырлыган, мал чеми артыкшылдыг.

Депутаттар постулары дээрге, Советтерниң, оларның күүсконнарының база доктаамал комиссияларының ажылчорудулгазын улам идепкейжидериниң дээштиг хевирлериниң бирээзи. Ону Советтиң талазындан билдилиг ажыглаар болза, улам дээштиг болур.

Бистиң республикада амгы үеде 300 ажыг постулар бар, олар 1100 ажыг депутаттарны хаара тутkан. Дыка хөй Советтер, оларның күүсконнары болган доктаамал комиссиялары депутаттар постуларын билдилиг башкарып, удуртуп турар. Кызыл райкүүсконуң хуралынга Шамбалыг кодээ Совединиң күүсконунуң депутаттар болуктерини болгаш постуларын канчаар удуртуп турарын чугаалашкан.

Бистиң Советтеривистиң дуржулгазындан алырга, депутаттар постуларын сезоннуг ажылдар үезинде хөйүү тургузуп турар. Ол черле чөп. Чүге дээрге, ол чорук депутаттарның күүгүн мөөңнээринге, ажылда бар четпестерни чайладырынга дыка таарымчалыг. Барыын-Хемчик районда Эрги-Барлык көдээ Совединиң күүскону (даргазы П. К.-Т. Хомушку) мал чемининг белеткелиниң үезинде Шөлдээ-Мажалык деп черге, салбырының эң-не хөй чем белеткээр девискээринге, район Совединиң депутады механизатор Кызыл-оол Монгуш баштады постуну тургузуп турар. Кызыл-оол Доржуевич ол даалганы ак сеткилдиг күүседип, ажылдың шынарыңе болгаш темнизинче өөрүнүң кичээнгейин угландырып турар. Ооң түңелиниде ук бригада районнуң мал чеми белеткекчилериниң социалистиг чарыжынга бирги черни каш удаа улаштыр ап келген.

Улуг-Хем районнуң чер-чер Советтери сезоннуг ажылдар үезинде постуларның санын база көөдедир чаңчылдыг. Хайыракан көдээ Совединиң депутады хойжу Күнзең-оол Түлүш удуртkан поест Эзжим девискээринде малчынар ортүзүнде улуг ажылды кылып турар. Оларның негээчел, хынамчалыг чоруундан ында кыштаглаашкын бо чылын база-ла организастыг эрткен.

Мындыг чедишкиннер-биле чергелештир депутаттар постуларын организастаарында, оларның ажылдын углап баштаарында бисте четпестер ам-даа хөй. Ол ажылче Каа-Хем районнуң чер-чер Советтери чогуур кичээнгей салбайн келген. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Каа-Хем райкүүсконунуң киңирген информациязында «Районнуң үлетпүр бүдүрүлгелеринде дөрт постуну тургускан» дээн. Чогум олар кандыг ажылды кылын турарыл, составында чеже депутат барыл, кайызының ажылы эки дээрзиниң дугайында кандыг-даа медээ чок. Тожу райкүүсконнуң киңирген информациязында депутаттар постуларының дугайында чаңгыс-даа сөс чок болган. Ол шыкаш Эрзин районнуң Советтери бо ажылды тоомчага албайн келген.

СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунга эш К. У. Черненко «Бистер беш чылдың эң-не харыысалгалыг, байдалды айлап санаар бачым үезинде келген бис. Ооң кадында бистиң ажыл-агый чорудулгавыска күжениишкинни улам ыңай бедитпес арга чок байдал тургустунуп келген» деп айытkан.

Ол шыкаш ук Пленумга хүлээн алганы «Улус депутаттарының Советтериниң ажылын улам ыңай экижидер дугайында» доктаалда ажыл-агый тургузуушкунунга, күрүне планнарын күүседиринге, социалистиг бүдүрүлгениң ажыктыын бедидериниге, экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң комплекстиг чоруун, эргелеп башкарылтага девискээр болгаш адырларның эге үндезиннерин шын холбаштырарын хандырарынга Советтериң ролюн чайгылыш чокка көдүрер дээрзин айытkан. Ынчаарга Советтериң ролюн көдүрериниң бир эптиг аргазы болза, депутаттар постуларын болуp-чогууру-биле ажыглаар, оларга дузалажыры болур.

Чаңгыс коллективте, бригадада, цехте, фермада чер-чер Советтериниң база Дээди Советтериң-даа депутаттары кады ажылдап турар. Олар демин кадып алыр болза, ажылга улам эки болурун практика бадыткаан. Бо арга ам ылаңгыя кыдыг-кызыгаар ырак черлерге ажок таарымчалыг болур. Чижээлээрге, «Мөген-Бүрен» совхозтуң девискээринде Мөңгүн-Тайга район Совединиң доктаамал комиссияларының кежигүннери депутаттар база бар. Район төвү-биле чер аразы ырак болгаш комиссияның ажылынга киржири оларга ындыг-ла белең эвес. Ынчангаш ук комиссияның кежигүннери Мөген-Бүрен көдээ Совединиң депутаттары-биле каттыжып, ол черге вост тургуузуп алыр болза, дыка таарымчалыг болуру чугаажок.

Депутаттар постулары бодунуң ажыл-чорудулгазынга Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1983 чылдың март 30-да үндүрген доктаалы-биле бадылааны «Тыва АССР-ниң улус депутаттарының чер-чер Советтериниң депутаттар болуктериниң болгаш депутаттар постуларының дугайында» Дүрүмге үндезилеп чорудар ужурлуг. Ук Дүрүм ёзугаар депутаттар постуларын 3—5 кижи составтыг кылдыр Советтиң бүрүн эргезинниң дургузуунда ийикке азы эргежок чугула болуп турар үеде, сезон дургузунда ажылдаар кылдыр Советтиң сессиязынга, күүсkом азы доктаамал комиссияның, депутаттар болүүнүң хуралдарынга тургузар. Депутаттар постузу ону тургускан органга—Советке, күүсекчи комитетке, доктаамал комиссияга азы депутаттар болүүнге ой-ойде отчеттуг.

Ам бисте чугула ажылдар—күскү дүжүт ажаалдаынга, сиген кезилдезинге белеткел, хой кыргылдазы, чайлаглаашкын келген. Оон аңгыда бо чылын ажытталга кирер тудуглар хөй. Сезоннуг ажыл үезинде ийикке доозар тудугларга депутаттар постуларын тургузуп, ол ажылды холга алыры эргежок чугула.

Бистиң ажылывыска ёзу барымдаалаар, ону кезикчаңдыктап кылыр таварылга турбас ужурлуг. «Бо чылын план күүселдезин үзе, ажыл-херекти чедир кылбас чорук дээш негелде кажангызындан-даа артык шыңгыы болуру чугаажок. Оон өске партийжи туруш бисте чок» деп, эш К. У. Черненко айытkан. Депутаттар постулары ол айтышкынны күүседиринче бодунуң бүгү ажыл-чорудулгазын угландырар ужурлуг.

ТУДУГДАН МЕДЭЭЛЕР

«Тыва тудуг» трестиң 81-ги тудуг эргелелинде дуржулгалыг дашчыларның бирээзи Тыртык-оол Оюнның удуртканы тудугжуларның комплекстиг бригадазы Кызылдың Заречная кудумчузунда 400 ажыг кижи чурттаар общежитиениң тудуунда ажылдап турар. Совет Тыванның 40 чылынга тураскаатkан шалыпчы 40 неделяга бригада идепкейлиг киржип, неделяның түңелиниде социалистиг чарышка мурнаан. Бригада ажыглаар нормазын план ёзугаар 6 муң рубльдиг тудуг-монтаж ажылдарын күүседир тургаш, үеш чөп ажыглап, сагылга-чурумну улам быжыглап, шалыпчы ажылдаанының түңелиниде 1,3 муң рубльдиг ажылдарын ажыр күүсеткен. Тудугжулар Владимир Ондар, Кувискаал Ооржак болгаш оон-даа өскелерниң киирген улуу эвээш эвес.

* * *

Ак-Довурак. Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу А. Күжүгетке удуртkан тудугжуларының бот-орулга-чарылгалыг бригадазы Постоянныйда 60 аал ишти чурттаар бажыңның тудут-монтаж ажылдарын доозкан. Бо хүннерде ында «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелинде Г. Коляда болгаш С. Салчак оларның удуртkаны шеверлекчилер бригадалары ажылдарны шалыпкын эргээн. «Востоксайтехмонтаж» эргелелиниң сантехниктерэ бажыңче чылгыны хуусаадап эрте киирер дээш кызымак ажылдап турарлар.

Бистиң корр.

ТЕМПИНИ КОШКАТПАС

Шагаан Арыгда үлетпүр комбинадының ыяш дилдирер цегинге эртенгиниң 8 шахта чеде бердинис. Ажылчынарның хөглүг чугаа-сооду хиреэлерниң дааш-шимээни-биле каттыжып, кандыг-ла-бир тааланчыг аялганы чоок-кавыга тургусканзыг. Дөрт ажылчын чоон дыттуг тускай тергежигеш кырынга чуктавышаан, «Че-ве, оолдар! Бирээ, ийи, үш» — деп, деминг алгырбышаан, чудукту ыяш дилдирер хирээже үглай, рельс кыры-биле идип бар чорлар.

— Ажылдаанда карак-кызыл, мотап туруптарын безин уттуптар оолдар боор. Май айның планын 105 хуу күүсеттилер. Тодаргайлаарга 147 кубометр тудуг материалдары эрткен айда белеткеттингеп — деп, эвээш удуртукчузу Н. И. Самороков тайылбырлады.

Ооң чугаазы ажыл-херекке боттанып турарын көрдүвүс. Он кижи составтыг бригаданы бригадир В. Лупышев удуртуп турар. Бригадада хоочунчадаа, аныяктар-даа бар. Олар бүдүрүлге черинең планның онаалдарын күүседир дээш бир демнинг, найыралдыг ажылдап турар. Ажылчынар Эдуард Казанцев, Федор Дагбаагар, Анатолий Добров, Серепдондук Маадыр-оол оларның ажылдаары эки.

Июль айның планның онаалдазын хуусаа бетинде, 25-те күүселдирин шинтирлээн. Бо айда 150 кубометр тудуг материалдары дилдирерни эргелекчи чугаалады. Ол бүгүнү чедип алырда, күш-ажылдың сагылга-чурумун улам быжыглап, тудуг материалдарынга хумагалыг чорукту шынгыыраадыр, безин бүдүрүкчүлүг ажылдың темнизин кошкатпас сорулганы салган ажылдап турар.

Т. НУРСАТ.
Улуг-Хем район.

МУРНУКУ ОДУРУГДА

№ 14 механизацня эргелелиниң бүгү участоктары беш айларның планын күүсеткен. Эргелел тудуг-монтаж ажылдарының хемчээлиниң беш айларда планын 109 хуу күүсеткен.

Май айның планын Шагаан-Арыг участогунда аарыкпан башкарыкчылары А. А. Шифер, Кызылда автокран башкарыкчылары А. Н. Симонов, Н. В. Ротов олар ай планын ийи катап ажыр күүсеткенер. Экскаватор башкарыкчызы Г. В. Гредасов социалистиг хүлээлгезин чедишкининг күүсеткен. Ынаң башкарыкчылары «Совет Тыванның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя» деп күш-ажылчы эолчегиниң мурнуку одурууне киргеннер.

Будурүлгениң хоочунчары А. Г. Эльмояров, Е. А. Данилюк, М. Н. Иванова чыл планын эрте күүседирин хүлээгеннер. Л. В. Степарова бо күннерде 1985 чылдың үлүүнде ажылдап турар.

А. БАГЫР.

Таңдыда ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң саанчылары республиканың юбилейинге күш-ажылчы белектерлиг ужураар дээш кызымак ажылдап турарлар. Бо чылдан эгелеп Кара-Булуң сүт-бараан фермазының коллективи республикада сүт-бараан фермаларының аразындан бир дугаарында бот-орулга-чарылгалыг бригада керээзинче шилчээн. Чүнү-даа эгелеп, ону хөнүктүрүп алырда бергелер турар, ону ажып эртери белең эвес. Ынчалза-даа найыралдыг коллектив дуржулгалыг эш-өөрүнүң чагыг-сумезин ап, ону ажыл-херекке боттандырып келгенинiң түңелиниде чамдык бергедээшкиннерден үштүнүп, ам июнь айның планныг онаалдаларын баштайгы хоюктардан бигай эвес күүседип эгелээн.

Хоочун саанчылар Тамара Оюн, улус депутаттарының Таңды район Совединиң депутады, коммунист Екатерина Монгуш олар ында хөй чылдар улаштыр доктаамал ажылдап, ынак, буянныг мергежилиниге эвээш эвес аныяктарны өөретkеннер.

ЧУРУКТА: хоочун саанчы Т. Оюн.

В КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

ЭДЧ кежигүннери чурттарның дээди деңнелге Экономиктиг чөвүлел хуралынга киржири-биле

СЭКП Төп Комитеди ЭДЧ кежигүннери чурттарның дээди деңнелге Экономиктиг чөвүлел хуралынга Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң делегациязын бадылаан. Делегацияның составында СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненко (делегацияның удуртукчузу), СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. А. Тихонов, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары М. С. Горбачев, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги орлакчызы, ССРЭ-ниң даштыкы харектер министри А. А. Громыко, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары Г. В. Романов, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң камгалал министри Д. Ф. Устинов, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары В. И. Долгих, СЭКП ТК-ның секретары К. В. Русаков, СЭКП ТК-ның секретары Н. И. Рыжков, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының орлакчызы, ССРЭ-ниң Күрлалының Даргазы Н. К. Байбаков, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының орлакчызы Н. В. Талызин олар кирип турар.

ЭДЧ кежигүннери чурттарның дээди деңнелге Экономиктиг чөвүлел хуралынга киржири-биле Москвада келген делегациялар:

БКП ТК-ның Чиңгине секретары, БУР-нуң Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Т. Живков баштадыр Болгария Улус Республиканың;

ВСАП ТК-ның Бирги секретары Я. Кадар баштадыр Венгрия Улус Республиканың;

ВКП ТК-ның Чиңгине секретары Ле Зуан баштадыр Вьетнам Социалистиг Республиканың;

ГСЧП ТК-ның Чиңгине секретары, ГДР-ниң Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Э. Хонеккер баштадыр Герман Демократтыг Республиканың;

Кубаның КП ТК-зының Политбюро кежигүнү, Куба Республиканың Күрүне Чөвүлелиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, Кубаның ЭДЧ-ге доктаамал төлээлекчиниң К. Р. Родригес баштадыр Куба Республиканың;

МАРН ТК-ның Чиңгине секретары, МАР-ның Улустуң Улуг хуралының Даргазы Ю. Цеденбал баштадыр Моол Арат Республиканың;

ПКАП ТК-ның Бирги секретары, ПУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. Ярузельский баштадыр Польша Улус Республиканың;

РКП-ниң Чиңгине секретары, РСР-ниң Президентиниң Н. Чаушеску баштадыр Румыния Социалистиг Республиканың;

ЧКП ТК-ның Чиңгине секретары, ЧССР-ниң Президентиниң Г. Гусак баштадыр Чехословак Социалистиг Республиканың.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүннерине кандидаттар П. Н. Демичев, В. И. Долгих, В. В. Кузнецов, Б. Н. Пономарев, В. М. Чебриков, СЭКП ТК-ның секретарьлары И. В. Капитонов, Е. К. Лигачев, К. В. Русаков, Н. И. Рыжков, албанның өске-даа кижилери делегацияларны утkааннар.

(СЭТА).

ОРУКЧУЛАРДА ЧАРЫШ

«Тыва автоорук» эргелели керээлиг ажылдар планын күүседиркен. Участоктарның чартык кезии бригада керээзинче шилээн. Күш-ажылдың депшилелиг аргазы объектилерин хуусаа бетинде, шинчарлыг доозарынга идип болуп турар. Ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, тудут-монтаж ажылдарының бот-үнезин чигелир херекке бригада керээзи улуг ужур-дүзелиг болган.

Участоктар аразында Совет Тыванның 40 чылын телептир үткүүр дээш чарыш калбарган. Май айда В. М. Алтуховтуң удуртkаны № 2, С. С. Курбановтуң № 3 орук-тудут участоктары тиилекчи болган. Социалистиг хүлээлгелерин ковүүрүг тудуунуу эргелели. Чадаанаңның орук-тудут участогу ажыр күүседикен.

Тес-Хем районда быжыглаттынгыл участок кылыр ажылдарның хемчээлин улгаттырган. Ында орук-сепгедеге-тудут участогунда С. С. Имажаптың бригадазы майда-күженнишкининг ажыр-даан. Самагалдай дүлге О. Шынаа аразында ажыр-ту М. М. Баймырыковну шеэки шынарлыг кылыдыг бе-

Тиилекчи бригаде шинтирлеп турар. Бүжиктерни, а-ва чоонуң саналтывыскан. айтырганының дерин бүгүлаар а. оларның 74-тен хүүжу америк «чал-ың өлүмүү» тургүзе-ан күзел турарын иле-Валерьевна.

ДАМАСК. САР-ның ыяш гада- формация министри Я. аджүх ираң-ирак дайын-ны доп-дораан соксадыр-ы Сирияның күзел турарын медеглээн. Ираның болгаш Иракты-даа эрге-ажыктарына удур ол боо-чевсектиг мескилдежишкинин политиктиг чугаалажыышкынарының болгаш араб азы ислам күрүнелериниң-даа, чала-даа каттышпастың шимчээшкининиң дузалашкынын сөглүг-ле Ираның аргазы-биле болгаш киржилээр ужурлуг.

ВАШИНГТОН. Сенатлин 13 хуу бүлүкчүлериниң муң кубометр-ниң башкызы кылыгларын президент Рей-«Тыва суг Совет Эвилелиниге дегир-бетон-тыр айыылдыг ду 800 куб-ны тудуглар-ын. Ак бажың-бээн. -ордан Совет

Беш чылдың ырааға ыглының бирги -ри иштики доостурунга че- сорулганың арткан. Үлетпүр-бооп туралын-лериниң -катор, совет-ылаглыг планның -ыызаалаарыны рым чедир күүн -тодаргай-рар коллективте- алырыңче чылдың планна- Бот-боттарын хүзээлгелерин -н болдурба-ажыр күүседир. чаңгыс арга-ванның 40 чыл- -ның сагыш-уткуурунга -ге болду-киирер дээш у- -билиринге че-ажылдаар, чер- -лурун ажылдаар дээш идеп- -ңүү иштерлер-ге ужурлуг.

Дончулвлы республиканың Статистика аргелелиниң **специалистери белеткээн.**

ШАЛЫПЧЫ НЕДЕЛЯНЫҢ ТИИЛЕКЧ

Улуг-Хемниң ыяш үлетпүр ажыл-агыйының коллективи Совет Тыванның 40 чылынга алдар болдурган күш-ажылчы аялгетге киришпишаан, бүдүрүлге планнарын, социалистиг хүлээлгелерин чедишкининг күүседип турар. Үлетпүр продукциялын сайгарарының беш айлар планның коллектив 105 хуу чедирген. Ында күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедик, продукциянның бот-үнезин чигедир талазы-биле эки көргүзүглер чедип алдынган.

Шалыпчы 22-ги неделяның түңелиниде Ырбанда продукция сайгарылгазының планын 113 хуу күүсеткен, бараанның продукция бүдүрери 26,8 хуу өскен. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң планын 6,9 хуу ажыр күүсеткен. «Тыва даг-дүгү», «Тыва кобальт» комбинаттарда, даараныла фабриказында, Улуг-Хемниң ыяш-үлетпүр ажыл-агыйында, Ак-Довуракның хлеб заводунда продукцияның бүгү немей өзүлделин күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиткенинiң күсели-биле чедип алган.

Ооң-биле чергелештир республиканың үлетпүр бүдүрүлгелериниң бүдүрүлгениң ажыктыын бедидер, ажылдың шынарын экижидер талазы-биле ажылда четпестер, ам-даа хожудап турар бүдүрүлгелер бар. 9 бүдүрүлге продукция сайгарарының планын күүсеттиээн. Олар 725 муң рубльдиг продукциялын чедир сайгарбаан. 16 бүдүрүлге күш-ажылдык бүдүрүкчүлүүнүң планын күүсеткен. Ооң хараазы-биле 412 муң рубльдиг продукциязы чедир алдынмаан.

Керээлер ёзугаар продукция бээринiң даалгаларының республика планы күүсеттинмээн. керээ ёзугаар 1,2 миллион рубльдиг продукциязын чедир бербээн.

Нивтээн-биле республиканың бүдүрүлгелеринде 598 муң туйбуну, 2,4 муң кубометр эптээр демир-бетонну, 251 тонна чугайны, 14,7 муң ожеш кидиш идикти, 14 муң рубльге мебельди, 51 тонна холчысаалыг чемнерни, 151 хлеб болгаш хлеб-булочка кылыгларын планга чедир бербээн. Хожудап турар бүдүрүлгелерниң санында «Тудуг келектери» комбинат, «Шагонапартжилстрой» трестиң үлетпүр-бүдүрүлгелер комбинады, Чадаананың, Бай-Хаактың, Тураның хлеб заводтары, алгы завод, «Тыва суг тудуг» трестиң демир-бетон кылыглар

YE ЭВЭЭШ АРТКАНДА...

Республиканың үлетпүр бүдүрүлгелериниң күш-ажылчы коллективтери Совет Тыванның юбилейин төлептиг үткүүр дээш күженнишкининг ажылдап турар. Хожудап турарлар чок ажылдаар дээш социалистиг чарышты нептеретпишаан, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидерниге бүгү курлавырларны долу ажыглаанының, чаа техниканы, мурнакчы технологияны ажыглап кииргенинiң, продукцияның шынарын экижиперинiң хемчеглерин боттандырганының ачызында бо чылдың беш айларының планныг даалгаларны чедиишкининг боттандырган, бүдүрүлгениң ажыктыын улам бедидер аргалыг болган. Продукция сайгарарының талазы-биле беш айларның планы 103,6 хуу күүсеттинген, пландан ажыр 1,854 муң рубльдиң продукциязын сайгарган.

Бараанның продукция бүдүрери эрткен чылдың ол-ла үези-биле деңнээрге, 6 хуу өскен. Хөмүр-даш казып тыварының, электри болгаш чылыг энергиязы бүдүрериниң, дилиг материалдарын, хом ндик, даараныла кылыглары, культура-амыдырал бараанналары, эът, колбаса кылыглары, мал саржаа, чалаң сүт продукциязы, долган, кондитер кылыглары бүдүрериниң планнары чедир болгаш ажыр күүсеттинген.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң талазы-биле беш айларның планы күүсеттингеп. Эрткен чылдың ол-ла үезинге деңнээрге, бир кижиге онаалтыр бараанның продукция бүдүрери 5,3 хуу өскен.

Чоннуң хереглел бараанларын бүдүрери көрдүнген 47 бүдүрүлгелерден ону 32,4 миллион рубльге берген, планын 108,7 хуу күүсеткен. Ол бараанналарны бүдүрериниң өзүлде темпилери 2,7 хуу болган. Чоннуң хереглел бараанларын бүдүрериниң планын Үстүү Енисейниң балык заводу, алгы завод, «Тыва тудуг материалдары» каттыжышкын күүсетпээн.

Совет Тыванның 40 чылынга үткүштүр социалистиг чарышты «Тыва даг-дүгү» комбинат, «Каа-Хем» хөмүр-даш разрези, Тыванның электри четкилери, «Тыва кобальт» комбинаттар. Ак-Довуракның хлеб заводу, даараныла фабриказының, Улуг-Хемниң ыяш-үлетпүр ажыл-агыйында, Ак-Довуракның хлеб заводунда продукцияның бүгү немей өзүлделин күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиткенинiң күсели-биле чедип алган.

Ооң-биле чергелештир республиканың үлетпүр бүдүрүлгелериниң бүдүрүлгениң ажыктыын бедидер, ажылдың шынарын экижидер талазы-биле ажылда четпестер, ам-даа хожудап турар бүдүрүлгелер бар 9 бүдүрүлге продукция сайгарарының планын күүсеттээн. Олар 725 муң рубльдиг продукциязын чедир сайгарбаан. 16 бүдүрүлге күш-ажылдык бүдүрүкчүлүүнүң планын күүсеткен. Ооң хараазы-биле 412 муң рубльдиг продукциязы чедир алдынмаан.

Керээлер ёзугаар продукция бээринiң даалгаларының республика планы күүсеттинмээн. керээ ёзугаар 1,2 миллион рубльдиг продукциязын чедир бербээн.

Нивтээн-биле республиканың бүдүрүлгелеринде 598 муң туйбуну, 2,4 муң кубометр эптээр демир-бетонну, 251 тонна чугайны, 14,7 муң ожеш кидиш идикти, 14 муң рубльге мебельди, 51 тонна холчысаалыг чемнерни, 151 хлеб болгаш хлеб-булочка кылыгларын планга чедир бербээн. Хожудап турар бүдүрүлгелерниң санында «Тудуг келектери» комбинат, «Шагонапартжилстрой» трестиң үлетпүр-бүдүрүлгелер комбинады, Чадаананың, Бай-Хаактың, Тураның хлеб заводтары, алгы завод, «Тыва суг тудуг» трестиң демир-бетон кылыглар

Тудугда специалист: ролю болгаш хүлээлгези

1. ТУДУГНУҢ „ДИРИЖЁРУ"—ПРОРАБ

Тудуг ажылы кол болгаш дузалал тудуг организацияларның бир демниг ажылындан тургустунар. Чер жаптының ажылдарындан эгелээш шеверлел ажылдарынга чедир объектини дужаатпаже чедир анаа дашчылар, бысаңчылар, кран башкарыкчылары, сантехниктер дээш еске-даа мергежилдиг кижилери ажылдаар. Тудуг ажылын организастап удуртуруга проработтуң үлүү аажок улуг. Прораб деп сестүү чазын номчуурга безин «ажыл башкарыкчызы» дээн. Тудугда прораб — колективтиң удуртукчузу болгаш кижизидикчизи, бүдүрүлгениң организакчызы. Ону тудугуң «дирижёру» деп адап болур.

Проработың ажылы хөй талалыг болгаш харыысалгалыг. Бо эрге-дужаалга кижилер-биле ажылдап билир, тудуг ажылын организастап шыдаар, үш чыл ажыр ажылдаан ортумак болгаш дээди эртемниг специалистерни депшидер. Бүдүрүлге удуртукчузу болганда, ол экономиканың үндезинилерин, күш-ажыл хоойлузун, күш-ажыл камгалалының дүрүмнерин, тудуг ажылын организастаарының мурнакчы аргаларын эки билген турар ужурлуг. Ол төлевилел-смета документациязыбиле, шалың калькуляциязы-биле, бүдүрүлге картазыбиле танышып, чагыкчы, хандырыкчы организациялар-биле кады чорудар ажылдарның бүдүрүлге-техниктиг документилерин хандыр өөренип, бо бүгүнү хайгааралга ап, ында четпестерге хамаарыштыр бодунуң санал-оналын удуртур органнарга киирер эргелиг.

Тудугнуң кол шимчедиичи күжү проработың ажылга харыысалгалыындан, негелделинден, чогаадыкчы чоруунган ужукталыр. Чүге дизе ол таваап салбаан тудугнуң салым-чолун холга алгаш, шуут адакталып, ажыглалга киргижеге чедир харыысалгалыг. Прораб түттунар объектиге чугула херек тудуг материалдарын чатыдар, оларны үлүзеп алыр, кадагалал-чарыгдалын контрольдаар. Төлевилелбиле күш-ажылчы коллективтерин база ол таныштырар. Тудугда механизмнериниң ажылы, дузалал организациялар-биле харылзаа, оларның ажылын таарыштыр тургузары оон хүлээлгезинде кирип турар.

Прораб планнаашкынга, социалистиг хүлээлгелер болгаш уткуштур планнар хүлээп алышымынынга киржир эргелиг. Тудуг объектилерим хуусаада ажыглалга киирерн, ажылдың шынары, күш-ажылды организастаары, эртем-техниктиг депшилгени сайзырадыры, бүдүрүлгени интенсификастаары, ажылды механизастаары, социалистиг чарышты организастаары оон дорт хүлээлгези болур.

Техниктиг болгаш технологтуг негелделерге дүүштүр тудуг шөлдерин белеткээр, техниканың айыыл чок чоруун боттандырар хүлээлгелиг болгаш кажан херек апарганда бүдүрүлгенн соксадырынга чедир айтырыгны тургузуп болур. Кадрлар өөредилгезин организастаар, оларның мергежилин бедидер херекке, шаңнап-мактаар, ажылдан үндүрер-киирер азы депшидер айтырыгга прорабтың сөзү үнелиг.

Дирижер бир нотаны меге ойнадыптар ийикпе азы бир музыкантыны эки эвес башкарар болза, нинти хөгжүм чер албас дээрзи билдингир. Ол ышкаш тудуг ажылынга бүгү талалыг удуртулга чокта, ажылга саадалгалар, туруушкуннар туруп келирн чугаажок.

Тудуг ажылынга проработың ролюнуң дугайында чугаалажып ора, бо таварылгада чүге «Кызыл тудуг» эргелелиниң объектилерин чөжекке алган бис. Ында үш участокта үш улуг прораб, ийи аңаа прораб, дөрт мастер он объектилерде быжыглаттырган. Олар алды бригадаларны хайгааралга алган.

Оларны контрольга ап, ажылды удуртуп турарларның бирээзи улуг прораб — В. Л. Зверев. Ол бригадалар-биле мастерлер дамчыштыр харылзажыр. Мастер биле бригадир — оон кол дузалакчылары. Олар базала күш-ажыл хуваалдазын организастаар, материалдар-биле хандырылганы харылзаар, туруушкуннар болдурбас дээш баш удур чемгелерни алыр, коллективте кижизидилге ажылын чорудар дүжүрлүг. Прораб —мастер — бригадир— тудуг организацияларын-биле ажылчын коллективтерин харылзаштырып турар үш кол күш бо.

Эргелелде, черле ынчаш бүгү тресте, хостаткан бригадир чок. Оларның шуптузу ажылдап турар. Чамдык дорт хүлээлгелерин олар ынчангаш долузу-биле күүседип четтинипейн турары чадавас. Үстүнде үш кижиниң хүлээлгези демейлешкек, сорулгазы чаңгыс —тудуг ажылын организастаары. Чамдыкта олар ботботтарын катаптап, араазында харылзааны шын эвес тургузуп турар. Чок болза кайы бирээзиниң ажыл кылбаанындан өскезиниң ажылы аартаар. Азы үүрмек ажылга чартыккаш, кол-кол хүлээлгезин күүсетпейн баар. Борта ажылды эртем ёзугаар планнаары, хүлээлгелерни ыяк тодарадыры негеттинип турар.

Улуг прораб В. Л. Зверев планнаашкынга киржип, тудуг материалдарын чагыдып, оларны хүлээп ап, бригадаларда экономиктиг өөредилгени эрттирип турар. Чогум материалдар чарыгдалын, шыгжамырын айтыра бээрге, ол тодаргай харыы берип шыдавас болду. Материалдар-биле хандырылга кошкак механизмнер туруушкуну болуп турар деп хомудап турар хирезинде, херек кырында кымның бүрүүзү-биле четпестерниң тыптып келгенин, бодунуң бо талазы-биле ап турар хемчегериниң дугайында тайылбырны ол бербеди. Хандырыкчыже дорт үнүп, оон-биле ол харылзаа тутпайн турар.

Четпестерни көре тура-ла, кым-бир кижи кээп дузалажыптарын манап олурбайн, прораб дидим хөделип, ажылды организастаарын эки-жидер талазы-биле айтырыгны тургускаар дег. Чүгле тресче көрүүп алгаш, олурар болза, херек бүтпес. Ажыл башкарыкчызы кижи кажан, кандыг, кайы-хире тудуг материалдары, каш механизм херек дээрзин баш удур чагып, дузалал организацияларның ажылын контрольдап, чагыкчы болгаш хандырыкчы-биле харылзааны быжыглап, үезинде айтырыгны кедүүрүп турган болза, четпестерден чайлап болур турганиң ажылы, дузалал организациялар-биле харылзаа, оларның ажылын таарыштыр тургузары оон хүлээлгезинде кирип турар.

Прораб

ХӨЙ УРУГЛАРЛЫГ ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННЕР БОЛГАШ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДАР-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өөрүзээзинден **шаңнаары болза:**

БАРЫЫН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Алды уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Сюрюн Хүр-Балыровна **Бочайган** — Эрги-Барлык ортумак школазының интернадының ажылчыны.

Узана Семдиевна **Ондар** — райпо магазинииниң садыгчызы.

Канмаа Байыровна **Саая** — «Хемчик» совхозтуң ажылчыны.

Кара-кыс Майын-Тараевна **Чыртак-оол** — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Клара Өмей-ооловна **Ооржак** — «Дөң-Терезин» совхозтуң ажылчыны.

Зоя Өртең-Саловна **Саая** — районуң төп эмнелгезинде эмчи сестразы.

ЧӨӨН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Чеди уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Елизавета Отук-ооловна **Монгуш** — СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң ажылчыны.

Оолак Чандакаевна **Монгуш** — СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң ажылчыны.

Алефтина Шоюновна **Ондар** — «Тыва» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Серин Чымбаевна **Монгуш** — Шеми суурда өг-бүле эмзи.

Чечек Моңгушовна **Монгуш** — «Чыраа-Бажы» совхозтуң кадр талазы-биле инспектору.

Кириппей Чагдыевна **Сарыглар** — «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.

Билчинмаа Шара-Хөөевна **Ховалыг** — «Искра» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Тамара Чымыяновна **Имажап** — Шеми ортумак школазының башкызы.

Ирина Силигбеновна **Куулар** — Тээ-Хая суурда клубтуң ажылчыны.

Тамара Чымбаевна **Монгуш** — «Большевик» совхозтуң ажылчыны.

Валентина Санчаевна **Ондар** — «Большевик» совхозтуң ажылчыны.

КАА-ХЕМ РАЙОНДАН

Сес уругну бөжаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Кара-Уруг Оглугуевна **Кувезин** — «Совет Тыва» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Кара-кыс Көк-ооловна **Кинсан** — СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозтуң ажылчыны.

Ольга Кыргысовна **Хуурак** — «Кызыл тук» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну бөжаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Мария Ламбырановна **Ондар** — «Бурунгаар» совхозтуң ажылчыны.

КЫЗЫЛ РАЙОНДАН

Сес уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Алдын-кыс Байкараевна **Ондар** — Элегес-Аксы суурда өг-бүле эзи.

Бичии Кара-Хунаевна **Сандынчик** — «Х Улуг хурал» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну бөжаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Любовь Фёдоровна **Бардынова** — «Кара-Хаак» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Валентина Байкараевна **Бичe-оол** — «Х Улуг хурал» совхозтуң ажылчыны.

Наталья Ивановна **Сүге** — «Сукпак» совхозтуң ажылчыны.

Валентина Александровна **Хорошавина** — Кара-Хаак суурда өг-бүле эзи.

Тамара Байкараевна **Эникпен** — Терлиг-Хая суурда өг-бүле эзи.

ӨВҮР РАЙОНДАН

Чеди уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Өшкү-Саар Дуран-ооловна **Монгуш** — Солчур ортумак школазының техажылчыны.

Норбу Сонамовна **Тюлюш** — «Торгалыг» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Раиса Эмнигеековна **Донгак** — «Коммунизмче орук» совхозтуң ажылчыны.

Дина Даваевна **Доңгур** — «Торгалыг» совхозтуң ажылчыны.

Конзай Илчиновна **Куулар** — «Кызыл тук» совхозтуң ажылчыны.

Наталья Алдыновна **Куулар** — Хандагайтының хырызаа белдириниң ажылчыны.

Зоя Тас-ооловна **Кыргыс** — «Торгалыг» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Вера Санчат-ооловна **Кыргыс** — «Торгалыг» совхозтуң ажылчыны.

Елизавета Николаевна **Ондар** — Солчур ортумак школазының башкызы.

ТАҢДЫ РАЙОНДАН

Тос уругну бөжаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Тамара Тажи-Самбуевна **Чульдүм** — Дүржулга станциязының ажылчыны.

Сес уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Мачылай Дамдын-ооловна **Алдын-оол** — Кочетов суурда өг-бүле эзи.

Нина Фёдоровна **Барышева** — ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Дечик-кыс Оюноевна **Мумбалдай** — ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң ажылчыны.

(Уланчылыг).

Улуг Тиилелгениң 40 чылынга

БЕЛОРУС ПАРТИЗАННАР

Немец-фашистиг эжелекчилерге удур белорус партизаннарның дениселиниң дугайында ПМА-ның корр. Анатолий СТУКТУҢ дилээн ёзугаар Белоруссияга партизан шинчээшкинииниң организакчыларының бирээзи, БССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының оралакчызы Владимир ЛОБАНОК ынча дең чугаалаан.

— Немец эжелекчилерниң 1941 чылда Минскиге эң баштайгы эртени моон соңгаар оларга эйнии аазаар хире эвес болган. Хоорай парыгындан өлүртүп каан офицерлер болгаш солдаттар тывылган. А өске черлерде эжелекчилер бөза-ла маналаан «белектерлиг» болганнар: фронтуже бар чорааш шериг кежектериниң штабтарынче халдап турдувус. Ынчалза-даа бистиң ыңдыг дузаавыс ам-даа аваажы дээрзин эки билип турган бис.

1941-42 чылдарның кышкы шаап халдаашкын кампаниязының үезинде, Совет Армия Москва чоогунга эң баштайгы улуг стратегтиг шаап халдаашкынны кылганда, дайынчы хөделиишкинерниң дуржулгазы дыка хейнү кылып шыдаар бис деп чүвени көргүскен. Эң ылаңгыя демир-оруктарга диверсиялар улуг ажыктыг болган. Чамдык участоктарга, чижээ, Берлинни «Төп» дең болуп армиялар штабывыле харылзаштырып турар демир-орук магистралыңга, немелде шериг соорүп кел чыткан поездилериниң шимчээшкинин элээп каш хонук саададыр аргалыг болдувус. Чүгле Оршаның партизаннары 100 паровозту чаза тевискен, ук хоорайда демир-орук белдирин үреп каапкан.

Бичии партизан отрядтарын улгаттыр каттыштырар, оларны углап башкарарын чүгүдер дугайында айтырыгны амыдырал боду-ла индип үндүрүп келген, чүге дээрге улуг хемчээлдиг болган дүүштүргеп дайынчы хөделиишкинерни ол чокка кылыры болдунмас. Каттышкан отрядтарның ыол хевири партизан бригада болган. Ында муңнан ийи муң ажыг кижи бактаап турар. Республиканың эжелеткен бүгү девискээринге партизаннарның дайынчы хөделиишкинерин 1942 чылдың сентябрьда тургускан Белоруссияның партизан шимчээшкинииниң штабы дүүштүрүп турган.

1943 чылдың күзүнүнде Белоруссияга партизан шимчээшкинин ёзулуг-ла бүгү чонунуу апарган. Ынчан аңаа 150 муң ажыг кижи кирип турган, а 1944 чылдың чазыныңда белорус партизанниң болгаш чажыт ажылдакчыларның саны 440 муң четкен. Олар дайзыныңы эжелеп алганы девискээрниң 60 хуузун контрольдап турган, 400 муң ажыг кижи курлавыр болуп турган.

Минскиниң чажыт ажылдакчылары онзагай идепкейлиг хөделип турган. Оон хүрээлелиниге 9100 хире кижи демисежип, олар 1500 диверсияны боттандырган, 10 муң кижини хостаап, арыгда партизаннарже чорудуп, 50 партизан отрядтарын болгаш бригадаларын тургузарынга дорт киришкен азы дузалашкан, олар Минскини болдунда бүзөлээн болгаш эжелекчилерни камгаланырынче албадаан. Хоорайда даш шоодайда ышкаш байдалда тур бис деп, гитлержилер боттары мнинип чугаалап турганнар. Немец албан черлерн турар азы эжелекчилер чүрттал турар бажыңнарны теининг сывырган демир-биле каш курлавыр камгалап, адакы каттарның соңгаларын туубу, демир-бетон-биле дуглаан. Ынчалза-даа ол бүгү шоолуг-ла эки камгалал болбаан, олар Гитлериң төлээзи, Белоруссияда оон чиңгине комиссары Вильгельм Кубэни камгалап шыдаваан. Ол Минскиниң партизаннарының ооң удуур оруунга салып каам миязынга частып өлген.

Эжелекчилер Барыын Европага дег даамай чаңнаар шаа чок болганнар. «Төптүң» тылы сандараан. Демир-оруктарга болгаш чазагларыг оруктарга массалыг диверсиялар боо-чевискеги болгаш немелде шериг күжүн чедирерин саададыр, бензини шыгжамырларын чаза тевискенинден таныларны болгаш самолёттарны кывар түүл-биле хандырары үстүп, аъш-чем белеткелиниң сандыргайындан эжелекчилер аштаар ужурга таварыжып, хүнүү болгулаар сегирикки алышпаннарга түсчүс солдаттар болгаш офицерлер хорап турган.

Эжелеткен совет девискээрге удурланыышкын күштерин долуу-биле чыгча шавар дээш, Гитлериң цегелдези-биле чаңгыс эвес удаа хемчегерни ап турган. Ынчалза-даа камгалал шеригнери болгаш тускай нөгаандыктар отрядтары түүтүдаа канчап чадашкан. Фронтудан улуг шериг кежектери кеддиртир ужурга таварышкан. Ынчалза-даа 1943-1944 чылдарда республиканың партизан күштери быжыглыг, ооң дайынчы арга-шинээн дыка бедээн, ынчангаш бистер олар-биле ачыр-дачыр түтүүл, үрүлүүледдиг тулчуушкуннарны чырудуптар апарган бис.

Чижээ, мээң командылап турганым партизан каттыжыышкынынга удур гитлержилер 60 муң солдаттарны болгаш офицерлерин октаан. Тулчуушкуннар 25 дүн, түн ишкинде үрүлүүлээн. Дайынын 20 муң ажыг солдаттарын болгаш офицерлерин, 159 танкызын, 116 автомашиназын, 22 үгер-боозун, 2 самолёдун чидирген. А чедин алыр дээш сорулгазын күүседип шыдаваан. 3-кү немец танк армиязының штаб начальниги чораан Отто Гейдкемпер «Витебск 3-кү танк армиязының демисези болгаш чылча шаптырганы» деп номунга ол операция дугайын мынчаар бижээн: «Оля хүннерде партизаннарның албыстыг болгаш коргунчуг хөделиишкиниериң чүрүп көргүүттер сестер тыныбас». Оон удаштыр мынчаар хомудаан: «Ушач девискээрине партизаннарга удур часкы операция үезинде бурган биске дузалаваан».

Совет Дээди Кол командылал болгаш Белоруссияның компартиязының Төп Комитеди партизаннарның дайынчы хөделиишкиниериң бедии-биле үнелээш, оонда шиитпирлиг демиселче оларны кижирери чугула деп шиитпирлээн, 1943 чылдың июль 22-де БКП ТК «Рельс дайынының» аргазы-биле дайынының демир-орук харылзааларын үргедээр дугайында» доктаалды хүлээп алган.

Ол доктаалдың күүселедизин үш үе-чадада боттандырган. Бир дугаарын Совет Армиязын Курск соогунга удур шаап халдаашкыны-биле хөлбаштырган. Кол штабтың дыңнадыгдан алырга, «рельс дайынының» түүнелиниде 1943 чылдың августа «Төп» деп немец болүүке демир-орук-биле чедиреле 40 хуу кызыгырыган. А ол дээрге гитлержилерге коячут нарын-берге үе. Совет Армиязын удур шаап халдаашкынны чедиишкиниг чоруп турган.

1943 чылдың сентябрь 19-та белорус партизаннар «рельс дайынының» ийиги үе-чадазын боттандырган. Дайын бодунуң оруктарын камгалаарынга ийи катап хөй дивизияларны (7-ниң орнунга 14-тү) киирештирер ужурга таварышкан. А үшкү, чер бүгүдеге, согуушкунну 1944 чылдың июнь 20-де дуне кылган, ол дээрге Белоруссияны хостаары дээш сураглыг «Багратион» операциязың эгелээринге чедир үш хонук артканда болганы ол. Июнь 3-не чедир, азы немец-фашист эжелекчилерни республикадан долузубиле үндүр сывыртагыже чедир, партизаннар эң түгүүла демир-орук шугумнарын сандан үндүрген болгаш Белоруссияның өске оруктарынга шимчээшкинни элээп сандараткан.

Фашист «Төптүң» штавы мынча деп миянар ужурга таварышкан: «Төптүң» армиязының чылча шаптырганының эгезин Белоруссияның 240 муң партизаннары салган, олар чаңгыс дуне (июнь 19-тан 20-же) демир-орукту 10,5 муң кезек черге чаза тевискен болган транспорттуң бүгү системазын үзе киргеп».

Белоруссияга партизан шимчээшкинииниң күштериниң немец-фашистиг эжелекчилерге удур үш чыл иштинде демиселиниң түүнели дыка кескү болган: 500 муң ажыг гитлержилер өлүртнен болган балыглаткан, 11128 эшелонну, 34 куяктыг поездини чаза тевискен болган аңдаран, 29 демир-орук станциязын буза шапкан, 18700 ажыг автомобильди уздыкаан, 350 самолёттуг, 1355 танкыны өрттендирип аткан, 948 штабты болган гарнизонну чылча шапкан болган өске-даа.

(ПМА).

Анголаны хостаарының улусчу чепсектиг күштери (ФАПЛА) сөөк-азы ылгаар Мурнуу-Африка Республиканың болган АКШ-тың ТРЭ-зиниң азырап турары УНИТА-ның террорчу бөлүктерин узуткаар хөделиишкиниериң чедиишкинниг үргүлчүлеп турар.

ЧУРУКТА: ФАПЛА-ның дайынчылары. СЭТА-ның фотохрониказы.

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

ЧАА АРГА-БИЛЕ

ГАВАНА. Бригада керээзиниң аргазын ажыглаар талазы-биле социалистиг чурттарның дуржулгазы Кубада калбаа-биле нептерел турар. Көдээ ажыл-агый министерствозунуң чамдык каттыжыышкыннарынга бөрык дөрт айлар мурнунда шенелде хевирлиг кылдыр нептереткен. ол депшилгелиг арга эки түүнелдерни берип эгелээн. Материалдарны болгаш акша-хөрөнгилерни, техниканы болгаш ажыл шагын улам чөп ажыглаар апарган чорук ооң баштайгы түүнели ол деп. АИН агентилели демдеглеп бижээн.

Чаа арга-биле ажылдап турар бригадаларның организастыг структуразы дыка бөдүүн апарган, ол чорук ажылчын күштү ажыктыг ажыглаар арганы бергеп. Күш-ажылдың эң бедик түүкел көргүзүглериниге бригадалар кежигүннериниң сонуургалы улгаткан. кол сорулганы чедип алырынга — будуруушкунуң ниити хемчээлин доктаамал калбартырынга идигни ол берип турар. Ажылчы чоннарның ажыл төлевирин бедидеринге, оларның чаагай чорууп остүрериниге ол бүгү салдарын база чедирер.

УРЕ-ТҮҢНЕЛДИГ КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГА

ПРАГА. Акы-дуңма күүгүнелериниң энергетика баазазын калбартырынга Совет Эвилелиинң, Чехословакияның болгаш ГДР-ниң уре-түүнелдиг кады ажылдажылгазының үлегер-чижээ болза, атомнуг электростанцияларны тударынга оларның бир демниг хөделиишкини болуур. ГДР-де түүтүнүп турар атомнуг «Норд» электростанцияга дериг-херекселдер бөөр талазы-биле үш чурттуң араазынга аңаа ат салган керээзи ол кады ажылдажылганы улам ынай хөгжүдүринге идигни бөөр. Пльзень хоорайда «Шкода» комбинатка ол дериг-херекселдерни будурер.

Ындыг нарын дериглерни түү-биле будурүп үндурерин Совет Эвилелиинң техниктиг дузазы-биле шингээдип алган бис деп, атомнуг энергия талазы-биле чехословак комиссиянның даргазы Станислав Гавел СЭТА-ның корреспондентизинге чугаалаан. Ам атомнуг энергомашина тудуушкуну чехословак экономиканың чугула кол кезээ апарган.

Совет специалистер-биле бир демниг кады ажылдавышаан, ЧССР 1000 мегаватт күчүлүг реактивтиг тургузугларны будурүп кылырын шингээдип ап эгелээн. Ындыг баштайгы реактор келир беш чылда Мурнуу Чехияга чехословак «Темелин» АЭС-ке эптеттинип тургустунар. Ооң соонда оларны акы-дуңма күүгүнелерже. ооң иштинде Болгарияже. Венгрияже болгаш өске-даа чурттарже керээ ёзугаар чорудар. Ол дээрге — социалистиг экономиктиг интеграцияның комплекстиг программазын боттандырарынга ЧССР-ниң уре-түүнелдиг киржилгелиниң чайынганчак үлегер-чижээ-дир.

ИДЕГЕЛДИГ, ТААРЫМЧАЛЫГ АВИАЛАЙНЕР

ХАНОЙ. «Ил-86» дээр совет аэробустуң ужудуушкун географиязы калбарган. Вьетнам революциязының улуг баштыңчызы Хо Ши Минниң адын эдилээн социалистиг Вьетнамның эң улуг хоорайынче амгы үениң ол авиалайнерлериниң ужудуушкун рейстери эгелээн. Хоорайның «Таншоният» аэропортунуң аныяк ажылдакчылары совет экипажка айыран-кызыл чечектер тутсуп уткааннар.

Делегейниң агаар оруунче чоокта чаа үнген ол аэробус бодунуң кылдынганының ыңай хөгжүдүринге идигни бөөр.

БУДУРУЛГЕДЕ РОБОТ

БЕРЛИН. ГДР-ниң Галле хоорайында каңнаашкын техниказының шинчилел институдунуң коллективиниң тургусканы үлетпүр роботу автомобиль тудугжуларының идегелдиг дузалакчызы болу бээр.

Чүүк машиналарының кузовтарының, кабиналарының үүрмек кезектерин каңнаар талазы-биле чамдык ажылдарны ол күүседир. Ол институттарның инженердери. төлевилекчилери болгаш конструкторлары янзыбүрү ажылдар күүседир автоматтыг элээн каш он-он каңнаашкын агрегаттарын ажылдап кылганнар оларның элээн хөйүн совет специалистер-биле кады кылган.

Үлетпүр роботтарын ГДР-де калбаа-биле ажыглап турар. Бир эвес моон мурнунда оларны колдуунда-ла химия болгаш металлургия үлетпүр будуруглелериниге ажыглап турган болза, а ам ындыг янзылыг машиналарны янзы-бүрү адыларының комбинаттары база фабрикалары боттарынга хереглеп. ажыын көрүп эгелээн.

ЧЕДИИШКИННЕР КӨРҮЛДЕЗИ

УЛАН-БАТОР. Ында доотулган «Студент час» деп республика фестивалы Монголияның аныяк салгалының тайбыңче чайгылыш чок күзел-соруун. ядролуг халапты болдурбас дээш бүгүле чүвени кылырынче ооң чүткүлдүүн хереченлеп кергүскен.

Митингилериниң болгаш чыскаалдарның үезинде аныяк солдар болгаш кыстар америк империализмниң милитаристиг угланышкынын шыңгыызы-биле шүтүмүлеп. Совет Эвилелиниң болгаш өске-даа социалистиг чурттарның даштыкы политиктиг боттуг инициативаларын боттандырар дээш тайбыңга ыңакшылдыг бүгү күштериниң демиселин улам идепкейжидиринииң эргежок чүгүлазын демдеглээниер.

Фестиваль аныяктарның күш-ажылга, өөредилгеге, уран чүүлге болгаш спортка чедишкиннериниң ёзулуг көрүлдези болуп арткен. Бот-тывынгыр уран чүүл коллективтериниң хөй санныг концерттери, политиктиг ырлар болгаш плакаттар конкурстары, спортчу маргылдаалар чалыы пазын байырлалының үттүндүрбас болуушкуннары болуп артып калган. Сургуул аныяктарның техниктиг чогаадылгазының делгелгелерин, студентилерниң артем ниитилелдериниң конференцияларын институттарга организастап эрттирген.

МАККАРТИЗМ ЁЗУЗУ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Америк реакция президентиниң болгаш АКШ-тың конгрезиниң соңгулдаларының түүнелдерин бодуунуң талазынче чаа тыртарынга салдар чедирер дээш арга-мегезин күштелдирип турар. Оны чедип алыр дээш, базала мурнундагыны ышкаш, маккартизм ёзузунуң аргаларын ажыглап турар. Америк консерваторларның эң нептерээн парлалга организарының бирээзи «Консервативтив дайджест» деп сетгүүл залчеглиг «кара дааныны» парлаан. Ында президент Рейганның политиказын шыны-биле аналызтеп турар аларын хөй политиктиг болгаш хөй-ниитин ажылдакчылары, хөрөнгөтиген бөлүктер төлөлекчилери болгаш АКШ-тың тайбың чөвүлели, хамаатыг эргелериниң камгаладыныңың американ эвилели, а ол ышкаш артем институттары киргеп.

Эң-не «күзенчиг эвестерниң» араазында — демократтыг партиядан президентиниң албан-дужаалынга кандидаттарның үш кордакчылары шүптүзүг. АКШ-тың оралакчы президентизи чораан У. Мондейл, сенатор Г. Харт болгаш сураглыг хөй-ниитин болгаш политиктиг ажылдакчы Дж. Джексон база бар. «Кара дааныда» ол ышкаш даштыкы деректер талазы-биле сенат комиссиязының даргазы республиканчы Ч. Перси, төлөлекчилер палатазының башкыы Т. О'нил, сенатор Э. Кеннеди, «Оксиденгл петролеум» корпорациязының президентизи А. Хаммер, билдингир төөгүчү болгаш дипломат чораан А. Гарриман, а ол ышкаш боттарының чүвени ыңай көөру-биле АКШ-тың реаксыыт идегелериниң шүгүлдээшкинии болдуруп турар өске-даа хөй ажылдакчылар киргеп.

Оларны шүптүзүн херек кырында антиамериканизм дээш база коммунизмге дузалажып турары дээш дорт бурууддыг турар.

Америк барыын үзелдиглер «кара дааныла-биле» кады соңгумчуларга «Ак дааныла» дээр үүлдү чарлап мактавышаан, оларга угаазылап, алдабазарын база ораалдажып турар. Оларда киирген ажылдакчыларны, хамыктың мурнунда президент Р. Рейганны соңгууда үезинде чогум-на олар дээш бадылаашкынарыы бээр ужурлуг «ёзулуг американ» кылдыр мактап турар.

ҮРГҮЛЧҮЛЕП ТУРАР

БРЮССЕЛЬ. (СЭТА). Барыын Европада ортумак ырамшылдың. ракета-ядролуг америк чепсектерин сайгара тургузары үргүлчүлеп турар. Ында бар медээлерни ёзугаар алырга. ГФР-ниң девискээринде АКШ-тың Европада курлаг чер шериглериниң составынга «Першинг-2» дээр дүндүүштелир ракеталарның үшкү батареязын киир санаан болгаш дөртку батареязы тургузарын эгелээн. Италияда болгаш Великобританияда чер кырынга тургузуп. шыгаар чалгынныг ракеталарны ийи чаа отрядын эптээринге белеткеп турар. Ол отрядтарны четчелеп тургузарын НАТО-нуң планнарын ёзугаар чоокку үеде доозарын көргеп. НАТО чөвүлелиниң май төнчүүнде Вашингтонга болган сессиязында ол планнарны бадытказының дыңнаткан.

Солуннарның дыңнатканыбиле алырга. амгы үеде Европада америк ядролуг күштериниң состәвында ГФР-де тургускан «Першинг-2» ракеталарны Италияда болгаш Великобританияда тургускулаан 32 чалгынныг ракеталарны салып үндурериниң 27 установкалары бар.

ЧӨҢГЭЭЛИГ ДЕСАНТ

МАНАГУА. (СЭТА). АКШ-тың. Гондурастың болгаш Сальвадорнуң гондурас девискээрде боол турар «Гренадеро-1» дээр каттышкан дайынчы өөредилгезинде киржип турар шериглери Никарагуадан 40 четпес километр черге өнүүк-чөңгээлиг белеткелди кылган. Пентагонның чоокта чаа калбарткан аэродромунга шериг-транспорт самолёттарындан хөй кижилиг десантыны дужурген. Барык 3 муң солдат. оларның-биле кады АКШ-тың түскай сорулгалыг шериг кежектериниң олурукчулери «тура халыптаныр» дээш база политтиктиг болгаш юридиктиг-даа үзелиннерни тургузарынга кордап турар.

ҮРГҮЛЧҮЛЕП ТУРАР

БРЮССЕЛЬ. (СЭТА). Барыын Европада ортумак ырамшылдың. ракета-ядролуг америк чепсектерин сайгара тургузары үргүлчүлеп турар. Ында бар медээлерни ёзугаар алырга. ГФР-ниң девискээринде АКШ-тың Европада курлаг чер шериглериниң составынга «Першинг-2» дээр дүндүүштелир ракеталарның үшкү батареязын киир санаан болгаш дөртку батареязы тургузарын эгелээн. Италияда болгаш Великобританияда чер кырынга тургузуп. шыгаар чалгынныг ракеталарны ийи чаа отрядын эптээринге белеткеп турар. Ол отрядтарны четчелеп тургузарын НАТО-нуң планнарын ёзугаар чоокку үеде доозарын көргеп. НАТО чөвүлелиниң май төнчүүнде Вашингтонга болган сессиязында ол планнарны бадытказының дыңнаткан.

Солуннарның дыңнатканыбиле алырга. амгы үеде Европада америк ядролуг күштериниң состәвында ГФР-де тургускан «Першинг-2» ракеталарны Италияда болгаш Великобританияда тургускулаан 32 чалгынныг ракеталарны салып үндурериниң 27 установкалары бар.

КҮРҮНЕ ПОЛИТИКАЗЫ АПАРГАН

МЕХИКО. (СЭТА). Вашингтон терроризмини күрүне политиказы-биле деңнеп көрбүшаан. Латин Америкада АКШ-ка таарышпас политиктиг болгаш хөй-ниитин ажылдакчыларын күш-биле удуртаарындан безин ойталавайн турар. Америк шпион албан черлериниң шивишкиннериниге Мехиконың төвүнге аттырып өөрткен сураглыг немсиин аублицист Мануэль Бузиндиа оларның ындыг эзелчиг үүлгедишкиниинге таварышкан.

М. Бузиндиа дыка хөй солунналарның, ылаңгыяда улуг салдарныг «Эксельсиор» солуннуң хайгаарактызынга хөй чылдарда ажылдаан болгаш Вашингтонның чурттун иштинги херектеригe холгаарлаар дээш ораалдакшыкшыннарга шиитпирлиг ойтур шаяшкынны кылып, «ламатың болган ниидалдың рыцарьларының» хоралакчы үүлгедишкиниериң илередип, ТРЭ-ни сойгылап келген.

ДОПЧУ МЕДЭЭЛЕР

БЕЙРУТ. Хоорайны Барыын болгаш Чөөн кежектерге чарган шугумну дургаар Бейрутка кадыгдошкун удур-дедир аткылажышкынар үргүлчүлеп турар. Тайбең чурттакчылардан өлген болгаш балыглашканнар хөй. Ливан парламент чазактың программныг медеглелин, ол ышкаш Р. Карамеиниң чазаанга бүзүредиг база аңаа бүрүн эргелерни тыпсырының дугайында айтырыгларыы чугаалажып турар.

НЬЮ-ЙОРК. АКШ-тың ортаакы штаттарын күштүг шуурган таварып эрткен. Колорадо штатта улуг эвес дыка хөй хоорайларның чурттакчыларыы өскөзөр көжүрүп турар. Айовада Барневелд болгаш Блэк-Эрс дээр чурттакчыдыг черлериң бажыңнары херек кырында шуптузуг бузулган.

РИМ. Итальяннар Сицилияны бодунуң ядролуг шөлүү кыдзыр хуулдарыын ораалдашкан америк болгаш натожу шериглериниң айылдыг белеткелдеринге шиитпирлиг удурланыр турар. Бүгү чуртка чоннуң саналооналын айтырганының түүнелдерин ёзугаар алырга. оларның 74-тен ажыт хуулу америк «чалгынның өлүмнүү» тургузпадын күзеп турарын илереткен.

ДАМАСК. САР-ның информация министри Я. Раджух ирак-ирак дайынының доп-дораан соксадырын Сирияның күзеп турарын медеглээн. Ираның болгаш Иракты-даа арга-аажытарыта удур боо-чепсектиг месилдежишкинин политиктиг чугаалажышкынарның болгаш араб азы ислам күрүнелериниң-даа, кааа-даа каттышпастың шимчээшкиниинге дузалажтыызының аргазы-биле шиитпирлээр ужурлуг.

ВАШИНГТОН. Сенатта республиканчыларның хөй кезиниң баштыкы Г. Бейкер президент Рейганның Совет Эвилелиниге хамаарыштыр айыылдыг политиказын шыгыы шугумчүлээн. Ак баажының талазындан Совет Эвилелиниң адымга шүгүлдээшкиилери ниитиин политиктиг сорулганыын ужуудан бооп турарын айыткаш, сенатор, советамерик харылзааларны экижидириин тодаргай хемчегерин алырынче кыйгырган. Бот-боттарын уздуткажырын болдурбазының кара чаңгыс аргазы ийи таланың сагышсыралын чүү үүне болдурүп турарын билирин чедип алыры болуурун америк политиктиг ажылдакчы демдеглеген.

(СЭТА).

Курскиниң черн шаг-шаандан бээр-ле ыры уран түүлү болгаш алнының-чараш ырлары-биле алдаржып келгеи. Большесолдатское районнуң Октябрьның 50 чылы аттыг колхозтуң Будищи болгаш Саморядово дээр суурларының онзагай хевиринің бот-тывынгыр фольклөр коллективтери бистиң чурттаа эки билдингир. Олар Төп болгаш областтың-даа телевидениезинге чаңгыс эвес удаа концерт көргүскеи.

ЧУРУКТА: Будищи суурнуң бот-тывынгыр коллективиниң эң аныяк-чалыы дээн киржикчилери Валя Конева биле Виталий Воронин.

О СИЗОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Башкы дугайында сөс

МЕРГЕЖИЛГЕ ХАНДЫКШЫЛ

Коңга кагар билек. 4«а»-ның эжин ажыттынган соонда, бажыныӊ даъс-кара дүктериниң үжү дыдыраргаш, ында-мында дургектели берген, ак арын-шырайлыг, топтуг характырлыг, чолдак-сымаар дурт-сынынга, бодунга өйлешкеп бора пиджактыг эр класска кирип келгеш, өөреникчилер-биле мендилешкеш, бодун таныштырган:

— Мени Дандар-оол Биче-оолович Донгак дээр. Бо-ла школага өөренип чорааи. Кызылдың башкы институдун дооскан. Ам мында башкылап турар. Бо өөредилге чылынган эгелээш, силериӊ-биле ажылдаар кижи-дир мен — дээрге, класс шимээргей берген:

— Акымның бригадазында «Депутат» дээр хойжу ирейниң оглу-ла-дыр. Ким танывас деп?

— А мен-даа билир-ле мен. Авазы база малчын. Ону «дагдыныкчы» дижир чораан. Хөй орден-хавыяаларлыг кырган-авай чүве.

— Үгбаның классында ак дойдан спилбип каан чечектерни самбырага азып алгаш, чурудуп турда, эжик ойбаандан бакылап көрген мен...

— Бо башкы кожавыста

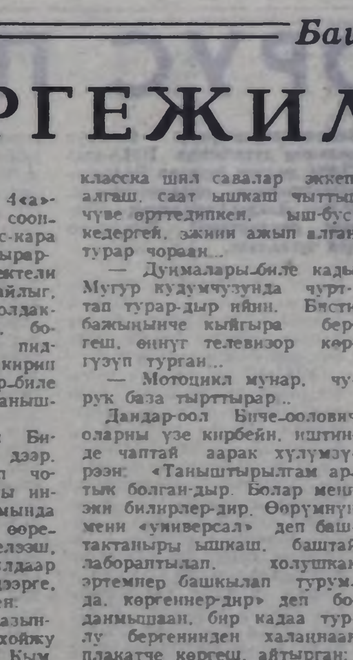

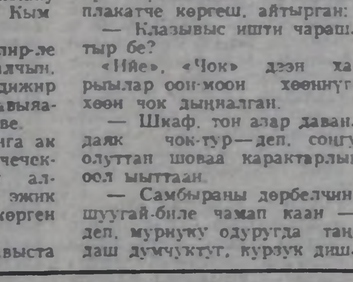

класска шиял савалар экжеп алгаш, саат ышкаш чыттыг чүве өрттедипкеп, ыш-бус кедергей, эжиин ажып алган турар чораан...

— Дунмаларыӊ-биле кады Мугур кудумчузунда чурттап турар-дыр ийин. Бисти бажыныӊче кыйгыра бергеш, өнүт телевизор көргүзүп турган...

— Мотоцикл мунар, чурук база тырттырар...

Дандар-оол Биче-оолович оларны үзе кирбейн, иштинде чаптай аарак хүлүмзүреэн: «Таныштырылгам артык болган-дыр. Болар меӊ эжи билирлер-дир. Өөрүмүнүң мени «универсал» деп баштактаныры ышкаш, баштай лабораптылап, хөлушкак эртемнер башкылап турумда. көргеннер-дир» деп боданмышаан, бир кадаа турлу бергенинден халаӊнаан плакатче көргеш, айтырган:

— Клазывыс ишти чараштыр бе?

«Ийе», «Чок» дээн харыылар оон-моон хөөнүүт-хөөн чок дыӊналган.

— Шкаф, тон алар даванда-яяк чок-тур—деп, соңгу олуттан шоваа карактырлыг оол ыыттаан.

— Самбыраны дөрбелчин шуугай-биле чамап каан — деп, мурнукту одургда таңдаш думчуктуг, курзук дишти уруг чугаалааш, ажсын холдары-биле дүй тудупкан.

— Соңгаларның шили бузум, пластилиниээш, бир көзенікти картон-биле дуглап каан — дишкеп үнер соңга чаныңдан дыӊналган.

— Мээң партамда үжүктер оюп каан, долу өттүр көстүп чыдар чүве-дир — деп, бир оол эскерген.

— Эжиңге кижи караа дег ойбак бар, башкы!—деп, кыдыкы одургдан сарыг баштыг, шаңгыр карактырлыг уруг дыӊнадырга. Дандар-оол Биче-оолович кичээни берген: «Класстар эжин бакылаар, кудумчу, хөй-нинти черлери кезиир дөскелчоктар бар болгай. Эт-хереекел камнавас чоруун боттары-ла сойгалап орлар. Мээң үлүүмге бергеле класс онаашкан ышкаштыр».

— Кай, бо силериӊ эрткен чылгы класыңар эвес чүве бе?— деп ылавылаан. Бодавыже, класстың даргазы-ла турган боор, шевергин кеттинген, улут карактырының кирбиктери ажыр харап орар, узун кара уруг туруп келгеш:

— Мындыг-даа эвес чүве. Бирги ээлчегге өөренир үстүкү класстың оолдары мынчап каан-дыр — дээш, хомудаан хевирлиг олуруп алган.

— Класстың ээлери — силер-дир силер, ам кайчаарыл ынчаш?— дээрге, ол-ла уруг тургаш:

— Шүптү эмеглежип турган селимир, септээр, арыглаар, дерипр, силер база... — депкеш, эгенип, шоок дүшкеш, эде чугаалаан.— Шевер башкы...

Класс чир-шоң дүшкен. Башкы база каттырыпкан. Чүнүң-даа муриунда корумчурумдан, дерялге-шимелдеден эгелээр болган-дыр деп шимитпираээш, ширинн апарган:

— Ыңдыг-дыр. Ам болзуи!...

Дөрт куруг ханадан өске, кижи караанга ылдигер чүве чок класстарны Дандар-оол Биче-оолович мооң мурнунда-ла көрген, билир. Чуруп, парлап билбезинге сыядан алгаш, уругларның ботиделкейинге, башкартыныгазынга даянмас класс удуртукчуларынга чүгле чаңгыс өөрээл каастагазы безин «нарын» болуп турган болза, бо аныяк башкы оңу башгайы 2—3 хонукта-ла холдан үндүрүп, хүн айтырыындан дүжүргеп, колдуунда-ла өөренікчилерниң киржилгези-биле коллективтиг амыдыралын көргүскен чараш фото-альбом чуруктарлыг класс булуңуп, стендилерни ол эстетиктиг «амдаи кииp» дерип апкан.

«Бир шылгалда өрткен, ёзулуг шылгалда — мурнунда» деп тоолдаары ышкаш, эң-не берге, эң-не кол шылгалда — өөренікчилерниң шынар составы-биле «үсүлежир» үшүр Дандар-оол Биче-ооловичиге таварышкан. Оолдар, уругларның арапында назы-харыүе-черге-даа болза, амыдырал-чурттал газы, аажы-чаңы түс-түс: шуут өскүс, чартык өскүс, кадымшылы кошкак, утаал билир арга-шинээзи оожум-даа кижилер бар, ниити чугаалаарга, «шокар» класс болган. Ында немештир үштеп дөртче шилчилге үезинің чамдык онзагай түүлдери: чаа эртемнер, аңгы-аңгы башкылар, эрткен чылдагы дорт класстан хождап чыдып калган болгаш оскээртен келген өөренікчилер аныяк педагогтан хөй ямзы хайгаараалды, шинчилел ажылдарын, үргүлүүнүң сагыш човаашкынын негеп турар.

(Уланчылыг).

С. МОЛДУРГА.

Школа амыдыралы

КҮШ-АЖЫЛЧЫ ЧАЙ

Школачы чай — кижизидикчи үе. СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумуның база школа реформазын хүлээп алганының соонда ол үеин шын ажыглаары улам быжыккан.

Бии-Хем районнуң школаларывыга үи Пленумнуң материалдарының сайгарылгазы артканавээн болгаш уруглар чайгы дыштамныгазының үезинде хой ажыкчыг түүлдерни билип ап, ыя дыштанзын дээш ону ыанчаар организастаарын база чугаалашкан. Ында кол киижээйгейни бүгү уругларны ажыктыг күш-ажыл-биле холбашкан дыштанылгаже хаара тударыиче утландырган. Районнуң удус өөредилге кылдыңинде 1984 чылдың чайында өөренікчилерниң дыштанылгазының планы тургустунган. Бии-Хем районга дөрт өөредилге-бүдүрүлге бригадалары ажылдаар. Турааның № 1 ортумак школазының «Кызыл хаяа», № 2 ортумак школаның «Эрестер», Өөк ортумак школазының «Саян» болгаш Арыгаан ортумак школазының бригадазы. Ниитизи-биле ол бригаларга 248 өөренікчи ажылдаар. Күш-ажылдың болгаш дыштамылганың лагерьлери. Халың, Ээрбек, Суш, Тарлаг школаларының үстүкү класстарының күш-ажыл отрядтары 400 ажыг школачыны хаара тудар. Чаагайжыдылгага болгаш ногаанчыдылгага, септелгеге, мал чеминиң белеткелинге, ногаа ажаалдазынга ажылдаар звеноларга тургустунган. Ында шупту 900 өөренікчи киржир. Школа девискөөрининң дүржүлга участогунга эзлчешпишаан. 1690 школачы ажылдаар.

Өөредилге чылы доостуру билек хөй өөренікчилер туристчи походтарже үнүпкенер. Олар төрээн черининң бойдузу-биле таныжып, оон төөгүзүн өөренирлер. А Тывада уругларның уран түүл школазының 25 өөренікчизи хоорай кыдыыче үнүп, этюдтар чуруаннар. Школачыларны Шушенскоеже, Ленинградче экскурсияладыр, республиканга слёттары оларны манап турар.

Бо бүгүден аңгыда уруглар дыштанылгазының бир хевири — пионер лагери. Бии-Хем районда «Факел» пионер лагеринің базазы чыл келген тудум быжыглыорар. Уруглар ында күзелдии-биле дыштанып турарлар.

Күш-ажылчы чайны чедиишкиниг эрттиреринің магадылалы — школаның совхоз бүдүрүлгези-биле сырый харылзаазы, школачыларның ажыл-чорудулгазын организастаарының бүгү байдалын эки билир кижилерни бригадаларга быжыглаары. Ол талазы-биле чогуур хемчеглерни районнуң школалар коллективтери ап чоруткан.

Ю. НЕКРАСОВ.

ЛЕКЦИЯ-КОНЦЕРТТЕР

Номга ынактарның республика организациязының баштаар черинің чалааның сүүлгаар Красноярскиниң аныяк көрүкчүлер театрының артизи Анатолий Петрович Новосёлов бисте ааладап келген. Ол ам номнуң сонуургакчылары-биле ужураажыл, лекция-концерттерни эрттирип турар.

Лекция - концерттерден ажыктыг, солуп түүлдерни хөйүү билип ап болур. Совет чогаалчы, актёр болгаш режиссёр Василий Макарович Шукшиниң чогаадыкчы ажылының дугайын сонуургап болур силер. Испан драматург, шүлүкчү болгаш антифашист Федерико Гарсиа Лорканың дугайында база үк концерт-лекциядан билип ап болур. Аалчы ол бодунуң чогаадыкчы ажылының дугайын база таныштырар.

Анатолий Петрович пионер лагерьлеринге база баар. Ол номнуң аныяк сонуургакчыларынга уруглар чогаалчызы Даниал Хармстың чогаал ажылының дугайын сонуургадыр. Лекциялар бүдүрүлгелерге, өөредилге черлеринде база болуп турар.

К. ДЕМБИРЕЛ.
Номга ынактарның республика организациязының харысалгалыг секретары.

ТУБЕРКУЛЁЗ

Чамдык кижилер туберкулёз дээрге-ле өкпе аарыы деп бодап чоруурлар. Ынчалзажок бо аарыгдан кижиниң мага-бодунуң кезектери— сөөк, чүс, кара-бүүрек, сыцый, бестер, кеш, ыяжин-шөйүнду, карак, эр, кыс органнар аарып боор. Өкпеден дашкаар туберкулёз халдавырлыг аарыг кижиден аазы аарыг малдардан тыптыр. Мага-ботче үк аарытның микробу хаи оруубиле дамчаап, бир-ле органга артып каар. Ынчалгадаа ыяжи бүрүүү бо аарыгдан аарый бербес. Кижиниң мага-бодуңнуң ыяптизи-биле бакчыраанда, соокка алыскаида, үр үеде багай чемненип, арагаже хандыкшаанда, хөй таакпылап, хирлиг, чүттүг, түрекпи байдалга чурттаанда туберкулёзтан аарый бээр.

Аарыгны баш бүрүнгаар тодарадыры, ону когун үзе эмнээрнире дузалыг. Аарыг халдаанда баштайгы чадаларыг кижиге билдирбес эгелээр. Оон шыналарының эмчилер өске аарыгларның демдектеринге дөмейлеп баа болур. Чижээлээрге, радикулит, гастрит, кара-бүүрек, сыцый аарыы дээн аарыглар деп бодай бээр таварылгалар турар.

Өкпеден дашкаар туберкулёз аарыгларының шынарлары мындыг: ында-хаая эът изидер, түстер аарыыр, моюн, колдук бестери ыжып, ижин хеверер, кызыл өнүт суук албан үнер, ооргазы шылап аарыыр, рактарда, түстерде аарыыр апаар. Бистиң республикада туберкулёз диспансеринде кижиниң мага-бодунуң кезектеринде туберкулёз аарыгларын тодарадып шинчиир салбыр бар. Салбырда туберкулёз талазы-биле херазженнер эмчизи, карак, сөөк, түстер, кара-бүүрек эмчилери көрдүнгеп график аазгаар хүлээп ап турар. Кижи бүрүүү шинчилгени эрттирип, баш бүрүнгаар кадыңгарыны экижидерип утпанар.

В. ШАТАЛОВ.
республиканың туберкулёзка удуур диспансериниң өкпеден дашкаар аарыглар эмнээр салбырының эргелекчизи.

КЫЗЫЛДЫҢ МЕДИЦИНА УЧИЛИЩЕЗИ

1984-85 өөредилге чылында 10 классты доосканнарны дараазында мергежилдеринің хүндүскү салбырынга сургуулдар хүлээп алырын чарлап турар:

1. **Фельдшерний** — өөренип хуусаазы 2 чыл 6 ай.
2. **Медицина сестразының** — өөренир хуусаазы 1 чыл 10 ай.

Билдиришкиннерни июнь 1-ден августуң 14-ке чедир хүлээп алыр. Документилерни кошкан билдиришкинни директорнуң адыига киирер:

1. Ортумак билиниң дугайында аттестат (боду-биле).
2. № 286 эмчи шынызылгазы.
3. Өг-бүледе азырадыкчылар дугайында шынызылга.
4. Ада-иезиниң ажыл төлезиринің дугайында шынызылга.
5. Ажылдап турар черинден шынызыткан күш-ажыл дептериниң ушта бижилге (практиктиг ажыл стажтыгларын).
6. 3Х4 см. хемчээлдиг 6 фото-чурук.
7. Характеристика.

Киреринің шылгалдалары августуң 1-ден 20-ге чедир— химияга (аас-биле), орус дылга болгаш литературага (бижимел-биле) болур.

Училишеге кирер санаанарга нинти чурум өзугаар стипендия бээр болгаш күрүне хандырылгазынга алыр. Чугула хереглээн кижилерни общежитие-биле хандырар.

Училищениң адреси: 667003. Кызыл хоорайның Кечил-оол кудумчузунда № 2 «а» бажың, хүлээп алыр комиссия, телефон №№ 2-41-19, 2-10-28.

ОРГАНИЗАСТЫГ ЭРТКЕН

Совет Тываның 40 чыл оюнга тураскаатkан чаңгы спартакиадазының ажыл-агыйларында, күш-ажылчы коллективтерде, хоорай, суурларда эртип турар Спартакиаданың программазында кирген кол түүлдерниң бирээзи — волейбол. Спорттуң ол хевиринге «Урожай» спорт ниитилелиниң бирги чери дээш республика спартакиадазы Кызылда Культураның болгаш дыштанылганың Н. Гастелло аттыг парыгының спорт шөлдеринге үш хүн үргүлүүлээш, доозулган.

Ук спартакиаданың каичаар эрткенниң дугайында чугаалап бээрин РСФСР-ниң волейбол федерациязының кежигүнү, маргылдаанның судьязы Кызыл-оол Кокеевич Түлүштеи бистиң корреспондентивис дилээн.

— Кызыл-оол Кокеевич, волейболга «Урожай» спорт ниитилелиниң спартакиадазын эрттирер мурнунда организас-массалыг кандыг ажылдар чоруттунганыл?

— Бир-ле дугаарында бо маргылдааларны организастаар мурнунда республиканың «Урожай» спорт ниитилели болгаш волейбол федерациязы сүмележип, чугаалашкаш, ону чайгы сезоннуг ажылдар мурнунда эрттиргени таарымчалыг болган деп бодаар мен. Ынчангаш бистиңнең, маргылдааның организакчыларының талазындан ооң массалыг чоруун чедип алыр сорулгабиле ниити пегелдерни болгаш маргылдаага киржири-биле район бүрүзүнге талалгаларны барык ай бурунгаар чоруткан бис. Ооң-биле чергелештир келген спортчуларны аъш-чем-биле болгаш дыштанып, чурттаар черлер-биле хандырарын баш удуур планнап, судьяларның баш удур епископун тургускан турган.

— Мооң мурнунда эрткен ындыг маргылдааларга деңнээрге спортчуларның маңаа киржилгези кандыг болганыл?

— Тоожу база шыырак спортчуларлыг Эрзинден аңчеристиң чолаачызы С. Монгуш, тудугжу О. Сагаачы, Аянгатыдан М. Серен-оол олар тиилекчи болганнар.

Тыва хүрешке инженер С. Монгуш, сургуул М. Чыдым, ажылчым С. Монгуш, Кара-Хөлден В. Иргит олар боттарының деңзилериңге бирги шанналдарны чаалап алганнар. 32 шилиндек мөгениң хүрежинге М. Монгуш шүүлген.

Шой көдүреринге В. Сарыглар, С. Ондар, М. Дамбаев болгаш И. Крошко олар тиилекчи болганнар.

А. БЕГЗИП-ООЛ.

Совет Тываның 40 чыл оюнга тураскаатkан чайгы спартакиаданың чамдык хевирлеринге маргылдаалар Ак-Довурак хоорайга эрткен. Бурят хүрешке «Тыва дагдүгү» комбинаттың ажыглал фабриказының ажылчыны М. Монгуш, район эмнелгезиниң чолаачызы С. Монгуш, тудугжу О. Сагаачы, Аянгатыдан М. Серен-оол олар тиилекчи болганнар.

Тыва хүрешке инженер С. Монгуш, сургуул М. Чыдым, ажылчым С. Монгуш, Кара-Хөлден В. Иргит олар боттарының деңзилериңге бирги шанналдарны чаалап алганнар. 32 шилиндек мөгениң хүрежинге М. Монгуш шүүлген.

Шой көдүреринге В. Сарыглар, С. Ондар, М. Дамбаев болгаш И. Крошко олар тиилекчи болганнар.

А. БЕГЗИП-ООЛ.

РАЙОННУҢ ТИИЛЕКЧИЛЕРИ

ХУУ ТРАНСПОРТТУГЛАРГА

Кызылдың нефть базазы 1984 чылдың июль 1-ге чедир күштүг рынок фондузунуң талоннарын өзугаар хуу транспорттуг кижилерге кывар-чаар материалдарны бээрин 1984 чылдың июнь 1-ден эгелеп № 2 бензин станциязынга (хем ол чарыында) организастаанын дыңнадып тур.

Кызылдың педагогика институду

Совет Армияның хүрээлеңинден халашкан кижилерге Кызылдың пединститудуну өөренип киреринге белеткел курузун организастап турар. Ында белеткенгеш, өөренир мергежилдер:

математика болгаш физика;

национал школага орус дыл болгаш литература;

эге өөредилгениң педагогиказы болгаш методиказы;

биология болгаш химия.

Дыңнакчыларны стипендия-биле хандырар.

Кичээлдериниң эгелээри — июнь 15-те.

Шылгалдаларның эгелээри—августуң 1.

Өөренирин күзээн кижилер институтка киреринге чугула документилерни алгаш келир.

Хүлээп алыр комиссия.

Тыва АССР-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозу

Бурятияның көдээ ажыл-агый институдуның дараазында мергежилдерге өөренирин күзээннериниң документилерин хүлээп алырын чарлап турар: агрономия, ветеринария, зоотехния, көдээ ажыл-агыйны механизастаары, көдээ ажыл-агыйда бухгалтер учёду.

Бурятияның көдээ ажыл-агый институдунга киреринниң шылгалдаларын 1984 чылдың июль 18-те Кызыл хоорайга хүлээп алыр.

Документилерни 1984 чылдың июль 17-ге чедир республиканың Көдээ ажыл-агый министерствозунуң кадрлар килдизинде хүлээп ап турар. **Адреси:** Кызыл хоорайның Ленин кудумчузунда № 30 бажың, телефон № 2-41-44, 2-22-50

Тыва АССР-ниң Чоннуң амыдырал-хандырылга министерствозу

(Кызыл хоорайның Горная кудумчузу, бажың № 1 «а») Москваның, Шахтаның, Омскиниң болгаш Ыраккы Чөөн чуктуң амыдырал-хандырылганың технологтуг институттарының болгаш Красноярскиниң, Даг-Алтайның, Хабаровскиниң, Благовещенскиниң болгаш үк министерстволуң өске-даа техникумнарының хүндүскү, бот-өөредилге болгаш белеткел салбырларынга өөренирин күзээннериниң документилерин чыып турар.

Институттарга болгаш техникумнарга бирги ээлчеге будурулгениң практиктиг ажыл стажтыг мурнакчыларын хүлээп алыр.

Документилерни июль 1-ге чедир хүлээп алыр. Өөредилге черлеринге хүлээп алышкынның болгаш документилерни четчелээриниң дугайын, ол ышкаш оларда кандыг мергежилдерни өөредип турарын Тыва АССР-ниң Чоннуң амыдырал-хандырылга командазының кежигүнү К. Токтогулованың дугайында очерк. 17.10 —Д. Шостакович. Оркестрлиг концерт. 17.40 —«Чурук бурузунде—хүн». 17.55 — Тайбың болгаш аныяктар. 18.30 — «Аът дээш хаан эргезиниң ортаа кезиин». Документалдыг фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Базилио моортай болгаш куске оглу Пик». Мультфильм. 19.10 — «XX чүс чылдың крестоносецтери». Документалдыг телефильм. 20.15— «Жизнь Берлиоза». деп уран-чечен алды сериялыг фильмниң баштайгы көргүзүү. 2-ги серия. 21.00 —«Ye». 21.35—«Джаз көргүзүү». 22.25 — Неделяда спорт. 22.55 — Бүгү-эвилел болгаш делегей конкуростарының лауреады Ю. Дианга ойнаар (аккордеон). 23.15 —23.35 — Бөгүн делегейде.

ИНИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Загребной». Документалдыг телефильм. 8.50 — «Душечка». Уран-чечен телефильм. 10.05 — «Он алды харга чедир болгаш оон-даа өөрү». 10.50 —«Кыстар чугулаалары». Мультфильм. 11.10 — «Өгбуле болгаш школа». Тележурнал. 11.40 — Уруглар-га телефильмнер фестивалы. «Сигеп кырында эртенги чемненилге». 2-ги серия. 12.50 — Немец дыл. Өөредилгениң 1-ги чылы. 13.20 — Хоойлуулуу билир сеи бе? Криминалистер каичаар ажылдап турарыл? 14.05— — ССРЭ-ге болгаи делегейниң 2-ги музыка фестивалының концерти. 15.15 —«Н. Тихонов. Үелер болгаш оруктар». Телефильм. 15.55 — Совлгу медээлер. 16.00 — 18.00 — Чапсар. 18.00 — Совлгу медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Сылдысчыгаш». № 3 школа коллективиниң эгелээшкинин ёзугаар хоорайны ногаанчыдар. чаагайжыдар херекке Кызылдың школачыларының киржилгези. 18.45 —«Удавас чаастаар». Мультфильм. 19.05 —«Азия төвү». Программа: «Бистиң күш-ажылывыстың будурукчулуу». Кызыл хоорай будурулгелериниң ажылының экономиктиг көргүзүү. СЭКП Кызыл хооркомунуң киллис эргелекчиин М. Е. Фрузановтуң чугаазы. «Специалист айтырыгны көдүрүп тур». «Тувут материалдары» каттыжылыпкынын кол технологу Т. С. Каликулиннең чугаазы. Совлгу медээлер. 19.35 — «Делегей байдалының допчулалы». 19.45 — Телемедээлер. 19.55 —Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удунар. чаштар!». 20.15 — «Танцы чогаалдары». 21.00 — «Ye». 21.35—23.45 — «Сеанс одновременной игры». Уран-чечен телефильм.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

АГААР

Республикага шокар булуттаар, чагбас. Соңгу-барыын үүктен хаттың күжү секундада 9-14 метр. Дүне агаарның температуразы 2—7 градус чылыыр, чамдык черлерге 0—5 градус соор. Хүндүс 20—25, чамдык черлерге 12—17 градус чылыг болур.

Автооруктарга кестүрүү эки.

Кызылга чуга булуттаар, чагбас. Дүне агаарның температуразы 2—4, хүндүс 22—24 градус чылыыр.

КИНО

ИЮНЬ 13-ТЕ

«НАИЫРАЛ»: «Таиюр диско» 9.30, 12.10, 15.00, 17.40, 20.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Хочу, чтоб он пришёл» 9.20, 11.00, 14.20, «Шкатулка из крепости» 12.40, 15.50, «Сеспия» 17.30, 20.20 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Люби, люби, но не теряй головы» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Осиная шкура» 15.00, «Дублёр начинает действовать» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЧАИГЫ» кинотеатр: «Если изменит удача» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

Редакциниң адреси: 667000 Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-25-54, партысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийни амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45. Солуп келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солуп неделяда 6 катап үвер.

Чагыг № 1985.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыңының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1; ТС—00776.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 138 (12528) | 1984 чылдың июнь 14, четверг | 1925 чылда үндезилеттингеи | Өртээ 3 нов

УКРАИН ССР. Атомнуг, гидро—база гидроаккумулирлиг электростанцияларны каттыштырар ССРЭ-де баштайгы энергокомплексти тударын Николаев области Мурнуу Буг хемде уламчылап турар. Ыңдыг дүүштүрүлге дүн.-хүн дургузунда электроэнергия курлавырларын эң ажыктыг кылдыр ажыглаар арганы бээр.

Келир үениң бо күчүлүг станцилзынның янзы күчүзү 6,2 миллион киловатт.

Ооң кол объектизин — Мурнуу—Украин АЭС-ти — чурттуң чаңгыс ааи энергосистемазынга 1982 чылдың декабрьда улап киргеи. Миллион киловатт күчүлүг ооң баштайгы энергоблогу ыячан энергизазын берген.

ЧУРУКТА: ийиги реакторнуң корпузу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

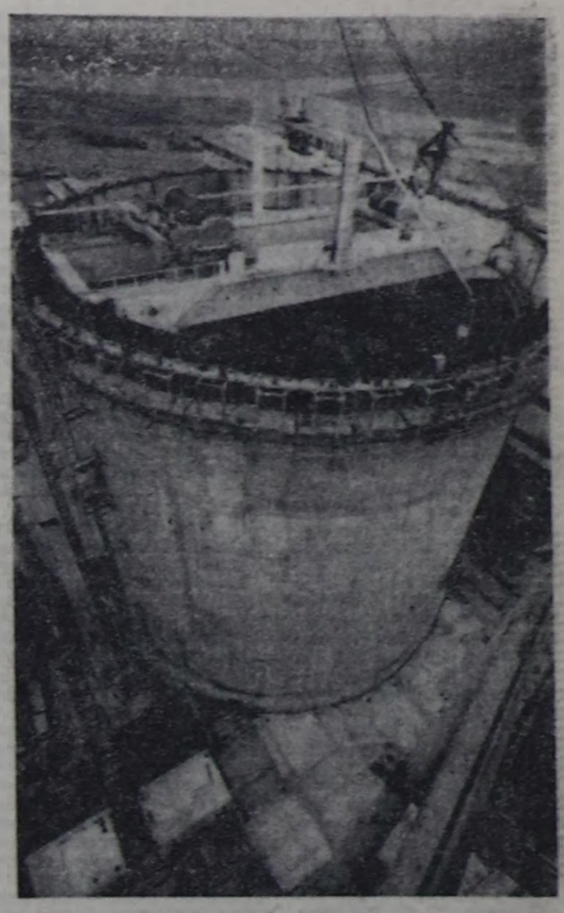

ЭДЧ КЕЖИГҮННЕРИ ЧУРТТАРНЫҢ БЕДИК ДЕҢНЕЛГЕ ЭКОНОМИКТИГ ЧӨВҮЛЕЛ ХУРАЛЫНЫҢ АЖЫТТЫНГАНЫ

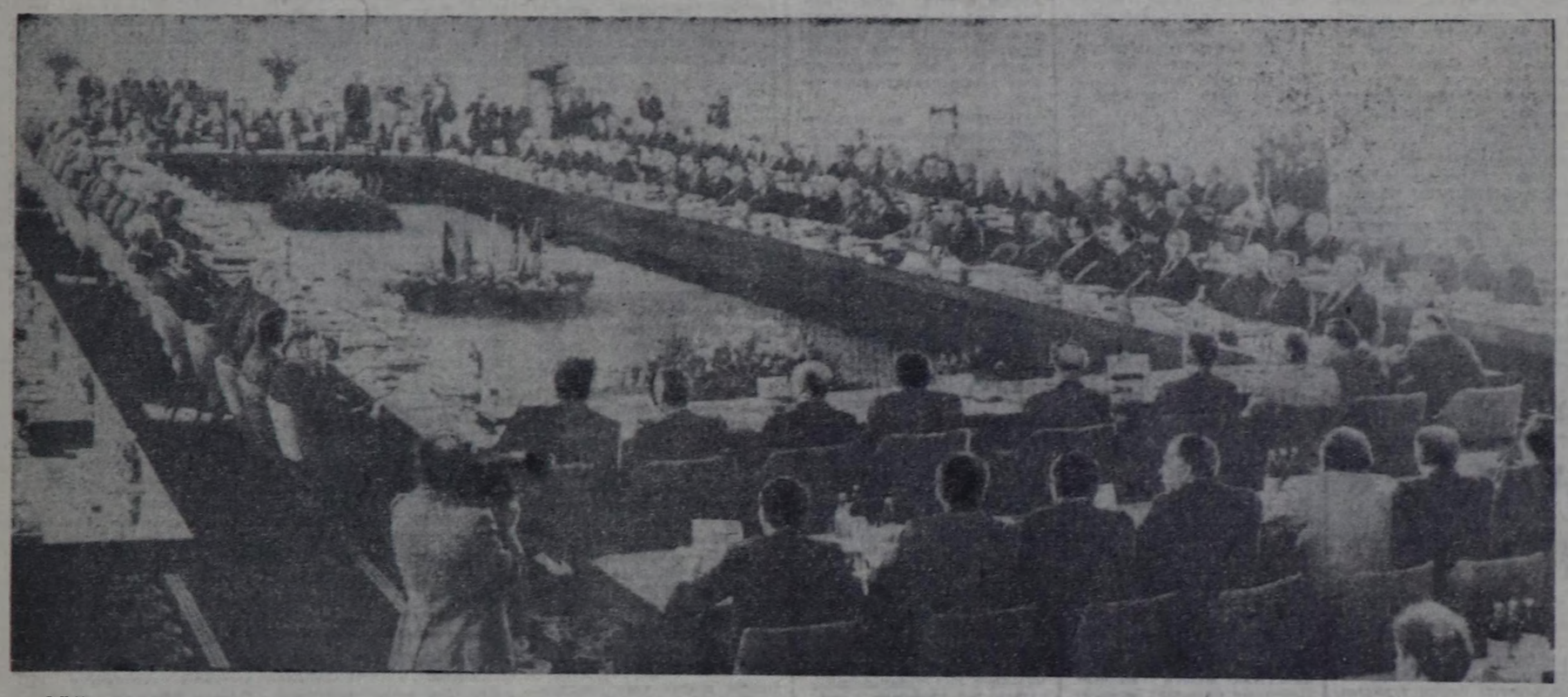

ЭДЧ кежигүнү чурттарның дээди деңнелде Экономиктиг чөвүлел хуралы.

ЧУРУКТА: Чөвүлел хуралдың үезинде. СЭТА-ның фотозу. (Чурукту фототелеграф-биле алган).

Июнь 12-де Москвага Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүшнери чурттарның дээди деңнелге Экономиктиг чөвүлел хуралы ажыттынган. СЭКП ТК-ниң Чигизие секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненко байыр чедирип, чүве чугаалаан. Чөвүлел хуралды ажыттаан.

Чөвүлел хуралда киржип турар делегациялар болза:

Болгария Улус Республикадан — Болгарияның Коммунистиг партиязының ТК-зының Чиңгине секретары, Болгария Улус Республиканың Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Тодор Живков (делегацияның удуртукчузу), БКП ТК-ниң Политбюро кежигүнү, БУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Гришо Филипов, БКП ТК-ниң Политбюро кежигүнү, БКП ТК-ниң секретары Отияи Дойнов, БКП ТК-ниң Политбюро кежигүнүнге кандидат, БУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, БУР-нуң ЭДЧ-де доктаамал төлээлекчизи Андрей Луканов, БКП ТК-ниң Политбюро кежигүнүнге кандидат, БУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, БУР-нуң Күрүпланының даргазы Станиш Бонев, БКП ТК-ниң секретары Димитр Станишев, БКП ТК-ниң секретары Кирил Зарев, БКП ТК-ниң кежигүнү, БУР-нуң ССРЭ-де элчизин Димитр Жулев;

Венгр Улус Республикадан — Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының ТК-зының Бирги секретары Янош Кадар (делегацияның удуртукчузу), ВСАП ТК-ниң Политбюро кежигүнү, ВУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Дьерд Лазар, ВСАП ТК-ниң Политбюро кежигүнү, ВСАП ТК-ниң секретары Ференц Хаваш, ВСАП ТК-ниң секретары Матьяш Сюреш, ВСАП ТК-нын кежигүнү, ВУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, ВУР-нуң Күрүпланының даргазы Янош Фалувеги;

Вьетнам Социалистиг Республикадан — Вьетнамның Коммунистиг партиязының ТК-зының Чиңгине секретары Ле Зуан (делегацияның удуртукчузу), ВКП ТК-ниң Политбюро кежигүнү, ВСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Фам Ван Донг, ВКП ТК-ниң Политбюро кежигүнү, ВКП ТК-ниң секретары Во Ти Конг, ВКП ТК-ниң кежигүнү, ВСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, ВСР-ниң ЭДЧ-де доктаамал төлээлекчизи Чан Куинь, ВКП ТК-ниң кежигүнү, ВСР-ниң ССРЭ-де элчизин Динь Нью Лием.

Герман Демократтыг Республикадан — Германияның Социалистиг чаңгыс ааи партиязының ТК-зының Чиңгине секретары, Герман Демократтыг Республиканың Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Эрих Хонеккер (делегацияның удуртукчузу), ГСЧП ТК-ниң Политбюро кежигүнү, ГДР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Вилли Штоф, ГСЧП ТК-ниң Политбюро кежигүнү, ГСЧП ТК-ниң секретары Герман Аксен, ГСЧП ТК-ниң Политбюро кежигүнү, ГСЧП ТК-ниң секретары Эгон Кренц, ГСЧП ТК-ниң Политбюро кежигүнү, ГСЧП ТК-ниң секретары Гюнтер Миттаг, ГСЧП ТК-ниң Политбюро кежигүнүнге кандидат, ГДР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, ГДР-ниң Күрүне план комиссиязының даргазы Герхард Шюрер, ГСЧП ТК-ниң кежигүнү, ГДР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, ГДР-ниң ЭДЧ-де доктаамал төлээлекчизи Герхард Вайс, ГСЧП ТК-ниң кежигүнү, ГСЧП ТК-ниң Делегей харылзааларының килдизиниң эрелекчизи Гюнтер Зибер, ГСЧП ТК-ниң кежигүнү, ГДР-ниң ССРЭ-де элчизин Эгон Винкельман;

Куба Республикадан — Кубаның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Политбюро кежигүнү, Куба Республиканың Күрүне чөвүлелиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, Кубаның ЭДЧ-де доктаамал төлээлекчизи Фидель Кастро Рус, Кубаның КП ТК-ниң Секретариадының кежигүнү, Куба Республиканың ССРЭ-де элчизин Хосе Рамон Фернандес, Кубаның КП ТК-ниң кежигүнү, Куба Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы Антонио Эскивель Педра, Кубаның КП ТК-ниң кежигүнү, Экономиктиг кады эзидалажылга талазы-биле күрүне комитединиң даргазы Эктор Родригес Льомбарт, даштыкы садыг министри Рикардо Кабрисас Рус, Кубаның КП ТК-ниң Экономика килдизиниң эргелекчизи Хосе Акоста Сантана;

Моол Арат Республикадан — Моолдуң Араттыг революстуг намының ТК-зының Чиңгине секретары, Моол Арат Республиканың Улустуң Улуг хуралының Президиумунуң Даргазы Юмжагийн Цеденбал (делегацияның удуртукчузу), МАРН ТК-ниң Политбюро кежигүнү, МАР-ның Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, МАР-ның Күрүне чөвүлелиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, Кубаның ЭДЧ-де доктаамал төлээлекчизи Мятавин Пэлжэ, МАРН ТК-ниң кежигүнү, МАР-ның Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, МАР-ның План комиссиязының даргазы Думагийн Содном;

Польша Улус Республикадан — Польшаның Каттышкан ажылчын партиязының ТК-зының Бирги секретары, Польша Улус Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Войцех Ярузельский (делегацияның удуртукчузу), ПКАП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ПКАП ТК-ның секретары Казимеж Барчиковский, ПКАП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ПКАП ТК-ның секретары Юзеф Чирек, ПКАП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ПУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, ПУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы Збигнев Месснер, ПКАП ТК-ның кежигүнү, ПУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы Антонио Эскивель Педра, Кубаның КП ТК-ниң кежигүнү, Экономиктиг кады эзидалажылга талазы-биле күрүне комитединиң даргазы Эктор Родригес Льомбарт, даштыкы садыг министри Рикардо Кабрисас Рус, Кубаның КП ТК-ниң Экономика килдизиниң эргелекчизи Хосе Акоста Сантана;

Румыния Социалистиг Республикадан — Румыниянның Коммунистиг партиязының Чиңгине секретары, Румыния Социалистиг Республиканың Президентизин Николае Чаушеску (делегацияның удуртукчузу), РКП ТК-ның Политкүүскомунуң кежигүнү, РСР-ниң чазааның Премьер-министри Константин Дэскэлеску, РКП ТК-ның Политкүүскомунуң кежигүнү, РКП ТК-ның секретары Эмиль Бобу, РКП ТК-ның Политкүүскомунуң кежигүнү, РКП ТК-ның секретары Илие Вердец, РКП ТК-ның Политкүүскомунуң кежигүнүнге кандидат, РКП ТК-ның секретары Ион Стоян, РКП ТК-ның Политкүүскомунуң кежигүнүнге кандидат, РСР-ниң чазааның Премьер-Министриниң орлакчызы, РСР-ниң ЭДЧ-де доктаамал төлээлекчизи Йозеф Тотт, РКП ТК-ның Политкүүском кежигүнүнге кандидат, РСР-ниң Күрүпланының даргазы Штефан Бырля, РКП ТК-ның кежигүнү, РСР-ниң ССРЭ-де элчизин Траян Дудаш;

Совет Социалистиг Республикалар Эвилелинден — Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненко (делегацияның удуртукчузу), СЭКП ТК-ниң Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. А. Тихонов, СЭКП ТК-ниң Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары М. С. Горбачев, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, ССРЭ-ниң даштыкы харектер министри А. А. Громыко, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары Г. В. Романов, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң камгалал министри Д. Ф. Устинов, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары В. И. Долгих, СЭКП ТК-ның секретары К. В. Русаков, СЭКП ТК-ның секретары Н. И. Рыжков, СЭКП ТК-ның кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, ССРЭ-ниң Күрүпланының даргазы Н. К. Байбаков, СЭКП ТК-ның кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, ССРЭ-ниң ЭДЧ-де доктаамал төлээлекчизи Н. В. Талызин;

Чехословакия Социалистиг Республикадан— Чехословакияның Коммунистиг партиязының ТК-зының Чиңгине секретары, Чехословакия Социалистиг Республиканың Президентизин Густав Гусак (делегацияның удуртукчузу), ЧКП ТК-ның Президиум кежигүнү, ЧКП ТК-ның секретары Милош Якеш, ЧКП ТК-ның Президиум кежигүнү, Словакиянның Компартиязының ТК-зының бирги секретары Йозеф Ленарт, ЧКП ТК-ның Президиум кежигүнүнге кандидат, ЧКП ТК-ның секретары Йозеф Гаман, ЧКП ТК-ның кежигүнү, ЧССР-ниң чазааның Даргазының оралакчызы, ЧССР-ниң ЭДЧ-де доктаамал төлээлекчизи Рудольф Рогличек, ЧКП ТК-ның кежигүнү, ЧССР-ниң чазааның Даргазының оралакчызы, ЧССР-ниң Күрүпениң план комиссиязының даргазы Сватоплук Потач, ЧКП ТК-ның Экономиктиг килдизиниң эргелекчизи Збинек Сойк.

Чөвүлел хуралдың ажылында ЭДЧ-ниң секретары В. В. Сычёв киржип турар.

Чөвүлел хуралга даргалааннар: эртенги хуралга эш Т. Живков, кежээкизинге— эш Я. Кадар.

Чөвүлел хуралда аксы-дүма чурттарның экономиктиг хогжудезиниң болгаш кадыкажылгазының эң чугула айтырыгларын чугаалажып көрүп турар. Анаа эштер К. У. Черненко, Т. Живков, Я. Кадар, Ле Зуан, Э. Хонеккер, К. Р. Родригес олар чүве чугаалааннар.

Экономиктиг чөвүлел хурал ажылын үргүлчүлеп турар.

• • •

Чөвүлел хуралдың киржикчилери ооң эгелээриниң мурнунда итали болгаш делегейниң коммунистиг база ажылчын шимчашкинниниң көскү ажылдакчызы, Италияның Коммунистиг партиязының Чиңгине секретары Энрико Берлингуэрниң турасхаалын сактып ёзулааннар.

(СЭТА).

ТӨРЭЭН ЧУРТУВУСТА

САБИРАБАД (Азербайджан ССР). Кызыл-тастың бедик шымарлыг болуру дээш демисел — 1984 чылдың күзүт ажаалдазында кол чүүл од. «Муганы», «Шарг» деп кызыл-тастың сорттары мооң мурнундагы алдаржаан «Безостой-1» деп сорт-биле деңнежип турар апарган. Ол сорттарның кызыл-тазын эрткен чылдыңга деңнээргe, ийи катап улуг шаалде тараан. Муган ховузунуң хөй-хөй черлеринде тарыттынган ол сорттарның ачызында гектардан-на 50 центнер дүжүттү ап турар апарган.

ЕРЕВАН. Артик районнуң Пемзашен суурунуң башкылары чаагайжыткан чуртталга бажыңнарын чоокта чаа алган. Совхозтуң хөрөнгизи-биле туттунган ол бажыңнарда чурттаарынга таарымчалыг бүтүү-лүүлдер тургустунган. Машиналарга гаражтар, бажың чанының огороду болган есне-даа күүлдер башкыларга таарымчалыг. Беш чылдың төнчүзүнге чедир колхозтаашкы болган совхозтарның хөрөнгизи-биле кедээнде бажыңнарының 400 ажыг ог-булелерин чаагайжыды туттунган бажыңнарны алыр.

ХАРЬКОВ. «Хартрансагентствомун» тускайжыткан автокозолзазы кодээ суурларның чурттакчыларының өстүргеи сад участокта-рының дүжүдүн, ары чигирин болган кролихтер өстүргеннден алган продукциязы хоорайның чурттакчыларынга садары-биле рынокта соортун чедирип турар апарган. Ол чаа албанның күжүзүле индустриалдыг төөгө хүнүүн-не чаярбы тонна ажыг кодээ ажыл-агый продукциязын соортун чедирип турар.

ГОРЬКИЙ. Волгада хоорайның чылыдылга төөү хоорайга балык баярнинң чери апарган. Сормовская ГЭС-тиң энергетиктери хоорайның магазиннеринче баштайгы тутнаны фореларын чорудуп берген. Ол ГЭС-тиң чылыг сугларында чылда 1200 тонна балык баяр балык ажыл-агыйын тудуп тургускан. Карп болган форель алыраа өстүрериин ындыг бассейнмерин Горькийниң автозаводчулары болган Дзержинскиниң химиктери тудуп тургузуп турарлар.

ЧЕЛЯБИНСК. Челябинскиниң металлургия комбинадының ийиги домназы бүрүн күүзү-биле катап ажылдап эгелээн.

Печканы капитал септелге кылырының хуусадазы графикте кәрдүнгенниден ийи доңук эрте доозулаан. Ажылды эки организастаазындан болган деригелерни мурнакчы арталар-биле кылганындан ол чеднишкин чедип алдынган. Дериг-херекселдерни септээриниң хуусадын эрте доозары — продукцияны алдандан ажыр алырының кол аргазы ол дээрзин Мурнуу Уралдың металлургтары яқы билир.

ОДЕССА. Одесса биле Хабаровск аразының дорт агаар оруу ында ажыттынган. Чоокта чаа ТУ-154 авиалайнер Амурнуң эриктеринден Карс далайның эриктеринче дыштаныры-биле чорукан Байкал-Амур магистралының геологтарын, балыкчыларын чоокта чаа алдаш чорукан. Ам ол Маадыр-тоорай Соңгу чүктүн, Ыраккы Чөөн чүктүн, Уралдын, Ортаа Азияның үлетпур төптөри-биле агаар-биле харылзаалыг болганы ол. Бо чылын ол аэропорт милллион ажыг пассажирлерни ыргыштырар агралыг болгур.

ЕЛГАВА. (Латви ССР). «Раф» деп дүрүлге автозаводунуң цехтеринде автоматчыттынган манипуляторлар ажылдап эгелээн. Ажылчыннарның иэдвилиныга хора чедирип болуп киңдыг ажылдарны ам роботтар кылып турар апарган. Оларның дузазы-биле автомобильдерниң кузовтарын кыдырындан эгелээш, төнчү будушкунунга чедир ажылдарны олар кылып турар. Ындыг ажылдың түпелинде чиг-от чогумчалыгыбиле ажылаттыпар болгаш ажылдың шыпары дыка бедир дээрзи бадыткаттынган.

(СЭТА).

ЧАА СУУРЛАРЖЕ

Саян-Шушенск ГЭС-тиң Улуг-Хем районда суг хөлбээ шыва алы бээр черинден ыраа эвесте дөрт дутаар суур — Чаа Эйлиг-Хемниң тудуу эгелей берген. Ол чаа суурну база-ла хоорай хевирлиг кылдыр тудар. А эрги суурнуң орнунга далай чалгый бээр. Ооң шөлүү барык-ла 500 дөрбелчин километр болур. Анаа 36 миллиард кубометр суг чыглы бээр.

Чаа суурга эрги Эйлиг-Хемниң үш чүс хире чурттакчызы көжүп иээр.

— Суур элээн каш чараш, сан дөрт кудумчулардан тургустунар — дээн, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында суг хөлбээ турар зонаны белеткээр килдизиниң улуг инженери Анна Ивановна Смирнова чугаалап турар. Бажыңнарны чаа төлевиилел-биле тудар. Баштай-да Солнечная дээр кудумчу тургустунар. Анаа садыг төөү, үрүлгер сахы, кедээ амчы комплекизи, олардай ырак эвеске Культура бажыңы, бүдүрүлге объектилери килдынар.

Мурнундагызы ышкаш, Чаа Шагаан-Арыгның тудуун уламчылаар. Ам ында эрги Шагаан-Арыгның ийи муң ажыг чурттакчылары чурттай бергеннер. Чаа хоорайда 15 муң дөрбелчин метр шөлдүг чурттарга тудугдары ажыглалда киргем. Чоокта чаа эмнелгиниен төлевиилел-биле кылдынган 80 квартиралыг чурттарга бажыңын ажыглалга киргеи. Хоорайның харылзаа белдирн болгаш ескелээ объектилер удавас ажылдап эгелей бээр.

«Найырал» совхозтуң төөү — Чаа Чаа-Хөл суур шалыпкын туттунуп турар. А Хайыракан суурже «Улуг-Хая» совхозтуң эрги төөү Кок-Чыраа суурдан чурттакчыларның кежүп келири ам дооступ турар.

В. МААДЫР-ООЛ.

Улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң депутаттарынга

1984 чылдың июнь 16-да СЭКП хооркокунуң хуралдаар залынга улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң сессизиниң 10 шакта болур. Хүн айтырыглары: СЭКП ТК-ниң апрель (1984 ч.) Пленумунуң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжынның бирги сессизиниң шиитирлериниге, СЭКП ТК-ниң Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш К. У. Черненконуң Пленумга чугаазынга дүүштүр улус депутаттарының хоорай Совединиң сорулгаларының дугайында: Хоорай Совединиң үлетиир, транспорт болгаш харылзаа талазы-биле доктаамал комиссиязының ажылының дугайында отчет.

МУРНАКЧЫ КОЛЛЕКТИВТЕР НЕМЕШКЕН

«Тыва суг тудуг» трестиң будурүлгелеривде социалистиг чарыштыг организастарыныре, ооң дээштиг чоруун бедидеринче хичээнгейин угландырып турар. Күш-ажылчы маргылдаа «Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя» деп кыйгырыглыг алаа-биле чоруп турар. Бо чылдың бирги кварталында трестиң тудуг организациязындан социалистиг чарыштың тивилекчизи А. Ф. Безматерныхке удуртказ тудуг-монтаж эрелелиниң коллективи болган. Хандырылга будурүлгелериниң аразындан— О. Е. Куало: начальниктээн автобаазa эдилээн. Бо коллективтерге трестиң шилиир кызыл туктарын тывыскан.

Чер-уттекчилериниң аразындан эки түңнелдя В. В. Кокаулинге удуртказ бригада көрүскен. Василий Макеевке удуртказ монтажниктер бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаан. Сергей Мамонтовка удуртказ чоланчылар коллективтиг кереэниң ажыктыын бадыткап, шалыпчылар одуруун баштай берген. № 5 КМК-да В. Н. Михайловка баштакан улаттыр каттыштырган комплекстиг бригада Кээ-Хем, Суңнак суурларга чуртталга бажыңнарын тударын шапкынчыткан. Күш-ажылды эки организастап, ажылчыннарны тудуг материалдары-биле үзүктел чок хандырып келгенинин түңнелинде бирги кварталда бир нижинги ажылдан кылымыкшыы 8618 рубль, аза план 197 хуу күүсеттингеи. Бо чижекти № 5 КМК-га хамаарыштыр орттумаз-биле алырга бээлп, ооң ийи катап хөй бооп турар.

Бригада кереэзин шиңгээдип эгелээн соонда хөй ажыктыг берген. Бо ажыктыг аргаын артыкы чылын В. Н. Михайловтуң тудугжулар бригадазы шиңгээдип алган болза, ам ол арга езугаар 11 бригада ажылдап турар. Түңнел багай эвес. Устунде бригадалар тресте эки харгузуглелиг болгулаан. Ылаңгы № 2 КМК-да К. С. Канзайга удуртказ бригаданың көргүзүү бедик. Бо коллектив Бай-Тайга районнуң «Бай-Тал» совхозунуң суггарылга системазын кылып турар. С. Д. Мамонтовтуң чоланчылар бригазазы бо дештилгелиг арга-биле ажылдаан. «Х Улуг хурал» совхозтуң Оттук-Даштa суггарылга системазынга 254 муң рубльдиң ажылдарын кылганнар.

Н. ВАНЬКОВ.

КУЛЬТУРАНЫҢ ЧАА БАЖЫҢЫ

№ 741 көжүл чоруур механизастатгымган колонна беш айларның кереэлиг ажылдар планын 110,7 хуу күүсеткеи. Ында ийиги участоктуң тудугжу бригадалары тудуг-монтаж ажылдарының планын хуусаа бетинде боттандырган. Амгы үеле Шуйда туйбу заводунуң тудуу ядакталын турар. Район төвүнде спорт залдыг, алгыдеңгем мастерскаялыг, 784 олуттуг үш каът школаның таваан салып эгелээн. Оске-даа социал-культура объектилерни тудуу кодээ суурларда туттунуп турар.

Участокта Андрей Кара-Салга удуртказ комсомолчуланыяктарның тудугжулар бригадазы Кызыл-Даг суурда ийи чүс олуттуг чаа Культура бажыңын доозар четкеи. Оны тудугжулар Совет Тываның юбилейинде ажылдалга киирерин хүлээгеи.

Н. АНТУФЬЕВА.
Бай-Тайга район.

СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин – амыдыралга

ХҮЛЭЭП АЛГАНДА– КҮҮСЕДИР

Улус депутаттарының Тес-Хем район Советиниң ошу сессиязы болуп эрткен. Анаа «СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунуң болгаш ССРЭ-ниң Дээди Советиниң он бирги чыыжының бирги сессиязының шиитпирлериниг, СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы эш К. У. Черненконуң чугаазында айтыышкыннарга дүүштүр улус депутаттарының район Советиниң соруглаларының дугайында» айтырыгны чугаалашкан. Ол талазы-биле илеткелди райкүүсеом даргазы И. У. Успуң кылган.

Он бирги беш чылдың планныг даалгаларын күүседиринге, районнуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедиринге улуг салыышкынны районнуң чер-чер Советтери партияның болгаш чазактың салган соруглаларынга дүүштүр чорудуп турар дээрзин сессияның киржикчилери демдеглээннер. Беш чылдың дөртку чылының эрткен беш айларында мал бажын өстүрер, оон продуктулуг чоруун бедидер, үлетпүр, бүдүрүлге черлериниң продукциязын сайгарар талазы-биле район планныг даалгаларын чедиишиниг күүседип турар.

Ук Пленумунуң болгаш сессияның негеделеринге дүүштүр аймалды тааржыр организастаарының талазы-биле хемчеглерин ап чорудар бетинде депутаттар бөгүнгү ажылын аналиттеп чугаалашкан. Районнуң чер-чер Советтериниң күүскомнарының удуртукчуларының түс-түс албан черлеринге, бүдүрүлгелерге, ажылагыйларга хамаарыштыр негелдезиниң кошкаандан планныг онаалдарының чамдыктары күүседиттинмейн турар. Ылангыя малдың баш санының өзүлелээ негелдеге четпес. Чүгле бо чылдың безин янзы-бүрү чылдагааннардан 128 баш бода, беш муң ажыг шээр мал өлүп хораан, оон ажыгда 96 бодаңы, барык дөрт чүс хире хой, ошкуну оор алган. Бо хүннерде төрүүр чүс баш малга оналаштыр алган чаш төлдүң саны чер албас.

Районнуң үлетлүр, бүдүрүлге черлериниң ажылын сессияның киржикчилери аналиттээннер. Шуурмактың ыяш белеткээр пунктузу ыяш белеткээриниң технологиязын сагывайн, санитарлыг байдалын чүрүмүттүпайн, аштап арыглаашкынны ылыбайн турарындан күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү куду болуп турар. Оон уламындан майның планы база күүсеттинмээн.

Сельхозтехниканың Самагалдайда каттыжыышкынының септээн техниказының шынарынга хамаарыштыр хомудалдар улуг болуп турар. Ында күш-ажылды организастап турарының четпезин, ажылчын болгаш материалдыг күштү шын эвес хуваап турарын кошкак деп депутаттар айтырганнар. Ол ышкаш тудуг организацияларының ажылынга хамаарыштыр шүгүмчүлел улуг болган. Тудуг материалдарының камналгазы азып дээштиг ажылдарны будуүлге-даа чорутпайн, чер-чер Советтери-даа контрольдавайн турар. Оон ангыда ында механизацияланы чеп ажыглавайн турарындан хол-биле кылыр ажылдарның хемчээли мынчага кызырылбаан.

Бо четпестерни чайладып, ажылды үениң негелдезини бүзүгаар түргүзар арга-даа, күш-даа чер-чер Советтеринде бар. Кодээ Советтерде 150, район Советинде — 60 депутат улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларында ажылдап турар. Оларның барык чартык кезии материалдыг будуүлгеде хаара түттүнгеп. Ол ышкаш чер-чер Советтериниң 20 ажыг хөй-нинти организацияларында сес чүс ажыг ажылчын, албан-хаажчы бактаап киргеп.

Депутаттарның бот-идепкейи Советтериниң күүскомнарының организас-массалыг ажылындан дыка хамаарыжыр дээрзи билдингир. Дыка хөй депутаттар соңгускуларының бүзүрелиин шыызыктырар дээш күженишкиниг ажылдап, боттарының ак сеткилдиг күш-ажылы-биле, хөй-нинтичизи-биле чаңгыс чер чурттугларының хүндүткелин чаалап ап турар. Ылангыя район болгаш кодээ Советтериниң депутаттары В. Аракчаа Б. Билчейжаа, И. Данзурун, Х. Чооду, Ф. Балчый, О. Сырат, Д. Күнгаа, Б. Дарма болгаш өске-даа он-он депутаттар шудургу күш-ажылы-биле үлегерлиглер, күүскомнуң оргмассалыг ажылын боттандырарынга оларның салыышкыны биче эвес.

Совет Тывазың 40 чыл ооңгуларын байырлалы чоокшулап орар. Анаа уткыштур чүгле планныг онаалдавалар, социалистиг хүлээлгелер күүседиинин чедип алыр эвес, чурттакчылыг чер бүрүзүнге үлегерлиг корум-чурумну тургузары база чүгле соругла болур дээрзин сессияга илеткелчи-даа, сананал берген депутаттар-даа демдеглээннер. Районда бо хүннерде ниитизи-биле эки тура 54 дружина бар, ында 629 кижи ниитининг корум-чүрүмүн тудар херекке үлүгүн киргиштирип турар. Оон аңгыда чоннуң чурттап турар черинииң аайы-биле агитквартиралар түс-түс ажылдарны кылып чорудуп турар, хереэженнер чөвүлелдерн, эш хуу судтары, төрелдер комитеттери, улусчу контроль бөлүктери, доктаамал комиссиялар — Советтерниң хөй талалыг ажылынга көл күш.

Хөй-нинти организацияларың удуртурунга эки дүржүлганы мөөнеп алган кодээ Советтер районда эвээш эвес. Бо талазы-биле О-Шынаа (күүсеом даргазы С. Артына), Берт-Даг (К. Дүгүр), Чыргаланды (Д. Довдуп) кодээ Советтериниң ажылын мактаан.

СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы эш К. У. Черненко СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунга мынча дээн: «Үүлээп алдынган шиитпирлер эки шиитпирлер. Ынчаарга олар оожум болгаш кезик-чамдыктай күүсеттинип турар». Бо шүгүмчүлел Тес-Хем районнуң чер-чер Советтеринге база онаажыр. Дыка хөй шиитпирлер саазын ырыында артып турар. Ол дугайында сессияга депутаттар чидии-биле шүгүмчүлээн.

Күш-ажылчы коллективтерин удуртур, дээштиг шиитпирлерни үүлээп алыр, оларның күүселдеерин доктаамал контрольдаар талазыбиле тодаргай хемчеглерни үк сессияга ажылдап кылган болгаш депутаттар бадылаан.

М. ТИРЧИН.

МОСКВА. Тоң телевидениеден «Чурулга уран чүүлү» дээр чаа теледамчыдыганы кылып турар. Ол айда бир катап үнер.

Ол солун дамчыдылганы РСФСР-ниң улустуң чурукчузу Д. С. Биоти чорудуп турар. Ол дамчыдылгада бистиң чуртта боон турар делгелгелернии дугайында, эрте-бурунгу хоорайларның тудугларының, чаа илереттинген чурулга чогаалдарының дугайында чугаалап турар.

ЧУРУКТА: дамчыдылганың башкарыкчызы РСФСР-ниң улустуң артизи Д. С. Биоти (солагай талазында) ССРЭ-ниң улустуң чурукчузу 1984 чылдың Ленинчи шаңналының лауреады В. Е. Цигал-биле чугаалажып олур.

ДЕМНИГДЕ–КҮШТҮГ

Чөөн-Хемчиктиң «Чыраа-Бажы» совхоз суггаттыг черлерден дүжүттү өстүрүп алырыңче онза кичээнгейни салып, бо айтырыгны кичээнгейниң төвүнге тургузуп, тараа болгаш мал чеми культураларның суггаттыг шөлден алыр дүжүдүн алаан бедидип келген.

Совхозтуң Хорум-Даг салбырының Хола-Хараган деп черде ажылдап турар 9 кижи составтыг бот-оруглга-чарылгалыг звеноңуң ажылхерээ-биле чоокта чаа танывжып чордум. Звеноңуң удуртукчузу Шудуй-оол Куулар баштаан кезек кижи куукуруза шөлүн суггарган тур. Совет Тывазың 40 чылы — оң бирги беш чылдың дөртку чылында суггаттыг шөлдүң гектар бүрүзүнден кукурузаның 180 центнер ногаан массазын ажаап өстүрер дугайында керээни звеноңуң ишчилери совхоз директизязы-биле чарган. Кукурузаны 215 гектар черде тараан.

— Моон мурнуунда чылдарда Хола-Хараган шөлүү ажыглал чок анаа чыткан. Куруг чыткан бо шөлдү ажыглаары-биле совхозтуң ажыл-ишчилерин эвилелдеп тургаш, шефтээшкин күжү-биле Хемчиктиң шөлче чоок чыдар севиинден улуг арыкты казып үндүргеш, оон дөвүн сайлап кылган мындыг чүве — деп, ол үеде аңаа чедип келген совхоз директору К. Б. Куулар биске тайылбырлап берди. Хемчик суу үерлей берген таварылгада шөлче үндүрген буга суун өйлеп алыр арга база бар.

Амдыызында бо шөлге 215 гектар кукурузаны чажары кердүнген. Ол шөлдүң илиртээшкини доозулган. Суггарылганы чогуур үезинде эки шынарлыг чорукчыдыңнан чериң өл-шыгы база эки боон турар. Бот-оруглга-чарылгалыг ажылдап турар бо звенога «Беларусь» деп маркалыг үш трактору база ДТ-75 трактору быжыглаан. Суггарылгада ажылдап турар механизаторлар Адар-оол Монгуш, Шончуур Монгуш, Эрес-оол Куулар болгаш өскелер-даа бүтү кылып чорудар ажылдарны аразында хуваажып алган ажылдап турар.

Керээ үзүгаар ажылдаарга ажылга харыысалгалыг болур чорукту бедидиринге база черден алыр продукциянын дүжүдүн арбыдадырыга, ажылдап турар кижилериниң материалдыг сонуургалын бедидиринге, техниканы камныг ажыглаарынга улуг ндиглиг боон турарын совхоз директору тайылбырлап чугаалап-даа турду. Звеноңуң ажыл-ишчилери кукуруза шөлүнге ажылдаарындан аңгыда ой-мактарда чайгаар үнген сигген шөлдерин база суггарып турар.

Звено кежигүннери оларга быжыглаан шөлдерден мал чемн болур тарымал сигениин гектар бүрүзүндеи 22—25 центнер дүжүттү өстүрүп алыр хүлээлгелиг. Олар боттарында бар техниканы чөп ажыглап, суггарылганы үе-шаанда чорукаш, тарымал сигенниң болгаш кукурузаның ногаан массазын чүгле боттарының күжү-биле ажаап алыр.

— Совхоз директизязы-биле керээ чарып, бот-оруглга-чарылгалыг звено болуп ажылдаар деп дугурушкан соонда, кызып ажылдаар апаар бис. Ам кол чүве бистиң кылган ажылывыстың шынарындан хамаажыр. Тараа культураларын бистиң звено тарывайн турар. 200 ажыг кукуруза болгаш 90 гектар сигеи шөлүнден мал чемниң бедик дүжүдүн өстүрүп алыр соруглга бистиң мүрнувуста туруп турар. Кукурузаның ногаан массазын Дөң-Терек сүт-бараан фермазының чанынга силостаары көрдүнгеп. Ажылывыстың түңнели өстүрүп, ажаап алган дүжүдүвүстен хамаажыр чүве болганда шуптуу демнит ажылдап турар бис — деп, звеноңуң удуртукчузу Ш. Куулар чугааны түңнеп кагды.

К. МОНГУШ.

Дагдыныышкын– хүндүлүг хүлээлге

АРГА-ДУРЖУЛГАНЫ– АНЫЯКТАРГА

ССРЭ Конституциязында болгаш «Күш-ажылчы коллективтер болгаш бүдүрүлгелерни, албан черлерни, организацияларны эргелеп башкарырынга оларның ролюн бедидер дугайында» ССРЭ-ниң Хоолдузунда күш-ажылчы коллективтерниң ролюн чаа чөрээже нолуреринн айыткан. Кадрларны белеткээрин, тааржыттыр хуваарын болгаш чөп эргиларын, оларның мергежинин бедиктерин, чаа профессиялаарга өөредиин, дагдыныкчыларның ажыл-херээн сайзырадырын, ажылчы чоннарның коммунистиг киржизиилгелиин экижидерин ында чугулалап демдеглээн.

Ону амыдыралга боттандырар талазы-биле тодаргай хемчеглерни «Тыва кобальт» комбинаттың парткому, дарекциязы, профсоюзил болгаш комсомол комитеттери ап турар. Ылангыя дагдыныкчылар шимчээшкинни калбарган, ында чүе хире кижи хөвара туттунган, олар ажылчын аңгының, улусчу интеллигенциязының эң идепкейлиг талазылери, чүгле ак сеткилдиг, бүдүрүкчүлүг ажылдап турарлар эвес, хөй чылдарда мөөнеп алган билиниг, арга-дуржулгазын, мергежилин ажыглаарынга, аныяктарга дамчыдып бээр, нептерелир дээш күн бүрү сагыш салып чорууртар. Оларның ажылын он кижи составтыг дагдыныкчылар чөвүлели удуртуп турар.

Дагдыныкчыларны хөй-нинти организациялары, күш-ажылчы коллективтериниң удуртукчулары, дагдыныкчылар чөвүлели сүмелешкеш, шилип ап турар, ында бедик мергежилдиг, билии шыырак, аныяктар-биле кижизидилге ажылын чорудуп шыдаавас кижилер кирген. Оларның хүлээлгелерин болгаш эргелерин танышкан, бо чугула херек талазы-биле дагдыныкчыларның билиин бедидер, дүржүлгеге солуштурар дээш өөрүшкүлүг ажылдарны комбинатта чорудуп турар.

Аныяктарны ажылга хүлээп алыр, чаа мергежилдерге өөредип, хандыкпыктар, күш-ажылчы маргылдаага идепкейлиг киргиштирер, бодуунуң аргадуржулгазын дамчыдып бээр, төлептиг ажыы-чанга кижилер ээлээш бригадирлер чамдык ажылдарны сөөлгү үеде чорудуп турар. Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугчузу, тудуг участогунда бригадир Анатолий Петрович Глухов маңаа ажылдап келген чылдарының дүргүзүнда он-он аныяктарны тудугуң херээнге өөредип, хандыкпыткан. Бүдүрүлгениң мурнак ылары болуу берген Байлаң-оол Дэк. Борис Куулар оон бригадазынга күш-ажылчы ладыгышкынны эрткен. Чайгы үеде алдарлыг тудугчуның бригадазынга Хову-Аксының школаларының үстүкү класстарының өөренижилерин бүдүүлге практиказын эрттирип, тудугчуның мергежилиниң талазы-биле дыка хөй чүүлдерге өөренип алганнар. Даг детинде бригадир А. Ф. Семькин, тудуг участогунда штукатурлар бригадазының бригадири Т. П. Васильевская дагдыныкчының херээн үнелеп, ында идепкейлиг киржип турарлар.

Дагдыныкчыларны хөй-нинтуузу дагдынын алган аныяктарын ажыл-ишке өөредир, хөй-нинтиниң черлериниг төлептиг болуп чорукка кижизидер дээш доктаамал сагыш салып чорууртар. Комбинаттың гидрометаллургия цехиниң хоочун ажылчынны Е. П. Муравьева аппаратчы мергежилге үөрбеи ажыг оолдар, кыстарны өөреткен. Слесарь З. Г. Чэлтыков, бышкычы Э. К. Сат, электрогохетче машинист П. А. Неволин болгаш өске-даа ажыл-ишчилер дагдыныкчы хүлээлгезин багай эвес күүседип келгеннер.

Комбинатта дагдыныкчылар ажылдарын планын өзүгаар чорудуп турар. Бүдүрүлгеде назы четпээннериниң күш-ажылын канчаар организастаанын, аныяк ажылчынарының кежээки школаның болгаш мергежил бедидериниң өөредилгезиниң кичээлдериде барып турарын хынап көргеш, чамдык четпестерни илереткеш, ону эдериниң сүмелерни берген.

Сөөлгү чылдарда суурнуң школаларының үстүкү класстарының өөренижилерин боттарынга тааржыр мергежилди шилип алзын дээш ажылды чорудуп, мергежилге өөренириниң бөлүктерин тургускан. Химик-лаборант, электрослесарь, штукатур-шеверлекчи, бышкычы-бетончу мергежилге өөренип алырының бөлүктерин организастаан, орта теоретиктиг кичээлдерин чогуур билиглиг, мергежилдиг инженер-техниктиг ажылдакчылар эрттирип турар. Практиктиг кичээлдерин комбинаттың цехтеринге чорудар. Өөредилгени мынчаар организастаары ажыктыг болуп турар. Дыка хөй школа дооскан оолдар, кыстар комбинатка ажылдаар күзелин илередип келген. Сөөлгү ийи чылда 24 доозукчу ажылдан кирген. Оларның ажылын дагдыныкчылар чөвүлели доктаамал хайгаараалга алган. Аныяк ажылчынарга аар-саар ажыл кылдырбайн, бодуунуң шилип алган мергежилиниге ажылдаарынче кол кичээнгейни салып турар.

Комбинаттың дагдыныкчылары бодуунуң ажылында бир чамдык четпестерни чайлаткаш, хоочунчарның байлак арга-дуржулгазын, билиин, мергежилин аныяктарга дамчыдып бээр, оларны төлептиг чорукка кижизидер дээш моон соңгаар идепкейлиг ажылдаарлар.

Э. ДАЛАА.

«Тыва кобальт» комбинаттың гидрометаллургия цехиниң улуг механиги, дагдыныкчы.

ПЕНСИЯЖЕ ҮНЗЕ - ДАА

Сүт-Хөл совхозтуң Ишкин салбырында ешкү кадарчызы Дамый-оол Бадыевич Ондар 1983-84 чылдың кыштаглаашкынында багай эвес ажылдап, төрүүр 100 баш өшкүден 90 анай камгалаар, бир өшкүден 600 грамм дүк алыр хүлээлгезин ажыр күүсеткен.

Дамый-оол Ондар 32 чыл иштинде мал ажылынга ажылдаан хоочун малчын. Пенсияже үнзе-даа, өөренген ажылын уламчылап, ешкү кадарып ажылдап турар.

А. ДОНГАК.

ИЙЖИЛЕРНИҢ ИДЕПКЕЙИ

СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунга эш К. У. Черненко Советтериниң ажылынга хамаарыштыр дыка-ла үнелиг бодалдарны илереткен болгаш оларның мурнунга үлүт соруглаларны салган-дыр. Дарганың чугаазы-биле кичээнгейлиг таныжып ора, бодуунуң Совет органнарга ажылдап чораан үемнин бирден бир чок сактып келген мен. Оон-биле номчукчуларны таныштырып көрейн.

1966 чылда улус депутаттарының Ий кодээ Советиниң күүскомуң даргалап эгелээн мен. Ынчан Советтиң депутаттары 25 кижи турган. Ол ыраак-узак районга шиитпирээр айтырыглар — бажың ажыг. Баштайгы үеде кайыын, чүдеп эгелээр ужурун тыппайн турган мен.

Бир-ле дугаарында күүсеком кежигүннери болгаш депутаттар чурттакчыларның чаагай чорууп бедидер дугайында айтырыгже ханылап киргеп. Тоора-Хем биле Ий суурларның аразынга электри шугумун тургузар дугайында айтырыг 1969 чылда тургустунганын ам сактып ор мен.

Ийге сайгылгаан чок турган деп болбас дээрзин баш удур чугаалаза экн боор. Суур бичии турда пюолут улус эвес мотор турган. Суур сайзырап, чурттакчылар көвүдеп, бажыңнар немежип турган. Ынчан демги эвээш күштүг мотор күш четпес апарган. Ынчангаш ындыг айтырыг тургустунуп келген. Чоннуң дилээ-даа, соңгукчуларның чагыы-даа ол. Кодээ Советтиң эзлеттиг бир сессиязының айтырыгы — «Ий суурну электри жидер дугайында». Ол дугайында саналды депутат Улаачы Айыр-Санаа үн дүгеен чүве.

Бо айтырыгны чурттакчыларның ниити хүралынга база көргеш бис. Илеткелди колхоз баштаар черинин даргазы С. Хоядыр кылган. Суурну электрижидер дугайында айтырыг ийжилерниң улуг кодурлүүшкүнүн болдурган. Ону чурттакчылар ынаа-биле деткип, партияга болгаш чазакка өөрүп четтиргенин илередип турган. Ылангыя күш-ажылдың хоочуну, Ленин орденниң эзилекчизи, район Советиниң депутады Ак Мырлаанын саналы уттундурбас. Ол мынча дээн чүве:

— Тожулар, Тываның бүгү чурттакчылары ышкаш, чүс-чүс чылда карангы дүмбейге чурттап келди. Улусчу хувискаал тинилээн. Совет Эвилелиниң ажы-дүнма өөрүлезинге каттышкан соонда бүгү Тывага, Тожута чаартылгалар хүн бүрү болуп турар. Баштай бичии күштүг мотор эки-үзүрге кайы хире өөрүп туржук бис. Бо-даа ийжилерге он-он чылдарда бараан болур дижип турдувус. Суурувус каракка көзүлдүр улгадып, чурттакчылар немежип тур ышкажыл. Ам ону солуп, сайгылгаанчың чаа шугумун ажыдар деп турарывыска өөрүвес арга чок.

Электрижидилге ажылып суббота хүнүнде, тодаргайларга, 1969 чылдың апрель 15-те эгелээр дижип дугурушкан бис.

Хүннүң караа чоорту чылып, часкы хар карандылап эрип чыдар ол эртен Ийниң чурттакчылары колхоз конторазының чанынга улуг, бичe чок балды, хирээзин тутkан, машина-тракторун мунган чыглып келген. Оларны кодээ Советтиң депутады бригадир У. Айыр-Санаа баштаан. Кижилериниң арыышырайында өөрүшкү чайынаан.

Ий биле Тоора-Хем аразынга электри удаалынары шөер чагылар тургузары — шефчилериниң кылыр ажылы ол. Кодээ Советтиң депутаттарынга баштаткан чурттакчыларның соо-биле Ий школазының директору К. Доржу баштаан кезек башкылар үстүкү класстарының өөренижилерн-биле кады келгеннер.

Ыяш кезер черге келгенивис соонда, ша-даа чет. ээн, балды, хирээ дагжал агелээн, хөглүг чугаа улам китиээн «электри», «сайгылгаан», «ссодукчу» деп сөстер ижки бүрүзүнүң аксын да эптешкен.

Шеф ийи хүн үргүлчүлээн. Даартазында, воскресеньеде, улус эвээш болур боор деп сестип турган мен, а херек кырында соон-даа хөй болган. Өөренижилерниң безин дыка хөйү шефтеп үнеп, малчыннарның аразында ол чугааны дыңнаан кижилер, кандыг-даа чалгалга чокка, ол чаагай херекке үлүгүн киирер дээш аътты, чадаг четкилеп кёлгеннер.

Чагы турар оңгарларны каскан дораан-на белен чагыларны аңаа удур турузуп эгелединивис. Дыка орайтай бергенде ажыл доозулган, чүве көзүлбезинден кайы хире черге чагы турусканывысты билбээн мен.

Шефтэ даравында дыштаныр хүнде уламчылаар деп чамдык даргалар-биле дугурушкаш, бажыңнарывысче тарай берген бис. Ийжилерниң чивенижээн, шала. бүлүртүң сайгылгааныыг суурумну көргеш, удавас Ильичниң лампочказы бажың бүрүзүн чыыткылаңдыр чырыда бээрин бодап кээрге, сеткилим база катап чырып келген.

Эртенинде контора баар дээш шай ижип олурумда, даштын кезек кижилер шимээргеп келди, машина даажы-даа дыңналыр. Үнүп келдим. Элээн каш кижи чыглып келген тур. Оларның аразында депутаттар бригадир Улаачы Айыр-Санаа база бар.

— Бөгүн ажылы хостуг, шөлээлиг кижилер база катап чыглып келди. Дүүнгү ажылывысты эчизинге чедирээлинер — деп, Улаачы чугаалады. Кезек када ыыттаар чүве тыппаан мен. Улустуң ыңдыг бедик идепкейи, оларның чаа, чырык амыдыралче чүткүлү менээ билдингир-даа болза, кажан практиктиг ажыл-ишке илереп, көстүп келирге, шынзи-ла, сөглээр сөс тыппайн баар чораан. Оларже көрүп алган хүлүмзүруп, кезек када үнүм үнмейн турган чүве.

Суурга чедир оруккa 4 хире километр черге чагыларны 60 хире кижи кадап эгеледнивис. Кижилерниң өөрүшкү-маңнайы ам-даа хеваар. Хол туттунгур, буттар дыңзыг. Кежээкиниң беш шак үезинде сөөлгү чагыны кадаан бис.

Ашаа электри шугумун шөйерин районнуң электрикчи саадаттаан. Ильичниң лампочкалары Ийге кажантызындан-даа чырык кылдыр кыва берген.

* * *

СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненко СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунга «Октябрь революциязының соон дарый В. И. Ленин Советтерни күрүне удуртулгазының чүгле ажылчы чоннарынга эвес, а харын ажылчы чоннарны дамчыштыр ажылдаар органы кылдыр тургузар деп соруглганы салганын сагындырып каайн» — деп чугаалаан. Ол сөстерни номчаан, оон шынныын, амыдыралчызын детквивес арга чок.

Бистер, Ий кодээ Советиниң күүсеом кежигүннери, база ажылчы чоннуң дамчыштыр ажылдап турган бис. Депутаттар болуитерин туспус тургускулаан. Олар эки тура улусчу дружинаның ажылын контролыга 'алган, эш хуу суду-биле деминг ажылды чорудуп турган. Оон ангыда агитквартиралар, хереэженнер чөвүлели, профилактика чөвүлели... дээш өске-даа хөй-нинти организациялар база бар. Ынчап кээрде суурнуң чурттакчыларындан хөй-нинти ажылының хажыылынга артар кижи барык чок болур.

Күүсеом чанынга хөй-нинти организацияларын удуртур кижилерниң шилилгеэин шын, бодамчалыг чорудары чугула. Чижээ, суурнуң хереэженнер чөвүлели 9 кижи составтыг турган. Ону дүржүлгалыг башкы коммунист Балаштай Допчаевна Донгак удурткан. Оон хөй-нинтичи-даа, даанганыдаа ажылынга ээ-харыысалгалының хереэженнер билир болгаш ону боттарының удуртукчузунга сонгуп алганнар. Ол бүзүрелди шынныктырар дээш Балаштай Допчаевна дыка ак сеткилдиг ажылдаан дээрзин сеткил ханыышкын-биле демдеглээр апаар.

Хереэженнер чөвүлелиниң ажылы дыка улуг. Ол 8 агитквартирага, 2 фермага хереэженнер бөлүктерин тургузуп алган. Оларны дөрт секцияга үскеп. Шуптузу харылаар түс-түс адырлыг. Суурнуң арыг-шеверин, корум-чурумуп харыылаар, культура-массалыг ажыл чорудар секциялар.. кылдыр үстүнгүлээн. Культура-массалыг ажылдар секциязы оон удуртукчузу, күүсеом кежигүнү Е. О. Бады чоннуң культурлуг дыштанылгазынче, уран талантызын көдүрсиниче кол кичээнгейни салып келген. Оон-тоглаа, кино-концерт үк секцияның ажылдакчыларының организастаашкыны-биле болуп келген.

Секцияның ажылын черле мактаары күзенчиг. Суурнуң албан черлериниң, организацияларның аразында боттывыгтыр уран чүүл көрүлдезин оон кежигүннери организастап турган. Суббота санынга-ла бир коллектив бодунуң уран талантызын көргүзер. Сөөлзүредир чурттакчылар дыштанып хүнүү четтикпейн манаар аларган.

Бир катап депутаттар «Дыштанып хүнүү канчаар эрттирип турар сен?» деп темалыг кежээ организастаан. Дыка хөй кижи киришкен. Чүве чугаалаан кижи дыштанып хүнүү канчаар эрттирип турарып ажыт-чажыт чокка чугаалап турган. Ону чөп эрттирип турар-даа кижилер бар, халас үе чидиргеннер база хөй. Хостуг шагын чөп ажыгдап билбес кижилер оон ажыктыг чүүлдерни база өөренип алган. Ылангыя хоочун ивижи Ак Деверектиң ыңдыг сөстерин утпас мен.

— Дыштанып хүнде кылыр чүве тыппас турганывыс чажырбас мен. Ам кино, концерт диңмирел-ле турардыр. Оңу кыдыындан көрүп, сеткил ханып, азырадыкчы хөөнүүр орган хереэ бар бе? Бодум база бот-тывынгыр уран чүүлге киржир деп бодай бердим. Кайы коллективке мени дайзылап алыр чүвел?

Хоочуннуң чугаазын чыылганнар адыш часкап хүлээп алган.

Шак ынчаар Ийниң чурттакчыларының аразынга шыгжаттынып чораан чамдык уран талантылар чоорту илереп келген.

Советтер ажылдакчылары, депутаттар бодунуң ажылын чон-биле холбаштырарга уре-түңнелдиг болур дээрзин бо ажылдап келген үемде көрүп, билдим.

М. ОЛААЙ

ӨӨРҮШКҮНҮҢ СӨСТЕРИ-БИЛЕ

Бистиң Кур-Чер суур көскүзү-биле өзүп, сайзыраан. Эң ылангыя суурнуң участок эмнелгезинге чиженке ап көрзэл. Ында үжен оруи, божудар салбым бар, Эмнелге четчир сагыыг кадрлар-биле хандырытынган.

Эмнелгенин коридорунда шевергин кылдыр кылгаш, көскү черде азып каан «Саналдар болгаш хомудалдар» дептери бар. Ону сонуургап көөрге, эмчиге сегиндир эмнеткеш, үнтеп улуг, биче кижилерниң өөрүп четтиргенин илереткен чылыг сөстерин оруе, тыва дылдар кырында бижээн. Эмнелгенин эргелекчизи Тойунмаа Кушүгетти, эмчи сестралары Кертик Ондарны, Чудур Донгакты, Елизавета Кушүгетти болгаш оон-даа өскелериниң ажылдап турары кызымак.

Тойунмаа Степановна Күжүгет 60 чылдарның ортан үезинден бээр медицина шугумунда ажылдап турар. Даэдн эртемни ол Томск хоорайга чедип алган, ниити варыглар эмчизи. Ажылынга бергинеп, бижыг билиглиг эмчи чоннуң хүндүткелин чаалап алган. Оон аарыг кижилер-биле чугаалажыры кичээнгейлиг, хүндүткелдиг. Бо ажылдап келген үезинин иштинде уйгу чок, хөй-хөй хүнмер, дүннер эрттирген. «Четтырдивис» Тойунмаа Степановнаар дээн өөрүшкүүнүң сөстерин чеже кижилер аңаа илереткеп дээр.

Эмнелге коллективинде 20 чыл ажылдап турар эмчи сестралары Кертик Ондар, Чудур Донгак олар суурда хүндүткелдиг кижилер. Кертик биле Чудур 1964 чылда Кызылдың эмчи училишезин кады доозканнар. Аарыг кижилерге олар эвилеп-эзилдек. Олар суурнуң хөй-нинти ажылынын идепкейлиг киржикчилери. Кертик Ондар суурда хереэженнер чөвүлелиниң даргазы. Чудур Донгак ук чөвүлелдиң активчизи болбушаан, хамаажыр турары агитквартална идепкейлиг ажылдап турар.

Э. ТЕЖИТ.

Кызыл район.

Боттарының салым-чолунуқ эзлери

РЕВОЛЮЦИЯ ХЕРЭЭНГЕ БАРААН БОЛУУШКУН

Афганистанның бүгү чер болгашында профэвилел организациялары тургустунган болгаш чеднишкиннииг ажылдап турар. Оларда амгы үеде 170 муң хире кежигүнер бар. Ынчаарга 1978 чылдың апрель революциязынга чедир чуртка профэвилелдер чаа тургустунуп, херек кырында чажыт байдалга ажылдап турган. Чурттуң хөгжүлдезиниң национал-демократтыг чогумчалыг программазын чеднишкиннииг боттандырарынче ажылчыннарны эвилелдээриниң дэмитиг чүгула чепсэ болур профэвилел шимчээшкинни хөгжүдериче улуг кичээнгейни Афганистанның улустчу-демократтыг партиязы болгаш чазаа угландырып турар.

Чурттуң мурнуу девискизеринде Парван можунуң профессионалдар эвилелдерин Афганистанның ажылчын аңгыларының бөгүнгү амыдыралын, ооң сагыш салыышкыннарын болгаш маадырлыг ажыл-херектерин тодаргай хереченип турар. Афган ажылчын шимчээшкинииң эң-не идепкейлиг отрядтарының бирээзи ында төөгү талазы-биле тургустунган. Афганистанга пролетариат чаа-ла тургустунуп турган үеде чогум-на анаа. Парван можунуң Джабаль-Ус-Сирадж хоорайының бүдүрүлгелериниге мөлчүлгеге болгаш дарлалга удур ажылчыннарның баштайгы чайгаар шимчээшкиннери, демнисел кыптыгып келген.

Можунуң профэвилелдериниң саны амдыгында хей эвес: 86 эге организацияларда 4700 кижи бар. Профэвилел организацияларының инициативазын ёзугаар бо чылын администрацияның болгаш профэвилелдерниң аразында коллективтиг күш-ажылчы дугуржулгалар кылдыган. Ында профэвилел организациялары ажылчын аңгыының эргеажыктарын камгалап турар.

Парванның профэвилелдери партия болгаш чазактың политиказын амыдыралга чайгылыш чок боттандырбышаан, бүдүрүлгени хөгжүдер дээш чарыштыг бүгү үлетпүр бүдүрүлге черлериниге 1984 чылда калбаа-биле организастаан. Можунуң экономиктинг үш улуг бүдүрүлгелерни бо талазы-биле чаагай түнелдерни чедип албышаан, ажылчын аңгының дайынчы чанчылдарын уламна сайзырадып турар. Ол дээрге — кожазы Бамиан болгаш Каписа можуларны бала хандырып турар Парванның энергетиктиг эртелеги, пос-таазы фабриказы болгаш Джабаль—Ус-Сирадж хоорайда цемент бүдүрер завод. Ол заводтуң администрациязы-биле дугуруушканын ёзугаар чарышка шылгаран ажылчыннарны шаңнаарынга 60 муң афгани акшаны тускайлаан.

Бо угланыышкынга административтиг органнарның болгаш күш-ажылчы коллективтеринең күжениишкиннерин холбаштырар, а ол ышкаш тургустунуп келир айтырыгларны дүрген дээштиг шиитпирлээр соруглабиле бүдүрүлге херептеринең консультативтиг комиссиязын профэвилелдерниң можу чөвүлелиниң чанынга тургускан. Ол хемчеглер эки түнелдерин дораан-на берип эгелээн. Кол бүдүрүлгелер чеднишкиннииг ажылдап, планныг даалгаларын долдур болгаш ажыр күүседип турар.

Ак сеткилдиг күш-ажыл революция сөөлүндеги Афганистанга чугула чаа түүл болуп турар. Чурттуң янзыбүрү районнарында ол шимчээшкин аңгы-аңгы соруглалар-лыг. Чижээ, көдээ черлерде үк шимчээшкининиң киржикчилери суурнуң ниити эрге-ажыынга дүүштүр хуу ажылдыг тараачыннарның ортулунга ажылды чорудуп, коллективтиг күш-ажылга оларны өөредип, чаңчыктырып турар. Хоорайларда ажылчыннар болгаш албан-хаакчылар, өөреникчилер, интеллигенцияның төлээлекчилери эки турачы күш-ажыл хүннерине киржип, кудумчуларны болгаш шөлдерни чаагайжыдарынче улуг кичээнгейни угландырып турар. Чурттуң, ылангыя Парван можунуң кол бүдүрүлгелеринде эки турачы күш-ажыл бодунуң аңгы талазы-биле утка-шынарының база хевиринің талазы-биле ленинчи коммунистиг субботниктерге дөмей. Профэвилелдерниң инициативазы-биле бо чылын можунуң фабрикаларынга болгаш заводтарынга организастаан эки турачы күш-ажыл хүннери 125 муң афгани акша арыг орулганы берген. Ол дээрге чурттуң экономиктиг болгаш хөйниити амыдыралын бижыг болдурар, бүдүрүлгени хөгжүдер талазы-биле афган улустуң күжениишкиннеринге улуг салыышкын-дыр.

Кижилерниң амыдыралчурталгазынче болгаш күш-ажылының таарымчалыг байдалдарын хандырарынче улуг кичээнгейни Парванның профессионалдар эвилелдери угландырып келген. Профэвилелдерниң эге организацияларының сүмелээнин ёзугаар можунуң профэвилел кежигүнеринге бо чылын 700 муң афгани акшаның дузаламчызын берген. Профэвилелдериниң күселем-биле 100 ажыг ажылчынарының кадыкшылын экижидип эмнээн. Можунуң административтиг төвү Чарикар хоорайда болгаш Афганистанның кайысталы Кабулда профэвилел кежигүннериниң бот-боттарынга дузалажылга кассалары чеднишкиннииг ажылдап турар. Оларның акша-хөрөнгилери 140 муң афгани акша четкен. Революцияның хераа дээш өлген демиселчилериниң өг-бүлелеринге дузалаар тускай фонд база тургустунган. Профэвилелдерниң путёвкаларын-биле бо чылын ажылчынарның хөй урутлары Совет Эвилелинге изээп дыштанган болгаш дыштанып-даа турар. Можунуң чүгле профэвилелдериниң удуртулгазы-биле безин 20 курстар чеднишкиннииг ажылдап, хөй кижилерни номчуп, бижип билир кылдыр өөредип турар. Хана парлалгазын хөгжүдеринче улуг кичээнгейни угландырып келген. Можунуң 27 бүдүрүлгелеринде хана солуннар ажылчынарның дайынчы индири болуп турар.

Чурт амгы үеде бодунуң хөгжүлдезинде нарын үе-чадага таваржып турар. АКШ баштаан делегей реакциязының болгаш империализмниң афган улуска, ооң апрель революциязынга удур чарлаваан ханныг дайыны үргүлүлеп турар. Ынчангаш апрель революциязының хераа, ооң чаалап алыышкыннарын чепсектиг дээрбечилериниң халдаашкыннарындан камгалаары — Афганистан Демократтыг Республиканың профэвилелдериниң эң чугула соруглаларының бирээзин-дир. Парванның профэвилелдериниң эге организацияларының чанында бот-камгалалдың бөлүктери тургустунган. Ол бөлүктериниң кежигүннери холга боо-чепсээн туткаш, фабрикаларны, заводтарны, күрүнениң болгаш хөй-нинтининиң албан черлерин дүнеда, хүндүс-даа камгалап турар. Ук бөлүктериниң хөй кежигүннери даглыг черлерге хайгыыл албанын база күүседип турар.

— Ажылдаары, ог-бүлезинге дузалажыры, хары угда дээрбечилерге удур тулчуру — белең эвес херек. Ынчалзажок ону ынчаар кылыры амгы үеде эргежок чугула. Бистиң холувуста боо-чепсек — революцияның салган соруглаларын чедишкиннииг күүседир талазы-биле ажылчы аңгының алыс тинилгезинииң үндезини-дир. Ам бистер — боттарывыстың салым-чолувустуң ээлери-дир бис — деп, аныяк ажылчын Захир чугаалаан.

Чарикар — Кабул.
В. ВОЛКОДАВ,
СЭТА-ның корр.

БӨМБҮРЗЭКТИҢ СУДАЛЫ

Бүгү чеднишкиннер үдезини

СОФИЯ. Ажыл-чорудулгалың бүгү-де талаларынга Совет Эвилели-биле доктаамал быжыглып турар кады ажылдажылга — сайзыраңгай социалистиг инитилел тургузуушкуңунга бистиң бүгү чеднишкиннеривистиң үндезини деп. БҮР-нуң даштыкы садыг министри Х. Христов медеглээн.

Совет улустуң дузалажылгазынга даянмышаан, болгар ажылчы чоннар төөгү талазы-биле кыска үеде чурттуу индустриализастаарынга улуг чеднишкиннерни чедип алган деп. демдеглээн. Совет Эвилелиниң техника талазы-биле дузалажылгазы ачызында Болгарияда 300 ажыг чүгула үлетпүр объектилери туттунган.

Акы-дуңма ийи чурттуң экономиктинг кады ажылдажылгазы чаа хевирлер-биле байыттыныр. ССРЭ биле БҮР-нуң экономиказының янзы-бүрү адырларының аразында интеграция болгаш кооперация талазы-биле харылзаалар чеднишкиниң ханылап турар. Совет-болгар кады ажылдажылгага чаа үени 1990 чылга чедир санап кылган материалдыг бүдүрүлге кавызынга специализациянның болгаш кооперацияның кол схемазы ажыдып турар.

Советтер чурту БҮР-нуң садыглажыр кол күрүнези болуп келген болгаш болуп-даа турар. Республиканың даштыкы садыг саарылгазының 57 хуузу ооң үлүүнге омаажып турар. Бистиң экономиктинг харылзаалары-выс бот-боттарынга ажыктыг акы-дуңма дузалажылганың принцивинге чайгылыш чок үндезилеттингеп деп, министр демдеглээн.

Кады ажылдажылга түнелдери

УЛАН-БАТОР. Үөрбеи ийи чыл мурнунда Экономиктинг Дузалажылга Чөвүдалында социалистиг дем каттыжылгазы чаа хевирлер-биле ооң бүгү талалыг кады ажылдажылгазын хөгжүдеримге шынар талазы-биле чаа үечадамың эгези кылдыр үнелеп турар.

Акы-дуңма ол кады ажылдажылганың ачызында шавда ыт кагар ыяш чок чытман куу ховуларда ам үлетпүр төптери, бүдүн-бүдүн хоорайлар, амгы үениң көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелери көстүп келген. Экономика хөгжүлдезиниң шапкыничаакы, ооң ажыктыының өскени сөөлгү ои чылдарда национал орулганы болгаш үлетпүр продукциязын бүдүрерин ийи катап ажыг көвүдедир арганы бергем, чонуң боттуг орулгазы барык бүдүн чартык катап өскен. Чурттуң экспорт талазы-биле арталары бедик темпилиг калбарып турар.

Совет Эвилели-биле республиканың экономиктинг харылзаалары калбарган. Ооң тодаргай хереченил болза МАР-да кады кылган хөй-хөй бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының ажыл-ишчилери көжазында электри подстанциязында трансформаторлар соодарда алдыныр турар чылыгның агаарже ажык чок үнүп турарын көруп каажы, ону боттарының ажыл-агыйынга ажыглап болуруи сүмелээнер. Ооң түнелиинде кооператив чыгыг курлавырларын долу ажыглаар

БЕРЛИН. Ийиги чылыгны эң долуулу-биле ажыглаарының чаа арталарын дилеп тывары — ГДР-ниң энергетиктеринең шинчилелдериниң кол угланыышкынарының бирээзин. Дериг-херекселдериң ажылдап турар үезинде ылгалып үвер чылыгның 40 хире хуузу үлетпүрүнүң янзы-бүрү адырларында база катап ажыглаатынын турар. Бо чылын ону ажыглаарының дениелии ам-даа 5 хуу көвүдедири көрдүгеи.

Эрфуртта К Маркс аттыг көдээ ажыл-агый бүдүрүлге кооперативиниң теплица комплексизинең ажыл-ишчилери көжазында электри подстанциязында трансформаторлар соодарда алдыныр турар чылыгның агаарже ажык чок үнүп турарын көруп каажы, ону боттарының ажыл-агыйынга ажыглап болуруи сүмелээнер. Ооң түнелиинде кооператив чылыгга херегледи ол дыка кызырган. Кооперативтиң бодунче ол чылыгны дамчыдар системазы ажыглалга киргеми-биле подстанцияга насостар болгаш вентиляторлар ажыглаар чорук база чүгула эвес болу берген. Ам ону хаалчан тоолай дамчыштыр ергилии турар сут чеднишкинии-биле солаан. Чаа система ажылдап эгелээнинең баштайгы айларында-ла бодунуң ажыктыын коргузүнеп. Подстанцияның ажыглаан энергизы өрткен кыскы кииизи-биле 10 хуу кызырылган.

Ногаалар болбаазырадылгазы

БУДАПЕШТ. Венгрияның аш-чем үлетпүрүнүң бүдүрүлгезиинде чаа дүжүттүң ногааларын болбаазырадырының сезону эгелээн. Оларның хей кезии чоокта чаа иеитеретиен чаа арга болур үр үеде, донуур черлерде болбаазырадып турар.

Күчүдүг холодильниктер эвээш үе иштимде шпинатты, чочак-тараа, помидорларды болгаш өске-даа катчымистерин соодуптар, ынчан олар келир часка чедир чаагай анданып чидиргбес.

Ол аргының дузазы-биле болбаазыратаан продуктуларны «Мирелит» деп адаан, ону садыг алыкчылар күзелдии-биле ап турар.

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

Национал хосталга дээш демиселчилерге Делиде тургускан тураскаал. Тураскаалдың чогаадыкчызы — сураглыг индий скульптор Рой Чоудхари. Индий улустуң демиселинең бир болушкунун — Махатма Гандинің «солиный молши» дээр үезии скульптурулуг бөлүк көргүзүп турар.

А. ЧУМИЧЕВТИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

САДЫП АПКАН

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Эң неттерекгей америк журналдарның бирээзи «Ю. С. Ньюс энд уорлд рипорт» акша-хөрөнги четпезиидеи өскенің холунче шилчээн. Ам ол неделя сайында үнер сеткүүл Бостонда АКШ-та аддаржаан чер хөреңгитеки М. Зукерманның хүүда өнүзүү болу берген. Ол, журнал дээш 182,5 миллион долларны төлээринге чөпшээрешкен.

ГФР. Ульма хоорайның бир чурттакчызы «погаан өөнүүнүң аны-тыпын алыр» дээш, чайгы бажыңчыгашты кыртан группа мыжын долгандыр түдүп аган.

ДПА — СЭТА-ның фото-зу.

ФИЛИППИНЫНЫҢ НАЦИОНАЛ БАЙЫРЛАЛЫ

МАНИЛА. (СЭТА). Филиппин улус бодунуң национал байырлалын — Хамаарышпас чоруктуң хүнүн демделеп турар. Испан колониализминиң кижчи-бегин филиппиннер 86 чыл мурнунда эп октаан. Ынчалзажок аар-берге болгаш хан төгүүшкүнүг демисел ынчан чуртка өзулуг хосталганы бербээн. Испан колонизаторларның орнунга америк империализм чедип келген. Филиппиннер хамаарышпас күрүнелиг болузүге чедип база бир бежен чыл эртикен.

Хамаарышпас чорукту быжыглаарының, национал экономиканы тургузарының оруу чиик эвес болган. Филиппиннерниң национал чоргаарлалышкынын дора көрүп, чурттуң хөгжүлдезин моондактаан шериг болгаш садыг-экономиктиг мүлданыышкынын дугуржулгаларны Каттышкан Штаттар филиппиннерге доңнаштыргаи.

Амгы чазак бот-тускайлаң политика чорударының утланыышкынын шилип алган. Социал-экономиктинг чаартылгаларның калбак программазын чуртта боттандырып, аграр реформазын амыдырала чорудуп турар. Үлетпүрүү хөгжүдеринге, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин калбартырынга, өөредилге системазын сайзыраңгайжыдарынга нация чамдык чеднишкиннерни чедип алган.

Даштыкы политиканың талазынга филиппиннер хөгжүп орар чурттар-биле харылзааларын идепкейждип, кожалары-биле кады ажылдажылганы бүгү талалыг калбартыр дээш демисежип турар. Социалистиг күрүнелер-биле ооң харылзаалары быжыгып орар. Советтер Эвилели-биле филиппин чеднишкиннериниге «Атланд талазындан быжыг камгалал» деп Геббельстиң хоозун чулчуруушкуну салдарлыг болган. 1944 чылдың май 20-ге чедир ол камгалад шутумунга тургузар дээн 50 миллион миналарның чүгле 4 миллионуу салдынган, камгалал тудулгаларының чүгле 18 хуузу кылдынган, тудуп кылган черлерге үгер-бооллар тургустунмаан турган. Ооң-биле кады гитлержи командалдад «Оверлорд» операцияны чүгле карак чаттан меге халдаашкын деп үр үеде санап, эвилелчилерге удур күштүг 15-ки шеригни киирбейн. Па-де-Калеге «ёзулуг» халдаашкынны манап, августа чедир, азы Нормандияга тулчуушкуннарның бүгү дургузунда ону аңаа тудуп келген.

Ооң кырынга эвилелчилерге Удурланыышкын шимчээшкининиң дайынчылары улуг дузаны көргүзүп турган. Францияга, эжелеткен өске-даа чурттарга олар демир-оруктарны ажыглап шеригнерни ыңай-бээр октаарынга улуг шаптараазыны чедирген.

Хемчээл талазы-биле ийиги делегей дайынынга эң улуг десант операциязы болур «Оверлордтуң» ыяк белеткенгени болгаш эки организастааны маргыш чогула чоп. «Ону чедимчелиг белеткээн болгаш боттандырган» — деп, Совет Эвилелиниң Маршалы Г. К. Жуков демделеп.

Ынчалзажок эвилелчилерниң Европага ажыткан ийиги фронтуду шынап-ла ийиги чергелиг боол хевээр арткан. Чүге дээрге гитлержи Германия-биле болгаш ооң чалчалары-биле дайынның эң аар үүргезин Совет Эвилели үктеп эрттиргеи. Ооң ролю Европага ийиги фронтуну ажыдарынга чедир-даа, ону 1944 чылдың июнь айда ажыткан соондаа эң шиитпирлиг боол артын турган.

Барынын чүкке шериг хөделиишкиннерин эгелээнинең политиктиг үжүр-утказы чүл дээрге, ону азы ооңдаа хөй фронтуларны ажыдары фашизминиң долу харыысыраарын болгаш чылча шаптыраарын, дайын чорудуунга чугула эргилдени кылып, дайынны кыска хуусаада доозарынга салдар чедирип болур турган. Ынчалзажок АКШ-тың болгаш Великобританияның чазактары ийиги фронтуну дайын чорудуунга кол эргилде болуп кааптанда, стратегтиг инициативаны Совет Эвилели идегелдиг кылдыр чаалап ап, Германияны шуут бууразарының кырынга экээрге, чүгле ынчан көөп ажыктан.

Шынап-ла, Сталинград тулчуушкунуун, Курск чоогунга кестүп көрбээн улуг сегиргил алышкынының соонда совет шеригнериниң халдаашкынын чүү-даа чүве доктаады албас турган. Тегеран конференциялының (1943 чылдың ноябрь) мурнуу чарыында АКШ-тың президентизи Ф. Д. Рузвельд Каирде оглу Эллиоткa «Россияда херектиң байдалы амтылы ышкаш ыңчаар уламчылаар чүве болза, келир чазын ийиги фронт ихээ-даа чок аңаар чадавас» деп бижээни таварылга эвес.

А ынчап базары Вашингтонга-даа, Лондонга-даа таарышпас байдалдыг турган. Европага шургул киришкинии удам соңгаарладырыг оларның боттарының эргежыктарынга үүлдешпес, ынчангаш англи-америк шеригг удуртулгазының мурнунга Төп Европага Совет Армияны мурнай чедер деп сорулга тургустунган. Кыска дээн хуусаанын дургузунда Англияга хөлчок улуг күштүг моонаан, десант чедирер кораблдерни, оларны халдаашкыдан камгалаар агаар, далай камгалалын чыгган.

«Оверлорд» операцияны эртирериниң улуг эвес удурланыышкыны турзажок, эвилелчилер пат боорда бурунгаарлап. Шербур болгаш Кан дээш тулчуушкуннарны олчаан уламчылавышаан турда, июнь 23-те совет шеригнер «Багратион» операцияны — Белоруссияга улуг халдаашкынны эгелээн. А июль 13-те Украинага шаар халдаашкын удаплаан. Тулчуушкуннар 1000 ажыг километр фронтуга өөскээн.

«Оверлорд» операция июль 25-те доозулган. Эвилелчилер ынчан 30—50 километр ханы дурттуг 100 километр калбак черни эзлеп ап, дайзынның 116 муң ажыг солдаттарын болгаш офицерлерни тулчуушкуларга удуртаан. Сен-Ложе болгаш Фалез улуг халдаашкынга белеткемна эгелээн. Ол-ла хүн совет танкылар Висла эриинге улуп келгеи: совет-герман фронтуга бурунгаарлашкын 600 километр чедип турган. Берлинге чедир база од хире арткан. Будум

«ОВЕРЛОРД» БОЛГАШ «БАГРАТИОН»

1944 чылдың июнь 5-те Белоруссияда дайын шөлүнүң мурнуку шугумунда могап-турупкан совет капитан блиндажка орай кежээ чедип ээп, хаван эъдинден кылган америк консерваның лаазазының кырынга бижээн салгаш, «Нийги фронтуну ажыдыттаалыңар, оолдар!» деп чаңчылчааны-биле баштактанган. Ол кадында барын талакы эвилелчилерниң ССРЭ-де мырыңай бүзүревестээни аазаашкыны шынап-ла боттанын кирер дей берген. Англияның Корнузле эриинден десант чедирер хөй кораблдер Францияның Нормандияже утланкан: америк болгаш англи удуртукчуларының хөй катап солдаттар-биле долдуган, боо-чепсектери, транспорту чегей байдалдыг. кижи саны 70—75 хуу боол турган.

Нормандияга эвилелчилерниң чеднишкиннииг хөделиишкиннеринге «Атланд талазындан быжыг камгалал» деп Геббельстиң хоозун чулчуруушкуну салдарлыг болган. 1944 чылдың май 20-ге чедир ол камгалад шутумунга тургузар дээн 50 миллион миналарның чүгле 4 миллионуу салдынган, камгалал тудулгаларының чүгле 18 хуузу кылдынган, тудуп кылган черлерге үгер-бооллар тургустунмаан турган. Ооң-биле кады гитлержи командалдад «Оверлорд» операцияны чүгле карак чаттан меге халдаашкын деп үр үеде санап, эвилелчилерге удур күштүг 15-ки шеригни киирбейн. Па-де-Калеге «ёзулуг» халдаашкынны манап, августа чедир, азы Нормандияга тулчуушкуннарның бүгү дургузунда ону аңаа тудуп келген.

Ооң кырынга эвилелчилерге Удурланыышкын шимчээшкининиң дайынчылары улуг дузаны көргүзүп турган. Францияга, эжелеткен өске-даа чурттарга олар демир-оруктарны ажыглап шеригнерни ыңай-бээр октаарынга улуг шаптараазыны чедирген.

Хемчээл талазы-биле ийиги делегей дайынынга эң улуг десант операциязы болур «Оверлордтуң» ыяк белеткенгени болгаш эки организастааны маргыш чогула чоп. «Ону чедимчелиг белеткээн болгаш боттандырган» — деп, Совет Эвилелиниң Маршалы Г. К. Жуков демделеп.

Ынчалзажок эвилелчилерниң Европага ажыткан ийиги фронтуду шынап-ла ийиги чергелиг боол хевээр арткан. Чүге дээрге гитлержи Германия-биле болгаш ооң чалчалары-биле дайынның эң аар үүргезин Совет Эвилели үктеп эрттиргеи. Ооң ролю Европага ийиги фронтуну ажыдарынга чедир-даа, ону 1944 чылдың июнь айда ажыткан соондаа эң шиитпирлиг боол артын турган.

Барынын чүкке шериг хөделиишкиннерин эгелээнинең политиктиг үжүр-утказы чүл дээрге, ону азы ооңдаа хөй фронтуларны ажыдары фашизминиң долу харыысыраарын болгаш чылча шаптыраарын, дайын чорудуунга чугула эргилдени кылып, дайынны кыска хуусаада доозарынга салдар чедирип болур турган. Ынчалзажок АКШ-тың болгаш Великобританияның чазактары ийиги фронтуну дайын чорудуунга кол эргилде болуп кааптанда, стратегтиг инициативаны Совет Эвилели идегелдиг кылдыр чаалап ап, Германияны шуут бууразарының кырынга экээрге, чүгле ынчан көөп ажыктан.

Шынап-ла, Сталинград тулчуушкунуун, Курск чоогунга кестүп көрбээн улуг сегиргил алышкынының соонда совет шеригнериниң халдаашкынын чүү-даа чүве доктаады албас турган. Тегеран конференциялының (1943 чылдың ноябрь) мурнуу чарыында АКШ-тың президентизи Ф. Д. Рузвельд Каирде оглу Эллиоткa «Россияда херектиң байдалы амтылы ышкаш ыңчаар уламчылаар чүве болза, келир чазын ийиги фронт ихээ-даа чок аңаар чадавас» деп бижээни таварылга эвес.

А ынчап базары Вашингтонга-даа, Лондонга-даа таарышпас байдалдыг турган. Европага шургул киришкинии удам соңгаарладырыг оларның боттарының эргежыктарынга үүлдешпес, ынчангаш англи-америк шеригг удуртулгазының мурнунга Төп Европага Совет Армияны мурнай чедер деп сорулга тургустунган. Кыска дээн хуусаанын дургузунда Англияга хөлчок улуг күштүг моонаан, десант чедирер кораблдерни, оларны халдаашкыдан камгалаар агаар, далай камгалалын чыгган.

«Оверлорд» операцияны эртирериниң улуг эвес удурланыышкыны турзажок, эвилелчилер пат боорда бурунгаарлап. Шербур болгаш Кан дээш тулчуушкуннарны олчаан уламчылавышаан турда, июнь 23-те совет шеригнер «Багратион» операцияны — Белоруссияга улуг халдаашкынны эгелээн. А июль 13-те Украинага шаар халдаашкын удаплаан. Тулчуушкуннар 1000 ажыг километр фронтуга өөскээн.

«Оверлорд» операция июль 25-те доозулган. Эвилелчилер ынчан 30—50 километр ханы дурттуг 100 километр калбак черни эзлеп ап, дайзынның 116 муң ажыг солдаттарын болгаш офицерлерни тулчуушкуларга удуртаан. Сен-Ложе болгаш Фалез улуг халдаашкынга белеткемна эгелээн. Ол-ла хүн совет танкылар Висла эриинге улуп келгеи: совет-герман фронтуга бурунгаарлашкын 600 километр чедип турган. Берлинге чедир база од хире арткан. Будум ай үргүлчүлээш тулчуушкуннарга дайзын чартык миллион хире солдаттарын болгаш офицерлерин ышкынган. «Багратион» операцияның үезинде чүгле Белоруссияга безин удурланыкчының 70 дивизиялары чылча шаптыргаи. оларның 30-и бүзээлеткеи. дужуп берген азы шуут удуткаткан. Немец генерал Бүтлер «Төп» деп шериглер бөлүүнүң чылча шаптырганы Чөөн чүкке немецтерниң организастыг удурланыышкынының төнчүзү болган» деп бижээн.

Тиилелгелиг «Багратион» операцияның түнелиинде тыптып келген хос черни чүүн-биле дуглаарыл деп айтырыг гитлержи командалдадың мурнунга тургустунган. Барынын утланыышкынардан 46 дивизияны болгаш дөрт бригаданы коичуг дурген ынаар шилчиткеи. Ол хүннерде Гитлер Барынын талага аткаарлаар дужаал берген.

Ийиги фронтуну ажытканы немец фашизмге удур улустарның демиселиниң ниити херээнге салыышкын-даа болган болза, ол ооң мурнунда. 1941, 1942, 1943 чылдарда бодунуң кайы хире ресылдыг болурун чедип ап шыдаваан болгаш шыдавас-даа апарган. Бодунче гитлержи блоктуң эң эки күштерин чаа тыптыкан совет-герман фронтунуң шиитпирлиг үжүр-дузазын солуп шыдаваан. Эвилелчилер боттарының үш фронтуларынга — Соңгу Африкага, Италияга болгаш Барынын Европага — бүгү дайын дургузунда удурланыкчының 176 дивизиязын сандан үндүрген болза, Совет Армия 607 дивизияны, ооң иштинде 507 немец дивизияны чылча шаптаан. Европаның 11 күрүнелериниң девискээрлерин долузу-биле азы чамдыкызын хостаан, бир дугаарында Берлинге четкен болгаш Тиилелге түгүн аңаа аскан.

Игорь СЕДЫХ,
(ПМА).

ТӨП АМЕРИКАГА ТАЙБЫҢ ДЭЭШ

МАНАГУА. (СЭТА). «Контадор болүүнде» бактааган Мексиканың, Панамаңың, Колумбияның болгаш Венесуэланың даштыкы херектер министерлери Манагуаның удуртукчулары-биле ужурашкан болгаш Төп Америкага тайбыңны доктаадыт тургузар дугайында керээ төлевилелиниң үзе кылдынган темизин оларга тыпсын берген. «Төп Америкага тайбыңның болгаш кады ажылдажылганың Контадор актызы» деп атты алган ол документ чепсегленишкинни дужүрериниг, бот-башкартыныышкынның, чөрүлдээлерни тайбың арга-биле шиитпирлээринин, оларның күүселдезинге контрольду тургузарының дугайында түүлдерни бодунга шингээткен.

Ол документинге Никарагуа кичээнгейлиг өөренип көөр апаар деп, ужуражыышкын доозулган соонда Национал хозяйствага дазазының удуртулгага чөвүлелиниң кежигүнү С. Рамирес медеглээн. Кризисти таарыштыр тайбың шиитпирлээр талазы-биле кандыг-даа инициваларга республиканың сонуургалдыын база хүндүлежириниң болгаш бот-башкартынарының принциптеринге үндезилээш, кожазында бүгү чурттар-биле тайбың дугайында керээ чарарынга ооң беленин ол бадыткаан. Ынчалзажок Никарагуа бодунуң иштики эргежинге болгаш чугаалажып көөрүнге кирбес айтырыгларга дээп турар кандыг-даа ындыг документилерге кажан-даа ат салбас деп. С. Рамирес айткан. Сандиночу улусчу революциянның түнелиинде бодунуң чедип алган чаалап алыышкыннарын никарагуа улус кымга-даа алыспас.

Төп Америка кризизин политика талазы-биле таарыштыр шиитпирлээринге сонуургал Рейганның администрациязында чок деп, Национал хосталганың Сандиночу фронтузунуң Национал удуртулгазының кежигүнү, Никарагуаның чазааның Удуртулга чөвүлелиниң координатору Д. Ортега медеглээн.

Ниити бодалдарны дилеп тыварынче болгаш ийи талалыг дугуржулгаларны чарарын киириштир-даа тайбыңны чедип алырынче латин-америк чүрттарны Д. Ортега ыйгырган. Америк администрациянның өөскүдүп үндүрерин оралдажып турары дайын өртүн болдурбазы эргежок чугула деп, ол онзалап демделээн. Ындыг дайын үнген таварылгада ооң үржуктары хамыктың мурнунда латин-америк улустарга аар айыылдыг болур деп, ол чугаалаан.

ПАРИЖ. (СЭТА). Америк шериглериниң киржилгези-биле бүгү-ниити дайынны Төп Америкага өөскүдүп үндүрер кылдыр Рейган белеткеп турар. Никарагуада чонуң Сандиночу чазаан дужүрер болгаш Сальвадорнуң революсчу күштерин чок кылыр ийи сорулганы ол салып турар деп. Парижте үнүп турар «Америк-Азия» журнал бижээн.

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Төп Америкага ханныг өлүрүкчү диктатураларны детки-ринге АКШ бодунуң эвилелчизи Израильди идепкейлиг ажыглап турар. Ооң тодаргай чижээ чүл дээрге, Гватемаланың чалча ёзу-чуруму-биле Тель-Авивтиң кем бууулут кады ажылдажылгазы болур. «Дейли уорлд» солунуунуң дыңнатканын ёзугаар алырга, Гватемаланың диктатуразынга Израиль хөй бөлүк чаа самолёттарны, автоматтарны, балыктарны, өске-даа боо-чепсектерни сатканы. Амгы үеде Гватемалада ооң 300 чыгаа «инструкторлары» туруп, «антипартизанчы хөделиишкиннер» арталарынга дерзиилелгелерни өөредип турар. Каттышкан күженишкиннер-биле Гватемалага шериг-үлетпүр комплексизин тургузары көрдүүген чажыт дугуржулгага эртикен чылдың декабрьда Вашингтон биле Тель-Авив ат салган деп, ол солун херечилээн. Альта-Верапас департаментинде шериг заводун Израиль туткан, национал-хосталгалыг шимчээшкиннерге удур демиселге ажыглаар бооларны массалыг бүдүрериниче ол кирипкен.

ЭЭЛЧЕГЛИГ СЪЕЗД

ХЕЛЬСИНКИ. (СЭТА). Финн наймылалдың чоогунда Эспо хоорайда Финляндияның күрүне албан-хаакчыларының каттыжкан профэвилелдериниң ээлчеглиг съездизи ажыттынган. Ол бодунуң хүрээлеңинде 100 муң ажыг кижини каттыштырып турар.

Съездиниң ажылында 150 хире делегаттар, ол ышкаш даштыкы аалчылар — Совет Эвилелиинден, Даниядан, Норвегиядан, Швециядан төлээлер киржип турар.

А. М. ВАСНЕЦОВТУҢ МУЗЕЙИ

Шылгараңгай орус чурукчу Аполлинарий Михайлович Васнецовтуң мемориалдыг музейинде чаа делгелге ажыттынган. Музейни эде кылганының соонда музей дыка делгем апарган. Чуруккучуның 30 чыл дургузунда чурттап, ажылдап турган бажыңын катап тургускан. Алчылар хүлээп алыр өрээлди, кабинетти болгаш мастерскаяны ыяштан оюп кылган мебель-биле каастаан, ооң эскизтерин чурукчу боду кылган болуп турар. Чуруккучуның сөөлгү чылдарда кылган ажылдары мында база делгеттинген. Делгелге Аполлинарий Михайловичиниң чогаадыкчы оруун тодаргай көргүспүшаан, «Төрээн чурт», «Пейзаж», «Эрте-бурунгу Москва», «Театр чуруктары» дээш өске-даа бөлүктерде каттыштырган сураглыг ажылдарын көрүкчүлерге таныштырып турар. Чуруккучуның оглу Всеволод Аполлинариевич болгаш ооң кадайы, музейниң директору Екатерина Константиновнаның өг-бүле коллекциязы делгелгениң өзээ болуп турар.

А. Васнецовтуң чогаадылгазы, ооң улуг акызы сураглыг В. Васнецов ышкаш орус культураны алдаржымдыг турар. В. Васнецовтуң «Богатырьлар», «Аленушка» дээш өске-даа ажылдары бүгү делегейге сураглыг болган.

ЧУРУКТА: музейниң ажылдакчызы Е. А. Антоновананың келген кижилерге делгелге дуталып таныштырып турары.

В. ЯЦИНАНЫҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Башкы дугайында сөс

МЕРГЕЖИЛГЕ ХАНДЫКШЫЛ

(Төнчүзү. Эгези № 137 «Шында»).

Школага келгеш, Дандар-оол Биче-оолович чамдык хоочун, аныяк-даа башкылардан класстарында «дефектилиг» оолдар, урутлар бар дээн хомудал хевирлиг. ужуру билединмес сөстерни дыңнаан. «Чүү ындыг термин боор ол, амыдыралдан хожудап турар кижи боор мен бе?» деп бодаар, чогум айтырарындан база эпчок-сунуп турган. Педагогикага, психологияга өөренип эрткенин сагынгаш, эрги конспектилерин, «Уруглар энциклопедиязын» ажып көргеш-даа, аңаа харыны тыппаан. Белеткел конторазынга алгы-кеъш садарга, оларның чамдыктарын агент кижи харын дефектилиг — ойбак-дежик дээш, өртээн кудуладыр алырын ол билир. А уруглар — чавыс үнелиг продукция эвес-ле болгай. Сөөлүнде билип чоруурга, ындыг эвес: дыңнаар, көөру чегей, дыл-домаа, үгааны четче сайзырааан, мага-бот талазы-биле кеминг урулларны ынча дижир болган. Класста ындыглар чок эвес болгай. Аңаа уруглар бууулуг эвес. Ада-иелер, эмчилер-биле доктаамал харылзаа тударындан аңгыда, ындыглар-биле эң-не эптиг-эвилең, камныг, сагыш човангыр болурун, оларны башкыга чоок, мурнуку олуттарга олуртуруун Дандар-оол Биче-оолович өөренген, ынчаар кылган-даа'...

Кижи кандыг-даа нарын механизмден артык нарын. Ону чаңгыс аай, бүдүн, кадык, долу үнелиг организм — коллектив кылдыр хевирлеп тургузарынга анаала уе-шак, хуусаа чедишпес, а ханы шинчилел, уран арга херек дээрзин аныяк башкы удуртkан класы-биле алды чыл улай «сөөртүнүшкеш», бүзүрээн. Бо аразында ол чамдык оолдар, уруглариың дөскел чок опчоктанышкыннары дээш ажыг чемеин, аажтыг сестерни-даа мага хандыр дыңнап четтингижкен. Чогум кандыг, чүү болуп турганыл маңаа кас-каннавайн, башкылал этиказын ёзугаар, чүгле «опчоктанышкын» деп сөс-биле кызыгаарлаттынып каалыңар. Бир өөреникчилиниң аар уржуктут частырыын ол, аңаа чежемейнин-даа анчыг, хомуданчыг болза, кем-бурууму оскелерже чүүй кагбайн, бодун-даа хайыралавайн эктинге каш дапыр харыысалга-биле үүктеп ап чораан.

Кижиге ынакшыл, хүндүткел, бүзүрелдиг чаагай сеткилги эки харыыны, үредүлгелди берген: өөреникчи, ооң-биле кады бүгү класс-даа эде-хере боданган, төлептиг кижилер — ажыл-ишчи оолдар, кыстар апарган.

Дандар-оол Биче-оолович ам башкылаашкын үүлезинде он ийи дугаар чылынче бүзүрелдиг киришкен. Менде ооң арга-дуржулгазын төөгүүр соруглга чок. Бир эвес башкы, ылап-ла башкы болза, үр, кыска-даа ажылдааны хамаан чокка, аңаа кижизидикчи мергежил, чанчыл ыяап-ла шингээттингеп турар деп бадыткаар эргени моңу бижип турар кижиниң хөй чылдарда башкы аргадуржулгалы берип турар. Бо үүлгүе ооң үүлге хамаатты бүдүш-шынарларының кезик-чамдыкшыл-даа бол, дамчыдарын ораладаштым.

Мугур-Аксыда башкылар коллективи, ажылчыннары, суурда, көдээде ада-иелер, районда удуртукчу эштер, харын школачылар-даа Дандар-оол Биче-оолович Дозгакты «Чораан-на боду ол кижи» деп сөстер-биле үнелээр. Ол — чонуң үнелели. Тывалар кижиниң топтуттомаанныын, бөдүүнүп, чаңгыс сөс-биле, чаагай сеткилдиин бо чиге тодарадылга-биле шаг-дүптен бөөр илередип келген. Ол бүдүш-шынарның эге дөзү — бистиң улустуң «кижи болуру — чажындан, аът болуру — кулундан» деп мерген үлеринде болуп чадавас. Школа, дээди сургуул черин чугаалаваска, мында бижип турарывыс башкы бодунуң кижи мөзүзүн улуг, төлептиг өг-бүледен салгап алган дизе, хөлүн эрте бербес боор. Д. Б. Дозгактың хөй санныг ажыларының, дүмаларының арасындан ара-дарыга сүндулуг чаңгыс-даа кижини моңгун-тайгажылар адавас «ажылгыр, чурумнуг алышкылар» дижирлер. Дандар-оол Биче-оолович үлустуң улуг, биче-зи дивейн хүндүлеп, сес-ломаан дыңнап чаңчыккан. Ол хүүда бедик сагылга-чурумнуг, үлегер-чижек ооң чүгле өөреникчилериңге эвес, харын долгандыр турар башкыларга өөредикчи, кижизидикчи салдарлыг.

Башкының бажыңын бакылаптаал. Яндыбүрү башкылал-методиктиг литератураларыны санаваска, «Новое время», «Вокруг света» деп сеткүүлдер, хөй-хөй чечен чогаал номнары, а техниктиг херекселдер хүн бүрүнүң хереглели апарган. Угаан-бодал культуразының бо бүгү чепсектери ооң өөреникчилериниге база ачадыышылды болдурган. Башкылал эгелээнииден бөөр-ле ол орус, тыва, англи дылдар кичээлдериниге лингафон кабинедин билдилиг дерип келген, школага дыштанылга кежээлери, ужуражылгалар, шугум чыскаалдары, байырлыг ёлулалдар ооң холун дамчаан техниктиг аппаратураларның дузазы-биле эртип турар. Башкының химия кичээлдериниге кылдыртып турар лабораторлуг ажылдары өөреникчилерге солун, хандыкшылдыг, эртем угаазылалдары-биле байлак.

Дандар-оол Биче-оолович-биле — «Башкы» деп ханасолуннуң «халашпас» үндү» рукчулери турганывысты утпаан мен. Бирээзинди — кайгамчык чуруур, парлаар, өскевисти — чараш, шерер хол үжүктүг дээш катап-катап соңгул турганнар.

Боду биология, химия талазы-биле тускай эртемнигдаа болза, Дандар-оол Биче-ооловичиниң кызымаа, бот-өөредилге-биле чедип алганы техниктиг билиглери бызыл-биле шаа-ла ажыг класс коллективин хевирлеп тургузарынга, бот-тывынгыр уран чүүл көрүлдезинге, хөй-ниитиниң ажылдарынга үре-түннелдиг ажыглаттынып турар. Ол чуруук тырттырар аппарадын, рюкзагын чүктээш, өөреникчидер-биле кады бир-ийи хоюктуң турисчи походтарынче, экскурсиялаже чоруптар. Каргы бажының, Тоолайлыгның, Чеди-Тейниң чараш бойдус чурумалдыг черлерин, оларның аргаяш, аң-мең байлаан, а колла чүве — ол кавыда малчыннарын, сураглыг кижилерниң ажыл-ижин киноками-рага оңнуг, үнүг кылдыр тырттырып-турар, ону үндүрүп-даа билир. Бир ындыг кино лентазын үстүнде адаанывыс девискээрлерде хой, өшкү, сарлык, кадар-чылары ажок соңуургап көрген. Мөңгүн-Тайганың ажыл-агый, культура тургузуушкуунуң чедишкинин-ерип көргүскен сценарийлиг кино-чурумну тыртыпгаш, ону өөреникчилерге болгаш ада-иелерге соңуургадыр деп планнап турар.

Дандар-оол Биче-оолович бодунуң удуртканы 10 «а» класы-биле көдээ ишчилерге шеф дузазын көргузеринге, оттуулар ыяш белеткелинге, комсомолчу субботниктерге идепкейлиг киржип, күш-ажылчы кижизидилгениң ол чараш чаңчылдарын «дириг-чурукче» шилчидер хынын тыпкан. Ол үүлге ажыктыг дыштанылга, ниитиге дузалыг үүле-ниг эвес, харын школаның төөгүзүнде турескаал, бир янзының чыл бижилгези болуру чугаажок. 4-тен эгелеп «сөөртүнүп» келген ооң класы чыл бүрүде 100 хүү өөредилгени чедип ап, ам ортумак школаны доозуп үнериниң эргинеинде келген. Коллективте Сайлык Сюрюн, Уранa Саая, Мариия Кочага болгаш эки өөредилгелиг, чурумнуг, хөй-ниитичн уруглар, оолдар эвээш эвес. Тываның 40 чылынга алдар болдурган класстар аразының бот-тывынгыр уран үүлгө фестивалынга 10 «а» эки үнелелди алган. Бо хүннерде ооң доозукчуларының кезик хирези республиканың болгаш чурттуң дээдиг, тускай ортумак өөредилге черлеринче киреринге, а артканнары төрээн районунуң совхоз, бүдүрүлге, тудуг организацияларынга ажылдап артарынга белеңнер. Ниити билиг болгаш профессионал школаның реформазының кол үүланышкыннарын башкы, ооң көжизитиргеннери-даа күш-ажылче, тускайлаң амыдыралче делгем ак орук деп үнелеп турарлар. Доозуп үнер бүдүүзүнде 10 «а»-жылдар башкызынга үүлге өөрүл четтиришкинниң чылыг сестерин эвес, харын оларны хамааты мөзүзынарны мелереп билиринге кижизиткенн «өрезин» төлээринге төлептиг болуруи даңгыраглап турарлар.

М. САЛЧАК.

«РОМАНТИКТЕР» — ЧАЙЛАГДА

Культура бажыңының ол агитбригадазы — ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң ажыл-ишчилериниң доктаамал аалчылары. Малчыннарның чайлаглаашкынының эгелээни-биле холбаштыр олар хойжу бригадаларның малчынарынче баштайгы үнүүшкүнүү кылганнар.

Совхозтуң № 1 болгаш № 2 хойжу бригадаларының малчыннары чоокта чаа «Романтиктериң» солун концертин чайлагга көргеннер.

Агитбригаданың программазында амгы үениң патриотчу ырлары, национал болгаш эстрада танцылары. ССРЭ-ниң улустарының танцылары бар. «Катюша», «Чер бажында», «Ак кеж аржыыл», «Фронт чоогунуң арыында», «Сайзанак», «Дүвеки Кызыл» болгаш өске-даа ырларны, «Дамырак», «Белек» деп танцыларны аныяк артистерниң күүседип турары солун.

Фармацевт Л. Дегтяренко, совхозта комсомол организациязының секретары М. Найдина, уруглар садында кижизидикчи Н. Астанина, музыка школазының башкылары Т. Пралич, аныяктар С. Ооржак, Л. Ойнарова, У. Депил-оол олар агитбригаданың идепкейлиг киржинчилери.

Н.Ноговицына удуртkан ол агитбригаданың оюн көргүзүүлери Совет Тывазының 40 чыл оюнга тураскаадып, «Атомнуг дайынның халавынга удур!» деп кыйгырыгның алаа-биле эртип турар.

Чоокку үеде аныяк артистер боттарының талантызын совхозтуң СВФ-лериниң саанчыларынга бөраалгадыр.

В. МААДЫР.

Таңды район.

ТВ

ИЮНЬ 14-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ут». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Аныяктар чогаадылгазы». 9.25 — «Далайже чоруптувус». Документалдыг телефильм. 9.45 — «Дириг амытаннар делегейинде». 10.45 — «Жизнь Берлиоза». Алды сериялыг уран-чечен телефильм. 2-ги серия. 11.30 — Сөөлгү медээлер. 11.35 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Сөөлгү медээлер. 14.35 — «Сибирь саналгашкыны» деп эртем-иелтерелгей фильмниң баштайгы көргүзүү. 15.20 — Г. Бакланов. Чогаалдарының арынналарынан. 16.10 — Л. Бетховен. Фортепианога, ыргы оркестрге чогаалдар. 16.35 — «...Оң алды харга чедир болгаш ооң-даа өрүү». 17.20 — Шыдыраа талазы-биле делегей чемпиону Анатолий Карпов-биле ужуражышкын. 18.00 — Миллионнарның ленинчи университеди. «Кижиниң угаан-бодал амыдыралы». 18.30 — «Гелийнин иңги ажыдыышкыны». 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Бистиң садыыс. 19.30 — Кижи болгаш хоойлу. 20.05 — Алды сериялыг уран-чечен «Жизнь Берлиоза» деп фильмниң баштайгы көргүзүү. 3-кү серия. 21.00 — «Ут». 21.45 — «Сэзи тывышкыннарын, театр». В. И. Немирович-Данченконуң чагааларын ССРЭ-ниң улустуң артизи М. А. Ульянов номчуур. 22.20 — «Танцы байырлалы». Москва чоогунуң уран чүүлдер коллективтериниң концерти. 23.00—00.50 — Футбол талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады «Спартак» — «Динамо» (Минск). Чапсар ужинде. 23.45 — Бөгүн делегейде.

ИНГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Эртем болгаш дужүт». Документалдыг телефильм. 8.45 — «Сеанс одновременной игры». Уран-чечен телефильм. 9.50 — «М. Лукониниң шүлүглел чогаалдары». 10.25 — Ленинчи шанналдың лауреаты. Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры. ССРЭ-ниң Медицина эртемнериниң академиязының академиги Е. Н. Мешалкин-биле школачыларның ужуражышкыны. 11.05 — Испан ыры. 11.35 — «В клешнях «Чёрного рака». Уран-чечен фильм. 13.05 — «Горизонт». «Ачам, аваам болгаш мен — спортчу ог-бүле». 14.05 — «Севастополька бәйгә!» деп документалдыг фильмниң баштайгы көргүзүү. 14.25 — Тет-телевидениениң болгаш Бүгүүлелел радиозуунуң академиктиг оркестр концерти. 15.10 — «Киев Русь деп өөредилге домунуң арынналарындан. 15.40 — Сөөлгү медээлер. 15.45—18.00 — Чапсар. 18.00 — Сөөлгү медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Телефильм. 19.00 — «Азия төвү». Программада: июнь 17 — Медицина ажылдакчыларының хүнү. Тыва АССР-ниң кадык камгалал министриниң бирги ораалакчызы Ч. Д. Таспаанчык дамчыдылгага кижиит. Сөөлгү медээлер. 19.25 — Телемедээлер. 19.35 — «Бүгү ажылдар экн». Профессия шилип алыр дугайында. 19.55 — Чарлаалар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — «Дем каттыскылгазы». 20.45 — Концерт. 21.00 — «Ут». 21.45 — «Космический любовник, или Любовные затеи сера Джона Фальстафа» деп уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 22.55—23.30 — «Ялла» ансамбльдиң концерти.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

ӨӨРЕНИРИН КҮЗЭЭННЕРГЕ

Балгазының № 2 көдээ профессионал-техниктиг училищези өөреникчи күзээн аныяк оолдар, кыстарны чалап турар.

Аңаа силер мооң адаанда мергежилдериңер биразынге өөренип ап болур силер.

1. **Калбак биллиглиг тракторист-машинист.** автомобильдиң 3-кү чергениң чолаачызы. 8 класс дооскаңнарның өөренир хуусаазы — 3 чыл.

2. **Ветеринария фельдшери** болгаш 3-кү чергениң автомобиль чолаачызы. 8 класс дооскаңнарның өөренир хуусаазы — 3 чыл болгаш 10 класс дооскаңнарга — 1 чыл.

3. **Хойжу-механизатор.** 8 классты дооскаңнарның өөренир хуусаазы — 3 чыл. 10-ту класс дооскаңнарга — 1 чыл.

4. **Суптарылга системаларының мастери.** 8-кы классты дооскаңнарга өөренир хуусаазы — 3 чыл.

5. **Ногаа-чечек өстүрүкчүзү.** 8 классты дооскаңнарга өөренир хуусаазы — 3 чыл.

Айыттынган мергежилдер шуптузу көдээ ажыл-агыйны удам көдүрериңе болгаш Аъш-чем программазының айтырыгларын шинчидээринге эртежок чугула боот турар.

Силер училищеге чүгле шилип алганынар мергежилди чедип ап, ниити билиниерни бедидер эвес, харын баага спорттуң кандыг-даа секциязынга өөренип, уран чүүл бөлгүмнеринге, сургуулдарның ойнап турар ансамблинге-даа кирип болур силер.

Училищеде спорт секцияларындан аңгыда ыяш чазаарының болгаш чүге дерижден дүрзүлер синилбиринің, фото-чуруук тырттыраарының, техниктиг чогаадылганың болгаш мотоспорттуң бөлгүмнери база бар.

Училище силерге общежитиеин, ажылдаар болгаш аңаа-даа кедер идик-хептиг бөөр. 4 удаа чем-биле хандырар. Ол бүгү халас болур.

Училищеге киреглер дараазында магадылалдарлыг бөлүр:

1. Училищени дооскан соонда өөредип чоруткан ажыл-агыйындан төлевирлиг бир айның шөлээзин алыр.

2. Училищеге өөренген үени күш-ажыл стажыңга кирип самаар.

3. Аныяк оолдарны Совет Армиязының хүрээлеңиниче келдиришкинден соңгаарладыр.

4. Училищени дооскаңнар ортумак болгаш дээди өөредилге черлериңе киреглерже чинтелделиг болур.

Училищени дооскаңнарның соонда силерни боттарының көдээниерни ёзугаар ажыл-агыйларже, совхозтарже ажылдадып чорудар болгаш аңаа базырыңарга, силерни квартира-биле хандырар ажылдаарыңарга, дыштанырыңарга таарымчалыг бүгү үүлдерни тургузар.

УЧИЛИЩЕГЕ ХҮЛЭЭП АЛЫРЫҢ НЕГЕЛДЕЛЕРИ

Өөренирин күзээн кижилерни шуптузуун киреринге шылгалдалары чокка хүлээп алыр.

Училищеге киреглерже дараазында документилер херек:

1. Директорнуң адынга билдирилишкин.

2. 2-ги КПТУ-га өөредирин дилээнииң дугайында ада-иезиниң азы төрелдериниң билдирилишкини азы ажыл-агыйдан, школадан, көдээ Советтен, организациядан чоруткан бижик.

3. Билииниң дугайында хереглел азы аттестат.

4. Төрүттүнгенииниң дугайында хереглел азы паспорт.

5. Кижи бижээн хереглел азы шериг биледи.

6. Школадан азы ажылдап турган черинден характеристика.

7. Чурттап турар черинден шынзылга.

8. Өг-бүлениң байдалының дугайында шынзылга.

9. Медицина шынзылгазы (№ 286 майык).

10. 3х4 см. хемчээлдиг 8 фото-чуруук.

Документилерни май 1-ден эгелеп хүлээп ап турар.

Училищеге киреп кижилер 1984 чылдың августуң 28-те аңаа келген турар ужуглуг.

Школалар дооскан аныяк оолдар болгаш кыстарны бистиң училищеге кээп өөренирин манап турар.

Училищениң адрези: Таңды район. Балгазын суур 2-ги КПТУ.

ХҮЛЭЭП АЛЫШКЫН КОМИССИЯЗЫ.

ОЛАРНЫҢ ДЕТКИМЧЕЗИ-БИЛЕ

Теве-Хая суурнуң ортузунда сад аң-даа үзүлүг улуг ногаан арыг болган. Ол — чонуң культурлуг дыштанылга эрттирер ынак черн. Бөгүнгү бо садты шыва алган тарымал үүштериниң аңаа тарып олуртурунга үлүг-хуумуу киришкирер аас-кежиктиг болган мен. Ооң дугайын чугаалаарда, эрткен үеже хая корнүр апаар болгай.

1938 чылдың күзүү. Ынчан Теве-Хаяның дуржулга станциязынга ТАР-ның чазааның чалааны-биле ССРЭ-деп эртемден агровомнар, көдээ ажыл-агый талазы-биле тускай эртемниглер келген. Оларның аттары — Шорников, Баскаев, Шорникова дээш оон-даа өскелер.

Олар чер ажылын, одар-белчиринниң шынарын, малмаганның продукциязының беримчезин хынаар, шинчилээр ажылдарны. Тываның көдээ ажыл-агыйының сайзыралыгга чугула дуржулгаларны чорудуп турганнар.

Теве-Хаяның дуржулга станциязынга амгы Горно-Алтайск хоорайга ынчан зоотехниктиң эртемин чедип алган Чимбин Түлүш, Күмеренээ Оюн, Арандол Түлүш суглар ажылдап турган бис. Ол күзүн суурнуң чурттакчылары станциянын ажылдакчылары-биле демнежип алгаш, ыяш тарып олуртурун дутурушканнар. Ыяштарны Чаданга бажындан экжеп турган. Аттарга кошкан тергелерге оларның дазылдарын хүн корбес кылдыр шарып алгаш, оон соорту түп турган бис. Деминг-ле ажылдаан бис. Тараан ол ыяштарны суурнуң ынчангы чурттакчылары Дадарбайлай, Уйнук-оол олар доктаамал суггарып турганнар. Садчыгаштың денискезинге 1940 чылдың чазынында база ыяштарны немей тараан. Оон ацгыда ол үеде чонуң амыдырал-чурумалгазының культурлуг байдалының денгели бедип турган. Чадаванган кинону чайыл тергелиг, кыжын — шанактыг ачтарлыг сөөртүп экжеп, көргүзүп турган. Улустуң оны сонуургаарын чүге дениээр! Концерттерни, шиилерни база көрүп турган бис. Үстүнде хемчеглер совет эртемденериниң удуртулгазы-биле идепкейлиг киржилгези-биле массалыг эртип турган.

С. ШАГЖЫ.
Чоон-Хемчик район.

ВУЛКАН АЙТЫКЧЫ АПАРГАН

Нефтиниң кайын дилээрил? Каспийниң эриинде Бакуун мурнуу талазында Хамамдагга болган вулканиың часыышкыны геологтарга ол айтырыгга харыыны берген. Дөртен хире чылдар дургузунда оожум чыткан вулкан чер иштинден 40 муң кубометр нефтилиг бүдүмелди үндүр октапкан.

Азербайджанның Эртемнер академиязының Геология институдунуң кратериниң шинчилелин кылган экспедициязының кежигүннери нефть холумактыг малгашта газ барын база тодаратkан.

Делегейниң малгаштыг вулканнарының эң-не хөй Азербайджанда болуп турар. Олар нефтиниң медээлекчидери деп академик Н. М. Губкинниң херек кырында шынзыттынмаан. Ынчалзаа-даа шын болгу дег эртем бодалының бир бадыткалыдыр.

(СЭТА-ның корр).

Суд залындан

КОШКАК ХАЙГААРАЛДЫҢ ТҮҢНЕЛИ

Арат төлээзи кижи болган, судтарга олуруун, ооң ажыл-чорудулгазынга киржип турар мен. Судка кирип турар херектер янзы-бүрү. Кандыг-даа херекке хамаарыштыр совет хоойлу шынгыы. Суд бүрүзү сагыш-сеткилди хаара туда бөөр, бодандырып келир талаларлыг. Суд сандайынга олурган назы четпээн, ооң үүлгедин сагыш-сеткилди оожургал, харын-даа дүвүрел чок артырбас. Ооң суд сандайынга олурун турарынга чогум-на кым бурууулугул? Ол айтырыг чайгаар тургустунуп келир боор чораан.

Келир үениң салгалын кижизидери — чугула айтырыгларның бирээзи. Ол дээш ада-иенин-даа, хөй-ниитиниң-даа, школаның-даа харыысалгазы бедик. Ниити билиг болгаш профессионал школаның реформазында уруглар кижизидилгезиниң айтырыгларыныче улуг кичээнгей угландырган болгай. Ында мындыг одурутлар бар: «Уругларны кижилерни — ССРЭ хамаатыларының Конституция ёзугаар хүлээлгезин».

Уругларывыстың кижизидилгезин богун кошкадыптар болзувусса, ол күзенчиг эвес түңнелдерге чедирип болур. Даарта — орай болур. Аңаа хамаарыштыр дараазында чижекти көрүп көрээлиңер.

Эрзин районуң улус суду чоокта чаа моон адаанда керекти сайгарып көрген. Суд сандайында 16, 17 харлыг ийи оол М. Калаа-биле О. Куулар кайызы-даа 8 класс дооскан Тес-Хем районуң ИХБ-ниин назы четпээннер херектериниң таласы-биле инспекциязында үчётта оларның кайызынын-даа аттары бар.

Эрткен чылдың ноябрь 9-та ийи оол Ак-Эрик суурдан аътты Эрзинче углай хапканнар. Аалындан үнүптерде, Орлан Кууларның оорлап алганы бир шил водканы орук ара ижип алганнар. Төре-Хөлде Божалыг деп черде малчын Б. Долзатмааның аалынга эжиктиг-лер орай кежээ хадың келгеннер. Өгүүң херээжен аъш оолдарны шайлаткан-даа. М. Чаштыгбайның аалынче бар орук айтырып алгаш, оолдар үне бергеннер. Удатпаанда дедир-кирип келгеш, Монгун-оол чугаа-соот чокка-ла өгүүң эзэн Б. Долзатмааже хол дээш эгелээн. Хулиганнарның холундан арай деп адырлып алгаш, кожа аалдардан дуза дилээр соруглгыг үнүпкен. Демги «маадырлар» ам өгүүң херээжен эзэн С. Сергелеин коргудуп, база-ла хол дээп, арага, акша бээрин-негеп эгелээннер. Ава болурунга белеткеп турган ис корткаш, антарада бир-ниил водканы үштүп бээргеш, чем негээннер. Улус чок аалга «кужуп» көргүзүп турган арын-нүүр чок оолдардан чаңгыс херээжен кижи корткаш, чем кылып бээр ужурга база таварышкан. Аалдан чоруптарда, кара-туразы-биле идик-хептиг-даа алганнар.

Аалдың эзилериниң арага дилеп ижер соруглга-биле олар ындыг үүлгедиглин кылганнар. Ол дээш 5—7 чылдарда хосталгазын казыдып шиттиргеннер.

Ада-иениң, хөй-ниитиниң хайгааралындан, кичээнгейинден үнген элээдилер ындыг үүлгедиглерни безин кылып болур-дур.

Совхозтар аразында өөредилге-даа чок, ажыл-даа чок, туразында арагалап чоруп турар назы четпээн оолдар бар болгай. Чер-чер Советтери, улусчу дружиналар болгаш хөй-ниитии организациялар ол айтырыгны чогуур кичээнгейге алыр болзаа-зын.

А. ТАВА.
арат төлээзи.

ИЮНЬ 14-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Танцор диско» 9.30, 12.10, 15.00, 17.40, 20.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Янку Жанну — гайдук» 9.30, 12.50. «Шкатулка из крепости» «Хочу чтоб он пришёл» 11.20, 14.40. «Оборотень Том» 16.10, 18.00, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Зеркало треснуло» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Дублер начинает действовать» 15.00, 17.50. «Хан-Аспарух» 20.00 шактарда.

ЧАЙГЫ» кинотеатр: «Нет повести печальнее» 14.00, 16.00, 20.00. «Последняя охота» 16.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Если намечит удача» 18.00, 20.00 шактарда.

Кызылдың педагогика институду

биология болгаш химия.

Дыңнакчыларны стипендия-биле хандырар.

Кичээлдериниң эгелээри — июнь 15-те.

Шылгалдаларның эгелээри — августуң 1.

Өөренирин күзээн кижилер институтка киреринге чугула документилерни алгаш келир.

ХҮЛЭЭП АЛЫР КОМИССИЯ.

АГААР

Республикага шокар буруттаар, чамдык черлерге биче чаъстаар. Мурнуу-чөөн үүлген хаттың күүзү секундада 9-12 метр. Дүне агаарның температуразы 5-10, чамдык черлерге 0-5 градус соор. Хүндүзү 20-25, чамдык черлерге 13-18 градус чылыг болур.

Кызылга чуга буруттаар. Дүне агаарның температуразы 8-10, хүндүзү 22-24 градус чылыр.

Ниитиниң чеминиилге черлериниң трези практикалап өөренир официанттыларга үндезин наименованиелиг ажыын оолдар, кыстарны чыыл турар. Өөредилге үезин ажыл стажыңга кирип саналар. Айда төлевирли 54 рубль. Өөренир хуусаазы 6 ай.

Кызыл хоорайда чурттап турар. 10 класстыг дооскан болгаш 18 хар назы четкен кижилерни хүлээп алыр.

Редакциянын адреси: 667000 Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефонлары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-25-54, харылсалгалыг секретарының 2-23-35, секретариатның 2-23-35, партийжи ажыдырал болгаш үлетпүр кылдыстериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет түргүзүү кылдыстериниң 2-37-13, чагаа кылдыстериниң 2-41-27, информациа кылдыстериниң 2-20-60, культура кылдыстериниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый кылдыстериниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн баргааза 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 1986.

Тыва АССР-ниин Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садының херектериниң таласы биле күруне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС — 00783

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 139 (12529) | 1984 чылдың июнь 15, пятница | 1925 чылда үдезилеттингеи | Өртээ 3 кеп.

ЭДЧ-ниң кежигүннери чурттарның дээди деңнелге Экономиктиг чөвүлел хуралы ажылын уламчылавышаан

ЭДЧ-ниң кежигүннери чурттарның дээди деңнелге Экономиктиг чөвүлел хуралы июнь 13-те Кремльдиң Улуг ордузунуң Георгиев залынга ажылын үргүлчүлээн.

Чөвүлел хуралды даргалааннар: эртенгизин — ВКП ТК-ның Чиңгине секретары Ле Зуан, кежээкизин — ГСЧП ТК-ның Чиңгине секретары, ГДР-ниң Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Э. Хонеккер.

МАРН ТК-ның Чиңгине секретары, МАР-ның Улус-чу Улуг хуралының Президиумунуң Даргазы Ю. Цедэмбал, ПКАП ТК-ның Бирги секретары, ПУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. Ярузельский, РКП-ниң Чиңгине секретары, РСР-ниң Президентизи Н. Чаушеску, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. А. Тихонов, ЧКП ТК-ның Чиңгине секретары, ЧССР-ниң Президентизи Г. Гусак чугаалажыр өскерген айтырыглар талазы-биле чүве чугаалааннар.

Экономиктиг чөвүлел хурал ажылын үргүлчүлеп турар.

(СЭТА).

К. У. Черненконуң Г. Гусак-биле ужуражыышкыны

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненконуң ЧКП ТК-ның Чиңгине секретары, ЧССР-ниң Президентизи Г. Гусак-биле пайыралдыг ужуражыышкыны июнь 13-те Кремльге болган.

СЭКП-ниң болгаш ЧКП-ниң, Совет Эвилелиниң болгаш Чехословакияның аразынга чыдыг ажылдажылганы улам ыңай ханыладырының айтырыгларын ужуражыышкының үезинде чугаалажып көргеи. Экономиктиг болгаш культура хөгжүдезинин, социал программаларны боттандырарының сорулгаларын ийи чурттарның шиитпирлээринге ол кадыг ажылдажылга улам-на улуг фактор болуп турарын сеткил ханыышкын-биле демдеглээн.

Социалистиг экономиктиг интеграцияның хөгжүдеринге, социалистиг дем каттыжылгазының сырый каттыжыышкының быжыглаарынга төлептиг салыышкының моон соңгаар-даа киирерине ССРЭ-ниң болгаш ЧССР-ниң шиитпирлиин совет болгаш чехословак удуртукчулар илергейлээн.

Делегейниң амгы байдалының бүгү айтырыгларының талазы-биле ССРЭ-ниң болгаш ЧССР-ниң турушталарының бир эп-сеткилдиин делегейде байдалды чугаалажып көргеи үеде онаалап демдеглээн. Туруштуган шериг-стратегиг байдалды үрээр дээш АКШ-тың болгаш НАТО талазы-биле оон эвилелчилериниң орадажыышкынарының туруа-даа, Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелер боттандырарының аразынга акы-дуңма найралды болгаш бүгү талалыг кады ажылдажылганы социалистиг интернационализмниң принциптеринге үнделиилээш, моон соңгаардаа эчизинге чедир найгылыш чок быжыглаар дээрзин силерге бүзүредир бодаан мен, эргим эштер.

Эргим Константин Устинович!

Хүндүлүг эштер!

Бо дээди шаңналдар дээш, мээң адрезимге чугаалаан чылыг сөстериңер дээш өөрүп четтиргенимни түңнелинде база катап илергейлээрин чөпшээреп көрүнер. Мээң бүгү амыдыралым күш-ажылчы чонуң аас-кежии дээш, чөптүг, социалистиг шиитпилелди бистиң чүрттувуска тургузар дээш Коммунистиг партияның демиселиивиле холбашкан. Чехословак-совет пайралды болгаш кады ажылдажылганы улам ыңай быжыглаарының херээнге бүгү күжүмүн кииреримни силерге бүзүредип тур мен.

Чехословак улустуң национал-хозяйственный шимчээшкинниниң эң улуг болуушкуннарының — Словакияның национал тура хамыышкынының, бистиң төрээн чүрттувуста алдарлыг Совет Армияның эчизинге чедир хостаанының эгези болган тураскаадының Карпат-Дуклин шавар халдаашкынының дөртен чылының оюн удавас байырлап, демдеглээр бис. Бистиң улустарывысты фашистиг күлданыышкынга хостап, камгалаар дээш маадырлыг совет улустуң таварышканы кайгамчык улут өлүм-чидимнерни олар кажан-даа утпас. Совет Эвилелиниң ак сеткилдиг дузаламчызы болган деткимчези социалистиг тургузуушкуннуң орузунга биске кайгамчык үнелиг фактор болуп келген болгаш болуп-даа турар. Совет Эвилелиниң нүүрүнде шыпчы болгаш идегелдиг өөнүктүг, эвилелчилиг болуп турарывысты төөгүнүң дүржулгазы бүрүн бадыткаан.

Эш Г. Гусак харыы кылдыр база чүве чугаалаан.

(СЭТА).

Эш К. У. ЧЕРНЕНКОНУҢ чугаазы

Эргим эш Гусак!

Хүндүлүг эштер! Өөнүктер!

Бөгүн бисте өөрүнчүг болгаш байырланчыг болуушкун — Чехословакия Социалистиг Республиканың шылгарангай партия болгаш күрүне удуртукчузу, делегейниң коммунистиг шимчээшкинниң көскү ажылдакчызы, бистиң чүрттувустуң улуг өөдүүг эп Густав Гусакка дээди совет шаңналды тыпсып турар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлының ёзугаар Совет Эвилелиниң Маадыры атты эш Гусакка тывыскан. Фашизмге удур демиселге улуг ачы-хавыяалары болгаш көргүскен эрес-маадырлыг чоруу дээш, бистиң чүрттарывыстың Коммунистиг партияларының болгаш улустарының аразынга аку-дуңма найралды база кады ажылдажылганы хөгжүдеринге шылгарангай ролю, тайбыңны болгаш социализмни быжыглаарынга салыышкыны дээш бо шаңналга ол төлептиг болган.

Эш Гусак, Силерниң амыдыралыңар чартык чүс чыл ажыг үениң дургузунда Чехословакияның Коммунистиг партиязының ажыл-чорудулгалы-биле, социализм дээш демисел-биле сырый холбаалыг болуп турар. Фашизмге удур өлүмнүг тулчуушкунуң чылдарында коммунистиг чажыт байдалга эрес-дидим ажылды чорудуп келген силер. Словакияның маадырлыг тура халыышкыны гитлержи дерзин кулданыышкынга удур улустарының демиселиниң төөгүзүнге, чехтериниң болгаш словактарының хосталгалыг шимчээшкинниниң алдарлыг төөгүзүнге кезээде киргеи, ыңчаарда ол тура халыышкының удуртукчуларынчы биредээн болуп турган Силер. Ол ыңгарангай болуушкунуң 40 чылын бистиң чүрттувуска бала калбаа-биле демдеглээр.

Патриот болгаш интернационалист, делегей масштабтыг политиктиг болгаш күрүне ажылдакчызы Силериң кайгамчык чаагай мөзүпынарларыңар ЧКП ТК-ның Чиңгине секретарының, Чехословакия Социалистиг Республиканың Президентизиниң албан-дужаалыңга туруп турар үеңерде онза тодаргай илергейлеттинген. Чехословакияның Коммунистиг партиязын нарын үеде баштавышаан, ону марксизм-ленинизмге болгаш пролетаржы интернационализмге үндезилээш, сырый каттыштырарынче угланыышкыны шиитпирлиг боттандырган Силер. Иитилелдиң амыдыралынга ЧКП-ниң ролюн быжыглааны, ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунга чедишкиннер, чонуң чаагай чоруунуң өзүлдези, Чехословакияның социалистиг күрүнезиниң делегейге ат-алдарының бедээни Силериң ажыл-чорудулганар-биле сырый холбаалыг, эш Гусак.

Совет Эвилелиниң болгаш Чехословакияның улустарының пайралы эрткен оң беш чылдарда улам-на быжыкканыл, бистиң дем каттыштырылгавыстың күштелиишкиниң бистиң талавыстан харыы чок арттырбас бис.

Шериг талазы-биле удур туржуушкуну боттуг эвээжедиринге, делегей амыдыралынга күштү ажыглаарын болгаш күш-биле кыжаныырын болдурбазынга салдарлыг болүк хемчеглериниң бүгү талазы-биле дугуржулгаларны чедип алырын Совет Эвилели саналдап турар. Ол саналдар биилдингир болгай.

Чижээ, космос делгемин милитаризастаарын болдурбазының айтырыын аңгы чугаалаайн. Ол айтырыгның амгы үеде чугула апарганын бүгү делегей көрүп турар. Бистиң саналдарывыс Вашингтонда стол кырында чыдар. Ыңчалзажок ийи ол айтырыгны шиитпирлээр, харын чугаалажып-даа көөр хөөн чок-тур. Боо-чепсектиг кижи черле көрбээн хевирлеринге оруктуу космосче ажыдын бээр, оон-биле кады артык шериг күжүн чедип алыр дээн үткалыг бодуунуң өөдежок туружу америк администрацияга таарыштыр турары биилдингир ышкажыл. Ынчангаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң Америка Улустуң Президентизиниң албан-дужаалыңга Р. Рейганга чорудуп чорааны ол талазы-биле чүве-даа болгай.

Эш Г. Гусак харыы кылдыр база чүве чугаалаан.

(СЭТА).

Эш Г. ГУСАКТЫҢ чугаазы

Эргим эш Черненко!

Эргим эштер!

Ленин орденин болгаш «Алдын Сылдыс» медальды тывыспышаан, Совет Эвилелиниң Маадыры атты тывыскан бедик алдар дээш Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының, Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга болгаш Силериң бодуңарга сагыш-сеткилимниң ханызындан өөрүп четтиргенимни илергейлеп тур мен.

Бо шаңналдарны алырда, оларны Силериң холуңардан хүлээп ап турарымга ханызы-биле өөрүп тур мен, эргим Константин Устинович.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының болгаш Совет күрүнеңиң шылгарангай удуртукчузу, шынчы ленинчи болгаш интернационалист, Чехословакияның чаагай сеткилдиг өөнүү Силерни чехословак коммунистер, бистиң бүгү чонувус ханызы-биле хүндүлеп турар.

Бо дээди совет шаңналдарны хамыктың мурунда Чехословакияның Коммунистиг партиязының принципиалдыг политиказын, бистиң партияларывыстың аразынга интернационалдыг харылзааларны марксизм-ленинизмниң принциптеринге хөгжүдер дээш чехословак коммунистериң хөй салгакчыларының чорудуп келгенин могаг-шылаг чок демиселди үнелеп көргени кылдыр санап тур мен. Чехословак улуска хамаарыштыр акы-дуңма сагыш-сеткилиниң илергейлээшкини кылдыр, сайзырагай социалистиг нииитилелди тургузарынга оон күш-ажылының, дайын кыжаныышкының чайладыр болгаш бүгү делегейге тайыңны камгалаар дээш бистиң кады чорудун турар демиселивиске оон салыышкының түңнелдерин хүлээп көргени кылдыр бо шаңналдарны санап тур мен.

Чехословак улустуң национал-хозяйственный шимчээшкинниниң эң улуг болуушкуннарының 40 чылын — Словакияның национал тура хамыышкынынды, бистиң төрээн чүрттувусту алдарлыг Совет Армияның эчизинге чедир хостаанының эгези болган тураскаадының Карпат-Дуклин шавар халдаашкынының дөртен чылының оюн удавас байырлап, демдеглээр бис. Бистиң улустарывысты фашистиг күлданыышкынга хостап, камгалаар дээш маадырлыг совет улустуң таварышканы кайгамчык улут өлүм-чидимнерни олар кажан-даа утпас. Совет Эвилелиниң ак сеткилдиг дузаламчызы болган деткимчези социалистиг тургузуушкуннуң орузунга биске кайгамчык үнелиг фактор болуп келген болгаш болуп-даа турар. Совет Эвилелиниң нүүрүнде шыпчы болгаш идегелдиг өөнүктүг, эвилелчилиг болуп турарывысты төөгүнүң дүржулгазы бүрүн бадыткаан.

Эш Г. Гусак харыы кылдыр база чүве чугаалаан.

(СЭТА).

К. У. Черненконуң Я. Кадар-биле беседазы

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненко июнь 13-те ВСАП ТК-ның Бирги секретары Я. Кадар-биле ужураажкан.

Совет-венгр харылзаалар-ның хөгжүдезин, СЭКП-ниң болгаш ВСАП-тың аразында харылзааларга дүүшкен идегежир болгаш бот-боттарын билчир чоруктуг байдалын беседаның үезинде бедии-биле үнелээн. 1983 чылдың чайынында Венгрияның партия-чазак делегациязының ССРЭ-ге иээп чораан үезинде чедип алырын оралдашкан империализмниң хамыктың мурнунда АКШ-тың эң-не агрессчи күштериниң угланыышкыны Европа диңке болгаш иитизи-биле бүгү делегейге дүшкүүрлүг чорукту шыңгыы чидириндирип, өөскүдүп турар. Ындыг байдал түрдэ социалистиг дем каттыжылгазының чүрттарының чаңгыс эвин болгаш сырый каттыжыышкынын быжыглаары эң-не эргежок чугула болуп турар. Тайбыңны болгаш делегейниң айыл чок чоруун хандырарынче, күрүнелер аразынга таарымчалыг кады ажылдажылганың оруунче катап киреринче, угланган күжениишкиннерни Совет Эвилели болгаш Венгрия улам улгаттырар.

Чүректиң ханыызындан найыралдың, чугаалажып көрген бүгү айтырыглар талазы-биле чаңгыс эптиң болгаш бот-боттарын бүрүн билчиринге, байдалыңга ужураажыышкын болган.

(СЭТА).

МОСКВА. ССРЭ-ниң удус ажыл-агыйының чедишкиннериниң делгелгези чээрби беш чыл болган. Шаанда оон девискээринге Бүгү-эвилелдиң кодээ ажыл-агый делгелгези (БКАД) турган.

Амгы үеде УАЧД дээрге, билиглериң ёзулуг бүгү-улусчу университеди болуп берген. Анчы-аңгы профессияның специалистерине ол мурнакчы дуржулганың школазы, чамдыктырынга — эртемниң болгаш будүүлгениң яазы-бүрү адырларының чедишкиннерин көөр чер боон турар.

300 ажыг гектар шелде 80 ажыг павильоннарга бистиң Төрээн чүртувустуң анчы-аңгы районнарындан, даштыкы чүрттардан-даа миллион-миллион кижилер барып көргеиир. Оон бүгүде делгинрлери сонуургалды болдуруп турар.

ЧУРУКТА: «Космос» павильонуң чанында шел.

В. СОЗИНОВТУҢ фотозу.

«ПРАВДА» СОЛУННУҢ АЙТЫРЫГЛАРЫНГА К. У. ЧЕРНЕНКОНУҢ ХАРЫЫЛАРЫ

Айтырыг. Чоокта чаа Лондонга капиталистиг эң улуг чеди күрүнелериниң удуртукчуларының ужураажыышкыны болган болгай. Ол ужураажыышкынның характерин болгаш ужур-утказын чүү деп бодап турар Силер?

Харыы: «Чединиң» аалчеглиг ужураажыышкының экономиктиг айтырыгларны чугаалажып көөрү-биле чыылдырган дээр хөөн турду. Ол чүүнүң-даа мурнунда политиктиг айтырыгларны сайгарып көргеи. Ол дугайын Лондонга хүлээп алган документилер дорту-биле айтып турар.

Тайбың күзээшкиннерни, боо-чепсектерниң, оон иштинде ядролуг чепсектерниң деңнелин эвээжедиринге сонуургалды илереткен дег эвээш эвес сөстерни маңаа, НАТО-нуң майда эрткен сессиязынга дег, база катап чугаалап турду. Ийи талалыг чугааны, чугаалажыышкыннарны чорударынче Совет Эвилелинче, оон эвилелчилеринче удур ядролуг чаа америк ракеталарны шыгаавышаан, ол кадында чугаалажыышкыннарже кыйгырыглар кандыг-даа боттуг саналдар-биле бадыткаттынмааны хомудавчыг. Чүге ындыг болуп турарыл?

Бир тайылбыр мырынай илдең көстүп турар, оон дугайын америк парлалга шуут кулак уюк диңмиредип турар. Ол дээрге — АКШ-ка президент соңгулдаларының-биле холбашкан бодалдар-дыр.

Оон аңгы ханы уткалы чүдел дээрге, «чединиң» чөвүлел хуралының киржикчилерин чавырлыышкынының боо-чепсектерин дүжүрериниң болгаш тайбыңның эрге-ажыктарынга удур болуп турар түүлдерни катаптааны-дыр. Ийи талалыг ужураа, чугаалажыышкыннар дугайында чугааны Барыын Европаның чамдык чурттарының девискээрин чаа америк ракеталарны салып үндүрер чер кылдыр хуулдурганын карак чаар шак ындыг түүл кылдыр ажыглап турары ол. Херек кырында байдал чүл дээрге, АКШ-тың администрациязының чаңгыс эвес үдаа меделгеп келгени дег, ракеталарны сайгара тургузарынче уг-шиг хажык чок бооп артып турарында. Вашингтонда болгаш НАТО чурттарының өске-даа найысылалдарында ону хевээр арттырып тура, чугаалажыышкынарга аргалар улам-на баксырап, ядролуг боо-чепсектерниң деңнелин эвээжедиринге оруунга шапараазыннар улам улуг болуп турар деп чүвени билип турар-ла боор. Совет Эвилелинче, оон эвилелчилеринче удур ядролуг чаа америк ракеталарны шыгаавышаан, ол кадында чугаалажыышкынарже кыйгырары дээрге политиктиг ийи арыныг чорук эвес бе?

Ийи талалыг чугаа, чугаалажыышкыннар херек бе? Бистиң оон мурнунда-даа, бөгүн-даа харыывыс чаңгыс — ийе. Ыңчалзажок ийи талалыг чугаа шынчы, чугаалажыышкыннар боттуг болур ужурлуг. Аңаа бис кезээде белен бис.

Совет Эвилели ядролуг боо-чепсектерин хелчок ханы кызырарын саналдап Эң-не чугула түүл-даа талазы-биле тодаргай чугаалажыышкынарже, дутуржулгаларны чедип алырынче оларның чүткүлү көзүлбейн турары моон билдингир-дир. Мындыг фактылар турда, чугаалажыышкынарның ажыктыының дугайында канчаар-даа чулчуруп турза, чажыртының шыдавастар.

Бис АКШ-ты болгаш оларның эвилелчилерин делегейниң садым-хуузу дээш эң-не чугула түүл-даа талазы-биле тодаргай ажыл-херектер-биле бадыткаарынче, күш дөгээр, боо-чепсек көөргедир турыштуң политиказының кедиңгүн билип алырынче, чугаалажыышкынарга бүү барымдаалап эвес, а шынаала чүткүлдүг болурунче, кижи төрелгетениң келир үезинге хамаажыр айтырыгларның кайы-даа талага ажыктыг шиитпирлерин тывар чугаалажыышкынарже кыйгырып турар бис. Совет Эвилели ындыг чугаалажыышкынарга кажан-даа белен.

Айтырыг: Лондон чөвүлел хуралынга тургустунган «Делегей терроризминиң» дугайында айтырыгны чүү деп бодаар сиңер?

Харыы: Ол айтырыгны Лондонга андара-дүндере түдүп каапкан. Техниктиг кезектер дугайында чүүлбүрү чүве чугаалашкан. А кол чүүлдү ыыттавайн барганнар. Оны өжегээр ынчалганнар.

Терроризм кем-херек үүлгедиишкиннерин бүгү делегей көрүп турар болгай. Оларны бичии-даа, ортумак-даа, улуг-даа хемчээлдиг, чаңгыс-чаңгыстаадаа, бөлүк-бөлүүлүү-биле-даа, чамдык күрүнелериниң чепсектиг күштеринiң калбак киржилгези-биле-даа кылып турар. Гренадага база, ынчалды, Ливанга база ынчалды, Никарагуада база ындыг чүве болуп тур. Ол дугайында «чедининң» чөвүлел хуралынга чаңгыс-даа сөс дыңналбаан. Ону бодаарга, мегелээр дээнде ыяк кылдыр мегелээр деп бодааны илдең сорулгаже угланган.

Айтырыг: А делегейниң экономиктиг айтырыгларын Лондонга чугаалажып көргенин канчаар үнелеп болурул?

Харыы: Ол темага хамаарыштыр калбак декларация хүлээп алдынган. Хөй чугаалар кылдынган. ынчалзажок капиталистиг системага дүүшкеп болгаш амгы үеде улам-на чидигленген социал-экономиктиг чидиг айырыышкынын, социал программаларны боттандырарының сорулгаларын ийи чурттарның калбак улус массаларын кам-хайыра чок согуушкуннарга таварыштырып турар болуушкуннардыр. Ол чидиг айтырыгларны эвээжедир талазы-биле кандыг-даа шыңгыы хемчеглер Лондонга көрдүнмээн. Бай кижилер улам-на бай болзун, а ядыылар улам-на ядыы болзун — ындыг америк айтыышкынны аңаа алдапканда, ол хемчеглер канчап тыптып келир боор.

Вашингтон бодунуң эвилелчилериже шыңгыы ыыышкынны кылып, өскелериниң күсели-биле бодуунуң экономиктиг айтырыгларын болгаш бергедээшкиннерин шиитпирлээрин оралдажып турары билдинге берген. Японияның садыг-экономиктиг шүргүүшкуну база илереп турар. Чаңгыс сес-биле чугаалааргa, империалистиг чөрүлдээлерниң доңнаашкыны улам-на күштелген. ук чөрүлдээлер канчаарга-даа илереп көстүп турар-дыр.

Кижи күжүнүң болгаш материалдыг кайгамчык хөй курлавырларны уярткап турар маңгысталчак машина — боо-чепсектиг эңдере будүүлүшкүнү эвес болза, экономиктиг айтырыглар чүс катап чиигп-биле шиитпирлеттинген турар ийик. Ынчалзажок ол төп айтырыгны «чедининң» чөвүлел хуралынга херекке албаннар.

Хөгжүп орар чурттарны хамыыны-биле дүвүредип турар айтырыгларны чугулаарынга, оон иштинде КНЮга база чорудуп, камгалап турар бис. Ону моон соңгаар-даа удуртулга болдурар бис.

Туранский ... БИБЛИОТЕКА ... А. Ф. Дыл...

Партийжи амыдырал

ДААЛГА — ХАРЫЫСАЛГАНЫ БЕДИДЕР

Коммунист — бедик ат. Бодунуң ажы-чаңы, күш-амылга, хөй-ниитиниң амыдыралынга идепкейлиг чоруу-биле ажыл-ишчилерге ол үлегер болуп чоруур.

Коммунистиң идепкейин бедидериниң чугула түүлү партийжи даалгалар болур. Ону күүсетпишаан, коммунист кижи бодунуң организациязының ажылынга киржип, ооң дайынчы аргашинээзин бедидеринге идиг берип, мурнуку одургларга туржур. Бо ажыл Тес-Хем районнуң партия эге организацияларында кандыгыл?

Районда партияның чээрби беш эге, чээрби бир бригада организациялары, он сес партбөлүк бар. Оларның хүрээленкеде 533 коммунист болгаш СЭКП кежигүнүнге кандидаттар бактаап турар.

Партия эге организациялары партийжи даалгаларны шын хуваар, районнуң улус ажыл-агыйының чугула участоктарынга коммунистерни тааржыштыр тургузар болгаш кижизидер талазы-биле чамдык ажылдарны кылган. Амгы үеде районда бүгү коммунистерниң 93,2 хуузу партийжи доктаамал даалгалыг, артыннарры түр азы аңгы-аңгы даалгаларлыг.

Коммунистерниң 20,1 хуузу партия организацияларының секретарьлары, партбюро болгаш парткомнар кежигүннери, партбөлүктер организакчылары. Администрацияның ажыл-чорудулгазын контрольдаар комиссиялар кежигүннеринде, чер-чер Советтерниң депутаттарында, профэвилел, комсомол организацияларының, улусчу контроль бөлүктериниң составында хөй коммунистер бар.

Кодээ ажыл-агыйда ыол мергежилдиң кижилери — механизаторларның, хойжуларның, саанчыларның, инек кадарчыларының, быдаа ажаакчыларының иштинде партийжи өзек сөөлгү үеде өзүп турар.

Районуң партия организациялары бүдүрүлгенниң, кодээ ажыл-агыйның чугула участоктарынга коммунистерни хөйүү-биле быжыглап, оларның башкарыкчы салдарын, үжүр-дүзазын, даандырган ажыл-херек дээш харыысалгазын бедидеринің хемчеглерин ап келген. Ындыг ажылдың ачызында 92 коммунист хууда социалистиг хүлээлгелерин күүсеткеш, өске ишчилерге төлептиг үлегерин көргүскен. Оларның аразындан хойжулар И. Данзурун, Э. Байыр-оол төрүүр түс хойга онааштыр хураган дорукторуп өстүрериниң, саанчылар Т. Нурзат, К. Увангур, О. Баткар сүт саап алырының. Шуурмактың ыяш белетизээр пунктузуңуң чолаачызы В. Арыштаев чүүк сөөртүрүнүң планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин ажыр боттандырган.

Коммунистерниң хөй нуруузу берген партийжи даалгаларны күүседир дээш билинип, арга-дүржүлгазын, күжүн үндүрүп, бүдүрүлгенің, ажылдың ажыктыын, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринче, продукцияның бот-үнезин чигедиринче, күш-ажылдың сагылга-чурумун болгаш корум-чурумну быжыглаарынче, чон ортузунга идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды эжиндиринче болгаш өске-даа айтырыгларны шиитпирлээринче кичээнгейни үгландырып турарлар. Ынчангаш бо херектерни күүседиринге киржилгезин идепкейжиткен. Улуг-Хүзег сүт-бараан фермазында партбөлүк организатору, партбюронуң кежигүнү А. Ш. Дажы, «О. Шыкаа» совхозта херээженнер чөвүлелиниң кежигүнү, цех партия организациязының секретары В. С. Алдын-Херел, «Тес-Хем» совхозта гараж эргелекчизи С. И. Биче-оол, улусчу контроль бөлүүнүң даргазы М. С. Кеней болгаш өске-даа коммунистер даалганы ак сеткилдиг күүседип келгеннер.

Партия организациялары партия даалгаларының күүселдезин хынаарының аргаметодтарын болгаш хевирлерин сайзырангайжыдарынче кичээнгейни салып турар болуп берген. Коммунистерниң хуралдарынга, партбюроларга СЭКП кежигүннериниң, аңаа кандидаттарның партия даалгаларын, хөй-ниитиниң организацияларының соңгулдалыг органнарында соңгутканнарның канчаар ажылдап турарының дугайында информацияларын дыңнаарын, дыңнадыглар кылырын практикалап турар. Ол чорук түгле отчёдун берип турар кижилерниң эвес, харын партия организациязының учёдунда коммунистерниң даандырган ажылынга, берген партийжи даалганы күүседиринге, харыысалгазын бедиреринге, идепкейин көдүрерінге салдарны чедирген.

Сөөлгү чылдарда коммунистериниң, партбюронуң, парткомнуң хуралдарынга 92 коммунистиң партийжи даалгаларны күүседип турарының талазы-биле отчёттарын дыңнаан. «Тес-Хем», «Чодураа» совхозтарда, район эмнелгезинде, райкүүскомнуң улус өөредилге кылдызында. «Сельхозтехника» каттыжышкынында партия организацияларының бо айтырыгны чугула көрүп, хуралдарга чугаалажып турар.

Район эмнелгезиниң партия организациязы хуралынга коммунистер Б. К. Делег, В. С. Комбу, Н. С. Монгуш оларның информациязын дыңнаан, чамдык чедишкиннерни демдеглээш, чедир кылдынмаан чүүлдерже кичээнгейни салган. Районнуң чоннуң амыдырал хандырылгазының бүдүрүлге эргелелиңде партия организациязы ооң директору И. Х. Декпиш-оолдуң илеткелии дыңнаан.

Партийжи даалганың хуваалдазында, ооң күүселдезиниң хыналдазында четпестер ам-даа бары илереттинген. Ылаңгыя коммунистерге берген даалганың күүселдезин ге-үелеп хынап көрбес, хуралдарга чугаалашпас чоруктар чамдык партия организацияларында тургулаан. Районнуң харылзаа белдиринде, ыяш ажыл-агый черинде, № 1070 мехколоннада болгаш совхоттарның чамдык партия организациялары профэвилел, комсомол комитеттериниң, улусчу контроль бөлүктериниң, херээженнер чөвүлелдериниң ажылының дугайында ниити айтырыгларны хуралдарга чугаалажып турза-даа, коммунистер партийжи даалганы канчаар күүседип турарының талазы-биле информацияларын дыңнаваан.

Оон ынай бир четпес түве болза чамдык коммунистер дыка хөй даалгалыг, өскелеринде мырыңай эвээш азы чок болгулаар. «Сельхозтехника» каттыжышкынында Л-Б. Оюн, сут ажыл-агый черинде С. Ш. Чигдол болгаш өске-даа коммунистер 4—5 партийжи даалгалыглыг болган. Бригадага азы участокка бүдүрүлгеде чаа түүлдү, мурнакчы арга-дүржүлганы нептередири дээн ышкаш бүдүрүлге даалгаларын коммунистерге бербейн турары четпес.

СЭКП райкомунуң организастыг килдизи партия организацияларынга партийжи даалгаларны хуваарынга, ооң күүселдезиниң хыналдазын канчаар организастаарынга практиктиг дузаны чедирери чугула болуп турар, ындыг болганда бо ажылче кичээнгейни салыр апаар. Партийжи даалганы күүседирин ол идепкейжидер, коммунистерниң харыысалгазын бедидер.

В. МОНГУШ,
СЭКП обкомунуң партийжи-организастыг ажылдар килдизиниң инструктору.

СИБИРЬНИҢ ЭНЕРГЕТИКТЕРИНДЕ

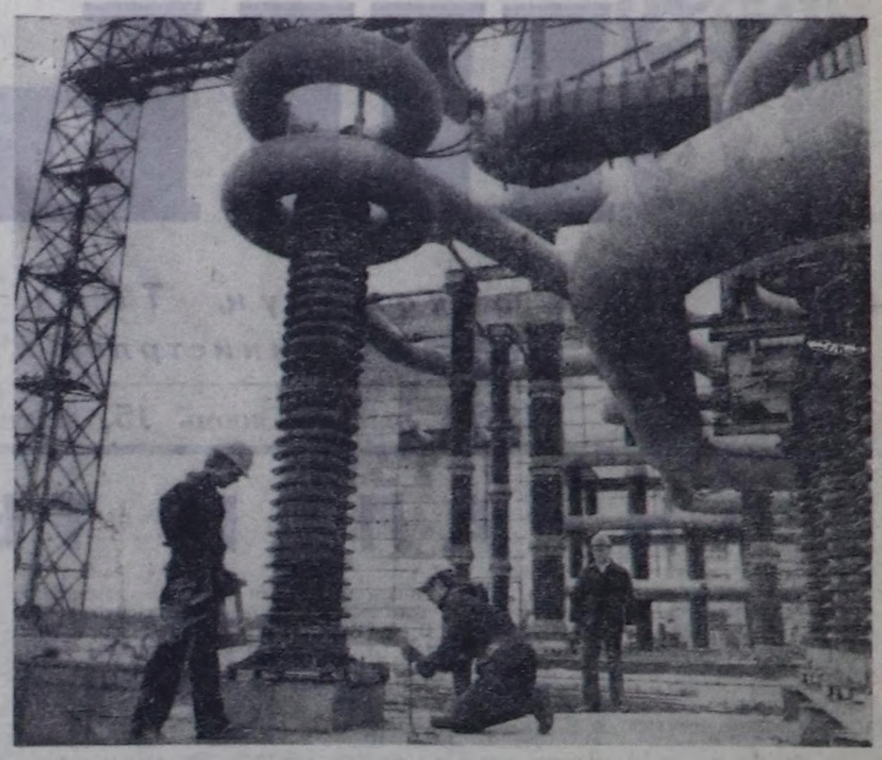

НОВОСИБИРСК. Эң-ле бедик күүчүлүг электри дамчыдылгаашның шугуманарын тургузары-биле болгаш чурттуң Чаңгыс ай энергосистемазын улам ыңай калбартыры-биле холбашкан нарын айтырыгларны ССРЭ-ниң Энергетика болгаш электрофикация министерствозунуң Сибирьде эртем-шинчилел энергетика институту шиитпирлеп турар. 5 миллион вольт чедир күжениишкин бээр генератор-биле хандыртынган шенелде комплекизи ында ажылдап турар. 7 миллион вольтулуг ийиги генераторуу эптеп тургузарын бо чылын доозар соруулга салдынган.

ЧУРУКТА: электри дамчыдылгазының үлетүргге кылган шугумнарының хевирлерин калбаа-биле шенээр арганы түскай хынала трансформаторлары хандырып турар.

А. ПОЛЯКОВТУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

Эртемни – көдээ ажыл-агыйга

ХӨРЗҮННҮ ЭКИЖИДЕР ДИЗЕ

Чайыг аңдарган черни канчаар ажылдап кылыры совхозтарының түскай эртемниглериңе шагдан бээр кончуг эки билдиктир. Дүжүттү бедидеринге болгаш хөрзүннүң чемнижин чидириг чок камгаларынга чайын аңдарган черниң ажыктыын база оларга хөй тайылбырлаан херек чок. Ындыг турбуже дыка хөй агровомнарның аңаа хамаарылгазы чогуур негелдеге четпес. Чамдык агрономнар чайын аңдарган черни үнелевейн турар.

Чайын аңдарган черни эки ажылдап кылбас болза, каражага чедирип болур. Харын оон ужурунда Тываның шөлдериниң дүжүүт чыл чылы-биле бедивейн турар дээрзин дидим-биле чугаалап болур. Бо таварылгага чемнинчидилгелер хөй чарыгаттынар, продукцияның бот-үнезин бедидер—чер ажылы экономика талазы-биле ажык чок апаар. Ынчангаш чайын аңдарган черге хамаарыштыр түскай хемчег алыры негеттинип келген.

Тыва АССР-ге 1983 чылдан бээр шөлдериниң комплекселиг агрохимиктиг культуржудулгазы (ШКАК) дээр арга нептерел эгелээн. Ону республиканың агроүлетпүр каттыжышкынының төвүлелиниң Президиумунуң шиитпирин өзугаар кылып турар.

Херек кырында ШКАК — чайын аңдарган черни ажылдап кылыры. Оон ылгалыр чүвези — бүдүн тарылга ээлчештирилгезиниң дургузунда үк ажылды чорудары.

Шөлдериниң агрохимиктиг культуржудулгазы дээрге чайын аңдарган черге түгле органиктиг болгаш минералдыг чемнинчидилгелер чажары-биле кыныгаарлаттынмас, а химижидилгениң бүгү хевирлерин чорудар: чайын аңдарган черлерге болгаш тарыл каан черлерге бок үнүштер база аарыглар хорааның чажар; үнүштерге немелде чемнерилгени бээр; үрезинин хорааннаар болгаш шыгылар... Бүгү агрохимиктиг болгаш агротехниктиг ажылдарны кадыг (комплекселиг) чорудар — ШКАК-тың ылгалы ол.

Шөлдериниң комплекселиг агрохимиктиг культуржудулгазы химижидилгениң ажыктыын бедидер болгаш шөлдериңе чемнижин экижидер. Чижээлээрге, Красноярск крайның мурнуку районнарынга чайын аңдарган черге тараан кызыл-таска ажыглаан чемнинчидилгениң килограмм дээштир бүдүмелиңе онааштыр беш килограмм тараа алдынган. Шушенский районга химижидилге кызыл-тас дүжүүдүн дөртен хуу, картофелдиин он беш хуу, а силос культураларының дүжүдүн чээрби алды хуу бедиткен. Химиктиг бүдүмелерни үнүш зарыгларынга ажылдаваны база дүжүттү берип турар. Үнүш хөраалчыларынга удур бүдүмелер база калбаа-биле ажыглаттынып турар. ШКАК-ты чайын аңдарган черлерге болгаш суттаттыг шөлдерге ажыглавары таарымчалыг болгаш беримчеин бедик. Ону баш бурунгаар кылган план ёзугаар чорудып турар. Ынчангаш ажыл-агыйларның барык-ла шуптузунуң маңаа хамаарылгазы эки. Ынчала-даа ШКАК-ка ажыгларын баш бурунгаар көрген шөлдү өскээр ажыглай бээр таварылгалар база бээ. Бо чорук совхозтарга проект-смета документилерин бээрин саадады бээр. Ол документилерни районуң «Сельхозхимия» каттыжышкынына ийи чыл бурунгаар Химижидилге станциязынга чагыг киирип, кылдыртыр ужурлуг. Проект-смета документилериңе бүгү ажылды кылырының чуруму, чарыгдалдар болгаш орулга шуптузу айыттынган турар. Химижидилге станциязы ШКАК-тың шөл бүрүзүнге магадылал паспортун база бээр. Тарылга ээлчештирилгезиниң бир эргидээн төнүүже чаядыы-на чемиштиг бүдүмелер денгиүүрүн доктаамал тургузарын ол паспортка санап, демдеглеп турар.

Бии-Хем районуң медээзин ёзугаар алырга, чайын аңдарган чемнинчиткен черлериниң дүжүүт өске черлериниидең ийи катап ажыл турар. Чижээлээрге, «Өөк» совхозка эрткен чылын кызыл-тастың ортуман дүжүүдү гектардан-на 4,6 центнер турда, ШКАК-тың шөлүидеп 11 центнер болган. «Хадың» совхозка суланың дүжүүдү ортумаа-биле 5,5 центнер, а комплекселиг химиктиг культуржудулга шөлүүдеп алган дүжүт 11 центнер четкен.

ШКАК-тың шөлдериниң кайы хире ажыктыын бо күзүн болур шинчилел ажылдары тодарадыр. Ол шөлдерге ажылды организастаары ан-не бедик деңнекте турар үжүрлүг. Маңаа бригада керээлиг коллективтерин тургузары чугула. Хөрзүннүң экижидериниң болгаш дүжүттү бедидериниң бир хээштиг арганы ол.

И. СОЛДАТОВА, көдээ ажыл-агый химижидилге ставциязында килдис начальнигы.

Бии-Хем районуң сеңгелге-тудут участогунуң коллективин Совет Тываның 40 чыл юбилейиге утпаштыр кызымак ажылдап турар. Эрткен беш айларның иштинде коллектив план ёзугаар 244 муң рубльдиң ажылдарын күүседир тургаш, ону 4,3 муң рубльже ажыр күүсеткеш, бүдүрүлгелер аразында чарышка тиилекчи болган.

Участокта ыяш дилдирер цехтиң ажылы база кол черни эдилеп турар. Ында мурнакчыларның бирээзи, ажыктарның дагдынакчызы бригадир Иван Иванович Питомцев үени мурнап турарларның бирээзи. Ол коллективте хүндүлүг кижилерниң бирээзи.

ЧУРУКТА: И. И. Питомцев ажыл үезинде.

М. ТҮЛҮШТҮҢ фотозу.

Камналга — экономиканың курлавыры

ХУМАГАЛААР САНАЖЫЛГА

Ростовтуң Морозов районнуң «Коммунизм дээш демиселчи» колхозтуң ажыл-ишчилериниң бедик орулга-ажыктыг ажылдаарынга ажыл-агыйның иштики бүрүн бот-орулга-чарылгалыг болур чурумну тургузуп алганы дуза чедирген. Ажылдың организастаарының ол чаа үлегери планнарны доктаамал күүседиринің үндезини болу берген.

Чыл эгезинден бээр колхозтуң комплекстиг дөрт бригадазы продукцияның кол хевирлерин бүдүрерінге онаап каан ажыл-ишчи санажылгалыг болур план даалгалары-биле аңаа эргежок чугула материал-дамттерни болгаш акша-хөреңгини шуптузун ап турар. Бригадалар бодунуң вэлчээнде даалгалар биле чарыгдал хемчээлдерин звенолар аразынга хуваап бээр.

— Мал ажылының түүле бүдүрүп турар коллектививиске онаап бээр негелде көргүзүглери мындыг — дээш, бот-орулга-чарылгалыг звено удурткучузу В. Худаков чугаалап берди: эът бүдүрериниң хемчээли, малга чем, электроэнергия, кыбар-чаар материалдар лимиди, шалың фондузу. Звеноза — 12 кижи. Олар малчыннар, механизаторлар, чем белетекчилер. Оларга ай санында барымдаалаар тариф хемчээлин доктаадып берген. Чогум үзе санажырын чыл дургузуунуң түңнелдерин үндүрген соонда кылыр.

Ындыг-даа болза, сөөлгү түңнелдер барымдаалап шалың төлээри — ажыл-агыйның иштики чурумунуң дыка-чаңгыс хевири эвес. Колхозтуң хамык албан черлерин «көпеек барымдаавлар» кылдыр ол албадаар. Мал чемининиң шынарын экижидериниң болгаш селекция-уксаажыдылга ажылының деңнелин бедидериниң күседи-биле сүттүр инектерниң продуктулуг болуру үш чыл дургузунда беш түс килограммдан ажыр көдүрүлген, чем чарыгдаары-даа өскерилге чок артканы, ынчангаш чогум түңнелинде центнер сүттүң бот-үнезин үш рубль ажыр чигээн.

Бо ажылга эргелел алпарады база киржип турар. Ажыл-агыйының бүдүрүлге, участоктарында хостатчан агроном биле экономист хүлээлгелиглер чок. Ында профессия дакпырлаштырын ажылдаар арганы калбаа-биле ажыглап турар. Кол специалистерге онаажыр ажыл улгатса-даа, одарның ажылдап алыр акша-шалыңы харын улгатпан. Колхозта үрезин ажылын харыылаар агроном чок дей тыртып каалы, ол хнреде-ле үрезин бүдүрер үүлере өөренип алыр дээнер аңаа кожазында районнардан бээнн кээп турар.

Ындыг «аап-сиал түвелерин» таарыштыр өөренип көргенинің ажылында колхоз бүдүрүлгезиниң орулгалыының ортумак деңнели беш чылдың үш чылының дургузунда дөртен хуудан ажа берген-дир.

В. БОНДАРЕНКО, СЭТА-ның корр.
Морозовск, Ростов область.

СЕМИНАР БОЛГАН

Эрзин районуң улус судунуң арат төлээлериниң семинары чоокта чаа болуп эрткен. Оон киржикчилериниң аразында арат төлээлеркинге бир дугаар сонгуткааннар, суд ажылынга чаңгыс эвес удаа киржип келгеннер бар. Семинарга ийи айтырыг чугаалашкан. Районнуң улус судунуң даргазы Е. Дажы-Сегбе семинарның киржикчилеринге арат төлээлериниң аргелериниң, хүлээлгелериниң дугайын чугаалаан. Назы четпээннериң хоойлу мурнунга харыысалгазының дугайында беседаны болчукчулар төвүлелиниң кежигүнү Д. Дамба номчаан.

Семинарның түңнелинде ийи секцияны тургускан. Соң бирээзи эш хуу судунуң ажылынга дузалажыр, өске секцияның кежигүннери — судтуң үндүрген шиитпирлерин хынаар.

Районнуң улус судунуң органчазтаавы бо семинар арат төлээлерія, бистиң ажылывыска алыктыг, өөредиглиг болган.

А. ТАВА.

СЕРЕМЧИЛЕЛДИГ БОЛУР

Бойдустуң халаптыг дайзыны — өрт. Ынчангаш аргаарыгга өрт болдурбас, серемчилелдиг болуру кижи бүрүзүнүң херээ. Ындыг турбуже, от-биле, оны ажыглаарынга серемчилел чок, бойдуска хумагалыг эвес, ийи-чаңгыс кижилер бистиң аравыста бар. Ол чоруктар-биле эптешпес ужурлуг бис.

Чадаананың ыяш ажыл-агый черинің Сүт-Хөл участогунуң ажылдакчылары арга-арыгга өрт айылывың хоразыы чонга тайылбырлаар ажылдарны чорудуп турар. Участоктуң девискээринде өрттен камгалалдың багай эвээс тургустунганындан өрт саны ында эвээш. Участоктуң өртке удур командазы хайгаарадарыны доктаамал чорудуп турарлар. Серемчилел чок кижилериниң бүрүүзу-биле болган өрттү өскүтпейн, ажүрер хемчеглер алдынып турар. А. Монгуш, А. Ондар болгаш оон-даа өскелер бо ажылга идепкейлиг киржип турарлар.

О. БОРАШ.

ИДЕПКЕЙЛИГ ДРУЖИННИК

Сүт-Хөлдуң харылзаа белдиринің улуг электрик механиги Контан-оол Саспыковна Ондар мында идепкейлиг дружинник. Хөй-ниитиниң корум-чурумун намгалаар херекке ол идепкейлиг киржип, улуун киириштирип турар. Оон хөй-ниитичи ол хүлээлгезин графикте көрдүнген дежурныйлаашкынынар-биле кызыгаарлаттынмас. Кудумчутта, хөй-ниити черлериге чоораш, ниити чурттагының хажымышкынын эскерип каанда, сагындырар, чугаалажыр чанныг. Коммунист К. Ондар хөй-ниитиниң корум-чурумунуң үрекчилери-биле эптежип одурбас, дружинник хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип турарларының бирээзи.

Улусчу дружинага ооң ажылын Тыва АССР-ниң ИХМ-зы чоокта чаа мактап демдеглээн.

Б. ОНДАР.
Сүт-Хөл район.

ДААМАЙ ХӨӨННЕРГЕ АЛЫСПАС

Рейд

Барыын-Хемчик районуң совхозтары он бирги беш чылдың дөртку чылында 62 муң ажыг хойну кыргыыр болгаш күрүнеге 104 тонна дукту дужаар. Бо чылын районуң девискээрінге час кадыг, соок болганындан кыргылдага белеткел ажылдары хожудап турар. Ынчала-даа агаар-бойдустуң таарымча чок байдалынга чылдагаанаар болза шын эвес. Хожудаашкынның кол чылдагааны чамдык ажылдагый удуртукчуларының даамай хөөнүнде болуп турар.

«Шекпээр» совхоз эрткен чылын күрүнеге дук дужаарының планын чүгле 73 хуу күүсеткен. Ук совхозтуң директсиязы, парткому, улус депутаттарының көдээ Советинин күүскому, мал ажылының түскай эртемниглери моон кандыг түңнелди үндүргенил? Бо чылын кыргылдага канчаар белеткенгенил?

Совхоз бо чылын ниитизи-биле 22 муң хойну кыргааш, арыг дензиже шилчидерге, 18 тонна дукту күрүнеге дужаар. Кыргылданы кыска хуусаада организастыг доозар дээш чамдык ажылдарны мында кылып чоруткан. Хөй кыргылдазынга ажылдаар кижилерни четчелээн, олар эмчи шинчилгезин эртип алган. Дук класстакчыларын чогуур үезинде өөреткен.

Совхозтуң Биче-Тей салбырынга шупту дөртен кижи кыргылдага ажылдаар. Оларның 36-зы электрилиг хачы-биле хөй кыргыыр. Амдыызында төп салбырның кыргылда пунктузунда, 24 хачыны аскан, арткаинарыш белеткел турар. Мында ам-даа чедир кылдынмаан ажылдар хөй. Кыргылда пунктузунуң хир-богу мынчага чедир аштаттынмаан. Хөй кыргыыр серинің чамдык черлериниң дээвириойбак, оны чедир септээри негеттинип турар. Электрилиг хачылар ажылдадыр бир агрегат ам-даа салдынмаан, ындыг агрегат совхозта амдыызында шуут чок. База бир дувуренчиг чүүл — хойну кыргаан соонда чогум каяа чууру мынчага чедир билдинмейн турары. Моок мурнунда Биче-Тейге тутказ хөй чуур чер төлевилелге дүүшпес, хөй холукса чарыгдаар болганындан ону ажылгарындан совхоз шуут-ла ойталаан. Эрткен чылын хөй чуулдазын Суг-Бажынга чоруткан. Оон аккан суг Хемчик хемче агыы киргеш, балык-байланга хора чедирип болур хире боорге, районнуң балык камгалал инспекциязы аңаа чүүлда чорударын хорун каан.

Совхоз директору М. Монгуш мындыг хөөнүүт чугаалап орар:

Хөй болгаш шынарлыг дукту – күрүнеге

— Ажырбас оң. Үезин кээрге, кандыг-бир аргазын ажыглаптар бис.

Ооң оозу хоозун чугаа дээрден башка тодаргай хемчеглер албайн турар.

Совхозтуң Аянгаты салбырында байдал Биче-Тейниидең мүн-не чүгээр. Салбыр бо чылын чеди муң хире хой кыргыыр. Кыргылда пунктузун септээн болгаш чугайлаан. Пунктунуң девискээри аштаттыйган болгаш арыглаттынган. Чунардемир, чоттунар аржыыл белен. Кыргылда соонда хойну чуур черни белеткеп алган. Амдыызында мында чедишпейн турар чүүл — кыргыкчылар недер халаттар болгаш резин идиктер. Халаттарны совхозтан берип-даа турар болза, резин идиктер-биле мынчага чедир хандырбайн келген.

Кыргылданы дүргедедир электрилиг хачыларны бо салбырда мынчага чедир ажыглавайн турары үеним негелделинге дүүшпейн турар. Салбырдан 30 ажыг кижи кыргылдага киржирдээ болза, түгле ийи кижи электрилиг хачыны ажыглап билир. Мында электрилиг 14 хачыларны азып, белеткеп каан хирезинде, олар күш-ажылдың чепсек-херексели эвес, а аңаа-ла «ааасталга» болуп турар хире. Кыргылдага электрилиг хачыларны ажыглаарга күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү дыка бедик болур деп чүве ижки бүрүзүнге билдингир. Ынчангаш салбыр эргелекчизи эш С. Саая, көдээ Советтиң күүскомуу (П. Хомушку) даамай хөөнүүт артпышаан.

«Дөң-Терезин» совхозка моок мурнунда чылдарда кыргылданы суур товүнге хол-биле чорудуп турган. А бо чылын Баян-Кол тайгазында чайлагга электромотор ажылдаткаш, электрилиг хачы-биле кыргыыр деп шиитпирлээн. Ынчала-даа өске хачыларны эртежик-ле азып каапкаш, ээн черге октап, ээ-харыысалга чок болганындан бичии оолдар тойманлап, үреп каапкан. Оларны септеп-селип алыры берге. Электрилиг мотор, хачылар бизээр херексел, дук деңзилээр деңзи чок. Хой кыргыыр кажааларның, серилериниң септелгезин ам-даа чедир кылбаан. Кыргыычыларның түгле чамдыызы эмчи шинчилгезин эрткен. Байдал бо хире дувуренчиг турда, салбыр эргелекчизи К. Саая, көдээ Советтиң күүскомуу (П. Хомушку) даамай хөөнүүт артпышаан.

Рейд бригадазының кежигүннери:

О. МОНГУШ — районуң улусчу контроль комитединиң даргазы, **М. СОДУНАМ** — республиканың улусчу контроль комитединиң инспекторуу, **А. БЕГЗИН-ООЛ** — «Шынның» корр.

ХӨЙ УРУГЛАРЛЫГ ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННЕР БОЛГАШ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДАР-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң Президиумунуң Чарлыы

Кара-кыс Севеновна **Парсоол** —«Революцияның чалыыжы» совхозтуң ажылчыны.

Вера Архиповна **Снегирёва** —районнуң төп эмнелгезиниң повары.

Алды ургуну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Валентина Чоодуевна **Оюн** —Межегейниң участок эмнелгезиниң санитарказы.

Валентина Станиславовна **Санкина** —Межегей ортумак школазының ажыл-агый эргелекчизи.

Беш ургуну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Раиса Удумбараевна **Дагба** — Хадын-Аксы ортумак школазының эргелекчизи.

ТЕС-ХЕМ РАЙОНДАН

Чеди ургуну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Лидия Тюлюшовна **Дакуу** —Ак-Эрик суурда кодээ библиотеканың библиотекары.

Чаянмаа Дамчайовна **Өдекпен** — «Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Тамара Даваевна **Шыырап** —У. Шынаа ортумак школазының башкызы.

Алды ургуну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Чүрүну Чапайевна **Даңдаа** —Ак-Эрик суурда ясли-садтың эргелекчизи.

Светлана Орловна **Доңмит** —«О. Шынаа» совхозтуң ажылчыны.

Алдын-кыс Казанцевовна **Натмит-оол** — «О. Шынаа» совхозтуң ясли-садының повары.

Беш ургуну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Татьяна Эренчиновна **Мясникова** — «Сибирьгаз» каттыжышкынының Бай-Хаакта райгаз участогунуң слесары.

Мария Сояновна **Соян** — «Кызылгаар» совхозтуң бухгалтери.

Розалия Дамбаевна **Чооду** — Берт-Дагның участок эмнелгезиниң повары.

Евдокия Тулушевна **Шалык**— Самагалдай ортумак школазының техажылчыны.

УЛУГ-ХЕМ РАЙОНДАН

Тос ургуну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Сара Кууларовна **Даржай** —«УТКА 25 чылы» совхозтуң саанчызы.

Валентина Ондаровна **Торай-оол** — «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң ажылчыны.

Сес ургуну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Александра Кыргысовна **Биче-оол** — «Красноярскгэс тудуг» тудуунуң эргелекчизи.

Чечекмаа Балдановна **Демирчаан** — Ак-Туруг ортумак школазының башкызы.

Клара Бирлеевна **Доңгак** — Жданов аттыг совхозтуң ажылчыны.

Өлзеймаа Шараповна **Доржу** —«УТКА 25 чылы» совхозтуң ажылчыны.

Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.
Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң Президиумунуң Секретары Н. БОИДУ.

Кызыл хоорай. 1984 чылдың май 29.

(Төнчүзү. Эгези № 137 «Шында».)

ЭРЕС-КАШПАГАЙЛАР МАРГЫЛДААЗЫ

Школаларда ургуларның өртке удур дружиналарының аныяк дайынчылары найысылалга эртер чанчыл болган маргылдаазынга чыглып келген. Спортчуткан бо маргылдаага районнарга эрткен маргылдааларның тиилекчизи он бир командадан 208 кижи киришкен.

Эрткен чылын республика чемпиону. Кызылдың школа-интернадының командазының межигүнери маргылдаанның түгүн көдүргеп. Байырлыг ажыдыышкын соонда, спортчу маргылдаалар эгелээн. Бедик херимни карак чивеш аразында ажа халаап, көвүргүнү болгаш өске-даа шаптараазыннарны эрткеш, өрт өжүрер херекселди көнчүт шалыпкын кожа каптарынга күжүн шенешкени-биле маргылдаа эгелээн. Дараазында аныяк дайынчылар чалбыштаалган оттуу машина дузазы-биле дүрген өжүрер хемчеглер ап, ажылдаарының аргаларын канчаар билирин көргүскеннер. Моондактыг черлер-биле эртер 4х100 метрге эстафета база болган.

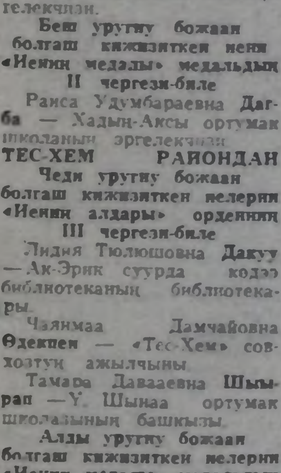

Үстүнде спортчу маргылдааларга Кызылдың школа-интернадының аныяк өрт өжүрүкчүлериниң демниг командазы эрес-кашпагайын көргүскен. Үк команда эрткен чылгы спортчу маргылдааның чемпион адын бо чылын база катап бадыткаш, шилчир кубок, диплом-биле шаңнаткан.

Маргылдааның ийиги черии Улуг-Хем районнуң школаларының командазы, үшкүзүн — Таңды районда Хову-Аксыдан келген аныяк өртчүлер алган.

Маргылдаага хамаарыштыр чүнү чугаалап болуруул? Өрт айылын школачылар ортузунга тайылбырлаар чүгула бо херекке урутларыны хаара тудар айтырыг чамдык районнарда, школаларда багай эвес тургустунганын маргылдаадан көрүп болур. Республика-даа, районнар-даа маргылдааларынга Чөөн-Хемчик, Кызыл, Өвүр, Сүт-Хөл районнарның школаларындан командалар кириштээн. Үк районнарның иштики херектер кылдыстеринiң өртке удур албанының, комсомол райкомнарының, улус өөредилге кылдистериниң ажылдакчылары аныяк өртчүлериниң командаларын белеткеп чорударынче кичээнгей салбааны оон илдең. Оон чогуур түнел үндүрери чүгула.

С. КУУЛАР.

ЧУРУКТАРДА: спортчу маргылдаалар үезинде.

В. САННИКОВТУҢ фотолары.

Сальвадорнуң ёзу-чурумунуң бодунуң чонунга удур чорудуп турар дерзин дайыны, кижи көөр хөөн чок араатанзыг хүнтага удур демиселче кодүрүлүп үнген патриоттарга хамаарыштыр шаажылакчы үүлгедиглер чүрттүн тайбың чонунга улам-на берге хилинчектеннишкиннерни, өлүм-чидимин таварыштырып турар.

Сальвадорда бо бичии оол (чурукта) тайбың чаш назынны көрбээн.

АП—СЭТА-ның телефотозу.

ТАЙБЫҢ КОСМОС ДЭЭШ

Совет Эвилели космосту кижи төрелгетениң кырында дургелип келген дайын айылгының база бир үндезини болдурарының талазы-биле дайынзырак, империалистиг күштериң түткүлүге удур демисешиннээн, космосту тайбың арттырар дээш, ол талазы-биле доп-дораан, дээштиг хемчеглерни алыр дээш чаа саналдарны кылган. Америк журналист Дж. Кингсбери-Смиттиң айтырыгларынга эш К. У. Черненконуң харыларының дугайында тайылбырлавышаан, даштыкының массалыг информация чепсектери ындыг түкпелдерни кылып турар.

Социалистиг чурттарның солуннары эш К. У. Черненконуң харыларын долузу-биле парлаан. Болгарияның **«Работническо дело»** солуну космосту тайбың арттырар дээш дүрген болгаш дээштиг хемчеглерни алырынче Москва база катап кыйгырган деп бижээн. Совет Эвилели космосту тайбың болдурары дээш чайгыльш чок демисежил, ону милитаризастаарын айыылдыг утланыышкын кылдыр буруу шаап турар. Совет Эвилели эрткен чылда-ла космос делгеминче спутникке удур чепсекти салып үндүрерин болдурбас дугайында чаңгыс талалыг хүлээлгени алган. Ол хүлээлгеде спутникке удур чепсекти шенээрин болдурбазын база көрүп турар.

Спутникке удур чепсекти шенээрин болдурбазының аргаларының барын Совет Эвилели бар деп санавышаан, талаларның техниктиг чепсектери-биле ону идегелдиг контрольдаарын хандырып болурун демдеглээн деп К. У. Черненконуң айтыканын **«Нойес дойчланд»** (ГДР) солун бижээн.

Космос чепсээн тургустаан, космостуң боо-чепсээн эдере бүдүрерин амдыызында эгелевээн турда, ону болдурбазының дутайында дугуржуп алырын Совет Эвилелиниң саналдап турарын чехословак **«Руде право»** солун демдеглеп бижээн. Космоска чепсектерни тургузарын кызыгаарлап турар дугуржулгаларны «контрольдаар арга чок» деп чылдагаан кылгаш, шериг күжүнүң талазы-биле артык чорукту чедип алырының орландажышкыннарын АКШ кылып турар. Ындыг орландажышкыннар кеди чок болгаш айылдыг деп, ол солун демдеглээн.

К. У. Черненконуң харыыларын АКШ-та улус сонуургал-биле көрүп турар. Ооң харыыларын эң улуг информация агентилелдери дамчыткан, радио болгаш телевиденне станцилары тайылбырлаан, чурттуң бүгү районнарының солуннары кеску черлерде парлаан. «Амгы үеде айтырыгның космосту милитаризастаарынче Москва база катап кыйгырган деп бижээн. Совет Эвилели космосту тайбың болдурары дээш чайгыльш чок демисежил, ону милитаризастаарын айыылдыг утланыышкын кылдыр буруу шаап турар. Совет Эвилели эрткен чылда-ла космос делгеминче спутникке удур чепсекти салып үндүрерин болдурбас дугайында чаңгыс талалыг хүлээлгени алган. Ол хүлээлгеде спутникке удур чепсекти шенээрин болдурбазын база көрүп турар.

Спутникке удур чепсекти шенээрин болдурбазының аргаларының барын Совет Эвилели бар деп санавышаан, талаларның техниктиг чепсектери-биле ону идегелдиг контрольдаарын хандырып болурун демдеглээн деп К. У. Черненконуң айтыканын **«Нойес дойчланд»** (ГДР) солун бижээн.

Космос чепсээн тургустаан, космостуң боо-чепсээн эдере бүдүрерин амдыызында эгелевээн турда, ону болдурбазының дутайында дугуржуп алырын Совет Эвилелиниң саналдап турарын чехословак **«Руде право»** солун демдеглеп бижээн. Космоска чепсектерни тургузарын кызыгаарлап турар дугуржулгаларны «контрольдаар арга чок» деп чылдагаан кылгаш, шериг күжүнүң талазы-биле артык чорукту чедип алырының орландажышкыннарын АКШ кылып турар. Ындыг орландажышкыннар кеди чок болгаш айылдыг деп, ол солун демдеглээн.

К. У. Черненконуң харыыларын АКШ-та улус сонуургал-биле көрүп турар.

Ооң харыыларын эң улуг информация агентилелдери дамчыткан, радио болгаш телевиденне станцилары тайылбырлаан, чурттуң бүгү районнарының солуннары кеску черлерде парлаан. «Амгы үеде айтырыгның космосту милитаризастаарынче Москва база катап кыйгырган деп бижээн. Совет Эвилели космосту тайбың болдурары дээш чайгыльш чок демисежил, ону милитаризастаарын айыылдыг утланыышкын кылдыр буруу шаап турар. Совет Эвилели эрткен чылда-ла космос делгеминче спутникке удур чепсекти салып үндүрерин болдурбас дугайында чаңгыс талалыг хүлээлгени алган. Ол хүлээлгеде спутникке удур чепсекти шенээрин болдурбазын база көрүп турар.

«Вашингтон пост» солун К. У. Черненконуң харыыларының дугайында тодаргай бижээш, спутникке удур чепсекти шенээрин хоруур дугуржулганы кылыры-биле чугаалажышкыннарны доп-дораан эгелээрин совет удуртукчу саналдаан деп бижээн. Бир эвес ССРЭ болгаш өске-даа чурттар космоска ракетага удур чепсекти шенээринден ойталаар болза, ындыг шенелдерни кылырынга акша-хөрецгини тускайлаарын хоруур дугайында АКШ-тың төлээлекчилер палатазының бадыланының соонда дораан-на Совет Эвилели ол дугайында чугаалажышкыннарны эгелээрынче кыйгырган деп ол солун бижээн.

Космоска боо-чепсекти тургузарын кызыгаарлаар дугуржулганы контрольдаар арга чок дээр бадыткаашкынынарны Москваның шын эвес деп көрүп турарын **«Нью-Йорк таймс»** солун айыткан. Спутникке удур чепсекти космосче салып үндүрерининден өске күрүнелер, ооң иштинде АКШ ойталап турар үезинде Совет Эвилели ындыг чепсектерни салып үндүрерине бодунуң хораан хемчеглерин күштүг хевээр арттырар апаарын ол солун айыткан.

Спутникке удур чепсекти салып үндүрерин соксаткан чорукту Москва ол чепсекти хоруур талазы-биле түгде баштайгы базым болуруун айыткан.

База бир америк информация агентилели **АП**-ниң демдеглеп турары-биле алырга, космоска боо-чепсекти тургузарын болдурбазынга контрольду кылыр талазы-биле тодаргай саналдарны совет удуртукчунуң харыыларында айыткан бооп турар.

К. У. Черненконуң харыылары Ак бажыңга эртикен парлалга конференциязының кол айтырыы болган. Парлалга конференциязының үезинде журналистерниң салган айтырыглары колдуунда-ла Совет Эвилелиниң тайбың дугайында чаа саналдарының дутайында болган. К. У. Черненконуң саналдарын тодаргайлаан өөренип көөр апаарын Ак бажыңның төлээлекчизи чугаалаан.

Совет удуртукчунуң харыылары боо-чепсекти эдере бүдүрериниң чаа, дыка айыылдыг үезинче, бо удаада космоска тургузарының үезинче кирер бе дээрзининг дугайын совет удуртукчунуң харыыларында тайылбырлап турарын польша **«Трибуна люду»** солун бижээн. Совет Эвилелиниң күзел турары ышкаш, тайбың космосту камгалаарының талазы-биле дүрген болгаш дээштиг хемчеглерни алыры чугула бооп турарын ол солун демдеглээн.

(СЭТА).

ЧЕПСЕКТИГ ӨНЧҮК-ЧӨҢГЭЭ

ХАНОЙ. (СЭТА). Кыдаттарның үгер-бооларының вьетнам девискээрде Кыдаттың ужур-дүрүм чокка эскелеп алганы бедигээштеринден июнь он бирде ыызыгаардан барык 20 километрде Хатуең можуда Хазинг хоорайны бооланн. Ооң-биле кады ол можуңуң алзөп хөй чүрттакчылыг черлеринче миномёт-биле база бооланн турган. Материалдыг улуг ногаралды чедирген болгаш хөй санныг чүрттелга, хөйнинти бажыңнары үрелгеп.

Кыдат солдаттар июнь айның эгезинден бээр вьетнамның кызыгаарында Хатуең, Хоангльеншон, Каобанг болгаш Лангшон можударынче чепсектиг халдаашкынынарны чаңгыс эвес удаа кылганын ВИА информация агентилели дыңнаткан. Кыдат тала вьетнам кызыгаар чоогунда шериглер күжүн улам улгаттырып, шериг тудугларын калбаа-биле кылып турар.

Вьетнам кызыгаажылар болгаш үк черлерниң чүрттакчылары ВСР-ниң кызыгаарларының болгаш девискээрининг камгалалында серемчилелдиг туруп, кызыгаар үреечилеринге шинтпирлиг ойтур шавышкынны кылып турарын ол агентилел дыңнаткан.

БАЙДАЛ ШЫҢГЫЫРААН

БЕЙРУТ. (СЭТА). Ливанда байдал база катап шыңгыыраан. Бейрутта болгаш ооң чоок-кавызында хоорайжыгаштарда ракеталарны, танктыларны, миномёттарны болгаш үгер-бооларны ажыглавышаан, аткылажышкынар бооп турар. Ливан найысылалдың дыка хөй кварталдары күштүг адышкынналрга таварыжып турар. Удур-дедир тулчуп турар белүктер аразынга атқылажышкынарның түңнелинде июнь он бирде 80 кижи өлген болгаш 300 хире кижи балыгланганын солуннар дыңнаткан. Ындыг тулчуушкуннардан колдуунда-ла тайбың чүрттакчылар качыгдап турар.

ИКП ТК-НЫҢ БОЛГАШ ТКК-НЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

РИМ. (СЭТА). Италияның Коммунистиг партиязының парлалга бөрөзу медеглеп кылган, мында чугаалап турары болза:

ИКП-ниң Төп Комитедин болгаш Төп контроль комиссиязы ИКП-ның Чиңгине секретары Энрико Берлингуэрниң мөчээнин ханы кажыдал-биле дыңнадып тур. Ол дээрге Италияның ажылчын шимчээшкининге, партияга, чүртка, Европага болгаш бүгү делегейге эрге-шөлээ база хосталга дээш шимчээшкинге аар чидириг-дир. Э. Берлингуэрниң бедик мораль болгаш политиктиг алдар-хүндүзү бо аар-берге минуталарда калбак бадыткалды ап, кескүзү-биле илерээн, хүлээлгезин ооң чайгылыш чок күүседип билири-биле, Сардинияга политиктиг демиселдиң болгаш Италияның аныяктарының коммунистиг федерациязынга удуртукчу ажылының үезинден-не ösмелерден ылгалып келгени-биле, а ол ышкаш Италияның Коммунистиг партиязының практиказынга болгаш теориязынга онзагай, үре-түңнелдиг хемжүлдени хандырганы-биле ол алдар-хүндү чедип алдынган.

Э. Берлингуэрниң «улуг чаартылгаларның болгаш бергедээшкиннерниң чылдарында» Коммунистиг партияны удуртуп турганын сагындырбышаан, ИКП ТК-ның болгаш ТКК-ның демдеглээни болза: Италияда болгаш бүгү делегейде тыптып иээп турган чаа айтырыгларны эскерип билип, ону эртемге болгаш идеологияга үндезилеп шинтпирлеп тура, партияның ажыл-чорудулгазын, делегей айтырыгларынга, социализм дээш бүгү удыгларның хосталгазының болгаш дешилгезиниң сорулгаларынга дүүштүр ооң идепкейлиг болгаш онзагай туруштарын ыяк тодарадып билир чораан.

Делегей байдалының баксыраамының амгы үезинде чавырлыышкынының оруунче болгаш чепсегленнишкинни дүжүрерин чедип алырынче угланган чаа харылзаалар-ны күрүнелер аразынга бактаадыл тургузары дээш ол турушпушаан, ол талазы-биле идепкейлиин база инициативтиин көргүскен.

Италияга тургустунган нарын байдалда Э. Берлингуэрниң ажыл-чорудулгазы чүрттүн ажылчын шимчээшкининиң болгаш өске-даа демократтыг база улусчу коллективтериниң аразынга ботботтарын билчир чаңгыс эртi тыварынче чайгылыш чок угланган турган. Хераженнерниң хосталгазы болгаш эрге-шөлээн дээш шимчээшкин, наркотиктер ыышкаш, ындыг ёра-сусчоптарга удур, культурлуг салгалды камгалаары-биле, кижиниң эргелерин бадыткаары дээш шимчээшкин, бойдусту камгалаары дээш, амыдыралдың өске хевирлери дээш шимчээшкин дээн ышкаш, шак ындыг чаа шимчээшкиннериниң сорулгаларын ылаңылап өөрүүнүң үшүр-дузалының ол медереп билип бадыткаан.

Италияда социал-политиктиг байдал сандараар болгаш доройтаар деп чүвени Э. Берлингуэр кымны-даа мурнай эскерип билген, амгы үениң фикт-барымдаалары ооң кылган анализиниң шынның бүрүнү-биле бадыткаан. Мораль талазы-биле шинтпирлеттинмээн айтырыгның нарылдаанындан, тергиндевчи ангыларның национал медерелиниң конкаанындан, Коммунистиг партияны ыяып-кыйып тураындан итали демократия буураашкынга таварыжыр дээрзин ол баш удур сагындырган.

Ынчангаш ажылчын ангыга, аныяктарга, хераженнерге, угаан ажылының ажылдакчыларынга, кризистиг үлереп келиринге шинтпирлеп-биле удур турукчу, демократияга чаа байдалдарны иинти иүш-биле хандырып шыдаар бүтүү-ле кадык болгаш бүдүрүкчү күштерге ол бүзүрээн.

Тодаргай байдалдарда политиктиг демиселдиң болгаш тодаргай хөделишкиннерниң ажыктыының дугайында Тольяттиниң айтыышкынынарын, улуг перспективаларның базазынга политиктиг чаа болгаш социал блоктарлың тургузарының, билип алышкынче болгаш амыдыралды чаартырынче доктаамал чүткүл кылдыр ооң угаал чорааны Маркстың болгаш Энгельстиң өөреднин нептередиринiң эргежок чугулазының дугайында Грамшиниң айтыышкынынарын Э. Берлингуэр хүлээп алган.

Энрико Берлингуэр Италияда болгаш делегейде бедик алдар-хүндүнү чаалап алган. Од аарын чыдырда, Италияга болгаш бүгү делегейге чамдык хамаатыкар, организациялар, политика болгаш культура ажылдакчылары ооң-биле чаңгыс эртеткилдиин илереткеннер. ИКП-ниң Чиңгине секретарынга хүндүткелин илерединиг-биле Падуяга дораан-на чедип келген республика президентизиниге онзагай өөрүп четтириишкинни илередир апаар.

Гуманизминиң болгаш телептиг бүдүштүң өөредии, Энрико Берлингуэрниң өөредии амыдыралчы болгаш ооң партиязынга чүрттаар. Амыдыралының сөөлгү минутазынга чедир демисежип келгенин Энрико Берлингуэрниң херээ дээш моон соңгаар-даа чайгылыш чок демисежир түткүлдүүн партия бо берге болгаш айылыдыг үеде база катап бүгүдете медеглеп турар.

ИРАН-ИРАК ФРОНТУДА

БАГДАД. (СЭТА). Хамааты объектилерни бомбалавас дугайында Иракның болгаш Иранның күштүг бооп эгелээн хүлээлгези нигизи-биле сагыттынып турар. Ындыг турбуже иран үгер-бооларбиле ол хүлээлге күштүг бооп эгелээнiниң соонда 20 минутаның иштинде Иракның Зурбатия дээр чүрттакчылыг черин бооланнын Иракның кол шериг командылалының дыңнадында айыткан. Ооң түңнелинде тайбың чүрттакчыларның аразында өлген кижилер бар болгаш дыка хөй тудуглар үрелгем.

НИКОСИЯ. (СЭТА). Иранның ИРНА информация агентилелиниң дамчытканын ёзугаар алырга, Иранның Харк болгаш Лаван ортулуктарда нефть тудугларынче, ол ышкаш Бушир портунче агаардан халдаашкынны Пентагон кылыр деп турар. Каттышкан Штаттар ол сорулга-биле иран демдектерлиг «Фантом» дээр самолёттарны ажыглаарын болгаш ол халдаашкынны белетеп, америк специалистерни чорударын планнап турарын ол агентилел дыңнаткан.

ПАТРИОТТАРНЫҢ ЧЕДИИШКИНИ

САН-ХОСЕ. (СЭТА). Гватемаланың патриоттары америк ёзунуң кадыг-дошкун эрге-чагыргазынга удур аазап хөй чедиишкинниг хөделишкиннерни кылган. Ында алдынган медээлерни ёзугаар алырга, Эль-Петен департаментиге партизаннар шериг хайтыылчыларже халдаап, он шаажылакчыларны узуткаан бооп турар. Партизаннар ол-ла департаментиге тайбың чүрттакчыларының сүүрларынче араатанзыг халдаашкынны кылган бир самолёттуу болгаш бир вертолёттуу дүжүр атканнар.

«ШТЕРН» ДЫҢНАДЫП ТУР

Неделя санында үнер барымы-герман «Штерн» журналдың дыңнадып турарын ёзугаар алырга, гестапо начальниги турган, француз хоорай Леонга өлүрүкчү деп ады алгаан, ам ийи чыл дургузунда истелге адаанда чыдар Клаус Барбье дайын төнген соонда Боливияга чаштының чоруп тургаш-ла, үүгле Төп разведка эргелели-биле эвес, а харын Барыын чүктүү эң улуг разведка албаны — барыын герман Бундеснахрихтендинст-биле (БНД) быжыг харылзаа тудуп турган.

1945 чылда гитлержи Германияның дүжүп бергенинiң соонда удаткан чок Барбье америк разведка организацияларының албанынга хүлээп алдынган деп, Висбаден (ГФР) хоорайның полициязының чоруткан истелге документилери көргүскен. Ооң соонда ТРЭ-ниң болгаш БНД-ниң даалгазын күүсетпишаан. Мурнуу Америкага коммерсант кижи болуп алгаш, ажылдап турган. «Бир үеэ ол кижи БНД-биле кончуг быжыг харылзаалыг болганда» даштыкы политиктиг болгаш дипломаттыг харылзаалар дузазы-биле Барбьеге удур херек көдүрери болдунмас боор дээрзинге хамаарыштыр «Штерн» бодуунуң даап бодаашкынын илергейлеп турар.

«Штерн» мынчаар бижээн: «1961 чылда-ла Барбьенин кайда турарын немец (барыын герман) юстиция билир турган. Барбье ТРЭ-ниң болгаш БНД-ниң ажылдакчызы дээрзи аңаа база-ла билдинг берген. Барбье «Г2» дээр боливий чажыт албанының подполковнигги апарганын. Боливияга «чажыт ажыл-чорудулга-биле демисел» талазы-биле иштики херектер министерствозунуң кол консультантызы турганын сөөлүнде чоруткан истелге бадыткаан.

Байысаалганың аргазы кылдыр Барбье Боливияга эттеп-эриндээшкинни калбаа-биле ажыглап турган. Политиктиг өлүрүкчү чоруктарны ол планнап, ону херек кырынга күүседиринге бодү киржип турган. Чижээ, 1981 чылда чөөн үзелдиг революсчу шимчээшкининiң сес кежигүнерин чок кылырын организастаан.

Хөй кезиинде боливий шериг диктаторжуларның даалгазы-биле ГФР-ге барган сапында-ла шаандагы гитлержилер болгаш неонацистер белүктери-биле быжыг харылзааны тудуп турган. 1981 чылдың ноябрьда ГФР-ге сөөлгү бир удаа чеде бергеш, Боливияда бодунуң эргезинде шеригжиткен командостарга немелде кылдыр саттыныкчы өлүрүкчүлерни хөлезилеп алыр ажылды кылып чораан.

Ооң үүлгедиглерин бүрүнү-биле бадыткап турар документилер бар-даа болза, суд мурнунга Барбье турар бе деп айтырыг моон мурнундаазы ышкаш түңнел чок артып болур хире апарган. Чамдык кижилер лион гестапонуң шагдагы начальнигинге шын кеземче көргүзер дээрзинге аажок удурланып турарлар. Оларның аразында — СС шериниң солдаттары чораан. БНД-же шилчий берген кырган нацистер бар.

1952 чылда Леон хоорайга хуралдап турган француз шериг трибунал дайын үезинде СД-ниң болгаш камгалал полиция штабының дөртку кылдызының (гестапо) начальнигги, а ооң соонда — камгалал полицияның болгаш СД-ниң начальнигының оралакчызы СС-тиң гауштурмфюрер Клаус Барбьенiң херээн дыңнаан болгаш ону адып өлүрер кылдыр шиитккен. Ол 4342 кижи өлүргени, 14313 кижини тудуп хорутдааны, герман концлагерьлерже 7951 кижини күштеп-күүлээшкин аргазы-биле чорутканы дээш буруудаттырган.

Леонга ооң өске бөлүк үүлгедиглерин истеп, хынаалда чоруткан, база-ла ындыг трибунал ийи чыл эрткенде Клаус Барбьеге адып бооланр шиитккелди каттаптаарын чугула кылдыр көргеп.

(ПМА).

ГФР. Дайынга удур чыскаалдарны тарадыр сывырарынга полиция каржы күштүг кол «чеңсек» кылдыр ажыглап турар.

ЧУРУКТА: АКШ-тың Гарльштедте шериг базазының чанында болган чыскаалдың киржиичилерин дерзин ёзу-биле полицияның хынаачилеп турары.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ӨЛЧЕЙ ЫРЫ

Аналарың чараштар
Аваларын эмгилээш.
Хоюг чымчак чыдымда
Кожа чыдып алдылар
Салгын эжик соктай-дыр
Чассыгбайым удуй бер.
Дагдан баткан дамырак
Таваар оожум шулурап —
Айдың кежээ ыржыгга
Аялга бооп ырлай-дыр.

Салгын эжик соктай-дыр,
Чассыгбайым удуй бер.
Чорук барган ачаңның
Чортуп кээрин
манаптайн —
Оглу сени сагышташ
Орукка-даа доктаавас.
Салгын эжик соктай-дыр,
Чассыгбайым удуй бер.

М. ДУЮНГАР.

БИЧИИ БАШКЫ

Айлаң шору —
Бирги классчы.
Бажыңга ол
База башкы.
Үш хар ажыг
Дуңмазынга
Үжүк айтып
Тура хүнээн.
Чугай-биле
Туразында
Дуңма шыйып
Чурук чураан.
Шаланы-даа.
Сандайны-даа
Хензиг оолак
Хээлеп каашкан.

О. КАҢ-ООЛ.

В. ТАНОВТУҢ «Магадаашкын» деп фотоэтюду.

ТӨРЭЭН ЧУРТУМ

(Чаш шаамның сактыышкыннарындан)

Авам даң бажында туруп келген. Мен матпадактарга дузак салыр дээш бир-ле катап база эрте туруп келген мен. Авам сүттүг шай иидуп берген. Сүттү малгаш дембүүге хайындырарга оон үстү кылын сарыг кылдыр өремелеп берген турар чүве, а өреме адаанга сүттүң хоюу кайгамчык-ла ийин, ынчангаш шайны ооң-биле сүттээрге тергиин чаагай.

Ол база-ла мээң амыдыралымга эки болган чүве: эртен эрте туруп келгеш, авам-биле кады амданныг чаагай шайны ижер апарган мен. Чоорту-ла хүн үнмээнде эрте туруп чаңчыга берген мен.

Ооң соонда хоорайга келгеш эрте турар апарган мен, дириг амытаннар-даа, үүшбойдус-даа эрте «оттуп» келгеш, боттары бир онзагай ажылын эгелей бээрге, мен база-ла эрте белеткенип-ле эгелээр мен.

Ынчангаш бистер хүн-биле деңге туруп келгеш, ажылывыс эгелээр болзувусса, эки-ле-дир ийин деп үргүлчү бодаар мен! Ынчан харын кижилериңиң кадык-шылы-даа, өөрүшкүүү-даа, амыдыралы-даа, аас-кежиндаа немежир!

Шайлап алгаш, матпадактар, кара-бааргыктар, айлан-куштар, шергилер, хова-ганнар сүрер дээш чорупкан мен. Ынчан меңээ боо-моңгу-даа турбаан, ам меңээ боо-чепсектиң-даа хереэ чок.

Мээң аңнаашкыннарым ынчан-даа, ам-даа дилеп тывариның хереэ турган.

Бойдуста мээң болгаш өскедаа кижилериң көрбээни чүвелерни дилеп тывары сорулгам ол турган...

Кылыр чүвем-не хөй, оруктиктер-даа сан-түк чок.

Бичии өөнүктерим! Бистер бойдустуң эзелери бис, а ол дээрге амыдыралдың эгээртинмес эртине байлаа-биле кады хүннүң курлавыры-дыр. Ол эртине байлакты үүле камгалаар эвес, а харын ажылын тывар болгаш көргүзер ужурлуг.

Балыкка арыг суг херек, сугларны камгалап каактаар бис. Арга-арыгда, хову-шөлде, даг-дашта яазы-бүрү үнелиг дириг амытаннар бар, ынчангаш арга-арыывысты камгалап каактаар бис.

Балыкка — суг, кушка — агаар, аң-меңге — арга-арыг, хову-шөл, даглар херек. А кижиге Төрээн чурт херек. Ынчангаш бойдусту камгалаары дээрге-ле Төрээн чуртту карак огу дег камгалап каактаары-дыр.

ӨӨРЕНИРИНЧЕ ЧАЛАП ТУР

ТЫВА АССР-НИҢ ХАРЫЛЗААНЫҢ БҮДҮРҮЛГЕ-ТЕХНИКТИГ ЭРГЕЛЕЛИ 1984—1985 өөредилге чылының эгелээрине уткуштур Улан-Удэниң электротехниктиг техникумунга 8—10 класс доосканнарны дараазында мергежилдериниң шуут болгаш бот-өөредилгелиг салбырларынга хүлээп алырын чарлап турар:

1. Автоматтыг электри харылзаазы.
2. Хөй шугумнуг электри харылзаазы.
3. Районнуң электри харылзаазы.
4. Почта харылзаазы.

Долу эвес ортумак школа доосканнарга — мергежилдер аайы-биле **өөренир хуусаалары:**

1. **«Районнуң электри харылзаазы болгаш радиофикация»**, **«Автоматтыг электри харылзаазы»** — шуут өөренир салбырга — 3 чыл 10 ай.

2. Бот-өөредилгелиг **«Автоматтыг электри харылзаазы»** — 4 чыл 10 ай.

Долу ортумак школа доосканнарга:

3. **«Автоматтыг электри харылзаазы»**, **«Хөй шугумнуг электри харылзаазы»** мергежилдиң шуут өөренир салбырынга — 2 чыл 8 ай, бот-өөредилге салбырынга — 2 чыл 10 ай.

4. **«Районнуң электри харылзаазы болгаш радиофикация»** мергежилдиң үүле бот-өөредилге салбырынга — 2 чыл 10 ай.

5. Шуут өөренир болгаш бот-өөредилге салбырларга **«Почта харылзаазы»** мергежилге — 1 чыл 10 ай.

Киреринiң шылгалдалары шуут өөренир болгаш бот-өөредилгелиг салбырларга — 1984 чылдың августуң 3-тен эгелээр. Долу эвес ортумак школаны доосканнар шылгалдаларны орус дылга (диктант), математиканга (аас-биле), долу ортумак школа доосканнар — орус дылга болгаш литературага (чогаал), математиканга (аас-биле) дужаар.

Ажыл стажтыг кижилер (ийи чылдан эвээш эвес стажтыг) болгаш халашкан дайынчылар өөренип кирерде чингелделиг болур.

Техникумга кирерде дараазының документилери чугула:

Билдиришкин, 8 чыл азы ортумак билиг дутайында документилер (боттары), № 286 майыктыг эмчи шынзылгазы, 6 фото-чурук (бөрт чок, 3×4 см, хемчээлдиг), күш-ажыл дептеринден үшта бижилге азы ажыл стажы 2 чылдан эвээш эвес болза, бүдүрүлге азы албан черинiң удуртукчузу, совхоз директору оны шынзыдар. Паспортту, шериг биледин азы кинр бижиттен шынзыдылганы өөренир дээн кижи боду эккеп көргүзер.

Киреринiң шылгалдаларын Кызыл хоорайга августуң 1-ден эгелеп дужаар.

Документилерни Тыва АССР-ниң харылзааның бүдүрүлге-техниктиг эргелелиниң кадрлар килдизинче дараазында адресче чорудар: 667000, **Кызыл хоорай, Кочетов кудумчузу, № 53 бажың, телефон № 2-48-12.**

ТЫВА АССР-НИҢ ХАРЫЛЗААНЫҢ БҮДҮРҮЛГЕ-ТЕХНИКТИГ ЭРГЕЛЕЛИ

Новосибирскиниң харылзаанының электротехникумунга 1984-1985 өөредилге чылында сургуулдар хүлээп алырын чарлап турар.

Хүндүсүү салбыр (шуут өөредилгелиг):

1. Радиохарылзаа болгаш радиодамчыдылгазы.
2. Телеграф харылзаазы болгаш медээлер дамчыдылгазы.
3. Хөй шугумнуг электри харылзаазы.

Өөренир хуусаазы — 3 чыл 10 ай.

Ортумак школа доосканнарга мергежилдер:

1. Радиохарылзаа болгаш радиодамчыдылгазы.
2. Автоматтыг электри харылзаазы.
3. Хөй шугумнуг электри харылзаазы.
4. Телеграф харылзаазы болгаш медээлер дамчыдылгазы.

Өөренир хуусаазы — 2 чыл 8 ай.

Бот-өөредилге салбыры:

Долу эвес болгаш долу ортумак школаны доосканнарга мергежилдер:

1. Радиохарылзаа болгаш радиодамчыдылгазы.
2. Автоматтыг электри дамчыдылгазы.
3. Хөй шугумнуг электри харылзаазы.
4. Телеграф харылзаазы болгаш медээлер дамчыдылгазы.
5. Почта харылзаазы.

Өөренир хуусаалары:

а). техниктиг мергежилдерге—ортумак школа доосканнарга 2 чыл 10 ай; долу эвес ортумак школа доосканнарга — 4 чыл 7 ай;

б). почта харылзаазы —ортумак школа доосканнарга — 1 чыл 10 ай; долу эвес ортумак школа доосканнарга — 3 чыл 9 ай.

Шуут өөренир болгаш бот-өөредилгелиг салбырларга хүлээп алырының шылгалдаларының 1984 чылдың августуң 1-ден 3-ке чедир болур. Долу эвес ортумак школа доосканнар орус дылга (диктант), математиканга (аас-биле), долу ортумак школа доосканнар — орус дылга болгаш литературага (чогаал), математиканга (аас-биле) киреринiң шылгалдаларын дужаар.

Практиктиг ажыл стажы ийи чылдан эвээш эвес болгаш халашкан дайынчылар өөренип кирерде чингелделиг болур.

Техникумга өөренип кирерде дараазының документилер чугула:

1. Билдиришкин, 8 чыл азы ортумак билиг дутайында документ (боду-биле), № 286 майыктың эмчи шынзылгазы, 6 фото-чурук (бөрт чок, 3×4 см, хемчээлдиг), күш-ажыл дептеринден үшта бижилге, бир эвес ажыл стажы 2 чылдан эвээш эвес болза, бүдүрүлгениң азы албан черинiң удуртукчузу, совхоз директору оны шынзыдар. Паспортту, шериг биледин азы кинр бижиттен хереченлелди боду эккеп көргүзер.

Киреринiң шылгалдаларын Кызыл хоорайга августуң 1-ден эгелеп дужаар.

Документилерни Тыва АССР-ниң харылзааның бүдүрүлге-техниктиг эргелелиниң кадрлар килдизинче дараазында адресче чорудар: 667000, **Кызыл хоорай, Кочетов кудумчузу, № 53 бажың, телефон № 2-48-12.**

КЫЗЫЛДЫҢ № 11 ТЕХНИКТИГ УЧИЛИЩЕЗИ

Кызылдың № 11 техниктиг училищези 1984—1985 өөредилге чылынга дараазында мергежилдериниң бедик билигларг ажылчыныарын өөредип, белеткээрибиле сургуулдар хүлээп алырын чарлап турар:

1. **Универсал-токарьлар.**
2. **Фрезеровщиктер.**
3. **Эптелге-механика слесарьлары.**
4. **Аппаратура эптекчилери.**
5. **Аппаратуралар эптээр слесарьлар.**
6. **Аппаратуралар эдикчилери.**
7. **Радиожудулганың болгаш көдээ телефон харылзаазының абонент-шугум тургузуглаарының электромонтёрлары (4—5 разрядтың).**
8. **2-ги чергенниң телеграфистери.**
9. **2-ги чергенниң телефонистери.**

Училищеге 10 класс дооскан кижилерни хүлээп алыр. Өөредилгениң хуусаазы — 1 чыл.

Сургуулдарга айда 93 рубль стипендия бээр. Бүдүрүлге практиказының үезинде хандырылганың өске-даа хевирлери-биле кады бүгү сургуулдарга ажылдап алганы ажыдының 33 хуузун бээр. Сургуулдарны общежитие-биле хандырар.

Өөренирiн күзээнiер дараазында документилерни киирер:

1. Билиниң дутайында документ.
2. Чурттап турар черинден шынзылга.
3. Ажылдап азы өөренип турар черинден характеристика.
4. 3×4 см. хемчээлдиг 6 фото-чурук.
5. № 286 майыктың эмчи шынзылгазы.
6. Организациядан, ВЛКСМ РК-ындан азы ХК-дан чорутkан бижик.

Училищениң турар чери: 667003. Кызыл. Магистральная кудумчузунда № 1«б» бажың. № 6 азы 15 автобустар-биле өөлүг доктаар черлерге чедер.

Училищеге хүлээп алырының дугайында документилерни 1-ден 6-га чедир мергежилдерге Кызыл хоорайның Кочетов кудумчузунда № 141 бажында № 11 техниктиг училищеже, 7-ден 9 чедир мергежилдерге — Кызыл хоорайның Кочетов кудумчузунуң № 53 бажында Тыва АССР-ниң харылзааның бүдүрүлге-техниктиг эргелелиниң кадрлар килдизинче чорудар. Телефон № 2-48-12.

КРАСНОЯРСКИНИҢ ПОЛИТЕХНИКТИГ ИНСТИТУДУНУҢ

Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалы хүндүскүнүң белеткелгурузунга дыңнакчылар хүлээп алырын чарлап турар. Физикага, математикага, орус дылга болгаш литературага кичээлдер июль айның дургузунда неделяда 6 катап, эртенгиниң 9 шактан эгелээр. Курска киредге директориуң адыга билдиришкин болгаш өөредилге дээш төлевир квитанциязы херек. Өөредилге дээш төлээр 20 рубльди почта дамчыштыр 14107 дутаарлыг төлевир санынче шилчидер. Хоорайдан өске чер чурттугларга общежитие бээр.

1984 чылдың июль 2-де дунмакчылардың хүралы болур.

КЫЗЫЛДЫҢ ПЕДАГОГИКА УЧИЛИЩЕЗИ

1984—1985 өөредилге чылында дараазында салбырларга сургуулдар хүлээп алырын чарлап турар:

1. **Школа салбыры.** Аңаа эге класстар башкыларын болгаш ниити билиг школазының улут пионер вожатыйларын белеткээр. 8 классты доосканнарны хүлээп алыр. Өөренирiниң хуусаазы — 3 чыл 10 ай, 10 класс доосканнарга — 2 чыл 10 ай.

Аңаа өөренип кирер кижилер орус дылга (диктант), математиканга (аас-биле) киреринiң шылгалдаларын дужаар. Орус национадлыг, 10 класстың доосканнар сочинение бижиир.

2. **Школа назыны четпестер салбыры.** Аңаа уруглар садтарының кижизидикчилерин белеткээр. Бо чылын үүле 8 классты доосканнарны хүлээп алыр. Өөренир хуусаазы—3 чыл 4 ай.

Өөренип кирер кижилер орус дылга (диктант), ССРЭ төөгүзүнге (аас-биле) шылгалдазар дужаар. Ол салбырга өөренип кирер кижилериниң музыкага хандыкшылдыын көөр.

3. **Күш-ажыл салбыры.** Аңаа ниити билиг школаларының 4—8 класстарының күш-ажыл болгаш шыймышкын башкыларын белеткээр. Үүле 10 класс доосканнар болгаш 30 хар чедир назылыг, үүле оол кижилерни хүлээп алыр. Өөренир хуусаазы — 1 чыл 10 ай.

Өөренип кирер кижилер орус дылга (диктант), математиканга (аас-биле) шылгалдалар дужаар.

Билиниң дутайында документилерде «4», «5» демдектерлиг кижилерiң киреринiң шылгалдалары чокка (хүлээп алышкын плавының 60 хуузу) хүлээп алыр.

Өөредилге чериге билдиришкиннерни бүдүн чыл дургузунда, 1984 чылдың июль 30-ге чедир хүлээп ап турар.

Киреринiң шылгалдаларын дужаар хуусаазы 1984 чылдың августуң 1-ден 20-ге чедер.

Училищеге өөренип киреринiң кинр саналгазы — 1984 чылдың августуң 22.

Өөренирiң күзээнiер дараазында документилерни киирер:

1. Билиниң дутайында документ (боду).
2. Кадыының байдалының дутайында № 286 майыктың шынзылгазы.
3. 3×4 см. хемчээлдиг 4 фото-чурук.
4. Доктаатkан хевириң билдиришкини.
5. Күш-ажыл дептериниң хоолгазы.
6. Совхоздан, райондан, райондан азы школадан чорутkан бижик.
7. Ажылдап азы өөренип турган черинден характеристика.

Училищениң адреси: Кызыл, Колхозная кудумчузу, бажың № 56, педучилище.

Училищеде ниити ыры бөлүү, вокалдыг болгаш танцы ансамбльдери, уэустуң хөгжүм хереселдериниң ансамбли, хостуг күрештиң, чиик атлетиканың, хаактың, хол бомбүүнүң, баскетболдуң бөлгүмнери доктаамал ажылдап турар.

ДИРЕКЦИЯ.

КРАСНОЯРСКИНИҢ ЮЛИТЕХНИКТИГ ИНСТИТУДУНУҢ КЫЗЫЛДА ФИЛИАЛЫ

хүндүскү, кежээки болгаш бот-өөредилге салбырларының 1-ги курстарынга студентилер хүлээп алырын чарлап турар.

Автотранспорт факультедi: мергежили «Автомобильдер болгаш автомобиль ажылагийы».

Тудуг факультедi: мергежили «Үлетпүр болгаш хамааты тудуглар».

Өөредилгениң кежээки салбыры: мергежили «Автомобильдер болгаш автомобиль ажыл-агыйы».

Бот-өөредилге салбыры: мергежилдери — «Автомобильдер болгаш автомобиль ажылагыйы», «Үлетпүр болгаш хамааты тудуглар».

Билдиришкиннерни хүлээп алыр болгаш киреринiң шылгалдаларын чорударының хуусаалары:

хүндүскү салбырга—билдиришкиннерни июнь 20-ден июль 31-ге чедир хүлээп алыр; киреринiң шылгалдалары августуң 1-ден 20-ге чедер, институтка кинр саналары—августуң 21-ден 25-ке чедер.

Кежээки өөредилгеге — билдиришкиннерни августуң 20-ден 31-ге чедир хүлээп алыр; киреринiң шылгалдалары — сентябрь 1-ден 10-га чедер.

Бот-өөредилгеге — билдиришкиннерни июнь 20-ден августуң 31-ге чедир хүлээп алыр; киреринiң шылгалдалары — сентябрь 1-ден 10-га чедер.

Институтка кирер кижилерниң дужаар шылгалдалары: физикага (аас-биле), математиканга (аас-биле болгаш бижимел-биле), орус дылга болгаш литературага (сочинение бижиир).

Ортумак школаны доозарда алдын медаль-биле шаңнатkаннар азы ортумак өөредилге черин шылгаралдың дипломчу-биле доосканнар эртемиринiң бирээзинге — физикага (аас-биле) киреринiң шылгалдазын дужаар. Ол эртемге киреринiң шылгалдазын «тергиин эки» демдекке дужаагаш болза, оларны оон ыдай киреринiң шылгалдаларын дужаарындан хостаар, ынчаарга «эки» азы «ортумак» демдектерни алган болза, арткан бүгү чогуур эртемнерге шылгалда дужаар апаар.

Институтка кирип турарларның конкурстуг шилилгезин киреринiң шылгалдаларынга алган демдектериниң балларының ниити санын болгаш ортумак билиг дутайында документиде айтkан бүгү эртемнерге алганы ортумак арифметиктиг демдектерни барымдаалап шиитпирлээр.

Сөөлгү ажылдан турган черинден, будурүлге черiниң удуртукчузунуң, партия организациязының секретарының болгаш профзивлел организациязының даргазының, а ол ышкаш ниити билиг школазын доосканнар болза, школа директорунуң, класс удуртукчузунуң болгаш комсомол организациязының секретарының шынзыдып, ат салганы характеристика-сүмеен вошкан (ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң халашкан кижилериңиң шериг кезекчилериниң бергеи характеристика-сүмеен албан эвес) хүлээп алырының дугайында шилип алганы факультетти болгаш мергежилин айытkан билдиришкинни институттуң ректорунуң адынга чорудар; оргумак тускай өөредилге черин доозуп турарлар болза, дипломчу (демдектерин үшта бижиир); алды фото-чурукту (хемчээли 3×4 см., бөрт чок); күш-ажыл дептеринден үшта бижилгеш; өмчи шынзылгазын (№ 286 майыктын) билдиришкинге кожар.

Паспортту болгаш шериг биледин боду көргүзер.

Документилерлиг билдиришкинни чорудар адреси: 667001, Кызыл хоорай, Тыва АССР, Рабочая кудумчу, бажың № 4.

ЧАШТАР

Бистиң бичин
чаштарывыс —
Билбезин чок төлдеривис.
Бир-ле чүве топтап
кайгаар,
Билип аар дээш
айтыргылаар.
Чажындан-на
чаптанчыглар,
Чарашсынмас чүвезин чок.
Өттүнчеги база коичуг,
Өөренинчел, чугаакырлар.

О. ДАРЫМА.

Бичии уруглар хөглүг, солун кылдыр ойнап, хөглээри-биле кандыг-даа хевириң ойнаар чүүлдерин ясли-садтар деңискээрлериңде хөйү-биле кылып турар. Бо чурукта уругларны көрүнер, кайнаар «чаштып» кире берген-нер-дир.

А. СОДУНАМНЫҢ фотозу.

БИЧИИЛЕРНИҢ ЧУГААЗЫ

Кежээ удуурда уруувустуң бантыгын чешпейн чыттырып каап-тыр бис. Эртенинде туруп келгеш:

— Авай, мен ам бантык-биле удувас мен—диди.

• • •

Уруувус школаже чоруксаар кижи. Бир-ле хүн чемненип орташ каша шоолуг чивес боорга:

— Кашаңны төндүр чиптер болзунза сумка, форма садып бээр бис — дидинис.

Уруумну мурнай чемненнип кеп болдум. Ол меня мактап:

— Ачай, авам эр-хөй болду, кашазын мурнай чипкел, ам форма, сумка садып бээр бис.

А. ДОПЬЯН.

— Мен сеңээ чугаалаам чоп, кижи биле майгын чуруур деп. Кижи кайыл? — деп, утбазы дуңмазындан айтырган.

— Кижи ол майгын иштинде.

• • •

Саазында шыймактап каан чүүлүн көргүскеш, оглу ачазындан айтырган.

— Ачай, мен бижип өөренип алдым.

— Ол чүнү бижип кааның ол, оглум?

А номчуп амдыызында шыдавас-тыр мен...

А. МОНГУШ.

АГААР

Республикага шокар булуттаар, чамдык черлерге биче чаъстаар. Мурнуу-барыын чүктеп хаттың күжү секундада 9—14 метр. Дүне агаарның температуразы 5—10, хүндүс 19—24, градус чылыг болур.

Автооруктарга кестүрү эки, биче чаъстаар.

Кызылга чуга булуттаар, чагбас. Дүне агаарның температуразы 8—10, хүндүс 21—23 градус чылыыр.

КИНО

ИЮНЬ 15-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Магия чёрная и белая» 10.00, «Танцор диско» 11.30, 14.20, 17.00, 19.50 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Мультсборник» 9.30, 14.30, «Янку Жяну-гайдук» 10.50, 12.40, «Оборотень Том» 16.10, 18.00, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Киносборник» 10.00, «Руслан и Людмила» 12.30, «Сесплия» 15.00, 17.40, 20.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Хан Аспарух» 14.30, 17.20, 20.10 шактарда.

«ЧАЙГЫ» кинотеатр: «Трюкач» 14.30, 17.00, 19.30 шактарда.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

Редакциянның адреси: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-25-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретарьяттың 2-23-35, партийжи ажыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейи барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 1987.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының керектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1; ТС—00792.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 140 (12530) | 1984 чылдың июнь 16, суббота | 1925 чылда үндезилеттингеи | Өртээ 3 көп.

ЭДЧ КЕЖИГҮННЕРИ ЧУРТТАРНЫҢ ДЭЭДИ ДЕҢНЕЛГЕ ЭКОНОМИКТИГ ЧӨВҮЛЕЛ ХУРАЛЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

ЭДЧ кежигүннери чурттарның Экономиктиг чөвүлел хуралы 1984 чылдың июнь 12—14-те Москвага болган.

Чөвүлел хуралга киришкеннер:

Болгарияның Улус Республикадан — Т. Живков — Болгарияның Коммунистиг партиязының ТК-зының Чингине секретары, Болгарияның Улус Республиказының Күрүне чөвүлелиниң Даргазының ораалакчызы, ВСР-ниң ЭДЧ-де доктаамал төлээлекчизи, Динь Нью Лием — ВКП ТК-ның кежигүнү, ВСР-ниң ССРЭ-де элчини;

Герман Демократтыг Республикадан — Э. Хонеккер — Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының ТК-зының Чингине секретары, Герман Демократтыг Республиканың Күрүне чөвүлелиниң Даргазы (делегацияның удуртукчузу), В. Штоф — ГСЧП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ГДР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы, Г. Аксен — ГСЧП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ГСЧП ТК-ның секретары, Э. Кренц — ГСЧП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ГСЧП ТК-ның секретары, Г. Миттаг — ГСЧП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ГСЧП ТК-ның секретары, Г. Шюрер — ГСЧП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, ГДР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының ораалакчызы, ГДР-ниң Күрүпениң план комиссиязының даргазы, Г. Вайс — ГСЧП ТК-ның кежигүнү, ГДР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының ораалакчызы, ГДР-ниң ЭДЧ-де доктаамал төлээлекчизи, Г. Зибер — ГСЧП ТК-ның кежигүнү, ГСЧП ТК-ның Делегей харылдаалары-ның килдизиниң эргелекчизи, Э. Винкельман — ГСЧП ТК-ның кежигүнү, ГДР-ниң ССРЭ-де элчини;

Куба Республикадан — Кубаның Коммунистиг партиязының ТК-зының Политбюро кежигүнү, Куба Республиканың Күрүне чөвүлелиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының ораалакчызы, Куба Республиканың ЭДЧ-де доктаамал төлээлекчизи, К. Р. Родригес (делегацияның удуртукчузу), Кубаның КП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, Куба Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының ораалакчызы, ВУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының ораалакчызы, ВУР-нуң ЭДЧ-де доктаамал төлээлекчизи, Л. Фалуберо — ВСАП ТК-ның кежигүнү, ВУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының ораалакчызы, ВУР-нуң Күрплан даргазы;

Вьетнам Социалистиг Республикадан — Ле Зуан — Вьетнамның Коммунистиг партиязының ТК-зының Чингине секретары (делегацияның удуртукчузу), Фам Ван Донг — ВКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ВСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы, Во Ти Конг — ВКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ВКП ТК-ның секретары, Чан Куинь — ВКП ТК-ның кежигүнү, ВСР-ниң ССРЭ-де элчини;

Венгрия Улус Республикадан — Я. Кадар — Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының ТК-зының Бирги секретары (делегацияның удуртукчузу), Д. Лазар — ВСАП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ВУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы, Ф. Хаваши — ВСАП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ВСАП ТК-ның секретары, М. Сюреш — ВСАП ТК-ның секретары, П. Марьяи — ВСАП ТК-ның кежигүнү, ВУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының ораалакчызы, ВУР-нуң ЭДЧ-де доктаамал төлээлекчизи, Л. Фалуберо — ВСАП ТК-ның кежигүнү, ВУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының ораалакчызы, ВУР-нуң Күрплан даргазы;

Вьетнам Социалистиг Республикадан — Ле Зуан — Вьетнамның Коммунистиг партиязының ТК-зының Чингине секретары (делегацияның удуртукчузу), Фам Ван Донг — ВКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ВСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы, Во Ти Конг — ВКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ВКП ТК-ның секретары, Чан Куинь — ВКП ТК-ның кежигүнү, ВСР-ниң ССРЭ-де элчини;

Польша Улус Республикадан — Польшаның Каттышкай ажылчын партиязының ТК-зының Бирги секретары, Польша Улус Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. Ярузельский (делегацияның удуртукчузу), ПКАП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ПКАП ТК-ның секретары К. Барчиковски, ПКАП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ПКАП ТК-ның секретары Ю. Чирек, ПКАП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ПУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының ораалакчызы З. Мыснер, ПКАП ТК-ның кежигүнү, ПУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының ораалакчызы, ПУР-цуң планнаашкын комиссиязының даргазы М. Горывода, ПУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының ораалакчызы, ПУР-нуң ЭДЧ-де доктаамал төлээлекчизи Я. Обдовский;

Румыния Социалистиг Республикадан — Румыния-ның Коммунистиг партиязының Чингине секретары, Румыния Социалистиг Республиканың Президентизи Н. Чаушеску (делегацияның Республиканың Президентизи (делегацияның удуртукчузу), Л. Штроугал — ЧКП ТК-ның Президиум кежигүнү, ЧССР-ниң чазааның Даргазы, М. Якеш — ЧКП ТК-ның Президиум кежигүнү, ЧКП ТК-ның секретары, И. Ленарт — ЧКП ТК-ның Президиум кежигүнү, Словакияның Компартиязының ТК-зының Бирги секретары, Л. Гаман — ЧКП ТК-ның Президиум кежигүнүнге кандидат, ЧКП ТК-ның секретары, Р. Рогличек — ЧКП ТК-ның кежигүнү, ЧССР-ниң чазааның Даргазының ораалакчызы, ЧССР-ниң ЭДЧ-де доктаамал төлээлекчизи, С. Потач — ЧКП ТК-ның кежигүнү, ЧССР-ниң чазааның Даргазының ораалакчызы, ЧССР-ния күрүениң план комиссиязының даргазы, З. Сояк — ЧКП ТК-ның Экономика килдизиниң эргелекчизи.

Чөвүлел хуралдың ажылынга Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң секретары В. В. Сычев киришкен.

Чөвүлел хуралды СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К.У. Черненко байыр чедирип, чүве чугаалаан, ажыткан.

Чөвүлел хуралга акы-дүмә чурттарның экономиктиг хөгжүлдезиниң болгаш кадыкажылгазының эң чугула айтырыларын чугаалажыл кэрген Чөвүлел хуралга ол чурттарның делегацияларын баштаан удуртукчулары сессияның хуралынга киришкен.

Болгария Улус Республиканың, Венгрия Улус Республиканың, Вьетнам Социалистиг Республиканың, Герман Демократтыг Республиканың, Куба Республиканың, Моол Арат Республиканың, Польша Улус Республиканың, Румыния Социалистиг Республиканың, Совет Социалистиг Республиканың делегацияларының составтыг Чөвүлел сессияны Экономиктиг чөвүлел хуралтаның хөй кезии ГФР-ниң девискизеринде мөөнетпинил турар, ынчангаш ГФР АКШ-тың ракета-ядролуг чепсээн салып үнүүрер пиолу болуп бар чыдар. НАТО-нуң талазындан дайын белеткелдерин күштелдиргени ГФР-де эң-не барыын үзелдиг, өжээн негекчи болуктериниң идепкейжиринге идигни берип турары база демдеглеттинген.

Тайбыңның болгаш делегейниң кады ажылдажылгалының дайзынарының шериг күжүнүн делегейде тургустунган дең байдалын үреэринче утланган чимэнишкиннеринге шынгыы ойтур шавыышкынын моон соңгаар-даа бээринге ССРЭ-ниң болгаш ГДР-ниң шинпирлинин К.У. Черненко болгаш Э. Хонеккер бадыткаан Боо-чепсекти эдерее бүдүрерин кыңчыктырбазын. Европада болгаш делегейде байдалды экижидерин чедип алырының эргежок чугулазы база бадыткаттынган. Оон-биле холбаштыр, Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг өске-дээ чурттарның кодургени тайбың инициативаларның ужур-дузазы онзалап демдеглеттингени, ынчаарга ол инициативалар АКШ-тың болгаш НАТО-нуң милитаристиг угланышкысынга дорту-биле удур тургустунган болуп турар.

Социалистиг дем каттыжылгазының чаңгыс эвил болгаш сырый каттыжыышкының быжыглаарынга, Варшава Керезиниң организациязын быжыглаарынга, социалистиг экономиктиг интеграцияны чайгылыш чок хөгжүдеринге идепкейлиг салыышкынын ССРЭ болгаш ГДР моон соңгаар-даа киирер.

Республиканың 35 чылының байырлалынга баар кылдыр Совет партия-күрүне делегациязын ГДР-ниң удуртулгазының өмүпээзинден Э. Хонеккер чалаан. Ол чалалга өөрүп четтиришкин-биле хүлээп алдынган.

Ужуражыышкын чүректиг ханылыышкын айырадылыг байдалынга. Чугаалажыл көрген бүгү айтырыглар талазы-биле үзел-бодалдарның чаңгыс эптиниң үзүлүнге болган. (СЭТА).

К. У. Черненконуң Э. Хонеккер-биле беседазы

СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К.У. Черненко июнь 14-те ГСЧП ТК-ның Чингине секретары, ГДР-ниң Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Э. Хонеккер-биле ужуражкан.

Партия, күрүне, экономика болгаш ниитилел амыдыралының янзы-бүрү адыларының талазы-биле ССРЭ-ниң болгаш ГДР-ниң араазында кады ажылдажылганы беседаның үезинде бедин-биле үнелээн. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң болгаш ГСЧП-ниң X съездизиниң айытканы ийи чурттарга коммунистиг болгаш социалистиг тургузуушкунуун планнарын күүседиринге ол кады ажылдажылга улам-на улут рольду ойнап турарын онзалап демдеглээн.

Европаның айыыл чок чоруун хандырарынче, америк чаа ракеталарны Барыын Европага тургузуп турарының түнелинде дыка чидиглеңген дайын кыжаныышкынын чайладырынче оңза кичээнгейин делегей айтырыгларын чугаалажыл тура угландырган. Ол ракеталарның хөй кезии ГФР-ниң девискизеринде мөөнетпинил турар, ынчангаш ГФР АКШ-тың ракета-ядролуг чепсээн салып үнүүрер пиолу болуп бар чыдар. НАТО-нуң талазындан дайын белеткелдерин күштелдиргени ГФР-де эң-не барыын үзелдиг, өжээн негекчи болуктериниң идепкейжиринге идигни берип турары база демдеглеттинген.

Тайбыңның болгаш делегейниң кады ажылдажылгалының дайзынарының шериг күжүнүн делегейде тургустунган дең байдалын үреэринче утланган чимэнишкиннеринге шынгыы ойтур шавыышкынын моон соңгаар-даа бээринге ССРЭ-ниң болгаш ГДР-ниң шинпирлинин К.У. Черненко болгаш Э. Хонеккер бадыткаан. Боо-чепсекти эдерее бүдүрерин кыңчыктырбазын. Европада болгаш делегейде байдалды экижидерин чедип алырының эргежок чугулазы база бадыткаттынган. Оон-биле холбаштыр, Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг өске-дээ чурттарның кодургени тайбың инициативаларның ужур-дузазы онзалап демдеглеттингени, ынчаарга ол инициативалар АКШ-тың болгаш НАТО-нуң милитаристиг угланышкысынга дорту-биле удур тургустунган болуп турар.

Социалистиг дем каттыжылгазының чаңгыс эвил болгаш сырый каттыжыышкының быжыглаарынга, Варшава Керезиниң организациязын быжыглаарынга, социалистиг экономиктиг интеграцияны чайгылыш чок хөгжүдеринге идепкейлиг салыышкынын ССРЭ болгаш ГДР моон соңгаар-даа киирер.

Республиканың 35 чылының байырлалынга баар кылдыр Совет партия-күрүне делегациязын ГДР-ниң удуртулгазының өмүпээзинден Э. Хонеккер чалаан. Ол чалалга өөрүп четтиришкин-биле хүлээп алдынган.

Ужуражыышкын чүректиг ханылыышкын айырадылыг байдалынга. Чугаалажыл көрген бүгү айтырыглар талазы-биле үзел-бодалдарның чаңгыс эптиниң үзүлүнге болган. (СЭТА).

ЭДЧ кежигүннери чурттарның дээди деңнелге Экономиктиг чөвүлел хуралының Медеглелинге болгаш Декларациязынга ат салганы

ЭДЧ кежигүннери чурттарның дээди деңнелге Экономиктиг чөвүлел хуралы ажылын июнь 14-те дооскан Түңнел хуралга Кубаның Компартиязының ТК-зының Политбюро кежигүнү, Куба Республиканың Күрүне чөвүлелиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының ораалакчызы Р. К. Родригес даргалаан.

Редакция комиссиязының хуралының дугайында дыңнадыгны Редакция комиссиязының даргазы СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат СЭКП ТК-ның секретары В. И. Долгих кылган.

Хуралга хүлээп алдынган документилер:

ЭДЧ кежигүннери чурттарның экономиктиг болгаш эртем-техниктиг кады ажылдажылгазын улам ынай хөгжүдеринің база ханыладырының кол угланыышкыннарының дугайында Медеглел;

Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүннери чурттарның «Тайбыңны камгалап арттырары болгаш делегейге экономиктиг кадыкажылгазы» дээш Декларациязы.

Документилерге делегацияларның удуртукчулары ат салганнар: Болгария Улус Республика дээш — Тодор Живков; Венгрия Улус Республика дээш — Янош Кадар; Вьетнам Социалистиг Республика дээш — Ле Зуан; Герман Демократтыг Республика дээш — Эрих Хонеккер; Куба Республика дээш — Р. Родригес; Моол Арат Республика дээш — Юмжагийн Цеденбал; Польша Улус Республика дээш — Войцех Ярузельский; Румыния Социалистиг Республика дээш — Николае Чаушеску; Совет Социалистиг Республикалар Эвилели дээш — К.У. Черненко; Чехословак Социалистиг Республика дээш — Густав Гусак.

Чөвүлел хуралды эш К.У. Черненко доңгу чугаазы биле хаггаан.

Документилерге ат салып турда эштер Г.А. Алиев, В.И. Воротников, В.В. Гришин, А.А. Громыко, Г.В. Романов, М.С. Соломенцев, Н.А. Тихонов, Д.Ф. Устинов, П.Н. Демичев, В.И. Долгих, В.В. Кузнецов, Б.Н. Пономарев, В.М. Чебриков, И.В. Капитонов, Е.К. Лигачев, К.В. Русаков, Н.И. Рыжков, ЭДЧ кежигүннери чурттарның дээди деңнелге Экономиктиг чөвүлел хуралынга киришкен делегацияларның кежигүннери турган.

(СЭТА).

ЭКОНОМИКТИГ ДУЗАЛАЖЫЛГА ЧӨВҮЛЕЛИНИҢ СЕССИЯЗЫНЫҢ XXXVIII (ЭЭЛЧЕГ ЧОК) ХУРАЛЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң сессиязының XXXVIII (ээлчег чок) хуралы 1984 чылдың июнь 14-те Москвага болган. ЭДЧ кежигүннери чурттарның коммунистиг болгаш ажыл-чын партияларының дээди деңнелге Экономиктиг чөвүлел хуралга ол чурттарның делегацияларын баштаан удуртукчулары сессияның хуралынга киришкен.

Болгария Улус Республиканың, Венгрия Улус Республиканың, Вьетнам Социалистиг Республиканың, Герман Демократтыг Республиканың, Куба Республиканың, Моол Арат Республиканың, Польша Улус Республиканың, Румыния Социалистиг Республиканың, Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң, Чехословак Социалистиг Республиканың делегацияларының составтыг Чөвүлел сессияны Экономиктиг чөвүлел хуралтаның ажылдажылгазын улам ынай хөгжүдеринің база ханыладырының кол угланыышкыннарының дугайында моделгел» болгаш Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүннери чурттарның «Тайбыңны камгалаары болгаш делегейниң экономиктиг кады ажылдажылгазы» дээш Декларациязы. Оларны аңгы парлаар.

Чөвүлел хуралга хүлээп алган ниитпирлерни боттандырар талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылырын тус-тус чурттарның хамаарылгалыг органнарынга болгаш Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелинге дааскан.

Чөвүлел хуралды кыска сес ап, чүве чугаалаан, эш К.У. Черненко харган.

Чөвүлел хуралдың ажылда боттуг ажыл-агыйжы үндезинге, пайыралчы, боттарның долу, билчиринии болгаш чаңгыс эптиң байдалынга эрткен.

(СЭТА).

ССРЭ-нин орденнери болгаш медальдары-биле РСФСР-ниң көдээ ажыл-агый ажылдакчыларын шаңнаар дугайында

ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Чарлыы

1983 чылда тараазы, картофельди болгаш чер ажылының оске-даа продуктуларын бүдүрер болгаш күрүнеге садар талазы-биле планнарны база социалистиг хүлээлгелерни күүседип тура, чедип алган бедик көргүзүглериг болгаш күш-ажылчы шылгаралы дээш шаңнаары болза:

ТЫВА АССР-ДЕН

Күш-ажылдың Кызыл Тук орден-биле

Николай Васильевич **Бутин** — Таңды районда «Революцияның чалбыыжы» совхозтуң комбайнери.

Удустарның найыралы орден-биле

Даш-оол Шандар-оолович **Тюлюш** — Кызыл районда «Шамбалыг» совхозтуң механизатору.

Хүндүлелдиң Демдээ» орден-биле

Сергей Монгушевич **Бызыпаа** — Сүт-Хөл районда «Алдан-Маадыр» совхозтуң звено удуртукчузу.

Иван Петрович **Оглезнев** — Тываның Күрүнепиң ведээ ажыл-агый дуржулга станциязының «Сосновское» дуржулга-будүрүлге ажыл-агыйының механизатору Таңды район.

Күш-ажылчы Алдар орденнүң III чергези-биле

Ашай-оол Даадыр-оолович **Донгак** — Чөөн-Хемчик районда СЭКП-ниң XXII съездиниң аттыг совхозтуң механизатору.

Бажын-Кара Михайлович **Саяты** — Таңды районда «Россия» совхозтуң механизатору.

«Күш-ажылчы эрес-маадырлыг чорук дээш» медаль-биле

Любовь Дмитриевна **Зайцева** — Кызыл районда «Кара-Хаак» совхозтуң звено удуртукчузу.

Монгуш-оол Тарын-Базырович **Тарын-Базыр** — Бай-Тайга районда «Бай-Тал» совхозтуң сугтатчызы.

Кара-оол Дамбаажыкович **Донгак** — Чөөн-Хемчик районда «Чыраа-Бажы» совхозтуң механизатору.

«Күш-ажылчы шылгарал дээш» медаль-биле

Калдан Норукаевна **Монгуш** — Каа-Хем районда «Бурунгаар» совхозтуң механизатору.

Владимир Кызылтасович **Норбу** — Бии-Хем районда «Өөк» совхозтуң механизатору.

Көк-оол Бочукович **Саая** — Барыын-Хемчик районда «Барлык» совхозтуң бригадири.

Дайынчы Сундуевич **Чаанмай** — Тес-Хем районда «Тес-Хем» совхозтуң звено удуртукчузу.

ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Даргазы К. ЧЕРНЕНКО.

ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Секретары Т. МЕНТЕШАШВИЛИ.

Москва, Кремль.
1984 чылдың июнь 6.

КРЕМЛЬГЕ ХҮЛЭЭП АЛЫЫШКЫН

ЭДЧ кежигүннери чурттарның дээди деңнелге Экономиктиг чөвүлел хуралының киржикчилеринге алдар кылдыр СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң чазаа июнь 14-те Кремльге хүлээп алыышкын кылган.

ЭДЧ кежигүннери чурттарның делегацияларының баштыңнары: БУР-нуң — Т. Живков, ВУР-нуң — Я. Кадар, ВСР-ниң — Ле Зуан, ГДР-ниң — Э. Хонеккер, Куба Республиканың — К. Р. Родригес, МАР-ның — Ю. Цеденбал, ПУР-нуң — В. Ярузельский, РСР-ниң — Н. Чаушеску, ЧССР-ниң — Г. Гусак, ЭДЧ-ниң кежигүннери чурттарның делегацияларының кежигүннери олурушкан.

Хүлээп алыышкынга совет талдан эштер К.У. Черненко, Г.А. Алиев, В.И. Воротников, В.В. Гришин, А.А. Громыко, Г.В. Романов, М.С. Соломенцев, Н.А. Тихонов, Д.Ф. Устинов, П.Н. Демичев, В.И. Долгих, В.В. Кузнецов, Б.Н. Пономарёв, В.М. Чебриков, И.В. Капитонов, Е.К. Лигачев, К.В. Русаков, Н.И. Рыжков, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчылары, ССРЭ-ниң министрлери, ССРЭ-ниң күрүне комитеттериниң даргалары, СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ССРЭ-ниң ЭДЧ-ге доктаамал төлээ черинің харыысалгалыг ажылдакчылары келген.

СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Даргазы К.У. Черненко аалчыларга байыр чедирген.

Социалистиг дем каттыжылгазы эрткен он беш чыл дургузунда үлетпүр будуруушкунунуң ,хемчээлин ийи катап улгаттырган, олда уеде капиталистиг чурттар ону доңгуу үш кезиндеден бичии-ле хөй кылдыр улгаттырган. Ынчалзажок хамык ужур экономиктиг озулдениң чүүле темпилеринде эвес болгай. Бистиң тургузуувустүн үндезин социал улуг күштери улам долу илергейлеттинген. Социализм болза ёдулуг дең эргенің болгаш депшилгениң экономиктиг чайгылыш чок кодурлуушкунунуң ниитилели, ажылчын аңгының, күш-ажыл кижилериниң эргеажыктарын бирги черде тургускан ниитилел болуп турарын хөрек кырында бадыткап көргүзүп турар.

Социалистиг дем каттыжылгазының амыдыралыын болгаш делегей байдалының кол айтырыгларының талазы-биле санал-оналдарын ажыт-чажыт чок. товаргай болгаш чаагай үлегүүшелдиг солчуушкуну Чөвүлел хуралдың үезинде биске болган. Кол үүлдер талазы-биле үнелээшкиннеринің болгаш үзел-бодалдарның ниитилешкээ база катап бадыткаттынган. акылуңма партияларның болгаш күрүнелериниң чаңгыс эвил моон соңгаар-даа быжыглаарыче коллективтиг тура-со-

(Төнчүзү 2-ги арыда).

Эш К. У. ЧЕРНЕНКОНУҢ *чугаазы*

Эргим эштер!

ЭДЧ кежигүннери чурттарның дээди удуртулгазының Экономиктиг чөвүлел хуралы бодунуң ажылын дооскан. Ол чедишкинниг болуп эрткен деп чугаалаар болзумза, ниити бодалды илергейлээнім ол болур ийик деп бодай-дыр мен.

Бүрүн эргелиг социалистиг чурттарның ёзулуг дең эргелиг болгаш бот-боттарынга ажыктыг кады ажылдажылгазын организастаарының эң-не байлак дүрзүлгазын түннеп көрдүвүс. 35 чыл бурунгаар, кажан Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелин тургуспушпуш турда, ындыг кады ажылдажылганы белеп майык-хевирлерин биске турбаан болгаш туруп-даа шыдавас турган. Мурнакчы чаа ниитилелди тургузар-даа, акы-дүмә дем каттыжылгазын башкарып хандырар-даа талазы-биле бистиң мурнувуста кым-даа чоруп корбээн, изеттинмээн оруктар-биле чоруп келген болгаш чоруурун ургулчүлеп турар-дыр бис. Объективтиг болгаш субъективтиг чылдагааннар-биле холбашкан четпестерниң база чедир көрдүнмээн чүүлдерниң тоогулуг ол улуг орукка баш турганы черле билдингир. Ынчалзажок кол үүлдер дидиле, бистиң бүгү талалыг экономиктиг харылзаалары-выстың амыдыралчы эргежок чугулазы болгаш ажыктыы бүдүүлдүг кылдыр бадыткаттынган.

ЭДЧ кежигүннери чурттарның социалистиг экономиктиг интеграциязын хөгжүдеринче угланышкынны моөө мурнунда дээди деңнелге 1969 чылда болган ужуражыышкынга айытканы билдингир болгай. Ол угланышкын бүрүнү-биле чогумчалыг болган деп бүгүн чугаалап болур эргелиг бис. Бистиң кады ажылдажылгавыс быжыккан болгаш оскен. Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң делегейге ат-алдары бедээп. Акылуңма чурт бүрүзүнүң экономиктиг амыдыралынга оон-даарымчалыг салдары күшелген. Калбак кады ажылдажылга чокка амгы үеле бар түңнелдеривисти чедип ап шыдавас турган бис. Ол түңнелдер шынап-ла магалыг.

БИБЛИОТЕКА

КРЕМЛЬГЕ ХҮЛЭЭП АЛЫЫШКЫН

(Төмүүзү. Эгези 1-ги арыда).

рук илергейлеттинген.

Экономиктиг политиканы дугуржуп көөр талазы-биле бурунгаар улуг базым кылдынган. Программалыг чугула документтерге ат салдывыс. Акы-дунма чурттарның ажыл-агый дем каттыштырылгазының узун хуусаалыг утланышылтынары тодаргайлаттынган. Бо бүгү үүлдер социалистиг интеграцияның улут күштерин бистиң улустарывыстың чаагай чоруунга бараан кылдыр эки амыглаар, бүдүрүлгени шапкын хөгжүдеринии. ЭДЧ кежигүннери чурттарның хөгжүлдезининң демнелдерин улам ыцай демнештирериниң сорулгаларын улам-на дээштиг шиитпирлээринге үндезиннерии тургузар арганы бөөр ужурлуг. Эки шиитпирлерни амыдыралга боттандырар талазы-биле идепкейлиг болгаш тодаргай сорулгалыг хемчеглер алдынмас болза, ук шиитпирлер түннелдерни боттары-ла бербес дээрзи черле билдингир. Ынчангаш чедип алдынган дугуржулгаларны боттандырары бистиң дем каттыжылгавыстың бүгү чурттарының эргежыктарынга, социализмниң болгаш чер кырынга тайбыны быжыглаарының эргежыктарынга дүгжүп турар.

Чөвүлел хуралга төлээлеп киришкен күрүнелер делегейниң чурттарының хой кезиниң сонуургалдыг болуп турары улустар аразынга экономиктиг хамаарылгаларны экижидириниң боттуг программазын идип үндүрген. Ынчангаш социализм делегейниң экономиктиг харылзааларынга ылгай көөр чорукту соксадыры, кандыгдаа дараалады болдурбазы дээш, экономиктиг бираларны бот-догуинаап күрүнеринің иштики хереқтеринге холгаарлаашкыныңың болгаш политиктиг ыйлышкынның чепсээ кылдыр ажыглаарынга удур туржуп турар бүгү улустарның хамык чок эвилелчизи деп чүвеии база катап көргускен.

Чөвүлел хуралдың киржикчилери тайбыцның салым-чолу дээш, ядролуг дайынны болдурбазы дээш боттарының харыысалгазын медереп билип турар. Эң реаксылыг империалистиг балүктериин, хамыктың мурнунда Каттыжкан Штаттарның, биске албадап турары күштерииң аймылдыг шенээшкини бистиң шилилгевыс эвес, бистиң политикавыс эвес-тир. Ынчалзажок бис боттарывысты камгалап шыдаар бис— маңаа кымдаа чигзинмезин.

Дайын айыылын күштелдирип турарынга удур ЭДЧ кежигүннери чурттар боттарының өске шиитпирин — тайбыцны быжыглаарынче болгаш делегейге дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарынче, бот-догуинаан бүгү чурттарның боттуг кады ажылдажылгазынче, ооң иштинде экономика талазы-биле-даа кады ажылдажылгазынче угланышкынны саналдап турар. Бо утланышкын-биле кады хөделиринче бүгү күрүнелерни чавырлышкынын дээш, ядролуг сарыыл чок халыыдаашкынга удур туржуп турарларны шуптузуп кыйгырып турар бис.

Чөвүлел хуралда төлээлеп киришкен күрүнелер делегейниң чурттарының хой кезиниң сонуургалдыг болуп турары улустар аразынга экономиктиг хамаарылгаларны экижидириниң боттуг программазын идип үндүрген. Ынчангаш социализм делегейниң экономиктиг харылзааларынга ылгай көөр чорукту соксадыры, кандыгдаа дараалады болдурбазы дээш, экономиктиг бираларны бот-догуинаап күрүнеринің иштики хереқтеринге хамааржыр. Тайбың болгаш улустарның айыыл чок чоруу — социал-экономиктиг улам ыцайгы дешилгенииң албан херек негелдези-дир.

Бистиң кыйгырыывыс Барыын чүктүң чурттарынче база угланган. Тайбың догуннаашкынга боттуг шынчы байдалдарны бис саналдап турар бис. Социализмге дайын херээ чок. Бодунуң артык күштерин ол тайбынмаргылдаага бадыткап шыдаар.

Эштер! Чөвүлел хурал найыралдың болгаш бот-боттарының эрге-ажыктарын болгаш негелде-хереглелдерин улам ханы билчириниче, бистиң кады хөделиишкиннеривисти улам ханы база дээштиг кылырынче шын-на сеткилден чүткүлдүң байдалынга эрткенин демдеглээри өөрүичүг-дүр. Бисти ниити ажыл-херек дээш ниити сагыш човаашкын, социализмниң салым-хуузу дээш харыысалга каттыштырып турар.

Совет делегацияның өмүнээзинден Чөвүлел хуралдың бүгү киржикчилерииге өөрүп четтирииккинии база эң эки күзээшкиннерии илергейлеп тур мен.

Социализм чурттарының чаңгыс эвиниң база сырый каттыжкышкынының улам бижыгары дээш! Эргим эштер болгаш өөнүктер, силерниң чеднишкиннериңер дээш!

Чер кырынга бижыг тайбың дээш!

Мында киржип турар бүгү эштериин кадыы болгаш аас-кежии дээш!— дашканы көдүрерии чөпшээреп көрүнер.

• • •

Делегацияларның мурнундан ПКАП ТК-ның Бирги секретары, ПУР-нуң Министрлер Чөвүделиниң Даргазы В. Ярузельский чүве чугаалаан.

«Куш оглу каяа даа ужар, кижи төлү каяа-даа чоруур». Бо тыва үлегер чугаада ханы утка бар. Язы-сөөгү ылгал чокка кижилер каяа-даа чурттап, кымның-биле-даа найыралдажып болур дээни ол. Тыва кижиниң шагшаандан бээр интернационалчы мөзүү-чаңының дазылының ужукталып үнген дөзү ол чугаада сиңниккен деп дидими-биле чугаалап болур. Найыралдың ол дазылының ам кайы хире ханылап турарын бир чижекбиле көргүзер бодаан мен.

Майның сөөлгү хүнинеринде Тес-Хем чордум. Самагалдайдан «Чодураа» совхоз баар бир-ле машинага олуруптум. Суур кыдыынче үнүп бар чорувуста, кады чораан өөрүм хенертен чугаалажы берди:

— Көрем-көрем. Захарны!

— Ой, шынап-ла. Көңгүс кырываан ийин моң!

Бо черге чылда ийи-бир катап келзе-келир-даа болзумза, кымның дугайында чугаа болу бергенин дораан билип каан мен: Захар-эмчиниң, Григорий Семёнович Захаровтуң дугайында. Ынчангаш машинаны доктаадырын дилээримге, өөрүм беш минута «берди». Менди солчуптарына ол уе мөөэ четчир болгаш артар.

— Мергенни аалынче чорудар дээш бар чор мен. Дерт класс доосту. Аалы талыгыр. Тестиң ол чарыында, оглумнуң оглу-дур ийин — дээрге, дораан-на айтыра бердим:

— Кайы оглуңарның, Григорий Семеюович? Демги Төвүт-оол уруун алган оглунарның бе?

— Чок-чок! Бо Тевер-Саңчаттың Херелмаазын алган оглумнуң оглу-дур ийин — деп тайылбырлады. — Олар ам беш уруглуг болдур эвеспе. Улуу бо— дээш, оглунуң бажын суйбай тутқулааш, эргеледи аарак мактап кагды.

— Эки өөренген кижи, чаңгыс дөрттүг болган. Эрхей! Мооң бир дугаар класста дуңмазы база «үш» чок доосту, а ийи класс дуңмазы чүгле «бештерге» өөренди. Ада-иезии үргүлүну чаага чоруур болгаш. бистиннге кыштаар улус бо. А чайын көдээже үнгейлер аан, арыг агаарлыг черге хойтпак-тарак. оон кедерезе бе сүдүжер, чөкпек-чөөгей чиир, мал-маганга чаңчыгар болгай.

Мал-маганга чаңчыгар... Тываны чээрби чыл дургузунда кезип келгеш, бодум кеңгүс чаш уругларын ындыг сестер-биле үдеп турган кырган-ачаны сагынмайн-дыр мен. Ынчангаш бо орус кижиниң малга ынаа мении кайгатты. Ол талтыгла мугур дөртен чыл мурнунда Ачинскиге мал эмчиниинің курузун доозуп алгаш. Тес-Хемге чедип келген. Оң сес харлыг оол Ада-чурттуң Улуг дайынының үезинде күш-ажылчы башымын ынчаар эгелээн. Бүдүн районга мал эмнээр-даа. профилактиктиг ажылдар кылыр-даа, чонга угаадыгтайылбыр кылыр-даа мал эмчизи ол. Чамдык таварылгаларда аарыг кижилерге бээнің эмчи дузазын чедирип турган. Доңуп-дожап-даа, мал аарыындан аарып-даа чораан. Оон уламындан сөөлгү уеде бодуңун ынак мергежилиин каар ужурга таварышкан. А аныяында эрес-ле турган. Кончуг эрлер дезиг аът сыдымнап азы эмдик мал өөредип чадап каашы «Эх, Загар-эмчи келир болза!» дижир.

Тыва дылды баштайгы үезинде-ле өөренип апкан мал эмчизи көшкүн чонга бүгү дузаны чедирип турган. Бир катап Шарануурнуң Элеңгилигге чеде бээрге, чоокку аалдарның эелерии ында чыглып келген болган. Культармейжи башкызы келбээш, «та ааракан, та аъдын чидиргеп, ам тарап чоруулу бе?» дижип турганнар-дыр. Чедир өөренген үжүктериин айтыртып алгаш. Захар-эмчи дараазында алды ужукту өөредип, кичээл эрткирген. Ооң соонда ооң ужук айтырар улус узуктелбестээн.

Захар-эмчи аалга келирге бичии уруглар болдунчуп чедип келир: оон чигир азы хлеб ап чоруурун пачала бидир. А улуг улус ооң солун чугаазын дыңнаар дээш бажын суйбай тутқулааш, эргеледи аарак мактап кагды.

— Эки өөренген кижи, чаңгыс дөрттүг болган. Эрхей! Мооң бир дугаар класста дуңмазы база «үш» чок доосту, а ийи класс дуңмазы чүгле «бештерге» өөренди. Ада-иезии үргүлүну чаага чоруур болгаш. бистиннге кыштаар улус бо. А чайын көдээже үнгейлер аан, арыг агаарлыг черге хойтпак-тарак. оон кедерезе бе сүдүжер, чөкпек-чөөгей чиир, мал-маганга чаңчыгар болгай.

Мал-маганга чаңчыгар... Тываны чээрби чыл дургузунда кезип келгеш, бодум кеңгүс чаш уругларын ындыг сестер-биле үдеп турган кырган-ачаны сагынмайн-дыр мен. Ынчангаш бо орус кижиниң малга ынаа мении кайгатты. Ол талтыгла мугур дөртен чыл мурнунда Ачинскиге мал эмчилериинің курузун доозуп алгаш. Тес-Хемге чедип келген. Оң сес харлыг оол Ада-чурттуң Улуг дайынының үезинде күш-ажылчы башымын ынчаар эгелээн. Бүдүн районга мал эмнээр-даа. профилактиктиг ажылдар кылыр-даа, чонга угаадыгтайылбыр кылыр-даа мал эмчизи ол. Чамдык таварылгаларда аарыг кижилерге бээнің эмчи дузазын чедирип турган. Доңуп-дожап-даа, мал аарыындан аарып-даа чораан. Оон уламындан сөөлгү уеде бодуңун ынак мергежилиин каар ужурга таварышкан. А аныяында эрес-ле турган. Кончуг эрлер дезиг аът сыдымнап азы эмдик мал өөредип чадап каашы «Эх, Загар-эмчи келир болза!» дижир.

Тыва дылды баштайгы үезинде-ле өөренип апкан мал эмчизи көшкүн чонга бүгү дузаны чедирип турган. Бир катап Шарануурнуң Элеңгилигге чеде бээрге, чоокку аалдарның эелерии ында чыглып келген болган. Культармейжи башкызы келбээш, «та ааракан, та аъдын чидиргеп, ам тарап чоруулу бе?» дижип турганнар-дыр. Чедир өөренген үжүктериин айтыртып алгаш. Захар-эмчи дараазында алды ужукту өөредип, кичээл эрткирген. Ооң соонда ооң ужук айтырар улус узуктелбестээн.

Захар-эмчи аалга келирге бичии уруглар болдунчуп чедип келир: оон чигир азы хлеб ап чоруурун пачала бидир. А улуг улус ооң солун чугаазын дыңнаар дээш ба-за-ла бо келир. Захар-эмчи улустуң чагаан эмнерии-даа эккээр, боду база куруг чорбас. Ынчангаш чон ону үргүлүү манаар, өг-оранынче чалаар, билбес түүлдерин айтырар — ээ-не хүндүлүг кижилерниң бирээзи ол турган. Тыва чон-биле орус кижиниң найыралы ынчаар бижыккан.

Григорий Семёнович аалдарга кээрге, таныштары «Вовканы эккелбедиң бе?», «Мишаны каалтың бе?» деп сөстер-биле үткүүр турган. Ол үеде Самагалдайга ясли-садик турбаан болгаш Загар-эмчи оолдарын чоокку аалдарга аппарып каап, оон ыцай неделя-неделязы-биле чоруп каар турган. Черле ынчаш ооң оолдары чедилээн ындыг байдалга өскен. Школага өөрени бергеш безин чайны аалдарга хой кадарып эрттирер, чамдыкта аалдарның ээлери оолдарны Самагалдайдан барып ап алыр турган. Ооң уламындан оолдарның шуптузу көдээ амыдыралдан, тыва чанчылдан чарлып шыдавастаан. чеди-сес классты доосказ-ла, тывалар-биле малчыннап чоруп каар. Чеди оолдуң аразында чылгычылаваан болгаш хой кадар-баан кижи чок. Оларның чамдыызы тыва кадайлар-лыг, хой ажы-төлдүг чурттап чоруур. Бо алышкыларның бирээзиниң аалынга — Мергенниң ада-иезинге — чедерин шиитпирлеп алдым.

— Тестиң көвүрүглеп кешкеш. өрү чоктапгырыга Үстүү-Боом кырында аал эвеспе. Ак-Кежигниң алдыы талазында аан. МЧАЭ тургустунуп турда. школа тудуп турган черде—деп. ашак оглунуң аалын дыка эки айтып берди.

2. ЧЫЛГЫЧЫНЫҢ ААЛЫ

Баалык кырынга үне халдып кээривиске. Үстүү-Боом кырында аал мыя бо тур. Кажаа долдур чылгы. Ындыы өгнүң баглаажын азерлиг-даа, азер чок-даа аъттар дола берген. А кажаа чанында өгнү каш кижи бузул. К-700-түн тергезинде чүдүрген тур. Трактордан дужуп келген орус оолдуң арынышрайы Захаровтарныы олчаан болду. Дораан-на айтырдым:

— Па, сени чылгычылап турар деп дыңнаанам кай, кайы чапта тракторда олурупканың ол, Вася?

— Мен Миша-дыр мен, акым. Вася чылгызын кажаалап кааш, өөнде барды. Бисти улус черле салчаптар чүве. сагыш човаваңар, акым—деп бо. Оон черге чыткан ынааларны беле куспактаашы, шарып тура чугаалай-дыр:

— Херелмаа чеңгем өөнче бар чор, уруглары-биле кады суглап чораан-дыр.

Оон ол өттө бардым. Василий аяк хээлиг дерлик кеткеш, шляпазын бажында салыпкан чоргаар шайлап ор. Ол хире улуг, шыырак кижи баскактаныптарга. орун баарында ширтек дола бээр болду. Ам чаа дунмазы Миша-биле ону салчаштырыпканымны чугаалажырымга. каттырып-каттырып. «чер-чуртунга келбестей бээрге. ындыг-ла болгай. Мээн багай чадырымда канчап чедип келдиң. харын акым?» дидир. Чадыр дээн өө аажок улуг болгаш чаа ог болду.

— Эрги өөмүү мындаа совхоз директору школачыларга берипти. Хой кадарар өөренижилер бригадазы тургузуп турар чорду. Оон меңээ бо ог ыяжы биле киднс берип каан. Херел-биле ийилээн ваш хонук дургузуында кылган чүвевис ол болду. Бүлүп. илип. даарап-ла турдувус. Китаатгарым. харып. улуг дуза чедирдилер. Олар эвес болза. ам-даа бүтпээн турар өг бо — дээш, өөн шинчилей аарак көргүлей-дир.

— Дааранып база билирдир сен аа, Василий Григорьевич? —деп сонуургадым.

— Хоорай кижизи чаңгыс эртеминг, кедээ кижи тос эртеминг болур-ла болгай. Кедээ кижиниң кылбас-тутпас чүвези бар эвес, амыдырал албадаптар болгай, акым — деп харылады. Ону дыңнаш, иштимде «сээң кылып шыдавас ажылыңны демейле тып алыр мен» деп бодандым. Ол-ла дораан аламда шайның аккырын эскерип каш, амырай берген дег айтырдым:

— Инек база саар сен бе?

Ол айтырыгга харыыны Херелмаа мурнапты:

— Саар-саар. Холу дынзыг болгаш. менден артык саар. Чайлагга баргаш, бе база саар бис.

Ак далгандан хаарган чымчак сарыг боованы шайга доораш. чигирлеп чип, таваар хөөрежип ор бис.

— Самагалдайның хлеви үргүлүү чиг болур апарган, акым—деп. Василий чугаалап ор—хлебти боттарывыс бижырып турар бис. Өгте бижырган хлеб дыка амданыг болур. Далган барда. кандыг-даа чемни кылып болур: шарбын хаарар. хайлымак булгаар. тайгак хоорар...

— Хамык улус. ылаңгыя аныяктар. хоорайже дывыржып турда. сен чүге уламна көдээже чүткүүр кижи сен?— деп. Захаровту үзе кирдим.

— Хоорайга чурттаарын шенеп көрдүм. акым— деп. ол харылады— тускай эртем безин чедип алган турдум. Моздок хоорайга автомеханиктер курузун доостум. Красноярскиге техника талазы-биле база бир курс доостум. Самагалдайга бичии када трактористедимдаа. Кара чажымдан мал аразынга өскен болгаш. хоорай черге сагыжым черле доктаавас чорду. Ынчангаш өгге чурттап, өөренген мергежилимден халбактанып чорзумза. оон дээре чүве чок ышкаш. Дөргүл-төрелим база мында болгай. Катаатгарым-даа бар. кудагайларым-даа бар. дуңмам Костя Төвүт-оолдуң уруун алган болбазыкпе. Уругларым база беш чеде берди. Ам моон бо «Чодураа» совхозтан кайын чоруп шыдаар мен, акым.

Василий ам чылгы малдап турар. Элээн каш чыл мурнунда Тес-Хемниң бүгү ажыл-агыйларының чылгызын чаңгыс У-Шынаага мөөнээн турган. «Чодураа» совхоз ынаар дөрт чүс баш мал чоруткан. Эрткен чылын ол чылгыны катап совхозтарже тараткан. «Чодураага» чүгле чүс алдан хире мал келген. Ону малдаарын, мурнунда черле чылгычылап чораан. аътка эрес кижи бооргa. Василий Захаровка дааскан. Ынчангаш ону хой малдаарындам хостаан.

— Бо шала бичежек малдар түс чернин аъттарыдыр. акым. Оларны каш хонук бурунгаар Моңгуи-Тайгадан алдывыс. Алдап ажыг башты. Хөөкүйлер ам-даа бо черге ижигип шыдавайн турлар: доктаавас. талыйтырай берген болур. Кажаладып алган турар ужуру ол. Бо малдар-биле катай саналарга, совхозтуң чылгызы дөрт чүс чеде берген. Оларның ден кезии малчыннарда. А алдан чылдарда колхозтуң чылгызы моон ийи катап хөй турган—деп тайылбырлады.

1965 чылдың чайында Василий Шуурмакка чылгычылап турда база ужурашкан мен. Ынчан ол Сырат Бугалдырның аалынга турган. Чугаазы суг тыва. он беш харлыг оолдуң аътка шоваазын кайгаан мен. Ооң соонда Тевер-Саңчаттың Херелмаазы-биле өг-бүле тудуп, Оюннарның күдээзи апарган. Нургулайында хойга чораан, ам чылгычылай бергени бо.

— Чылгыда кыс мал дыка эвээш: чеден-не бе бар, акым. Бо чорук чылгының өөрииге шаптыктап турар. Июнь бирге чедир белерниң чүгле 23-у кулуннаан, өскелери орай төрүүр азы кызыр—деп. ол сагыш човаап ор.— Ылаңгыя малчыннарда белер чылдың-на кызыраар. Ындыг хирезинде малчыннар чогуур үезинде белерии эдержилгеге киирбес боор-дур.

Чылгы дугайын чугаалай бергенде. Василий салдыкпайн баар кижилерниң бирээзи чорду. Оон ыцай кады-кожа чурттап чоруур чонун база аажок хүндүлээр. «Меңээ арга айтып, сүме кадар улус ол-ла болгай» дээр. «Данзырың акый», «Сувандии ирей», «Чедей утбай» деп чугаалаар. Ооң бичче сеткилдиин ужурашкан кижимден дыңнап чордум. Чүгле Василий эвес, а Захаровтар шупту ындыг. Ону Василийниң Мишадан бичче дүмазы Костядан бодум көрген мен.

3. ХЫЛБАЛАП ЧОРААШ

Чайын хылбалаар дээш Шуурмакка чеде берген мен. Малчыннарның кидин-не чайлаглап турган үези чүве.

— Ол чарыкта хөй болдур ийин ол чүвең. аал. Баян-Колдарны утпаан сен ыйнаан? Ол-ла. Аңаа таакпы тыртым болуруңга-ла, эдээң долуп турар деп бия— деп. чайлагже хой сүрүп бар чораан Болат-оол чугаалажы. Оон-биле орук кыдыынга элээн хөөрештивис-даа. Оон чарлып чоруп турумда, демгим мени арай чемелейдир:

— Паа, бо хамык черинни уттуп алганың ол чөөве, аал? Бажы-биле баарга, ындыг-ла болгай. Кайның каттап. кайның тооруктап чораанывысты безин билбес эвес сен ыйнаан моң? Бирле сигеннеп турган черивистиң кедээзинде ышкажыгай, ол Хиндик дээр тей аан, аал.

Алызы чылдың маңаа чайлап келген кижиниң аксындан ыңгедим. Шуурмактың Алдыы Баян-Колга кээримге, ышкап-ла, тоолда-биле дөмей болду. Черниң өңү тос чүзүн! А шала шыксымаар агаарлың чыдынып таптыынга баш дескинип тур. Ийе, агаар, шынап-ла, чыттыг болду.

Баян-Колдуң Хиндик дээр черин дораан тып алдым: арга-ыяшка үглеткен, чүгле мээс талазы калчан тей бо тур. Бичинмде аъттыг бо мынчаар чоруп пат болган мен. а машиналыг бир-ле дугаар кээп турарым бо. Харын-даа. оруктан аспаан болдум. Тейден ырак эвес улуг ажыкта бир өг көстүдүр. Демги ужурашкан кижимниң «Кызыл чурттуг кижи оларны кайынын таныыр сен. огленгенден бээр ийи-ле чыл болуп чоруур уруглар-дыр ийин. Чугаалажы берзинээ, танып каар сен ыйнаан» дээн аалы ол. Оон алдыы талазында майналык кырынга бичии дыштаныр, оран-чурттуң каасчаражын магадап ораш, хылба элбек боорга, чыып эгеледивис. Дыштаныр хүн таваарыштыр бүгү өг-бүлем кады чораан.

Канчангаш-ла дыңнаарымга, дужумда өзен иштинде кижи ырлай-дыр:

Эглип-эглип бады келген
Эзим адаа Шуурмакты!

Ырызының аразында «Шу-шу!», «Курай-курай!»-даа дээр. Хире-хире «Ха, моома!» деп кончуттунардаа. Оон кожамыктай сыгырар-даа. Ынчап чоруй каргыраалап. хөөмейлеп эгеледи:

Каргыраамны кагбас-ла мен,
Хапка суккаш, үүктен аар мен.
Хөөмейимни кагбас-ла мен,
Хөөге кагаш, сөөртүп аар мен...

Эзимниң мыжыраак кушкаштарының болгаш ындамында хектериин үнү-биле чергелештир ол бүгүнү дыңнаары дыка-ла таалынчыг болду. Үр-даа болбаанда кезек чылгы сүргеи кижи кестүп келди. Ак черге келген дораан. дергиде сыдымын дүрүп эгелээрге. доруг аът өөрүпден чарылгаш. ажыктыг куду ыцай-ла болду. Демги кижи сыдымын дүредүре. оон соондан хаптыг. Дескен аът ажыктын бир кыдыынга чорда. сүрген кижи чыпшыр четкеш. малдың бажын эзп келди. Мендаа сонуургап көрүп тур мен. Ажыкты ийи-үш катап ол-бо кеже халыткан соонда. дескен аът кыббап чыдырда. сыдым-даа хыт-ла кылынды: эрес эр шагда-ла төрелчилекен тур.

Эмдик, ылаңгыя дезиг аъттарны тударынга чаңгыс эвес. хүн чарыгдаттынар таварылгалар эвээш эвес. Ынчангаш улус баш бурунгаар дүгүржүп, демин ңадар. оон кедерезе. дес кажаа тудар, үрүк. сыдымны белеткээр чүве болгай. Демги аът частырган азы сыдым алган болза. өөрүп каапкаш чоруп бээр магатчок турган. Чүгле сыдымнаан кижиниң часпаанындан, баштай-ла сезик алган аът, харыы-даа белениибиле холга кирген. Ол бүгүнү чугаалажып турувуста, демги эрес эр, малын четкен бо челзинп келди. Каракла бо: кижим —орус! Ийе, шуут орус! Чаа-ла кожамыктап, сыгырткан, хөөмейлеп чораан кижим аан.

Болат-оолдуң чугаазы бажымга чык кынды. «...чугаалажы берзинээ, танып каар сен ыйнаан» Ам мен баштай танывадым, иштимде-ле даап бодап тур мен: Захаровтарның-на бараазы ышкаш. Чыып каан хылбаны көрө сал-ла «Үүле бүтсүн!» дей-дир. Эскеринчелин көрем. Оон мунган малын чаа туткан малының мойнунга баглаашы. оон үзүн-дынын балдырынга кыскаш, дискектенип олурып алды. Тывалар-ла олчаан. Аныяк хирезинде чугаакыры чүү дээр.

— Чайын каттаан. тоорүктаан улус үзүлбес чер бо. Чамдыктары далаш чоруур болгаш. одаан-даа чедир өөрүбейн баргылаар-дыр. Каштыы-даа өөрүдүм. Эрткен чылын каттаан улус куду аалдың хоюнуң ара-ында эртерге. ол хой олчаан үзүлгеш. өске аалдың хоюнга каттышкан болгай —деп. чугаа аразында бүдүү сүрташ-даа салды. Оон чоорту танывыпп кээривиске. шынап-ла. Григорий Захаровтуң оглу болду. Константин Захаровка үжүражы бергенивис бо. Дораан-на өөнче бистн аппарды.

Шокар-шокар аптаралар, үлүгүрге: хана бажында — үүген. чулар: ынаада кызыл каан кижен... Өг иштиниң арыг-силии аажок. Үзүүкте согааш, бала-даа турар. Кадайы— ол-ла совхоздуң хойжузу Төвүт-оолдуң уруу Мария —чем кылып турда, Костя кавайда Светазын чайгавышаан, хоюнда Алёназын эргеледнп ор. Оон далган үзүп. кадайынга дузалажы берди.

— Чайжок улус садыгга чедер эвес бис. Аан, серидей бээрге, тараадан хоорул алыыл аа, Костя? — дээш, Мария бистиң-биле чугаалажып ора, ашаанче көрүндү. А оозу ажылын уламчылачыыпаан:

— Ажырбас, Марь, ону мен чаасkаан кылыптар мен. А сен уруглармывысты көр, дем маңаа ыргак-сээк-даа ужуп турар чорду —диднр.

Костя 1978 чылдың апрельде Совет Армиянның хүрээлеңиинден халажып келген. Шериг баар мурнундала күдээлеп турган боорга, кайызының-даа ада-иезии дугурушкаш, уругларны ол-ла чайын өглеп каан. Комсомолчу өг-бүле оон бээр хой кадарып келген.

Костя сут бурунгу чылын кыштатта чыдырда база чораан мен. Ынчан оларга бичии Иван немешкен, ынчангаш оларның өөрүшкү-маңнайы-даа ажжок. Бо удаада Василийниннге чорааш, Костяларның суурже көжүп келгенин дыңнадым. Чаш уруглар бичии доруктуруп алгаш, катап-ла малчыннаарын шиитпирлээн болдулар.

Григорий Семёнович чеди оолдуг дээрзин ам база катаптаксап тур мен. Ол оолдарның үжү тыва кадайлыг, а шеригде хеймер Захаров база тыва душтуктуг. Ол шериг баарының мурнунда «Чодураа» совхозка үш чыл хире чылгычылаан. А бирээзиниң кадайы — бурят. Оолдарның шуптузу тывалаар, чамдыызы орус улус-биле орустал чугаалажып тура. эскербейи тывалай каапкан-даа тургулаар. Василий хураганын хоскан хойну черле чер алыспас, тоотпалап-тоотпалап, дораанна аллып аптар. Олар тыва чанчылды од хире шиитпирлээп. тыва чон-биле ынчаар төрелдежи бергеннер. Найыралга кызыгаар турбас деп чүве бо-ла-дыр.

Ч. КАРА-КУСКЕ.
Кызыл — Самагалдай — Үстүү-Боом — Кызыл.

НАЙЫРАЛДЫҢ ДАЗЫЛДАРЫ

Чылгычы Василий Захаров.

МОСКВАГА БОЛГАН ПАРЛАЛГА КОНФЕРЕНЦИЯЗЫ

ЭДЧ кежигүннерн чурттарның дээди деңнелге Экономиктиг чөвүлел хуралы доозулганы-биле холбаштыр совет болгаш даштыкы журналистерге парлалга конференциязы июнь 14-те Москвага ССРЭ-нип Даштыкы херектер министерствозунуң парлалга төвүнге болган.

Парлалга конференциязын Л. М. Замятин эге сөзү-биле ажыткан.

Акы-дунма чурттарның социал-экономиктиг хөгжүлдезининң эң-не калбак айтырыгларының болгаш делегей байдалының чамдык айтырыгларының талазы-биле санал-оналдарның ажыт-чажыт чок болгаш чаагай үре-түңнелдиг солчуушкунуң ЭДЧ кежигүннери чурттарның дээди деңнелге болган Экономиктиг чөвүлел хуралынга кылганын демдеглээн. ЭДЧ кежигүннери чурттарның экономиктиг дем каттыштырылгазының узун хуусаада стратегиязын тодаргайлаан чугула документтилерни дугурушкан болгаш оларга ат салган.

Экономиктиг бо чөвүлел хурал социалистиг дем каттыжылгазының улустарының амыдыралынга үе-чадалыг чүгула болуушкун болуп, оларны улам ыцай сырый каттыштырарынга, социалистиг болгаш коммунистиг тургузуушкунуңуң чугула сорулгаларын шиитпирлээр талазы-биле чеднишкиннерге идигни бөөр дээрзи онзалап демдеглеттинген.

Тайбың болгаш улустарның айыыл чок чоруу дээш, делегей харылзааларын чотумчалыг болдурар дээш шыдамыкчай демиселди үргүлчүлээриинге коллективтиг бижыг шиитпирлиг чорукту дээди деңнелге Чөвүлел хурал бадыткап көргүскен.

Парлалга конференциязының киржикчилери журналистерниң айтырыгларынга харыы берген.

(СЭТА).

Эш В. ЯРУЗЕЛЬСКИЙНИҢ чугаазы

Ханы хүндүткелдиг эш Константин Устинович Черненко!

Эргим эштер!

Бо Чөвүлел хуралды чыылдырарынга иниципативмар дээш, ону белеткээриие киирген чогаадыкчы садыышкыныңар дээш, хүндүлеэчел хүлээп алыышкыныңар дээш. Силериниң бөгүн маңаа илереткениңер акыдүнмаңың чылыг күзээшкиниңер дээш акы-дүнма партияларның болгаш чурттарның удуртукчуларының даасканын өзугаар, а ол ышкаш поляк делегацияның өмүнээзинден эргим эш Черненко, Силерге. бүгү совет удуртулгага байыр чедирерии мензэ улуг идегел-дир.

Бистиң кады ажылывыс дыка улуг үре-түңнелдиг болду. Бо Чөвүлел хуралдың шиитпирлери Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүннери чурттарның улам ыцайгы хөгжүлдезинге, оларның кады ажылдажылгазынга, чаңгыс эвин болгаш сырый каттыжыышкынын быжыглаарынга кайгамчык улуг, шынап-ла төөгүлүг ужур-дузалдыг.

Темпилерни улам ыцай дүргедедиринге болгаш экономиктиг база эртем-техниктиг интеграцияның хемчээлдерин көвүдедиринге, социалистиг дем каттыжылга чурттарынга экономиктиг айыыл чок чорукту хандырарынга чогумчалыг үндезин тургустунган. Мындыг байдал бо хүннерде кажангызындан-даа артык эргежок чугула. Амгы уеде тургустунган нарын айтырыларга харыылаар, ол ышкаш бистиң иштики хереқтеривисче холгаарлаар болгаш ыйыдар, киржир дээн империалисчи орландажыышкыннарга шиитпирлиг харыыны бээр ужурлуг бис.

Чогумчалыг үндезинде боттанып турар тайбыцныц, улустарның айыыл чок чоруунуң болгаш делегейниң экономиктиг харылзааларының хөгжүлдезининң аразында сырый холбаалыын Чөвүлел хуралдың Декларациязынга онзалап демдеглээн бис. Үндезин болур күштериің дең чоруун үзээринче, делегейге тергиидерлы тургузарынче орландажып турар Ынттышкан Штаттарның агрессчи бөлүктери мындыг байдалга тайбыцны камгалап арттырарынга шаптыктап турар. Олар боочепсекти эндере бүдүрерии күштелдирип турар. Экономиктиг болгаш психологтуг чепсекти ажыглап турарлар. Европада тургустунган демократтыг Республикаиың: Моол Арат республикаиың:

ПКАП ТК-ның Бирги секретары. ПУР-нуң Министрлер Чөвүделиниң Даргазы В. Ярузельский баштаан Польша Улус Республикаиың:

РКП-ниң Чиигине секретары. РСР-ниң Президентизи Н. Чаушеску баштаан Румыния Социалистиг Республиканың:

ЧКП ТК-ның Чиигине секретары. ЧССР-ниң Президентизи Г. Гусак баштаан Чехословакия Социалистиг Республиканың делегацияларын Москвадан чорупкан.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүннери В. И. Воротников, В. В. Гришин, А. А. Громыко, Г. В. Романов, Д. Ф. Устинов, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидаттар П. Н. Демичев, В. И. Долгих, В. В. Кузнецов, В. М. Чебриков, СЭКП ТК-ның секретарьлары Е. К. Лигачев, К. В. Русаков, Н. И. Рыжков, алдыммың өске-даа кижилери делегацияларны удээшнер.

(СЭТА).

ДЕЛЕГАЦИЯЛАРНЫҢ ЧОРУПКАНЫ

ЭДЧ кежигүннерн чурттарның дээди деңнелге Экономиктиг чөвүлел хуралынга киришкен:

БКП ТК-ның Чиигине секретары, БУР-нуң Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Т. Живков баштаан Болгария Улус Республиканың:

ВСАП ТК-ның Бирги секретары Я. Кадар баштаан Венгрия Улус Республиканың:

ГСЧП ТК-ның Чиигине секретары. ГДР-нин Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Э. Хонеккер баштаан Герман Демократтыг Республиканың:

Моол Арат республиканың:

ПКАП ТК-ның Бирги секретары. ПУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. Ярузельский баштаан Польша Улус Республиканың:

РКП-ниң Чиигине секретары. РСР-ниң Президентизи Н. Чаушеску баштаан Румыния Социалистиг Республиканың:

ЧКП ТК-ның Чиигине секретары. ЧССР-ниң Президентизи Г. Гусак баштаан Чехословакия Социалистиг Республиканың делегацияларын Москвадан чорупкан.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүннери В. И. Воротников, В. В. Гришин, А. А. Громыко, Г. В. Романов, Д. Ф. Устинов, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидаттар П. Н. Демичев, В. И. Долгих, В. В. Кузнецов, В. М. Чебриков, СЭКП ТК-ның секретарьлары Е. К. Лигачев, К. В. Русаков, Н. И. Рыжков, алдыммың өске-даа кижилери делегацияларны удээшнер.

(СЭТА).

СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин — амыдыралга

БҮГҮ ТАЛАЛЫГ САЙГАРБЫШААН

Улус депутаттарының Барыын-Хемчик район Советиниң сессиязынга «СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунуң, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң он бирги чыыжының бирги сессиязының шиитпирлериниге, СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы эш К. У. Черненконуң айтышкынынарынга дүүштүр районнуң улус депутаттарының Советтериниң сорулгаларының дугайында» илеткелди райкүүском даргазы С. И. Ильенков кылган.

Он бирги беш чылдың эртикен үш чылында районнуң чер-чер Советтери, ажылагый органнары партия райкомунуң, район Советиниң күүскомунуң удуртулгазыбиле чоннуң амыдырал-байдалын улам экижидер дээш эвилеп ажылдарны кылып чоруткан деп, илеткелчи демдеглээн. Район Советиниң күүскому улус чырыдышкынының, кадык камгалалының, культура болган амыдырал хандырылга черлериниң материал-техниктиг баазазының быжыглаарынга доктаамал кичээнгейни салып келген. Чүгле аттекен үш чылда безин Ак-Довуракта 1176 уруглар өөренир школа, 120 орунлуг уруглар эмнелгези, поликлиника, «Барлык» совхозта 400 олуттуг Культура бажыңы, Хөнделең салбырында 60 орунлуг интернат болгаш ыка хөй чурттарга бажыңнары ажыглалга кирген. Аянгаты, Аксы-Барлык, Дон-Терезин суурларда амыдырал хандырылганың чондан чагыглар хүлээп алыр комплекстиг пунктулары ажыттынган. Районнуң хереглекчилер нинтилелиниң шугуму-биле чаа 3 садыгны ажыткан, дөрт суурда харылзаа салбырларының чаа бажыңнарын түткан.

Районнуң албан черлериниң, организацияларының материал-техниктиг баазазы әлээн быжыкпан-даа болза, оларның иниг бериишкини ам-даа чавыс деп илеткелчи болгаш санал берген депутаттар — «Тыва даг-дүгү» комбинаттың кол инженери Д. М. Свавильный, «Дон-Терезин» совхозтуң директору Д. П-С. Саая олар шугумчүлээн. Ылаңгыя харылзаа болган пассажирлер автотранспортунуң ажылында четпеестер бар. Ак-Довурак—Кызыл-Мажалык аразынга пассажирлер аргыжылгазының, телефон харылзаазының айтырыгларын ам-даа чедир шиитпирлеттинмээн. Бо талазы-биле хоорукүүскем болган Кызыл-Мажалыктың суур Советиниң күүскому тодаргай хемчегларын алыр ужурлуг.

Илеткелчи дузалал ажылагыйының хогжүлезиниге доктаагаш, бо талазы-биле Ак-Довуракты пассажирлер АТБ-ни, «Тыва даг-дүгү» комбинат, № 3 ХПТУ, Аксы-Барлык кодээ Совети багай эвес ажылдап турар деп демдеглээн. Ынчалза-даа бо ажыл районнуң түдүг организацияларында, Эрги-Барлык, Шекпээр, Ак кодээ Советтеринде ам-даа четпес тургустунган.

Илеткелчи болгаш сессиязга санал берген депутаттар — Аянгаты кодээ Советиниң күүском даргазы Д. Б. Чыргал, «Барлык» совхозтуң хойжузу Б. Ш. Монгуш чер-чер Советтериниң ажыл-чорудулгазынга доктааганнар. Районнуң чер-чер Советтеринге шүүтү 385 депутат сонгуткан. Оларның 66 хуузу материалдыг бүдүрүлгеде хаара түттүнган. Район, хоорай, суур, кодээ Советтериниң сессияларынга албан организация черлериниң күүне мурнунга планныг даалгаларын күүседиин, ажылды чоннуң амыдырал чурталгазының бүгү талаларын хаара түткан чугула айтырыгларны чугаалажып келген. Аксы-Барлык, Аянгаты, Хөнделең кодээ, Ак-Довурак хоорай Советтери сессияларны хынамчалыг белеткеп, анаа хүлээп алган шиитпирлерниң күүселдезин чедип алыр даапторгай ажылдарны кылып турар. Оон-биле чергелештир Шекпээр, Ак кодээ Советтериниң сессияларны белеткеп, анаа чугаалажыр айтырыгларны шилип ап турарында кескү четпестер бар деп сессияга шүгүмчүлээн. Бо Советтер сессияларга бүгүлээ белеткеннип, анаа колдуунга будурулге айтырыгларынче чайгылып, школаның, медицина, культура, уругдар албан черлериниң, амыдырал хандырылганың айтырыгларынче чогуур кичээнгейни салбайн турар. Сессияларны белеткээринге доктаамал комиссиларны, депутаттарны киришпирбейн турарындан бо ажылдар чаңгыс талалап турар. Бо четпестерни чайладыры-биле Советтерниң ажылынга хөй-ниитиниң күжүн калбаа-биле хаара тудары чугула даапторгай санал бергеннер демдеглээн.

Районнуң чер-чер Советтеринде 69 доктаамал комиссия бар. Эрткен чылын болган бо чылдың беш айларында район Советиниң доктаамал комиссиялары тус-тузунда хуралдарны эрттиргилээн. Оларның иштинден Л. Н. Сааның даргалаганы аныяктар-биле ажыл чорудар, С. Б. Күжүгеттиң удурткаңы үлетпүр, түдүг, транспорт болган харылзаа талазы-биле, И. Ш. Очурның удурткаңы улус өөренилгезиниң болган культура айтырыгларының талазы-биле доктаамал комиссиялар багай эвес ажылдап турар.

Эрткен чылын районнуң чер-чер Советтериниң күүскомнарынга хамаатылардан 1054 санаалдар, хомудалдар, билдиришкиннер киргеп. Оларның санаалдарынга, хомудалдарынга харыыларны күүскомнарның хөй кезии ойлаанда, тодаргай харыыларны берген. Ажылчы чоннуң чаган, бижиктеринге хамаарышкан ажылдарны экижидериниң дугайында айтырыгларны күүскомнар хаая эвес чугаалажып турар.

Илеткелчи дараазында школа реформазының дугайында айтырыгларга доктаагаш, бо талазы-биле чер-чер Советтериниң мурнунда кандыг чугула сорулгалар туруп турарының дугайында чугаалаан. Күүскомнар, районнуң улус ооредилге кылдызы, школалар чаа реформаны амыдыралга боттандырар, уругларны 6 хардан эгелеп ооредириниче, 11 чыл школазынче шилчириниге белеткел ажылдарын амыдыраштан эгелеп хынамчалыг чорудуп эгелээри чугула деп санал берген депутат — Ак-Довуракты №3 орта школаның директору П. Д. Сундукова демдеглээн.

Школа реформазының дугайында айтырыгларны сессияга чугаалажып тура, илеткелчидээ, санал берген депутаттарда кушажылчы кижизидилгениң чугулазын онзалап айыткан. Районда «Барлык», «Хемчик» совхозтарының бригадаларының ажылы багай эвес организастаттынганда болза, арткан школаларда оларны удуртуп башкарарынга бүү барымдаалар чоруктар ам-даа уялаттынмаан. Ынчангаш ажыл-агыйның удуртукчулары, чер-чер Советтериниң күүскомнарының паргалары, школа директорлары бо ажылды чогуур деңнелге тудар дээш демнежин ажылдаар ужурлуг.

А. БЕГЗИН-ООЛ.

ТАДЖИК ССР Республиканың эң-ие бедик даглыг черде курорттары-биле кайгамчык алдарлыг сураглыг Ходжа-Обн-Гарм дагже автобустарга олурупкаш барын турарларның аразындан ам чүгле курорттуларны эвес, харын Душанбеден, еске-даа хоорайлардан болган ажылчын суурлардан эң-ие бердинген моогучүзерни база корүп болур. Чаъс барык хүннүң дүжер даглар эдектери чылыг болган моогүлериниң элбекшин өзүп үнеригне кедергей таарышкан. Даг моогүзүнүң тус бүргүзү 500 болган оон-даа хөй грамм чеде бээр болганы-биле ону хапсава долдур дораан-на чыын алтар.

Ат-сураглыг моогучү Павел Иванович Савинов (чуруктуң) моогүлээн самында-ла элбек тывыштыг келир.

Ю. МАШКОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Колхозчулар болурун шиитпирлээнинер

ОШ. (СЭТА). Киргизияның Наукат районунуң Тельман аттыг колхозунуң кежигүннери болурун ук черниң ортумак школазын бо чылын дооскан өөренигчилери шиитпирлээн. Олар шылгалдаларны дужаабаның соонда ортумак билиг дугайында аттестаттар-биле кады «Колхозчуларның дептерлерин» оларга байырлыг байдалга тыпсыр.

ДУРЖУЛГА СОЛЧУП

Чоннуң хереглел барааннарын солчуп садыглажыры-ның областар аразының ярмаразы Кызылга болган. Аңаа чүгле бистиң республиканың кожаалары Кемерово, Томск, Новосибирск областардан эвес, Амур областтан, Узбекистандан, Киргизиядан, Украинадан база садыг ажылдакчылары кээп киришкеннер.

Ярмаркага чоннуң хереглел барааннарының он дөрт миллиард ажыг рубль түүге садыглажымышкынын чоруткан. Ооң иштинде Тываның күүне болган кооперация садыглары 6,5 миллион рубльдиг бараанын делгээн.

Республиканың садыг организациялары иниитил-биле 1.605 муң рубльдиң бараанын өске областарга, республикаларга саткан. Ооң иштинде Кызылдың даарылга фабриказының коллективиниң даарааны плательелери, халаттары валчыларның үнелелин чаалап алган болгаш дыка хөй акша түүге саттынган. Ол ышкаш валчылар бистиң республиканың чурттакчыларынга 390 муң рубльдиң кылыгларын саткаинар. Бараанарның хөй кезии бичии уругларга тааржыр идик-хеп аймаа, ойнаарактар болган. Ол ышкаш Фрунзениң шил заводунуң бүдүрүп үндүрген мебель аймаа, алгыдан кылган түүлдери дыка ажыктыг барааннар болган. Керамикадан болгаш хрустальдан кылган сава аймаа база магазиннерниң делгүүрлеринге делгеттинер.

Мындыг ярмаркаларның ажыктыы чугаажок. Чоннуң улустуң хереглел барааннары-биле долу хандырарынга ол чүгүлә быра болур. Ярмарканың киржикчилери арга-дуржулгаларны солушпушаан, дараазында ярмарка үезинде садыглажыр бараанарының дугайында база чугаалашкан.

Д. ИРГИТ.

ЧУРУКТАРДА: ярмарка үезинде.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

Эки кижилер дугайында

БЕДИКТЕРЖЕ БАЗЫМ

Сезен ажыг харлыг Лопсаң ирей дөң кырында турар оглунуң, уруунуң бажыңынга келген. Ол бажыңның чаны-биле суурнуң эң улуг кудумчузу — Аңчы кудумчузу чоктаан. Оон суур адыш иштинде дег көстүр.

Кажан бажынга чоокшулап, кырган-биле аргамчы октам хире черге келгенимде, кыраанының бир «аарыы»-даа бооп чадавас, кижим дээрге чечек бүргээн көк кырынга ийи дискизээн кожа доженипкен, эргижирээн улуг куу пляпазы-биле бүгү бодун барык хөме шугланыпкан ышкаш олур. Артында, узун дурт-сыны дугаланчак хевирлиг апарган. Чанында белүк сарыг чечектерден ийи-бирии камныг чулуп алгаш, тырыкылай туткулап көргүледи. Ол арада-ында оглунуң хеймер кызы бажыңындан үнүп келгеш, тадыладыр каттыра каапты: «Кырган-ачам чиктиг ийин. бичии уруглар дег, көкке ойнай бээр!...» Кулаа кадыг болгаш, ашак дыңнавайн барды.

Бо удаада Лопсаң кырган-биле хандыр чугаалажып шыдаваан мен. Чүгле эки-менди солушканывыс соонда, мырай-ла ол бажыңның кыры-биле «Л-410» кедергей даап-диңмиттиг ужуп эрти. Ашак чожуй бергеш, бүгү боду коваш диди. Бичии сыгдыгыр карактарын шагжоок көргеш, мону чугаалады:

— Бо-ла ужар, чырыыр чүве мээң бажым кырындан ыраавас болган, моң оол! Ам, магалыг-ла шаг болган ийин, көрүп билип-ле келдим, чүвени...

Соонда кээп ол кырган аңчы болгаш ивижи-биле ооң дуңмазының бажыңының чанынга хөөрешкен бис. Черле өлдеп кижи: база-ла дискектерин сумупкан, шляпазын ужулбайн, бурунгаар үзейипкен, узун даңзазы-биле таалыкылап ор. Ооң мурнунда чугаалааны: «Аа, магалыг-ла шаг болган ийин» деп сестерин эдерип, ону коптарып, ону өзек кылгаш, сөс-чугааны ханылаткан мен.

Октябрь революциязының тайлымы-биле магалыг чаа амыдыралче дүрген базымнарын кылган ол тыва арат кижиниң салым-чолу, шынап-ла, еске-даа кожуун, сумуларга ышкаш, төптен ырак-узак булуң болган Тожуга база чүгле деп-шилгениң улуг оруу-биле холбашкан.

Ылаңгыя Тываның ССРЭ-ге каттышканының соонда бедик Өдүген безин ооң бедик апарган ийин. Биске, ивилиг улуска, дединей сөглээр чүве болза, тайга-сындан ужуп үнгеш, барбас-четпес, билбес-кылбас чүвевис чок апарган болгай бис — — дээш, хоочун аңчы болгаш ивижи Лопсаң ол 1944 чылга хамаарыштыр хөйнүле чугаалап ор.

Улуг орус улус-биле чаңгыс өг-бүлеге чурттаар аскежиктиг болганынга өөрээш, ынчаардагы Бараан Лопсаң ам Чистяков Лопсаң деп ат-биле чурттап чоруурун безин бодап көрүнерден! Салдам суурда чурттап турар орус өөнүүн Чистяковтун (ону тыва өөнүктерни шагда-ла Кара-оол дей берген тыва адын төрээнинин хереченилеринге ынчан кирбижидип алган кижи-дир). Чистяков Лопсаң Тожуга колхоз, совхозтарның хөй-хөй ивизин ак сеткилдии-биле кадарып, шаңнал-мактал-дарга кирип, пенсияже үнер хар-назыны он ажыг чыл эрткиже ажылдааш, ам пенсионер болган чурттап чоруурун бо.

Ам Чистяковтуң чугаазын уламчылап, амыдырала болган боттуг түүлдерни бо Тожудан кезик-чамдыктап ап көрээл. Ол-ла Өдүгенге, Улуг-Оога чурттап чорааннардан Бараан Мергең, Конев Мергең, Бараан Хойлук — Соколов Хойлук (Каа-Хемде Соколов деп эштиг турган), Бараан Хува — Бараан Губанов сут-суг деп аттарлыг боол чоруй даргылаан. Ол аттарын «турасказал кылдыр алган бис» деп адап турганнар. Ынчаарга Тожуның үндезин тайга кижилеринге Максим, Иван, Борис, Мария, Зина... дээш аттар чоорту эңдерли берген.

Көрген, билген хоочуннар, дириг хереченилер чугаалаар — Тожуга дөртен чылдарның орта-ында, Ада-чурттуң Улуг дайынының сөөлгү ийи чылдарында арат чоннуң хей-аът көдүргүлеп, патриоттуг күзел-чүткүлү, ажыл-херээ хайыышкынныг-ла болган. Хувискаалчы кижилер — Өдүгенден нам үүрүүнүң даргазы Кончук, суму даргазы Серен-оол, чыдын чыптас суртаалчы Балбыр, Улуг-Дагдан Ирбилиг, Хамсырадан Севек, Тоора-Хемден Самбуу, Кара-Даңзын, Сыстыг-Хемден Кылай болган өскелер-даа Тываның ССРЭ-ге каттышканы, ол улуг төөгүлүг болуушкунунуң дугайын арбай, сумуларга күзелдин-биле тайылбырлап, боттары-ла хол-биле ажыл-херектн баштап турганнар. Хамсыра болгаш Өдүген сумуларның төвү турган Кош-Тудугга хөй чон чыыланган хуралга Бараан Мырлааның (совлүнде Ленин ордени-биле шаңнаткан) сөзүү хей-аът кириикчи болган. «Корбээнивисти коор, эдилевээнивисти эдилээр уе-шаг ам бисте келген-дир, эштер, бо эр. хереежеп түмен улус...» Ынчангаш баш шыдаарыбиле өөренгеш, хол шыдаарыбиле ажылдааш туруптар херек!...» — дээн.

«Шынап-ла, Совет Тываның ол бүлүңүнга бүдүрген ажыл-ишн үзүктелбейн турган. Мал өстүрер, тудут-суур кылыр, өөредилгеже улуг, биче чоннуу улам-на хаара тудар, өлүк-диниң дужаарын көвүдедир дээш ергбан, суму даргаларының, калбак активке хөй ажыл онаамын тургак.

1944 чылдан бээр районнуң ажыл-агый, культура хогжүлдезин башкарарынга аныяктарның дорт киржилгези элээн көскүлеп болган. Ынчаарда идепкейлиг, аревэ кежигүннерге турган, ам пенсионерлер Бараан Чигжит, Бараан Серен, Бараан Дүгүр, Михаил болгаш Елизавета Кенденнер, Дмитрий Айыыр-Санаа, Ондарай Мергең, Кол Хуваалга, Кол Даажыкык суглар ам-даа болза, боттарының хире-шаабиле будурулге черлеринге ажылдап, аныяктарга үлегер-чижек болуп чоруурлар. Аңчылар Бараан Серем хөй чылда кызымак аднааны дээш. Ленин ордени-биле, Ондарай Мергең Кушажылдың Кызыл Тук, Бараан Дүгүр «Хүндүлелдиң Демдээ», саанчы Кол Ажыма, тудутчу Кол Даанчыт Куш-ажылдың Кызыл Тук орденнер-биле шаңнаткан. Хуунун ажылынган коллективтиг ажыл-агыйже шилчиир херекке бот-иделкейин, чүткүл-соруун коргусткен еске-даа хөй-хөй кижилер бар.

Районнуң хоочуи ивижилериниң бирээзи чораан, бо аразында ниитизи-биле 12 муң хире ивиин малдап, бодунуң оолдарын болгаш кыстарын ивижилер кылдыр өөреткен Чистяков Лопсаң: «...ужар, чырыыр чүве мээң бажым кырындан ыравас болган» деп чүге болганчок чугаалай каап орарыл? Ол мындыг. Өдүгенге чурттан чорааннардан самолёттуу ужуп чорда, бир-ле дутаар көргенивисти бирээзи ол болган. Улуг-Баштың Толбуя-Аксының кыры-биле спутник чырып ужуп эртип чыдырда көргеш, майгын иштн улустуу үндүр кыйгырган кижи база ол. Ам дээрге ооң сууру Адыр-Кежигиниң кыры-биле самолёттар хүн бүрү ужуп эртип, машиналар Аңчы кудумчузу-биле маңнажып турар. Аэропорт ооң бажыңындан үш хире километр черде. Чистяков Лопсаң самолётка олурупкаш, иви кадарчыны уругдарынга четкеш кээр дизе мыя бо апарган.

А. НУГУУРАК.

УГУН САЛГААН ХОЙЖУЛАР

Көк-Тейге Сояң Адышаа чазыы, күзүн бо-ла көжүп кээр. Ол черниң хойга таарымчалыы аажок. Бирээде, кесиү. Ол чоок кавыда, Көк-Тейниң бодундан аңгы, хөй ажытталы бээр чер чок. Ийиде, кыжын бээр мал оъттавас болганда, ооң оъду чүм чыдар. Агы болгаш таар-оът колдаан бо черге хойнуң деңгел кирери аажок. Үште, хой кыргылдазының үезинде моон кыргылда пунктузунга хой чедирери база эптиг: пунктуга чедир ырак эвес, хойну кадарып чорааш-ла кыргыдып алыр. Бо бүгүнү өөренип көргеш, маңаа кудукту кастырганы-даа чөп.

«Кызыгаар» совхозтуң хоочун хойжузу Адышаа Эренчиновичиниң аалы Көк-Тейге бо чылын база кээп хонуушкан. Час хат-шуурганныг болгаш кыржаң соокдаа болган болза, малчынның кадарган хоюнуң деңгели шыырак. Малчынның кыштагларааш-кынны организастыг болгаш бедик деңнелге эрттиргенинiң болгаш часны үеде одарны, суттатты болгаш немелде чемгерилгени шын таарыштырып турарының бадытказы ол.

— Совхозтуң күүнеге дужаар иттерин малдап тур бис. Кышты хүр аштывыс, хорамча чок болду. Мында шупту дөрт түс баш ирт бар. Оларның бирээзининг-не ортумак деңзизин 45 килограмм чеднрер онаалдалыг бис. Амгы байдал-биле алырга, ол сорулга күүсеттинер ужурлуг — деп, Адышаа Эренчинович чугаалап ор.

Маңаа чугаалаарга-ла ирт, а херек кырында эрткен чылдың хураганнары-дыр. Ынчалзажок оларның ботку болгаш сергээ аажок. Кажаа чок черге хонар болгаш, дүүнүң арыг-силин коңчуг. Эрткен чылын өгбүле хой бүргүзүнден-не ортумаа-биле ийи килограмм дүк кыргып алган. Олар ам Совет Тываның дөртен чыл ооңуң чылында ол көргүзүтден ийи түс граммны көвүдедир кыргыырын шиитпирлээннер.

— Мынчага чедир изиг дүшпээн, чаъс-чаашкын база чок болганындан хей дүгү «хөөревейн» тур. Бо хойларның дүгүнде чүгаа шуут чок, а үе эртип-ле турар — деп, өөнүң херээжен ээзи Чүрүк чугаага каттышты. Ооң сагыш човап орары чоп: чайның башкы айы орту киргиже хой дүгү хозалбаска, ону кыргыыры-даа берге, дүктүң чидирии-даа хей болур.

Бо өг-бүле иниитиниң малын малдаап, үжеп бир чыл болуп турар. Эрткен үениң дургузунда ажылга кызымаан көргүзүп, багай эвес түннелдерни чедип ап келген. Ындыг чеднишкиннери дээш оларны ажыл-агыйның удуртулгазы шаңнал-мактал-даа турган. А Чүрүк — Ленинчи юбилей медалы-биле шаңнаткан. «Социалистиг чарыштың типлекчизининг» хөрек демдектери кайызында-даа бар. Хоочун хойжулар ам совхозтуң аныяктарының дагдыныкчылары болу бергеннер. Оларның ады оглу — Айыыр база хой малдап, ада-иезиниң мергежилин салгап алган.

Хоочун хойжулар чазагже көжериниң мурнунда кыштаан септеп, иодан иштин аштап-арыглап, келир кышка белеткелди эгелеп каан. Ам кыргылда соонда бо хөюн дужаапкаш, база бир кодан хойну хүлээп ал, чайгы семиртилгеже киритпер. Олар чайын ооң тоннадан эвээш эвес сигенниг база белеткеп алырын планнап турарлар.

К. ЧООДУ.

Тес-Хем район.

ЭВИЛЕЛДЕШКЕН РЕСПУБЛИКАЛАРДА

РСФСР: МЕТРОГА САЛГЫННАДЫКЧЫ

Свердловскиниң НИПИГОРМАШ институдунуң түскай артемнигдери станцияларга болгаш тоннельдерге херегээр чогумчалыг салгыннадыкчыны чогаадып тургусканнар. Ол салгыннадыкчыларның баштайгы хевирлерни Москваның метрополитениниче чүдүрүп чоруткан.

Ол салгыннадыкчы мооң мурнундагы кылдыгнан хевирден ийи катап улуг күштүг, ооң алыр хемчээли улуг, индыг болбушаан, ооң конструкциязын өскерткенниң ачызында прокатты ажыглаарының хемчээли үш катап камнаглалыг апаргаан.

Чүгүрүк бүгү метрополитенниерни хандырып турар Артемовскиниң машина тудушкун заводунда чаа агрегатты бүдүрүп үндүрериниге белеткеп турар.

УКРАИНА: ЧЕРИНИҢ ЭЗЛЕРИ

Харьков областтың Первомайск районунуң «Большевик» совхозунуң тарылга шөлдерин дөртен гектарга улгаттырган.

Ажыл-агыйга ол курлавырны түс черниң депутаттары сүмелеп берген. Ол черниң кодээ ажылагый талазы-биле комиссиязы совхозтуң тарылга шөлүнүң бүгү хемчээлин тодаралып, хынап көрген. Инда ажылаттынмайн турган участокларны тодаратказ, оларны тарылгага ажыглаарының хемчегларын алган. Улустуң сонгаанларының дилээн ёзугаар, Украинаның хөрээн болган агрохимия талазы-биле артем-шинчилел институдунуң түскай артемнигдери участок аайы-биле картограммаларны тургузуп, анаа органиктиг чемнитчидилгелерни таарыштыр төгеринiң аргаларын тодарадып турар.

Областтың кодээ болган суур Советтери черни чогуммалыг ажыглаарының айтырыгларынче чогуур кичээнгейни үгландырып турар. Беш чылдың эгезинден бээр оларның идепкейлиг киржилгезинiң ачызында 15 муң гектар шөлдү тарылгага ажыглаары-биле киргеп.

ЛАТВИЯ: КЛЕВЕРЛИГ ШӨЛДҮҢ ДҮЖҮДУ

Республиканың мал чеминге ажыглаар культураларының санынга бо чылын клеверниң эрте быжар сорттарын хөйнү ажыглаан. Белоктар-биле байлак еске-даа сигеннер-биле кады ооң шөлү бүгү шөлдериниң үштүң бир хуузун эзелеп турар.

— Составында хөй белоктуг культураларны хөйнүбиле тарыыр чорук болза, мал чеминиң эки шынарлыг чоруун хандырар болгаш мал чемни белеткээринге улуг салдарлыг болган—деп, латвия ССР-ниң Кодээ ажылагый министерствозунуң мал чемни белеткелдиниң талазы-биле эргелелининiң начальниги Я. Еникапс чугаалады. —Чүгле эрткен чылын безин, кажан бие мал чеминге клеверни болгаш бобыларны ажыглап эгелээнивисте, беш чылдыы-биле деннээрге, эът бүдүрери 12 хуу оскен.

ТАДЖИКИСТАН: ХАЯЛАРДА ГАЛЕРЕЯ

Район төвү Аштыдан ырак эвесте — республиканың соңгу талазында хаяларда бижиглелдерни — петроглифтерни түс черниң төөгүчүзүн тодарадып тыпкан. Бурунгу чурукчуларның чураанны он-он мүң чуруктарының сижеттери янзы-бүрү болгулаан. Инда хүннүң символу, кижилерниң болган дириг амытаннарның дүрзүлери, аңнаашкынны көргүскен чуруктар бар болган.

Эртемденнерниң санаан турары-биле алырга, ол галереяны он-он ийи түс чылдар дургузунда кылып келген боолу турар. Оларның «тургузукчулары» — бурунгу грекгерниң ынчаар адап чораанны — амгы таджиктерниң бурунгулары — сактар-дыр. Хаяларда ол галереяны ажык дээр адаанда музей кылдыр кылырын шиитпирлээн.

ЭСТОНИЯ: ЧИГ-ЭТТИ ӨСТҮРҮП ТУРАР

Эстониянын Аавнурма суурунда «Ууку» каттыжыышкынның устшеверлери ыяш өстүрүкчүдериниң мергежилиге өөренип алганнар. Олар корзиналарны, аяк-тавак салырынга белеткээн чүүлдерни болгаш ооң-даа ооскелерни белеткээринiң чугуда чиг-аан— талдарны ол будурулгенин деңнеэринде олуртуп алганнар. Олар аргазырыгже ырап бар чытпастарда: ону иштомиктеп алган, аргымыр чүүлдерни будурүп үндүрүп, чоннуң хереглелинде турар ол бараанны будурериниң ассортиментизин узаа калбарткан.

Будурулгенин бодунуң «хууда» чиг-аан-биле будурген башкайы продукциязын садыг четкилеринче чүдүрүп чоруткан.

(СЭТА-ның коор).

Шүлүк кыдыраажындан

РУШНИК

Кавайлыымдан
чечектериң
Каазын эвес, үжүүн
таныл,
Эрткен, амгы, келир өйнү
Эрээн челээш херелинден
Көрүп остүм, билип
келдим.
Хөңүмүнү ол өңнеп
чорааш.
Көрүштерге амга чедир
Көккүр ыыты өттүр
чыраан
Дайын-чаанның үнү чидир
Далдарааш хүлүмзүрүг...
Чинге постеп куспактанган
Чидиг өңнүг бүрүлер дег.
Кыдыгларда хөлеленген.
Кызыл өңде—чажыт
ында.

Мууграалды каракпан
көөр,
Буукан сеткил үнү чок
боор.
Канчалза-даа хоорлар
арыг
Качыгдалды ажыл
эрткен...
Аккыр рушник түткан
болгаш
Алызындан чаагай,
чырык.
Шуушпур ушкан
дуруулалар
Суук, үзүн ава ыры
Куттулдур-ла ырлажып
кээр.
Кудай ыры рушникте
Сиңип калган, адырылбас
Сынлыкчы кзастакчызы.

Н. ПШЕНИЧНЫЙ.

ЭРТЕН

Үнүш-чечек айдызын мен
Адыжымга дозуп тыгаш,
Алаң черде кара часкаан
Үнген хүнүң үткүп тур
мен.
Чайнаан херел черниң
кырын
Чассыткаңзыг суйбай
бээрге,
Сорлуг ышкаш оът-сигеп
Солангылап алдынаалды.
Эртенги хүн хаяазынга
Эштип чуңган делгем
шынаа
Чараш кыс дег,
хүлүмзүрүп.
Часкы дээрде көрдүүн
тур.

Аккыр талдың,
хадыңнарының
Чажыт, хуулгаан
хөгжүмүнге
Аткан даңны алган-көрээн,
Салгын-сырын ойнап туру.
Сагыш-сеткил дывылаткан
Чараажымга шаңнал
кылдыр
Хаяалыг хүн эртинезин
Харам чокка чажа берди.
Өлчейлиг хүн эгезинге
Өөрээн черниң карак
чажы—
Мөңгүн шалың шыкты
дүргаар
Мөндүүнейнин
кылаңнады...

А. ҮЕРЖАА.

ЧУРУКЧУНУҢ ДЕЛГЕЛГЕЗИ

Болгарияның Димитровград хоорайда Иван Вазов аттыг профессионал-техниктиг училищеде интернационалды найырал клуву ажылдап турар. Шында чурукчу Надя Рушеванын амыдралы база чогаалыкты ажылы-биле холбашкап түүлдерни чыып делгээн. Бо бичии делгелгени БҮР-нүн еске-даа хоорайларындан келген улус улус сонуургал-биле көрүп турар.

Клуб ажылын оруе дыл башкызы Евгения Ивановна Хук-Волкова удуртун турар. Оске хоорайларже көжер делгелге организастаарып орта келген улус үлеп турар.

В. КИСЕЛЁВ.

Шоодуглуг рассказтар

ЧӨГЕНЧИИМНИ

Аңгы үеде улустуң хөгжүмле сундулуу кежээлеп барган. Эң алдынгыя бичии уругларын музыка школазынга өөредир дээш кызыл тирар ада-иелериниң саны чыл келген тудум көөдегьле олурар. Бо чылдан эгелээш, оларның аразынга мен база каттыжа бээр мен: оолуумну музыка школазынга киирер дээш күзелиш бар. Бистиң ыяшгуруувуста музыкант кижи черле тырбаан чүве, мээң оглуя бир дугаарында олче эге базымны кылыры ол. Канчал билир, өзе бергеш, чок дээш тулган комлозитор азы хөгжүмчү-даа болу бээри чадавас. Конкурстарга, көрүүлелерге ойнаш, бир дугаар черни ап үнерге, оон дугаймында чугаа-соот шуут дыргын турар чадавас. «Кандыг коннеге талыктымыс оолдар терээш, өстүрүп каам-дыр мен!» дээш чоргаар базып турарым маңаачок.

Олувусту чогум кандыг хөгжүм херекселинге ойнаар кылдыр өөредир бис деп кадайым менден айтыргал.

— Пианинога! —деп, олча дораан харыыладым.

— Кай, демги ол өрээл чартыын дуй турултар улуг шкаф мыкаш чүве бе? —деп, тодарадып айтырды. — Ону беш дугаар каътче үндүрүп ап деп чүве берге-де-дир аз. Шандыр чарлыр чүве эвесле оң...

— Шандыр-даа ажырбас боор. Шымрак оолдардан дилеп албазыкле. Эмир чылын бистиң начальниквистиң базымынче пианинону киирмикен мен, аралыг чүве чоргаан —деп оожукпуруп каадым.

Шилип алган херекселивисти алырывыс кыры турда, кадайым өртээн көрүп каашкан, апар-дыр дээш ойталап каапкан. Бир талазында кадайның чугаалап турары шын-даа мынаам дээш, маргышпайн чөптүп турганы ол.

Кызыл-Даг — шеверлер чурту. РСФСР-ниң Репин аттыг Күрүне шаңналының лауреаттары Хертек Тойбу-Хаа, Хертек Мижит-Доржу оларның өөреникчилери аларның изин истеп, оларның херээн улаңчылап турарлар. Хертек Конгаевич болунуп оглу Дондукту, кожаларының оолдарын башкай өөредип эгелээн. Оон бөлгүмүнүң киржикчилериниң талантылыг чазаныкчылар үнүлээн. Ол бөлгүм когу үзүлбейн чорза-чорза, ам үран чурулга школалыныче ужуктапы берген. Ынчалзада-даа хүүда дагдынырга ажылы ам-даа хевээр. Саая Көгел боду аныяктарны өөредип турар. Бут кырынга туруп, холу быжыглып келгеннери өөреникчилерни хүлээнип алганнар. Районнуң школа бүрүзүнде-культура бажыңнарының чанында чазапыла болгумнери ажылдап турар.

Сарыг-Хаяның чонар-даажы ангы-аңгы өңнерлиг. Түп дег ак, ногаанзыымаар, куу болгаш өкпен өңнерлиг. Оон чазаан дириг амытаннар дүрзүлерин көөрге, бүүүн каан дег өңүгүр чараш. Кызыл-дагжыларның чазаан чүүдерин дыка хөй делгелгелерге киирген. Тываның ырак-узак бир булуң ынчаар алдаржып турар. А эң аныяк шеверлер Артур Шожунчап биле Начын Саанның ажылдарын Якутскиге, Улан-Удэге, Красноярскиге делгээн. Удавас ол ажылдар-биле Ровно хоорайның чуртакчылары танышкарлар.

Даш чазадырдың аңгыда, кызыл-дагжыларның бир онзагай талазы бар. Хөмден көгээржиктер кылырын мынга катап диргизип эгелээн. Сергей Кочаа кыргынардан айтыртынып турган, көгээржик кылырының арганарын билип алган. Хөм ол турда, угулаалар кылыр. Алгыны эттеп, кылып алыры белен эвес. Башгайы кезек кылыгларны ол «Саян» ансамблинге чагыг бадыгаар кылып берген. Ам Совет Тываның 40 чыл ооң тавархыттыр организастаар делгелгеге ол белеткеннип турар. Алдын холдуг мастерниң кылган көгээржиктерин магазиннерде суй-белек кылдыр садып турар.

Кааскалга кылыр талазы-биле бо суурнуң шеверлери база сураглыг. Оларның кылган сыгналарын, чавагаларын беткеп артистер барык делегейни эргээш келген. Парын, чараш кылдыр кылыр дээш олар кызын, чаа хевирлерин боттары чогаадып турар. Сергей Кочаа биле Владимир Салчак кедээде чурттап орар бир кырган шаанда аттыг кааскалга кылып чораан деп дыннап алганнар. Ай дургузунда хоочун шевер харган кижиниң ажылын олар хайгаарал келгеннер. Ам олар үзүн салбактарлыг сыргаларны, моңгун чүстүктерни кылын ягелээннер.

Саая Көгел-биле кады аныяк даш чонукчулары Орлан Ойдуп, Владимир Салчак сүүрже кирер хаалга-кааскалганы кылып доосканнар. Шында тени чураан. Бо ажылды олар боттарының күсели-биле кылган. «Шеверлер чурту терээн сүүрувуска бистиң белээвис ол» деп, олар чугаалап турар.

Суурнуң чоңу уран-шеверчангыс чер чурттугларывыга чөргаарланыр. А олар чонга бараан болур даш дүн-хүн чок ажылдап турардар. Бир ажылды доозар дээрде, чем ижерин белип үттүпкаш, кызымак ажылдан турарын кызыл-дагжылар демдеглээр болгу. Борта национал уран кааскалганың болгаш бичке скульптураның мастерскаязын турдар болза эки деп суурнуң шевер кижилери күзеп турар. Ажылдан болгу дег кижилер четтир, чаа салгал база өзүп орар, а доктаамал делгелгени чүге организастап болбазыл. Тываның Чурукчулар эвилелиниң кол өзээн Кызыл-Дагның шеверлери түүүп турар ине хөөрем чок.

Тываларның бурунгу уран чүүлүн уламчылап, ону улам сайзырадып турар кижилерге четтиргенивисти илередир ужурлуг бис. Оларның ачызында бо кайгап хаамас уран чүүл ам-даа чүс-чүс чылда чурттаар, хөй-хөй салгалларны чараш чүүлге кижилээр.

Н. БИГАЕВА.

КЫЗЫЛ-ДАГ — ШЕВЕРЛЕР ЧУРТУ

САВАҢДАН ЧҮНҮ КЫЛЫП АП БОЛУРУЛ?

Саваң чүгле сарыг өңнүг деп ону билбес кижилер чугаалап болур. Херек кырында ол моңгүннелчек ногаан өңдеп кызылзымаар сарыг, алдын чедир өң-он өңнерлиг. Чижээ, кыланнаш алдын-сарыг өңнүг болдурар дизе. саванны каш хүн дургузунда хүн караанга кургадыптар. А оон соонда ол сыптардан селбер кудуруктардыг аскыр дагааларны, дугурук мыйыстыг кошкарларны, алдын-доос куштарны, чонның амыдыралындан көргүзүглерни, тоолчургу дүрзүлерни кылып, дириггидип болур. Ол бүгүнү Брест чурттуг уран аргылга мастери Вера Ильинична Гаврилюк тергиин эки кылып билир. Ол ам сезен харлаан.

Гаврилюк, бодупуң чечерге чажыттары шагда-ла пенсиялай берген, дыштанып турар назыда, 62 харлыында Москвадың Крупская аттыг уран түүл университединге бот-өөредилгебиле хамык удустарындан, өнүүктеринден чажыра-чажыра кирип алган, а 67 харлыында ону шылгаралбиле доосканының дипломун холга алган. Ол чылдарда ол чуруп, уран конструкторжу ажылга өөренип алган, кылып бүдүрүп турары түүлдери улам аянхевирлиг, янзы-бүрү апарган. Брестиниң сүй-белектер фабриказының кылыгтары АБШ-че болгаш Канадаже, ГФР-же болгаш Италияже чоруп турар. В. И. Гаврилюк ам-даа шала чурукчу-мастер деп харыысалгалыг эрге-дужаалла ажылдап турар.

Эң бодүүн аңаа материал уран түүлдүң кайгамчык чараш чогаалы болу бээр деп чүвени мастер Гаврилюк болгаш өөреникчилери шаптыг бадыткап турар.

Елена АЛЕКСАНДРОВА. (ПМА).

«ШЫННЫҢ» ШЫДЫРАА КОНКУРУЗУ

Үшкү ээлчег

Солуң редакциязы номчукчуларга «Шын» солуунуң шаңналы дээш чоруп турар шыдыраа бодалгаларының конкурузунуң үш дугаар ээлчээн чарлап тур. Конкурстуң төнчүзүнге чедир ийи тур арткан.

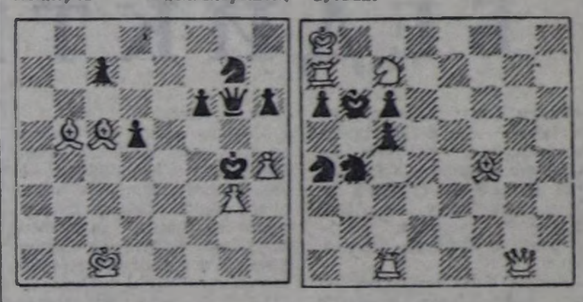

Ак тала эгелээш, үдуп алыр (4 очко)

Ийи коштен мат (2 очко)

Чадаг-терге

Чашкы шаамда мунуп
турган
Чадаг-тергем алзып
алдым
Хензиг оолак олурупкаш,
Хеминиң үзүнче
кылыйтыпты...
Оттуп келдим, дүжүп
болду.
Олче оруун уттувут деп,
Чежеге-даа катаптаза,
Черле чаш шаам мени
кагбас.

Е. АНТУФЬЕВ.

СОНУУРГАКТАРГА

СОВЕТ ЦИРК АРТИСТЕРИ—МООЛДА

Улан-Баторда социалистиг чурттарның цирк артистериниң чанчыл болган гастролдары эртип турар. «Найырамдал-Сүү» деп делегей программалыг чээрби бирги бо ураа чүүл байырлалынга Совет Эвилелиниң, Кубаның, Вьетнамның, Лаостуң, ГДР-ниң, Болгарияның, Чехословакияның, Румынияның болгаш Моолдуң арена мастерлери киржип турар.

Көрүкчүлериң сонуургалын совет циркиниң төлөөлекчилериниң бирээзин Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Баяын-оол Оюн биле оон оглу Эрес-оолдуң оюн көргүзүү чаалап алган. Совет Эвилелинде сыынарыы бир дугаар цирке өөреткеш таварыгтыр бо болур. Адазы чээрби алды, оглу ол ийи чыл цирк артизи болуп ажылдап турар. Сыынардан аңы олар сарлыктарны, эзирлерни, ыттарны өөредип ап турар.

КУЙДА ХООРАЙНЫ КЫМ ТУТКАНЫЛ?

Дагестан аул Мекегинщ чоогунда даг адаанда ортаакы вектерде туттунган хоорай тывылган.

Чоокку дагларга ойнап чораан школачы оол Ильяс Раджабов элдептиг хевирлиг хаяның бурунгаар бедип үне берген аазын сонуургап көре берген. Бойдустуң бо хуулгаавынныг будурүшкүну шывыглыг балкон дег сагындырган. Куйнуң аксынган баккылал тура, ол билдирер-билдирбес бажыңнар дүрзүзүн көрүп каан.

Ильяс ол дугайын улуг улуска кээп чугаалаан. Х. Арсланбеков башкы башталан каш кижи ажыйже арай деп кире бергеннер. Ында дөртен ажыг бажыңнар бар болган. Бажың бүрүзү ийи өрээлдиг. Оларны ийи каът даштан туткан болгаш чаъстан, хардан, коштен белен уредбээн. Бажың хаванын он сантиметр ылыч кылдыр малгаштаан болган.

Хоорайның туттунган үези XIII—XIV вектер болуу дег. Дой сава бузундулары болгаш оон тывылган ескедаа түүлдер оюу бадыткап турар. Дагестанның эртем-денгеринин мурнунда хоорайның төөгүзүн шинчилээр талазы-биле өзээш эвес ажылдар туруп турар дээрзи билдингир. Тудугларның суг хандырылгазын канчаар чорудуп турганыл, тудуг материалдарын ол үеде канчаар кылып, чүүүп-биле сөөртүп ап турганыл дээш оске-даа айтырыглырга харыы амдыызында билдинмес.

М. АМАЕВ,
В. РАТЕНКО,
СЭТА-ның корр.
Махачкала.

ТОГУС КОРГОЛ — КЫРГЫС ОЮН

«Ийи өг кожа турултарга, тогуз коргол эгелээни ол» деп үлегер чугаанга тыптып келгени таварыла эвес. Шыдыраага дөмейлешкек бо бурунгу оюннуң Тянь-Шань-Шында тарааны, футболдуң Бразилияда нептерээни-биле бажрык дөмей. 300 муң ажыг кижиден шилиттинген 30 хире кижи республика чемпионадынга киржир эргелиг болган. Бо чылдың чемпионнарының аразында 10 харлыг Алмаз Асаналиев биле 75 харлыг Абдысалы Батмадаев олар бар.

Кырган, чалыы, кандыгдаа кижи, янзы-бүрү мергежилдиг кижилери бо оюнну эки билир. Улуг эвес чалбак ыяшта бот-боттарынга уткуштур чээрби онгаржыгаштарны кылган. Оларның он сес-он сезинге шариктерни тургузар. Ойнап турар кижилер тускай дүрүм ёзугаар боттарының ийи төп онгарларынга — казанактарынга шариктерни чыып алыр. Шариктерни дүрген аайлай салган кижи тиилекчи болуур.

Ойнакчылар сагынгыр болгаш тывынгыр чорууп борта көргүзер. Шаанда кажар ргалар, солуң көштер билир кижилерниң оюну каш хүн улажып турган деп, аксакалдар сактып чугаалап турар. Амгы дүрүмде оюнның шагын беш шак кыздыр кызырган. Судьялар шариктиң санын барымдаалап тиилекчиин илередир.

Киргизияда бурунгу национал оюннарны болгаш маргылдааларны утпайн, оларны улаш иеттередир талазы-биле ажылдар чоруттуруп турар. Национал оюнларның саны ам 60 ажыл турар. Кагдынып бар чыткаңнарын катап хөгжүдүп эгелээн. Республикада ачыт мунарыпың школалы, тогуз коргол, национал күреш — күреш болгаш еске-даа спортчу секциялар ажыттынган. Аксакалдарның дузазы-биле оюн бүрүзүнүң дүрүмнерин, оларны хевир талазы-биле ангылаарын өөренип көрүп турар.

Б. МАЙНАЕВ,
СЭТА-ның корр.
Фрунзе.

Шын тыпканнар

Бо чылдың июнь 2-де үнген «Шын» солунда парлаттырган тывызык бодалгаларны өскелерни мурнай Бик-Хеминиң Биледиг суурда Зина Сагандай. Кызыл районнуң Каа-Хем суурда Мерген-оол Куулар болгаш өскелер-даа шын тыпкан. Оон харыызы мындыр:

1. Өртке удур беш чула хып турган.

2. Ол анайның сыныг холун сарыатка чедир үш кадык даван чедире берген болганда, сыныг хол аазы төлевес.

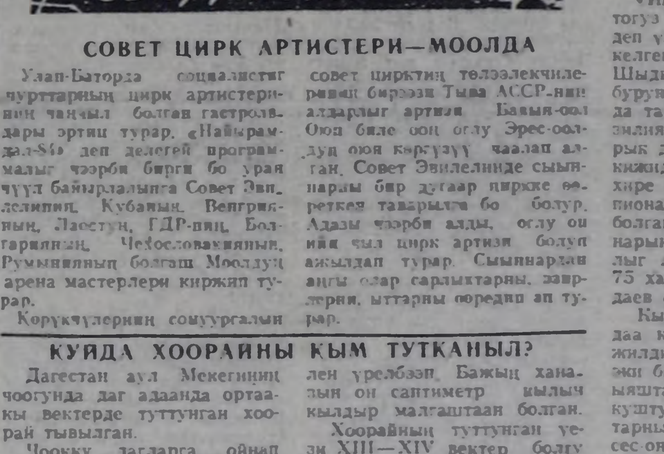

Бирги чуруктта: Данияның цирк бөлүүнүң он дөрт харлыг чаңы Сиам тар, ышкам «өрээлге» шыдажыр аргажок болуп кээрге, серии салгынны кижи тыныш, аяс хүнге дөгеленир дээш, ханаңы бажы-биле чара идип үндүрүпкен.

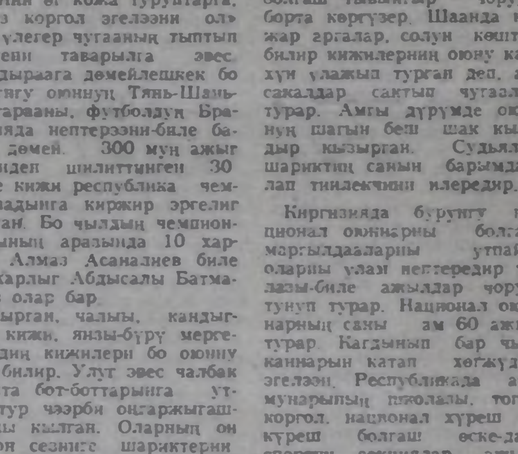

Ийги чуруктта: Стокгольмнуң «Скасен» зоопарыгынга төрүттүнген ай безин четпээн бичии дириг амытан—лорны амыдыралга өөрүп, келген улуска «хүлүмзүрүүн» шаңнап турар.

Прессенсбильд—СЭТА-ның фотолары.

...ЧАЗЫГ ЧОК

Мал азырап чоруур кижилерни малчыннар дээр, трактор башкарып чоруур улустарны трактористер дээр, а агаарның кандыг болурун шинчилеп турар улустарны синоптиктер дээр болгай. Агаар кандыг болурун баш удур кым билип алыксавас боор. Мен бодум хүүмда эртем радионуң үнүн керек кылдыр илгаттырып алгаш, бөгүн агаар байдалын хөлөк сонуургап дыңнаар кижи мен. Соок болза, каш градус соогун, чылыг болза, кайы хире чылысын?

Кыдында чурттап турар киретарга агаар медээзин тода болгаш билдингир дамчыдып бээр боор-дур.

Оске черлерде чурттап турар улус синоптиктерге элэм комудалдыг боор деп бодаар мен. Кызылга агаарның дугайым чугаалаш, оон соонда «чамдык черлерге» дээш азыг, соогун, чаар, чазбазым нитти-ги-биле чарлап каар. «Чамдык черлерге» дээрге чогум кайы черлерни ол мынаш? Мөңгүн-Тайга бе, Тожу бе? Азы Чөөн-Хемчик бе, Өөүр бе? Каа-Хем эвес мынаан?

Мен хүүмда агаар дугайын тодарадыр чугаалаза дээр күзелдиг кижи мен. Чижээ, мынча дизе канчал бээр боор: «Ак-Довурак — Абаза аразының өрүм тавараан казыры бөгүн хүндүскүүнүү 11 шак 42 минут турда Кызыл-Мажалык суурнуң төп кидиннүзүнүң доозраан доюлдура бээр. Дөрт минут болганда, ажылчым суурбиле байырлажып каапкаш, Чадаана хоорай кайы сен дээш хилтар. 12 шак 36 минут турда Чадаана хемниң көвүүгүн чирбий шаптыг чокка түгсүп кирип кээр...» Ындыг турган болза жагалыг-ла тургай эртик.

Мындаа Кызыл чораашаш, төрелиш бажыңынга хонгаш, эртен дыңнаарымга, бөгүн найысылалга дүүш соонда хаттың дүргени чээрби беш метр чеде бээр дээн. Будуу ыытикде сеттим, бар шаам-биле чылыгландыр кеттинип алгаш, хоорайлап киргем мен. Кежээ демги төрелиштиң базыңынга көк суг дүже бергеп базып келдим: азаан хадыаза бергени ол чүве ийикпе, чок болган болбазыкпе. Оңу бодаарга, алдагдалдар база тура бээр хире чүве. Ынчангаш агаар дугайым чугаалап тура, чазыг чок болуру-биле «чамдык черлерге чүү-даа боол болур, чамдыктарынга чүү-даа болбайн берип база болур» деп чарлап турза, улуг алдагдал турбас боор ийин...

В. МОНГУШ.

Редакциянын адреси: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-25-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретарваттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үзеңгүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солуң келбейн баргамда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солуң неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 1982.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының дерективиниң талазы биле күруне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1; ТС — 00795.

ТВ

ИЮНЬ 16-ДА БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 —«Үе». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — Кадык болурун күзээр болзунза. (Күш-культуржуларга сүмелер). 9.05 — Медицина ажылдакчызының хүнүнге. Документалдыг фильмнер. 9.50 —«Спортлотонуң» 24-ку тиражы. 10.00 —«Шымчашкинниң айыыл чок болуру». 10.30 — Шаандакы ырларны болгаш романстарны РСФСР-ниң алдарлыг артизи В. Степанов күүседир. 10.55 — «Бистерниң боттарывыстан хамаарыр» деп документалдыг телефильмниң баштайгы көргүзүү. 11.25—Концерт. 11.45 — «Тиилекчилер». Фронтучу өөнүүктериниң клуву. 13.00 —«И. Сохадзе ырлап тур». Фильм-концерт. 13.30 —«Өг-бүле болгаш школа». Тележурнал. 14.00 — Симфония болгаш эстрада музыказының оркестр концерти. 14.30 — Бөгүн делегейде. 14.45 — Бичии уругларга «Приключения маленького Мука» деп уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 16.00 — Политиктиг тайылбырлакчы Ю. А. Летуновтуң беседазы. 16.30— И. Гайде — «Симфония № 101». 17.05 — «Билдингир-даа болза — элдептиг». 18.05 —Кубаньның Курунениң казак ыр концерти. 18.50 —Тайбың камгалалының совет комитединиң даргазы Ю. Жуковтуң беседазы. 19.20—Мультфильмнер: «Коргунчуг төөгү». «Илбилиг билиглер». 19.50 —«Ночь председателя». Уран-чечен телефильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — Болгарияның эстрада ырларының делегей фестивалының лауреаттарының концерти. 22.35—22.45 — Сөөлгү медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 —Эртенги гимнастика. 8.20 — Кадык болурун күзээр болзунза. (Күш-культуржуларга сүмелер). 8.30 —К. Паустовский — «Сактыышкынныг болгаш ужуражыышкынныг». 9.15 —«Эртенги почта» деп музыкалыг программа». 9.45 — Документалдыг фильмнер. 10.30 — Арменияның телевидение программазы. 11.35 —«Садтар болгаш паркта». Документалдыг фильм. 12.00 — «Маргылдааларның хөлгүг эгелээшкиннери». 12.45 — «Чүс снегнырь» деп документалдыг телефильмниң баштайгы көргүзүү. 13.05 — Мультфильмнер: «Эзимде кымның тооруктарын». «Шокар чаан оглунуң дугаинда». «Чырыткы». 13.35 —Болгарияның опера ыыжаажыларының концерти. 13.55 — «Аян-чорукчулар клуву». 14.55 — И. Брамс. Концерт. 15.40 —«Кинолар тайылбыры». 17.15 — «Музыкалыг киоск». 17.45 —«Кадыкшыл». 18.30—Цирк арепазында. 19.10 —К. Дебюсси. Аялгалар. 19.45 —Делегейде болдуушкуннар тайылбыры. 20.00 —«Тамчыктыг удурлар, чаштар!». «Валя чугай чугаалап тур». 20.15— Теннис. Дэвистиң кубогу. ССРЭ-ниң шилиндек командазы — Монаконуң шилиндек командазы. 21.00 — «Үе». 21.35—00.05 —«Мелодия на два голоса». Уран-чечен телефильм. 1-ги болгаш 2-ги серия.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

АГААР

Республикага шокар булуттаар, чамдык черлерге бичии чаъстаар, дыдирээр. Төөн түктен хаттың күзүү секундада 3—8 метр. Дүне агаарның температуразы 5—10, чамдык черлерге 3 градус соор. ийи градус чылыыр. Хүндүс 12—22, чамдык черлерге 8—13 градус чылыг болуур.

Автооруктарга бичии чаъстаар, кестүүр эки.

Кызылга чута булуттаар, бичии чаъстаар. Дүне агаарның температуразы 3—8, хүндүс 15—20 градус чылыг болуур.

КИНО

ИЮНЬ 16-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Такпор Диско» 9.30, 12.10, 15.00, 17.40, 20.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Козерог один» 9.30, 12.00. «Мультсборник» 14.30. «Владыка судьбы» 16.00, 20.30. «Гарри Купер, который на небесах» 18.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Сесилия» 15.00, 17.40, 20.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Твоя любовь» 15.00, 17.40, 20.10 шактарда.

«ЧАЙГЫ» кинотеатр: «Дублёр начинает действовать» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 141 (12531) | 1984 чылдың июнь 17 воскресенье | 1925 чылда үдезилеттингеден | Өртээ 3 коп.

ЧОН БИЛЕ ПАРТИЯ ЧАҢГЫС ЭПТИГ

СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненконуң «Чон биле партия чаңгыс эптиг. Шилиттинген чугаалары болгаш чүүлдери» деп ному чырыкче үнген.

1976 чылдан ажелээш 1984 чылдың апрельге чедир үениң дургузунда эш К. У. Черненконуң чугаалары, чүүлдери болгаш илеткелдери ол номда кирген. СЭКП-ниң XXV — XXVI съездилериниң шиитпирлерин күүседир, бистиң Төрөөн чуртувустуң экономиктиг болгаш камгалал күүзүн немей өстүрер, улустуң чаагай байдалын бедидер болгаш чаа кижини кижизидер талазы-биле партияның база чоннуң тургузукчу ажыл-чорудулгазы, термоядролуг дайынның ыяханыынга удур, быжыг тайбың дээш, делегейге социализмниң туруштарын быжыглаар дээш биетиң партиявыстың болгаш күрүневистиң моогаг чок демиселин ол номда кирген чүүлдерде бүгү талалыг болгаш чырыткылаңгыр илередиг көргүскен. Парлаап бүгү ажылдарыңың кол кичээнгейинде — бистиң ниитилелиствстиң кол күжү, совет улустуң политиктиг болгаш идейлиг авангарды болур Коммунистиг партия, массалар-биле ооң харылзааларын калбартып, хөгжүдүп турар. Партия биле чоннуң чаңгыс эптиг болуруунуң темазы бүгү юмуң кол утказының колдап турар чүүл ол.

Номда кирген ханы утказалыг дыка хөй саналдар партия болгаш күрүне тургузуушкунунуң теоретиктиг болгаш практиктиг чугула айтырыгларын сайзырадыр ажылдап кылырына, амыдыралдың коллективчи хевирин бадыткаарынга, социалистиг медерелдиң хевирлеттинип тургустунарынга улуг салыышкынны киирип турар.

Партия болгаш күрүне аппарадының ажылын сайзыраңгайыдыр, ССРЭ-ниң политиктиг үндезини, социалистиг тургузуушкунуң күүзүлүг чөлээ — Советтерниң ажыл-чорудулгазын амгы үениң байдалдарында улам ынай эжиидерниң аргаларын тодарадыр талазы-биле СЭКП Теп Комитединиң, ТК-ның Политбюрозуның тодаргай сорулгаже утланган ажыл-чорудулгазы номда ханы илерсйлеттинген.

Номда парлаттынган дыка хөй ажылдарда, хамыктың мурнунда СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунга эш К. У. Черненконуң «Партияның идеологтуг, массаполитиктиг ажылының чугула айтырыглары» деп илеткелинде төп черни СЭКП-ниң идеологтуг ажыл-чорудулгазының деңнелин болгаш ажыктының бедиктиринип өөң келген чүүлүл айтырыглары эвлеп турар. Саймыралгай социализмни болбаазырадыр ажыл-дарының иделиг чүүле теоретиктиг эвес, харын бүгү пропагандачы, ниитилекчи ажылдың үндезинге кылдыр салдынган турар үзүүлүг деп чүвениң дугайында принципиалдыг чүүлдер номда кирген чүүлдерде бүгү талалыг үндезиленген.

СЭКП-ниң иштики болгаш даштыкы политиканың чарылбас чаңгыс эптиги, бомбурзекке тайбыңны камгалап арттырар дээш, нарын, төөгүлүг чидиг болуушкунар-биле долдуунган үеде совет кижилериниң тургузукчу тайбың ажыл-иштин хандырар дээш, ооң демиселин, К. У. Черненконуң чугааларында болгаш чүүлдеринде чырыткыланыр көргүскен. Дүшкүүлүг чоруктуң чаварымышаанының кайы хире ханы дазылдарлыын, яштыбүрү ниитилел тургузутлуг күрүнелериниң тайбың комка-хелбээ догуиаашкынының талазы-биле бистиң күрүневистиң камгалап турары принципиттерге Черниң улустарының кайы хире хандыкшылыдың база оларда тодаргай ажыктыкан.

Номну Политиктиг литератураның номнарын парлаар чер парлап үндүрген.

(СЭТА).

УЛУСЧУ ТАЛАНТЫЛАРНЫҢ КӨРҮЛДЕЗИ

Совет Тываның 40 чылынга турааскаатқан республика фестивалының түңнел көргүүлеринге чедир каш-ла хонук артқан. Юбилейге турааскаатқан улусчу чогаадылга фестивалы эгелээнден бээр чер-чергде бот-тывынгыр ураң түүл коллективтеринге, агитквартираларга, бүдүрүлгелерге, школа, өөредилге черлеринге хөй санныг масса чонну эвилелден турар көрүлдөлер болуп эрткен.

Ийиги эвлегде районнар аайы-биле тус-туста көрүлдезин чоруткан. Бо чылдың эгезинден бээр бот-тывынгыр ураң түүлдүң аңгы-аңгы жанрларын ёзугаар республика көрүлдезиниң Кызылга организастаан. Жанрлар аайы-биле тус-тус районнарда ниитп байдал чогаадыкчы деңнелүк көрүлдезиниң түңнелинде илереэн.

Улусчу талантыларның көрүлдезиниң түңнелин үндүрер үе келген. Бо чылдың июнь 29, 30 хүннеринде база июль 1-де улусчу чогаадылга фестивалының түңнел концерттери шайысылал Кызылга болуп эртер. Бо талазы-биле республиканың улусчу чогаадылга фестивалының оргкомитединиң эвлегліг хуралы эрткен пятницада болуп эртаен. Хуралды оргкомитет даргазы, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы К. А. Маспык-оол эрттиргеп. Тыва АССР-ниң культура министри А. С. Сереп көрүлдезиниң эрттиреринин дугаайында организастыг хемчеглерниң планы-биле таныштырган.

Оргкомитет хуралыга фестиваль эрттирер талазы-биле республика организацияларның улуттукчуларын, харымсалгалыг ажылдакчыларны киириштирген. Түңнел концерттерге ниитизи-биле 810 кижи киржир. Республиканың районнарындан 640 киржикчи келир. Бүдүрүлгениң мурнакыларлы, малчыннар, тараажылар дээш хөй санныг бот-тывынгыр артистер районнарны төлээлеп келир. Фестиваль үезинде чонның ортузундан ураң талантылыглар илереп үнүп, кижилер хостуг үе-шагын культурлуг дыштанылгага бараан болдуруп, бот-тывынгыр ураң түүлдүң аңгы-аңгы болгунинерине киржип турардар.

Районнарның бот-тывынгыр ураң түүл коллективтериниң концерт программазынга кол жанрлар албан киргеп турар ужурлуг. Түңнел концерттерни утка-шыпар талазы-биле бодик деңнелге эрттирер дээш республиканың культура, ураң түүл организацияларының кол спецыалистери түс-тус районнарга барып, практиктиг дузаны чедирилээн. Бо ажыл фестиваль эгелегже чедир амдаа уламчылаар ужурлуг дээрзин оргкомитет хуралыга доктаалаан.

Фестивальдың жюри комиссиязының составын бадылаан, комиссияның даргазы — РСФСР-ниң ураң түүлүнүң адарлыг ажылдакчызы, композитор А. Б. Чыргал-оол. Жюри комиссиязында ураң түүл талазы-биле кол специалистер, культура, ураң түүл ажылдакчылары кирип турар. Фестивальдың штабын база тургузаан. Ооң даргазы — культура министри А. С. Сереп.

Республика наиысылалы фестивальдың киржикчилерин хүлээп алыр дээш белеткеним турар. Аалчыларның чурттаар черлери, азы-чем хандырылгазы дээш өске-даа айтырыглар талазы-биле ооруур хемчегдерни болгандырып чорудары көрдүнген. Бот-тывынгыр ураң түүл коллективтерниң наиысылалдың бүдүрүлге коллективтерни база шефтеп дузалажыр.

СЭКП обкомунуң секретары Д. К. Ооржак оргкомитет хуралыга киржип, фестивальны организастыг, бедик деңнелге эрттирер дугайында тодаргай чүве чугаалаан.

Улусчу чогаадылга фестивалы Совет Тываның 40 чылынга уткуштур чорудуп турар хемчеглериң кол черни эвлеп турар. Ынчангаш үшкү эвлегниң концерт көргүүлерни улусчу талантыларның ёзулуг байырлалы кылдыр эрттирер дээш фестивальдың киржикчилери-даа, ооң организакчылары-даа артқан үеки чеп ажыктап, шыңгыы белеткеними тургула.

ШӨЛДЕРГЕ ЧАЙГЫ АЖААЛДА

Республиканың совхозтарының хову-шөлдеринде чазын тарыыр культураларның тарылгазы доозугаан. Тарыттынган культуралардан бедик дүмүттү өстүрүп алыр дизе, бөк үнүштер, үнүштериң хөралаичылары болгаш аарыглары-биле демиселди нүштелдирип, көдээ ажыл-агый культураларының өзеринге таарымчалыг байдалдарны тургузар дээш улуг ажылды чорудар апаар.

Дыка хөй совхозтар тарылганы доосиан дораан чайгы ажаалдаже киргеп. ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, «Тимелеге», «Революцияның чалбыыжы», «Кызыл тараачын», «Ленинчи орук», «Улуг-Хая» совхозтар болгаш Көдээ ажыл-агыйның дүрмүлга станциязы картофель болгаш нукуруза тараан дыка хөй шөлдериң илиртээшкинин өзүмнер үнер бетинде чорутнан. Бөк үнүштериң өзүмнери хөрзүнүң адаанга турда, оң өзуп үнүп иэзиниң бетинде баштайгы илиртээшкинни база өзүмнер үнүп иэзи билек ийиги илиртээшкинни чорударга, бөк үнүштериң кол кезии узуткаттынар деп чүве бүгүдеге билдингир. Одуруглар аразын дараалаштыр ажылдап ыяыр арга нукурузаның, картофельдиң, дазылында чеминштиглериң болгаш оскедаа бөк үнүштерден арыглаар, культураларның арыг, эки үнүшүн алыр арганы берип турар.

Бо чылын 21 муң гектар шөлде нукуруза, 2890 гектар картофельдиң база 877 гектар ногаанның ажаалдазын чорудар ужурлуг. Чогум-на ынчангаш бөк үнүштер-биле демиселдиң чедиишкинниг болуру илиртээшкинни чогуур үезинде чорударынган кол хамаарыжыр. Илиртээшкинни 1—2 хүн өзалдадып чорударга ооң ажыы эвээш. Чогум-на ынчангаш бөк үнүштериң өзуп үнүп келирин доктаамал хайгааралга ап, илиртээшкинни кыска хуусаада чорудары эргемек чугула. Бо ажылды совхозтарның агрономнары, нукуруза-чылары, картофель болгаш ногаа өстүрүкчүлери хайгааралга алыр ужурлуг. Чамдык ажыл-агыйлар бөк үнүштер-биле демиселди чорудары-биле тарылга шөлдериниң авиахимиктиг болбаазырадылгазынче кирер үе келген. Республиканга ниитизи-биле 70 муң гектар хире тарылга шөлүн авиахимиктиг арга-биле болбаазырадыр.

Хөралаичы хээнчи—шергиге удур шөлдерни ажылдап кылыр ажылды авиаторлар «Өөк» совхозта эгелей берген. Ооң соонда «Саян», «Кызыл тараачын», «Хадың» совхозтарга баар. Шергиге удур ажылды бо совхозтарга дооскан соонда авиаторлар тараа нуувтураларының агрохимиктиг болбаазырадылгазынче кирипттер.

Бөк үнүштерден арыглап каан шөлдерде сөөлгү хүннерде чагган чаъстың соонда бөк үнүштер үнүп эгелээн. Ону катап узуткаар херек.

Ынчалза-даа чамдык черлерде чайгы ажаалдаже чогуур ынчээнгейни салбайн турар. Агаар-бойдустуң сөөк бөөп турарындан тарымал үнүштериң өзүлдези өөмүнап, бөк үнүштер дүрген өзуп үнүп турарын районнарның көдээ ажыл-агый эргелелдериниң удуртуучулары болгаш совхозтарның специалистери херекке албайн турар. СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг, «Шивилиг», «Ак-Дуруг», «Найырал», «Шенпээр», «Тес-Хем», «Кызыгаар» совхозтар бөк үнүштерден шөлдү арыглап болбаазырадырынче мынчага чедир кирбээн. «Х Улуг хурал», «Совет Тыва» совхозтар болгаш Эрзин, Тес-Хем районнарның ажыл-агыйлары картофель болгаш нукуруза шөлдерин ажылдап кылырым ынчуг ооруун чорудуп турар. Таңды, Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик районнарның совхозтары бөк үнүштер-биле демисел чорударынга чепсек-херекселдерни четпес ажыглап турар. «Сельхозхимияның» районнарда каттыжышкыннары бар техниканы долузу-биле ажылдатпайн турар.

Райкүүсюмнарның чамында тургусчулаан доктаамал ажылдаар көдээ ажыл-агый комиссиялары болгаш бөк үнүштер-биле демисел чорудар хой-ниити инспекциялар чамдык районнарда кошкан ажылдап турар. «Бөк үнүштер-биле демиселди нүштелдирер дугайында» РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1962 чылдың март 26-дагы Чарлыы сула күүсеттинип турар. Тараа шөлдериниң, оруктарның, бугаларның, хову түлүгларының, оттоотарның кыдыгларында үнүп чыдар бөк үнүштерни кеспейн база хорданнавайн турар. Ук Чарлыкты хамыдып турарларга хемчег хүлээтпейн турар. Барыын-Хемчик, Сүт-Хөл, Чөөн-Хемчик, Тес-Хем, Эрзин районнарда бо Чарлыкты күүседип турары кошкан. Бөк үнүштер-биле холбашкан айтырыгны совхозтарда болгаш черни ажыглап турар оскедаа черлерде камчаар шиитпирлеп база черни шын ажыглап турарын райкүүсюмнарда тургусчулаан доктаамал комиссиялар үргүлчүнүң контролюнга албайн турар.

Райониарның агроүлетпүр наттыжышкыннары, партия, совет органнар, совхозтарның удуртуучулары бүгү көдээ ажыл-агый культураларының шөлдерин болбаазырадырының темпизин нүштелдирери-биле бо хүннерде практиктиг бүгү хемчеглерни ап чорудары эргемек чугула. Чайгы ажаалданы чогуур үезинде эки шымаолыг чорудар дээш совхоз, бригада, сайбыр болгаш эвено бүрүзүнге социалистиг чарышты өөскүдер херек.

Шөлдерни ажылдап кылырынга каяа, кандыг чепсек-хереклерни ажыглаза эниэ, бөк үнүштерден, хөралаичылардан болгаш аарыглардан үнүштерни камгалаар дээш кандыг хемчеглерни ап чорутса эниэ дээрзин агроном бүрүзү эки билген турар болгаш шын шиитпирээн турар ужуруг. Хову ажылдарының канчаар чоруп турарын хайгааралга ап, ону шымаолыг чорударын чедип алыр херек. Бо чугула ажылга үнүш камгалалының станциязының, районнарда күрүненик үрезин инспекцияларының болгаш суггарылга системаларының эргелелдерниң специалистери идепкейлиг киржир ужуруг.

Чогуур үезинде шөлдерни эки ажылдап кылыры, үнүштерни эки чемгерери, хөралаичылар болгаш аарыглар-биле демиселди бедик деңнелге чорудары Совет Тываның юбилейиниң чылында бүгү көдээ ажыл-агый культураларының бедик дүмүдүн өстүрүп алырын хандырар дээрзи чугаажок.

Совет Тываның 40 чылынга төлептиг белек кылдыр чаагай дүмүттү өстүрүп алыр дээш тараа шөлүнүң чайгы ажаалдазының контролюн партия, совет органнар хөлга алыр ушуруг.

УЛУСЧУ ТАЛАНТЫЛАРНЫҢ КӨРҮЛДЕЗИ

Наиысылал Кызылдан чурумалдыг, чараш Тожу ыракдаа болза, бистиң республиканың экономиктиг болгаш культура хөгжүлдезинге ооң киргип турар үлүг улуг. Ол районнуң дедискээринден Бии-Хемниң суу-биле салдадыы бадырган чүс-чүс күбометр ыяш Кызылга келгеш дилиг материалдарынче хуула бээр. Ооң соонда оларны республиканың барык бүгү-ле районнарынче чүдүрүп чорудуп турар.

Бо ажылда чолаачы Е. Н. Широченконуң күш-ажылчы үлүг эвээш эвес киргеп. Ол каяа-даа — «Тыва суг тудуг» треске-даа, Кызылдың № 1 АТБ-зинге-даа ажылдап тургаш, эш-өөрүнге мактадып, ажылга кызымаан көргүскеп. Улуг-Хемниң ыяш үлетпүр ажыл-агыйынга ол ажылдаап, үш чыл ажа берген. Евгений Николаевич ыяында база-ла бедик бүдүрүкчүлүг, үре-түңнелдиг ажылдап турар. Ол ай, квартал планнарын доктаамал аныр күүседип келген. Май айның бүдүрүлге планын 150 хуу күүсеткеш, чарыш тиилекчилериниң санынга кирген.

ЧУРУКТАРДА: чолаачы Е. Н. Широченко; дилдиреринге белеткеп каан ыяштар.

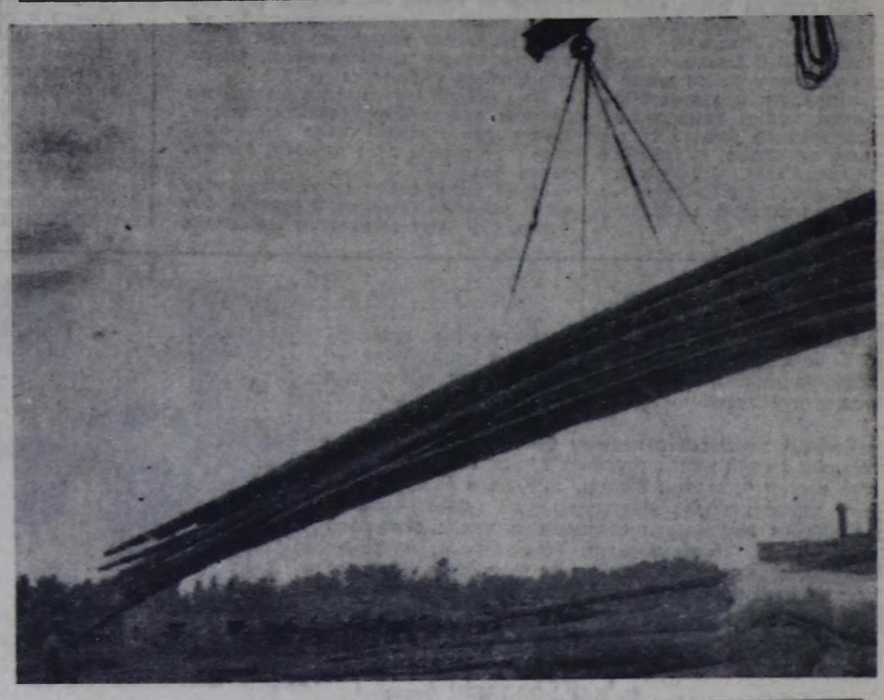

КОМСОМОЛ АКТИВИНИҢ ХУРАЛЫ

СЭКП обкомунуң Политиктиг чыралдыышынын бажыкынга республиканың комсомол активиниң хуралы дүүн болуп эрткен.

«СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунуң түңнелдеринге болгаш ооң шиитпирлеринге база СЭКП ТК-ның Чиигине секретары эш К. У. Черненконуң чугаазынга дүүштүр комсомолдуң область организациязының сорулгаларының дугайында» айтырыгны чугаалашкан. Комсомол активиниң хурал-лынга клеткелди ВЛКСМ обкомунуң бирги секретары О. Х. Хопуя кылган.

Республиканың комсомол активиниң хуралы чугаалашкан айтырыг талазы-биле доктаалды хүлээп алган.

Сентябрь 1-ни бүгү-чоннуң байырлалы—Билиглерниң хүнү кылдыр чарлаар дугайында

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

«Ниити ортумак болгаш профессионал школаның реформазының кол угланышкыннарының дугайында» ССРЭ-ниң Дээди Совединиң 1984 чылдың апрель 12-де доктаалынга дүүштүр ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң **доктаадыры болгаш:**

1. Сентябрь 1-ни бүгү-чоннуң байырлалы — Билиглерниң хүнү кылдыр чарлаар.

2. «Байырлалдарның болгаш туристаалдың хүнелериниң дугайында» ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1980 чылдың октябрь 1-де Чарлыының (ССРЭ-ниң Дээди Совединиң ведомстволары, 1980 чыл, № 41, ариың 846) 1-ги түңүлүүге дараазында немелдени киирер:

«Сентябрь 1— Билиглерниң хүнү».

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. ЧЕРНЕНКО.
ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Т. МЕНТЕШАШВИЛИ.
Москва, Кремль, 1984 чылдың июнь 15.

Темпини дүргедедир, хожудаашкындан үштунар

КАПИТАЛ ТУДУГ 5 АЙЛАРДА

Бо чылдың эрткен беш айларында көдээ ажыл-агыйга 9200 ажыг баш малга кажаалар, 13,1 муң гектар шөлдерни суггарар тудутлар түттүнган. 21,1 муң га черниң суггарылга тудугларын эдс дерип кылган. «Ниити узун дурту» 45 километр хемчээлдиг электри дамчыдылгазының шугумнары, ниити хемчээли 20,2 муң дербелчин метр чурттарга бажыңнары ажыглалда киргеп. Чурттарга тудуун ажыглалга киирери эрткен чылдың ол-ла үезинге деңнээрге 18,8 хуу өскен.

Керээлиг тудуг организациялары эрткен чылдыындан дээре ажылдап турар. Тудуг-монтаж ажылының немей өзүлдези 1,1 хуу, а дужааттынып турар тудугларга хамаарыштыр бараанның тудуг продукциязының немей өзүлдези 0,8 хуу четкен. Республиканың тудугжуларының ниити өзүлделиг ажылдаарынга «Тыва көдээ тудуг» трестиң № 62, 586, 741, 1070, 1317 КМК-лары, «Тыва суг тудугнуң» № 1, 2, 4 КМК-лары, ТМЭ-зи, «Тыва автооруктуң» эргелели болгаш участоктары, «Ремсельбурвод» трестиң тускай КМК-зы болгаш өске-даа коллективтер үлүүн киирген. Ол организацияларның коллективтери кол керээлиг ажылдар талазы-биле беш айларның тудуг программазын чедиишкинниг күүсеткеп болгаш эрткен чылдыындан элээп улуг хемчээлдиг тудуг ажылдарын кылган. Ниитизи-биле тудутта күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү эрткен чылдыындан 0,7 хуу, керээлиг организацияларда 0,9 хуу өскен. Тудуг-монтаж ажылдарының бот-үнезин чиигедир талазы-биле ап чорутқан хемчеглериң ачызында ол эвээш-даа болза, чиигээн.

Чамдык бурунгаар шимчээшкин бар-даа болза, ниитизи-биле капитал тудутта байдал ам-даа дүвүренчиг боон артпышаан. Бо чылын чурттадга бажыңнарының, школа, культура тудугларынга капитал салыышкыны ооң мурнунда чылдаашындан улгатқан-даа болза, ол талазы-биле планныг даалгаларның чартык чылда планының күүседизи үстүрүнүң кырында туруп турар. Кол фондуларны ажыглалга киирериниң чартык чыл планы беш айларда түгле 40,9 хуу күүсеттинген. Чылдың эрткен үезинде ажыглалга киирер ужурлуг турган чамдык будүрүлге күүзүлери болгаш тудуглар мынчага ажыглалда кирбээн. Капитал салыышкынарның болгаш тудуг-монтаж ажылдарының ажыглалдырыышкын лимиди ол дараалашкаа-биле алырга 88,2 болгаш 71,1 хуу ажыглаттынган. Эрткен чылдың ол-ла үезин-биле оны деңнээрге кудулаан боон турар. Дыка хөй организациялар болгаш будүрүлгелер боттарынга тускайлаткан алган акша-хөреңгилерин чедир шиитээдип ап шыдаваан. Электри четкилериниң, өңнүг металлургияның, эът, сүт үлетпүрлериниң, көдээ ажыл-агыйның, хем транспортунуң, кадык камгалалының тудуглары улуг хожудаашкынныг.

33 тудуг организациялары (республикада бар тудуг организацияларының 64,7 хуузу) доктаатқан даалгаларын күүсетпээн. Оларның арасында «Тыва тудуг», «Шагонартыжстрой» трестер, «Красноярскэнергостройнуң» КМК-лары база бар. Элээн-хөй тудуг организациялары тудуг ажылдарының темпизин эрткен чылдыындан кудулатқаны шууг дүвүренчиг факт болуп турар.

Чайгы үе дээрге тудугжуларга ынче таарымчалыг үе болгай. Ынчалзажок тудуг ажылдарының темпизин бедип, тудуг организациялары шудургу ажылдап турар деп чугаалаар хире барымдаалар чок. Керээлиг организациялар май айның программазын түгле 84,8 хуу күүсеткеп, ооң мурнунда айныындан бээн эвээш боон турар. Ол дээрге тудуг шөлдеринде күш-ажылды организастаанындан хамаарыжып турары ол. Дыка хөй тудуг организацияларында күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү куду боон артпышаан. Чижээ, январь-апрель айларда тудуг организацияларының барык чартыы күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң планын күүсеттээн. А 20 ажыг организация күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн эртнен чылдың ол-ла үезинге деңнээрге кудулаткан. Оон эрткеш ортумак ажыл төлевириниң өзүлдезиниң темпилерин ажып турары кончуг дүвүренчит. Шалың хемчээлиниң өзүлдезиниң темпилери күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң темпилериниң өзүлдезин Республиканың ТМЭ-зинде 36,4 хуу, «Красноярскстройтрестиниң № 3 КМК-зында — 25,9, «Тыва автотранс» каттыжышкынының КМК-зында барык 22 хуу, «Тыва тудуг» тресте 12,8 хуу ажып турар. Дыка хөй организациялар карылгалыг боон артып турар. Тудугнуң бот-үнезин элээп хөй организациялар улгаттырган.

Мындыг байдалдардан ушпунар, хожудаашкынны ажып эртер дээш эң дээштиг хемчеглерни алыры негеттинип турары билдингир. Ажылды организастаарын эки-лердиң эң чугула негелде деп чүвени тудуг организацияларының удуртукчулары уттуп болбас ужуруг, бо талазы-биле эң шудургу ажылдаары чугула.

Доңгулады республиканың Статистика эргелелиниң специалистери белеткээн.

Совет Тыва

40 чыл

Солуннуң тайгы база дорткү арыннарында Медицина ажылдакчызының хүнүнге тараскаткан бөлүк материалдарны парлаан. Оларның аразында Тываға кадык камгалалының 40 чылдарның дургузунда хөгжүлдезин чырыдып көрүскен материалдарны база номчукчуларның кичээнгейинге бараалдаткан.

Саннаар, факттаар!

● 1944 чылда Тывага дээди эртеминиг 20, тускай ортумак эртеминиг 56 медицина ажылдакчылары чогга бараан болуп турган.

● Бөгүнде Тыва АССР-ниң кадык камгалалында дээди эртеминиг 900 эмчи, оларның 350-ни тывалар, ажыктан турар. Он муң кижиге-ле ортумаа-биле алырга 821 эмчи онаажыр.

● 1944 чыл-биле деңге эмчилерниң саны 45, тускай ортумак эртеминиг медицина ажылдакчыларының саны 774 катап өскен.

● Тыванып кадык камгалалынга 1944 чылда 325 орунлуг бир хоорай, 14 район эмнелгези, 9 аптека, 3 уруглар яслизи бар турган.

● Эртикен дөрт чылдың иштинде эмнелге оруннары 16 катап өскен. Республиканың эмнелге орунналарының шилги саны 5090 болуп турар.

● Бөгүнде 100-деп 300 чедир орунлуг он үш район эмнелгези, 10-дан 25 чедир участок эмнелгези, 135 фельдшер-акушер пунктулары, халдавырлыг аарыгларга удур 15 станция ажылдап турар.

● Сөөлгү он үш чылдарның дургузунда 240 орунлуг республика эмнелгези, 85 орунлуг радиология корпусчуг онкология диспансери, 500 кижи хүлээп алыр республика поликлиниказы, 60 орунлуг бөжудулга бажыңы, медицина училищезиниң 600 сургуул турар общежитиези, «Медтехника» эргелези. Тээлиде, Эрзиңде, Бай-Хаакта поликлиникалыг район эмнелгелери, Ак-Довуракта 300 кижи хүлээп алыр поликлиникалыг бичии уруглар эмнелгези, Тураида, Сарыг-Септе, Бай-Хаакта, Эрзиңде, Кок-Тейде санэпидстанциялар ажыглалда кирген.

Бөгүн — Медицина ажылдакчызының хүнү

ЧААГАЙ БАРААН БОЛУУШКУН

Барының болгаш Чөөн чүк чурттарының бурунгу болгаш ортаакы вектериниң экономика болгаш культура төптеринден хөй чүс чылдарның дургузунда хоорук, даштыкы болгаш иштики феодал дарлалдың адаанга чораан болгаш Тываның нинтилел-политиктиг болгаш культура хөгжүлдезин кудукку деннелге турган. Школалар болгаш эмнелгелер, культура одаглары турбаан, ламалар, хамнар, кара эмбиле эмнээр кижилер «эмчи дузазын» чедирип келген.

Кадык камгалалының материал-техниктиг баазазы чок, медицина кадрларыбиле хандыртынмаан чорук, чурттакчы чонуң нинти болгаш санитар культуразының чавыс байдалы туберкулёз, шээр болгаш хамчык аарыгларның өөскүүрүнге чедирген. Аарыыр болгаш өлүм-чидимге таваржыр чорук чаш уругларга, саатгыг болгаш божаан хереженнерге хөй таваржып турган.

Тыва Улус Республиканың Совет Эвилелинге 1944 чылда эки тура-биле каттышканы тыва чонуң бурунгаар хөгжүлдезинге, улус ажылагыының адырларын, оон иштинде кадык камгалалын, шапкынчыдарынга таарымчалыг байдалдарны тургускан. Коммунистиг партия, Совет чазактың удуртулгазы-биле ленинчи национал политиканы амыдыралга чайгыльш чок боттандырганындан эртикен 40 чылдарда Тывага, чурттуң эң аныяк автономнуг республиказынга төөгү талазы-биле кыска хуусаанның дургузунда ханы политиктиг, социал-экономиктиг чаартылгалар болган.

1944 чылда Тывага 325 орунлуг бир хоорай, 14 район эмнелгези, 47 фельдшер-акушер пунктулары, 9 аптека, 3 уруглар яслизи бар турган. База ол ышкаш Балгазынга туберкулёзка удур 40 орунлуг санаторий, фельдшер-акушер школазы, 40 кижи турар «Чедер» курорт бар. Чонга медицина дузазын ол үеде дээди эртемниг 20, ортумак эртемниг 36 медицина ажылдакчызы чедирип турган.

Амгы үеде автономнуг республикада 100-ден 300 чедир орунлуг 13 район эмнелгези, 10-дан 25 чедир орунлуг участок эмнелгелери, 135 фельдшер-акушер пунктулары болгаш 15 санитар-эпидемия станцилялары бар. Чурттакчы чонуң эмнелге дузазында орунналарның саны — 5090, хоорайларда — 3500, көдээде — 1590. 10 муң чурттакчыга 186 эмнелге орунналары турар кылдыр хандыртынган. Совет эрге-чагырганың үезинде эмнелге орунналарының саны 16 катап өскен.

Медицина албан черлериниң материал-техниктиг баазазының быжыкканы, чаа эмнелгелериниң тудугларын ажыглалга кииргени, амгы үениң чаа дерилгелери-биле оларны хандырганы чурттакчы чонга тускайбыттынган эмчи дузазын чедирер аргаларны болдурган. Үжен адыр аайы-биле эмчи дузазын республика поликлиниказы чедирер аргалыг. Бисте хирургия, травматология, нейрохирургия, урология, отоларингология, реанимация, кардиология, гастроэнтерология, пульмонология болгаш карак эмнээр салбырлар бар.

Республиканың онкология диспансеринде амгы үе-чаданың медицина техниказы-биле дериттинген радиоизотоп диагностиказын, рентген-радиология салбырын организастаан. Чурттакчы чонга эмнелге-поликлиника дузазын чедирерин хөгжүдеринбиле чергелештир санитар черлерин болгаш халдавырлыг аарыгларга удур медицина албанын организастап тургускан.

Тывага Совет эрге-чагырганың 40 чылдарының дургузунда партия-совет органнар дээди болгаш ортумак эртемниг медицина кадрларын белетизээр, түс-түс черлерге шын тургузар талазыбиле ажылды улуг кичээнгейге ап келген. Тыва ооллар, кыстарны чурттуп дээди медицина өөредилгелеринче конкурстан дашкаар хүлээп алырын чөптээрээн доктаалды Совет чазак хүлээп алган. Ол болгаш өскеда хемчеглерни ап чорукканының соонда автономнуг республиканың кадык камгалалында дээди эртемниг тыва кадрларның саны 350 четкен.

Бисте ниитизи-биле алырга 900 дээди эртемниг эмчи бар. 1944 чыл-биле деннаарге оларның саны 45 катап өскен. Республиканың кадык камгалалынга ортумак эртемниг эмчи кадрларын белеткээр талазы-биле Кызылда медицина училищезин үлүг-хуузун киирип турар. Бо өөредилге черинче чыл санында 240 сургуул өөренип кирер. Дөртен чылдарның дургузунда ортумак эртемниг медицина ажылдакчыларының саны 74 катап өскен.

Совет Тывага кадык камгалалының министри.

Н. СИЗЫХ.

«АЛДЫН ХҮН ДЭЭШ, ЧЕТТИРДИМ»

Виталиктиң караанга дүүтревезинин идегели, чаштың, опчоктанышкынды чайнаан! Каш айлар бурунгаар оон амы-тынынга айыыл келгенин, кандыг арга-биле дуза чедирерин эмчилер сүмелешкен турган.

Нина биле Анатолий Агачевтериниң өг-бүлезинге мындыг халап хенертен болган. Хайнып турган суглуг хөнекти опчоктанып турган Виталик бодуче андара тыртыпкан. Ол-ла хүн республикада уругларның клиниктиг эмнелгезиниң реанимация салбырынга келген аарыг кижиниң эмнелге карточказынга дараазында демделгелерни эмчи бижээн: өртен аарыы, ийиги чаданың. Мага-ботта изиг сут чигген шөл 37 хүү. Холдарда болгаш буттарда, хырында, хөректе, арынга чидирткен чер I-II-III-IV чадалыының 40 чыл дургузунда хөгжүлдезин көрүп тура, ону организастаарының болгаш тургузарының эге оруунга турганнарның улуг ачы-дузазын демделбес аргажок. А. В. Набатова, Р. Г. Ваништейн, Л. П. Зверев, Т. М. Зверева, Л. М. Козлова, Г. Е. Ждановна, А. К. Гончаренко, А. М. Щербакова, З. С. Токарева, Е. Н. Баранова, Г. И. Федорович, Э. В. Мамонтова, өске-даа эмчилер чонга чаагай бараан болган.

Медицина ажылдакчыларының күш-ажылын партия болгаш чазак бедин-биле үнелеп турар. ССРЭ-ниң чазак шаңналдары-биле 267 кижини демделгээн. Оларның аразында — фельдшер Д. Ш. Ензак, хирургия салбырының эргелекчизи А. И. Канунников Ленин, травматология салбырының эргелекчизи В. А. Верещагин Октябрь революциязы, республика эмнелгезиниң кол эмчизи Ю. З. Ковенский, республиканың туберкулёзка удур диспансериниң кол эмчизи К. Н. Цой Күш-ажылдың Кызыл Тук орденибиле шаңнаткан. Республиканың медицина ажылдакчыларының кол онзагай талалары — совет кижиге чаагай бараан болуушкуну, профессионал хүлээлгезинге ханы бердингени болгаш коммунистиг бижиг туруштуу. Олар моон-даа сонгаар совет кижиниң кадыкшылы дээш бедик тура-соруук-биле ажылдал, боттарының төлептиг үлүгүн киирерлер.

Н. СИЗЫХ,
кадык камгалалының министри.

УРУГЛАР ЭМЧИЗИ

Берге таварылга. Беш харлыг Женя Оюнну Кочетово суурдан Бай-Хаакка, район эмнелгезинге, эккелген. Грипп соонда дагын катап ааракаш, чаш кижи шуут бергедээн. Медерелин ышкынган, мага-боду тыртя берген оолдуң кес кырында келген амы-тынын камгалап алыр дээш үш хонук дургузунда эмчилер, сестралар демисежип келген.

— Оглумнуң амы-тынын, кызып тургаш өстүрүп алган чүвемни, камгалап көртер — деп, не дилеп турган.

Анаа ажыл болза, кижи аазап болгай: «бөгүн ол хирени, даарта оон-даа хөйну кылыйн» деп аан. Кижиниң амызы үстүр чедип турда, чүнү аазаар боор. «Шыдавас мен» — дээр эрес, тулунга чедир демисежир апаар. Ынчангаш уруглар эмчизи А. Ш. Сонам-Байыр оолдуң ада-иезинге чүнү-даа чүтаалаваан. Удаваанда сагышсыраан, девидээн адаиени-даа, өг-бүлезин, уругдарыын-даа, нарын ажылга артык болгу дег бүгү-ле чүүлдерни, бодалдарны ол сагыштан үштүп, «шүүт үттүпкан».

Анчымаа Шаравиевна бар аргаларын, дужулгазын, бүгү билиин берге аарыг оолдуң амы-тынын камгалаарынче мөөнеп апкан. Интенсивтиг терапия палатазынга Женяны шинчип, хайгаарап, ажаап-каректап турган. Бо өрээл өскелериндеп ылгалдыг. Чүге дээрге аңаа эң берге байдалдыг уругларны эмнээр, ол ажылга таарымчалыг бүгү талаларны ында тургускан. Херек апарганда, сүмележир таварылгаларда, районнуң кол эмчизин-даа. Кызылдандаа эмчилерни маңаа чалай бээр, бүгү эмчилерниң дужулгазын ажытлаарынга эпдыының байдалын шинчинир нарын аппаратуралар чок турган болза, аарыг кижиниң караандан көөр боор ол.

Женя ам кадык кылдыр сегий бергеп. Оолдуң ада-иези Анчымаа Шаравиевнага четтиргенин илередип, эмнелгеге база катап кирип чораан, оглун эмчиге көргүскен. Беш харлыг аарыг оолду сегиткени дег таварылгалар, уйгу-дыш чок дүн-хүннер уруглар эмчизиниң практиказынга каш-даа удаа болгулаан.

— Кадыының байдалы дыка берге, аар аарыг уруглар сегидир эмнеп каарга, ооң соонда кижи сагыжынга ол болуушкун уттундурбазы-биле артып каар. Кижи бодуның уругларын ынчаар ажаап кайнын тургаи боор, ынчангаш аарыг чаш кижи төрээн төлү-биле дөмей — деп, ол биске чугаалады.

Тускай эртеминиң аайыбиле бедик мергежил чедип алырының оруу Анчымаа Шаравиевнага үзүн болгаш. Чурумалдыг Каа-Хемге хөй урутларлыг, ажылгыр-кежээ өг-бүлеге төрүттүүген, ортумак школа дооскан соонда улаштыр Томскиниң медицина институдунче хаптакан. Дээди эртемни 1963 чылда чедип алган. Сүт-Хөл суурга кезек ажылдаан, күш-ажылчы баштайгы он чылын (1963—1973) Чадаанага эрттирген.

Өг-бүле, ажы-төл, күш-ажыл болуп, амыдырал ооң бичии эгиниериниң кырынга чүдүрүлген. Ооң кадында төрээн черии, ада-иезин, кады төрээн оол, кыс хөй улузум, ойнап өскен эш-өөрүн аныяк кыс сактып турган, тыва кижиниң чаныксаазы аайлыг эвес.

Эң солун, берге, күш-ажылчы он чыл эрткен. Сагыш-сеткил база оожумнап келген. Ажы-чаң, хевир-бүдүш колдуунда хевээр артып калза-даа, угаап мерген апарган. Өөрүнүң аразынга Анчымаа Шаравиевна омак-хөглүг, сескүр, чай чок кадында орустап-даа, тывалап-даа орар-ла, ийи дылдың кайызынга-даа деңге салыр чанчылдыг.

— 1973 чылдан бээр Бай-Хаакта район эмнелгезинге ажылдай бердим — деп, ол чугаалады. — Улуг уруум Саяна бир чыл санитарлап ажылдаашаа, медицина институдунче кирип алган, ам Бистиң салбырга шаанда Антонина Козлова дээр бичии уруг санитарлап ажылдап кирген. Ооң ак сеткилдиин, аарыг кижилер-биле эптиг-эзелдээн Тамара Трофимовна эскерип каап, эмчи училищезинге өөренирин сүмедээн. Ол уруг ам бисте операция үезинде ажылдаар сестра болуп, эки ажылдап турар. Шак мынчаар Тамара Трофимовнаның оруун эдергенмер хөй.

Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары, эмчи Мария Семёновна Симакова, улуг сестра Тамара Трофимовна Матюшова олар пенсиялап, дыштанып эргени чедип алза-даа боттарының туружунда — хүндүлүг ажылын уламчылавышаан, аныктарга үлегерни көргүзүп чоруур.

А. ЧАРАШ-ООЛ

Район эмнелгезиниң хөөчүн ажылданчылары медсестра Л. Б. Балдина, эмчи А. М. Романенко олар июнь 17-ни — Медицина ажылданчыларының хүнүн төлептиг күш-ажылыг биле утчуп турар.

Оларның күш-ажылчы намдары Бай-Хаакта кадык камгалалының хөгжүп келген оруу-биле тудуш. 1940 чылдарны олар сактып чугаалаары бээрлер, эрги, чаа чылдарны, бөгүнгү чаагай шаг-үени хөөчүннер дөңней хуваап көөрлер. Ол дугайын күш-ажылчы коллективтиң чалыы салгалынга чугаалаарлар, тайылбырлаарлар. Хөөчүннерниң сактыыш-кыымнары, саналдары, бодалдары анаа чүүл эвес, ол болза улуг салгалдың дүрүлгезин чалыы салгаяче дамчыдарының база бир ноя аргазы болуп турар.

ЧУРУКТА: (собагай талдан) Л. П. Балдина, А. М. Романенко.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

Бистиң чуртта уругларның кадыкшылын быжыглаарынче улуг кичээнгейни салып турар. Чижээ, 1954 чылда 50 орунлуг тускайлаң уруглар эмнээр 5 участоктарны Кызылга тургускан.

1944 чылдан бөгүнге чедир уруглар эмнээр орунналар Тывада чүс катап көвүдээн; уруглар эмчилериниң саны 30 катап өскен.

Окулист Дина Николаевна Никитина Таңды районда хөөчүннарның бирээзи. Чөнүүк кадыкшылын камгалаар ажылда үжен чыл ажыг ажылдап турар, бөгүнде-даа ол ажылда хевээр, чаңчыккан аайы-биле хүлээгезин ак сеткилдиг күүседип, байлак дуржулгазын аныяктарга дамчадып берип чоруур.

ЧУРУКТА: Л. Н. Никитина. В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

БОТТАРЫНЫҢ ТУРУЖУНДА

«Кижилерниң кадыкшылы — ниитилелдиң үнелеттинмес байлаа» деп сестер хүндүс-даа, дүне-даа кырында чайнал турар улуг бажыңны билбес кижи республикада ховар. Чоокка чедир-ле даштыг хавак турган бо черде туттуунган республика эмнелгезиниң коллективинде хөй санныг эмчилер, сестралар, лаборантылар чөнүүн кадыкшылынга бараан болуп, бүлүнгүг ажыл-үүлени будуруп турар.

Бо улуг эмнелгениң бир салбырында кулак, боостаа, думчук эмнеп турар. Салбырның улуг сестразы Тамара Трофимовна Матюшова-ның өрээлинде булуңчугашта шаңнаткаңы кызыл туктарның, хүндүлел бижиктериниң аразында кызыл карттыг кылын дептер бар. Оларны ажып, анда бижиттинген сестерни номчуурга, салбырның база ооң кижилериниң дугайында чылыг бодал-сеткил долуп келир.

«Оглум Орлан аар аарыгга таварышкаш, боостаазы шуут тунгал турда, бо салбырта чыттырган мен. Билиин болгаш дуржулгазын харам чокка кижилерге берип чоруур эмчилер Мария Семёновна Симакова, Танов Машпык-оолович Монгуш, сестра Тамара Трофимовна Матюшова ышкаш магалыг кижилерниң ачызында, кан кадык кылдыр эмнеп-каан оглумну бөгүн үндуруп алдым. Мындыг кижилерге «Четтирдим!» деп сестү чугаалаарга-даа эвээш ышкаш сагындырар. Кадык аас-кежиктиг болгулар эмчилер, эң буянныг кижилер. Өөрүп чүрттүт С. Шалык» «Мен кезер эмчилерниң ажылын, мергежилин магадал чораан мен. Олардан артык нарын кезиишиннерни мылып, хуулгаазын үүлени будуруп, бистиң кол организбыс — кулак, боостаа думчукту кезип эмнеп турар кижилерни маңаа үр эмнедип чыда магададым. Салбырдан ол кижи яап, бо кижи багай деп ыяал адаары берге. Чүге дээрге, аштакчыдан эгелээш, улут эмчилерге чедир кончут кичээнгейлиг эртем-билигниг кижилер мында ажылдал турар. Бистиң аравыска мындыг кижилер улам-на хөй болзун деп бөөрээп, кадык апарган үндүр бижидип тур мен. Мында бүгү чүве — эмнелге-даа, арыг-шевер-даа, салбырның эргелекчизи М. С. Симакованың билдилиг удуртулгазының ачызы-дыр... Э. Чооду. Тес-Хем район».

Шак мындыг сеткилдин агындан, чүректиң ханызындан бижээн сестерни чаңгыс черге чыыр болза улуг кылын ном болур. Ам бо чаагай сестерни саазынга бижиринче кижилерниң сеткилин оттуруп турар салбырның ийи хоочүннары-биле таныжып көрээли.

Дээди категориянын эмчизи, кадык камгалалыкын тергиини, Тыва АССР-ниң алдарлыг эмчизи Мария Семёновна Симакова 1956 чылда Томскиниң медицина институдун дооскан. Институт соонда канчаар ажылдап, чонга бараан болуп чоруурун хүндүлел ады, шаңнал-макталы хереченлеп турар. Ол ат-сураа алгаан Танов Машпык-оолович Монгуш ышкаш орден-хавыяалардыг эмчилерниң, Людмила Кыргысовна Кунгаалай дег аныяктарның дагдыныкчызы.

— Биске чылда-ла 800—880 хире аарыг кижилер кээп турар. Оларны кадык болдурар, эки эмнээр дээш салбырда кижи бүрүзү кызып ажылдап турар — деп, Мария Семёновна чугаалаар. Ол республика эмнелгезинде херээженнер чөвүлелинин кежигүнү, хөй-ниити даалгаларын ак сеткилдиг күүседип, чонунга шынчы бараан болуп чоруур.

Салбырның улуг эмчи сестразы Тамара Трофимовна Матюшова 1945 чылда эмчи сестраларының курузун дооскаш. Тывага ажылдап келген. Эмчилерниң айтышкынын ёзугаар аарыг кижилерни эмнээри сестраларның хүлээлгези. Ынчангаш эмчи биле сестра кезээде кады, бир демниг ажылдап, кижилерни эмнеп турар. Бисте сестра бүрүзү ол дугайын эки билир, харыысалгалын кезээде бодап чоруур — деп, Тамара Трофимовна тайылбырлап орар.

Республика эмнелгезиниң кол сестразы Мария Матвеевна Шевченко мынчаар үнелээр.

— 39 чыл дургузунда эмчи сестразынга ажылдаварыбелен эвес, а Тамара Трофимовна бо үениң иштинде чүгле кончут эки ажылдаан диртип, бодуңун төлептиг салгалын өстүрген. Маңаа чаңгыс чижекти көргүзейн

Айтырыңар, харыылап берээли

НЕМЕЛДЕ ТӨЛЕВИРНИ БЭЭРИ

Нөнчүкчуларның редакцияга чоруткан айтырыгларынга республиканың Көдээ ажыл-агый министерствозунуң күшажыл болгаш ажыл төлевириниң талазы-биле киндизинин ажылдакчылары дараазында харыыларны берген.

⊙ Бистиң совхозта чолаачыларга чүүктү чүдүргени, дүжүргеми дээш төлеп бербейн турар. Машиналарга чүдүрүкчүлер тургузуп алырга, база төлеп бербес боор. Чолаачы кижи чолаачылавышаан, чүүктү чүдүрүп, дүжүрери берге болурдур. Бо дугайында совхозтуң дирекциязынга айтырыг киирериве, меңээ кандыг-даа харыы бербээн. Бо ажылдар төлевирлиг турар ужурлуг бе азы чок бе?

Автомобиль чолаачызы кижи элээн каш мергежилдерге (албан-дужаалдарга) даклырлап ажылдап турда, немелде төлевирни аңаа ооң тариф үзүгаар шалыңының 30 хуузундан хөй эвес хемчээлдиг кылдыр бээр ужурлуг.

Немелде төлевириниң хемчээлин чолаачы кижини даклырлап ажылдаан ажылдарынга хамаарыштыр администрацияның ында профэвилел организациязы-биле кады кылган дугуржулгазын ёзугаар доктаадыр болгаш тургустунган чурумга хамаарыштыр бүдүрүлге черинең дужаалын азы айтышкынын барымдаалап кылыр.

Күш-ажыл талазы-биле күрүне комитединиң болгаш ВЦСПС-тиң 1972 чылдың декабрь 14-те доктаалынга үндезилеттинген автомобиль транспортунуң ажылчыннарының (күш-ажыл төлевириниң болгаш шаңналдар дугайында чаңгыс аай саавыларындан).

● Мен Бай-Тайга районда «Бай-Тал» совхозтуң хоочун трактористи кижи мен. 1982 чылда сезонныг үелерде тараа, сиген шөлдеринге ажылдап тургаш, 1700 кг соляркаңы ажыр чарыгдаан дээш, совхоз ажылдап алган акшамдан ооң өртээн төлеттирип алды. Шынаарга 1983 чылда ховуга, фермаларга ажылдааш 2000 кг соляркаңы артыкча камнап алган мен. Бо үстүнде камнап алтан кывар-чаар чүүлүм дээш совхозтуң дирекциязы меңээ төлеп бээр бе?

Д. ИРГИТ.

Ажылдарның агротехниктиг негелделерин сагып тура, кывар-чаар материалдарны доктаатынган нормазындан эвээшти чарыгдап, камналгалыг ажылдааны дээш машинист-трактористерге камнап алганы кыварчаар материалдарының өртээниң 70 хуузун төлеп бээр. Бир эвес трактор-биле ажылдап тура, доктааттынган агротехниктиг негелделерни хажыткан болза, шынары багай чоруткан ажылга чарыгдаттынган кыварчаар материалдарның өртээниң 50 хуузун трактористмашинистен тыртып алыр.

(84-ку үүл. Совхозка күш-ажыл төлевириниң дугайында дүрүмнерден).

● Мен эртнең чылын дүк планын 115 хуу күүсеттим, а чаш хураганнарны алырының планын чедирбедим. Совхоз дүк талазы-биле меңээ немелде төлевир санап бээринден ойталаан. Ол шын бе?

Ч.-С. БАЙКАРА.
Кызыл районда «Х Улуг хурал» совхозтуң малчыны.

Ниити продукцияны алырының планын ажыр күүсеткени дээш бүдүрген продукцияның шынарын көрүп, мал ажылының ажылчыннарынга тус-туста пландан ажыр дужаттынган продукцияның өртээниң (сайгарыышкын өртектери-биле) 20 хуузун бээр.

Ындыг-даа болза, 13,4 пунктута үндезилеп, ажылчыннарның кылган ажылдарының куду шынарлыын, ажылдың технологиязын хажытканын, быжыглаан малды багай ажаап, кадарганындан баш санының хорааның болгаш даанган ажылынга ээ-харыысалга чогун барымдаалааш, шаңналдың чамдык кезинин азы шуптузун казып каапгар эргени совхоз директорларынга берген.

Шаңналдың хемчээлин кызырарын азы шуут казын каапгарын болдурарда, чылдагаанарын ыяап тодаргай айтып каан совхоз директорунуң дужаалы-биле чоруудар.

(Совхозка күш-ажыл төлевириниң дүрүмнери. 9.1, 13.4 пунктулар).

● **Мен 1974 чылдың июнь 30-де «Нарын» совхозка малчынаап ажылдап киргеш, 1983 чылдың август 1-ге чедир үзүктел чокка төрүүр хой малдан келген мен. 1983 чылдың чазынында мээң малдап турган хойларымны кырган дээш күрүнеге дужаар апарган. Ынчангаш оларны өске коданнардан келген хойларга каткан. Оларны Кызылдың эт комбинадынга апарып чедирерин меңээ даскан болгаш ооң келиримге, аныяк хой хүлээдир болган. Мындыг айтыышкын-биле хой сүрүкчүзү апардым. Ук ажылдан сентябрь 2-де чедип келгеш, улаштыр эвлечеглиг шөлээже үнген мен. Удаваанда шөлээн төнген, а мал алыр дээримге, хой чок болду.**

Ажыл чокка хөй (тос) уруг-дарыглыг кижи канчап олурар боор. Октябрь 1-де кочегарлап ажылдай бердим. Ол аразында кодан хой тыпты берген, ону малда дээш. Ук хойну октябрь 20-де хүлээп алгаш, кадайым болгаш улуг уруумга кадартып каан мен. Ноябрь 1-де кочегар ажылымдан халажыр дээримге, мээң орнумга ажылдаар кижи тывылбаан. Ынчангаш декабрь 1-де ажылдап үнгеш, хоюм малдан эгелээн мен.

1984 чылдың эгезинде стажым самажырымга, мээң малчын стажым үзүлгеп болгам. Чылдагаанын айтырарымга, август-ноябрь айларда мал ажылынга ажылдаваан-дыр сен деп харыы бердилер. Мындыг таварылгада стаж үстүн каары шын ирги бе? Мен бодум III болүктүң инвалиди кижи мен.

Ш. И.-С. ЧООДУ,
Эрзин районда «Нарын» совхозтуң малчыны.

Мал ажылында ажылдап турар ажылчыннарның ажыл стажы үзүктелбес болур. Ынчалза-даа мал ажылында ажылдап турар ажылчыннарны совхозтуң администрациязының айтыышкынын ёзугаар мал ажылынга соонда катап ажылдаар кылдыр өске доктаамал ажылче шилчиткен таварылгада ол үзүктелген үе мал ажылынга ажылдаан стажка кирер санаттынмас.

Силерниң мал ажылынга ажылдаан стажыңар 1983 чылдың октябрь 1-ге чедир үзүктелбээн турган-дыр. Бир эвес бүдүрүлгеге эргежок чугула апарган таварылгабиле силерни октябрь 1-ден декабрь 1-ге чедир кочегар ажылынче шилчиткен дугайында совхозтуң администрациязының дужаалы бар болза, үстүнде айтыгган дурум ёзугаар силерниң мал ажылынга ажылдаан стажыңар үзүктелбээн болур.

Эртемде болгаш техникада чаа чүүлдер

ШЕНЕЛДЕДЕ ВЕРТОЛЁТ

Вертолёттуң ужудуушкунуунуң идегелдин болгаш үр ажыглалдыг болуру ооң нарын болгаш хөй адырлыг механиктиг системазы трансмиссиязының байдалындан хамаарышыр. Ужудуушкуннуң бо апарадының трансмиссияны тургузуп турар агрегаттары бүдүрүлге үезинде бүгү шенелделерин эртер. Совет спецназистер делегейде туруп көрбээн автоматчыткан экономиктиг шинчилел комплекстерин бо ажылды чорудары-биле ажыг үеде ажылдап кылган. Автор коллективиниң удуртукчузу, автоматчыткан электри кожугларының -талазы-биле Бүгү-эвилелдиң эртем-шинчилел институдунуң директорунуң оралакчызы, техниктиг эртемнериңң доктору Гелий Иванов ол комплекстериңң дугайын чугаалаан.

Вертолёттуң «чалгыннары быжыккыже чедир», ооң бүгү кезектери шенелде херекселдеринге эң шыңгыы хыналданы эртер. Бо шенелделер машинаның агрегаттарының кандыг-даа байдалда бүзүрелдиг ажылдаарынга шын үнелелди бээр. Вертолёттуң ужудуушкунуунуң идегелдин болгаш үр ажыглалдыг болуру шимчедикчиден агаар хүртүзүнче дамчыыр долгандырар херекселдиң механиктиг трансмиссиязы-биле тодаратты-нар.

Вертолёт трансмиссиязының шенелделеринге херек ийин хевириңң херекселдери амга чедир билдингир болуп турар. Бирги хевириңң херекселдеринге трансмиссия авнация шимчедикчизин долгандырар, а агаар хүртүзү хереглелди улгаттырар. Ажылдарны ажык дээр адаанда чорудуп турар болгаш автоматчыдылганы чорудары берге. Ол хөй энергия хереглээр, даалы-шимээнниг, атмосфераны хирлендирер. Трансмиссия бүрүзүн шенээрде, хереселди катап чыыр, ол ышкаш дуржулганы ийи дугаар шын кылыры белен эвес болуп турар.

Ийиги хевир долгандыр турар бойдусту болгаш энергияны камнап алырынга ажыктыг болгаш шенелде кылырынга таарымчалыг. Ындыг-даа болза нарын механиктиг хереселдериңң айтырыгларынга ол харыы бербейн турар. Ужудуушкуннуң темпизиниң өскерлиишкиннериниң үезинде трансмиссияның ажылын хынап турза-даа, бо хевир ужудуушкуну, черге хомдурарын, эзрин дамчыдып шыдавас. Борта демги-ле чартык натуралыг стентилерже эглип келир бис.

Ынчангаш трансмиссияның механиктиг арга-биле чүдүрериниң электромеханиканыынче шилчиири болгаш ооң үндезинингге энергия камнап алыр бедик автоматчыткан хөй хереглелдерге ажыглаттынар агаар-бойдустуң кандыг-даа байдалынга таарыштыр шенелде комплекстерин тургузары бо байдалдан уштуларынга дузалаар.

Трансмиссияны хынаарда, ооң долганып турар үезинде аңаа хемчээлге болгаш үезинге дең кылдыр хереглелин таарыштырар. Трансмиссияның кирер черинде электромеханиктиг комплексте ону долгандырар шимчедикчиниң тургускан, а үнер -талазында хереглел көвүдедиринге ажыктыг тормозту салган. Тормоз орнунга генераторну ажыглаар. Шак мынчан хагдынчак электрошугумдан чүгле чарыгдаттынган энергияны эгидеринге ажыктыг камналгалыг система тургустунар.

Трансмиссияга хөй хереглелди болдуруп турар чиик болгаш ортумак вертолёттарга херек хереселдер электри машиналарының база доктаамал ток эде кылыгларының баазазынга салдынар, а аар вертолёттарның хөй ажыглалдыы солушуга тогунуң машиналары болгаш чалгының тиристорлут тургузукчуларының ажылы-биле шимченир черге, ужудуушкун үезинде байдалга бодаарга, хереглелди хөй кылдыр чорудары берге. Электри машиналарының долганып турар кезектеринден бүткен вертолёт трансмиссиязы дээрге, нарын, хөй адырлыг, хөй харылзаалыг система болур. Долганың азы ооң хереглелин улгаттырып, немелп турар үеде, байдалды шын эвес дамчыдып турар чалгыг хевирлиг үүлдер тыпты келир. Ону чидирери-биле дыка дүрген хемчээлдерни болгаш өскерлиишкинни илип аптар тускай хереселди кылган. Ону нарындаа хереселдерге, ол ышкаш үлетпүрүнү адырларынга аар болгаш транспорт машиналарының, автомобиль, трактор, судно тудуушкунуунга ажыглап болур.

Шенелде комплекстериниң идегелдиг ажылын бичии хемчээлдиг ЭСМ баазазынга тургускан автоматчыткан башкарылга системазы кандырып турар. Ол программаны дүрген эде тургузарынга ажылдаар байдалын, шак таарыштырарын контролдап турар параметрлерни деңгеелериң болгаш шенелделериңң түгнелин ажылдап кылырын хандырар.

Шенелде комплекстериниң база бир онзагай талазы — оларның тургузуунуң яжы-бүрү талазы. Бис чүртте бүдүрүп турар вертолёттарның бүгү хевирлеринге таарыш шенелде хереселдерин кылып алган бис. Ооң түнелинде шенелделериниң шынары болгаш идегелдин бедээн, элементри хереглели, тудуг болгаш ажыглал чарыгдалдары эвээжээн, ажылчыннарның саны кызырыгган. Электромеханикалыг шенелде комплекстерин ажыглалга киргенинден чылда 15 миллион хире рубль камнап алдынар.

Комплекстерни тургузарынга хереглеттинген эртем-техниктиг шинтирлер ССРЭ-ниң автор хереглелдери-биле болгаш Франциянның, АКШ-тың, Ираннық патентилери-биле камгалаттыгган.

(ПМА).

БӨМБУРЗЕКТИН СУДАЛЫ

ЧАВЫРЛЫЫШКЫННЫҢ, ТАЙБЫҢНЫҢ ЭРГЕ-АЖЫКТАРЫНГА

Совет Эвилелиң чавырлыышкынының, боо-чепсекти дүжүреринің эрге-ажыктарынга дүүштүр бүгү талалыг хемчеглериңң дугайында дугуржуруун сүмелеп турар. Ол хемчеглер шериг күжү-биле удурланыышкынның деңнелин боттуу-биле кудуладыр, күштү ажыглаарын болгаш күш-биле кыжанырын делегей амыдыралынга ажыглавазынга чедирер, кижи төрелгетенниң келир үези олардан хамааржын турар айтырыгларны шинтиирлээри-биле ак сеткилдиг чүгаалажышкынны кылыры дээш чүткүп турар. «Правда» солуниүң айтырыгларынга болгаш америк журналист Дж. Кингсбери-Смиттиң айтырыгларынга эш К. У. Черненконуң харыыларынга холбаштыр даштыкы политиктиг болгаш хөй-кинти ажылдакчыларның, массалыг информацияның чепсектериниң үнелелдериниң кол уткази ындыг боол турар.

К. У. Черненко чепсегленнишкиннерни кызыгаарлаарының болгаш делегейниң өске-даа чугула айтырыгларының талазы-биле чугаалажышкынарны кылырының чугулазының болгаш ооң болдунуп болурунуң дугайында чугула медеглелди кылган деп, болгар «Работническо дело» солун бижээн. Совет удуртукчу «Правда» солунга харыыларынга Барыын чүктүң Совет Эвилелин чугаалажышкынар кылып, ужуражырынче кыйгырыының боттуг саналдарбиле быжыглаттынмаанын демдеглээн. Барыын Европаның элээн каш чүрттарының девискээрлерин чаа америк ракеталарны салып үндурер шөлдер болдурарын канчаптоол турганы, чажырары-биле ында ужуражышкыннарның дугайын чугаалап турар-дыр. Совет Эвилелиниң, ооң эвилечилериниң чаа америк ракеталарны шыгаап тургузуп турганы-ла, ооң-биле чергелештир чугаалажышкыннарже кыйгырары дээрге, политика талазы-биле ийи арыныг чорук-тур.

Чоокта чаа «чедининң» чөвүлел хуралының киржикчилери чавырлыышкынның, чепсегленнишкиннерни дүжүреринің болгаш тайбынның эрге-ажыктарынга удур чүлчүруушкуннарның база катап шуугаазын-биле нептереткенин К. У. Черненко айытқан деп, чехословак «Руде право» бижээн. Америк ракеталарны Барыын Европага тургузарынче угланышкынның өскерилге чок артканы ол херек кырында бадыткап турар. Ооң-биле чугаалажышкыннарны кылып болурунуң арга-ларын улам-на кызамдап, ядролуг чепсегленнишкиннерниң орууда шаптыктаашкын улам-на үлгадып турар. Совет Эвилелиң кымның-даа сонуургалдарынга хора чедирбейн тургаш, ядролуг чепсегленнишкинни ханызыбиле кызырарының дугайында саналдарны киргирген. Америк тала чугаалажышкыннар талазы-биле бодуңун удур негелделерин соксадыры билек-ле ол айтырыгларны чугаалажышкыннар столунуң артынга шыңгызы-биле чугаалажып көөрүнге Совет Эвилели белен. Ынчаарга барыын чүк чугаалажышкыннарны үзүп турар. Совет Эвилели терроризмни өске күрүнелер болгаш үзүстер талазы-биле холбажырының аргазы болдурган АКШ-тың политиказын шинтиирлии-биле буруу шаап турар.

«Правда» солунга эш К. У. Черненконуң харыылары канчаар-даа аажок улуг политиктиг ужур-дузалыг документ болурун **иоол радио** демдеглээн. Тайбыңнып болгаш делегейниң дүшкүүрлүг чорууң чавырыдырарының хөрээнге Совет Эвилелиниң чайгылыш чок ынчызын ооң харыылары база катап бадыткаан. Амгы үениң эң чугула айтырыгларының дугайында Барыын чүк чүрттары-биле ак сеткилдиг болгаш шынчы чугаалажышкынар кылырынга, ядролуг чепсегленнишкиннерни ханызы-биле кызырарының дугайында боттуг чугаалажырыгга Совет чүрттуң беленниң дугайын К. У. Черненко медеглээн.

Совет удуртукчу Барыын чүк чүрттарының ужуражып, чугаалажырынче кыйгырыынга хамаарыштыр чүве чугаалаан, ындыг күзелбодалдарның кандыг-даа боттуг чүүлдер-биле быжыглаттынмаанын айытқан — деп, **«Нью-Йорк таймс»** солун бижээн. Чугаалажылга дугайында Лондонга болган чөвүлел хуралдың киржикчилериниң медеглелин элээн каш барыын-европа чүрттарының девискээрлерин чаа америк ядролуг ракеталарны салып үндурериниң шөлү болдурарын канчап-чоол чажырарының көжегези кылдыр көргүскен. **«Вашингтон пост»** солуниүң демдеглээни болза: Совет Эвилелинче ооң эвилечилериниче чаа америк ядролуг ракеталарны шыгаап тургашла, Барыын чүктүң чугаалажышкын кылырынче кыйгырыын совет удуртукчу политика талазы-биле ийи арыныг чорук кылдыр көргөн. Совет удуртукчу пөсмос делгемин милитаризастаарын хоруур чугаалы кылырынга Москваның сонуургалдың бадыткаан, ынчалза-даа Вашингтонда ол айтырыгны көөрүн күзевейн, ол дугайын чугаалажырын күзевейн турарын айытқан. Лондон чөвүлел хуралының киржикчилери «делегей терроризминиң дугайында» айтырыгны көөрде, кол чүүлдүң дугайын. Рейганның администрациязының терроризмни өске күрүнелер-биле холбашкан херектер кылырының аргазы кылдыр шилип алганының дугайын ыыттаашаанын Москва айытқан. Совет удуртукчунуң медеглээнин-биле алыр-га, Лондонга ужуражышкын Япомия-биле кады улуг-улуг капиталистиг күрүнелерни америк администрациянын милитаристиг угланышкынынче улам-на хвара тудар сорулгалыг болган.

Космосту шериг сорулгаларынга ажыглаарының дугайында Вашингтонуңуң моон сонгаар угланышкынын, ону ынчаар ажыглаарын болдурбас деэш ССРЭ-биле чугаалажышкынар дугайында болгаш ниити советамерик харылзаалар дугайында политиктиг бөлүктерге, демократтыг болгаш республиканчы партияларда, ылаңгыяда АКШ-тың ковгрезинде санал-онал солчушкуннарының калбаргаңы америк журналист Дж. Кингсбери-Смиттиң айтырыгларынга К. У. Черненконуң харыыларының америк талага болдурган кол чүүлү ол боол турар. **«Вашингтон пост»** болгаш ескеда америк солуннар К. У. Черненконуң харыыларын амгы үениң эң чугула айтырыгларының бирээзин: космоска чепсегленнишкинни эңдере тургузарын баш удур болдурбазының дугайында айтырыг дугайында тодаргай чугаалажышкынынарны кылырын чедип алырынче Совет Эвилелиниң үүткүп турарының бадыткалы кылдыр бижип турар.

(СЭТА).

СОЦИАЛИЗМ ЧҮРТТАРЫНДА

БЕЛГРАД. ЮСФР-ниң эвилелдиң күүсекчи вечазы бодунуң хуралынга чүрттуң 1984 чылда социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң планының канчаар күүсеттинип турарын болгаш келир чылда хөгжүлдениң перспективазын чугаалажып көрген.

Бо чылдың эрткен үезиниң иштинде югослав экономика чамдык эки түннелдерни чедип алганын демдеглээн. Ол хамыктың мурнунда бүдүрүлгениң немелде өзүлдезиниң темпизиниң улгатканынга, экспорттуң көвүдээнинге хамааржыр. Ол бүгү даштыкы садыг солчушкунуунуң улам-на деңдеси апаар чоруунга идиглиг боол турар. Бүдүрүлге черлерни электри энергиязыбиле хандырары улам туруштуг апарган. «Экономиктиг ден-деси болурунуң үр хуусаалыг программалында» айытқынган өске-даа сорулгалар база күүсеттинген.

Келир чылда чүрттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң кол сорулгаларын бүдүрүлгениң темпизин улам шапкынчыдары, иштики садыгда байдалды чүрүмчүдары, идепкейлиг социал политиканы чорудары болурун хуралга онзалап демдеглээн.

БЕРЛИН. Вальтер Ульбрихт аттыг нефть-химия комбинадының коллективи электри энергиязын камнап алыры дээш социалистиг чарыштың мурнакчызы апарган. Бо чылдың баштайгы беш айларының иштинде аңаа электри энергиязын ажыглап, чарыгдаары үш хуу эвээжээн болгаш үлетпүр продукциязының немелде өзүлдезин 13 хуу ажыг болган. Чыл эгезинде тургускулаан автомат херекселдер станоктарының болгаш өскеда херекселдериң хей черге ажылдавазын, чаңгыс-даа киловатт энергия халас барбазын дээш серемчилелдиг хайгаарал турар. Чаартыкчылар болгаш чогаадыкчылар идепкейлиг ажылдап турар. Оларның саналдап киирген үүлдери ийиги энергияны ажыглааарын 90 хуу чедир үлгаттырар аргавы берген. Амгы үеде чүрттарда ГДР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Үлегерлиг энергетика ажыл-агыйы дээш» деп диплому-биле шаңнаткан будүрүлгелер болгаш комбинаттар 1000 ажыр санаттынып турар.

ПРАГА. Аңаа атомиуг машина тудуушкунуунуң бүдүрүлгелериниң ажылчы чоннарының ССРЭ биле ЧССР-ниң чазактарының аразынга атом-биле ажылдаар электри станцияларынга ажыглаар дериг-хереселдерни кылып үндурериң кооперастаар дугайында дугуржулганың 10 чылынга холбаштыр байырлыг хуралы аңаа болган. «Ядролуг энергияны хөгжүдериниң болгаш тайбың сорулгаларга ажыглаарының талазы-биле ССРЭниң, ЧССР-ниң кады ажылдажылгазы эң-не найыралдыг, акы-дүүманың ёзугубиле боттанып турарын ЧССР-ниң чазааның Даргазының оралакчызы Л. Герле хуралга чугаалаан. —Чехословакия амгы үеде ЭЧД кежигүнү чүрттарда кылдыыпп турар АЭС-терге эптээр ядролуг реакторларны болгаш өске-даа дерилгелериңң хөй кезиин бүдүрүп турар. ССРЭ-биле кады ажылдажылганың ачызында Чехословакияның машина тудуушкунуунуң ажылчыннары ядролуг реакторларның ВВЭР-1000 дээр чаа салгалын кылып үндүрүп эгелээн.

БУДАПЕШТ. Металлургия болгаш химия үлетпүрлериниң бүдүрүлгелери-биле ВҮР-да сурагжаан Боршод-Абауй-Земплен область энергия ажылгаарын кызырарынче угланган 30 ажыг улуг хемчээлдиг төлевирлелдерни амгы венгр беш чылда (1981-1985 ч.ч.) боттандырып чоруткан. Ооң түнелинде күш-ажылчы коллективтер чылдың-на 12 муң тонна нефтини, 33 муң кубометр бойдус газын, 33 муң тонна коксту, хөй хемчээлдиг электри энергиязын камнап алыр арганы берип турар.

Чүртта энергия курлавырларын ээ ёзу-биле көөр чорук сөөлгү беш чылда нефтини чарыгдаарын барык 20 хуу кылырын болдурган. Венгрияның Совет Эвилели дайынчы ходелишкиннерни үргүлчүлээн. Ираның ИРНА информация агентилелиниң дыңнатканы-биле алырга, иракгарның дириг күжүниге болгаш техниказынга когаралды таварыштырган. Фронтунуң өске-даа участоктарынга үгер-боолар-биле шыңгыы удур-дедир аткылажышкыннар болгулаан.

ФАПЛА-НЫҢ ЧЕДИИШКИННЕРИ

ЛУАНДА. (СЭТА). Анголаны хостаарының улусчу чепсектиг күштериниң (ФАПЛА) болгаш республиканың айыыл чок чорук күштериниң чедишкининг хөделимишкиннериниң түнелинде сөөлгү үеде УНИТА-ның террожу бөлүктериниң 300 ажыг дээрбечилери үзүткаттынган.

Бенго, Бие, Мошико, Уамбо, Уиже болгаш Мурнуу Кванза можуларынга сөөк-язы ылгаар Мурнуу Африка Республиканың болгаш АКШ-тың ТРЭ-зиниң азыралында турар УНИТА-ның дээрбечилериге удур демиселди чорутканын ангола АНГОП информация агентилели дыңнаткан. Террожулардан хөй санныг үгер-боолары болгаш өске-даа боо-чепсектерни, ок-чемзектерни, мурнуу-Африка болгаш барынын-даа будүрүлгелерниң кылып үндүргени шериг дерилгелерни хунаап алган.

ХОСТАП ҮНДҮРЕРИН НЕГЭЭН

АДДИС-АБЕБА. (СЭТА). Диктаторжу каржы эрге-чагырганың холунга киргеш, хоругдалда турар аныяк гватемала патриоттарны допдораан хостаарын Революстуг Эфиопияның аныяктар каттыжышкынны (АМРЭ) негээн. Ооң ында парлаан медеглелинде чоокта чаа гватемала ёзу-чурум хайгаракчыларының күш-биле тудуп алпарганы студентилер удуртукчуларының салым-чолунга сагыышсыралын илереткен болгаш Студентилерниң делегей авиилелиниң секретариадының Гватемаланың бурунгаар депшилгелиг күштеринге удур террорлуг үүлгедиишкиннерни соксадыр дугайында негелдезинге каттышкан.

ПАРТИЗАННАРНЫҢ СОГУУШКУНУ

ГАВАНА. (СЭТА). Гватемаланың национал революстуг чаңгыс эвинде каттыжып кирип турар ядыларларның партизан шериглериниң дайынчылары өрткен айда чагырыкчы америк ёзунуң чазааның 50 ажыг солдаттарын болгаш офицерлерин үзүткааны ында келген медээлерден билдинип турар. Партизаннар кезектери июнь эгезинде Эль-Кинче департаментиге шаажылакчы ат-шериглериң отрядынче халдаашкын кылгаш, дайынның 20 солдадын чыскаалдан үндүрген.

ЧУГУЛА АЙТЫРЫГЛАРНЫ КӨРГЕН

КАИР. (СЭТА). Таифке (Сауд Аравиялы) Перси мутулдурунуң даштыкы херектер министрлериниң денелинге араб күрүнелериниң кады ажылдажылгазының чөвүлелиниң сессиязы боол өрткен. Ам-даа үргүлчүлеишаан ирак-ирак дайынның болгаш империалистиг күрүнелериниң талазындан ол девискээриниң чүрттарының ишткы херектериниң холгаарлаар дээш оралдажыышкынарының ужуундан Перси мутулдурунда дүшкүүрлүг байдалдың политиктиг болгаш шериг-даа талазы-биле чылдагаанналарын ооң киржикчилери чугаалажып көрген. Ол организацияның ежикгүнү чүрттарның төлөөлекчилери Перси мутулдурунга судноларының чорууруун хостуг болуруң хандырарының эргежок чугулазының дугайында медеглээн.

ИРАН-ИРАК МЕСИЛДЕЖИИШКИН

БАГДАД. (СЭТА). Иракның кол шериг командылалы эрткен хоноктарда фронтунуң аңгы-аңгы участоктарынга дайылдажыышкынарны үргүлчүлээнин дыңнаткан. Майсан секторунга болгаш фронтунуң соңгу участогунга ирак үгер-боолар дайынның элээн хой быжыглаашкын нарын үрей аткан. Ирак тала чүрттакчылыг черлерни болгаш хамаатты тудугларын бомбалаарындан ойталаар дугайында хүлээлгени күүсеткенин медээде айытқан.

НИКОСИЯ. (СЭТА). Фронтунуң мурнуу участогунга Фао-Басраның чазаглыг оруунуң девискээринге иран шериглер дайынга удур

ШЫН

ЛИВАН. Барыын Бейруттуң муң-муң чүрттакчылары чүрттуң мурнуу районнарын Израильдиң ужур-дүрүм чокка эжелеп турарын соксадып, хостаарын негээри-биле кудумчуларже үнүп, чыскаал ыылганнар. Ливан болгаш палестин улустарга удур Тель-Авивтиң араатанзыг агрессиязының эгезининден бээ ийи чыл болганы-биле холбаштырган чыскаалды чүрттуң национал патриоттуг күштери организастаан. Аңаа киришкеннер эжелекчилериниң чүрттуң мурнуу талазында тургускаңы эң шыңгыы корум-чурумнуг концлагерь—Ансардан ында хорудаттырган ливан патриоттарны хостаарын негээн. Оларны Вашингтониуң дорт дузалаачызы чоокка Израильдиң Чоокку Чөөн чүкке агрессечи эжелекчи чорууң кылын шыдавазы шак ол политиказын буруу шапканнар.

ЧУРУКТА: чыскаал үезин. АП-СЭТА-ның телефотозу.

Израиль бодуңуң 1967 чылда агрессиязының түнелинде эжелеп алган черлеринде араб чонуң улам күштелип кел чыдар удурланыышкынын эң-не каржыдошкуң үүлгедиишкиннер болгаш араатанзыг террор-биле базарын оралдажып турар.

ЧУРУКТА: израиль шериглериниң күштелдирген хайгыылчыларының Наблустуң күдүмчуларында чоруп турары.

Капера-ПРЕСС — СЭТА-ның фотозу.

Совет Тыва 40 чыл

Бөгүн — Медицина ажылдакчызының хүнү

НАМДАРЫНЫҢ АРЫННАРЫ

Эң баштайгы тыва эмчи

Кижиниң аныяк чылдарып үнүш-бойдус, оът-сиген чечектелип кээр часкы үеге дөмейлээр болгай. Мария Андреевна 60 хар ашса-даа бодунуң өгбүлезиниң эзэл Сергей Серекей-биле аныяк үезин, ооң соонда кады чурттап эрттирген чылдарын сактып кээрге, шуут-ла характырымга ол-ла хевээр чуруттунуп кээр дээр.

Революция мурнунда Тожуның тос чатырларының бирээзинге чурттап чораан Кол Агбанның оглу Серекей сөөлүнде барып Ленинград чурттуг Андреевтиң уруу Мария-биле сорулдаалажып, өг-бүле туда бээрин ооң төрелдеринден кым бодаан боор. Сергей Серекейниң бодунуң чугаалап чорааны-биле алырга, ооң аныяк чылдарының эң эки үелери революцияның кавайы — Ленинград-биле тудуш холбашкан.

Мария болганчок ла:

— Сергей солун түүлден чугаалап көр даан — дигилээр.

— Чүнүң дугайын?

— Бодуңнуң канчаар өскениң-даа дугайын дийик, ады ыраккы Тывадан Ленинградка канчап чедип келгениң-даа дугайы болза, солун-на болгай.

— А-а, ол бүгүнүү чугаалаар болза, узун төөгү болгай аан, Маша — дээш, ол хөөреп эгелээр.

— Енисей деп хем бар дээрзин географияга өөренген-не болгай сен. Ону тывалап Улуг-Хем дээр. Ооң шуут-ла агыл эгелээн бажында кара-ногаан аргаларлыг, ак-көк хөлдерлиг, хемнерлиг, элбек ан-мениг, балык, байлактыг кайгамчык чараш Тожу деп оранга 1913 чылдың январь 1-де, кыштың кончуг соогунда тос чадырга төрүттүнген кижи-дир мен.

— Тос чадыр кандыг боор түвел? — дээш, Маша салдыпыксавас боорга. Серекей ооң хевирин саазынга чуруп, тайылбырлаш, чугаазын уламчылаар:

— Авамны улус мен үш харлыымда-ла чок апарган дижир чораан, ынчангаш ону билбес мен. Соңгу немниң үгбазы кадай мени өскүрүп каан, ол болза ынчангы Тожуга турган бай Сафьяновтуң хөдеяп чораан кижи, өскүс чаш амыдыралда эки чүү боор ийик, аштап, суксап, түрел-ле өскен кижи-дир мен ийин. Бичимден-не орус оолдар-биле аралажып өскен болгаш орустаарым шору турган, а Тывага хувискаал өөскээн соонда чээрби чылдарның ортаа үезинде мени Кызылда пионер сургуулунче чоруткан. Ооң соонда салымчол 1927 чылда Ленинградка рафажка чедирип келгени ол.

— Маңаа чедир каш хонуп келгениңер ол?

— Орук узун, түренчиг болган. Кызылдан Улуг-Хемни куду салдал баткаш, Минусинскиге чедир он бир хонганда келдивис, ооң соонда пароходка олурупкаш Красноярскиге, а оон демир-орук-биле маңаа база-ла он ажыг хонуп чораш, келген бис. Өөренир дээш күштүг күзелди чүү-даа дозуп шыдаваны ол-дур, Маша. Өөрүм-биле кады рафажка өөренип эрткеним беш чылдар берге-даа, йарын-даа болган. Ынчанмайын канчаар, мурнунда школага, сургуулга орта өөренип чораан эвес мен. Ынчалзажок башкыларывыстың, өөнүктеривистиң буянныг ачы-дузазы-биле ол бүгүнү эктивиске чүктеп, ажып эртип шыдаан бис. Тывага эртем-билиглиг кадрлар эргежок чугула апарганындан, кады сургуул дооскан өөрүм 1933 чылда шуптузу чаныпкан, а мени Тываның Культура яамызының дилээ-биле С. М. Киров аттыг шериг-медицина академиязынга өөрениря-биле арттырып каан чүве...

Мария Андреевнаның сактыышкыннарынга үндезилеп бижиттинген бо одуруглар Сергей Агбановичи Серекейниң дугайында Тываның күрүне архивинде шыгжаттынган документилер-биле дүжүп турар. Академияга ол моол дылдарга хостуг чугаалаар кылдыр өөренип апкан. Өөренмишаан тургаш-ла Ленинградтың шериг-даа, анаа-даа эмнелгелеринге эмчи профессорларның, башкыларының дузазы-биле арттыргилээн практиказы ооң келир үеде улуг эмчи болурунга онза салдарлыг болган. Чылдар эрткен тудум-на, ооң эмнелге талазы-биле теоретиктиг-даа, практиктиг-даа билии улам калбарып, байып кел чораан.

Кижиниң амыдыралының бодавааны-даа, күзевээни-даа ындыг таварылгалар чамдыкта база тургулаар. 1938 чылдың чазынында ооң кадыы кошкай бээрге, өөредилгедеп бир чыл хире хостааны чогум-на ындыг болган. Серекей аңаа ундарап, салдынмаан-даа, Тывага чедип келгеш, Кызыл-Мажалык эмнелгезинге улуг эмчиниң дузалакчызынга бир чыл хире ажылдааш, дедир чоруткан, Ленинградтың ийги медицина институдунга өөредилгезин үргүлчүлээш, ону 1941 чылда Ада-чурттуң Улуг дайыны эгелээн, дүшкүүрлүг берге үеде дооскан. Ол доораан-на

— Мээң мергежилим шериг эмчизи кижи-дир мен. Ынчангаш интернационалчы хүлээлгени күүседириби-биле мени фронтуже чорудуп көрүкер — деп билдиришкинни Ленинградтың шериг комиссариадынга киирген.

— Амдыызында даштыкы хамаатылар фронтуже чорбайн турар, ынчангаш чурттунарже дүрген чанзыларза эки боор — деп, удаваанда ындыг харыыны алган.

Эң баштайгы дээди эртемниг тыва эмчи, медицина албанының капитаны Сергей Агбанович Серекей төрээн Тывазынга ээп кээрге, ону ТАР-ның аъттыг шериинiң каттышкан полугунуң шериг-санитар албанының начальнигинге томуйлаан, дораан-на хайныышкынныг ажыл-херекче киирипкен.

Черле ынчаш, Сергей Агбанович амыдыралының бүгү дургузунда организачы болгаш эмнээр ажылын сыры холбаштырып билир чораан. 1943 чылдың майда ону Тыва Арат Республиканың Кадык камгалал яамызының түскай эртемниг баштайгы сайыдынга томуйлаан, а 1944 чылда Совет Эвилелиниң составынга Тыва каттышканының соонда областтың кадык камгалал эргелелиниң начальнигинге ажылдап турган чылдарында ооң организачы талантызы, ажылгыр энергиязы онза тодаргайы-биле илереттинген. Биске кадык камгалалының хоочун ажылдакчыларының бирээзи чораан Михаил Герасимович Шабаев, «Тываның кадык камгалалының төөгүзүнүң очериги» деп номунга ооң дутайында мындыг одуруглары киирген: «Хамнарның болгаш ламаларның хоозун төөредиглерин төнчүзүнге чедир сойгалавышаан, тыва эмчилериниң араазындан ол (Серекей) медицина болгаш кадык камгалал талазы-биле совет школаның принциптерин бир-ле дугаарында нептереткен. Совет кадык камгалалының принциптерин ханы билирии-биле, төттүнмес энергиязы, улус организачы артазы, талантызы-биле медицина албан черлериниң четкилерин база ооң кадрларын ол биледилиг удурткан, аарыгларны болгаш өлүр чорукту эвээжедиринче оларның ажыл-чорудулгазын угландырып чораан».

Ие, ооң ындыг онзагай организачы, тывынгыр чоруктарының дугайында эвээш эвес чижектерни көргүзүп болур. «Тыва автономнуг обласка кадык камгалалын улам ыңай экижидер хемчеглер дугайында» РСФСР-ниң кадык камгалал министерствозунуң 1945 чылдың эгезинде хүлээп алган дужаалында киирген улуг план-хемчеглерде киирген түүлдерниң дыка хөйүн ооң саналдарын барымдаалап кылган. Тываға кадык камгалалының хөгжүлдезиниң, ооң байдалының дугайында ооң плетке лдерин архивтен номчуурга допчу, солун болгаш тодаргай чижектерлиг. «Чүт болурга ыт семириир, аарыг-аржык көвүдээрге лама-хамнар байыыр» деп шаандакы тываларның чугаалажып чораан үезин шагда эрткен. Ам совет эргечагырганың чылдарында, бисте материалдыг база болгаш эмчи кадрлар-даа бар апарган үеде чонга каяа-даа бедик мергежилдиг дузаны көргүзер ужурлуг бис» деп, ол чугаалап тооран.

Сергей Агбанович сайыт-даа, эргелекчи-даа, кол эмчида чораашаң, эмнээр ажылын кажан-даа кагбайн чораан, ол аарыгларны шын тодарадырының, ёзулуг мастери, тергиин шыырак эмчилерниң бирээзи чораан. Аарберге аарыглардан аарааш, аңаа эмнеткеш, кан кадык болуп сегээн кижилерниң чугаалажырындан, чагаалаарындан ийи чижек: «элээди ооп тургаш, сарыглаар (өт аарыы) аарыгдан аарааш, кончуг берге турумда, ачам Улуг-Хемден мени таныыр аайы-биле Серекейге экелген. Дораан-на эмнелгеге чыттыргаш, эмнеп эгелээн, бир ай ажыг эмнеткеш, кан кадык болуп, сегип үнген мен. Буянныг дузазын чедирген улуг эмчиниң дутайын кезээде өөрүп четтиришкин-биле бодап чоруур мен» — деп Кызыл чурттуг К.-Э. К.-К. эш-өөрүнге бола чугаалай бээр

Бежен чылдарның эгезинде ыраккы Бай-Тайгадан Н. К. Салчак аңаа мындыг чагаайы бижээн: «Хүндүлүг эмчим! Сергей Агбанович, силер эвес болза, мен шагда-ла «дываажан» оранында баар ийик мен». Алды ай иштинде шимчей албас чыдырымда Кызылга санитар самолёду-биле мени чедирген соонда, эмнелгеге силер үр, шудургу эмнээнниер-биле кадышылым шуут экижээн. Ам удавас колхоз хою кадарар деп тур мен. Эмчим силерниң меңээ чедирген ындыг чаагай ачылыг буянныгарны кайын уттур ийик мен. Ол бүгү дээш улуу-биле өөрүп четтирдим».

Кижилерге онзагай эвилекээлдек, кичээнгейлиг эмчи ол чылдарда Кызыл эмнелгезинге шуут-ла эмнеп турган үези. Сергей Агбанович идепкейлиг хөй-нинтичи чораан. Тыва область Совединиң депутадынга, СЭКП обкомунуң кежигүнүнге хой удаа соңгудуп чораан. Тываның кадык камгалалының хөгжүлдезинге ооң ачы-харыызаазын ТАР Биче Хурал Президиумунуң Хүндүлел бижии, ССРЭ-ниң медальдары-биле демделээн. Ооң ады-биле Кызылдың бир кудумчузун адаан. Ол эмнээр ажылының чечектелишкинниг үезинде, 1958 чылдың январда озал-ондаатан мөчээн. Ооң эгелээн чаагай мергээн янзы-бүрү салгалдың эмчилери уламчылап турар.

С. ШОЙГУ,
журналист.

ПИОНЕРЖИ ХӨГЛҮГ ЧАЙ ЭГЕЛЭЭН

Бистиң улуг Төрээн чурттувустуң кайы-даа булуңнарында өөредилге чылы доозулган, пионержи хөглүг чай эгелээн.

Тываның школачылары юбилейлиг чылдың чайында дыка хөй солун түүлдерни көрүп, мага хамдыр дыштанырлар. Олардың чамдыызы Маадыр-хооралдар Москва, Ленинград, Волгоград, Одесса дээш еске-даа төөгүлүг черлерже туристеп чоруурлар. А бүтү-эвилелдиң «Артек» пионер лагеринче эки өөредилгелиг, сагыгла-чуруумнуг оолдар, уруглар чоруптарлар.

Кызыладың Ю. Гагарин аттыг пионер лагеринде бирги сезонда 200 ажыг пионер оолдар, уруглар республиканың аңгы-аңгы будуңнарындан четкилеп келгеннер. Ында Чөөп-Хемчиктен, Барыын-Хемчиктен, Бай-Тайгадан, Эрзинден хөй школачылар келгилээн. Олардың культурлуг дыштанылгазында солуы түүлдер көрдүнген. Удавас олар шеригжиткен «Зарница» оюнну эрттиреринге белеткенип турарлар. «Хөглүг старттар», «Тоолдар хүнү», янзы-бүрү конкурстар, аңгы-аңгы черлерже туристчи походтар, «Заряга» экскурсиялар оларны маңап турар.

ЧУРУКТАРДА: лагерьниң горкистери; улуг пионер вожатыйы комсомолчу Л. Леонова уруглар-биле футбол — пионерлериниң ыпак оюннарының бирээзи.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

Кызыл — Сарыг-Сеп трассазы-биле чоруп орарга, оруктуң солагай талазында ногаан арганың баарында каът делгем бажың кайы ыяктан-на онзаланып көстүп кээр. Ол дээрге «Каа-Хем» разрезиниң санаторий-профилакторийи-дир. Ону ажыглалга кииргенден бээр үр-даа болбаан. Ынчалза-даа кыска үениң иштинде аңаа дыка хөй ажылчыннар болгаш специалистер кадыын экижиндир, дыштантаннар.

Юбилейлиг чылда профилакторийге элээн каш түс ажыдчыннар эмнедип, дыштанырлар.

ЧУРУКТА: профилакторийниң ишти хевири.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

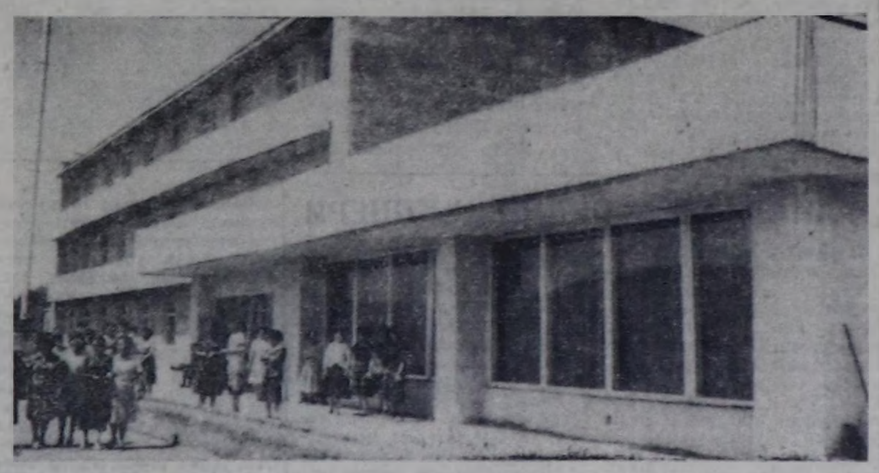

ӨӨРҮП ЧЕТТИРДИМ

Кызылдың терапия салбырының эмчилеринге, ажылдакчыларынга: Яковлевага, Травиновка, Коржка, Ермоловага болгаш мээң кадыымны экижиткен өске-даа кижилерге өөрүп четтиргенимни илереттим. Кадыымның байдалы дыка багай турда мени эмнелгеге эккелген. Буянныг мергежилдиг кижилери амы-тынымны өлүмнүң аспаандан адырып каан.

А. ДАНЕКИН,
дайыниың болгаш күш-ажылдың хоочуну.

ЭВЭЭШ-ДАА БОЛЗА...

Раиса Окпан-оловна Дандаа «Кызыгаар» совхозта эмнелге пунктузунуң эргелекчизи. Ол ажыл-иженге мергежээн, кижилерге ак сеткилдиг болгаш авилен. Ам чеди чыл дургузунда чонунуң кадыын кампалаар ажылга үлүүн киирип келгени бо, ооң ажыл-херээ буянныг.

Пунктуда ажылдап турар коллектив кежигүннериниң саны эвээш-даа болза, кылып турар ажыл-ижи хөй. Ыланғыда, чижээ, акушер Валентина Дондупту ала-мелер хүндүлээр. Ол бодунуң участогунга бедик харыысалгалыг кижи.

Суурнуң медицина ажылдакчыларының хөй-нинтги ажылдарынга киржилгези идепкейлиг. Р. О. Дандаа совхозта херээженнер човуланының даргазы. Бала ол ышкаш төлептиг ие. Бир оглу Монгун-Херел белеткел класын дооскан, дараазында классче шиачээн, Таңаа-Херел — ясля-салта.

Ф. ТАУ.

ЫНЧАН ХҮНДУТКЕЛГЕ ЧЕДЕР

— Хемчик-Бажында Шагбан-Кажаа деп черде өгге малчын херээжен кижиниң ъъди аараан. Аъттыг баргаш божуткан мен. Ол үеде үргүлчү аът-биле чалалга баар турдум. Божуур мелерден аңгыда, өске-даа бергедеп аараан малчыннарга дуза көргүзери бирги чергемнин айтырыы болгай. Бир катап Адыр-Кара-Сугда кадарчыже баар чалалга келген. Аваның кадыын кампалаар дээш бүгү арганы ажыглап, ооң амы-тынын алганым үттүндурбас — деп, Аппыс Салчаковна чугаалап орар.

Ооң эрткен оруун сактып орары-даа чөптүг. А хинин кескен чаштары база эңденик. Эки кылган ажылды чон үнелээрге, кижи ынчан хүндутке лге чедер. Аппыс Сонамның ачылында «караа чыраан» мелер эмчиниңге чоргаарланып чоруур.

Колхоз үезинде Ленин кудумчузунга туттунган ийи орээл бажыңны эмнелге пунктузу кылдыр тускайлаан. Бир орээлинге бөжуур мелер, а өскезинге аарыг кижилер хүлээп алыр турган. Бо эмнелгеге А. Сонам чааскаан аштакчызы-биле ажылдап келген. Мурнуку чылдарда аныяктар ажылдап келгеш, чыл-даа четпейн чоруй баар. Бо эмчи ажылынга бердинген, туруштуг болгаш, чонунга мактады берген.

1978 чылда чаа эмнелге пунктузун ажыглалга киирген. Эмнелгениң баазазы улам быжыккан, эмчи кадрлар чоорту немешкен. Эмнелге пунктузунда Татьяна Маадыр, Наташа Очур-оол олар база дуржулгалыг эмчилер.

Кижи бүрүзү түс-түзүнүз харыылаар участоктарлыг. Чижээлээрге, А. Сонам саатыг нелерни учётка алыр. Оларның кадыын хайгаараар. Уругларга тарылгаларны график ёзугаар чорудар эмчи база аңгы, чалалгаларже эвлечгележип барып турар. Аарыгларны баш бурунгаар болдурбазының шиичилгелерин эрттирип, даңзыга ап турары кескү.

Аппыс Салчаковна кадык камгалал шугумунга ажылдааш, 20 чыл ажып чоруур. Бо үелериң иштинде чаңгыс эвес удаа мактадып, шаңнаткан. Сагыш човангыр эмчи чонуң кадыы дээш биилии күжүн база аныяк эмчилерге дуржулгазын харам чокка бараалгадып чоруурларның бирээзи.

З. САЛЧАК.
Бай-Тайга район.

МЕРГЕЖИЛИНИҢ ТЕРГИИНИ

Ак-Довуракты уруглар эмнелгези ажыглалга киргенден бээр бир чыл чедип турар. Бо албан черинин аныяк коллективи район иштинге улам кескү апарган. Ында эмчилер, сестралар, медицинаның өске-даа ажылдакчылары боттарының харыылап турар участоктарынга карак кызыл, чогаадакчы идепкейлиг ёзу-биле ажылдап турар.

Чоокта чаа бо эмнелге черинге медицина сестраларының конкурузу солуп болгаш өөредиглиг кылдыр эрткен. Ооң кол соруглазы болза, профессионал билиглерни болгаш мергежилди байыдары, хөй-нинты амыдыралга медицина ажылдакчыларының бот-идепкейин бедидери. Чижээ, конкурстуң негелделеринге ындыг чүүлдерни киирген. Чаш уругларның аарыгларын тодарадыры, эмнээрин, чаштарны ажаап карактаары: Совет Тываның 40 чылынга тураскаатказ айтырыглар, бажың иштинiң ажылы, аъш-чем белеткээри, идик-хеп даараары: уран чүүлге киржилгези, ыры, шүлүк, таңчы күүседири.

Медсестралар конкурузунга Римма Өшкү-Сааровна Ооржак бирги черни эзлээн. Тинлекчиге Москва чедер халас путёвканы тывыскан. Ийиги черни Мария Ооржак, үшкүзүн — Людмила Ооржак эзлээн. Тыва аялгаларны медсестра Дадар Монгуш эки ойнап күүседиткеш, көрүкчүлериң сонуургалын хайныктырган.

Т. ХЕРТЕК.

Ак-Довуракта уруглар эмнелгезиниң эмчизи.

ТВ

ИЮНЬ 17-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Күш-культура гимнастиказы. 8.55 — Исландия дугайында документалдыг фильмнер. 9.45 — «Будильник». 10.15 — «Совет Эвилелиниге бараан боол тур мен!». 11.15 — «Кадыкшылга». 12.00 — «Эртенги почта» деп музыкалыг дамчыдылга. 12.30 — «Кедээниң шагы». 13.30 — «Музыкалыг киоск». 14.00 — Бичии уругларга телефильмнер фестивалы. 15.05 — «Музейлерге болгаш делгелге залдарынга». Васнецовтуң музейи. 15.25 — Мультфильмнер: «Патрикеевнаның арынчары». «Мээң оюнчум зонтик». «Бедокры». 15.55 — «Аян-чоруукчулар илүүв». 17.00 — Бөгүн — Медицина ажылдакчызының хүнү. ССРЭ-ниң кадык камгалал министри С. П. Буренковбиле беседа. 17.15 — Силерниң чагааларыңар өзугаар. Медицина ажылдакчызының хүнүнге тураскаатказ музыкалыг дамчыдылга. 18.00 — «Делегейде болуушкуннар тайылбыры». 18.45 — «Гусар ырызы». Концерт. 19.25 — И. Шток — «Бурган комедиязы». Фильм-шин. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Кежазкинниң аялгалары». 22.05 — ССРЭ-ниң акробатика талазы-биле кубогу. 22.50 — 23.00 — Сөөлгү медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Күш-культура гимнастиказы. 8.20 — Документалдыг телефильмнер: «Датган». «Бурят гобелен». 8.40 — Концерт. 9.00 — Орус дыл кырынга чугаа. 9.30 — «Булуттар кырында халап». Документалдыг телефильм. 10.00 — Москваның камерлыг ыр концерти. 10.40 — «Шупту чаңгыс одуруг». Документалдыг телефильм. 11.00 — «Лепайтес» деп бичии уругларның ыр концерти. 11.30 — Бүгүдеге стадион. 12.00 — «Башкир ары чигири». Документалдыг телефильм. 12.15 — «Үш карта». Фильм-балет. К. Молчановтуң музыказы. 13.30 — «Дириг амытаннар делегиинде». 14.30 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап тур. 15.00 — «Тывышкынчар бюрозу» деп мультфильм. 2-ги серия. 15.15 — Шылгаранғай совет күүседикчилер — Ленинчи шаңналдың лауреаттары. 16.45 — «Два капитана». Алды сериялыг уран-чечен фильм. 18.00 — Бистиң өөнүктеривис концерти. 18.30 — «Сактып тур сен бе, эш...». 19.30 — Музейлерге болгаш делгелге залдарынга. Орустуң күрүне музейи. Совет скульптура. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.20 — Теннис. Дэвистин кубогу. ССРЭ-ниң шилиндек командазы — Монакоуң шилиндек командазы. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Клятва Гиппократа». Уран-чечен фильм. 23.00 — 23.35 — Спидвей талазы-биле делегей чемпионады. Чартык финал.

ИЮНЬ 18-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

14.15 — Сөөлгү медээлер. 14.35 — «Эртем болгаш күш-ажылдың аайлели». Документалдыг фильмнер: «Үлетпур артышкыннарны болгаш оруглалар». «Транспорт. Келир үениң демдектери». 15.00 — «Звездочёт». Тележурнал. 15.50 — Бичии уругларга телефильмнер фестивалы. «Чиңги кызыл погоннар». 1-ги серия. 17.00 — «Орус амыдырал болгаш музыкада тоолдар». Концерт. 17.45 — Авам школазы. 18.15 — «Хөглүг аялгалар». 18.30 — «Чайже путёвка». Документалдыг телефильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Ажылхеректер болгаш кижилер. «Коллективже эргени тывыскан». «Запорожтрансформатор» будурулге каттыжыышкынының экономиктиг шенелде байдалдарында ажылының дуржулгазының дугайында. 19.35 — «Арктикага маадырлыг чорук». Телеочерк. 20.05 — «Жизнь Берлиоза» деп алды сериялыг уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүүү. 21.00 — «Үе». 21.35 — Футбол спортчуның таймылбыры. 22.05 — Василь Быков. Чогаалдарының арыынары. 22.55 — Балет артистериниң концерти. 23.35 — 23.50 Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

18.00 — Сөөлгү медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Телефильм. 18.35 — «Совет Тыва — салгалдарның салым-чолунда». Кызыладың Күрүнениң башкы институдунуң дугайында дамчыдылга. 19.05 — Киножурнал. 19.15 — «Алдын төвү». Программада: «Аъш-чем программазы — боттанышкынында». «Тыва суг тудуг» трестиң дужаалал ажыл-агыйының курлавырлары». «Улусчу контроль»; Сөөлгү медээлер. 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чараллар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Валя угбай чугаалап тур». 20.15 — «Делегейде болуушкуннар тайылбыры». 21.00 — «Үе». 21.35 — «Сегодня или никогда». Уран-чечен фильм. 23.00 — 23.25 — «Чер адаанын байлактарынче» деп эртем-нептереңгей фильмниң баштайгы көргүзүүү.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

АГЛАР

Республикага шокар булуттаар, чамдык черлерге чаъстаар, дыңмирээр. Мурнуу-чөөн түктен хаттың күжү секундада 9—14, күштелгенде 20 метр чедер. Дүне агаарның температуразы 8—13, чамдык черлерге 2—7 градус чылыг болур. Хүндүс 15—20, чамдык черлерге 10—15 градус чылыыр.

Автооруктарга көстүрүү эки.

Кызылга чуга булуттаар, биче чаъстаар, дыңмирээр. Дүне агаарның температуразы 10—12, хүндүс 18—20 градус чылыг болур.

КИНО

ИЮНЬ 17-ДЕ

«НАИЫРАЛ»: «Магия чёрная и белая» 10.00, «Танцор Диско» 11.30, 14.20, 17.00, 19.50 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Мультсборник» 10.00, 14.20. «Козерог один» 11.40. «Владыка судьбы» 16.00, 20.30. «Гарри Купер, который на небесах» 18.40. шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Руслан и Людмила» 10.00. «Сесилия» 12.30, 15.00, 17.40, 20.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Бей барабан» 10.00. «Твоя любовь» 11.50, 14.20, 17.00, 19.40 шактарда.

«ЧАЙГЫ» кинотеатр: «Киносборник» 11.00. «Хан Аспарух» 12.10, 15.00, 17.50 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Этот негодяй Сидоров» 14.00. «Помнить или забыть» 15.30, 17.20 шактарда.

ИЮНЬ 18-ТЕ

«НАИЫРАЛ»: «Тревожный вылет» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Принц и нищий» 10.00, 15.40. «Старик Хоттабыч» 12.00, 13.50. «Танцор Диско» 17.40, 20.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Сесилия» 15.00, 17.30, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Последняя охота» 17.00. «Твоя любовь» 19.00 шактарда.

«ЧАЙГЫ» кинотеатр: «Последний побег» 14.30, 16.20 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Недолгая дружба» 10.30. «Оборотень Том» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

КЫЗЫЛДЫҢ АЪШ-ЧЕМ САДЫҢЫ дараазында мергежилдиг кижилерни ажылче дүрген чалап турар: кассирлер, садыгжылар, экспедиторлар, улут кассирлер.

Ажыл төлевири кылганын барымдаалаар, чыл түңнелдери-биле шаңнал акша бээр.

Садыг черинiң адрези: Октябрь кудумчузу, бажың № 29, аъш-чем садыы, кадрлар килдизи, телефон № 2-54-36.

Редакциянның адреси: 667000 Кызыл Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторлуң орлакчыларының 2-35-24, 2-25-54, карылсалгалыг секретарының 2-23-35, секретарваттың 2-23-35, партийже амыдырал болгаш үлетпур килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуу килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солуп келбейп баргында 2-32-75 телефонче долгаар.

Солуп неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 1980.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС — 00797.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 142 (12532) | 1984 чылдың июнь 19 вторник | 1925 чылда үнделбеттингеп | Өртээ 3 көп.

МОСКВАДА КЕЛГЕНИ

Национал хосталганың сандиножу фронтузунуң Национал удуртулгазының кежигүнү. Национал катап тургузуушкун чазааның Удуртукчу чөвүлелиниң координатору Д. Ортегага баштаткан Никарагуаның делегациязы июнь 17-де Москвада ажылчы аян-чорук кылып чедип келген.

Делегацияны СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары Б. Н. Пономарёв, албанның өске-даа кижилери аэродромга уткаан.

(СЭТА).

ЧАЙЛАГЛААШКЫН

«Совет Тываның 40 чылынга—шалыпчы 40 неделя». Бо ыйгырыгның адаа-биле социалистиг чарышты дээштиг организастаар, он айларның планныг онаалдаларын 1984 чылдың октябрь 11-те чедир күүседирин Чөөн-Хемчик районда СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң Доргун сүт-бараан фермазының коллективи хүлээнген. Ук эгелээшкин республиканың бүгү күш-ажылчы коллективтериниң изиг деткимчезин алган. Ам ол ферма күрүнеге сүт садарының чартык чыл планын хамыкты мурнай күүсеткен болгаш июнь бирге чедир безин 209 центнер сүттү онаалдадан ажыр саткан. Бо чедишкинниң бир чылдагааны — малдың деңгелин зиилидип, семиртиннинде.

Доргун сүт-бараан фермазының коллективи инектерни чазын одарга надарып, оларга немелде чемнерни берип, суггадын таарыштырып турган. Ук ферма ам Хөндергей-Башында чайлаанда хонупкан. Кадарчылар одар-биле чергелештир немелде чемнерни база ажыглавышаан, малдың ажаалдазын зиилиптнен Оөң түңнелинде сүт-саан хун келген түдүм-на элбеп турар. Чайлагга эмнелге пунктузун, ясли-садты ажыдып, кижи бүрүзүнүң ажылдаарынга болгаш малдың семиринринге таарымчалыг байдалды тургускан. Чайлаглаашкын айтырыын партиомнуң болгаш техчөвүлелдиң хуралдарында чугаалажып, харыысалгалыг эштерни фермага быжыглаан. Амында партия-комсомол, депутаттар болгаш улусчу контроль бөлүктери ажылдап турар. Ленин орденниң эдиленкизи, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады, СЭКП обкомунуң бюро кежигүнү Моңгуш Алдынкыстың удуртнан фермазы ындыг.

Мал бажын остүрериниче, мал ажылының продуктуларын новудедиринче үргүлчү сагыш салып турар коллективтер малдың семиртилгезин бедик деңнелге организастап, бо ажылга эртем-техниканың чедишиннинерин, мурнаачы дуржулганы, ылаңгыя күш-ажылды организастаарының депшилгелиг арганарын шиңгээдип ап турар. Ындыг черлерге чылдың-на чайлаглаашкынче баштай үнер «Кок-Тей» совхозтуң Кадыр-Хаван, «Чодураа» совхозтуң Харзал-Тей сүт-бараан фермаларын, «О. Шынаа» совхозтуң Деспең, «Чыраа-Бажы» совхозтуң Дагыр-Шеми хөйму бригадаларын болгаш өске-даа мурнаачы коллективтерни хамаарыштырып болур. Бо коллективтер хүндүсүү болгаш дүнеки одарларны таарыштыр ажыглаарындан аңгыда, малга янзы-бүрү немелде чемнерни база берип, суг-биле четчир кылдыр хандырып турарлар. Оларда бүгү ажыл ниитиниң хайгаралында болгаш контролюнда.

Республиканың дыка хөй ажыл-агыйларының удуртукчулары болгаш түскай эртемниглери чайлаглаашкынче үнерин чыл санында хомудадып, малдың семиртилгезин чедип албайын турар. Хөй кыргылдазының болгаш чуулдазының сөөнда чайлагларже дээш чазаанда, ол турмук кыштаанда олуруп турар малчыннар кайы-даа районда хөй. Чамдык сүт-бараан фермаларының болгаш бода мал коданнарының ажылдакчылары «тайгада ам-даа соок олчаан» дээр хөөн-биле чайлагларже көшпейн, оът-сигенги үнмээн, одар-белчиири хиреліг черлерде мынчага чедир олурбушаан. Ол турмук кыштаанга азы чазаанга олура чайлаар, улуг-ла дизе суур кыдыынга турар аалдар безин бар. Малын бичии уругларга азы өске нижилерге кадаотып каап, армааннап, төрелдеп азы арагалап чөруп каар чамдык малчыннар база бар. Оөң түңнелинде мал деңгел кирбейн турар болгаш кыжын хорамчага таварымып, продуктулуу чавызап турар.

Республиканың Статистика эргелекиниң медээзин ёзугаар алырга, чыл эгезинден бээр ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозна мыйыстыг бода мал 146 баш өлген. Эртнен үеде хораан шээр мал Тока аттыг совхозна үш муң хире, «Коммунизмиче орук», «Кызыл тараачын» болгаш Тока аттыг совхозтарга ийи муң ажыг болган. Чайгы семиртилгени четпес организастаанының түңнелинде кыштаглаашкынны багай эрттиргенинден Өвүр районнуң бир саар инээ май айда орту-маа-биле 18 килограмм азы хүнде 580 грамм сүт берген. Малдың чаш төлүнүң эвээш болуп турарында чайлаглаашкынны багай эрттиргенининг салдары база бар. Ындыг болганда чер-чеде партия, совет болгаш ажыл-агый органнары кодан бүрүзүнүң чайлагларже дарый көшкен турарын чедип алыр болгаш мал семиртилгезин бедик деңнелге организастыг эрттиреринің талазы-биле дээштиг хемчегларни алыр ужуруг.

Мал бажының чидиринің новудеп турары, малдың продуктулуг чоруунуң чавызап турары мал ажылын зиилиптейн турарывыста, чемгерилгенің, суггарылганың болгаш ажаалданың — семиртилгенің четпезинде, хөй-хөй түскай эртемниглерниң боттарының хүлээлгезин чогуур негелдезинге чедир күүсетпейн турарында, чамдык малчыннарның даамган амылынга аз-харыысалга чогунда, партия, совет болгаш ажыл-агый органнарының талазындан хун бүрүнүң контролюнуң көшкөөнда дээрзин СЭКП Тыва обкомунуң бө чылдың мартта болган пленумунга айытпан. Ук четпестерни малдың чайгы семиртилгезининг үезинде чайладыры—хүннүң чугула айтырыы. Ону амыдыралга боттандырганындан кодээ ишчилерниң Совет Тываның дөртен чыл оюнга күш-ажылчы белентерлиг ужуражыры, он бирги беш чылдың дөртиу чыыының планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин чедишкининг күүседири улуу-биле хамааржыю.

Республиканың ажыл-агыйлары бө чылын 110 муң мыйыстыг бода малды, 1100 муң хире шээр малды, 27 муң чылгыны болгаш 1500 тевени, 9500 ивини чайлагладыр болгаш семиртир. Малдарның кодан бүрүзүнге чайлаглаашкынның планын баш бурунгаар тургузар херек. Аал бүрүзүнүң номер хуусаларын тодарадыр. Тайгага мал сүрер орунтарны шилип, ушнан ыяштарны чайладыр. Аал бүрүзүн хайгааралга алыр болгаш харыысалгалыг эштерге, түскай эртемниглерге быжыглаар, партия-комсомол, депутаттар болгаш улусчу контроль бөлүктерин тургузар. Оор-сун, озал-ондан болгаш орт бөлдурбас дугайында, чайгы семиртилгенің амыктыының болгаш немелде деңзи дээш төлевир дугайында тайылбыр ажылдарын чорудары чугула. Ынчангаш чайгы мал семиртилгезинде улустуң ажылдаарынга болгаш дыштанырынга таарымчалыг байдалды тургузар, оларның аъш-чем болгаш өске-даа чүүлдер талазы-биле негелделерин бүрүн хандырар. Мал семиртилгезинге социалистиг чарышты нажангызындан-даа артын дээштиг организастаар херек. Эки семиртилге—Совет Тываның юбилейинге төлептиг белеи.

Совет Тываның 40 чылын төлептиг уткуул

НИИТИНИҢ МАЛЫНГА

Чөөн-Хемчик районнуң ажыл-ишчилери 1984 чылда ниитиниң малынга быжыг чем-суурну белеткээрингe амгы үеде хынамчалыг белеткелди чорудуп турар. Совхозтар мал чемнерин белеткээр техниканың септелгезин кыска хуусаада доозарын оларның удуртукчуларынга, ажыл-агыйларга практиктиг дузалы чедирерип райкүүскомнуң көдээ ажыл-ажаалдарны эде кылырынче совхозтар кирген. Сиген далганы белеткээр АВМ агрегаттарның дүн-хүн чок ажылдаарын чедип алыр хемчегларни ап турар.

Мал чемнери белеткээр боторулга-чарылгалыг звеноларны, бригадаларны тургузуп эгелээн. Кагдынган эрги сумуннарны ажыглап турган, немей сес чүс га хире черниң суггарылгазын чорудуп турар. Силос, сенаж салыр оңгарларны белеткээриниче, сиген шыгжаар камаалларны эде кылырынче совхозтар кирген. Сиген далганы белеткээр АВМ агрегаттарның дүн-хүн чок ажылдаарын чедип алыр хемчегларни ап турар.

Коллектив бүрүзүнге мал чемнери белеткээр планонаалдаларны берген. Мал чемнери белеткээрин организастап чорудар район штавын тургускан.

К. МОНГУШ.

ШАҢНАТКАН

«Тувашвейбыт» бүдүрүлге каттыжышкынның «Чечек» ательеде платье даараар бригаданың ажылы мактадыг. Мария Николаевна Ильичева удуртнан бригаданың кежигүннери Совет Тываның 40 чылынга тураскаатканы күш-ажылчы ээлчегде идепкейлиг киржип турар. Даараныкчылар бо чылдың эрткен айларының планныг онаалдазын эки көргүзүглерлиг күүседип келгеннер. Олар бо хүннерде июль айның үлүүнде ажылдап турарлар.

Бүдүрүлгенің хоочуну М. Н. Ильичеваның удуртканы даараныкчылар бригазының эки ажылы РСФСР-ниң Чоинуң амыдырал хандырылга министерствозунуң платье-даа бол салыышкынывыс болзун! — деп, санал бергеннер чугаалап турган. Ону барык 500 кижи кежигүнүг коллектив бүрүнү-биле деткээн.

Бистиң корр.

ЧАРЫШКА МУРНААН

Районнуң кооператорлары Совет Тываның байырлалын төлептиг күш-ажыл биле утку-ур дээш «Совет Тываның 40 чылынга —шалыпчы 40 неделя» деп кыйгырыглыг социалистиг чарышка идепкейлиг киржип турар. Социалистиг чарышты мында чедип хонуктап түңнел, мурнаачыларны адап турар. Шалыпчы күш-ажылчы ээлчегинің чээрби дөрт дутаар неделязында кооператорлар үүрмектеп садар бараан саарылгазының планныг онаалдазын 101,9 ниитиниң чемненилгезинин — 107,4 хуу күүсеткен. Ленин аттыг совхозтуң төвүнде аъш-чем магазининиң комсомолчу-аныяктар бригазының (бригадири Т. Дондук) садыгжылары планныг онаалдазын 101,2 хуу күүсеткеш, чарышка мурнаан. Эрзин суурда ажыл комунияст Анна Салчак эргелекчилээн юм магазининиң садыгжылары база эки ажылдап турар.

Райпонуң автомагазиннер садыгжы - чолаачыларының аразында Совет Тываның 40 чылынга тураскаатканы социалистиг чарышка В. Уржук, К. Каева, А. Танова олар оң көргүзүглерни чедип ап турарлар.

М. САМДАН.

Эрзин район.

ШАҢНАЛДЫ – ТАЙБЫҢ ФОНДУЗУНЧЕ

Кызылдың даараныкчылга фабриказының коллективи — Совет Тываның 40 чылын төлептиг уткуур дээш шудургу ажылдап турар коллективтериң бирээзи. Ында боттарының онаашкан ажылынга, хөй-ниитичи даалгазынга ак сеткилдиг чоруун көргүзүп чоруур мурнаачылар эвээш эвес. Оларның ачылында ук бүдүрүлге мурнаачыларның одуруунда.

Он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын чедишкининг күүседир дээш Бүгү-россияның чиик үлетпүрүнүң бүдүрүлгелериниң аразында чарышка ук фабрика база тинлекчилериң санынга киргеп. Ол дээш ажылчыннарга шаңнал кылдыр РСФСР-ниң Чиик үлетпүр министерствозунуң коллегиязы 1610 рубльди берген. Ону ажылчын бүрүзүнүң канчаар ажылдаанын барымдаалап тургаш, хуваган хурал чоокта чаа болган. Оөң киржикчилери ук акшаны Тайбың фондузунче бүрүнүг-биле шилчидер деп санал үндүрген.

— Делегейге быжыг тайбың-на турза, күш-ажылчы маргылдаа кажан-даа ошпес, шаңнал-мактал-даа арбын болур. Тайбыңны камгалап арттырарынга ол бистиң бичии-даа бол салыышкынывыс болзун! — деп, санал бергеннер чугаалап турган. Ону барык 500 кижи кежигүнүг коллектив бүрүнү-биле деткээн.

В. БРЮХАНОВА.

АЖЫР КҮҮСЕТКЕН

Харылзаа бүдүрүлгелери «Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя» деп күш-ажылчы ээлчегде идепкейлиг киржип турар. Районнарның харылзаа белдирлеринден тариф орулгаларының планын беш коллектив күүсеткен.

Хүүда социалистиг хүлээлгелерин шүгүм дериг-керекселериниң электромонтёру О. Расходчиков, хоорайның телефон станциязының инженери В. Самдан, улуг телефонист Л. Петрова олар ажыр күүсеткен.

Л. КОНЕВА.

ТУУЙБУ БҮДҮРЕРИ КӨВҮДЭЭН

Кызылдың туйбу заводунуң коллективин ап саныда деңгески ажылдап келгеп. Чыл эгезинден бээр республиканың тудугжуларынга 3 миллион 950 муң туйбуну бүдүрүп берген. Эрткен чылдың бо үеэ-биле деңнээрге ол 52 муң туйбу хөй болуп турар. Заводтуң сай белеткээр карьериниң коллективиниң ажылы багай эвес. Олар 55 муң куб. метр сайны бүдүрген болгаш сайгарган. Ынчангаш тудуг материалдарын бүдүрери эрткен чылдың бо үеэ-биле деңнээрге, 15 хуу улгатпан. Бо бүгү планнан ажыр 34 муң рубльдиң продукциязын сайгарар ажыры берген.

Күш-ажылдың бүдүрүлгүнүң планнан ажыр 1 хуу новудедир, а продукциязының бодүмнем 0,5 хуу чингедер талазы-биле партияның салган орулгаларын коллектив кежигүннери ажылдың дайынчы программазы кыдыр хүлээп алганнар. Бо талазы-биле хүлээп ажылдарны кизип чорутпан. Оөң түңнелинде күш-ажылдың бүдүрүлгүнүң барык үш хуу улгатпан. Продукциязының бодүмнем чиитеткенинің күүсеги-биле планнан дашкаар 6 муң рубльдиң орулгазын киирип алган.

Сагыдга-чурумну быжыглаарын чугулалап көрүп, чамдык дөштиг хемчегларни ап келгенинге түңнели база ийи болган. Бир эвес эрткен чылдың бо үеэ-биле деңнээ көөр болза прогул кылыр кижилерниң саны барык ниит катап кызырылган. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдези ажылтелевирининг оргунак өзүлдезинден 7 хуу мурнап турар.

Совет Тываның 40 чылынга тураскаатканы чарыш заводта улам калбарып турар. Шалыпчы 23-күү неделяның түңнелинде коммунист Александр Макшановка удуртнан хептекчилер эки ажылдааннар. Бөрбөк Моңгултуң удуртнан бригаданың түүйбу чыыр бригадаларының аразындан шаңналдыг черни ап алган.

Сай белеткээр бригадаларын Евгений Бородинге удуртнан коллектив бирги черже үлеген. Ажылчын Гилев хүн үлүүн үргүлүү-ле 1,5 катап ажыр күүседирип чаңчыл апарган.

Хептекчилер негинин болгаш түүйбу чыыкчыларының бригадалары күрүне планын доктаамал күүседип турар. Ынчангаш завод хүнде 28 муң түүйбу бүдүрер планын 40 хуу чедирип, ажылдың бедик бүдүрүкчүлүг болуруун чедип алган.

С. ГРИГОРЬЕВ.

СИГЕН КЕЗИП, БЕЛЕТКЭЭРИ— СОҢГААРЛАТПАС СОРУЛГА

ССРЭ-ниң ТСЭ-зиниң түңнелдерин ёзугаар алырга, июньнуң баштайгы чартыында бүгү чүртта тараан болгаш чайгаар үнген сигенниерни 9,4 миллион гектар шөлден кескен. Белеткеттингеп баштайгы миллион тонна сиген планның 5 хуузу боол турар. Сиген кезип, белеткээр ажыл улам-на шапкынчып кел чыдар. Ол биллингир. Чүге дээрге сиген кезилдези — чер-ле болганының соңгаарлаттынмас орулгазы апарган. Чүгле ийи-чаңгыс безин хүн озаллдадыр болза, оөң дүжүү кудулаар, шынары баксыраар.

Чижээ, клевер эрттир кадып, быштайн турда кестирерге, оөң чемгир бүдүмелдерин бүдүн-чартык, ийи катап хөй болур. Сигенниерни кургадырынга аргалары — мал чемнерин бүдүрериниң талазы-биле эң-не берге айтырыг боол турар. Ону чер-черниң агаар-бойдузунуң байдалынга таарыштыр кылып турар.

Хээндектээн сигенни хаарлыг оңгарларга кадагалаар чорук дыка кедилиг боол турар. Ийи чылда безин кадагалаанының соонда, оңгарга шыгжаан сигенниң чемгир шынарларының читтээнин Москва чоогунда «Михайловское» өөредилге ажыл-агыйынга дүжүүлге көргүскен. Ындыг арганы чер-ле болганынга ажыглаарын специалистерниң чоокта чаа болган чөвүдел хуралындан сүмелээк.

(СЭТА).

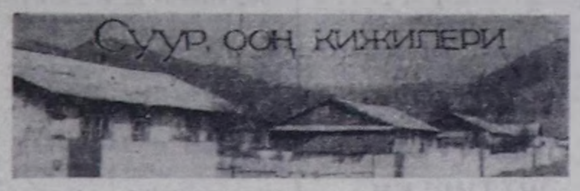

«Алдан-Маадыр» совхоз чүгле Сүт-Хөл районда эвес, харын республикада мурнаачы ажыл-агыйларның бирээзи. Совет Тываның 40 чыл оюн төлептиг уткуур дээш «Алдан-Маадыр» совхозтуң ажыл-ишчилериниң канчаар ажылдап, чурттап турарының дугайында бөгүнгү «Шын» солуннуң арыннарындан номчуп болур силер.

САННАР БАДЫТКАП ТУР

Сүт-Хөл районнуң Алдан-Маадыр көдээ Совединге Алдан-Маадыр болгаш Ак-Даш суурлар хамааржыр. Ында 446 өреге, 2248 чурттакчы бар.

Көдээ Советтиң девискээринде чурттакчы чон совхозтуң ажыл-агыйының бүгү адырларында хаара туттуинган. Ында культура албан черлери база өзүп келген. Бир ортумак школа болгаш сес чыл школазы бар, ында 797 өөренекчи өөренип турар. Эмнелгениң 3 пунктулары чоннуң кадыын камгалап турар. Ол ышкаш 5 магазин, бир Культура базыңы, бир көдээ клуб, почта-харылзаа салбырлары суурларда ажылдап турар.

Көдээ Советтиң девискээринде чоннуң амыдыралы чыл санында экижип турар. Чоннуң амыдырал-чурттагазын экижидер дээш ажылдарны доктаамал организастап келген. Чурттакчы чонуң хуузунда малы өзүп турар. Аңгы үеде 1336 мыыстыг бода мал, 2406 хой, 4054 ошку, 124 чылгы, 273 хаван бар. Өреге бүрүзү картофельди болгаш янзы-бүрү ногааларны тарып өстүрүп турар.

Чоннуң культурлуг амыдырал деңнели өскен. 287 өреге телевизорларны көрүп, 150 өреге газ плиталарны ажыглап турар.

Суурларны ногаанчыдар ажылдап калбарган. Эрткен чылын ийи суурга 800 ажыг янзы-бүрү ыяштарны, оөң иштинде 300 чимистиг ыяштарны тарып олурткан. Алдан-Маадыр суурда Самбажык аттыг аллеяны кылган болгаш ында хөй ыяштарны

ЧУРУКТАРДА: чарышты түңнеп турары; танышылга.

ХӨРЕК ХОСТУУН...

П Л А Н

ЁЗУГААР

Алдан-Маадыр суурда херээженнер чөвүлелиниң кежигүнери он бир агитквартална хуваарттыган, суурнуң агитаторлары, депутаттары-биле бир дениг ажылды чомкуң ортузунда чорудуп тұрар. Агитквартилдарның чурттакчыларын кижи бүрүзүнге чедип тургаш, совхоотуң ажыл-ижинче хаара тудуп, амыдырал-чуртталгазының янзы-бүрүзүн аайы-биле угланган ажылдарны оргашизастап турар.

Мал кыштаглаашкыларының үезинде агитквартилдар ыыштаган коданарларга шеф ажылын үргүлүг кылып, малчынарның культура-амыдыралынга дузалажып турар.

Өшкү, хой кыргылдазы, мал чемнеп белеткээринге, тараа-саваң ажалдазынга агитквартилдар аайы-биле идепкейлиг киржип келген бозугаш баш үезин көрдүнген, планнар-биле ажылдар, кылдыын турар.

Херээженнер-чөвүлелиниң Совет Тываның 40 чылын тэлээтинг уткуурдээш суурувусту чамгайжыдып (адартыр чугайлаашкыны, бок аштаргазын чоруткулаан) база бажыңдан бажыңче иногаа, чечек тарыырынче угланган ажылдарны чорудуп турар. Ол ышкаш кижи бүрүзү дузалаа ажылагашны хөгжүдүп, суурда чурттакчылар малдарны азырап турар. Инек, өшкү кададың тургускан. Суурувусту коруп-чуруунуг болдурар дээш агитквартилдар аразында чаршыны калбартып, коруп-чуруп үрегдекчилери-биле демиселди чорудуп турар бис.

А. ОНДАР.
Алдан-Маадыр суурда херээженнер чөвүлелиниң даргазы.

Совет Тываның дөртен чыл иштинге чедир эвээш үе арткан. Бо хүнүмде бистиң «Алдан-Маадыр» совхоотуң ажыл-ишчилери, ийи даклыр орденниг авиомонуг республикавыстың бүгү чону-биле дөмей. ол чайырлалды чедишкиннерлиг уткуур дээш туржуп турар. Ынчангаш эрткен оруувусту, ылаңгыя хөгжүлдевисти хая көрүүп көөр, чаа сорулгаларны салыр ужурлуг бис.

1944 чылга чедир «Алдан-Маадыр» совхоотуң төвүнге, ажыы-биле чугаалаарга, үүү-даа турбаан. Чүгле МЧАЭ-лер. оон соонда колхоотар тургустунуп кээрге, ам-на бажың-балгат көстүп эгелээн. Совет Эвилелиниң хамаатызы болу берген чон чаа амыдыралды идепкейлиг тургузуп кирипкен. Бо дөртен чылдың хөгжүлдези оон мурнундагы дөрт үүс туржук дөрт муң-даа чылдарныңдан деңнелге чок шаңыпкын болгаш сайзыраңгай болган.

Дөртен чыл мурнунда маңаа машина, трактор болгаш өске-даа техника, электри күжү... үүү-даа чок турган. Ам совхоотуң трактор-ларының саны дөртен четкен, а автомашиналары оон-даа хөй. Ажыл-агый янзы-бүрү комуг машиналары-биле, ылаңгыя хөрзүн камгалаар техника-биле бүрүн чепсегленген. Тараа ажаар болгаш мал чемнери белеткээр техника база хөй. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, совхоотуң бүгү ажыл-ижин бүдүрериниг техника күжү четчир болгаш артар. Ол техниканы бедик мергежилдиг механизаторлар болгаш чоланчылар башкарып турар. А дөртен чыл мурнунда маңаа техника талазы-биле мергежилдиг чаңгыс-даа кадр чок турганынга ам шыпсыгары берге.

Шаанда янтылештирген мал чок турган черде совхоотуң мыйыстыг бода малы ийи муң чоокшулап. өшкүзү дөрт муң ажып, хою үжен дөрт муң, а чылгызы алды үүс сезен чедип турган. Он бирги беш чылдың эрткен үш чылдарында мал өстүрериниң планы бүгү үүн аайы-биле ажыр күүсеттинген. Ол-ла үеде күрүнеге көдээ ажыл-агый продуктуларын садарының онаалдалары база чедишкиннер боттанган. Ылаңгыя тараа культураларының ортумак дүжүдү гектардан-на 13,6 центнер болган. Республикада эки көргүзүглериниң бирээзи ол.

Совхоотуң ажыл-ижинде чедишкиннер эртем-техниканың чедишкиннерин, мурнакчы дүржүлгаңы иептеретkенииниң ачызында чедип алдыынган. Сөөлгү чылдарда күш-ажылды эргелеп башкарарының, мал болгаш чер ажылының технологиязын экижидериниң талазы-биле элээн ажылдар кылдыыган. Ажылдың төнчү түңнели дээш керээ ёзугаар ажылдаар арга мал-даа, чер-даа ажылынга дүргени-биле шиңгээттинип турар. Чер ажылының чаа зона системазы, оон иштинде хөрзүн камгалалы көскү черниң зэлей берген. Ынчангаш күш-ажылчы чедишкиннерниң үндезини мындыг чаартылгалар болуп турар.

Кандыг-даа бедик көргүзүг — кижиниң чогаадыкчы ажылының түңнели. Ынчаар ажылдап, ындыг түңнелдерни чедип ап турар улус совхоза хөй. Оларның бирээзи — Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Ооржак Дажы-Намчал. Ол хөй ажылының хөгжүлдезинге үлүг-хуузун киирип, мал бажын өстүрериниг болгаш малдың продуктулуун бедидерииниг чылдың-на мурнуку одурүгнү зэлеп келген. Оон хөй-ниити ажылынга идепкейлиң база ажок. Ол аныяктарга дагдыныкчы болбушаан амыдыралда болгаш ажыл-миште четпестер-биле шыңгыы демисежип турар. Ындыг үтүкүлдүг кижилерниң бирээзинге Күш-ажылдың Кызыл Туң орденииниң эдилекчизи. Тыва АССР-ниң алдарлыг хову ажылдакчызы Алдын-оол Кызыл-оолду адап болур. Ол суггаттыг черге дүжүт өстүрериниге дыка мергежээн. Оон дүржүлгазын республиканың чер ажылдыглары шиңгээдип ап турар.

Алдан - маадыржыларның чедишкинии бүгү чонуң үнелелиин ап келген. Совхоз 1981 ажыл-агый чылының түңнели-биле Бүгү-эвилел социалистиг чарыжының тиилекчизи болгаш; СЭКП ТК-ниң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ниң шилчилер Кызыл тугу-биле шаңналаан. Ынчангаш Бүгү-эвилелдиң Хүндүлел самбызында кирген. А эрткен чылдың социалистиг чарыжында тиилээш, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчилер Кызыл тугун чаалап алган. Бо бедик шаңналдар совхозтуң ажыл-ишчилериниң хей-аъдын көдүрүп, улам эки ажылдаарын оларга хүлээндирип турар.

«Совет Тываның 40 чылына — шалыпчы 40 неделя!». Совхозтуң ажыл-ишчилери он бирги беш чылдың дөртку чылының планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин хуусаа бетинде күүсээдир соруга-биле бо кыйгырыгның адаа биле социалистиг чарышта малбаа-биле киржип турарлар. Оон түңнелинде көдээ ажыл-агый продуктуларын көргүзүнеге садарының планнары бирги кварталда ажыр-ажыр күүсеттинген болгаш бо хүнүмде чартык чыл планнары база багай эвес боттанып турар.

Дөртен чыл. Төөгү дурту-биле хемчээр болза, бо — үениң хензиг кезии-дир. Ынчалзаажок Улуг Октябрьның херелиниң чырыынга, орус чоннуң найыралының чылынга болгаш чаа амыдыралдың тевинге хей-аът кирген алдан-маадыржылар ол үеним дургузунда боттарының ажыл-агыйын бүгү тала-биле сайзыраңгай коллектив кылдыр көргүдүп шыдаан. Совхозтуң үлеттинмес көрекгизи ам үүс-үүс миллион акша-биле санаттынар. Ол хире көрекгинии үүс чыл мурнуңуң балаттарын туржук дөртен чыл мурнуңуң араттары безин эдилээр туржук дүжеп чорбаан. А совхозтуң экономиказы чылдап эвес, а ай, хүн келген тудум-на быжыгып турар. А ол чүл дээрге-ле амыдыралдың шапкын эжижип турары-дыр. Хлеб деп үүне танывас чораан чон ам эртем-билиглиг чурттап, телевизор көрүп, хууда машиналарлыг халдып турар апарган. Мыл бо онгу беш чылда ажылчын кижиниң ортумак ажыл төлевири айда үүс рубль безин четпейн турган болза, он бирги беш чылдың баштайгы үш чылында ук төлевир ортумаа-биле 146 рубль четкен. Ам ол ырак аалдарга безин янзы-бүрү бараанны, аъш-чемни күрүне чедирип берип турар. Эмчиден эгелээш идик уллуларынга чедир амыдыралга херек дузаны чон хүн бүрүде ап турар. Ол туржук уруг-дарыгны ясличадик өстүрүп, школа өөредип берип турар. Чурттаар бажыңны безин совхоз тудуп бээр. Дөртенне чылдар дургузунда мындыг хөгжүлдени чедип алган бис. Ындыг болганда «...Элег-түрег, базымчалаа аңгыжыраан өнтим бедиин, хөрээм хостуун ырлап чөр мен» дижириивис черле чөп. Үүс чыл мурнунда хосталга дээш тура халып, амы-тынын берген маадырларның чурттында, амгы күш-ажылдың маадырлары ынчаар чурттап, амыдыралды улам эжижидип тураргар.

М. ДОҢГАК.
совхоз директору.

Республиканың алдарлыг хойжуларының бирээзи. Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Ооржак Чыртай-оолович Дажы-Намчалды (чүрүкта) танывас кижи чок. Алдан-Маадыр суурда ортумак школаның баазазында интернат, столовая, түскай дериттинген өөредилге кабинеттери, спорт залы, ногаалар болгаш чечектер өстүрер теплица болгаш өөредилгеге таарымчалыг бүгү чүүлдер тургустунган (**чуруктарда**).

Июнь 23 – комсомолчуларның болгаш аныяктарның субботниги

АНЫЯК КИЖИ БҮРҮЗҮ КИРЖИР

1985 чылдың чайынында бистиң Төрээн чуртувустуң найысылалы маадыр-хоорай Москвага аныяктарның болгаш студентилерниң XII Бүгү-делегей фестивалы «Империализмге удур эп-сеткил каттыштырылгазы, тайбың болгаш найырал дээш» деп лозуннуң адаа-биле болуп эртер.

Ленинчи комсомол делегейниң аныяктарының амыдыралынга бо улуг төөгүлүг болуушкунга уткуштур улуг организастыг болгаш массаполитиктиг белеткел ажылын чорудуп турар. Бо хүннерде совет аныяктар делегейге мөңге тайбың дээш шимчээшиннии хүн келген тудум-на калбартып, бөмбүрзектиң бурунгаар депшилгелиг аныяктарының империализмге удур тайбың болгаш найырал дээш демиселин деткип турар.

Москва, Ленинград хоорайларның, Украинаның, Белоруссияның, Казахстанның, Грузияның, Красноярскиниң, Хабаровскиниң комсомол организацияларының совет аныяктар хүнүнүң бүдүүзүнде, июнь 23-те комсомолга В. И. Ленинниң адын тывысканыңдан бээр 60 чылынга, келир чылын болур фестивалга турас-каатkан бүгү-эвилелдиң комсомолчу-аныяктар субботнигин эрттирер дугайында эгелээшкинни үндүргеш, чурттуң бүгү оолдар, кыстарын аңаа идепкейлиг киржиринче кыйырган. Ону комсомолчулар болгаш аныяктар бир эп-сеткилдиг деткээн.

Сөөлгү чылдарда чаңчыл болуп эртип турар совет аныяктарның бүгү-эвилел субботниктери оларның Коммунистиг партияның херээнге бердингенин илередип, социалистиг Төрээн чуртуиуң чечектелип, сайзыраарынга хөйүү кылыр күзелдинн көскүзү-биле хереченилер турар.

Июнь 23-те — субботник хүнүнде аныяк ажылчыннар, албан-хаакчылар, студентилер, школачылар, сургуулдар хову-шөлдерге, тудугларга, фабрика-заводтарга ак сеткилдиг, эң бүдүрүнчүлүг ажылдааш, аңаа ажылдап алган акшазын аныяктарның болгаш студентилерниң XII Бүгү-делегей фестивалының фондузунче шилчидерлер.

Бүгү-эвилелдиң комсомолчу-аныяктар субботнигы болза курлавырларны илередириниң, ажылдың ажыктыын, продукциянын шынарын, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң бир көрүлдези болур.

Бистиң республикадан комсомолчу-аныяктар субботнигинге баш удур санаашкынбиле алырга 38 муң ажыг комсомолчу-аныяктар киржир. Оларның иштинден 14 муң хирези боттарының бүдүрүлгелериниг, 5 муң хире кижи хой кыргылдазынга база хову-шөлдерге ажылдаар. Сес муң ажыг кижи хоорайлар, суурлар чаагайжыдылгага киржип, күдүмчуларны, парк, аллеяларны база спорт шөлдерин чаа аян-шинчи киирерлер. Оолдар болгаш кыстар ажылдап алган акшазындан 40 муң ажыг рубльди фестивальдың фондузунче шилчидер.

Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Монгүн-Тайга, Эрзин, Тожу, Кызыл районнарда болгаш чамдык тудуг, транспорт организацияларында, тургускан субботник эрттирер штабтар белеткел ажылдарын хынамчалыг чорудуп, күш-ажылчы коллектив бүрүзүнүң кылыр ажылын тодаратkан.

Ындыг-даа болза, чамдык үлетпүр, тудуг, көдээ ажыл-агый, транспорт, харылзаа, садыг, амыдырал хандырылга организацияларында четпестер бар, ол четпестерни комсомол организацияларының кыска хуусаада чайлаткаш, субботникти организастыг эрттирер дээштиг хемчегларни алыр сорулгалыг.

Тываның комсомолчуларының болгаш аныяктары, бүгү-эвилелдиң субботнигинге шалыпчы эң бүдүрүкчүлүг ажылдап, эки шынарлыг, хөй продукцияны бүдүрүп үйдүргеш, ажылдың организастыын көргүзүп, аныяктарның болгаш студентилерниң XII Бүгү-делегей фестивалының белеткелинге идепкейлиг киржиниңер!

Г. КУУЛАР,
ВЛКСМ обкомунуң ажыл, чын болгаш көдээ аныяктар килдизиниң эргелекчизи.

КАМНАЛГА – ОРУЛГА

Электри энергиязының камналгазының айтырыгларының чугула дээрбин кымгадаа тайылбырлаан херээ чок. Ындыг-даа болза херек чок черге чырык кыпсыр, хары уда хөй электри приборлары ажыглаар чоруктар болган чок-ла таваржыр. Чамдык көдээ суурларда дыка хөй бажыңнарның сонгалары хондур чырыыр, сайгылгаан чайнал хонар. Бо дээрге база-ла төтчеглекчи чорук-тур.

Чамдык чурттакчылар хемчээлинии чылбас кылдыр таарыштыр тургузуп алыр чоруктар бар. Энергияны халас ажыглаарын бодаар, чок болза чырык өртээн айайы-биле, харын-даа чылчылы-биле төлевес хереглемчилер эвээш эвес.

Редакциядан көдээде чурттап турар специалистерге чырык ажыглалының талазы-биле чиигелделерни тайылбырлаанын автор биске дыннаткан.

Район төптеринде электри энергиязының ажыглалын «Тувкоммунэнерго» контрольдап турар. А суурларны «Красноярскэнергосбыт» хайгаарап турар. Көдээде башкылап турар башкылар, уруглар садыктеринің кижизидинчилери, эмчилер, мал эмчилери чылда 240 киловатт электри энергиязын чиигелде ёзугаар ажыглаар. Бо ооңдан ажыр хереглээн болза, ону боттары төлээр. Чырык өртээн чурттарга шөлүнүң дөрбелчин метрии барымдаалап тыртар. Ол 4—9 рубль хемчээлдиг болур.

«Красноярскэнергосбытта» ажыглал албанының инженери В. Д. Корелая суурларда эмчилериниң, башкыларының, кижизидинчи башкыларының чырык өртээн оларның хамаажыл турар организациялары төлээр ужурлуг деп тайылбырлаан. Чижээ, башкыларның — улус өөредилге килдизи, эмчилериниң — эмнелге, киномеханиктиң — көдээ Совет төлеп турар. А совхоз удурткучуларынга, көдээ Совет ажылдакчыларынга чиигелде чок. Совхозтар болгаш будүрүлгелер дугуржуп алган турда, кайы-бир организация төлээр кылдыр тургузуп болур.

Ада-чурттуң Улуг дайының инвалидтериниң үш бөлүктери, персоналдыг пенсионерлер чырык өртээниң чартыын төлээр.

Электри плиталарын төлевилел ёзугаар тургускан болза, чырык өртээ 2 көпеек болур. А хуу бажыңнарга боттары плита салып алган болза, оон өртээн 4 көпеекке доктаадыр.

Электри энергиязын амыдыралга ажыглаары чыл келген тудум өзүп орар. Телевизор көөрде-даа, хеп базарда-даа, чырык чокта бүттүнмес. Соодукчуну-даа, хеп чуур машинаны-даа электри энергиязы чокта ажыглап шыдавас бис. Электри энергиязы улуг ужур-дузалыг. Оон чарыгдалын эвээжедип, камналганы чедип алыр болзувусса, чуртувустуң бурунгаар депшилгезинге идиг болур. Камналгадан орулга алыр ужурлуг бис.

САНДРУЖИНАЛАР МАРГЫЛДААЗЫ

Чоокта чаа Кызыл районга сандружиналар маргылдаазы болгай. Аңаа районнуң холушкан барааннар садыының, күш фабриказының, «Тиилелге», «Шамбалыг», «Суклак», «Кок-Тей» совхозтарның төлээлери кээп кирипкен. Чылдың эртер маргылдаа беш чадага организастыг байдалга болган.

Коллектив бүрүзү тускай хептерлиг, эмблемаларлыг. Бирги чадада шериг ёзуиле чыскаалыр болгаш ырлаар, ийигизинде, частыышкын болган черлерден кижилерни дүрген үндүрери, үште, айыыл-халапка таварышкыннарга дүрген дуза чедирери, дөрттө, ол-ла кижилерни чогуур черлерже транспорт-биле чорудары, беште, бот-тывынгыр уран чүүл талазы-биле талантызын бараалгадыры. Командаларның кежигүннери эки белеткелдиин көргүскен.

Жюри кежигүнеери маргылдааның түңнелин үндүрүп, шылгараан коллективтерии тодараткан. «Кок-Тей» совхозтуң сандружина командирии Наталья Кулиничевага үдуртkан коллектив кежигүниери маргылдаанын бүгү негелделеринге дүүштүр биличиин эки деп көргүскеш, бирги черже үнгеи. Команда үш чыл улаштыр шаңнал кубогун салбайн турары бо. Бот-тывынгыр уран чүүл талазы-бирле маргылдаага күш фабриказының, «Суклак» совхозтуң командалары тергиндээн. Ол коллективтериң командирлеринге болгаш өске-даа идепкейлиг болганнарга райкүүсөмнүң хүндүлел бижиктерин тывысkан.

КОНКУРСТУ ЭРТТИРГЕН

Кызыл районда «Кок-Тей» совхозтуң сүт-бараан фермазынга инектерни машина-биле дүрген болгаш шын саарының район конкурузу боллуп эрткен. Конкурска «Кок-Тей», «Х Улуг хурал», «Тиилелге», «Шамбалыг» совхозтардан он дөрт саанчы киришкен. Түңнелинде бирги черни «Кок-Тей» совхозтуң сүт-бараан фермазының мурнакчы саанчыларының бирээзи, аныяк саанчы Вячеслав Серек-оол чаалап алган.

Конкурска дээре черлерни алган саанчылар ам болуп эртер саанчыларның республика конкурузунга чедишкиннииг киржири-биле белеткениип турар.

З. СОЯН.

103-Т Ү Г

Сүт-Бажы суурнуң Найырал кудумчузунуң үстүү талазында өгге кире бээримге, бажында ак аржыыл эжиигеи, көк платьелиг, кылаң кара саныктарлыг, силии хөлчок кырган олур. Ооң адын Өктек-Кара Ыйгылаковна Монгуш дээр. Кырган 1881 чылдың июнь 1-де Сүт-Хөлдүң Дөң-Сайга төрүттүнгеи. Чоокта чаа уруглары чыглып келгеш, аваазының 103 харлаанын демдеглеп эрттирген.

Ол беш уругуиуң иези. Олары иниинииң ажыл-ижиниге идепкейлиг киржип, ажылдап чоруур. Оглу Маадыр-оол Ооржак Бии-Хемниң «Кызыл тараачын» совхозунуң Ээрбек салбырында мурнакчы хойжу. Уруу Биченей Ховалыг — Маадырне.

Өктек-Кара Ыйгылаковнаның кадыы эки. Уругларының уругларының чаштарын азыражып. аңгы үениң чаагай амыдыралын көрүп, чоргаар чурттап чоруур. Төрүттүнгеи хүнү-биле холбаштыр райкүүсөкомнуң социал хандырылга килдизиниден байыр чедирбишаан, кырганга өртектиг белекти тывысkан.

Б. ОНДАР.
Сүт-Хөл район.

АГААР ОРУУНДА ШАПТАРААЗЫННАР

Редакцияга агаар оруубиде аргыжылгада четпестерии айытkан чагаалар кээп турган. Аргыжылгада үэүктелиишкиннер үүгле агаар-бойдустуң байдалындан эвес, самолёт хондурар шөлдериниң белен эвезиниден база болуп турар. Бо ажылче чер-чер Советтери улуг сагыш салыр ужурлуг. Хонарынга таарымчалыг байдал чок болганындан дыка хөй черлерже улуг самолёттар үшпайн турар дээрзин авиабүдүрүлгениң удуртукчулары демдеглеп турар.

Ыраккы Моңгүн-Тайганың Кызыл-Хаяже рейс ажыдып каан турган. Ында хонар шөлдүң негелдеге дүүшпезиниден ынаар самолёт ужуптастаан. Ол ышкаш Өвүрнүң Торгалыгда байдал база оон дээредевес. Ында «шылагзаан аэропорт» дугайында солуиче көдээ бижикчилер бижээн.

Чер-черде аэропорт ажылдакчыларының харыысалга чок чоруун шүүмчүлээн чагаалар келгилээн. Чижээ, «Кара-Хөл» совхозта самолёт хондурар шөлдүң ажылдакчылары орта ажылдавас, үүгле таныыр-билир кижилерии олуртур дээрзин чурттакчылар дыннаткан. Авиабүдүрүлгениң удуртукчулары «хемчегии ап, хынаар бис» деп аазаан-даа болза, харыыны чартык чыл чедир шөйүп келген.

Район төптеринден ырак турар, автобус четпес черлерже үүгле самолёт-биле аргыжып болур. Бо талазыбиле авиабүдүрүлге. райкүүсөкомнар болгаш көдээ Советтер бир-бирээзимче чүүл катжып олурарга, таарымча чок.

Кара-Хаак. Черби суурларже дош туттаныл азы дош бадып турар үеде самолёт ужуп, чонну аргыштырар. Ынчан оон хонар шөлүнүн, пассажирлер маңаар бажыңның таарымча чогун оон бижикчилер дыннаткан.

Көдээ Советтиң күүскомунуң даргазы В. Н. Брюханцева бо бүгү чижектерни херекке албайн турары хомуданчыг.

Үш-Белдир аэропортуиуң тудуу беш чыл дургузунда чоруп турар. Ында ажылдар ам-даа адакталбаан. Ырбанда. Хам-Сырада, Мугур-Аксында. Тээлиде самолёт хондурар шөлдериң ажыглалы чогуур деңнелге четпейн турар. Үстүнде адаттынган суурларда көдээ Советтер күүскомнарының бо айтырыгже кичээнгей салыр үезии келген.

Агаар оруунда шаптараазыннарның кол чылдагваның бо ажылды харыылап турар будүрүлгелериниң. организацияларның харылзаа чогунда дээрзи билдингир. Самолётту, дерии-херекселди берип болур бис, хондурар шөлдерии ажыл-агыйлар кылдын дээр хөөн-биле авиабүдүрүлге удуртукчулары идепкей чок ажылдап турар.

ХООЧУН АҢЧЫ

Чыргакы чурттуг К. С. Куулар барык 36 чыл иштинде аңнал келген. Ол үениң дургузунда бөрүнү, оон оолдарын 300 хирени өлүрген. Назынының хөй кезиин ол арга-арыг иштинге эртирген. Аңчы хөй ужуралдарга таварышкан.

Бир катап мындыг таварылга болган. Бөрүлер көвүдээн, улустуң мал-магаиын чип турар деп чугаа тарай берген. Ол бөрү аглаар дээш дан бажында аътталыпкан. Чер чырып келгенде Дагыр-Шеминден ырак өвесте кыр кырынга бир-ле чүве көстүп келген. Дураннап орарга бөрү болган. Ол чүве ызырып алган болган. Оон оруун доза олуруп алгаш, манал эгелээн. Бөрү оны көңгүс эскербээн. Боо адыыны черге чоокшулап кээрге мажызын базыткан. Бөрү барып ушкаш, кезек телкиленип чоруй шимчевейн барган. Чаныкга чедип кээрге, ызырып алган чораан хырын иштинден ийи бөрзек үнүп келген. Артканнары ында шимчеп чыткылаан. Каракгары ажываан чаш оолдарын хой хырының иштинге суп алгаш, өскээр бар чыткан бөрү болган. Беш бөрзекти ол-ла черинге соккулап каан, улуг бөрүнүң кежии ап алгаш чанып келген.

Бир чазын Кара-Дыт оорганынга бөрүлер оолдап болгу дег черни билип алган. Оларга баар чай тыппайн турда часы сезон эгелей берген. Кенден хову тураанга улуг повар апарган. Ынчап турда, үе орайтан бар чораан. Бичии чаш хар чаапгары билек ол бригадир Үндүден шөлээ дилээн, оозу орунуга учётчиниң артырып каан, кады чоруур болган. Биче дүүш чедип турда, олар хирээнге чеде бергеннер. Элээн улуг аас-тыг үүгүр иштинде шимээн үнгени дыңналган. Үнгүр аксын даш-биле дестеп алгаш, тааюпылап органнар.

— Моон иштинде бөрү аажок каржы хире-дир. Оолдарынга хопталаан ынчап тур боор. Оолдары эвээш эвес ышкаш-тыр—деп, Үндүн чугаалаан.

— Бөрүнүң дужундан дежер-дир. Бир кижи үнгүр аксынга манап орза эки боор. Боон белеткеп ал — деп, Кендем Сумунакович ажин далаштырган.

Элээн үр казып келгеннер. Бичии дешти бээрге үзүп ыяш-биле чушкуй кагылапкан. Оон шуут кайгап калганнар. Дешти берген черден аңгыр бажы агарып, көстүп келген.

Чүвениң ужурун билип каапкаш, үнгүр аксынга чыыт салгылап алган даштарын ап каапканнар. Аңгыр үнгүрден үне халаш, ырак эвеске эдип, бүзүрелбиле оларже көрүп турган. Бөрү үнгүрүнге төрүп алган аңгырының оолдары элээн хөй болган. Аңчылар аңгыр чүүргаларынга дегбейн, оларны каапкаш чоруй бараннар.

Ындыг таварылгалар аңчы К. С. Кууларның амыдыралынга чедип-даа болган.

Ч. МОНГУШ.
Чөөн-Хемчик район.

Хамааты камгалалы

УРУГЛАРНЫ КАМГАЛААРЫНЫҢ ОНЗАГАЙ ЧҮҮЛДЕРИ

Уруглар дугайында сагыш салыышкын Коммунистиг партияның, Совет чазактың бодгаш бүгү совет улустуң практиктиг ажыл-чорудулгазының кол кичээнгейиниң төвүнге келээде туруп келген болгаш туруп турар. Бистиң чүртүвүскә аң-не берге чылдар —Совет эргечагырганың тургустунуп келгениниң баштайгы чылдарында В. И. Ленинниң айтыышкынын ёзугаар нелерни болгаш уругларны камгалаарының дугайында Совет чазактың хоойлуларын хүлээп алган. 1919 чылда РСФСР-ниң Улус комиссарларының Чөвүлелиниң доктаалын ёзугаар Уруглар камгалалының чөвүлелин тургускан, а 1921 чылда Бүгү-Россияның Төп Күүсекчи Комитединиң Президиумунуң удуртулгазы-биле ажылдаар. Ф. Э. Дзержинский баштадыр организастаан комиссия уругларны сооктан, аштан, аарыгдардан камгалап алган болгаш хайгаарал чок уруглар-биле ажылды чорутпушаан. уругларның амыдырал чурттал-газын, бүгү-ниити өөредилгезин экижидериниң төлазы-биле эргежок чугула хемчеглерин ап келген.

Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында СЭКП Төп Комитеди болгаш Совет чазак уругларны камгалаар сорулга-биле бүгү-ле чүүлдерни кылып чоруткан. Хамыктың мурнунда чурттуң ханы тылынче уруглар бажыңнарын, школа-интернаттарны болгаш өске-даа уруглар албан черлерни көжүртүлээн. Оон-биле кады уруглар аъш-чем продуктулары, эм, чурттаар оран-суурбиле хандырып, уруглар албан черлериниң чаа-чаа четкилерин немей тургузуп турган. 1941 чылдың июль айның 2-де ССРЭ-ниң Улус Комиссарларының Чөвүлелиниң доктаал хүлээп алган. Ында агаар халдаашкынынан камгаланырынга бүгү чонну ыяап-ла өөредирин, а уругларны сес харлыындан эгелеп хуузунда камгаланырының хереселдерин ажыглаарынга өөредирин айыткан.

Массалыг узуткаашкынның чепсээнден уругларны камгалаарының дугайында сагыш салыышкын чурттуң улуг назылыг бүгү чонунуң эң-не бүйныг болгаш чаагай сеткилдиг хүлээлгезин болур. Ол хүлээлеп күүседиринге бүгү улуг назылыг чон камгаланырының талазы-биле дүрүмнерни бүгү талалыг өөренип эрткен.

Тайбың үеде ада-иелерниң болгаш уругларның албан черлериниң хүлээлгезин болза, уругларны противогаздар-биле хандырарын, тынар, тынар органнар радиоактивтиг доозундан камгаларынга хөвең-марля шарыгларны, аналар хеп аймаан белеткээрин организастаары, камгаланырының хереселдерин уругларга кедирерин, коллективтиг камгаланыр черлерниң кайда турарын, уругларны хоорайдан дашкаар көжүрерине белеткээр чүүлдерни билип алган турары болур.

Школа назыны четпээн уругларны камгалаарынга ада-иелер, өг-бүлениң бүгү улуг назылыг кежигүннери белеткээр болгаш уруглар албан черлеринде туруп турар уругларны ол албан черлериниң ажылдакчылары ада-иелер-биле кады белеткээр хүлээлгелиглер. Школаларга уруглар противогаздарны, респираторларны ажыглаарын, хүн бүрүде кедер хевин, идиктерин, кештиканчаар камгалаарынга белетээрин, «Агаар медээзин» деп медээ чарлаттырганда канчаар хеделирин, коллективтиг камгаланыр черлерге сагыыр дүрүмнерни өөренип эртелер. Үстүкү класстарның өөренигчилери эге класстарның өөренигчилериниге дуза чедирериниге өөренип алган турар ужурлуг.

Урут бүрүзүнге противогаз азы респиратордан аңгыда хөвең-марля шарыгны бага белеткеп алган турары чугула. Улуг кижилер камгалал хереселдериниң үрелгенни азы үрелбээнин хынаар, херек апарган таварылгада уругларга противогазты, респираторну кедирип шенээр. «Агаар медээзин» деп медээ үезинде школаларга кичээлдерни түр када соксаткан соонда өөренигчилерге хуузунда камгаланырының хереселдерин үлеп бээр. Оон соонда өөренигчилер камгаланыр черлерже чоруптарлар. Ынчан эге класстарның өөренигчилери бажыңнарынче тарап чанмазын дээш хайгаараар ужурлуг. Бир эвес «Агаар медээзин» уруглар бажыңга турда чарлаттынган болза, ада-иелери бичии уругларын шалыпкын хепкерип алгаш, хуузунда камгаланырының хереселдерин, аъш-чем продуктуларын, ижер суксунун ап алгаш баш удур билип алганы камгалал черинче доп дораан чоруптар. Уругларны камгалал черлеринче өөлчег чокка кирер болгаш таварымчалыг черлерни тускайлап бээр.

Уругларны хораннаар болгаш радиоактивтиг, бактериялыг бүдүмелдерден камгалаарынга оларга таарыштыр кылган ДП—6м, ДП—6 деп маркалыг противогаздарны база КЗД—4 дээр камгалал камеразын ажыглаар апаар. ДП—6м деп противогазты бир хар чартыктан он ийи хар чедир назылыг уругларга, а ДП—6 деп противогазты алээдиг уругларга кедирер. Ынчаарга противогаздан аңгыда Р—2 деп маркалыг респиратор дээр адаар хереселдерни чедиден он чедн хар чедир назылыг уругларны радиоактивтиг доозундан тынар органнарын камгалаарынга ажыглаар.

Камгаланырының аргаларынның база бир хевири болза, дайзының халдаашкынга таварыжын болгу дег районнардан, үлетпүр төптеринден чурттакчы чонну хоорай даштынче көжүрери болур. Чурттакчы чонну дашкаар көжүрер дугайында тускай шиитпир хүлээп алдынган таварылгада, хамыктың мурнунда уругларны организастыг болгаш шалыпкын көжүрениниң дугайында сагыш салыр ужурлуг. Хоорайларның, улуг районнарның хамааты камгалалының планнарынга уругларны, уруглар албан черлерин, школаларны хоорайдан дашкаар көжүрениниң болдунуп болур арга-лаарын баш удур өөренип көрген турары эргежок чугула.

Уруглар хоорайдан дашкаар ада-иелери-биле ийикпе азы хамааржып турары уруглар бажыңнары, школа-интернаттарның шугуму-биле көжүп болур. Көшкен уругларны бүгү-ле таварылгаларда кедер идик-хеп, аъш-чем продуктулары болгаш боттарынга ап алыр эргежок чугула документилер-биле хандырарының хемчеглерин алган турар ужурлуг. Машиналарга уругларны бир-ле дугаарында ада-иелери-биле олуртур. Оруккa чоруурунуң дүрүмүн сагындырары ажыктыг. Доктаар черлерге уруглар чөпшээрел чокка маңнашпазын дээш хайгаараар ужурлуг. Ол ышкаш уруглар оруккa чорүп турганы ажык черден сүт ишпезин, чугбаан ногаа аймаан чивезин дээш база хайгаараар, көжүп турар үеде радиоактивтиг, химиктиг болгаш бактериялыг чепсектериниң айыылының дугайында медээ келген болза, уругларга хуузунда камгаланырының хереселдерин белеткеп алырынга улуг кижилер дузалажыр хүлээлгелиг.

Көжүп чедип келген черинге уругларны четчелээр, ап алган хереселдерин хынаар болгаш уткуп алган кижилерниң айтыышкынын хажык чокка күүседир апаар. Ында улус депутатарының чер-чер Советтериниң ажылдакчылары уругларның чнир аъш-чемнин, чурттаар оран-суурун, санитарлыг хандырылгазын өөреднлгезин организастаарының чугула хемчеглерин алган турар хүлээлгелиг.

А. ДЫРТЫЙ-ООЛ.
профэвилелдериниң область чөвүлелиниң хамааты камгалал штабының начальнигиниң дузалакчызы.

ОЛИМПИАДА БОЛГАШ ЧАЖЫТ БӨЛУКТЕР

ССРЭ-ниң Олимпий оюннарынга киржиринден ойталап каанын —ол оюннарның одунга актисоветчи ажыл чорударынга белеткеннип турганнарның сагыш-сеткилин өжүрген. Лос-Анджелестиң киноскилеринде «Орустуң өлүр» деп бижиктиг хөрек демдектерин садып адырынга сонуургал дораан-на эвээжеп калган. Совет спортчуларга хамаарыштыр кыжаныглар бижип каан саазыннар, плакаттар шоодайшоодайы-биле макулатураже шилчий берген. Спортчуларны боттарынга элзедип алыр сорулга-биле орус дылды тускай өөренип алган ТРЭниң агентилериниң командазы ажыл чок арткан. Совет командаңың кежигүннерин болгаш туристерни оорлаарынга белеткеннип турган бөлүк база-ла ындыг байдалга таварышкан.

Социалистиг чурттарның төлээлекчилериниге удур АКШ-тың тускай албан черлери чөнгээлиг ажылдарны чажыды-биле чорудуп турзадаа, ол ам бүгүдеге билдинде берген. Тускай эрге-чагыргаларының удуртулгазы-биле террорисчи актылар чорудар дээш гангстерлерден, нацистерден, кем-херек үүлгедикчилеринден тургустунган 165 дээрбечи бөлүктү катты-штырып алганнар. «Альфа-66» дээр куба контрреволюсчуларның террорисчи организациязындан аңгыда Еврей лига дээр бөлүктүң төлээлекчилери база аңаа киржирин планнап турган. Бо организация февраль айда Нью-Йоркта совет чуртталга комплекизининг девискээринге бомба чазылдырыпкан. АКШ-тың девискээринде турар совет албан черлеринче, Интуристиң төлээ бажыңынче хүнүүн-не чүс ажыг удаа телефоннап, оон ажылдакчыларынга күш көргүзүп, эттээрин сагындырып, чөнгээлеп турар.

Лиганың баштыңы Виктор Венсьер 1978 чылда Нью-Йоркта КНО-ның чанында Египеттиң төлээ бажыңының девискээринге бомба чазылдырыын организастаан. Ол кара-бажыңга 21 ай чыткаш хостальп үнүп келген. Тускай албан черлериниң мурнунга «хавыязы» дээш оон шиитпирген хуусаавын кызырган. Ам Венсьер бодунуң лигазының ажылын араб чурттарының спортчуларынга удур террорисчи актылар организастаарынче углап. Мюнхенге болган Олимпий оюннарын оларга «сагындырбышаан», ынчан террористерниң холундан өлген израиль спортчуларның өжээнин негеп алыр бодап турар.

Совет командаңың спортчуларынга телефон дамчыштыр кыжаныг ылыырындан аңгыда оларны доктаамал истеп, хайгаараарын планнап турар. Истелгениң федералдыг бюро даргазы Уильям-Уэбстер бодунуң ведомствозунуң 150 ажылдакчызы ындыг ажылды кылып чорудар дээрзин ажыы-биле медеглээн. Шак ындыг кара сагыштыг планнарын херек кырынга бадыткаар сорулга-биле ГДР-ниң АДН корреспондентизи Х. Шаферни тудуп хорудаан.

— Хой фактыларны ёзугаар алырга. Лос-Анджелес бүгү делегейниң спортчуларының шынчы демиселиниң ареназы эвес, а харын-даа мивилыг шөл алаар-дыр — деп, Олимпий оюннарынга киржиринден совет спортчуларының ойталап каанының дугайында ССРЭ-ниң Национал олимпий комитединиң шиитпирин деткивиссаан, чадаг-тергеге делегейниң үш дакпыр чемпиону Сергей Копылов чугаалаан.

АКШ-тың тускай албан черлери аңгы-аңгы «олимпийжи салбырларны, секторларны болгаш бөлүктерни организастап ап, социалистиг чурттарның спортчуларынга, туристеринге, журналистеринге удур чөнгээлер чорударын планнап алганы ам биледингир болгай. Ол салбырда ТРЭ-ниң болгаш ФБР-ниң 500 кадрказаан ажылдакчылары кирип турар. Оларның ниити удуртулгазын ТРЭ директорузуң ораалакчыларының бирээзи башкарар. Элээн каш ындыг бөлүктер хоорайның чамдык магазиннерин (оларның садыгчылары тускай сүргаал өрткен кижилер болуур) ботгарынын хынаалдазынга ап алырлар. Ол магазиннерге баш удур планнап кылганы ёзугаар садып алыкчыларны туже оорлап алган деп метеход-биле чогаал эгелеп, оларны тудуп хорудаарын көрүп турар. Баш удур белетнеп алганы меге барымдаалларга сылдаглап, шериг объектилерни тыртырын каан совет будурулгенин, кано болгаш фотопленкаларын ап чораам кылдыр бүргүдаткаш, оларга бергиге тудуп алыр өске салбырларны база организастап алганнар.

Лос-Анджелеске болур спортчу мартылдаалларны долгандыр тургузуп алганы көөр деве чон чорумтуң, моргуушкуниүң, ожаннижилгениң байдалы Олимпиадага совет спортчуларның киржир аргазынга улуг моондак болган. Байдал ындыг турда ол Оюннарга ССРЭниң киржилгези дорге-ле бодунуң хамаатыларын аңнылга таварыштырарын көргүзүп турары-дыр.

Б. БАННОВ.
ПМА-ның тайылбырлакчызы.

СОЦИАЛИЗМ БОЛГАШ ТАЙБЫҢ ТУДУШ ХОЛБААЛЫГ

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

ЧССР. Литвиновта чехословак-совет найырал аттыг химия комбинады — социалистиг экономиктиг интеграцияның чаймыкаачак үлегерчизээ боон турар. Ол бүдүрүлге черин тудуп тургузарынга техниктиг дузаламчыны Совет Эвилели, ГДР, Венгрия, Чехословакияга көргүскен. Ында совет нефтинден кылып үндүрүп турар полиэтилен түгле республиканың заводтарынче эвес, харын база даштыкыже база чоруттунуп турар. Ол тускай хоолайлар дамчыштыр ГДР-де Беленниң нефть-хи. мия комбинадынче база чоруп турар.

ЧУРУКТА: нефть болбазырадырының чаа дериглелери.

ЧТК —СЭТА-ның фотозу.

Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүннери чурттарның дээди деңнелге болган Экономиктиг чөвүлел хуралы, аңаа хүлээп алдынган документилер, СЭКП ТК-ниң Чикгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненковуң Кремльге хүлээп алдынкын үезинде чугаазы делегейниң хөй-ниитизининң кичээнгейинин төвүнде туруп турар. Чөвүлел хуралдың чедишкининг доозулганын, социалистиг чурттарның улустарының чаагай чоруунга бараан кылдыр социалистиг интеграцияны улам эки ажыглаарынче утпанган программалыг чугула документилерни хүлээп алганын даштыкы чурттарның массалыг информация чепсектерни оказалап демдеглеп турар.

ЭДЧ-ниң кежигүннери чурттарның хөгжүлдезининг түңнелдерин Экономиктиг чөвүлел хуралга үндүрген, а ол түңнелдер магалыг болуп турар деп, Венгрияның «Непсабадшаг» солуну бижээн. Социалистиг дем каттыжылгазының чурттары эрткен он беш чыл дургузунда үлетпүр будурүлгезиниң хемчеэлиг ийи катап улгаттырган, а ол-ла үеде капиталистиг чурттар ону дөрттүң үш кезииндеи бичиле хөй кылдыр улгаттырган. Социализм болза ёзулуг дем эргенин, депшилгенин болгаш чайгылыш чок экономиктиг кодурлуушкунүүн имнителел, күш-ажыл кижилериниң эргежижиктарын бирги чергеге тургускан нинтилел болуп турарын социалистиг дем каттыжылгазы бүгү делегейге бадыткап көргүзүп турар.

Тайбының салым-чолу дээш, ядролуг даймины болдурбас дээш боттарының бедик харыысалгазын чөвүлел хуралдың киржикилери ханызы-биле медерел билип турарын К. У. Черненко тодаргай медеглээн деп, Болгарийның «Работничесво дело» солуну демдеглээн. Эң-не реаксыыг бөлүктериниң, хамыктың мурнунда АКШ-тың биске албаданы күштериниң айылдыг шенелдези — бистиң шилип алышкынывыс эвес, бистиң политиказыс эвес-тив. Ынчалзажок бистер боттарывыстың камгалап шыдзар бис, бо талазы-биле хензиг безин чигзиниишкин кымга-даа турбас ужурлуг. Дайын кыжаныышкынының күштелиишкинниге харын кылыр ЭДЧ-ниң кежигүннери чурттар тайбының быжыглаарынче, дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарынче утланган тайбың ниишативаларны саналдап турар. Тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынының ак сеткилдиг негелдетерин Бармын чүк чурттарынга саналдап турар бис. Социализмге дайынның херээ чок. Социализм бодунуң кайгамчык улуг күштерин тайбың чарышка көргүзүп шыдаар.

Социалистиг чурттар боттарының күжениишкинниерин холбаштырып, каттыштырбышаан, өндүр-чавгай улуг сорулгаларны боттандырып шыдаарын Экономиктиг чөвүлел хурал тодаргай бадыткан көргүскен деп, Польшаның «Трибуна люду» солуну бижээн. ЭДЧ-ниң кежигүнерн чурттарының дээди деңнелге болган Экономиктиг чөвүлел хуралы делегейниң экономиктиг харылзааларын чогумчалыг кылдыр эжиидеринин чер бомбүрзээниң чурттарының эң-не хөй нуруузу улуг сонуургалдыг. Дем каттыштырган кужениишкиннер-биле тайбының камгалаарынче бүгү улустарны Чөвүлел хуралдың киржикилерин кыйгырган. Чөвүлел хуралдың чедишкининг доозулганын К. У. Черненковуң чугаазынга тодаргай айыткан. Найыралдың байдалынга чөвүлел хурал болуп өрткен. Бот-боттарының эрге-ажыктарын болгаш хереглелдерин ханызы-биле биличиринче оок киржикчилери чүткүп келген. Марксизм-ленинизмниң өгээрттиммес үнер дээзинден, интернационализмге шынчы чоруктан күштү ап турар бис деп, солуп демдеглээн.

Экономиктиг чөвүлел хуралдың түңнелдеринге болгаш анда хүлээп алдынган эң чугула документилерге деңнилгелиг бүгү кижи төрелгетен маңг байырны чедирип турар деп, Вьетнамның «Ним зан» солуну айыткан. Ол Чөвүлел хурал боттуг социализмниң хөгжүлдезинге чаа улуг башым болган. Социалистиг дем каттыжылгазының чурттарының, камыктың мурнунда Совет Эвилелиниң күжениишкиннериниң ачызында делегей социализмни бодунуң күчүзүн чайгылыш чокка улгаттырып, амыы делегей хөгжүлдезинге узам улуг салдарны чедирип, кижи төрелгетеминиң социал деңнилгезининг шиитпирлиг күжү болуп турар.

ЭДЧ-ниң кежигүнери чурттар тайбының быжыглаарынче болгаш дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарынче угланмышкыны дайын ыжажылмышкының күштелиишкининге удурланыштыр тургузуп турар деп, К. У. Черненконуң чугаазынга оказалап демдеглээнин Югославиянның «Политика» солуну бижээн. Экономиктиг чөвүлел хурал чедишкининг болган. Аңаа хүлээп алдынган шиитпирлер ЭДЧ-ниң кежигүнерн чурттарның кады ажылдажылгазын калбартырынга, олардың экономиказын шаңкын хөгжүдерининге узуп хуурар бис деп, солуп демдеглээн.

Экономиктиг чөвүлел хуралдың түңнелдеринге болгаш анда хүлээп алдынган эң чугула документилерге деңнилгелиг бүгү кижи төрелгетеп маңг байырны чедирип турар деп, Вьетнамның «Ним зан» солуну айыткан. Ол Чөвүлел хурал боттуг социализмниң хөгжүлдезинге чаа улуг башым болган. Социалистиг дем каттыжылгазының чурттарының, камыктың мурнунда Совет Эвилелиниң күжениишкиннериниң ачызында делегей социализмни бодунуң күчүзүн чайгылыш чокка улгаттырып, амыы делегей хөгжүлдезинге узам улуг салдарны чедирип, кижи төрелгетеминиң социал деңнилгезининг шиитпирлиг күжү болуп турар.

ЭДЧ-ниң кежигүнери чурттар тайбының быжыглаарынче болгаш дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарынче угланмышкыны дайын ыжажылмышкының күштелиишкининге удурланыштыр тургузуп турар деп, К. У. Черненконуң чугаазынга оказалап демдеглээнин Югославиянның «Политика» солуну бижээн. Экономиктиг чөвүлел хурал чедишкининг болган. Аңаа хүлээп алдынган шиитпирлер ЭДЧ-ниң кежигүнерн чурттарның кады ажылдажылгазын калбартырынга, олардың экономиказын шаңкын хөгжүдерининге узуп хуурар бис деп, солуп демдеглээн.

Социалистиг чурттар боттарының күжениишкиннерин холбаштырып, каттыштырбышаан, өндүр-чавгай улуг сорулгаларны боттандырып шыдаарын Экономиктиг чөвүлел хурал тодаргай бадыткан көргүскен деп, Польшаның «Трибуна люду» солуну бижээн. ЭДЧ-ниң кежигүнерн чурттарының дээди деңнелге болган Экономиктиг чөвүлел хуралы делегейниң экономиктиг харылзааларын чогумчалыг кылдыр эжиидеринин чер бомбүрзээниң чурттарының эң-не хөй нуруузу улуг сонуургалдыг. Дем каттыштырган кужениишкиннер-биле тайбының камгалаарынче бүгү улустарны Чөвүлел хуралдың киржикилерин кыйгырган. Чөвүлел хуралдың чедишкининг доозулганын К. У. Черненконуң чугаазынга тодаргай айыткан. Найыралдың байдалынга чөвүлел хурал болуп өрткен. Бот-боттарының эрге-ажыктарын болгаш хереглелдерин ханызы-биле биличиринче оок киржикчилери чүткүп келген. Марксизм-ленинизмниң өгээрттиммес үнер дээзинден, интернационализмге шынчы чоруктан күштү ап турар бис деп, солуп демдеглээн.

Экономиктиг чөвүлел хуралдың түңнелдеринге болгаш анда хүлээп алдынган эң чугула документилерге деңнилгелиг бүгү кижи төрелгетеп маңг байырны чедирип турар деп, Вьетнамның «Ним зан» солуну айыткан. Ол Чөвүлел хурал боттуг социализмниң хөгжүлдезинге чаа улуг башым болган. Социалистиг дем каттыжылгазының чурттарының, камыктың мурнунда Совет Эвилелиниң күжениишкиннериниң ачызында делегей социализмни бодунуң күчүзүн чайгылыш чокка улгаттырып, амыы делегей хөгжүлдезинге узам улуг салдарны чедирип, кижи төрелгетеминиң социал деңнилгезининг шиитпирлиг күжү болуп турар.

ЭДЧ-ниң кежигүнери чурттар тайбының быжыглаарынче болгаш дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарынче угланмышкыны дайын ыжажылмышкының күштелиишкининге удурланыштыр тургузуп турар деп, К. У. Черненконуң чугаазынга оказалап демдеглээнин Югославиянның «Политика» солуну бижээн. Экономиктиг чөвүлел хурал чедишкининг болган. Аңаа хүлээп алдынган шиитпирлер ЭДЧ-ниң кежигүнерн чурттарның кады ажылдажылгазын калбартырынга, олардың экономиказын шаңкын хөгжүдерининге узуп хуур

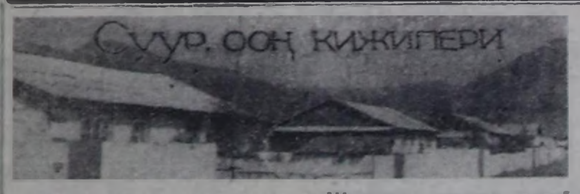

КИРЖИЛГЕ— ИДЕПКЕЙЛИГ

Кодзоге спорттуң массалыг чоруун улам бедидер талазы-биле СЭКП обкомунуң бешки пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар талазы-биле чамдык ажылдар чоруттунуп турар.

Шыдыраа, шашки, волейбол, баскетбол, баг кагары, аът чарыштырары, хүреш дээн ышкаш хевирлерге суурнуң улуг-биче чону хандыкшып, ол талазы-биле эрттирип турар секцияларга доктаамал киржип келген. Ленин, Комсомол, Найдың күдумчуларда агитквартираларның дерип алганы спорт шөлүүтештери кажан-даа эзниревес.

Спортту болгаш күш-культураны көдээ ишчилерниң хүн бүрү амыдыралының чарылбас кезээ болдуурар дээш бар аргаларны ажыглап, олче ажыл-агыйның специалистерин, удуртукчуларны болгаш механизаторларны база өскедээ мергежилдиг кижилерин хаара тудуп турар бис. Олар дыштанып хүннерде, байырлалдарда спорттуң аңгы-аңгы хевирлеринге маргылдаалар эрттиреринге, спортчу массалыг ажылдарже чонну хаара тударынга дузаны чедирип турар.

З. МОНГУШ,
совхозта спорт инструктору.

КУЛЬТУРАВЫС ОДАА

Бистиң суурувуста «Самбажык» аттыг чырык делгем Культура бажыңы 8 чыл бурунгаар ажыглалга кирген. Ында 250 олуттуг көрүкчүлер залы, фойе, кабинеттер болгаш библиотека бар.

Алдан-Маадыр көдээ Соведи, совхозта партия, профэвилел болгаш комсомол организациялары Культура бажыңының ажылынче сагыш салып, материалдыг дузаны доктаамал чедирип келген.

Чонуң ажылдан дашкаар үелерин ажыктыг, солун, хөглүг эрттирер дээш Культура бажыңының ажылдакчылары бар аргаларны ажыглап, суурда хөй-нинти организацияларының күжүнге даянып келген бис.

Тускай темалыг дыштанылга кежээлери, лекция, беседалар, делгелгелер, кино, концерт тургустунган план ёзугаар чоруп турар.

Суурда хоочун, аныяк бот-тывынгыр артистер Культура бажыңының ажылынга идепкейлиг киржип, хову-трактор болгаш малчын бригадаларже, сигенчилерже болгаш өске-даа күш-ажылчы коллективтерже үнүүшкүнүң чорудуп, оларның күзенчиг аалчылары апарган.

Бисте «Алаштың ыраажызы» аттыг агиткультбригада түгле суурда эвес, харын районда багай эвес коллективтерниң салында кирип турар. Ында хоочунар, аныяктар-даа хөй. Сыгытчылар Хуваштаар-оол Ооржак, Константин Монгуш, Сундукай Монгуш, ыраажылар Зоя Суван, Соскал Доңгак-Монгуш, Алевтина Монгуш, Вячеслав Саая, Олег Монгуш болгаш оон-даа өске идепкейлиглер хөй. Оларның аразында малчыннар, механизаторлар, башкылар, эмчилер, суттатчылар, өске-даа мергежилдиг кижилери хөй.

Культура бажыңында бөлгүмнер ажылы база кол черни ээлеп турар. Ында шин, нинти ырның, ырык-хөгжүм ансамблинде, танцында аныяктар болгаш школачылар хөйү-биле хаара тутпуттунган. Даараныла бөлгүмүн суурда херээженнер чөвүлели маш чыл удуртуп турар.

Библиотекада улуг-биче сөөлгү үеде үнгүлээн чаа чогаалдар-биле таныжып, оңа сайгарып, номчулга кежээлерин эрттирери чаңчылчаан. Совет Тыванын 40 чылынга тураскаатканы тыва литератураны номчукчулар улуу-биле сонуургап турарлар. Көжер библиотеканың ажылы багай эвес тургустунган.

Удавас районнуң Культура бажыңнарының аразынга бирги чер дээш республиканың юбилейинге тураскаатканы көрүлде эгелээр. Бистер анда бодувус Тыва дугайында, ооң хөгжүлдезин, культуразын көргүскен концертти белеткеп эгелээн бис.

С. МОНГУШ,
«Самбажык» Культура бажыңының директору.

ЧУРУКТАРДА: «Алаштың ыраажызы» агитбригаданың киржикчилери: М. Ондарның ог-бүлези; дыштанылга бүдүүзүүде.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

КЭМПБЕЛЛДИҢ КИНОЗУ

Ташкентиге делегейниң кинофестивалынга Азия, Африка чурттарының көргүскен кинофильмнериниң аразында австри режиссёр Барбары Кэмпбеллдиң «Делегейниң ийнги дайыны: чөвү фронт» деп документалдыг фильми бар. Культураның бурунгаар дешилгелиг ажылдакчыларының, профэвилелдерниң, тайбыңның австрали комитединиң «Австралия — ССРЭ» нинтилелдиң деткимчези-биле Сиднейде тургустунган «Кино тайбың дээш» деп организацияның баштайгы ажылдарының бирээзи ол.

Фильмни тырттырар дээн бодал ооң Совет Эвилелинге чоруп турганы хүннерде төрүттүнгенин Б. Кэмпбелл чугаалаан. Чуртка чоруп турда, совет кижилер-биле ужуражылгалар сагыш-сеткилге уттундурбас, чаагай болуп арткан. Ада-чурттуң Улуг дайынынга амы-тынын берген маадырларын, дайынчыларны совет чон утпаан, оларның мөңге тураскаалын ыдыктыы-биле кадагалап чоруурун көргенин ол чугаалаан. Фильмниң автору бодунуң чуртунуң хамаарышпас чоруу дээш, хосталга дээш туржуп турар кижилерниң мөлүг-шынар талазы-биле күштүүн көргүзер соруулганы бодунуң мурнунга салган. Делегейге чаа дайынның кыжанын диргелген бо үеде бөмбүрзектиг бүгү кижилерниң угаан-бодалын бөгүүр хүнче утлаарын ол шиитпирлээн.

— Бо кинофильм делегейниң бүгү кижилеринге бодуг кыйгырыг-дыр— деп, чаа Мурнуу штаттың тудуг ажылчыннарының профэвилелиинң секретары Уэльс Стен Шарки чугаалаан. — Реакцылыг дүштер кижилерни Совет Эвилелиинң талазындан дайын кыжанын-биле коргудуп турар болгай. Ол мөге, ССРЭ-ге удур дайынга белетиниң тура, Гитлер бодуунуң үезинде база ол дугайын чугаалап турган. Кижи төрелгетенге кыжанып, ядролуг чепсегленишкинни көвүдедип турар күштерниң мөге-нүүлүүге Б. Кэмпбеллдиң согуг харыы берип турары-биле ол фильм күштүг.

Ол кинону көрген кижилер орустар дайын күзевес, күзевейн-даа турар, харында ооң айылын чайладырының бүгү-ле арга-хевирлерин дилеп тып турарлар деп түңнелге келир. Кинода көрдүнген чаагай ол бодалдарны деткип, бистиң профэвилелиивис кинонуң авторубиле кады күзелдивис-биле ажылдадывыс — деп, Стен Шарки чугаалаан.

Чуртка чоокта чаа арткан тайбының маршгары хөй кижи киржикчилиг эрткен. Оларның сонуургалы, назыхары, социал ыңгыурлу аңгы-аңгы. Ындыг-даа болза оларның шуптузун «Ядролуг дайынны болдурбас!» деп лозун каттыштырып турган.

Татьяна СКАЛКИНА,
ПМА-ның корр.

Сидней.

ГРАФИК ЁЗУГААР

Тожу районуң Ий суурда кудумчу бүрүзү түскай план-график ёзугаар дыштаныр хүннерде темалыг кежээлерни эрттирип турар. Кандыг-бир темага лекция, беседа кылырындан аңгыда, солун программалыг концерти база көргүзүп турарлар. Ол кежээлерге түгле аныяктар эвес, а улуг назылыг хоочуннар база идепкейлиг киржип, солун чугааларны, ырларны күүседип келген.

Д. АЙР-САНАА.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ИЮНЬ

19. ВТОРНИК

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Футбол талазы-биле спорт тайылбыры. 9.25 — «Верховина» ырлап, танцылап тур». Львовтан дамчыдылга. 10.10 — «Бистин-биле кады кыл, бистин ышкаш кыл, бистен дээре кыл». ГДР-ден дамчыдылга. 11.10 — «Жизнь Берлиоза» деп алды сериялыг уран-чечен фильм. 4-кү серия. 12.00 — Сөөлгү медээлер. 12.05 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Сөөлгү медээлер. 14.35 — «Бодунуң билинн дамчыштыр». Документалдыг телефильм. 15.00 — «Урутларга ан оолдарының дугайында». 15.30 — Бүгүдеге стадион. 16.00 — «Тудуг болгаш архитектура». Киножурнал. 16.10 — «Шин чогаалы болгаш театр». Л. Леонов. «Дыргелишкин». 16.55 — ССРЭ-ниң улустуң башкызы Г. А. Иванова-биле школачыларның ужуражышкыны (Минск). 17.30 — Концерт. 17.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Силерге барааладыг тур бис, эргим эштер». Хоочуннарның чагыгларын ёзугаар концерт. 19.35 — Эртем болгаш амыдырал. 20.05 — «Жизнь Берлиоза» деп алды сериялыг уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 5-ки серия. 21.00 — «Ye». 21.35 — Эвилелдер Бажыңының колонналыг залынга уран үүл мастерлериниң концерти. 23.15 — 23.35 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Даглыг чер». Документалдыг телефильм. 8.30 — «Сегодня или никогда». Уран-чечен фильм. 9.55 — А. Гаринниң амыдыралы болгаш иомнары. 10.45 — Школачыларга хлеб дугайында. 3-кү дамчыдылга. 11.30 — Француз дыл. Өөредилгениң ийгиси чылы. 12.00 — Уругларга фильм. «Мустанг — чыраа аът». 13.10 — Шыдыраа талазы-биле делегей чемпиону Анатолий Карпов-биле ужуражылга. 13.50 — Орус дыл кырынга чугаа. 14.20 — «Будильник» 14.50 — Тайбың болгаш аныяктар. 15.25 — Сөөлгү медээлер. 15.30 — 18.00 — Чапсар. 18.00 — Сөөлгү медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Однажды осенью». Уран-чечен телефильм. 19.00 — «Азия төвү». Программада: 1983—1984 өөредилге чылында политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгениң түңнелдери база соруулгалар. Дамчыдылгага СЭКП Тыва обкомунуң Политиктиг чыыдыышкын бажыңының эргелекчизи К. О. Хелин-оол киржир: Сөөлгү медээлер. 19.20 — Телемедээлер. 19.30 — «Аңгыр-оол биске аалдап келди». С. А. Сарыг-оолдуң тоожузундан шинжиткен чугаа. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Винни-Пух аалдап келген». 20.15 — Т. Г. Шевченконуң шүүглел чогаалдары. 20.15 — «Аржыылдың меңээ белек кылдыр берем». Документалдыг фильм. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Вальс». Уран-чечен телефильм. 22.35 — Музейлерге болгаш делгелге залдарынга. Васнецовтуң музейи. 23.00 — 00.45 — ССРЭ-ниң футбол талазы-биле чемпионады. «Днепр» — «Динамо» (Тбилиси).

20. СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Новосибирскиниң улусчуң ырның концерти. 9.15 — «Аяшчорукчулар клуву». 10.15 — Мультфильмнер: «Коргунчуг теогу». «Илбилиг билзек». 10.40 — «Жизнь Берлиоза». Алды сериялыг уран-чечен телефильм. 5-ки серия. 11.35 — «Бо ылгалдыг болгаш элдептиг эр кижилер». Документалдыг телефильм. 12.05 — Сөөлгү медээлер. 12.10 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Сөөлгү медээлер. 14.35 — «Беш чыл — кижи бүрүзүңүң херээ». Документалдыг фильмнер. 15.10 — «Харыылаңар, медээчилер!». 15.45 — «Алые погоны». Уран-чечен фильм. 2-ги серия. 16.50 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап тур. 17.20 — «Чаңгыс хооранда келген үш кижи». Телеочерк. 17.55 — «Тайбың болгаш аныяктар». 18.30 — Д. Д. Шостакович. «Төрээн чуртувус кырында хүн чырып тур». Музыка. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Пластилин чараа-чечен». Мультфильм. 19.10 — «Чонуң чогаадылгазы». Телевидение тайылбыры. 19.55 — «Бородино» деп эртем-неперенгей фильмниң баштайгы көргүзүү. 20.05 — «Жизнь Берлиоза». Алды сериялыг уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 6-ты серия. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Документалдыг экран». 22.35 — Неделяда спорт. 23.05 — «Эртем болгаш техника». Киножурнал. 23.15 — 23.35 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Тараа дугайында эртем». Эртем-неперелдиг фильм. 8.35 — «Вальс». Уран-чечен телефильм. 9.40 — «Өг-бүле болгаш школа». Тележурнал. 10.10 — «Ниити биология. «Геногеография». 10.40 — Немец дыл. Өөредилгениң 1-ги чылы. 11.10 — «...Он алды хар чедир болгаш оон-даа өрү». 11.55 — Уругларга фильм. 13.10 — Эртем болгаш амыдырал. 13.40 — «Будильник». 14.10 — Өөредилге номунуң арыннарындан. Иван Грозныйның үезинде. 14.55 — Сөөлгү медээлер. 15.00 — 18.00 — Чапсар. 18.00 — Сөөлгү медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Телефильм. 18.45 — «Спорт чаагай күштү берип турарр». Кызыл хоорайның бичии ургларының спортчу маргылдаалары. 19.10 — Делегей байдалының допчулалы. 19.20 — «Азия төвү». Программада: «Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя!». Төрээн хоорайывысты чаагайжыдаалы. 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Илбилиг экран». 20.20 — Кижи болгаш хоойлу. 20.50 — «Чараш одунуг кварц». Эртем-неперенгей фильм. 21.00 — «Ye». 21.35 «Небесные тропы». Уран-чечен фильм. 22.40 — 23.30 — «Силерниң чагаалаңарыңар ёзугаар». Музыкалыг дамчыдылга.

21. ЧЕТВЕРГ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Балерина Кунакова». Фильм-концерт. 9.40 — «Билдингир-даа болза — элдептиг». 10.40 — «Жизнь Берлиоза». Алды сериялыг уран-чечен телефильм. 6-гы серия. 11.35 — «Кымны даа таа оттурупканыл». Эртем-неперелдиг фильм. 11.55 — Сөөлгү медээлер. 12.00 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Сөөлгү медээлер. 14.35 — «Кижи болган бойдус». Документалдыг телефильм. 15.15 — Орус дыл кырынга чугаа. 15.50 — «Дилеп тывышкынналр». Хамаатыг ужар үүлүүнүң ховар дээн самолёттарын катап тургузуп турар дугайында. 16.05 — «Эртинени үлежип тур мен». Музыкалыг телефильмниң баштайгы көргүзүү. 16.45 — «...Он алды хар чедир болгаш оон-даа өрү». 17.30 — «Шыдыраа школазы». Мергежилдиң кичээлдери. 18.00 — «Миллионнарның ленинчи университеди». «Ийи делегей — ийи политика». 18.30 — Эртем-неперелдиг фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Ф. Шопен — «Өпей ырызы». 19.05 — «Партизан Снегурочка». «Кырган-ачазының туразы». Мультфильмнер. 19.25 — «Тнилеттирбес болгаш кайгамчык маадырлыг». Шүүглел композициязы. 19.55 — «Концертти — фронтуга». Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында чогаатқан дайынчы кичөчыындылар. 21.00 — «Ye». 21.35 — Концерт. Улустуң ырларының ийгиси бүгү-россия көрүлдезинден. 22.25 — «Хуулгазын ыяш» деп документалдыг телефильмниң баштайгы көргүзүү. 22.45 — 23.05 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Каменец-Подольский». Документалдыг телефильм. 8.40 — Бичии ургларга уран-чечен кыска фильмнер. 9.50 — Испан дыл. 10.00 — 10.20 — География. Школачыларның чагаалаарыга харыылар. 10.50 — «Джектиң туткан бажыңы». «Персей» деп мультфильмнер. 11.20 — Башкыга — музыка кичээли. 12.20 — «Перстень княгини Анны». Уран-чечен фильм. (Польша). 13.45 — «Авам школазы». 14.15 — Кировтуң телестудиязының программазы. 15.20 — «Харыылаңар, медээчилер!». 15.55 — Сөөлгү медээлер. 16.00 — 18.00 — Чапсар. 18.00 — Сөөлгү медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Черниговчанка». Телефильм. 18.45 — «Азия төвү». Программада: Тандың районнуң амылчы чоннарының социалистиг чарыжын канчаар организастап турар дугайында. СЭКП райкомунуң секретары Е. К. Ажи дамчыдылгага киржир. Сөөлгү медээлер. 19.05 — Кино-журнал. 19.15 — Силерниң шүүгүмчүлеликер изи-биле. «Элээди оол болгаш хоойлу». Элээди ургулар ортузунга эрге-дурум билиглериниң пропагандазы. 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Валидуб». 1-ги кезээ. 20.15 — В. И. Саввинниң тураскаалынга алдар кылдыр хол бомбуүнүн талазы-биле делегей маргылдаазы. ССРЭ-ниң шилиндек командазы ЧССР-ниң шилиндек командазы-биле ойнаар. 20.45 — Автомобиль болгаш автомашинага ынак кижи. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Тяжелая вода». Уран-чечен фильм. 23.00 — 23.40 — «Сээн дилеп тывышкынналр». театр». В. Н. Немирович-Данченконуң чогаалларын ССРЭ-ниң улустуң артизи М. А. Ульянов номчуур.

22. ПЯТНИЦА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Россияның аллагалары». Концерт. 9.40 — Мергежилдиг холдар. 10.10 — «Бригантина дутайында сактышкынналр». Документалдыг фильм. 10.30 — «Пятерка отважных». Уран-чечен фильм. 11.45 — «Ырларга артар бис». Концерт. 12.15 — Сөөлгү медээлер. 12.20 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Сөөлгү медээлер. 14.30 — Документалдыг фильмнер: «Курск эътпэнге». «Тараачын оол». 15.20 — «Эртемденнер — Москва чоогунуң суурларының агроүлетпүр комплекизинге». 15.50 — «Алые погоны». Уран-чечен фильм. 3-кү серия. 16.55 — С. Франк. Концерт. 17.20 — Мультфильмнер: «Амданныг сүт бажы». «Кек бөрү». 17.40 — Тоогүнүң арыннары. «Чүректиң сактышкыны». 18.30 — «Чурук бүрүүнде — хүн». 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Дем каттыштырыгазы». Тележурнал. 19.25 — «Бессмертный гарнизон». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Ye». 21.35 — Совет Армянының ийи даклыр Кызыл туктут А. Александров аттыг академиктиг ансамблиниң концерти. 22.35 — Мотоспорт талазы-биле делегей маргылдаалары. 20.05 — «Партия хуралдарының биразызинге». Документалдыг фильм. 23.15 — 23.35 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Өрлёнок». Мультфильм. 8.40 — «Тяжелая вода». Уран-чечен фильм. 10.05 — Англи дыл. Өөредилгениң 1-ги чылы. 10.35 — Ф. Лист. Оон амыдыралы болгаш чогаалдары. 11.35 — Амыдыралче путёвка. 12.20 — Уругларга фильм. «Ногаан танныл». 13.30 — Документалдыг телефильмнер: «Хамык ужур рекордтарда эвес». «Донорга четтирдим». 14.00 — «Төрээн чурттуң камгалакчызы болуур». «Хоойлуну билир сен бе?» деп дамчыдылганы уланчыны. 14.50 — Операның аныяк ыржаажылары. 15.20 — Сөөлгү медээлер. 15.25 — 18.00 — Чапсар. 18.00 — Сөөлгү медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Танцыже чалалар». Телефильм. 18.45 — «Челээш». Совет аныяктарның хүнүнге тураскаатканы дамчыдылга. 19.15 — «Азия төвү». Программада: Совет аныяктарының хүнүнге; ВЛКСМ Тыва обкомунуң бирги секретары О. Хөлүүн дамчыдылгага киржип, түвее чугаалаар; Тываның көдээ черлериниге электри дамчыдылгазының шүтүмүн тудар ажылынар дугайында. «Красноярскэнергонуң» Тывада салбырының начальниги В. Г. Голевтин чугаазы; Сөөлгү медээлер. 19.40 — Телемедээлер. 19.50 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Валидуб». 2-ги кезээ. 20.20 — В. И. Саввинниң тураскаалынга алдар кылдыр хол бомбуүнүн талазы-биле делегей маргылдаазы. Кубаның шилиндек командазы ССРЭ-ниң шилиндек командазы-биле ойнаар. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Не забудь... станция Луговая». Уран-чечен фильм. 22.55 — В. Моцарт. Үш вальс. 23.05 — 23.35 — Чиик атлетика талазы-биле бүгү-эвилел маргылдаазы.

23. СУББОТА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — «Алдын хаалгалар». Бичии ургларга дамчыдылга (Братислава). 9.40 — «Спортлотонуң» 25-ки тиражы. 9.50 — «Эки шынарлыг хөй бараанарны будурер». 10.20 — Чурукчулар дугайында. РСФСР-ниң улустуң чурукчузу И. Симонов. 10.50 — «Суг бажы». 11.20 — Оңаарактар дугайында документалдыг телефильм. 11.40 — «Шүүглел». М. Светлов. 12.50 — «Эш ыр» деп бүгү-эвилелдиг телеконкурзу. 13.25 — Еврей автономнуг областың тургустунган хүнүнден бээр 50 чылынга. 13.55 — «Фрейлехс» («Өөрүшкүү») ансамблиниң концерти. 14.10 — «Өг-бүле болгаш школа». Тележурнал. 14.40 — Бөгүн делегейде. 14.55 — Бичии ургларга телефильмнер фестивалы. «Кызыл бөртчүгеш дугайында». 1-ги болгаш ийгиси сериялар. 17.10 — Политиктиг тайылбырлакчы В. П. Бекетовтуң бесседазы. 17.40 — «Дириг амытаннар делегейинде». 18.40 — Тайбың камгалалының Совет комитединиң даргазы Ю. А. Жуковтуң беседазы. 19.10 — «Фильм, фильм, фильм». Мультфильм. 19.30 — «Че, хөөрежилиң ургулар!» «Чиик улетпүр ажылдакчылары-биле ужуражышкыны». 21.00 — «Ye». 21.35 — Концерт. 22.00 — ССРЭ-ниң футбол талазы-биле чемпионады. ЦСКА — «Днепр». 23.45 — Сөөлгү медээлер. 00.00 — 00.45 — ССРЭ-ниң футбол талазы-биле чемпионады. «Динамо» (Киев) — «Спартак». Киевтен дамчыдылга.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Кадык болуктуг саар болгуңза. 8.30 «Пушкинге тураскаатканы». «Шүүглел» альманах. 9.20 — «Эртенги почта» деп музыкалыг дамчыдылга. 9.50 — Чиик атлетика талазы-биле бүгү-эвилел маргылдаалары. 10.35 — Бичии ургларга фильм. 11.40 — Туркменияның телестудиязының программазы. 12.45 — «Чүү чүве? Кайа? Кажан?» Телевидение викториназы. 13.50 — «Ийнги фронт: немелдечокка шынныг чоруук». 14.40 — «Балыглангаш, шөлээлээн» деп фильм шинивиң баштайгы көргүзүү. 16.55 — «Музыкалыг киоск». 17.25 — «Кино көрүкчүзүкүн эдерингизин». 18.10 — «Кадыкшылга». 18.55 — Чогаалчы болгаш амыдырал. 19.45 — «Делегейде болуушкуннар тайылбыры». 20.00 «Тамчыктыг удунар, чаштар!» «Киржемилек болгаш Вахмурка». 20.15 — «АН-32». Эртем-неперелдиг фильм. 20.30 — Н. А. Некрасов. «Шүүглел». 21.00 — «Ye». 21.35 — 23.45 — «Три дня в Москве». Уран-чечен телефильм.

2. ВОСКРЕСЕНЬЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — «Күш-дамыр сайзырадырынче, белеткенигер!». 8.55 — «Совет аныяктарның хүнүнге». Документалдыг телефильмнер. 9.25 — «Будильник». 9.55 — «Совет Эвилелинге бараан бооп тур мен!». 10.55 — «Кадыкшылга». 11.40 — «Эртенги почта» деп музыкалыг дамчыдылга. 12.10 — Совет черге ужуражышкыннар. 12.25 — «Көдээниң шагы». 13.25 — «Музыкалыг киоск». 13.55 — «Мы —, взрослые». Уран-чечен телефильм. 15.05 — Европанның футбол талазы-биле чемпионады. Франциядан дамчыдар. 16.35 — «Аян-чорукчуларның клуву». 17.35 — «Цирк ареназында». 18.05 — «Делегей байдалының тайылбыры». 18.35 — Чоңгун аалгалары. 18.50 — 20.10 — «Тайбың марыжында музыка». «Динамо». Спорт ордузунга митинг-концерт. 21.00 — «Ye». 21.35 — Р. Щедрин. Концерт. 22.00 — 23.45 — ССРЭ-ниң футбол талазы-биле кубогу. «Динамо» (Москва) — «Зенит».

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Күш-дамыр сайзырадырынче, белеткенигер!». 8.15 — «Холдуң тывызыы». Документалдыг фильм. 8.35 — Р. Шуманның концерт аялгаларын РСФСР-ниң алдарлыг артизи В. Васильев ойнап күүседир. 9.00 — Орус дыл кырынга чугаа. 9.30 — Чиик атлетика талазы-биле бүгү-эвилел маргылдаазы. 9.50 — Марийниң телестудиязының программазы. 10.00 — П. И. Чайковский. № 5 симфония. 11.40 — В. И. Саввинниң тураскаалынга алдар болдурган хол бомбүүнүң талазы-биле делегей маргылдаазы. 12.15 — «Билдингир-даа болза — элдептиг». 13.15 — Черге, дээрге болгаш далайга. 13.45 — «Кеземче харыысалгазындан чаштынып турарлар». Документалдыг фильм. 14.45 — Карелияның телевиденнезинин болгаш радиозунуң симфония оркестрининг концерти. 15.05 — «Съездиниң делегазы Дмитрий Ульянов». Документалдыг фильм. 15.35 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап тур. 16.05 — «Два капитана». 6 сериялыг уран-чечен телефильм. 17.10 — Музейлерге болгаш делгелге залдарынга. Орустуң күрүче музейи. Совет чурулга уран чүүлү. 17.40 — Шылгарангай совет күүсекчилер — Ленинчи шаннадың лауреаттары. Геннадий Рождественскийниң концерттери. 18.30 — Кижи — черниң ээзи. 19.30 — ССРЭ-ниң уран-чечен гимнастика талазы-биле чемпионады. 20.00 — «Тамчыктың удунар, чаштар!» «38 попугайлар». 20.15 — «Улустар-биле, орустар болгаш шүүлүктер-биле артар мен». П. Неруданың амыдыралының болгаш чогаалдыгазының дугайында. 21.00 — «Ye». 21.35 — 22.40 — «Здравствуйте, я приехал». Уран-чечен телефильм.

КИНО

ИЮНЬ 19-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Тревожный вылет» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Принц и нищий» 10.00, 15.40. «Старик Хоттабыч» 12.00, 13.50. «Танюр Диско» 17.40, 20.20 шактарда.

«ЧАЙГЫ» кинотеатр: «Какие наши годы» 15.00, 17.00, 19.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Твоя любовь» 19.30 шакта.

Тыва АССР-ниң Культура министерствозу, республиканың хөгжүм-шин театрының дирекциязы, партия, профэвилел организациялары хөгжүм-шин театрының хоочун артизи

Чылбак-оол Салчакович МОРТАЙ-ООЛДУҢ

ур авес аарааныңың соонда мөчээнин дыннатпышаан, ооң өө-бүлезинге болгаш чоок кижилеринге ханы кажыдалын илергейлеп тур.

ЧАРЛАЛ

Үлетпүр садыы автомашиналарны тускайлап бергенинге холбаштыр «Запорожец» марканың автомашиналарын садып алыры-биле 46-дан 100-ке чедир эвилчегге турар кижилерни үлетпүр садының садыг кылдызынга 1984 чылдың июнь 20-ге чедир моон адаанда адреске келирин чарлап турар: **Кызыл хоорайның Октябрьская кудумчузу, № 29 бажың, кабинет № 15.**

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

Редакциянның адреси: 667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-25-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариатның 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр кылдыстериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг кылдыстериниң 2-37-13, чагаа кылдызының 2-41-27, информация кылдызының 2-20-60, культура кылдызының 2-23-54, көдээ ажыл-агый кылдызының 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянның 2-12-45, солун келбейн баргында 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 1990.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—01061

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 143 (12533) | 1984 чылдың июнь 20, среда | 1925 чылда үдезилеттингеш | Өртээ 3 нөп.

Дүүн Москвага, РСФСР-ниң Дээди Совединиң онгу чыыжының тоску сессиязы ажылдап эгелээн. СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунуң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжынга бирги сессиязының шиитпирлеринге, эш К. У. Черненкочуң аңаа чугааларында айтыышкыннарга дүүштүр Советтерниң сорулгаларын депутаттар тодаргайлаар.

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

ЭДЧ-ниң кежигүннери чурттарның Москвага болган Экономиктиг чөвүлел хуралының түңнелдерин СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң эвлечглиг хуралынга чугаалажып көрген болгаш эш К. У. Черненко баштаан Совет Эвилелиниң делегациязының ажыл-чорудулгазын түүлдүг деп санаан.

Социалистиг экономиктиг интеграцияның айтырыгларын акы-дүнма чурттарның удуртукчуларының чугаалажып көрген болгаш эш К. У. Черненко баштаан Совет Эвилелиниң делегациязының ажыл-чорудулгазын түүлдүг деп санаан.

Социалистиг экономиктиг интеграцияның айтырыгларын акы-дүнма чурттарның удуртукчулары чугаалажып көрген болгаш СЭКП-ниң XXVI съездиэнге көдүрген саналды акы-дүнма өске партиялар бир эң-сеткилдиг деткээнин Политбюронуң хуралынга демдеглээн. ЭДЧ-ниң кежигүннери чурттарның удуртукчуларының ужуражыышкыныының чеднишкинин аңаа-коллективтиг хынамчалыг белеткел хандырган. Социалистиг чурттарның ажылагай хөгжүлдезиниң болгаш кады ажылдажылгазының, амгы үе-чадада делегей хөгжүлдезиниң үндезин айтырыгларын Экономиктиг чөвүлел хурал ханызы-биле бүгү талалыг чугаалажып көрген. Чөвүлел хурал чогумчалыг, ажыл-ишчи ёзу-биле, санал-оналдарның ажыт-чажыт чок солчуушкуңунуң, бот-боттарын бүрүн билчиринің, найыралдың болгаш чаңгыс эптиг байдалынга үргүлүг ажылдап келген.

Чөвүлел хуралдың түңнелдери акы-дүнма партияларның болгаш ЭДЧ-ниң кежигүннери чурттарның аразында харылзааларның хөгжүлдезинге чаа үе-чадада болуп турар. Бистиң күрүнелевиистиң дем каттыштырып ажылдаарының, социалистиг экономиктиг интеграцияның узун хуусаада хөгжүлдерииниң кол угланыышкынары тодаргайлаттынган. Акы-дүнма чурттарның сырый каттыжыышкыны, социализмниң болгаш тайбыңның туруштарын быжыглаар сорулга-биле хөделиринге оларның шиитпирлии чөвүлел хуралдың документилериндө илергейлеттинген.

Социалистиг күрүнелерниң экономиктиг политиказын холбаштырарынга бурунгаар улуг базым кылдынган. Социализмни тургузарының болгаш сайзыраңгайжыдарының, улустарның чаагай чоруун көдүрериниң, социал-экономиктиг болгаш эртем-техниктиг улам ынайгы дешилгени хандырарының сорулгалары экономиканы хөгжүдер талазы-биле ЭДЧ-ниң кежигүннери чурттарның дем каттыштырган күженишкинниринің кол угланышкынары болуп келген болгаш болуп-даа турар. Чөвүлел хуралдың хүлээп алган документилери хамыктың мурнунда олче угланган. Оларны боттандырары социалистиг күрүнелерниң экономиктиг база хөгжүткени, совет улустуң төөгүлүг чаалап алыышкыннары Советтерниң ажыл-чорудулгазы-биле тудуш холбаалыын илеткелчи демдеглээн. Россия Федерациязының аңгы-аңгы дээнелдиң хөй муң Советтери ажылдап, оларда 1 миллион 140 муң ажыг депутаттар бар бооп турар. Советтер күрүне, ажыл-агый болгаш социал-культура тургузуушкунуңуң талазы-биле канчаар-даа аажок улуг ажылдарны чорудар апаар. Бирги чергениң сорулгаларының аразында — улеттүрүнүң бааза болур адырларын туруштуу-биле өстүрери, бүдүрүлге аппарадың чаартыры болгаш ажыктыг кылдыр ажыглаары, улустуң калбак хереглел бараанарын бүдүрүп үндүрерии көвүдедири болгаш шынарын экижидери. Аъш-чем болгаш Энергетика программаларын боттандырары кирип турар. Республиканың хөй-хөй девискээрлери, улуг-улуг бүдүрүлге-девискээр комплекстери деңескизи-биле хөгжүүр. Кижи дугайында сагыш салышкыны, ооң улам өзүп турар материалдыг болгаш угаан-бодал хереглелдериниң дугайында сагыш салышкын — бистиң планнарывыстың төвүнде турар дээрзин В. И. Воротников онзалап демдеглээн.

Бүгү Советтериң бөгүн чугула ажыл-херээ — дөрт-чүс чылдың болгаш ниитизинде беш чылдың-даа планнаттынган даалгаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседиринге таарымчалыг байдалдарны хандырып, тургузары бооп турар.

Чугаа болза, улус ажыл-агыйында сөөлгү үеде көстүп келген бурунгаарлаашкынны быжыглаар болгаш улам хөгжүдериниң, ажылдың участок бүрүзүнге сайлыга-чурумну быжыглаар, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң болгаш продукцияның шынарын бедидер дугайында партияның айтыышкынын боттандырарын чедип алырының, эртемнин болгаш техниканың чеднишкиннерин эң шалыпкын ажыглап киирериниң, күрүненин акша-хөрөңгүлерин бүгү талалыг камнаарының дугайында чоруп турар.

Бо беш чылдың эрткен чылдарынга Россия Федерациязының, ажылчы чоннары улус ажыл-агыйының бүгү адырларын хөгжүдер талалыбиле элээп эки түңнелдерни чедип алган. Ниитилел бүдүрүлгезиниң ажыктыы бедээн, национал орулга улаткан, апаа үндезилээш, ажылчы чоннарның чаагай чоруу бедээн. Көдээ ажыл-агыйда, тудугда, транспортта чырыдыышкын болгаш культура, чоңга ажыдуза чедиринге талалыг чедимдиг чеднишкиннер бар. 1984 чылда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн планга немей өстүрер база продукцияның бот-үнезин немей чиигедир талазы-биле республиканың күш-ажылчы коллективтериниң алган хүлээлгелери боттанып турар.

Ооң-биле чергелештир дыка хөй бүдүрүлгелер кераэ ёзугаар продукция бээрииниң хүлээлгелерин күүсетпейн, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң талазы-биле даалгаларын боттандырбайн турар. Чамдык адырларда бүдүрүлгечи эвес чарыгдаттар база чидириглер ам-даа хөй, материалдыг болгаш сан-хөө курлавырлары хумагалыг эвес чарыгдаттынып турар.

Илеткелчи ооң соонда Советтерниң болгаш оларның күүсекчи комитеттериниң ажыл-чорудулгазының чугула угланышкынарының биразынга — Аъш-чем программазының боттандырыышкынынга, чурттакчы чоннуң аъш-чем продуктулары-биле чедир хандырарының доктааган, СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр республиканың көдээ ажыл-агыйынга улуг капитал салыышкынынарын болгаш материалдыг курлавырларны харылзааларын тайбың көжь-хелбээ догуннаашкынның болгаш бот-боттарынга ажыктыг кады ажылдажылганың таарымчалыг оруунга эргилдирип киирериниң принципиалдыг, чайгыыш чок угланыышкынын бадыткаан.

Делегейниң экономиктиг харылзааларының экижидер талазы-биле тодаргай базымнарның программазын чөвүлел хуралга келген күрүнелер көдүрген, ынчаарга делегейниң экономиктиг харылзааларын чогумчалыг болдурарынга делегей чурттарының хөй нуруузу, дыка сонуургалдыг болуп турар. Делегей харылзааларынга ылгай көөр чоруккa болгаш мөлчүлгеге удур демисежип турар бүгү кижилерниң талазынга туржүп турарын чөвүлел хуралдың киржикчилери бадыткаан. Делегейниң амгы байдалының кол айтырыгларының талазыбиле социалистиг күрүнелерниң тодаргай туружу чөвүлел хуралга ЭДЧ-ниң кежигүннери чурттарның хүлээп алган Декларациязында, ооң өске-даа документилеринде илергейлеттинген.

Экономиктиг дузалажылга Чөвүлелиниң эвлечг чок сессиязының түңнелдерин СЭКП ТК-ның Политбюрозу чугаалажып көрген. Совет Эвилелиниң эш Н. А. Тихонов баштаан делегациязының кылган ажылын түүлдүг деп санаан. Сессияга хүлээп алган шиитпирлерниң чугула үжүр-дузазын Политбюро демдеглээн болгаш бот-боттарынга ажыктыг кады ажылдажылганың принциптеринге үндезилеэш, янзы-бүрү адырларга совет-никарагуа харылзааларының чедимшкиннинг калбарып турарын К. У. Черненко болгаш Д. Ортега-биле ужуражыышкыны болган.

Совет таладан ужуражыышкынга киришкеннер — СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, ССРЭ-ниң даштыкы харектер министри А. А. Громыко, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары Б. Н. Пономарёв болгаш СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының дузалакчызы А. М. Александров, никарагуа таладан — НХСФ-ниң Национал удуртулгазының кежигүнү, планнаашкын министри Г. Руис болгаш Никарагуа Республиканың даштыкы харектер министри М. д' Эското.

Эң найыралдыг, чүректиг ханызындан болган беседага ССРЭ биле Никарагуаның аразында ийи талалыг харылзаалардың айтырыгларын, ол ышкаш делегей байдалының чамдык чугула айтырыгларын көргеш, Д. Ортега-биле ужуражыышкыны болган.

Ден чоруктуг, бот-боттарын хүндүлээриниң, боттарының иштики херектеримге холгаарлаваазының болгаш найыралдыг кады ажылдажылганың принциптеринге үндезилеэш, янзы-бүрү адырларга совет-никарагуа харылзааларының чедимшкиннинг калбарып турарын К. У. Черненко болгаш Д. Ортега сеткил ханыышкын биле демдеглээннер. К. У. Черненко Никарагуаның удуртукчуларының чурттуң национал катап тургузуушкунун чедип алыр сорулга-биле үндүрүп турар күжүн деткээнин илередип, боттарының хостуг болгаш хамаарышпас чоруун империалистиг күштериниң халдаашкыннарындан камгалап турар маадырлыг никарагуа улус-биле Совет Эвилелиниң эң-сеткил каттыштырылгазының дутайын мегеглээн.

Ужуражыышкынның киржакчилери АКШ-тың Төп Америкада болгаш Карибалайда тергиндекчи политиказын шиитпирлии биле буруу шаңкап, шынныг үндезин-биле чугаалажыышкынарны кылып турган, ол девискээрниң айтырыгларын политика талазы-биле тайбың шиитпирлээриниң чугулазын айыткан. Улустарның боттарының салым-хуузун боттары шиитпирлээр бүрүн эргеэнинге халдаарын болгаш күрүнелер аразынга харылзааларның үндезин нормажидиумунуң Даргазы К. У. Черненконуң аңаа чугаларынга дүүштүр РСФСР-ниң улус депутаттарының Советтериниң сорулгаларының дугайында; Административтиг эрге-чурум үрээшкиннериниң дугайында РСФСР-ниң Кодекизиниң төлевилелиниң дугайында; РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң чарлыктарын бадылаар дугайында айтырыглар кирген.

Россия Федерациязының улус депутаттарының Советтериниң сорулгаларының дугайында илеткелди СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы депутат **В. И. Воротников** кылган.

СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленуму болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының бирги сессиязы чурттуң амыдыралынга политиктиг улуг ужур-дузалыг болуушкун болуп кирген болгаш совет кижилериниң тургузукчу күш-ажылынга күчүлүг чаа сорук киришкинни берген болгаш бистиң ниитилеливистиң чаңгыс эвин улам ыңай быжыглаарынга, ленинчи Коммунистиг партияны долгандыр чоннуң улам сыры каттыжыышкынынга идиглиг болган.

Эштер **К. У. Черненко, Г. А. Алиев, В. И. Воротников, М. С. Горбачев, В. В. Гришин, А. А. Громыко, Г. В. Романов, М. С. Соломенцев, Д. Ф. Устинов, П. И. Демичев, В. И. Долгих, Б. В. Кузнецов, Б. Н. Пономарев, И. В. Капитонов, Н. И. Рыжков** оларны депутаттар болгаш аалчылар дыңмитиг, үргүлүүлелдиг адыш часкаашкыны-биле уткаан.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Даргазы **Н. М. Грибачев** сессияны ажыткан.

Эрткен болгаш амгы сессияларның аразында үеде мөчээн депутаттар Ю. В. Андропов, И. П. Маньkин, В. И. Черушов оларның тураскаалының сактыышкын ёзулалын депутаттар болгаш аалчылар туруп келгеш, кылганнар.

Немей соңгуттурган депутаттарның бүрүн эргелерин хүлээп көөр дугайында мандат комиссиязының илеткелиниң талазы-биле доктаал хүлээп алдынган.

Сессияның хүн айтырыгларын бадылаан. Оларның аразында — СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунуң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының бирги сессиязының шиитпирлеринге, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненконуң аңаа чугаларынга дүүштүр РСФСР-ниң улус депутаттарының Советтериниң сорулгаларының дугайында; Административтиг эрге-чурум үрээшкиннериниң дугайында РСФСР-ниң Кодекизиниң төлевилелиниң дугайында; РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң чарлыктарын бадылаар дугайында айтырыглар кирген.

Россия Федерациязының улус депутаттарының Советтериниң сорулгаларының дугайында илеткелди СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы депутат **В. И. Воротников** кылган.

СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленуму болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының бирги сессиязы чурттуң амыдыралынга политиктиг улуг ужур-дузалыг болуушкун болуп кирген болгаш совет кижилериниң тургузукчу күш-ажылынга күчүлүг чаа сорук киришкинни берген болгаш бистиң ниитилеливистиң чаңгыс эвин улам ыңай быжыглаарынга, ленинчи Коммунистиг партияны долгандыр чоннуң улам сыры каттыжыышкынынга идиглиг болган.

Эштер **К. У. Черненко, Г. А. Алиев, В. И. Воротников, М. С. Горбачев, В. В. Гришин, А. А. Громыко, Г. В. Романов, М. С. Соломенцев, Д. Ф. Устинов, П. И. Демичев, В. И. Долгих, Б. В. Кузнецов, Б. Н. Пономарев, И. В. Капитонов, Н. И. Рыжков** оларны депутаттар болгаш аалчылар дыңмитиг, үргүлүүлелдиг адыш часкаашкыны-биле уткаан.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Даргазы **Н. М. Грибачев** сессияны ажыткан.

Эрткен болгаш амгы сессияларның аразында үеде мөчээн депутаттар Ю. В. Андропов, И. П. Маньkин, В. И. Черушов оларның тураскаалының сактыышкын ёзулалын депутаттар болгаш аалчылар туруп келгеш, кылганнар.

Немей соңгуттурган депутаттарның бүрүн эргелерин хүлээп көөр дугайында мандат комиссиязының илеткелиниң талазы-биле доктаал хүлээп алдынган.

Сессияның хүн айтырыгларын бадылаан. Оларның аразында — СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунуң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының бирги сессиязының шиитпирлеринге, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненконуң аңаа чугаларынга дүүштүр РСФСР-ниң улус депутаттарының Советтериниң сорулгаларының дугайында; Административтиг эрге-чурум үрээшкиннериниң дугайында РСФСР-ниң Кодекизиниң төлевилелиниң дугайында; РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң чарлыктарын бадылаар дугайында айтырыглар кирген.

Россия Федерациязының ажылчы чоннары бүгү совет кижилер-биле бир демей, СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң иштики болгаш даштыкы политиказының чайгылыш чок, салгажылгалыг чоруун бадыткаан Пленумнуң. Дээди Советтиң сессиязының шиитпирлерин ынаг чүүлдүгүнүүшкүн-биле үткүп-хүлээп алганнар. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары К. У. Черненкону ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазына соңгааны бүгү-ниити чүүлдүгүнүүшкүнүң болгаш детkимчени болдурган. Бүрүн чаңгыс эп-сеткилдиг болгаш сырый каттыжыышкынның байдалында хүлээп алдынган ол шиитпир коммунистиниң болгаш бүгү ажылчы чоннарның күзел-соруун болгаш эрге-ажыктарын улус депутаттарының Советтери илергейлеп турар.

Россия Федерациязының күрүнезиниң дээди органының депутаттары июнь 19-та Кремльдиң Улуг ордузунга, РСФСР-ниң Дээди Совединиң онгу чыыжының тоску сессиязынга чыылганнар.

Социализмни бактаадып тургускан база хөгжүткени, совет улустуң төөгүлүг чаалап алыышкыннары Советтерниң ажыл-чорудулгазы-биле тудуш холбаалыын илеткелчи демдеглээн. Россия Федерациязында аңгы-аңгы дээнелдиң хөй муң Советтери ажылдап, оларда 1 миллион 140 муң ажыг депутаттар бар бооп турар. Советтер күрүне, ажыл-агый болгаш социал-культура тургузуушкунуңуң талазы-биле канчаар-даа аажок улуг ажылдарны чорудар апаар. Бирги чергениң сорулгаларының аразында — улеттүрүнүң бааза болур адырларын туруштуу-биле өстүрери, бүдүрүлге аппарадың чаартыры болгаш ажыктыг кылдыр ажыглаары, улустуң калбак хереглел бараанарын бүдүрүп үндүрерии көвүдедири болгаш шынарын экижидери. Аъш-чем болгаш Энергетика программаларын боттандырары кирип турар. Республиканың хөй-хөй девискээрлери, улуг-улуг бүдүрүлге-девискээр комплекстери деңескизи-биле хөгжүүр. Кижи дугайында сагыш салышкыны, ооң улам өзүп турар материалдыг болгаш угаан-бодал хереглелдериниң дугайында сагыш салышкын — бистиң планнарывыстың төвүнде турар дээрзин В. И. Воротников онзалап демдеглээн.

Бүгү Советтериң бөгүн чугула ажыл-херээ — дөрт-чүс чылдың болгаш ниитизинде беш чылдың-даа планнаттынган даалгаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседиринге таарымчалыг байдалдарны хандырып, тургузары бооп турар.

Чугаа болза, улус ажыл-агыйында сөөлгү үеде көстүп келген бурунгаарлаашкынны быжыглаар болгаш улам хөгжүдериниң, ажылдың участок бүрүзүнге сайлыга-чурумну быжыглаар, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң болгаш продукцияның шынарын бедидер дугайында партияның айтыышкынын боттандырарын чедип алырының, эртемнин болгаш техниканың чеднишкиннерин эң шалыпкын ажыглап киирериниң, күрүненин акша-хөрөңгүлерин бүгү талалыг камнаарының дугайында чоруп турар.

Бо беш чылдың эрткен чылдарынга Россия Федерациязының, ажылчы чоннары улус ажыл-агыйының бүгү адырларын хөгжүдер талалыбиле элээп эки түңнелдерни чедип алган. Ниитилел бүдүрүлгезиниң ажыктыы бедээн, национал орулга улаткан, апаа үндезилээш, ажылчы чоннарның чаагай чоруу бедээн. Көдээ ажыл-агыйда, тудугда, транспортта чырыдыышкын болгаш культура, чоңга ажыдуза чедиринге талалыг чедимдиг чеднишкиннер бар. 1984 чылда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн планга немей өстүрер база продукцияның бот-үнезин немей чиигедир талазы-биле республиканың күш-ажылчы коллективтериниң алган хүлээлгелери боттанып турар.

Ооң-биле чергелештир дыка хөй бүдүрүлгелер кераэ ёзугаар продукция бээрииниң хүлээлгелерин күүсетпейн, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң талазы-биле даалгаларын боттандырбайн турар. Чамдык адырларда бүдүрүлгечи эвес чарыгдаттар база чидириглер ам-даа хөй, материалдыг болгаш сан-хөө курлавырлары хумагалыг эвес чарыгдаттынып турар.

Илеткелчи ооң соонда Советтерниң болгаш оларның күүсекчи комитеттериниң ажыл-чорудулгазының чугула угланышкынарының биразынга — Аъш-чем программазының боттандырыышкынынга, чурттакчы чоннуң аъш-чем продуктулары-биле чедир хандырарының доктааган, СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр республиканың көдээ ажыл-агыйынга улуг капитал салыышкынынарын болгаш материалдыг курлавырларны комплекизиниң аңгы-аңгы звеноларын углап башкарарының дуржулгазын мөөнүшаа турарлар. Экономика талазы-биле Бүгү-эвилел чөвүлел хуралынга демдеглээни ышкаш, бир чамдык каттыжыышкыннар эде тургузуушкунун утказын, боттарының эргелерин болгаш арталарын хандыр билбейн турар, адырлар аразының харылзааларын быжыглаарын база партнёрлар аразында экономика харылзааларын оожум сайзыраңгайжыдып турарлар.

Агроүлетпүр комплекизинге эргелеп башкарылганың механизмин эки таарыштырарын, каттыжыңкыннарның ажылынга бүгү талалыг дузалаарын. Аъш-чем программазын чеднишкининг боттандырарынга оларның салыышкынын улгаттырарын улус депутаттарының Советтери, республика министерстволары болгаш ведомстволары чедип алыр ужурлуг.

СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунга чоннуң хереглел бараанарын бүдүрериниң, оларның ассортиментизин калбартырынга, шынарын экижидеринге Советтериң харылзалгазын бедидери чугула деп санаан. Ук айтырыгларны совет органнар, киноотебеге ап турар черлерде колхоэтар болгаш совхоэтар эки түңнелдерни чедип ал турар. Бот-орулга-чарылганы билдилиг организастаанының чижээнге оратор Күйбышев областың Кинель районунуң база Ставрополь крайның Петровск районунуң ажыл-агыйларын киирген.

Аъш-чем программазын боттандырары көдээниң социал айтырыгларын шиитпирлээриндеп хөй-биле хамаарыжыр. Чер-чер Советтери болгаш көдээ ажыл-агый органнары чуртталга тудуум болгаш чаагайжыдылганы сөөлгү чылдарда чеднишкининг шиитпирлеп турар апаргаш, 1982 чылда РСФСР-ниң Дээди Совединиң сессиязы көдээге тудугну экижидер дугайында айтырытны тускай чугаалашкаш, тодаргай хемчеглерни ажылдап кылган, оларның дыка хөйү ам амыдырала чеднишкининг боттанып турар.

Көдээ ажыл-агыйның мурнында турар хөй талалыг чугула айтырыглар болгаш сорулгалар эргелеп башкарарының чаа органнары болур агроүлетпүр каттыжыышкынарының ажылчорудулгазында көскү черни ээлей берген. Республиканың дыка хөй районнарында ук каттыжыышкынар бут кырынга туруп, агроүлетпүр комплекизиниң ажыл-агыйын ажыглаарын, ведомстволар чагыртып турарындан хамаарыжыры чаңгыс үүлү — партияның социал политиказынга улам-на чугула черни ээлеп турар күштелдирер, садыг чагыгларын бүрүн хандыртынарын, ведомствога чагыртып турарындан хамаарыжыры чаңгыс үүлү — партияның социал политиказынга улам-на чугула черни ээлеп турар күштелдирерииче

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНДЕ

СЭКП Төп Комитединиң «1941—1945 чылдың Ада-чурттуң Улуг дайынында совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чылының дугайында» доктаал хүлээп алганың мооң мурнунда дыннаткан болгай.

Делегейдеө бир дугаар социалистиг күрүнени узуткаар, делегейге тергиндээшкинни тургузар сорулгалыг бодунга салган империализмниң эң-не реакцылыг согукчу күжү — гитлержи фашизмге удур бодунуң хемчээлиниң болгаш кадыг-дошкунунуң талазы-биле төөгүге туруп көрбээн тулчуушкунуңуң тиилелге-биле доозулганы хүнден бээр 1985 чылдың май 9-та 40 чыл болурун ол доктаалда демделгээн.

Совет Эвилелинге ол дайын хосталганың чөптүг дайыны болган. Совет улус болгаш оларның Чепсектиг күштери дайынга өлүмнүг аштырышкынны таварыштырбышаан, Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле социалистиг Төрээн чурттуң хостуг болгаш хамаарышпас чоруун камгалап алган, Октябрьның херээн камгалаан. Оларга фашистиг Германияны болгаш ооң эвилелчилерин ашкан тиилелгее, Европаның улустарын фашистиг кулданыышкындан хостаарына, делегейниң бурунгаар хөгжүлдезин камгалаарына шинтпирлиг үлүүн киирген, боттарының патриотчу болгаш интернационалчы хүлээлгезин алдарлыыбиле күүсеткен. Бүгү кижи төрелгетениң мурнунга оларның канчаар-даа аажок улуг ачы-хавыязы чогумна ында бооп турар.

Ада-чурттуң Улуг дайынга Тиилелге маркисчи-ленинчи идеологияның улуг амыдыралчы күжүн бадыткаан. Идея талазы-биле ханы бүзүред, улуг ленинчи ажыл-херекке кызыгаар чок бердинген чорук совет улустуң утаан-бодал күштеринің, оларның мораль-политиктиг сыры каттыжыышкынының төнмес-батпас үндезини бооп турган.

Совет шериг эртеминиң болгаш шериг мергежилдиң кайгамчык улуг күштүүн, бистиң шериг кадрларывыстың стратегтиг удуртулгазының болгаш дайынчы мергежилиниң бедик денелин Ада-чурттуң Улуг дайынында Тиилелге бадыткап көргүскен. Гитлержи «чайык дайын» планын ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштери дайын чорудулгаларының үезинде сый шапкам, а ооң соонда инициативаны алгаш, дайынга үндезин эргилдеп чедип алган болгаш дайзынны чылча шаварын доосхан. Фашизмче удур кадыг-дошкун тулчуушкунга Армияның болгаш Флоттуң дайынчылары, улустуң ополчениниң дайынчылары партияга болгаш чонга кызыгаар чок бердингенин, Төрээн чурттуга ынаан, массалыг маадырлыг чорукту илергейлеп көргүскеннер. Совет партизаннар болгаш чажыт дайдалга хөделип турган патриоттар фашистиг эжелекчилерни чылча шапкан Тиилелгеге улуг үлүүн кииргеннер.

Дайын чылдарында улуг маадырлыг чорукту тылдың ажыл-ишчилери кылган. Ажылчыннар, колхозчулар, эртемденнер, инженерлер, конструкторлар боттарының эрес-шудургу күш-ажылы-биле металл болгаш хлеб, одаар үүлү болгаш чиг-эт дээш, күчүлүг совет чепсекти тургузуп бүдүрер дээш кажан-даа көстүп көрбээн тулчуушкуның шыдажын эрткеннер. Чижеглээр чүве чон быжыг туруштуг чорукту болгаш күш-ажылчы маадырлыг чорукту совет хөрээннер илергейлеп көргүскеннер. Фронтуга болгаш тылга сорулгаларны шинтпирлээр талазы-биле партияның дайынчы дузалакчызы Ленинчи комсомол болган. Совет культуразының ажылдамчылары — чогаалчылар, шүлүкчүлер, композиторлар, артистер, чүрүкчүлер, кино ажылдакчылары, журналистер дайынның чылдарында чонуң бедик үнелеп көрүүшкүнүнге төлептиг болганнар. Олар боттарының чогаалдары-биле совет кижилерня чалбыыштыг патриотизмниң өзүзунга болгаш маадырлыг чорукка кижизидип турганнар.

Ленинчи Коммунистиг партия совет улустуң Тиилелгезиниң сорун киирикчизи болгаш организакчызы болган. Ол бодунуң хөй талалыг ажыл-чорудулгазы-биле политиктиг күрүне болгаш шериг удуртулгазының, армияның болгаш чонуң, фронтуның болгаш тылдың быжыг чаңгыс эвин хандырган. Ооң кыйгырыы-биле бүгү чурт фашизмге удур өлүмнүг тулчуушкунче көдүрүлүп үнген турган. Коммунистиг партия ёзулут тулчуп турган партия болган. Дайзынга удур демиселдин эң-не берге болгаш шинтпирлиг участоктарынга коммунистер туржуп келген. Олар хуузунда үлегери-биле, партийжи чалбыыштыг сөзүбиле совет кижилерни сорук киирип, Тиилелгеге чедирип келгеннер.

Югославияның, Польшаның, Чехословакияның шериг каттыжыышкыннарының болгаш партизан армияларының база отрядтарының дайынчылары, Болгарияның, Румынияның, Албанияның, Венгрияның патриоттары, Удурланыышкын шимчээшкининиң болгаш фашизмге удур чажыт демиселдиң киржикчилери фашистиг эжелекчилер-биле эрес-маадырлыг демисешкенин доктаалга онзалап демделгээн. Боттарының улустарының шынчы оолдары, чалбыыштыг интернационалистер — коммунистер хосталгалыг демиселдиң мурнукы одурүүнга туржуп келгеннер. Делегейниң ийиги дайынында тиилелгени чедип алырынга улуг салыышкынын АКШ-тың, Великобританияның, Францияның, Кыдаттың, антигитлержи эвилелдиң өске-даа күрүнелериннң улустары болгаш армиялары киирген.

Ада-чурттуң Улуг дайынының кичээндиргилери кажан-даа үезин эртпес ужурдузалыг. Ол кичээндиргиниң кол чүүлү чүдел дизе, дайын амдыызында кыптыкпаанда, аңаа удур демнсежиримде болуп турар. Төөгүнүң дүржүлгазы мынчаар өөредип турар: тайбыңны камгалап алыр төлээде, империализмниң агрессчи дайынзырак угланыышкынынга удур тайбыңга ынак бүгү күштерниң сырый каттышкан, дугуруштунган болгаш идепкейлиг хөделимшкиннери негеттинип турар. Улустарның серемчилелин бедидери, социализмниң чаалап алыышкыннарын камгалаары база көвүдедири эргежок чүгула.

Ол чорук ыланғыя, кажан империалистиг реакцылыг бөлүктер, хамыктың мурнунда Американың Каттышкан Штаттарының ындыг бөлүктери социализмге удур «ыдыктыг чаа походту» чарлаан болгаш шериг күүсүзүнүң талазы-биле ССРЭ-ден болгаш ооң эвилелчилеринден артык күштүг болуруун эралдажып, боо-чепсекти кедергей эдерге бүдүрүп, бүгү түскай догуннаан күрүнелерге боттарының түра-соруун күш дөгээнинн политиказы-биле албадаарынче түүкүп турар үеде онза чүгулда болуп турар. Баштайгы согуушкун кылырының америк ядролуг чаа ракеталарын Барыын Европаның чамдык чурттарында тургузуп турары, Ыраккы Чөөн чүкке АКШ-тың дайын белеткелдериниң өскени, Японияның милитаризастаашкыының күштелгени сагыш-сеткилдиң шыңгыы дувүрээшкинин болдурул турар. АКШ-тың болгаш НАТО талазы-биле ооң эвилелчилериниң талазындан дайын кыжаныышкынының күштелгенин бистиң Төрээн чуртувустуң камгаланыр аргазын. Совет Чепсектиг Күштериниң дайынчы күүсүзүн доктаамал ланыыр күүсүзүн, совет нинтилелдиң социал-политиктиг, идейлиг болгаш интернационалчы чаңгыс эвин быжыглаарын негеп турар.

Совет Эвилели социалистиг акы-дуңма чурттар-биле демнежин алгаш, дайын кыжаныышкынын чайладыр, боо-чепсекти эндере бүдүрериң кыңчыктырбас болгаш тайбыңны камгалаар дээш чайгылыш чокка туржуп турар. Коммунистиг партия болгаш Совет күрүне тайбыңны камгалаар, ядролуг халапты чайладыр, күштерниң тургустунган шериг-стратегтиг дең байдалының үрээшкинин болдурбас дээш болдунар-ла бүгү үүлдерни кылып турар. Варшава Кереэзининң чурттарының удустарының болгаш армияларының база отрядтарының дайынчылары, Болгарияның, Румынияның, Албанияның, Венгрияның патриоттары, Удурланыышкын шимчээшкининиң болгаш фашизмге удур чажыт демиселдиң киржикчилери фашистиг эжелекчилер-биле эрес-маадырлыг демисешкенин доктаалга онзалап демделгээн. Боттарының улустарының шынчы оолдары, чалбыыштыг интернационалистер — коммунистер хосталгалыг демиселдиң мурнукы одурүүнга туржуп келгеннер. Делегейниң ийиги дайынында тиилелгени чедип алырынга улуг салыышкынын АКШ-тың, Великобританияның, Францияның, Кыдаттың, антигитлержи эвилелдиң өске-даа күрүнелериннң улустарының болгаш армиялары киирген.

Ада-чурттуң Улуг дайынында Тиилелгениң 40 чылының белеткелдиг болгаш ону байырлаарын партияның XXVI съездизининг, СЭКП ТК-ның ооң дараазында Пленумнарының шинтпирлерин амыдыралга боттандырарында, 1984 чылдың болгаш ниитизи-биле беш чылдың планныг даалгаларын күүседири дээш социалистиг чарышты хөгжүдерине, совет кижилерниң күш-ажылчы болгаш политиктиг идепкейин улам ынай бедидерине долу хемчээлибиле ажыглаарын партия, профэвилел болгаш комсомол организацияларына санаадаан. Ада-чурттуң Улуг дайынында совет улустуң Тиилелгезиниң байырлалын төлептиг үткүүрүнче үтнаан күш-ажылчы үнелиг эт-хөлээшкиннерни бүгү талалыг деткинр болгаш хөгжүдер. Амгы байдалдарда планныг даалгаларны күүседири, ак сеткилдиг бүдүрүкчү күш-ажыл, бедик организастыг чорук болгаш сагылга-чурум — чүгле хамаатыг хүлээлге болуур өвес, а харын совет кижи бүрүзүнүң, күш-ажылчы коллектив бүрүзүнүң патриотчу херээ болур деп чүвени доктаамал тайылбырлаар.

Өндүр улуг Тиилелгенин юбилейинге белеткел бүгү идей-кижизидилгелиг ажылдың күштелиринге салдарлыг болур үзүрлүг. Агрессчи империалистиг бөлүктер дүшкүүрлүг чорукту улам күштелдирип, Совет Эвилелинге, социализмниң акыдунма чурттарынга удур өжээтен идеологтуг кампанияларны болгаш диверсиялары доктаамал организастап турар үеде ажылчы чонларны совет патриотизминиң болгаш пролетаржы социалистиг интернационализминиң. ССРЭ-ниң улустарының найыралының өзүзунга кижизидери улам улгадып турар үзүр-дузалыг. Совет кижи бүрүзүнге аңгы талазы-биле тодаргай турушту, политиктиг бедик серемчилелди, империализмге эптеш чок чорукту, социализмниң шынныынга болгаш тиилелгезиниң бурунгаар шимчээшкининиң тодаргайлаар.

Россия Федерациязының тирбезинге бүзүрелди хевирлээри эргежок чугула.

Коммунистиг партияның, совет улустуң, ооң Чепсектиг Күштериниң кайгамчыктыг дайынчы чанчылдарын пропагандалаары, шеригпатриотчу болгаш камгалалмассалыг ажылды күштелдирери кол сорулга болур. Совет улус, бирги эвилчегде аныяктар, шериг хөрээн тергиин эки билир, социалистиг Ада-чурттуң камгалаарынга кезээде белен болур ужурлулар.

Дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннарынче ничээнгейни күштелдирерин, оларның ролюн экономиктиг болгаш хөй-ниити амыдыралының бүгү-ле адырларынга бедидерин, өөүп орар салгалды кижизидиргеге оларны калбаа-биле хаара тударын, Ада-чурттуң Улуг дайынының кижикчилери дээш доктаамал сагыш салырын эвилелдешкен республикаларның Компартияларының ТК-ларынга, партия крайкомнарынга, обкомнарынга, округкомнарга, хоорткомнарга болгаш райкомнарга, эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге, улус депутаттарының Советтериниң күүскомнарынга министерстволарга, ведомстволарга, профэвилел болгаш комсомол организацияларынга СЭКП Төп Комитеди даакан. Дайын кижикчилеринге хоойлуда көрдүнген чиителдерни, артык эргелерни тыпсын турарын контрольдаарын боттандырар. Дайын нивалидтериниң болгаш өлүткен дайынчыларның өг бүлелериниң материал-амыдырал байдалын, бирги эвлчегде оларны чурталга бажыңы болгаш медицина дузаламчызы-биле хандырарын улам ынай экижиденинче кол кичээнгейни салыр.

Ада-чурттуң Улуг дайынына совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чылынга белеткел болгаш байырлаар талазы-биле тодаргай хемчегларни ажылдап кылырын болгаш боттандырарын эвилелдешкен республикаларның Компартияларының ТК-ларынга, партия крайкомнарына, обкомнарынга, округкомнарга болгаш райкомнарга, Армияның болгаш Флоттуң политорганнарынга, министерстволарга болгаш ведомстволарга, эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге улус депутаттарының Советтериниң күүскомнарынга ВЦСПС-ке, ВЛКСМ ТК-га, ССРЭ-ниң ДОСААФ ТК-га, Бүгү-эвилелдиң «Билиг» ниитилелиниң баштаар черинге. Дашткы чурттар-биле найыралболгаш культура харылзаалларының совет ниитилелиниң эвилелинге, Дайын хоочуннарының совет комитединге, Тайбың камгалалының совет комитединге, Европага айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажыла дээш совет комитетке, чогаадыкчы эвилелдерге даакан.

Тиилелгениң 40 чылынга тураскаатткан байырлыг хуралдарны 1985 чылдың май 3-тен 9-ка чедир эвилелдешкен республикаларның найысылалдарынга, край, область болгаш районнар төптеринге, хоорайларга, үлетпур будурүлгелеринге, совхозтарга болгаш колхозтарга, албан, өөредилге черлеринге, шериг кезектеринге болгаш корабльдерге эрттирер. Ада-чурттуң Улут дайынының киржикчилеринге организастыы биле байыр чедирер.

Москва хоорайның ажылчы чоннарының төлөэлекчилериниң болгаш Москва гарнизонунуң дайынчыларының Тиилелгениң 40 чылынга тураскаатткан байырлыг хуралы 1985 чылдың май 8-те Кремльдиң Съездилер ордузунга болур.

Маадыр хоорайларның күш-ажылчы коллективтериниң Тиилелгениң 40 чылынга тураскаатткан Бүгү-эвилелдиң Сактыышкын үезинде эрттирер дугайында эгелээшкинин деткээн.

Немец-фашистиг эжелекчилерге болгаш япон милитаристерге удур демиселге амы-тынын берген Армияның болгаш Флоттуң дайынчыларының, партизаннарның, чажыт ажылдакчы маадырларның тураскаалдарынга болгаш обелисклерине, чевеглеринге май 9-та чечектер салыр.

Ада-чурттуң Улут дайынының чылдарынга совет улустуң болгаш ооң Чепсектиг Күштериниң маадырлыг чоруктарының дугайында, Тиилелгениң салгакчылары — совет дайынчыларның дугайында чаа уран чечен болгаш документалдыг чогаалдарны тургузар талазы-биле эргежок чүгула ажылды кылырын ССРЭ-ниң Культура министерстводузунга, ССРЭ-ниң Киркинога, Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флодунуң Кол политиктиг эргелелинге, чогаадыкчы эвилелдерге сүмелээн.

1941—1945 чылдарда болган Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезинин 40 чылынга тураскаатткан каттышкан пленумну чогаадыкчы эвилелдер болгаш организациялар 1985 чылдың апрельде эрттирер.

Тиилелгениң 40 чылынга белеткелди болгаш ону байырлаарын калбаа-биле чыдарын хандырарын, ССРЭ-ниң улустарының база даштыкы дылдарга Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң бүгү делегейге төөгүлүг ужур-дузазын илередип турар номнарны, плакаттарны, альбомнарны, өске-даа материалдарны үндүрерин төп солуннарның болгаш журналдарның редакцияларынга, ССРЭ-ниң Телевидение болгаш радиодамчыдылга талазы-биле күрүне комитединге, ССРЭ-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединге, СЭТА-га, Парлалганың «Медээлер» агентилелинге, авторлар эргелериниң талазы-биле Бүгү-эвилел агентилелинге, Политиктиг литература үндүрер черге, СЭКП ТК-ның «Плакат» деп черинге сүмелээн. Ном үндүрер черлериң планында көрдүнген дайын дугайында эң тергиин уран чечен, документалдыг болгаш сактыышкыннарлыг чогаалдарының үндүрүлгезин чогуур үезинде боттандырар.

Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чылынга, а ол ышкаш милитаристчи Японияны чылча шапканынга тураскаатткан эртем конференциязын 1985 чылдың бирги чартыында эрттирерин ССРЭ-ниң Эртемнер академиязынга, Камгалал министерстводузунга болгаш Совет Армияның база Шериг-Далай Флодунуң Политиктиг кол эргелелинге даакан.

Революсчу, дайынчы болгаш күш-ажылчы алдарның черлери-биле аныяктар походунуң тиилекчилериниң Бүгү-эвилел следуп ВЛКСМ ТК, ДОСААФ ТК, Дайын хоочуннарының совет комитеди 1985 чылдың майда маадыр-хоорай Тулага эрттирер.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүделиниң чанында Күш-культура болгаш спорт комитединге, ВЦСПС-ке, ВЛКСМ ТК-га, ССРЭ-ниң ДОСААФ ТК-та ССРЭ-ниң Дээди өөредилге министерстводузу, ССРЭ-ниң Чыргыдыышкын министерстводузу, ССРЭ-ниң Күрпрофөөредилгези-биле кады 1985 чылдың ийиги кварталында Тиилелгениң 40 чылынга тураскаатткан маадыр-хоорайларга ооллардың бир дугаар бүгү-эвилел оюннарын организастап эрттирерин сүмелээн.

Ада-чурттуң Улут дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чылынга тураскаатткан авиация-спорт байырлалын 1985 чылдың майда Москвада Тушино аэродромга эрттирери көрдүнген.

ССРЭ-ниң Киркинозунга Тиилелгениң 40 чылынга Бүгү-эвилелдиң кино фестивалын эрттирерин, олче даштыкы кинематографияның төлөэлекчилерин чалаарын дааскан.

ССРЭ-ниң Культура министерстводузу, ССРЭ-ниң Чүрүкчулар эвилели 1985 чылдың апрель-май айларында Москвада Төп делегеге залыгга «Улуг Тиилелгениң 40 чылы» деп Бүгү-эвилел делгелгезин организастап эрттирер.

ССРЭ-ниң Культура министерстводузунга, ССРЭ-ниң Киркинозунга, ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелинге, ССРЭ-ниң Композиторлар эвилелинге, ССРЭ-ниң Чүрүкчулар эвилелинге, Бүгү-эвилелдиң театр эвилелинге, Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флодунуң Политиктиг кол эргелелинге Тиилелгениң 40 чылынга таварыштыр шериг-патриотчу темага ең эки уран чечен чогаалдар дээш А. Фадеев, А. Александров, А. Довженко, М. Греков аттыг болгаш культураның өске-даа сураглыг ажылдакчылары аттыг медальдарны тыпсырын сүмелээн.

Бүгү-эвилелдиң «Билиг» ниитилелинге Москвага эвилелдешкен республикалар найысылалдарынга, край, область төптеринге, хоорайларга болгаш районнарга Тиилелгениң 40 чылынга тураскаатткан ниитилел-политиктиг номчулгаларны эрттирерин дааскан.

ССРЭ-ниң Культура министерстводузунга, ВЦСПС-ке, ВЛКСМ ТК-га клубтарга, библиотекаларга, музейлерге, парктарга лекциялар, тематиктиг кежээлер, дайының хоочуннары-биле ужуражылгалар организастап эрттирерин сүмелээн.

Тиилелгениң 40 чылынга тураскаатткан бот-тывынгыр уран чүүл чогаадылгазының көрүлдезин, ең эки ыры конкурузун эрттирер.

Совет кижилер ленинчи партияны долгандыр уламсырый каттыжар. Ада-чурттуң Улуг дайынында Тиилелгениң 40 чыл оюн ажылагый болгаш культура тургузуушкунуңун бүгү-ле участоктарынга чаа-чаа чедиишкиннер-биле демделгээр, социалистиг Төрээн чурттуң экономиктиг болгаш камгалал күчүзүн быжыглаарынга боттарының маадырлыг күш-ажылы-биле төлептиг салыышкынын киирер дээрзинге СЭКП Төп Комитеди бүзүрелин илереткен.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң онгу чыжының тоску сессиязы

СОВЕТТЕРНИҢ ЧУГУЛА СОРУЛГАЛАРЫ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арыында). сагылга-чурумну сайзырангайжыдып, быжыглаары чугула.

Советтерниң Конституциязында быжыглаан бүгүн эргелери оларның ажылының чүгле утка-шынарындан эвес, харын ажылының стилиндеи илереттизерин илетиелчи чугаалаңгыя, ында оларның сорулгаларын, ажылының кол хевирлерин болгаш аргаларын тодаратқан.

Советтерниң контрольдаар албан хүлээлгезиниң ужурдузазын кедүрери эргежок чугула. Ынчалдажок дыка хөй совет органнарның ажыл-чорудулгазында күүселдени контрольдаары болгаш хынаары көшкак болуп артпышаанын илеткелчи чугаалаан. Контрольдуң янзыбүрү хевирлеринде депутаттарның негелдерин онза чери эзлеп турар. Ынчалда-даа ол дыка хөй Советтерде калбак нептерелди албаан.

Россия Федерациязының совет болгаш ажыл-агый органнары депутаттарның идепкейлиг киржилгези-биле сонгукчуларның чагыларын күүседир талазы-биле улут ажылды чорудуп турар. Республиканың бо чыжының чер-чер Советтери 390 кун ажыг чагыларны хүлээп алган. Январь 1-де бай-тал-биле алырга оларның 245 муну күүсеттингеп.

Сонгукчуларның чагылгарыы-биле холбашкан ажылды планнарын ажылдап кылырынга, оларның күүселдезин контрольдаарынга, Советтерниң сессияларынга чугаалажып көрүп турар айтыылгарны белеткээрингe болгаш ону сайгарып көөрүнге олар идепкейлиг киржип турар. Маңаа чер-чер Советтериниң доктаамал комиссиялары улам-на тодаргай сорулгалыг ажылдап түгээп ашаргаң. Экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң планнарын ажылдап кылырынга, оларның күүселдезин контрольдаарынга, Советтери

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң хуралы

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң эдлеглиг хуралы июнь 18-те Кремльге болгаи.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң очгу чыжыныың тоску сессиялыпта 1984 чылдың планыи болгаш бюджедин чугаалажып турар үеде палаталарның, доктаамал комиссияларының болгаш депутаттарның киирген саналдарының болгаш сүмелериниң түнелдериниң дугайында айтырыгны чугаалашкан. Бо айтырыг талазы-биле илеткелди СЭКП ТК-ниң Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы Г. А. Алиев кылган. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединиң План-бюджет комиссиязының даргазы В. А. Масол эдерингч илеткел кылган. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң даасканы ёзугаар чазак, ССРЭ-ниң министерстволары болгаш ведомстволары доктаамал комиссияларының болгаш депутаттарның саналдарын боттандырар талазы-биле хемчегларни ажылдап кылган болгаш боттандырып турар деп илеткелге-даа, эдерингч илеткелге-даа, саналдарга-даа демдеглээн.

ССРЭ-ниң чазааның, эвилелдекпен республикаларның Министрлер Чөвүлелиниң, ССРЭ-ниң министерстволарының болгаш ведомстволарының бүгү ажыл-чорудулгазы партияның XXVI съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның дараазындагы Пленумнарының шиитпирлерин, СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш К. У. Черненконуң чугаазында айтышкынарга дүүштүр улус депутаттарының хоорай Совединиң соруглаларының дугайында» айтырыгны чугаалашкан. Үк айтырыг талазы-биле илеткелди хоорхүүском даргазы Ш. Д. Куулар кылган.

Үк Пленумнуң болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязының материалдарыбиле найысылалдың ажылчы чоннары, бүгү совет улус-биле бир дөмей, бүрүн танышкан болгаш боттандырып турар деп илеткелге-даа, эдерингч илеткелге-даа, саналдарга-даа демдеглээн.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң болгаш Төп Комитединиң оон дараазындагы Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш кызылчылар эвээш эвес ажылдарны кылып чоруткан дээрзин анаа демдеглээн. Партияның болгаш өскүктың удуртулгазы-биле ам чоруткан хемчегler кажу түнелдерни берген. Хоорай ажыл-агыйының хөгжүлдезиниң комплекстиг планнары боттанып турар. Күш-ажылчы коллективтер он бирги беш чылдың ниити болгаш дөртку чылдың планныг даалгаларын чедишкинниг күүседир дээш, Совет Тываның 40 чылын төлептиг уткуур дээш шудургу ажылдап турар. Дыка хөй будурулгелер, албан черлери, организациялар 1983 чылды чедишкинниг дооскан, бо чылдың бирги чартыын база багай эвес көргүзүглер-биле доозуп турар. Хоорайның үлетпүр будурулгелери бо чылдың эрткен беш айларында бараанның продукция будурер талазы-биле планын 104,7 хуу, ону сайгарарын 103,2 хуу күүсеткен. Чоннуң хереглел барааннарын будурерин көвүдедир, оон ассортиментизин калбартыр, шынарын экижидер талазы-биле хемчегler алдынган. Ол ышкаш садыг, амыдырал хандырылга, транспорт, культура албан черлери, кадык камгалал, улус өөредилгези боттарының мурнунда салган соруглаларын багай эвес күүседип турар дээрзин илеткелчи болгаш санал камгалал күүгүүм удам ыңай быжыглаарынче, совет улустуң материалдыг болгаш культура деңнелин бедидеринге, партилвин үр хуусаалыг экономиктиг стратегиязын чайгылыш чок боттандырарынче угланган. Улус ажыл-агыйының бүгү адырларының туруштуг болгаш ден-дески ажылдаарынче, эртем-техниктиг дешилгени дүргедедириниче. Энергетика болгаш Аъш-чем программаларының боттанышкынынче, рынокту чугула барааннар-биле хандырарынче, оларның шынарын бедиринче, ассортиментизин калбартырынче, ачы-дуза албаның ажылын экижидерниче, планнаашкынны, бүгү ажыл-агый механизмин эргелеп башкарарын сайзыраңгайжыдарынче кол киҥээнгей салдынган.

Оон-биле чергелештир ССРЭ-ниң Дээди Совединиң доктаамал комиссияларының болгаш депутаттарның саналдарын өөренип көөрүнге чамдык министерстволар болгаш ведомстволар харыысалга чок болганын, оларны күүседирингe дээштит контрольду тургуспаанын айытkан.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң кылып турар ажылын демдеглевишаан, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң хүлээп алган доктаалында ССРЭ-ниң Дээди Совединиң палаталарының доктаамал комиссияларының болгаш депутаттарының саналдарын боттандырар талазы-биле ажыл-чорудулгазын идепкейжидерин, экономиктиг болгаш социал айтырыгларны шиитпирлеп тура, оларны долузу-биле өөренип көөрүн ССРЭ-ниң министерстволарына, күрүне комитеттеринге болгаш ведомстволарына хүлээткен.

СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунуң негүлделеринге дүүштүр ажылагый тургузуушкунун удуртур талазы-биле Омск областың улус депутаттарының Советтеринiң ажылының дугайында айтырыгны оон соонда чугаалашкан.

Ажыл - чорудулгазының кол угланышкынарының талазы-биле Омск областың Советтеринiң практиказын болгаш мөңгеттинген дүржулгазын принципиалдыг, бүгү тала-биле сайгарып үнелээн чорук СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунуң айтышкынарын амыдыралга боттандырар, күрүне, ажыл-агый болгаш социал-культура тургузуушкунун удуртуруп экижидер ажылынга улус эрге-чагыргазының бүгү-ле органнарынга тодаргай, ажыл-херечи угланышкынны бээр дээрзин демдеглээн.

Оон-биле чергелештир ажыглаттынмайн турар курлавырларже, хожудаашкынның черлерже болгаш четпестерже кичээнгейни угландырган.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыжыныың депутаттарынга сонгучуларның берген чагыгларының дугайында айтырыгны Президиумга чугаалашкан. Сонгукчуларның чагыгларының боттанышкынының контрольдаарын, оларның күүселдезинiң дугайында ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунче доктаамал дыннаарын эвилелдекпен республикаларның Дээди Советтериниң Президиумнарынга даасkан.

Президиумнуң хуралынга күрүне амыдыралының эскерде айтырыгларын чугаалажып көргеп.

(СЭТА).

КОЛ АЙТЫРЫГ — КҮШ-АЖЫЛ КИЖИЗИДИЛГЕЗИ

Профоблчөвүлелдиң болгаш чыдыжышкын, эртем болгаш дээди өөредилге черлериниң ажылдакчыларының профвилел обкомунуң каттышкан пленуму болуп эртикен. «СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунуң шиитпирлериже, аңаа СЭКП ТК-ның Чингине секретары эш К. У. Черненконуң чугаазында дүүштүр Ниити билиг болгаш профессиональ школаның реформазының кол угланышкынарын амыдыралга боттандырар талазы-биле областың профвилел организациязының соруглаларының дугайында» айтырыгны аңаа чугаалашкан. Пленумга илеткелди профоблчөвүлелдиң даргазы Ш. П. Куулар кылган.

Илеткел талазы-биле чыдымышкын, эртем болгаш дээди өөредилге черлериниң ажылдакчыларының профвилел обкомунуң даргазы М. Ч. Ооржак, Тыва АССР-ниң кодээ ажыл-агый министриниң оралакчызы А. Т. Сотпа, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чамында Күш-культура болгаш спорт комитединиң даргазы Н. А. Авдеев, чуруккү И. Ч. Салчак, Тыва АССР-ниң чыдымышкын министриниң оралакчызы Ф. А. Морозов болгаш өскелер-даа пленумга санаал бергеннер.

СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунуң түнелдеринге болгаш оон шиитпирлеринге база СЭКП ТК-ның Чингине секретары эш К. У. Черненконуң чугаазынга дүүштүр партияның область организациязының соруглаларының дугайында айтырыгны СЭКП обкомуның III пленумунга чугаалашкаш, доктаалды хүлээп алган, ында школа реформазын боттандырар хемчеглерин айытканын илеткелчи демдеглээн.

Школа реформазын боттандырарынга республиканың профвилел организациязы улуг рольду ойнаар, ынчангаш ону пленумга тодаратkан. Хамыктың мурнунда организастыг болгаш политиктиг ажылдың стилин, арга-методтарын сайзырангайжыдарын, школаларда өөредилге-кижизидилге ажылының байдалы, башкы кадрларның ажылы дээш профвилел комитеттериниң ролюн база харыысалгазын бедидерин айытkан. Школа реформазының үжүр-дузазын, ында айытkан хемчеглерни күш-ажылчы коллектив, кижи бүрүзүнге чедир тайылбырлаар ажылды улус өөредилге органнары-биле кады чорудары эргежок чугула болуп турар.

Адырлар аайы-биле профвилелдер обкомнары өөредилге-кижизидилгени, күш-ажыл өөредилгезин, профугланышкынны сайзырангайжыдар, башкыларның ажылдаар, чурттаарынга таарымчалыг байдалды тургузар талазы-биле улус өөредилге органнарынга, башкылар коллективтерге кавдыг дузаны профвилел комитеттери чедиреринiң тодаргай план-хемчеглерин ажылдап кылгаш, пленумнарга, президиумнарга бадылаарын чугуланып көргеп. Профоблчөвүлел база чыдымышкын, эртем болгаш дээди өөредилге черлериниң ажылдакчыларының профвилел обкому школа реформазын боттандырарынга хамаарышкан айтырыгларны шиитпирлээрде улус депутаттарының Советтери, адырларның профвилел обкоммары-биле харыысаажы сырый тударын негеп турар.

Өөредилге - кижизидилгe ажылын сайзырангайжыдары школаларның материалдыг баазазын улам ыңай быжыглаары-биле сырый холбаалыг. Аңаа күрүне хей акша-хөреңгини үндүрүп турар. Ынчалза-даа ол капитал салыышкынын чедир шиңгээдип албайн турар. «Тыва тудуг», «Тыва кодээ тудуг» трестери, «Тыва совхоз тудуг» каттыжышкыны чылдың-на улус өөредилге органнарының объектилерин тударының планын күүсетпейн келген. Маңаа тудугжулар буруудуг болбайн аан, ындыг болза-даа улус өөредилгезиниң органнары, чыдыжышкын ажылдакчыларының профвилел комитеттери школа тудугларын дүргедедиринге салдарны чедирбейн турар.

Башкының ролюн чаа чадаже школа реформазы өөдүргенин илеткелчи болгаш санаал бергеннер демдеглээн. Ынчангаш башкыларның белеткелин экижидер, ажылын сайзыраңгайжыдар, ажылдаарынга, чурттаарынга, дыштанырынга таарымчалыг байдалдарны тургузар хемчеглерни чугаалаан.

Школа реформазының кол угланышкыннарында күш-ажыл кижизидилгезин үндезинни-биле эжижидерин айытkан. Ынчангаш эге класстардан эгелээш өөреничилерни ниитилелге ажыктыг күш-ажылга өөредири чугула айтырыг болуп турар. Хүнүн сорулгазы башка өөредилге чорудулгазының үезинде школачыларны күш-ажылга ынак кылдыр, күш-ажылдың ниитилерин хүндүлээринге кижизидер, үлетпүр, иодээ ажыл-агый будурулгелериниң үндезинлери, амыдырал хандырылгазының айтырыгларын-биле ганыштырар, күш-ажылчы чаңчылдарны болгаш билиглерин бээр, ол чорук профессияны шилип алырынга дузалаар. Школачыларның күш-ажыл кижизидилгезинге болгаш өөредилгезинге күш-ажылчы коллективтерниң ролю улуг, оларның-биле харылзаанны быжыглаары

оолдар, кыстарның материалдыг будурулгеге ажылдаарынга белеткелин экижидер турар. «Кызыл тараачыл», «Революциялың чалбыжы», «Барлык» совхоздар, Балгазының ыяш ажыл-агый чери школалар-биле харылзааны идепкейжиткен. Сарыг-Септиң № 2, Чадаананың № 1, Туранның № 1, Баянкы-Алаак школаларында өөреничилерниң будурулге бригадалары ажыл дүржулгалыг болуп берген. Туранның № 1 школазының будурулге бригадазы Тывага бир дугаар тургустуган, чаэрби алды чыл иштинде чедишкинниг ажылдап келген, аңаа Ленин орденниг «Кызыл тараачыл» совхоз чогуур дузаны чедирип турар. Мында эге-ле кол чүве болза өөреничилер күш-ажылга өөренип, мергежилди чедип ап турары болур.

Республикада дыка хей будурулгелер, совхоздар школаларны, профтехучылищелерни шефке алган, ынчалза-даа олар кандыгдаа ажылды чорутпайн турар. «Шагонарлыжстрой» трест Ак-Туруг, Кызыл-Даг болгаш Улуг-Хем районнуң еске-даа школалары практика арттырер дээрге шуут ойталаан. Өөүр, Монгун-Тайга, Тес-Хем, Тожу, Кызыл районнарның совхозтарының баазазынга будурулге өөредилгезин четпес организастаан. Ында будурулге бригадаларын, күш-ажыл болгаш дыштанылга лагерьлерни тургуспаан. Үстүнде адаан районнарның, хоорайларның, школаларның үстүкү класстарының өөреничилериниң чедеп ажыг хуузу чайты үеде ажыктыг ажылда хаара туттунмаанын пленумга шүүгүмчүлээн.

Өөреничилерниң ажылдаарынга, чурттаарынга, дыштанырынга бүгү-ле таарымчалыг байдалды профзавилел комитеттери туруспаарын чугулаап айытkан. Оон-биле чергелештир техниканың айыыл чок чорууның негелделерин сагыыр, оскал-ондакты болдурбас, урутларның ажылдаар, дыштанып хүн чурумнарын барымдаалаар, кадының кангалаар ужуглуг.

Школа назыны четпээн уругвар аңбаа черлериниң ажылыы улам ыңай экижидерин школа реформазында айытkан, аңаа дүүштүр республикада байдалды ханы аналиттээш, моон соңгаар үүгү-ылырын тодаргай чугаалашкан.

Школа реформазына үндезилиир, ВЦСПС уругларның хостут үезин организастаармыңа профвилелдерниң кирилгезиниң талазы-биле улуг хемчээлдиг программаны хүлээп алган. Тыванның профвилел организациялары бо үгланышкын-биле чамдык ажылдарны кылып турар, оны улам сайзыраңгайжыдар, уругларны солуп хемчеглерге калбаа-биле хаара тудар сорулганы салган.

Школа реформазында профтехөөредилгенiң атавторитединi, үжүр-дузазын чаа чадаже кодурери көрдүнген. Ында айытkан хемчеглерни хамаарышкан адырлар аайы-биле профвилел обкомнары, министерстволар, ведомстволар кады шиитпирээр, профтехучылищелерниң ажылыыче хаалыпкан кирер, доозукчуларны ажылга таарыштыр тургузар, кижизидер дээштиг ажылдарны чорудар хүлээлгелиг дээрзин пленум демдеглээн.

Каттышкан пленум чугаалашкан айтырыг талазы-биле докладды хүлээп алган. Школа реформазын боттандырар херекке республиканың профвилел организациязының соруглаларын ында тодаргай айытkан.

Т. ХЕРТЕК.

ҮЕНИҢ НЕГЕЛДЕЗИН ЁЗУГААР

Улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң очгу сессиязы болуп эртикен. Аңаа «СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунуң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш К. У. Черненконуң чугаазында айтышкынарга дүүштүр улус депутаттарының хоорай Совединиң соруглаларының дугайында» айтырыгны чугаалашкан. Үк айтырыг талазы-биле илеткелди хоорхүүском даргазы Ш. Д. Куулар кылган.

Үк Пленумнуң болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязының материалдарыбиле найысылалдың ажылчы чоннары, бүгү совет улус-биле бир дөмей, бүрүн танышкан болгаш боттандырып турар деп илеткелге-даа, эдерингч илеткелге-даа, саналдарга-даа демдеглээн.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң болгаш Төп Комитединиң оон дараазындагы Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш кызылчылар эвээш эвес ажылдарны кылып чоруткан дээрзин анаа демдеглээн. Партияның болгаш өскүктың удуртулгазы-биле ам чоруткан хемчегler кажу түнелдерни берген. Хоорай ажыл-агыйының хөгжүлдезиниң комплекстиг планнары боттанып турар. Күш-ажылчы коллективтер он бирги беш чылдың ниити болгаш дөртку чылдың планныг даалгаларын чедишкинниг күүседир дээш, Совет Тываның 40 чылын төлептиг уткуур дээш шудургу ажылдап турар. Дыка хөй будурулгелер, албан черлери, организациялар 1983 чылды чедишкинниг дооскан, бо чылдың бирги чартыын база багай эвес көргүзүглер-биле доозуп турар. Хоорайның үлетпүр будурулгелери бо чылдың эрткен беш айларында бараанның продукция будурер талазы-биле планын 104,7 хуу, ону сайгарарын 103,2 хуу күүсеткен. Чоннуң хереглел барааннарын будурерин көвүдедир, оон ассортиментизин калбартыр, шынарын экижидер талазы-биле хемчегler алдынган. Ол ышкаш садыг, амыдырал хандырылга, транспорт, культура албан черлери, кадык камгалал, улус өөредилгези боттарының мурнунда салган соруглаларын багай эвес күүседип турар дээрзин илеткелчи болгаш санал берген депутаттар демдеглээнiер. Хоорайның школаларында, өөредилге албан черлеринде аныктарны өөредир, кижизидер болгаш мергежил шилип алырынга дузалаар талазы-биле байлак дүржулга мөңгеттинген.

СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш К. У. Черненко СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунга мынча дээн: «Күрүне планының күүселдезин дээш сагыш салырын, харын-даа ол дээш сагыш човаашкынны минутала-даа соксадып болбас ужуглуг бис. Бо чылын план күүселдезин үзер, ажыл-херекти чедир кылбас чорук дээш негелде кажангызындан-даа артык шыңгыы болур... Оон еске партийжи туруш бисте чок». Сессияның киржикчилери ол орта доктаал, бо чылдың эрткен беш айларында планныг онаалдазын күүсетпээн будурулгелерин шүүгүмчүлеп, мындыг шыңгыы негелде турда, күш-ажылды организастаарын чогуур деннелге тургуспаан ажылдакчылардан негелдени кудулаткан будурулге удуртукчуларының адрезинге шыңгыы шүүгүмчүлелди кылган. Чижээ, «Тыва суг тудуг» трестиң демир-бетон ылыглар заводу, «Тудут кезектери» комбинат, алгы заводу болгаш Үстүү-Элнсейниң балык заводу хожудангай ажылдаан. Бир эвес бо будурулгелер күш-ажылчы темпизин дүргедетпес, ажыл-херектиң байдалын ханы аналиттевес, шүшпен чоруундан үштүмас болза, бо чылды чедишкинниг доозары. Совет Тываның 40 чылын төлептиг уткуур дээш салган соруглазының боттанызы берге дээрзин саналберген депутаттар чугаалааннар.

Продукция будурүүшкүнүн болгаш күш-ажылдың будурукчулүүн бедидер талазы-биле бедик көргүзүгү күш-ажылчы коллектив бүрүзүнүң чедип алган турарын СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунга даалга кылдыр берген тургаи. Ынчанмыже найысылалдың беш будурулгези продукция будурериниң хемчээлин эрткен чылдыынган кудулаткан, а алды будурулге — күш-ажылдың будурукчулүүн чавыыткан, ол ышкаш күш-ажылдың будурукчулүүн бедидериниң темпизинден шалтың төлевириниң өзүлдези мурнай берген черлер база бар. Бо коллективтерниң четпес ажылынга хамаарыштыр шүүгүмчүлекчи анализти иletкелчи болгаш санаал берген депутаттар — О. Онон, Х. Артына, С. Деева, Л. Калинина болгаш өскелер-даа кылганнар. Дыка хөй будурулгелер дериг-херекселдерни чөп ажылавайн, будурулге күчүлерни четче шиңгээдип албайн турар.

Капитал тудугда четпестер ам-даа бар. Чуртталга тудугларының болгаш өскедаа объектилерниң ажыглалга кирер хуусаазы үстүр чорук чылдан чылче уламчылап келген. Ол ышкаш капитал салыышкынны чашкаиаар чорүктар база бар, доозулбаан тудугларның саны нөмүдеп турар. Оон уламындан тудугда күш-ажылдың будурукчулүүн бедидериниң темпизинден шалтың төлевириниң өзүлдези мурнай берген депутаттар чугаалааннар.

Ам ийи чурттуң чазактары гуманиың чоруктуң принциптерин барымдаалааш, ындыг хүлээлгелерни алырынче КНО-нуң чиңгине секретарының кыйгырыынга чогумчалыг харыылааны билдингир.

СОЦИАЛИЗМГЕ ДАЙЫН ХЕРЕК ЧОК

Социалистиг дем каттыштырыышкынының чурттарының удуртукчулары совет найысылалга чыылгаш, кижи төрелгетениң салымхүүзү дээш буянныг-чаагай харыысалганы ханызы-биле угаап билбишаан, бистиң бөмбүрзектиң кырында политиктиг болгаш экономиктиг амыдыралды чогумчалыг кылдыр эжижидер арганы баэр саналдарны ылганнар деп, «Нойес дойчланд» солун бижээн. Москвага чаңгыс үн-биле чүүлдүгүнген болгаш бүгү кижилериң келир үезинче сагыш салдынган документлериниң улут ужур-дузазы чогум-на ында болгаш, бүгү делегейде оларны ындыг ханы соңуургал-биле утыып-хүлээп ап турар.

Чөвүлел хуралдың дугайын бижээш, болгар «Работническо дело» солун Москвага бедик деңнелдиң чыжы төөгүлүг улут ужур-дузалыг шиитпирлерни хүлээп алыры-биле доозулганын айытkан. Ниити аңгы талазы-биле, марксизм-ленининниң идеологиязы болгаш социалистиг интернационализм-биле каттышкан акыдүүмда чурттарның кады ажылдажылгазын улам хамыладып, калбарттырынга шынар талазы-биле чаа үечаданы ол документлерде айытkан. Чөвүлел хуралдың Медеглелинде болгаш Декларациязында айыттынган программныг негелдеор ол дээди эчис соруглаларга чагырткан бооп турар.

Чехословак «Руде право» солунның демдеглээнi болза, «чөвүлел хуралдың хүлээп алган документлеринде бистиң ажы-дүнмалышкы чурттарывыстың экономиктиг кады хөделиишкининиң, оларның ажыл-агый политиказын тулгаштырарының үр хуусаалыг углануышкынары тодараттынган. Чөвүлел хурал, оон-биле кады делегейниң чурттарының хей кезиниң күзеп турары улустар аразының экономиктиг харылзааларын экижидерниче угланган дээштиг программаны база тургускан. Оон киржикчилери өске улустарны кызамдаарының, мөлчүүрүнүң политиказын болгаш өске күрүнелерниң иштики херектеринге холгаарлаарын шиитпирлан-биле буруу шапкан.

ЭДЧ кежигүнү чурттар күрүнелер аразының харылзааларының таңбын арталарын үзуткаарынче угланышкынны шиитпирлиг буруу шапкан, экономиктиг харылзааларны политиктиг албадашкынның аргазы кылдыр ажыглаарынга удурланып турар деп польша «Трибуна люду» солун бижээн. Социализминиң национал болгаш улустар аразының-даа эң карын айтырыгларын чедишкининг шиитпирлеп болур аргазы Москва чөвүлел хуралының кыйган кол түнелдериниң бирээзин бооп турар.

Румынияның «Скынтейя» солуну ол чөвүлел хуралды делегей амыдыралының эң улуг болуушкуннарының бирээзи кылдыр үнелеп бижээн. ЭДЧ кежигүнү чурттарның аразынга бүгү талалыг харылзааларның чугула айтырыгларын аңаа чугаалажып көргеп.

Вьетнам «Нян зан» солунуң бижээни болза: «70 чылдарның үезинде делегей харылзааларына бүгү-ле эки чүүлдерни быжыглаан, калбартырының, ниитилел тургузуу хамаан чокка күрүнелер аразынга бот-боттарынга бүзүрежилтеин, деп эргелиг кады ажылдажылганы быжыглаарының чугулаазын чөвүлел хуралдың киржижилери демдеглээн. Делегейниң бүгү улустарынга чавырлыышкынның чугулазы болгаш эки үре-түнелдиин эрткен ол чылдарның дүржулгазы бүзүрелдин-биле бадыткаан...».

Америк **Ассошиэйтед пресс** агентилелдиң дыңнатkаны болза: «Совет Эвилелиниң удуртуучузу К. У. Черненко ЭДЧ кежигүнү чүрттарның экономиктиг чөвүлел хуралының киржижилерин Кремльге хүлээп алышкын үезинде Каттышкан Штаттарны болгаш оон эвилелчилерин шүүгүмчүлээн. Чавырлыышкын дээш түүкүл турар бүгү күрүнелерни тайыңны камгалаар сорулгабиле кады хөделиринче кыйгыргаш, совет удуртукчунуң медеглээни «эң реакциялыг империалистиг күштерниң, хамыктың мурнунда Каттышкан Штаттарның бистерге албадат турары күштүм айыылдыг шенеледээн — бистиң шилип алышкынывыс эвес, бистиң политикавыс эвес. Ынчалза-даа боттарывыс дээш турушун шыдаар бис,— кымга-даа ындыг болурунга кандыг-даа чигининг турбазын». Японияның «Иомури», барыын-герман «Унзере цайт», «Генераль-Анцайгер», англи «Файнэншл таймс» солуннар боттарының арынарында ЭДЧ кежигүнү күрүнелерниң Москва Чөвүлел хуралының түнелдериниге долбаштырган түүлдеринде Совет Эвилелиниң болгаш өске-даа социалистиг чурттарның улустар аразынга тайбың кады ажылдажылгазы, делегей кырынга быжыг тайбың дээш чайгылыш чок демисеяия турарын демдеглээн.

(СЭТА).

НАЙЫРАЛЧЫ ХАРЫЛЗААЛАР

МАНАГУА. (СЭТА). Никарагуа биле Совет Эвилелиниң аразында янзы-бүрү адырларга найыралдың болгаш кады ажылдажылганың харылзааларының тургустугаиын Национал хостаттаның самдинозу Фронтузуюун Национал удуртулгазының кежигүнү, Никарагуаның Национал каттап тургузуушкун чазавының удуртукчу чөвүлелиниң координатору Д. Ортега Никарагуаның делегациязын баштап алгаш, Совет Эвилелиниче ажылчы аян-чорук кылып чоруптарының мурнунда медеглээн. Никарагуаның ҷандинозу революциязының тинлээнинiң соонда бүгү чурттар-биле, оларның-биле кады социалистиг күрүнелер-биле чурттуң бижыг харылзааны тургусканың Д. Ортега чугаалаш, ССРЭ-же амты аян-чорук болгаш совет удуртукчулар-биле чугаалажышкынынарның совет-никарагуа харылзаалар-ның улам быжыгарынга идиг болурунга бүзүрелди илереткеп.

Американың Каттышкан Штаттарының талазындан дорт боо-чевсектиг агрессияны кылыры-биле кыжалыш турза-даа, Төп Американың ол чуруттуң улузу боттарының революстуг чедишкинниерин капиталларынга бүрүү-биле шиитпирлиг боон турар.

ЧУРУКТА: Никарагуаның революциязының камгалакчылары.

АНН-СЭТА-ның фотозу.

ЧИҢГИНЕ СЕКРЕТАРЬНЫҢ ДЫҢНАДЫЗЫ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). КНО-нуң чиңгине секретары Х. Перес де Куэльяр хамаатkы чурттакчыларлыг төп черни бомбалаашкынынарга аазы боолаашкынынарга таварыштырбас дээш боттарынга алган хүлээлгелерин Иранның болгаш Иракның күүседип турарын хынаар ийи болук хайгаараакчыларны турузар дугайында шиитпирни оон хүлээп алганының дугайын Айыыл чок чорук чөвүлелинге дыңнаткан.

Ол ийи чурттуң чазактары гуманиың чоруктуң принциптерин барымдаалааш, ындыг хүлээлгелерни алырынче КНО-нуң чиңгине секретарының кыйгырыынга чогумчалыг харыылааны билдингир.

ЧУРУКТА: Верденге тайбың талалакчыларының чаңчыл ёзугаар факелдиг чыскаалының үезинде.

В. СНЕГОВСКИЙНИҢ фотозу.

(СЭТА).

ЛИВАНДА БАЙДАЛ

ДАМАСК. (СЭТА). Иордан хемниң барыын эриннге болгаш Газа секторунга израиль эжелекчилер кижилерйи массалыы-биле тудуп хоругдаан. Он-он араб кижилерни кара-бажыңнарже кимир октаан. Израиль трибуналдар олардан хей кижини 5-тен 20 чыл чедир узун хуусаларга шиитткен.

Араб чурттакчыларны удурланыышкынның палестин шимчээшкиниинге хамааржып турар болгаш ажелел ёзу-чурумунга удур демиссшкем дээр чаңгыс вай бурудадыышкынны онаап турар ВАФА агентилел араб-тарны аглап, тудуп хоругдап турарын тайылбырлаан.

Эжелекчилер ындыг арга-биле Тель-Авивтиң оларның черинге тергикидээшкиниинге удур палестин-араб-тарның демиселиинiң күштелиишкинии болдурбазынга идеген турарын айытkан. Оон-биле кады израиль колонистер араб-тарның балыкнарынче халдаашкынынарны кылып, бүгү-ле чүүлдерни хайырып ап турарлар.

ЮБИЛЕЙЖИ ЧАЙГЫ СПАРТАКИАДА

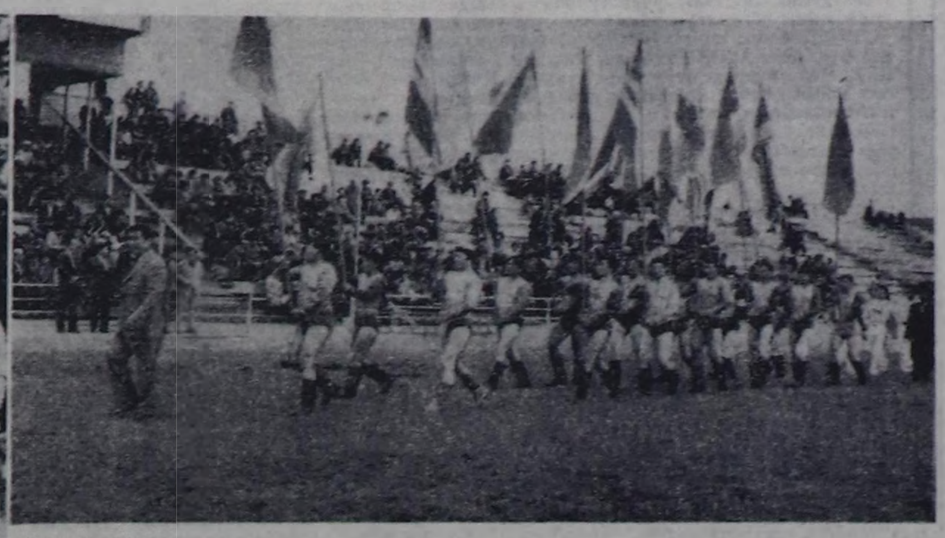

Совет улустарының улуг өг-бүлеэнге Тываның эки тура-биле каттышканындан бээр 40 чыл болур юбилейин хүн бүрү чоокшулап кел чоруур. Ол улуг байырлалды күш-ажылчы чедишкиннерлиг уткуур дээш республиканың ажыл-ишчилери социалистиг чарыштың одун улам хөрлээлеткен. Оон-биле чергелештир күш-культура болгаш спорт амыдыралынга чаңдык эки өскерилгелер, чедишкиннер база бар. Совет Тываның 40 чылынга тураскаатқан чайгы спартакиаданың бирги, ийнги чадазының программазында киргеи хевирлерге маргылдаалар ажыл-агыларга, күш-ажылчы коллективтерге, районнар төптеринге болгаш хоорайларга эрткилээн. Анаа көдээ-ниң ажыл-ишчилери, транспорттуң болгаш будурүлгенниг ажылдакчылары, албан хаакчылар болгаш оон-даа өскелер идепкейлиг киришкен. Юбилейжи спартакиаданың программазында киргеи чамдык: түңнел маргылдаалар Кызылда Совет Тываның 5 чылы аттыг стадионга үш хүн үргүлчүлээш доозулган. Спортчу байырлал организастыг болгаш массалыг эрткен.

ЧА АДАРЫ

Юбилейлиг спартакиаданың киржикчилери — ча адыкчылары маргылдааны бо удаада кымны-даа мурнай эгелээш, шалыпкын доосканының дугайында оон-кол судьязы ССРЭ-ниң спорт мастери В. Б. Сырат оргкомитетке илеткээн. Анаа киришкен Өвүр, Тес-Хем, Улуг-Хем, Бии-Хем, Чөөн-Хемчик. Таңды районнарның болгаш Кызыл хоорайның шилиндек спортчулары багай эвес түңнелдерни көргүскен. Баштайгы хүнден эгелеп кызылчыларның часпас адыгжылары командазынга хөй санны ап, мурнай бергеннер. Түңнелинде 5679 санныг болуп, республика найысылалының пайыралдыг командазы тиилээш, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Күш-культура болгаш спорт комитединиң шаңналдарын чаалап алган.

Кызылдың аныяк спортчузу Юрий Донгактың спортчу мергежилги сөөлгү үеде элээн бедээн. Бо маргылдаага аныяк оолдар арасынга ол 1062 санныг болуп бирги черни ээлээн. Оон чаңгыс чер чурттуу Андрей Пушкарёв-биле Улуг-Хемден келген Эртине Ендан олар дараазында тус-тус шаңналдарга төлептиг болганнар.

Дүржүлгалыг ча адыкчызы РСФСР болгаш зона чергелиг маргылдааларның киржикчизи, Кызылдың төлээзи Виктор Саржат-оол 1017 санны алгаш, эр улус арасынга тиилекчи болган.

Таңдының спортчузу Лариса Шербикина-биле оон чаңгыс командада эжи Людмила Захарова аныяктар база хөрөзкеннер арасынга тус-тузунда бирги черлерни ээлээннер.

ТЫВА ХҮРЕШ

Спартакиаданың программазында киргеи солун маргылдааларның бирээзи тыва хүреш.

Маңаа сес аңгы денжилерге 100 ажыг мөгелер хүрешкеннер.

Кызылдың аныяк спортчузу Серен-Доржу Монгуш барык бүгү салыгларыны арыг тиилелге-биле эрткеш, 52 килограмм чедир денжилиг мөгелернің арасынга бирги черни ээлээш, Эрзинниң төлээзи Алексей Баадыр (57 кг) база бирги шаңналга төлептиг болган. 62 килограмм чедир денжилиг 34 мөгелерниң арасынга хөй салыг болганы билдингир. Улуг-Хем районнуң аныяк мөгези, ССРЭ-ниң спорт мастери Роман Монгуш ук спартакиаданың шыырак мөгелериниң санынга кирип, 62 килограмм чедир денжилиг спортчуларның арасынга арыг тиилелгени чедип алган. Бистиң аалчыларывыс Даг-Алтай автономнуг областың шилиндек мөгелери ук спартакиадага база идепкейлиг киришкен. Ысманданың кежигүнү аныяк мөге Аргымак Ечешев түңнел салыгларда Р. Монгушка октадыпкаш, дөртүү черни ээлээр аргалыг болган.

Чөөн-Хемчикте «Хөндергей» совхозтуң аныяк хөй-

ЯКУТ ХАЛЫШ

Эр улус арасынга Кызылдың спортчузу Станислав Лямин 109 метр 36 сантиметрни халаашаш, тиилекчи болган.

Чадаанадан келген аныяк спортчу Вячеслав Донгак 100 метр 76 сантиметрни халаашаш, аныяктар арасынга тиилээн.

128-ТИҢ САЛЫЫ

Маргылдааның киржикчилериниң, ылаңгыя көрүкчүлерниң четтикпейн маңап турганы 128 шилиндек мөгениң хүрежи воскресеньеде кедергей каан, аяс хүнде өгелээн. Мөгелерниң арасында хүрештиң аңгы-аңгы хезирлеринге ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң спорт мастерлери, бирги разрядчылар хөйү-биле киришкен.

Дөрт долгандырыг салыг эрткен соонда шөлге Кызылдың мөгелери Р. Хомушку, И. Хураган олар Өвүрүң мөгези А. Семис, Тес-Хемден С. Шимет олар-биле финалда, тус-тузунда хүрешкеннер. Маңаа Тыва АССР-ниң Иштики херектер министерствозунуң ажыктакчызы И. Хураган биле Өвүрде «Торгалыг» совхозтуң зоотехниги А. Семис олар боттарының онаглаларын октап алгаш, «спартакиаданың тулган мөгези» ат дээш хүрешкеннер. Маңаа дүржулгалыг мөге И. Хураган октаан. Шүүлген болгаш үжүүрлешкен ийи мөгеге национал хевирлерге РСФСР-ниң спорт мастери хүндүлүг атты тывыскан.

Даг-Алтай Автономнуг областың мөгези А. Ечешев-

кс «чараш хүреш» дээш база мөге салыкчылары Б. Кунгаа (Кызыл), К. Оюдар (Чадаана) оларга тускай шаңналдарны тывыскан.

В. КАРА-САЛ.

ЧУРУКТАРДА: юбилейжи чайгы спартакиада. Авторнуң фотолары.

ХАКАС ХҮРЕШ («КҮРЕС»)

Маңаа дензи аайы-биле Василий Хураган (Тес-Хем), Владимир Монгуш (Чөөн-Хемчик), Роберт Хомушку олар тиилээннер. Сүт-Хөлдүң мөгези, районнуң аңнаыр ажыл-агыйының ажылдакчызы Кызыл-оол Монгуш, Эрзин районнуң «Сельхозтехника» салбырының слесары Сергей Бүрбүжап, КМК-ның чолаачызы Майдыр Кызыл-оол олар база шаңналдарга чедир хүрешкеннер.

БҮРЯТ ХҮРЕШ («БАРИЛЬДАА»)

Кызыл хоорайдан Кан-Демир Монгуш, Сергей Ондар. Барыын-Хемчиктен Александр Мижит-Доржу, Улуг-Хемде «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң хөвүтрактор бригадазының бригадири Сергей Даңды-Белек олар дензи аайы-биле тус-тузунда тиилээннер. «Чыраа-Бажы» совхозта тудуг мастери Анатолий Куулар, Чөөн-Хемчиктиң Хайыракан школазының башкызы Долаан Доржукай олар база багай эвес хүрешкеннер.

Ленинчи комсомол шаңналының болгаш делегей конкурстарының лауреады, Красноярскиниң күрүнеңн Сибирь таңцы ансамблиниң концертин найысылал Кызылдың чурттакчылары сонуургап көрген. Езулуг-ла чогаадыкчы талантызының чечектелиишкинниде коллектив дээрзи оларның оюнундан илдең. Бо хөй национал аныяктарның коллективиниң концерти көрүкчүлерге хореография урап чүүлүнүң кайгамчык талаларын, оон сагыш-сеткилдиң ханы бодалдарын илередип шыдаар күчү-шыдалын көрүкчүлерге сонуургадып бараалгаткан. Ансамбльдиң ураң чүүл удуртулучузу, таңцыларның тургузукчузу Евгений Сат спартакиадага баштайгы удаа киришсе-даа, ашпагай, чараш хүрешкеш, 68 килограмм чедир денжилиг спортчуларның арасынга шүглүп маан. Түңнел салыгларда ол Кызылдың шыырак мөгелериниң бирээзи Роберт Хомушкуну болгаш республикада сураглыг мөге, Эрзинниң төлээзи ССРЭ-ниң спорт мастери Павел Шаптан оларны сан-биле ашкаш, тиилээн.

Мооң мурнунда Кызылга болгулаан хүреш маргылдааларының тиилекчилериниң бирээзи Кызыл районнуң мөгези Владимир Монгуш (74 кг.) бодунуң денжизинге тиилээн. Өвүрден келген мөге Борис Сүрүң үшкү черде, Валерий Сынаа (Эрзин) үжүүрлешкен.

32 килограмм чедир денжилиг мөгелерден Кызылдың төлээлери Седенбил Байыр, Анатолий Монгуш база республикада шыырак мөгелерниң бирээзи Александр Мижит-Доржу олар шаңналдыг черни тус-тузунда ээлээннер.

Аныяк мөге Орлан Кызыл-оол (90 кг, Кызыл) биле Василий Ондар (Өвүр) олар бирги-ийнги шаңналларны үлешкеннер. Оон өрү денжиге Тес-Хемниң мөгези Сүктер Шимет тиилээн. Мооң түңнелинде команда талазы-биле кызылчылар бирги черни ээлээн. Оларга Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Күш-культура болгаш спорт комитединиң шилчиир кубогун болгаш бирги черге-ниң дипломун тывыскан. Чөөн-Хемчик, Тес-Хем районнарның төлээлери хүндүлүг бижиктерге телептиг болган.

Кызылдың педагогика институду

Совет Армияның хүрээлецинден халашкан кижилерге Кызылдың пединститудунга өөренип киреринге белеткел курузун организастап түрар. Анаа белеткенгеш, өөренир мергежилдер:

математика болгаш физика;

национал школага орус дыл болгаш литература;

эге өөредилгениң педагогиказы болгаш методиказы;

биология болгаш химия.

Дыңнакчыларны стипендия-биле хандырар.

Киривээлдериниң эгелээри — июнь 15-те.

Шылгалдаларның эгелээри — августуң 1.

Өөренирин күзээн кижилер институтка киреринге чугула документилерни алгаш келир.

ХҮЛЭЭП АЛЫР КОМИССИЯ.

Тыва АССР-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозу

Бүрятияның көдээ ажыл-агый институдунуң дараазында мергежилдерге өөренирин күзээннериң документилерин хүлээп алырын чарлап турар: агрономия, ветеринария, зоотехния, көдээ ажыл-агыйны механизастаары, көдээ ажыл-агыйда бухгалтер учёду.

Бүрятияның көдээ ажыл-агый институдунга киреринең шылгалдаларын 1984 чылдың июль 18-те Кызыл хоорайга хүлээп алыр.

Документилерни 1984 чылдың июль 17-ге чедир республиканың Көдээ ажыл-агый министерствозунуң кадрлар килдизинде хүлээп ап турар. **Адреси:** Кызыл хоорайның Ленин кудумчузунда № 30 бажың, телефон № 2-41-44, 2-22-50.

Тыва АССР-ниң Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозу

(Кызыл хоорайның Горная кудумчузу, бажың № 1 «а») Москваның, Шахтаның, Омскиниң болгаш Ыраккы Чөөн чуктуң амыдырал хандырылгазының технологтуг институттарының болгаш Красноярскиниң, Даг-Алтайның, Хабаровскиниң, Благовещенскиниң болгаш ук министерствонуң оске-даа техникумнарының хүндүскү, бот-өөредилге болгаш белеткел салбырларынга өөренирин күзээннериң документилерин чыып турар.

Институттарга болгаш техникумнарга биргиээлчеде будурүлгениң практиктиг ажыл стажтыг мурнакчыларын хүлээп алыр.

Документилерни июль 1-ге чедир хүлээп алыр. Өөредилге черлериңе хүлээп алыышкынның болгаш документилерни четчелээриниң түрүмүнүү дугайын ол ышаш оларда кандыг мергежилдерни өөредип турарыны Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозунда № 5 кабинеттен билип ап болур.

ИЮНЬ 20-ДЕ БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Новосибирскиниң улусчу ырлың концерти. 9.15 — «Аянчорукчулар клуву». 10.15 — Мультфильмнер: «Коргунчуг төөгү», «Илбилиг билзек». 10.40 — «Жизнь Берлиоза». Алды сериялыг уран-чечен телефильм. 5-ки серия. 11.35 — «Бо ылгалдыг болгаш элдептиг ар кижилер». Документалдыг телефильм. 12.05 — Сөөлгү медээлер. 12.10 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Сөөлгү медээлер. 14.35 — «Беш чыл — ниити бүрүзүнүң хереэ». Документалдыг фильмнер. 15.10 — «Харыылаңар, медээчилер!». 15.45 — «Алые погоны». Уран-чечен фильм. 2-ги серия. 16.50 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап тур. 17.20 — «Чаңгыс хоорайдан келген үш кижи». Телеочерк. 17.55 — «Тайбың болгаш аныяктар». 18.30 — Д. Д. Шостакович. «Төрээн чуртувус кырында хүн чыгып тур» Музыка. 18.45 — Бегүн делегейде. 19.00 — «Пластилин чараа-чечен». Мультфильм. 19.10 — «Чоннуң чогаадылгазы». Телевидение тайыбыры. 19.55 — «Бородино» деп эртем-неперенгей фильмниң баштайгы көргүзүү. 20.05 — «Жизнь Берлиоза». Алды сериялыг уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 6-гы серия. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Документалдыг экран». 22.35 — Неделяда спорт. 23.05 — «Эртем болгаш техника». Киножурнал. 23.15 — 23.35 — Бөгүн делегейде.

ИЙНГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Тараа дугайында эртем». Эртем-неперелдиг фильм. 8.35 — «Вальс». Уран-чечен телефильм. 9.40 — «Өг-бүле болгаш школа». Тележурнал. 10.10 — Ниити биология. «Геногеография». 10.40 — Немец дыл. Өөредилгениң 1-ги чылы. 11.10 — «...Он алды хар чедир болгаш оон-даа өрү». 11.55 — Уругларга фильм. 13.10 — Эртем болгаш амыдырал. 13.40 — «Будильник». 14.10 — Өөредилге номунуң арын-нарындан. Иван Грозныйның үезинде. 14.55 — Сөөлгү медээлер. 15.00 — 18.00 — Чапсар. 18.00 — Сөөлгү медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Телефильм. 18.45 — «Спорт чаагай күштү берип турар». Кызыл хоорайның бичии уругларының спортчу маргылдаалары. 19.10 — Делегей байдалының допчулалы. 19.20 — «Азия төвү». Программа: «Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя». Төрээн хоорайывысты чаагайжыдаалы. 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Илбилиг экран». 20.20 — Кижи болгаш хоойлу. 20.50 — «Чараш оңуг кварц». Эртем-неперенгей фильм. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Небесные тропы». Уран-чечен фильм. 22.40 — 23.30 — «Силериң чагаалаарыкар бүгүаар». Музыкалыг дамчыдылга.

Тыва көдээ ажыл-агый техникумунуң 1973 чылдың февраль 23-те Эрес-оол Чайзакович Ооржактың адынга тывысканы X сериялыг 844037 диплом читкеп ужурундан, ону күш чок деп санаар.

ШЫДЫРААГА ХАНДЫКШЫЛДЫГЛАРГА

Июнь 18-те үнеген № 140 солунуң 4-кү арнында «Шыпшың» шыдыраа конкурузу деп эгеннең адаанда конкурстуң үшкү ээлчээнде ак тала эгелээш, удуп алырын тыварын коргускен этюдта ак аът кара өңнүг кылдыр чуруттуна берген. Ону ак аът Кд7 кылдыр салгаш, бодалганы тывар.

Редактор В. С. ШАРАВИН

АГААР

Республикага шокар булуттаар, чамдык черлерге чаъстаар, дынмирээр. Чеон чүктен хаттың күжү секундада 3—8, күштелгенде 9—14 метр чедер. Дүне агаарның температуразы 12—17, чамдык черлерге 2—7 градус чылыг болур. Хүндүс 30—35, чамдык черлерге 20—25 градус чылыг болур.

Кызылга чуга булуттаар, чагбас, дынмирээр. Дүне агаарның температуразы 15—17, хүндүс 32—34 градус чылыг болур.

КИНО

ИЮНЬ 20-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Тревожный вылет» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Принц и нищий» 10.00, 15.40, «Старик Хоттабыч» 12.00, 13.50, «Танцор диско» 17.40 20.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Магия чёрная и белая» 15.00, «Оборотень Том» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ» кинотеатр: «Сесилия» 14.30, 17.00, 19.30 шактарда.

Редакциенең адресы: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-25-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретарлаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянның 2-12-45, солун келбейн баргавда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 1991.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1; ТС—01302

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 144 (1254) | 1984 чылдың июнь 21, четверг | 1925 чылда үндезилеттингеп | Өртээ 3 көп.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң онгу чыыжының тоску сессиязы

СОВЕТТЕРНИҢ ХАРЫЫСАЛГАЛЫГ ХҮЛЭЭЛГЕЗИ

СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунуң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының бирги сессиязының шиитпирлеринге, СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненкоюң ада-чугааларынга дүүштүр Россия Федерациязының улус депутаттарының Советтериниң сорулгаларын РСФСР-ниң Дээди Совединиң онгу чыыжының тоску сессиязынга чугаалажып турар. Ол бодунуң ажылын июнь 20-де, Москвага, Кремльдиң Улуг ордузунга үргүлүлээн.

Эштер **В. И. Воротников, Г. В. Романов, В. В. Кузнецов, И. В. Капитонов** оларны депутаттар болгаш аалчылар үргүлүлелдиг адыш часкаашкыны-биле утказынар.

Хүн чурумунуң бирги айтырыының талазы-биле депутаттарның берген саналдары Россияның экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң соорулгаларын боттандырарынга Советтерниң ролюн бедидеринге тураскаатты нган. Улус ажыл-агыйының хөгжүлдезин удуртуруп Советтер күштелдирип, ажылчы чонларның ажылдаар, чурттаар болгаш дыштанар байдалдарының сорулгаларын олар туруштуг шиитпирлеп турар дээрзин демдеглээн.

Организакчы болгаш киижидикчи ажылын Советтер партияның негелдезин ёзугаар күш-ажылчы коллективтерге болгаш ажылчы чонларның чурттап турар черлериниң аайы-биле — элээн улуг салдар чедирип болур черлерге чорудуп турар. Эртем-техниктиг депшилгени, ниитилел будуруглезин интенсификастаарын дүргедедир талазы-биле министерстволарның болгаш ведомстволарның ажылын депутаттар контрольдап, совет хоойлуларын сагып турарын хайгаарап турарлар.

Ооң-биле чергелештир Советтер боттарының ажылчорудулгазын СЭКП ТК-ның апрель Пленумунуң негелдеринге дүүштүр эде тургуспайн турар. Чугула айтырыгларны шиитпирлээринге чүткүлдүг болгаш эгелекчи чорукту көргүзери, чонның төлээлеринге көргүскен эргелерни калбаа-биле ажыглаары негеттинип турар.

Ол дугайында депутаттар — РСФСР-ниң Профессионал-техниктиг өөредилге талазы-биле күрүне комитединиң даргазы **Г. Л. Камаев**, Алтай крайда «Катунь» күрүксаажыдылга заводунуң саанчызы **Н. М. Фролова**, улус депутаттарының Адыгей автономнуг область Совединиң күүскомунуң даргазы **М. С. Тлехас**, Свердловскиниң демир-орууның начальниги **В. М. Скворцов**, улус депутаттарының Горький хоорай Совединиң күүскомунуң даргазы **В. В. Ерехинский** олар чугаалааннар.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүмү, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы депутат **В. И. Воротников** түннел сөс ап, чүве чугаалаан.

СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунуң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының бирги сессиязының шиитпирлеринге, эш К. У. Черненкоюң ада чугааларынга дүүштүр Россия Федерациязының улус депутаттарының Советтериниң сорулгаларының дугайында РСФСР-ниң Дээди Совединиң доктаалын сессияга бир үн-биле хүлээп алган.

Административтиг эргечүрүм үрээшкиннериниң дугайында РСФСР-ниң кодексиниң төлевилелиниң дугайында илеткелди РСФСР-ниң Дээди Совединиң хоойлу төлевилелдерин саналдаар комиссиязының даргазы **В. Ф. Малов** кылган.

Амыдыралдың социалистиг хевирн болгаш социалистиг улусчу эрге-чагырганың үндезинин быжыглаарының, күштүг болуп турар хоойлуну болбаазырангайжыдарының, совет хоойлуларының ат-алдарын бедидеринің утланышкынын партия чайлыышкы чок боттандырып турар дээрзин СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленуму, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының бирги сессиязы бадыткап көргүскен деп, ол чугаалаан. Социалистиг хоойлуну быжыглаарының айтырыынче партияның болгаш күрүненің доктаамал сагыш салыышкынының чаа бадыткалы болза, Административтиг эргечүрүм үрээшкиннериниң дугайында РСФСР-ниң кодексиниң төлевилели болур.

Ооң хоойлу ёзугаар үндезини болза, ССРЭ Конституциязы болгаш РСФСР-ниң Конституциязы, ССР Эвилелиниң Хоойлуларының үндезинни, а ол ышкаш административтиг эрге-чүрүм үрээшкиннериниң дугайында ССР Эвилелиниң болгаш РСФСР-ниң күштүг болуп турар хоойлулары, ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң Дээди Советтериниң Президиумнарының Чарлыктары, ол айтырыглар талазы-биле ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелдериниң доктаалдары болур. Административтиг харыысалга дугайында амгы үеде күштүг болуп турар хоойлуның үндезинниң нормазын болгаш чүрумуң хоойлу төлевилели тургузар болгаш ону эвилелдешкен республиканың эрге-чагыргатының девискээринге сайзырадыр, немээр болгаш оларны тодаргайлаар.

Административтиг эргечүрүм үрээшкиннериниң дээрил база ол үрээшкиннер дээш харыысалганың кандыг хемчегрерин хүлээдирип кодекстиг төлевилелинде айыткан. Административтиг эрге-чүрүм үрээшкиннериниң чаа хевирлерин, ылангыя хоорайларның болгаш чурттакчылыг оске-даа черлериң девиспшыгыы сагыырының ёзугаар совет киижилерни киижиндер сорулгалыг болуп турарын хоойлу төлевилелинде демдеглээн. Ону барымдаалааш, административтиг харыысалганың үндезиннерин айыткан болгаш административтиг хемчегрерни хүлээдир органнарның болгаш киижиларың болуун, а ол ышкаш административтиг эрге-чүрүм үрээшкиннерин көрүнүң чүрумүн тодаргайлаан. Административтиг эрге-чүрүм үрээшкиннериниң дугайында хоойлужудулга талазы-биле РСФСР-ниң болгаш автономнуг республикаларның эрге-хүлээлгелерин хоойлу төлевилелинде тодаргай ангылап киирген, шиитпирлерни хүлээп алыр талазы-биле улус депутаттарының чер-чер Совединиң эрге-хүлээлгелерин тодаргайлаан, ынчаарга ол эрге-хүлээлгерни үрээп таварылгада административтиг харыысалганы хүлээткен туруп болур.

Шиитпирлерни хүлээп алыр болгаш ук шиитпирлерни үрээни дээш харыысалганы доктаадыр эргени хоойлужудулга актыларының тодаргайлаанын ёзугаар улус депутаттарының чер-чер Советтеринге тывысскан, ынчаарга хой-ниитиниң корум-чурумун камгалаар айтырыгларга, а ол ышкаш бойдустуң чайгаар халавыбиле болгаш халдавырлыг варыглар-биле демиселдиң айтырыгларынга хамаарышдыр ындыг шиитпирлер хүлээп алдынган туруп болур.

Күрүненің азы хой-ниитиниң корум-чурумунга, социалистиг өнчүге болгаш хамаатыларның эргелериге база хосталгаларынга удур эрге-чурум үрээшкиннинг, бурулуг хөделиишкин азы хөделиишкин чок үрээшкин деп административтиг эрге-чурум үрээшкининиң бирлишкинин кодекстиг төлевилелинде тодаргайлаан, ындыг хөделиишкин дээш административтиг харыысалганы доктаадыр. Административтиг эрге-чурум үрээшкини-биле холбаштыр хоойлуда тодаргайлаан үндезин чокка база чурум ёзугаар эвес байдалга албадалдыг салдар чедириишкинниге кымны-даа онаштырып болбас "дугайында принципиалдыг чүүлду төлевилелде айткан. Административтиг хемчегрерни хүлээдириниң ниити чурумнарын тодаргайлаан, ылангыя профилактиктиг кижиндилге хемчегрерин алыры көрдүнген.

Кандыг хөделиишкиннерни административтиг эрге-чурум үрээшкиннери дээрил база ол үрээшкиннер дээш харыысалганың кандыг хемчегрерин хүлээдирип кодекстиг төлевилелинде айыткан. Административтиг эрге-чурум үрээшкиннериниң чаа хевирлерин, ылангыя хоорайларның болгаш чурттакчылыг оске-даа черлериң девискээринге чаагайжыдарының чурумнарын, чуртталга бажыңнарын болгаш бөлүк чурттарга черлерин учёт-даңзыга тургузарының чурумун болгаш оларны көжүрериниң хуусваларын, колхоз рынокторынга садыглаарының чурумнарын болгаш оске-даа чамдык чүүлдерин үрээни дээш ышкаш, эрге-чурум үрээшкиннериниң ындыг хевирлерин тодаргайлаан.

Административтиг эрге-чурум үрээшкиннерин болдурбас талазы-биле боттарының девискээринде бүгү күрүне болгаш хой-ниити органнарының ажылын Советтер холбаштырар, административтиг эрге-чурум үрээшкинни-биле демиселди чорудар хүлээлгелиг административтиг комиссияларын, яштиқи хереқтер органнарының болгаш оларга отчёттуг өске-даа органнарың ажыл-чорудулгазын удуртур дугайында чүүлду хоойлу төлевилелинде киирген.

Административтиг эрге-чурум үрээшкиннериниң дугайында РСФСР-ниң кодексиниң төлевилези — ол дээрге ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң хөй министерстволарының база ведомстволарының, эртем албан черлериниң төлөзлекчилери, депутаттар киришкен улуг ажылдың түцнели-дир деп, илеткелчи чугаалаан. Административтиг харыысалга дугайында хоойлужудулганы республикага ажыглаарының хөй чылдарда практиказын, ниитилел амыдыралының үеле келген негелдеринин, организацияларның болгаш хамаатыларның саналдарын хоойлу төлевилелин белеткээр үеде барымдаалап көрген Кодексти хүлээп алганы-биле холбаштыр административтиг эрге-чурум үрээшкиннериниң дугайында бүгү хоойлужудулганың мөөнеттинген чаңгыс аай хоойлужудулга актызы ээ баштай тургустунар. Ол СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунуң салган сорулгаларынга бүрүнүбиле дүгжүр болгаш социалистиг хоойлу-дүрүмнү улам быжыглаарынга, хамаатыларның эргелерин болгаш хоойлу ёзугаар эрге-ажыктарын хандырарынга, эрге-чурум үрээшкиннери-биле демиселдиң херээнге профилактиктиг рольду бедидеринге идиг болур.

Санал-онал солуушкунунга киришкен депутаттар: СЭКП Курск обкомунуң секретары **В. Е. Шаров**, Оренбургта машина кылыр заводтуң директору **Д. А. Тараков**, Мордва АССР-ниң «Күш-ажылдың тугу» колхозунуң кол экотехниги **Г. К. Дементьева**, улус депутаттарының Астрахань область Совединиң күүскомунуң даргазы **М. А. Тюрин**.

Хоойлуну сагыры совет киижилерниң хөй кезиинге сагылга-чурумнуң норма-чижээ апарганын демдеглээн. Олар эрге-дүрүмнү быжыглаарынга идепкейлиг киржип, социалистиг ниити чуртталганың дүрүмнериниң үрекчилери-биле демисежип турарлар. Совет киижилерниң мээ-медерели, идейлиг чоруу, мөзү-шынары бедик болган гудум-на, дүрүмнерни болгаш норма-чижектерни, ылангыя хамаатыларның ажылдаарынга болгаш дыштанырынга, кадыкшылын болгаш айыыл чок чоруун камгалаарынга таарымчалыг байдалдарны хандырар дүрүмнерни үрээринің факт-барымдаа бүрүзүн улам-на шыгыыызыбиле, эптеш чогу-биле көөр апаар. Чаа хоойлу төлевилели республиканың амыдыралының янзы-бүрү адырларынга социалистиг хоойлу-дүрүмнү улам быжыглаарынче үлгаланның чүве чугааланнар демдеглеп турганнар. Кодексти күштүг болдуруп киирттинниң соонда күрүненің ниитилел корум-чурум сагыыр талазы-биле оларның хүлээлгелериниң дугайында хамаатыларның биилин калбарар. чопиуң эрге-чурум культуразы бедингр.

Сессия Административтиг эрге-дүрүм үрээшкиннериниң дугайында РСФСР-ниң кодексизин болгаш Россия Федерациязының Дээди Совединиң ону күштүг болдуруп киирер чурумунуң дугайында доктаалын хүлээп алган.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктарын бадылаар дугайында РСФСР-ниң Дээда Совединиң Президиумунуң Секретары **Х. П. Нешков** илеткел кылган.

Чарлыктарны депутаттар бадылаан болгаш хамаарышкан хоойлуларны база доктаалдарны хүлээп алган.

Кировск болгаш Псков областарның суурларынга чуртталга бажыңнарын, социал-культура болгаш коммунал-амыдырал объектилерин тудар талазы-биле планнарның күүсеттинмээни-биле холбаштыр депутаттар А. Д. Червяковтуң болгаш Н. Д. Яковлеваның негелдеринге РСФСР-ниң кедээ тудуг министри В. П. Батраков тайылбыр кылган. Кировск болгаш Псков областарның кедээ черлеринге чуртталга бажыңнарын, социал-культура болгаш коммунал-амыдырал объектилерин ажыглаага киирер талазы-биле планнарны күүседирин хандырар немелде хемчегрер дугайында министрниң дыңнадыын РСФСР-ниң Дээди Соведи хүлээп алган болгаш депутаттарның көдүрген айтырыгларын шиитпирлээринге контрольду тургузарын Тудуг база тудуг материалларының үлетпүрүнүң талазыбиле доктаамал комиссияга дааскан.

Сессия бодунуң ажылын ооң-биле дооскан.

(СЭТА).

Улуг Тиилелгениң юбилейинге

МӨҢГЕ ТУРЗУН

СЭКП Төп Комитединиң «1941-1945 чылдарда Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чылының дугайында» доктаал хүлээп алган. Делегейдеги эң баштайгы социалистиг күрүнени узуткаар дээш халдап келген гитлержи фашизмни чылча шапкаңындан бээр 40 чыл оюн демдеглээр байырлалга уткуштур үнген ук доктаал-биле совет улус, ооң иштинде Тываның ажылчы чоннары онза сонуургал-биле танышкан болгаш изиңбиле деткээн. Аңаа холбаштыр күш-ажылчы коллективтерде митингилер, хуралдар болуп эртип турар.

Кызылдың аъш-чем бараанныының садыының № 9 магазининге дүүн, дүштеки чапсарда, садыгның ажылдакчылары, ук магазининиң садыгжылары болгаш өскедаа ишчилери чыглып келген. Улуг Тиилелгениң 40 чылын төлептиг уткуурунга тураскаатказ байырлыг митингини ук садыгның товароведи, ында партбюро секретарының оралакчызы М. В. Гоненко ажыткан.

— Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң төөгүлүг Тиилелгези бүгү делегейге кызыгаар чок ужурдузалыг болган— деп, аъш-чем бараанныының садыының директорунуң оралакчызы Л. С. Ревкович чугаалаан. — Герман фашизмни, япон милитаризмни чылча шапкан чорук бүгү делегейге хөлжүлдени чедип алырынга эң-не ханы салдарны чедирген. Бөдүүш ажылчын кижилерниң боттарының күрүнезин тургузуп алырынга, чуртун эргелеп башкарырынга таарымчалыг байдалдар тургустунган. Фашист хамчыкты ажып тиилээнинин соонда безин эрткен дөрт он чылдың дургузунда социалистиг чаа-чаа күрүнелер делегей ареназынга көстүп дыка хөй уйгуур-чүс-чүс чылдың дарлалын ап октаан. Ол дээрге маадырлыг совет улустуң, ооң Кызыл Шериниң ачы-дузазы-дыр.

— Бистиң садывыстың коллективи хой кезиинде херээженнерден тургустуунган — деп, Л. С. Ревкович уламчылаан. — Оларның арасында неләр хөй. Олар ажы-төлүүн келир үеэн тайбың, аас-кежиктиг болурун күзээр. Шупту-зунуң күзелчүткүлү чаңгыс — Тайбың хүнер мөңге турзун!

Ада-чурттуң Улуг дайынынга фашистиг Германияны ажып эрткен төөгүлүг Тиилелгеге тыва эки турачыларның салыышкынының дугайында аъш-чем бараанныының садыының экономисти Е. Дөмүр-оол чугаалаан. Ол кадыг-дошкун чылдарда орус болгаш тыва улустуң найыралы улам быжыккан. 40 чыл мурнунда улут Совет Эвилелиниң составынга Тываның эки турабиле каттышканы ооң бадыткалы болур.

Совет Тываның сөөлгү чылдарда чедип алган чедиишкиннери каракка илдең. Ол база Улуг Тиилелгениң ачызы-дыр. Хөй националдың оолдар, кыстары чаңгыс коллективке ажылдап, чаңгыс өг-бүленің уругдары дег, чурттап турары ленинчи национал политиказының тиилелгези болур.

Ада-чурттуң Улуг Дайынынга немец-фашист эжелекчилерни чылча шапканының 40 чылынга алдар болдурун, 1985 чылдың баштайгы дөрт айларының планын хуусаадан эрте күүседиринче, пландан ажыр 50 муң рубльдин аъш-чем бараанныын чонга садарынче ол садыгның ажылдакчыларын кыйгырган. Ону митингиниң киржикчилери деткээннер.

— Дайын дег буянар чүве делегейде чок — деп, ук садыгның юрисн. Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи М. И. Удуракин чугаалаан. — Чаалыг шөлге чораан үемден бээр ам дөртен чыл ажып турар. Ол хирезинде бо назында дайынның уражуун халавын черле утпас мен. Ону кым-даа утпас, дайын хоочуннары ол аар-бергe үениг сактып чугаалашканда ам безин каректарының чаштары бүлдеңейни бээрлер. Ол ыпдыг болур ужурлуг-даа. Чырык хүнче чүткүлдүг, чымчак сеткилдиг киниң бүрүзү дайын күзевес, ол тайбың хүнернің мөңге турарын күзээр.

№ 9 магазининиң товароведи Т. Шилова коллективтиң ишчилери планныг онаалдаларын, социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүседир. Совет Тываны 40 чылын төлептиг уткуур дээш үлам шудургу ажылдаар деп хүлээнип турарын дыңнаткан.

Д. ИРГИТ.

ТАЙБЫҢ ДЭЭШ

Республика типографиязы, Ада-чурттуң Улуг дайынының кадыг-дошкун чылдарында моортан он-он ажылчынвар араатанзыг дайзынбиле демиселче аъттанып чоруткан болгаш. Торээн чурттунуң, улус-чонунуң хосталгазы, аас-кежин дээш чидиг демиселге эрес-маадырлыг киржип турган. Оларның чамдыкызы ам-даа мында ажылдавышаан, күш-ажылчы үлүүн улуг Төрээн чуртунуң чечектелиишкинниге киирип турар. Оларның бирээзи — Алдар орденниң III чергезиниң болгаш дайынчы медальдарның эдилекчизи Александр Михеевич Ткачев парлалга дегиниң механигинде ажылдап турар. Дайын киржикчилери Анатолий Иванович Головченко механика мастерсказының эргелекчизи, Борис Иванович Потапов —чазаныкчы, Иван Григорьевич Николаев — одалга талазы-биле оператор.

Типографияда хоочун ажылчылардан дайын үржүн эрткеннер, ажы-дүүмазын, ачазын дайынче үдээнер дыка хөй. Олар дайын халавының дугайын эки билир, кандыг каража-когаралды ол чедирерин алыяктарга билиндирип, чер кырынга бижыг тайбың турзун дээш холу дыңгыт, соруу бедик ажылдап турарлар.

Дүүн ажыл шагы доозулгаинда, 5 шакта типографияның бүгү цехтериниң ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары депгерлээр цехке чыглып келген. Ол дээрге совет улустуң Ада-чурттуң Улуг дайынынга Тиилелгезиниң 40 чылынга уткуштур СЭКП ТК-ның доктаалын парлап үндүргенибиле холбаштыр типография коллективиниң митингизидир.

Бүдүүлгеде партия организациязының секретары В. Я. Голубков митингини кыска сөс ап, ажыткан, типография директору И. М. Кара-оолга сөс берген. Ол СЭКП ТК-ның доктаалы-биле чыылганнарны таныштырган болгаш ооңдур улут Тиилелгениң байырлалы— бистиң чуртувустуң ажылчы чоннарының ээ кыдыктыг тураскаалдыг хүннерининң бирээзи, ону күш-ажылчы бедик чедиишкиннер-биле утказыр ажыл-ишчи бүрүзүнүң күш-ажылчы алдарлыг херектер-биле утказырынче эш-өөрүн ол кыйгырган.

Митингиге чүве чугаалаанар: дептерлээр цехтиң мурнакчы бригадазының бригадири Р. М. Иванова, өөрүлге цехиниң корректору Н. П. Шуба олар цехтеринде ажылагайжы күзенмишкинниг, чарыштың байдалын айтып, Тиилелгениң 40 чылын төлептиг уткуур талазы-биле саналдарны түүлдүгүнүп, деткип, хүлээп ап турарын демдеглеп, ону күш-ажылчы бедик чедиишкиннерлиг уткуруп хүлээгенинер.

Митингиниң түнелинде Тиилелгениң 40 чылынга утказыр коллективтиң бедиткен социалистиг хүлээлгелеринин хүлээп алган, ооң иштинде бо чылдың планныг даалгаларын декабрь 25-те күүседирип, Тайбың фондузунга бир хүннүг ажылдаары көрдүнген.

КЫРГЫЛДА ТҮЛҮКТЭЭН

Эрзинниң ажыл-агыйларында хой кыргылдазы түлүктээн. «Мөрен» совхозтуң № 1 хойжу бригадазы 1240, № 2 хойжу бригадазы 2140 хойну кыргытkан. Кыргылдага малчын бүрүзү, шефчилер доктаамал киржип турар.

Хол хачызы-биле Мария Чанчыдай хүнде 35-ти кыргып, мурнакчыларның одуруумче киргеп. Электрилиг хачы-биле Азеша Лопсан, Миша Ынаалай, Чечен-оол Оюн олар хүнде 40-50 хойну кыргып турар. № 3 хойжу бригададан Володя Учурал, Зина Кара-Сал олар хүн нормазын ажырып турар.

Салбырның тускай эртемниглери хой кыргылдазынга белеткелдерни баш буруугаар чоруткан. Бригада бүрүзүнде учётчикти тургускан. Электрилиг хачыларны эдер механикти быжыглаан. Малчыннар кыргылданы организастыг дооскаш, чайгы семиртилгенин эки эртирип, мал чемин белеткээринге идепкейлиг киржир сорулганы салган ажылдап турар.

Ч. САДИ.

ӨВҮРДЕН МЕДЭЭЛЕР

КӨКТҮГ, ШЫКТЫГ ОДАРДА

«Ак-Чыраа» совхозтуң 3860 баш хою, 151 чылгызы, 709 бода малы чүм оъттуг көктүг, шыктыг одарда чайлаглап эгелей берген. Бо чыл хаттыг-кавыскылыг-даа болза, чайлагларда оът-сиген эки үнген. Ында барган малчыннар Совет Тываның 40 чылынга уткуштур социалистиг чарышка идепкейлиг киржип турар.

Совхозтуң Сарыг-Хөл сүтбераан фермазының коллективи чыл бүрүде Ирбитей хемде Ак-Белдир деп черинде делгем одарынга чайлаар. Инектер чайлагга барган соонда, суду немежип, саанчыларның, кадарчыларның ажылының түцнели эклжип келген. Аныяк инектер кадарчызы Бичe-оол Севекпит болгаш өскелер-даа инектерни ийи катап чүгдүргеш, Кожээлиг-Тээлиниң Оъстуг-Хемде чайлааңда чедире берген. Малчыннар серии чайлагларга мал-маганын одарладып, семиртип, мал чемин база курлавырлап белеткээр.

БЕЛЕТКЕЛ ДООЗУЛГАН

«Торгалыг» совхоз бо чылын 28 муң баш хойну кыргыыр, күрүнеге 55 тонна дүктү дужаар планныг. Бо хүннерге чедир совхозтуң 5600 өшкүзүн кыргааш, 3480 кг дүктү күрүнеге дужааган. Бир өшкүден 750 грамм эки шынарлыг дүктү кыргып алган.

Хой кыргылдазынга белеткел ой-шаанда доозулган. Торгалыгда кыргылда пунктузун арыглап-аштаан, иштин чугайлааш, лозун, плакаттарны аскан. Ында электриллиг 40 хачыны септээн, өске-даа үүрмек септелгелерни чоруткан.

Чаа-Суур салбырның Үжен-Шиви деп черде кыргылда пунктузу бар. Аңаа электриллиг 50 хачы херек. Оларның шуптузун септээш, чогуур черлеринге тургускан. Артыкан аар-саар септелгелерин тудугжу эвею кылып чоруткан.

Н. ДАМДЫН.

Таңды районда «Коммунизмниң херели» совхозтуң кыргылда пунктуларында ажыл хайындышкынныг. Төрээн чуртка бедик шынарлыг, хөй дүктү бээр дээш кыргыкчылар араазында чарыштыг ажылдап турарлар.

ЧУРУКТАРДА: мурнакчы кыргыкчылар К. Монгуш болгаш Т. Бүрбү.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ БЕШКИ ЧЫЫЖЫНЫҢ ТОСКУ СЕССИЯЗЫНЫҢ АЖЫТТЫНАРЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң бешки чыыжының тоску сессиязы 1984 чылдың июнь 23-те. 10 шакта, СЭКП Тыва обкомунуң Политчырыдыышкын байыцынга ажыттынар.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ДОКТААМАЛ КОМИССИЯЛАРЫНЫҢ ХУРАЛДАРЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң доктаамал комиссияларымың хуралдары 1984 чылдың июнь 22-де Советтер баҗыңынга болур. Эгелээри 14 шакта.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ДЕПУТАТТАРЫНГА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң бешки чыыжының тоску сессиязынга келген депутаттарның бүрүткели 1984 чылдың июнь 21—22-де 9 шактан 22 шакка чедир Советтер баҗыңының 1-ги каъдынга, 107 кабинетке болур. Телефону 2-55-42. 1984 чылдың июнь 23-те СЭКП обкомунуң Политчырыдыышкын баҗыңынга 8 шак 30 минутада бүрүткээр.

Советтер амыдыралы

ДОКТААМАЛ КОМИССИЯ— ДОКТААМАЛ КҮШ

Экономиктиг база социал хөгжүлдениң күрүне планнарын боттандырарынга Советтериң доктаамал комиссиялары улуг рольду ойнап турар. Ол дугайын Мөңгүн-Тайга район Советиниң практиказындан көрүп болур. Ол Советте киитизи-биле доктаамал 7 комиссия бар. Комиссия бүрүзү 6—8 кежигүннүг болгаш активчилерлиг.

Райкүүском (секретары М. Ч. Ондар) оларга боттуг дузаны чедирип турар. Эң ылаңгыя кайы-бир хынала түнелин бижириниң база комиссияның ажылынга ооң кежигүннериниң киржилгезиниң учёт-майыктарын доктаамал комиссияларның ролюнуң болгаш оларның ажыл-чорудулгазының дугайында айтышкынналардан үшта бижилгелерни чара парлагылаап, үлеп бергилээн. Оон аңгыда район Советиниң сессия санында кайы-бир комиссияның отчёдун анаа дыннаары чаңчыл апарган. Доктаамал комиссияларның папкалары райкүүскомда бар. Комиссиялар хынала, рейд кылгылаап, оларның түнелдерин райкүүскомга дыннадып турар.

Район Советиниң доктаамал комиссияларындан эмчи З. Ш. Донгакка удурткан кадык камгалал, социал хандырылга база садыг, хөй-ниити чемненилгезиниң талазы-биле комиссия боттуг ажылдарны кылып келген. Эрткен чылын комиссия янзы-бүрү 28 хемчегларни планнаап, оларны шупту-зуун күүседип, комиссияны ийи чыыш улаштыр билдиглиг удуртуп келген. Оон даргалаанны комиссия Мугур-Аксы биле Кызыл-Хая суурларда эмнелге, ниити-нинң чемненилге, уругдар албан черлериниң база склад, магазиннериниң арыг-шеверин, ниити ажылын каш удаа хынагылаан. оон түнелинде ук албан черлериниң ажылы, арыг-шеверлээ экижээн. Эң ылаңгыя Кызыл-Хая суурнуң участок эмнелгезинде санитарлыг байдал экижээн, савааларны дезинфекциялаар түүлдербиле чуур апарган, халаттарны немей садып, даараткан.

Оон аңгыда кыргылда пунктуларының база пионер лагерииниң арыг-шеверин доктаамал хынап, ону экижидер талазы-биле боттуг хемчегларни ук комиссия ап келген. Районда уругдар ортузунда профилактиктиг ажылды экижиткен, оон түнелинде бичии уругларның аарыыр чоруу дыка кызырылган.

Шиитпирлериниң күүселдезин база рейдилериниң дээштиин чедип алыр дээш комиссияның даргазы З. Донгак хыналдаларны катап-катап кылырын практикалап турар. Ол чорук доктаамал комиссияның ат-алдарын бедидеринге аажок дузалап келген.

Товаровед Д. С. Караал баштаан план-бюджет талазы-биле район Советиниң доктаамал комиссиязы бо чылдың эгезинден бээр культура база уруглар албан черлериниң план күүселдезин, акша-хөреңгини ажыглап турар талазы-биле хынап көрген. Оон түнелинде «Чечек» биле «Хүнчүгеш» садиктериниң база музыка школазының ажылдакчылары ада-нелерден кирген акшаны, ол ышкаш Культура бажыңындан кирген орулганы чогуур үезинде дужаавайн турарын илереткеш, ону дужааткан.

ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң сураглыг хойжузу К. Борарган көдээ ажылагый база бойдус камгалалының талазы-биле район Советиниң доктаамал комиссиязын эки удуртуп турар. Ук комиссия айтырыгларны аажок хынамчалыг белеткеп, аңаа активчилерни база идепкейлии-биле киниритиирип келген. Эки ажылдың үндезини тода планда деп чүвени көргеш, ону ыяк кылдыр тургузуп ап, аңаа эң-не кол айтырыгларны кирип ал турар. Эң ылаңгыя Тывага хой ажылын улам хөгжүдер дугайында СЭКП Тыва обкомунуң доктаалының районда күүселдезин, ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозта машина-техника ажыглалының байдалын, чылгы биле сарлыкты өстүрер, оон продуктулуун бедидер талазы-биле хемчеглер дугайын комиссияның хуралынга чугаалаткылаан. Бо комиссияның ажылында бир эки чүүл болза, мурнакчы хойжуларның дүржүлгазын шелтередир талазы-биле малчыннарның семинарын база хой төрүүр мурнунда малчыннарның слёдун эрттиргени болур.

Моон биле чергелештир Мөңгүн-Тайга район Советиниң доктаамал комиссияларының ажыл-чорудулгазында шыңгыы четпестер ам-даа бар болуп турар. Тодаргайлаарга, ук комиссиялар боттарының эргелерин долузубиле ажыглавайн турар. СЭКП ТК-ниң апрель (1984 ч.) Пленумунга СЭКП Төп Комитединиң Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы эш К. У. Черненко «Совет бүрүзү доктаамал комиссиялыг. Чогум-на олар бистиң экономиктиг амыдыралывысты киче-ээнгейге алыр үжүрлүг» деп айтыкан. Аңаа дүүштүр бо район Советиниң күүскому доктаамал комиссияларга хамаарыжыл чамдык сорулгаларны шиитпирлээр үжүрлүг.

«Доктаамал комнссия» деп ат безин оон кандыг болурун боду-ла чугаалап турар. Ындыг болганда оларның ажылы доктаамал болур үжүрлүг. Комиссияның канчаар ажылдап турары ооң документилериниден-не илдең болгай. Ынчаарга Мөңгүн-Тайга район Советиниң чамдык доктаамал комиссияларының ажыл планы эрелгей, ында хуралдардан аңгыда организастыг хемчегларни айытпаан. Ол ышкаш үжүражылгаларны организастаавайн, чүрттакчыларның ниити хуралдарын чамдыкта эрттирбейн, оларны хүлээп албайн, а сессияларның база күүскомнуң доктаалшиитпирлериниң күүселдези дээш боттуг ажылды чогуур негелде ёзугаар чорутпайн турар. Оон аңгыда кайы-бир организацияда хомудалдарны, билдиришкиннерни, саналгаларны хүлээп ап, аңаа харылап турарының практиказын өөренип көрбейн турар.

Район Советиниң чамдык комиссияларының документилери четчелеттинмээн, оон аңгыда ажыл планын канчаар күүселкенин, ниити ажылга комиссияның кежигүннеринден кымнар канчаар киришкенин чыл төнчүзүнде түңнээр болза чогуур.

Советтериң доктаамал комиссияларының эргелери, хүдээлгелери аажок улуг. Олар кайы-бир коллективтиң ажыл-чорудулгазының дугайында негелдени база тургузуп болур. Бо арганы Мөңгүн-Тайга район Советиниң доктаамал комиссиялары ажыглавайн турар. Оон аңгыда комиссиялар демнег, кады ажылдап, рейдилер хыналдалар кылырын, оон аңгыда депутаттар белүктери, постулар болуп каттыжып алгаш ажылдаарын база-ла практикалавайн турар.

Советтериң ниити ажыл-чорудулгазын экижидеринге оон доктаамал комиссияларының кол рольду ойнаар үжүрлүг, олар канчаар ажылдаарын Советтериң база күүскомнарының ажылы оон дорт хамааржыр. Ам план күүселдезин чаңгыстап санажырывыс харыысалгалыг ук келген. Мөңгүн-Тайга районнуң экономиктиг база социал хөгжүлдезиниң планнарының күүселдезинде эки түүлдер-биле кады улуг четпестер бар. Эң ылаңгыя эрткен чылын малдың чаш төлүү элээн хорамчалыг болган. Ол ышкаш сарлыкты саар, аңаа ажыл төлевирин чүрүмчүдүр, сарлыктың саржаан дужаар талазы-биле шиитпирлээр айтырыглар ам-даа бар. Тудугну болгаш чаагайжыдылганы, малчыннар хандырылгазын чамдык организацияларның ажылын улам экижидер талазы-биле улуг сорулгалар туруп турар. Ону доктаамал комиссияларның дузазы-биле шиитпирлээр апаар.

С. ХЕРТЕК.
Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң инструктору.

СҮТ ЭЛБЭЭН

Улуг-Хем районда СҮТКА 25 чылын совхозтуң Арыскан сүт-бараан фермазының алыяк инектери немежип, хунажыннар чыл эгезинден бээр бызаалап эгелээн. Хунажыннарны саалдага өөредип, сүт бүдүрерин элбекшидер сорулганы ферманың ажыглышчилери боттарының мурнунга салган. Бо ажылды салбырның зоотехниги Суузун Хаваа контролыга алган.

Саанчыларның инек кадарчыларының хемниг, кызымак ажылынын түңнелинде сүт саалказы эрткен беш айларда арбын болган. Ферманың ишчилери эрткен беш айларда 115 тонна ажыг сүттүг саап, сүт бүдүрер талазы-биле планныг онаалдазын дыка ажыр күүселкен. Күрүнеге 97 тонна ажыг эки шынарлыг сүттү сатказ. Саанчылар Очур Үймүк, Шивит-Дамба Тоорук, Бадынам Долчанмаа боттарынга быжыглаан саар инек бүрүзүнден туспа-туспа 687, 699, 824 килограмм сүттү саап, саанчыларның ортузунда калбарган Совет Тываның 40 чылын төлептиг үткүүр дээш социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турарлар.

Оттуг, шыктыг одарларны шилип, эки одарладыпнемелге чемгерилгени организастап турарының ачызында саар хунажыннарның сүдү хөй бүрүзе элбеп турар. Кажарчылар коммунист Кызыл-оол Хөрлүү, Шыжаа Балчым, комсомолчу кадарчы Мерген Сотпа малды шын одарладып, семиртир дээш кызымак ажылдап турарлар.

Ферманың үчётчиги комсомолчу Елена Кызылгоол саанчыларының саткан сүдүн хынамчалыг хүлээп ап, беш хоногтуң түңнелдерин доктаамал үндүрүп, мурнакчыларны таанап мактаарынга идепкейлиг киржип турар. Ол ферманың кызыл-булунунда көргүзүг самбырызын хүннүнне долдуруп, социалистиг чарыштың негелделерин чарашпыр бижирииге, лозун, плакаттарны дерип кылырынга база-ла идепкейлиг киржип турар.

Ферма эргелекчизи Николай Детпе чайлагласашкынга белеткел ажылдарын киче-ээнгейлиг чоруткан. Ферманың коллективи кектүг-шыктыг серии чайлагларлыг Улуг-Алаак, Хүүле-Хемге чайлаглаар. Чайлагда саанчылар, кадарчыларның ажылдап, чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургускан.

Т. ОЧУР-ООЛ.

АЪТТЫГДА—АЖЫЛ БҮДҮҢГҮР

Он бирги беш чылдың дөрткү чылынга республика чылгының санын 26674 баш чедирерин планнап турар. Май бириң медээзин ёзугаар алырга, чылгының саны 24933 баш болган азы планга ам-даа 1740 ажыг баш четпес. Чылгының ниити саны эрткен чылдың бо үезинде турганындан бир муң ажыг хораан.

Мөңгүн-Тайганың чылгызы бо чылдың планындан 427 баш ажып турар. Оон өске план күүсеткен район чок. Улуг-Хем, Эрзин болгаш Кызыл районнарның чылгызы эрткен чылда турганындан эвээш. Чеди совхозтуң чылгызы чүс безин четпес. Ылангыя «Көк-Тей»—10 баш, «Хөндергей»—22 баш, «Ак-Чыраа»—32 баш чылгылыг. Ол хире эвээш малды ажаары болгаш эдержилгеге киирип, өстүрери белен эвес дээрзи билдингир. «Мөген-Бүрен», «Май 1» болгаш «Нарын» совхозтар 1000 ажыг чылгылыг.

Май бирге чедир 1183 кулун алдынган, ук көргүзүг эрткен чылдың бо үедеги деннелден 394 баш эвээш. Чаңгыс-даа район эрткен чылдагы деннелге чедир кулун ап шыдаваан. Эрткен чылын Каа-Хем район 206 кулун алган болза, ам чүгле 93-түү, а Бии-Хем 114-ү алгаш, ам 56-ны алган. Чылгының хорамчазы эрткен чылдан 121,7 хуу хөй. Бо чижектер чылгы малды өстүрериниче кичээнгейниң ам-даа сулазын хереченлеп турар.

СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң, агроүлетпүр комплекизиниң айтырыгларының талазы-биле республиканың экономиктиг чөвүлел хуралының шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга чылгы малдың ролю улуг. Ук малды Тыванның кайы-даа булунунга өстүреринге таарымчалыының, чылгының үнелииниң, чылгы ажылын хөгжүдериниң дугайында чагаалар редакцияга хөйүү-биле кээп турар. Бөгүн оларның чамдыызын номчукчуларга сонуургаттывыс.

КӨВҮДЕДИРИ ЧУГУЛА

Республиканың чамдык ажыл-агыйлары янзы-бүрү түскайлан агаар-бойдустуг черлерде турар болганда, мал, чер ажылынга болгаш улус ажыл-агыйының өске-даа адырларынга чылгы малдың ажыы ам-даа бедик бооп турар. Аъш-чем программазын күүседиринге чылгы малдан алыр продукция база-ла чугула черни эвээр.

Сөөлгү чылдарда чылгы малдың баш санын өстүрер, оон үкеазын сайзырангайжыдар, оон алыр продукцияны көвүдедир сорулга-биле партия обкому, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели тодаргай хемчегларни ап келген болгаш 1981 чылдың апрельде түскай доктаалды хүлээп алган.

Ук доктаалды удуртулга болдургаш, он бирги бешки чылдың эрткен үш чылларында чылгыны улам ынай хөгжүлер талазы-биле чер-черде партия райкомнарының улуртулгазы-биле чамдык ажыллар кылдының чоруттунган. Онгу беш чылдың төнчүзүнде Тывага 22.700 баш ажыг чылгы санаттынып турган болза, он бирги беш чылдың эрткен үш чылының түңнели-биле алырга, ол 8,9 хуу өскен. Кулун алыр талазыбиле ажыл база багай эвес түңнелди көргүзүп турар. 1982 чылда республиканың ажыл-агыйлары 4082 баш кулун алган болза, 1983 чылда 4107 кулунну камгалап алган. Ниитизи-биле мурнунда чылдырга болаарга, Бай-Тайга, Каа-Хем, Мөңгүн-Тайга районнарда чылгы өстүрер талазы-биле план түгээр күүсеттинип турар. Тывага чылгы мал ажылын моон соңгаар улам хөгжүдер талазы-биле таарымчалыг байдалдар тургустунган. Кожа ажыл-агый министерствозу 1977 чылда чылгы өстүрер черни түскайлаан. Ону чылгы өстүрер талазы-биле түскай мергежилдиг Александр Петров удуртуп турар. Чылгының үкеазын экижидер ажылды, үкеазыг будурукчуларни болгаш төрүүр малдарны садарын бо салбыр организастап турар. Мурнуу болгаш барыын районнарга түс черинң чылгызын, а төп районнарга орлов үкеазыг болгаш орус үкеазыг ажыл аттарын өстүрери көрдүнген. Амдыызында эки үкеазының түс ажыг будурукчу малдары ында бар. Мурнуу болгаш барыын районнарның ажыл-агыйларындан будурукчу малдарны, төрүүр белерни чыып, ажыл-агыйларга садары көрдүнген.

Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик, Тожу районнарда чылгы малды өстүрериниң бүгү-ле таарымчалыг байдалдары бар. Барыын-Хемчик районда 1983 чылдың түңнели-биле алырга, 800 ажыг чылгы бар, а оон-даа таарымчалыг левиксээрлиг Чөөн-Хемчик районда базар чүгле 900 чылгы санаттынып турар. Республикада эң хөй чылгылыг Эрзин районга онгу беш чылдың түңнели-биле алырга, 4226 баш чылгы турган болза, он бирги беш чылдың үшкү чылының түңнели-биле алырга, ол 3905 баш болган.

Чылгы малдан ап турар продукциянын үнези, ажыы билдингир. Ынчангаш оларны өске малдардан алыр продукция-биле дөмей күүне планына киирип, ону будүрерин улам көвүдедири хүннүң чүгула айтырыгларының бирээзи болур. База бир оожум шиитпирлеттинип турар айтырыг—чылгыны эмнээрде, санаарда, өске-даа профилактиктиг хемчеглер чоруларда, оларны болуп кажаалаар кажаалар чок бооп турары. Чамдык ажыл-агыйларда кажаалар бар-даа болза, олар чылгы тударынга таарышпас бооп турар. Каш чылдар бурунгаар «Тоора-Хем» совхозка мунар чаап аъттарны белеткеп турган. Шинчилел ажылы кылырыбиле келген геологтарга мунар аъттарны үндүрүп бээр, оон хире-шаа-биле орулга базагла ажыл-агыйга кирип турган. Белерни саггаш, -хымызын «Азас» турбазага, «Азас» пионер лагеринге садар турган. Ам ол ажыл шуут кагдынган.

Республикада бе хымызын дыштанылга черлериниге, курорттарга садар ажылды «Тиилелге» совхоз (директору В. О. Оюн), «Совет Тыва» совхоз (директору С. Д. Сеген-оол) кылып турар. Бо юбилейлиг чылда оларның үлегерин өске-даа ажыл-агыйлар өдерер боор деп күзел бар.

Агроүлетпүр каттыжышкыннары чер-черде ажыл-агыйларда чылгы малдың өзүлдезин, улам ынай сайзырадырын тодаргай шиитпирлээр талазы-биле сонгаардалып болбас чугула ажылды холга алыр ёйу келген.

Н. ТЫРТЫК-КАРА.

Аътка ынак мен

Төрээн суурум Эйлиг-Хемнин эге школазынга өөренип тургаш, чылгычы Х. Саңчат-оол, ажылчын аъттар кадарчызы С. Алдын-оол дээр акыларымга үргүлүү дузалажып чордум.

Он үш харлыымда ачамның хуузунда ийи доруг аъдын улаачылап, Тоора-Хемге чедир чин сөөртүшкен иен. Чүгүрүк аъттарны бодуи соодуп, чарышка мунуп чордум. Аъттың ажаалдазы экиде ырак черге шаап мунарга-даа, челдирип, тергелеп, шанактаарга-даа тоовас, харын аяк кирер, эрези хайныр боор чүве. Ол үеде аът оору барык чок, өртээн аът өртегге, баглаан аът багга, семиртилге аъды тайгаларга, ховуларга ай-айы-биле чоруур турган.

Аът оорлары аъттың эдээнге эргимин, чоргааралын, еске кижиге хөнүү чогун эскерип бялбестер. А чамдык аът эдлери оорларга орукту боттары-ла берип турарлар. Читкен аъды тыпты бээрге, оорну кем-херекке онаавас, чажырар, чок болза аъдын танып алгаш, харын-даа садын алыр-даа кижилер бар. Мынчап турда оорлар амдажып турбайн канчаар. Оорлаар чорук-биле кижи бүрүзү демисешкеш, аътты хостуг оттаар, эдээнге эргеленир хөлгевис кылыр үжүрлүг бис.

М. КЫРЛЫГ-КАРА.

Бай-Тайга район.

Чүгүрүктү мунуп турза...

Сөөлгү чылдарда чамдык районнарның совхозтарында аът чарыжы элээн организастыг байдалга артип турар апарган. Ынчанмыже аът спорту чүгле Май 1 азы маёвка хүннеринде бооп турар, а республика төвүнге чугле малчыннар наадымында аът чарыжы эрттирер болгай. Мен бодап көөрүмге, моон соңгаар аът спортун ам-даа нептередип, олче чоннуң сонуургалын угландыварны артык эвес.

Мен 1983 чылда кожавыс Абаканга болган аът спортунуң янзы-бүрү хевирлерин дыка сонуургап көрдүм. Бистиң республикага аът спортун чүге ол ышкаш эрттирип болбазыл? Биске тыва түреш талазы-биле ТАР мөгези Д. Бегзи-Хуурак аттыг күбок дээш дээш чижектиг маргылдаалар бооп эртип турган, а аът чарыжын база ындыг янзылыг байдалдарга эрттирип көрзе!

Республика, районнар, совхозтар төптеринге аът чарыжын организастап турар болза, аныяктарның, ниити чонуң-даа, түскай эртемниглернин-даа чылгы малга сонуургалы улам улгадыр ужурлуг.

Сөөлгү үеде машина-техника көвүдээнинин чылдагаанындан аныяктарындаа, ол ышкаш кижи бүрүзүнүң-даа чылгы малче сонуургалы эвээжээн. Аът спортун сайзыратып, аътты транспортка ажыглап, совхозтарга хымыс кылыр фермаларны тургузары күзенчиг.

ССРЭ-ниң Аъш-чем программазында эң-не эвээш чыгдалдыг, эң-не чиик үнелиг эът — чылгы мал эди деп айтып турар болгай. Ону будурерин көвүдедирин чедип алыры чылгы малдың баш санын өстүреринден, чаш төлүн четче камгалап алырындан хамааржыр. Ынчангаш бистиң республикага Казахстанның, Таджикистанның, Даг-Алтайның, Якут АССР-ниң дүржүлгазын ажыглаары ажыктыг боор. Совет Тываның 40 чыл болуур оюнун байырлалынга аът спортун киирери база сонуурганчыг.

К. ТУМАТ.
хоочун чылгычы.

АЖЫГЛАЛЫН ЭКИЖИДЕР

Бистиң районувус чылгы мал талазы-биле Тыва АССР-де көскү черни эзелеп турар районнарның бирээзи. Районда 1440 баш чылгы бар. Чылгы малдан ап болур эм суксун хымысты ажыл-агыйларга кылып, оон орулганы алыр аргалыг. Чылгы малдың хымызын Улаатай, Талдыг-Чарык аржаанарга эмнедип, дыштаныр келген хамаатыларга, Хандагайтының чурттакчы чонунга, садиктерге, эмнелге черинге садып болур.

Ажыл-агыйларга чылгы кажааларын тудуп тургузары чугула. Бистиң районнуң кайы-даа ажыл-агыйларында ындыг кажаа чок. Бир авес чылгы кажаалары турган болза, аңаа аъттарны бөлүп ап, оларны ажылдарже хуваап үндүрер, деднр экжеп дужаарын чүрүмчүдүр болгаш чайгы үеде саар белерни тускайлап тургузуп ап болур. Ол-ла кажааларга чылгы малдың тарылгазын чорудары, имнеп-демдектээри болгаш челдээри таарымчалыг болур ийик.

Шанак, терге билир аът-чалыг болур ийик.

ССРЭ-ниң Аъш-чем программазында эң-не эвээш чыгдалдыг, эң-не чиик үнелиг эът — чылгы мал эди деп айтып турар болгай. Ону будурерин көвүдедирин чедип алыры чылгы малдың баш санын өстүреринден, чаш төлүн четче камгалап алырындан хамааржыр. Ынчангаш бистиң республикага Казахстанның, Таджикистанның, Даг-Алтайның, Якут АССР-ниң дүржүлгазын ажыглаары ажыктыг боор. Совет Тываның 40 чыл болуур оюнун байырлалынга аът спортун киирери база сонуурганчыг.

аътты кезип, ажылдап чорул турганың сактыр-дыр мен. Ам бо үениң зоотехниктери, мал эмчилери машина чокта малчын коданнарны кезиир эвес. Кышкы, чайгыдаа үеде ырак малчыннар кезип, кадыр-берт черлерге аъттыг хап чораан тускай эртемниглер, өске-даа кижилер барык көзүлбес.

Аътты тергелеп-шанактап ажыглаары шуут уттундурган. 50 чылдарда «Коммунизмче орук» совхозтуң тудуг бригадазынга ыяштыг «Шивилиг» деп черден сөөртүп турган. Ол ажылга аъттыг эр улус-биле денге хереженен колхозчулар база ажылдап турган болгай.

Районнуң ажыл-агыйларынга чылгы малды мунар, тергелеп, шанактаарынга өөредип ап, ажыл-агыйларның будурулгелеринге янзы-бүрү ажылдарны кылырынга чүге ажыглап болбазыл? Бо ажылды районнуң тускай эртемниглери киче-ээнгейге алыр үе келген.

Х. КЫЗЫЛ-ООЛ.
Өвүр район.

ЧУРУКТА: одарда чылгы.

Эвилелдешкен республикаларда

РСФСР: шөлден—магазинче

Приморьеның ногаа ажыл-агыйлыг совхозтарында «Шөлден—магазинче» дорт шуштурулга ажылдап эгелээн. Көдээ ажыл-агый, транспорт, садыг организацияларының бир дем-биле ажылдаарының байдалын агроүлетпүр каттыжышкыннарының чөвүлелдери баш удур тургузуп алган.

Хойнут, салат, согуна-багуннуң баштайгы он-он тонналары садыгларда дужүргүнген. Хол-биле кылыр казыг күш-ажылды машинадар күүседип турар. Бир агрегат дөртен кижиниң күш-ажыын солуур. Эң чоок черлерде дериттинген пунктуларда ногаалар дужүрүп дужаар ажыл үргүлчүлевишаан. Продукцияның шынарын, өртек-үнезин дүржүлгалыг специалистер аңаа тодаратказ, магазиннерже кандыгдаа саадаашкын чокка чорудуп турар.

УКРАИНА: көшкен кымыскаяктар

Харьков областың арга-арыгларынга бо эрткен чазын беш чүс ажыг чаа арыелери көстүп келген. Ногаан үнүштерни камгалаарының программазын ёзугаар ону чоруткан.

Арга-арыг санитарларының кежүп хонуушкунуң дүргезедири-биле бир балыкту-ле ийи кезекке үскен. Бирээзин колдуунда ирик төжекке хондуруп турар.

Областың арга-арыгларында сөөлгү чылдарда беш муң ажыг кымыскаяк колонналары немешкен.

БЕЛОРУССИЯ: башкывыс

№ 67 школаның өөреникчилериниң дыштанылга хүнеринде бүдүрген кылыгларын. Минскиде «Кинодеталь» заводтуң чыынчы конвейеринче кирип турар. Оларны ажылчын мергежилге күшаккыл башкызы Н. М. Руденков өөреткен.

Фрезер станоктарга үстүү классчыларны ол ажылдап шыдаар кылдыр өөредип каан. медицина препаратгарының заводунуң ажылчыннарынга олар дузалажып турар. Уран-шевер өөреникчилер төрээн школазының иштин солуун кылдыр каастап алган. БССР-ниң уран үүл фондузунуң специалистери школачыларның ажылын бедии-биле үнелээн.

Уругларны эт-хереклелге кажыг болурунга база өөредип турар. Ынчангаш бонбиле кады үндүр октаттыаар материал оларда барык чок. Чайгы практика үезинде өөреникчилер кончуг камналгалыын көргүскен.

УЗБЕКИСТАН: чаагай амыдырал

Набон областа «Коммунизм» совхозтуң музейинде үш он чылдар улаштыр хойжуларга бараан бооп келген эрги рашияны эккеп делгээн. Ажыглаттан ол эт үнген, чүге дээрге чүгле совхоз-биле эвес, район төвү-биле эң ырак фермалар безин телефон харылзаалыг, ону Садаркул Аимбетов музейге эккеп дужаатан.

— Бо рацня бистиң амыдыралывыска бүгү чаартылганының херечензи — деп, хоочун ишчи чугаалаан. — Чижээ, чайгы ишкидеп, сүттүг чаашкындан, кышкы соокта бисти кидис өг камгалап чораан. Ам чаагайжыды тутунган бажыңнарда шуптувус чурттап турар бис. Теведен өске транспорт чок үелер турган. Бегүнде малчын бүрүзүнде — чиик автомашина, чок болза, кавайлыг мотоцикл. «Коммунизм» биле область төвүнүң аразы 150 километр. Ол орук асфальтылаттынган.

Малчыннарның сууру чараш-чаагай. Спортзалдыг ортумак школа, уруглар садыклуб, культура, амыдырал хандырылганың өске-даа объектилери ында бар.

ОЛИМПИЙЖИ ИДЕАЛДАРНЫ «ӨРТЕТКЕННЕР»

Лос-Анджелеске XXIII Олимпий оюннарының ажыттынарынга чедир эвээш уе арткан. Ынчалза-даа XXII Олимпиаданы белеткээринге болгаш эрттиреринге киришкен бүгү кижилер бо хүнерде 1980 чылдагы олимпийжи Москваны сактып келир. Ынчан Москвага чүректиң хамызындан найыралдыг болгаш бот-боттарын ханы билчир чоруктуң байдалынга болгулаан ужуражышкынар кижи бүрүзүнүң сагыш-сеткилинден амдаа үмнээн. Олимпийжи хартиляга болгаш делегейниң олимпий шимчээшкинининг чаңчылдарынга долузу-биле дүүшкен чоруктуу ол оюнларны белеткээр талазы-биле кылган бодунуң хөй таладыг сорук киирикчи ажылынга совет кижилер көргүскен. Бистиң планетавыстың улустарының аразынга тайбыңнып бот-боттарын билчир чоруктуң болгаш найыралдың бедик идеалдарының байырлалы болбушаан олимпийжи оттуң чалбыжыкы бүгү диттериниң төлээлекчилериниң маргылдаазынга чырый берген.

Британ олимпийжи ассоциацияның үүшүкчи комитединиң кежигүнү, Олимпиаданың аалчыларының бирээзи Роберт Уотсонуң сөстерин сакты-дыр мен: «Москва олимпиадазынаң организаторлары силер бүгүдеедаа, совет кижилер-даа, чайгы XXII оюнчыны кайы хире эки кылдыр белеткеп алганынарны ам-даа ханызыбиле угаап билбейн тур боор силер. Спортчуларның, судьяларның, бо хоорайның ээлериниң болгаш силерге аалчы болуп келген бүгү-ле кижилерниң бот-боттарынга чүректиң ханызындан эки хамаарылгалыын көргеш, адааргап тур мен».

Москвага болуп эрткен Олимпиадага удурланган кижилер боттары улуг ашты-рыышкынга таварылганнар. Оон бээр дөрт чыл эрте берген, Олимпийжи оюннарның эстафетазы каңдыг-бир бак арганы ажыглап турган, найыралчы харылзааны «хоранщаар», бот-боттарын эки билчип алыр чорукка шаптыктаар үзеллиг политиктиг удуртукчуларның хирлиг холунда киргеп. Рейганның чалчалары Лос-Анджелеске болур Олимпиаданың принциптерин каржызы-биле үрел, ону кижи көөр хөөн чок чоруктуң делгүүрүнче шилчиде берген.

— Олимпийжи айтырыгларда тыптып келген чөрүлдээлерге америк тала бүрүүлүг — деп, сураглыг перу спортчу тайылбырдакчы Литтиан Галью чугаалаан турар. — Сактырга олар аналла актыг шынны уттуп алган ышкаш-тыр: тайбыңның элчини спорт болганда, аналла каңдыг-даа кызыгаар түрбес ужурлуг. Москва ону кончуг шынны-биле бадыткаан. Бүгү-ле кижилерни ак сеткилдиг, ажык, хүндүлээчел ёзу-биле ол хүлээп алгаш, спортчу делегейниң кайгамчык найысылалы болуп турган. Бо хүнге чедир ан-не идегелдиг, көңгүс айтыл чок Олимпиада болуп ол арткан. Ынчан кымны кым-даа куду көрүп, базынмаан. Аналла кыжаныглар, оорлаашкыннар, сүлчээлер, үптээшкиннер болбаан. Лос-Анджелес дугайында бөгүн ынчаар чугаалап болур бис бе?

Американың Оожум океан эриктеринде кем-херек үүлгедир талазы-биле бирги черни эзелеп турар Лос-Анджелес дугайында ынчаар чугаалаары берге. Коммунизмге удур чүлчуруушкунун уламчылап турар политиктиг аферистерни, өлүрүкчүлерни, саттынакчыларны, нацистерни болгаш шериг кем-херек үүлгедикчилерни, бүгү-ле болзунгерлерни, андерсоннарны, «Советтерни хоругдаар» дээр бөлүктүң кежигүннерни кым күткүп турарый? Бир-ле дугаарында, АКШ-тың президентизинге баштаткан администрация. Олар антисоветчилерниң болгаш террористерниң чөнгээлиг сорулгаларын ажыы-биле деткип турарлар. Оон чижээ кыддыр, бир эвес чүгле америк парталганың болгаш АКШ-тың айыыл чок чорук албанының медээлерин ёзугаар алырга, Олимпиаданың оргкомитединиң бүгү-ле албан черлеринде безин хөй террористер болгаш экстремистер бар болуп турар.

— Хостуг ниитилел деп чүл ол дээрзин Советтер билбейн турарлар — деп, «сафари» дээр форма хөйленинде «Орусту өлүр» деп бижиктиг хөрөм демдектери кадап алган аныяктар чулчуруп турарлар. — Олар боттарының спортчулары бистиң хосталгавыс-биле холбажы бээринден корсуп турарлар. Шынап-ла херек кырында «хосталга» дугайында АКШ-тың чамдык чүрттакчыларының билип турары-биле угаар болза, ол совет улуска көңгүс удурланышкак болу бээри албан. Олардың «хосталгазы» тайбың үеде хамаарышпас күрүнелериниң порттарын миналаарын, профэвилел активчилерин адыш өлүрерин, кем-херек үүлгедир чорукту, терроризмни, неонацизмни калбаа-биле ажыглаарыларга күткүүшкүнүү берип турар. Шак ындыг «хосталганың» көскү чижээ АКШ-тың девискээринге улуг концлагерьлерни тургузар болгаш четчелээр талазы-биле 1934 чылдың апрель 5-те Ак бажыңның парлап үндүргеин чажыт директивазы болур. Ол концлагерьлерге политиктиг ажыддакчыларны, шериг албанындан ойталаан, чазакты ажыы-биле шүгүмчүлээн кижилерни, администрацияның «айыылдыг» деп санаан улустарын хоругдаар. Хосталганың өртээ америк ёзу-биле ындыг болуп турар.

Чоокта чаа АКШ-тың президентизи бодун өрү көрдүнер чаңы-биле мынча дээн: «Олимпиадага киржир дээш үр манап келген аныяк кижилерге хамаарыштыр алырга, ол дээрге, шын эвес шинтпир-дир ийин деп, мен еске хөй-хөй кижилер дег бодап тур мен». Ол аныяк кижилерни чүү манап турарыл, дээрги президент? Чүгле чөнгээлээр, күштеп-күчүлээшкин. Оон еске түүдаа эвес. Ынчангаш ССРЭниң болгаш социалистиг еске-даа чурттарның националь олимпий комитеттери белеп эвес-даа болза, кара чаңгыс шын шинтпирни хүлээп алган. Москвага болуп эрткен Олимпий оюнларының үезинде АКШ-тың волейбол ассоциациязының чиргине секретары Альберто Монако мынча дээн: «Чедишкинниг эки ажылы дээш Олимпиаданың ээлеринге байыр чедирип тур мен. АКШ-та спортка кынак бүгү-ле кижилер, мен бодум база — силерниң чурттуңар-биле спортчу харылзааларны улам калбартырын күзеп турар бис. Үүгле спорттуң ачызында делегейниң бүгү чоннары өөнүктер апаарлар. Ол дугайын кым-даа уттуп болбас ужурлуг».

Ийет, ол дугайын кым-даа утпаза эки. Лос-Анджелеске чедирер олимпийжи от Калифорнияның оруктарының бирээзинде. Ону Д. Кристи дээр өштүнде кас демдек чуруп алган хептиг, фашист болгаш нацист мотоциклист аппар чыдар. Ол дээрге, АКШ-та олимпийжи идеалдарны өрттедиптеринге белен кижилерниң бирээзи-дир.

И. КУДРЯВЦЕВ.
ПМА-ның корр.

АВАНЫҢ СӨЗҮ

Ашкам-биле мээң профессиявыс ёзулуг тайбың профессия — бистер чээрби ажыг чыл иштинде колхозка чурттапга бажыңдарын, бүдүрүлге черлерин, культура-амыдыралдың тудугларын кылып келдивис. Бистер боттарывыстың тос урутларывысты ол ажылхерекке ынак болурунга кижизидип турар бис. Кижиниң тудуп каан бажыңнарынга чаа көжүп киргеннериң байырлап туразын көөрге, өөрүнчүүн чүү дээр. Ынчалза-даа буступ, үрелген бажыңнар, өрт-халап, чурттаар оран-сава чок арткан чаңгыс чер чурттуглар амдаа уттундурбаан.

Бистиң тараа шөлдеривистиң база катап өрттенирин, бажыңнарның буступ үрелирин, кижилерниң хей черге өлүм-чидимге таваржырын бистер катап черле болдурбас ужурлуг бис. Чогум-на оон ужурундан америк журналистиң болгаш «Правда» солуннуң айтырыгларынга эш К. У. Черненконуң харыыларын чаңгыс суур чурттугларывыс-биле кады канчаар-даа ажок улуг сонуургал-биле танышкан бис. Бистиң чуртувустуң боочепсекти эйдере бүдүрериниң айыылдыг үржуктарындан улустарны чайладыр, чер кырынга тайбың дээрни камгалаар дээш бүгү түүлдерни кылып турарының база бир херечизи эш К. У. Черненконуң харыылары боон турар.

Бистер, ие кижилер, СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң баштыңының тайбың саналдарын иэни-биле деткип турар бис. Ынчаарга армияже албан эрттирип чорун турар боттарывыстың оолдарывыска бистиң Төрээн чуртувустуң камгалалын улам быжыглаарын чагып турар бис.

М. БИГАНСКАЯ,
Я. Галан аттыг колхозтуң колхозчузу, «Ленин алдары» орденниң үшкү чергезиниң эдилекчизи.
Львов.

Александр Маныгеевич ЧИМБА

1984 чылдың июнь 19-та аар болгаш үргүлчүледдиг аарааныңын соонда, 1935 чылдан бээр партия кежигүнү, эвилел ужур-дузалыг персоналдыг пенсионер Александр Маныгеевич Чимба 77 харлыында мөчээн.

А. М. Чимба 1908 чылдың январь 24-те Барыын-Хемчик районунуң Кок-Боом деп черге төрүттүнген. Ол эрте чажыдан-на байларга хөлечиктеп чораан. 1928 чылда реванэ хүрээлениге киргеш, оон дараазында чылдарда реванэ-ниң суму үүрүнүң секретарынга ажылдап турган. 1930 чылда Хемчикке контрреволюстуг үймээнни базарынга киришкен.

А. М. Чимба 1931-1935 чылдарда Москвага Төөн чүктүң ажылчы чоннарының Коммунистиг университединге өөренген, ону дооскаш, Кызылдың өөредилге комбинадынга башкылап ажылдаан. 1936 чылдан 1938 чылга чедир Тыва Арат Республиканың Парлалга херээниң талазы-биле комитединиң даргазынга, а 1938-1941 чылдарда — садыг, үлетүр болгаш тудуг министриниге ажылдаан.

А. М. Чимба 1941 чылда ТАР-ның Сайыттар Төөлелининң даргазынга болгаш ТАР-ның даштыкы харектер министринге томуйлаткан база ол албан-дужаалдарга дөрт чыл иштинде ажылдаан.

А. М. Чимба Тыванып делегациязының кежигүнү болуп, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң ССРЭ составынга Тываны үлээп алыр дугайында айтырыгны көрген хуралының ажылынга киришкен.

А. М. Чимба 1944 чылдан эгелээш, 17 чыл дургузунда Тыва облүүскомунуң даргазының албан-хүлээлгезинге ажылдап турган.

А. М. Чимба 1961 чылдың февральдан эгелээш, күрбаин конторазының хоорай эргелелиниң начальнигинге, Тыванып чаг-руда комбинадының директорувуң оралаачызынга, СЭКП обкомунуң партархивиниң эргелекчизинге ажылдап турган. 1967 чылдан эгелээш ол эвилел ужур-дузалыг персоналдыг пенсионер.

А. М. Чимба ажыл-ижинге кызымаккай, улуг харыысалгалыг чорүү-биле Тывага чаа амыдыралды тургузарынга киржикп. Тываның экономиказын болгаш культуразын хөгжүдеринге көскү салыышкының киргеп. республиканың ажылчы чоннарынга улуг хүндүткелдиг болуп турган. Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында ол Кызыл Шеригге материалдыг дузаламчы көргүзерин организастаарының херээнге хей күжүн болгаш энергиязын үндүргеп.

А. М. Чимба ТАРН ТКның болгаш СЭКП обкомунуң, ТАР-ның Бичe Хуралының кежигүнүнге, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутадыга болгаш улус депутаттарының область Совединиң элээн хей чыыштарының депутадыга соңгудуп чораан.

Ол дөрт Ленин орден-биле, ТАР-ның Республика орденнери болгаш медальдар-биле шаңналган.

Коммунист, ёзулуг кижи, Александр Маныгеевич Чимбаның дугайында чыыртыкылыг турасказал бистиң чүректеривиске кезээ-көңгеде артар.

Г. Ч. Ширшин, М. К. Мендуме, Ч.-Д. Б. Ондар, П. И. Кравченко, Г. Н. Долгополов, Д. К. Ооржак, Б. П. Свинцов, М. К. Шыырап, М. Е. Абрамов, Ш. П. Куулар, О. Х. Хонуя, В. Б. Добромыслов, В. Е. Серяков, Ш. Д. Куулар, Н. Л. Кунчуп, Х. А. Анчима-Тока, Б. Ш. Долчанмаа, С. Т. Танов, М. И. Пахомов.

КАРЕЛИЯГА ТУЛЧУУШКУН

40 чыл мурнунда — 1944 чылдың июнь 21-де Свирь-Петрозаводскиге шавар халдаашкын болган, оон түңнелинде Совет Карелиязың мурнуу кезээ болгаш оон найысылалы Петрозаводск хосталган, оон канчаар болганын Карел фронт штабының начальниги турган халажылгада генерал-лейтенант Л. С. Скворский СЭТА-ның корреспондентизинге чугаалаан.

1944 чылдың май төнчүзүнде Карел фронтузунуң командылакчызы Армия генералы К. А. Мерецковту Москваже хенертен келдиртикен. Ол хүннерде Дээди Кол командылалгадыр Ставказы Карел фронтузунуң шериглериниң мурнунга Мурнуу Карелияны хостаар деп сорулганы салганы сөөлүнде ында биске билдингген. Июнь 9-та Мерецков Кремльче келдиртикен. Дайзынның Свирь-Сортавала бөлүглежишкинин дайынчы операция үелинде чылча шавар деп, И. В. Сталин сорулганы үлам ылавылап берген. Даалганы боттандырарының аргаларын Ставкага А. М. Васильевскийниң, Г. К. Жуковтуң болгаш А. И. Антоновтуң киржилгези-биле ажылдап кылган. Онега-Ладога мойналыкка дайзынның камгалалын чаза шапкаш, Свирь, хеминң бүгү эрик чоогунуң девискээрин хосташ, Петрозаводск, Медвежьегорск, Олонец хоорайларны холга алгаш, Тишкозер-Сортавала шугумунче шүргүп үнер ужурлуг турган бис.

Июнь 12-де, эртенгинин сес шакта, сураглыг «Катюшалар» «сыңгайнып» эгелээн. Беш минута эрткенде, дайзынның мурнуку камгалалынче ужар үүлдүң баштайгы ужудуушкуну октады берген. Дайзынның буза шаварынга майор П. Шумейко полкту командылаар талазы-биле биддилиг чорүүн көргүскен.

Артиллерия дивизионунуң коргуш билбес командири Майор П. Иллюшконуң ады бүгү фронтуга дыргын тараан. Артиллеристер чадаг шериглерге орукту оду-биле айтып берип, оларны соонган эдертип чорүп турганнар. Фронтунуң он-он дайынчыларынга Совет Эвилелиниң Маадыры атты тывыскылаан.

Фронтунуң шериглери дайзынның күженишкинниг удурланышкынын ажып эртишаан, Беломор-Балтий каналды дайылдашпышаан кешкеп. Повенецтя эжелеп алганнар, а оон соонда Онега флотилиязының далайжылары Петрозаводскиниң мурнуу талазынга, Уйск мугулдурга десантыны дүжүрүпкеннер. Дайзын аңаа бүрүнүбиле бүзээлеттирип алырындан корткаш, Петрозаводскиден буу-хаа дезип эгелээн.

Карел-Фини Республиканың найысылалын хостаан Карел фронтунуң эрес-маадырлыг дайынчыларынга ёзулал кылдыр Москва июнь 29-та салюттаан.

Совет шериглериң күрүне кызыгаарынче үнгени, а ол ышкаш Белоруссияга болгаш Прибалтикага бистиң шериглериниң дайынчы чеднишкиннери болза Финдляндияның чазаан гитлержи Германия-биле аңгыланыр дугайын чарлаарынче болгаш ССРЭ-биле түр тайбың дугайында дугуржулганга ат салырынче албадапкан. Бистиң Тиилелгевистиң нити херээнге оон-биле улуг салыышкын кирген, социалистиг Төрээн чуртуң мурнупга ыдыктыг хүлээлге алдарлыы-биле күүсеттинген.

(СЭТА).

КОСМОСТУ МИЛИТАРИЗАСТААРЫНГА УДУР

Эш К. У. Черненконуң америк журналист Дж. Кингсбери-Смиттиң айтырыгларынга харыыларында космосту милитаризастаарын база оон бүгү кижи төрелгетенниң кырынга дириелген өлүмнүг айыылын болдурбазы деп оң чугула тема көдүртүнген.

Совет Эвилели космос тайбың артсын дээш улуг күштү үндүрүп турарын сураглыг политиктиг болгаш хөй-ниитиг ажылдакчылар, хөй санныг хайгааракчылар болгаш тайылбырлакчылар демдеглеп турар. Совет Эвилели эрткен чылын космос делгеминче» спутникке удур чепсекти салып үндүрбезиниң чаңгыс талалыг хүлээлгелин бодунга алган. Совет Эвилелиниң чарлааны ол хоруушкуну ам-даа күштүг бооп хевээр арткан. Оон-биле кады ССРЭ Каттышкан Штаттарга ол дугайында дугуржулганы чедип алыры-биле албан ужурунуң чугаалажыышкыннарынче доп-дораан эгелеп киреринден саналдап турар.

Бо талазы-биле совет саналдарның тодаргай болгаш боттуг чорүү делегейниң хөй-ниитизиниң улуг сонуургалын болдурган. Эң ылаңгыя Каттышкан Штаттарда К. У. Черненконуң харыдары оныа улуг сонуургалды болдурүп турар. Оон чылдагаанпары-ла хөй.

Бирээде, «космостан кыжаныышкынның» айтырыының боду рейганчы администрацияның «сылдыс дайынын» белеткээр деп шиитпирлээнининг, тодаргайлаарга, космоска чепсекти сайгара тургузар болгаш боо-чепсекти эндере бүдүрерин олче шилчидер дээнининг түңнелинде тыптып келген.

Ийинде, КНО-нуң Кол Ассамблеязының сөөлгү сессиязынга күрүнелериниң хөй кезии космос делгеминге болгаш космостан черге удур күштү ажыглаарын хоруур дугайында керээни чарар дээн совет санал дээш бадылаан. Аңаа үгле АКШтың чазаа удур болган.

Үште, Вашингтонуң ындыг дайынзырак үгланышкынынга калбак америк хөй-ниити дүрүм ёзугаар сагышсырап турар. К. У. Черненконуң харыыларында Каттышкан Штаттарда үргүлчүледдиг үениң иштинде дыка калбаа-биле көрдүнүп келген болгаш АКШ-тың ниитилел-политиктиг бөлүктеринде, конгрезинде шыңгыы шүгүмчүлелге таваржып турар шак-ла ындыг айтырыглар көрдүнүп турар.

Бо бүгү рейганчы администрацияны тодаргай-ла бодун камгалаттынар турушче киирген. Ак бажыңның болгаш күрүне департаментилиниң пускай төлээлекчилери корреспондентилерниң чиге айтырыгларындан былаар дээш янзы-бүрү аргамегелерни ажыглаар үжурга таваржып турарлар. Ынчалза-даа оларның каңдыгдаа кажар ойзуушкуннары шынныг сойгалаашкынны: Рейганның администрациязының чугаалажыышкыннардан ойталаашкынын чажырып шыдавайн турар. Ак бажында быжыглаттынган корреспондентилерниң бирээзи мындыг ээлээнче киир салган айтырыгны тургузарда чогум-на ындыг бодалды илереткен: «Дараазының карышкак чоруун бистерге тайылбырлап берип болур силер бе? Президент сөөлгү үеде оон ССРЭ-биле чугаалажыышкынварны кылырын күзеп турарын, оон чугаалажыышкынны эгелээрин күзеп турарын элээн каш катап чугаалаан болгай. Ынчалза-даа Советтер чаңгыс-ла неделяның иштинде чугаалажыышкынар дугайында ийи удаа саналга киирген турда, бистер оон ойталап турар-дыр бис. Кайыдаа таварылгада, бистер оң ийи саналдарга удур турушту ээлеп турар-дыр бис. Ынчангаш чугаалажыышкынны эгелээри-биле биске берген болдунар арганы сегирип алырынга белен эвезивис биске билдингир ышкажыл».

Бо-даа айтырыт, еске бүгү хөй айтырыглар ышкаш харыы чок арткан.

Г. ШИШКИН.
(СЭТА).

Социалистиг дем каттыжылгазы — чаагай кадыы ажылдажылга

Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүнери чурттарның дээди денгелге болган Экономиктиг чөвүлел хуралы, аңаа хүлээп алдынган документилер, СЭКП ТК-ның Чиргине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненконуң Кремльге хүлээп алышкынга чугаазы делегейниң хөй-ниитизиниң кичээнгейиниң төвүнде турул турар.

Социалистиг дем каттыжылгазы — чаагай үретүңелдиг кады ажылдажылга-дыр деп, Герман Демократтыг Республиканың «Нойес дойчланд» солуну бижээн. Улустарның чаагай чоруу болгаш тайбың — Москвага болган Чөвүлел хуралдың кол сорулгазы. Экономиктиг чөвүлел хуралдың киржикчилери делегейде политиктиг болгаш экономиктиг байдалдың марксизчи-ленинчи анализин кылган деп, солуун демдеглээн. Империализмниң агрессчи бөлүктериниң, хамыктың мурнунда АКШ-тың дайынзырак белүктериниң чорудуп турар политиказының түңнелинде тайбыңга кыжаныышкынның күштелгени-биле холбаштыр ханы сагыш дүвүрээшкинни социалистиг чурттарның удуртукчулары илергейлевишаан, империалистиг бөлүктериң дайынзырак политиказын, күрүнелер аразында харылзаалардың тәрбын үндезиннерин божаңнадырынче оларның утланыышкынын шыңгыы бурүү шапканнар.

«Москвага чыылдырган Экономиктиг чөвүлел хурал социалистиг бүгү дем каттыжылгазынга, делегей хөгжүлдезинге оон салдарын күштелдиреринге кайгамчык улуг ужур-дузалыг болуушкун болган деп, Болгарияның «Земеделско знаме» солуну бижээн. Социалистиг чурттарның экономиктиг күчүзүн, чаңгыс эвин болгаш сырый каттыжыышкынын улам-на быжыглаарыга Чөвүлел хурал кайгамчык улуг салыышкынны киирген.

Бот-боттарынга ажыктыг кады ажылдажылганы улам-на калбартырының оруу-биле чоруурунга социалистиг акы-дүүма чурттарның бүрүн шинтпирлянин Москвага болган Экономиктиг чөвүлел хурал бүрүн бадыткаан деп. Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының ТКзының кежигүнү, ВУР-мун Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, Венгрия Улус Республиканың Күрплан даргазы Лайош **Фалуваги** Ада-чурт фронтузунуң Бүгү-венгр чөвүлелиниң хуралынга медеглээн.

Чехословакияның «Млада фронта» солуну мынчаар бижээн: ЭДЧ-ниң кежигүннери чурттарның бүгү талалыг дешилгезиниң дидим планнарын Москвага дээди денгелге болган Экономиктиг чөвүлел хурал ажылдап кылган. Ол тодаргай планнар социалистиг дем каттыжылгазының бүгү чурттарының экономиктиг күчүзүн улам-на быжыглаарынче, чоннуң чаагай чоруун бедидеринче, тайбыңны болгаш найыралды быжыглаарынче утланган.

Тайбыңны камгалаар болгаш быжыглаар, боо-чепсекти, ылаңгыя ядролуг чепсекти эндере бүдүрерин кыңчыктырбас, делегейниң экономиктиг харылзааларын бүгү чурттарга болгаш улустарга ажыктыг кылдыр чорумчалыг болдурар дээш күжениишкиннерни каттыштырарынче Чөвүлел хуралдың киржикчилери бүгү парламентилерни, чазактарны, делегейниң бүгү хөй-ниитизин кыйгырган деп, Югославияның «Борьба» солуну демдеглээн.

«Ылгай керүүшкүнүүң болгаш ыйыышкынның, социалистиг чурттарның иштиңки херектеринге холгаарлаашкынның империалистиг оралдажыышкынарынга ойтур шавыышкынны бээрингже эргежок чугула бүгү үүлдер Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң чурттарында бар» деп. Барыын Германияның «Вельт» солуну бижээн.

Экономиктиг кады ажылдажылгага Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүннери чурттар болгаш Барыын Европаның чурттары сонуургалдыг болуп турар деп, Японияның «Майнити» солуну демдеглээн. Ындыг кады ажылдажылга делегейниң дүшкүүрлүг чорүүн чавырылдырарының боттуг факторларының бирээзи болуп турар. ССРЭ-биле болгаш социалистиг еске-даа чурттар-биле садыгажылганы үзеринче угланган АКШ-тың политиказынга таарыннмас чорумтуг Барыын Европада күштелни турарын солуп айыткан.

(СЭТА).

ЧЕХОСЛОВАКИЯ. Уге.рск-Градиштт хоорайда «ЛЕТ» деп ужар үүл заводу көдээ ажыл-агыйга ажыглаар «ЗЕТ-37» деп чаа самолёттуу массалыы бичe бүдүрүп эгелээн. Ол чаа машина — үгле Чехословакияга эвес, харын-даа ССРЭ-ге, Герман Демократтыг Республикага. Болгарияга болгаш ЭДЧ-ниң кежигүннери еске-даа чурттарга сурагжаан «Шмель» деп самолёттуң улам сайзырангайжыткан чаа хевири-дир. Тараа үнүштерин хоралакчылардан камгалаар болгаш шолдерни агаардан чемиштидер сорулгаларга чаа самолёттуу калбаа-биле ажыглаар.

ЧҮРУКТА: заводтуң эштелге цегинде.

ЧИҢГИНЕ СЕКРЕТАРЬНЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). АКШ-тың КП-зиниң Чиргине секретары Гэс Холл «Дейли уорлд» солунга үүлүнде Рейганның администрациязының агрессчи сорулгалыын шиитпирлиг бурууда-тканы медеглелди кылган.

Рейганның соңгулда мурнунда кылып турар бүгү-ле кажар чугаалары оон даштыкы политиказының авантюризмин чажырып, чаап шыдавас. ТРЭ-ниң болгаш Пентагонуңуң Чоокку Төөн Америкада болгаш еске-даа девискээрлерде чажыт болгаш чажыт эвес-даа дайынларын чажырып шыдавас дээрнин документиде демдеглээн. Олар Вашингтонуңуң кандыг-даа арга-биле делегейге тергиндээшкинин чедип алырынче угланган делегейде милитаристиг политиказының кезээ бооп турар.

Г. Холл Каттышкан Штаттарның Перси мугулдурүнда холгаарлаашкынының улам калбарып турарын буруу шапкан. Ол америк хөй-ниитиниң Ак бажыңның айыылдыг политиказынга удур идепкейлиг демисежирипче кыйгырган.

ХОЛГААРЛААШКЫНГА БЕЛЕТКЕЛ

КАБУЛ. (СЭТА). АКШ-тың амгы администрациязы иран-ирак дайылдажышкынның улам күштелгенин ажыглап алгаш, ол чоок-кавының чурттарының иштики херектеринге дорт холгаарлаашкынны кылыр сорулгабиле Перси мугулдурунда шериг белеткелин улам удгатырып турарын «Хакикате Инкилабе саур» солуну бижээн. Вашингтон бодунуң агрессчи сорулгаларын күүседири-биле ол мугулдурүүн шериг базаларын алыр сорулга-биле чурттарынче үгле албадаашкын кылып турар эвес, харын база бодунуң НАТО-да европейжи эвилелчилерин ол месилдежишкинче хаара тударын база оралдажып турар.

Перси мугулдурунга месилдежишкинниң күштелдирер сорулга-биле «судно эжиндиришкиннериниң айыыл чок болурун» хандырары» ол чүве деп хоозун-меге чылдагаанга хаккаш, АКШ ол районга национал-хосталгалыг шимчээшкиннерге удур агрессчи үүлгеднишкинни кылыр телкиишти тургусиаш, мугулдурнуң нефть курлавырларынга контрольду бодунга алырынче чүткүп турарын «Хакикате Инкилабе саур» солуну бижээн.

КНО-НУҢ ШИИТПИРИ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Каттышкан Нацияларның Организациязының чепсектиг күштерминиң Кипрте турарын 1984 чылдың декабрь 15-ке чедир узадыр шиитпирни КНО-нуң Айыыл чок чорук Чөвүлели хүлээп алган. Ол күштерни грек болгаш түрк общиналарның аразынга месилдежишкинни баш удур болдурбас болгаш ол ортулукта байдалды чогумчалыг болдурар сорулгабиле 20 чыл мурнунда тургусканы билдингир. Амгы үеде оон составында ангыаңгы чурттарның ниити саны 2347 кижилиг шериг кезээ туруп турар.

Ол чепсектиг күштерниң бүрүн аргазының амгы хуусаазының доозулганы-биле колбаштыр чөвүлелдиң хүлээп алган резолюциязында сөөлгү айларда Кипр Республиканың чаңгыс аай чорунга болгаш суверенитединге кыжаныышкынның шынгыы апарганын айыткан. Түрк общинанын удуртукчулары боттарының сепаратизтиг сорулгаларын ёзугаар ол ортулукта «Сонгу Кипрниң түрк республиказын» чарлап тургусканы билдингир. Айыыл чок чорук чөвүлели ол санадарадыкчы шиитпирни шиитпирлиг бурууу шапкаш, республиказының суверенитедин, хамаарышпас болгаш девискээрининг бүдүн-бүрүн турар чорууда хүндүзээринче кыйгырган.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

ТВ

ИЮНЬ 21-ДЕ.

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 —«Ye». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — «Балерина Кулакова». Фильм-концерт. 9.40 — «Билдингир-даа болза — элдептиг». 10.40 —«Жизнь Берлиоза». Алды сериялыг уран-чечен телефильм. 6-гы серия. 11.35 —«Кымны даган оттурупканыл». Эртем-нептерелдиг фильм. 11.55— Сөөлгү медээлер. 12.00 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Сөөлгү медээлер. 14.35 — «Кижи болгаш бойдус». Документалдыг телефильм. 15.15 —Орус дыл кырынга чугаа. 15.50 — «Дилеп тывышкынналар». Хамааты ужар түүлүнүң ховар дээн самолёттарын катап тургузуп турар дугайында. 16.05 — «Эртинени үлежип тур мен». Музыкалыг телефильмниң баштайгы көргүзүү. 16.45—«...Он алды хар чедир болгаш оон-даа өрү». 17.30 — «Шыдыраа школазы». Мергежилдиң кичээлдери. 18.00—«Миллионарның лешинчи университеди». «Ийи делегей — ийи политика». 18.30 — Эртем-нептерелдиг фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 —Ф. Шопен— «Өпей кырыы». 19.05 — «Партизан Снегурочка». «Кырган-ачазының туразы». Мультфильмнер. 19.25 — «Тиилеттирбес болгаш кайгамчык маадырлыг». Шулүглел композициязы. 19.55 — «Концертти —фронтуна». Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында чогаатакан дайынчы киночыныдылар. 21.00 —«Ye». 21.35 —Концерт. Улустуң ырларының ийиги бүгү-россия көрүлеливинден. 22.25—«Хуулгаазын ыяш» деп документалдыг телефильмниң баштайгы көргүзүү. 22.45 —23.05 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 —Эртенги гимнастика. 8.20 — «Каменец-Подольский». Документалдыг телефильм. 8.40 — Бичии уругларга уран-чечен кыска фильмнер. 9.50— Испан дыл. 10.00 —10.20 —География. Школачыларның чагааларынга харыылар. 10.50 — «Джектиң туткан бажыңы». «Персей» деп мультфильмнер. 11.20—Башкыга —музыка кичээли. 12.20—«Перстень княгини Анны». Уран-чечен фильм. (Польша). 13.45 — «Аваң школазы». 14.15 — Кировтуң телестудиязының программазы. 15.20 — «Харыылаңар, медээчилер!». 15.55 —Сөөлгү медээлер. 16.00 —18.00 — Чапсар. 18.00 —Сөөлгү медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Черниговчанка». Телефильм. 18.45 — «Азия төвү». Программа: Таңды районуң ажылчы чоннарының социалистиг чарыжын канчаар организастап турар дугайында. СЭКП райкомуның секретары Е. К. Ажи дамчыдылгага киржир. Сөөлгү медээлер. 19.05 —Киножурнал. 19.15 — Силерниң шүгүмүтүлеликер изи-биле. «Элээди оол болгаш хоойлу». Элээди уругларга ортулунга эрге-дүрүм билиглериниң пропагандазы. 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!» «Валидуб». 1-ги кезээ. 20.15 —В. И. Саввинин тураскаалынга алдар кылдыр хол бөмбүүнүң талазы-биле делегей маргылдаазы. ССРЭ-ниң шилиндек командазы ЧССР-ниң шилиндек командазы-биле ойнаар. 20.45 —Автомобиль болгаш автомашинага ынак кижи. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Тяжелая вода». Уран-чечен фильм. 23.00 —23.40 — «Сээң дилеп тывышкынарың, театр». В. Н. Немирович-Данченконуң чагааларын ССРЭ-ниң улустуң артизи М. А. Ульянов номчуур.

КИНО

ИЮНЬ 21-ДЕ

«НАНЫРАЛ»: «Прости меня, Алеша». 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Снежная королева» 9.30. «Операция «Ы» и другие приключения Шурика» 11.10, 13.00, «Тревожный вылет» 14.50, 16.40, 18.30, «Танцор Диско» 20.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Магия чёрная и белая» 15.00, «Гонорар запредательство» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Какие наши годы!» 13.00, 20.00 шактарда.

«ЧАИГЫ» кинотеатр: «Сеспилээ» 14.00, 16.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Единица с обманом» 10.30, «Три дня «Кондора» 15.00, 17.40, 20.20 шактарда.

ӨӨРЕДИЛГЕ ЧЕРЛЕРИ ЧАЛАП ТУР

КЫЗЫЛДА КҮРҮНЕНИҢ БАШКЫ ИНСТИТУДУ

Хүндүскү салбырының 1 курузунга дараазында мергежилдерге студентилер хүлээп алырын чарлап турар.

1. Математика болгаш физика.

2. Национал школага орус дыл болгаш литература.

3. Орус дыл, литература болгаш төрөөн дыл, литература.

4. Биология болгаш химия.

5. География болгаш биология.

6. Эге өөредилгениң педагогиказы болгаш методиказы.

Киреринiң шылгалдалары 1984 чылдың августуң 1-ден 20-ге чедир дараазында эртемнерге хүлээп алыр:

«Математика болгаш физика»— математикага (аас-биле болгаш бижимел-биле), физикага (аас-биле), орус дылга болгаш литературага (бижимел-биле):

«Орус дыл болгаш литература» —орус дылга болгаш литературага (аас-биле болгаш бижимел-биле), ССРЭ төөгүзүнге (аас-биле), даштыкы дылга (аас-биле).

«Орус дыл. литература болгаш төрөөн дыл. литература» —орус дыл болгаш литературага (аас-биле болгаш бижимел-биле), төрөөн дылга болгаш литературага (аас-биле), ССРЭ төөгүзүнге (аас-биле):

«Биология болгаш химия» — химияга (аас-биле), физикага (аас-биле), орус дылга болгаш литературага (бижимел-биле):

«География болгаш биология» —географияга (аас-биле), биологияга (аас-биле), химияга (аас-биле), орус дылга болгаш литературага (бижимел-биле):

«Эге өөредилгениң педагогиказы болгаш методиказы» — орус дылга болгаш литературага (аас-биле болгаш бижимел-биле), математикага (аас-биле), ССРЭ төөгүзүнге (аас-биле). Үндезин националдыг кижилер-биле төрөөн дылдың талазы-биле беседаны кылыр.

Билдиришкинiң июнь 20-ден июль 31-ге чедир дараазында документилерни ыяап-ла кошкаш, директорлуң адынга киирер: ортумак билиг дугайында документ (боду-биле), эмчи шынзылгазы (№ 286 майык), дээди өөредилге черинче чоруткан дугайында администрацияның шынзытканы, үш кижиниң ат салганы харакетеристика, 3Х4 см. хемчээлдиг 8 фото-чурук, күш-ажыл дептеринден үшта бижилге (ажылдап турган болза).

Өөренир дээш институтка келген кижилерге паспорт, шериг биледи (курлавыр шериг албанныглар) азы киир бижиткен херечилел (келдирилге назылыг кижилер) ыяап-ла турар ужурлуг.

Ортумак школаны алдын медаль-биле доосканнар, ортумак профессионал-техниктиг училищени азы ортумак тускай өөредилге черин тергиин диплом-биле дооскан кижилер чүгле чаңгыс баштайгы шылгалданы дужаар болгаш бир эвес ону «5» (бешке) дужаар болза, киреринiң оон соонгы шылгалдаларындан хостаар бир эвес «4» (дөрт) азы «3» (үш) демдектерни алыр болза, арткан бүгү шылгалдаларны дужаар апаар.

Аттестатта «Тергиин эки» болгаш «Эки» демдектелгиг, ортумак баллдары «4.5» азы «5.0» болгаш баштайгы ийи шылгалдаларны 9 балл-дан эвээш эвес кылдыр дужааган кижилерни оон соонда шылгалдаларны дужаарындан хостаар.

Документилерни хүлээп ап турар адрези: 667000 Кызыл хоорайның Ленин кудумчузунда № 34 бажың, өрээл № 212, хүлээп алыр комиссия.

КРАСНОЯРСКИНИҢ ПОЛИТЕХНИКТИГ ИНСТИТУДУНУҢ КЫЗЫЛДА ФИЛИАЛЫ

Хүндүскү кежээки болгаш бот-өөредилге салбырларының 1-ги курстарынга студентилер хүлээп алырын чарлап турар.

Автотранспорт факультеди: мергежилди «Автомобильдер болгаш автомобиль ажылагыйы».

Тудуг факультеди: мергежилди «Үлетпүр болгаш хамаатты тудуглар».

Өөредилгениң кежээки салбыры: мергежилди «Автомобильдер болгаш автомобиль ажылагыйы».

Бот-өөредилге салбыры: мергежилдери — «Автомобильдер болгаш автомобиль ажылагыйы». «Үлетпүр болгаш хамаатты тудуглар»

Билдиришкиннерни хүлээп алыр болгаш киреринiң шылгалдаларын чоруларының куусталары:

Хүндүскү салбырга —билдиришкиннерни июнь 20-ден июль 31-ге чедир хүлээп алыр; киреринiң шылгалдалары августуң 1-ден 20-ге чедер, институтка киир санаары—августуң 21-деи 25-ке чедер.

Кежээки өөредилгеге — билдиришкиннерни августуң 20-деи 31-ге чедир хүлээп алыр; киреринiң шылгалдалары сентябрь 1-деи 10-га чедер.

Бот-өөредилгеге — билдиришкиннерни июнь 20-деи августуң 31-ге чедир хүлээп алыр; киреринiң шылгалдалары — сентябрь 1-деи 10-га чедер.

Институтка кирер кижилерниң дужаар шылгаалалары: физикага (аас-биле) математикага (аас-биле болгаш бижимел-биле), орус дылга болгаш литературага (сочинение бижигр).

Ортумак школаны доозарда алдын медаль-биле шаннаткаңар азы ортумак өөредилге черни шылгаралдың диплому-биле доосканнар эртемнерни бирээзинге — физикага (аас-биле) киреринiң шылгаадазын дужаар. Ол эртемге киреринiң шылгалдазын «тергиин эки» демдекке дужаагаш болза, оларны оон ынай киреринiң шылгалдаларын дужаарындан хостаар, ынчаарга «эки» азы «ортумак» демдектерни алган болза, арткан бүгү чогуур эртемнерге шылгалда дужаар апаар.

Институтка кирип турарларның конкурстуг шылгалгазын киреринiң шылгалдаларынга алган демдектериниң баллдарының ниити санын болгаш ортумак билиг дугайында документиде айыткан бүгү эртемнерге алганы ортумак арифметиктиг демдектерни барымдаалап шиитирлээр.

Сөөлгү ажылдап турган черинден бүдүрүлге черiниң удуртукчузунуң, партия организациязының секретарының болгаш профэвилел организациязының секретарының даргазымчы, а оң ышкаш ниити билиг школазын доосканнар болза, школа директорунуң, класс удуртукчузуның болгаш комсомол организациязының секретарының шынзыдын, ат салганы харакеристика-сүмези кошкаш (ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштеринден халашкан кижилерниң шериг кезектеринден берген характеристика-сүмези албан эвес) хүлээп алырының дугайында шилип алганы факультеттиң болгаш мергежилиң айыткан билдиришкиниң институттуң ректорунуң адынга чорудар; ортумак тускай өөредилге черни доозуп турарлар болза, дипломну (демдектерни үшта бижигр); алды фото-чурукту (хемчээли 3×4 см., дөрт чок); күш-ажыл дептеринден үшта бижилгеня; эмчи шынзылгазын (№ 286 майыктың) билдиришкиниге кожар.

Паспортту болгаш шериг биледи боду көргүзер.

Документилердиг билдиришкиниң чорудар адрези: 667001. Кызыл хоорай, Тыва АССР. Рабочая кудумчузу, бажың № 4.

КЫЗЫЛДЫҢ БАШКЫ УЧИЛИЩЕЗИ

1984—1985 өөредилге чылында дараазында салбырларга сургуулдар хүлээп алырын чарлап турар.

1. **Школа салбыры.** Аңаа эге класстар башкыларын болгаш ниити билиг школазының улут пионер вожатыйларын белеткээр. 8 классты доосканнарны хүлээп алыр. Өөренириниң хуусаазы — 3 чыл 10 ай. 10 класс доосканнарга — 2 чыл 10 ай.

Аңаа өөренир киирер кижилер орус дылга (диктант), математикага (аас-биле) киреринiң шылгалдаларын дужаар. Орус националдыг. 10 класстың доосканнар сочинение бижигр.

2. **Школа назыны четпээннер салбыры.** Аңаа уругларга садтарының кижизидикчилерин белеткээр. Бо чылын чүгле 8 классты доосканнарны хүлээп алыр. Өөренир хуусаазы—3 чыл 4 ай.

Өөренир киирер кижилер орус дылга (диктант), ССРЭ төөгүзүнге (аас-биле) шылгалдалар дужаар. Ол салбырга өөренир киирер кижилерниң музыкага хандыкшылдың көөр.

3. **Күш-ажыл салбыры.** Аңаа ниити билиг школаларының 4—8 классчыларын күш-ажыл болгаш шыйышкын башкыларын белеткээр. Чүгле 10 класс доосканнар болгаш 30 хар чедир назылыг, чүгле оол кижилерни хүлээп алыр. Өөренир хуусаазы — 1 чыл 10 ай.

Өөренир киирер кижилер орус дылга (диктант), математикага (аас-биле) шылгалдалар дужаар.

Билиниң дугайында документилерде «4», «5» демдектерлиг кижилерни училищеге киреринiң шылгалдазын «тергиин эки» демдекке дужаагаш болза, оларны оон ынай киреринiң шылгалдаларын дужаарындан хостаар, ынчаарга «эки» азы «ортумак» демдектерни алган болза, арткан бүгү чогуур эртемнерге шылгалда дужаар апаар.

Институтка кирип турарларның конкурстуг шылгалгазын киреринiң шылгалдаларынга алган демдектериниң баллдарының ниити санын болгаш ортумак билиг дугайында документиде айыткан бүгү эртемнерге алганы ортумак арифметиктиг демдектерни барымдаалап шиитирлээр.

Сөөлгү ажылдап турган черинден бүдүрүлге черiниң удуртукчузунуң, партия организациязының секретарының болгаш профэвилел организациязының секретарының даргазымчы, а оң ышкаш ниити билиг школазын доосканнар болза, школа директорунуң, класс удуртукчузуның болгаш комсомол организациязының секретарының шынзыдын, ат салганы харакеристика-сүмези кошкаш (ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштеринден халашкан кижилерниң шериг кезектеринден берген характеристика-сүмези албан эвес) хүлээп алырының дугайында шилип алганы факультеттиң болгаш мергежилиң айыткан билдиришкиниң институттуң ректорунуң адынга чорудар; ортумак тускай өөредилге черни доозуп турарлар болза, дипломну (демдектерни үшта бижигр); алды фото-чурукту (хемчээли 3×4 см., дөрт чок); күш-ажыл дептеринден үшта бижилгеня; эмчи шынзылгазын (№ 286 майыктың) билдиришкиниге кожар.

Паспортту болгаш шериг биледи боду көргүзер.

Документилердиг билдиришкиниң чорудар адрези: 667001. Кызыл хоорай, Тыва АССР. Рабочая кудумчузу, бажың № 4.

КЫЗЫЛДЫҢ АВТОМОБИЛЬ-ОРУК ТЕХНИКУМУ

Хүндүскү болгаш бот-өөредилге салбырынга өөренир кижилерни чыып турар.

ХҮНДҮСКҮ САЛБЫРНЫҢ БЕЛЕТКЭЭР СПЕЦИАЛИСТЕРИ: автомобиль оруктарын тудар болгаш ажыглаар техниктер. Өөренир хуусаазы — 8 класс доосканнарга—3 чыл 6 ай, 10 класс доосканнарга—2 чыл 6 ай.

Орук машиналарын болгаш дериг-херекселдерни ажыглаар болгаш септээр техниктер. Өөренир хуусаазы — 8 класс доосканнарга — 3 чыл 6 ай, 10 класс доосканнарга — 2 чыл 6 ай.

Үлетпүр болгаш хамаатты тудуглар талазы-биле техниктер. Өөренир хуусаазы — 8 класс доосканнарга—3 чыл 6 ай.

БОТ-ӨӨРЕДИЛГЕ САЛБЫРЫНЫҢ БЕЛЕТКЭЭР СПЕЦИАЛИСТЕРИ: автомобиль оруктарын тудар болгаш ажыглаар талазы-биле техниктер. Өөренир хуусаазы—8 класс доосканнарга—4 чыл 6 ай, 10 класстыг доосканнарга—2 чыл 7 ай.

Орук машиналарын болгаш дериг-херекселдерин ажыглаар болгаш септээр талазы-биле техниктер. Өөренир хуусаазы—8 класс доосканнарга — 4 чыл 6 ай, 10 класс доосканнарга —2 чыл 10 ай.

Автомобильдерниң техниктиг хандырылгазының болгаш септээринiң талазы-биле техниктер. Өөренир хуусаазы 8 класс доосканнарга—4 чыл 9 ай, 10 класс доосканнарга—2 чыл 10 ай.

Үлетпүр болгаш хамаатты тудуглар талазы-биле техниктер. Өөренир хуусаазы 10 класс доосканнарга—2 чыл 10 ай.

Хүндүскү салбырларның сургуулдары автомобиль башкарарынга өөренир болгаш автомашиналар чолаачызының эргезин алыр. Оон ангыда олар орук машиналары башкарар эргени алыр болгаш бир ажылчын мергежилди оларга тыпсыр.

ХҮЛЭЭП АЛЫРЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА БИЛДИРИШКИННИ КИИРЕР ХУУСААЛАРЫ: хүндүскү салбырларга 1984 чылдың июнь 1-деи июль 30-га чедир (8 класс доосканнар), июнь 1-деи августуң 13-ке чедир (10 класс доосканнар);

бот-өөредилге салбырга—май 3-тен августуң 10-га чедир.

Киреринiң шылгалдалары чоокка үлежип алыр кижилер:

1. Ортумак школаны медальбиле доосканнар: долу эвес ортумак школаның тергииннери. Хүндүлел бижиктер-биле шаннаткаңар, ол ышкаш ортумак ПТУ-ларны доозарда «тергиин» дипломнарны алганнар.

2. «Үлетпүр болгаш хамаатты тудуг», «Автомобиль оруктарын тудар болгаш ажыглаарының», «Орук машиналарының болгаш дериг-херекселдериниң» салбырларынга биляинин дужаарындан хостаар.

Документилерни хүлээп ап турар адрези: 667000 Кызыл хоорайның Кечил-оол кудумчузунда № 415 бажың, чедер автобустары 6, 15 дугаар.

КРАСНОЯРСКИНИҢ ПОЛИТЕХНИКТИГ ИНСТИТУДУНУҢ КЫЗЫЛДА ФИЛИАЛЫ Кызылда филиалы хүндүскү белеткел курузунга дыңнакчылар хүлээп алырын чарлап турар. Физикага, математикага, орус дылга болгаш литературага кичээлдер июль-авгын дургузунда неделяда 6 катап, эртенгиниң 9 шактан эгелээр. Курска киредге директорлуң адынга биллдиришкин болгаш өөредилге дээш төлевир квитанциязы херек. Өөредилге дээш төлээр 20 рубльдан почта дамчыштыр 14107 дугаарлыг төлевир санынче шилчидер. Хоорайдан еске чер чурттуларга общежитие бээр.

1984 чылдың июль 2-де дыңнакчыларның хуралы болур.

ТЫВА АССР-НИҢ ХАРЫЛЗААНЫҢ БҮДҮРҮЛГЕ-ТЕХНИКТИГ ЭРГЕЛЕЛИ Новосибирскиниң харылзаанның электротехникумунга 1984-1985 өөредилге чылында сургуулдар хүлээп алырын чарлап турар.

Хүндүскү салбыр (шуут өөредилгелиг):

1. Радиохарылзаа болгаш радиодамчыдылгазы.

2. Телеграф харылзаазы болгаш медээлер дамчыдылгазы.

3. Хөй шугумнуг электри харылзаазы.

Өөренир хуусаазы — 3 чыл 10 ай.

Ортумак школа доосканнарга мергежилдер:

1. Радиохарылзаа болгаш радиодамчыдылгазы.

2. Автоматтыг электри харылзаазы.

3. Хөй шугумнуг электри харылзаазы.

4. Телеграф харылзаазы болгаш медээлер дамчыдылгазы.

Өөренир хуусаазы — 2 чыл 8 ай.

Бот-өөредилге салбыры: Долу эвес болгаш долу ортумак школаны доосканнарга мергежилдер:

1. Радиохарылзаа болгаш радиодамчыдылгазы.

2. Автоматтыг электри дамчыдылгазы.

3. Хөй шугумнуг электри харылзаазы.

4. Телеграф харылзаазы болгаш медээлер дамчыдылгазы.

5. Почта харылзаазы.

Өөренир хуусаалары:

а). техниктиг мергежилдерге—ортумак школа доосканнарга 2 чыл 10 ай: долу эвес ортумак школа доосканнарга — 4 чыл 7 ай;

б). почта харылзаазы —ортумак школа доосканнарга — 1 чыл 10 ай; долу эвес ортумак школа доосканнарга — 3 чыл 9 ай.

Шуут өөренир болгаш бот-өөредилгелиг салбырларга хүлээп алырының шылгалдалары 1984 чылдың августуң 1-деи 3-ке чедир болур. Долу эвес ортумак школа доосканнар орус дылга (диктант), математикага (аас-биле), долу ортумак школа доосканнар — орус дылга болгаш литературага (сочинение), математикага (аас-биле) киреринiң шылгаадазын дужаар.

Практиктиг ажыл стажы ийи чылдан эвээш эвес болгаш халашкан хаймычылар өөренир киредге чингелделерлиг болур.

Техникумга өөренир киредге дараазында документилер чугула:

1. Билдиришкин, 8 чыл азы ортумак билиг дугайында документ (боду-биле), № 286 майыктың эмчи шынзылгазы, 6 фото-чурук (дөрт чок, 3Х4 см. хемчээлдиг), күш-ажыл дептеринден үшта бижилге. Бир эвес ажыл стажы 2 чылдан эвээш эвес болза, будурүлгениң азы албан черiниң удуртукчузу, совхоз директору оны шынзыдар. Паспортту, шериг билединi азы киир бижиткен херечилелни боду экжеп көргүзер.

Киреринiң шылгалдаларын Кызыл хоорайга августуң 1-де эгелеп дужаар.

Документилерни Тыва АССР-ниң харылзаанның будурүлге-техниктиг эргелелиниң кадрлар килдизинче дараазында адресче чорудар: 667000 Кызыл хоорай, Кочетов кудумчузу, № 53 бажың, телефон № 2-48-12.

Тыва АССР-ниң Чонуң амыдырал хандырылга министерствозу

(Кызыл хоорайның Горная кудумчузу, бажың № 1 «а») Москваның, Шахтаның, Омскиниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң амыдырал хандырылгазының технологтуг институттарының болгаш Красноярскиниң, Даг-Алтайның, Хабаровскиниң, Благовещенскиниң болгаш ук министерствонуң еске-даа техникумнарының хүндүскү, бот-өөредилге болгаш белеткел салбырларынга өөренирин күзээннериң документилерин чыып турар.

Институттарга болгаш техникумнарга бирги зөлегледе будурүлгениң практиктиг ажыл стажтыг мурнакчыларын хүлээп алыр.

Документилерни июль 1-ге чедир хүлээп алыр. Өөредилге черлерине хүлээп алышкынның болгаш документилерни четчелээриниң чүрүмүнүң дугайын ол ышкаш оларда кандыг мергежилдерни өөредип турарын Чонуң амыдырал хандырылга министерствозунда № 5 кабинеттен билип ап болур.

КЫЗЫЛДЫҢ МЕДИЦИНА УЧИЛИЩЕЗИ

1984-85 өөредилге чылында 10 классты доосканнарны дараазында мергежилдерниң хүндүскү салбырына сургуулдар хүлээп алырын чарлап турар:

1. **Фельдшерниң** — өөренир хуусаазы 2 чыл 6 ай.

2. **Медицина сестразының** — өөренир хуусаазы 1 чыл 10 ай.

Билдиришкиннерни июнь 1-деи августуң 14-ке чедир хүлээп алыр. Специальностуң болгаш дараазында документилерни кошкан билдиришкинни директорлуң адынга киирер:

1. Ортумак билиниң дугайында аттестат (боду-биле).

2. № 286 эмчи шынзылгазы.

3. Өг-бүледе азырадыкчылар дугайында шынзылга.

4. Ада-иезиниң ажыл төлевириниң дугайында шынзыдыл.

5. Ажылдап турар черинден шынзыткан күш-ажыл дептеринден үшта бижилге (практиктиг ажыл стажтыглар)

6. 3Х4 см. хемчээлдиг 6 фото-чурук.

7. Характеристика.

Киреринiң шылгалдалары августуң 1-деи 20-ге чедир—химияга (аас-биле), орус дылга болгаш литературага (бижимел-биле) болур.

Училищеге киир санаанарны ниити чурум өзугаар стипендия бээр болгаш күрүне хандырылгазынга алыр чутула хереглээн кижилерни общежитие-биле хандырар.

Училищеңиң адрези: 667003. Кызыл хоорайның Кечил-оол кудумчузунда № 2 «а» бажың. хүлээп алыр комиссия. телефон №№ 2-41-19, 2-10-28.

Тыва АССР-ниң Кадык камгалал министерствозу

Красноярскиниң, Алтайның, Кемеровонуң медицина институттарының санитария-гигиена, педиатрия, эмнелге факультеттеринге өөренирин күзээн кижилер-биле беседа-таныжылга ажылын кылып турар. Бодунга алгаш келир документилер: ортумак билиг дугайында аттестат, характеристика, № 286 эмчи шынзылгазы, 3Х4 см. хемчээлдиг дөрт фото-чурук, ажылдап турар аныяктар болза, будурүлге баштаар черiниң шынзытканы күш-ажыл дептеринден үшта бижилге.

Беседа-таныжылганы хүнүң-не Кадык камгалал министерствозунга кылып турар. **Адрези: Кызыл хоорайның Ленин кудумчузунуң № 12 бажын.**

ТЫВА АССР-НИҢ АЖААЛГА КАССАЛАРЫНЫҢ ЭРГЕЛЕЛИ Иркутскиниң учёт-кредит техникумунга 1984—1985 өөредилге чылында «Ажаалга кассаларының учёдүү» мергежилге өөренирин күзээн кижилерни хүлээп алыры-биле чыып турар.

Хүндүскү салбырга ортумак школаны доосканнарны хүлээп алыр. Өөренириниң хуусаалы — 1 чыл 8 ай.

Ниити чурттаалга бажыңы-биле, стипендия-биле хандырар.

Бот-өөредилге салбырынга Күржүш-ажылчы ажаалга кассаларынга практиктиг ажылдап чораан, ортумак болгаш долу эвес ортумак школа доосканнарны киреринiң хүлээп алыр.

Хүлээп алышкынга чугула херек документилер:

1. Директорлуң адынга бижээн, чурттап турар черин айыткан билдиришкин.

2. № 286 майыктың эмчи шынзылгазы.

3. 3Х4 см. хемчээлдиг дөрт фото-чурук.

4. Күш-ажыл дептеринден үшта бижилге (таима каакан)

5. Сес чыл школазын доосканының азы ортумак билиг дугайында документилер (боттары-биле).

Киреринiң шылгалдалары (сочинение азы диктант, математика аас-биле) Кызыл хоорайга август 1-деи 20-ге чедир болур.

Билдиришкиннерни 1984 чылдың июнь 1-деи августуң 10-га чедир хүлээп алыр. **Адрези: Кызыл хоорай, Кочетов кудумчузу № 31 бажын, Тыва АССР-ниң ажаалга кассаларының эргелели, кадрлар килдизи.**

Хоорайдан аңгы черде чурттап турарлар документилерни чурттап турар черiниң төп ажаалга кассазынга дужаал болур.

Свердловскиниң, Харьковтуң юридиктиг институттары болгаш Томскиниң күрүне университеди (юридиктиг факультетке) чаа өөредилге чылында 1 курстарга студентилер хүлээп алырын чарлап турар.

Бо өөредилге черлерине 35 хар чедир назылыг, ортумак билиглиг, 2 чылдан эвээш эвес ажыл стажтыг, партия, совет азы хөй-ниити аймылдар талазы-биле дуржулгалыг кижилерни хүлээп алыр.

Өөредилге-биле холбашкан айтырыгларны Тыва АССР-ниң прокуратуразының кадрлар килдизинден тодарадып ап болур.

АДРЕЗИ: Кызыл хоорайның Щетинкин-Кравченко кудумчузунда № 57 бажын, телефон № 2-15-14.

Балгазының № 2 кодээ профессионал-техниктиг училищези өөренирiң күзээн аныяк оолдар, кыстарны чалап турар.

Аңаа силер моон адаанда мергежилдерниң бирээзинге өөренип ап болур силер.

1. **Калбак билиглиг тракторист-машинист.** автомобильдиң 3-ку чергезиниң чолаачызы. 8 класс доосканнарның өөренир хуусаазы—3 чыл.

2. **Ветеринария фельдшери** болгаш 3-ку чергезиң автомобиль чолаачызы. 8 класс доосканнарның өөренир хуусаазы —3 чыл болгаш 10 класс доосканнарга — 1 чыл.

3. **Хойжу-механизатор.** 8 класстың доосканнарның өөренир хуусаазы—3 чыл. 10-гу класс доосканнарга — 1 чыл.

4. **Суггарылга системаларының мастери.** 8-ки класстың доосканнарга өөренир хуусаазы—3 чыл.

5. **Ногаа-чечек өстүрүкчүзү.** 8 классты доосканнарга өөренир хуусаазы — 3 чыл.

Айыттынган мергежилдер шуптузу кодээ ажыл-агыйының улам көдүрерiнге болгаш Аъш-чем программазының айтырыгларын шинтирлээрiнге эргежок чугула боол турар.

Силер училищеге чүгле шилип алганыңар мергежилди чедип аз. ниити билиниерни бедидер эвес. харын база спорттуң кандыг-даа секциязынга өөренип. уран чүүл бөлүмнериниге. сургуулдарның ойнап турар ансамблинге-даа кирип болур силер.

Училищеде спорт секцияларындан аңгыда ыяш чазаарының болгаш чуга демирден дүрзүлер сиилбиринiң. фото-чурук тырттыраарының. техниктиг чогаадылганың болгаш мотоспорттуң бөлүмнери база бар.

Училище силерге общежитиени. ажылдаар болгаш аңаа-даа кедер идик-хептi бээр. 4 удаа чем-биле хандырар. Ол бүгү халас болур.

Училищеге кирерлер дараазында чагадылалдарлыг болур:

1. Училищени дооскан соонда өөредип чоруткан ажыл агыйындан төлевирлиг бир айның шөлээзин алыр.

2. Училищеге өөрөшкен үени күш-ажыл стажынга кирер санаар.

3. Аныяк оолдарны Совет Армияның хүрээлеңинче белдиришкинден соңгаарладыр.

4. Училищени доосканнар ортумак болгаш дээди өөредилге черлерiнге кирердe чингелделиг болур.

Училищени доосканнарның соонда силерни боттарынарның күзээнiнiерiн ёзугаар ажыл-агыйларже. совхозтарже ажылдадып чорудар болгаш аңаа баарымчарга. силерни квартира-биле хандырар. ажылдаарыңарга. дыштанырыңарга таарымчалыг бүгү үүлдерни тургузар.

УЧИЛИЩЕГЕ ХҮЛЭЭП АЛЫРЫНЫҢ НЕГЕЛДЕЛЕРИ

Өөренирiң күзээн кижилерни киреринiң шылгалдалары чоокка хүлээп алыр.

Училищеге киредге дараазында документилер херек:

1. Директорлуң адынга билдиришкин.

2. 2-ги КПТУ-га өөредирiң дилээнiниң дугайында ада-иезиниң азы төрелдериниң биллдиришкини азы ажыл-агыйдан, школадан, көдээ Советтен, организациядан чоруткан бижик.

3. Билиниң дугайында херечилел азы аттестат.

4. Торуттуңгенниң дугайында херечилел азы паспорт.

5. Кинр бижээн херечилел азы шериг биледи.

6. Школадан азы ажылдап турган черинден характеристика.

7. Чурттап турар черинден шынзылга.

8. Өг-бүленiң байдалының дугайында шынзылга.

9. Медицина шынзылгазы (№ 286 майык).

10. 3х4 см. хемчээлдиг 6 фото-чурук.

Документилерни май 1-деи эгелеп үлээп ап турар.

Училищеге кирер кижилер 1984 чылдың августуң 26-га аңаа келген турар ужурлуг.

Школалар доосканнар аныяк оолдар болгаш кыстарны бистиң училищеге кээп өөрөшiрiн маңап турар.

Училищеңиң адрези: Таңды район. Балгазының суур 2-ги КПТУ

ХҮЛЭЭП АЛЫШКЫН КОМИССИЯЗЫ.

Редакциянның адрези: 667000 Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторлуң 2-24-63, редакторлуң оралакчыларының 2-35-24, 2-25-54, харылсалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн баргында 2-32-75 телефоңче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 1992.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1; ТС—01305.

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 145 (12535) | 1984 чылдың июнь 22, пятница | 1925 чылда үдезилеттингеш | Өртээ 3 коп.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНДЕ

«Районнар болгаш хоорайлар солуннарының ажыл-чорудулгазын улам ынай жижидер дугайында» доктаалды СЭКП Төп Комитеди хүлээп алган.

Районнар болгаш хоорайлар солуннары совет парлалганың эң-не массалыы болбушаан, ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезинге идепкейлиг киржип, СЭКП-ниң экономиктиг болгаш социал политиказын боттандырарынче оларны угландырып турар. Журналистерни белеткээриниң амгы системазы районнар болгаш хоорайлар солуннарының хереглелдерин бирги эвилгеде хандырарынче угланмаан. Чер-чер парлалгазының материал-техниктиг баазазын хөгжүдер, редакцияларның болгаш типографияларның ажылдакчыларының күш-ажылының база амыдыралчуртталгазының байдалдарын жижидер дугайында чамдык партия болгаш совет органнар чогуур кичээнгейни салбайн турар.

Районнар болгаш хоорайлар парлалгазының ажылында демделеттинген четпестерни чайладыр талазыбиле хемчеглерни алырын эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТКларынга, партияның крайкомнарынга, обкомнарынга, округкомнарынга, хооркомнарынга болгаш райкомнарынга СЭКП ТК дээскан. Партияның иштики болгаш даштыкы политиказын ханызыбиле танылбырлаары, СЭКП-ниң XXVI съездиниң шиитпирлерин, СЭКП ТК-ның июнь, декабрь (1983 ч.) болгаш февраль (1984 ч.) Пленумнарының доктаалдарын чедиишкиниг күүседирнче ажылчы чоннарны эвилелдээри районнар, хоорайлар парлалгазының кол сорулгазы болуп турар деп, СЭКП ТК-ның доктаалында айыткан.

Районнар болгаш хоорайлар солуннары —совет парлалганың системазында чугула звено, районнарның болгаш хоорайларның экономиктиг, социал болгаш культураны хөгжүлдезиниге политиктиг үдуртулганы боттандырарынга партия комитеттериниң дээштиг чепсээ, массаларның коммунистиг кижизидилгезиниң болгаш хөй-ниитичиниң санал-оналын шын тургузарының күчүлүг чепсээ, чер-черниң амыдыралының дугайында информацияның чугула үнер дөзу дээрзин СЭКП ТК онзалап демделээн.

Партияның хооркомнары болгаш райкомнары боттарының солуннарынга удуртулганың деңнелин бедидер, оларның ажыл-чорудулгазын билдилиг башкарар, ажыл-агый болгаш кижизидилге ажылының эки хевирлерин пропагандалаан болгаш четпестерни илередип парлаан материалдарны идепкейлиг деткиир, ук материалдарны дүрген болгаш ажыл-ишчи ёзу-биле көөрүп чедип алыр ужурлуг. Солуннарның шүгүмчүлелдиг үүлдерин шын эвес көөрүп албан-дужаалдыг кижилерге шыгыы негелдеп салыр. Журналист кадрларны шилип алыр, тааржыткыр тургузар болгаш кижизидер талазы-биле ажылды эжижидер. Журналистерниң идей-политиктиг дадыгышкынынче болгаш профессионалдыг мергежилин бедидеринче, партийжи харыысалганың болгаш принципиалдыг чоруктуң ёзугунга оларны кижизидеринче онза кичээнгейни угландырар. Редакциялар коллективтери-биле ажылчын, көдээ корреспондентилер-биле удуртукчу партия болгаш совет ажылдакчыларның ужуражышкынынарын доктаамал калбаа-биле организастаар, районнар болгаш хоорайлар амыдыралының чугула айтырыгларының дугайында оларга информастап дыңнадыр. Редакция болгаш типография ажылдакчыларының материал-амыдырал байдалдарын эжижидер дугайында доктаамал сагыш салыр.

Саазының чылда тускайлаан фондузунуң хемчээлинге дүүштүр районнар болгаш хоорайлар солуннарының хемчээлин база үнер үезин өскертип болур эргени эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТКларынга, СЭКП-ниң крайкомнарынга болгаш обкомнарынга тывыскан.

Районнар болгаш хоорайлар солуннарының редакцияларының сорулгалары:

партияның айтыканы улус ажыл-агыйының, социал-политиканың болгаш кижизидилгениң кол сорулгаларын амыдыралга боттандырар талазы-биле районнарның болгаш хоорайларның күш-ажылчы коллективтериниң ажыл-чорудулгазын чырыдарынче кол күжениишкиннерни угландырар. Партия эге организацияларының организакчы болгаш идей-кижизидилгелиг ажылының утка-шынарын ханызы-биле көргүзер. Организастыг чоруктуң, корум-чурумну болгаш сагылга-чурумну быжыглаарынга, ажылчы чоннарның күш-ажылчы болгаш политиктиг инициативазын хөгжүдеринге бүгү тала-биле идигни бээр:

планныг даалгаларны чедиишкинниг болгаш ажыр күүседир, күш-ажылдың будуруктулуун бедидер, продукцияның бот-үнезин чингедир болгаш шынарын эжижидер, керээлиг хүлээлгелерни сагыыр дээш социалистиг чарыштың чоруп турарын калбаа-биле бүгү талалыг чырыдар. Курлавырларның, материалдарның, чиг-эттиң болгаш энергияның бүгү хевирлерин каттаар, бот-оруглга-чарылганы, бригада керээзин болгаш күш-ажылды организастаарының депшилгелиг еске-даа хевирлерин шинээдип непередир дээш шиитпирлиг демисежир:

аъш-чем программазың күүседир талазы-биле колхоздарның болгаш совхоздарның, агроүлетпүр комплекзинин будурулгелериниң болгаш организацияларының ажылын. көдээ корреспондентилер-биле удуртукчу партия болгаш совет ажылдакчыларның ужуражышкынынарын доктаамал калбаа-биле организастаар, районнар болгаш хоорайлар амыдыралының чугула айтырыгларының дугайында оларга информастап дыңнадыр. Редакция болгаш типография ажылдакчыларының материал-амыдырал байдалдарын эжижидер дугайында доктаамал сагыш салыр.

Районнар болгаш хоорайлар солуннарының редакцияларының сорулгалары:

партияның айтыканы улус ажыл-агыйының, социал-политиканың болгаш кижизидилгениң кол сорулгаларын амыдыралга боттандырар талазы-биле районнарның болгаш хоорайларның күш-ажылчы коллективтериниң ажыл-чорудулгазын чырыдарынче кол күжениишкиннерни угландырар. Партия эге организацияларының организакчы болгаш идей-кижизидилгелиг ажылының утка-шынарын ханызы-биле көргүзер. Организастыг чоруктуң, корум-чурумну болгаш сагылга-чурумну быжыглаарынга, ажылчы чоннарның күш-ажылчы болгаш политиктиг инициативазын хөгжүдеринге бүгү тала-биле идигни бээр:

планныг даалгаларны чедиишкинниг болгаш ажыр күүседир, күш-ажылдың будуруктулуун бедидер, продукцияның бот-үнезин чингедир болгаш шынарын эжижидер, керээлиг хүлээлгелерни сагыыр дээш социалистиг чарыштың чоруп турарын калбаа-биле бүгү талалыг чырыдар. Курлавырларның, материалдарның, чиг-эттиң болгаш энергияның бүгү хевирлерин каттаар, бот-оруглга-чарылганы, бригада керээзин болгаш күш-ажылды организастаарының депшилгелиг еске-даа хевирлерин шинээдип непередир дээш шиитпирлиг демисежир:

аъш-чем программазың күүседир талазы-биле колхоздарның болгаш совхоздарның, агроүлетпүр комплекзинин будурулгелериниң болгаш организацияларының ажылын. көдээ корреспондентилер-биле удуртукчу партия болгаш совет ажылдакчыларның ужуражышкынынарын доктаамал калбаа-биле организастаар, районнар болгаш хоорайлар амыдыралының чугула айтырыгларының дугайында оларга информастап дыңнадыр. Редакция болгаш типография ажылдакчыларының материал-амыдырал байдалдарын эжижидер дугайында доктаамал сагыш салыр.

Саазының чылда тускайлаан фондузунуң хемчээлинге дүүштүр районнар болгаш хоорайлар солуннарының хемчээлин база үнер үезин өскертип болур эргени эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТКларынга, СЭКП-ниң крайкомнарынга болгаш обкомнарынга тывыскан

СЭКП ТК-ның апрель (1984ч.) Пленумунуң шиитпирлерин — амыдыралга

НЕГЕЛДЕГЕ ДҮҮШТҮР ТУРГУЗАР

СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленуму, ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң он бирги чыыскының бирги сессиязы чүрттүү политиктиг амыдыралынга улуг болуушкун болганын Чөөн-Хемчик район Соведининиң сессиязынга илеткелинге райүүсконом даргазы Д. С. Куулар болгаш сессияга санал бергеннер демделээн.

Улус депутаттарының черчер Советтериниң күүсконнарының ажыл-агый болгаш социал-культура тургузуушкунунуң соруглаларын шиитпирлээринге, ону амыдыралга боттандырарынга аргадуржулгазы бедээн. Ону илеткелчи районнуң Советтериниң ажыл-амыдыралынга көргүскен. Эрткен чылдың социалистиг хүлээлгелерин болгаш планныг онаалдаларының күүселдезинден чедип алырын Чыраа-Бажы, Хайыракан, Теве-Хая көдээ Советтер ийи организастаан. Ажыл-агыйлар, бүдүрүлге бүрүзү планныг онаалдаларын күүсеткен турарын чедип алырынче кичээнгей улгатпал. Ындыг-даа болза, Советтериниң девискээринде чамдык бүдүрүлгелериниң ажыл-ижинде чедир шиитпирлеттинмейн турар айтырыглар бар. Чижээ, продукция бүдүрериниң болгаш сайгарарының үш чыл планнарын хлеб заводунуң, ыяш ажыл-агый черинин, үлетпүр комбинадының, ыяш ажыл-агый черинин ажылдакчылары хамаарышыр девискээринің чаагайжыдылгазынче чогуур кичээнгей салбайн турарын айтыры чугула.

Районнуң аъш-чем программазын күүседиринге черчер Советтериниң кыржилгезинің дугайында айтырыг сессенилге база тургустунган. Көдээ ажыл-агыйда болгаш районнуң агроүлетпүр каттыжышкынының ажылынга ол талазы-биле шиитпирлеттинмейн турар айтырыглар бар. Көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрериниң болгаш садарының хемчээли ооскуш өзүп келген. Ооң түннелинге аъш-чем программазы чедир күүсеттинмейн турар. Бо чылдың бирги кварталында эът садарының планын «Искра», «Большевик» совхоздар күүсеттиээн. Эрткен чылдың ол-ла үезин-биле денгеерге, бо чылдың беш айларында район күрүнеге сүт садарын 160 тоннага эвээжеткен. Ажыл-агыйларда малдың янзы-бүрү чылдагаанындан өлүп хоралырындан болгаш самчыгдаарындан мал бажының чидирги көвүдээн. Ол ылаңгыя «Искра», «Чыраа-Бажы», «Хөндергей», «Большевик», СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхоэтарга хамаарыжыр.

Советтериң практиктиг соруглаларының бирээзи — бүдүрүлге черлериниге дузалал ажыл-агыйын хөгжүдери болур. Ол айтырыгны Советтер канчаар шиитпирлеп турарыл? Улуг бүдүрүлге черлери — АТБ, хөмүр-даш разрези, район эмнелгези мынчага чедир дузалал ажыл-агыйы тургузарынче кирбээн. Районда 2240 өрге, азы чүрттамчы чонның 53 хуузу мал өстүрбейин турар. Хорум-Даг, Хөндергей суурларда огородуут өг-бүлелерниң саны эвээш. Үстүнде чугула бо айтырыглар түге шиитпирлеттинмейн турарыл? Ооң кол чылдагааны — дузалал ажыл-агыйын хөгжүдер талазы-биле хоорай-даа, көдээ-даа Советтериң хүлээп алганы шиитпирлери херекже боттанмайн, саалын кырында арткан болуп турар.

Советтер ажылдакчылары чонның негелдезинге, саналдарынга оноза кичээнгейлиг болур ужурлуг. Советтерге кээп турар чагаа, бижиктерге хамаатылар колдуунда чүрттелга бажыңнарының сеттелгезинде, пассажирлер аргыштырылгазында, почта-телефон харылзаазында четпестерни, хөй-ниитиниң корум-чүрүмүнде хажыдышкынарны айтып турарлар. Ооң чогуур түнелдерни үндүрери чугула. Чонның чагаа, хомудалдары-биле ажыл Хайыракан, Чыраа-Бажы, Теве-Хая көдээ Советтеринде эки тургустунган. Ынчалза-даа Хөндергей, Шеми, Чыргакы көдээ, Чадаана хоорай Советтеринде — негелдеге дүүшпес. Районнуң чер-чер Советтериниң күүсконнары хүлээп алган шиитпирлериниң күүселдезиниң черле черле ажыл-агыйын хөгжүдерин, ажылдакчыларын, ажыл-агыйлыг черлерниң ажыл-ижинде чедир шиитпирлеттинмейн турар айтырыглар бар. Чижээ, продукция бүдүрериниң болгаш сайгарарының планын хлеб заводунуң, ыяш ажыл-агый черинин, үлетпүр комбинадының, ыяш ажыл-агый черинин ажылдакчылары хамаарышыр девискээринің чаагайжыдылгазынче чогуур кичээнгей салбайн турарын айтыры чугула.

Районнуң аъш-чем программазын күүседиринге черчер Советтериниң күүсконнары, ажыл-агый удурткучулары чаагайжыдылгазынче чогуур кичээнгей салбайн турарын айтыры чугула.

Советтериниң хөй талалыг ажыл-чорудулгазында бир чугула участок — чонның чүрттелга, коммунал-амыдырал байдалын экижидери. Чадаана хоорайда чүрттелга фондузун ажыглап турарының четпестер бары сессияга айыттынган.

Чүрттакчылыг черлериниң чаагайжыдылгазы — Советтериниң ажылында база бир чугула айтырыг. Сессияга ол талазы-биле база чугаа болган. Чадаана хоорайны болгаш чамдык суурларны чаагайжыдарынче көрдүнген акша-хөреңгини ол соруглаларга ажыглавайн турганының фактылары бар. Хөндергей, Бажың-Алаак суурлар бойдүстүү чурумалдыг черлеринде турар, ындыг турбуже, көдээ Советтериниң күүсконнары, ажыл-агый удурткучулары чаагайжыдылга кичээнгей салбайн турарын айтыры чугула.

Районнуң аъш-чем программазын күүседиринге черчер Советтериниң кыржилгезинің дугайында айтырыг сессенилге база тургустунган. Көдээ ажыл-агыйда болгаш районнуң агроүлетпүр каттыжышкынының ажылынга ол талазы-биле шиитпирлеттинмейн турар айтырыглар бар. Көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрериниң болгаш садарының хемчээли ооскуш өзүп келген. Ооң түннелинге аъш-чем программазы чедир күүсеттинмейн турар. Бо чылдың бирги кварталында эът садарының планын «Искра», «Большевик» совхоздар күүсеттиээн. Эрткен чылдың ол-ла үезин-биле денгеерге, бо чылдың беш айларында район күрүнеге сүт садарын 160 тоннага эвээжеткен. Ажыл-агыйларда малдың янзы-бүрү чылдагаанындан өлүп хоралырындан болгаш самчыгдаарындан мал бажының чидирги көвүдээн. Ол ылаңгыя «Искра», «Чыраа-Бажы», «Хөндергей», «Большевик», СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхоэтарга хамаарыжыр.

Советтериниң практиктиг соруглаларының бирээзи — бүдүрүлге черлериниге дузалал ажыл-агыйын хөгжүдери болур. Ол айтырыгны Советтер канчаар шиитпирлеп турарыл? Улуг бүдүрүлге черлери — АТБ, хөмүр-даш разрези, район эмнелгези мынчага чедир дузалал ажыл-агыйы тургузарынче кирбээн. Районда 2240 өрге, азы чүрттамчы чонның 53 хуузу мал өстүрбейин турар. Хорум-Даг, Хөндергей суурларда огородуут өг-бүлелерниң саны эвээш. Үстүнде чугула бо айтырыглар түге шиитпирлеттинмейн турарыл? Ооң кол чылдагааны — дузалал ажыл-агыйын хөгжүдер талазы-биле хоорай-даа, көдээ-даа Советтериниң хүлээп алганы шиитпирлери херекже боттанмайн, саалын кырында арткан болуп турар.

Советтер ажылдакчылары чонның негелдезинге, саналдарынга оноза кичээнгейлиг болур ужурлуг. Советтерге кээп турар чагаа, бижиктерге хамаатылар колдуунда чүрттелга бажыңнарының сеттелгезинде, пассажирлер аргыштырылгазында, почта-телефон харылзаазында четпестерни, хөй-ниитиниң корум-чүрүмүнде хажыдышкынарны айтып турарлар. Ооң чогуур түнелдерни үндүрери чугула. Чонның чагаа, хомудалдары-биле ажыл Хайыракан, Чыраа-Бажы, Теве-Хая көдээ Советтеринде эки тургустунган. Ынчалза-даа Хөндергей, Шеми, Чыргакы көдээ, Чадаана хоорай Советтеринде — негелдеге дүүшпес. Районнуң чер-чер Советтериниң күүсконнары хүлээп алган шиитпирлериниң күүселдезиниң черле черле ажыл-агыйын хөгжүдерин, ажылдакчыларын, ажыл-агыйлыг черлерниң ажыл-ижинде чедир шиитпирлеттинмейн турар айтырыглар бар. Чижээ, продукция бүдүрериниң болгаш сайгарарының планын хлеб заводунуң, ыяш ажыл-агый черинин, үлетпүр комбинадының, ыяш ажыл-агый черинин ажылдакчылары хамаарышыр девискээринің чаагайжыдылгазынче чогуур кичээнгей салбайн турарын айтыры чугула.

Районнуң аъш-чем программазын күүседиринге черчер Советтериниң күүсконнары, ажыл-агый удурткучулары чаагайжыдылгазынче чогуур кичээнгей салбайн турарын айтыры чугула.

Советтериниң хөй талалыг ажыл-чорудулгазында бир чугула участок — чонның чүрттелга, коммунал-амыдырал байдалын экижидери. Чадаана хоорайда чүрттелга фондузун ажыглап турарының четпестер бары сессияга айыттынган.

Чүрттакчылыг черлериниң чаагайжыдылгазы — Советтериниң ажылында база бир чугула айтырыг. Сессияга ол талазы-биле база чугаа болган. Чадаана хоорайны болгаш чамдык суурларны чаагайжыдарынче көрдүнген акша-хөреңгини ол соруглаларга ажыглавайн турганының фактылары бар. Хөндергей, Бажың-Алаак суурлар бойдүстүү чурумалдыг черлеринде турар, ындыг турбуже, көдээ Советтериниң күүсконнары, ажыл-агый удурткучулары чаагайжыдылга кичээнгей салбайн турарын айтыры чугула.

Районнуң аъш-чем программазын күүседиринге черчер Советтериниң кыржилгезинің дугайында айтырыг сессенилге база тургустунган. Көдээ ажыл-агыйда болгаш районнуң агроүлетпүр каттыжышкынының ажылынга ол талазы-биле шиитпирлеттинмейн турар айтырыглар бар. Көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрериниң болгаш садарының хемчээли ооскуш өзүп келген. Ооң түннелинге аъш-чем программазы чедир күүсеттинмейн турар. Бо чылдың бирги кварталында эът садарының планын «Искра», «Большевик» совхоздар күүсеттиээн. Эрткен чылдың ол-ла үезин-биле денгеерге, бо чылдың беш айларында район күрүнеге сүт садарын 160 тоннага эвээжеткен. Ажыл-агыйларда малдың янзы-бүрү чылдагаанындан өлүп хоралырындан болгаш самчыгдаарындан мал бажының чидирги көвүдээн. Ол ылаңгыя «Искра», «Чыраа-Бажы», «Хөндергей», «Большевик», СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхоэтарга хамаарыжыр.

Советтериниң практиктиг соруглаларының бирээзи — бүдүрүлге черлериниге дузалал ажыл-агыйын хөгжүдери болур. Ол айтырыгны Советтер канчаар шиитпирлеп турарыл? Улуг бүдүрүлге черлери — АТБ, хөмүр-даш разрези, район эмнелгези мынчага чедир дузалал ажыл-агыйы тургузарынче кирбээн. Районда 2240 өрге, азы чүрттамчы чонның 53 хуузу мал өстүрбейин турар. Хорум-Даг, Хөндергей суурларда огородуут өг-бүлелерниң саны эвээш. Үстүнде чугула бо айтырыглар түге шиитпирлеттинмейн турарыл? Ооң кол чылдагааны — дузалал ажыл-агыйын хөгжүдер талазы-биле хоорай-даа, көдээ-даа Советтериниң хүлээп алганы шиитпирлери херекже боттанмайн, саалын кырында арткан болуп турар.

Советтер ажылдакчылары чонның негелдезинге, саналдарынга оноза кичээнгейлиг болур ужурлуг. Советтерге кээп турар чагаа, бижиктерге хамаатылар колдуунда чүрттелга бажыңнарының сеттелгезинде, пассажирлер аргыштырылгазында, почта-телефон харылзаазында четпестерни, хөй-ниитиниң корум-чүрүмүнде хажыдышкынарны айтып турарлар. Ооң чогуур түнелдерни үндүрери чугула. Чонның чагаа, хомудалдары-биле ажыл Хайыракан, Чыраа-Бажы, Теве-Хая көдээ Советтеринде эки тургустунган. Ынчалза-даа Хөндергей, Шеми, Чыргакы көдээ, Чадаана хоорай Советтеринде — негелдеге дүүшпес. Районнуң чер-чер Советтериниң күүсконнары хүлээп алган шиитпирлериниң күүселдезиниң черле черле ажыл-агыйын хөгжүдерин, ажылдакчыларын, ажыл-агыйлыг черлерниң ажыл-ижинде чедир шиитпирлеттинмейн турар айтырыглар бар. Чижээ, продукция бүдүрериниң болгаш сайгарарының планын хлеб заводунуң, ыяш ажыл-агый черинин, үлетпүр комбинадының, ыяш ажыл-агый черинин ажылдакчылары хамаарышыр девискээринің чаагайжыдылгазынче чогуур кичээнгей салбайн турарын айтыры чугула.

Районнуң аъш-чем программазын күүседиринге черчер Советтериниң күүсконнары, ажыл-агый удурткучулары чаагайжыдылгазынче чогуур кичээнгей салбайн турарын айтыры чугула.

Советтериниң хөй талалыг ажыл-чорудулгазында бир чугула участок — чонның чүрттелга, коммунал-амыдырал байдалын экижидери. Чадаана хоорайда чүрттелга фондузун ажыглап турарының четпестер бары сессияга айыттынган.

Чүрттакчылыг черлериниң чаагайжыдылгазы — Советтериниң ажылында база бир чугула айтырыг. Сессияга ол талазы-биле база чугаа болган. Чадаана хоорайны болгаш чамдык суурларны чаагайжыдарынче көрдүнген акша-хөреңгини ол соруглаларга ажыглавайн турганының фактылары бар. Хөндергей, Бажың-Алаак суурлар бойдүстүү чурумалдыг черлеринде турар, ындыг турбуже, көдээ Советтериниң күүсконнары, ажыл-агый удурткучулары чаагайжыдылга кичээнгей салбайн турарын айтыры чугула.

Улуг-Хемниң ыяш үлетпүр ажыл-агыйы «Совет Тываның 40 чылынга — шылыпчы 40 неделя» деп чарышка кириштиилээн, күрүне планнарын күүседир даалгазын чеднишкинниг боттандырып турар. Коллектив эрткен беш айларда продукция сайгарарының планын 105,4, барааныг продукциямыын — 114,5, дилиг материалдарын белеткээрин 105,3 хуу күүсеткен. Ооң күүселдезинге ыяш дилдирер цехтиң ажылчыннары эвээш эвес үлүүн кииристирген. Ылаңгыя В. Л. Башкирцевке удурткан бригада социалистиг чарышка ийи киржип, беш айлар планын 105,9 хуу боттандырган.

Бо коллективте хирээ бизекчизи Н. С. Лебедев өскелерден ылгалдыг. Ол ажылга харыысалгазын күдүлээп көрбээн. Биче сеткилдиг, эш-өөрүзүрек ажылчын кады ажылдап турар өөрүнге мактадып келген. Николай Семенович ажылды багай шынарлыг кылып көрбээн.

Владимир Леонидовичиниң бригадазы майда база ийи ажылдаан.

ЧУРУКТА: бригадир В. Л. Башкирцев (солагай талада) биле хирээ бизекчизи Н. С. Лебедев.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

Тудугда специалист: ролю болгаш хүлээлгези

«РЕЖИССЁР» — ИНЖЕНЕР

Тудуг ажылынга инженер-техниктиг ажылдакчыларның үжүр-дузазының дугайында чугааны эгелээн болгай бис. Ажылды организастаарынга бо специалистерниң киирип турар үлүг улуг. Нимтизи-биле «Тыва тудуг» трестте 194 инженер-техниктиг ажылдакчылар саватлыкым турар. Оларның иштинде 66 улуг инженерлер, 114 улуг прорабтар, 18 аныа прорабтар, 35 мастерлер бар. Бо дээрге улуг күш.

Моон мурнунда үнген материалда прорабтың ролюнүң, хүлээлгезиниң дугайында бижээн бис. Тудуг ажылын организастаарынга ооң үлүүн демделээн бис. Трестте улуг прорабтардан 1 кижи дээдиг, 14 кижи ортумак тускай эртеминг. Ол чыл ажыр 8 кижи ажылдап турар.

Прорабты тудугнуң «режиссёру» дишкен бис. Кандыгдаа оркестрни эки удуртуруудан аңгыда, музыкашы таварыштырары, репертуарын шилиири концерттиң режиссёрундан хамаарыжыр. Ол шынаа тудуг ажылында база ындыг. Прорабты углап баштап турар инженериң «режиссёр» деп адаан адалмаан. Трестте 17 дээдиг, 45 ортумак тускай эртеминг инженерлер бар. Ол чыл чедир азы ооң-даа хөй чылдарда ажылдап турарларның саны — 26,9 кижи бо чылын ажылдап кирген. Бо саннар ында үр ажылдаан, дуржулгалыг инженерлер бар дээрзин бадыткап турар.

Чагырарны прорабтар дамчыштыр тургузар, контрольдаар кижи — «Кызыл тудуг» эргелелдиң бүдүрүлге-техниктиг комплектация эргелелиниң кол инженери В. Л. Гладычева. Ооң санаа турары-биле саалгаларның кол чылдагаанын сөөртүлге ажылын шин организастаа шыдавайн туларында. Машина-техника болгаш механизмнер-биле хандырылга четпестер бар. Берии каан техниканың ажылгалы база четпес. Чагырын алган механизмнерни, материалдарның ажылгалын инженер-техниктиг ажылдакчылар ам-даа кошкак контролдаар турар. Борта инженер книжиниң «режиссёр» ролю ийи көвүдбейн турар.

Тудуг ажылының шынарын экижидери прорабтың-даа, инженериң-даа дорт хүлээлгези болур. Кылганының шынарындан аңгыда, келген материалдарның шынары куду болуп турар. Трестиң тудуг лабораториязының начальниги З. Н. Шатохинаның киржилгези-биле май айда хынаалаларды организастаан. Элегес-Аксының керамиктиг хаяа материалдары заводтан келген 58 муң туулбуну май айда бракталаан. Эртир орттедип каапкан, бот-боттарынга тудуштур хаймын калган, тиглемек, чугай хомудактыг туулбу, бичии шыгырга-ла, тоглап каар. Кызылдың туулбу заводунуң бүдүрген кылыглары хөөвек, марказынга дүүшпес болган. Туулбу хүлээп ап турар прораб маңаа негелделиг чоруун, принципиалдыг туружум көргүзер тургаш. Хандырыкчы-биле харылзаакы инженер-техниктиг ажылдакчылар, трестиң удуртукчулары быжыглаары албан.

Хөй-ле хомудалдар «Тудуг кезектери» комбинаттың адресинге болуп турар. Эштээр цехтер эргижирээнидең панельдериң ыдыглары ыргап-дагыр, быжыглалдары үстүп турар. Комбинаттың дериг-херекселдери эргижирээни-биле ону таймыбырлап турар. Чыл келген тудум чаа сериялардың төлевилелдерни үлээп ап турза-даа, бүдүрүлге технологиязы эрги девээр артып турар. Бо карышкак шынарны экижидеринге коючуг шаптыктыг. Өрээлдер араазында салыр гипсолит панельдер ол болгаш сыйлып азы мыгап бээр, ону дескилеп, быжыглаарынга үе үнер. Комбинатта курганалыга камералары чок. Этажтар арасының марштары дески эвес кылдыын турар.

Красноярскиден кээп турар панельдериң раковиналары улуг, диштыкы карты бүдүргей, кыдыглары дестейгейдей берген. Оон туттунган 280 олуттуг урулар садыгының эптекчилери бергедээшкинге таварыжын турар. Ачискиден келген 3 муң дөрбелчин метр керамиктиг плиталарның 480 дөрбелчин метри үреликтолган. Азы нөөрге, бо чылдың беш айларында район күрүнеге сүт садарын 160 тоннага эвээжеткен. Ажыл-агыйларда малдың янзы-бүрү чылдагаанындан өлүп хоралырындан болгаш самчыгдаарындан мал бажының чидирги көвүдээн. Ол ылаңгыя «Искра», «Чыраа-Бажы», «Хөндергей», «Большевик», СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхоэтарга хамаарыжыр.

Советтериниң практиктиг соруглаларының бирээзи — бүдүрүлге черлериниге дузалал ажыл-агыйын хөгжүдери болур. Ол айтырыгны Советтер канчаар шиитпирлеп турарыл? Улуг бүдүрүлге черлери — АТБ, хөмүр-даш разрези, район эмнелгези мынчага чедир дузалал ажыл-агыйы тургузарынче кирбээн. Районда 2240 өрге, азы чүрттамчы чонның 53 хуузу мал өстүрбейин турар. Хорум-Даг, Хөндергей суурларда огородуут өг-бүлелерниң саны эвээш. Үстүнде чугула бо айтырыглар түге шиитпирлеттинмейн турарыл? Ооң кол чылдагааны — дузалал ажыл-агыйын хөгжүдер талазы-биле хоорай-даа, көдээ-даа Советтериниң хүлээп алганы шиитпирлери херекже боттанмайн, саалын кырында арткан болуп турар.

Советтер ажылдакчылары чонның негелдезинге, саналдарынга оноза кичээнгейлиг болур ужурлуг. Советтерге кээп турар чагаа, бижиктерге хамаатылар колдуунда чүрттелга бажыңнарының сеттелгезинде, пассажирлер аргыштырылгазында, почта-телефон харылзаазында четпестерни, хөй-ниитиниң корум-чүрүмүнде хажыдышкынарны айтып турарлар. Ооң чогуур түнелдерни үндүрери чугула. Чонның чагаа, хомудалдары-биле ажыл Хайыракан, Чыраа-Бажы, Теве-Хая көдээ Советтеринде эки тургустунган. Ынчалза-даа Хөндергей, Шеми, Чыргакы көдээ, Чадаана хоорай Советтеринде — негелдеге дүүшпес. Районнуң чер-чер Советтериниң күүсконнары хүлээп алган шиитпирлериниң күүселдезиниң черле черле ажыл-агыйын хөгжүдерин, ажылдакчыларын, ажыл-агыйлыг черлерниң ажыл-ижинде чедир шиитпирлеттинмейн турар айтырыглар бар. Чижээ, продукция бүдүрериниң болгаш сайгарарының планын хлеб заводунуң, ыяш ажыл-агый черинин, үлетпүр комбинадының, ыяш ажыл-агый черинин ажылдакчылары хамаарышыр девискээринің чаагайжыдылгазынче чогуур кичээнгей салбайн турарын айтыры чугула.

Районнуң аъш-чем программазын күүседиринге черчер Советтериниң күүсконнары, ажыл-агый удурткучулары чаагайжыдылгазынче чогуур кичээнгей салбайн турарын айтыры чугула.

Советтериниң хөй талалыг ажыл-чорудулгазында бир чугула участок — чонның чүрттелга, коммунал-амыдырал байдалын экижидери. Чадаана хоорайда чүрттелга фондузун ажыглап турарының четпестер бары сессияга айыттынган.

Чүрттакчылыг черлериниң чаагайжыдылгазы — Советтериниң ажылында база бир чугула айтырыг. Сессияга ол талазы-биле база чугаа болган. Чадаана хоорайны болгаш чамдык суурларны чаагайжыдарынче көрдүнген акша-хөреңгини ол соруглаларга ажыглавайн турганының фактылары бар. Хөндергей, Бажың-Алаак суурлар бойдүстүү чурумалдыг черлеринде турар, ындыг турбуже, көдээ Советтериниң күүсконнары, ажыл-агый удурткучулары чаагайжыдылга кичээнгей салбайн турарын айтыры чугула.

Районнуң аъш-чем программазын күүседиринге черчер Советтериниң кыржилгезинің дугайында айтырыг сессенилге база тургустунган. Көдээ ажыл-агыйда болгаш районнуң агроүлетпүр каттыжышкынының ажылынга ол талазы-биле шиитпирлеттинмейн турар айтырыглар бар. Көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрериниң болгаш садарының хемчээли ооскуш өзүп келген. Ооң түннелинге аъш-чем программазы чедир күүсеттинмейн турар. Бо чылдың бирги кварталында эът садарының планын «Искра», «Большевик» совхоздар күүсеттиээн. Эрткен чылдың ол-ла үезин-биле денгеер

Биробиджанның автомашиналар септәәр заводу — область төвүнүң аныяқ будүрүлгезин. Баймал-Амурнуң магистраль тудуунга ажыглал турар күчүлүг автомашиналарны ында септеп турар. Слесарь мастерскаяларын бо чылдың эң эгээнде заводка ажыглалга киргген. Ол мастерскаяларга автомашиналарны болгаш ялчирбелиг тракторларны база септеп турар.

ЧУРУКТА: машина кезөнтерин эптээр слесарьлар бригадазын коммунист А. Н. Лисицин (оң талазындан үшкү кижи) удуртуп турар. Еврей автономнуг областтың түргүстүүганындан бээр 50 чылына алдар болдурган социалистиг чарышка ол бригада тиилежип болган.

В. ТАРАБАЩУКТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Каяа-даа быжыг сагылга-чурум дээш

ПРОГУЛ — БОДУНГА КАРАЖА

Бо чылдың эрткен беш айларында «Сукпак» совхозтан 39 кижи ажылдан үнген, 37 кижини ажылга хүлээп алган. Чурум үреп, прогулдап, арагалап тургамы дээш профэвилел комитединиң хуралынга 4 кижиниң харээн көргөн, профилактика, херээженнер чөвүлелиниң, эш хүү судунуң хуралдарынга чурум үрээнинер-биле хөй удаа чугаалажып келген. Эрткен чылдың бо үезин-биле деңнээргө бо сан-түң элээн эвээжээн. Ынчалза-даа ол кандыг-даа ооңгурга бербейн турар. Ажылдан озалдап, эрте чорун турар кижилерниң саны чежел? Ону санаары берге, түге дээрге ооң үчёдүм, хыналдазын кылбайнда-даа турар.

Күш-ажылдың сагылга-чурумуу... Күш-ажылдың сагылга-чурумуун деңнелин кайчап бедидип алырыл. Бо айтырыгны ажыл-агыйда кайчаар шинтирлеп турарыл, түү чедир шинтирметтинмейл турарыл? Ол айтырыгның дугайында «Сукпак» совхозтуң директору Трофим Захарович Ли-биле чугаалажырывыска, ап турар хемчегларинiң дугайын чугаалап, дужаалдар дептерин ажып олура, столунуң иштинден бага бир саазын үштүп экселди. Ында бир ажылчын кижи түгле чаңгыс хүн безин ажылче үнмейн баарга азы эзириктер сергедир черже кириптерге, эш-өөрүүнүң мурнуга ат-алдарын чидириптеринден эдегээ чүү чидиргенинiң сан-түңүн тодаргай санап көргүзүп каан болду.

Ол «арифметика» мырнай бүдүүн. Эзириктер сергедир албан черже «карактап, сергедип» каанды дээш 25 рубльди төледип алыр. Бир хүн ажылче үнмээнин дээш айда шалыңындан 7 рубль 20 копеекти чедир албас. Ол-ла хүнүң шөлээнинден база мавын каапкаар. Ол дээрге 12 рубль 48 көпеек. Чыл түнелиинде алыр үжүрлүг шаңнал акшазын база албас. Оон аңгыда 13 дугаар шалыңының 20 хуузун кавыдар болза 32 рубльди шалыңыга чедир албас. Оон түнелиг: совхозтуң ажылчыны кижи чылда түгле чаңгыс катап чурум үреп, чылда чаңгыс ажыл шагы үзер болза безин ол дире акша чедир албас-тыр. Ол бир эвес хөй үргүлдүг кижи болза, өг-бүле хожаанга улуг караже.

Күш-ажылдың сагылга-чурумун үраар, арагага сундугар, хүннээнген ажылынга харыысалга чок ажылчын кижиниң бодумга чедирер хоравы мындыгдыр. А оон ажылдан турар будүрүлгезинге чедирер когаралын түүк-биле хемчээрил?

Чамдык прогулшиктер түгле бодумга хоралыг чүве кылган шын дел бодап турар. Ол ыңдыг эвес. Ол дээрге бир-ле дугаарында, чедир бербээн продукция, куду шынарлыг ажыл-дыр. Бир эвес чаңгыс сорулгалыг, деминг ажылдап турар бригада болза, бир кижиниң

Опера музыказының Собинов фестивалын Ярославль хоорайга үш удаа эрттирген. Улуг орус артист Собиновтуң адын ол фестивальга тывыскан. Чурттуң хөгжүм уран түүлүнүң мастерлери ооң чаңгыс чер чурттугларынга аалдап келген.

Фестивальдың ажыттынар хүнүнде ооң киржикчилери болгаш аалчылары, хоорайның хөй-ниитизиниң төлөзелекчилери Собинов кудумчузунда № 25 бажыңга чыылганнар. Леонид Витальевич Собинов 112 чыл бурукгаар ол бажыңга төрүттүнген. Чыылганнарның аразында — ССРЭ-ниң улустуң артизи, Ленинчи болгаш Күрүне шаңналдарының лауреады Мария Биешу, фестивальдың хүндүлүг аалчызы — Л. В. Собиновтуң уруу — Светлана Леонидовна Собинова. Күрүнениң театр уран түүлүнүң институдунуң доцентизи.

ЧУРУКТА: С. Л. Собинова болгаш ССРЭ-ниң улустуң артизи М. Биешу.

Б. САРАНЦЕВТИҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

Улусчу чогаадылга фестивалы

ТҮҢНЕЛ КӨРҮЛДЕ

Совет Тыванның 40 чыл ооңга уткуштур чарлаттынган улусчу чогаадылга фестивалының түңнел көрүлдези Бай-Тайга районуң төвү Тээли суурга болуп эрткен. Анаа түс-түс коллективтерден 400 хире кижи киришкен. Ыры байырлалынга киржири-биле келгеннер омак хөглүг болгаш каас-чараш идик-хептиг болганнар. Оларның кол соруглазы республикага уран түүлүнүң түңнел фестивалынга киржири болуп. Анаа район бүрүлү культура талазы-биле сайзыралының отчёдун бээр. Ынчангаш бот-тывынгыр уран түүлүнүң бүгү-ле жанрларын түс-түзүнде сайзыратып, улусчу талантыларны дилеп тывары, чаа чараш ырларны, национал хөгжүм херекселдеринге эки ойнап билирлерин, сыгыт, хөөмейге талантылыг кижилерни илередири болур. Ол ышкаш эки чогаалдарны чоокга пропагандалап тодарадыры чугула.

Баштайгы көргүзүгде районуң харылзаа салбырының коллективи А. Чыргал-оолдуң «Революция күштү берген» деп ниити ыры-биле эгелээн. Ол-ла коллективтен «Почтачы», «Соңгу чүктүң кызы» деп танцыларны урутлар күүсеткенин, Б. Чүлдүм-Сюрюңнүң «Каттырынчыын, кара баарым» деп баштак ырызындан болгаш үстүнде номерлерни жюри эки деп демдеглээн.

Райпо коллективиниң концерти музыка-литературалыг композиция-биле эгелээн болгаш идей-политиктиг утка-шынарын жюриниң түңнели үнмээнде-ле көрүкчүлер үнелей бергеннер. Ылаңгыя хомусчулар ансамблин, Б. Чүлдүм-Сюрюңнүң «Тыва пулемётчиктер» деп ырызын Ч. Сонам, С. Кара-оол, «Бистиң Тыва» деп ырыны үш үнге К. Ооржак, Ч. Дөртен-оол, С. Кырлыг-Кара эки күүсеткеннер.

Ол ышкаш «Тээли» совхозтуң Найырал салбырындан Хертек Арбай-оолдуң сыгыдын, Салчак Сарыг-оолдуң «Төрээн Тывам» деп шулуун боду номчаанын, К. Бегзиниң «Ынак черим» деп ырын А. Домбаа, С. Хейжер-оолдуң «Кызылым сен» деп ырын В. Иргит оларның түс-түста күүсеткенин жюри эки деп демдеглээн. Ол коллективте ниити ырыны хөй үнге Г. Кандан тургускан. Улуг наылыг бот-тывынгыр артист М. Калзан бызаанчыга кончуг эки ойнаан.

Ниитизи-биле районуң 4 совхозтарындан уран түүлдүн 6 коллективтери, район төвүнде албан организациялардан уран түүлдүг 7 коллективтери киришкен. Бирги черим район, ийигизиң харылзаа салбыры, үшкүзүн «Кара-Хөл» совхозтуң коллективи түс-түзүнде алган.

Маңаа бир онзалап демдеглээр чүве — ниити ырларның хөй үнге күүселдерин кылганы болур. Район эмнелгезиниң ниити ыры (удуртукчузу Ч. Чымба), Кара-Хөлдүң ниити ыры (удуртукчузу Г. Кандан) дээш оон-даа өскелер.

Сцена культуразы мурнуда чылдардан чүгээр экижээн. Сыгыт, хөөмей, каргыраанның каттышкан ансамбльдери, хөгжүм оркестр барык чок болган.

С. БЮРБЕ.

Солун дуржулга

СПОРТ— КАДЫКШЫЛ

Күш-культура база спорт ажылынга чедишкинигнери дээш 1983 чылдың түңнелин ёзугаар Эстониа ССРЭ-ниң Спорт комитединиң шилчиир Кызыл тугубиле шаңнаткан.

Эстониада чыл келген тудум-на күш-культура болгаш спортка хандыкшылдыг кижилерниң саны көвүдеп, спорттуң материалдыг базазы быжыгып, спорт эт-херексели бүдүрүп үндүреги калбарып орар. Бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң, организацияларының, ажылагыйларының күрүне планында күш-культура болгаш спорттуң кол көргүзүглерин база киирген. Чон ортузунга күш-культура-массалыг, спорт, кадыкшылга ажылының ажыктыг хевирлериниң системазы республикада тургустунган.

Эстонианың компартиязының ТК-зының болгаш чазаның 1973 чылда хүлээп алган тускай доктаалының, СЭКП ТК-ның база ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1981 чылдың сентябрьда хүлээп алганы «Күш-культураның болгаш спорттуң массалыын улам ыцай көдурер дугайында» доктаалының соонда хөгжүлдени алган кадыкшылга күш-культуразың хөгжүдериниң болгаш ажылчы чоннарның массалыг дыштанылгазың организастаарын экижидериниң программазы күш-культуржуларның санын ийи катап өстүрген, күш-культура-массалыг ажылдың шынарын бедидип, масштавын күрүне ужур-утказыг болдурган.

Ол программаның кол үзедизини— «Кадык болунар!» деп шимчээшкин, ооң соруглазы күш-культура, спорт өөренир кичээлдерниң үезин өөренекчи аныяктарга неделяда 8-10 шакка чедир (күш-культура кичээлдерин ажаа кириштирбес), ажылчы чоннарга будурүлге гимнастиказы-биле катай 4-6 шакка чедир көвүдедири болур. Бола бүгү ажылды республикада спорттуң чаңчыл болган хевирлери — гимнастика, спорттуң чаңгыс болган хевирлери — гимнастика, спорттуң чаңчыл болган хевирлери — гимнастика, спорттуң чаңчыл болган хевирлери — гимнастика, спорттуң чаңчыл

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 146 (12536) | 1984 чылдың июнь 23, суббота | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көп.

К. У. Черненконуң Франциянның Президентизи Ф. Миттеран-биле ужуражыышкыны

СЭКП ТК-ның Чигинге секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненконуң Француз Республиканың Президентизи Ф. Миттеран-биле ужуражыышкыны июнь 21-де Кремльге болган.

Санал-оналдарның ажыт-чажыт чок, чогумчалыг солчуушкунунуң үезинде ийи талага соңуургалдыг делегейниң эң чугула чамдык айтырыгларын, а ол ышкаш ССРЭ-ниң болгаш Франция-ның аразынга харылзаалар-ны база бот-боттарынга ажыктыг кады ажылдажылгапы улам ыңай хөгжүдери-ниң болгаш хаылладырының айтырыгларын чугаалажып көргөн.

(СЭТА).

Токарь Анатолий Чепуштанов районнар аразының Кызылда «Сельхозтехника» каттыжыышкынында 14 чыл ажылдап турар. Хүлээнип алган ажылынга харыысалгалыг, дыңнангыр, биче сеткилдиг кижи коллектив кежигүннериниң хүндүткелин чаалап алган. Оон хөрек чуруун Хүндүлел самбыразында киргерген.

ЧУРУКТА: токарь А. Чепуштанов.

М. СУНДУЙНУҢ фотозу.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунда

ИДЕПКЕЙЖИДЕРИНИҢ ХЕМЧЕГЛЕРИН АЖЫЛДАП КЫЛГАН

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң ээлчегликтиг хуралы июнь 22-де болган.

СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунуң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының бирги сессиязының шиитпирлерин, СЭКП ТК-ның Чигинге секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш К. У. Черненконуң улус депутаттарының Советтеринниң ажылын улам ыңай экижидерниче, а ол ышкаш ниити билиг болгаш профессионал школаның реформазын боттандырарынче угланган чүгаазын Тыва АССР-ниң ажылчы чоннары бедик көдүрлүүшкүн-биле хүлээп алган болгаш изин-биле деткээн деп ук хуралга демдеглээн.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң хуралынга Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң сессиялары болгаш тоску сессиядарының аразында Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң үндүрген Чарлыктарын Дээди Советтиң сессиязынга бадыалдыры-биле кижер дугайында доктаалды хүлээп алган.

«Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутаттарының соңгулда округтарынга ажыл-чорудулгазының дугайында медээлериниң дугайында» айтырыгны чугаалашкан.

1983 чылда депутаттардан ийи чүс хире медээлер Президиумче кирген деп ук хуралга демдеглээн. Анза депутаттар СЭКП-ниң XXVI съездиниң, ТК-ның оон дараазындагы Пленумнарының шиитпирлерин, Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнеңиң иштики болгаш даштыкы политиказын деткип турарын дыңнадып турар дээрзин ук хуралга демдеглээн.

Депутаттар бүдүрүлгечи ажыл-чорудулгазының депутат хүлээлгелери-биле дүүштүр-мөгеериң күзээниңерни илереткен болгай силер. Бистер ону совет кижилериниң ниити тиилелгени чедип алырынга кинген үлүүн француздарның хүндүлел турарының демдээ кылдыр көрүп турар бис.

Июньның бо хүннеринде Европаның хөй-хөй улустары немец-фашистиг агрессорга удур кады демиселдиң кадыг-дошкун үезиниң дугайын сактып турар. Гитлержи Германияның бистиң чүртүвүсче оор дайы-биле халдааны 1941 чылдың июнь айы совет кижилериниң үгаан-бодалынга хаңы сорбуну арттырган. Совет улус болгаш оларның удурткучулары ындыг чорук кажан-даа база кандыг-даа хевирлиг кылдыр катаптаваын дээш бүгү чүүлдерни кылыр. Бо хүннерде Барыын чүктө чамдык кижилер Европада дайын соңгудери девискээр-политиктиг кызыгаарларны чигзинишкинге таварыштырарының оралдажыышкыннарын кылып турар. Ол дээрге айыылдыг херек-тир. Бо үндезин айтырыг талазы-биле бистин-биле Францияның аразынга бот-боттарын билчир чорук турун келген. Ынчангаш моон-даа соңгаар ындыг болурунга бүдүрээри күзенчиг-дир.

Келир чылын бистер шупту-вус фашизмни ашкан Тиилелгениң дөртен чыл болганын демдеглээр болгай бис. Ол дыка-ла улуг өртек-үнелиг болган. Бистер антигитлержи эвилелдия бүгү улустарының ону чедип алырынга салыышкынының үжүр-дузазын, француз патриоттарның маадырлыг чорун кудулаттайн турар бис. Ынчалза-даа ниити дайзының чылча таварынга Совет Эвилелиниң шиитпирлиг рольдуг болганы маргыжар арга чок. Совет кижилер боттарының болгаш еске-даа улустарның тайбыңнай чаагай кежиктерин ажыглаар, тайбыңнаткаан ажылдаар, хостуг чүрттээр эргенин боттарының чөөрбй миллион кыстарының болгаш оолдарының амы-тыны-биле тадаан.

(Уланчылы 3-кү арыда).

ДОКТААМАЛ КОМИССИЯЛАР ХУРАЛДАРЫ

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң доктаамал комиссияларының хуралдары дүүн. Советтер бажыңынга болуп артилээн.

Бии-Хем районда Туран хоорай Совединиң сессияларынга депутаттарның киржилгезиниң дугайында ук хоорсоветтиң күүскомунун даргазы В. А. Виговскийнин дыңнадыын Мандат комиссиязынга чугаалашкан. Бюджетти күүседип, план-штат чүрүмүн Эрзин район Совединиң канчаар сагып турарын План-бюджет комиссиязынга дыңнаан.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Көдээ ажыл-агый талазы-биле доктаамал комиссиязы Тес-Хем районнуң совхозтарының черни канчаар ажыглап турарының талазы-биле райкүүском даргазының бирги орала-кчызы Ш. Х. Сереэдарның илеткелин алган.

Республиканың аъш-чем үлетпүрүнүң министри А. С. Сат чоннуң амыдырал хандырылга министри С. К. Буянды олар боттарының министерстволарында ажылдап турар хөрээженнериниң күш-ажылын камгалаар дээш кандыг ажылдарны кылып турарын Дээди Совединиң Чөвүлелиниң Президиумунуң хуралынга Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң сессиялары болгаш тоску сессиядарының аразында Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң үндүрген Чарлыктарын Дээди Советтиң сессиязынга бадыалдыры-биле кижер дугайында доктаалды хүлээп алган.

Оон-биле чергелештир чамдык депутаттарның соңгулза округтарында ажылы бо хүнүн негелдезинге дүүшпейн турар дээрзин ук хуралга айыткан. Чамдык депутаттар соңгукчулар-биле, деңниткен коллективтери болгаш хөй-ниити организациялары-биле доктаамал ужураштайн турар. Чамдык соңгулда округтарында депутаттарның хамаатылар хүлээп алыр хүнүн, шагын, черин тодарғайлаваан. Доктаамал комиссияларның составында кирип турза-даа, хуралга олурушпас депутаттар база бар.

Улус депутаттарының чамдык күүсекчи комитеттери соңгукчулар-биле ужуражырыгга, оларның мурнунга отчёт бээринге депутаттарга чогуур дуза көргүспейн баар таварылгалар база бар. Ол ышкаш республиканың чамдык организацияларының болгаш будүрүлгелериниң удуртукчулары депутаттарның чагаа-бижиктеринге харыны хожудадып турар.

Ыыдыр чергестерни даюй чайладыр, СЭКП-ниң XXVI съездиниң болгаш партия ТК-ның оон дараазындагы Пленумнарының шиитпирлерин, СЭКП ТК-ның Чигинге секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш К. У. Черненконуң айтыышкыннарын күүсеп-дир талазы-биле Тыва АССР-ниң депутаттарының ажыл-чорудулгазынга бүгү талалыг дузаны көргүзер, оларның идепкейлиг чоруун улам бедидер талазы-биле хемчегларни ажылдап кылган доктаалды ук хуралга хүлээп алган.

СОВЕТ-ФРАНЦУЗ ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАР

СЭКП ТК-ның Чигинге секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненконуң Совет Эвилелинде албанның аян-чоруун кылып чедип келген Француз Республиканың Президентизи Ф. Миттеран-биле чугаалажыышкыннары июнь 21-де Кремльге эгелээн.

Чугаалажыышкыннарга киришкеннер: совет таладан — СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги орала-кчызы, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги орала-кчызы Г. А. Алиев, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының бирги орала-кчызы В. В. Кузнецов, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги орала-кчызы Н. В. Архипов, ССРЭ-ниң даштыкы садыг министри Н. С. Патоличев, ССРЭ-ниң Францияда элчини Ю. М. Воронцов: француз таладан — Францияның даштыкы харылзаалар министри К. Шейсон, Францияның транспорт министри Ш. Фитерма, Францияның даштыкы садыг болгаш туризм министри Э. Крессон, Францияның камгалал министриниң чанында дайын хоочулчаларының херектериниң талазы-биле күрүне секретары Ж. Лорэн, Республиканың Президентизиниң канцеляриязының чиигине секретары Ж.-Л. Бианко, Францияның ССРЭ-де элчини К. Арно.

Делегейде амгы байдалдың чугула кол айтырыгларын санал-оналдар солчуушкунунуң төвүнге тургустунган. Делегей байдалының бакыраанының чылдагаанарынга хамаарыштыр бодалдарның ылгалдыы турза-даа, ССРЭ болгаш Франция ниити сагыш човаашынны илергейлеп, делегей байдалының улам ыңай чидигленирин болдурбазынга бир дөмей бодалдарлыг болуп турар.

Ядролуг дайынның кызыышкынындан кижи төрелгетенни камгалаарын бирги чергенинг чугула соруглазы кылдыр совет таладан онзалап айыткан. Делегей харылзааларынга экижиишкинче эргилдедээш, ол харылзааларны чавырлыышкынның оруунче катап киирер дээш ССРЭ шиитпирлиг туржуп турар. Ону чедип алырда хамыктың мурнунда АКШ бүгү угланыышкыннарынга удур туржуушкунну өөскүдеринден, тускай догүннаан күрүнелерге бодунуң тура-соруун албадаар чүткүүшкүнден, шериг-стратегтиг байдал талазы-биле артык күштүг болур чорукту чедип алыр дээш оралдажыышкыннардан ойталаары эргежок чугула. Ак сеткилдиг болгаш сарыылдыг дуржуп алыышкынарга Совет Эвилели белен. Ынчаллажок күш дөгээр ыйыышкынның адаа-биле бистер дүжүп берииккинерни кылыр дээр кордал көңгүс частырыг-дыр.

Ядролуг чепсектиг күрүнелер аразында харылзаалар оларның аразынга дугуружтунган норма-чижектерге албан чагырткан турар, ол норма-чижектерниң алыс соруглазы ядролуг дайынны болдурбазы болур, ядролуг дайынны пропагандалаарынган ойталаар, ядролуг чепсекти мурнай ажыглавас болгаш оон кандыг-даа хевирге неитреэрнин болдурбас талазы-биле хүлээлге алыр, ядролуг чепсек чөк зоналарны тургузарын деткиир, ядролуг боо-чепсектерни үзүткаарынга чедир оларны кызыгаарынче утланыышкыл дугайында саналдарже француз таланың кичээнгейин угландырган. Бистиң саналывысты ядролуг чепсектиг бүгү күрүнелерге, оларның кайызынга-даа тустус чорудуп берген болгаш аңаа чогуур харыны Совет Эвилели манап турар.

Боо-чепсекти эңдере бүдүрерин космос делгеминче шилчидерин болдурбазы эң-не чугула ужур-дузалыг деп, ССРЭ-ниң болгаш Францияның санап турары чугаалажыышкыннарга илергейлеттинген. Чогуур дуржулгаларны ажылдап кылыры-биле чугаалажыышкыннарны соңгаарладыышкын чөк эгелээри дээш ийи күрүне туржуп турар.

Химиктиг чепсекти хоруур болгаш үзүткаар дугайында айтырыгже кичээнгейни боочепсекти эңдере бүдүрерин шеглээринниң өске угланыышкыннарының аразынга утландырган. Чепсегленишкинни дужүрер талазы-биле Женева конференциязынга чогуур конвенцияны белеткээр талазы-биле ажылды чогумчалыг утланыышкынче киирери эң-не чугула ужур-дузалыг болур ийик деп бодалды ийи тала илергейлээн. Ядролуг чепсекти неитеретпезинин чурумун быжыглаарының база калбартырының соруглаларының эң-не чугулазы база демдеглеттинген болгаш ядролуг чепсекти неитеретпес дугайында 1977 чылда Совет-француз декларацияга дүүштүр бо талазы-биле дем каттыштырган күжениишкиннерни кылырынга белеңнин бадыткаан.

Ядролуг боо-чепсектерни кызыгаарлаарының болгаш кызырарының айтырыы амгы делегей байдалында кол чугула ужур-дузалыг болуп турарын К. У. Черненко онзалап демдеглээн. Женевага чугаалажыышкыннарга Совет Эвилели бот-боттарынга кайызынга-даа таарымчалыг дутуржулганы чедип алырынче шын-на сеткилден чүткүп келген болгаш Барыын чүктүң негелделеринге үткүй базымнарны кылган. Барыын Европага америк ракеталарын тургусканы кымның-даа айыыл чөк чоруун бедиттээн, а харын дайын айыылын улгаттырган. Ынчангаш ол дээш харыысалганы АКШ болгаш Соңгу-Атлантика керээзининг талазы-бирыысалгалыг политиктиг болгаш күрүне удуртукчуларында бар деп бе. Ядролуг дайынның кыжаның эвээжедиринче угланган бот-боттарының аразында харылзааларның тодаргай нормаларын хүлээп көөрүнүң дугайын дугуржүп алыр ядролуг чепсектиг өске күрүнелерге, оон иштинде Францияга саналдаан бис.

Ам чав, деңнээр чүүл чөк айыыл тургустунуп турар, боүдаада космостан. Таванда-ла шаг-шаандан бээр сылдыстаже чүткүп. Октаргайның чажыттарын ажыдарын күзеп чораан кижи төрелгетеп космосту шингээдип алырының талазы-биле бо хире көскү чедишкиннерни ядролуг арт-айыыл оон кыжаның кезиин дээш чедип алган бе? Совет Эвилели болгаш Франция ону болдурбас дээш хөйну кылып болур деп бодап турар бис. Мында шилип алыр чүүл, арга бар—ол дээрге космоска дайын чепсээн эңдере бүдүрерин баш үдур болдурбазының дугайынча шын-на сеткилден чүткүп келген болгаш Барыын чүктүң негелделеринге үткүй базымнарны кылган. Барыын Европага америк ракеталарын тургусканы кымның-даа айыыл чөк чоруун бедиттээн, а харын дайын айыылын улгаттырган. Ынчангаш ол дээш харыысалганы АКШ болгаш Соңгу-Атлантика керээзининг талазы-биле ооң-ле ооң эвилелчилери чүктээр алаар. Дугуржүнга чедип алдынзын дээш, бис ам-даа туржуп турар бис. Ядролуг чепсектерни эңдере бүдүрерине Америка-биледаа, оон туржук Франция-биле-даа чаржырын күзевейн турар бис деп. К. У. Черненко демдеглээн. Бис ындыг чепсектерни кайы-кайызынга, эң эвээш хемчээлге чедир кызырары дээш туржуп турар бис. Чогум-на харын кайы-кайызынга-даа дээш. Ынчалзажок АКШ-та дугуржүп алырынга күзел амга чедир илеревейн турары харааданчыг.

ССРЭ-ниң болгаш Францияның тайбыңны камгалап арттырарынга, ядролуг дайының болу бээрин болдурбас дээш бүгү чүүлдер кылдыган турзуун дээш ниити сонуургалдының Ф. Миттеран демдеглээн. Оон-биле кады президент ядролуг чепсектерге хамаарыштыр айтыырлар талазы-биле Совет Эвилелиниң болгаш Соңгу-Атлантика бөлүүнүң аразында карышкак турушту, Францияның, оон мурнундаа билдингир туружун база катап бадыткаан.

Ниити-европа ужур-дузалыг чорудугну уламчылаарының чугулазын болгаш Европага бүзүрежилгени база айыыл чөк чорукту быжыглаарынга салдар чедирер политиктиг болгаш шериг-техниктиг хемчеглерниң улуг комплексизин Стокгольм конференциязынга ажылдап кылган турарынче утланган күжениишкиннерни, оон иштинде бот-боттары-биле сүмележин турган, чорударынга белеңнин ийи тала илергейлээн.

Шерни күжүн ажыглавас болгаш тайбың харылзааларны тудар дугайында кереэни чарары, еске-даа улуг ужур-дузалыг хемчеглерни хүлээп алыры ол сорулгаларга эки салдарны чедирип болур ийик деп, совет тала демдеглээн.

К. У. Черненко делегейде дүшкүүрлүг чоруктуң одаг-мөгеериң күзээниңерни илереткен болгай силер. Бистер ону совет кижилериниң ниити тиилелгени чедип алырынга кинген үлүүн француздарның хүндүлел турарының демдээ кылдыр көрүп турар бис.

Июньның бо хүннеринде Европаның хөй-хөй улустары немец-фашистиг агрессорга удур кады демиселдиң кадыг-дошкун үезинин дугайын сактып турар. Гитлержи Германияның бистиң чүртүвүсче оор дайы-биле халдааны 1941 чылдың июнь айы совет кижилериниң үгаан-бодалынга хаңы сорбуну арттырган. Совет улус болгаш оларның удурткучулары ындыг чорук кажан-даа база кандыг-даа хевирлиг кылдыр катаптаваын дээш бүгү чүүлдерни кылыр. Бо хүннерде Барыын чүктө чамдык кижилер Европада дайын соңгудери девискээр-политиктиг кызыгаарларны чигзинишкинге таварыштырарының оралдажыышкыннарын кылып турар. Ол дээрге айыылдыг херек-тир. Бо үндезин айтырыг талазы-биле бистин-биле Францияның аразынга бот-боттарын билчир чорук турун келген. Ынчангаш моон-даа соңгаар ындыг болурунга бүзүрээри күзенчиг-дир.

Келир чылын бистер шупту-вус фашизмни ашкан Тиилелгениң дөртен чыл болганын демдеглээр болгай бис. Ол дыка-ла улуг өртек-үнелиг болган. Бистер антигитлержи эвилелдия бүгү улустарының ону чедип алырынга салыышкынының үжүр-дузазын, француз патриоттарның маадырлыг чорун кудулаттайн турар бис. Ынчалза-даа ниити дайзының чылча таварынга Совет Эвилелиниң шиитпирлиг рольдуг болганы маргыжар арга чок. Совет кижилер боттарының болгаш еске-даа улустарның тайбыңнай чаагай кежиктерин ажыглаар, тайбыңнаткаан ажылдаар, хостуг чүрттээр эргенин боттарының чөөрбй миллион кыстарының болгаш оолдарының амы-тыны-биле тадаан.

(Уланчылы 3-кү арыда).

НАЙЫРАЛДЫГ БАЙДАЛГА

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумуң июнь 21-де Кремльдин Улуг ордузунга Француз Республиканың Президентизи Франсуа Миттеранның алдары дээш дүштеки шайлалга тургускан.

Ф. Миттеран-биле кады аянчорук үезинде ону үдеп чоруур француз албан кижилери аңаа турган.

Совет таладан шайлалгага К. У. Черненко, А. А. Громыко, Г. А. Алиев, В. И. Воротников, М. С. Горбачев, Г. В. Романов, Д. Ф. Устинов, В. В. Кузнецов, П. Н. Демичев, Б. Н. Пономарев, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги орала-кчызы И. В. Архипов, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргаларының орала-кчылары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң палаталарының даргалары, ССРЭ-ниң министрлери, ССРЭ-ниң күрүне комитеттериниң даргалары, албанның өске-даа кижилери турган.

СЭКП ТК-ның Чигинге секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненко шайлалгага чүве чугаалаан.

К. У. Черненконуң чугаазы

Хүндүлүг дээди Президент!
Хүндүлүг француз өнүктер!
Эштер!

Француз күрүнениң баштыынга болгаш ону үдеп чоруур, Францияның көскү күрүне болгаш политиктиг ажылдакчыларынга байыр чедирери өөрүнчүг-дүр. Силерниң Москвага чедип келгенинер эки болду. Совет-француз харылзааларының чанчыллары байлак. Доктаамал хууда харылзаалар, оон иштинде дээди деңнелге харылзаалар — ындыг чанчылдарының бирээзин, бис олар үзүктелбес болзун дээш туржуп турар бис.

Бүгү чүүлдерин боттуг ёзубиле көргеш — а ёзулуг политикага ол кара чаңгыс шын көрүш болур болгай—ССРЭ биле Францияның аразында аңгылапкак чүүлдерниң хөйүн чугаалаар херек: ниитилелэкономиктиг тургузугга болгаш идеологияда ылгалдар, делегейниң чугула чамдык айтырыгларының талазы-биле аңгы туруштуг чоруктар.

Ынчалза-даа бистиң ийи чүртүвүсту чоокшулаштырып турар хөй чүүлдерин чугаалаарын ол-ла политиктиг боттуг чорук хүлээндирип турар. Бирги ээлчегде, ол дээрге төөгү ёзугаар тургустунуп келген, эң-не аар дээш дайынга кады демиселге быжыккан совет болгаш француз улустарның ыяыралчы харылзаалары-дыр. Ол дээрге база янзы-бүрү адырларда амгы үеде туруп турар, бот-боттарывыска ажыктыг калбак харылзаалар болгаш солчуушкуннар-дыр. Ол дээрге база ССРЭ болгаш Франция Европага дайын соңлундеги эде таварыштырылганың киржикчилери чүрттар болганда, КНО-нуп Айыыл чөк чорук Чөвүлелиниң доктаамал кежигүннери болганда, ядролуг ийи күрүне болганда, оларның тайбыңны камгалаары дээш онзагай харыысалгалыы-дыр. Ынчангаш түңнел иллеп: ниитиэи-биле алырга, бистиң ботботтарывыстың аравыста харылзааларывыстың балансызы боттуг болуп турар, ылангыя үзүн хуусаалыг үени алыр болза. Бөгүн эгелээн чугаалажыышкыннар оңу база бадыткап турар-дыр.

Кажан чавырлыышкын бадыткаттының турган үеде Совет Эвилелиниң болгаш Францияның дем каттыштырган хөделиишкиннери делегей херектериниң таарымчалыг хөнгүүрүнге бодунуң тодаргай салдарын чедирген. Азы мындыг: совет-француз харылзаалар эптереш кыныргара-ла, ол бистиң ийи чүртүвүсту чоокшулаштырып турар хөй чүүлдерин чугаалаарын ол-ла политиктиг боттуг чорук хүлээндирип турар. Бирги ээлчегде, ол дээрге төөгү ёзугаар тургустунуп келген, эң-не аар дээш дайынга кады демиселге быжыккан совет болгаш француз улустарның ыяыралчы харылзаалары-дыр. Ол дээрге база янзы-бүрү адырларда амгы үеде туруп турар, бот-боттарывыска ажыктыг калбак харылзаалар болгаш солчуушкуннар-дыр. Ол дээрге база ССРЭ болгаш Франция Европага дайын соңлундеги эде таварыштырылганың киржикчилери чүрттар болганда, КНО-нуп Айыыл чөк чорук Чөвүлелиниң доктаамал кежигүннери болганда, ядролуг ийи күрүне болганда, оларның тайбыңнаткаан ажылдаар, хостуг чүрттээр эргенин боттарының чөөрбй миллион кыстарының болгаш оолдарының амы-тыны-биле тадаан.

(Уланчылы 3-кү арыда).

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ БЕШКИ ЧЫЫЖЫНЫҢ ТОСКУ СЕССИЯЗЫНЫҢ АЖЫТТЫНАРЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң бешки чыыжының тоску сессиязы 1984 чылдың июнь 23-те, 10 шакта, СЭКП Тыва обкомунуң Политчыгыдыышкын бажыңынга ажыттынар.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ДЕПУТАТТАРЫНГА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң бешки чыыжының тоску сессиязынга келген депутаттарның бүрүткели июнь 23-те СЭКП обкомунуң Политчыгыдыышкын бажыңынга 8 шак 30 минутада болур.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ТӨЛЭЭЛЕКЧИЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНИҢ ХУРАЛЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң төлээлекчилер чөвүлелиниң хуралы 1984 чылдың июнь 23-те, 9 шак 30 минутада СЭКП обкомунуң Политчыгыдыышкын бажыңынга болур.

Даарта—Совет аныяктар хүнү

ЛЕНИНЧИ ЧАГЫГЛАРГА ШЫНЧЫ

Совет Тываның оолдары, кыстары республиканың ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң айтырыгларын шинтирлээринге идепкейлиг киржип турарлар. Ылаңгыя бодунуң басырлалы — Совет аныяктар хүн ажыл-ажылчы чедиишкиннерлиг утказын, Комсомолга В. И. Ленинниң адын тывысканындан бээр 60 чылынга болгаш ССРЭ-ниң составынга Тываның ооң тура-биле каттышканының 40 чылынга белеткел ажылдары аныяктарның өүш-ажылчы болгаш политиктиг көдүрүлүшкүүнүң болдурган.

СЭКП ТК-ниң Чиргине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумуның Даргазы эш К. У. Черненконуң комсомол организацияларының секретарьларының бүгү-армия чөвүлел хуралынга «Ленинчи ёзу-биле чурттаар, ажылдаар, деминеежир» деп чугаазында айтыкан түңнелдерни болгаш айтышкыннарны Тываның аныяктары бир эп-сеткилдиг күүндүгүнүүшкүн-биле деткип, ону ажыл-чорудулгазының дайынчы программазы кылдыр күзээп алганнар.

Он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседир дээш республиканың комсомол организацияларының аныяктар ортузунга организаторлуг база политиктиг ажылды күштелдирген түңнелинде оларның коммунистиг тургузуушкунунуң айтырыгларын шинтирлээринге киржилгелеп идепкейжиткен. Чаа Шагаан-Арыгны, республиканың тудуг индустриязының, мелиорациязының, мал ажылының баазаларын тудары болгун комсомолчуларның болгаш аныяктарның шалыпчы херээ болу берген. Амгы уеде он беш муң оолдар, кыстар күш-ажылды коммунистиг өзу-биле көөр дээш шимчээшкинде хаара туттунган. Бо чылдың эрткен беш айларда улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларынче комсомолчу путёвка-биле 700 ажыг оолдар, кыстарны чоруткан. Олар чаа мергежилди кызымаа-биле шингээдип ал, багай эвес ажылдал турарлар.

Өөреникчи, сургуул болгаш студент аныяктар бодунуң байырлалын күш-ажылга, өөредилгеге, марксисчи-ленинчи теорияны шингээдип алырынга чедиишкиннерлиг уткаан. Күш-ажылчы чайның дургузунда школачыларның болгаш студентилерниң күжү-биле чеди миллион рубльдиң ажылын кылыр. Студентилерниң тудут отрядтарының дайынчылары үлетпүр будурулгелерниң, культуразының, суггарылга системазының, эмнелгелериниң, уруглар алдан черлериниң объектилеринге, мал кажааларын, чүс километр орукту тударынга ажылдаар болгаш оларны ажыглалга киирер. Он беш муң ажыг үстүнү класстарның өөреникчилери күш-ажылчы каттыжыышкыннарга, будурулге бригадаларынга чайгы үеде ажылдавыл, мал чемнерин белеткээр, хөй кыргыыр, ногаа өстүрер болгаш өске-даа ажылдарны кылыр.

Республиканың комсомолу партияның область организациязының дайынчы дузалакчызы болгаш курлавыры болуп келген болгаш моон соңгаар-даа болур. СЭКП кежигүнүнге киргеннерниң 65 ажыг хуузунга ВЛКСМ комитеттери рекомендациязыны берген. Муң ажыг аныяк коммунистер партия даалгаларын күүсетпишаан, аныяктар-биле ажылдың янзы-бүрү участоктарын удуртуп турар. Республиканың Дээди Совединин депутаттарының бештин бирээзин-де 30 хар чедир назылыг чер-чер Советтериниң депутаттарының үштүн бирээзи ол хире назылыг болуп турар.

1985 чылдың чайынында бистиң Төрээн чуртувустуң найысылалы Маадыр-хооралай Москвага аныяктарның болгаш студентилерниң XII Бүгү-делегей фестивалы «Империализмге удур эп-сеткил каттыштырылгазы, тайбың болгаш найырал дээш» деп лозуңнуң адаа-биле болуп эртер.

Комсомолга В. И. Ленинниң адын тывысканындан бээр 60 чылынга, келир чылын болур фестивальга тураскаатканы бүгү-эвилелдиң комсомолчу - аныяктарының субботнигиниң июнь 23-те эртиирер дугайында Москваның, Ленинградтың, Украинаның, Казахстанның, Белоруссияның болгаш өске-даа республикаларның, крайларның, областарның эгелээшкинин Тываның оолдар, кыстары бир эп-сеткилдиг деткээш, субботникти бөгүн эрттирип турар. Баш бурунгаар саналгашкын ёзугаар алырга, 34 муң ажыг рубльди XII Бүгү-эвилел фестивальның фондузунче шилчидер.

Комсомол организацияларының аныяктарның марксисчи-ленинчи кижизидилгезин сайгырангайжыдып турар. «СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шинтирлерин — амыдыралга» деп Ленинчи зачётта 40 муң ажыг оолдар, кыстар хаара туттунган. Чээрби ажыг муң аныяк ажыл-ишчилер марксисчи-ленинчи теорияны, экономиктиг билиглерни шингээдип ал турар.

Коммунистиг партия аныяктарга бодунуң революшчу дуржулгазын, маадырлыг чанчылдарын дамчыдып берип келген. Төрээн чуртунга кызыгаар чок бердинген, В. И. Ленинниң херээнге, коммунизминиң идеалдарынга шынчы чоруккa партия аныяктарны өөредип турар. Улуг салгалдың кижилериниң чанчылдарынга аныяк өскенни өөредип, кижизидериниң ажыктыг хевири, патриоттуг кижизидилгениң школазы — совет улустуң революшчу, дайынчы болгаш күш-ажылчы алдарының черлеря-биле комсомолчуларның болгаш аныяктарның Бүгү-эвилел походу болур. Ында 45 муң ажыг кижи киржип турар.

Аныяктарның күш-дамыр кижизидилгези экижип орар. Күш-культурада болгаш спортта муң-муң оолдар, кыстар хаара туттунган. Он беш муң ажыг кижи спорттуң массалыг хевирлериниң разрядтарының нормаларын күүсеткен. Чыл келген түдум-на спортчуларның мергежили өзүп турар. Оларга делегей чергелиг спорт мастери, хостуг хүрешке ССРЭ-ниң шилиндек командазының кежигүнү, делегей чемпионадының мөңгүн шанналының эдилекчизи Александр Доржу, ССРЭ-ниң спорт мастерлери ча адарынга Галина Огнева, хостуг хүрешке Василий Хураган-болгаш өскелерни-даа хамаарыштырып болур.

Партийжи удуртулга — комсомол организацияларының кол күжүнүн, оларның дайынчы арга-шинээзин бедиреринiң үндезини болур. Партия комитеттериниң хүн бүрү сагыш салыышкынының ачызында комсомол организацияларының ажылчорудулгазы элээн тодаргай, дээштиг, утка-шынары ханы болу берген. Комсомолда партийжи өзек бижыгып турар.

Аныяктарга дузазын көргүзүп турар хоочуннарның, будурулгелериниң мурнакчыларының, кадржаан мергежилдиг ажылчыннарның күш-ажылын үнелээри берге. Оларны аныяктарның дагдыныкчылары деп чоргаарал-биле адаар бис. Социалистиг Күш-ажылдың Маадырлары механизатор Д. Д. Даваага, хойжу Д.-Н. Ч. Ооржакка болгаш саанчы А. С.-Б. Монгушка, тудугжулар Е. С. Бизяевага, Е. Ө. Сарыгларга, хойжу Х. Д. Бегзиге, өскелерге-даа өөрүп четтиргениниң сестерин илередип турар бис.

Он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседир херекке комсомол организацияларының киирип турар үлүүн чөптүүбиле үнелеп көрбүшаан, чамдык четпестер барын айтыр апаар. Оолдар болгаш кыстарның мөзүү-шынар-кижизидилгезин экижидер дээш чорудуп турар ажылывыс ам-даа негелдеге четпес. Ооң уламыдан аныяк кижилерниң аразында арагалаар, хөй-ниитининг корумчурумун үрээр, күш-ажылга ак сеткилдиг киришпес кижилер бар. Бо болза чамдык комсомол комитеттери идейполитиктиг ажылды, Ленинчи зачётту, политиктиг, экономиктиг, ниити-билиг өөредилгелерин, аныяктарның хостуг үезин четпес организастап турарындан болгаш.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, партия ТК-ниң ооң соонда болган Пленумнарының шинтирлеринде аныяктарның күш-ажылчы болгаш хөй-ниити ажыл-чорудулгазынга делгем орукту ажыдып, улуг ажыл-херекти даандырып турар. Улуг баштыңчы В. И. Ленинниң чагыгларынга шынчы, Коммунистиг партияның революсчу херээнге бердинген Тываның оолдар, кыстары СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шинтирлерин күүседиринге, Совет Тываның 40 чылын төлептиг уткуурунга шалыпчы күш-ажылы, эки өөредилгези, идепкейлиг ниитилел-политиктиг херектер-биле боттарының үлүүн киирерлер.

О. ХОПУЯ,
ВЛКСМ обкомуның бирги секретары.

СӨЗҮҮБҮСТҮ ЭЭЛЭЭР БИС

«Совет Тываның 40 чыл оюнга — 40 шалыпчы неделя» деп социалистиг чарышка киришкишаан, «Тере-Хөл» совхозта комсомолчу-аныяктарның Сарыг-Хөл СБФ-зи бо чылдың бирги кварталында чедип алган чедиишкиннерин улаш бижыглаан, чартык чыл планның база чедиишкинниг күүседип турар.

Ферма коммунистиг күш-ажыл коллективи деп ат дээш демисежин, сөзүнге эвээ болуп, мурнакчыларның одурууңда кирген.

Ферма саанчыларының, кадарчыларның үштүн бир хуузу коммунистер, хөй кезии комсомолчулар болгаш аныяктар. Олар боттарының алган бедиткен хүлээлгелерин боттуг ажыл-херектер-биле бадыткааннар. Коллектив чартык чылда пландан ажыр он тонна сүттү күрүнеге сакан. Ферманың коллективи ВЛКСМ райкомунуң шилчир вымпели-биле шаннатканын өөрүшкү-биле уткаан.

Үстүнде чедиишкиннерни чедип алырынга фермага хөй чыл ажылдаан дагдыныкчылар ферма эргелекчизи Х. Пушкин, район Совединин депутады саанчы С. Шимит, саанчылар Т. Билчитмаа, М. Балган, коллективтиң коммунистериниң чоокта чаа партия кежигүнүнүн кандидадынга хүлээп алганы аныяк саанчы З. Артына, комсомолчулар Урана, Долаана, Оксана Артыналар (утбашкылар), өске-даа өштерниң киирген үлүү бар. Малды сагыш човангыр ажаар, бодунуң мергежилинге бердинген чорук саанчыларның, бызаа ажаакчыларының, кадарчыларның үре-түңнелдиг ажылының бир чажыды ында.

Ферма коммунистер — башкарыкчы күш. Олар шупту партийжи даалгалардыг. Чижээ, партия кежигүнүнүн кандидадынга чаа хүлээп алганывыс мурнакчы саанчы З. Артына комсомолчулар, аныяктар ортузунга, саанчы В. Кыргыс ямыдырал хандырылга, М. Ак көскү агитация талазы-биле ажылдарны харыылап, од ажылдарны идепкейлиг организастап келген. Ферманың саанчылары хөй кыргылдазынга, мал чеминин белеткелинге, өскедаа хөй-ниитининг ажылынга идепкейлиглер.

Фермавыс чоокта чаа Чыргаландының Кара-Дытта серии чайлаанче кеже берген. Шупту 196 инектиң чайгы семиртилгели эгелээнге ол-Эки өтүсигенниг одарларга сүт саалдазы улам бедирин дуржулга көргүскен. Саанчылар, кадарчылар чайлаглаар бетинде ферманың кыштаанга чамдык септелгени чорукканнар. Аныяк саанчы бүрүзү өдек бөлөринге, кажааларны септээринге, көржен коптарарынга идепкейлиг киришкен. Чоорту бажыннарны септеп, күзүн зелёнка ажаалдазынга база киржир бис.

Сарыг-Хөл сүт-бараан фермазының коллективи Совет аныяктар хүнүн күштажылчы өөрүшкү-биле уткуп, Совет Тываның 40 чылынга алдар болдурган чарыштыг улам кал бартып турар.

В. ХОҢАЙ,
Сарыг-Хөл фермазында инек кадарчызы, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады.

Саннар, факыпылар

● ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумуның 1958 чылдың февраль 7-де Чарлыг-биле Совет аныяктарның хүнүн тургускан, ону чылдың-на июнь айның сөөлгү воскресеньезинде демдеглээр.

● Комсомолдуң сонгулдалыг активиниң составында 1,5 миллион коммунист бар. ВЛКСМ-ниң эге организацияларының 62,3 хуузун СЭКП кежигүннери, анда кандидаттар удуртуп турар.

● ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйының 135 объектизин Бүгү-эвилелдиң комсомолчу шалыпчы тудугларын кылдыр чарлаан.

● Чурттуң көдээ ажыл-агыйын сайзырадыр херекте аныяктар идепкейлиг киржип турар. Көдээде 4,5 миллион комсомолчулар болгаш аныяктар - механизаторлар.

● 4 миллион хире кижи ССРЭ-ниң профтехөөредилгезиниң системазында өөренип турар.

● ВЛКСМ ТК-ниң «Эң тергиин өөредилге дээш» деп демдээ-биле бир миллион ажыг школачы шаннаткан.

● Каттышкан Нациялар Организациязы 1985 чылды Бүгү-делегейниң аныяктарының чылы кылдыр чарлаан.

● Тывага ажылдаар студентилер отрядтары 4,1 миллион рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылыр болгаш ажылчы чоинарга ачы-дузаны чедирер. Олар 100 тонна сигенни, 200 тонна будук-бүрүнү белеткээр, 2 тонна эм үнүштерни чыыр.

● Республиканың студентилериниң тудут отрядтарының дайынчылары экономиктиг ажыы 40 муң рубль хемчээлдиг 12 чаартыкчы саналды киирер, 25 муң рубльдиң тудуг материалдарын камнап алыр.

АНЫЯК МАЛЧЫННАР

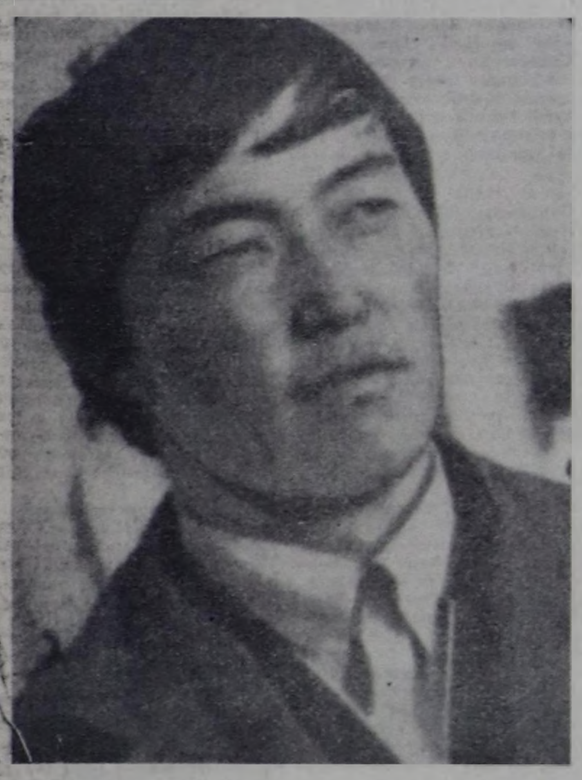

Чайын малчыннар аалдарында чоруурга, черле ынды. Бичии уруглар эмгежок боор. Бо үдаада база ындыг болду. Бир өгге киреримге өгнүң эр хөзөн уругларны сурааш тур.

— Кырган-аваңар даштын киээн саап доозупту. Ам инек одарже үнүптерге, даштыгаа барып ойнаар силер, уругларым.

Оон менче көрүнгеш, буруузунган чүве дег чугаалаңы-дыр: «Амгы үениң ажыл-төлү малдан коргар боордур, мал кодандан үнмээн шаанда, өгден үнместер. Ындыг улус соонда та канчап мал малдаар чүве? Азы шуптузу хоорайга чурттаар ирги бе? Ынчаарга кым мал малдаарыл ынчаш?»

Бүгү назынында мал малдап келген кижи болгаш, өгнүң хөзөнниң малчын салгал дугайында сагыш човаш турары чөп. Ынчангаш оон сеткил-сагыжын бичии оожургадыр бодадым:

— Улус нургулайында сууракун амыдыралче шилчээн, ясли-садик база көвүдээн, ынчангаш уруглар малдан хоорук аларган. Ынчалза-даа малчыннаар күзелдиг аныяктарны өөредип турар черлер база бар. Балгазын училищезинде хойжуларны болгаш мал эмчилерин өөредип турар аларган. Бо күзүн Кызылга көдээ ажылагый институдунуң филиалы база ажыттынар...

Ол-ла хүн «Кызыгаар» совхозтуң директору Баткар Белек-оолга ужуражы бердим. Ол малчыннаар күзелдиг аныяктарның эвээжээнин чугаалап ор.

— Ынчалза-даа бисте мергежилинге ёзулуг бердинген аныяк малчыннар бар — дидир. — Чижээлээрге, Баян Пушкин. Ооң ачазы хоочун чылгычы чораан. Пушкин школачы тургаш-ла, чылгычылал чаңчыга берген. Кызыл-Чыраа сес чыл школазын дооскан дораан-на чылгы малдап кирипкен. Оон бээр беш чыл чеде берген. Ам ол республиканың мурнакчы чылгычыларының бирээзи. Ам ол чылгычылаарындан өске ажылды ажыл-даа дивес, ол мергежилге шуут бердинген кижи. Мергежилинге кара чажындан бердинген база бир оол бар, ооң адын Роман Алдын-Херел дээр.

Комсомолчу Роман Алдын-Херелге оруккa таваржы бердим. Үш дугуйлуг «Урал» мунупкан, суур кирип бар чор. Оон дуңмаларын алыр, оларны мындыг «аътка» ушкарары эптиг.

Роман — «Кызыгаар» совхозтуң тежежизи. Ооң ачазы Соян Алдын-Херел совхозтуң тевезин хөй чыл малдаан. Ынчангаш Роман школачы тургаш-ла, теве кадарып чаңчыга берген. Адамезин пенсиялаарга, оларның тевезин ол хүлээп алган. Ам бодунуң хары чаа-ла чээрби беш хиреэзинде, дузалакчы кадарчылааны-биле катай, алды чыл теве малдап турар. Сес класс дооскаш, малчыннал эгелээнге ол. Ынчангаш ажылынга элээн дуржулгалыг апарган.

— Теведен улус коргар боор-дур. Ооң уламыдан ону малдаар туржук, саакманчылаар безин кижи тывылбас — деп, ол чугаалап ор.

Тевениң хевир-дүрүзүдээ, аажы-чаңы-даа чаңчыкпаан улуска сезинчиг харын. Алгырар, кижиже чинин бүлүрер, эңгиннер бодаганын хопталаар, а бууралар кижиже халдал-даа болур. Бодаганнар кижи барааны көргенде, ырактан-на маңнап чедип келир: оюн эрээр, өгленир, кижини кылаштатпас. Ынчалза-даа мал мал-ла болгай, ону ажаар-тежээри албан. Ооң аажы-чаңын, негелдезин малчын кижи эки билген турар ужурлуг.

Тевени доруктурары дыка берге. Эңгин чемнеп, ылангыя чыдынчаалап эгелей бергенде, оон карак салып болбас. Чаа төрүттүнген бодаганны чымчак дөжек кырынга чыттырар. Ооң чоок кавызын долгандыр чымчаттаар, оон башка узун моюн башты үгбас. Ооң уламыдан чаш бодаган бажын көдүргеш-ле, черге савай шаап каптар. Баштайгы үезинде туруп шыдавас болганда, бодаганны ийи кижи көдүрүп алгаш, эмзирер. Туруп келирге-даа, бажын авазының эминге чедир көдүрүп шыдавас болгай. Ынчангаш аңаа чүгле шыырак улус сакманчылаар. Теве бодаганнаар үеде малчынны быжыг хендирлер-биле болгаш бодаганга дөжек кылыр кидистер-биле хандырары чугула.

Роман Алдын-Херел кадайы-биле ийилээ 170 тевени малдап турар. Олар шупту-зу эрткен кышты хүр ашкан. Энгиннер бо хүннерге чедир көдүрүп шыдавас болгай. Ынчангаш аңаа чүгле шыырак улус сакманчылаар. Теве бодаганнаар үеде малчынны быжыг хендирлер-биле болгаш бодаганга дөжек кылыр кидистер-биле хандырары чугула.

Роман Алдын-Херел кадайы-биле ийилээ 170 тевени малдап турар. Олар шупту-зу эрткен кышты хүр ашкан. Энгиннер бо хүннерге чедир көдүрүп шыдавас болгай. Ынчангаш аңаа чүгле шыырак улус сакманчылаар. Теве бодаганнаар үеде малчынны быжыг хендирлер-биле болгаш бодаганга дөжек кылыр кидистер-биле хандырары чугула.

Тевени кыргыыры — энне чымыштыг ажылдарның бирээзи. Ону «Кызыгаар» совхоз чылдың-на майның 8-9 хүннеринде чорудуп турар. Романның ачазы Соян Алдын-Херел бо-ла коданны малдап турда, ол берге ажылды караам-биле көрген мен. Дезиг, дошкуң болгаш эмдик тевелерни кыргыыры дыка берге. Чаңгыс тевени чүгле ужурарынга безин он шаа кижи херек. Үш-дерт аргамчы-биле тевениң ол-бо талаларындан тырттып турганы, эптештир ужурар. Эпчок болурга-ла, ооң мойну сынып, даван-даяа кадырлып болур. Чогум чаааш тевелер амыр, «сөк-сөк» дээрге дораан-на чыдыптар.

Романдал бодаган ийи чыл дургузунда аваазын эмер дээрзин, бо чылын төрээн теве ам үш дугаар чылда төрүүрүн, бо чылын төрүттүнген бодаган дөрт чыл болганда эдержилгеге киреринге болгаш тевениң ортумак назыны үжен чыл болурун билип алдым. Оон ынай тевеге кыргыыр хүннер, майның 8-9 хүннери, ол ажыл-агыйның чонунга чылдың-на күш-ажылдың байырлалы болур. Аңаа, Тиилелге хүну таваржып турар болганда, совхозтуң фронтучулары Михаил Доңгун, Соян Алдын-Херел, Чооду Күр-Седи оларны чалаар, кино болгаш концерти организастаар, шилиттинген мегелерни хүрештирер. Бо чылын база-ла ындыг болган.

Роман Алдын-Херел, Баян Пушкин ышкаш аныяк малчыннар Тес-Хем районда эвээш эвес дээрзин ажыл-агыйларны кезип чораашкөрдүм. Ылаңгыя «Чодураа» совхоз биле Чыргаланды ортумак школазының өөреникчилерин мал ажылынче хаара тудуп турары черле өөрүнчүг болду. Совхоз өөреникчилерге ийи өгнү тип, бир муң ийи чүс хойну хүлээдип берген. Өөреникчилер хойнуң бирээзи-ле дөртен беш килограмм турар кылдыр семиртир. Төлевир болгаш өске-даа материалдыг болгаш моральдыг дөткимчелер дугуруштуурган. Ийи таланың керээзинде шупту айыттырган. Ынчангаш Оюн Чамзың-оол биле Оюн Дажы оларны дагдыныкчылар кылып каан. Хой семиртилгезинге он алды өөреникчи чайлаар. Башкылар неделя санында солчуп турар. Баштайгы чеди хонукта класс башкызы Коданмай Шөмбүй өөреникчилерге чеде берген. Школа реформазы ында ынчаар боттанып эгелээн.

К. ЧООДУ.

ЧУРУКТА: комсомолчу тевежи **Р. Алдын-Херел.**

**Кызылдың даараныкчылар фабриказы республиканың мурнакчы будурулгелериниң бирээзи. Ооң ажылчылары «Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя» деп кыйгырыглыг социалистиг чарышта идепкейлиг киржип, күш-ажылдың будурукчулүүн планнан ажыр бедидер болгаш продукциянын бот-үнезин немей чигидир дээш кызымак ажылдап турарлар. Ол эки түңнелдерни берип келген. Бо чылдың эрткен беш айларында 2 миллион 300 муң рубльдин бараанын сайгарар планын 80 муң рубльге ажыр күүсеткен. Күш-ажылдың будурукчүлүүнүн планна

НАЙЫРАЛДЫГ БАЙДАЛГА

(Төнчүүү. Этези 1-ги арында).

Бистиң өң-не улуу-биле үнелеп турарывыс тайбың үе Совет Эвилелиҥе ажылчы чоннарның хөй миллион массаларының амыдыралының материалдыг болган угаан-билээл дениедерии чайгылыг чокка бедидер арганы берип турар. Демократияны сайгырадыр, калбартыры, хамаатыларның хууда хостуг эргелерин хамыладыры, кижиниҥ эргелерии, оон-биле кадыр ажылдаар эргелии, өреиир эргелии, кадыкшылын камгалаадыр эргелии дерек кырында хандырары-биле бисте дыка хөй түүлдерии кылып турар. Ажыл чок деп түл, даартагы хүиге бүүрелдиҥ оксундуруушкуну, даартагы хүиге бүүревес чорук, чурттаар ораи-сава чок артарының аймылы деп түл, ургларга канчап-чоон эртем-биличг бээрииҥ, аарыг кижиии эмнээии дээш канчап-ла төлээрииҥ дугайында сагышсыраашкын деп түл дээрии совет кижилерииҥ үш салгалы бодавастаанар.

Ынчангаш бистерге кижиниҥ эргелериҥ талазы-биле сүмелер бээрии оралдажыр мыдыг кижилерге бис түгле шоодуглуг хүдүмзүрүүшкүи-биле харылаар бис. Бистериҥ боттарывыстың ажыл-херектериивисти боттарывыс шиитпирлээр эргеии революциялариың эң-не улуумга чаалап алган болгаш интервентилерге, аггрессорларга удур аар-берге тулчуушкуиларга камгалап алган бис— мынаиган бистиҥ ажыл-херектериивиске холгаарлаарын кымга-даа чөпшээреве бис бис.

Дээрги Президент! Бистериҥ бөгүи кылганывыс делегей айтырыгларының талазы-биле санал-оналывыстың солчулгазы бот-боттарының аразынга улам-на калбак биличиишкиииҥ, харын-даа делегей байдалын эжижидеи, бүзүрежир чоруктуҥ байдалын быжыглаары дээш деиге күжениишкиниери кылырынче Совет Эвилели биле Франциияның кадыҥ чүткүлүүҥ дуғайын чугаалаар арганы берии турар деп бодаар-дыр мен. Аиаа иитп-европа кадыҥ ажылдажылга чорудулгазын үргүлүлээри, оон-биле кадыҥ ийи күүгиеиииҥ чеднишкииииг болур боор деп кордан турары Стокгольм конференциязының ажылы хамааржыр. Аиаа дүшкүүрдүг чоруктуҥ болгаш шериг-биле мөсилдежишкиииериииҥ одагларын, бирги ээлчегде ССРЭ биле Франциияны шыҥгыызы-биле дүвүредип турар Чоокку Чөөи чүкте болгаш Төп Америкада одагларын, таарымчалыг шиитпирлээриииҥ аргаларын тывары база хамааржыр. Делегей байдалыының амгы, дыка харыысалгалыг үе-чадазында делегейде байдалды эжижидеииии, дайын айылыи чавырылдыраруының херээиге идепкейлиг улуҥ киирерии Совет Эвилелиидеи болгаш Франциядан улустар маиап турар дизимде, чазыг болбас боор.

Бо чылын ССРЭ биле Франциияның аразынга дипломаттыг харылзааларының 60 чыл ою болур. Бистиҥ чурттарывыска ол төөгүлүг хүииу совет болгаш француз улустарының аразынга найыралдың болгаш хүндүлежириинииҥ харылзааларын быжыглаарының эрге-ажыктарынга дүүштүр демдеглеттинер. Бүгү талалыг кадыҥ ажылдажылга ийи күүгиеге ажыл-агый, эртем, техника талазы-биле хөй-хөй айтырыгларны шиитпирлээрииге, культураның чеднишкиниериии солчуруига дузалай бээр. Бистер келир-даа үеде ындыг кадыҥ ажылдажылганы үргүлүүлээриң, ону моон-даа соңхуу кылдыр күүседип, рекордту тургускан. Ол дүи Клара Биче-ооловна эң-не харыысалгалыг участокка — цехке келген руданың баштайгы үүрмектээшкиниң чорудар улуг дээрбелер корпузуига ажылдап үнээри болду. Маиаа рудабиле кадыҥ бүдүи-бүдүи улуг хаялар келир. Оларның баштайгы үүрмектээшкиниң чорудар бо корпуска ийиги разрядтыг машинистиҥ ажылдаарын безии чөпшээревес. Ынчангаш дуржулгалыг ажылчын, дөрткү разрядтыг машинист Клара Аракчаану маиаа тургусканы ол.

Бодунуҥ амыдырал-чурттагазының, ажыл-ижиниҥ дугайында чугаалап ора ол колдуу-ла кадыҥ ажылдап турар эш-өөрүүҥ дугайын хөреп, чугаа кадында болганчок-ла «коичуг найыралдыг улуус» деп немей тыртып каарын утпайн олурду. Шыиап-ла, чаа-ла чыл чедип чоруур Галина Монгушту саиаваска, артканнары 8—10 чыл чедир кадыҥ ажылдап каапкан, боттоттарын эки б и л и ч и р, дуржулгалыг ажылчыннар. Эзлегиниҥ улуг регулировщиги Виктор Монгуш, слесарьлар Иван Монгуш, машинистер Зинаида Сарыглар, Галина Сарыглар, Клара Аракчаа, оператор Дарья Хертек олар улуг мастер, коммунист Сарыг-оол Дамбаевич Кууларның кол даяныр күжү.

Үүрмектеп-сорттаар комплексте № 4 ээлчег цехтеи Т. П. Баранованың ээлчээиииҥ соонда, ийи дугаарында, өрткеи чылдың январьдаи эгелеп бригада аргазы-биле ажылдап эгелээн. Ээлчегде беш кижи составтыг бригада чөвүлелии тургускан. Олар кижи бүрүзүиүҥ күш-ажылга киржилге коэффициентизиии саиап үндүрүп, шаиаал акшаны ол ёзугаар хүваап турар. Бодуиуҥ чанында өөрү кымиың канчаар ажылдап турарын коичуг эки билир болгаида күш-ажылдың сагылга-чурумуи үрээр, чалгаа, былдамыш кижилериҥ маиаа изырыары бергө. Бригада аргазын ажыглаанының артык идиг бериишкииииҥ дараазында чижектерден көрүп болур. Ээлчег эрткеи чылдың планныг даалгаларын октябрь айның 22-де, цехтеи бир дугаарында күүсеткеш, комбинаттың парткомунга, профэвилел комитединге рапорттаан. Коллектив май айда 40200 тонна руданы болбаазыраткаш, планын 154,2 тоииу кылдыр күүседи. Ол дүи Клара Биче-ооловна эң-не харыысалгалыг участокка — цехке келген руданың баштайгы үүрмектээшкиниң чорудар улуг дээрбелер корпузуига ажылдап үнээри болду. Маиаа рудабиле кадыҥ бүдүи-бүдүи улуг хаялар келир. Оларның баштайгы үүрмектээшкиниң чорудар бо корпуска ийиги разрядтыг машинистиҥ ажылдаарын безии чөпшээревес. Ынчангаш дуржулгалыг ажылчын, дөрткү разрядтыг машинист Клара Аракчаану маиаа тургусканы ол.

Бодунуҥ амыдырал-чурттагазының, ажыл-ижиниҥ дугайында чугаалап ора ол колдуу-ла кадыҥ ажылдап турар эш-өөрүүҥ дугайын хөреп, чугаа кадында болганчок-ла «коичуг найыралдыг улуус» деп немей тыртып каарын утпайн олурду. Шыиап-ла, чаа-ла чыл чедип чоруур Галина Монгушту саиаваска, артканнары 8—10 чыл чедир кадыҥ ажылдап каапкан, боттоттарын эки б и л и ч и р, дуржулгалыг ажылчыннар. Эзлегиниҥ улуг регулировщиги Виктор Монгуш, слесарьлар Иван Монгуш, машинистер Зинаида Сарыглар, Галина Сарыглар, Клара Аракчаа, оператор Дарья Хертек олар улуг мастер, коммунист Сарыг-оол Дамбаевич Кууларның кол даяныр күжү.

Үүрмектеп-сорттаар комплексте № 4 ээлчег цехтеи Т. П. Баранованың ээлчээиииҥ соонда, ийи дугаарында, өрткеи чылдың январьдаи эгелеп бригада аргазы-биле ажылдап эгелээн. Ээлчегде беш кижи составтыг бригада чөвүлелии тургускан. Олар кижи бүрүзүиүҥ күш-ажылга киржилге коэффициентизиии саиаи

АВАМ ЫНАК АҢГЫРЛАРЫ

Шак бо шөлде чаңгыс хады — ыдык ыяш;
Шапкын аъттың аксын тыртып, аларлаңар;
Айдың дүне шатка, ховаа эдип орар.
Авам ынак аңгырларын хоюспаңар!
Часты берген чажын өрүп, оглу мени
Чассыдарга, таалап чыда удуй бээр мен.
Авам күжүр өпей ыры сеткилимге
Аңгыр куштуң үнү болуп артып калган.
Ажык шөлге тайбың чаагай тараа тарып,
Ажы-төлдүг, өглүг-баштыг ада болдум.
Каткы-хөглүг кыстарымны шөлге эккеп,
Калган авам аңгырларын айтып бердим.
Кадыг ишке оолдарым кижизиттим,
Хаварыктыг адыштары херечи ол.
Алышкылар куспакташкаш, ырлажырга
Авам ынак аңгырлары сагындырар.
Шак бо шөлдүң кырын орта кажанда-даа
Чаа-дайын кара ыжы даргелбезин!
Алгыг-делгем төрээн черге амыр-шөлээн
Авам ынак аңгырлары ырлап чорзун!

Игорь ИРГИТ.

МААДЫР МАЛЧЫНГА

Алдан-Маадыр өгбелериң
Алыс чуртун ээлеп
чурттаан—
Оргу-Шөлдүң, Кара-Дагның
Одарларын сүрүү шыпкан —
Чонуң кежиин кадагалаан
Чоргаар эрес Ооржак
оглу.
Эштик-өөрнүң идегелин
Эктин орта чүктеп алган —
Ада-чурттуң алдын таваан
Аргажыпкаш, өрү
туткан —
Алдын Сылдыс хөрээн
каастаан
Алдар аттыг — улуг малчын.

Алдын хүнүң чылыг чырыын
Адыжыңга дозуп алган —
Арыг сеткил, изиг чүрээн
Ажыл-биле чонга кошкан —
Бергелерже удур көрген,
Медерели бедик Кижи.
Харлыг кыштар дошкун
соогу.
Хаттыг шуурган кызаңнаажы
Хавак шыйып чеже эртээн,
Хамык малы өзүп чоруур —
Партияның бөдүүн солдат
Малчын Маадыр халдып
туру.

А. АРАПЧОР.

СОНУУРГАКТАРГА

Улустуң чугаалары

Июнь — чайның баштайгы айы.

Кезилдениң дээре өйү — оът-сиген чечектелир чоокшулааны.

Көк-тарааның чечектелиң кээри — сиген кезилдезин эгелээриниң медээзи.

Чамдыктары кезип турар, а өскелери агаар-бойдуска чаннып орар.

Хөпээннериниң сигенсиг чыдын үш кыш-даа чидирип шыдавас.

Синоптик болур дизе...

Даң хаяазының алдынналчак сарыг өңнүг болур болгаш горизонтунуң кок өңнүг бодуру — эки агаар-бойдусту аазаар.

Агаарның байдалы каан, аяс турда-даа хат төөн чүктен элээн каш хүн хадып, кежээлерде күштелип каап турар болза, агаар-бойдус бүргеп, чаъс-боран келир.

Бир эвес аяс, каан хүн соонда, хүн булуттар артынче кире бээр болза, боранаашкынны мана.

Даң хаяазы кызыл-хүрең болурга, чаъс, хат болур. Бир эвес үнүп орар хүн чидиг кызыл болгаш удавайынна булуттар артынче чаштына бээр болза ол хүн чаъс болурунуң демдээ болур.

Даң бажында сылдыстар хөй чивеңнээрге, ийи-үш хонгаш чаъс чаар.

Оът-сигенге шалың чок болурга, боранаашкынныг агаар болур. Ымыраалар кежээ өөрлежип имирежири, агаар чылыг болурун хереченээр.

ДӨРТЕН ЧЫЛ ДУРТТУГ ОРУК

1. Баштайгы базым

Совхоз конторазының ийиги каъдының соңгаларындан Белдир-Арыг суурну сонуургап тур мен. Бедик черден көөрүмге, суур чүк-чүгүнче чаптылып чоруп каан болду. Улуг-ла суур! А Тыва Арат Республика Совет Эвилелинге каттыжып турар чылын маңаа чаңгыс бажың туржук чадагай кажаа безин чок турган. Хараганы хөй, шоолуг кеску эвес боорга, аалдар безин ында-хаая хонар чер. Шаг-шаандан бээр ээн чыткан черинің мынчаар хөгжээнин магадавас аргам чок тур.

«Чодураа» совхоз ам — экономика талазы-биле быжыккан, хөй адырлыг ажылагый. Ооң ачызында амыдырал экижээн. Ында чон трактор, соодукчу, хлеб, картошка болгаш пенсия деп сөстерниң кажан тыптып келгенин безин эскербестей берген. Моон үнген эмчи, башкы, эртемден, агроном улус көвүдээн. Орден-хавыаларлыг, хүндүлүг аттыг кижилер база эмгежок. Бо бүгү хөгжүлде сагыш-сеткилимни хөме ап турда, совхозта партком секретары Сергей Чайбан соңга дужунда бажыңче айыттыг:

— Мында солун төөгүлүг кижи чурттап турар. Чоокта чаа аныяктар-биле ужуражылгазынга ол бистиң хөгжүлдевисти онза-ла чугаалады. Ооң чугаазы ужуражылгага чыылган улуска кичээлбиле дөмей болган.

Ол дораан-на Адыяа Бадыргыевнаның бажыңынга чедип келдим. Боду школадан чаа келген болду. Пенсиялаандан бээр элээн каш чыл эрткен-даа болза, школадан, черле хөй-ниити ажылындан амдыгаа чедир чарлып чадап каан.

— Шаанда сан санап, бижик бижип билир, билир туржук чүгле мулдурлаптар дижип турган болдур ийин. Ындыг кижиниң адын безин адавас. Бижээчи дээр. Амгы аныяктарның өөренмес эртеми чок болган. Балгазында хой кадарарынга өөренир училище безин бар. А бистиң школавыстың (ол ам-даа ынча дивишаан) өөреникчилери малчынның мергежилин бо совхозта шингээдип ап турар. Школа реформазын бээгаар моон соңгаар дыка солун чүүлдер боттаныр — деп, хоочун башкы өөрүшкүзүн илередип ор.

Школа биле совхоз аразында, шынап-ла, керээ чарган болду. Совхоз ийи улут өгнү Хөл-Өөжүнде тиккеш, он алды тоску классчыга хүлээдип берген. Олар бир муң ийи чүс хойнун бираазының-не ортумак денизин дөртен беш килограмм турар кылдыр семиртир. Төлевир, хандырылга болгаш бүгү негелделер керээде айыттынган. Мындыг чаагай үеде чурттап ора, РСФСР-ниң школаларының алдарлыг башкызы, Улус чырыдыышкының тергиини, Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниң болгаш медальдарның эдилекчизи Адыя Бадыргыевна Максыр бодуунуң эрткен оруун — Совет Тываның хөгжүлдезин бо-ла сактып кээр.

Чайның башкы айы. Оът-сиген кидиг-не четчил, сут-саан, хойтпак-тарак эдеп турган үе. Черниң өңү тос чүзүн, ана, карак чылчырыктаар! Хектериң болгаш кадарчыларның үннери улажып, бойдустуң чурумалын аян киирип кээрге, кижиниң сеткил-сагыжы дойлуп кээр. Ынчан ийи кижи аъттарын чарыштырган чүве дег мактыкылап, чамдыкта чортуп каап, аразында чугаалажып чорааннар.

— Сени Кызыл-Арыгга даарта келир боор деп бодап чордум, уруум, чагаанда бижээниңден канчап эрте келгениң ол?

— Машина кырынга олурупкан-на болгай мен, ачай. Кызылдан Балгазын садыынга бараан чедирип чораан машинага таваржы бердим. Оон бээр Кызыл-Арыгга чедир аъттыг улуска ушкажыптым.

— Пва, машинага бе? Ындыг чүвеге бир олуруп көрген болза аа! Чогум кандыг боор чүве-дир, уруум, баш-бужуң дескинмеди бе? Кортпазыңны аа!

— Анаа-ла чорду. Харын, серинин аажок, салгыннап турар. «Кортпазыңны» деп чүүл, ачай? Бис пат чанчыгып калган бис. Кызылда эмгежок-ла болгай. Дүргенин канчаар ону, түгле карааннаар! Кызылдан үнгеш, Балгазынга биче дүъште-ле халдып келдивис.

— Магалыын аа, уруум. Бурунгу чылын ынаар чиң тээп, дузаламчы чедирерде, шанактыг аъттар-биле чартык ай болгаш, ээп келдувис.

— Самагалдайга машина четпейн турар бе, ачай? Чедип турар деп дыңнажык мен чоп?

— Чамдыкта чедип келген турар чүве. Орук багай, та кажан чежен чүгээр болдуп орук бо! Ам Эрзин, Тес болгаш Таңды кожуунналарның чону база-ла ында тур бис. Арбан, сумуларның даргаларындан бээр. Бо аътты, харын, бистиң сумунуң даргазы Чооду Самбылдан ачылап алдым. Сээн кээриңни дыңнап каап, «Башкы уткуп алыр дээн кижиден малымны канчап харамаңаар мен. Эрткен чайын бижикке эмгежок улус өөреткен уруг чүве» дидир, уруум.

— Ам база культармейжилээр мен, ачай. Кедерезе ол олчаан башкылап артып каарым-даа чадавас.

— Башкылап кайыын шыдаар сен, уруум, бичии кижи. Ооба школаң дооскан эвес сен. Че, чарыштырып ораалы. Самагалдай чедир ам-даа талыгыр болгай — дээш. Бадыргы аъдының дынын кошкатпышаан, бурунгаар дап берген.

Төрээн черинің агаар-бойдузу Кызылдың каттышкан школазындан чанып орган кыстың хөрек-чүрээн долдуруп, сеткил-сагыжын өөртүп чораан. Шуурмактың шалкын суунче ээлгеш, будуунуң ужу-биле сугну шолурадыр дозуп турар талды көөрге, уругнуң бодунга дөмей ышкаш сагындырган: шокар платьезин кеткеш, суг кыдында органзыг.

Аалдар, мал-маган орук дургаар бо-ла таваржыр. Ачашкылар орук кылып турган черже — Калдак иштинче кирбейн, дорттап — Хамарлап ажыпканнар. Кадыр черни куду бадарга чолаачыларның машина соондан дедир баштандыр баглап ап турган узун дыттары дуу ол, кудургай адаанда чыткылаан.

Калдак, Хамар кадыр
оруун, ооЙ!
Казып алза, аштап алза,
оо-ой!
Кач-на чычаан мунуп
алгаш, ооЙ!
Кааладыр халдып орза
оо-ой!

Адыя өөнге кээрге, дуңмалары, өөрү болгаш дөргүл-төрелдери улуг өөрүшкү-биле уткааннар. Ол өгнүң баглаажындан эзерлиг аъттар каш хондур ыраваан. Барып-барып Кызылга өөренип, арта-ла чеди класс дооскан кижини чон магадавайн канчаар. Школаның башкылары, нургулайында, дөрт класс эртемниг улус-ла болгай.

— Оруун ак, бажың чиик болзун, уруум! — дижип, аяк шайга чалатпан кырганнар йөрээп турганнар — Кыс кижиниң иом номнап, кижи өөредиптерин кым дүжээн боор. Биске база үжүктен айтып көр.

Ада-иезиниң өөнге Адыя каш-ла хонган. Улуска дуза чедириксээн күзел ону олуртпаан. Төэрге, Үттүг-Туруг, Кызыл-Арыг, Шуурмак ынчаар аалдарының бижик билбес улузун ол өөредип киришкен. Аъттыг, чадаг чоруп турда, чай билдиртпейн эрте берген. Күзүн урут Берт-Даргэге школазынга башкылап артып калган.

Школа — хавак кырында ийи бажың ол. Бираазынге — өөренир болгаш удуур. Өскезинге — өөренир, удуур болгаш чемненир. Допчан-оруннар хүндүс стол болуп турган. Тараа саваңы тырып каан матрацтарны шала кырынга оваалап кааш, сайдай турар эвес, тура кичээлдээр. Өөреникчилерниң хонар чери сыныспас боорга, суму даргазы Чооду Самбыл чээрби хире өгнү школа чанынга көжүрүп келген. Башкылар шуптузу өглерге чурттап турган. Максырлар өөн кедээр буга кыдынга тиккен. Өөредилге хереселдери туржук карандаш тывылбас турган.

Ажы-төлүн өөредир дээн араттар уругларының шуулак-дөкээн база кады экээр. Ажыл-агый эргелекчизи Чооду Чамдылай (Тоолчу) арбан даргаларының чыгдырып каан ааржы, чөкпек, далган, тараазын аалдардан тергелиг аътка эккээр. Ол аъш-чемни повар Сүлдүм Сувалчай өөреникчилерге чедиштирер. Сайгын дээрбези ажылдай бергенде, мүн-не чүгээр: далган-биле боова, каспай, моңгүлүүр, хайлымак... чүнү-даа кылып чиптер. Ынчалза-даа ниити хандырылга, өөренириңге-даа, чурттаарынга-даа таарымчалыг байдалдар чок болганындан өөреникчилерниң школадан дургуннаары аажок турган. Башкыларның бир ажылы ол — чанаттаан өөреникчилер сүрери. Адыя Бадыргыевнаның күш-ажылчы базымы ынчаар эгелээн. Ол-ла күзүн Тыва Арат Республика Совет Эвилелиниң составынга кирген болгаш улуг орус чон-биле төрелдешкен. 1944 чыл ол.

Ч. КАРА-КҮСКЕ.

В. МОНГУШТУҢ «Хоглуг чай» деп фотоэтюду.

УТПАС БИС, АВАЙ

Кадыг-дошкун 1943 чыл. «Амыдыралдың оруу» — Ладога хемни кешкеш, оон соонда бистиң делгем Төрээн чуртувустуң муң-мун километр оруктарын эртип чораан, ыраккы Сибирьде Емельяново суурга келген бис. Кижи бүрүзүнүң чүрээ дайынның ажыг-човуланын бодунга шыгжап, сеткил-сагыжы мунгаралы эдилеп чораан. Бистер бүзээлеткен Ленинградка ада-иелеривисти, уга-дуңмаларывысты чоок төрелдеривисти чидирген турган бис. Соок, карааңгы, олгынык бажыннарга чурттап, аштап-суксап, аарып-аржып турдувус. Ыраккы Сибирьниң Емельяново суурда уруглар бажынынга келиривиске, биче амыдыралдың чылыг тыныжы тыныпкан. Суурнуң чурттакчылары бистиң-биле бар-ла чүвезин үлежип, сөөлгү хлевин безин кезип берип турганнар.

Ол берге үеде чүү-даа чүве — номнар, кыдыраштар... чедишпес, башкылар чок турган. Ындыг түрүүже, бистиң уруглар бажынынга өөредип эгелээн. Ынчан бистиң-биле кады бистиң чанывыска кончуг эки кижилер турган. Башкывыс, дагдынныкчывыс Евдокия Анисимовна Вениаминованы бистиң кайывыс-даа утпаан. Чүректе-ривисте чымчак сеткилдиң үлегери кылдыр шыгжан. Евдокия Анисимовна ышкаш өскелерге эки-ле чүвени кылырын кызыдың чоруур бис. Дайынның коргунчуг чылдарында безин бак дүштер дүжеп көрбээн бис. Чүге дээрге, бистиң аваавыс бистиң кежээ үдүүр санында-ла кижи бүрүзүн чыттап, эргелеп, бистиң шуптувусту удутпазын шаанда, палатадан чөрбас турган.

Бис ынчан аваавыска кайы хире берге турганын үгаан билбес турган бис. Евдокия Анисимовна ынчан школага литература, куш-культура, күш-ажыл кичээлдерин башкылап, школаның комсомол ажылын, бот-тывынгыр уран чүүл ажылын деңге удуртуп, уруглар бажынын эргелекчилеп, оон-биле кады өг-бүле ажылын база кылып четтирип, олуртчыдын, уйгудын чок ажылдап чоруп турганын сөөлүнде билген бис.

Ынчан бис литература кежээлерин четтикпейн маңаар турган бис! Номнар четчир

Өзе бергеш үстүкү класстарга баргаш, Евдокия Анисимовнаның чаш чылдары берге эрткен, бичиизинден-ге ада-иезинден чарылган, ада-иези Полтава чурттуг ядыы тараачын улус чораан деп чүвени билген бис. Ол чеди километр хире черде школаже чадаг кылаштап чедип турган. 1921 чылда суурга бирле дугаарында комсомолга кирип алган, оон соонда комсомол секретарынга ажылдап, кадээ болгаш район Советтеринин депутадынга сонгуттуруп чораан.

Амыдыралдың ёзулуг берге школазын эрткен, ажыг-човуланны көрген кижи бистиң чаагай сеткилге, өскелер-биле эки-бакты үлежип, берге үеде дуза чедирип билириңге өөредип чораан. Ол Төрээн чуртунга, күшагжылга бойдусека ынак болурунга бисти өөредип, чагыг-сүргап чораан. Аваавыс-биле кады бис суглап, хеп чуп, ыяштап, уруглар бажынының аътталырынга сиген белеткеп, улуг өөрүшкү-биле ажылдаар турган бис.

1952 чылда школаны шуптуп доозуптувус. Оон соонда Евдокия Анисимовна бисти техникумнар, училищелерже киргилеп каан. Ынчалза-даа ол Ленинградче чоруй баргаш аңаа үр чылдарда башкылап-даа турар үезинде аваавыска уругулчу барып чедип, чагаа-биле-даа харылзажып турган бис. Бо хүннерзе-даа аваавыс Евдокия Анисимовна бистиң шуптувус-биле үргулчу кады чүве дег, бисти бүгүле эки чүвеге өөредип, ак орукче элертип чоруур. Сенээ чоргаарларывыс бис, сени кажан-даа утпас бис, авай!

В. Иванова, Т. Субботина, Е. Чупятова, Т. Людвиг, Л. Элытарь, Г. Кисляков, Н. Ильин, Т. Скрыпник болгаш Емельяновонуң уруглар бажынының өске-даа кижизитирикчилери. Шупту 23 кижи ат салган.

ТВ

ИЮНЬ 23-ТЕ БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — «Алдын хаалгалар». Бичии уругларга дамчыдылга (Братиславадан). 9.40 — «Спортлотонуң» 25-ки тиражы. 9.50 — «Эки шынарлыг хөй бараанарны будурер». 10.20 — Чуруккулар дугайында. РСФСР-ниң улустуң чуруккузу И. Симонов. 10.50 — «Суг бажы». 11.20 — Ойнаактар дугайында документалдыг телефильм. 11.40 — «Шүдүглел». М. Светлов. 12.50 — «Эш ыр» деп бүгү-эвилелдиң телекопкурузу. 13.25 — Еврей автокомуг областың тургустунган хүнүнден бээр 50 чылынга. 13.55 — «Фрейлехс» («Өөрушкү») ансамбльдиң концерти. 14.10 — «Өг-бүле болгаш школа» Тележурнал. 14.40 — Бөгүн делегейде. 14.55 — Бичии уругларга телефильмнер фестивалы. «Кызыл бөртүүгеш дугайында». 1-ги болгаш ийиги сериялар. 17.10 — Политиктиг тайылбырлакчы В. П. Бекетовтуң беседазы. 17.40 — «Дириг амытаннар делегейинде». 18.40 — Тайбын камгалалының Совет комитединиң дарзазы Ю. А. Жуковтуң беседазы. 19.10 — «Фильм, фильм, фильм». Мультфильм. 19.30 — «Че, өөрежиниң, уруглар!» «Чиик үлегтүр ажылдакчыларын-биле ужуражыышкын». 21.00 — «Ye». 21.35 — Концерт. 22.00 — ССРЭ-ниң футбол талазы-биле чемпионады. ЦСКА — «Днепр». 23.45 — Сөөлгү медээлер. 00.00 — 00.45 — ССРЭ-ниң футбол талазы-биле чемпионады. «Динамо» (Киев) — «Спартак». Киевтен дамчыдар.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Кадык болуксаар болзуңза. 8.30 «Пушкинге турацкааткан». «Шүглелер» альманах. 9.20 — «Эртенги почта» деп музыкалыг дамчыдылга. 9.50 — Чиик атлетика талазы-биле бүгү-эвилел мартылдаалары. 10.35 — Бичии уругларга фильм. 11.40 — Туркменияның телестудиязының программазы. 12.45 — «Чүү? Кайа? Кажан?» Телевидение викториназы. 13.50 — «Ийиги фронт: немелде чокка шыныг чорук». 14.40 — «Балыгланган, шөлээлээн» деп фильм-шиниң баштайгы көргүзүү. 16.55 — «Музыкалыг киоск». 17.25 — «Кино көрүкчүзүүн эдерингеш». 18.10 — «Кадыкшылга». 18.55 — Чогаалчы болгаш амыдырал. 19.45 — «Делегейде болуушкуннар тайылбыры». 20.00 «Тамчыктыг удунар, чаштар!» «Кржемилек болгаш Вахмурка». 20.15 — «АН-32». Эртем-шептерелдиг фильм. 20.30 — И. А. Некрасов. «Шүглүглел». 21.00 — «Ye». 21.35 — 23.45 — «Три дня в Москве». Уран чечен телефильм.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

АГААР

Республикага шокар булуттаар, чамдык черлерге биче чаъстаар, дынмираар. Сонгу-чөөн үүктен хаттыг күжүү секундада 7—12 метр. Дүне агаарның температуразы 14—19, чамдык черлерге 7—12 градус чылыг болур. Хүндүс 30—35, чамдык черлерге 24—29 градус чылыыр.

Автооруктарга чаъстаар, дынмираар.

Кызылга чуга булуттаар, чагбас. Дүне агаарның температуразы 17—19, хүндүс 33—35 градус чылыг болур.

КИНО

ИЮНЬ 23-ТЕ

«НАПЫРАЛ»: «Прости меня, Алеша» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Операция «Ы» и другие приключения Шурика» 9.40, **«Тревожный вылет»** 11.40, 15.40, **«Танцор «диско»** 17.40, 20.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Экипаж машины боевой» 9.10, 14.00, 16.00, **«Операция «Ы» и другие приключения Шурика»** 10.40, 12.30, **«Танцор «диско»** 17.40, 20.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Укол зонтиком» 15.00, **«Мексиканец в Голливуде»** 16.50, 19.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Принц и нищий» 15.00, **«Тревожный вылет»** 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ» кинотеатр: **«Твоя любовь»** 14.00, 16.30, 19.00 шактарда.

Бойдус камгалалының дугайында

СООЛАШ ДИДИ

Улуг чаагай хөлдүң кыдынга, арыг агаарга кижилерниң сеткили частып, көрген-билгенин төө каап, мурнун булаажып, хөөрежип олурда, хөл кыдыынга улуг балык чемней каапты.

Балыктаар херексел албаанынга олар хомудап, балыкчылар төөгүзүнче чоорту шилчий бергеннер. Назыхары улгадып, демги дузалал ажыл үезинде чиде халды бээр болгаш «Булгааш» деп шола тыпсып бергенивис улуг калбак кирбинтерлиг, хүүрек дег адыштарлыг акывыс хөлчок изиг берген, шуугап олур:

— ...Кончуг дээн четкилеримни ынчан инспекторга алзыпкан мен. Бежен акшага штрафтааш, туткан балыымны база алгаш бардылар. Боттары сыырыпкан болгай аан олар. А мен аңаа торлуш-даа дивес мен. Оон-даа хөй балыкты ужурлаар мен. Оон орнун үш катап ажыр негеп аар мен....

— Шын кылган улустур. Аргамчы чеже-даа шөйүлзе, ужу-кыдыы бар-ла болгай — деп, үзе кирип кагдым.

Кажараан браконьерниң ийи караа соолаш диттеш, аңаа-ла чыткан одаг көзүн чүшкүрүп ор.

Борбак хырын дээш оранделегейни хуюкталдырыптар чыгыы кижилерниң эвээжеп бар чыдары-ла харын өөрүнчүг.

АЛАШ ЧУРТТУГ ДААЙЫМ

Бир-ле катап Бызаң даайым-биле чиде берген аъдывысты хүнзедир дилээш, тыппадывыс. Ол черниң чугаазы-биле «алага барган». Сураг чок дээни ол. Нарын хемниң ужу-кыдыын чеже кезивээн дээр. Ол үеде торлаа, тогдук, аңгыр куштар базым бүрүзүнге таваржып чораан ышкаш боор. Бардам (ийи харлыг) тарбаганнар безин кижиниң кылыын хайындырып, кудуруун чайып олургулаар. Чээрен деп аңны база ынчан чаңгыс катап көргениим ол.

Дыштаныр дээш ийилээ дөң кырынга олуруп алгаш, сагыш-бодалывысты доғаштырып каап олур бис. «Беломор» папиросун уштап орган даайымдан чугаа эреп, айтырыг салдым.

— Оода дүүргеңни ап аар чүвеңни.

— Ээ-та, магалыг бай оран-дыр ийин бо. Моон соңгаар та чүү болур чүве. Бүгү-ле чүвеге хөлүн эрттирбези чугула, — дээш, Бызаң даайым хандыр боланы берди. Чүве чугаалаарда черле ындыг, далашпас, таваар чугаалаар. Чугаазынга киирер ынак-сөзүү «Бистиң черге, Алаш бажынга...»

— Бистиң черге. Алаш бажыңга шаанда канчаар-даа одча-омактыг чораан хирезинде хыы ханмас, караа тотпас аңчы эр чораан дижир чүве. Чаглыг эът чадыр сыңмас чыдырда-ла чоруула каар. Чазыйланып чораан, улуг тайга өртүнге тавырышкаш, оон үнүп шыдаваан.

Бүгү-ле чүвеге хөлүн эрттирбези кончуг чугула — деп, ол чугаазын уламчылады. — Ижер-чиринге-даа, аңнап-меңнеп-даа чораан, даңгына дег чараш кыскадаа таварышкаш...

Ынчан мен оон чугаазын херекке албаан мен. Оон бээр ам үжен чыл ашкан. Ам кээп бодап, сактып орарымга ужурлуг-ла сөглээн сөстер.

А бора аъдывыс мырыңай чанывыста турган болду.

— Билдивис, билдивис, четтирдивис — деп, хадың-чыгаштар харыы берген ышкаш болду.

Эрткен чазын ол чарыкка кызыл-сарыг трактор дүнхүн чок ыш бургурадып, ажыл-үүлезин кылып турун берген соонда, итпиктер үнү ол хевээр читкен.

Ол бүгүнү аскербес, магалап-чарашсынмас кижилер база тургулаар боор чорду.

С. БАИР.

ИТПИК ҮНҮ ЧИТКЕН

Чазын Улуг-Хем кыдынга. Азияның төвүнүң чанында сесерликке даңгаар эртен агаарлап чоруурга магалыг-ла. «Кадыкшылдың оруу»-биле доктаамал чүгүржүр кижилер уурукчуруктап, шошкуп чоргулаар.

А Улуг-Хем ол чарыында каш борбак теректе итпиктер үнү төнмес-батпас эдип-ле үнер. Чайлаг чер, эзим кыдыы-даа сагындырар. Олар чамдыкта Улуг-Хемни кежир ужуп келгеш, сайгылгаанныг чагы бажынгадаа эдип олургулаар.

Сесерликтиң хадыңчыгаштары, өөрээн чүве дег бажын чайып, аразында сымыражыр:

— Итпик, итпик, дүргендүрген! Аяс, изиг хүнден биске чалап, улам эдип, ырлап берип көр!

— Бичии маңаңар, акшырайлыг чарашпайлар! Каш-ла хонгаш ногаан сыргаларны кедиптер силер — деп, итпиктер хөглүү сүргей бажын согаңнаткылап кагдылар.

Редакциянның адреси: 667000 Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-25-54, карыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр кылдыстериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет түргүзүг кылдыстериниң 2-37-13, чагаа кылдыының 2-41-27, информациялың кылдыының 2-20-60, культура кылдыының 2-23-54, кодээ ажыл-агый кылдыының 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериямның 2-12-45, солун келбээн барганда 2-32-75 телефонуже долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 1994.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының керектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—01311

ХОСТУГ ШАКТА

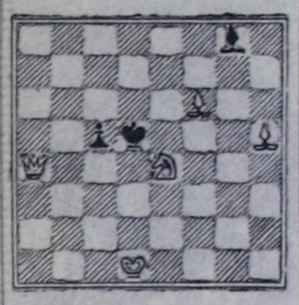

Ийи коштен мат.
П. АРТАМОНОВ тургускан. (Самагалдай суур).

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 147 (12537) | 1984 чылдың июнь 24, воскресенье | 1925 чылда үнелеттингеш | Өртээ 3 кеп.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ БЕШКИ ЧЫЫЖЫНЫҢ ТОСКУ СЕССИЯЗЫ

Дүүн Кызылга, СЭКП обкомунуң Политиктиг чыгдыышкын бажыңында, Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң бешки чыжының тоску сессиязы болган. Ону Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Даргазы **Ю. Л. Аранчын** ажыткан.

Сессиялар аразында мөчээн депутат К. Н. Шулуунуң тураскаалын депутаттар сактып ёзулааннар.

Үнген депутаттарның орнунга Кызыл хоорайның № 6 Мурнуу-Чоон болгаш № 14 Речной сонгулда округтарынга, Бай-Тайга районнуң № 34 Кара-Хол сонгулда округунга, Чоон-Хемчик районнуң № 68 Шеми сонгулда округунга, Кызыл районнуң № 82 Шынаа сонгулда округунга, Таңды районнуң № 95 Бай-Хаак сонгулда округунга Тыва АССР-ниң Дээди Совединге соңгуткан депутаттарының бүрүн эргелерин хынап көргенниң дугайында илеткелди мандат комиссиязының даргазы депутат **А. Ч. Монгуш** кылган.

Депутаттар **М. Н. Голубь, А. Б. Чыргал-оол, К. И. Херел-оол, С. С. Ондар, В. И. Хомай, В. Д. Курилов** оларның бүрүн эргелерин хүлээп алыр деп санал бир үн-биле бадылаттынган.

Сессияның хүн чурумунуң дараазында айтырыгларын бадылаан:

1. СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунуң, ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң он бирги чыжының бирги сессиязының шиитпирлеринге, СЭКП ТК-ның Чингине секретарыССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Даргазы эш К. У. Черненконуң чугаазынга дүүштүр улус депутаттарының Советтеринин сорулгаларының дугайында;

2. Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Чарлыктарын бадылаар дугайында;

3. Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң доктаамал комиссияларында чамдык өскерилгелер дугайында.

Сессияның ажылы чоруп турар үеде Дээди Советтиң Даргазы Ю. Л. Аранчын Тыванын автомобиль транспортунун «Тувааавтотранс» девискээр-бүдүрүлгеге каттыжышкынының адрезинге Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң депутаттары **Д. Х. Хертен, Б. А. Очур-оол, А. Х. Билчей, Е. С. Монгуш, Ф. У. Ланаа, Д. Л. Кулдун** олар негелде киирген деп дыңнаткан. Хүн чурумунуң ийиги айтырыгына көөрү-биле депутаттарның негелдезин киирер дээш Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң депутаттары бадылааннар.

«СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунуң, ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң он бирги чыжының бирги сессиязының шиитпирлеринге» СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Даргазы эш К. У. Черненконуң чугаазынга дүүштүр улус депутаттарының Советтеринин сорулгаларының дугайында» илеткелди Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы депутат **Ч-Д. Б. Ондар** кылган.

Илеткел талазы-биле санал бергеннер: улус депутаттарының Кызыл хоорай Соведининиң күскомунуң даргазы депутат **Ш. Д. Куулар**, СЭКП Чоон-Хемчик райкомунуң бирги секретары депутат **И. М. Сүзүндий**, Тыванын авиабүдүрүлгезинин үжүлүкчүзү депутат **М. М. Мунзук**, улус депутаттарының Улуг-Хем район Соведининиң күскомунуң даргазы депутат **А. И. Стрельников**, «Тыва дад-дүгүл» түдүг эргелелинин дашчызы депутат **Н. Б. Ондар**, Тыва АССР-ниң көдээ ажыл-агый министри депутат **И. Г. Лавриненко**, Бай-Тайга районда «Бай-Тал» совхозтуң хойжүзү депутат **Х. Д. Хертен**, Тыва АССР-ниң ниитики херектер министри депутат **В. Б. Кара-Сал**, улус депутаттарының Каа-Хем суур Соведининиң күскомунуң даргазы **А. В. Сарапулов**, Кызылдың № 4 школазының башкызы депутат **Л. Г. Петранова**, улус депутаттарының Монгун-Тайга район Соведининиң күскомунуң даргазы **Д. С. Хөрлүү** олар санал бергеннер.

Хүн чурумунуң бо айтырыының талазы-биле Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы депутат **Ч-Д. Б. Ондар** түннел сөс чугаалаан.

СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, партия обкомунуң бирги секретары **Г. Ч. Ширшин** чүве чугаалаан.

ЧУРУКТА: сессияның ажыдыышкыны.

«СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунуң, ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң он бирги чыжының бирги сессиязының шиитпирлеринге. СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Даргазы эш К. У. Черненконуң чугаазынга дүүштүр улус депутаттарының Советтеринин сорулгаларының дугайында» докладалды сессияга бир үн-биле бадылаан.

Тыванын автомобиль транспортунун «Тувааавтотранс» девискээр-бүдүрүлгезинин начальниги депутат **В. А. Парунин** депутаттарның негелдезинге харыылаан.

Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Чарлыктарын бадылаар дугайында илеткелди Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң секретары депутат **Н. С. Бойду** кылган. Тус-тус хоойлуларны болган докладаларны бо айтырыг талазы-биле Дээди Совет хүлээп алган.

Үнген депутаттарның орнунга Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң бойдус камгалалының талазы-биле доктаамал комиссиязының даргазынга депутат **В. Д. Куркутовту**, Дээди Советтиң доктаамал комиссияларының кежигүннеринге депутаттар **К. И. Херел-оол, С. С. Ондар, В. И. Хомай, А. Б. Чыргал-оол** ораны соңгаан.

Тыва АССР-ниң Дээди судунуң санының составын немээр дугайында болган республиканың Дээди судунуң кежигүнүнге С. Х. Монгушту соңгуур дугайында докладалды Дээди Совет хүлээп алган.

Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң бешки чыжының тоску сессиязы ажылын доозукан.

СОВЕТ-ФРАНЦУЗ ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАР

Июнь 22-де Кремльге СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненконуң Франциянның Президентизи Ф. Миттеран-биле чугаалажыышкыннары доозулган.

Чугаалажыышкыннарга киришкеннер: совет талаадан СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы Г. А. Алиев, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Даргазының бирги оралакчызы В. В. Кузнецов, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы И. В. Архипов, ССРЭ-ниң даштыкы садыг министри Н. С. Патоличев, ССРЭ-ниң Францияда элчизин Ю. М. Воронцов; француз талаадан — Франциянның даштыкы харылзаалар министри К. Шейсон, Франциянның транспорт министри Ш. Фитерман, Франциянның даштыкы садыг болгаш туризм министри Э. Кресссон, Франциянның камгалал министриниң чанында дайын хоочуннарының талазы-биле күрүне секретары Ж. Лорэн, республиканың Президентизиниң канцеляриязының чингине секретары Ж.-Л. Бианко, Франциянның ССРЭ-де элчизин К. Арно.

Ол ужуражыышкынга колдуунда-ла совет-француз ийи таланың харылзааларының чоруп турар байдалының болгаш келир үезиниң айтырыгларын көргеш болгаш ийи талада мындыг харылзааларны улам калбартып, хамыладырын күзеп турарын бадыткаан.

К. У. Черненко Франция-биле харылзааларның коллүүлү ыылдыр түр эвес, а доктаамал болгаш калбак эрге-ажыктарны, совет болгаш француз улустарны чоокшуладып турар түүлдерин, оларның аразында бот-боттарын билчир болгаш найыралдыг чоруктарны Совет Эвилелиниң барымдаалап көрүп турарын онзалап айыткан. Сөөлгү чылдарда совет-француз харылзааларга болган үстүүшкүннер соонда харылзаалар бүгү талазы-биле, оон-биле кады политиктиг айтырыглар талазы-биле бурунгаарлаар дээрзинге идегел бирги чергенин ужур-дузалыг боол турар. Бистиң харылзааларывыска доктаамал, дең-дескн болур чорукту чедип алыры онза чугула боол турар.

Талаалар политиктиг консультацияларның ажыктын айытказ, 1970 чылдың совет-француз протоколун ёзугаар ону моон-даа соңгаар үргулчулээринге белеңнии илереткен. Ийи күрүнениң аразында консультациялар болгаш ужуражыышкыннар бирги ээлчегде делегейде дүшкүүрлүг чоруктуң кошкадырының тодаргай оруктарын тывары-биче угланган турар ужуртуг.

Садыг-экономиктиг болгаш эртем-техниктиг харылзаалар талазы-биле хүлээлгелерин быжыг барымдаалавышаан, кандыг-бир тодаргай айтырыглар талазы-биле боол турар нарыылаашкынарны үзүткаар дээш кады хөделиринниң эргежок чугулазын айтып, садыг-экономика талазы-биле боттарынга алган хүлээлгелерин шиитпирлиг, бирымдаалаарының чугулалын демдеглээн.

ССРЭ биле Франциянның аразында бүгү талазы-биле, илангыа транспорт, медицина, көдээ ажыл-агый болгаш өскедээ хей адырлар талазы-биле эртем-техниктиг харылзаалардың ниитизи-биле чедишкинниг калбарын турарын талаар демдеглээн.

Чугаалажыышкыннарның киржикчилери культура болгаш өөредилге талазы-биле шагшаадан бөөр чаңчыл аныяктарга солчуушкуннарны үргүлдүлеп, калбартырын күзеп турарын кашгыс үн-биле онзалап демдеглээн. Совет-француз документилерде болгаш дуттуржулгаларда көргеш ёзугаар ыя талазы-биле кады ажылдажылганы совет кижилер-биле француттарның аразында хүндүлежин, найыралдажырының ёзугунга кижилерин ынжиндеринниң чугулазын совет тала илереткен.

Ниитизи-биле совет-француз чугаалажыышкыннарның ажыктыг болганының дугайын талаалар илереткен. Ол чугаалажыышкыннар ийи чурттуң үзел-бодалдарын үзүн чоокшулаштыраарыны, делегей айтырыгларының талазы-биле кады кылыр хөделимишкиннериниң арганын илереткен.

Ф. Миттеран СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненкону Францияга аян-чорук ыыжын күзүнче чалаалганы дамчыткан. Чалаашкынны өөрүн четтиришкин-биле хүлээп алган. Аян-чоруктуң болур үүнүн дараазында тодарадыр.

(СЭТА).

НАЙЫРАЛДЫҢ БОЛГАШ БОТ-БОТТАРЫН БИЛЧИРИНИҢ ЭРГЕ-АЖЫКТАРЫНГА

Июнь 22-де Кремльге ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Эвилел Соведининиң болгаш Националдар Соведининиң даштыкы херектер талазы-биле комиссиязының катгышкан хуралы болган. Аңаа даштыкы чурттарның специалистеринниң болгаш бедик мергежилдиг ажылчыннарының национал кадрлар ССРЭ-де белеткеп турарының дугайында айтырыгны чугаалашкан.

Хуралдың ажылынга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары, Эвилел Соведининиң Даштыкы херектер талазы-биле комиссиязының даргазы М. С. Горбачёв, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, Националдар Соведининиң Даштыкы херектер талазы-биле комиссиязының даргазы Б. Н. Пономарёв киришкен.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Даргазының бирги оралакчызы В. В. Кузнецов, ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Даштыкы херектер талазы-биле комиссиязының даргазы Л. Н. Толкунов, ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң секретары Т. Н. Мептешашвили олар олурушкан.

Хуралга М. С. Горбачёв эге сес алгаш, даштыкы сургуулдар-биле ажылды экижиринниң, оларның профессионал белеткелин бедиреринниң айтырыгларының дугайын чугаалаан.

Оон соонда хуралга ССРЭ-ниң дээди болгаш ортумак түскай өөредилге министри, даштыкы сургуулдар айтырыгларының талазы-биле ниити-Эвилел чөвүлелиниң даргазы В. П. Елютин, депутаттарның ниити белеткел комиссиязының даргазы Б. И. Стукалин, ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң депутаттары: В. Ф. Обрик, З. М. Круглова, Л. М. Замятин, Н. И. Попов, П. А. Загребельный, В. И. Федосов, Л. Х. Расулова, Н. А. Петровичев, Б. Т. Гончаренко, Москваның энергетика институдунуң ректору В. А. Григорьев олар чүве чугаалааннар.

Түнелиниде Б. Н. Пономарёв чүве чугаалаш, даштыкы херектер талазы-биле комиссияларның каттышкан хуралының оларның ажыл-чорудулгазынга чаа уе-чаданым эгелээни болурун демдеглээн. Ол даштыкы сургуулдарны белеткээринниң улуг ужур-дузазын болгаш ол талазы-биле ажылды улам экижиринниң дугайын чугаалап, онзалап демдеглээн.

Хуралга чугаалашкан айтырыг талазы-биле шиитпирни чаңгыс үн-биле хүлээп алган.

(СЭТА).

СОВЕТТЕР АЖЫЛЫН — БЕДИК ДЕҢНЕЛЧЕ

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы депутат Ч-Д. Б. ОНДАРНЫҢ илеткели

СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунуң, ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң он бирги чыжының бирги сессиязының ажылының түннелдери бүгү совет кижилерниң политиктиг болгаш күш-ажылчы көдүрлүүшкүнүн хайныктырган үеде Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң бешки чыжының тоску сессиязы болуп турар-дыр деп, Ч.-Д. Б. Ондар демдеглээн. Ол Пленум болгаш сессия бистиң чуртувуска, партияның болгаш күрүнениң амыдыралынга эң улуг болуушкуннар болган, ол ышкаш амгы үениң болгаш перспективтиг сорулгаларны боттандырарынга, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, ТК-ның оон дараазындагы Пленумнарының шиитпирлерин күүседиринге чаа улуг идегин берген.

СЭКП Төп Комитединиң Чингине секретары эш К. У. Черненкону ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Даргазынга чаңгыс үн-биле соңгаан. Сессияның ол шиитпирин Совет Тыванның ажылчы чоннары, бүгү совет улус-биле бир дөмей, изин-биле деткээн дээрзин илеткелчи онзалап демдеглээн.

СЭКП ТК-ның Пленумунга «Улус депутаттарының Советтеринин ажылын улам ынай экижиндер дугайында» докладаал хүлээп алган. Ук докладаалга бистиң ниитилевистиң болгаш күрүнеевистиң амыдыралынга Советтерниң ролюн бүгү талабиле үнелеп көрген болгаш ажыл-агый база культура тургузуушкунунга, экономиктиг болгаш социал хөгжүлдени комплекстиг боттандырарынга, чонуң хереглел бараанарын бүдүрерине болгаш оон шынарын экижиринге база өске-даа түүлдерге оларның салыышкыны улуг.

Партияның XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырып, он бирги беш чылдың планнарын чедишкининг күүседир дээш туржуп турар бо үеде ол негелде улам бедип турар. Сөөлгү чылдарда чедип алган темплерни түгле быжыглаар эвес, ону амдаа хөгжүдери чугула апарган. Бо дугайында СЭКП Тыва обкомунуң III пленумунга база тодаргай чугаа болган.

Бо беш чылдың эгезинден бөөр республиканың ажыл-ишчилериниң чедип алган чедишкиннеринге оратор доктааган.

Ындыг-даа болза, чамдык бүдүрүлгелер дең-дескн ажылдавайн турар деп, Ч-Д. Б. Ондар айыткан. Республиканың бүдүрүлгелериниң 15 хире хуузу бош айларда продукция сайгарарының планын боттандырып шыдавааан. Ылаңгыя «Тудуг кезектери» комбинаттың, «Тыва сут тудуг» трестиң демир-бетон кылыглар заводунуң, Шуурмактың ыяш пунктузунуң, Кызыл-Мажалыктың эът комбинадының болгаш өскеда черлериниң кошкак ажылын ол шүгүмүлээн. Ол ышкаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн планга немей 1 хуу бедидер даалгазын республиканың 23 бүдүрүлгези боттандырбаан.

Күш-Мажалыктың бүдүрүкчүлүүн бедиреринниң эң ажыктыг аргазы — ажылды бригада аргазы-биле организастаары. Бо талазы-биле бистө шиитпирлээр ужурлуг айтырыглар ам-даа эвээш эвес.

Чонуң хереглел бараанарын көвүдедиринниң чугулазын СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунга онзалап демдеглээн.

Чонуң хереглел бараанарын бүдүрер талазы-биле үш чылдың планының 101,5 хуу күүсеткен. Бо талазы-биле хожудаашкынны болдурүп турар бүдүрүлгелерни, чедир шиитпирлеттинмейн турар айтырыгларны илеткелчи чугаалаан.

Чүрттелга шөлүн болгаш социал-культура объектилерип тударынга кичээнгей салыры — Советтерниң хөрээ дээрзин СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунга онзалап айыткан. Бо талазы-биле чедишкиннер, көскү базымнар республикада эвээш эвес. Тудугжуларны механиктиг херекселдер-биле хандырарын экижиткен, оон уламындан күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедип турар. Ол бүгү чүүлдер капитал салыышкынларны шиңгээдип алырынга, тудуг-монтаж ажылдарының планнарын күүседиринге идиглиг болган.

Ынчалза-даа капитал тудугда көскү четпестерни бо чылын болдурган бис деп, ол чугаалаан. Көрөлгө 60 ажыг организациялар планның даалгаларын күүсетпээн, арткан чылдың бо үезинге деңнээрге хожудаашкынны болдурган черлер база хой. Ол дээрге хооррайкүүскомнарның болгаш тудуг организацияларының удуртукчуларының капитал тудугнуң практиктиг айтырыгларын чедир шиитпирлевейн, четпестерни дарый чайлатпайн, бүдүрүлгени база ажылчыннарын көвүдедиринниң чугулазын СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунга онзалап демдеглээн.

Чонуң хереглел бараанарын бүдүрер талазы-биле үш чылдың планының 101,5 хуу күүсеткен. Бо талазы-биле хожудаашкынны болдурүп турар бүдүрүлгелерни, чедир шиитпирлеттинмейн турар айтырыгларны илеткелчи чугаалаан.

Чүрттелга шөлүн болгаш социал-культура объектилерип тударынга кичээнгей салыры — Советтерниң хөрээ дээрзин СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунга онзалап айыткан. Бо талазы-биле чедишкиннер, көскү базымнар республикада эвээш эвес. Тудугжуларны механиктиг херекселдер-биле хандырарын экижиткен, оон уламындан күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедип турар. Ол бүгү чүүлдер капитал салыышкынларны шиңгээдип алырынга, тудуг-монтаж ажылдарының планнарын күүседиринге идиглиг болган.

Ынчалза-даа капитал тудугда көскү четпестерни бо чылын болдурган бис деп, ол чугаалаан. Көрөлгө 60 ажыг организациялар планның даалгаларын күүсетпээн, арткан чылдың бо үезинге деңнээрге хожудаашкынны болдурган черлер база хой. Ол дээрге хооррайкүүскомнарның болгаш тудуг организацияларының удуртукчуларының капитал тудугнуң практиктиг айтырыгларын чедир шиитпирлевейн, четпестерни дарый чайлатпайн, бүдүрүлгени база ажылчыннарның

СОВЕТТЕР АЖЫЛЫН — БЕДИК ДЕҢНЕЛЧЕ

(Эгезэ 1-ги арнында).

Каа-Хем. Тожу районнарда багай эвес деңнелдинг. Ынчалзажок, чижээ, Өвүр, Барыын-Хемчик, Эрзин районнарның Советтери хамаатыларның хууда дузалал ажылагыйларын хөгжүдер талазы-биле суда хемчег ап келген. Өг-бүле бүрүзү бажың чанының участоктуг болзун, малды, куштуг өстүрзүн дээш чер-чер Советтери кичээнгей салыр ужурлуг.

Беш чылдың эртикен үш чылдарында чоига ачы-дуза чедирер албан черлерин элээн хөгжээн деп, илеткелчи оон ынай демделээн. Харылзаа бүдүрүлгелериниң сайгарган продукциязының хемчээли 8,9 хуу өскен, телефон станцияларының нинти сан-хемчээли өскен, радио, телевидение-биле чурттакчы чоннуң хаара тутканы көвүдээн. Садыг, коммунал болгаш ачы-дузалыг ажыл-агыйларның бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының материал-техниктиг баазазы элээн быжыккан. Оон-биле кады ачы-дуза чедирер адырларның хөгжүлдезиниң деңнели чоннуң өзүп турар негелделеринден хожудап турар.

Чурттаар бажыңнар септелгезиниң, амыдырал ачы-дузазының, садыгның айтырыгларының талазы-биле ажылчы чоннар совет, партия органнарынга, боттарының депутаттарынга баар ужурга таваржып турар. Эрткен чылын Кызыл, Туран хоорайларга, Самагалдай, Тээли суурларга чурттаалга тудуун септөөриниң планнары күүседиптинмээн. Чурттаалга фондузунуң ажыглалында шынгыы четпестер бар. Хоорайларның болгаш район төптеринге чамдык чурттаалга квартаддары, ылангыя Чадаананың, Туранның, Чаа Шагаан-Арыгның кончуг бөктуг байдалда. Бо талазы-биле Советтер, ажыл-агый органнары чоокку үеде боттуг хемчеглерни алыр ужурлуг.

Чурттаалга фондузунуң ажыглалынга хөй-ниитиниң ролю ам-даа көзүлбейн турар. Дыка хөй черлерде бажыңнар, кудумчулар комитеттери ёзу барымдаалап тургустунган. Республиканың хоорайларында чурттакчыларның боттарының арааныдан эки турачы септелге дружиналарын тургузар талазы-биле чурттуг өске хоорайларының мурнакчы дужжулгазы нептеревээн. Чурттаалга бажыңнарын чурттакчыларга камнаар эдилээр, кадагаадаар кылдыр хүлээдири бисте куду деннелдинг. Кызыл хоорайда чүгле үш бажыңны чурттакчыларга хүлээткен.

Чоннуң садыг хандырылгазында шынгыы четпестер бар. Үүрмектеп садар бараан саарылгазының талазы-биле үш чылдың планы күүсеттинмээн. Садып алыкчыларның негелде-хереглелдери долу илереттинмейн турар. Баазаларда болгаш сикладтарда бар барааннарны безин чедир үндүрбейн, үзүктелдирип турар таваарылгалар бар. Совет садыгның чүрүмүн хажыдар фактылар ам-даа читпээн. Республиканың бараан саарылгазының планын күүсеттээн. Маңаа Тес-Хем, Таңды, Чөөн-Хемчик райкүүскомнарның бараан саарылгазының планын контрольдаар талазы-биле сула ажылдаанын айтыр апаар.

Амыдырал хандырылгазында четпестер база эвээш эвес. Амыдырал ачы-дузазының беш айлар планын Барыын-Хемчик, Таңды, Чөөн-Хемчик районнар күүсеттээн. Амыдырал ачы-дузазын чедирериниң талазы-биле планнар доктаамал күүсеттинмес байдал-биле моон соңгаар эптеш чок болур херек. Бүдүрүлгелерде болгаш организацияларда бар күчүлер чедир ажыглаттынмайн турар. Чурттаалга фондузунуң септелгези куду деннелдинг. Чурттакчылыг черлерниң чаагайжыдылгазынче кичээнгей кошкак.

Совет болгаш ажыл-агый органнары ачы-дуза чедирилгезиниң хөгжүлдезиниң айтырыгларынче доктаамал кичээнгей салыр ужурлуг. Харылзааның чепсек-херекселдериниң, бүгү хевириниң пассажир транспортунуң ажылының экижиирин хандырары эргежок чугула.

Садыг министерствозунуң, Респотребсоюзтуң удуртукчулары садыгның болгаш ниитиниң чемненилгезиниң бүдүрүлгелериниң хөгжүлдезиниң талазы-биле хемчеглерни шудургу боттандырып чорудар хүлээлгелиг. Чонуң амыдырал хандырылга министерствозу совет болгаш ажыл-агый органнары-биле кады ачы-дуза албаныының материал-техниктиг баазазын улам ынай хөгжүдер, быжыглаар, ачы-дузаны сайзырангайжыдар, экижидер талазы-биле хемчеглерни боттандырар ужурлуг. Чурттаалга коммунал ажыл-агый министерствозундан чурттаалга фондузунуң ажыглалын экижидери, район төптеринге чаңгыс аай төпчүткен котельнаяларны, арыглал тудутларын, суг дамчыдылгазын тударын шудургу шинтпирлээри негеттинип турар. Чунар-бажыңнарның, хеп чуур черлериниң, гостиницаларның тудуун, септелгезин дургедедир, чурттакчылыг черлерниң ногаанчыдылгазының талазы-биле боттуг хемчеглерни алыр херек.

Советтерниң күрүне планнарының күүселдезиң хандырар талазы-биле ажылы тус черниң экономиказының комплекстиг хөгжүлдезиниң айтырыгларын шинтпирлээри-биле сырый холбаалыг деп, СЭКП ТК-ның апрель Пленумунга демделээн. Республиканың комплекстиг болгаш социал хөгжүлдезиниң планнарын сайзырангайжыдар, ажылдап кылыр болгаш боттандырар талазы-биле сөөлгү чылдарда элээн хемчеглер алдынган. Тыва АССР-ниң бүдүрүкчү күштерин 2000 чылга чедир хөгжүдериниң схемазы ажылдап кылдынып турар. Бо ажылга район чергелиг звеноларның ролю бедээн. Советтер боттарының девискээрлериниң экономиктиг база социал хөгжүлдезиниң комплекстиг планнарын тургускан турар ужурлуг.

СЭКП-ниң область комитединиң III пленумунга бистиң республиканың чедишкиннерин демделеп тура, мында улус депутаттарының черчер Советтериниң политиктиг, организакчы ажыл-чорудулгазының түңнелинде үлүү кирген деп демделээн. Ынчалзажок Советтерниң ажылында ажыглаттынмаан курлавырлар ам-даа хөй, четпестер база эвээш эвес. Чамдык министерстволарның, ведомстволарның, райкүүскомнарның организакчы ажыл-чорудулгазының деңнели, а ол ышкаш күүседикчи сайгыга-чүрүм амгы салдынып турар негелдеге дүүшпес.

Күүскомнарның, коллегияларның эрттирип турар хуралдарының дээштин четпес бооп турар таварылгалары эвээш эвес. Ол Тес-Хем, Таңды болгаш өске-даа чамдык күүскомнарның, а ол ышкаш Чүрт үзетпүр министерствозунуң, Респотребсоюзтуң, «Тыва тудуг» трестиң ажылының стиль болгаш методтарынга хамаарыжып болдуруң чүгүлээр апаар деп, илеткелчи чугаалаан. Чамдык Советтерниң удуртукчулары боттарының соруглагарын чугула болгаш чогум чугула эвес деп ылгап турар. Чижээ, Кызыл, Улуг-Хем, Тес-Хем районнарның көдээ Советтериниң күүскомнары совхозтарның ажыл-агыйжы айтырыгларынче улуг кичээнгей салбайн, школаларда, Культура бажыңнарында, клубтарда ажыл-херектиң байдалын контрольдавайн, эмнелге, школа назы четпээн уруглар албан чердериниң, ачы-дуза албанының ажылын экижидериниң айтырыгларын сула шинтпирлеп турар.

Советтерниң сессияларының ролюн бедидеринче кичээнгейни угландырары чугула. Чер-чер Советтериниң сессияларынга көрүп турар айтырыглар калбарган. Ынчалзажок оларны ам-даа ханы сайгарылга чокка, доктаамал комиссияларны киништирбейн көрүп турарын миннир апаар. Сессияларны белеткээринде болгаш эрттирериниң ужур барымдаалар чоруктар бар, чугаалажып турар айтырыглар талазы-биле хөй депутаттарның идепкейин куду, а Советтерниң болгаш оларның күүскомнарының хүлээп ап турар шинтпирлери кыйгырыг үткалыг болгаш күүседир база контрольдаары нарын бооп турар. Чамдык Советтерниң сессияларының хүн айтырыында эң чугула-даа шинтпирлериниң күүселдезиниң боттанып турарының дугайында айтырыглар кирбейн баар, экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң планнарының, соңгукчуларның чагыгларының боттанымышкынының дугайында күүскомнар депутаттарга ховар илеткеп турар. Бо чыышта түгле Каа-Хем район болгаш Кызыл район Советтери сессияларынга күүскомнарның килдистериниң болгаш эргелелдериниң удуртукчуларының отчёттарын дыңнаан.

Чамдык күүскомнар, ылангыя суур болгаш көдээ Советтериниң сессияларынга депутаттарның бергени шүүмүүлелдиг саналдарын болгаш сүмелерин ниитилештирбейн, сайгарбайн, оларны боттандырар талазы-биле чогуур хемчеглерни албайн турар. Депутаттарның ажыл-чорудулгазын идепкейжидер талазы-биле ажыл сула чоруп келген. Каа-Хем, Бии-Хем, Тожу, Бай-Тайга районнарның көдээ Советтериниң сессияларынга депутаттар ховар саналберикчилери бооп турар.

Девискээринде турар отчёт баэр ужурлуг органнарның болгаш албан-дужаалдыг кижилерниң, организацияларның болгаш бүдүрүлгелерниң ажыл-чорудулгазын контрольдаарының дээштиг хевири — депутаттың негелдезин калбаа-биле ажыглаары — депутаттарның идепкейин бедидериниң. Советтерниң ажылын экижидеринiң база бир чугула арга-хевири деп, оратор уламчылаан. Ындыг турбуже Бии-Хем, Улуг-Хем район. Кызыл хоорай Советтеринде депутаттарның негелдерин ховар киририп турар, а Эрзин районнуң көдээ Советтеринде, Чадаана хоорай, Хову-Аксы суур Советтеринде оны шуут практикалавайн турар.

Советтиң чагыглар күүседир талазы-биле ажылы депутаттарның идепкейин бедитпишаан, соңгукчулар-биле оларның харылзаазын быжыглаар арганы берип турар. Чамдык совет болгаш ажыл-агый органнарының удуртукчулары чугула боайтырыгны бедик харыысалга-биле көрүп, шинтпирлеп турарлар. Барыын-Хемчик, Өвүр, Эрзин, Сүт-Хөл районнарда соңгукчуларның чагыглары-биле ажылды организастап турары багай эвес. Ынчалзажок чагыглар-биле ажылды күрүне ужур-дузалыг кылдыр үнелеп көрбейн турар таварылгалар бар. Культура министерствозу, «Шагонартыжстрой», «Тыва тудуг» трестер, Чөөн-Хемчик. Таңды райкүүскомнар соңгукчуларның чагыгларын амыдырал дээштиг хемчеглерни чедир албайн турар. Күрплан, черчер Советтериниң күүскомнары, доктаамал комиссиялар болгаш депутаттар бөлүктери чагыглар күүселдезинге контрольдуу күштелдирип, чүгүлә бо херекке сагыга-чүрүм үрээшкининиң чаңгыс-даа таварылгазы үнүп келзе, ажыл-агый удуртукчуларындан шыңгыы айтырар үлээлгелиглер.

Республиканың депутаттарының 66 ажыг хуузу материалдыг бүдүрүлгеде, оларның хөй кезии бүдүрүлгениң мурнакчылары. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн планда көрдүнгенииден бир хуу бедидер, продукцияның ботүнезин 0,5 хуу немей чигедир, Совет Тываның 40 чылынга тураскаатказ социалистиг хүлээлгелерни болгаш планның онаалдарыны хуусаадан эрте күүседир дээш социалистиг чарыштың эгелекчилериниң аразында депутаттар база бар.

Республиканың чер-чер Советтеринде 699 доктаамал комиссия тургустунган, депутаттарның бүгү составының 77 хуузу ында бактаап кирген. Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң 13 доктаамал комиссиязында 94 депутат хаара туттунган.

Оларның хөй кезииниң ажылы сөөлгү үеде идепкейжээн болгаш мурнунда салдынган сорулгаларны ханы, дидим шинтпирлеп турар апарганнар. Ынчалзажок чамдык доктаамал комиссиялар бүдүрүлгелериниң, албан организацияларының ажыл-чорудулгазын, Советтериниң күүскомнарының үндүрген шинтпирлериниң күүселдезин контрольдаар эргезин болгаш бүрүн эргезин долу ажыглавайн турарын айтыры чугула. Оларның чамдыктарының ажыл-чорудулгазында, ылангыя экономика болгаш культура айтырыгларын шинтпирлеп турарында тодаргай, шудургу ажыл ам-даа чедип алдынмайн турар. Ылангыя көдээ Советтериниң доктаамал комиссиялары сессияларга, күүском хуралдарынга чугаалажыр айтырыглар белеткээринге эвээш киржип турар. Оларның киирген сүмелерини министерстволар, ведомстволар, бүдүрүлгелер болгаш организациялар удуртукчулары долу күүсетпейн турарлар.

Пленумга Советтериниң контрольдаар хүлээлгезин күштелдиреринiң эргежок чугулазын чугаалаан тура, эш К. У. Черненко мынча деп чугаалаан: «Советтериниң ажылынга «төп эргечагырганың болгаш түс чер органының доктаалдарын ылаптыы-биле боттандырарынга херек кырында контроль бирги черге турарының» ленинчи негелдезин билир болгай бис, эштер...»

Ынчалзажок чамдык район. Кызыл хоорай Советтеринде боттуг контрольду саазын кырынга чорудуп, хуралдар-биле кызыгаарлап, солуп турар чоруктар бар деп, илеткелчи шүүмүүлээн.

Бии-Хем районда, чижээ, тудуг, чурттаалга бажыңнарының септелгезинiң, социал-амыдырал ужур-дузалыг объектилериниң планының күүселдези доктаамал чедип алдынмайн турар. Чамдык бүдүрүлгелер будүрүлге планын үзүп турар, бүдүрүп турар продукциязының шынары чавыс. Ол айтырыгларны сессияларга, күүском, доктаамал комиссиялар хуралдарынга сайгарып чугаалажып турган, аңаа хамаарыштыр шинтпирлер хүлээп алдынган. Ындыг-даа болза күүселдеге боттуг контроль тургустунмаанындан оон дээштиг чавыс болуп арткан. Тес-Хем, Бай-Тайга, Таңды районнарның күүскомнарында ындыг янзылыг четпестер база бар.

Улус депутаттарының Советтери контроль ажылынга улусчу контроль органнары-биле, профэвилел болгаш комсомол комитеттери-биле хүн бүрүнүң ажыл-херекчи харылзаазын чедип алыр ужурлуг.

Хоойлуларны хавык чок күүседиринге контрольду күштелдирери, хоойлу-дүрүм үрээшкиннери-биле, кемхерек үүлгедиглери-биле демисежири — Советтериниң бөгүнгү ажыл-чорудулгазында чугула айтырыгларның бирээзи болуп артпышаан.

Ынчалзажок Советтериниң корум-чурум, социалистиг хоойлу-дүрүмну быжыглаарынче угландыр чорудуп турар хемчеглери үениң негелдезинге дүүшпес, чамдык черлерде ол ажылды ужур эдертпп чорудуп турарындан салдынган сорулга чедип алдынмайн турар. Кем-херек үүлгедир чоруктар Кызыл, Ак-Довурак хоорайда, Барыын-Хемчик, Каа-Хем, Улуг-Хем, Таңды районнарда кызырылбайн турар. Эрге-чүрүм быжыглаар органнардан оларның ажыл-чорудулгазынга хамаарыштыр айтырыгны шыңгыы тургузары — Советтериниң сорулгазы.

СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунуң, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң үүлдүт деп көргени «Ниити билиг болгаш профессионал школа реформазының кол угланыышкынналары» күштүг болуп эгелээн деп, илеткелчи чугаалаан. СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнеиниң ол чугула документизи быжыглаар социализмниң үе-чадазында совет школаның хөгжүлдезиниң оруктарын тодарадып турар.

Партияның область организациязының удуртулгазы-биле республикага улус чыдыышкынын хөгжүдер талазы-биле чамдык ажылдарны чорудуп, бүгү-ниити ортумак өөредилгени боттандырган. Эрткен чылын сес класс доосканнарының 99,3 хуузу ортумак өөредилге черлеринде уламчылап өөренип турар. 8 болгаш 10 класстарны чогуур үезинде доозуп турар өөреникчилер саны 97 хуу чедир өскен. Бии-Хем, Каа-Хем, Тожу районнарның, Кызыл хоорайның школаларының башкылар коллективтерин бүгү-ниити өөредилге дугайында Хоойлуну күүседиринге эки түңнелдерлиг.

Ынчалза-даа өөредилге-кижизидилгеге ажылында, бүгү-ниити өөредилгени боттандырып турарында четпестерниң барын илеткелчи чугаалаан. Ылаңгыя көдээ школаларда өөреникчилерниң билин болгаш оон шынары куду. Абитуриентилерниң 50 ажыг хуузу математикага, орус дылга, физикага, химияга бижимел ажылдарга шылгалда тудуп шыдавайн баргылаар. Өвүр, Тес-Хем, Бай-Тайга районнарның школаларының доозукчуларын аңаа хамаарыштырып болур. Өвүр, Тес-Хем районнарның чер-чер Советтериниң күүскомнары бүгү-ниити өөредилге дутайында Хоойлуну күүседиринче чогуур кичээнгей салбаан, сес класс дооскан өөреникчилерни ортумак өөредилгеже долу хаара туттпаан. Кызыл, Таңды, Бай-Тайга районнарның чамдык школаларының өөреникчилеринде чылдагаан чокка өөредилгезин ара каапткар чоруктар бар.

Реформаның кол угланыышкынарыгга дүүштүр школа назы четпээн уругларны кижизидиргече, уругларны школага белеткээринче улуг кичээнгей салырының чугулазын илеткелчи демделээн, бо беш чылда үк албан черлериниң четкизи калбарып, 19 муң ажыг уругларны инда кижизидип турар. Ынчалза-даа оларның тудуу дыка оожум. Аңаа бо беш чылда капитал салымышкынарының чүгле 46,6 хуузуи ажыглаан.

Интернаттар талазы-биле ажылда шыңгыы четпестерни илеткелчи аналиттээн. Оларның чамдыызында уругларны өөредиргe болгаш оларның амыдырал хандырылгазыга таарымчалыг байдалдар тургустунмаан, дериг-херекселдер чедишпес. Чамдык черлерде санитарлыг негелделерни, уругларның чемгерилгезиниң чурумун сагывайн турар.

Өөреникчилерни изиг чем-биле хандырарының айтырыы чогуур деңнелге шинтпирлеттинмээн. Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик, Улуг-Хем районнарның школаларының столоваяларынга уът, сүттен, ногаадан чем аймаан кылбайн турар. Көдээ ажыл-агый болгаш Садыг министерстволары, Респотребсоюз, Советтер бүгү школаларны изиг чем-биле хандырарының хемчеглерин келир өөредилге чылындан-на ап чорудары чугула.

Школаларны кижизидилгезинiң кадык камгалалының талазы-биле ажылды үндезини-биле экижидеринче угланган хемчеглерни бир деминг ап чорудар.

Школачылар ортузунга шеригнiң эге белеткелинiң деңнелин бедидери Советтериниң, улус өөредилге органнарының, райхооршеригниң комиссарнаттарының, ДОСААФ-тың, школаларның, ПТУ-ларның башкылар коллективтериниң сорулгазы болуп турар.

Советтер, улус өөредилге органнары школадан дашкаар албан черлериниң ажылын экижидери, уругларның, элээдилерниң чурттап турар черлериниң аайы-биле кижизидилге ажылынга культура албан черлериниң, спорт организацияларының ажылын башкарары, уругларның техниктиг болгаш чогаадылга ажылын хөгжүдеринге идиг бээри чугула.

Школа реформазынга дүүштүр профтехөөредилге системазын сайзырангайжыдып, амгы өөредилге черлерни чангыс аай хевиринiң ортумак профтехучилищелери кылдыр эде тургузар сорулга салдынган. Он бирги беш чылдың эрткен чылдарында профтехучилищелер 42 мергежил аайы-биле мергежилдиг алды муң ажыг ажылчыннарны белеткээн. Ынчалза-даа доозукчуларны черчерге турумчудар ажылдын деннели чавыс. Ол көдээ ажыл-агыйда 74—80, тудугда 36—38, үлетпүрде 42—59 хуу.

Бисте профтехөөредилге системазының бар арга-курлавырлары, ук системаны улам ынай сайзырангайжыдарыга долу ажыглаавайн турар. Өөредилге болгаш кижизидилге ажылында четпестерни, сургууллариың өөредилгезин ара каар, кичээл үзер чоруктарын оожум чайладып, ПТУ-ларның сургууллариның ортузунда корум-чурум үрээшкиннери кызырылбайн турар.

Школалар доозукчуларын училищелерге хүлээп алырын көвүдериг, чаа мергежилдин ажылчыннарын белеткээри реформаның кол угланыышкыннарында көрдүнген.

Профтехөөредилге эргелели, чер-чер Советтери мергежилдиг ажылчын кадрларны план ёзугаар белеткээринiң кол хевири — профессионал-техниктиг өөредилге системазын улам ынай сайзырангайжыдарының хемчеглерин алыры чугула.

Реформаны боттандырарынга кол кижи — башкы. Оларның харыысалгалыг күш-ажылын партия болгаш чазак бедин-биле үнелеп турарын, башкыларның хөй кезии педагогика талазы-биле чогуур эртемниг дээрзин Ч.-Д. Б. Ондар чугаалаан. Өөредилге-кижизидилге ажылының шынарын бедидер төлээде, бүгү башкыларның теоретиктиг, профессионал, ниити культура деннелин бедидери чугула айтырыг. Ынчангаш Чырыдыышкын министерствозу, башкылар билии бедидер институт башкыларның мурнунга улуг сорулгаларны салбышаан, улус өөредилгезиниң кадрларының мергежилин бедидериниң тодаргай системазын тургузары чугула.

Чамдык районнарда башкыларның амыдырал-чурттаалгазынга таарымчалыг байдалдарны тургузар талазы-биле чогуур хемчеглерни албайн келгенинден Барыын-Хемчик, Кызыл, Тес-Хем, Сүт-Хөл районнарның, Кызыл хоорайның школаларында кадрларның ажылдан үнер-кирер чоруу бар. Ынчангаш башкыларның медицина хандырылгазынче, чурттаалга черлерин оларга бирги ээлчегде бээринче доктаамал сагыш салыры чугула.

Улус өөредилгезиниң материал-техниктиг баазазын улам ынай быжыглаар талазы-биле мурнувуста сорулга улуг. Уругларны алды хардан эгелеп өөредири, класстарга өөреникчилер санын эвээжедири, школаларга кичээлдер солчулгазын чайладыры өөреникчилерге өрээлдерин немей хереглээрин негеп турар. Баш бурунгаар санааның ёзугаар алырга, 30 муң ажыг өөреникчиге олуттар херек. Ынчангаш школаларның чаа бажыңнарын тударын көвүдедир ужурлуг бис.

Эрткен үш чылдарда «Тыва тудуг», «Шагонартыжстрой», «Тыва көдээ тудуг» трестер, «Тыва совхоз тудуг» каттыжышкыны 4 мин. 736 муң рубльди чедир шинээптээн. Чырыдыышкын объектилериниң талазы-биле тудуг-монтаж ажылдарының планы чүгле 58,8 хуу күүсеттинген.

Күрплан, Кыргудуг министерстволар болгаш ведомстволар чер-чер Советтериниң күүскомнары-биле кады школаларның, школа-интернаттарның, уруглар бажыңнарының, өөредилге-будүрүлге комбинаттарының, школадан дашкаар албан черлериниң, профтехучилищелериниң 1985 чылда болгаш XII беш чылда тудуунуң программазын ажылдап кылыры чугула. Бар турар материал-техниктиг баазаны хумагалыг көөр, капитал септелге планнарын чайгылыш чокка күүседир, аңаа көрдүнген акша-хөреңгини долузу-биле ажыглаар херек.

Профтехучилищелериниң өөредилге-материалдыг баазазын быжыглаарынче кичээнгей салып, училище бүрүзүнде байдалды кичээнгейлиг көрүп, оларның материалдыг баазазын быжыглаарын профтехөөредилге эргелели министерстволар, ведомстволар база будүрүлгелер-биле кады чорудар ужурлуг.

Школаларны эде тургузары организакчы болгаш масса-политиктиг улуг ажылды чорудуп, улус өөредилге органнарының ажыл-чорудулгазын сайзырангайжыдарын, партияның айтышкыннарын идепкейлии-биле күүседирин чедип алырын Советтерден негеп турар. Кол угланыышкынарны боттандырарының тодаргай планнарын район бүрүзүнге ажылдап кылыры чугула. Аңаа депутаттарның доктаамал контролюн тургузар.

Партияның область организациязының удуртулгазы-биле школа реформазын боттандырар дээш улус депутаттарының Советтери, улус өөредилгезиниң болгаш профессионал-техниктиг өөредилгениң органнары бүгү-ле үүлдерни кылып, аныяктарның коммунистиг кижизидилгезинге, коммунизм тургузуушкунунга толептиг үлүүн киирер дээрзинге бүзүредип илеткелчи түңнелинде илергейлээн.

• • •

Сессияга илеткел соонда саналдар эгелээн. Санал берген депутаттар СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунуң, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң он бирги чыыжының бирги сессиязының шинтпирлерин, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы эш К. У. Черненконуң чугаазында үүлдерни болгаш түңнелдерни республиканың күш-ажылчы коллективтеринде бир деминг үүлдүгзүнүп деткип хүлээп алганын, оларны күүседир дээш ажылдың чер-черде чоруп эгелээнин демделеп турган.

Индирде — Кызыл хоорай Советиниң күүскомунуң даргазы депутат Ш. Д. Куулар. Улус депутаттарының Кызыл хоорай Советиниң күүскому СЭКП хоорай комитединиң удуртулгазы-биле Советтиң ажыл-агый тургузуушкунунга, хоорайның социал-культура хөгжүлдезиниге, чон ортузунга масса-политиктиг болгаш кижизидилге ажылының деңнелин бедидеринге салдарын улам чогуур хемчеглерни албайн келгенинден Барыын-Хемчик, Кызыл, Тес-Хем, Сүт-Хөл районнарның, Кызыл хоорайның школаларында кадрларның ажылдан үнер-кирер чоруу бар. Ынчангаш башкыларның медицина хандырылгазынче, чурттаалга черлерин оларга бирги ээлчегде бээринче доктаамал сагыш салыры чугула.

Улус өөредилгезиниң материал-техниктиг баазазын улам ынай быжыглаар талазы-биле мурнувуста сорулга улуг. Уругларны алды хардан эгелеп өөредири, класстарга өөреникчилер санын эвээжедири, школаларга кичээлдер солчулгазын чайладыры өөреникчилерге өрээлдерин немей хереглээрин негеп турар. Баш бурунгаар санааның ёзугаар алырга, 30 муң ажыг өөреникчиге олуттар херек. Ынчангаш школаларның чаа бажыңнарын тударын көвүдедир ужурлуг бис.

Эрткен үш чылдарда «Тыва тудуг», «Шагонартыжстрой», «Тыва көдээ тудуг» трестер, «Тыва совхоз тудуг» каттыжышкыны 4 мин. 736 муң рубльди чедир шинээптээн. Чырыдыышкын объектилериниң талазы-биле тудуг-монтаж ажылдарының планы чүгле 58,8 хуу күүсеттинген.

Күрплан, Кыргудуг министерстволар болгаш ведомстволар чер-чер Советтериниң күүскомнары-биле кады школаларның, школа-интернаттарның, уруглар бажыңнарының, өөредилге-будүрүлге комбинаттарының, школадан дашкаар албан черлериниң, профтехучилищелериниң 1985 чылда болгаш XII беш чылда тудуунуң программазын ажылдап кылыры чугула. Бар турар материал-техниктиг баазаны хумагалыг көөр, капитал септелге планнарын чайгылыш чокка күүседир, аңаа көрдүнген акша-хөреңгини долузу-биле ажыглаар херек.

Профтехучилищелериниң өөредилге-материалдыг баазазын быжыглаарынче кичээнгей салып, училище бүрүзүнде байдалды кичээнгейлиг көрүп, оларның материалдыг баазазын быжыглаарын профтехөөредилге эргелели министерстволар, ведомстволар база будүрүлгелер-биле кады чорудар ужурлуг.

Школаларны эде тургузары организакчы болгаш масса-политиктиг улуг ажылды чорудуп, улус өөредилге органнарының ажыл-чорудулгазын сайзырангайжыдарын, партияның айтышкыннарын идепкейлии-биле күүседирин чедип алырын Советтерден негеп турар. Кол угланыышкынарны боттандырарының тодаргай планнарын район бүрүзүнге ажылдап кылыры чугула. Аңаа депутаттарның доктаамал контролюн тургузар.

Партияның область организациязының удуртулгазы-биле школа реформазын боттандырар дээш улус депутаттарының Советтери, улус өөредилгезиниң болгаш профессионал-техниктиг өөредилгениң органнары бүгү-ле үүлдерни кылып, аныяктарның коммунистиг кижизидилгезинге, коммунизм тургузуушкунунга толептиг үлүүн киирер дээрзинге бүзүредип илеткелчи түңнелинде илергейлээн.

ЧУРУКТА: сессияның ажылының үезинде.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң бешки чыыжының тоску сессиязы

СОВЕТТЕР АЖЫЛЫН — БЕДИК ДЕҢНЕЛЧЕ

(Төнчүзү. Эгези 1, 2-ги арыннарда).

ны-биле комиссияның чамдык кылдынган ажылдары дээштиг боон келген. Ынчалзажок база-ла чамдык органнарның, удуртукчуларның боттарының адыр, ажылагый талазы-биле аргажымын камгалаар чорууның хараазымдан ажылдың дээштии кудулап турарын шүгүмчүлээн.

Ол бодунуң коллективиниң — Тываның авиаторларының Совет Тываның 40 чылынга үткүштүр бедик бүдүрүкчүлүг, хей-аът тыг ажылдап турарын демдеглээн.

Районнуң партия организациязының удуртулгазы-биле ажыл-агый, культура тургузуушкунуун айтырыгларын шинтпирлээринге Советтер төлептиг үлүг киирип турар деп, Улуг-Хем райкүскомунуң даргазы депутат **А. И. Стрельников** саналынга эгезинге демдеглээш, олар колхозтарга ол доктаагаан.

«Тыва даг-дүгү» тудуг эргелелиниде дажчы депутат **Н. Д. Ондар** сөс алгаш, республиканың аар үлетпүрүнүң баштайгызы — Ак-Довурак хоорайда чаартылгаларны сеткил ханымшкын-биле чугаалаан. Амгы үеде ак-довуракчылар Совет Тываның 40 чылынга төлептиг ужуражырыбиле «Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя» деп кыйгырыглыг чарыша идепкейлиг киржип, чедишкинниг ажылдап турар. «Тыва даг-дүгү» комбинат планның онаалдаларын бо чылдың эрткен айларында күүседип келген. Мурнакчыларның саны көвүдээн. А. С. Күжүгетке удурткан бистиң бот-орулга-чарылгалыг бригадавыс багай эвес ажылдап турар, бердинген онаалдаларны ажыр күүседип келген.

Школа реформазын бистиң бригаданың кежигүннери чүүлдүгүнүн хүлээп алган, чүге дээрге ынаяк, мергежилдиг тудугжулар херек, ынаны-биле комиссиялар ажыл-агыйын, социал хөгжүлдезин эжиждеринче угланган бөгүг-ле чүүлдерни моон соңгаар ылырын ол аазаан.

Байтайга районнуң «Байтал» совхозтуң хойжузу депутат **Д. Х. Хертек** бодумчи төрээн совхозунуң ажыл-ишчилери республиканың юбилейинге төлептиг ажыл-ижи-биле ужуражыр дээш, канчаар ажылдап, чурттап турарын чугаалаан.

Районда часкы тарылга доозулган. Ам бо хүннерде хой кыргылдазынче киирипкен. Өшкү кыргылдазы организастыг бедик деңнелге эрткен. Бир өшкүден кыргын алган дүк 1 килограмм ажыг болган. Малчыннар чылыг хүнгерин ажыглап, чайлагларже көжүп эгелээн.

Депутаттарның болгаш улус депутаттарының Бай-Тал кодээ Совединиң күүскомунуң эгелекчи саналы-биле бо чылын. Хемчиктиң, Чоон-Хемниң көвүрүглерин база сүүн чоогунда буга сугларын кежерийн көвүргүнү шеф күжү-биле септеп кылган.

— Улус депутаттарының район-даа, кодээ-даа Советтериниң хүлээп ап турар докталшинтпирлери-ле хөй. Ынчалза-даа оон күүселдезин четпес организастап турар. Хүлээп алган шинтпирлериң күүселдезин шынгыы контрольга алыр ус келген—деп, ол демдеглеп чугаалаан.

Тыва АССР-ниң иштики херектер министри депутат **В. Б. Кара-Сал.**— Хөй-ниитиниң корум-чүрүмүн быжыглаарынга Советтерниң ролюн бедидериниң эргежок чугулазының дугайын онзалап айтыкан СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунуң шинтпирлерин база СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш К. У. Черненконуң аңаа чугаазында айтышкыннарны күүседир дээш ажылдап турар бис—деп, ол чугаалаан.

Республикада хөй-ниитиниң корум-чүрүм камгалалының талазы-биле херектиг байдалны ажожок шын көргүзүп, иштики херектер органнарының адынын кырынга дыка-ла шынгыы шүгүмчүлелдер болду. Моон соңгаар ол четпестиг чайладыр дээш ажылдаар бис.

Кем-херек үүлгедир чоруктар-биле демиселди база хөй-ниитиниң корум-чүрүмүн камгалаар талазы-биле ажылды күштелдирер дээш Иштики херектер министерствозу чогуур хемчегларни ап чорудуп келгеш, Малчыннар чылыг хүнгерни

ЭРГИМ САРЫЫМ

Чүден артык чуртталгада
Чүрээмге чоок ынаам
болган —
Эки, бакты кады көрген
Эдериштен эргим сарыым.
Ажыл-ишке, бергелерге
Арга-сүме сеткил кадар —
Сылдыс чырым —
идегелим
Шынчы, мерген эргим
сарыым.
Хире-хире «шинткел»
онаан.

Химиреним чаңчап-даа
кээр —
Кеззэде-ле хөңүүн чазаар
Кээргенчиг-ле эргим
сарыым.
Ажы-төлдү дорукторуп,
Ада-чуртка күжүн
өргээн —
Эң-не чараш аткан даңым
Эриг баарлыг эргим
сарыым.

Алексей АРАПЧОР.

АДАЗЫН САЛГААН

Тывада даш чонукчулары болур ус-шевер мастерлерниң ат-сураа, оларның кылган ажылдары бүгү чуртка, ол ышкаш даштыкыда-даа билдингир апарган. Ындыг ат-сураглыг мастерлерниң бирээзи— РСФСР-ниң Репин аттыг Күрүне шаңналының лауреады Б. С. Байыңды. Ооң чонар-даштан кылган ажылдары чурттуң улуг-улуг хоорайларынга болуп турган делгелгелерге коскү черни эзелеп, улуг үнелелди ап келген. Ооң ортун уруу Лиза адазының соон салгап, чонар-даш-биле чазаныр мастер болган.

Лиза бичезинден-не ачазының кылып турган ажылдарын аажок сонуургаар турган. Ачазы баштай хадык ыяжындан янзы-бүрү дериг-херекселдер чазал эгелээнин Лиза хөлчок эки сактыр. Оон каш чыл эрткенде Лиза школачы апарганда, ачазы Улуг-Хемниң Алдын-Булактан кара чонар-даш тып ап, оон янзы-бүрү дириг амытаннар дүрзүзү чазап эгелээн. Өөреникчи уруг ачазы чазанып орда, аңаа шаптыктавазын кызып, ооң чанынга кээп, кичээнгейлиг көөр турган.. А ооң соонда ол хөй айтырыглар салып, ажазын амыратпастаан. Лиза боду чоорту, баштай чөвүрээден, ооң соонда хадык ыяжындан аңгы-аңгы үүлдерни, кылыгларны чазап эгелээн. Школага күш-ажыл кичээлинде уруглар дааранып турган болза, Лиза чазанып турган. Бодунуң чазап алганы согаап, бала, деспи дээн ышкаш үүлдерни Лиза башкызынга эккеп көргүзерге. «Ачаң дузалаккан боор аа?» дигилээр турган. Ынчалза-даа уругнуң ус-шевер салым-чаяанныын башкылар база эскерип каан. Ынчангаш школа дооскан соонда каш чыл ажылдаан. Кызылдың уран үүлү училищезиниң чурулга салбырыга өөренип киргеш. 1975 чылда ону чедишкинниг дооскан. Училищеге өөренип-даа турганы, ол ачазының чанынга кээп, чонар-даш-биле чазанырының аргаларын, чажыттарын өөренип ап турган. Чурукчуунуң мергежилин чедип алганы даш чонар сонуургалынга улуг деткимче болган.

1976 чылда Москва хоорайга эрткен, бир-ле дугаар киришкени бешки зона делгелгези аңаа уттундурбас болуп арткан. Үк делгелгеге киирген ажылдары «Аът» биле «Хунажык» эки үнелелди алган. Оон бээр-ле Е. Б. Байыңды янзы-бүрү делгелгелериниң доктаамал киржикчизи апарган. 1978 чылда Омск хоорайга эрткен «Сибирьниң аныяк чурукчулары» деп делгелгеге үш ажылын («Ускүлежип турар ийи хуна», «Сарлык», «Арзылан») киргеш, ийиги черниң диплому-биле шаңнаткан. Ол чорук аныяк чурукчуну хей-аът киирип, чонар-даш-биле чазанырынга сонуургалын улам күштелдирген.

Бо хүннерде Е. Б. Байыңды чай чок ажылдап турар. Совет Тывaның 40 чыл оюнга тураскаатkан делгелгелер Кызылга, Москвага база Моол Арат Республикага эртер. Елизавета Байыровна аңаа белеткенип турар. Үк делгелгеге мастер бүрүзү үш ажыл киирер ужурлуг. Е. Б. Байыңды аңаа «Челип орар аттыг кижи», «Сарлык бугазы», «Те» деп ажылдарын киирер. Олар колдуунда белен, ынчалза-даа чедир ажылдаар, шеверлээр ажыл уламчылап турар.

Байыңдының чеди уруу шупту чуруурунга, чазанырынга, даш чонарынга сонуургалдыг. Ортун уруу Елизаветаның акызы Эрес база чурулга мастерскаязында ажыллап турар, а дуңмазы Сергей — чуруукчу. Адазының үүн салгап, уруглары ооң ажылын төлептин-биле уламчылап чоруурлар.

С. БАЛЧЫР.

«КЫЗЫЛ-ӨГЛЕР»

«Найырал», «Хадыңчыгаш», «Хемчик», «Хүнчүгеш», «Чадаган», «Аян», «Отчугаш», «Чараш хөлер»... Бай-Тайганың Кызыл-Даг суурунда агитквартираларның аттары ындыг.

Шаандан бээр Тывага хурал-суглаа эрттирер, чон ортузунга политмассалыг ажылдар чорудар черлерни «кызыл-өглер» дээр турган. Бо хүннериң агитквартиралары дээрге-ле база «кызыл-өглер»-дир.

Кызыл-Даг суурда агитквартира бүрүзү онзагай каастап, шиметтинген. Ында ханаларда ажыл планын, кварталдың чурттакчыларының даңзызын, мурнакчыларның чуруктарын база агитквартиралар аразында социалистиг чарыштың негелделерин чараштыр бижээш аскылаан. Ол негелделерде кол черни үлегерлиг ажыл, культуралуг амыдырал, уруглар кижизидилгези, хөй-ниити ажылынга идепкейлиг киржилге эзлеп турар.

Агитквартиралар чурттакчылар-биле хүн бүрү чоок харылзажырының, чон ортузунга янзы-бүрү ажыктыг ажыл чорударының эң-не эптиг чери. Үстүнде адаанывыс агитквартиралар эзирет ёзугаар школага, кудумчуга дежурныйлаашкын н а р ны, улусчу дружиналарже үнүүшкүннерни организастап турар.

Агитквартиралар дамчыштыр чон ортузунга суртаал ажылы чорудар талазы-биле Кызыл-Даг суурда хереженнер чөвүлели—районда эң ажылдыг чөвүлелдерниң бирээзи. Ооң даргазы Өшкү-Саар Салчаковна Монгуш ында үр чылдарда ажылдап келген. Ө.-С. С. Монгуштуң дүржулгазы улут. Хереженнер чөвүлелиниң составында көдээ интеллигенция болгаш мурнакчы хереженнер бар. Чөвүлелдиң чон ортузунда чорудуп турар ажылдарының утка-шынары бедик. Ынчангаш чөвүлел парткомнуң ёзулуг-ла даяныр күжү.

Хереженнер чөвүлелиниң организастап эрттиргени Совет Тывaның 40 чылынга тураскаатkан «Республикам — мээң чоргаараалым» деп кежээ бедик деңнелге эрткен. Ол ышкаш партияның болгаш күш-ажылдың хоочуннарынга, көдээ механизаторларга тураскаатkан, «Тайбың — бистиң күзеливис», «Эрги болгаш чаа чаңчылдар» деп кежээлер, «Че-ве, кырган-авалар!» деп конкурс солун болган. Ындыг кежээлерге суурнуң чурттакчылары идепкейлиг киржип турар.

Сөөлгү үеде суурда салгга-чурум үрээшкиннери, хулиганнаар чоруктар болбастаан. Аңаа суурда хереженнер чөвүлелиниң киирген үлүг улуг. Хереженнер чөвүлелиниң кежигүннери: суурда эмнелге пунктузунуң эргелекчизи Л. М. Кочаа, мал эмчизи А. П. Дамдын, башкы А. С. Сюрюн, детсад эргелекчизи Ч. С. Монгуш, повар Ч. С. Мижит-Доржу болгаш хоочун коммунист Ч. С. Ламдын боттарының даанган хүлээлгелерин ак сеткилдиг күүселип, чонуң хүндүткелин чаалап алганнар.

А. ТАНОВ.

ЧУРУКТА: хереженнер чөвүлелиниң даргазы Ө.-С. С. Монгуш эмнелге ажылдакчылары-биле профилактика ажылының планын сайгарып орлар.

Авторнуң фотозу.

ДЫШТАНЫЛГА КЕЖЭЭЗИНДЕ

Парюте танцылаары-биле бир чораан, Саша биле Марина танцыры ийи уругга таваржы бергеннер. «Бистиңбиле кады танцылаалыңарам» деп, Марина чалаан. Уруглар база чөпшээрешпеннер.

Чанып ора Марина муңгаргай чугаалаан:

— Саша, сен мени бо кежээ чүге чалааның ол Верабиле, Катя-биле танцылаарыңны кайгазын дээш бе?

* * *

Үш эжикти кафеге кежээки чем чип олурганнар. Оларның бирээзин танцыже бир аныяк кижи чалаан. Артып калган ийи эжикти хорадап чугаалажып орган:

— Чемненип орган кижини көре тура-ла чалап чүзүл, маназа.

* * *

Кафе азы ресторанга хереженнер кижи чемненип олурда, танцыже чалап болур бе?

* * *

Хереженнер эр улустуң чалаар ужурлуг танцыны чарлапкан. Светлана кежээ дургу чарылбайн орган уруг-биле бир оолдуң чанынга шинтпирлип конгуг чеде бергеш, оолду танцыже чалаан.

— Силерни чалап тур мен.

— Оол эчизиниза-даа танцылавас мен дээрзин илеретпен.

Бо таварылгаларда частырыг бар бе?

ХАРЫЫ

Бир эвес эр кижи танцыже бөлүк хереженнер-биле келген болза, оларның кижи бүрүзүн танцыже чалаар ужурлуг.

* * *

Кафе азы ресторанга улус чүгле чемненир дээш эвес, дыштанып, хөглээр дээш кээр болганда, хереженнер кижизин чемненип ордаа танцыже чалап болур.

* * *

Хереженнер эр улустуң чалаар танцы чарлаттыганда хереженнер кижи туралаан кижизин чалап болур эргелиг. Ынчалза-даа аргалыгла болза, кады танцылаттырганы эр кижини чалаары күзевичиг. Хереженнер эштиг таныварзы эр кижини чалаары эпчок. Ынчалза-даа бир эвес чалап келген болза, эр кижи аңаа удурланыры эпчок.

(«Неделядан».)

АЖЫКТЫГ НАЙЫРАЛ

Англи уксаалыг болгаш узун дүктүг ыттарның ховар хевирлериниң төлээлекчилери — Тьервен болгаш Моррун деп ыттар Стокгольмнуң хереженчурттакчызы Мерва Беккерниң чоргаараалы болуп турар. Ол ыттар кижилерге дыка чаагай сеткилдиг болгаш угааныыт амытаннар. Ынчалзажок хоорай байдалында квартирага оларны тургузары М. Беккерге дыка шүүттүг болу берген: хевистерден оларның дүгүн неделя дургузунда бези хөй удаа арыглаар ужурга ол таваржы келген. Ынчалзажок ол айтырыг дүрген шиитпирлеттинген: ыттарның дүгүн тускай чыыш нарын постерни аргып эгелээн. М. Беккерниң аргаан чылыг свитер, хөйленнерни, аржыылдары, уктары ооң төрелдерниң болгаш танышгарының дыка таваржыр болган.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

ӨӨДҮҮН-ДАА, БЕЛЕН-ДАА

Ада-иелерге сүме

БИЛИП АЛЫҢАР

Эртенги, дүштеки, кежээки чем янзы-бүрү, ассортиментизи элбек болуру чугула. Ынчангаш чамдык чемнерни белеткээриниң эң өөдүүн, делгеренгей хевирлерин өг-бүле ээлеринге сүмеледивис.

Морковьтан кылган салат. Ону белеткээрде, ортумак хемчээлдиг 5-6 морковь, 2-3 шопулак ишти сметана, 6 шопулак ишти чигир негеттинер. Салатты белеткээрде баштай морковьту соок сугга чуггаш, аштап-арыглап алгаш, дүрбүүшке дүрбүп, хоюдуп алыр силер. Ооң соонда ону порциялай салгаш, үстүнде хемчээл-биле сметана куткаш, чигир чажып алыр силер.

Капустадан болгаш дузаан огурецтен салат. Маңаа 200 г. капуста, 2-3 огурец, огурецти дузап турган суу, ийи улут шопулак ишти хенди үзүү, чигир, дус белеткеп алыр силер. Капустаны бичиилей доорай кескилээш, дузап алыр. Аштап-арыглаан каан огурецти дүрбүүшке хоюткаш, капуста-биле холуй быллгаш, демги белеткеп алганыпар огурец суун, хендир үзүн, аңаа салгаш, дусту, чигирни холуптунар.

Помидордан кылган салат. Ону белеткээрине 400 г. помидор, ногаан согуна, уксус, дус херек. Чуга кылдыр кезип каан помидорнуң кырынче дус, хөй эвес уксус чажа каапкаш, согунаны холуптунар. Салат белен. Маңаа сметананы ажыглап болур силер.

Картын аштап каапкан картофельди соок сугга чуп каапкаш, хайның турар сугну ужулгаш, уругну чөргээмге шарып алыр.

• • •

Бажыңга чаш уругну канчаар хепкерзе эки? Бажыңга ползуноокту, хөйлешки кедирер. Бичии бөртүгештир, дүктүг укчугаштарны бажыңга кедирерге уругга изиг болур. Бөртүгеш азы аржыылчыгашты чунган, эжинген соонда азы агаарлаар дээнде кедирер.

• • •

Чаш уругларга эмискиктиң ажыы бар бе? Даштыкыза эмчилер эмискикти хора чок, харын-даа уругнуң первизин каминаарынга ажыктыг деп санап турар. А совет педиатрларның көвей кезии эмискик хоралыг деп санаалдыг. Уругларнуң амданнанырынга багай болур болгаш дмштер корзаяр, чугаа база үрелип болур. Уругнуң ындыг четпестерин эдери берге болгаш ур, а чамдыкта шуут болдунмас.

Эмискик уругларга эвес, а ада-иелериниң боттарынга херек болуп турары ол. Ол чүнү көргүзүп турарыл дээрге-ле ада-иелериниң шыдамык эвес чоруун көргүзүп турардыр. Бир эвес уруг кадык, аңаа хорадап алгырып, ыглап турар болза, ооң аксынче эмискик сукпанар. Ыглаай аан, ында хора чок. Ынчалза-даа хүнүнүң, даңның амырлыш бербес (ооң дора холуп эмер уруглар турар) ынчан харын эмискик силерге дуза бооп болур. Үүле ону уругулуу ажыглап болбас. Уруг хөлүн эрттир ыглап туруп бергенде азы ону удудуп чыттырарда эмискикти ажыглап болур силер. Эмискикти ажыглап турар болзунарза, 4-6 чедир артык-артыкты шыгжап алыңар, ынчангаш шалаже дүшкен соонда-ла сугга хайындырып турар ужурлуг. Шыгжаарда дуглагыг савага шыгжаңар, оон аңгыда ону кажан-даа соруп, чылгаваңар.

• • •

Уругнуң бажының дүгүн кезер, кеспезин ада-иениң херээ. Ынчалза-даа баштайгы дуктер сыныычал болур, ынчангаш ону кезип каавытканы дээре. Баштың дүгүн кезип каапкарга, ооң соонда үнген баш дүгү сырый болур деп чугаа эртемде бадыткаттынмаан. Баштың дүгүн кезерге, кеспеске-даа, ооң сырый, чугга болуру оон хамаарылга чок.

(«Работница» журналдан).

ИЮНЬНУҢ ДЕМДЕКТЕРИ

— Диңмирээн соонда ооң даажы үр чангыланыр болза, агаар үр аянзазы ол.

— Чаъс соонда үнген чеҥээш дораан чиде бээр болза, агаар аянзыр, а бир эвес үр турар болза, агаар баксыраар.

— Бир эвес эртен арылар өөнден үнмейн, ында үргүлейнчип орар болза, чаъстаарының демдээ-дир.

— Эртен дан бажында чеҥээш үнүп келир болза, кежээ чаъс чаар.

— Эртен диңмирепп турар болза, кежээ база чаъстаар.

— Барыын түкке чеҥээш үнер болза, чаъс чаар, чөөн түкке үнер болза, агаар аяс болур.

— Дүлей диңмирээшкин болза, оожум чаъс чаар, а даашкыр болза, суггур чаъс чаар.

— Кат-чимис элбек болур болза, келир кыш соок болурунуң демдээ.

— Агаар-бойдузунуң байдалы-биле июнь декабрьга дөмейлешкек.

Июнь айның демдектериниң дугайында чоонуң тургазын фольклорист **В. МИРОНОВ** чыып бижээн.

ЖИЗНЬ

ИЮНЬ 25-ТЕ
ВИРГП ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Футбол тайылбыры. 9.20 — Документалдыг фильм. 9.40 — Киноконцерт. 10.40 — Уругларга документалдыг фильмнер фестивалы. 11.45 — С. Франк. Скрипкага болгаш фортепианога соната да мажор. 12.10 — Телемедээлер. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — «Мозамбик. Демисел болгаш тургузуушкүн». Киноочерк. 14.50 — Уругларга фильм. 16.05 «Магнитка школазы». 16.50 — «Черде, дээрде болгаш далайда». 17.20 — «Хөглүг нотамыгаштар». 17.35 — Марк Лисянскийниң шүлүк чогаалы. 18.00 — «Ажылхеректер болгаш кижилер». «Кренгольмская мануфактура» комбинаттың коллективиниң дуржулгазының дугайында. 18.30 Документалдыг телефильм. 18.45 — Бүгүн делегейде. 21.35 — Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, ССРЭ-ниң улустуң артизи С. В. Образцовбиле ужуражыышкын. 23.20 — 23.40 — Бүгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Документалдыг фильм. 8.40 — «Здравствуйте, я приехал». Уран-чечен телефильм. 9.45 — «Оттуруккуу». 10.15 — Классиктиг музыка дугайында чугаа. 11.10 — «Эртем болгаш амыдырал». 11.40 — Орус чугаа. 12.10 — Уругларга фильм. 13.30 — «Билир болгаш кылып бил». 14.40 — «Хоойлу-дүрүмүүн болгаш корум-чурумнуң камгалалынга». Дамчыдылгага ССРЭниң юстиция министри Б. К. Кравцов, ССРЭ-ниң иштики херектер министриниң оралакчызы Б. К. Елисов, ССРЭ прокуратуразының иинити хайгаарал эргелелиниң начальниги Г. С. Тарнавский олар киржир. 15.10 — Анатолий Сафроновтуң шүлүктери. 15.35 — Телемедээлер. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — № 1 көдээ профессионал-техниктиг училищениң сургуулдарының арасында конкурс. 18.55 — Киножурнал. 19.05 — «Азия тәвү». 19.35 — Мульфильм. 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» 20.15 — «Делегей панорамазы». 20.45 — П. Хиндемит. Альт сологa соната. 21.00 — «Ye». 21.35 — 23.10 — «С весельем и отвагой». Уран-чечен фильм.

КРАСНОЯРСКИНИҢ КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ ИНСТИТУДУНУҢ ТЫВАДА ФИЛИАЛЫ

Агрономия болгаш зоонинженер факультеттерининиң хүндүскү салбырының 1-ги курузунга студентилер хүлээп алырын чарлап тур.

1984 чылдың июнь 20-ден 31-ге чедир билдиришкинерни хүлээп ап турар. Киреринiң шылгалдалары август 1-ден 20-ге чедир болур. Институтка киир санаары август 21-25 чедир.

Агрономия болгаш зоонинженер факультеттерине киирерлер физика, химия, биология (аас-биле), орус дыл болгаш литература (бижимеп-биле) киреринiң шылгалдаларын дужаар.

Киирин күзээннер институттуң ректорунуң адынга билдиришкинни бижир болгаш шилип алган тускай эртемин айтыр, ортумак билиниң дугайында документиниң бодун, ажылдап турар черинден азы школадан характеристиканы (бүдүрүлге азы албан черинин, партия, профсөвилел организацияларының удуртукчуларынга ат салып, сүлделиг таңма базып, шынзыткан болур), эмнелге шынзылгазын № 286 майык-биле, күш-ажыл дептеринден үшта бижилгени, 3х4 см хемчээлиг алды фото-чуруктарны билдиришкинге кожар.

Паспорттуң, шериг билединiң азы келдиришкин хереглелиг боду эккээр. ССРЭниң Челсектиг Күштеринден халашканнар шериг кезээнiң командылалының характеристиказының эккээри албан эвес.

Филиалдың адрези: Кызыл хоорай. Магистральная кудумчуу, 1-в, № 6 автобус-биле чедер.

КЫЗЫЛДЫҢ ПЕДАГОГИКА ИНСТИТУДУ

Совет Армияның хүрээлелиниң халашкан кижилерге Кызылдың пединститудунга өөренип киреринге белеткел курузун организастап турар. Аңаа белеткенгеш, өөренир мергежилдер:

математика болгаш физика:

национал школага орус дыл болгаш литература:

эге өөредилгенiң педагогиказы болгаш методиказы: биология болгаш химия.

Дыңнакчыларны стипендия-биле хандырар.

Кичээлдериниң эгелээри — июнь 15-те.

Шылгалдаларының эгелээри — августуң 1.

Өөренирiн күзээн кижилер институтка киреринге чугула документилерни алгаш келир.

ХҮЛЭЭП АЛЫР КОМИССИЯ.

Кино

ИЮНЬ 24-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Этот негодяй Сидоров» 9.30, «Прости меня, Алёша» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Экипаж машины боевой» 9.10, 14.00, 16.00, «Операция «Ы» и другие приключения Шурика» 10.40, 12.30, «Танцор Диско», 17.40, 20.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Киносборник» 10.00, «Козерог один» 11.10, 18.10, «Мексиканец в Голливуде» 13.40, «Укол зонтиком» 16.20, 20.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Киносборник» 10.00, «Принц и нищий» 11.30, 15.20, «Тревожный вылет» 13.30, 17.20 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Киносборник» 14.00, «Последний побег» 15.10, 17.00 шактарда.

«ЧАЙГЫ» кинотеатр: «Магия чёрная и белая» 11.00, «Твоя любовь» 12.30, 15.10, 17.50 шактарда.

ИЮНЬ 25-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Без злого умысла» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.30, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Осликая шкура» 10.00, 13.20, «Экипаж машины боевой» 11.50, 15.10, «Прости меня, Алёша» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Тревожный вылет» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Старик Хоттабыч» 10.30, 13.30, «Танцор Диско» 15.00, 17.40, 20, 20 шактарда.

«ЧАЙГЫ» кинотеатр: «Ураган» 14.00, 16.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Магия чёрная и белая» 16.00, «Гарри Кувер который в небесах» 18.00, 20.00 шактарда.

Редакциянның адреси: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефонвары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-25-54, карылысалгалыг секретарының 2-23-35, секретарватың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информасия килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн баргында 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 1995.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1: ТС — 01314.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 148 (12538) | 1984 чылдың июнь 26, вторник | 1925 чылда үдезилеттингеш | Өртээ 3 коп.

ХООРАЙГА ОРДЕННИ ТЫВЫСКАНЫ

КАЗАНЬ. (СЭТА). Хоорайның ажылчы чоннарының ажыл-агый болгаш культура тургузуушкуунга улуг чедиишкиннери, революсчу шимчээшкинге идепкейлиг киржилгези болгаш Ада-чурттуң Улуг дайынынга Тиилелгени чедип алырынга улуг салымшкыны дээш Казань хоорай Ленин орден-биле шаңнаткан. Хоорайның ажылчы чоннарының төлээлекчилериниң, партия, совет, профсвилел болгаш комсомол активиниң, революциялыг, дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннарының ол бедик шаңналды тыпсырынга тураскаатқан байырлыг хуралы июнь 23-те болган.

Хуралдың киржикчилерин хундулуг президиумга эш К. У. Черненкону баштадыр СЭКП ТК-ның Политбюрозун улуг көдүрүүшкүн-биле сонгаан.

Хуралга чыылганнарның чылы-биле уткааны СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. И. Воротников чүве чугаалаан.

Ол СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң, Россия Федерациязының Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш чазаанның өмүнээзинден хоорайның болгаш республиканың ажылчы чоннарынга хүндүлүг шаңнал-биле байыр чедирген.

СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненкоунуң эң чаагай байыр чедиришкинин база эң эки күзээшкиннерин улуг өөрүшкү-биле силерге дамчыдып тур мен деп, оратор чугаалаан.

Казаньны Ленин орден-биле шаңнаанын Совет Татарияның найысылалының дыка хей салгалдарының—социализм дээш революсчу демисселге идепкейлиг киржип турганнарның, чаа амыдыралды шудурлуг болгаш карак кымыл тудуп тургуступ келгенинерин, фашизм-биле кадыг-дошкун демисселдиң чылдарында аңы-тынын харам чокка совет Төрээн чуртун камгалап турганнарның бастың партииниң болгаш күрүнениң мурнунга ачы-хавыяазын түнеп турар деп, оратор чугаалаваш, хоорайның революсчу, күш-ажылчы оруунга, совет улустуң мурнунда турар сорулгаларга, делегей байдалыпта тодаргай доктаатқан.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Казань хоорайны Ленин орден-биле шаңнаар дугайында Чарлыын В. И. Воротников номчаан болгаш шаңналды диңмиттинг алыш часкаашкыларның үделгези-биле хоорайның тутунга кадаан.

КӨСКҮ АГИТАЦИЯ, ООҢ ДЭЭШТИИ ДЭЭШ

Республиканың амыдыралында улуг байырлал — Совет Эвилелиниң составында Тываның эки тура-биле каттышкынының 40 чыл оюнга чедир үш ай артнан. Бо хүннерде хей-хей бүдүрүлгелер, бригадалар, ажылчымнар «Совет Тываның 40 чылынга— шалыпчы 40 неделя» деп ыйгырыгның адаа-биле чарлаттынган күш-ажылчы эзлчегиниң баштайгы хүнүнден эгелээш планныг онаалдаларын чедиишкинниг күүседип турар.

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинатта партия организациязы социалистиг чарыштың массалыг, хөйге көскү болуур чөрүүн чедип ап тургаш, цехтер, бригадалар аразынга неделя бүрүзүнде бедик көргүзүглерни чедип ап келген. Ол комбинатта сөөлгү неделяда В. Ипатованың, Б. Куулардың эзлчеглери, В. Кирияловтуң экскаватор экипажы, А. Устиновтуң өрүмнекчилер бригадазы тергиидээн. Оларның болгаш өскелерниң-даа чедиишкиннерин көскү агитацияның дузазы-биле хөйге чарлап, чарыштың түңнелин доктаамал үндүрүп, шалыпчыларны шаңнап-мактап, ийи-чаңгыс ажыл шагы үзеп, арагалаар, чурум үрээр кижилерни хана солуунарга, «Чаңныг», «Крокодил» деп шоодуглуг үндүрүглерге сөйгалап турар. Социалистиг чарышты организастап чөрүдарынга көскү агитацияның ролю улуг.

Көскү агитацияның кижилерге салдар чедирер, хей-аът кижирер аргазы хөй. Ол плакаттың «дылы»-биле ажылчы чонну марксисчи-ленинчи мировоззрениеге, патриотизмге болгаш интернационализмге кижизидип, чонну өн бирги беш чылдың дөртку чылының планныг даалгаларын чедиишкинниг күүседиринче, Совет Тываның 40 чылын төлептиг уткуурунче, кала-даа сагылга-чурумну быжыглаарынче, күш-ажылдың будурукчулуун бедидеринче ыйгырып турар.

Көскү агитация бистиң амыдыралывысче хамылап киргеи. Бо хүннерде ыйгырыг сөстер, лозуң, плакаттар чок, социалистиг чарыштың тиилекчилерин, чаартыкчыларны, мурнакчыларны көргүспээн, чараштыр кылган стендилер, хүндүлел, көргүзүг самбыраларын аспаан заводтар, тудуглар, өөредилге черлери, Культура бажыңнары, клубтар хөвүр.

Бай-Тайга районнуң Кызыл-Даг суурунче кирер орук аңсында «Чоруурар чогузун!» деп улуг үжүктер-биле көскү, чараш ыылдыр бижип каан. Ол чер чурттуг үс-шевер мастерлер Саая Көгел, Орлан Ойдуп, Владимир Салчак, Сергей Кочаа олар хөй, ошку, сарыын, инек дээш оон-даа өскелчамдык дириг амытаннарны аңаа чонар-даштан сиилбип ыыр ажылды доосканнар. Ол суурну аян инирип, кижилерни өөртүп турар. Оон аңгыда алдан-маадыларга турас-каанды Кара-Даш девискээринде Орлов Сарыглар база аажок чараш ыылдыр сиилбип ыылган. Көскү агитацияның ол болгаш өске-даа хевирлери бистиң чурттап турар черлеривисти аян-шинчи кижирер, кижилерниң хей-аъдын көдүрери чугаажок.

Оон-биле чергелештир чамдык партия комитеттери, парторганизациялар, партия зге организациялары көскү агитацияның бүгү арганарын чедир ажыглавайн турар, оон дээштии көшнак, ону чедир үнелевейн турар таварылгалар бар. Оон коя чылдагааны — көскү агитацияны ыылып каанының шынары куду, шимелде-нааставлагызы эрең-гей, караң чаап каан, азы кижилерниң кичээнгейин хаара тудупку дег чаа үүл чок, билдингир фактылар-биле долдунган болур. Ындыг агитацияның кижизидинчи утка-шынары куду, кижилер олче кичээнгей-даа салбас болур. Чамдык күш-ажылчы коллективтерде, бүдүрүлге черлеринде стендилер, плакаттар, лозуңнар, хүндүлел, көргүзүг самбыралары чыыт-чыыт-биле чаартынмаан, элеп калган, оң-чүзүнүң чидирипкен, куурарып, «кырый берген» болгулаар. Ол хамаанчок харын-даа көскү агитацияның хана солуң, «Чаңныг», «Крокодил», «Чараа-чечен», «Ширбиил» дээн ышкаш, дайынчы хевирлерин безин ховар, чүгле байырлалдар хүннерин таварыштыр үндүргүлээр таварылгалар бар.

Барыын-Хемчик районнуң Хөнделең, Улуг-Хем районнуң Хайыракан, Сүт-Хөл районнуң Ийме суурларында, Кызыл хоорайның алгы заводунда көскү агитацияның байдалы чөгенчиг болуп артпышаан. Ол суурларның кайызында-даа кижилерниң кичээнгейин хаара тудуп, хей-аъдын көдүрүп, амыйче мөөмейлии дег, кижизидинчи эки салдар чедирипкин дег ыыгырыглар, стендилер, көргүзүглер, лозуңнар чок, чарыш экраннары, социалистиг хүлээлгелер, хүндүлел, көргүзүг самбыралары үрде чаартынмаан. Социалистиг чарыштың тиилекчилерин, хүннүң маадырларын, мурнакчыларны хөйге мактап көргүспейн турарындан аңгыда, күш-ажылдың сагылга-чурумун, хей-ниитиниң көрүм-чурумун үреп турар кижилерни, арагачыларны, чалгааларны, содаачыларны көскү агитацияның янзы-бүрү хевирин, оон чидиг «дылын» ажыглап тургаш, оларны сөйгалап, хей-ниитиниң хөөнүн оларга удур болдуруп, оларны долгандыр шыдажыр аргажок байдалды ол суурларда тургуспайн турар, хамаарышкан совхозтарның парткомнары көскү агитацияже кошнак кичээнгей салып, оон дайынчы аргаларын ажыглап, дээштиин чедип албайн турар.

Көскү агитация дээрге— партияның сөзүн, публицистиң болгаш чүрүкчүнүң бодалдарын каттыштырып хөлбаштырган уран чүүлдүң бир хевири болур. Ынчангаш чер-черде партия организациялары чон ортузунга агитация ажылының бо хевирин кичээнгейниң төвүнге тургузуп, көскү агитацияның бүгү хевирлериниң дээштиин чедип алыр дээш ажылдаар умурлуг.

БРИГАДАНЫҢ ЧЕДИИШКИНИ

«Тыва көдээ тудуг» трестиң № 957 КМК-зының коллективинде А. И. Белёвка удуртқан бригада Совет Тываның 40 чылынга алдар болдурган социалистиг чарышка киришпишаан, бедик бүдүрүкчүлүг ажылдап турар. Бригадада 24 кижи бар. Олар холушкак мергежилди шингээдип алганнар. Тудугжулар бо хүннерде Турап хоорайда ниити чуртталга бажыңнарын, тудуп турар. Бо объектини тудуп эгелеп тура коллектив бүдүрер ажылдың бот-үнезин планнан дашкаар үш хуу эвээжедирин, ол общежитиезин айыткан хуусаазындан ийи ай эрте ажаарын шинтирлээн. Алган хүлээлгелерин күүседиринге бригада керээзи-биле ажылдай бергени улуг идиглиг болуп турар.

Ажылды дүрген болгаш эки шынарлыг кылыры, тудуг материалдарының чарыгдалын эвээжедири ышкаш өзек айтырыгларже бригада кежигүнери сагыш салып турар. Чүгле общежитие дээвиирин шывар ажылга 7 муң рубльдин камналгазын чедип алган.

В. МААДЫР-ООЛ.

СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 40 ЧЫЛЫН ТӨЛЕПТИГ УТКУУЛ

Бөгүн «Шын» солун КҮШ - АЖЫЛЧЫ АЛДАР ТУГУН Таңдыда «Коммунизмниң херели» совхозтуң мурнакчы кыргыкчызы Сиржеңмаа Быраевна Оюнга тураскаадып көдүрген.

Мурнакчы кыргыкчы С. Б. Оюн кыргылданы шалыпкын, шынарлыг, чорудуп, эртжен беш хонуктуң иштинде 314 килограмм дүк кыргаан.

Төрээн чуртка эки шынарлыг хөй дүктү бээр дээш социалистиг чарыштың тугун улап бедик тудаал!

Кызылда районнар аразының «Сельхозтехника» кәттыжыышкынында Совет Тываның 40 чыл оюнга алдар болдурган чарыш калбарган. Бо хүннерде ында ажыл хайныышкынныг.

Септекчилер ортузунга чарлаан чарышка слесарь Майны Иргит, токарь Анатолий Чепуштанов септелгенин дүрген болгаш шынарлыг кылып, боттарының кызымак күш-ажылы-биле өске эштерни мурнай бергеннер.

Майны Иргит К-700 трактор-нуң солуштурулга коробказын алды чыл ажыг септеп, кылып келген. Ам шуут мастер апарган. Оон септеп каан коробкаларының шынары бедик. Мурнакчы ажылчының чуруун коллективтиң Хүндүлел самбыразындан көрүп болур.

ЧУРУКТА: Майны Иргит.

М. СҮНДУЙНУҢ фотозу.

ХООРАЙ—КӨДЭЭГЕ

СЭКП Кызыл хоорхөмү болгаш хоорхүүском найысыладың бүдүрүлгелериниң, организацияларының удуртукчуларының, партия эге организацияларының секретарьларының хуралын дүүн эрттирген. Көдээниң ажыл-ишчилеринге мал чемперин белеткээринге дузалаарының талазы-биле айтырыгны аңаа чугаалашкан. Кызылчылар бо чылын 4 муң тонна сигенни, 1400 тонна ноогаан массаны совхозтарга белеткеп бээр даалгалыг. Коллектив бүрүзүнге онаалдаларны берген, оон белеткелинче чоокку хүннерде кирер мал чемперининг белеткелиниң

Бистиң корр.

Кыргылда пунктуларында

БАРЫЫН-ХЕМЧИК

КЫЗЫЛ - МАЖАЛЫК

«Барлык» совхозтуң Аксы-Барлык салбырының хой-жулары хоюнуң шокар кыргылдазын эгелээн. Хой-жу Кожун-оол Демчиктиң кадарып турар хоюндан 300 ажыг хой бо хүннерде кыргыттынган, 500 ажыг килограмм дүк кыргыттынган болгаш оон шынары эки. Аксы-Барлык салбырының кыргылда пунктузунда 24 электри-биле кыргыыр хачыны тургускан. 20 кыргыкчы хол хачыны-биле кыргып турар.

Эки шынарлыг, хөй дүктү кыргыыр дээш социалистиг чарыш кыргыкчыларның ортузунда калбарган. Кыргыкчылар Анна Хомушку, Чылбак Бүүрел болгаш Дактаң Кара чарыштың мурнуку одуруунда чоруп, хой кыргыыр нормаларын дыка ажыр күүседип турар.

А. БЕГЗИН-ООЛ.

БАЙ-ТАЙГА

ТЭЭЛИ. «Кара-Хөл» совхоз кыргылдаже орайтап кирзе-даа бо ажылды шалыпкын темпилиг чорудуп турар. Кара-Хөл суурда албан организация черлери — эмнелге, школа коллективтериниң болгаш совхоз конторазының ажылчыннары болгаш албан-хаакчылары хой кыргылдазында идепкейлиг киржип турарындан ажыл шалыпкын чоруп турар. Кыргыкчылар Полит Хомушку, Елизавета Алдын-оол, Малчын-кыс болгаш өскелер-даа мурнакчыларга санадып, хүн нормаларын доктаамал ажыр күүседип, өскелерге үлегер-чижээн көргүзүп турар.

Бо мурнакчы кыргыкчылар моон мурнунда өшку кыргылдазынга база идепкейлиг киришкен. Олар электри-биле ажылдаар машиналар, хол хачызы-биле-даа кыргып турда аргадуржулгазы улут. Олар боттарының байлак дуржулгазын аныяктарга дамчыдып берип турары өөрүнчүт. Мурнакчы кыргыкчылар кыргылданы кыска хуусаада эки шынарлыг чорудар. Төрээн чуртка арбын дүктү бээр дээш холу дыпсыг ажылдап турар.

С. КҮЖҮГЕТ.

ХУУСАА УЗАЗА-ДАА

Кызыл хоорайның Мурнуу-Магистральная кварталында чаа бажыннар хөйү-биле туттунуп турар. Оларның чамдыктары чаа чурттакчыларны хүлээп алган. Өскелери бо чылдың төнчүзүнден бээр ажыглалга кире бээр. Ында калбак панель-биле эптеп кылган 160 аал чурттаар беш каът чурталга бажыңның чартында шеверлел ажылдары бүрүн доозулган. Ындыг-даа болза, дужаазы чогуур хуусаазы узап, үр туттунуп турар бажың база бар. Оны Н. П. Купловтуң удуртканы бригада 1982 чылдың март айда тудуп эгелээн. Ол бажыңга 110 өг-бүле чурттаар. Бо хүннерге чедир оон чүгле бир чартыын доозуп каан. Ийнги кезиняың бешки каъдында ажыл бо хүннерде ындыг-ла эки эвес байдал-биле кылдыныр турар. Тудугжулар ону ийи чыл үш ай хире үе дургузунда ажыглалга чүге киирип шыдавайн барганыл? Оон чылдагааннары чүдел?

Баштайгы чылда ол бригада тудуг ажылын шалыпкын байдал-биле эгелээн. Тудуг элээн шуудап бар чыдырда бригаданы өске объектиже чорудупкан. Оон эгелээш-ле бригада аңаа-ла-бир дузалал организация ышкаш апарган. Олар керектиг, ажыктыг, дүрген тудар, кыска хуусаада ажыглалга киирер дээш айтышкынныр күүседип, өске тудуг объектилерия «кезиңге» чоруп бергеннер. Ол бригада ийи чыл ишти-нде автовокзалды, судно септээр мастерскаяларны, аэровокзалдың чаа бажыңын болгаш өске-даа тудугларны тудушкан, аңаа багай эвес киржилгелиг болган. Бригада керээзин шингээдип эп, чаа аргаже-биле ажылдаар дээш күзелиг, ишк мыдыг шаттарлыгларга тарыышкаш боттанмайн бергеп. Тудугжулар ортузунга оңу ортлаштастап чорудар, бригадалар аразынга неперегеир дүүн эргелеттин удуртукчуларының доктаал, шинтпири саазын кырынга арткан. Ажыл-херек кырынга боттанмайн барган. Аңаа-ла хоозун аазаашкын болган. Шынында, бир тудуг шөлүүдеп өскезинче октадып тургаш, ындыг депшилгелиг арга дугайын кым бодаар ийик. Ол-ла олчаан үттүндүрүп калган. Кижилерни чаа үүлге өөредир, оларны детқинир, аңаа чаңчыктырар талазы-биле эргелеттин удуртукчуларынчы четпес ажылы мыя моон-на илдең ыытқажыл.

— Ындыг депшилгелиг аогабиле ажылдаар дээш-иге бригада кежигүнүери чүге удурлашыыр деп. Харын олу ажыла ажыглаар, оон ажыын херек кырында көөр күзелдиг турганнар. А чүгле хандырылга эки болгаш көзээ туруушкун чок ажылдаар болза — ол-ла-күчүлүг механизм ажылдавайн бааргга, тудугжулар холу, буду чок чүве-биле дөмей апаар. Ынчан ажыл шуут кылдымас. Прораб, мастер, бригадир — тудугда үш кол удурутукчу ажылчыннарга ынчан каяа, кандыг хемчээлдиг ажыл кылдыртыр дээш сүмележип, дугуржуп-ла эгелээр. Тудугжулардың чамдыктарын оске объектилерже чорудупкаш, артканнарын ол-ла тудугга аапсаал ажылга арттырып алыр. Кран үреленген самында-ла ындыг. Ол бригадага ийи катап барган мен. Баштайгы хүнүмде кран үрели бергенинден ол бажың тудуунга ийи тудугжу артып-калган чораан. Мен аныяк тудугжу А. В. Резников-биле чугаалашкан мен. Ол бо бригадага шергидеи халажып келгеи дораан ажылдай берген. Тудугга ниити ажылдаан этажы алды чыл чедип чоруурда-ва болза, ол эм дөртку разрядтыг дашчы, бригадада улусчу контроль бөлүүнүң, эш хуу судунуң кежигүү. Үстүнде аданывыс четпестер чүгле оон эвес, а эш-өөрүнүң сетки-сагыжынга таарышпайн турарын, бригаданы чаңгыс черге турум ажаддатпайн келгенин, түүйбүнүң шынары багай апаарын, бригада керээзи ышкаш депшилгелиг арганы ажыл-херекке ажыглавайн баргап чылдагаанын Александр Васильевич ажыт-чажыт чокка, харын-даа дүвүрел-биле чугаалаар орган чүве. Ажылчын кижилерге турум ажыл, а ажыл бооргга четчир хемчээлдиг, үзүктеликшилиг эвес болза эки. Ынчангаш кандыг-бир тудугну дүрген-ие ажыглалга киирипгер дээш, олче хей күш октап, штурмовщ турул бээр чаңчылдан үштунар, үе

Ажыглалга киирер тудугда

бээр ышкаш депшилгелиг аргаларны ажыл-херекке ажыглавайн баргап чылдагаанын Александр Васильевич ажыт-чажыт чокка, харын-даа дүвүрел-биле чугаалаар орган чүве. Ажылчын кижилерге турум ажыл, а ажыл бооргга четчир хемчээлдиг, үзүктеликшилиг эвес болза эки. Ынчангаш кандыг-бир тудугну дүрген-ие ажыглалга киирипгер дээш, олче хей күш октап, штурмовщ турул бээр чаңчылдан үштунар, үе

бээри бе? Тудугжу коллектив бүрүзү бир объектини эгелеп алгаш, ону бүрүн тудуп доозуп каарга, ажылдың түңнелиндээ илдең, күрүне планының күүседиезин-даа тодаргай апаар.

Ниитизи-биле Н. П. Куплов-туң бригадазы багай эвес коллектив. Ында күш-ажылдың хоочуннары-даа, аныяктар-даа бар. Ажылга харыысалгалыг, тәлептиг кижилер эвээш эвес. Чижээ, дуржулгалыг ажылчынар М. Н. Васильковский, Н. А. Сайков, Н. Ш. Ондар база аныяк тудугжу А. В. Резников болгаш өске-даа тудугжулар хүн үдүүн үргүлчү күүседип, шалыпчы ёзу-биле ажылдап турарлар. Арткан тудугжулар олардан дудавас. Каяа-даа ажылдадып каарга ону эвээш-биче деп, «көпелевейн» кылып келген. Оларда быжыг пайырал, кылган ажылы дээш сагышсырал бар. Бригада кежигүннериниң бир демниг хөделиишкини — эки түңнелди көргүзүп турар. Апрель айда бригада 20 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылыр планын 118 хуу күүсеткен. Май айда 26 муң рубльди шингээдип алыр турган, ону чүс хуу боттандырган А эртжен беш айларда 104 муң рубль хемчээлдиг планын 108 муң рубльже күүсеткен. Бо көргүзүглер чартык чылдың түңнели-биле эргелелде бригадалар аразында калбарган чарышка шаңналдыг черни эзлеп болуруның аргазын тургузуп турар.

110 аал чурттаар бажыңда амгы хүннерде ажыл чүгээр шаңкыпчый берген. Бир эвес ол коллектив өскээр чардыкпайн аңаа доктаамал ажылдаар болза, ону чыл төнчүзүне шеверлел ажылдарынга хүлээдип болуур.

Ш. ДОРЖУ,
«Шынның» корр.

«Тыва АССР-ниң күрүне шаңналдарының дугайында Дүрүмнү бадылаар дугайында» Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыын бадылаар дугайында

ТЫВА АВТОНОМНУГ СОВЕТ СОЦИАЛИСТИГ РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХООЙЛУЗУ

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Дээди Совединиң **доктаадыры болза:**

«Тыва АССР-ниң күрүне шаңналдарының дугайында Дүрүмнү бадылаар дугайында» Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1984 чылдың январь 17-де үндүрген Чарлыын бадылаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай, 1984 чылдың июнь 23.

«Тыва АССР-ниң административтиг-девискээр тургузуунуң айтырыгларын шинтпиргээр чурумунуң дугайында» Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыын бадылаар дугайында

ТЫВА АВТОНОМНУГ СОВЕТ СОЦИАЛИСТИГ РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХООЙЛУЗУ

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Дээди Совединиң **доктаадыры болза:**

«Тыва АССР-ниң административтиг-девискээр тургузуунуң айтырыгларын шинтпиргээр чурумунуң дугайында» Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1984 чылдың май 8-те үндүрген Чарлыын бадылаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай, 1984 чылдың июнь 23.

«Тыва республиканың агроүлетпүр маттыжыышкынының составында болгаш оон чөвүлелинде өскерилгелер дугайында» Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыын бадылаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ДОКТААЛЫ

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Дээди Совединиң **доктаадыры болза:**

«Тыва республиканың агроүлетпүр маттыжыышкынының составында болгаш оон чөвүлелинде өскерилгелер дугайында» Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1984 чылдың июнь 18-те үндүрген Чарлыын бадылаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай, 1984 чылдың июнь 23.

Тыва АССР-ниң Дээди судунуң сан составын көдүдеир дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ДОКТААЛЫ

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Дээди Совединиң **доктаадыры болза:**

Тыва АССР-ниң Дээди судунуң сан составын Тыва АССР-ниң Дээди судунуң бир кежигүнүнге көдүдеир.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай, 1984 чылдың июнь 23.

Эш С. Х. Монгушту Тыва АССР-ниң Дээди судунуң кежигүнүнге сөңгүүр дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ДОКТААЛЫ

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Дээди Совединиң **доктаадыры болза:**

Эш Сагаан-оол Халаар-оолович **Монгушту** Тыва АССР-ниң Дээди судунуң кежигүнүнге сөңгүүр.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай, 1984 чылдың июнь 23.

Депутат В. Д. Курнутовту Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Бойдус камгалаар талазы-биле комиссиязының даргазынга сөңгүүр дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ДОКТААЛЫ

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Дээди Совединиң **доктаадыры болза:**

Виктор Дмитриевич **Куркутовту** Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Бойдус камгалаар талазы-биле комиссиязының даргазынга сөңгүүр.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай, 1984 чылдың июнь 23.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң чамдык доктаамал комиссияларының составында өскерилгелер дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ДОКТААЛЫ

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Дээди Совединиң **доктаадыры болза:**

Дараазында депутаттарны сөңгүүр:

Кюм-оол Иргитович **Херел-оолду** — Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң План-бюджет комиссиязының кежигүнүнге;

Сергей Сендинмаевич **Ондарны** — Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң План-бюджет комиссиязының кежигүнүнге;

Валерий Иванович **Хонайны** — Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Көдээ ажыл-агый талазы-биле комиссиязының кежигүнүнге;

Алексей Бокгаевич **Чыргал-оолду** — Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Улус өөредилгези, эртем болгаш культура талазы-биле комиссиязының кежигүнүнге.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай, 1984 чылдың июнь 23.

Коммунист дугайында чугаа

СЕТКИЛИНДЕН БЕРДИНГЕН

Окумаа Успун-ооловнаның эртелиги айлыг эвес. Эртеминиң дөрт шак четпейн турда туруп келген. Ажылдарынга ыалыкпаан белеткенин алгаш, бажыныдан үнүп келген. Иенавуң сериин салгыны аринга дээрге, арыг агаарның экизи чүү дээр! Дээрниң хиндинде хир-даа чок. Саанчы он бирги беш чылдың бир күш-ажылчы хүнүнче мичаар омак-оргек, тура-соруктуг базын орган.

Саанчы фермага кымны-даа мурнай келген. Инектерни хайгаарай көргеш, саалдага белеткенин киргизген. Инек саар аппаратгарны, хүүнгарны белеткээш, инектериниң эмиглерин чүп ашташ, массажты кылып, саалданы эгелээн.

Окумаа Успун-ооловна Монгуш 1973 чылда Тандының Тока аттыг совхозтуң Кулузуп сүт-бараан фермазынга саанчылаи кирип, харыысалгалыг ажылды хүлээп алган. Оон бээр он ажыг чылдар эрте берген. Саанчының арга-мергежилэ чылдан чылче өзүп орган. Коммунист Окумаа Монгуш он бирги беш чылдың үшкү өзек чылында эң-не бедик көргүзүглерни чедип алырын райониуң мурнакчы саанчыларының хураанынга аазаан. Сет-лээри белеп, ону амыдралга боттандырары улуг күжениишкинин, арга-мергежилди негээр. Ынчангаш каш даалмир күжениишкиниг ажылдап, билиш, мергежилиг бедидип, мурнакчыларның дуржулгазын бодуңуң байдалынга таарыштыр ажыглап келген. Тура-соруктуг саанчының сөглээн сөзү ажыл-херээ-биле кармышпаан. 1983 чылда бир инектенне ортумаа-биле 2395 килограмм сүттүг ол саап алган. Кызымак күш-ажылдың ачызында төлептиг ишчи инектенне ййи, муң ажыг килограмм сүт саап ап турар райониуң мурнакчыларының санынга киргеп.

Мурнакчы саанчы-биле ужуражып, оон арга-дуржулгазыбиле таныжаар аргалыг болган мен.

— Бедик көргүзүглерни канчаа чедип ап турар силер? — деп, саанчыдан айтырдым.

«Инектиң сүдү—ыыында»— деп чугаалаары шын. Ынчангаш мал ажаалда-чемгерилгенинче улуг кичээнсейни салып турар мен. Оон мыдай зооветеринарлыг негелдеерни күүседири чугула. Инектерниң ажы-чанын билири, бодунга чанчыктырын алыры, чогуур шагында саары, чемгерери чугула.

— Чүгле бодуңуң чедип алган билиг-биле кызыгаарактыныпас. Амыдырал бурунгаарлап, чаа арга-дуржулгаадар хүн бүрү немежип турар болгай. Оны көренирп, чогаадыкчы ёзу-биле ажыглаары ажыктыг — деп, Окумаа Успун-ооловна санап турар.

Чай өлбек сүттү алырының үезин. Ону ферманың коллективи чугаалажып көргеш, серии оттуг Чазы деп черже кожуп үне берген. Ам ферма инда чайлаглап турар. Инектериниң кадарын, сүттадым шын таарыштырганының түнелиниде ферма хүнде-ле 3700 килограмм сүттү саап ап турар апарган. Эрткен чылдың деннелиниге бодаарга, 600 килограмм хөй. Чайлаглаашкынны эки организастаары —сүт саалдазын көзүдеприпге, семиртилгеге коя чүүл болур.

Окумаа Успун-ооловна Монгушту ферманың коммунистери каш чыл улаштыр ферманың партия организациязының секретарынга соңгуп келген, бо чүүлүн херектиг анаа даасканы таварылга эвес. Коллективтиң амыдыралын, ажыл-херээн эки билир, кижилер-биле сеткил ханзыр чугаалажып, арга-сүмеми берип шидаар, негелделиг, четпестерге өптеш чок кижи. Партия организациязы коллективти сырый каттыштырып, ажылдың организакчызы болгаш башкарыкчызы, дайынчы өзек болу берген. Кулузуп фермазының партия организациязы аныяк коммунистерни кижизидер талазы-биле өлээн дуржулгалыг. Маңаа партия организациязының секретары Окумаа Монгушгуң киирип турар улүт-хуузу улуг. Аныяк коммунистер Евгения Оюн, Евдокия Монгуш, Май-кыс Аравчаа будурулгениң мурнакчылары болган.

— Бисте оң коммунист бар. Оларны фермаңың чүгула участоктарында быжыглаан, кижи бүрүзүнде тодаргай партийжи даалгаларны берген. Коя кичээнгейни социалистиг чарышты дээштиг организастаарынче, саанчылар ортузунга ажылды экижидеринче салып турар бис —деп, партия организациязының секретары чугаалап орар.

Партия хуралдарынга коммунистерниң партия Уставының негелделерин, партийжи даалгаларын күүсеәп турарының дугайында отёттарны дыннап турар. Хоочуннарның байлак арга-дуржулгазын, билиш, мергежилиг аныяктарга дамчыдып бээрин ферманың коммунистери чүгулага көрүп турар. Дагдыныкчылар инек саарының, инек валарарының болгаш чемгерелиниң, бызаа ажаап, өстүрелиниң чажыттарын күзелдирибиле дамчыдып берип келген. Бо херекке хоочун саанчылар Окумаа Монгуш, Мая Оюн Валентина Чалзып биче эвес үлүүн киирген. Окумаа Успун-ооловна аныяктарны саанчының херээнге бердингеп кылдыр кижизидерин, мергежилдиг кылдыр өөредирин чүгула хүлээлгези кылдыр көөр. Оон өөреникчилери фермада хөй. Аныяк саанчы Евгения Оюн аңаа өөрүп четтиргенинің чылыг сөстерин чугаалап, дагдыныкчызы ышкаш дээды кымыыак ажылдап чоруур. Аныяк коммунистер Евгения Оюн, Евдокия Монгуш мурнакчылар, ның олурузунда киирген.

Коммунистериниң хууда үлеери өскелерге улуг салдарны чедирип келген. Кижилер-биле ажылды хүн бүрү күштелдирип, чүгула айтырыг кылдыр санап турар. Партия организациязы кандыг-бир чүгула шиитпирни хүлээп алыр дээнде, коллектив кежигүннери-биле сумележип, оларның саналгалын алыр.

С. ОЮН.

МОСКВА. «Сельхозтехника-84» деп кодээ ажылагай машиналарлының, дериг-херекселдериниң болгаш приборларының 4-кү делегей делгелгезин «Сокольники» делгелге комплекстериниң девискээриниге болгаш Кызыл Пресняга ажыткан. Ону ССРЭ-ниң Садыг-үлетпүр палатазының «Экспоцентр» Бүгү-эвилел комитилели болгаш ССРЭ-ниң Трактор болгаш кодээ ажыл-агый машина тудуунуң министерствозу организастаан.

«Сельхозтехника-84» делгелгеде Совет Эвилелиниң салган түүлдери эң-не хөй болуп турар. ССРЭ-ниң делгээн 1000 ажыг түүллери Совет Эвилелиниң трактор болгаш кодээ ажыл-агый машина тудуунуң, мал ажылынга болгаш мал чеминерин бүдүреринге ажыглаар машина тудуунуң болгаш өскедаа кодээ ажыл-агый адырларының улуг чеднишкиннерин тодаргай көргүзүп турар.

ЧУРУКТА: «Гомельмаштың» (Гомель хоорай) түскай конструктор бюрозунуң гидравлика болгаш электри дериг-херекселдериниң килдиниинің начальниги М. К. Сопильняк дүжүт ажаалдазының үезинде транспорт аймаан хайгаарар автоматтыг системаның көргүзүг ииитиин тайылбырлап тур.

Н. МАЛЫШЕВТИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

А. В. Скурихин электромонтёр болуп үзерби дөрт чыл ажылдаан. Ол планның онаалдаларын үргүлчү-ле 110 — 115 хуу күүседип турар.

Электри дериглелериниң сентелгезин чогуур үезинде пландырлыг кылып турар. Ол — бүдүрүлгениң хоочуну, аныяктарның дагдыныкчызы.

«Тувкоммунэнерго» коллективиниң аныяк ажылчын Анна Новикова бар. Ол хүн үлүүн үргүлчү-ле 110—120 хуу күүседип турар. Аныяк кижиниң бо чедиишкиннерге оон дагдыныкчызы Анатолий Владимирович Скурихиниң киирген үлүү бар.

ЧУРУКТА: А. В. Скурихин ажылдап тур.
М. СУНДУЙНУҢ фотозу.

ЧОРГААРЛАНЫП ЧОРУУРЛАР

Сүт-Аксы болгаш Кара-Чыраа суурларының чурттакчыларындан: «Шойдан кыштаа кайдал?» деп айтырар болза, олар дораан-на харыылай тыртып бээр.

Ол баштап, ажылчын ирей ам 83 харлыг. Кызыл районнуң «Тиилелге» совхозта чурттап турар. Бир дугаарында хаван, дагваны Сүт-Хөлге өстүрген кижи ол. Ховар малдар — сарлыкты, тевени ажаал, өстүрүп чораан. Мал азыраар болгаш ол черни коячуг хумагалап, ажыктыг кылдыр ажыглап билир турган. Оон шагдагы кыштаа турган черни долгандыр 200 гектар хире черде тараа, сиген шөлдери, суггарылга бугаларды бар. Оон эвээш эвес дүжүттү ажаап ап турар.

Ам мында Сүт-Хөл ортумак школазының «Хадыңчыгаш» бүдүрүлге бригадазы тургустунган. Өөреникчилер ол шөлде капустаны, помидорну, огурецти, картофельди өстүрүп турар. Куулар Шойданның уругларының уругларының ажыттолуу школага өөренмишаан, кырган-ачазының адыбиле адаттына берген эрги кыштаг чоогунда тургустунган бүдүрүлге бригадазында ажылдап турарлар.

Кукурузаның тараанның хөй дүжүдүн берип турар 300 гектар хире шөлдүг черни «Ширя кыштаа» дээр. Азы оны оон өскээр «Оорлак Ынаажык кыштаа» деп-даа адаар. Ада-чурттуң Улуг дайынының үезинде ол Кызыл Армияның дайынчыларынга белек чедирип берген делегацияның кежигүнү болуп чораан. Чамдыкта ону С. К. Токаның сактыышкынында ышкаш «Ыңаа-Шири» деп-даа турар.

Ыңаа-Шири боду мал азырап, чер ажылынга хандыкшып чораан. Фронтуга хөй малын белекке берген. ТАР ордени-биле шаңнаткан.

«Сүт-Хөл» совхозтуң Кара-Чыраа салбырында ховушаларын Оваа-Сайы, Көжээ-Шыгы, Оңгача-Аксы, Ширикыштаа, Шойдан-кыштаа деп-ле адал чоргулай бергилээн. Төрээн черинге адыш арттырып каар кижилер ховар. Үстүнде адааның кижилериниң аттары төөгүге артып калганынга оларның ажы-төлдери чоргаарланып чоруурлар.

О. ЧАН-ООЛ.

МУРНАКЧЫ АРГА-БИЛЕ

В. И. Ленин аттыг «Тыва дағ дүгү» комбинаттың дагдүгү үүрмектеп, сорттаар комплекизининг № 2 эвлегде Т. П. Барановага удуртқан бригаданың ажылы мактадыг. Бо бригада 1982 чылда-ла бригада аргазынче шилчээн. Олар үк аргаже эң-не баштай шилчээннериниң бирээзи. Чаа арга-биле ажылдап эгелээнининг баштайгы үезинде бергедээшкиннер, билдинмес түүлдер таваржып тургулаан. Ынчалза-даа бригада кежигүннериниң демниг, бот-боттарынң деткижип билир чоруу ол бергелерни ажып эртеринге дузалаан.

Бригада эрткен беш айларның түнели-биле руда болбаазырадыр планын 110.3 хуу азы 282.1 муң тонна руданы үүрмектеп, сорттаар тургаш, 311.1 муң тоннаны кылган. А апрель айда олар эвлегчилер аразында социалистиг чарышка үшкү черни эвлээннер. Коллективтиң бо чедиишкиннерни чедип алганынга эвлегчиниң улуг мастери Татьяна Прокофьевна Баранованың киирген үлүү улуг. Ол — дуржулгалыг, эш-өөрүн хей-аът киирип билир, чүткүлдүг кижи. Кызымаккай чоруу-биле кадыг ажылдап турары ажылчынарга ол үлегерлиг. Оон аңгыда беш кижи составтыг бригада чөвүлелиниң кежигүннери база эвээш эвес ажылдарны чорудуп турар. Олар үстүнген ажыл шагының чылдагаанын тодаралып, хемчээн ап, ажылдың шынарын доктаамал хынап турар.

Бригада кежигүннеринде ажыл шагы үспейн, эки ажылдап турарлар хөй. Ынгылда пунктузунда бокталып чыдып берген. Дүк прессээр кижилер даандырган ажылынга аз-харыысалга чок бооп турарының түнелинде кыргыттынган дыка хөй дүк прессеттинмээн. Кыргылда ажылдап турар кижилерниң күш-ажылын организастап турарында база-ла четпестер бар. Социалистиг чарыштың түнелин беш хонуктап үндүрүп турза-даа, социалистиг чарыштың жранын чурааш азып каан боордан өске ону долдурбайн турар. Ынчангаш ыыының канчаар ажылдап турарын биилп алыры берге. Кыргыкчыларны халаттар болгаш резин идиктер-биле хандырбаан. Кыргылда пунктузунда чараштыр бижээп азып каан, кыргыкчыларны хей-аът киирип турар лозун, плакаттар көзүлбес. Дайынчы хүудустарны болгаш чаңныктарны үндүрбейн турар.

Тываның 40 чылын төлептиг ажыл-ижи-биле үүнүүр дээш хой кыргылдазының шынарын экижиндп, эки шынарлыг хей дүктү Төрээн чуртка бээр дээш кочетовчулар улам шудургу ажылдаар үүрүлүг.

М. ОЮН.

ЧУРУКТАРДА: мурнакчы кыргыкчылар К. Монгуш болгаш Т. Бүрбү.

ХАЧЫ ДААЖЫ ШЫЛЫРААР...

Таңды районда «Коммунизмниң херели» совхозтуң кыргылда пунктузунга чеде бээрге, чүгле хачы даажы шылыраар. Ажыл-агыйның мурнунда Тываның юбилейлиг чылында 24 муң баш хойну кыргыыр. 30 тонна эки шынарлыг, арыг деңзилиг дүктү күргенеге дүжаар сорулга туруп турар.

Кыргылданы чогуур үезинде чорудар, эки шынарлыг арбын дүктү чүдүрүп чорудары-биле кыргылда пунктузун баш удур хынамчалыг белеткеп, кыргылдага ажылдаар кыргыкчыларны кыргылда эгелээр бетинде өөредип, электриллг болгаш хол хачыларын четчелеп, кыргыкчыларның чемненнир черин чугайлап, дерип белеткээн. Социалистиг чарыштың негелделерин ажылдап кылгаш, ону кыргыкчыларга таныштырып берген.

Бир хойдан ортумаа-биле 2 килограмм 420 грамм дүктү кыргып алыр — сорулга ыыдыр. Хүлээнгени — күштүг. Кыргылданы чогуур хуусаазында эки шынарлыг чорудары-биле хойжу өг-бүле бүрүзүн кыргылдаже хаара тутнан. Хойжу өг-бүле бүрүзү 100 килограмм дүк кыргыыр хүлээлгени алган. Кыргылдага ажылдаары-биле совхоз конторазының, улус депутаттарының көдээ Совет күүскомунун, совхозтуң инженер-техниктиг ажылдакчыларындан болгаш тускай эртемниглерден тургустунган 4 кыргыкчы звенону база тургускан. Ол тургустунган звенонуң кежигүнү өр кижи бүрүзү 150 килограмм, хержээн кижи бүрүзү — 100 килограмм дүктү кыргыыр хүлээлгени алган.

Хой кыргылдазының социалистиг чарыжының негелдезин ёзугаар чарыштың түнелин беш хонгаш-ла үндүрүп турары көрдүнген. Электриллг хачы-биле 250 килограмм, хол хачызы-биле 150 килограмм дүк кыргып алган кыргыкчыларга акша шаңналдарын тыпсып, оларның аттарын мурнакчыларның кызыл самбыразынга киир бижип турар.

Кыргылда эгелээнден бээр 12 кодан 6193 баш хой кыргыттынган. Баштайгы кыргыттынган коданнардан ниитизи-биле 15 тонна ажыг дүктү кыргып алган болгаш оок 3 тонназын күргенеге дужаган. Хой кыргылдазында 90 ажыг кижи бо хүннерде хаара тутунган. Кочетов ортумак школазының үстүкү класстарының өөреникчилери кыргылдада база идепкейлиг киржип турар. Электриллг хачы-биле кыргыырында 50, хол хачызы-биле кыргылдада 40 кижи ажылдап турар.

— Бистиң совхозтуң кыргыыр хойлары чартык нарын Сарыг-оол Кивалович Оюн чугаалады.

Кыргылда кидин түлүк чоруп турда, кыргылда пунктузунга чеде бергеш, кажааны артап чыда дыңнаарывыска:

— Дөө ол дөңгүр кара хойну тутказ, ийи холун хүлээш, бо стол кырынга салывыт, Сергей— деэн үн кулаавыска дыңнавды. —Ол «айтыышкын» берип турар кижи ким боор ол— деп, учетчик Надежда Оюндан айтырарывыска:

— Чээрби чыл чедир кыргыкчылап турар, хой кыргыыр талазы-биле аргадуржулгазы улуг, бистиң мурнакчы кыргыкчыларывыстың бирээзи Сирженмаа Быраевна Оюн ышкажыл— деп харыылап кагды. Ол бодунуң арга-дуржулгазын аныяктарга бо-ла айтып берген турар кижи. Ынчангаш чаа кыргыкчылап келген аныяктар ону дагдыныкчывыс дижир. Сөөлгү беш хонукта социалистиг чарышка Сирженмаа Быраевна тинлекчи бооп үнген. Оон беш хонукта кыргаан дүгү 314 килограмм болган. Моон алгаш көөрге, ол хүнде 60 килограмм дүктү кыргаан бооп турар. Чамдык хүннерде Сирженмаа Быраевна 80—90 килограмм чедир кыргыптар. Электриллг хачы-биле хой кыргып турар аныяк кыргыкчылар Сергей Серет, Марта Оюн, Владимир Тас-оол дагдыныкчызындан дудак чок ажылдап, мурнакчыларның одуруунда чоруп турар. Хол хачызы-биле кыргып турар кыргыкчылар Кара-кыс Конзуруң, Норжунмаа Монгуш, Екатерина Калиндүү бедик көргүзүглерни чедип ап, шаңнаа-маңталга төлептиг бооп турар.

Хойжулар Көгереш Донгак, Седен-оол Оюн, Сыйбан-оол Оюн, Макар Мунзук оларның коданнарындан эң хөй дүк кыргыттынган. Көгереш Донгактың кадарган коюнуң баш бүрүзүнден ортумаа-биле 3 килограмм чедир дүктү кыргып алган.

Хойжулар кыргылданы организастыг эгелеп-даа алган болза, ажылда четпестер бар бооп турар. Ажылдаза чогуур 74 электриллг хачының 25-и ажылдавайн турар. Олар бичии үрелгеш, артык кезектер чок болганындан анаа-да чыдып берген. Прессээн дүктү саваларлар шоодайлар чедишпес. Таңды райпозунуң белеткеп конторазы (директору М. А. Хапаев) шоодай даарап алыр 2 муң метр пөстү мынчага чедир бербээн. Моон түнелиниде кыргыттынган 15 тонна дүктүң хөй кезии кыргылда пунктузунда бокталып чыдып берген. Дүк прессээр кижилер даандырган ажылынга аз-харыысалга чок бооп турарының түнелинде кыргыттынган дыка хөй дүк прессеттинмээн. Кыргылда ажылдап турар кижилерниң күш-ажылын организастап турарында база-ла четпестер бар. Социалистиг чарыштың түнелин беш хонуктап үндүрүп турза-даа, социалистиг чарыштың жранын чурааш азып каан боордан өске ону долдурбайн турар. Ынчангаш ыыының канчаар ажылдап турарын биилп алыры берге. Кыргыкчыларны халаттар болгаш резин идиктер-биле хандырбаан. Кыргылда пунктузунда чараштыр бижээп азып каан, кыргыкчыларны хей-аът киирип турар лозун, плакаттар көзүлбес. Дайынчы хүудустарны болгаш чаңныктарны үндүрбейн турар.

Тываның 40 чылын төлептиг ажыл-ижи-биле үүнүүр дээш хой кыргылдазының шынарын экижиндп, эки шынарлыг хей дүктү Төрээн чуртка бээр дээш кочетовчулар улам шудургу ажылдаар үүрүлүг.

М. ОЮН.

ЧУРУКТАРДА: мурнакчы кыргыкчылар К. Монгуш болгаш Т. Бүрбү.

БРИГАДА КЕРЭЭЗИ - БИЛЕ

Бо чылдың алды айларының планын «Тыва совхоз тудут» каттыжыышкынга Г. И. Леонтьевниң удуртканы № 4 көжүп чоруур механизастаттынган колонназы күүседириниң кырында келген. Коллектив 1978 чылдан эгелеп бот-оруглга-чарылгалыг комплекстиг бригада кылдыр тургустунган. Сөөлгү чылдарда түүгжулар планныг онаалдаларны доктаамал ажыр күүседип келген. Беш айларның керээлиг ажылдарының планын КМК. 101, 2 хуу күүсеткен.

Ниитизи-биле каттыжыышкынның 43 тудут бригадазының 15-и бригада керээзи-биле ажылдап турар. Күш-ажылды оргнизастаарының депшилгелиг аргазын ажыглап эгелээн соонда, ажылдың бүдүрүкчүүү өскен. Беш айларда өөрүлде 18,7 хуу болган.

Совет Тываның 40 чылында ажыглалга кирер беш объектилериниң ийизи бо хүннерде дужаттынган. Тудугжулар Чадаананың туулбу заводун, Дерзиг-Аксында уруглар садын хуусаа бетинде хүлээткен. Олар 1100 баш мал кирер кажаалар тудар планын 2900 кылдыр азы ийи катап ажыр боттандырган. Социалистиг хүлээлгелерин № 5 КМК. Тожунуң, Чадаананың боторуглга-чарылгалыг участоктары ажыр күүсеткен. Чедиишкиннериниң дөзү —күш-ажылды эки организастаанында. Ылангыя бригада керээзи-биле ажылдаан тудут бригадалары кескү чедиишкиннерни чедип ап турар.

А. БАГЫР.

КООПЕРАТОРЛАРНЫҢ ЧАЙГЫ СОРУЛГАЛАРЫ

Көдээниң ишчилеринде, оларның аразында хереглекчилер кооперациязының белеткел организацияларында чайгы үеде кылыр ажыл хөй, харыысалга улуг.

— Бо чылын белеткел ажылын элээн кавбартыры көрдүвүс — деп, Центросоюзтуң баштаар черинин даргазының бирги орлакчызы А. Г. Яшин чугаалаан. — Чүге дээрге, чэртта чимиснөгаа аймаанның продукциязының 40 ажыг хуузун, картофельдин 50 хире хуузун кооператорлар белеткеп, ол мыкаш өстүрген дүжүттүн 5 миллион тонна ажыын сайгарып, шыгжап турар бис. Бо чылын пландан ажыр миллион тонна ажыг картофельди, 350—400 муң тонна нөгааны болгаш өскедаа продукцияны садып алыры көрдүнген. Ынчангаш продукцияны хүлээп алыр, шыгжап кадагалаар, сөөртүр черлериниң материал-техниктиг базазын улам ынай бижыглап, чаартыры негеттинер. Дүжүт ажаалдазының массалыг сезонунуң үезинде 60 муң тонна продукт хүлээп алыр түр ажылдаар безетпел пунктулары чуртка алыттынар. Ол ышкаш продукция болбаазырадыр бичии күүлүг цехтерни көдээ черлерге ажыдар.

Белеткел ажылдарының хемчээлиниң улгатканын барымдаалаан, күш үндүрер ажылдарны механизастаарынче, кат-чимис, нөгаа аймаан шыгжап кадагалаарын экижиделинче кичээнгейни угландырган. Ташкентте, Самаркандыда, Хмельницкиде, Одессада, Житомирде болгаш өске-даа черлерде чаа херекселдер, механизаммер-биле дериттинген кат-чимис, нөгаа шыгжаар туспай улуг черлерни тудуп турар. Белеткел бүдүрүлгелериниң чаартылгазы, эде кылырын уламчылаышаан.

Бо чылын соктар, джемнер, консервалар, маринадтар бүдүрүлгезин элээн көвүдедири көрдүнген. Центросоюзтуң бүдүрүлгелери чылдың-на 1200 муң тонна хире кат-чимис, нөгаа продукциязын бүдүрүп болур. Хуу ажыл-агый залары, арга-арыглыг районнарның чүрттакчылары-биле харылзаа калбарган. Хереглекчилер эвилелдери бо чылын маңаа мөөгү хүлээп алыр он муң хире пунктуларны ажыдып, чондан садып алган картофель, нөгаа, чимис аймаа шыгжаар тускай черлерни ажыглалга киирер.

М. ПАНЧЕНКО,
СЭТА-ның корр.

ЧАДАГЛААН ЭЛЕКТРИКТЕР

Алдан-Маадыр, Ак-Даш, Ийме, Сүт-Аксы болгаш өске-даа суурларга ылчырбелиг күрлар мурнакчынган, электры хереэселдерн чүүктеп алгылаан чадаг кылаштажып чоруур кижилерге бо-ла таварыжы берип болур. Мен чоокта чаа оларның ийизинге ужуражы бердим.

— Кайнаар чордунар? — деп сөөгүргедим.

— Өрү суурлар чордувус. Хат-шуургашкыт хүнерде ыыда-ыында үрелиишкиннер болу берген боор чүве-дир. Оны барып эдер дээш чадаг кылаштажыр, чорумал машиналар дозуп, оларга чедиртип алыр улус-тур бис.

Бүдүн районну чадаг эргипкезип ажылдаар ат болган чүве-дир ийин— деп, оларның бираазы хомудаан сеткилин илереттп.

Бо болза Кара-Чыраа, Сүт-Аксы суурларның арасында подстанцияның электриктери-дир.

Сүт-Хөлге подстанция 1976 чылда-ла тургустунган. Оон бээр ацаа Тываның электри четкилериниң удуртукчулары оларны машинатехника-биле хандырарын үткан. Ында Сергей Сергонуң удуртканы алды кижи доктаамал дежурныйлап турар. Ол-бо черлерге үредиишкин болурга-ла электриктер чепсек-хереселин чүүктеп алгаш, чадаг базыптарлар. Оларже көрүүр. дузалаар организациялар-даа чок. Ынчангаш районнуң девискээри улут, суурлар хөй болганда, ынай-бээр чадаг чоруурун дыка берге. Оон уламындан үрелиишкиннер узамдыгып, чырык доктаамал кыппайн турар.

Ужурунда болза подстанцияга машина ыыап-ла турар ужурлуг. Бо дугайында Тываның электря четкилериниң удуртукчулары чүүү бодап турарыл? Маңаа дарый харыы негеттинип турар.

О. БОРАШ.
Сүт-Хөл район.

ХҮНДЕ — ҮШ КОДАН

Кыргылдадан репортаж

Бо хүнерде эң-не хой кижи чылган чер — кыргылда пунктузу. Кымны чок дээр: «Ак-Туругэ» совхозтуң Кызыл-Даг салбырының хоочуннарындан, назы-хары улгады берген хүндүлүг чурттакчыларындан эгелээш, школаның бирги класс-тыларына чедир улуг-бичечон — кыргылдада. Кижи бүрүзүнге ажы-тетчир, эге класстың өреникчилери ада-иезинге дузалашчып, хол хачызы-биле хойну кыргыжып турганын көөрге, чаптанчыг-даа, чараш-даа: бичии думчуктарының баштары деринде берген, чай безин чок, ойнаарын шуут уттуткан шинчилиг.

Чайгы дүн чыл чемгерер дээр болгай. Ол домактың утказы мал ажыл-агыйынга база хамаарыжыр. Ажыл шагының хүн бүрүзүн ажыктыг болдурар, чаңгыс-даа минута халас эртирбес дээш Кызыл-Даг салбырының удуртукчулары, кедээ ажыл-агыйның түс черде быжыглаттынган түскай эртемнигмерин, бригадирлер кескү тре-түңнелдиг ажылдаанын дораашна илдең.

Кыргылдага белеткел ажылдарын баш удур ыяк кылдыр чоруткан. Хой кыргыр пунктунуң дерилгезин таарымчалыг кылдыр тургускан. Электри хачыларын, ооң артык кезектерин четчелеп белеткээн. Холбиле кыргыр хачыларны база белеткеп, чидяткен. Хой кыргыжар маңзалыг черлер арыгшевер болгаш эптиг. Эртен эртеден орайга чедир аңаа ажылдап болур. Дүк хүлээп алыр чер делгем, ооң ортузунда дензиин тургускан. Кыргыттынган дүктү ол-ла дораан түскай пөс савалярда шоодайлап, тырып турар. Бүгү продукция чаашкындан, олшыктан, хир-довуратгай камгалаттынган. Ханаларда, дээвиирде хүн караа безин кылаар бичии-даа дыдык чок, чаашкыныңы түгле «сураан дыңнаар».

— 52 электр-чилиг хачы бар. Кол дер-черекселиивис ол болгай. Бо арга-биле ажылдарынга салбырчың улуг улустары шуут мевгежээн болдур йнн. Оны ажаан-каактап, үзеп-чаап турар түскай механизатор болүк бар. Кыргылданың шынарын экижидер дээш бо күштүг бижыглаанывыс ол. Чаңгыс-даа хачы бичии-даа кады аңаа турбас ужурлуг. Эртенгиниң он шакта кыргыкчыларны бир эргий кылаштадым, шуут кыргын турар кижилер саны дүүгүзүүнден хой-дур, түс он бир болду. Бир угла-да — түс хой кыргыттынып турары ол-дур йнн. Баштайгы хүнде чеди түс чээрби, дүүн 810 хойну кыргаан, бөгүн 900-ту кыргыыр. Ынчап кээрге бир хүн-не үш кодан хойну кыргын болур арга бар болуп турар, планнап алгаанывыс даа ындыг — деп Кызыл-Даг салбырының эргелекчизи А. А. Дыкы бижээ чугаалады.

— Ол-даа чайлыг күүсеттинер — деп, хачылар чидиңнигчизи Торлукпан Монгуш база чугаалап турду.

Кыргылда пунктузунуң эдикчи-мастери, каш он чылдар дургузунда ол ажылга доктаамал бижыглаттынган Серемоол Монгуш хой түре ыыттавас чаңы-биле хүлүмзүрүп туру. Пунктунуң дер-хереселиг ыяк кылдыр белеткеп, саадашкын чокка ажылдаарының бүгү байдалын тургузуп алганынга сеткил ханганы хоочуннуң ажыраайында кестүп туру.

Баштайгы ййн хүнде-ле социалистиг чарыштың өге турушгарын өлөөн каш ажылчын эгелей берген. Олар болза, Сергей Сүрүң, Шыңгыраа Балы, Хенче Халыын бөлгөн өскелер-дээ. Чарыштың мурнавчылары бир ажыл хүнүнде ортумаа-биле 60—70 хойну кыргын турар. Хөл эдигерге, моон соңгаар күш-ажылдың көргүзүү ам-даа өжер. Чүге дээрге кыргылда кампаниязының органнзакчылары мурнавчыларның дуржулгазын ыентередиринииң өргазын доктаамал киезөнгейге алган.

Чижээ. Сергей Сүрүңүү ак нөрөөлиңер. Ол — ынырак кыргыкчы. Ооң хою хүлүг чокдаа болза, кыргыырга, шимчеш дивес, харын-даа таалазынындан караан шийиткен чылар. Кыргыкчының холу ептиг, чымчак.

Ындыг-даа болза мастерииң дедиелиинге, ол кижиниң күш-ажылчы көргүзүүнге чоокшулар байтын, хөл хачызын безин бир дутаар тудуп туралар бар. Олар дээрге, школада бүдүүлүге бригадазының чамдык кежигүннери-дир. Кыргылдада 36 өөреншчи ажылдап турар. Дагдынмычылар база хой. Ада-иелери, угбалары, эмнлары школчыларны бөгүгү кампаниянын голуп ажылынга күүселдин-биле өөредип турар. Баштай хөл хачызы-биле, бөдүүшкиден нарынынче шилтнир, чоорту элэктри хачызы-биле хой кыргын олар өөренирлер. Кол «башкы» Сергей Сүрүң болур, өөреншчилерин кыргылдага ол өөредир.

Салбырда кыргыыр ужуруг 12 муң хой, 5800 дүрбэн бар. Хой ажылының чугула бо-да бүдүүлүге бригадазының чамдык кежигүннери-дир. Кыргылдада 36 өөреншчи ажылдап турар. Дагдынмычылар база хой. Ада-иелери, угбалары, эмнлары школчыларны бөгүгү кампаниянын голуп ажылынга күүселдин-биле өөредип турар. Баштай хөл хачызы-биле, бөдүүшкиден нарынынче шилтнир, чоорту элэктри хачызы-биле хой кыргын олар өөренирлер. Кол «башкы» Сергей Сүрүң болур, өөреншчилерин кыргылдага ол өөредир.

Салбырда кыргыыр ужуруг 12 муң хой, 5800 дүрбэн бар. Хой ажылының чугула бо кампаниянын доозкаш, чугула сомда шээр малды Чаа-Хөл хемнең безин бижында чайлыгларже, тайгаларже үндүрер. Малдың семиртилгезинииң шынарын өскелиңер, келир кышка таарымчалыг байдалды туруп-гар дээш, кыргылдагы кызыл-дагламнар шинчилиг-дир турар.

А. ОКСУР.

ЧУРУКТАРДА: кыргыкчы Сергей Сүрүң, өөреншчиниң дугаларже, тайгаларже үндүрер,

Хову-Аксы № 2 ортумак школаның өөреникчилери солун, утка-шыларлыг кежээлерни удаадараа эрттирип чанчыккан. Өөредилге чылы төнериниң бетинде 5-ки классчылар «Совет Тыванын алдарлыг оолдар, кыстары» деп кежээни эрттиргеннер. Анаа Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи эки турачы Сырат Шурунович Оюн школачылар-биле ужурашкан.

ЧУРУКТА: фронтучу С. Ш. Оюн өөреникчилер-биле.

А. ХУВУСКААЛДЫҢ фотозу.

СЕМИНАР ЭРТКЕН

Өөредилге чылының доозулганынга тураскаатказ «Кадышшыл хүнүң» «Спартак» эки тура спорт нинтилелиниң ургларның болгаш алээдилериниң спорт школазы Тожу районнуң спорт чөвүлели-биле кады Тоора-Хем суурга эрттиргеп. «Кадышшыл хүнүнүң» программазында кол черни тыва хүреш эдлеп турар. Оон аңгыда программада одаг кыпсыры, балык тудары, майгыннарны эптеп тургузары, канат тырттары дээш чижектиг маргылдаалар киргеп.

Ургларның болгаш эдээдилерниң спорт школазының тренерлери тыва хүрештн канчаар салырыныл, оны канчаар эрттиреринин дүрүмнерин, девниргн семинарга өөргүскеп. Оон соонда биче, ортумак, улуг назылыг бөлүк мөгелериниң тыва хүрешке маргылдаазы болган. Бичии бөлүкке Тоора-Хемниң аныяк мөгелери шылгараан. Чечен-оол Чооду, Эрес Лопсан, Мерген Элгей-бен олар шаңналдарлыг черлерни чаалап алган. Ортумак назылыг бөлүктен бирги черни Мерген Санчай (Кызыл) эдлеп. Нинтизи-биле үш бөлүктен 96 аныяк мөге хүрежип, күжүн шенешкеннер.

15 километрге турисчи лоходту Азас хөлге кылган. Аныяк мөгелер удавас болуур Бүгү-эвилелдиң «Азия төвү» шаңнал дээш маргылдаага белеткеп турарлар.

Б. КЕНЕШ.

Улусчу чогаадылга фестивалы

ЮБИЛЕЙГЕ ТУРАСКААТКАН

Кызыл-Мажалыктың төп Культура бажыңынга районнуң бот-тывынгыр уран чүүл коллективтериниң Совет Тыванын 40 чыл ооңга тураскаткан көрүүдезиниң үшкү аалчээниң концерти болуп эрткен. Анаа «Хемчик», «Дон-Терезин», «Шекпээр» совхозтарының, Ак-Довурак хоорайның болгаш Кызыл-Мажалык суурнуң бот-тывынгыр артистери киришкен.

Көрүүденнің мурнунда болуп эрткен аалчегленрнде чүгле жанрлар айы-биле номерлерни киирип турган болза, түнел концертте уран чүүлдүң бүгү номерлери шупту кирген. Ийи хүн иштинде болган түнел концертти жюри кежигүннери ниитизи-биле багай эвес деп көрген. Ам тустус коллективтериниң бот-тывынгыр артистери көрүүдеге канчаар киришкенин, уран чүүлдүң кандыг хевирлери хогжүддени ап, а кандыглары чыдып каап турарын сайгарарын оралдажып көрээлинер.

Бо көрүүдеге база бир орунчуг чүүл — «Дон-Терезин» совхозтуң уран чүүл коллективи бирги черни алганы болган, мурнунда чылдарда дон-терезинчилер район фестивалынга кошкак белеткеп турган болза, бо чылын оларның белеткели ышырак болган. База бир онзагай чүүл бо коллективтен чүгле аныяктарлан ангыда, улуг назылыг кижилернин, харын-даа пенсионерлернин киришкени болур. Совхозтуң дирекциязы (директору Д. Сааз), партком (секретары А. Ооржак) кодаа Совет күүскому (даргазы А. Ооржак), комсомол комитези (секретары С. Ооржак) ажылгагыйжы айтырыглар-биле чергелештир чоннуң культура хогжүддезинче чогуур кичээнгейни салып турар апарган.

Жюри кежигүннери «Дон-Терезин» совхозтуң көргүскени концертинден композитор Вано Мураделиниң «Марш молодёжи мира» деп ырызын ниитн ыры болүүнүң күүседкенин, танцы болүүнүң бүгүдеге билдингир «Тачанканы» ойнаанын, чолаачы Дорофей Ооржактың А. Пахмутованың «Алма-Ата» деп ырызын ырлаанын, үш кижи составтыг сыгытчылар ансамблиниң номерин эки деп үнелээн. Бо коллективтиң көргүскен концертининң четпес талазы ниити программага дүүшпес чамдык таварылга болган номерлернин ында кире бергенин болган.

Түнгел концертти «Шекпээр» совхозтуң бот-тывынгыр артистери ажыткан. Кандыг-даа хереқти эгелээри берге болгай, инчангаш оларның сүрээдеп турганы билдингир. Ынчалза-даа шекпээржилер совхозта партком секретары О. Куулардың тургусканы «Октябрьның ачызында» деп сценажыткан көргүзүүн багай эвес күүсеткен. База бир эки чүүл бо көрүдеге ховар деп санаткан тыва национал хогжум хереқселдериниң ансамблин шекпээржилериин тургусканы болгаш анаа элээн солун номерлерни бедик мергежилдиг күүсеткени болган. Оон аңгыда «Тевекчилер» деп танцының ойнаанын, хөрээженнер ансамблиниң А. Тановтуң «Чалыы Тывам, чечектелле» деп ырызын күүсеткенин, Зоя Саттың Борис Чамбыттың «Төрээн Тывам — алдын черим» деп ырызын ырлаанын жюри кежигүннери эки деп көргеш, түнгел концертке киирген.

Кызыл-Мажалыктың бот-тывынгыр артистери көрүүдеге үшкү черни эдлээн. Бо коллективтиң танцы болүү көрүүдеге ышырак белеткенген. Р. Кенденбильдиң «Дөртен дөрт чыл» деп ырызын ниитн ыры болүүнүң, К. Бегзинниң «Шнак черим» деп ырызын Анна Серенниң, Крыловтуң «Серге биле Хек» деп баснязын Владимир Сарыгларның күүсеткени багай эвес болган.

Ак-Довурак хоорайның Культура ордузунуң көргүскен концертинде чамдык эки номерлер база бар. «Азиянын төвү» деп ырыткогжум ансамблиниң үделгези-биле бичии уругларның танцы болүүнүң күүсеткени «Арыкчыгаш», «Лямбилиг кыстар» деп танцылары үнелелди алган.

«Барлык» совхоз көрүүдеге шүүт киришпейн барган. Бо дээрге үш салбырлыг, районда эң улуг совхоз, мында уран чүүлге сундулуг, аңаа киржиринден ойталаастар хөй. Совхозтуң дирекциязы (директору Ч. Доҗудаа) партком (секретары У. Монгуш) кодаа Советтиң күүскому (даргазы Ю. Монгуш), комсомол комитези (секретары С. Сааз) Тываның 40 чыл ооңга тураскаатkан түнгел концертке киришпээни канчап-даа тааржышпас.

Көрүүдеге мурнунда чылдарда уран чүүл талазы-биле районда аңгыс эки деп санадып турган «Хемчик» совхоз база кошкак киришкен. Черле соолгу үеде бо совхозта культура албан черлериниң ажылы ниитизи-биле элээн сулараан. Совхозтуң удуртукчулары моон чогуур түнгел үндүрер үе келген.

Түнгел концертке таварылга болган чиг номерлер база хөй болган. Районнуң бот-тывынгыр артистери ам республика көрүүдезинге белеткенип турар.

А. БЕГЗИН-ООЛ.

КЕЛИР ҮЕНИҢ СПЕЦИАЛИСТЕРИ

Кызылдың уран чүүл училищезинде күүрүне экзаменнери эгелээн. Амгы доозукчулар ниити билиг болгаш профессионал школаның реформазын амыдыралга бот-тандырып ажылдаарлар. Бирги экзамен — ниитилел-политиктиг: СЭКП төөгүзү, философия билиглериниң үндезиннери, обществоведение талазы-биле болган. Бо эртемнериниң үжүр-дүзазы билдингир. Аныяк кижини хевирлеп кижизидеринге ол эртемниң үжүр-дүзазының дугайында СЭКП-ниң XXVI съездизининң база июнь, декабрь (1983 ч.), февраль (1984 ч.) Пленумнарының материалдарында тодаргай айтып турар.

Баштайгы экзаменнерге сургуулдар эки белеткелдиг болуп, бижиг билиглиин коргускеннер. Культура-чыдыышкын ажылдакчыларының, чурулганың, библиотеканың болгаш музыканың специалистериниң доозукчулары эки билиин көргүскеннер. Культура-чыдыышкын ажылдакчыларының салбырының ниити ыры, дирижёр мергежилдиг доозукчузу Галина Монгуш, клуб ажылдакчызы - хореографтың Урана Монгуш, чурулга-кааставганың Светлана Клейкина болгаш Виктор Питерский олар баштайгы экзаменнерни коччуг эки дүжааганнар. Олар экзамен билеттеринде айтырыгларны харыылавышаан, теоретиктиг билиг-биле чергелештир бот-тарының бүдүрүлге практиказынга ажылдарын болгаш Тываның ССРЭ-ге кат-тышканының соонда культура сайзыралы-биле харылаштырып чугаалаанар.

Экзамен комиссиязының Красноярскиниң уран чүүл институдунуң ректору Геральд Александрович Белоусов баштап турар. Геральд Александрович бедик мергежилдиг специалист, ол келир үениң уран чүүл болгаш культура ажылдакчыларындан экзамен хүлээп алырының бир хевири идегелдиг найыралчы беседазы-биле оларның билиин хынап турар.

Бир чыл болган училищениң 25 чыл ою болур, а амгы доозукчулар болза 20-гээ болуп турар. Бо чылын 60 кижи доозуп үнер.

А. ПЛАТОНЫЧЕВА, экзамен комиссиязының кежигүнү.

СЕТКИЛГЕ ХОМУДАНЧЫГ

Каш чыл бурунгаар Кызыл хоорайга уран чүүлге хандыкшылдыг, салым-чаянныг тыва уругларга республиканың уран чүүл школазы ажыттынган.

Эрткен чылдарның дургузунда школаның материал-техниктиг баазазы, кадрлар-биле хандырылгазы элээп экижээн. Амгы үеде ук школада 120 уруглар, оолдар өөренип турар. Ында өөренип турар уруглар, ажылдан турар башкылар 1984-85 өөредилге чылында чаа интернатты белетке алырлар. Ынчалза-даа ук интернатка уруглар чемненир столовая тургузар айтырыг көрдүмейн барган.

Амгы үеде ук школаның өөреникчилерин «Аян» кафеден чемгерип турган. Чамдык хүннерде кафе планныг онаалдазын күүседир дээш эзиртир суксун аймаан садыглаап туруптар.

Бо четпес чүүлче Культура, Чырыдыышкын министерстволары ет-гыш салып, чаа өөредилге чылы эгелеэээнде чогуур хемчээн алыр боор дээрзиге ада-нелер, киижизидикчы башкылар идеген турар.

Д. БИЧЕ-ООЛ, ада-не.

Каа-Хем район.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

И Ю Н Ь

26. ВТОРНИК

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Документалдыг телефильм. 9.25 — В. А. Моцарт. Фортепианолуг оркестрге № 27 концерт. 10.00 — «Тудут болгаш архитектура». Киножурнал. 10.10 — «Не забудь... Станция Луговая». Уран-чечен фильм. 11.30 — Документалдыг телефильм. 11.55 — Телемедээлер. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Геологтар дугайында документалдыг телефильм. 14.50 — «Франческо Мазиано. Интернационалистиң амыдыралы». 15.20 — Уругларга фильм. 16.45 — Уралдың Күрүнениң орус улусчу хорунун улусчу хорларның ийиги Бүгү-россия көрүүдезинге концерти. 17.30 — Бүрятиянын делегелгези. 18.00 — Улеттериниң атомнуг электростанциязының делегейде бир дугаар аъыглалга киргенининден бээр 30 чыл ооңга. 18.30 — Бичии концерт. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Мультфильм. 19.20 — «Взятка». Уран-чечен телефильмниң бирги серизязы. 21.00 — «Үе». 21.35 — 23.15 «Фатима». Уран-чечен фильм.

27. СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Бүратиянын делегелгези. 9.25 «Аян-хорукчулар клуву» 10.25 — «Взятка». Фильмниң бирги серизязы. 11.30 —«Улустуң чогаадылгазы». Телетайылбыр. 12.15 — Телемедээлер. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Социалистиг чурттарның документалдыг фильмнери. 15.15 — Белоруссияның күрүне консерваториязының цимбалистериниң улусчу ансамблиниң концерти. 15.50— Бистиң корреспондентилериивис чугаалаал турлар. 16.20 — Делегей конкурстарының лауреады Н. Пакова фортепианога ойнаар. 16.45—«Кижи—чериң ээзи». 17.45 — «Тайбың болгаш аныяктар». 18.20 — Мультфильм. 18.30 — Автомобиль болгаш аңаа ынак кижилер. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Эртем болгаш амыдырал». 19.40 — «Взятка». Фильмниң ийиги серизязы. 21.00 — «Үе». 21.35 — Неделя дургузунда спорт. 22.05—Мотоспортка делегей маргылдаалары. 22.35 — Бүгүдеге музыка. 23.30 — 23.50 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Фатима». Уран-чечен фильм. 9.55 — Бурунгу Русьтуң төөгүзүнден. 10.45—Школачыларга хлеб дугайында. 11.30 — ПТУ-га түүн чүвеге, канчаар өөредип турарыл. 12.00 — «Волшебный голос Джельсомино». Фильмниң ийиги серизязы. 13.05 — Немец дыл. 13.35 — «Өг-бүле болгаш школа». Тележурнал. 14.05 — Казах ССР-ниң алдарлыг артизи Р. Рымбаева ырлаар. 14.55 — «...Он алды хардан өрү». 15.40 — Телемедээлер. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Кызылдың № 2 школазының агитбригадазының дугайында. 18.45 — Документалдыг фильм. 19.05—«Делегей байдалының тайылбыры». 19.15 — «Азия төвү». 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» 20.20 — Сугже шуураарынга ССРЭ чемпионады. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Экивилибрист». Уран-чечен телефильм. 22.50 — Эртем-нептегы гимнастика. 8.55 — «Сибирь аялгалар». Читаның телевиденкезининң болгаш радио дамчыдылгазының орус улусчу инструменттилер ансамблиниң концерти. 9.25 — «Хөглүг старттар». 10.00 — Уругларга фильм. 11.15 — Документалдыг телефильм. 11.45 — «Чалыындың чогаадылгазы». 12.15 — Телемедээлер. 14.15— Телемедээлер. 14.35 — Эртем-нептерелдиг фильмнер. 15.15— Орус чугаа. 15.55 — Уругларга фильм. 16.35 — Москва чоогунун суураарының болгулгузу болгаш ссрэ чемпионады болгаш ССРЭ кубогу дээш маргылдаалар. 17.05 — Спортчу гимнастика. Ангы-ангы хевирлерге ССРЭ чемпионады болгаш ССРЭ кубогу дээш маргылдаалар. 17.50— Кижи болгаш хоойлу. 18.20— Мультфильм. 18.30 — Сулерниң бажыңнарында чечектер. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 —«Дем каттыжылгазы». Тележурнал. 19.30 — Тинилелгениң 40 чылынга. «Звезда». Уран-чечен фильм. 21.00 «Үе». 23.35— «Кинопанорама». 23.05 —23.45 — Эртем-нептерелдиг фильм. 23.35—23.45 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Документалдыг фильмнер. 9.00 — Мультфильм. 9.15 —Фильм-концерт. 10.10—Ажылагый школазы. «Канчап чаартыкчы болурул» 10.40 — Англи дыл. 11.10 — М. Ю. Лермонтов. Лирика. 11.40 — «Как я был вундеркиндом». Уран-чечен телефильмиң бирги болгаш ийиги серизялары. 13.50— Төөгүүнүң арыннары. «Кадыыр болгаш маска» заводтуң кушажылчы чанчылдарының дугайында. 14.40 — Аренада цирк. 15.15 — С. Шипачёвтуң шүүлүк чогаалы. 15.45 — Телемедээлер. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Уругларга фильм. 18.35 — М. Рамазанова — «Кускежик». 19.05 — «Кым болурул?» Оңгу классчылар дугайында киночурумал. 19.15 «Азия төвү». 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» 20.15 —Документалдыг телефильм. 20.30—Концерт. 21.00— «Үе». 21.35—22.45 —«Последний шанс» Уран-чечен телефильм.

30. СУББОТА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Кадык болур дизинзе. 9.05 — Мусоргский аттыг Уралдың күрүне консерваториязының башкыларының болгаш студентилериниң концерти. 9.30 — «Спортлотонун» тиражы. 9.40—«Чонга эй, эки шынарлыг бараанны». 10.10 — «Канада». Кинотайылбыр. 10.45 — «Силер ону кыып шыдаар силер». 11.30 — Документалдыг телефильм. 12.00 — Спортчу гимнастика Ангы-ангы хевирлерге ССРЭ чемпионады болгаш ССРЭ кубогу дээш маргылдаалар. 13.05 — «Өг-бүле болгаш школа». Тележурнал. 13.35— Даарта — Далай болгаш хемфлодунуң ажылдакчыларының хүнү. Дамчыдылгага РСФСР-ниң хем флодунуң министри Л. В. Багров киржир. 13.55— Кижи. Чер. Оңгаргай. 14.10— Бөгүн делегейде 14.55 — «Өнүктериниң ариы». 15.40—«Билдингир-даа болза элдептиг». 16.40 — Политиктиг тайылбырлакчы Л. А. Вознесенскийниң беседазы. 17.10 — Бөгүн— Чогаадыкчының болгаш чаартыкчының хүнү. Дамчыдылгага Чогаадып кылышкыкынар болгаш ажылышкыкынар талазы-биле күрүне комитединиң дергазы И. С. Наяшков киржир. 18.10 — «Силерниң чагыгларынар-биле». Музыкалыг дамчыдылга. 18.55—9-ку студия. Дамчыдылганы политиктиг тайылбырлакчы В. С. Зорин чорудар. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» 20.15—«Гулливер Лилипутияда». (Англия). Уран-чечен телефильмниң бирги серизязы. 21.00 — «Үе». 21.35 — Фильмниң ийиги серизязы. 22.30 — ССРЭ-ниң улустуң артизи Т. Доронина С. Есенининң шулуктерин номчуур. 23.05 — 23.15 Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Кадык болур дизинзе. 8.30 — Документалдыг фильмнер. 9.05 — Сугже шуураарынга ССРЭ чемпионады. 9.35 «Эртенги почта». 10.05 — Киноиёвтуң телестудиязының программазы. 11.20 — Ийи дакпыр Кызыл туктуг А. Александров аттыг ыры болгаш пляска ансамблиниң концерти. 12.20 — «Камера делегейже көрүп тур». Дамчыдылганы политиктиг тайылбырлакчы И. Фесуненко чорудар. 13.20— А. К. Толстой — «Федор Иоаннович хаан». Фильм-шын. 16.45 — Сугже шуураарынга ССРЭ чемпионады. 17.15 — Сальваторе Адамо ырлаар. (Бельгия). 18.10 — Улуг улуска мультфильм. 18.30 — «Кино көрүктүлериңе тайылбыр». Дамчыдылганы артист Н. Сайко чорудар. 19.15 — «Кадыкшыл». 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» 20.15 Делегей байдалының допчулалы. 20.30 — «Музыка киоскузу». 21.00 — «Үе». 21.45—22.20 — Шыкка хоккейге делегей турнири. Эр улус. Аргентинаның болгаш ССРЭ-ниң чыынды командалары ойнаар.

И Ю Л Ь

1. ВОСКРЕСЕНЬЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Зарядкаже, чыскаалыңнар! 8.20 — Документалдыг телефильм. 9.00 — Орус дыл. 9.30 — Концерт. 9.55 — Документалдыг телефильм. 10.10 —РСФСР-ниң улустуң артизи И. Ойстрах биле Москваның күрүне филармониязының Академиктиг симфониктиг оркестрининң концерти. 11.05—«Дириг амытаннар амыдыралы». 12.05 —Бүгүдеге стадион. 12.35— «Катыы баажы катаң эвес». 14.05 —Суг лыжазының спортунга делегей маргылдаалары. 14.35 — Ленинчи шаңналдың лауреаттары, сураглыг совет ыраажылар. Евгений Нестеренко ырлаар. 15.35 — Бистиң корреспондентилериивис чугаалап турлар. 16.05 — Атланты и кариатиды». Дөрт серизялыг уран-чечен фильмниң бирги серизязы. 17.35 — Делегей улустарының чогаадылгазы. 18.10— «Музейлерде болгаш делгелге залдарында». Күрүненнің Орус музейи. «Совет чуруулга уран чүүлү». 18.40 — Мультфильм. 18.50 — «Если есть паруса». Уран-чечен фильм. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» 20.15 — Концерт. 21.00 — «Үе». 21.35 — Документалдыг фильм. 21.45 — Шыкта хоккейге делегей турнири. Эр улус. ГДР-ниң болгаш ССРЭ-ниң чыынды командалары ойнаар. 22.20 — Концерт. 22.30 — Спортчу программа. Суг лыжазының спортунга делегей маргылдаалары. 23.00—00.50 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Киев) — «Днепр».

АГААР

Республикага шөкар булуттаар, чамдык черлерге улуг эвес чаъстаар, дынмирээр. Өскерээн турар углуг хаттын күүжү секундада 9-14 метр, дынмирээшкин үезинде 20 метр чедер. Агаарның температуразы 33-38, чамдык районнарга 22-27 градус чылыг болуур.

Кызылга шөкар булуттаар, дынмирээшкиннинг чаъстап чалдаас. Агаарның температуразы 35-37 градус чылыг.

Улуг-Хемниң суунуң деңнели Кызыл үоогунга — 426 см, Севиге — 513, Сарыг-Сепке — 250 см.

Республикада арга-арыгның өрт айылыы улуг болуп артпышаан. Арга-арыгларже киирери хорулуг.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

Кино

ИЮНЬ 26-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Без злого умысла» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 (үзатkан), 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Осиная шкура» 10.00 13.20, «Экипаж машины боевой» 11.50, 15.10, «Прости меня, Алеша» 16.50, 18.40 20.30 (үзатkан) шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Танцор диско» (2 сериялыг) 15.00, 17.40, 20.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Три дня Кондора» (2 сериялыг) 15.00 17.30, 20.00 шактарда.

ӨӨРЕНИРИН КҮЗЭЭННЕРГЕ

ХАРЫЛЗААНЫҢ НОВОСИБИРСКИДЕ ЭЛЕКТРОТЕХНИКТИГ ИНСТИТУДУ

1 курска дараазында мергежилдерге кирип өөренир болгаш бот-өөредилге салбырларынга студентилер хүлээп алырын чарлап тур:

1. Дараазында специализациягa автоматчыткан электр харылзаазы:

— «Бердинген чүүлдерни дамчыдары болгаш телеграф харылзаазы».

— «Коммутацияның автоматчыткан системалары болгаш телефон харылзаазы».

2. Дараазында специализациягa хөй каналдыг электр харылзаазы:

— «Хөй каналдыг электр харылзаазы».

— «Харылзааның дериг-хереқселдерин болгаш тудугларын эптээри».

3. Радиохарылзаа болгаш радиодамчыдылга.

4. Харылзааның экономиказы болгаш ону организастаары.

Билдиришкиннерни дараазында хуусааларда хүлээп алыр:

Кирип өөренир салбырынга — июнь 20-ден июль 31-ге чедир.

Бот-өөредилге салбырынга — апрель 20-ден август 31 чедир.

Билдиришкиннерге кожар чүүлдер болза:

— Ортумак эртеминиң дугайында документ (боду-биле).

— Дээди өөредилге черинче киреринге характеристика.

— Эмчи справказы (286 майык).

— Борт чокма тырттырган 3Х4 см хемчээлдиг 4 фото-чурук.

Институтка киреплер дараазында экзаменнерни дужаар:

— Математика (бижимел болгаш аас биле).

— Физика (аас биле).

— Орус дыл болгаш литература (чогаадыг).

— Аттестатта (дипломда) демдектериниң ортумак баллы 4,5-тен 5 чедир болза, ол ышкаш эртеминиң дугайында документизинде ортумак демдектер чок болза, математикага бижимел-биле болгаш аас-биле — ийи экзамен дужаар. Ол экзаменнерниң түннелинде 9-тан эвээш эвес балл алган болза, институтка кинр санаар.

Киреринiң экзаменнерин дараазында хуусааларда чорудар:

Кирип өөренир салбырга — август 1-ден 20-гe чедир.

Бот-өөредилге салбырынга — май 15-тен сентябрь 10-га чедир. (Элээн каш ээлчег-биле).

Билдиришкиннерни дараазында адресче чорудар: 630003. Новосибирск-8. Киров кудумчузу, 86. Институттуң хүлээп алышкын комиссиязынга.

Институттуң бот-өөредилге салбыры Хабаровск хоорайда база бар. Бот-өөредилге салбырынга киреринге күзээнчер (бир эвес филиалдың ол зоназында чурттап турар болза) билдиришкиннерни болгаш документилерни дараазында адресче чорудар: 686013. Хабаровск хоорай. Ленин кудумчузу, 73 ХИЭИ-ниң филиалы.

Редакциянын адреси: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-25-54, харылсалгалыг секретарының 2-23-35, секретарваттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үдетвур киллдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллдистериниң 2-37-13, чагаа киллдизиниң 2-41-27, информация киллдизиниң 2-20-60 культура киллдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн баргында 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 1996.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының керектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1: ТС—00968.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 149 (12539) | 1984 чылдың июнь 27, среда | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 коп.

КИЧЭЭНГЕЙНИ—МАЛ ЧЕМНЕРИНИҢ БЕЛЕТКЕЛИНЧЕ

Көдээ ажылгагый ажылдарының чугула кампанияларының бирээзи — мал чемнерин белеткээр үезин келген. Бо болза харыысалгалыг кампания. СЭКП ТК-ниң май (1982 ч.) Пленумунуң мал ажылын улам ыңай хөгжүдер, эът, сүт, дүк болгаш өске-даа продуктуларны бүдүрерин көвүдеидир талазы-биле көдээ ишчилерниң мурнунда салган соруулгаларны чедиишкинниг шиитпирээзри оон улуг-биле хамаарыжыр. Ынчангаш совхозтар мал чемнерин белеткээрин тускай адыр кылдыр тургускан.

Он бирги беш чылдың дөртүнү чылында Тыванық совхозтарының ажыл-ишчилери 232 муң тонна сигенни белеткээр, 95 муң тонна сенажты, 460 муң тонна силосту салыр, он муң тонна витаминниг сигенниң дазганын бүдүрер планныг. Моны белеткеп алыры мал ажылының продуктуларын бүдүрер болгаш күрүнеге садар планнарның күүселдезин, келир ыштан малды хүр ажырарын хандырар. Ону барымдаалаашаш, СЭКП обкомунуң бюрозу мал чемнери белеткээринiң онаалдаларын күүседир талазы-биле тускай хемчеглерни бадылаан.

СЭКП райкомнарының, совхозтарда партия организацияларының хөй нуруузу ниитиниң малынга четчир санныг, эки шынарыг мал чемнерин нурлавырлап алырын чугулага көрүп, аңаа белеткелдиң айтырыын партбюроларга, партия, партком хуралдарынга чугаалашкан. Орта чугула кампанияны эрттиреринiң организастыг хемчеглерин, чарыштың негелделерин ажылдап кылган. Мал чемни белеткээр бригадаларда, звеноларда партия-комсомол бөлүктерин тургускан. Мал чемнериниң белеткелиниң үезинде агитмассалыг ажылды чорудар лекторларны, илеткелчилерни, политинформаторларны, агитаторларны тодараткан. Бо бүгү күш-амыдылчы коллективтерниң чедиишкининг ажылдаарынга, ыңаргы күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринге, күш-ажылдың сагыяга-чурумун быжыглаарынга, курлавырларны дилеп тыварынга салдарны чугаажок чедирер.

Мал чемнерин чогуур хуусаазында, эки шынарыг, дүргөн нурлавырлап алыры техниканы шынарыг септээнинден, ону бүдүрүкчүлүг ажыглаарындан улуг-биле хамаарыжыр. Улуг-Хемниң «Күш-ажылдың хостуу», Кызыл райониуң «Тиилелге», Таңдының ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, Каа-Хемниң «Бүрен» болгаш өске-даа совхозтар техниканы камныг, бүдүрүкчүлүг ажыглап тургаш, эрткен чылын эки көргүзүглерни чедип алган. Бо чылын оларда техника септелгези багай эвес. Ынчалза-даа чамдык ажыл-агыйлар техниканы айыткан хуусаазында, шынарлыг септеп аларынче чогуур ниитээнгейни салбайн турар. Июнь 20-ге чедир мал чемнери белеткээринге киржир бүгү техниканың септелгезин доозар сорулга саадынган турбуже, ону чамдык ажыл-агыйлар ам-даа күүсетпээн. Сиген кезер машиналар, дырбаачтар, пресс-подборщиктер септелгезин Каа-Хем, Эрзин, Бай-Тайга, Өвүр, Мөңгүн-Тайга районнарның совхозтары доозаан. Республикада витаминниг сиген дазганы белеткээр 39 агрегаттың чүгле чартыынган хөйүн септеп алганы четпес. СЭКП райкомнары, партия организациялары, РАУК чөвүлелдери техника септелгезин чоокку үеде доозар дээш дээштиг хемчеглерни алыр үшүрлүг.

Мал чемнериниң белеткелиниң үезинде күш-ажылды эки организастаарынче, сагыяга-чурумну быжыглаарынче, бригада керээзин, бот-орулга-чарылганы нептередиринче ниитээнгейни партия организациялары салыр. Чүге дээрге агаар-бойдустуң таарымча чок үезинде кадрларның, ажыл-ишчиниң харыысалгазын бедидер, ан сеткилдиг, бүдүрүкчүлүүг ажылдаарын чедип алыры негеттинип келген. Эрткен чылын республиканга белеткээн мал чемнериниң 40 хире хуузун бригада керээзи-биле ажылдаан бригадалар, звенолар белеткээн. Оларның санын көвүдеидир, күш-ажылды организастаарын эңнидер, мурнанчы арга-дүрүлгаланы нептередир дээш партия, совет органнар, агроүлетпүр наттыжыышкынның нарының чөвүлелдери чогуур хемчеглерни алыр үшүрлүг.

Элбек, шынарыг мал чемнерин остүрүп, белеткеп алыры суггаттыг черлерни эки ажыглаарындан улуг-биле хамаарыжыр болгай. Ылаңгыя бо нааң чайын мал чемнери тараан шөлдерниң суггарылгазын бүгү тала-биле эңнидеринче СЭКП обкому онза ниитээнгейни салып турар. Суггарылганы дүн-хүн чок доктаамал чөрүдары чугула, ынчангаш, бо ажылды эки организастаарынче партия, совет органнарның, РАУК чөвүлелдериниң ниитээнгейин углаңдырган. Бай-Тайга, Барыын-Хемчик, Сүт-Хөл, Улуг-Хем, Кызыл болгаш өске-даа районнарга ол хамаарыжыр. Бо айтыышкынны күүседир дээш суггатчыларның ортузунга чарыштың дээштиг организастаар, политмассалыг ажылды эңнидер хемчеглерни дүүген чөрүдар.

Мал чемнерин белеткээринче организастыг кирер үе келген. Люцернаны, чамдык черлерде чайгаар үнген сигенни кезеринче, будун-бүрүнү белеткээринче озалдаашкын чокка кирер. Ылаңгыя люцернаның бирги кезилдезин организастыг дооскаш, дараазында чаагай дүмүттү алыры-биле нестинген шөлдерниң суггарылгазын чөрүдар.

Хөй мал чемнери белеткеп алырының арга-курлавырларын дилеп тыварынче, ажыглаарынче ниитээнгейни салыр. Оруктар хамыыларында, бугалар, арыктар унунда, арга-арыгларның оймактарында болгаш өске-даа черлерде хол кадыгрыгыр-биле кезип ап болгу дег сигеннерни белеткеп алырынче малчыннарны, пенсионерлерни, школачыларны, суурлар чурттакчыларын, шефтээн будүрүлгелерниң, организацияларның кижилерин калбаа-биле хаара тудар.

Үстүнде адаан болгаш бо чугула кампанияга хамаарышкан өске-даа ажылдарны организастаан чөрүдарының төдаргай планын РАУК чөвүлелдери ажылдап кыяан, ам сорулга болза ону боттандырары болур, ындыг болганда бүгүлеле күштүг, арганы мал чемнери белеткээр ажыңче углаңдырар.

Республиканың көдээ ажылгагый будүрүлгезинде дөрт муң ажыг коммунистер ажылдап турар. Партия организацияларының хүлээлгези болза оларны чугула кампанияның харыысалгалыг участоктарында быжыглаар, коммунистерниң удуртканы бригада, звено бүрүзү планныг онаалдаларын ыяапла күүсеткен, ажыл-ишчилерниң ажылдаарынга, чурттаарынга, дыштанырынга таарымчалыг байдалдарны тургускан, күш-ажылчы маргылдааны, идеологтуг, масса-политиктиг ажылды дээштиг организастаан турарын чедип алыр үшүрлүг.

ЧАЙЛАГЛАРЖЕ ОРУК

Кандыг-даа ажыл харыысалганы, тывыңгыр болгаш чогаадыкчы чорукту негээр. Бызаа ажаакчызы Байыр Чылбакта ол шынарлар бар. Ол ам үжен чыл дургузунда бызаа ажаап келген. «Чаш мал өстүрериңге эрес-кежээ кижи, кызылы бааза ажок» — деп, үнелелдя кады ажылдап турар эш-өөрү күш-ажылчы памдарының баштайгы чылдары эгелеп турда берген.

Үш он чыл эрткен, амыдырал чаңгыс черге турар эвес, аныяк уруг богүнде хүндүүт. хоочун бызаа ажаакчызы, үнелерлиг кижи болу берген. Назы-хар улгадырга, күрүне пенсиияны аваа тывыскан. Аас-кежиктиг чолга хоочун өөрүп турган, ынчалза-даа хол курут аңаа орүп ол шыдаваан, чаш мал өстүрер ажылынга хевээр турупкан.

Хоочунуңу күш-ажылга хамаарылгазы, харыысалгазы, тывыңгыр болгаш чогаадыкчы чоруу хевээр артып калган. Ол дугайын күш-ажылчы көргүзүглери черечилеп турар. Оон ажаап турары 35 быжаазы хонукта 600 грамм деңзинни немеп турар.

— Коя-ла кичээнгейни малдың чаш төлүн өстүрериңге сүт-бараан фермазының коллективи салып турар. Бо ажылда салбырның ыяапшыттыг улустарының бирээзи Байыр Чылбак байлак дуржулгазын чалыы салгалга күзелдии-биле ол дамчыдып келген. Бөгүнде чайлагже быжаалар сүрүп бар чоруулариның аразында ол үгбайны көрүп көрүүчер даан — деп, салбыр эргелекчизи Кызыл-оол Кыргысович Чаш-оол биске таныштырды.

Хоочун быжаа ажаакчызының дугайын чугаалазары дээрге, Иштин-Хем сүт-бараан фермазының быжаа ажаакчыларының эрткен, бөгүнгү база даартагы келир үезиниң дугайын чугаалаары ол дээрзин кара-ногаан эзим арга-арыгларлыг Иштин-Хемниң бедик тайгаларын көрүп тура, кижи боданы бээр.

— Кышкы соок, часкы кавыскылыг үелер берге шылгалда болган—деп, Кызыл-оол Кыргысович сактып биске чугаалаан. Оңу канчаар ажыл эртеринiң үлегерна, ергааны хоочун быжаа ажаакчызы херек кыдында көргүзүп турган. Кым эртен эртежик, кежээ оорайга чедир быжааларының аразында турар пиик? Байыр Чылбак. Кажаа иштиниң олшыгын болдурбайн, чаш малды тоттур чемгереринiң мастерин хүндүлевес арга черле чок. «Чаш быжаа үш ай дургузунда үзүктел чокка сүт ижер үжүрлүг. Чемниң эжизин, көк-сулаңы, комбикормну — быжаларга» — дээр кижи база бо угбай болгай.

Чүгле бодунуң ажаап турары 35 быжаазы дээш ол карак кыспас, өске быжааларның эки өзүлдезин, как дег кадыы дээш ол чүткүткен чоруур. База бир хоочун ишчи Байырмаа Шивитмаанның аныяк быжа ажаакчызы Людмила Бүрбүүнү болгаш өске-даа эш-өөрлериниң быжаа бүрүзү хонукта-ла 600 грамм деңзинни немеп турарынга ол өөрүүр.

Фермада бо чылдың быжаалары 217 баш четкен. Бөгүнгү сорулга болза, малдың чаш төлүн ам-даа оон артык кылдыр өстүреп, шыырак кылдыр семиртирип. Ынчангаш хоочун малчын аныяк эш-өөрүбиле кады бир кодан кылдыр хамык быжааларны каткаш, Иштин-Хемден ыраадыр, Артыы-Хемче, чайлагже үкдүрүп чедире берген. Чаш мал кадат, сүүт билир эвес, олар оруккa үзе маңнажып-даа болур. Ынчангаш аныяк оору-биле, уругларыбиле Байыр Чылбак кады тораан. Оон арга-сумези, дурзулгазы, аңаа-ла кады чорчуру быжаа ажаакчыларынга херек.

А. ОКСУР.

ЧУРУКТА: фермаңың быжаалары чайлагже оруунче үүпкени.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

Совет Эвилели: допчу медээлер

МАЛ ЧЕМНЕРИНИҢ ЗАВОДУ

АЛАТЫРЬ. (Чуваш АССР). (СЭТА-ның корр.). Июнь 25-те ында хонук санында-ла 630 тонна мал чемнери бүдүрер комбикорм заводу ажылдап эгелээн. Заводтуң баштайгы продукциязын Чувашияның колхозтары болгаш совхозтарынче чорутkан.

Ол автономнуг областың улуг комбикорм заводунда бүгү ажылдарны механизастаан болгаш автоматтар күжүү-биле кылып турарыпың ачызында бүгү түзүл малдарга, куштарга, балыктарга-даа таарышкан чемнерни калбаа-биле бүдүрүп үндүрер аргалыг боон турар.

ШӨЛДЕН ДОРТ-ЛА САДЫГЖЕ

«Одессаплодоовощторг» каттыжыышкынның садыгларынга ногаалар хүнүң-не шөлдерден дорт кирип турар.

Каттыжыышкынның садыг черлериниң болгаш совхозтарының суббота санында боон турар планнөкзынга садып алыкчыларның хереглелин өзүгаар бир неделя иштинде күүседир даалга-графикти тургузуп турар. Ногаадар сөөртүлгеннге дүрген өскерилгелерни хоорайже кирер орук аксында тургустунган диспетчер пунктузу кылыр.

Алды ажыл-агыйларда складтарлыг болгаш соодукчуларлыг доктамал белеткел чергери ажыттынган. Ол-ла чергерге дуржулгалыг товароведтер болгаш лаборантылар шөлдерден экелген продукцияны сайгарып, ангылаар болгаш олар дөктаттынган стандарттар өзүгаар болдуун дээш, хайгаарап турар.

Бүгү магазиннерде ногааларны чуурун болгаш савалаарын база организастаан. Ындыг бараан садыгга үр чыптпас.

Л. НОВИЦКАЯ, СЭТА-ның корр.

ОДЕССА.

ЧАА МАГАЗИН

ГРОЗНЫЙ. (СЭТА). Чечен-Ингушетияның ыяпсылалында ажыттынган «Кооператор» дээр чаа магазин

БЕШ ЧЫЛДЫЫН КҮҮСЕТКЕН

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ажыл-ишчилери Совет Тыванның 40 чыл оюнга уткуштур республикада бүдүрүлгелер аразында социалистиг чарышта идепкейлиг киржип турар. Коллектив 6 айда план өзүгаар 47 муң тонна продукцияны үндүрер тургаш, бо хүннерге чедир 48 муң тонна эки шынарлыг даг-дүгүн берген. Бөдүүн хоорай базарыкка демейлежип, оон-биле маргыжып шыдаар. Оон делегацияларында чаа-чаа ногаадар болгаш кат-чимистер, эът өлүгаш өске-даа аъш-чем продуктулары алдеп. Ол бүгүнү кижилериниң хууда дузаазал ажыл-агыйларындан садыг алган. Ындыг продукциялам ам он-он магазиннер сайгарып турар аварган. Чыл төнүүзүнге чедир ам-даа ийи магазин оларга немежир.

ЭКСПЕДИЦИЯНЫҢ СОРУЛГАЗЫ

КЕМЕРОВО. (СЭТА). Алтайның ховар дээш эмтан үнүштерин кажлаалары болгаш катап өстүрүп турузары — Томскияның медицина институдунуң организастаашаны чайгы экспедициязының сорулгазы ол боон турар. Даг Шориязынга үшкү семестрге ажылдаарыбиле чеде берген студентилер отряды ук черниң тайга-сыныың байлаа болур эм-тан кылыр ът-сигеннерни данзызын кылып тургузар.

Улуг-Хемден медээлер

ПЛАНЫН ХУУСАА БЕТИНДЕ

Арыг-Бажы сүт-бараан фермазының коллективи чартык чылдың планныг онаалдазын 110 хуу ажыргаан. Ферма эргелекчизи Алексей Дугаржап коллективте коммунистерге, комсомолчуларга даянып алгаш, күш-ажылдың сагыяга-чурумун быжыглаарынче, сүттүү элбекшидеринче хемчеглерни алган. Оон түңнелинде ажылдың будүрүкчүлүүг бедээн, сүт саалдазы албаан. Чылдагаан чок ажыл шагы үзер чорук читкен.

Амды үеде ферма Шагаан-Арыг чоогунда чайлаанда барган. Саанчылар ортузунда калбарган социалистиг чарышка бодунга быжыглаан 19 инээнден 14814 килограмм сүт саггаан. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Мария Балган бирги черже үнген. Хоочун саанчы Татьяна Кенден бир инекке онааштыр 905 килограмм сүттү саггаш, ййиги черде болган. 18 инээнден 14729 килограмм сүт саггаан комсомолчу кыс Өлчей Дугаржап үшкү черни эзлээн. Коллектив хүнде 2900 килограмм бирги сорттуң сүдүн күүнеге дужаап турар.

Саар 425 инектиң одарын таарыштырып, чайгы семирүлгеже кадарчылар сагыш салып турар. Кадарчылар Кара-оол Самдан, Намчаноол Кыргыс, Биче-оол Ховалыг, Намнаң-оол Майынды олар ажылын шыңгыыраткан. Инектерге немелде чемнерни кадарчылар берип турар.

Бо чылын коллектив 40 тонна ажыг сиген белеткээр. Саанчылар хүннүң-не 1 тонна 500 килограмм будук-бүрүңү белеткээрин шиитпирлээн. Белеткээн будук-бүрүзүн шанда сериже күргадыры-биле олар чоочкан.

Т. НУРСАТ.

«Улуг-Хая» совхоз.

БЕЛЕТКЕЛ ЭГЕЛЭЭН

Арыг-Бажы салбырында көдээ Совет күүскомуюн, ясли-садтың, конторанның ажылдакчылары чоокта чаа шефтеп тораан. Бир хүн деминг шефтээшкининиң түнелинде 4 тонна 200 килограмм будук-бүрү белеткеттинген. Ол салбырда школаның тоску классчыларын башкылар С. Ооржак, В. Туймова олар удуртуп чораан. Өөренчиктер шефке идепкейлиг киришкен. Ниитизи-биле бо чайын салбыр 150 тонна будук-бүрүңү белетиваар.

Н. ТҮЛҮШ.

УЛАМЧЫЛАВЫШААН

Жданов аттыг совхоз кыргылдаже июнь 16-да киргеп. Бо хүннерде 73 кижи ажылдап турар. Кыргылданы июль чаазында доозары-биле совхозтуң директору, партия болгаш профсоюлдар комитеттери, көдээ Совет күүскому дутурушкаш, суурда албан черлеринге, организацияларга түс-түзүнде онаалданы берген. Чижээлээргe, контора коллективи 450 хой кыргыыр хүлээлгезин 40 хуу чедиргеп. Школа, көдээ Совет коллективтери бо ажылда эки киржип турар.

Амгы үеде 10 коданны кыргыыр дооскан. Артыкан 17 коданны кыргыырын уламчылап турар. Аралдуу Ондар, Достай-оол Комбуюн хоюнуң дүгү боттарынга социалистиг хүлээлгезинден 11 хөй болган.

Кыргыкчылар аразында чарыштыг ажылдап турар. Баштайгы беш хонуктуң түнелиннге Чечек Лопсан, Чечек Чыдыг-Эник, Светлана Кенден бирээ, Ак-кыс Узун-оол, Салбак Монгуш ийиги, Кара-кыс Долаан, Уйнук Көк-оол үшкү черни эзлээн, түс-түс шаңналдарны алган.

Ш. ДОСПАН.

Төрээн чуртка – шынарлыг, хөй дүктү

ХОЙ АЖЫЛЫНДА ИЙИГИ «ДҮЖҮТ»

Республиканың совхозтары хөй кыргылдазын организастыг чорудуп турар. Бо хүннерге чедир ажыл-агыйларда ниитээн-биле 105 муң 614 хой кыргыттынган. Тыва уксаалыг хойларның баш бүртүүзүнден 1 килограмм 600 грамм дүктү кыргып ап турар. Тыванық совхозтарында 110 кыргылда пунктулары бар. Амгы үеде 50 кыргылда пунктуларында хой кыргылдазы чоруп турар.

Эрзин райониуң ажыл-агыйлары хөй ажылының ийиги «дүжүдүн» ажаап алырынга өскелерден эки белеткелдиг кирген. Кыргылданы эки шынарлыг чорудар дээш организастыг хемчеглерни баш бурунгаар ап, кыргылдага ажылдаар кижилерниң социалистиг чарыжының негелделерин ажылдап кылгаш, ону көскү черлерде аскылаан. Социалистиг чарышты дээштиг организастап, ооң түңнелин беш хонгаш-ла үнүтүруп, мурнакчыларны шаңнап турар. Райониуң ажыл-агыйларында кыргылда пунктуларында 417 кижи ажылдап турар. Ниити кыргыттынган хойларның саны 59 муң ажа берген. «Чаа орук» совхозтуң директорнязы, партия, профсоюлдар комитеттери кыргылданы бедик деңгелге организастап, кыргыкчылар ортузунга тайылбыр ажылын чорудуп, көскү агитацияны эки шимеп кылган. Совхозтуң кыргылда пунктуларында 40 электрилиг хачыны тургускан. 80 ажыг кижи хол хачызы-биле кыргып турар. Ам бээрге 20 муң ажыг хой кыргыттынган. Дүгүн кыргын калган коданнарны чуулдага киргеш, эки оът-сигеннинг, одар-белчиирлиг серинiң тайгаларда чайлагларже көжүрерни организастаан.

Тес-Хемниң совхозтарында хой кыргылдазы түлүктээн. Ажыл-агыйларда чеди кыргылда пунктуларының алдызы ажылдап турар. Ажыл-агыйларда кыргыттынган хойнуң саны ам бээрге 14 муң 460 ажа берген. «О Шынаа» совхозта эки дериттинген чаа кыргылда пунктузун ажыткан. Совхоз бо чылыы 50 муң хойлу кыргыыр сорулгалыг. Дүктүң чидирнии болдурбас, кыргыкчыларның күш-ажылын шын оргэнизастаар, кыргылдада ажылдап турар кижилерге таарымчалыг бүгү байдалдарны тургузар талазы-биле боттуг хемчеглерни ап чорукан. Кыргыкчыларның болгаш кыргылдада ажылдап турар өскедаа кижилерниң социалистиг чарыжының түңнелдерин чеди хонгаш-ла үндүрүп турар кылдыр чурумчуткан.

Хойжуларның ажылында ийиги «дүжүт» алыр бо чугула кампанияны чугулалап көрбес, агаар-бойдустуң таарымча чок байдалдарынга сылдаар чоруктар чамдык ажыл-агыйларда ам-даа бар боон турарын канчап-даа таарышпас. Барыын-Хемчик районнуң совхозтарында чамдык хойларның дүгү дүжүп эгелээн хиреде-ле кыргылданы шүшпең чорудуп турар. Бо хүннерге чедир ажыл-агыйларда чүгле 300 ажыг хой кыргыттынганын чүү деп тайылбырлаарыл? Улуг-Хем районда кыргылданың байдалы моон биичии-даа дээредевес. Мынчага чедир мында 2467 хой кыргыттынган. Бай-Тайга, Мөңгүн-Тайга, Өвүр районнарның ажыл-агыйлары кыргылдаже чаа-ла эгелеп ыяпгыраткан.

Тываның 40 чылында алган социалистиг хүлээлгелерни болгаш планныг онаалдаларны чедиишкинниг боттандырып, республиканың юбилейнин күш-ажылчы белектиг үткүүр, эки шынарлыг хөй дүктү Төрээн чуртка бээр дээш бүгү хемчеглерни ап чорудары — мал ажылының ажылдакчыларының мурнунда туруп турар социалистиг болбээс сорулгаларның бирээзи.

М. МОНГУШ,

республиканың Көдээ ажыл-агый министерствозунуң хой ажылының талазы-биле улуг зоотехниги.

ЧЕДИ ХОНУКТАП

«Торгалыг» совхозта хой кыргылдазы организастыг чоруп турар. Ол пунктунуң эргелекчизи Орел Калзын-оол. Төп салбырда 10809 хойну кыргаан. Оон 17811 килограмм дүктү алган. Ында электрилиг хачы — 40. Ниитизи-биле 70 кижи кыргылдада киржип турар. Моторист Алдын-оол Ыйманың ажылдап турары эки.

Кыргыкчылар ортузунда «Эки кыргыкчы» деп конкурсту эрттиргеп. Аңаа бирги черни Эртине Кыргыс алгаш, алдын шак-биле шаңнаткан. Борунмаа Чактарга 25 рубльди тывыскан. Чарышты чеди хонуктап түңнеп турар.

М. МАДОН.

Өвүр район.

«ТЕРЕ-ХӨЛ» СОВХОЗ: темпи бедээн

«Тере-Хөл» совхозта хой кыргылдазы эгелээн. Хүннүң чыгыы чаашкын чаан турганыңдан кыргылда шуудавайн турза-даа, каяң аяс хүннерни хилис эрттирбейн, кыргылданың темпизин чоортуу бедиткеш, бо хүннерде доозуп турар.

Чугула кампанияның баштайгы хүннеринде Балыктыг бригадазының хойжулары 3913 хойнуң 1830-ин кыргып, 3 тонна дүктү класстаан болгаш пресстээн. Каргының хойжу бригадазы 5280 хойну кыргылдаже киирер. Бригаданың он бир кодан хоюн график ёзугаар кыргып доозуп турар.

Кыргылда соонда хураганнарны келериндеи үзер. Малды хүр кыш ажырарының магадалы — чайгы семиртилге.

Күнгүртүгдеп тээрби беш хире километр черде Чыргалаңдының чүрүмалдыг сериин чайгыларында залдар хонгулапкан. Ол — Каргының хойжу бригадазының хойжуларының коданнары-дыр.

Оон ырак эвесте, арыг болган агым сугтуг Дажылың хемниң кыдында, даг эдээнде, кыргылда пунктузунга чедe бердивис.

— Пунктуну маңнаа бо чылын чаа тудуп, ажыглалга киирген. Хүнде-ле ийи кодан хойну график ёзугаар кыргылдаже киирген, бо ажылды бир неделя иштинде доозар сорулгалыг бис. Бригада кежигүннери бир хойдан-на 1,5 кг дүктү кыргып, 4,5 тонналы күрүнеге дужаар бис — деп, Каргының хойжу бригадазының бригадири Санин Лопсаңович Магбың чугаалады.

Пунктуда электрилиг он ийи хачыны болгаш дүк презин тургускан. Эдээн хой кыргыкчылар хол хачыларын-биле ажылдап турар болду. Бистин барган хүнүвүсте аңаа шупту 10 ажыг малчыннар ажылдап, хоочун хойжу Семен Лопсаңович Магбыңның 380 хире хоюн кыргаан турлар. Түс черниң чолдак-семис кудуруктуг хойларының дүгү арыг, шыырлары эки.

— Баштайгы хүннерде Сагаачы Самбылаңның бир кодан хоюн кыргыдывыс. Оон дүктерн бирги класстың, эки шынарлыг болду — деп, бөлүк хүктерни ылгай салбышаан, кичээнгейлиг хынап көрүп тура, учётчик А. Хуужүгүр чугаалады. Ол боду зоотехник книжи болганда пунктуда ажылдын шынарын, темпизин, өске-даа ажылдарны доктаамал контрольдажып, дүктү хүлээп авышаан, учётчиктеп турар.

Дүк класстаар черниң чанында хары угда 80—100 кг чедир дүктү пресстээр пресстe А. Магбың, А. Кыргыс, В. Санаа, В. Самбыла олар ажылдап, аңаа беттары өөреникчилер.

Пунктуда хой чуур, күн пресстеп, шыгжаар черлер бар, белен маркэ, бижиктиг пресстээн дүктү Тере-Хөл сельпозуунга дужаап турар. Хой кыргыыр черде электриктер, электрохачы чидидикчилери, пресстээн дүк демдектекчилери шупту шилип алдынган электромотор үзүктел чокка ажылдап, электрилиг хачылар бичии-ле үреп берзе, ону адыкчылер К. Быдаакай, С. Баянов олар эдээ берип турар болду.

Совхозтуң директорнязы, партия, профсоюлдел организацияларының, мал ажылының специалистери бо чугула кампанияны организастыг, кыска хуусаада чорударының хемчеглерни ап, суурнуң албан организацияларындан шефчилерни аяс, каяң хүн бүрүзүнде кыргылдаже чорудуп турар.

Кыргыкчылар ортузунда социалистиг чарыштың негелделерни, кыргылданың графигин, ажылдың расценказын пунктуга аскан. Чарышты беш баллдыг система-биле седи хонуктап түкнээр. Электрилиг хачы-биле хүн үлүгүн 115 хуу күүседип, 40 хойну кыргааш, оон 56 кг дүктү алган кыргыкчыны, ол ышкаш хол хачызы-биле хүн үлүгүн 115 хуу күүседип, 22 хойну кыргааш, 35 кг дүк алган кыргыкчыны бирги черни эзлээн деп санаар. Чарыштың тивлекчилеринге акша шаңналдарын тыпсыры көрдүнген.

Соок, чаашкынныг хүннер хөй болуп, хойнуң дүгүнүң кургаарын, хозаарын маңнаар чоруктар кыргылдага сааттыг болуп турган, ынчалза-даа кыргыкчылар аяс, каяң хүннерни ажыглаан. Д. Сана, С. Сарыгыр, З. Сагаачы, Т. Сана, Н. Самбыла, өске-даа кыргыкчылар хүн үлүгүн ажыр күүседип, дк сеткилдиг ажылдап келгеннер.

Совхозтуң хоюну малчыннарының бирээзи Борис Бүрбүевич Тагба пенсиялаш алды чыл четсе-даа, аңаа орбайн келген. Бо кыжын ие-бүзезинбиле хуу көшкек 97 хойну, 77 хураганны азырап, хүр-чаагай кыштаткан. Ол — бригадада улусчу контроль постузунуң дк сеткилдиг ажылдап келгеннер.

Совхозтуң хоюну малчыннарының бирээзи Борис Бүрбүевич Тагба пенсиялаш алды

Библиотека имени А. С. Пушкина

Экономика камналгалыг болур ужурлуг

МАЛ ЧЕМИНИҢ ШЫНАРЫН ЭКИЖИДЕР

Бо бешки чылда мал чемин будурерин тускайлыктан алыр кылдыр сайзырадыр сорулга салдынган. Мал чемин будурерин механизастаанының база минералдыг нелделерин, химиктиг будумелдерни чон ажыглаанының ачызында шил чеминиң шынарын белдирери болгаш оон чемгирин чедип алыры чугула. Ынчалза-даа мал чемин белеткеп турар үеде технологтуг негелделерни сагывайн турарындан сүзүүлүг будумелдер хөй-биле чидип, куду шынардыг мал чемнерни белеткээринге чедирип турар.

1983 чылда химижидилге станциязының чорутқан анализинден алгаш көөрге, республикага I-ги болгаш II-ги класстың мал чемверин мынчаар алган: сигенни 70,5 муң тонналы азы 43 хуузун, сигем далганын 2,5 муң тонналы азы 33 хуузун, семажты 13,6 муң тонналы азы 14 хуузун, силосту 75,9 муң тонналы азы 42 хуузун. «Революцияның чалбыжы», «Улуг-Хая», «Кызыл тараачын», «Бүрен» совхозтарның белеткеп алган мал чемнерининг шынары эки болган.

Хынап көрген мал чемнеринден 40,5 муң тонна сигенни, 4,1 муң тонна сигем далганының, 67,7 муң тонна семаятын, 70,6 муң тонна силостуң шынары багай болган. Кластың четпес мал чемнерни белеткээринин түңнелинде чем хуулдурар протеинниң чидирии 1986 тонна болган. Бо үстүнде адаанывыс чидиргеден немелде 1390 тонна эттии, азы 198 тонна сүттү ап турган. Чогум-на ынчангаш сүзүүнүг будумелдерниң чидирии болдурбас сорулга көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының мурнунда туруп турар.

Чамдык зоналарга, харыдаа чамдык ажыл-агыйларга безин сиген кезилдезиниң чаңгыс аай календарлыг хуусааларын доктаадын болбас. Сигенниң өзүп үнери сигенниң хевирлеринден, оон үнүп турар черинден, чемишчидилгеден улуг хамаарылгалыг. Ынчангаш сигенни ажаап алырының эң не таарымчалыг үези үнүштериниң өзүп үнериниң үелери болур. Баштайгы кезилдени мал чеми культуралар, баш тыртып орда, чочак-тараа чечектелип турда чорутса эки дээрзин практика бадыткап турар. Ынчалза-даа сигем шөлдерин чылдын-на эрте кесмеш туруптар болза, оон дүжүктүрүү кудулаар. Ынчангаш чамдык черлерниң сигенин кезер хуусааларын чылдын-на эдлечештирип турары чогумчалыг. Сигенни чавыс кескенинден сигем арбын болур болгаш шынары эки болур. Ынчангаш хову сигеннерин 4—5 сантиметрден, а чочак-тараа үнүштерин 7—8 сантиметрден бедитпезе чогуур.

Сигенни кургадып турар үеде кыска хуусааның иштинде оон өл-шыгын 15—17 хуу чедирер болза улам эки. Сигенни бөлүп азы сараттап турар үеде сүүзүнүг будумелдер 20 хуу чедир ала-чайгаар чиде бээр таварылгалар тургулаар. Шак мындыг чидириглерни болдурбас дизе, сигенни дарый шарыыр херек. Сигенниң өл-шыгы 20—22 хуу турда, тырый шарыыры ажыктыг. Бир эвес сигенни хөлүп артыр кургадыптар болза, ону эртен эрте ниижпе кежээ орай тырый шарыыр.

Сиген белеткээринин энне дешилгелиг аргазы — ону эки салгынадыры. Бо арганы ажыглаарга, кургадылганың хуусаазы 2—2,5 катап кызырлыр, бүрүлериниң болгаш чечектериниң чидирии эвээш болур болгаш сигениң шынары 20—30 хуу беднир, күш-ажылдың чаргдалы болгаш сигенниң бот-үмези 3—8 хуу чиигээр. Чочак-тараа сигенин салгынадырга, оон ажыы дыка улуг.

Технологтуг негелделерни шын сагыыр болза, семажтың болгаш силостуң шынары эки болур. Лабораторияга хынап көрген аналиэтерден алгаш көөрге, кала-даа белеткээн семажтың болгаш силостуң өл-шыгы улуг боол турар. Ынчангаш ол мал чеминиң хоолузу кудулап, каротини үрегдеттинип, протеинниң чидирии 20—27 хуу чедип турар.

Бии-Хем, Каа-Хем, Кызыл районнарның ажыл-агыйлары ногаан массаны сенаж кылдыр салырда оон чулуун 50—55 хуу чедирбейн турар. Мал чеминиң шынарлыг болурунга температура база улуг рольду ойнап турарын демдеглезе чогуур. Сенаж болгаш силос салыр онгарларны долдурарын саададырга, ногаан массаны таптадыр, эки тырый бастырбаска, силос болгаш сенаж массалары изип эгелээр. Онгарларны ногаан масса-биле 3—4 хонук иштинде долдуруп каапгар болза эки.

Мал чеми культураларны силос кылдыр салып турар үеде оон өл-шыгын эвээжедири-биле саваанны ажыглаарда чугула. Саваанны ажыглаарда, салып турар мал чеми культураларда суг кайы хире бар боол турарын санап алыр. Силоска протеин, күгүр хөй болзун дээш минералдыг немедде болур диаммоний фосфатты, азоттуг будумел мочевинаны немээри эргежок чугула. 1 тонна ногаан массага 4—5 кг минералдыг немелдени салыр.

Витаминниг мал чемнерин белеткээрин долузу-биле механизастаан-даа болза, ол мал чемнериниң шынары багай болуп артпышаан. Улуг-Хем, Бии-Хем, Кызыл районнарның ажыл-агыйларын эрткен чылын шынары куду дыка хөй далганы белеткээн. Сезон дургузунда 350—400 тонна далганы бир агрегат будурер турган, республикага бир агрегат ортумаа-биле 190 тонна далганы будурген. ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг. «Бүрен», «Революцияның чалбыжы» совхозтар болгаш кедээ ажыл-агыйның дуржулга станциязы нииттиниң малынга бо үнелиг мал чемин 300 — 1000 тонна чедир белеткеп ап турар. Ындыгдаа болза «Енисей», «Кызыл туң», «Салы», «Большевик», «Бай-Тал» совхозтар бир агрегатка онаалтыр бир агрегатка онаалтыр дөңгүп-ле 25—50 тонна далган белеткээн, ындыг турбуже оларда үнелиг болгаш тывылбас дериг херекселдер анаа-ла ажыглаттынмайн чыдып турар. Чамдык ажыл-агыйлар сиген далганы будурерине үр чыткан сигеннерни, кадып, сөөктелип калган үнүштерни чиг-эт кылдыр ажыглап турары канчаддаа таарышпас.

Мал чемнериниң шынарын чогуур үезинде хынаар, мал чемнерин белеткээриниң технологиязын хажыдып турарын эдип алыр дизе, совхоз бүрүзү лабораториялыг болур херек. Ажыл-агыйларның удуртукчулары лабораторияның ажылын экижидер, мал чемнериниң шынарын бедидер дээш туржур хүлээлгелиг.

Е. АЮШИНОВА,
агрохимик.

МОСКВА. ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының П. Н. Лебедев аттыг физика институдунуң болгаш химия-фотография үлетпүрүнүң бүгүзевилел күрүне эртем-шинчилел институдунуң ажыглакчылары фотографияның чаа материалдарын кылырының эртем үндезинниерин дем-биле ажылдап кылганнар. Эртем шеңделдеринде үезинде чамдык болуушкуннарны өөренип көөрүнге ол материалдарны ажыглаар. Астрофизиканың болгаш чер плазмазының шинчилелдеринге ук материалдарны бистиң чүртүвүстүң эртемденнери калбаа-биле ажыглаар.

Фотографияның чаа материалдарын кылырының эртем үндезинниерин чогаатқан ийи институттарның эртемденнериниң болгаш специалистериниң ажылы дээш 1983 чылда ССРЭ-ниң Күрүне шаңналың тывысқан.

ЧУРУКТА: физика-математика эртемниериниң кандидады Ю. А. Михайлов (оң талазында) болгаш физика-математика эртемниериниң доктору А. С. Шиканов.

А. Морковкининиң фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде

ХАЖЫДЫЫШКЫННАР БОЛДУРБАС

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Президиумунуң хуралынга будурулгеде, ажыл-агыйларда, тудуг организацияларында отчётка меге немей бижилгелер, хажыдыышкыннар кылыр чоруктар дугайында айтырыгны чугаалашкан. Республиканың Статистика эргелелиниң начальниги Т. И. Байкара ук айтырыг талазы-биле хуралга дыннадыг кылган. Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Президиумуу чугаалашкан айтырыгга хамаарыштыр чамдык удуртукчуларның тайылбырларын база алган.

Республиканың ажыл-агыйларында, тудуг, автотранспорт будурулгелеринде отчётка меге немей бижилгелер кылыр чоруктарның фактылары ам-даа бар дээрзи айыттынган. Оларның чамдыктары бо 1983 чылда отчёт-үчётту тургузуп турарының шынныын хынаары-биле 526 объектиге хынаала чоруткан. Оон түңнелинде 135 объектиге немей бижилгелер, хажыдыышкыннар илерээн. Бо чылдың беш айларында 142 объектиге мындыг янзылыг хынаала чоруткан, меге немей бижилге, хажыдыышкын кээрби бир объектиге илерээн, оон иштинде меге немей бижилге — дөрт.

Республиканың совхозтарының отчётгарында немей бижилгелер, хажыдыышкыннар бо-ла таваржыр. Чижээ, Кызыл районнуң «Көк-Тей», «Тимилгей» совхозтарында чурттакчы чондан малды керээ чарбайн садып ап турары илерээн. Оон түңнелинде ажыл-агый хообілу-дүрүмге үидезин чок немелде түң алыр апаар-дыр.

Мал чеминиң белеткелининг үезинде улусчу контроль комитединиң ажылдакчылары Тес-Хем районда «Тес-Хем», «Кызыгаар», «Чодураа» совхозтарда ол талазы-биле меге немей бижилгелер турганын тодаратқан. Оны районнуң улусчу контроль комитединге көргеп. Бии-Хем районнуң «Кызыл тараачын», «Өөк», совхозтарга ногаа тарылгазын чорудуп турар үеде немей бижилге кылып турган бүрүүлүг кижилерге хамаарыштыр районнуң улусчу контроль комитеди чогуур хемчетин онааган.

«Сельхозтехкүрком» каттыжыышкынның будурулгелеринде, Кызыл, Шагаан-Арыг АТБ-лериниде спидометри ажылдавайн турар автомашиналарны ажыглаан, рейстерже үндүрүп турары канчап-даа таварышпас. Кывар-чаар материалдарның чарыгдалының, сөөртпеп чүүктүң хемчээлии санап турарында хажыдыышкыннар база, бо-ла тургулаар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң өртен чылдың февральда үлээп алганы «Отчётта меге немей бижилгелерниң болгаш еске-даа хажыдыышкыннарның фактыларының дугайында» доктаалын ылаңгыя Кедээ ажыл-агый, Аъш-чем үлетпүрүнүң министерстволарының будурулгелеринде, «Тыва тудуг», «Тыва кедээ тудуг», «Шагонартаастройбо» трестерде, Улуг-Хем, Тес-Хем, Кызыл, Таңды райкүүскомнарда, Кызыл хооркүүскомда четпес күүсеттинип турарын Президиум айыткан.

Меге немей бижилге чорудары — күрүне сагыга-чүрүмүнүң хажыдыышкыны болур болгаш улус ажыл-агыйныга экономиктиг улут кегараалды ол чедирип турар. Ынчангаш ол чоруктар-биле демиселди ажылдың кандыг-даа участогунга чорудары чугула. Хуралга чүтаа чогум-на ол айтырыгже угланган болгаш ол талазы-биле ханы чүтаа болган.

Үстүнде болгаш оон-даа еске немей бижилгелер, хажыдыышкыннар дээш чөрбін алдың кижи янзы-бүрү хемчетге онаашкан.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Президиумунуң хуралы чугаалашкан айтырыг талазы-биле делегереигей доктаалды хүлээп алган.

Е. Н. Борисова «Тувкомхүнзчерго» системазынга чөрбін бир чыл ажылдаан. Баштай ол контролёр, оон соонда электромонтёр, боон ажылдап турган. Екатерина Николаевнаның үр чылдарда үре-түңнедиг ажылдап келгени бедин-биле үнелеттинген. Байырлалдар үүнеринде оон хөрээнге Ленинчи юбилей болгаш «Күш-ажылчы шыгарал дээш» деп медальдар чаймай бээр. Чоокта чаа ол РСФСР-ниң Коммунал ажыл-агый министерствозунуң Хүндүлел бижии-биле шаңналткан.

Екатерина Николаевна коллективте профилактика чөвүлелиниң кежигүнү, дружиниик, аныктарның дагдыныкчызы.

ЧУРУКТА: Е. Н. Борисова электри хереңселдерин канчаар кылырын аныяк электромонтёр А. Новикова-га таныльбырлап тур.

М. СУНДУЙНУҢ фотозу.

ТООМЧА ЧОКТУҢ УРЖУУ

Чадаананың № 1 ортумак школазында өөрешикчилериин будурүлге бригадазы бодуунуң тургустунуп келген 20 ажыг чылдарының дургузунда СЭКП-ниң XXII съездинге аттыг совхозка ногаа аймаанын (картофельдин, капустаның) чаагай дүжүдүн өстүрүп берип келген. Оон-биле кады будурүлге бригадазының өөреникчилери чыл санында 50—60 тоннадан эвээш эвес чайгаар үнген сигенни кезип белеткээри чаңчыл болган.

Оон чижээнге өөреникчилерниң будурүлге бригадазының 1983 чылда кылган ажылдарын киирип болур. Олар 10 га черге капустаның, 5 га черге картофельдин чаагай дүжүдүн өстүрген. Ол ышкаш эртнен чылын 58 тонна сигенни кезип белеткээш, совхозка дүжаагган. Анаа немей 7 тонна будүк-бүрүнү база белеткээн.

Сөөлгү ийи чыл иштинде өөреникчилерниң будурүлге бригадазының төвү ийи катап кешкен. Турлагны дерип кылып каарга, чайгы сезон төнген соонда, ону бүзүп үреп каапгары чаңчыл болган. № 1 школаның «Дүжүт» будурүлге бригадазы 1984 чылда берге байдалда келген. Ам оон турлаан шуут чок деп чугаалап болур. СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң директизязы өөреникчилериин будурүлге бригадазының төвүн түдүп бээринин дугайында айтырыгны СЭКП Чөөн-Хемчик райкомуунуң пленумнарынга, улус депутаттарының район Советтериниң эдлелгиг сессияларынга каш удаа тургузарга-даа, совхоз директизязы кандыг-даа хемчег албаан.

Ол хамаан чок Чадаананың № 1 школазының директору кадаг болгаш маңза материал-биле хандырып бээрге, турлагны боттары кылып алырын дилээрге: «Ындыг материал бистече чок» деп, совхоз директору Х. С. Дамба-Даржаа харыы берген. 1984 чылда «Дүжүт» будурүлге бригадазы 5 га капустаны, 5 га картофельди, 15 тонна сигенни, 10 тонна будүк-бүрүнү белеткээр сорулгалыг. Чайгы үеде 93 өөреникчиниң 4 сезонга эдлечештир ажылдадыры көрдүнген. Амгы үеде турлагга өөреникчилер чүрттаар арга шуут чок. СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң хаван фермазының чанында дилиг материалдарындан кылган турлагны чүрт-лыгы үреп каан. Райкомуң санпропстанциязы анаа «Уруглар чүрттаарынга тадырымча чок» деп түңнезин тудүргеш, хаттап. Совхоз директизязы ону тоомчага албайн турары канчаддаа шын эвес.

1984 чылдың чайгы дыштанылга сезону эгелээн. Ам Чадаананың № 1 ортумак школазының будурүлге бригадазының өөреникчилери картофель болгаш капустаны тарып, ону ажаавышаан, сиген шөлүн сугтарар. Сиген кезилдези эгелээрге, олар бети дээрге-ле 55—60 тонна сигенни кезип белеткээш, СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозка хүлээдирлер. Ам оларның ажылдап чүрттаар черниде бедүүн манза-биле безин кылган чүрттаар оран-сава чок.

К. МОНГУШ.
«Шынның» корр.

ТУДАР ҮЕЗИ КЕЛГЕН

Тожу районнуң «Май 1» совхозу албан черлеринге, уруглар садыңга, школага, чүрттылга бажыннарынга хөрек чугайны чылдын-на белеткеп ап турар.

Чугай белеткелиниде четпестерни чок деп болбас. Оны белеткээр, өрттедир ажылчыннарга чүрттылга бажының тударын өөрөнип көөр үе келген.

Д. АЙР-САНАА.

АЖЫГЛАЛГА КАЖАН КИРЕРИЛ?

Ак-Туруг суур Чаа-Хөл хемнин бир талакы эриин дургаар чаттылган. Чаа делгем бажыңнар суурга чылдын-на немежип турар. Оларның тудуун Шагаан-Арыгның № 586, Чадаананың № 3 КМК-лары чорудуп турар. Бо чылдың эгезинден бээр Шагаан-Арыгның № 586 КМК-зы ай, квартал планын күүседип келген.

Чадаананың № 3 КМК-зы 2 аал чүрттаар бир бажыңны чыл хире тудуп келгеш, арай боорда ажыглалга киирген. Ол КМК бо үезин база бир бажыңны тудуп эгелээн. Ук бажыңның 2 эжикти, 8 сонга рамизин, ханаларын кылып каан. Тудуг оон-мыкай ара соонзан. Тудуг материалдары чогуундан ажылчыннар 2 ай чыгыы ажыл чок турган. А КМК-ның удуртукчулары тудугжуларның чүү кылып турарын чаңгыс-даа сонуургап көрбээн. Чадаананың № 3 КМК-зы Ак-Туруг суурда шала тутқан бажының ажыглалга кажан киирер ирги?

К. КОМБУ.
Улуг-Хем район.

УЛАМ ШУДУРГУ

Өвүр районда «Торгалыг» совхозтуң Ирбитей ешку бригадазында онаашкан ажыл-ижинге бердинген кижилер хөй. Ындыгларга он ажыг чылдарда ешку кадарып келген малчын Александра Тырыкты хамаарыштырып болур. Ол ам амгор уксаалыг төрүүр 355 баш ешкүзүн хүр кыштадып, чыл ажыргаш, 348 анайны онча-менди доруктурүп ажаап турар. Оон хөрээнде беш чылдың шалыпчызы хөрек демдээ чайнап чоруур, малчын амгы үеде Сөөт Тываның 40 чыл оюн төлептинг үткүүр дээш улам шудургу ажылдап турар.

Н. ДАМДЫН.

Өзүлденің базымнары

ЧИЗЕДЕН ЧИЗЕ ЧЕДИР

Чүрттакчы чон дугайында, оон хөгжүлдезинин болгаш ажыл-чорудулгазының дугайында эң-не долу медээни берип турар чүүл болза, чизе болур. Чизе чүрттаинити чүрттакчыларның санының, девискээр аайы-биле чүрттап турарының, харназынының, эр-хөрээженнин дугайында, хоорай болгаш суурлар чүрттакчыларының санының, оларның өг-бүле байдалының дугайында сан-түңнерни берип турар. Чизенин материалдары чүрттакчы чонуң социал болгаш национал составын, оон биличиниң деңнелин, улус ажыл-агыйының адырларына хуваалдазын, кол-кол кылып турар ажылын бадыткап турар. Чүрттүң культура амыдыралынга өскерилгелер кандыг болурун чизенин түңнелдери база көргүзер болганындан ол политиктиг ужур-утказыг. Эрткен чүс чылдың төнчүзүнде улуг орус чогаалчы Лев Толстой мынча деп бижээн: «Чизенин иниттилелге ажыктыы чүдел дээрге, ол бистин иниттилелливисти-даа, кижи бүрүзүн-даа көргүзүп турар көрүнчүк-дүр».

Россия империязының 1897 чылда кылганы баштайгы болгаш кара-чаңгыс Бүгү-ниитти чизезиниң материалдары социал-экономиктиг харык чок байдалды чонуңун хөй кезииниң культура талазы-биле хожудангайын көргүскен. Чижээ, 9-тан 49 хар чедир үжүк-бижик билир кижилерниң 40,3 хуузу эр улус, 16,5 хуузу хөрээженнер болган. Бижинбилиг чок эң хөй кижи Орта Азияда болган. Чижээ, Таджик ССР-ниң девискээринге эр улустуң чүгле 3,9 хуузу, хөрээженнериниң 0,3 хуузу үжүк-бижик билир болган.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязы тиилээн соонда бир ай эрткенде Улус Ажыл-агыйының Дээди Чөвүлелиниң тургузар дугайында Декрет үнген. Анаа чизе болгаш хүн бүрүнүң санаашкының кылыр түскай килдисти — амгы үеде ССРЭ-ниң Төп статистика эргелелин тургускан. Ажыл-агый сандаргай, хамааты дайынның болгаш даштыкы интервенциязының үреп-тоиап каапкан чүүлдерин ажып эртер аажок улуг бергелер турзылаа 1920 чылдың августа баштайгы совет чизени кылып чорутқан, ол чорук ажылдыышкыннарның болгаш таваачыларның аныяк совет республиказынга үредген тонаттынган улус ажыл-агыйын катап тургузарынга болгаш культура тургузуушкунун боттандырарынга улуг ажык-дүзелиг болган. 1920 чылдың чизезии чедиишкининг чорударынга В. И. Ленининң дөрт киржилгези дыка ажыктыг болган. «Совет республиканың социалистиг тургузуушкунунга чизенин сан-түңнери бирги чергенин болгаш удуртукчу үжүр-дүзелиг» деп ол демделээн. (ЧДЧ, т. 51, арын 339).

1926 чылдың декабрьда Бүгү-эвилелдин чүрттаачы чонуңун эң баштайгы чизези болган, ол чүрттүн бүгү девискээрин хаара түткан болгаш улус ажыл-агыйын катап тургузарынга аныяк совет республиканың чедиишкиннерин көөрүнге улуг салыышкынны киирген. Чизенин түңнелдерин 56 томга парлаан. оон байлак материалы баштайгы беш чыл планын тургузарынга, чүрттаачы чонуңун келир үеде өзүлдезин тодарадырынга кол үндезин болган.

1939 чылдың январьда болган үшкү чизенин түңнелди баштайгы ийи беш чылдын чедиишкиннерин илдеи-биле көргүскен. Ынчалза-даа оон материалдарын бүрүзү-биле ажыктаан. Ынчалза-даа оон алдынган сан-түңнер будурулгенин социалистиг аргазы бистин чүрттувуста быжыкканын хожудангай аттар турган черден муонаачы индустриалдыг күрүне апарганын, кыска хуусаа дургузунда культура революциязы чүрткә боттамганын көргүскен.

Ээлчеглиг Бүгү-эвилел чизези 1959 чылда болган. Эрткен дайынга бистин чүрттувус материал-даа, кижи күжү-даа талазы-биле улуг чидиргге онаашкан. 20 миллион совет кижи амы-тынын оксунган. Чизеден алдынган сан-түңден алгаш көөрге, ССРЭ бижик-билиглиг кижилериниң күрүнези апарган. 9 хардан 49 харга чедир эр кижилериниң 99,3 хуузу, хөрээженнериниң 97,8 хуузу бижик-билир болган. Бир эвес 1939 чылда 10 хардан эрү назылыг бир муң чүрттаачыга онааштыр дээди эртемниг 11 эр 5 хөрээжен кирип турган болза, ол сан 1959 чылда түс-түзүнде 27 болгаш 20 болган.

1970 чылда болган Бүгү-эвилел чизези 1939 болгаш 1959 чылдарның чизелериниге бодаарга дыка калбак программалыг болган. Чижээ, ССРЭ-ниң улустарының каш дылын билирин тодарадыр айтырыг база бар. ССРЭ-ниң улустеринің, оон иштинде орус амадыы билир чорук культура болгаш экономика хөгжүлдезиниң көргүзер болгаш ССРЭ-ниң язы-бүрү улустарының национал культуразының боттарынга чөөкшулажыр арганы бээр. Чижээ национал хамаарылга-даа, киитилелдиң аңгы талазы-биле составы-даа капиталистиг чүрттарның чизезиниң айтырыгларынга кирбейн турар, ол чорук чизениң үнезин чидирип турар.

Чизениң кызыгаар чок үнелиин барымдаалааш, КПО-нуң чүрттакчы чон талазы-биле Бүгү-делегей конференциязы 1974 чылда Бухарестиге болган болгаш бүгү чүрттарга 1975—1985 чылдарда чүрттакчы чонуңун чизезин кылырын сөпталдаан. Делегейниң дыка хөй күрүнелери оны кылган дээрзин демделээр херек. Дыка хөй үеде чизе кылбаан. Кылат оны 1982 чылда эрттирген, ол ышкаш Турцияга, Эфиопияга база чизелер болгулаан.

1979 чылда ССРЭ-ниң чүрттакчы чонуңун чизези болган. ССРЭ-ниң чүрттакчы чонуңун саны 1979 чылдың январь 17-де байдал-биле 262,4 миллион (1984 чылдың эгезинде 273,8 миллион) четкен. Бистин чүрттувуска шыпар талазы-биле болган көскү ескерилгелерни ук чизениң түңнелдери бадыткаан.

Чизенин чедиишкинниг өртеринге чүрттакчыларның анаа хамаарылгазы база кол болдуг. Чүрттакчы чон үгле чизе дугайында билир эвес, анаа деткимче көргүзер болгаш ында киргеи сан-түңнүң кым-даа билбес дээрзинге бүүрээр үжурлуг.

Владимир ИОНЦЕВ,
экономика өртемниериниң кандидады.
(ПМА).

«ШЫНГА» ХАРЫЫ

СЭКП КЫЗЫЛ РАЙКОМУ, РАЙКУУСКОМ

«ШЫНГА» ХАРЫЫЛАРЫНЫ САЛАДЫП ТУРАР

ЧҮГЕ ХАРЫЫЛАВААНЫЛ?

Кызыл районуң күш-ажылчы коллективтериниң дугайында чагаллар «Шын» солуунуң почтазынга доктамал кээп турар. Оларның бир кезиин чыркыне үндүргеи, чамдыктарын истээр база хынзыр, хемчеглер алыры-биле СЭКП райкомунче, райкуускомче, район төвүүнүн албан черлеринче, парткомнарже, чер черлерде көдээ Советтерже, бүдүрүлгелерже чоруткан.

Парлаттынган, парлаттынмаан чагаллардың бистиң автоларымыстың саналдары шүүмүүлелдери солуунуң кичээнгейинин төвүнде болуп тураа. Чүге дээрге чагааларда көдүрүлгеи айтырыглар маңаар арзыы чок, үезин келгени-биле ыглалып турар.

Чижээ, О. Сымчаан-оолдуң «Х Улуг хүрээ» совхозтуң директиязының кичээнгейинге «Ог-бүдениң күзелиң» деп чагаазын май 22-ниң номеринге үндүрген. Чагаала мындыг одуруглар бар: «Кыштагда кажаавыс эргижирээн, дээвири чиндинейиип турар апарган. Хүреган кажаазы тар, хүраганнар тыцыштпас. Мал турар чер каранғы, чаш хүраган эмзиперн берге, малдың өңүү-даа көзүлбес.

Чунар-бажың чок, шуптувус талка суг чылдың алгаш чукуп турар бис... Мыя бо четпестерни чайладып берзе, өскелерни боттарывыс кылып алыр бис». Ол дугайында айтмоюны совхоз директору Х. Монгушка, бригадир В. Чарт-оолга, совхозтуң өске-даа удуртукуларынга хойжу кашдаа тургускын.

Ажыл-агыйның удуртукчулары харыылавас, бо талазы-биле хемчег албас боорга, чагаа редакциязга келгеи. Малчыннын бижээн үүлүгже харыыны солуңче чоруударын, аңаа хамаарыштыр хемчеглерни алырын дилээн бижиктн Кызыл райкуускомунуң «кодо» ажыл-агый эргелелиниң начальнигинче чоруткан. Ол харыы ам-даа келбээн.

Солунга үнген база парлаттынмаан шүүмүүлелдиң чагаалара харыыларны СЭКП райкомунуң бирги секретары В. С. Отур-оол, райкууском даргазы М. П. Бессмертных саалаарлып, чоруткайн турар. Райкомче «Шын» солуунуң чоруткалыкйн чагаага харыы ам-даа келбээн.

Ол чагааларның бирээзи-биле кансы танышарга мынаыс: «СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунга бадылаанны чүүлүн Аъш-чем программазын боттандырарынга кодээниң чүрттакчыларының салыышкыны улуг дээрзин демдеглээн. Оны бистер изиибиле деткип турар бис. Ынчангаш, шыдаар шаанвыс-биле мөлдең, кушту туна-техниканы шын ажыглаар талазы-биле ажылды шыңгыырадың, автопарктың ажылдакчыларының ээ-харыысалгазын бедидеринің хемчеглерни ап чорудуп турар» — деп харыыда бижээн.

РЕДАКЦИЯДАН:

Чагаада-даа, келген харыыда-даа шүүмүүлел эмин эртер ниитн болуп туурарын номчукчу эскерген боор. Адрези, ады чиге тодаргайлаттынмаан чолаачыларны, склад эргелекчизин ээ-харыысалга чок деп шүүмүүлээн. Кымнар күүрүнеиң автотранспортунга тарга база мал чемнерни сөөртүп, садып турарыл? Рейдиниң түннелдери, «...шөлүү-чөпшээрел чокка, кара туразында ажыглап турар фактылар илереэн. Ол четпестерни болдурбас дээш совхозтуң удуртугазы, улусчу контроль бөлүү машиндиргеи, чоруткан. Партия райкомунуң бирги секретары Н. В. Дрожжининиң редакциязга дыннатканы болза:

«Совхозтуң Сесерлиг салбырының бүгү малчыннарының киржилгези-биле эртикеи ажыл-агыйның техсовединге В. Я. Фогельдиң чурүүн, ааъы-чаның сайгарып көрген. Бодунуң багай чурүүн хуралдың киржилгелериниң, хөйжуларга ол билиигеи болгаш моон соңгаар эттиниң алырын аазаан.

Совхоз директорунуң дүмбалын ёзугаар шыңгыы доңгулданы В. Я. Фогельге онаагаи, ажылга чоокта чаа киргеиин барымдаалаваш, база аныяк спецмалист боорга, албан-хүлээлгезинге ону арттырган.

База ол ышкаш ол кижибиле профилактиктиг беседаны СЭКП райкомунга чоруткан.

КУДУМЧУДА ТӨГҮЛГЕН ТАРАА

«Кара-Хаак» совхозтуң удуртукчуларының ээ-харыысалга чогундан шиитиниң тараа болгаш мал чемнерин төтчеглеп, ону дүне сорлап садып турар фактылар бар. Кудумчуларда төгүлгеи тараалар ол дугайын хереченлеп турар.

Чижээ, бо чылдың февральда көдээ Совет бажыңының дүжүндан Сельская кудумчузунуң бажынга чедир тараа төгүлгеи. Бир кезек үе эрткеи. Магазин аданнан суур бажынче тараа төктүп чоктай бергеи. Дөрт айның он дөрттүн хүнүнде ол-ла кудумчуга кончуг чаагай кызыл-тас төктүп калгаи, оон улашкаш. Таспы хемниң улуг көвүрүүн кежир төгүлгеи.

Бо чорук чүүү көргүзүп турарыл дээрге, бир талазында, совхозта машина-техниканың ынай-бээр чоруурунуң контроль чок болуп туравы. Ажыл шагыйың соонда машиналарын гаражтан удуруп ап, хондур «хүүда ажылыңга» тыглаан турар. Ийнде, тараа, мал чемнерни ажаап-каректап турар кижилериниң ажылында база контроль чок. Мал чеминиң үчёт-отчёду сандаргай болуп турарын харыысалга чок, алыскак-чиксек улус ажыглап турар.

Күрүениң хөреңгизин төтчеглеп турар кем-бүрүүлүг кижилерни тывар, оларның оруун дозар үе келген деспе?»

Р. ОЧУР-ООЛ

Районнуң улусчу контроль комитединче бо чаагааны хынаары-биле чоруткан.

ООН КЕЛГЕН ХАРЫЫ

Районнуң улусчу контроль комитединиң даргазы К. Д. Монгуштуң адырга «Кудумчуда төгүлгеи тараалар» деп чагааны хынап, «Кара-Хаак» совхозтуң улусчу контроль комитединиң рейд чоруткан.

«Кара-Хаак» совхозтуң удуртукчуларының контроль чогундан чамдык ээ-харыысалга чок чолаачылар совхозтуң автомашиналарын шөлүү-чөпшээрел чокка, кара туразында ажыглап турар фактылар илереэн.

Ол четпестерни болдурбас дээш совхозтуң удуртугазы, улусчу контроль бөлүү машиндиргеи, чоруткан. Партия райкомунуң бирги секретары Н. В. Дрожжининиң редакциязга дыннатканы болза:

«Совхозтуң Сесерлиг салбырының бүгү малчыннарының киржилгези-биле эртикеи ажыл-агыйның техсовединге В. Я. Фогельдиң чурүүн, ааъы-чаның сайгарып көрген. Бодунуң багай чурүүн хуралдың киржилгелериниң, хөйжуларга ол билиигеи болгаш моон соңгаар эттиниң алырын аазаан.

Совхоз директорунуң дүмбалын ёзугаар шыңгыы доңгулданы В. Я. Фогельге онаагаи, ажылга чоокта чаа киргеиин барымдаалаваш, база аныяк спецмалист боорга, албан-хүлээлгезинге ону арттырган.

База ол ышкаш ол кижибиле профилактиктиг беседаны СЭКП райкомунга чоруткан.

ДОҢГУТКАН

Бии-Хем районда «Саян» совхозтуң малчыннарындан чагаа «Шын» солунга келгеи. Ажыл-агыйның зоотехниги В. Х. Фогель кижилер-биле ажылдап билбес, үнүүн дыннадыр, хөреңгенир, негелде биле каржы-доңгуу чорукту ылгаар-бырбас деп олар шүүмүүлеп бижээн.

Ол чагааны истеп-хынаарының ында көдүргеи айтырыгга хамаарыштыр хемчеглер алырының дугайында бижиктн «Шын» солун СЭКП Бии-Хем райкомунче чоруткан. Партия райкомунуң бирги секретары Н. В. Дрожжининиң редакциязга дыннатканы болза:

«Совхозтуң Сесерлиг салбырының бүгү малчыннарының киржилгези-биле эртикеи ажыл-агыйның техсовединге В. Я. Фогельдиң чурүүн, ааъы-чаның сайгарып көрген. Бодунуң багай чурүүн хуралдың киржилгелериниң, хөйжуларга ол билиигеи болгаш моон соңгаар эттиниң алырын аазаан.

Совхоз директорунуң дүмбалын ёзугаар шыңгыы доңгулданы В. Я. Фогельге онаагаи, ажылга чоокта чаа киргеиин барымдаалаваш, база аныяк спецмалист боорга, албан-хүлээлгезинге ону арттырган.

База ол ышкаш ол кижибиле профилактиктиг беседаны СЭКП райкомунга чоруткан.

ЛИВАНДА БАЙДАЛ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Национал чангыс ап чазаанын Ливанга айыыл чок чорукту хандырар талазы-биле күжениишкиннерин үзер дээш Тель-Авив болгаш оон барын үзелдиг христиан агентуразы бүгү чүүлдерни кылып турар. Чуртта байдалды чогумчалыг болдурар талазы-биле тодаргай хемчеглерниң планын батылаар дээн Р. Карамениң Министрлер кабинединиң хуралының будүүзүнде «Ливанның күштери» дээр барын үзелдиглер чепсектиг аткылажыышкыннарны өөскүткеи. Ол аткылажыышкыннарның түннелинде хамаатыг чонуун ортузунда өлүрткеннер болгаш балыглаттырганнар бар болган. Бейруттуң мусульман болгаш христиан районнарының аразына эрттирилгенин чүгле чангыс пушкүүзү дүш күүрүүг байдал база кагап чидиглеигеи түннелинде хаглыыган.

Ливанның мурнуу девискээринге израиль эжелекчилер тайбың чуруттакчыларга удур өлүрүкчү үүлгедиглерни улам күштелдиргеи. Ливан парлалганың дыннадыын ёзугаар алырга израиль эжелекчилер Сайда, Набатия хөөрайларга болгаш суурларга хөй арайтарны түлүп хоруглаан. Сайданың кудумчуларынга израиль солдаттар тайбың чуруттакчыларны база боодаан.

НИКАРАГУАДАН МЕДЭЭЛЕР

МАНАГУА. (СЭТА). Башкы Карлос Моралес тараачыннар Кооперативиниң кежигүнерин ылаңгыя индейлерни номчуурунга болгаш бижиирингe өөредип турган. Ол Рио-Сан-Хуан мокуга ажылдап келгеи. АКШ-тың төп разведка эргелелиниң ыдалаамы контрреволюстуг дээрбечилер суурже шуугуп киргеи соонда башкыны өлүрүп кааннар. Индейлерни бижиирe өөредип турган эки турачы беш студентилерни чепсектиг дээрбечилер тудуп алгаш, база боодап кааннар.

Америк империализмниң чалчаларының ол ханныг үүлгедиглериниң дугайында Никарагуаның өөредилге министри К. Туннерман парлалга конференциязынга мугаалаан. Рейганның администрациязының никарагуа улуска удур ыдалаан чепсектиг дээрбечилерни бижия билбес чорукту уэуткаарының 130 киржикчилерин өлүргенин министр дыннаткан. Контрреволюстуг дээрбечилер өлүрүкчү чоруктун дузазы-биле эки турачыларны коругдарын орадажыл турар.

АКШ-ТЫҢ ШПИОН ҮҮЛГЕДИГЛЕРИ

СТОКГОЛЬМ. (СЭТА). АКШ-тың төп разведка эргелели Барыын Европаның чуруттарынга шпион үүлгедиглерни калбаа-биле чорудуп турар. Оон хереченлп —америк шпион ведомствозунуң чажыт зокументизи. Ол зокументиниң Швецияның «Афтонбладет» солуну парлаан.

Барыыл Европаның чуруттарынга америк агентурага айтыышкыннарны берген чажыт зокументиниң 1976 чылдың күзүүнүнде бижээн турган. Барыын Европа чуруттарының ээ чүгүлә экономиктиг болган камгалал черлериниге шпион медээлерни америк агентилер чыып келгеннер. Политиктиг партияларның болгаш профсоюзтар организациаларының ажыл-чорудулгазын америк шпионнар база хынаан турган. Ол үеде Мурнуу Европа чуруттарынга, ылаңгыя Португалияга болган Испанияга демократтыг чаартылгаларга хамаарыштыр шпион медээлерни америкалнар чыып келгеннер. Швецияның чепсектиг күштериниге шпион үүлгедиглерни америк шпионнарының кылып турганы чажыт зокументиден илереэн.

МЕДЭЭЛЕР • ДЫҢНАДЫГЛАР • ФАКТЫЛАР •

БУДАПЕШТ. Национал хосталганың Сандинскжу фронтузуунуң национал удуртулгазының кежигүнү, Никарагуаның национал катап түргүлүүшкүн чазаанын Удуртукчу чөвүлелиниң координатор Даниэль Ортега баштаан Никарагуаның делегациязы албанның аяп-чоруун кылып Венгрияда чедип келген.

ВЕНА. Фашизмге удур партизан болүүнүң дайынчылары коммунистерни фашистер Леобен районга өлүргенден бээр 40 чылынга тураскаатқан митинг ол районга болган. Митингини Австрияның Коммунистиг партиязының кыйгырыын ёзугаар чыылдыырган. Митингинин лозунгнары — «Дайын болгаш фашизм катаптавас үкпелүү», «Бүгү күштү — тайбың дээш демиселче!» Фашизмге удур демисежип чоргаан хоочуннар, үлетпүр будүрүлгелериниң ажылчыннары, чоок кавыда суурларының чуруттакчылары аныяктар митингже киришкеи. Австрияга неонацизмниң кандыг-даа илерешкинниерине удур демиселдя уламна идепкейжиндерининң эргежок чүгүлээлиң митингже чүве чугаалаанар оизалап айтыкан.

БЕЙРУТ. Ливанның мурнуу девискээринде болгаш Бекаа шынаазында израиль шериглериниң туруштарынче Ливанның патриоттары сөөлгү хүннерде дидим халдаашкыннарны кылган. Партизаннарның болгаш израиль шериглериниң аразында тулчуушкуннар Камел аль-Лоз суурнуң чанында болган. Ол тулчуушкуннарның үезинде израиль эжелекчилериниң алаан каш солдаттарын, офицерлерни партизаннар өлүргеи болгаш балыглаан.

ВАШИНГТОН. Рейганның администрациязы «өлүрүкчү чорукка удур демисел» деп чылдак-биле делегей ареназынга дайынзыраан болгаш өлүрүкчү үүлгедиглерже бодунуң эвилелчилерин ыдалаарын орадажып турар. «Делегейге өлүрүкчү чорукка удур конференциия» дээр чыышты Вашингтонга Джонатан аттыг институт организастаан. АКШ-тың, Англияның, ГФР-ниң, Франциияның, Италияның, Японияның, Австралияның болгаш Израильдиң күүрүне болгаш политиктиг ажылдакчылары, а ол ышкаш үк чуруттарының массалыг информациа чепсектериниң төлээлекчилери конференциияга киришкеи.

АКШ-тың күүрүне секретары Шульц конференциияга чүве чугаалаан болгаш «делегейге өлүрүкчү чорум-биле демиселдиң» чаа стратегиязын Каттыышкан Штаттар бодунуң эвилелчилери-биле кады чорудар апаар деп медеглээн. Улустарның национал-хосталгалыг демиселиң АКШ-тың чагырыкчы болуктери «делегейге өлүрүкчү чорук» деп адап турар.

ТОКИО. Дайынга удур массалыг митинг Японияның пайысылалында «Мейдзи» паркта болган. Анаа 25 муң ажыг кижи киришкеи. Тайбың дээш демиселди уламна күштелдиреринге Японияның ажылчы чоннарының шиитиринин митингиниң киржикчилери бадыткаан болгаш америк чалгынныг ядролуг «томагавк» ракеталарны Японияга эккеп тургузар деп АКШ-тың планнап туравын шыңгыы буруу шапканнар. **(СЭТА).**

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

СОВЕТ ЧАГЫКЧЫЛАРГА

СОФИЯ. Омуртаг деп болгар хоорайда Н. Станчев аттыг трикотаж фабриказының ажыл-ишчилери совет чагыкчыларже эвлечглиг бөлүк хепти чүдүрүп чоруткан. Ол будүрүлгениң марказы республикада болгаш оон дашкаарда сурагларг. Ол дээрге тергини эки дазраан аянныг хеп деп чүве билдингнир. Үедеи чылдың калбас дээш мурнакчы будүрүлге чыл санында болдуның продукциязының 70 хире хуузун чаартып турар. Болгарияга социалистиг революциянын 40 чылынга уткуштур Омуртагның даарыныкчылары планның даалгаларын хуусавдан эрте доозар, шынар демдектиг хепти будүрериң көвүдедир хүлээлгени алган. Чедиишкининң үндезини болза кол будүрүлге чорудулгаларын механизастаары, мурнакчы технологияны, автоматчыдылга чүүлдерин ажыглаары болдур.

ҮРЕ-ТҮҢНЕЛДИГ, КАДЫ АЖЫЛДАЖЫГЛА

ГАВАНА. Совет-куба кадры ажылдажыгла республиканың улус ажыл-агыйын хөгжүдеринге, чоонуң чаагай чорууи бедидеринге салдарын чедирип турар деп, «Граама» деп куба солуну бижээн. Ол кадры ажылдажылганың бир үгүлүа адыры — энергетика. Хиргүүа деваскээримде (Сьенвуэгес можу) түдүп турар атомдуг электростанциязының болгаш найысылалдан ырак эвесте чылыг электростанциязының тудуглары ССРЭ-ниң дузазы-биле түдүп турар. Оларның улуг ужур-дузалыын чүүлдер демдеглээн. Совет Эвилели Кубага Пунта-Горда да болгаш Лас-Камарокаста никель комбинаттарын. Санта-Кларада механика заводун калбартырынга, чигир кылыр заводтарын, чаартырынга болгаш чаа заводтарны тударынга дузазын көргүзүп турар. ССРЭ-деи келген специалистериниң чигир хыырлыкы ажаар «КТП-1» деп комбайнның чаа моделин ажылдап кылырынга салымжыкыны үүлгеа деп ында айтыкан. Кубаның кара металлургиязының башкыны — «Хосе Мартн» комбинаттың будүрүлге күүдерин үлгатырарынга акы-дүүмээ ийи чурттарның кадры ажылдажыгазы улуг үлегер-чижек боон турар. Ол ышкаш ындыг кадры ажылдажыгланың чижээнге Сьенфуегоста нефть ажылдап кылыр заводтуң тудуун, Сантьяго-де-Кубада база Гаванада нефть ажылдап кылыр заводтарның эде дериглезин айтып болур.

Геология, транспорт, харылзаа, эртем-шинчилелдерн ыкнаш ындыг адырларга совет-куба кадры ажылдажыганың дөгжүлдезин «Граама» тускайлап айтыкан.

БҮДҮРҮЛГЕ ПЛАНЫҢ КҮҮСЕЛДЕЗИНИҢ ДУГАЙЫНДА ИЛЕТКЭЭН

УЛАН-БАТОР. Моолдуң энергетика үзелбүрүдеи чартык чылдың даалгазын хуусавдан эрте доозаанның дугайын Дарханда республикада өң улуг В. И. Ленин аттыг чылыг электростанциязының коллективин рапортаан. Дарханның энергетиктери социалистиг чарыштың баштап чоруу турар. Чижээ, олар беш чылдың эгезиинден 5 миллион тутрик акша түүге электри энергиязын хөйүү берген. Олар ам база чаа чугула түүлүү — беш чылдың дөртку чылының планын МАР-ны чарлаанының 60 чылынга чедир — ноябрьда доозарын үлүзейген.

ВЕНГР АЖЫЛЧЫННАРНЫҢ ХҮЛЭЭЛГЕЗИ

БУДАПЕШТ. Сегед деп венгр хоорайда заводтуң коллективи Совет Эвилелиниң нефть болгаш газ дамчыдыкчыларынга түскей кабельди бирги хуусавдан эрте боттандырарын хүлээгеп. Оларныңкол чагычылары болза Уренгой — Помары — Ужгород газ дамчыдылгазының түдүүнга ажылдап турар электротехниктиг деригерекселдериниң үлтекчилерн боон турар. Сегедте заводтуң ажыл-ишчилери бо хүннерде ССРЭ-ге бүүр чагыларының барык чартыын күүсеткеи. Бо чылын олар Совет Эвилелинде чагыкчылыларынга эң быжыг болгаш үр ажыгзаттынар 600 километр кабельди бээр.

(СЭТА).

Японияның Окинава ортулуун АКШ-тың Пентагоиу хөй чылдар дургузунда Ыраккы Чөөн түкке бодунуң күчүлүг шериг баазазы кылдыр удаан быжыглаан турар. Аяты үеде ында америк арминиың 60 ажыг улуг баазалары, аэродромнары, шериг чепсээн шеңээр черлери бар. АКШ-тың «дүрген хөделир күштериниң» 20 муң ажыг солдаттары болгаш офицерлери ында туруп турар. Вьетнам улуска удур дерзин дайынга киржин турган өлүрүкчүлериниң, пшюмнарының тускай шериглерин — «нолаан бөрттүглерин» бо чылдың мартта Окинава ортулукче база немей чоруткан.

Ортулукта америк хөй шериглериниң болгаш оларның баазаларының туруп турары Окинаваның чурттакчыларынга аар-берге байдалдарны таварыштырып турар. Окинавада ажыл чоктарның саны Японияның өске ортулуктарында ажыл чоктардан беш катаи хөй. Ортулуктуң орун-тарынга аргыжары база бергедээн: америк хөй шериглер болгаш оларның техниказы оруктарны үргүлүү дутлап, агаарда америк шериг самолёттары доктаамал диңмиреп турар.

Шериг өөредилгелери ында төнчү чокка чоруп турар. Америк шериглер ортулукту херек кырында эжелеп алган болгаш оон экономиктиг хөгжүлдезинге моондактап, чурттакчыларны коргуушкунуун байдалынга тургускан. Ортулуктуң социалистиг массалыг партиязының чиигине секретары Т. Дзукэраның бодалын ёзугаар алырга, улуг несилдеэжиишкин болу берзе, ортулук каш-ла минута дургузунда уэуткаттынга бээр.

Окинаваның салым-чолу — АКШ-тың болгаш Японияның аразында «айыыл чок чоруктун керээзиниң» халаптыг уржуктарының хереч.зи-дир.

ЧУРУКТА: Окинаваның административтиг төвү Наһада АКШ-тың шериг-далай күштериниң баазазы.

СЭТА-ның фотозу.

ЧУРУКТА: АКШ-тың шериг-агаар күштериниң шүүргедекчи самолёттары Наһа хоорайның кырында ужуп чоруп турар.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ЧУРУКТА: АКШ-тың шериг-далай чепсектиг күштериниң Нахада баазазы. «АКШ-тың арминзының турар черн. Чөпшээрел чокка ынаар кирери хорулуг болгаш чөпшээрел чок кирген таварылгада шоон ловйлу ёзугаар кезеичениң харыысалгазын үүзедир» деп бижиктн каан.

СЭТА-ның фотохрониказы.

САЛГАКЧЫЛАР

Ада-өгбелериниң хөрээн-авыл-төлүг салгаары амыдыралдың хоойлузу. Амгы Алдан-Маадыр ортумак школазында беш чүс ажыг уруглар өөренип турар. Олар, бүгү совет уруглар-биле бир дөмей, аас-кежиктиг, келир үезинге бүзүрелдиг, черинің, чуртунуң, чоргааралы болуп өзүп орарлар. Амгы үениң негелдезинге дүүштүр деритгинген, тускай кабинеттерлиг улуг чараш школада уруглар өөренип, билгилериниң делгемине эштил кирип турарлар.

Уругларны битиргеннеринден амыдыралдың эчис сорулгазын медереп билир кылдыр кижизидеринге бо школада башкылар коллективи онза кичээнгей салып турар. Эртем-билгини шингээдип алыры күш-ажылга кижизидилге дамчыштыр чоруп турар. Ол бүгүнү чедип алырынга башылар, ада-ие, хөй-нинтн бир деминг ажылдап турары эки түңнелдиг болуп турар. Школа доозукчулары төрээн совхозунга ажылдап артып каары, чок болза эртем-билиг чедип алгаш, специалистер болуп, аңаа ажылдап чедип келири чаңчыл болган.

Школа-даа, совхоз-даа ботботтарының аразында сырый харылзаалыг ажылдап турары бүгү-ле эки чүүлдериниң чедишкини ында. Уруглар төрээн школазынга ынак, эт-херекселдерге камнаг, хумагалыг. Уругларның корум-чурумнуг, эки мөзү-бүдүштүг кижилер болурунга школа, ада-ие, суурнуң хөй-нинтн активи демин кадып ажылдап келген. Харын ыдыг болур үүрлүгдаа. Төрээн совхозунуң, суурунуң чаартылгаларынга, ажыл-херээнге киржиринден артык оларга чүү тударыл. Кижиниң кежик-чолу төрээн черинің хинн-биле тудуш-ла болгай.

Школада ажылдап турар үжен ажыг башкыларның барык колдуу бо школаның доозукчулары. Башкылар коллективи совхозтуң, суурнуң хөй-нинтн амыдыралының эң идепкейлиг киржикпилери, олар совхоз ажылдакчылары-биле кады совет көдээнің ёзулуг-ла чаартыкчылары болуп турарлар. Школа директору Т. А. Ооржак бо школада 24 чыл иштинде ажылдап турар. Эге класстар башкызы З. Д. Суваңның күш-ажылчы намдары бо школа-биле тудуш холбашкан. Суурда хереэжелер чөвүлелинің даргазы А. Т. Ондар, аныяк башкы М. Б. Саая, ВЛКСМ ТК-дан вожатый-методист деп атты тывыскан улуг пионер вожатыйы С. Т. Монгуш дээш он-он мурнакчы башкыларны адап болур ийик.

Школа директору Түмен-Баир Арын-оолович боду талантылыг организатк, удуртукчу. Уруглар-биле кады ажылдап, совхоз бүдүрүлгезинге идепкейлиг киржип турар. Школа чанында ногаа өстүрер тергиин, эки теплицаны безин кылып алганнар.

Школа бо чылын он бирги доозукчуларын амыдыралдың улуг оруунче үдеп үндүрүп турар. Доозукчулар төрээн школазының эт-алдарын төлепгилиг-биле кадагалап чоруурлар. Совхоз директору М. Б. Доргактан эгелээш ажыл-агыйда еске-даа удуртукчу кадрлар, специалистер бо школаның доозукчулары, ажыл-агыйның мурнакчылары О. Шолбан-оол, С. Бызыпаа, М. Ондар дээш еске-даа он-он аныяктарны чоргаарал-биле адап болур.

Улуг төрээн чуртувустуң Москва, Ленинград, Новосибирск дээш еске-даа хоорайларының дээди өөредилге черлерин дооскан эртем ажылдакчылары-даа школа доозукчуларының аразында бар. Чуртуң дээди өөредилге черлеринде эм безин үжен ажыг кижи өөренип турар. «Ада көрбээнін — оглу көөр, ие көрбээнін — кызы көөр» деп тыва үлегер домактың чигезин кижи маңза сактып келир.

А. АРАПЧОР.

ЧУРУКТА: Алдан-Маадыр школазының өөреникчилери.

ИДЕПКЕЙЛИГ АМЫДЫРАЛЧЫ ТУРУШ

Чоокта чаа ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң болгаш ВЛКСМ Төп Комитединиң организастааны Аныяк чогаалчыларының 8-ки бүгү-эвилел хуралы болуп эрткен. Хуралды ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар черинің даргазы Г. М. Марков ажыткан. «Аныяк чогаалчы болгаш коммунистиг тургузуушкуунуң маадырлыг чоруу» деп идектелди комсомол Төп Комитединиң бирги секретары В. Н. Мишин кылган. Хуралдың ажылынга СЭКП ТК-ниң Пропаганда кылдызынның эргелекчизи Б. И. Стукалин, партия Төп Комитединиң Культура кылдызынның эргелекчизи В. Ф. Шауро болгаш өске-даа ажылдакчылар, чогаалчылар киришкен. Чурттуң үш чүс ажыг аныяк чогаалчылары СЭКП ТК-ниң Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы эш К. У. Черненконуң байырлыг чагаазын сагыш-сеткилдиг көдурлүүшкүүү-биле хүлээп алган.

ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң 50 чыл ооруң бүдүүзүнде болган бо хурал онзагай байдалга эрткен. Орта үзүп орар салгалдың чогаадыкчы ажылының оон хамаатты туружунуң, ниитилел мурнугга харылсалгазының дугайында солуң чугаа болган. Мен тыва аныяк литератураны төлээлеп, ооң ажылынга киржир аас-кежиктиг болган мен. Москвага эрттиргенним чеди хүннер — мээң чогаадыкчы амыдыралымда улуг болуушкун. Меңээ көргүскен бо улуг идегелди шынзыдары, каш даклыр күжениишкиниг ажылдаары негеттиилп турар.

Хуралга сес алган илеткелчи өзулуг литература кажан-даа бодунуң үезинден чарылбас деп демделээн. Бистиң чурттап турарывыс дүшкүүрлүг үеде, кажан социалистиг тургузугга удур «психологтуг» дайынны чарлап турда, литератураның кижизидикчи ужурутказы улам улгадыр ужуржуг. Аныяк чогаалчы амыдыралды хайдыр өөредир ужурдуг дээрзин ол айыткан.

Семинарлар солун эрткен. Оларны сураглыг чогаалчылар Г. Марков, С. Сартаков, Р. Рождественский, Н. Старшинов, Д. Кугультинов, Е. Исаев, А. Алексин болгаш өскелердээ удуртуп турган. Боттарының байлак дуржулгазын биске дамчыдып, үнелиг арга-сүмелерин олар берген. БАМ-даа болгаш КамАЗ-тан келген чогаалчылар бистиң үениң аныяк маадырларының овур-девирин чедимчелиг көргүскенин чогаадыкчы семинарларга демделээн. Хуралдың бир киржикчизи Анатолий Буйлов Хабаровскиден келген. Ол оң ийи харлыындан ишкаш болуп ажылдап эгелээн Сөөлүүредир ол пар тудар бригадага кирип алган. А. Буйлов тайгада өскен болгаш бойдуска ажок ынак. Бойдус камгалалынга хамаарышкан «Улуг көзүү» деп романы дээш аңаа А. Фадеев аттыг шаннаалды тывыскан.

Мен бодум совет-болгар «Наймрал» деп журналдың кол редактору В. Фирсовтуң удуртканы семинарга киришпим. Бистиң болүкке чөзербе ажыг кижи турган. Боттарывыстың чогаалдарывысты номчуруп, арга-сүмени солуштуувус. Негелделиг шүтүмчүлел, ооң-биле чергелештир хөй-аът кирген деткиишкин сөстери кымны-даа ооп эртпээн. Чогаал бижиири дээрге база-ла карек кызыл ажыл, улуг харымсалга дээрзин улуг чогаалчылар биске чагып турду.

Хуралдың киржикчилери янзы-бүрү темаларга лекцияларны дыннап, найысталдың бүдүрүлге черлериниң ажылыбиле танышкан. Ылангыя «Кадмыр болгаш маска» заводтың ажылчыннары-биле удуражымышкын бистиң сеткилвиске артып калган.

Чогаалчыларның тен бажыныңга сураглыг совет чогаалчылар-биле ужуражылга кежээни эрткен. Кежээни А. Чаковский удуртуп эрттиргеп. Орта моөң мурнунда болгулаан хуралдарның киржикчилери ам улуг чогаалчылар боттарының чогаадыкчы оруун, хуралдарның болгаш семинарларның ужур-дузазын сактып, аныяктарга чаагай орукту күзээнгер.

Эвээш үе дургузунда кады турган-даа болза, бот-боттарывыс эки билчип, чайыралдыг апарган бис. Совет Эвилелиниң кайы-даа булунундан эш-өөрүнүң чагазы келир. Хөй национал совет литератураның бижыг эвиниң херечизи бо болур.

Амыдыралдап өөренир, аныяк номчукчунуң сагыш-сеткилин хөлөдиптер кижизидикчи утка-шыларлыг чогаалдар бижиир улуг сорулга бистиң мурнувуста салдынган. Эш-өөрүнүң бүзүрелиги бадыткаар дээш улам кызымак ажылдазы мээң хүлээлгем деп санап турар мен. Идепкейлиг амыдыралчы туруш аныяк чогаалчылга кол негелделериниң бирээзи.

Н. КУУЛАР.

Аныяк чогаалчыларның 8-ки бүгү-эвилел хуралының киржикчизи.

ДӨРТКҮ САЛЫГ

ЧУРУКТА: Ча адарынга республикананың бирги чери дээш маргылдаага республиканың тулган чемпионну атты алган спорт мастери Галина Огиёва.

А. СОДУНАМНЫҢ фотозу.

Кызыл хоорайның хууда бирги чери дээш болуп эртип турар маргылдааның үшкү дөртку салыглары бо хүннерде ойнаттынган.

Чемпионнаттың дөртку салыы чидиг демиселге эрткеп. Маргылдаага аштырыышкын чок кел чорааан Виктор Сидоренко биле Амир Сулеймаков удурланыкчыларынга түс-түзүнде уттургудаан.

Маргылдааның эгезинде ийи улаштыр уттуруп каан Виталий Бахаев үшкү, дөртку оюннарда тиилелгеже дидим чүткүлдүг салгаш, ийи кижиин уткаш, ийи санны алган.

Даш-оол Ондар үшкү салыгда Борис Чюдюкке уттургаш, дараазыда оюнда Василий Ивановту уткан.

Хоорай чемпионну Вячеслав Асатов, Василий Ивановбиле хайымнашкаш, дөртку салыгда Дардаш Монгуш чылдагаам чок келбейн баарга, аңаа арыг удуг санын таблицаже киир бижээн.

Дөрт салыг эрткенде, 3—3 саннарлыг В. Сидоренко, А. Сулеймаков, О. Монгуш өскелерни мурнап турар хевээр. Онгу классчы Орлан Монгуш ойнаттынмаан бир салыглыг.

Д. САЛЧАК.

ХӨГЛҮГ СТАРТТАР

«Спорт, кадыкшыл, күш» деп аттыг маргылдаалар Кызылда № 3 ортумак школаның спорт шөлдеринге масалыы-биле эрткен. Аңаа бажыңнар эргелелдериниң шилиндек командалары киришкен. Маргылдааның программазында эстафета, моондактарны дүрген эртери, гимнастика мергежилгелерни күүседири болгаш шоодай иштинге туруп алгаш чаржыры киргеп.

Баштайгы мергежилгелерге «Ну, погодн!» командазы мурнап, хөй санныг чоруп турган. Ынчалза-даа «Бригантинанын» бичии спортчулары маргылдааның түңнел хевирлеринге идепкейлиг киришкеш, команда талазы-биле бирги черни эалээн. Ооң кежигүннери Саша Лобанов, Валера Луцик олар эң идепкейлиг болганнар.

Г. МЕЛЬНИКОВ.

ЧЕТТИРДИВИС

Эмчивис Зоя Шөмбүловна Донгак кижилерге дыка эвилеп-ээлдек.

Бо чылдың январьда бичии кызымның хепертен эъзи нээн. Зоя Шөмбүловнага чеде баэрниске, сыккыртып эмнээн соонда, уруумнуң кадыы экижээн. Буяның эмчивиске солуп дамчыштыр өөруп четтиргенимни илеретпм.

Г. КОШ-КУЛАК.
Монгун-Тайга район.

ӨӨРЕДИЛГЕ ЧЕРЛЕРИ ЧАЛАП ТУР

Педагогиканың дараазында институттарынга конкурстаи дашкаар хүлээп алышкынны **Тыва АССР-ниң Чырдымышкын министерствозу** чарлап турар:

Иркутскиниң педагогика институту, төөгү, дефектология, техниктиг күш-ажыл, музыка факультеттери:

Иркутскиниң Хо Ши Мин аттыг Күрүнеиің даштыкы дылдарның педагогика институту. Бо институттарга киреринн күзээннер Тыва АССРниң Чырыдышкын министерствозунга билдириишкиннерин киирер.

Киреринн күзээннер дараазында документилерни дужаар: ортумак артеминиң дугайында аттестаттың болу, күш-ажыл депгеринин хоолгазы, № 286 майык ёзугаар эмнелге шынзылгазы, ажылдап турары черинден азы өөредилге черинден характеристика, 3х4 хемчээлдиг алды фото-чурук.

Киреринн күзээннер чугаалажышкын кылыры-биле 1984 чылдың июнь 28-те дараазында адрес ёзугаар келир. **Кызыл хоорай, Авиация кудумчузу бажын 1 «а», республиканың башкылар билии бедидер институту.**

КЫЗЫЛДЫҢ УРАН ҮҮЛ УЧИЛИЩЕЗИ 1984-1985 өөредилге чылында дараазында салбырларга сургуулдарны хүлээп алырын чарлап турар:

Ыры дирижёрунун, фортепианонуң, хөгжүм херекселдериниң, ырның, тоннуң хөгжүм херекселдериниң, ураң чогаалдың, клуб болгаш библиотеканың.

Училище 30 хар чедир назылыг эр болгаш хереэжеи улустуң хүлээп алыр. Бичии уругларның музыка школазының хемчээли билиглиг кижилерни музыка салбырларынга хүлээп алыр. Чуруларга салбырынга чурук чуруур күзелдиглерни хүлээп алыр. Танцы салбырынга 8—10 чыл өөредилге билиглиглерни хүлээп алыр.

Училище директорунуң адынга биллдириишкиннерге билининн дутайында аттестаттың азы херечиледдин бодуп. № 286 майык ёзугаар эмнелге шынзылгазын, күш-ажыл депгеринден үшта 4 фото-чуруктар, шериг биледин азы келдириишкин херечилелин, төрүттүүшен дугайында херечилелди кожаар.

Училищеге кирерлер 8 класс хемчээлинге орус дылга, литературага. ССРЭ төөгүзүнге киреринің шылгалдаларын дужаар.

Киреринің шылгалдалары 1984 чылдың июль 5-тен эгелээр. Киреринн күзээнергс сумелерни июль 1-деи соңгаар берип эгелээр. Училищенің адрезн: Кызыл, Ленин кудумчузу, бажын № 2.

Бо чарлалды солунга парлаан үеден соңгаар документилерни хүлээп ап эгелээр. Кичээлдер сентябрь 1-де эгелээр. Училищеге киргеннерге стипендияны бээр. Ажылчыннар солдарын, уругларын болгаш тыва националдыг аныяктарны күүненнің долу хандырылгалынга хүлээп алыр. Училищенин телефонпары: 2-25-79, 2-29-26.

РСФСР-ниң Социал хандырылга министерствозунуң дараазында техникумнарынга болгаш профессионал-техниктиг училище-интернаттарынга 1984—1985 өөредилге чылында сургуулдарны хүлээп алырын Тыва АССРниң Социал хандырылга министерствозу чарлап турар:

Ирланск хоорайда профтехучилище-интернат, үлетпүр будүрүлгезинге ажылдаар бухгалтерлерни белеткээр. **Кунгурск** хоорайда кодээ ажыл-агый техникум-интернады бухгалтер учёдунга ажылдаар кадрларны белеткээр. **Иркутск** хоорайда профтехучилище-интернат фотографтарны, идик кылыр ажылчыннарны белеткээр; **Новгород** хоорайда профтехучилище-интернат ар үлустуң болгаш бичин уругларның даштыкы хептерин даараар ажылчыннарны, үзеттүр будүрүлгелиниг бухгалтерлерни, хереэжен улустуң хептерин даараар ажылчыннарны белеткээр: **Новосибирск** хоорайда профтехучилище-интернат хамаатылар-ның ажыглалында машиналарны болгаш приборларны септээр слесарь-электриктерни белеткээр болгаш үлетпүр будүрүлгезинге ажылдаар бухгалтерлерни, идик кылыр ажылчыннарны белеткээр:

Челябинск хоорайда профтехучилище-интернат даараныла будүрүлгелериниң машиналарын септээр ажылчыннарны, хеп бижыкчыларын. **Калининград** хоорайда областың техниктиг училище-интернады радио болгаш телевидение түүлдерин септээр кадрларны белеткээр. II болгаш III белүүтерниң инвалидтери болгаш 18-дан 40 хар чедир назылыг эр, хереэжеи улус профтехучилище-интернаттарга кирер.

Техникумнарга болгаш училищелерге кирерде дараазында документилерни чорудар: биллдириишкин, билининң дугайында документининг бодун, 3х4 хемчээлдиг үш фото-чуруктар, өөредип чорудар дугайында эмнелге комиссиязының шынзылгазы, допчу намдар, эмчи шынзылгазы, чурттап турар черинден шынзылга.

Документилерни 1984 чылдың июль 20 чедир хүлээп алыр Адрес: Кызыл хоорай, Комсомольская кудумчу, бажың № 3. Тыва АССР-ниң Социал хандырылга министерствозу.

Красноярск хоорайда санхоо техникуму сургуулдарны 1984-1985 өөредилге чылында хүлээп алырын чарлап турар. Күрүне страхованиезинин, күрүне орулгаларының, бюджет тургузарының болгаш күүселдезинин, акша саарылгалының болгаш чээлинин, курбанкыга үчёт болгаш техниктиг ажылдар кылырының салбырларынга 8—10 класс билиглиг ооллары болгаш уругларны хүлээп алыр. Бо салбырларга(баик салбырындан өске) будүрүлгеден хоорулбайын, бот-өөредилгелиглерни база хүлээп алыр. Бот-өөредилгелиг салбырларга 8 класс билиглиг аныяктарның өөренир хуусаазы 3 чыл 10 ай. 10 класс билиглиг кижилерниң ол салбырларга өөренир хуусаазы — 1 чыл 8 ай, а бот-өөредилгелиг салбырга— 1 чыл 10 ай.

Киреринн күзээннернің киреринн шылгалдаларын 8 класстың хемчээли-биле орус дылга, математикага. 10 класс билиглиг кижилер — орус дылга болгаш литературага, математикага дужаар.

Билининң дугайында документизинде 4 болгаш 5 деңгээктиг кижилерни киреринің шылгалдазы чокка хүлээп алыр.

Бот-өөредилгелиг салбырларга киреринн күзээннернин августың 10-га чедир, хүндүску өөредилгеге киреринн күзээн 8 класс билиглиг кижилерниң документилерни июль 1-деи 31-ге чедир, 10 класс билиглиг аныяктарның —август 14-ке чедир хүлээп алыр. Хүндүску өөредилгеге киреринн хүлээп алыр шылгалдалары август 1-деи 20-ге чедир, бот-өөредилгеге киреринн — август 20-ге чедир болур.

Билининң дугайында документизинде 4 болгаш 5 деңгээктиг кижилерни киреринің шылгалдазы чокка хүлээп алыр.

Бот-өөредилгелиг салбырларга киреринн күзээннернин августың 10-га чедир, хүндүску өөредилгеге киреринн күзээн 8 класс билиглиг кижилерниң документилерни июль 1-деи 31-ге чедир, 10 класс билиглиг аныяктарның —августың 14-ке чедир хүлээп алыр. Хүндүску өөредилгеге киреринн хүлээп алыр шылгалдалары августың 1-деи 20-ге чедир, бот-өөредилгеге киреринн — августың 20-ге чедир болур.

Билининң дугайында документизинде 4 болгаш 5 деңгээктиг кижилерни киреринің шылгалдазы чокка хүлээп алыр.

Документилерни июль 1-ге чедир хүлээп алыр. Өөредилге черлеринге хүлээп алышкынынын болгаш документилерни четчелээринин чурумунуң дугайын, ол ышкаш оларда кандыг мергежилдерни өөредип турарын Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозунда № 5 кабинеттен билип ап болур.

Тыва АССР-ниң Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозу

(Кызыл хоорайның Горнай кудумчузу, бажын № 1 «а») Москваның, Шахтаның, Омскиниң болгаш Ыракыы Чөөн чүктүн амыдырал хандырылгазының технологтуг институттарының болгаш Красноярскиниң, Даг-Алтайскын, Хабаровскиниң, Благовещенскиниң болгаш ук министерствонун өске-даа техникумнарының хүндүскү, бот-өөредилге болгаш белеткел салбырларынга өөренирин күзээннернин документилерни чыып турар.

Институттарынга болгаш техникумнарга бирги ээлчегде будүрүлгениң практиктиг ажыл стажтыг мурнакчыларын хүлээп алыр.

Документилерни июль 1-ге чедир хүлээп алыр. Өөредилге черлеринге хүлээп алышкынынын болгаш документилерни четчелээринин чурумунуң дугайын, ол ышкаш оларда кандыг мергежилдерни өөредип турарын Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозунда № 5 кабинеттен билип ап болур.

ТЛВ

ИЮНЬ 27-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ут». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Буратино делегээн. 9.25 «Аяа-чоруккулар клуву» 10.25 — «Взятка». Фильмниң бирги сериязы. 11.30 —«Улустуң чогаалынгазы». Телетайылбыр. 12.15 — Телемедээлер. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Социалистиг чурттарның документалдыг фильмнери. 15.15 — Белоруссиялың курупе консерваториязының цимбалистериниң улустуң ансамблиниң концерти. 15.50— Бистиң корреспондентилерниң чугаалаан турлар. 16.20 — Эстрелегей конкурстарының лауреады Н. Пакова фортепианого ойнаар. 16.45—«Кижи—черниң ээзи». 17.45 — «Тайбың болгаш аныяктар». 18.20 — Мультфильм. 18.30 — Автомобиль болгаш аңаа ынак кижилер. 18.45 — Бегун делегейде. 19.00 — «Эртем болгаш амыдырал». 19.40 — «Взятка». Фильмниң ийиги сериязы. 21.00 — «Ут». 21.35 — Неделя дургузунда спорт. 22.05—Моспортпорта делегей маргылдаалары. 22.35 — Бүгүдеге музыка. 23.30 — 23.50 — Богун делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Фатима» Уран-зечеп фильм. 9.55 — Бүргүгу Русстуң төөгүзүнден 10.45—Школачыларга хлеб дугайында. 11.30 — ПТУ-га чүү сүвете, канчаар өөредип турарыл. 12.00 — «Волшебный голос Джельсомино» Фильмниң ийиги сериязы. 13.05 — Немец дыл 13.35 — «Өг-бүле болгаш школа». Тележурнал. 14.05 — Казах ССР-ниң алдарлыг артизи Р. Рымбаева ырлаар. 14.55 — «...Он алды хардан өрү». 15.40 — Телемедээлер 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Кызылдың № 2 школазының агитбригадазының дугайында. 18.45 — Документалдыг фильм. 19.05—«Делегей байдалының тайылбыры». 19.15 — «Азия төвү». 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» 20.20 — Сүтже шуурааргыга ССРЭ чемпионаты. 21.00 — «Ут». 21.35 — «Эквилибрист» Уран-чечен телефильм. 22.50 — Эртем-неитерелдиг фильм. 23.00 — 00.50— Футболга ССРЭ чемпионаты. СКА — «Днепр».

Солуннуң дараазында номери июнь 29-та үнер.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

АГААР

Республикага шөкар булуттаар, чамдык черлерге улуг эвес чаңстаар, дыңмираар. Хаттың күжү секундада 13-30 метр. Агаарның температуразы 28-33, чамдык черлерге 25-28 градус чылыг болур.

Кызылга шөкар булуттаар, улуг эвес чаңстаар. Агаарның температуразы хүндүс 28-30 градус чылыг. Хаттың күжү 7-12, күштелгенде 18-23 метр чедер.

КИНО

ИЮНЬ 27-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Без злого умысла» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Судьба барабанщика» 10.00, 13.20, **«На горе стоит гора»** 11.50, 15.10, **«Прости меня, Алёша!»** 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Принц и нищий» 15.00, **«Карнавал»** 17.00, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Танцор диско» 15.00, 17.40, 20.20 шактарда.

«ЧАЙГЫ» кинотеатр: «Петровка-38» 14.00, 15.50, 17.40, 19.30 шактарда.

ХООЧУННАРНЫҢ БАЖЫҢ-ИНТЕРНАДЫНЫҢ

Кызылда ажыттынып турары-биле холбаштыр Социал хандырылга министерствозу аңаа ажылдаары-биле дараазында ажылчыннарны чалап тур:

Санитаркалар.
Чыдар аарыг кижилерге санитаокалар.
Шеф-поварлар.
IV разрядтың повары.
Слесарь-сантехник.
Дворниктер.
Таңчылдар.
Столяр.
Алдыг-агый эргелекчизи.
Секретарь-машинакты.

Айтырыг адреги: Кызыл хоорай, Комсомольская кудумчузу 3, Социал хандырылга министерствозу, № 7 кабинет.

Редакцияның адреги: 667000, Кызыл., Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3 Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң оралакчыларының 2-35-24 2-25-54 харымсалгалыг секретарының 2-23-35 секретариаттың 2-23-35 партийлэ амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13 чагаа килдизиниң 2-41-27 информация килдизиниң 2-20-60 культура килдизиниң 2-23-54 кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47 корректорларның 2-27-41 бухгалтерияның 2-12-45 солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 1997.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының дерективиниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1; ТС—00971.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 150 (12540) | 1984 чылдың июнь 29, пятница | 1925 чылда үндезилеттингеш | Өртээ 3 коп.

ОРДЕН — СМОЛЕНСКИНИҢ ТУГУНДА

СМОЛЕНСК. (СЭТА-ның корр. Ю. Сидоров, А. Филатов). Партияның хоорай комитединиң, улус депутаттарының хоорай Совединиң партия, совет болгаш хөй-ниитиг организацияларының ажылчы чоннар коллективтериниң, Смоленск гарнизонунуң дайынчыларының төлээлекчилери-биле кады Төрээн чурттуң бедик шаңналдың хоорайга тыспырыпта холбаштырган байырлыг хуралы болган.

Эш К. У. Черненкону баштадыр СЭКП ТК-ның Политбюро составының хүндүлүг президиумуга сорук киришкин-биле соңгаан.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары М. С. Горбачёв хуралга чүве чугаалаарга, чыылганнар оны чылыы-биле уткаашпаан.

Партия Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң өмүнээзинден М. С. Горбачёв хоорайның база областың ажылчы чонгарынга бедик шаңналдарны дээш ниитиг байыр чедирген. Ол СЭКП ТК-ның Чиргиче секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненкону ниитиг байырын, күш-ажылга чаа-чаа чедишкиннерлиг, тайбың-чаагай болгаш аас-кежиктиг болуруун күзээнин дамчыткан.

Бистер төөгүлүт уеде чыглыг турар-амыр бис деп, М. С. Горбачёв чугаалаан. СЭКП ТК-ның февраль болгаш апрель (1984 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин, эш К. У. Черненкону ол Пленумнарга чугаалаары коммунистерниң болгаш бүгү ажылчы чонгарының тургузуучу күжүн мөөнүзээринге принципиалдыг чүгүлә ужур-дузалыг.

Силерниң хоорайыңар базала бүгү чурт-биле кады күжемиништиниң ажылдап турар. Смоленскиниң маадырлыг болгаш эрес-дидим чоруу улустуң утаан-бодалынга кезээде артар. Совет дайынчылар, хоорайның болгаш оон чоок-кавыжыктың чурттакчылары ийи ай ажыг уеде эжелекчилерге удур кадыг-дошкун тулчуушкуннарын кылганнар. Смоленскиге тулчуушкуннар Ада-чурттуң Улуг дайынының эге уезинин эң-не улуг болгаш шыңгыы тулчуушкуннарының бирээзи кылдыр төөгүде артыкаан.

Ленин ордени дээрге бөгүнгү ажыл-ишкин хоорайга бедик шаңнал, баштайгы беш чылдарының маадырларының хүндүлеп көргени ол-дур.

Оратор партияның XXVI съездиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш күжемиништиниң ажылдың дөрт чыл үргүлүлеп турарын чугаалаан. Эвээш эвес чүүлдерни Смоленскиниң чурттакчылары база кылган.

Оон соонда М. С. Горбачёв ажылчын күжүн, ажыл шагын долузу-биле, эки ажыттаарының, күш-ажылды билдилиг организастаарының болгаш аңаа идиг бээринин, ажыл-агый механизмин сайгырадырының айтырыгларынга тодаргай доктаан.

Дараазында оратор делегей амыдыралының айтырыгларының талазы-биле делгередиг чугаалаан. Империализмниң агрессчи чоруунуң күштелгенибиле холбаштыр бистер кажыгыышкан-даа артык белеңнеп туруп, шынзыы сереңчилелдиг боон, кампаладты быжыглаар үзүрлүг бис. Делегей амыдыралының байдалын эңнеттиринче чүткүүшаан. Совет Эвилели, төларгай утка-шыпарлыг, ак сеткиилдиг чугаалажыышкынывыс дээш, дең эртеге болгаш бар төлөй аймак чок чоруукка үндезилеттингеш шиитпирлерни чугаалажыышкынар дээш турүп-турарын эш К. У. Черненко чаңгыс эрес удаа айтып келгенин оратор демдеглээн.

Оон соонда М. С. Горбачёв Смоленск хоорайны Ленин ордени-биле шаңнаар дугайында ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыын номчаан, оны хоорайның түгүнге диңмиттиг адыш часкаашкыны боон турда, кадаан.

Хүрээге партияның Смоленск хооркомунуң бирги секретары А. С. Сединаков, партияның Смоленск обкомунуң бирги секретары И. Е. Климейко болгаш өскелер-даа сөс ап, үүве чугаалаан. Ада-чурттуң Улуг дайынынга Тиилелтеге, коммунистиг тургузуушкуга чедишкиннерге хоорайның ажылчы чонгарының кирген үлүг бедик-биле үнелээни дээш партия болгаш чазакка, эш К. У. Черненкого хамыдыбыла өөрүп четтиргенин илерт-гейлээннер.

СЭКП Төп Комитединге ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге, эш К. У. Черненкого байырлыг чагааны хуралдан кедүрүүшкүнүүт хүлээп алган.

ПАРТИЙЖИ ДААЛГАЛАР

Партияның область организациязының хүрээлеңинде он үш муң ажыг кижи бактаап турар. Коммунист бүрүзү бодунуң онаашаан кол ажылындан аңгыда оон бичең эвес ээ-харыысалгалыг партийжи даалгаларлыг. СЭКП кежигүннериниң хөй нуруузу оларга бүзүрээн партийжи даалгаларны ак сеткиилдиг күүседип турарлар. Республиканың коммунистериниң тозан ажыг хуузу домтаамал партийжи даалгалыг. Оларның колдуунда дөрттүң бир кезии партия органнарының соңгулдалыг ажылында хаара туттунган, он бир ажыг хуузу Советтериниң депутаттары болгаш профэвилел, комсомол ажылын кылып турар. Бүдүрүлгелерде, чонның чурттап турар черлеринде хөй санныг пропагандистерни, лекторларны, илеткелчилерни, политинформаторларны, агитаторларны быжыглаан.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң болгаш партия ТК-ның оон дараазында болган Пленумнарының шиитпирлеринде ажылчы чоннарның идепкейин кодурери — амгы уеде чугула сорулга деп айытнан. Партия комитеттери, организациялары ол айтыышкынны боттандырары-биле коммунист бүрүзүнүң ёзулуг организанчы чоруун бедидер, чогаадыкчы идепкейин остүрер, корум-чурумну, сагыйга-чурумну быжыглаар дээш ажылдап турар.

Заводта, фабрикада, комбинатта, тудугда, фермада, бригадада, организация, аймак, өөредиглиг черлеринде ажылдап турар коммунистерниң сагыш салыр айтырыглары-ла хөй. Он бирги беш чылдың болгаш 1984 чылдың планныг онаалгаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседирери, күш-ажылдың будүрүкчүлүүн даалгадан ажыг бедидери, продукциянның бот-үнезин немей чигедирери, чарышты дээштиг организастаары, күш-ажылдың сагыйга-чурумун быжыглаары, мурнакчы дүрмүлгени база бригада керээзин нептередирери, нуралавырларны илередирери, ажыглаары-биле ол сырый хөлбашкан.

Коммунист кижиге партийжи даалганы бээрде, оок күүседип шыдаар аргаларын, организанчы чоруун, билиин, мергежилин партия организацияларының хөй нуруузу барымдаалап келген. Оон уламында СЭКП кежигүннери берген домтаамал болгаш түр даалгаларны күүседип, бодунуң хүлээлгелеринге харыысалгазын коргүзүп турар. Ындыг ак сеткиилдиг, харыысалгалыг, даандырган херээнге бердинген кижилерни партия эге организация бүрүзүндэн адап болур. Оларга Сут-Хөл районда Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, хойжу Д-Н. Ч. Ооржак, Тес-Хемде хойжу И. С. Данзурун, Чөөн-Хемчиниң саанчы Д. Д. Ондар, В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дугу» комбинатта эзлечег мастери Д. К. Дүктен-оол, Кызылдың авиабудуруятезинде В. И. Пиндюрин, № 48 тудуг эргелелинде бригадир Е. С. Бизяева болгаш өскелер-даа он-он мурнакчылар хамаарыжыр.

СЭКП Кызыл хооркому, райкомнар, партия организациялары коммунистерниң партийжи даалгаларының күүселдезин хынаарының арга-методтарын болгаш хевирлерин сайзырагайжыдарынче сагыштыр салып, бо талазы-биле чамдык ажылдарны соолгу уеде чорудуп турар. СЭКП хооркомунуң, райкомнарының бюроларында, коммунистерниң хуралдарында, партком нарга, партбюроларга СЭКП кежигүннериниң домтаамал болгаш түр даалгаларны канчаар күүседип турарының дугайында отчёттарын, информацияларын дыңнаарын практиканаап турар. Эрткен чылын республиканга ийи муң ажыг коммунистиң партийжи даалгаларны канчаар күүседип турарын дыңнаан, оон аңгыда 86 коммунист СЭКП Кызыл хооркомунуң, райкомнарының бюроларынга отчёттарны берген. Бо айтырыгны чугаалажырын Кызыл хооранның, Улуг-Хем, Тоджу, Таңды, Барыын-Хемчик, Бай-Тайга, Чөөн-Хемчик, Бии-Хем районнарның партия организациялары соолгу уеде идепкейжиткен. Ол чорук коммунистерниң даандырган ажыл-херээнге харыысалгазын бедидеринге, партийжи, күш-ажылчы, күүседиичи сагыйга-чурумну быжыглаарынга улуг идиглиг болуп, партия организациязының дайынчы арга-шинээзин бедидип турар.

Партия организациялары СЭКП кежигүннерин хожудакгай участоктарже чорудуп, оок ажылын эңнеттиринче даалганы берип келген, эртнен чылын үш чүс хире кижиге ындыг даалганы берген, оларның хөй нуруузу оны ак сеткиилдиг күүседип турар.

Партийжи даалгаларның хураалдазында, оок күүселдезиниң хынаалдазында четпестер чок деп болбас. Чамдык партия организациялары коммунистерге даалгаларны бээрде, оларның күүседип шыдаар аргаларын, организанчы чоруун, билиин, мергежилин барымдаалавайн турарындан бир кижиге элээн каш даалганы, өскелеринге мырыңай даалгалар бербес таварылгалар бар. Ындыг четпестерни болдурбас, коммунист бүрүзү ыяап-яа партийжи даалгалыг турар ужурлуг.

Партийжи даалгаларны коммунистер канчаар күүседип турарын шыңгыы айтырары — партийжи амыдыралдың хамыдып болбас нормазы болур. Ындыг турбуже чамдык партия организациялары коммунистерниң отчёттарын, информацияларын эвээш дыңнап турары четпес. Моңгүн-Тайга районга бо айтырыгны соолгу ийи чылда шуут чугаалашпаан. Өөүр, Сут-Хөл, Тес-Хем районнарның партия организациялары коммунистерниң даалгаларын канчаар күүседип турарын хуралдарга, партбюроларга ында-хаая чугаалажып келген. Партия организациялары коммунистерниң даалгаларын күүселдезиниң талазы-биле отчёттарны, информацияларны хуралдарга, партбюроларга доктаамал дыңнаарын чедип алыр, ол болза кижи бүрүзүнүң ажылынга, хөй-ниитиниң хөрээнге харыысалгазын бедидер, он бирги беш чылдың планныг онаалгаларын, Совет Тыванның 40 чылынга алдар кылдыр алган социалистиг хүлээлгелерин чедишкинниг күүседиринге идигни бээр.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң болгаш партия ТК-ның оок дараазында болган Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш демиселдиң мурнуку одуруунда коммунистер чоруп орар. Коммунист бүрүзү партияның идепкейлиг дайынчызы болган турарын, бодунуң хүлээлгелерин чедишкиннинг күүседирин, эштеринге үлегер-чижектиг бөлүрүн партия организациялары ам-даа шудургу чедип алыр ужуралыг.

Совет Тыванның 40 чылын төлептиг уткуул

БЕШ ЧЫЛДЫЫН ДООЗУПКАН

«Тываавтотранс» каттыжышкынның 14 чолаачызы беш чыл планын күүседипкен. Минусинск АТБ-зинден 6 чолаачы оларның санында кирип турар. Бо будүүлегеден П. М. Петрик, А. С. Старовойтов, № 1 АТБ-ден В. И. Баев, Ю. И. Тараков, № 3 АТБ-ден чолаачылар К. И. Мюзилкин, Ю. М. Потапов, слесарь В. И. Севекпит, Чадаана АТБ-зинден Д. Д. Ондар олар бо хүннерде оң ийиги беш чылдың үлүүнде киргеннер. Оларның шуптузу чүүк соорткуунуң планын хуусаа бетинде доозкаш, кывар-чаар чүүлдерни болгаш артык кезектерни камнап алганнар.

Машина-техника ажыглалы септелге ажылының шынарындан хамаарыжыр. Автосептелге заводунуң септекчилери чартык чыл планын чеднишкинниг боттандырып турар. Ында септекчилер П. С. Герасимлюк, С. Ф. Греков база беш чыл планын күүседипкеннер.

Е. ЗАХАРЕНКО,
«Тыва автотранс» каттыжышкында күш-ажыл · болгаш шалың килдизиниң үлүг инженери.

КЫЛЫП КИРЕР ХЕРЕК

Амгы таарымчалыг байдалдар хойжу кыштаг бүрүзүнде тургустунуп турар. Мал чемнериниң курлавырлары мооң мурнунда чылдарга деңнээрге элээн немешкен. Оон чүгле хемчээли эвес, шынары, белеткеп кылган технологиязы чогуур негелдерге дүгжүп орар. Малдың баш санын өстүрер, уксаазын эңнеттирер база оон эдержилгезин шын организастаар, мурнакчы дүржулганы хөй ажылынга нептередир талазы-биле чогумчалыг чүүлдер чоруттунган. Оон уламындан, чижээ, хөй оолдаашкынының эптиг үелери база оок хуусаазы чаңгыс аай кылдыр тодараттынган.

Бригадаларны организастаарында бир эки чүүлдү маңаа демдеглеп база болур. Ол дээрге бир бригадага чүгле төрүүр хойларны, өскезинге дең кыс хураганнарны база эр хураганнарны, күрүнеге садар улуг хойларны үзери, оларны аңгы ажаап кадарарыдыр. Малды аңгылап, үзүп каан бригадалардың ажылы ажыктыг болуп турар. Ынчан малчыннарның материалдыг сонуургалын көдүреринге, күш-ажылдың түүнезиин шын тодарадырынга база эптиг.

Хөй ажылын сайзырадырының ол эки аргаларын «Мөгең-Бүрен» совхозта таарымчалыг байдалдар бар-даа болза, ам-даа чедир шиитпирлеттинмээн. Чижек кылдыр комсомолчуланыяктарның № 4 хойжу бригадазын киирип болур. Ол бригадада ажылдап турар болгаш ында байдалды, хойжу кыштагларны базаныяк коммунист, мурнакчы малчын Дамбый-оол Сандый он ажыг чыл доктаамал кыштаглап келген. Бо төпте арги төлевилелдин тырыкы хөй кажаазы, бир кызыл-булун, бичин чурттарга бажыңы бар. Оон девискээри кызыы, мурнуу чарыы — хем, өскези — хая-даштыг даглар.

Бо кыштагның үстүнде, Тавыт деп черде, ийи километр ыракта аныяк хойжулар Эрес-оол, Дарья Доржулар кыштап турарлар. Кыштагның кажаазы дендии чавыс, буступ кээп дүжер четкен. Чурттарга бажыңы ында туттунмаан. Малчыннар чылдан чылче өгге кыштап келген. Кыштаан чаартып бээр дугайында дилеглерни олар хойжу бригаданың хуралдарынга, совхозтуң дирекциязынга каш удаа кирип турган. Малчынның кыштаанга эки кажааны, бажыңны туткаш, ону бригада төвү кылдыр ажыглаар болза, кончуг таарымчалыг. Чүге дээрге кыштагның турар чери ажык болгаш ак. Машина оруу база бар. Маңаа кызыл-булун, чүнар-бажын, өске-даа объектилерни түзүп болур. База ол ыяш-каш моон өске кыштагларже электри чырыын шоер болза эң эптиг.

Эрес-оол Доржунуң кыштаанның болза-даа чанында маңаа хуу араттарның таваз тарып чиг ораан хөрүннээры ашпаглыг, суггарылга бугаларлыг. Ол шөл бөгүнде ажыглал чок чыдар. Бир эвес бо хоорүннарны суттаргаш, көксуланы өстүрер чүве болза, бригадага четчир ужурлуг ногаан массаны хойжулар боттарының күжү-биле ажаап ап болурунуң аргазы бар. Ону ол-ла кыштага, бригада төвүнге, сараатап ап болур.

Бо айтырыгларны районнуң көдээ ажыл-агый эргелели, «Мөгең-Бүрен» совхоз, Кызыл-Хая көдээ Советиниң күүскому кичээнгейге ап, шиитпирлээр үе келген. Аңаа маңаарга, көрүп орарга, чыткан теве аксынга каңмыыл кирген дээн ышкаш, айтырыглар боттары шиитпирлеттинге бергес.

Ө. БОРБАЙ-ООЛ.
«Мөгең-Бүрен» совхозтуң хойжузу.

АДА-ЧУРТТУҢ АЙЫЫЛ ЧОК ЧОРУУНУҢ КАМГАЛАЛЫНДА

Шериг академияларының доозукчуларынга алдар кылдыр ССРЭ-ниң Камгалал министерствозунуң кыяан хүлээп алышкыны июнь 27-де Кремльдиң Улуг ордузунга болган. ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң генералдары, адмиралдары болгаш совет дээди шериг-өөредилге черлерин чеднишкинниг дооскан аңы-дуңма социалистиг чурттарның армияларының офицерлери, идея талазы-биле каңнаалган, бедик мергежилдиг кадрларны Армия болгаш Флотка белеткээн профессорлар болгаш башкылар хүлээп алышкынга келген.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң камгалал министри Совет Эвилелиниң Маршалы Д. Ф. Устинов, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, ССРЭ-ниң Күрүнениң айыыл чок чоруук комитединиң даргазы армия генералы В. М. Чебриков, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы Л. В. Смирнов, СЭКП ТК-ның харыысалгалыг ажылдакчылары, ССРЭ-ниң министрлери, ССРЭ-ниң күрүне комитеттериниң даргалары, шеригниң өске-даа начальниктери хүлээп алышкынга олурушкан.

Совет Эвилелиниң Маршалы Д. Ф. Устинов хүлээп алышкынга чүве чугаалаан. Ону чыылганнар чылыы-биле уткаан. Өөредилгезин доосканнарга ол байыр чедирген болгаш моон социалистиг албанынга чаа-чаа улуг чеднишкиннерни күзээн. СЭКП ТК-ның Чиргиче секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы, ССРЭ-ниң Камгалал Чөвүлелиниң Даргазы К. У. Черненконуң оларга чүректиң ханыындан изиг байырны чедиргенин, чаагай күзээшкиннерни дамчыткан.

Шериг академияларының доозукчуларынга СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң байырлыг чагаазын Д. Ф. Устинов номчуурга, чыылганнар адыш часкаашкыныбыла уткаан.

Дайын айыылы болгаш ядролуг дайынның кыжаныышкынды күштелген, идеоложтуг демисел чидилгеленген байдалдарда совет кижилер чаа ниитилелдя тургузуп турар деп, оратор демдеглээн. Империализмниң дайынзырак күштери шериг-стратегтиг деп байдалды боттарынга ажыктыг кылдыр өскертирин оралдажып турар. Совет Эвилели, социалистиг дең каттыжылгазының чурттары империалистиг күрүнелерниң авантюристиг агрессчи политиказыңга удур тайбының болгаш улустар аразында найырлалдың политиказын чорудуп турар.

Коммунистиг партияның кижизиткени Армияның болгаш Флоттуң дайынчыларының боттарының дайынчы мергежилин шиитпирлиг бедидип турар. Совет Чеңсектиг Күштер амгы уеде кан дег быжыг күчүлүг. Армияның болгаш Флоттуң дайынчыларының Коммунистиг партияны долгандыр сырый каттышкан болгаш Төрээн чуртунга кызыгаар чок бердингем. Шериг академияларының доозукчулары байлак, бүгү талалыг билигдерни чедип алганнар.

Шериг академияларының доозукчулары офицерлер Армияның болгаш Флоттуң дайынчы күчүзүн быжыглаарынга, оларның дайынчы белен чоруун бедидеринге, совет улустуң тайбың күш-ажылын идегелдиг камгалаарынга боттарының бүгү күштерин, дүржүлгезин, билиин бээр дээрзин СЭКП Төп Комитединге. Совет чазакка ССРЭ-ниң камгалал министри бүзүреткен.

(СЭТА).

ДЕМНИГ ЭГЕЛЭЭН

Совет Тыванның 40 чылында Бии-Хемниң «Өөк» совхозунуң ажыл-ишчилери 5270 тонна сигенни, 10840 тонна силосту, 1730 тонна сенажты будүрер сорулгалыг.

Бо чылын агаар-бойдустуң таарымча чок байдалдары тургуланындан мал чемнерин белеткээрингe чамдык бергедээшкиннер тургустунуп турар. Ынчангаш оон четчир курлавырып тургузар дээш шудургу ажылдаары көдээниң ажыл-ишчилериниң хүлээлгезин. Көдээ ажыл-ишчилер боттарының кызымак ажыл-ижи-биле Аъш-чем программазын боттандырарынга төлептиг үлүг-хуузун киирер ужурлуг.

Ажыл-агыйның ишчилери база бир эң чугула кампаниязының бирээзи — сиген кезилдезинге хынамчалыг белеткеп, ону чогуур хуусаазында чорудар дээш хемчегларин ап чоруткан. Совхозтуң дирекциязы, партия болгаш профэвилел комитеттерге сиген кезилдезин чорударының организастыг хемчегларин, мал чемни белеткелчилериниң социалистиг чарыжының негелдерин ажылдап кылган.

Мал чемни белеткээр бригадаларны болгаш звеноларны четчелеп тургускаш, кезилдеже июнь 21-дең эгелеп киргеп. Сиген кезер четкен черлерде ажыл-иш бо хүннерде хайыыккан.

Тарлаг салбырының мал чемниң белеткелчилери сиген кезилдезинче хамыкты мурнай киргеп. Сиген кезилдезин чогуур хуусаазында чорудар дээш салбырда мал чемни белеткээр 4 звенону тургускан. Вячеслав Байкарага удурткан сигенчилериниң механизастаттынган звенозунда «Т-25» болгаш «Беларусь» маркалыг 9 тракторну болгаш өске-даа техниканы быжыглаан. Звено 11 кижи составтыг. Сигенчилериниң ажылын шын организастаан, мал чемни белеткеп турарларының оргузунга социалистиг чарышты дээштиг организастаарынче, күш-ажылдың будүрүкчүлүүн бедидеринче звеноңуң удурткучузу кол киээнгейни салып турар.

Кышкы уеде малдың бедик продуктулуг болурун хандырыпзы дег мал чемниң курлавырларын тургузар харыысалгалыг хүлээлге оларда онаажып турар деп чүвени сигенчилер эки билип турар. Ынчангаш ажылга аңаа турууштыкынарны болдурбас, кааң аас хүннерни долу ажыглаарынче олар онза кичээнгейни уландырган.

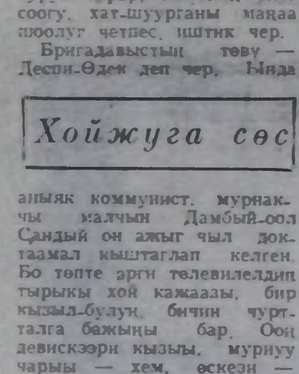

Сиген кезилдезиниң баштайгы хүнеринден эгелеп планныг онаалдазын доктаамал ажыр күүседип, оларга онаашкан үеэнин кайы хире харыысалгалыын билип, ажыл-ишке кежээнин көргүзүп, кыягы ажылын шинээрлиг кылыр дээш тутку-лдуг ажылдап турарлар илерел эгелээн. Пенсияже шагда-да үнүе-даа, ниитиниң малынга бижыг чем-суурну тургусчурунга бодуңуң төлептиг үлүг-хуузун киирип, аныяктардан дудак оок ажылдап, харын-даа оларны үлүг-нормалыг күүседир талазы-биле ажыл турар пенсионер Пётр Яковлевич Новосёлов, сиген кезикчилери аныяктар Серен Байыр, Владимир Норбу болгаш өскелер-даа мал чемни белеткеп турарларның оргузунда социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чорун, эш-өөрүнге үлегер-чижээн көргүзүп турар.

Тарлагның сигенчилери бо хүннерде 80 ажыг гектар черниң сигенин кестирген болгаш оон 240 центнер эки шынарлыг сигенни алган. Малды кыштаи хур-менди кыш ажырар дээш тарлагжылар 700 тонна сигенни белеткеп алыр сорулгалыг. Ниитиниң малынга четчир хоолудуг мал чемни белеткеп алыр дээш, ийи дакпыр күжемиништиниң ажылдаарын сигенни звеноларның ажыл-ишчилери хүлээнген. Олар соолгаан соотун эзлеп шыдаар дээрзин чугаажок.

Совхозтуң төвүнден ырак эвесте көстүп чыдар Каък-Хөл ховузунда сиген кестирген агрегаттарның сүржүп алган (*чурукта*) ажылдап чорун. турарын Аржаан, Хадың суурларже, Туран хоорайже эрткендүшпен чон бо хүнмерде доораан эскерип каар. Мында чайгаар үнген сигенниң кезилдезин Даниил Доржуга удурткан бригаданың сигенчилери чорудуп турар. Бригаданың кежигүннериниң мурнунда 2400 гектар шөлдүң сигенни кестирер сорулга турун турар. Бригадада шупту 25 кижи ажылдаан турар. Оларның 18-зи механизаторлар. Трактористер Владимир Егоров, Евгений Гусев боттарының агрегаттарын шаңче өскелерни мурнап үзүрген. Олар баштайгы хүнде 21 гектар черниң сигенин кестирген. Евгений Гусев май айда шериг албанынган халажып келгеш, төрээн сууру Аржаанга дөргүл-төрелиниң араазынга бичии дыштанып алгаш, сиген кезилдезинге ажылдаар күзелин илередип совхоз дирекциязынга чеде бээрге, «Владимирец» дээр «молдугра» тракторну аңаа ажылдаар кылдыр хүлээдип берген. Ол тракторну совхоз мырыңай чоокта чаа алган. Чап-чаа келген тракторну бир дугаар мунган кижи Евгений ол (*чурукта*). Шериг чоруур мурнунда Евгений совхозка трактористеп ажылдап турган. Ынчангаш оон дуржулгазы бар. Евгений хүнде 7 гектар черниң сигенин кестирер планны кезилдеже кирген хүнүнде ажыр күүседкен. Оок кадыр

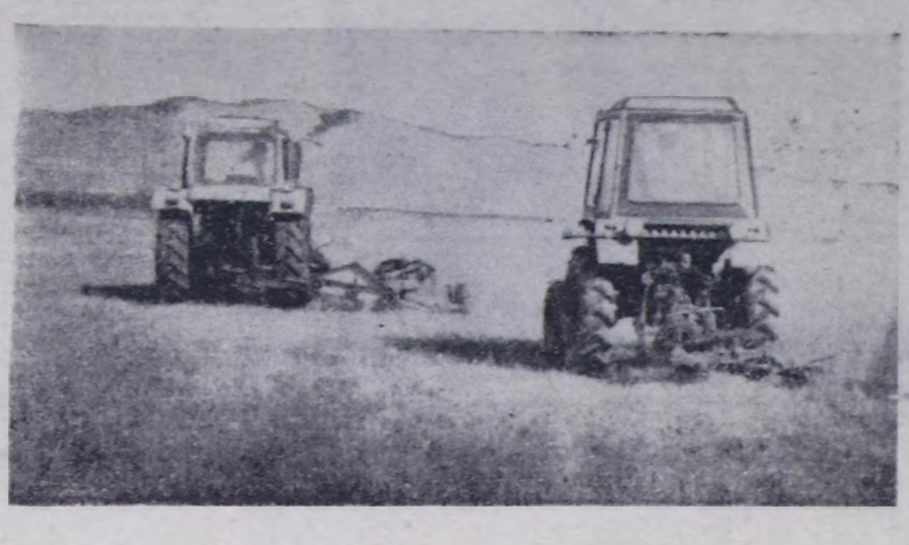

— Бир башка онаашпыр чижек кылдыр 8—9 центнер мал чемниң единицазын курлап алтар бодап турар бис. Моңу чедип ап болурунуң бүгү аргалары бар-дыр. Ынчангаш мал чемниң белеткелиинде ажыдап турар кижилерниң ажылын шын, чөп организастаар ужурлуг бис. Хөй мал чемнерин белеткеп алыры-биле машина-техника эртип шыдаваc черлерде хол кадыгы-биле кезип ап болгу дег черлерни сигненнерин ажаап алыры-биле хойжулардан, инек кадарчыларындан, пенсионерлерден болгаш школачылардан тургустунган звенону тургускан бис. Ол звено 200 тонна сигенни белеткээр хүлээлге алган — дең, Василий Иннокентьевич чугаалады.

М. ОЮН

ЧУРУКТА: (оң талазында) кадынакчы Юрин Новожаков.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

Партийжи амыдырал

КҮҮСЕЛДЕНИ ХЫНААН БЕ?

Партийжи даалгаларны шын хүваары — партия организацияларының хүн бүрүде ажылыга коммунистерни хаара тударыныӊ, оларныӊ идепкейин бедидеринӊ чугула чевсээ. Коммунистерниӊ инициативазы, ажыл-ишчи чоруу бедээн тудуш, оларныӊ кижи бүрүзү бодунуӊ арга-мергежилин көргүзүп, коллективниӊ ажылынга билиин, арга-дүржүлгазын улам хөйү-биле киришкирер, партия организациязыныӊ дайынчы арга-шинээзин база бедиир.

Коммунист бүрүзү хөй-ниитиниӊ кандыг-бир ажылыга хаара түттүнүп, партия организациязыныӊ ажылы дээш харыысалгадыын көргүзери амгы үеде чугула айтырыг болуп турар. Бо ажыл Кызылдыӊ авиабүдүрүлгезиниӊ партия организациязында (секретары Г. Т. Бурдичев) канчаар түргүстуӊганыл? Ында партия организациязында партия кежигүннериниӊ болгаш кандидаттарыныӊ хөй нуруузу доктаамал түр даалгаашыг.

Партбюро коллективте партиялыӊ ийи цех организациязынга, үш партболукке, профбирилел болгаш комсомол, хөй-ниити организациялариға коммунистерни хуваараш, партийжи даалгаларны берген. Ону кылырда коммунистерниӊ билигмергежилиӊ, сонуургалыын, арга-дүржүлгазын, онзагай талаларын барымдаалаан. Чижээ, пропагандистерни эки белеткелдиг инженер-техниктиг ажылдакчыларныӊ иштинден шилип алган. Олар дээди бартемниг, бүдүрүлгечи дүржүлгалыг, экономиканы чи билир ажылдакчылар болганда, теорияны коллективниӊ хүн бүрү амыдыралы-биле холбап турарлар.

Коллективте элээн хөй хоочун коммунистер улусчу контрольдуӊ белүктеринде болгаш постуларында ажылдап, янзы-бүрү комиссияларныӊ, эш хүүзүныӊ судтарыныӊ ажылынга киржип, аныяк ажылчыныӊ дагдыныкчылары болуп турарлар.

Бүдүрүлгеде шинтпирлезе чогуур айтырыглар хөй. Партийжи даалгалар ону шинтпирлээринче үгланган. Оларны партия организациязыныӊ, партбюрозуныӊ хуралдарында бээрин практикалап келген. АТБ-де партияныӊ цех организациязы бөлүк коммунистерге партийжи даалгаларны берип, ооӊ күүселдезиниӊ хынап турар. Чижээ, самолёттарныӊ техниктиг хандырылгазыныӊ талазы-биле улуг күженишкин негеттинер ажылдарны ажыл шагындан дашкаар, дыштаныр хүннерде-даа чорударын дүржүлгалыг коммунистер үдуртқан бөлүкке даакан. Партбюро (секретары В. И. Зыков) кадрларны шилирр, кижиндер болгаш таарыштыр тургузар талазы-биле чамдык ажылдарны чоруткан. АН-2, ЯК-40 самолёттарныӊ чамдык хожудангай участоктарынче кадрларны коммунистерниӊ иштинден шилээш чоруткан. Чогум-на ындыг даалга-биле чоруткан коммунистер В. И. Киреев, П. Т. Ондар олар амгы үеде бүдүрүлгениӊ мурнакчылары. Өске-даа участоктардан ындыг чижектерни көргүзүп болур.

Партийжи даалгаларны ак сеткилдии-биле, идепкейлиг күүседип турар коммунистер партия организациязында хөй. Чижээ, В. И. Пиндюрин, Т. Т. Оруспай — авиабүдүрүлгеде партбюро кежигүннери. В. И. Зыков — АТБ-де партияныӊ цех организациязыныӊ секретары. Ол ышкаш инженерлер В. П. Бушуев, Г. М. Халанский, метеостанция начальныгы Г. В. Калугина олар партийжи даалгаларны күүседиринге идепкейлиин көргүскен.

Уставтыӊ негелделерин, даалгаларны канчаар күүседип турарыныӊ дүтайында коммунистерниӊ дыӊнадыгларын партия хуралдарында дыӊнаары — хыналданыӊ бир хевири. Бо талазы-биле чамдык ажылдарны чоруткан.

Чижээ, 1982 чылда партбюроныӊ хуралында партийжи даалгалар күүселдезиниӊ талазы-биле сес коммунистиӊ, кандидат стажын эртирип турарыныӊ талазы-биле партия кежигүнүүӊ ийи кандидадыныӊ дыӊнадыгларын алган. Эрткен чылын партийжи даалга күүселдезиниӊ талазы-биле дөрт коммунистиӊ отчёттарын дыӊнаан.

Коммунистерге партийжи даалгаларны бээр, ооӊ күүселдезиниӊ контрольдаар талазы-биле партия организациязыныӊ ажылында четпестер бар. Даалгалар күүселдезиниӊ учёт болгаш контролиӊ нииттизи-биле кошкак тургускан. Хыналдадан алгаш көөрге. АТБ-ниӊ цех партия организациязы учёттуу тургусканы ажы, ооӊ күүселдезиниӊ контрольдап турар. Секретарь тускай демдеглелди кылып, кылдыныган ажылдарны, кым кандыг ажылда киржип турарын бижип алган болуп турар.

Коллективте чамдык коммунистерниӊ партийжи даалгаже кошкак хаара түттүнганыныӊ бир чылдагаанын — партия эге организациязыныӊ структуразын кичээнгейлиг сайтара тургуспаанында. АТБ-де болгаш ужудукчулар ортузунда партиняныӊ ийи цех организациязы бар. Чер кырынга ажылдаар албанныӊ коммунистерин үстүнде ийи цех организацияларыныӊ үчёдүнга тургузарын октябрьда-ла дүгурушкан турган. Ынчалза-даа 36 коммунистер амга чедир-ле үстүнде чугаалаанывыс цех организацияларыныӊ үчёдунда кирбээн. Эрткен чылдарда чер кырынга ажылдаар албанга партиняныӊ цех организациязы турган, ам ону тургуспаанныӊ чылдагааны билдинмес.

Партия организациязыныӊ иштики үчёдү ынчаар кошкак тургустуунган болганда, үстүнде чугаалаанывыс коммунистерге кымга, кала, кандыг партийжи даалгалар бергенин партбюро кежигүннери анаа-ла сагыш-биле сактып чугаалап олургулаар.

Күүселдени организастаарыныӊ болгаш контрольдаарыныӊ дээштиг чепсээ — ону хөйге калбаа-биле билдингир, көскү болдурары болуур. Ылангыя СЭКП Уставыныӊ негелделерин күүседип турарыныӊ дугайында коммунистерниӊ дыӊнадыгларын алыры контрольдуу калбак неперелдиг болуруӊүн принцивинге бүрүн дүгжүп турар. Партия организациязы контрольдуӊ бо хевирин ыракта четпес ажылап келген.

Ооӊ түннелинде 1982 болгаш 1983 чылдарда чаӊгыс-даа партия хуралдарынга партийжи даалгалар күүселдезиниӊ дугайында коммунистерниӊ дыӊнадыгларын албаан. Контрольдуӊ ол хевирин ажыглаарда частыргылар база турган. 1982 чылдыӊ февральда ужудукчуларныӊ партия организациязы чаӊгыс-ла хуралга сес коммунистиӊ дыӊнадыын хары үгда дыӊнаан. Ындыг таварылгада хурал үзү барымдаалап эртер. коммунистерниӊ арга-дүржүлгазы солчурунга, эш-өөрүүнүӊ арга-сүмезин дыӊнаарынга үе чедишпейн баары билдингир. Ынчангаш хурал бүрүзүнге бир азы ийи коммунистиӊ отчёдун дыӊнаар болза, шын болгаш дээштиг болур ийик.

Ынчалза-даа контрольдуӊ бо аргазын ажыглап тура, күүселдени хынаарының кол методу — тус-тус участоктарда, коммунистиӊ ажылдап турар черинде ажыл-херекти бүгү талалыг өөренип көөрү болур дээрзин партбюро кежигүниери үпаза чогуур. Хөй-ниити организацияларыныӊ ажылын калбартып, аӊаа коммунист бүрүзүн идепкейлиг киришкирип, партия организациязыныӊ ажылын хөй талалыг, солун болдуруп, СЭКП-ниӊ XXVI съездизиниӊ шиитпирлерин, он бирги беш чылдыӊ болгаш ооӊ дөртку чылыныӊ онаалдаларын чедишкининг күүседиринче коллективти мобилизастаарыңга ооӊ дайынчы арга-шинээзин бедидери чугула.

З. ОНДАР,
СЭКП обкомуныӊ партийжи - организастыг ажылдар килдизиниӊ инструктору.

КҮШ-АЖЫЛГА КИРЖИЛГЕЗИ ДЭЭШ

Бөдүүн рудадан даг-дүгү арыглаар цехтиӊ беш технологтуг ээлчеглери ийи чыл бурунгаар бригада аргазынче шилчээн. Депшилгелиг арга ажылдыӊ бүдүрүкчүлүүн бедидеринге улуг ужур-дузалыг болган. Күш-ажылды организастаар, коллектив кежигүннерин кижиндер херекке мастерниӊ, бригадириӊ үлүү улуг.

Мен бежен кижиден тургустунган комсомолчу-аныяктар коллективиниӊ бригадири мен. Коллективте күш-ажылдыӊ сагылга-чүрүмү быжыглаары, ай, квартал планын ажыр күүседип турар апарган бис. Бригада керээзи-биле ажылдап эгелээнивистен бээр, ажыл көскүзү-биле экижээн.

Баштайгы үеде ону неперединиӊ белен эвес турган. Ажылды эде тургузарын маажын чорудуп турган бис. Күш-ажыл болгаш шалыш килдизиниӊ күженишкининг ажылыныӊ түннелинде, ажыл бут кырынга турул эгелээн. Бир эвес шалыныӊ чугле даг-дүгүн бүдүргени дээш ап турган болзувусса, коллективтиг керээже шилчээнивис соонда, ооӊ сортун, марказын болгаш нормативтиг арыг продукцияны барымдаалап төлеп турар апарган. Мурнунда шалыш төлевирииниӊ бригада аргазынче инженер-техниктиг ажылдакчыларны киирбейн турган. Оларны борта киришкирери эргежок чугула дээрзин амыдырал бадыткаан. Чүге дээе күш-ажылдын бүдүрүкчүлүүн бедидеринге оларныӊ ролю улуг.

Чижээ, улут мастер дийик. Ол — план күүселдезинге эң сонуургалдыг кижилериӊ бирээзи. Улут мастер бүдүрүлгениӊ технологиязын эки билир болгаш бригада ажылын удуртуруӊга ооӊ үлүү эвээш эвес. Ортумак звено кадрларыныӊ коллективтериӊ быжыглырыңга, ажылды организастаарыңга ролюн улгаттыраарыңга бо чаа арга база дузалыг.

Бригада керээзи бүдүүл турар продукциняӊ хемчээлин улгаттыраарыңга болгаш шынарын экижидеринге коллективтиг соңуургалга даяныр. Башкарыкчы күш — бригада чөвүлели. Бистиӊде чеди кижиниӊ бригада төвүлелинде соңгаан. Коллективинде ат-алдары бедик, мурнакчы ажылчыннарны, дагдыныкчыларны киирген. Профэвилел болгаш комсомол организацияларыныӊ секретарьлары чөвүлелде кирген турар. Кежигүннерниӊ мергежили-даа, арга-дүржүлгазы-даа аӊгы-аӊгы. Мында аныяк-даа хоочундаа ажылчыннар бар.

Бригада төвүлели коллективтиг санал-онаныңга даянып ажылдап турар. Чамдык айтырыглапны ниити бригада хуралынга шиитпирлээр. Шалыӊ төлевирин күш-ажылга киржилгезиниӊ коэффициентизин барымдаалап төлээрин чедип алган бис. Моон-даа соңгаар кыдыр ажылдарывыс эвээш эвес. Чөвүлелдиӊ дайынчы арга-шинээзинден, эгелекчи чоруундан бүгү ажыл ужуктатыр. Ону удуртуруң, экижидери чүтүлә болуп турар.

Бригада кежигүннери ботботтарын солуптар кылдыр холушкак мергежилдерни шиңгээдип ап турарлар. Бир кижи аарван азы шөлээлээн таварылгада, оларга онаашкан чедир төлелгени болгаш шаннал акшаны ажылга киржилгезиниӊ барымдаалап бригада кежигүннериңге үлээр. Бисте алды регулировщиктиӊ дөртү савалакчыныӊ мергежилин шиңгээдип алган. А савалакчылар регулировщиктерни база солуптар. Аӊгы-аӊгы машиналарны ажылчыннар башкарып өөренип алган.

Бригадирге сөс

Күш-ажылдын сагылга-чүрүмүн быжыглаары дээргеле, чүгле ажылга үезинде кээп, шагыңга чедир ажылдаары эвес, ажыл шагын чөп ажыллаары, бүдүрүкчүлүт ажылдаары, ажылды экижидер дээш сагыш човаашкын болур. Кижи бүрүзүн күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрүңге кижиндерин чөвүлел чедип алыр сорулгалыг. Чаӊгыс удуртукчуныӊ салдарыңга бодаарга, коллективтиӊ кайы-бир ажылчыныны кижиндерингге ролю улуг. Кады ажылдап турган эштери ону багай ажылдадыр дээрге, ол шүүмчүлел аӊаа дээштиг болур ужурлуг.

1932 чылга бодаарга, прогулдарныӊ саны ийи катап кызыылган-даа болза, амдаа бо четпестер долуу-биле узуткаттынмаан. Ажыл шагы үзеги колдуу-ла чаа ажылдап келген аныяктарга дүжүп турар. Ынчангаш оларны кижиндер, күш-ажыл хоойлуларын оларга тайылбырлаар ажылды экижидери бистен негеттинип турар. Борта дагдыныкчыларныӊ киржилгезин күштелдирер болза эки.

Бригадир болганымда, бүгү ажылды холга алган турар ужурлуг мен. Мен хүн бүрүүн ажылдарын демдеглеп, хүн мурнаазын ажыр күүсеткеннерни, озалдаан азы өске ажылдарже чардыгып турган кижилерни бижип ап турар мен. Ажылдаанын барымдаалап балларны санаар. Кым хөй балл алыр болдур, ооӊ шаннал акшазы көвүдээр. Бир эвес чөвүлелдиӊ шиитпирлеп ажылчын чөпшээрешпес болза, маргылдааны бригада хуралы үзе шиитпирлээр. Күш-ажылдын будурүкчүлүүн бедидеринге болгаш сагылга-чүрүмну быжыглаарынга шалыӊ төлевирииниӊ бо хевири улуг салдарлыг. Цехке хөй дериг-херекселдер, үүрмектээн руда, даг-дүгү овааланы берген чыдар турган. Бо арганы ажыглап эгелээн соонда, участок бүрүзүнде ээлчеглерин быжыглаан, будурүлге санитариязының, ажылчын черииӊ культуразының деңнели бедээн. Арыг-шевер экраныӊ база аскан. Ай төнчүвүнде, ээлчеглер аразында чарышты түннээр. Ол дээш база немелде төлевир берип турар бис.

Бригада керээзи-биле ажылдап турар коллективтерге социалистиг чарышты организастаарын чаарты көөрү чүгула. Моон мурнуда чүгле будурүлге планының күүселдези кол көргүзүг турган болза, ам ажылдып шынарын, будурүлге күүчүлериниӊ ажыглалын, чиг-эттиӊ, энергиянын, ажыл шагының камналгазын барымдаалаар апарган. Чарышты үезинде түннээри, ооӊ көскүзүн, хөйге билдингирин чедип алыры чүгула болуп турар. Тиилекчилерге шанналды бригада мурнунга байырлыг байдалга, чечек-терни болгаш өске-даа белектерни түтүп турган тыпсырга, оларга өөрүнүүт болбас аргажок. Мындыг байдал чүгле ажылчын кижи дээш сагыш салыышкының херечизин эвес, өскелериниӊ тиилелгеже чүткүлүн оттурүп турар хей-аът киирикчи күш дээрзи билдингир.

Ажылды организастаарынга бригадириниӊ үлүү кандыгыл? Ооӊ хүлээлгези хөй, харыысалга улуг. Кылыр ажылдарныӊ хемчээли, даг-дүгүнүӊ шынары, дериг-херекселе-биле хандырылга дээш хөй талалыг ажылдарны ол харыылаар. Будурүлге онаалдаларын ажылчыннарга тайылбырлап турар мен. Бригада кежигүннериниӊ идепкейин көдүрүп, оларныӊ санал-онаныңга даяныл турган ажылдаары чүгула деп бодаар мен. Коллективте мораль-психологтуг байдалды экижидеринче сагыш салыр болза эки. Эттингде хелүг дээр болгай. Ынчан кижи бүрүзүнүӊ күш-ажылыга киржилгези бедиир, түннелдер экижиир.

В. ИПАТОВА,
«Тыва даг-дүгү» комбинатта бөдүүн рудалардан даг-дүгү арыглаар цехте № 5 ээлчегиниӊ бригадири.

ПАРЛАЛГАНЫҢ ЭҢ-НЕ МАССАЛЫЫ

«Районнар болгаш хоорайлар солуннарыныӊ ажыл-чорудулгазын улам ыңай экижидер дугайында» доктаалды СЭКП Төп Комитеди хүлээп алган. Районнар болгаш хоорайлар солуннары совет парлалганыӊ эң-не массалыы болбушаан, ажылчы чоннарныӊ коммунистиг кижиндилгезиниге идепкейлиг киржип, СЭКП-ниӊ экономиктиг болгаш социал политиказын боттандырарынче эвилелдеп турар дээп доктаалда демдеглээн. Солуннарныӊ авторитеди болгаш ат-сураа көскүзү-биле бедээн.

Ооӊ-биле чергелештир район солуннарыныӊ мурнупга улуг сорулгаларны партияныӊ Төп Комитеди салган. Ылангыя номчукчулар-биле, ажылчын, кедээ корреспондент актив-биле редакцияларныӊ харылзаазын доктаамал быжыглаар, ажылчы чоннарныӊ саналдарын болгаш шүүмчүлелдиг чүүлдерин кичээнгейлиг көөр. Ажык чагаа хүннерин, номчукчуулар конференцияларын эрттирерин, чоӊку дүүредип турар айтырыгларга харыылаан партия, совет болгаш ажыл-агый удуртукчуларыныӊ чүүлдерин солуннар арыннарынга организастаарын чугулалап демдеглээн. Бистин шиитпирлээр ужурлуг өске-даа айтырыглары-быс доктаалда делгереңгейин-биле кирген.

«Улуг-Хем» солуннуӊ күш-ажылчы коллективи, ооӊ чер-черде бижикчилери партияныӊ бо чугула доктаалын сеткил ханыышкын-биле номчуп, чүүлдүгүүшкүнүн-биле деткип турар.

Районуӊ партия, совет, ажыл-агый органнарыныӊ, профэвилел, комсомол, өске-даа хөй-ниити организацияларыныӊ ажылчы чоннарныӊ, күш-ажылчы коллективтериниӊ ажыл-амыдыралын чыыдар талазы-биле чамдык дүржүлгазы солун мөөнеп алган. СЭКП райкомуныӊ, район Советиниӊ ажыл-чорудулгазын, СЭКП-ниӊ XXVI съездизиниӊ шиитпирлерин, Аъш-чем программазын, күш-ажылчы коллективтер дүтайында хоойлуныӊ амыдыралга боттанылгазын, РАУК-түӊ ажылын, партияныӊ идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылын солуннуӊ арыннарынга чыыдып турар.

Күш-ажылчы коллективтер, күш-ажылдың сагылга-чүрүмү, школа реформазы, шериг-патриоттуг кижизидилге, элээдилер болгаш хоойлу бала өске-даа темаларга «Төгерик столдарны» организастап эрттирери чаӊчыл болу берген.

Солун арнынга «Улусчу контроль», «Социалистиг чарыш», «Улуг-Хемниӊ чалгыглары», «Сылдысчыгаш» арыннар план ёзугаар үнүп турар. Ол ышкаш «Партторгтүн», «Пионер вожатыйының» будуңнары солун болгаш ажыктыг болганын номчукчулар редакцияже дыннатканы биске өөрүнүүт.

Солуннуӊ тургустунганының үезинден бээр эрткен 6,5 чылда, редакцияның почтазынга 6100 чагаа келген. Редакция коллективи бижикчилер-биле харылзаажы быжыглаар сорулга-биле чер-черлерде постуларны тургузуп, номчукчулар-биле ужуражыышкыннарны эрттиргилээн. Ындыг ужуражыышкыннар Ак-Тал, Ак-Туруг, Чодураа, Булуң-Терек суурларга организастыг болгаш бедик ушка-шынарлыг эрткилээн.

«Улуг-Хемниӊ» чылда чыдылгазы 2500 экземпляр ажыл турар. Ол бодуңуң муң дугаарынга чедир 2,5 миллион хире экземплярны чоӊга таратқан.

Бижикчилериниӊ саны 150 ашкан. Солуннуӊ хоочун бижикчилери Т. Очур-оол, С. Сотнам, Т. Нурсат, К. Комбу, Д. Шулуу оларга К. Сүгежик, К. Дензин, К. Биче-оол, А. Сакак, С. Норбу, өскелер-даа немешкен. Ак-Туруг болгаш Булуң-Терек школаларында аныяк бижикчилерниӊ белүмнери ажылдап турар.

Редакцияның ден-дески ажылдаарынга коммунистиг күш-ажылдың коллективи дээш демисежип турар комсомолчу-аныяктарның типография коллективи улуг улуг-хүүзүн киирген. Типография будурүлге планнарын үргүлчү ажыр күүседип, районда комсомолчу-аныяктар коллективтериниӊ социалистиг чарыжының мурнуку одуруунда чоруп турар. Ында күш-ажылдың шалыпчылары С. Хертек, В. Дунгар-оол, Н. Бегзи, У. Монгуш эки ажылдап турар.

Амгы үеде «Улуг-Хем» солуннуӊ коллективи «Совет Тыванын 40 чылынга — шалыпчы 40 неделяның» күш-ажылчы ээлчээнде туруп, чогаадыкчы ёзу-биле ажылдап турар.

С. ОНДАР,
«Улуг-Хем» солуннуӊ редактору.

ЧУРУКТА: С. Өндар типографияның аныяк ажылчыннары-биле.

Ю. КОСАРЬКОВТУН фотолары.

БИСТЕН ХАМААРЖЫР

1977 чылдың төнчүзүнде, Новосибирскиниӊ полиграфия техникумунга өөренип турувуста, Чаа Шагаан-Арыгга ажыттынар типографияга ажылдаары-биле бистиӊ чоруткан. Эштерим Наталья Хикигет, Лидия Хомушку база Ульяна Монгуш суглар ынаар хапкан бис.

Баштайгы үеде бергедеп-ле турган бис. Солун үнер хүнде кышкы дүнӊү эрттир ажылдаар. Арга-дүржүлгавыс чок темпивис аажок оожум. Одуруг бүрүзүнге частырыгларны эрттирип, ажыы-биле чугаалаарга, бир солуннуӊ ийи-үш-даа катап линотип машиназынга өрүүр үжүрга таваржып турдувус. Чаа, эдиктээн машиналар үрелип-ле турар. Оны эдип, чамдыкта эдикчи-мастериӊ хүлээлгезин-даа күүседи бергилээр турган.

Ам херек өскерилген. Ажыл-ниживис шуудаан. Линотип машиназынга чаӊгыс кижи бүдүн солуннуӊ өрүп, чогуур шагында чырыкче үндүрүп болур апарган.

«Улуг-Хем» солун бирги номериниӊ әгелээш, чаӊгыс-даа хүн озалдап үнүп көрбээн. Ында бистиӊ өруктүлеривистиӊ, парлакчыларывыстыӊ боттуг улуг хүүзү кирген дээрзин билдингир.

СЭКП ТК-ныӊ июнь (1982 ч.) Пленумунуӊ шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга, идеологтуг ажылдың дээштиӊ бедиринге парлалганың ролю улуг. «Районнар болгаш хоорайлар солуннарыныӊ ажыл-чорудулгазын улам ыңай экижидер дугайында» СЭКП ТК-ныӊ чаа доктаалында ол дугайын база катап демдеглээни өөрүнүүт. Ынчангаш солуннуӊ ёй-шаанда бедик шынарлыг парлааш, номчукчуларга бараалгадыры типография ажылдакчыларындан кол хамааржыр.

Ажылга бергедээшкиннер турары черде билдингир. Чамдык уруглар баштайгы бергелерге таварышкаш-ла ажылдан үнер дугайында чугаалажы бергилээр. Ынчалза-даа ындыг кижилер биске эвээш болган. Уругларның хөй нуруузу амыдыраа чедир ажылдап, будурүлгенин хоочуиары болу бергеп. Оларга Наталья Бегзи (Хикигет), Ульяна Монгуш, Вера Дунгар-оол болгаш өскелер-даа хамаарыжыр.

«Улуг-Хем» солуннуӊ мээң үш-ажылчы школам деп санап чоруур мен. Маңаа СЭКП кежигүниүнге кирип, ажылчын кижиниӊ дадыгышкынын алдым. Ажылдың шынары, эчис түннели дээш моон-даа соңгаар кара кызып ажылдаар мен.

С. ХЕРТЕК.

ЧУРУКТА: автор.

СЕПТЕП АЛГАН

«Торгалыг» совхозтуң Кадый-Бажы хойжу бригадазында Кара-оол Хурсолович Ховалыг малчынап ажылдаа-ла ам 20 чыл чедип турар. Ол үениӊ иштинде малчын даанган ажылижинге багай эвес диртип, чыл санында чүс хойдан-на 90-110 чедир хураганны камгалап ап, бир хойдан-на ортумаа-биле 2,1 килограмм чедир дүктү кыргып ап келген. Ол ылаңгыя он бирги беш чылдың 3-ду чылында база-ла бедик көргүзүгтүү чедип ап, 100 хойдан-на 103 хураганны камгалап, бир хойдан-на 2,1 килограмм дүктү кыргып алгаш, совхоз дирекциязының, партия болгаш профэвилел комитеттериниӊ мурнундан сүт машиназы, эзер, майгын-биле шаннаткан.

Бо чылын К. Хөзалыг 100 хойдан-на 105 хураганы, бир хойдан-на 2,4 килограмм дүктү кыргып алыр хүлээлгелиг. Ооӊ коданында 352 баш хойнуң шүптүзү оолдаан азы 100 хойдан-на 106 хураганы камгалап алган. Алдынган хураган бүрүзү онча-менди доругуп турар. Хойжуниӊ сакманчыларындан ооӊ өөнүң ээзи Кара-кыс Түлүш болгаш сакманчы Дыртык Ховалыг түстүзүинде 125-тен 180 чедир хураганнарны ажаап доруктурган.

Малчыннын Чаңгыс-Талда коданында ажыл-иш хайнышкынныг. Эртен эрте хойжу хоюн кажаадан үндүрүп, бөдүүн чем-биле чемгерип, азыралда турарын кажаа баарында сериде чадагай кажаага өдекке арттырып каап, артканнарын кадарып турар. Чартык азырала турарларына концентрат каап бергеш, ооӊ одарже үндүрер. Коданда мал чеми четчир. Ол частың баштайгы көктери шымырартыр үнүп келген соонда бөзин артып калган. Ам малчын бодуңуң кыштаанда кажаа-хораазының, бажың-балгадының үүрмек септелгезин кылып алган, ам хоюн кыргыдар чүүлдээрин эрттирер.

Н. ДАМДЫН.
Өвүр район.

Арыскандан медээлер

ЧАРЫШ ТИИЛЕКЧИЛЕРИ

«УТКА 25 чылы» совхозтуң Арыскан сазбыры часы хову ажылдарынче организастыг киргеш, 1560 гектар черниӊ чаштырылга мурнунда үлүредиишкинин агротехниктиг чурумга дүүштүр ажылдап кылган.

Салбырда № 2 хову трактор бригадазы (бригадири Х. Савыр) мал чеминиӊ чаштырылгазын шалыпкын темпилиг чоруткан. Салбыр 675 гектарга мал чемин чаштырар. Ооӊ иштинде 347 га куурузаны чажарын дооскан. Ол ажылдарга К-701 тракторнуң башкарыкчызы Сергей Сендин чажыкчылар Михаил Ховаа, Михаил Көшкендей олар үүн нормазын 116, 115, 110 хуулардан кудулатпайн ажылдаан. социалистиг чарышка тиилекчилер болган. 328 гектар чаӊгыс чылдыг мал чеминиӊ чаштырылгазы ам доозулган.

ИЙИГИ ЭЭЛЧЕГЖЕ КИРГЕН

Арыскан салбырында хоочун механизатор, суттатчы Сырбыкай Минчиир-оол суттатчылар звенозун ийи чыл улаштыр билдилиг удуртуп келген. Суттатчылар Кезек-Терек, Инек-Даш, Көктүг-Алаак, Чаңгыс-Дыт ховуларында шык сигенникин 256 гектар шөлүүнүң бирги суггадын дооскан. Ол ажылга тракторист Кызыл-оол Кыргыс, суттатчылар Борис Доспан, Казак Монгуш үүн үспейн, даанган ажылының шынары дээш идепкейлиг, ак сеткилдиг ажылдаан. Оон аӊгыда Көдүрге деп черде Тимур Албаан, Чазый-оол Чондан олар 60 гектар люцернаның бирги суггадын дооскан.

Суттатчы звеноларның кежигүннери ийиги ээлчегиниӊ суттарылгазынче кирген.

Т. ОЧУР-ООЛ.
Улуг-Хем район.

ДУРЖУЛГА СОЛЧУП

Бурят АССР-ниӊ социал хандырылга ажылдакчылары бистиӊ республикавыска аалдал чоргаан. Ук республиканың социал хандырылга министри В. А. Агалова удуртқан бөлүк Тыва АССР-ниӊ социал хандырылга министерствозунга. Таңды болгаш Каа-Хем райкуускомнарның социал хандырылга килдистеринге барып, оларның ажылдакчылары-биле аргадуржулга солушканнар.

Аалчылар интернат-бажыңнарга, караа четпестер иитилелиинге база барганнар.

Дуржулга солушканының соолунде Совет Тываның 40 чылынга белеткенип турар бистиӊ республикавыстың чаартылгаларының дугайында Бурят АССР-ниӊ Тяхта райкуускомунуң социал хандырылга килдизиниӊ аргелекчизи И. Малькова, Улан-Удэде уруглар бажыңының директору И. Щелковников олар боттарының түс-түс коллективтеринге сонуургадырлар.

(Бистиӊ корр).

Ажыглалга кирер тудугда

ООЖУМ ТЕМПИДЕН ҮНМЕСТЭЭН

Кызылда «Тудуг кезектери» комбинаттың калбак панель будурер чаа цегиниң тудуун «Тыва тудуг» трестиң тудуг эргелелдери чорудуп турар. Бо улуг цех комбинаттың ийиги эдилээнге санадыр. Ону ажыглалга кирген соонда комбинат чылда 146 мун кубометр демир-бетонну будурүп үндурер күчүлүг апаар. Улам тодарады чугаалаарга, комбинат сезен аал чурттаар 32 бажыңны тудуп ап болур продукцияны бээр.

Объектиниң төлевилелсмета өртээ 8,5 миллион рубль. Оон иштинде 6,1 миллион рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылыры көрдүүп турар. Беш айларның түңнелин ёлугаар алырга, 2,6 миллион рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын шиңгээдип алган. Ындыг болганда Совет Тыванның 40 чылынга чедир трест ам-даа 2,5 миллион рубль түңнүг капитал салыышкылын тудуг-монтаж ажылдарын кылырынга чарыгдаар ышкажыл. Чүгле бо таварылгада калбак панель будурер чаа цехти ажыглалга киирип болур аргазы туруп келир.

Ажылды цаңыпкын чорудар дээр болза, ажылчыннарның санын 400 чедирер, анаа ийи ээлчег-биле ажылдаарын организастаар херек. Бо тудугга ажылды кайчаар, кандыг байдал-биле чорударының дугайында хуралды чоокта чаа эрттирген. Трестиң эргелелдериниң ажыл планын, оон хемчээлин анаа тодаратказ болгаш бадылаан. Ол планнарны күүседип болурунуң бүгү аргазы бар. Ажыглалга киирер тудугнуң штабын тургускан. Штаб начальныгы «Тыва тудуг» трестиң кол инженери П. М. Медведев болган.

Ол хурал болуп эрткен соонда бээн ажыглалга киирер тудугда байдал мурнукузундан ажыыбээн. Улуг өскерилге чок арткан. Кадрларны четчелээр ажыл ам-даа шиңгирлеттинмээн. Чижээ, чер ажылдары кылыр тудуг эргелели ында кол кереэлиг организация болуп турза-да, июнь 11-де оон чүгле 10-на кижи бетон-хоюдуг дерилгезинге ажылдап турган.

Студентилерниң тудуг отрядтары тудугжуларга улуг дузаны көргүзер боор деп идеел бар. Анаа 200 кижи ажылдаар. Оларның кылыр ажылының хемчээлин тодаратказ. тудуг материалдарыбиле хандырылганы үзүктелдирбес дээн. Студентилер 20 мун дөрбелчин метр дээвир шывыын, бетон шалаларны болгаш өске-даа ажылдарны кылырлар.

Ол цехти чогуур үезинде ажыглалга киирериңге шаптыктыг чамдык айтырыгларны «Красноярск үлетпүр тудугунун» эртем-шинчилел институду шиңтирлеп чадап турар. Стандартларга дүүшпес дерилгелерниң документациязын мынчага чедир ажылдап кылбаан. Бетон-хоюдут дерилгезиниң төлевилели өскерли бергени-биле анаа эде кылыр ажылдарның хемчээли кайы хире болурун тодаратпаан. Чылыг дамчыдылгазын эде кылыр, ону монтажтаар талазы-биле ажылдарыны сметада айыттпазын. Дарый үзе шиңтирлээ чогуур өске-даа айтырыглар бар.

Тудугжуларның ажылын саадаткан дээш чагыкчы чамдык чүгула хемчегларни ап турза-да, хандырыкчы заводтарның талазындан дерилгелерни четчелээр, ону бээр чорудар талазы-биле бергелер таварыш турар. Технологтут кол дерилгелер бо чылдың ийиги, үшкү кварталында бүрүн четчелеттинер дээн. Ийиги квартал төнер четкен. А дерилгелер ам-даа келбээн. Дерилгелерни тудуг шөлүнге эккээриниң графигин тургузуп каан турда-ла, оон күүселдезин хандырыкчы саададыл турар. Ам хөй дерилге Абакан станциязында чыглы берген. Ону сөөртүр автотранспорт чок болуп турар.

Бир чүгула айтырыг — чаа цехти бус болгаш чылыг-биле хандырары. Бо айтырыг чагыкчыга онаажыл турар. Амгы котельная чаа цехти болур-чогууру-биле хандырып шыдавас. Ону солуруунуң, эде кылырының айтырыглары үзамдыга берген.

Бо улуг болгаш чугула объектиде ажылдап турар тудугжулар чаа цех тудуун Совет Тыванның 40 чыл болур байырлалында ажыглалга киирер дээш шудургу ажылдап турарлар. ынчангаш организас-техниктиг хемчегларни, хандырылганы чогумчудары негеттинип турар.

Н. ВАНЬКОВ.

Атеизм темазынга

СЕЗИК-БИЛЕ ААРЫЫР...

Шаанда аалдарның дүгүн кылчып, алды хүн хойтпак арагазы ишкен ачамның аажы-чанының чиктин сүргей апарган. «Душке-түлге багай чүве кирди. Кулаамга дүгүр ыыды дыңналды. Өөм иштин өглүг ары үглей берди...» — дээш-ле үш үдүрүм апаар. Орта аъш-чем база ишпес, хол-буду сиригээр, тыныш бачымдан деридер. Оон кедерезе далып, тыртя бээр. Авам коргуп-ыргып, падын бавап-ла турган. Бир эртен авам мени кый диди.

— Аскыр-Доруун тудуп экеп, эзертеп көрем, оглум. Мен дойтпак шуудазыптайы. Куду Чодураада Хедер-Хелиң башкыны чалап көрейн. Ачаң орта эвес-тир — дидир.

Көгээржиин, дулуп каан хой ужазын таалыңга суп артыңгаш, авам аъттаныпты. Аалга арткаш, ачамдан сестиксеп турдум, ынчалза-даа ол ыыдыг-ла кончуг хөлзеведи. Шала кежээликтей апарганда халаңгай эзнирик Хедер-Хелиңнүң Аскыр-Доруунда олурткаш, боду чадаг чедип алган авам бо кылаштап келди. Аътан дужурүп, өгже чалады. Дөрге олбукудус чадып, аъш-чемин делгеп салды. Кожавыс ирейни эккеп, кончуг семис хойну өзетти. Аштанып-чемневип алгаш, Хедер-Хелиң эреге чүүп ор. Холдарын көөрүмге хир деп чүвезин кончуг, салааларының дыргактары өлерти узап өзе берген. Ачамны кожа олуртуп алгаш, судалдап, чүлду-чүраазың дужун-даа суйбагылаар. Ынчап чоруй төлге салды: чаңгыс аай хемчээлдиг бичии даштарны үзе идип, чамдыызын бөле салып ор.

— Аас-дылга, айыыл-халапка таварышпазын дээш ном номчуур болган-бар мен. Ол дээш анайлыг өшкү алыр мен. Ынчалзымза ажар-бужар арлып, анаа алаар. Чүрээнин согуу чүү адам дүргеп кижил. Номналды дүргедедир-дир — дээш, самдар сарыг кадакта ораан каан, үлдүрип элей берген судурну хойнундан үштүп экеп, андарадүүдере салгылаап, чыртак карактарын шимгеш номчуттунуп эгеледи. Элээн болгаш база бир дашка араганы ток кылгаш, эреге чүүп киридти.

— Аалга бузурнугуп орбайн, омак кирер арагадан ажыктыг ажылдаар, ынчангаш аалдар кезип, арыг салгынга каксып шавар болза эки-дир — дээн.

Даартазында Хелиңня анайлыг өшкү-биле кады аалынга чедирип каан. «Хуулгаазын башкының» сүмези-биле аалдар кезип арагалап шаап тургаш, ачам мырыңай дедир барган. Амыр-дыш көрбестээн бис.

— Хедер-Хелиңге чүдүүрувуске чүү-даа үнмес-тир. Аарыг оолдуг Хоор-оолдарда эмчи кижи келген дидир кандыг-чүү-даа болза ону чалап көөр-дүр — дээп, авам базала аъттангаш чорт-туп чорупту.

Удавааңда шеверген, арыгсынлыг, чаражы кончуг аныяк оол-биле кады келди. Дыдыраш кара бажын аткаар дырап алган, хоюг ак шырайлыг эмчи шүптүвүс-биле мендилешти. Аъш-чем-даа амзавайн ачамда барды. Каш хондур арагалаанын, ниитя байдалын айтырып-айтырып, кижи көрбээн бир-ле дыллагар херекселди кулаанга сукнаап, ачамны чанагаштааш, оорга-мойнун, көксүхөрээн дыңнап, бир холунуң ортаа салаазын салгаш, өске холунуң база-ла ындыг салаазы-биле кырындан сокпагылаар-даа. Элээн үр шинчип келгеш чүгаалады:

— Хөрек, чүрээ аңаа кижидир. Ам арага ижип болбас — дээш араганың хорозымнын дугайын элээн үр угаадып келгеш, борбак ак эмнер бергеш, арыг агаарга оожум кылаштап, аржаайнаар болза эки-дир. Хөй арага ишкенинден нервизи үрелген-дир — дээш, келген эмчи чагыын бергеш, садыгынга чүнү-даа албайн, байырлашкаш үлүптү. Демги валга чедирип каан бис.

Ол эмчиниң сүмези-биле эм ижип, Алаш аржаанынга кирип тургаш, ачам катап-ла кан кадык апарган. Тывага баштайгы эмчилериниң бирээзи Николай Очур-оол деп бүянныг эмчиниң сүмези-биле ачам араганы чуртталгазының соолгу хүннеринге чедир амзаваан-даа.

Чазый-чилби Хедер-Хелиңге мегеледип, ийи үш, баш хой дөгерип, аңайлыг өшкү берип, шүүдел турганынга ачам, авам соолгунде боттарынга чөгенип чугаалажыр чүве.

О. БОРАШ.
Сут-Хөл район.

ХАРЫЛЗАА—КОЛ ҮНДЕЗИН

Башкы, ооң ажылы

Келир үениң төлептиг хамаатызын кижизидер бүлиниг ажылда бүтүү назыныңың иштинде ажылдап келген хоочун башкылар школа бүрүзүнде бар. Оларның бирээзи — Бардык ортунак школазының башкызы, РСФСР-ниң школаларының алдарлыг башкызы Валентина Седиповна Шурук. Ооң башкылап ажылдаанындан бээр ам үжеп бирги өөредилге чылы доозулган. А Бардык ортунак школазында он алды чыл ажылдап турар. Ынчангаш башкы суурну-даа эки билир, чон-биле харылзаазы-даа быжыккан.

Чоокта чаа хоочун башкы-биле ужуражып, уруглар кижизидилгелиниге хамаарыштыр беседалажып, чугаалашкан бис.

— Валентина Седиповна, бо чылгы класыкар дугайында чугаалап көрүүлеп.

— Эрткен өөредилге чылында онгу классчыларымны доостургаш, дөртку классчыларны үлүзеп алдым. Каш чыл удаштыр үстүнү класстар-биле ажылдап келген болгаш кичээл эрттирериниң методиказындан эгелээш, өске-даа үүлдерни катап эгелээр ужурга таварыштым. Ам өөреникчилерим бешки классче шилчээн. Класывыс өөредилгези 100 хуу болду.

— Сөөлгү доозукчуларыңарның дугайында чүнү чугаалап болур силер?

— Олардан өөредилге, ажылдан дашкаар арткан кижи чок. Хөй уруглар дээди өөредилге черлеринде — Алтай университединде, Красноярскиниң медицина, педагогика институттарында дээш өске-даа өөредилге черлериниде өөренип турар. Төрээн совхозунда ажылдап турарлар база хөй.

— Школага ажылдап келген үеңерде чыл бүрүде класс удуртукчулап ажылдап чоруур болгай силер. Силерниң класстарыңардан школазын кактап өөреникчи чок. Ону кайчаң чедип ап турар силер?

— Өөредилгезин шуут кагбаза-даа, кичээл үзер, өөредилгеден оспаксыраар уруглар турган. Ындыгларбиле доктаамал ажылдап, холга алыр апаар чүве болгай. Ынчалза-даа өөреникчи чүге кичээл үзүп турарыл деп айтырыгга тодаргай харыы тып шыдавайн, ону амаа-ла кончуг эгелээр болза, чүү-даа үнмес. Бодум дүржулгамдан көрүп чоруурумга эге класстарданна кошкак өөредилгелиг уруглар кичээлден оспаксыраар боор чорду. Уруглар эге класстан-на кошкак өөредилгелиг апаарының чылдагааны чүдел? Ол башкы кижиден кол хамаарыжыр. Кайы бир теманы чедир билбейн барган, өөреникчи келир кичээлдиң темазын, чеже-даа кылытса, шиңгээдип шыдавайн баар. Темалар аразында харылзаалыг болгай. Эге класс башкыларыны теманы шүптү өөреникчилер билип алган бе азы кайы-бир өөреникчи билбейн барган бе дээрзин доктаамал хынап аналиэтээр, чедир билдинмээн теманы өөреникчи билип алгыжеге чедир ажылдаар үжурулуг. Кичээлдиң үтказын билип орар өөреникчиге ол солундаа болуур, ынчангаш ол кичээл үспес. Чүүнүң дугайында чугаа чоруп турарын билбес өөреникчиге кичээл чалгаарангыг болуур.

— Башкы кижиниң ол ажылга харыысалгазы улуг дээрзи черле чеп. Ынчалза-даа ада-иениң база оон дудавас болур ужурлуг.

— Ийе. Бир эвес ада-ие уруун азы оглун кежээ, бергелерден кортпас кылдыр чаңчыктырып, кыымаккай болуурун чедип алыр дээш доктаамал кичээнгейге алыр болза, оларның уруглары кошкак өөредилгелиг болбас. Ажылга чаңчыктырбаан, чалгаа уруглары өөредип кижизидериниг-не берге. Чүгле башкыларга берге эвес, уруглардың боттарынга база. Ынчангаш ада-иелер уругларын кежээ, ажылгыр чоруукка өөредир ужурлуг.

— Силериң класыңарда уруглардың ада-иези ол талазы-биле кайы хире ажыл чорудун турарыл?

— 4«б» класстың уруглары шупту кежээ улус. Кандыг-бир ажыл кылып турда көөрге анаа турар кижи черле чок. Ада-ие хуралдарынга база уруглардың күш-ажыл кижизидилгезиниң дугайында доктаамал чугаалажып келген бис. Күш-ажылга ынак болурунуң үлегерин уругларынга көргүзүп, мал-магал өстүрүп, огород ажылын сайзырадып турар ада-иелер база бисте эвээш эвес. Чижээлзээрге, Татьяна Хертек, Зоя Хомушку чүткүлдүг, кежээ чоруу-биле уруглырынга үлегерлиг. Оларның уруглары кончуг эки өөренип турар. Олар чүгле 4—5 класстарга эвес, а харын 9—10 класстарга база ынчаар өөрензин дээш сагыш салымышкыныы кошкатпазы чугулә.

— Сөөлгү үеде «берге» кижизидилгелиг уруглар дугайында чугаа, оларже кичээнгей кол черде аварган. Бодуңар дүржулгаңардан аңаа хамаарыштыр чүнү чугаалап болур силер?

— Ол дугайында, шыналза, кино, телевиденнеде-даа, солун-сеткүүлде-даа хөйүү бижип, чугаалап турар. Аны үениң элээди уругларының ажыы-чаңы онзагай, өртемчейже көрүкү ханы, иити билин байлак. Олар кандыг-ла-бир чылдагаанның, кижизидилгеде четпес ажылдың, кичээнгей чок чоруктуң түңнелинде «берге» кижизидилгелиглериниң сакыыже кирип турарлар. Ындыг уругларның боттары-биле ажык чугаа кылып, ада-иезин-биле беседалажыр кижи мен. Ада-иелериниң аразында харыысалга чок кижилер база бо-ла таварышкылаар-дыр. Ынчангаш бир дугаарында ада-иелер ортудунга кижизидилге ажылын чорудары — өөренкчилериниң ики өөредилгелиг, салгылга-чурумнуг болурун чедип алырының кол үндезини деп бодаар мен.

Өскүс, чартык өскүс уругларның аразында «берге» кижизидилгелиглер бар болгулаар. Ынчангаш оларже онза кичээнгей салып, уругларны чаасказанзыратпазы чугула. Ол уругларның ажы-чаңында бир-ле эки түүлду тып, аңаа даянып, хөй-ниити ажылын онаап, өөренкчиге бүзүрээри улуг ажылтыг.

Оон аңгыда чиик амыдыралга өзүп келген, чок деп чүве билбес, өскеңиң ажылын үнелеп билбес уруглар «берге» кижизидилгелиг болу бергилээр. Оларны кижизидерде ада-иезин-биле доктаамал харылзажырындан аңгыда, класс активинге, оон кады өөренип турары эш-өөрүнге даянып апаар. Ону чедип алырда башкы класс активин бодуңун хүлээнген ажылын дээш кежээде сагыш аарып, ол дээш харыысалгалыг болур чоруукка өөредип алыры — ыңай-не чүгүлә түүл. Оон ажыгда ынчаар өскен уруглар ортузунга эки ажыы-чаң, биче сетинял, наймырал дугайында хөй лекция, беседаны чорудар апаар.

— Класс активин-даа, өөреникчи бүрүзүн-даа бот башкарыыр чоруукка, хүлээнгекти дээш харыысалгалыг болурунга чаңчыктырып алыр болза, олар школа дооскаш, кандыг-бир ажылга ажылдап азы өөредилге черинге өөренип-даа бергеш, ол-ла чаңы-биле харыысалгалыг болур дээрзи, шыкап-ла чугаажок аа?

— Уругларны эгелиндене чаңчыктырарга бот башкарыып, кандыг-даа ажылды боттары организастап өөренип бээрлер. Ылаңгыя 1—6 класстарга шыңгыы контроль херек, а 7-ги класстан эгелеп, уруглар чоорту-ла боттары башкарыып турар апаар чүве.

— Ынчангаш бир деңиг, ыыраалдыг коллективти тургузары-биле башкы кижи эге класстардан эгелеп, үе, дыш бодавайн ажылдаар болза, соонда оон бодунга-даа чиик болур-дур. Ылаңгыя дүржулга чок аныяк башкы...

— Аныяк башкы класы-биле доктаамал харылзаалыг болза, уруглар аңаа чайгаар-ла ижиге бээр. Чүгле ынчан өөренкчилериниң аажы-чаңын ол эки, хандыр билип ап шыдаар. Башкының бодунуң чедишкиннерин долуу-биле хамаажыр. Уруглар-биле сеткилинден чугаалажып өөренир херек. Аныяк башкы биле уруглардың назы-хар талазы-биле ылгалы улуг эвес болгай. Ынчангаш бот-боттарын билчиринің девискээри улуг. Ынчангаш аныяк башкы ылаңгыя берге кижизидилгелиг уруглар-биле хөй үүлдерни ажыыбайн чугаажыр болур аргалыг.

— Бардык ортунак школазында партия организациязының аныяк башкылар-биле ажылының дугайында чугаалап көрүүлерем, Валентина Седиповна. Ында партия организациязының секретары болгай силер.

— Бистиң партия организациябыс улуг эвес, ынчангаш коммунист башкылардан негелде ийи дакпыр. Аныяк башкылар-биле ажыл чүгле коммунистерниң херээ эвес школада дүржулгалыг башкы бүрүзүнүң херээ. Аныяк башкыларның чүгле кичээл эрттирери контрольда эвес, а класс шактары, ада-ие хуралдары эрттирери база оларның амыдырал-чуртталгазының байдалы база кижизидилгеде. Аныяк башкылар дурисулгалыг башкыларда быжыглаттынган. Оларның арга-сүмезин ап турар. Черле ынчаш бистиң школаның коллективи бот-боттуңга негелдеглиг, деңиг, коллектив. Школа директору К. С. Хевек, өөредилге эргелекчилери И. А. Күжүгет, И. О. Ооржак, башкылар Н. Б. Хомушку, А. Д. Кан-оол болгаш өскелер-даа өөренкчилерге, аныяк башкыларга үе-шагын керээдиглер чоруурлар. Олар өөренкчилер-биле суурга чоруукчиктеп, аныяк башкылар-биле кады солуң кежээлерни организастап, боттарының идепкейлиг чоруун коргузуп турарлар. Ажыдыңга бергеп, шак ындыг башкылар-биле ажылдаарлы кымга-даа удуг деткимче. Ынчангаш мээң ажылымда эвээш-бичезинчиниң дээрге-ле коллективимниң ажылында бүткен иш-тир.

С. БАЛЧЫР.
«Шынның» корр.

Бөгүн — Петрозаводскини немец-фашист эжелекчилерден хостаанының 40 чылы

КАРЕЛИЯНЫҢ НАЙЫСЫЛАЛЫ

Совет Карелияның найысылалы Петрозаводск хоорайны немец-фашистиг эжелекчилерден хостаанындан бээр 40 чылын республиканың ажылчы чоннары казбаа-биле демдеглеп турар. Дайын чылдарында үреглеп хоорайны катап тургускан болгаш улам сайзыратказ. Машина тудуунуң, металл болгаш ыяш болбаазырадыр үлетпүр бүдүрүлгелер хоорайда дыка хөгжээн. Саазын кылыр машиналарны, күүүлүг тракторларны ында бүдүрүп турар. Петрозаводск хоорайның ажылчыннарының бүдүрген продукциязын делегейниң үжеп чурттары садын ап турар.

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының салбыры, Ленинград консерваториязының филиалы, дөрт театр Петрозаводскиде ажылдап турар. Ында Күрүве университеди, педагогика институду, технокүннар болгаш училищелер специалистерни белеткеп турар.

Оң бирги беш чылдың үүле үш чылдарының дургузунда бизнең чурттарга тудуунга 40 миллион ажык рубльди ажыглаан, чагай-жыдыр кылдынган 250 мун дөрбелчин метр шолдуг чурттарга бажыңнарны ажыглалга киргеп.

Онега хелге өртээл-хоорай Петрозаводск улам-ла чаңгайжыдыр туттунуп, сайзырап турар.

ЧУРУКТА: Петрозаводск хоорайда Ю. А. Гагарин аттыг шол.

С. МАЙСТЕРМАННЫҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Тайбың дугайында күзел-биле

Социализм болгаш тайбың, тайбың болгаш социал депшиге үзүлбес холбаалыг — ЭДЧ кежигүнү чурттарның дээди дединелге экономиктиг чөвүлел хуралының түңнелдерин болгаш ооң үлээп алганы үндезини докумен-тилерни тайылбырлааш, барыын чүктүң хөй-ниити болгаш политиктиг көскү ажылдакчылары, хөй-хөй солун-нарның хайгаракчылары ындыг кол утканы илередип турарлар.

«Ол чөвүлел хурал киржикчи чурттарның аразынга экономиктиг харылзааларның хемчээлинден үнгеш, боо-чепсекти эдере будурерин соксадырынын, тайбыңны быжыглаарынын, бүгү делегейге моондаа соңгаар экономиктиг болгаш ниитилел хөгжүлдезин улам бурунгаарладырының айтырыгларының талазы-биле оларның быжыг туруштуун база катап бадыткаан» — деп, чехословак «Млада фронта» солун бижээн.

Москва чөвүлел хуралының шиитпирлери бөмбүрзек кырынга тайбың-шөлээн дээр дээш социалистиг демократтыжымышкынының чурттарының үзүк-соксаал чок демиселиниң онзагай үе-чалазы болган, чүге дээрге, Совет Эвилелиниң болгаш ЭДЧ-де ооң эвилелчилериниң шыңгыызы-биле тургузуп келгени хөй санныг тодаргай саналдарын ол шиитпирлерде түңнел көргүзүп турар. Ол бүгү-биле кады ядролут айыыл-халапты баш үдур болдурбазының талазы-биле сорулгаларның чугуласын онзалап демделээн. «Чепсегленишкинни эдере будурерин соксадырының, оларны кызыраринче эгелеп киреринің, шериг-стратегтиг деп чорукту ам куду деңнелге тургузарының бирги чергелиг ужур-дузазын чөвүлел хуралдың көржикчилери айыткан». Чүгле тайбың политиказын боттандырып чорудар болза, төөгүнүң бурунгаар депшилгезиниң мурнунда-даа негеп турганы ышкаш, амгы үеде чайлаан чок логиказын ёлугаар экономиктиг байдалды экижиндеринге таарымчалыг байдалды тургузуп ал болурдур.

Чепсегленишкинни эдере кылып үндүрүп турарының үезинде экономика айтырыгларын үзе шиитпирлээрин тывар дээш ораладажышкынналарның буузашкындан чайлавазын Москва шуулганының бөлчин-ле мурнуу чарында Барыын чүктүң «улуг чедиг чурттарының» күрүелер болгаш чазактар баштынарының Лондонга болган ужуражышкыны бүзүрелдин-биле бадыткаан. Маңаа холбаштыр сураглыг америк экономист В. Перлонуң бижээни болза: «Чепсегленишкинни эдере будурерин катап-катап күштелдирери, экономика талазы-биле харылзааларны агрессчи политикага чагыртыры экономиктиг кризистен капиталистиг чурттарның үнеринге шаптыктап турар. Ынчангаш ЭДЧ кежигүнү бүгү чурттарның иогжүлдезинин чогум-на социалистиг оруу шылгарангай чедишкиннерниң үндезини апарган-дыр».

Ол хире тодаргай турбужелеп, реакцыльг империалистиг бөлүктер, бирги ээлчеге АКШ, төөгүнүң өөредиглерни тоовайн, социализмге удур чаа «ыдыктыг воходту чарлаан, чепсегленишкинни эдере будурерин улам күштелдирип, шериг күжүнүң талазы-биле артык чорукту чедип алырын ораладажып турар дугайын СЭКП ТК-ның «1941 — 1945-чылдарда Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тнилелгезинин 40 чылының дугайында» доктаалында айыткан. Ол доктаал Москва ужуражышкынының докумен-тилерн-биле бир дөмей, дайын кыжаныышкынын үзүткаары, чепсегленишкинни эдере будурерин соксадырыы болгаш тайбыны камгалаары дээш Совет Эвилелиниң акы-дүнма социалистиг чурттар-биле кады чайгылыш чок демисежип турарының база бир бүзүрелдиг херечилели боол турардыр.

Байдал дүшкүүрлүг хевээр

БЕЙРУТ. (СЭТА). Ливан найысылалда дүшкүүрлүг байдал хевээр. Хоорайны барыын болгаш чөөн секторларга чарган шугумнуң районунда месилдешкен ийи бөлүктерниң аразынга июнь 25-тиң эртенинде үтер-бооларыы болгаш автомат бооларыы ажыглавышаан, удур-дедир аткылажышкыннар боол турган. Ол ышкаш Сук Эль-Нарб болгаш Айтаге дээр чурттакчылыг черлерге база месилдежиишкиннер болгулаан.

ИНТЕРНАЦИОНАЛЧЫ ХҮЛЭЭЛГЕЗИН КҮҮСЕТКЕННЕР

ПНОМПЕНЬ. СЭТА-ның корр. М. Калмыков-биле Д. Мосляовтуң дамчытканы болза, бо хүннерде кампучийлер боттарының интернационалчы хүлээлгезин күүсеткен соонда Төрээн чурттунче ээп чаңыс турар вьетнам эки турачыларның кезектерин аар-берге үеде ылап-ла дузалажып чедип келдир дайынчы шынчы эштер болгаш өөңүктер кылдыр үдеп турар. Вьетнам эки турачыларның ээлчегларлиг, үш дугаар үндүрүшкүнүн Кампучия Улус Республиказының болгаш Вьетнам Социалистиг Республиканың шиитпирин ёзугаар кылып турар.

Кампучияның найысылалының төвүнде Хамаарыштас чорук шөлүнге болган үдээшкинниң байырлалдыг ёзулалы Кампучияның болгаш Вьетнамның улустарының чаңчыл апарган найыралының болгаш бузулбас дайынчы эп-сеткил каттыштырылгазының чайынначаң көргүзүү болган. Кампучия Улус Республиказыңар революстут чаалап алышкынынарны камгалаар, республиканың улусчу чепсентиг күштерниң дайынчы күчү-шыдалын быжыглаар талазы-биле дузалааны дээш вьетнам дайынчыларга ханы оруун четтириишкинни илереткен.

Кампучия чазааның диэээн ёзугаар ол чуртка турган вьетнам эки турачыларның ээлчегларлиг үндүрүүшкүнү кампучия улустуң национал катап тургузуушкун хереэнге бүгү талалыг чедишкиннерин, улусчу эрге-чагырганың чайгылыш чок быжыын чуртта байдалдың ден-деспи боол, экижээнин бүзүрелдин-биле хереченер турарын Пномпеньиң Улусчу-Революстуг Чөвүлелиниң дараазы Кео Чанда аңаа медеглээн.

ПАТРИОТТАРНЫҢ ЧЕДИИШКИННЕРИ

САН-ХОСЕ. (СЭТА). Сальвадорнуң патриоттары Дуартениң америк ёзулуг реакцыльг эрге-чагырганынга удур чедишкиннерни дайынчы хөделишкиннерин үргүлүлеп турар. Фарабундо Марти аттыг Национал хосталга фронтузунуң партизан отрядтары чүгле сөөлгү неделяда Морасан дээр чөөн департаментиге шыңгыы тулчуушкуннарның үезинде айырып шериг «чөвүлекчилериниң» ыяк өөредип, белеткээн шажыдакчыларның «Рональд Рейган», «Атональ», «Леон» болгаш өске-даа шилиндек батальоннарының 99 солдаттарын болгаш офицерларын улуттааннар. Олар Сан-Карлос хоорайны хостаап, дыка хөй санныг боо-чепсекти, оң-чемзекти, шериг дериг-херекселдерни эдеп алган.

Патриоттар чуртту эң чугула транспорт оруктарын, оларның иштинде панаамерик чазаглыг оруун, ол ышкаш Сальвадорнуң Оожум океан эрээн удаштыр чоруктан чазаглыг оруктуң контрольдап турар. Олар-биле шериглерниң болгаш дайынчы техниканың шимчээшкинин үзүлгеп. Партизаннарның халдаашылларының үезинде салган миналарга 100 ажыг автомашина үзүткаттынган. Чурттуң ангы-аңгы районнарынга партизаннар электри дамчыдылгазының шугумнарын үрээп, дыка хөй улетпүр черлериниң ажылын соксаткан.

ХӨЛЕЗИЛЕНИКЧИЛЕРГЕ ОЙТУР ШАВЫЫШКЫН

МАНАГУА. (СЭТА). Национал катап тургузуушкун чазааның Удуртукчу чөвүлелиниң кежигүнү Сеңхю Рамирес никарагуага черден америк хөлезиленикчилерни шуптузун үндүр сывырар дээш чурттуң казыгаларының аргазын быжыглаар талазы-биле дузалааны дээш чуртка үзүт-каржа-могаралды таварыштырып турарын С. Рамирес чугаалаан. Күрүнениң айыыл чок чорук органнары Никарагуага «интитики фронт» дээр бөлүктүг тургузары-биле ТРЭ-ниң эдлчегларлиг ораладажышкынын таварыштырган. Маңагуага болгаш өске-даа хоорайларга террорлуг үүлгедишкиннерни кылыр сорулгалыг ол чажыт организация ыңгаар илереттинип, үзүткаттынган. Республиканың үлүүг серемчилелди улам быжыглаар турар.

Америк шиитпирлер адбан черинің акша-хөрөнгө-биле хандырып, чуртап-баштап турары контрреволюстуг күштерниң сандыжыу үлүүг революцияга удур агрессчи-халдаашкыннары турткажыр чүве.

Бөгүн — улусчу чогаадылганың республика фестивалы ажыттынар

ПАРКТЫҢ НОГААН ТЕАТРЫНГА

Бо хүннерде найысылал Кызыл бот-тывынгыр улусчу чогаадылганың республика фестивалының киржикчилерин хүлээп алган. Республиканың шупту районнарындан чеди чүс ажыт бот-тывынгыр артист фестивальга киржири-биле чедип келген. Найысылалдың бүдүрүлге черлери залчыларны шефке алган. Фестивальды организастап эрттирериниң республика оргкомитеди (дараазы Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы К. А. Маспык-оол) бо талазы-биле улуг ажылдарны кылып чоруткан.

Ажылчы чонуң бот-тывынгыр уран чүүлүнүң Совет Тываның 40 чылына тураскаатткан фестивалы бөгүн, июнь 29-та Культураның болгаш дыштанылганың Гастелло аттыг парыгының Ногаан театрынга эртенгинин 10 шакта ажыттынар. Байырлалдыг ажыдыышкын соонда бот-тывынгыр уран чүүл коллективтери алфавит бүүлгар ойнап эгелээр. Тыва АССР-ниң Композиторлар эвилелиниң баштаар черинде даргазы А. Б. Чыргал-оолга удурткан жюри комиссиязының составында культура болгаш уран чүүл талазы-биле специалистер, композиторлар, чогаалчылар кирип турар.

Фестиваль июнь 30, июль бирниң хүннеринде уламчылаар. Июль бирниң 2үнүнде парктың Ногаан театрынга фестивальдың түңнел концерти. 18 шакта эгелээр. Түңнел концертти хөгжүмшин театрының кол режиссёру С. П. Петренкога баштаткан режиссёр бөлүү тургузар.

Фестиваль үезинде бүгү-ле чүгула айтырыгларны таарыштыр шиитпирлеп чорудар талазы-биле фестивальдың штавын база тургускан. Ону республиканың культура министри А. С. Серем удуртуп турар.

Дүүн парктың делгелге залында бот-тывынгыр чурукчуларның болгаш уран-шевер мастерлериң ажылдарының делгелгези ажыттынган. Ук делгелге-он хонук иштинде ажылдаар. Ону эртенгиниң 10 шактан кежээ 18 шакка чедир көрүп болур.

РСФСР-ниң Н. К. Крупская аттыг Улусчу чогаадылга болгаш культура-чырыдыышкын ажылының эртем-методиктиг төвүүнүң директору Э. С. Кунина фестивальдың концерттерин болгаш делгелгени көөр.

Совет Тываның 40 чылына тураскаатткан улусчу чогаадылга фестивалының концерттери силерни чалап тур, эргим көрүкчүлер.

Эстетиктиг кижизидилге темазынга

САГЫШ-СЕТКИЛГЕ ЧАЛГЫН

Аныяк өскенниң төлептиг хамаатылар кылдыр кижизиттиниериниге уран чүүлдүн салдары кончуг улуг. Иштн билиг болгаш профессионал школаның реформазының 25-ки чүүлүнде школа мазыны четпээн уруглар албан черинге, өөредилгеден дашкаар үеде школага, школадан дашкаар албан черлеринге болгаш чурттап турар черинин аайы-биле уругларның болгаш элээдилериниң хөй-иштн кижизидилгезин хөгжүдер дугайында тодаргай хемчеглерни айтып турар.

Бистин уругларывыс бодунун Төрээн чуртунга бердинген, улугларны хүндүлээр, эш-өөрзүрек, культурлуг чараш аажы-чаңныг, күш-ажылга ынак, бичe сеткилдиг кижилериниң күш-ажылын хүндүлеп база үнелеп билир хамаатылар кылдыр кижизиттинген болур үжүрлүг. Бо талазы-биле ада-ие, өг-бүле кижизидилгениң хөй талалыг хевирлериниң чүге кол даянза ажил дээрзин бодумнуң амыдыралчы дүржүлгамдан эвээш-биче-даа бол көрген чүүлдеримни, бир тээ башкы кижи болганымда, номчукчулар-биле сүмележиксеп ор мен.

Кижиниң кижизидилгезинге уран чүүлдүн ачы-салдары үнелеп четпес улуг. Оон иштинде музыка эстетиктиг кижизидилгенин бир онзагай хевири. Музыка кижинин сагыш-сеткилинин хыралбас чалгыны болгаш эртинези дээ частырыг болбас боор. Аянныг музыка өөрүшкү, муңгаралды хайныктырып келир, бир эвес могап турупкан болзунда, ол кижинин хей-аът кимирип, сергедип келир кайгамчык хүүлгаазын чалгын, таалал... Музыкага чүгле кижилер эвес, харын дириг амытаннар безин таалаар. Тывалар кандыг-даа мал оглун хозуп каапгарга, ону аялгабиле тааладып ырлап тургаш, алдып алыр ышкажыгай.

Школачы чыдардан эгелээш, назы дөгүгүже чедир школага ажылдап, чон араазынга чурттан чорааш, бөя дугайы уран чүүл-биле кезээде холбаалыг болуп келдим. Ол ажы-төлүүнүн өөредилге-кижизидилгезинге-даа ачы-салдарлыг болган чүве. Кижизидилгези шала кошкай берген уруглар-биле ажылга уран чүүл дамчыштыр «эдиинге кирер» чугаалажып-даа тургулаан мен. Олар чоорту бир янзы болуп, аажы-чаң, мөзүбүдүүн талазы-биле өскерли бээрин эскерип чордум.

Хире-чергези-биле уран чүүлбиле холбаалыг ажылдап, чурттап чорааш оон кижиниң иштн культуразынга салдарлыг болурун кым-даа билир. Кижи чайгаар-ла бүгү ужа-биле эде-хере тыртынар, даштыкы ая-биле-даа, сагыш-сеткил-биле-даа төлептиг болуп костүксээр апаар. Бот-тывынгыр артистер чон мурнунга баран болуп чорун тура (хей чылдар дургузунда) параш чүүдерге хандыкшып, ону сайгарып биликсээр апаар. Кижинин аажы-чаңындаа өскерлир, чайгаар-ла культурлуг чорукче шыммыгып кире бээр.

Бистин аныяк-өскен уран чүүлге хандыкшаан түдүм, чараш чүүлдерни багайындан ылгап көрүп, сеткил-сагыш талазы-биле байлакшыырлар. Үлам хей номчуттунуп, бодунга таарышкан чогаалдарны шилип ап, кижиге кандыг аажы-чаң чаражыл, чүү хоралыгыл деп шугдуне бээрлер. Мээн маңаа чугаалаксаан чүүлүм: ада-ие уругларының эстетиктиг кижизидилгезинге уран чүүлдүн ачы-дузазын черле овааргын көрзе эки.

Өг-бүлеге уругларның бүгү талалыг кижизидилгезинге музыка дузалыг. Музыка бичии кижилерниң угаан сайзыралынга салдарлыг. Сиилерниң өг-бүленерге кандыгбир музыка херексели турар болза, черле кончуг эки. Уруглар анаа ойнап өөренгейдаа, хостуг үе-шагын-даа эки ажылдаарынга таарымчалыг. Бажыңынга онаалга кылып оргаш могап-нылай берген уруг музыка ойнапкан дораан туруушкунда хөсталып, сеткил-сагыжы хөглүг апаар. Ам хоорай, суурларда музыка, уран чүүл школалары, оларның салбырлары ажыттынган. Ында салбырлар база ангыангы. Өөренир изиг күзел бар болза, туралааның шилип алыр. Бичезинде сонуургалдан ёзулуг мергежилге-даа чедип чадавас.

Бот-тывынгыр уран чүүлбиле белээде чарылбайн, күзел-чүткүлүм ам-даа суларавайн чоруурун хөөредип-даа эвес, шын сеткилим-биле илередикседим. Бодумнуң билир чүүлдеримни аныяк-өскенге хире-шаам-биле дамчыдып келген мен, мээн өөреникчилеримнин араазында чонның хүндүткелии чаалап алган ат-сураглыглар-даа бар, оларга чоргаарланыр мен. Оларның оюнун көрүп, сеткил ханып чоруур мен.

Өг-бүлемде үш кыс, бир оолдуг мен. Үш кижи школаны шагда-ла доосказ, улаштыр өөренгеш түскай оруумак артемни чедип алганнар. Өөредилгеге черле чүткүлдүг улус. Хеймер кызым школада эки өөренип турар. Олар кайызы-даа музыкага сонуургалдыглар.

Ажы-төлүүнүң эстетиктиг кижизидилгезинче сагыш салыры, оларны уран чүүлге хандыкшыдары школа-биле чергелештир ада-иениң хүндүлүг хүлээлгези болур. Бо хүндүлүг чаагай үүле-херекке ал боттарымарны болгаш ажы-төлүүнерни хандыкшыдып, амыдыралдың бурунгаар бажыңының кижиден чарылбас кокпа оруунуң база бир онзагай дулгуурунуң бирээзи уран чүүлдү ажыглаар болза кончуг-да эки болур иинк.

Чараш чүүлге хандыкшылдан эки аажы-чаң, мөзү-бүдүүн хевирлеттинер. Уругларның кижизидилгезинге хамаарыштыр уран чүүлдүн ачы-салдарының дугайында чүүү чугаалап болур силер. Бо айтырыгны шиитпирлеп турарында кандыг четпестер барыл? Чүнү кылза эки деп бодаар силер, эргим номчукчу.

С. ТОЙЛУ.

Бай-Тал ортумак школазының башкызы. Күшгажылдың Кызыл Тун орденниң эзиленчизи.

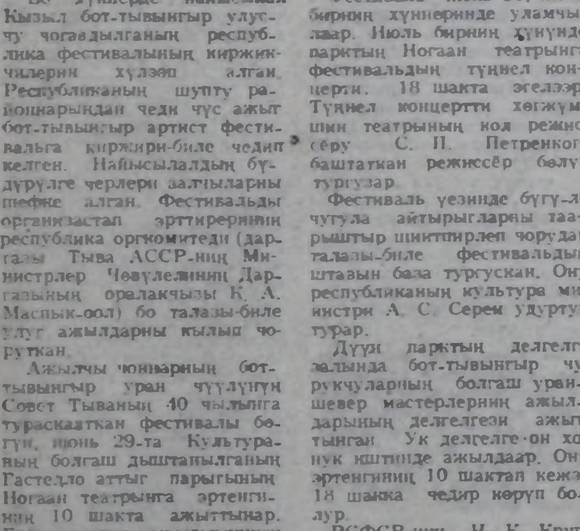

ЧУРУКТАРДА: Совет Тываның 40 чылына тураскаатткан район көрүүлезинге Сукпак суурнуң бот-тывынгыр артистери идепкейлиг киришкен.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

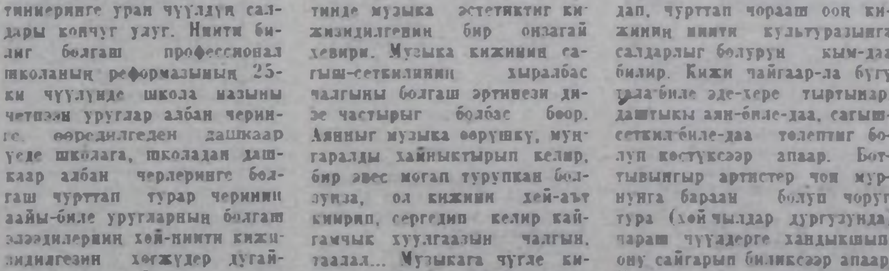

ХЕРИИ БАЗЫМНАР

Совет Тываның 40 чылына тураскаатткан уран чүүл көрүүлези Эрзин районга чоокта чаа болуп эрткен. Анаа районнуң суур бүрүүнден-не бежен ажыг янзыбүрү мергежилдиг кижилери киришкен. Бот-тывынгыр артистер көрүүлеге эки белеткенген дээрзи оларның концерт программазындан, сцена кааспалгазындан, кеткен идик-хевиинден илдең. Оларның жанр аайы-биле солун үүселделерин көрүкчүлер соңуургаан. Чижээлээрге, Бай-Дагдан Калин-оол Банза удурткан сыгытчылар бөлүү болгаш Нарындан Владимир Чүдекпеннің сыгыт, хөөмейи, ол-ла суурнуң аныяк танцычыларының күүселделери солун болган. Шүлүк болгаш басня күүселделерин оон мурнунда чылдарга денээрге ыракта экижээн. Номчукчулар Анатолий Артаа, Татьяна Даргий-оол, Анатолий Комбу олар көрүкчүлерниң үнелелин алганнар. А хылдыг хөгжүм талазы-биле бирги черге районнуң эмнелге коллективи төлептиг болган.

Чоокта чаа эрткен бо көрүүлеге чүгле аңгы-аңгы коллективтер эвес, а тус-тус өг-бүлелер база демнии-биле киришкени онзагай. Ындыг өг-бүлелериниң бирээзинге Ямаа, Дыртыг Кускелмаалариның өг-бүлези хамаарыжыр. Ада-иези болгаш ийи утбазының хылдыг хөгжүмге үделгези-биле бирги классчы Адыгжының тыва улустуң ырызы «Теве-Хаяны» аяныыр, чараш ырлаанын чон магадаан. Өг-бүленин кежигүннери чүгле уран чүүл көрүүлеринге эвес, «Авам, ачам база мен» деп спортчу маргылдааларга база киржип келген. Моон соңгаар районга ындыг солун, идепкейлиг өг-бүлелерниң саны көвүдээр боор дээрзи чугаажок.

Б. У. КЫРГЫС.

ӨГ-БҮЛЕЗИ-БИЛЕ

Барыын-Хемчик район республикада бир улуг районнарының бирээзи. Ында культура албан черлери амгы үеде каракка көзүлдүрле өзүп турар. Суур бүрүзүнде клуб, библиотекалар бар.

1950 чылдар үезинде район төвүнге бир культура бажыңы дээр чаңгыс кат ак ыяш бажың кодзо суурларга клуб аттыг каш бажыңнар турган. Ол клубтар ыяш-биле одаар печкаларлыг, дерилде-шимелдези кошкак, көрүкчүлериниң кию көөрзалындан өске өрээлдер-даа чок турган. Болгумнериниң саны эвээш, ону удуртур кадрлар чедишпес турган. Хөгжүм хереклелери эвээш болганындан дыштанылга кежээлери чүгле баян үделгези-биле эртип турган. Ынчангаш дыштанылга кежээлерни бот-боттарынга дөмейлешкек болгаш чаңгыс аай болу бээр турган.

Мен культура шүгүмүнге 1958 чылдан эгелээш бо хүннерге чедир ажылдап келдим. Бодумнуң баштайгы ажыл-ишчи базымымны эгелээним Кызыл-Мажалыктың Культура бажыңында ам-даа ажылдавышаан мен. Бо үенин иштинде хөй-ле концерттерге, көрүлделерге киржип келдим. Республикадан дашкаар болгулаан-даа көрүлделерге, конкурстарга киржип турдувус. Кады ажылдап чорааным хоочун культура ажылдакчылары ли-өөрүмүү адавас аргам чок. Оларга Николай Гречко, Евдокия Моңге-Байыр, Нина Сакты-Сюрюн болгаш Михаил Хомушку олар хамаарыжыр. Ынчангаш киржип турганывыс көрүлделерден ыдактыя Моол Арат Республикага аалдап чораанывысты болгаш 1963 чылда найысылалывыс Москвага эртикен профэвилелдерниң бот-тывынгыр артистериниң Бүгү-эвилел көрүлдели уттундурбас боол арткан. Аңаа мен тыва чонның национал уран чүүлү сыгыттыкүүседип чордум. Ук көрүлделе лауреат атты алган мен. Ол мени ажылымга соңуургалымны улам күштелдирип, сеткилимден бердинип ажылдаарымга улуг идиг болган.

Амгы үеде Кызыл-Мажалыктың Культура бажыңының чанында улусчу театрның режиссёру болуп ажылдап турар мен. С. Б. Пюрбөнүн «Ачылыг салчаашкын», «Найырал» болгаш өске-даа шүлелерни тургузуп келдивис.

Культура бажыңының материал-техниктиг базазы база экижээн. Ында хей бөлгүмнер ажылдап, солун ажылды чорудуп турар. Дээди болгаш ортумак эртемниг специалистер-даа четчир.

Черле иниитизи-биле Барыын-Хемчик район бо эрткен чылдарның иштинде культура талазы-биле херии базымнарны кылган. Кызыл-Мажалыктың уругларның уран чүүл школазы алыттынгандан бээр элээи үе эрткен. Ында хореография, балы, гитара фортепьяно, чуруулга салбырлары ажылдап турар. Оон аңгыда «Хемчик» аттыг ырының болгаш танцының улусчу ансамбли тургустунган. Суурларда хей олуттуг чаа культура бажыңнары немежээн турар. Чижээлээрге, «Барлык» совхозта 400 олуттуг Культура бажыңы, Ак-Довуракта 600 олуттуг Культура ордузу болгаш амгы үеде Кызыл-Мажалыкта 400 олуттуг Культура бажыңын тудуп турар.

Совет Тываның 40 чыл ионна тураскаатткан уран чүүл көрүүлезинге районнуң ажыл-ишчилери чедишкинниг киржир сорулгалыг. Бистер хоочун ажылдакчылар база аңаа улуг хүүвюсту шиирер дээш кызып турар бис.

М. ДЫРЫШПАН.

Бүгү-эвилел көрүүлезиниң лауреады.

ӨӨРЕДИЛГЕ ЧЕРЛЕРИ ЧАЛАП ТУР

КЫЗЫЛДА КУРУНЕНИҢ ПЕДАГОГИКА ИНСТИТУДУ дараазында өөредилге черлеринге үнделин националдың киижилерни конкурстан дашкаар 1-ги курстарга хүлээп алырының шылгалдаалары июль 9-тан эгелеп чорудар:

1. **Москваның күрүне университеди** — (физика; зоология болгаш ботаника).
2. **Москваның Тимирязев аттыг көдээ ажыл-агай академиязы** (үлүштер кампалалы; көдээ ажыл-агай экономиказы болгаш ону организастаары).
3. **Москваның ветеринария академиязы** — (биохимия).
4. **Москваның чиик үлетпүрүүн технология институду** — (калбак хереглелдин чүүлдеринин үлетпүрүүнүң экономиказы болгаш ону организастаары).
5. **Москваның 2-ги медицина институду** — (эмнелге херээ).
6. **Москваның педагогика институду** — (инитк-техниктиг эртемнер болгаш күш-ажыл).
7. **Москваның даштыкы дылдарның педагогика институду** — (даштыкы дыл).
8. **Ленинградтың пос-таавы болгаш чиик үлетпүр институду** — (чиик үлетпүрүүнүң машиналары болгаш аппараттары; хемден кылыглар быжып чогаадыры: калбак хереглелдин чүүлдеринин үлетпүрүүнүн экономиказы болгаш ону организастаары).
9. **Алтайның университеди** — (орус дыл болгаш литература; математика; химия; биология).
10. **Алтайның көдээ ажыл-агай институду** — (агрономия; зоотехния; гидромелиорация; ветеринария; көдээ ажыл-агайны механизастаары).
11. **Алтайның медицина институду** — (эмнелге херээ; педиатрия; фармация).
12. **Алтайның политехниктиг институду** — (үлептүр будурүлгелериниң, хоорайларның болгаш көдээ ажыл-агайның электри хандырылгазы; машина тудуушкунуңуң технологиязы, демир кезер станоктар болгаш дериглелер; демир кадаар будурүлгениң дериишкиннери болгаш технологиязы; аъш-чем будурүлгелериниң машиналары болгаш аппараттары; тудуг кылыгларын болгаш конструкциялларын будурери; тудуг).
13. **Чөөн Сибирьның технология институду** — (чиик үлетпүрүүн машиналары болгаш аппараттары; хемден кылыгларның технологиязы)
14. **Горькийниң университеди** — (биофизика).
15. **Иркутскиниң университеди** — (агрохимия болгаш хөрөө дугайында өртем; правоведение; физиология; география).
16. **Иркутскиниң политехниктиг институду** — (электропозиция болгаш кабель техникази; химиктиг-технологтуг ажылдарны автоматчыдары болгаш комплекстиг механизастаары; тудуг кылыгларын болгаш конструкцияларын будурери).
17. **Иркутскиниң улус-ажыл амыдыралын институду** — (санхөө болгаш чээли; күш-ажылды организастаары болгаш нормалап-чижеглээри).
18. **Иркутскиниң медицина институду** — (эмнелге херээ; педиатрия).
19. **Ивановонуң химия-технология институду** — (шеверлел будурүлгезинин химиктиг технологиязы болгаш дериг-керексеелдери).
20. **Ивановонуң пос-таавы институду** — (даараглыг кылыгларның технологиязы; даараглыг кылыгларны быжып чогаадыры).
21. **Кемеровонуң аъш-чем үлетпүрүүнүң технология институду** — (соодулга болгаш компрессор машиналары болгаш турүүтулары; хлеб бөжыларының, макарон болгаш кондитер кылыгларын будурериниң технологиязы; ажымалга будурүлгениниң технологиязы; ъттиг болгаш ъът продуктуларының технологиязы; сүттүг болгаш сүт продуктуларының технологиязы).
22. **Кемеровонуң университеди** — (правоведение).
23. **Красноярскиниң университеди** — (правоведение).
24. **Красноярскиниң политехниктиг институду** — (радио- — (электроннуг приборлар; радиотехника).
25. **Красноярскиниң медицина институду** — (эмнелге херээ; педиатрия; стоматология).
26. **Новосибирскиниң көдээ ажыл-агай институду** — (көдээ ажыл-агай).
27. **Новосибирскиниң харылзааның электротехниктиг институду** — (автоматтыг электри харылзаазы; радио харылзаазы болгаш радиодамчыдыргазы; хей шүгүмнүг харылзаа)
28. **Новосибирскиниң медицина институду** — (эмнелге херээ; педиатрия; фармация).
29. **Омскиниң көдээ ажыл-агай институду** — (инженерлиг геодезия; чер тургузуушкуну).
30. **Омскиниң ветеринария институду** — (ветеринария).
31. **Омскиниң амыдырал хамдырылгазының технология институду** — (калбак хереглел чүүлдериниң үлетпүрүүнүн экономиказы болгаш ону организастаары).
32. **Томскиниң университеди** (правоведение).
33. **Томскиниң медицина институду** — (эмнелге херээ; педиатрия; фармация).
34. **Томскиниң политехниктиг институду** — (электри шүгүмнери болгаш системалары; электри системаларының кибернетиказы).
35. **Томскиниң башкарылганың автоматчыттынган системаларының болгаш радиоэлектроникапың институду** — (электронныг приборлар; радиотехника).
36. **Тюменьниң медицина институду** — (эмнелге херээ; педиатрия).
37. **Уралдың арга-ыяштың техниктиг институду** — (ыяш болгаш ыяш болбазыларының үлептүрүүнүң машиналары; болгаш дерилгелери; ыяш инженериязының херээ)
38. **Уралдың политехниктиг институду** — (керамиканың болгаш эртемнес чүүлдерниң химиктиг технологиязы)
39. **Челябинскиниң көдээ ажыл-агайны механизастаарының болгаш электрижидерниң институду** — (көдээ ажыл-агайны электрижидери; көдээ ажыл-агай).
40. **Кемеровонуң медицина институду** — (эмнелге херээ; педиатрия; санитария).

Билдириишкиннер Кызылдың педагогика институдунуң ректорунуң адыжы (калбак аай маяык ёзугаар) 1984 чылдың июль 2-ден 7-ге чедир чорудар.

Билдириишкиннерге кожар документилер:

1. Орттумак билиг дугайында документ (боду-биле)
2. № 286 аът № 086 У маяктарның медицина шынызы.
3. Барт чок тыртыргап 3х4 см. хемчээлдиг 8 фоточурук.
4. Школаның директорунун, класс удуртукчузунун болгаш хей-иштн организациялларының үлегерлиг характеристика (ажыл стажы чок кижилерге).
5. Күш-ажыл дептериниң хоолгазы (күш-ажыл стажтыг кижилерге).

Будурүлге стажы-биле өөренип кирип турар кижилер сөөлгү ажылдаан будурүлге черинин удуртукчузунун, партия, комсомол болгаш профэвилел организациялларының хол үүдүн салган характеристикалы киирер. Дээди өөредилге черине киирер характеристикага ыяп-ла үш удуртукчу ажылдакчыларның аттарын салган болгаш танма-биле буюреткен турар ужурлуг.

Паспорту болгаш шериг билдини (азы киир бижээн херечилелди) абитуриент институтка чедип келгеш, боду көргүзер.

Бир эвес үезинде айтыттырган документ (справка) чаңгылдаа чок болур болза, комиссия өөренип кирер дээн кижиниң билдириишкинин хүлээп албас.

Хүлээп алышкын комиссиязының ажылдап турар черинин адресн:

КЫЗЫЛ хоорайның Ленин кудумчузунда № 34 бажың, № 114 өрээл. Ажылдаар шактары — 9.00 шактан 18.00 шакка чедер.

Үш-Белдир курортка дыштанырларның баштайгы залчаа агаар байдалындан хамаарыштыр саадан келгенибиле холбаштыр дыштанылганың ийиги залчаа июль 8, 9, 10 хүннеринде. Үшкүзу — август 1, 2, 3-те эгелээрин Тыва профобларнын чөвүлел чаралап тур.

Барыын-Хемчик районнуң Кызыл-Мажалык ортумак школазын 1964 чылда доосканнарны ол школага август 11-де 18.00 шакта чыглырынче чалап тур.

КИНО

ИЮНЬ 29-ТА

«НАЙЫРАЛ»: Киносборник 9.30. **«Приступить к ликвидации»** (2 сериялыг) 10.30, 13.30, 16.30, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Снежная королева»** 10.00. **«Прости меня, Алёша!»** 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (үзатказы) шактарда.

«ВОСТОК»: **«Танцор «диско»** (2 сериялыг) 15.00, 17.40, 20.10 шактарда.

«ЛЕТНИЙ»: **«Будьте моим мужем»** 14.00, 15.50, 17.40, 19.30 шактарда.

Кызыл хоорайның № 1 школазынга июль 7-де, 17 шакта, 30-50 чылдарның хоочун башкыларының үжүрашылгазы болуруи чарлап тур.

Культураның болгаш дыштанылганың Н. Гастелло аттыг парыгының Ногаан театрынга бот-тывынгыр улусчу чогаадылганың республика фестивалының түңнел көрүүлезинге киржир районнар коллективтериниң концерт көргүзер графиги.

ИЮНЬ 29-ТА

10.00 — 10.30 — Фестивальдың байырлыг ажыдыышкыны.
10.30 — 11.30 — Бай-Тайга.
12.00 — 13.00 — Барыын-Хемчик.
13.00 — 14.00 — Чаңгыс-Хем.
14.00 — 15.00 — Чөөн-Хемчик.
15.30 — 16.30 — Каа-Хем.
17.00 — 18.00 — Кызыл район.
18.30 — 19.30 — Мөңгүн-Тайга.

ИЮНЬ 30-ДЕ

9.00 — 10.00 — Өвүр.
10.30 — 11.30 — Бии-Хем.
12.00 — 13.00 — Сүт-Хөл.
13.00 — 14.00 — Чаңгыс-Хем.
14.00 — 15.00 — Таңды.
15.30 — 16.30 — Тес-Хем.
17.00 — 18.00 — Тожу.
18.30 — 19.30 — Улуг-Хем.

ИЮЛЬ 1-ДЕ

9.00 — 10.00 — Эрзин.
10.30 — 11.30 — Кызыл хоорай.
18.00 — Түңнел концерт.

ТВ

ИЮНЬ 29-ТА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Сибирь аялгалар». Читаның телевидениезиниң болгаш радио дамнадылгазының орус улусчу инструменталлер ансамблиниң концерти. 9.25 — «Хөглүг старттар». 10.00 — Уругларга фильм. 11.15 — Документалдыг телефильм. 11.45 — «Чалыларның чогаадылгазы». 12.15 — Телемедээлер. 14.15—Телемедээлер. 14.35 — Эртемнептереллиг фильмнер. 15.15—Орус чугаа. 15.55 — Уругларга фильм. 16.35 — Москва чоогунуң суурларының бөлүнгүзү болгаш доктагызы. 17.05 — Спортчу гимнастика. Алды-анды хевирлерге ССРЭ чемпионады болгаш ССРЭ кубогу дээш маргылдаалар. 17.50—Кижи болгаш ноойлу. 18.20—Мультфильм. 18.30 — Силерниң бажыңнарда чечектер. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00—«Дем каттыжылгазы». Тележурнал. 19.30 — Тиилелгениң 40 чылынга. «Звезда». Уран-чечен фильм. 21.00 «Үе». 23.35—«Кинопанорама». 23.05 —23.45 — Эртем-нептереллиг фильм. 23.35—23.45 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Документалдыг фильмнер. 9.00 — Мультфильм. 9.15—Фильм-концерт. 10.10—Ажылагый школазы. «Канчап чаартыкны болгуруу» 10.40 — Англи дыл. 11.10 — М. Ю. Лермонтов. Лирика. 11.40 — «Как я был вундеркиндом». Уран-чечен телефильминиң бирги болгаш ийиги серивлары. 13.50—Төөгүнүң арыннары. «Кадыыр болгаш маска» заводтуң күшажыглыг чанчылдарының дугайында. 14.40 — Аренада цирк. 15.10 — С. Шипачёвтуң шүлүк чогаалы. 15.45 — Телемедээлер. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Уругларга фильм. 18.35 — М. Рамазанова — «Куркежиик». 19.05 — «Ким болгурул?» Онгу классчылар дугайында онючурумал. 19.15 «Азия төвү». 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» 20.15 —Документалдыг телефильм. 20.30—Концерт. 21.00—«Үе». 21.35—22.45 —«Последний шанс» Уран-чечен телефильм.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

АГААР

Республикага шөкар будуттаар, чамдык черлерге бичe чаъстаар, дииирээр. Барыын чүктен хаттың күзүү секундада 9—14 метр. Дүне агаарның температуразы 13—17, чамдык черлерге 5—10 градус чылыг болур. Хүндүс 23—28, чамдык черлерге 15—20 градус чылыр.

Автооруктарга көстүрүүжи.

Кызылга бичe чаъстаар, дииирээр. Дүне агаарның температуразы 14—16, хүндүс 26—28 градус чылыг болур.

Редакциянын адреси: 667000. Кызыл., Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3 Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң орлакчыларының 2-35-24 2-25-54 харыысалгалыг секретарының 2-23-35 секретариаттың 2-23-35 партийни амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75 пропагаида болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13 чагаа килдизиниң 2-41-27 информация килдизиниң 2-20-60 культура килдизиниң 2-23-54 көдээ ажыл-агай килдизиниң 2-21-47 корректорларның 2-27-41 бухгалтериянның 2-12-45 солун келбейи барганда 2-32-75 телефонче долгавр.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 1998.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының керектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1; ТС—00976